

ΟΥΙΛΛΙΑΜ ΜΙΛΛΕΡ

26

Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΚΑΤΑΡΡΕΟΥΣΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

ΑΠΟ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1801 ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 1913

ΚΑΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΜΕΤ' ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΠΕΝΤΕ ΧΑΡΤΩΝ ΕΓΧΡΩΜΩΝ

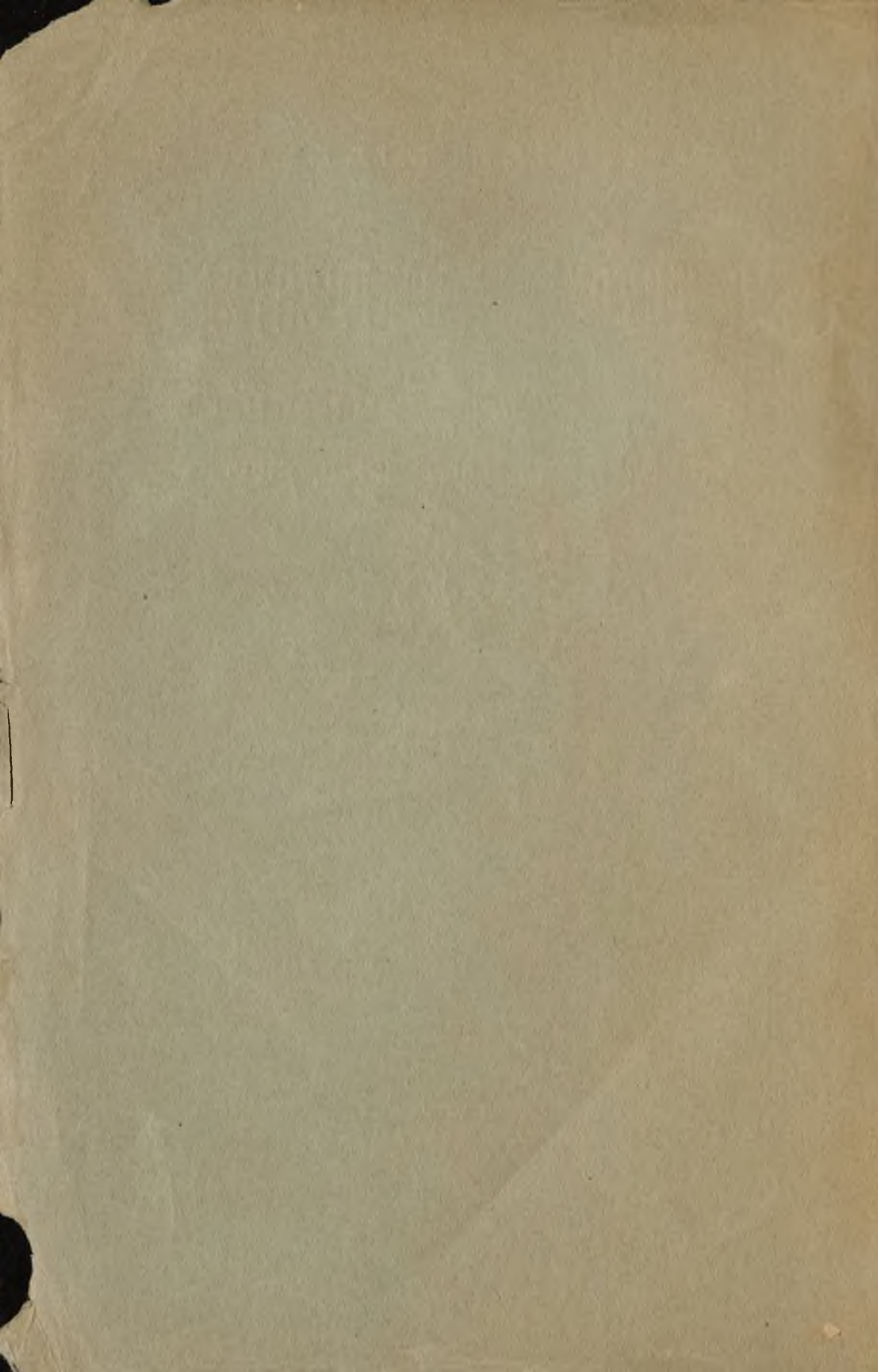
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ,,

44 — ΕΝ ΘΔΩ: ΣΤΑΔΙΟΥ — 44

1915

ΟΥΙΛΛΙΑΜ ΜΙΛΛΕΡ

Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΚΑΤΑΡΡΕΟΥΣΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

ΑΠΟ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1801 ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 1913

ΚΑΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΤΙΜΗΣ ΕΝΕΚΕΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
ΙΩΑΝΝΟΥ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ
44 — ΕΝ ΟΔΩΙ ΣΤΑΔΙΟΥ — 44
1914

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ

Τὸ ἀνὰ χεῖρας ἔργον ἐστηρίχθη ὅπου τοῦτο ἦτο δυνατόν εἰς τὰ πρωτότυπα ἔγγραφα καὶ εἶνε πόρισμα πολυετοῦς μελέτης τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος. Εὐχαριστῶ τοὺς ἐκδότας τῆς Ἀγγλικῆς ἱστορικῆς ἐπιθεωρήσεως καὶ τῆς Ἐπιθεωρήσεως τοῦ Οὐεστμίνστερ ἐπὶ τῇ ἀδείᾳ τῆς μετὰ μεγάλων προσθηκῶν ἀνατυπώσεως ἐν τῷ βιβλίῳ μου τούτῳ δύο ἄρθρων ἐκδοθέντων ἐν τοῖς περιοδικοῖς ἐκείνοις. Ἐκφράζω δὲ προθύμως τὰς εὐχαριστίας μου εἰς τὸν κ. Ἰωάννην Γεννάδιον, πρέσβυν τῆς Ἑλλάδος ἐν Λονδίῳ, ἐπὶ τῇ ἀδείᾳ τῆς χρήσεως τῆς ἀπαραμίλλου αὐτοῦ συλλογῆς φυλλαδίων καὶ εἰς τὸν ἱππότην κ. Pasqualucci, βιβλιοφύλακα τοῦ ἐν Ῥώμῃ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, ἐπὶ τῇ εὐγενείᾳ, μεθ' ἧς μοι ἐπέτρεψε τὴν χρῆσιν τῆς βιβλιοθήκης ἐκείνης.

Ἐν Ῥώμῃ, 26 Φεβρουαρίου 1913.

ΟΥΙΛΛΙΑΜ ΜΙΛΛΕΡ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ

Εἰς τὴν μετάφρασιν τῆς ἐξαιρέτου συγγραφῆς τοῦ κ. Οὐίλλιαμ Μίλλερ προέβην, φρονῶν, ὅτι αὕτη θάποβῃ χρησιμωτάτη εἰς τὸ ἑλληνικὸν κοινὸν πρὸς γνῶσιν τῆς ἱστορίας τῶν χρόνων, καθ' οὓς συνεστάθησαν καὶ ἠϋξήσαν τὰ βαλκανικὰ κράτη, τῆς Τουρκίας ὅλον ἐν καταρρεούσης. Ἄξιον δὲ μελέτης καθίσταται τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοσοῦτω μᾶλλον καθ' ὅσον ὁ συγγραφεὺς μετ' ἰδιαζούσης στοργῆς καὶ σχετικῶς περισσῆς ἐκτάσεως ἠθέλησε νὰ διατρίψῃ περὶ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων.

Ἀναγκαῖον δὲ ὑπολαμβάνω νὰ δηλώσω ἐνταῦθα, ὅτι πλην τῆς προσθήκης εἰκόνων καὶ τῶν μικρῶν ἐκεῖνων μεταβολῶν, ἃς αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς εὐηρεστήθη νὰ μοι ἀνακοινώσῃ, οὐδὲν ἄλλο ἠθέλησα νὰ μεταβάλω οὐδ' ἐν οἷς δὲν εὐρίσκομαι σύμφωνος μετὰ τοῦ συγγραφέως, οἷον ἐν τοῖς περὶ τῶν Φαναριωτῶν ἐν ταῖς Ἑγεμονίαις, ἐν τοῖς περὶ Καποδιστριαίου καὶ ἀλλαχοῦ πον τῆς νεωτέρας καὶ νεωτάτης ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ταῦτα διότι φιλέλλην οἷος ὁ κ. Μίλλερ δικαιούται νὰ ἔχῃ ἰδίαν γνώμην ἐκ διαφόρου ἱστορικῆς ἐκτιμήσεως τῶν προσώπων καὶ τῶν πραγμάτων, καὶ ὀρθὸν εἶνε ὅπως ὁ Ἕλλην ἀναγνώστης ὁ διαφόρως κρίνων ἐπιτρέψῃ τελείαν ἐλευθερίαν σκέψεως εἰς ἄνδρα μετὰ πολλῆς μὲν παρρησίας κρίνοντα καὶ αὐτῆς τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ πατρίδος τὰ πράγματα, πολλαχῶς δὲ διατρανοῦντα τὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς Ἕλληνας ἀγάπην αὐτοῦ.

Ἐν τέλει ὁ τε μεταφραστὴς καὶ ὁ ἐκδότης ἐκφράζουσι τὰς θερμὰς αὐτῶν εὐχαριστίας πρὸς τὸν συγγραφέα ἐπὶ τῇ προθυμίᾳ μεθ' ἧς ἀνέλαβε νὰ συμπληρώσῃ χάριν τῶν Ἑλλήνων ἀναγνωστῶν τὸ πρωτότυπον, προσθεὶς ἰδιον κεφάλαιον ἐν τέλει περὶ τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου καὶ τῶν τελευταίων γεγονότων.

Ἐν Ἀθήναις, 25 Ὀκτωβρίου 1913.

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Η ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΛΥΚΑΥΓΕΣ
ΤΟΥ ΔΕΚΑΤΟΥ ΕΝΑΤΟΥ ΑΙΩΝΟΣ

Τὸ ζήτημα τῆς ἐγγὺς Ἀνατολῆς δύναται νὰ ὀρισθῇ ὡς τὸ πρόβλημα τῆς πληρώσεως τοῦ κενοῦ τοῦ δημιουργουμένου διὰ τῆς βαθμιαίας ἐξαφανίσεως τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τῆς Εὐρώπης. Διὸ ἡ ἱστορία αὐτοῦ δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἄρχεται καθ' ἣν ὥραν ἡ αὐτοκρατορία αὕτη, φθάσασα εἰς τὸν κολοφῶνα, ἄρχεται ἐκπίπτουσα. Αἱ εὐρωπαϊκαὶ κτήσεις τῆς Τουρκίας προσέλαβον τὴν μὲν μεγίστην αὐτῶν ἔκτασιν ὑπερμεσοῦντος τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος, ὅτε ἡ Κρήτη, «ἡ ἑλληνικὴ μεγαλόνησος», ὡς ἀρέσκονται ἀποκαλοῦντες αὐτὴν οἱ νέοι Ἕλληνες, ὑπέκλυσε τέλος εἰς τὰς τουρκικὰς δυνάμεις καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Πολωνίας ἐξεχώρησε τὴν Ποδολίαν εἰς τὸν σουλτᾶνον. Ἀλλὰ, λήγοντος τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου αἰῶνος, ἦρξατο ὁ περιορισμὸς τῶν τουρκικῶν συνόρων. Ἡ ἐν ἔτει 1699 ὁμολογηθεῖσα εἰρήνη τοῦ Κάρλοβιτς ἀπεκλήθη ὀρθῶς «ὁ πρῶτος διαμελισμὸς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας». Ὑπῆρξε τὸ πρῶτον βῆμα τῆς ἱστορικῆς ἐκείνης ἐξελιξεως, ἣτις δὲν ἔπαυσεν ἕκτοτε χωροῦσα πρὸς τὰ πρόσω, βραδέως μὲν, ἀλλ' ἀσφαλῶς. Ὁ δὲ δέκατος ὄγδοος αἰὼν παρέστη εἰς τὸ θέαμα τῆς συνεχίσεως τοῦ εἰς τὸ Κάρλοβιτς ἀρξαμένου ἔργου, καίτοι ποὺ καὶ ποὺ αἱ τουρκικαὶ κτήσεις προσελάμβανον καὶ πάλιν ποιάν τινα προσωρινὴν αὐξήσιν, καὶ Εὐρωπαῖοι πολιτευταὶ προεξώφλουν τὸν διαμελισμὸν τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν τοῦ σουλτάνου καὶ κατέστρωνον σχέδια περὶ τῆς διανομῆς τῶν λαφύρων.

Ἀρχομένου δὲ τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, ὑπῆρχον τέσσαρες καὶ μόναι μεγάλαι εὐρωπαϊκαὶ δυνάμεις, ἀντὶ τῶν σημερινῶν ἔξ, ἀμέσως ἐνδιαφερόμεναι περὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος, ἐπειδὴ ἡ μὲν Ἰταλία δὲν εἶχεν ἀκόμη συγκροτηθῇ, ἡ δὲ Πρωσσία ἐπείχε μόνον δευτερεύουσας θέσιν, συγχρόνως δὲ ἡ Βενετία εἶχε παύσει ὑφισταμένη. Τῶν τεσσάρων δὲ τούτων δυνάμεων, τῆς Γαλλίας, τῆς Ῥωσίας,

τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Μεγάλης Βρετανίας, ἡ Γαλλία εἶχεν ὑπάρξει ἐπὶ αἰῶνας ἢ κατὰ παράδοσιν σύμμαχος τῶν σουλτάνων. Ἰδρυτῆς δὲ τῆς συμμαχίας ταύτης ὑπῆρξεν ὁ Φραγκῖσκος Α', ὅστις κατήρξατο τῆς βασιλείας αὐτοῦ προτιθέμενος, καθ' ἃ καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἡγεμόνες ἔπραξαν ἔκτοτε, τὴν διανομὴν τῆς Τουρκίας. Ἡ συμμαχία αὕτη μετὰ τυχαίων διαλειμμάτων, καθ' ἃ ἐπεκράτησαν αἰσθήματα ἀντιτουρκικὰ, ὑπῆρξε τὸ σταθερὸν πρόγραμμα τῶν διαδόχων αὐτοῦ.

*Φραγκῖσκος Α' βασιλεὺς τῆς Γαλλίας
κατὰ σύγχρονον αὐτοῦ ζωγραφίαν.*

Καὶ ἐσκανδάλιζε μὲν ἡ ἔνωσις αὕτη τῆς Γαλλίας, «τῆς ἀρχαιοτάτης θυγατρὸς τῆς ἐκκλησίας» μετὰ τοῦ ἄρχοντος τῶν ἀπίστων Τούρκων, ἀλλ' οὐχ ἦττον ὁ Φραγκῖσκος ἐθεώρησε πολιτικὸν συμφέρον νὰ μεταχειρισθῇ Σουλεϊμάν τὸν μεγαλοπρεπῆ ὡς σύμμαχον ἐν τῷ ἁγῶνι αὐτοῦ κατὰ τοῦ οἴκου τῆς Αὐστρίας, τῆς ἀνέκαθεν ἀντιπάλου τῆς γαλλικῆς μοναρχίας. Ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ γεωγραφικὴ θέσις τῆς Τουρκίας κατὰ ταύτην τὴν περίοδον, αἱ ναυτικαὶ αὐτῆς δυ-

νάμεις καὶ αἱ ἀνάγκαι τοῦ γαλλικοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ἐμπορίου ἦσαν ἰσχυρὰ ἐπιχειρήματα, ἀντιστρατευόμενα πρὸς οἵαςδήποτε σταυροφορικὰς διαθέσεις τοῦ πολυτρόπου βασιλέως τῆς Γαλλίας, ἀπαρallάκτως καθ' ἃ ἐν ταῖς καθ' ἡμᾶς ἡμέραις εἶδομεν τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας ὑπερμαχοῦντα τῆς Τουρκίας χάριν τῶν συμφερόντων τοῦ γερμανικοῦ ἐμπορίου. Ὅμοῦ ὁ γαλλικὸς στόλος καὶ ὁ ὀθωμανικὸς ἐβομβάρδισαν τὴν Νίκαιαν, ἐν ᾗ συγχρόνως ἡ Τουλὼν ἐχρησίμευεν ὡς βάσις τῶν τουρκικῶν ἐπιχειρήσεων. Διὰ δὲ τῶν διομολογήσεων

τοῦ 1535, αἵτινες ὑπῆρξαν τὸ πρακτικώτατον τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς γαλλοτουρκικῆς συμμαχίας, οἱ Γάλλοι ἔλαβον τὴν ἄδειαν τοῦ ἐμπορεύεσθαι καθ' ἅπαντας τοὺς ὀθωμανικοὺς λιμένας, ἐν ᾧ τὸ προνόμιον τοῦτο παρεχωρεῖτο εἰς τὰ πλοῖα ἄλλων ἐθνῶν μόνον ἐπὶ τῷ ὄρω τῆς ἐπάρσεως τῆς γαλλικῆς σημαίας. Γάλλοι ὑπῆκοοι, διαμένοντες ἐν Τουρκίᾳ, εἶχον τὴν ἄδειαν νὰ ἐξασκῶσιν ἐλευθέρως τὸ ἴδιον θρήσκευμα, καὶ ἡ φύλαξις τοῦ Παναγίου Τάφου ἀνετέθη εἰς Γάλλους καθολικούς. Ὁ δ' Ἐρρῖκος Β' ἠσπάσθη τὴν εἰρηνικὴν πολιτείαν τοῦ πατρὸς, καὶ συνωμολόγησε μετὰ τοῦ Σουλεϊμᾶν συνθήκην, ἔχουσαν σκοπὸν τὴν ἐξασφάλισιν τῆς συμπτάξεως τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἐναντίον τοῦ οἴκου τῆς Αὐστρίας. Καὶ ἐπὶ τινὰ μὲν χρόνον ἡ συμμαχία ἔπαυσεν οὐσα ἐπιθετικὴ, ἀλλ' ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος ἡ γαλλικὴ ἐπίδρασις ἦτο ἡ κρατοῦσα ἐν Κων-

Ἐρρῖκος Β' βασιλεὺς τῆς Γαλλίας.

σταντινουπόλει. Αἱ δὲ διομολογήσεις ἀνενεώθησαν τῷ 1604, καὶ πάντα τὰ ἔθνη, ἐξαιρουμένων τῶν Ἀγγλων καὶ τῶν Βενετῶν, ἦσαν ἠναγκασμένα νὰ ἐπιζητῶσι τὴν προστασίαν τῆς Γαλλίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ νὰ ἐμπορεύωνται ὑπὸ σημαίαν γαλλικὴν. Ἀλλ' αἱ διομολογήσεις τοῦ 1604 σημειοῦσιν ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν μεταβολὴν ἀπὸ τῶν τοῦ 1535. Καὶ δὴ ἡ Γαλλία εἶχε νῦν ἰσχυροὺς ἀντιπάλους ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡ Ἀγγλία, ἡ Βενετία καὶ ἡ Ὁλλανδία ἀνθιμικῶντο παρὰ τὸν Βόσπορον, τῷ δὲ 1634 οἱ Ἕλληνες ἀνέλαβον τὴν φύλαξιν

τοῦ Παναγίου Τάφου, προσημαινομένης οὕτω τῆς συρράξεως ἐκείνης, ἣτις μετὰ δύο αἰῶνας ἤγαγεν εἰς τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον. Τότε οἱ Γάλλοι ἤρξαντο στρεφόμενοι ἐναντίον τῶν Τούρκων, καὶ κατεστρώθη ὑπὸ Γάλλου ἱερέως τὸ σχέδιον σταυροφορίας, ἐδημοσιεύθη δὲ ὑπὸ Γάλλου διπλωμάτου συγγραφὴ «Περὶ τῶν ἀσφαλῶν μέσων τῆς καταστροφῆς» τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἐν μὲν τῇ μάχῃ τοῦ Ἀγίου Γοθάρδου τῷ 1664 γαλλικὰ στρατεύματα ἐβοήθησαν τοὺς Αὐστριακοὺς πρὸς καταπολέμησιν τῶν Τούρκων, διαρκούσης δὲ τῆς πολιορκίας τοῦ Ἡρακλείου τῆς Κρήτης Γάλλοι μαχηταὶ συνέπραξαν μετὰ τῶν Βενετῶν, καὶ τὸ μνημεῖον τοῦ Γάλλου ἀρχηγοῦ, τοῦ δυνκὸς τοῦ Beaufort, ὁρᾶται μέχρι καὶ τῆς σήμερον ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἐκείνης. Ὁ δὲ Λουδοβίκος ΙΔ', καίπερ πειραθεὶς νὰ προλάβῃ τὴν ὑπὸ τοῦ Σοβιέσκη διάσωσιν τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων πολιορκουμένης Βιέννης, ἦτο πράγματι ἐχθρὸς τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ στόλος αὐτοῦ εἰσέπλευσεν εἰς τὰ Δαρδανέλλια, καὶ ὁ Λουδοβίκος κατώρθωσε νὰ τύχῃ τῷ 1673 νέων διομολογήσεων, δι' ὧν ἀνεγνωρίζετο ὡς ὁ μόνος προστάτης τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ καθολικῶν.

Κατὰ δὲ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα ἐπανελήφθησαν αἱ ἀρχαῖαι φιλικαὶ σχέσεις μεταξὺ Γαλλίας καὶ Τουρκίας, καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ, ἀπειλούμενοι ὑπὸ τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ῥωσίας καὶ ὁσημέραι ἐκκίπτοντες, ἔχαιρον ἐπωφελοῦμενοι τὰς ἀγαθὰς ὑπηρεσίας τῆς Γαλλίας. Ὁ κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Γαλλίας, ἐξουδετερόνων τὰς ἐνεργείας τῆς Αὐστρίας, κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ τὴν Σερβίαν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῆς Τουρκίας ἐπὶ τρεῖς ἔτι γενεάς, καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε ἀπέβη οἶονεὶ ὁ «μέγας βεζύρης τῶν Χριστιανῶν». Αἱ διομολογήσεις τοῦ 1740, συμπληροῦσαι τὰς τοῦ 1673, ὑπῆρξαν ἡ ἀμοιβὴ τῆς βοηθείας τῶν Γάλλων, καὶ διαμένουσι μέχρι καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν μνημεῖον τῆς διπλωματικῆς ἐπιτυχίας τοῦ Μαρκίωνος de Villeneuve. Γάλλοι ἀξιωματικοὶ ἀνέλαβον, καθ' ἃ οἱ Γερμανοὶ τῆς σήμερον, τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ὁ δὲ Bonneval καὶ ὁ βαρῶνος de Tott εἰργάσθησαν ἐκθύμως ὑπὲρ τῶν τουρκικῶν συμφερόντων. Ἀλλ' ἡ συνθήκη τοῦ 1774 ἡ συνομολογηθεῖσα ἐν τῷ Κουτσούκ-Καϊναρτζῇ, οὗ τὸ τουρκικὸν ὄνομα σημαίνει τὴν Μικρὰν Πηγὴν, κατέλυσε τὴν γαλλικὴν ἐπίδρασιν, ἀντικατασταθεῖσαν ὑπὸ τῆς ῥωσικῆς, καὶ ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις ἐκώλυσε τὴν Γαλλίαν

ἀπὸ πάσης ἐνεργοῦ ἀναμίξεως εἰς τὰνατολικά πράγματα, καίτοι ἐμμέσως διὰ Γάλλων μεταναστῶν, τραπέντων εἰς τὴν Ἀνατολήν, διέσπειρεν ἐν αὐτῇ γνῶσιν τῆς γαλλικῆς γλώσσης καὶ τῶν γαλλικῶν ἡθῶν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ αἱ ὀθωμανικαὶ κτήσεις ἡσθάνθησαν τὸν ὄγκον τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Βοναπάρτου. «Δὲν εἶνε συνήθεια παρ' ἡμῖν», ἔγραφε πρὸς τὸ Διευθυντήριον, «τὸ νᾶποπειρώμεθα τῆς διατηρήσεως τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Ὅφειλομεν νὰ παραστῶμεν μάρτυρες τῆς πτώσεως αὐτῆς ἐν ταῖς καθ' ἡμᾶς ἡμέραις». Ἡ δὲ συνθήκη τοῦ Καμποφορμίου τῷ 1797 κατέστησε τὴν Γαλλίαν ἄμεσον γείτονα τοῦ σουλτάνου διὰ τῆς εἰς αὐτὴν παραχωρήσεως τῶν Ἰονίων νήσων, «ἐνδιαφερουσῶν ἡμᾶς πολὺ μᾶλλον ἢ ὀλόκληρος ἡ Ἰταλία ὁμοῦ λαμβανομένη», ὥς ἔλεγεν ὁ Βοναπάρτης· συμπεριλαμβάνοντο δὲ εἰς αὐτὰς τὸ Βουθρωτὸν, ἡ Ἄρτα, ἡ Βόνιτσα καὶ ἅπασαι αἱ πρότεροι κτήσεις τῶν Βενετῶν ἐν Ἀλβανίᾳ, πρὸς νότον τοῦ κόλπου τοῦ Δρίνου. Ἐστρεψε δ' ὁ μέγας Γάλλος κατακτητὴς ἰδιάζουσαν προσοχὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, καὶ δύο ἀπόστολοι τῆς γαλλικῆς ἐν Ἑλλάδι διοικήσεως, οἱ ἀδελφοὶ Στεφανόπουλοι, ἀνήκοντες εἰς τὴν ἐν **Cargese** τῆς Κορσικῆς ἑλληνικὴν ἀποικίαν, ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐπὶ σκοπῷ τῆς διαδόσεως τῆς φήμης αὐτοῦ, περιβεβλημένοι ἀποστολὴν τοῦτο

Λουδοβίκος 14' βασιλεὺς τῆς Γαλλίας.

Ἕλληνας, καὶ δύο ἀπόστολοι τῆς γαλλικῆς ἐν Ἑλλάδι διοικήσεως, οἱ ἀδελφοὶ Στεφανόπουλοι, ἀνήκοντες εἰς τὴν ἐν **Cargese** τῆς Κορσικῆς ἑλληνικὴν ἀποικίαν, ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐπὶ σκοπῷ τῆς διαδόσεως τῆς φήμης αὐτοῦ, περιβεβλημένοι ἀποστολὴν τοῦτο

μὲν ἐπιστημονικὴν, τοῦτο δὲ πολιτικὴν κατὰ τὸ προσφιλὲς ἔθος τῶν ἐν τοῖς νέοις χρόνοις ὑπουργείων τῶν ἑξωτερικῶν. Δὲν ἔλειψε δὲ καὶ θρῦλός τις ἀναφερόμενος εἰς τὸν νικηφόρον στρατηλάτην. Ἑλληνες φιλολογοῦντες ἰσχυρίσθησαν, ὅτι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἦτο ἀπλῆ μετάφρασις τῶν δύο ἑλληνικῶν λέξεων *καλὸ μέρος* καὶ ὅτι κατὰ ταῦτα ἦτο δῆθεν ἀπόγονος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου τῶν Καλομέρων Πορφυρογεννῆτων, ὧν τοὺς ἐνδόξους ἄθλους ἦτο προωρισμένος νᾶνα-νεώσῃ. Ἑλληνες δὲ ἱστορικοὶ, ποιούμενοι μνεΐαν τῆς πρὸ ἑνὸς αἰῶνος καὶ ὑπερέκεινα εἰς τὴν Κορσικὴν μεταναστεύσεως τῶν Μανιατῶν, ἐκήρυξαν αὐτὸν τολμηρῶς ἀπόγονον ἑνὸς τῶν σπαρτιατικῶν τούτων οἴκων, καὶ αἱ Μανιάτισσαι ἵναπτον κανδήλαν πρὸ τῆς εἰκόνης αὐτοῦ, «ὡς πρὸ τῆς τῆς Παναγίας». Ἡ ἰδέα ἀναστάσεως τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας τῇ βοηθείᾳ αὐτοῦ ἀπέβη γενικὴ παρὰ τοῖς Ἑλλησι, καὶ ὁ Βοναπάρτης ἐθεωρεῖτο ὡς λυτρωτὴς τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις δὲν περιορίσθη εἰς τὴν διοργάνωσιν τῶν Ἰονίων νήσων, συγκροτουμένων ἐκ τῆς ἐπαρχίας Κερκύρας, περιλαμβανούσης τὰς νήσους Κέρκυραν, Παξοὺς, Ἀντιπάξους καὶ Φανόν, μετὰ τῶν ἡπειρωτικῶν αὐτῶν ἑξαρτημάτων Βουθρωτοῦ καὶ Πάργας, τῆς ἐπαρχίας Ἰθάκης, ἐν ᾗ αἱ νῆσοι Λευκάς, Κεφαλληνία καὶ Ἰθάκη μετὰ τῆς Πρεβέζης καὶ Βονίτσης ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ κόλπῳ, καὶ τῆς τοῦ Αἰγαίου πελάγους, δι' ἧς ἀορίστου ἐκφράσεως ἐδηλοῦντο πρὸς ὥραν ἡ Ζάκυνθος, αἱ Στροφάδες, τὰ Κύθηρα καὶ ὁ ἐν Ἀκαρνανίᾳ Δραγαμέστος. Ἀλλὰ προέβη καὶ περαιτέρω ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις, ἰδρύσασα ἐν ταῖς δύο παριστρίοις Ἡγεμονίαις, ὅπου ἐπεκράτει τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον, δύο προξενεῖα, τὸ τοῦ Βουκουρεστίου καὶ τὸ τοῦ Ἰασίου. Ἀνενεοῦτο δὲ οὕτω τὸ σχέδιον Αἰκατερίνης τῆς ἐκ Μεδίκων, ἥτις εἶχε ποτε διανοηθῇ τὸν ἀποικισμὸν τῶν Ἡγεμονιῶν δι' Οὐγενότων χάριν τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἑξαπλώσεως τῶν γαλλικῶν τεχνῶν καὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς Γαλλίας. Ἀλλὰ τέλος ἡ εἰς Αἴγυπτον στρατεία τοῦ Βοναπάρτου ἤγαγε τὸν σουλτᾶνον νὰ κηρύξῃ πόλεμον ἐναντίον τῆς Γαλλίας, τῆς πατροπαραδότου συμμάχου, καὶ νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τῆς Ῥωσίας, τῆς πατροπαραδότου ἐχθρᾶς. Ἡ Ῥωσία ἦτο τεταραγμένη ὑπὸ τῆς ἐπιτυχίας τῶν προσηλυτιστικῶν παρὰ τοῖς Ἑλλησιν ἐνεργειῶν τῆς Γαλλίας, καὶ δὲν ἐπεθύμει, ὅπως ἰσχυρὰ γαλλικὴ προστασία τῶν Χριστιανῶν τῆς Τουρκίας ὑπὸ τῆς Γαλλίας τεθῇ ἐν τῷ μέσῳ ὥς φραγμὸς τῶν ἰδίων ἐαυτῆς σχεδίων. Ἡ δὲ Βρετανία, περιπεπλεγμένη εἰς ἀγῶνα περὶ ζώης

καὶ ὑπάρξεως ἐναντίον τῆς Γαλλίας, προσῆλθεν εἰς τὴν ῥωσοτουρκικὴν συμμαχίαν, κατ' ἀκολουθίαν δ' ἐπῆλθεν, ὡς εἰκὸς, ἡ ἀπώλεια τῶν γαλλικῶν κτήσεων καὶ ἡ καταστροφή τοῦ γαλλικοῦ ἐμπορίου ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Οὕτως αἱ μὲν Ἰόνιοι νῆσοι κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Ῥώσων καὶ Τούρκων, οἱ δ' ἐν τῇ Ἀνατολῇ γαλλικοὶ ἐμπορικοὶ οἶκοι κατέπεσον. Διὰ τούτους τοὺς λόγους ἡ Γαλλία, ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, δὲν ἦτο πλέον ἡ φρουρὸς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ Βοναπάρτης διὰ τοῦ παραβόλου καὶ δαιμονίου αὐτοῦ πνεύματος εἶχεν ἀνατρέψει τὸ ἐπὶ αἰῶνας πολιτικὸν πρόγραμμα τῆς Γαλλίας καὶ ἀναγκάσει τὴν Ῥωσίαν, ὅπως, ὑπεραμυνομένη ἑαυτῆς, ἀναλάβῃ τὴν ὑπεράσπισιν τῶν Τούρκων.

Ἄλλ' οἱ Ὀθωμανοὶ πολιτευταὶ δὲν ἠδύναντο νάπατῶνται περὶ τῶν τελικῶν σκοπῶν τῆς δυνάμεως ἐκείνης τοῦ βορρᾶ. Ἐπὶ γενεὰς ὅλας ἡ Ῥωσία καὶ ἡ Τουρκία εἶχον ὑπάρξει ἀντίπαλοι, καὶ οὐκ ὀλίγοι ῥωσοτουρκοὶ πόλεμοι εἶχον ἀναγραφῇ ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ πρὸ τῆς ἐν τῷ δεκάτῳ ἐνάτῳ αἰῶνι εἰς τοὺς προγενεστέρους προσθήκης ἐτέρων τεσσάρων. Διὰ παραδόξου δὲ προκατασκευῆς τῆς νεωτέρας ἱστορίας τὰ δύο ἔθνη ἦλθον τὸ πρῶτον εἰς ἐπαφὴν πρὸς ἄλληλα ἐν τῇ Κριμαίᾳ. Καὶ δὴ περὶ τὰ εἰκοσιπέντε ἔτη μετὰ τὴν ἄλυσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Μωάμεθ Β' ἠξίωσε τὴν ἐπικυριαρχίαν ἐπὶ τῶν Τατάρων τῆς Κριμαίας, ὣν ὁ ἡγεμὼν ἦτο σύμμαχος τοῦ ἄρχοντος τῆς Μόσχας. Οἱ Ῥῶσοι ἔμποροι τῆς Κάφας (Θεοδοσίας) καὶ τῆς Ἀζοφικῆς (Μαιώτιδος) ἦλθον οὕτως εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὰς τουρκικὰς ἀρχάς, καὶ αἱ ζημίαι αὐτῶν προεκάλεσαν τὴν ἀποστολὴν τῆς πρώτης εἰς Κωνσταντινούπολιν ῥωσικῆς πρεσβείας τῷ 1495. Ἐπηκολούθησε δ' ἡ ἀποστολὴ ἄλλων πρεσβειῶν, καὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον διετηροῦντο μετὰ τῶν δύο κυβερνήσεων σχέσεις φιλικαί. Ἄλλ' αἱ ἐπιδρομαὶ τοῦ ῥωσικοῦ ἐδάφους ὑπὸ τῶν Τατάρων καὶ ἡ ἐκδίκησις ἦν μετῆλθον στίφη ῥωσικὰ ἐπ' ἡνέγκον μεγάλας προστριβὰς, καὶ τέλος τῷ 1569 ἐπῆλθεν ἡ πρώτη ἔνοπλος σύρραξις μετὰ τῶν στρατιῶν τῶν δύο κρατῶν. Περιέργως δὲ βλέπομεν ἐσπερίας δυνάμεις ἐξωθούσας κατὰ ταύτην τὴν περίοδον τὴν Ῥωσίαν εἰς ἐκδιώξιν τῶν Τούρκων ἀπὸ τῆς Εὐρώπης καὶ ἀναγνωρίζουσας ἤδη τοὺς Ῥώσους ὡς τοὺς φυσικοὺς προστάτας τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ Χριστιανῶν, ἐν ᾧ ἄφ' ἑτέρου μόνῃ ἡ Τουρκία ἠσθάνετο τὸν φόβον τῆς αὐξανούσης δυνάμεως τῆς Ῥωσίας. Οἱ δὲ πολιτευταὶ τῆς Ἑσπερίας φαίνονται μὴ ὑποπεύσαντες ἐν τῷ τότε χρόνῳ, ὅτι ἡ Ῥωσία ἐγκα-

θισταμένη παρὰ τὸν Βόσπορον ἤθελεν ἀποβῆ ἀπειλητικὴ διὰ τὴν Εὐρώπην. Ἀλλὰ καὶ οἱ σουλτᾶνοι, οἵτινες τότε εὐρίσκοντο εἰς τὸ ὕψος τῆς δόξης, ἐδίσταζον νάντιδράσωσιν εἰς δύναμιν, ἣτις, καθ' ἃ ἐσκέπτοντο, ἡδύνατο ἤδη τότε νὰ κατενεχθῇ βαρεῖα κατ' αὐτῶν. Μόλις δὲ μετὰ ἓνα αἰῶνα ἐξεργάγῃ πραγματικὸς πόλεμος μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων κατ' ἀκολουθίαν τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων καταλήψεως τῆς Ποδολίας, ἣτις ἐφαίνετο διακινδυνεύουσα τὰ ῥωσικὰ συμφέροντα. Ἀποτέλεσμα δὲ τοῦ πολέμου τούτου ὑπῆρξεν ἡ ἐδαφικὴ ἐπαύξησης τῆς Ῥωσίας ἐν Κιέβῳ καὶ ὁ πόθος περαιτέρων ἐπεκτάσεων. Ἦδη δ' ἔκτοτε ὁ τσάρος ἐσχηματίζετο ἀγερώχως ὥς πρόμαχος θρησκευτικῶν συμφερόντων, κατορθώσας νὰ τύχῃ τῶν ἀναγκαίων διαβατηρίων χάριν Ῥώσων προσκυνητῶν μεταβαινόντων εἰς Ἱεροσόλυμα. Οὕτως αἱ τε πολιτικαὶ καὶ αἱ θεολογικαὶ ἀξιώσεις τῆς Ῥωσίας συνανεκράθησαν δυσάποσπαστως ἀπ' ἀλλήλων καθ' ὅμοιον ἐντελῶς τρόπον, ὥς ὁ ἱεραπόστολος ὑπῆρξε παρ' ἄλλοις ἔθνεσιν ὁ πρόδρομος τοῦ στρατιώτου.

Πέτρος ὁ Μέγας ἔδωκε μεγάλην ὥθησιν εἰς τὸ ἀντιτουρκικὸν πρόγραμμα τῆς Ῥωσίας. Ἡ ὑπ' αὐτοῦ κατάληψις τῆς παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ταναΐδος κειμένης Ἀζόφης, τῆς ἀρχαίας Ταναΐδος, τῆς κατόπιν κληθείσης Αἰκατερινοπόλεως, δὲν ὑπῆρξε μόνιμος, ὥς οὐδ' ἡ ἐλευθέρα χρῆσις τοῦ Εὐξείνου πόντου χάριν τοῦ νέου αὐτοῦ στόλου· ἀλλ' οὐχ ἦττον ἐκεῖνος ὑπῆρξεν ὁ ἀποστείλας τὸ πρῶτον πολεμικὸν πλοῖον εἰς τὸν Βόσπορον, καίτοι δὲ ἡ ἀποστολὴ αὐτοῦ ἐκεῖνη ὑπῆρξεν εἰρηνικὴ, ἦτο προάγγελον τοῦ μέλλοντος σημείου. Ὁμοίως δ' ἐμφαντικὴ ἦτο ἡ ἐναρξίς ῥωσικῶν δολοπλοκιῶν ἐν ταῖς δύο παριστρίοις Ἡγεμονίαις, ὧν οἱ ἡγεμόνες εὐρίσκοντο ἐν ἀλληλογραφίᾳ πρὸς τὸν τσάρον, καὶ ἡ προκήρυξις αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἕλληνας, εἰς οὓς προεθέσπιζε τὴν προσηχτὴν ἀνάστασιν τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ ἱερὸς πόλεμος ὁ ἐκραγείς μεταξὺ Ῥωσίας καὶ Τουρκίας καὶ λήξας τῷ 1711 διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Προύθου ὑπῆρξεν ἀποδείξις, καθ' ἃ καὶ ἄλλαι πολλαὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, τῆς στρατιωτικῆς ἰσχύος τῆς Τουρκίας, καίπερ οὔσης πολιτικῶς ἀδυνάτου. Ἀλλ' οἱ ἐξευτελιστικοὶ ὅροι τῆς συνθήκης ἐκεῖνης, ἣτις ἐπέβαλε τὴν ἀπόδοσιν τῆς Ἀζόφης εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ τὴν κατάργησιν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ῥωσικῆς πρεσβείας, ἐτροποποιήθησαν μετὰ τινα ἔτη, καὶ ἰδρῦθη καὶ πάλιν μόνιμος πρεσβεΐα ἐν τῇ τουρκικῇ πρωτεύουσῃ. Ἀξίον δὲ σημειώσεως εἶνε, ὅτι κατὰ τὴν περίστασιν ταύ-

την ἢ ἐπίδρασις τῆς Ἀγγλίας ἐστράφη τὸ πρῶτον κατὰ τῆς Ῥωσίας. Καὶ δὴ ἀπὸ τῆς ναυπηγήσεως τοῦ Ῥωσικοῦ στόλου, ἡ Ἀγγλικὴ ἀνατολικὴ ἐταιρεία (English Levant Company), ἥτις, ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος, διεχειρίζετο ὅλον τὸ ἐμπόριον τῆς ἐγγυς Ἀνατολῆς, ἐθορυβήθη ὑπὸ τῆς ἀντιζηλίας τῶν Ῥώσων ἐμπόρων,

Πέτρος ὁ Μέγας.

ὁ δ' ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας, ἀντιδρῶν διὰ τοῦτον τὸν λόγον εἰς τὴν ἐπάνοδον τοῦ Ῥώσου συναδέλφου, ἐπέστησε τὴν προσοχὴν τῆς Πύλης ἐπὶ τῶν κινδύνων, οὓς ἡδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ πολιτικὸς καὶ θρησκευτικὸς προσηλυτισμὸς ὑπὸ Ῥώσων πρακτόρων μεταξὺ Χριστιανῶν ὑπηκόων τοῦ σουλτάνου. Ἡ δὲ Ῥωσία, κερδήσασα τὸ ζήτημα τῆς ἀνασυστάσεως τῆς Ῥωσικῆς πρε-

σθείας, προέβη μετὰ χαρακτηριστικῆς καρτερίας εἰς ἀνάκτησιν τῆς ἀπολεσθεΐσης αὐτῆς ἐπικρατήσεως ἐν τῇ Ἀζόφῃ, παρὰ δὲ τὰς προσπαθείας τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ὀλλανδίας, αἵτινες ἀντετάσσοντο ἠνωμέναι εἰς τὴν περαιτέραν ἀνάπτυξιν τοῦ ῥωσικοῦ ἐμπορίου ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐκήρυξε καὶ πάλιν πόλεμον ἐναντίον τοῦ σουλτάνου τῷ 1736, καὶ κατέλαβεν ἐκ νέου τὴν Μολδαβίαν. Διὰ δὲ τῆς εἰρήνης τοῦ Βελιγραδίου ἀνέκτησε μὲν τὴν Ἀζόφην, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τῷ ὄρφ τῆς κατεδαφίσεως τῶν ὀχυρωμάτων αὐτῆς, τοῦ μὴ εἰς πλουτοπολεμικῶν ῥωσικῶν πλοίων εἰς τὴν Μαιῶτιν ἢ εἰς τὸν Εὐξείνιον καὶ τῆς διεξαγωγῆς ὅλου τοῦ ἐν τῇ Μαύρῃ θαλάσῃ ῥωσικοῦ ἐμπορίου

*Αἰκατερίνη Β'
αὐτοκράτειρα τῆς Ῥωσίας
ἐπὶ μεταλλίου.*

ἐπὶ τουρκικοῦ ἐδάφους. Ἐπικολούθησε δὲ κατεύनाσις τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος, ἐπεὶ αἱ μεγάλαι δυνάμεις ἦσαν ἀπασχολημέναι ἀλλαχοῦ.

Διὰ δὲ τῆς ἀναρρήσεως τῆς Αἰκατερίνης Β' ἐπανελήφθη ἡ ἐπιδίωξις τῶν σχεδίων Πέτρου τοῦ Μεγάλου. Ῥῶσοι πράκτορες ἐστάλησαν ὅπως ἐξεγείρωσι τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Μαυροβουνίους· ἐκραγέντος δὲ τοῦ πολέμου τῷ 1768, στόλος ῥωσικὸς, ἐν ᾧ ὑπῆρétουν πλεῖστοι Ἀγγλοι, ἀπεστάλη εἰς τὴν Πελοπόννησον,

ἐδέχθη τὴν καθυπόταξιν δέκα ὀκτὼ νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ ἠπειλήσεν πρὸς ὥραν αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' ὁ μέγιστος τῶν θριάμβων τοῦ πολέμου τούτου ὑπῆρξεν ἡ εἰς αὐτὸν ἐπακολοθησασα ἀξιωμακρῶν συνθήκη. Τὸ ἀφανὲς βουλγαρικὸν χωρίον Κουτσούκ - Καϊναρτζῆ, ὅπου ὑπεγράφη ἡ εἰρήνη αὕτη, ἔδωκε τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς μίαν τῶν ἐκπληκτικωτάτων πράξεων τῆς τουρκικῆς μαρμαίρας. Καὶ ἦτο μὲν πράγματι μεγίστης σημασίας ἡ ὑπὸ τῆς Ῥωσίας διατήρησις τῆς Ἀζόφης, τῆς Κινβούρνης, τοῦ Παντικαπαίου (Kertsch) καὶ τοῦ Γενικαλὲ, ἥτις παρεῖχεν εἰς αὐτὴν τὰ μέσα τῆς θαλασσοκρατίας ἐν τῷ Εὐξείνῳ, ὅπου δὲν ἐπετρέπετο πρότερον ὁ πλοῦς ῥωσικῶν πλοίων, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας ἡ ἐπιτήρησις τῶν Μουσουλμάνων τῆς Κριμαίας προελαίανεν, ὥς εἰκὸς, τὴν μετὰ ἐννέα ἔτη συγχώνευσιν

αὐτῶν εἰς τὸ ῥωσικὸν κράτος. Ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον τῶν διὰ τῆς συνθήκης ἐκείνης ἐπελθουσῶν ἐδαφικῶν ἀπωλειῶν τῆς Τουρκίας ὀλέθριον δι' αὐτὴν ὑπῆρξε τὸ δοθὲν εἰς τὴν Ῥωσίαν δικαίωμα τοῦ ὑποβάλλειν παραστάσεις ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐν Τουρκίᾳ ἐκκλησίας καὶ τὸ τῆς «συνηγορίας ὑπὲρ τῶν ῥωμανικῶν ἡγεμόνων», δικαίωμα παρέχον προφάσεις πρὸς διαρκῆ ἀνάμειν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῶν ὀθωμανικῶν κτήσεων. Ἡ δὲ σύμβασις τοῦ Αἰναλί-Καδὰκ (1779) ἐπεκίρωσε τὰς διατάξεις τῆς συνθήκης τοῦ Κουτσούκ-Καϊναρτζή, καὶ καθώρισεν, ὅτι ὁ φόρος, ὃν ὑπεχρεοῦντο νὰ πληρόνωσιν εἰς τὴν Πύλην αἱ δύο παρίστριοι Ἡγεμονίαι, «ὥφειλε νὰ ἐπιβάλληται μετὰ μέτρου καὶ φιλανθρωπίας». Ἀλλ' ἡ συμφωνία αὕτη δὲν ἡμπόδισε τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυν τῆς Ῥωσίας νάπαιτῇ οὐχὶ ὀλιγώτερον τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως εὐρείας χρηματικὰς ἐγγυήσεις περὶ τῆς διοικητικῆς ἱκανότητος τῶν δύο παριστρίων θρόνων. Παρὰ δὲ τὰς ἐπιθυμίας τῶν Τούρκων ῥωσικὸν προξενεῖον ἱδρῦθαι ἐν Βουκουρεστίῳ, κέντρῳ καταλλήλῳ πρὸς πολιτικὰς σκευωρίας· βλέπομεν δὲ μετ' οὗ πολὺ τὸν ἐν Ἰασίῳ πρόξενον τῆς Πρωσσίας παραπονούμενον, ὅτι οἱ πράκτορες ἐκεῖνοι «διωρίζοντο ἀπανταχοῦ, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀνάγκης, ὥς ὅπως προσελκύσωσι τοὺς ἐγκατοίκους». Πράγματι ἡ Ῥωσία εἶχεν ὑποκαταστήσει τὴν Γαλλίαν ὡς χρηστήριον τῆς Πύλης, καὶ εἶχε διδάξει τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς νάποβλέπωσιν εἰς αὐτὴν χάριν προστασίας ἐναντίον τοῦ κυριάρχου αὐτῶν. Ὁ μέγας δούξ Κωνσταντῖνος ἐξεπαιδεύετο ὡς μέλλων αὐτοκράτωρ νέας ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, καὶ ἡ Αἰκατερίνη Β' ἐδέχθη ὑπόμνημα ἑλληνικῆς ἐπιτροπείας. Διὰ δὲ τῆς ἐν Ἰασίῳ τῷ 1792 ὁμολογηθείσης εἰρήνης, δι' ἧς ἐπερατώθη ὁ νέος μεταξὺ τῶν Ῥώσων καὶ τῶν Τούρκων πόλεμος, ἡ Ῥωσία, παρὰ τὴν ἀπειλητικὴν ἀντίστασιν τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Πρωσσίας, ἐπεξέτεινε τὰ σύνορα αὐτῆς μέχρι τοῦ ποταμοῦ Δανάστριος (Dniester). Ὁ πόλεμος δ' ἐκεῖνος ὑπῆρξεν ἡ τελευταία κατὰ τὸν δέκατον ὀγδοὺν αἰῶνα σύρραξις τῶν δύο ἀντιπάλων· ὡς δὲ εἶδομεν, κατὰ τὸ πέρας τῆς περιόδου ταύτης αἱ δύο δυνάμεις συνεμάχησαν προσωρινῶς χάριν ματαιώσεως τῶν φιλοδόξων σχεδίων τοῦ Βοναπάρτου ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Ἡ δὲ Αὐστρία, ἣτις εἶχεν ἀποβῇ τότε ἡ κυρία ἀντίπαλος τῆς Ῥωσίας ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου, εἶχεν ἔλθει ἔνωρις ἤδη εἰς ἐχθρικὴν σύρραξιν πρὸς τὰς προχωρούσας τουρκικὰς στρατιάς. Καὶ

δὴ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα εἶχον ἀρχίσει οἱ Τοῦρκοι τὰς ἐπιθέσεις αὐτῶν ἐναντίον τῶν Οὐγγρων, οἵτινες ἦσαν κατ' ἐκείνην τὴν περίοδον οἱ ἡγέται τῆς χριστιανωσύνης ἐναντίον τῶν Μουσουλμάνων, μετὰ δ' ἓνα αἰῶνα ἐκυριεύθη ἡ Βουδαπέστη καὶ ἔμεινε μετὰ καὶ τοῦ πλείστου μέρους τῆς Οὐγγαρίας ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν ἐπὶ ἑκατὸν πενήκοντα περίπου ἔτη. Ἀλλὰ, λήγοντος τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος, ἐπῆλθεν ἡ ἀποχώρησις τῶν ὀθωμανικῶν στρατιῶν ἐκ τοῦ οὐγγρικοῦ ἐδάφους. Μετὰ τὴν πρὸ τῆς Βιέννης ἥτταν τῶν Τούρκων καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Βουδαπέστης συνέβησαν συχναὶ ἐπιδρομαὶ τῶν Αὐστριακῶν κατὰ τῆς Βοσνίας, ἐφ' ἧς τὸ οὐγγρικὸν στέμμα ἐκέκτητο ἀρχαῖα ἱστορικὰ δικαιώματα ἀφ' ἐτέρου δὲ αὐστριακὸς στρατὸς ἐκυρίευσεν ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ τὸ Βιδίνιον καὶ ἐν τῇ Σερβίᾳ τὴν Ναϊσσὸν (Nisch) καὶ ἐπροχώρησεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Μακεδονίας μέχρι τῶν Σκοπίων, ὅπου ὁ Στέφανος Λουσὰν εἶχε θέσει τὴν πρωτεύουσαν τοῦ μεσαιωνικοῦ κράτους. Ὁ Αὐστριακὸς πρίγκιψ Εὐγένιος ἐπεχείρησε τῷ 1697 τὴν ἀξιωματικόνευτον αὐτοῦ στρατείαν πρὸς τὸ Σαράγιεβον, τραπείς τὴν αὐτὴν ἐκείνην ὁδόν, ἣν ἠκολούθησε κατόπιν ὁ στρατὸς τῆς κατοχῆς τῷ 1878. «Μία ἄλλη ἐκστρατεία ἀκόμη, εἶπε Τοῦρκος πολίτευτὴς ἀκούων τὴν εἰς Μακεδονίαν εἰσβολὴν, καὶ οἱ Αὐστριακοὶ θὰ φθάσωσι μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως». Ἀλλὰ τὰ πολεμικὰ ἐκεῖνα κατορθώματα ἔμειναν ἄνευ ἀποτελεσμάτων, καὶ τὰ Σκόπια ὑπῆρξαν τὸ ἀκρότατον σημεῖον τῆς πρὸς Θεσσαλονίκην ὁδοῦ, εἰς ὃ ποτε ἔφθασεν αὐστριακὴ στρατιά. Ἡ δὲ εἰρήνη τοῦ Κάρλοβιτς (1699) ἀπέκλεισε τέλος τοὺς Τούρκους ἀπὸ τῆς Οὐγγαρίας, ἐξαίρουμένου τοῦ βανάτου τοῦ Ταμεσβάρ, ἐγκαταλειφθέντος ὑπ' αὐτῶν μετὰ δεκαεννέα ἔτη, ἔδωκε τὴν Τρανσυλβανίαν εἰς τὴν Αὐστρίαν, καὶ ἐπήνεγκε τελείαν μεταβολὴν τῶν σχέσεων μεταξὺ τῆς δυνάμεως ταύτης καὶ τῶν Τούρκων. Ἐκτοτε δ' ἡ Αὐστρία ἐθεώρει τὸν Τοῦρκον ὡς ἐπιθετικὸν ἐχθρὸν ἀποκρουστέον καὶ ἀπέβλεπεν ἀπ' ἐκείνου τοῦ χρόνου πρὸς αὐτὸν ἢ ὡς πρὸς ἀσθενῆ πολέμιον, δυνάμενον νὰ προσβληθῇ, ἢ ὡς ἔρυμα, δυνάμενον ἐν ἀνάγκῃ νὰ ἐνισχυθῇ, ἐναντίον τῆς προχωρήσεως τῆς Ῥωσίας, ἣν οἱ Αὐστριακοὶ ὑπελάμβανον ὡς τὸν ἐπικινδυνότατον τῶν ἐν Ἀνατολῇ ἀντιπάλων, ἐπειδὴ ὑπῆρχον ἐν Αὐστρίᾳ πολλοὶ ὑπήκοοι Σλάβοι, οὓς θὰ ἠδύνατο νὰ προσελκύσῃ ὁ ἐθνικὸς καὶ θρησκευτικὸς προσηλυτισμὸς τῶν Ῥώσων.

Ὁ δέκατος ὀγδοὸς αἰὼν παρέχει παραδείγματα ἀπασῶν τούτων

τῶν ἀπόψεων. Ἐνίστε μὲν ἡ Ἀγγλία παρωρμαῖτο ὑπὸ μόνῃς τῆς ἐπιθυμίας νὰ καταλάβῃ ἔδαφος, καὶ τότε ἦτο πρόθυμος νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν βοήθειαν τῆς Ῥωσίας, ἔστω καὶ ἐπὶ τῷ κινδύνῳ τῆς αὐξήσεως τῆς ῥωσικῆς αὐτοκρατορίας. Τοῦτο δὲ συνέβη κατὰ τὸν πόλε-

*Ἰωσήφ Β' αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας
κατὰ τὴν ἀρχαίαν χαλκογραφίαν τοῦ Brause.*

μον τοῦ 1736-39, ὅτε ὁ αὐστριακὸς στρατὸς καὶ ὁ ῥωσικὸς ἦσαν ἠνωμένοι ἐναντίον τῶν Τούρκων κατὰ τὴν σχεδιασθεῖσαν διανομὴν τῆς Τουρκίας μεταξὺ τῆς Αἰκατερίνης Β' καὶ τοῦ Ἰωσήφ Β', καθ' ἣν ἡ μὲν Κριμαία προσηρτᾶτο εἰς τὴν Ῥωσίαν, ἡ δὲ Βοσνία καὶ ἡ

Ἐρζεγοβίνη εἰς τὴν Αὐστρίαν, καὶ κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1787-91, ὅτε καὶ πάλιν τὰ δύο κράτη συνεμάχουν καὶ ἡ Τουρκία ἦτο ὁ κοινὸς αὐτῶν πολέμιος. Ἀλλὰ τὸ παράδοξον εἶνε, ὅτι, ὅτε ἡ Αὐστρία ἠκολούθει τὸ σύστημα τοῦτο, αἱ ἐπιτυχίαι αὐτῆς ὑπῆρξαν πολὺ μικρότεραι ἢ ὅτε προσέβαλλε τὴν Τουρκίαν μονομερῶς. Οὕτω τὸ μὲν ἀποτέλεσμα τοῦ αὐστροτουρκικοῦ πολέμου τοῦ ἀπολήξαντος εἰς τὴν συνθήκην τοῦ Πασσάροβιτς (1718) ὑπῆρξεν ἡ εἰς τὴν Αὐστρίαν προσάρησις μέρους τῆς Σερβίας, τῆς βορείου Βοσνίας καὶ τῆς Μικροβλαχίας ὡς καὶ τοῦ βανάτου, ἀπ' ἐναντίας δὲ, συμπράξασα μετὰ τῆς Ῥωσίας, τῷ μὲν 1736 ἀπέβαλεν ἅπαντα τὰ πρὸς νότον τοῦ Δουναβέως προσκτήματα καὶ τὴν Μικροβλαχίαν, διὰ δὲ τῆς συμμαχίας τοῦ 1787 οὐδὲν ἄλλο ἐκέρδησε πλὴν τῆς πόλεως Ὁρσόβης καὶ δύο πολισμάτων κατὰ τὰ σύνορα τῆς Κροατίας. Ἐξ ἐτέρου δὲ, διαρκούντος τοῦ ῥωσοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ περατωθέντος διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Κουτσούκ-Καϊναρτζή, ἡ Αὐστρία προέεινε μυστικὴν συνθήκην μετὰ τῆς Τουρκίας εὐθὺς ὡς εἶδεν, ὅτι ἀπέβαινον παρὰ πολὺ μεγάλαι αἱ ἐπιτυχίαι τῆς Ῥωσίας. Καὶ ὡς ἀμοιβὴν μὲν τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτῆς ἔμελλε νὰ λάβῃ ἡ Αὐστρία καὶ πάλιν τὴν Μικροβλαχίαν ὅτε δὲ ἡ Ῥωσία, θορυβηθεῖσα, ὡμολόγησεν εἰρήνην, ἔγεινεν αὐστριακὴ καὶ συνέμεινεν ἔκτοτε ὡς κτῆσις τῆς Αὐστρίας ἄλλη ἐπαρχία τῆς Ῥωμανίας, ἡ Βουκοβίνα. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὁ Αὐστριακὸς διπλωμάτης Thugut ἐπίστευσεν, ὅτι ἐπέκειτο ἡ πτῶσις τῆς Τουρκίας, καὶ ὥρισε τὰς δύο παριστρίους Ἡγεμονίας ὡς τὸ μέρος τῶν λαφύρων, ἅτινα ἔμελλον νὰ περιέλθωσιν εἰς τὴν Αὐστρίαν. Κατ' ἀκολουθίαν διωρίσθη ἐν αὐταῖς αὐστριακὸς πρόξενος, ὅπως ἀντενεργῇ εἰς τὰ διαβήματα τοῦ Ῥώσου συναδέλφου. Ἀλλ' ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις καὶ ὁ θάνατος τοῦ Ἰωσήφ Β' ἔσωσε μοιραίως, καθ' ἃ ἔκτοτε πολλάκις συνέβη, τὴν ζωὴν τοῦ «μεγάλου ἀσθενοῦς» καὶ ἀπέστρεψε τὴν προσοχὴν τῶν Αὐστριακῶν πολιτευτῶν ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν Δύσιν.

Ἀλλὰ κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα ἐπράχθησαν πολλὰ πρὸς διαρρύθμισιν τῶν κατὰ τὰς αὐστριακὰς ἐνεργείας ἐν ταῖς χώραις τοῦ Αἵμου. Ἡ ἐπὶ εἴκοσι καὶ ἐν ἑτῇ αὐστριακῇ κατοχῇ τῆς Μικροβλαχίας, ἧς μέγα μέρος ἀνήκει νῦν εἰς τὴν Σερβίαν, καὶ τεμαχίου τῆς βορείου Βοσνίας μεταξὺ τοῦ 1718 καὶ 1739 ὑπῆρξαν ἡ ἀπαρχὴ τῆς κινήσεως ἐκείνης, ἣτις ἀνελήφθη κατὰ τρόπον ἐκπληκτικὸν ἐν ταῖς καθ' ἡμᾶς ἡμέραις. Ἡ Αὐστρία ἀπέβη τότε σπουδαῖος παρά-

γων ἐν τῷ ἀνατολικῷ ζητήματι καὶ ἀνέλαβεν, εἰ καὶ προσωρινῶς μόνον, τὴν ἐπιβολὴν ἐκείνην, εἰς ἣν ἐφαίνετο προορίζουσα αὐτὴν ἡ μοῖρα. Τὰ δ' ἀποτελέσματα τῶν τριάκοντα καὶ ἑνὸς ἐκείνων ἐτῶν εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ δὲν ἀπωλέσθησαν καθ' ὁλοκληρίαν παρὰ τοῖς λαοῖς ἐκείνοις, οἵτινες διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βελιγραδίου ἐπαν-ῆλθον ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν. Ἐν ᾧ δ' ἡ αὐστριακὴ διοίκησις ἦτο ἀντιδημοτικὴ παρὰ τοῖς Ῥωμάνοις τῆς Μικροβλαχίας ἔνεκα τῆς ἐπιμονῆς αὐτῆς περὶ τῆς τακτικῆς πληρωμῆς τῶν φόρων, οἱ Σέρβοι τῆς Τουρκίας ἐθεώρουν ἔκτοτε τὴν Αὐστρίαν ὡς τὴν μόνην δύναμιν, ἥτις ὑπὸ τοὺς ὑφισταμένους ὄρους ἡδύνατο νὰ πελευθερώσῃ αὐτούς. Πολλοὶ τῶν προγόνων αὐτῶν εἶχον μεταναστεύσει εἰς τὴν Οὐγγαρίαν μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Σερβίας τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα, ἀργότερον δ' ἠκολούθησαν τὸ παράδειγμα τοῦτο δύο Σέρβοι πατριάρχαι τοῦ Ἰπεκίου, καὶ μετενάστευσαν αὐτόσε, ἀκολουθούμενοι ὑπὸ χιλιάδων ὄλων ἐκ τοῦ ποιμνίου αὐτῶν. Οἱ δὲ Σέρβοι οὗτοι τῆς Οὐγγαρίας ὑπῆρξαν τῶν ἐξαιρετοτάτων στρατιωτῶν τοῦ πρίγκιπος Εὐγενίου καὶ κατὰ τὴν ἔκρηξιν οἰουδῆποτε νέου αὐστροτουρκικοῦ πολέμου οἱ ἐν Σερβίᾳ ἀδελφοὶ αὐτῶν ἔδραττον τὰ ὅπλα ὑπὲρ τῶν Αὐστριακῶν. Σέρβος ποιητῆς προσηγόρευσε τὸν Ἰωσήφ Β' ὡς «τὸν προστάτην τῆς σερβικῆς φυλῆς», καὶ οἱ ἡγέται τοῦ σερβικοῦ ἔθνους ἐπετίμησαν πικρῶς τὸν διάδοχον αὐτοῦ ἐπὶ τῇ συνομολογήσει εἰρήνης μετὰ τῆς Τουρκίας τῷ 1791. Οὐδὲ δυνάμεθα νὰ ἐκπλαγῶμεν ἐπὶ τῇ λύπῃ αὐτῶν. Καὶ δὴ τὸ πρῶτον ἀπὸ τῆς τουρκικῆς κατακτῆσεως ἡ Σερβία εἶχε παρὰσχει δείγματα ὑλικῆς προόδου κατὰ τὰς δύο βραχείας δεκαετηρίδας τῆς προσωρινῆς αὐστριακῆς κατοχῆς, τὴν φορὰν δὲ ταύτην ἥλπισαν, ὡς εἰκὸς, ὅτι ἡ Αὐστρία δὲν ἔμελλε νὰ ὑποχωρήσῃ ὀπισθεν τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Σάου. Οἱ Σέρβοι, μικρὰν ἔχοντες γνῶσιν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τῆς Ἑσπερίας, δὲν ἡδύναντο νὰ ἐννοήσωσι πῶς ἡ δύναμις ἐκείνη, ἥτις εἶχε κυριεύσει τὸ Βελιγράδιον καὶ εἰσελάσει εἰς τὴν Βοσνίαν, ἦτο δυνατόν νὰ εἰρηνεύσῃ ἐπὶ ὅροις αὐτόχρημα μετριωτάτοις. Ἀλλ' ἡ τελευταία δεκαετία τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος παρέσχεν εἰς τὴν Αὐστρίαν περαιτέρον στήριγμα ἐν τῇ ἐγγύς Ἀνατολῇ. Καὶ δὴ, ὡς τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος, καθ' ὃ συνέβη ἡ ἀποχώρησις τῆς Βενετίας ἐκ τῆς Πελοποννήσου, παρουσιάζεται ἡ Αὐστρία τὸ πρῶτον ὡς κράτος βαλκανικόν, οὕτω τὸ αὐτὸ ἔτος, καθ' ὃ ἐπῆλθεν ἡ κατάλυσις τῆς πολιτείας τοῦ Ἀγίου Μάρκου, οἱ Ἀψβοῦρ-

γοι ἀνέλαβον τὴν ἐν τῷ Ἀδρίᾳ κληρονομίαν τῆς Βενετίας. Διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Καμποφορμίου (1797), δι' ἧς αἱ ἐν Δαλματία κτήσεις τῆς Βενετίας περιῆλθον εἰς τὴν Αὐστρίαν, ὑποκατεστάθη δύναμις ἰσχυρὰ ἀντὶ πολιτείας εὐρισκομένης ἐν παρακμῇ ὥς γείτων τῆς Τουρκίας καὶ τοῦ Μαυροβουνίου, καὶ ἐνεδείχθη οὕτως εἰς τὸν ἀντισυχοῦντα σουλτάνον, ὅτι τὸ κράτος ἐκείνο τὸ οὕτω προσαρτήσαν τὰ παράλια τῆς Ἰλλυρίας θὰ ἠδύνατο ἡμέραν τινὰ νὰ καταλάβῃ πέραν αὐτῆς τὸ ἔδαφος τῆς Βοσνίας.

Ἡ δὲ Ἀγγλία δὲν ἦτο μὲν, καθ' ἣ ἡ Ῥωσία καὶ ἡ Αὐστρία, ἐδαφικῶς γείτων τῆς Τουρκίας, ἀλλ' ὅμως πρὸ αὐτῆς ἔτι τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἰνδικῆς αὐτοκρατορίας εἶχε συμφέροντα ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἕνεκα τοῦ ἐκτεταμένου αὐτῆς ἀνατολικοῦ ἐμπορίου. Ἦδη ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος Λεβαντίνος τις εἶχε διορισθῇ πρόξενος τῆς Ἀγγλίας ἐν Χίῳ, τῷ δὲ 1520 κατέστη ὁ πρῶτος Ἀγγλος πρόξενος ἐν Κρήτῃ. Ἡ βασίλισσα Ἐλισάβετ ἔτυχε τῶν εὐκολιῶν ἐλευθέρου ἐμπορίου ἐν ταῖς τουρκικαῖς κτήσεσι χάριν τῶν ὑπηκόων αὐτῆς, οἵτινες τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς διεξῆγον τὸ μετὰ τῆς ἐγγὺς Ἀνατολῆς ἐμπόριον αὐτῶν ἐπὶ τῶν μεγάλων ἱστιοφόρων τῆς πολιτείας τῆς Ῥαγούσης, ἔπειτα δὲ εἶχον μεγίστην ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Καὶ ἐλέχθη μὲν, ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀγγλικοῦ ἐμπορίου ἐπὶ ἰδίῳν πλοίοις προῆλθεν ἐκ μικρᾶς διενέξεως ἀναφερομένης εἰς τὸ ἐμπόριον τῆς σταφίδος· ἀλλ' οἷαδῆποτε καὶ ἂν ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ, τὸ συμφέρον τῆς Ἀγγλίας περὶ τῶν ἐν Τουρκίᾳ πραγμάτων ὑπῆρξε τὸ κατ' ἀρχὰς ἐμπορικὸν, καὶ μέχρι τοῦ δεκάτου αἰῶνος ἀρχομένου ἡ ἀγγλικὴ ἐπίδρασις ἐν ταῖς ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν χώραις ὠφείλετο σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὴν «Ἐταιρείαν τῶν ἐμπόρων τῆς Ἀνατολῆς» (Company of Merchants of the Levant), ἣτις ἠξιώθη προνομίων ὑπὸ τῆς βασιλείας τῆς Ἐλισάβετ τῷ 1581. Τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος ἐπὶ τοῦ πρώτου τῶν πλοίων τῆς ἐταιρείας ταύτης τοῦ καταπλεύσαντος εἰς Κωνσταντινούπολιν μετέβη ὡς πρῶτος Ἀγγλος πρεσβευτῆς παρὰ τῷ σουλτάνῳ ὁ Γουλιέλμος Harebone. Καθ' ἣ δὲ καὶ πάντες οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ἐν τῷ πρεσβευτικῷ ἀξιώματι μέχρι καὶ τοῦ 1803, εἶχε διορισθῇ καὶ ἐπληρόνετο οὐχὶ ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, ἀλλ' ὑπὸ τῆς εἰρημένης ἐταιρείας· κύριον δ' αὐτοῦ ἔργον ἦτο ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἀγγλικοῦ ἐμπορίου. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ἔλαβεν ὁδηγίαν νὰ τύχῃ τῆς βοηθείας τοῦ σουλτάνου ἐναντίον τῶν

«ειδωλολατρῶν» Ἰσπανῶν, ἐπειδὴ ἡ ἰσπανικὴ ἀρμάδα ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ ἐπιτεθῇ ἐναντίον τῶν ἀγγλικῶν παραλίων. Καὶ ἡ μὲν ἀνάμιξις αὕτη ἐμπορίου, πολιτικῆς καὶ θρησκείας ἦτο ἑξαιρέτως χαρακτηριστικὴ τοῦ Ἀγγλικοῦ πολιτικοῦ προγράμματος, ὃ δὲ πρέσβυς οὐδενὸς μέρους τῶν εἰς αὐτὸν δοθεισῶν ὁδηγιῶν ἠμέλησε. Καὶ δὴ ἤρξατο διὰ μιᾶς διορίζων πολλοὺς προξένους, ἀμφότεροι δὲ, αὐτὸς τε καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἐδουάρδος Barton, μετεχειρίσθησαν εὐφυᾶ θεολογικὰ ἐπιχειρήματα, ὅπως προδιαθέσωσι τοὺς συμβούλους τοῦ σουλτάνου ἐναντίον τῆς Ἰσπανίας. Οἱ δὲ Τοῦρκοι ἀπεδέχθησαν, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρχῃ παρὰ πολὺ μεγάλη διαφορὰ τῶν ἰδίων ἑαυτῶν θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων ἀπὸ τῶν τῶν ἀπίστων ἐκείνων ὅσοι ἀπέκλειον εἰκόνας καὶ ζωγραφίας ἀπὸ τῶν ἰδίων ἐκκλησιῶν. Ἀλλ' ἡ Ἰσπανία εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτῆς τοὺς πλουσίους τοῦ Νέου κόσμου, καὶ δὲν ἀπεστάλη βοήθεια ὑπὸ τῶν

Ἰάκωβος Α' βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας.

Τούρκων, καίτοι ὁ Barton ἦτο ἐπὶ τοσοῦτον οἰκεῖος μετὰ τοῦ σουλτάνου, ὥστε ἠκολούθησεν αὐτὸν κατὰ τὸν πόλεμον τὸν ἐπιχειρηθέντα ἐναντίον τῆς Οὐγγαρίας.

Ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἰάκωβος Α' ἐπεκύρωσε τὸ μονοπώλιον τῆς ἑταιρείας, παρ' ὅλην δὲ τὴν ἰταμότητα, μεθ' ἧς οἱ Τοῦρκοι ἐφέροντο πρὸς τοὺς Χριστιανούς, μεσοῦντος τοῦ δεκάτου ἐβδό-

μου αἰῶνος πλοῖα ἀγγλικά ἐπεσκέπτοντο τὴν Ἑλλάδα, καὶ Μουσουλμᾶνός τις παρετήρησέ ποτε, ὅτι οἱ Ἕλληνες «πάντοτε ἐπέμεινον εἰς ὅτι ἔλεγον, ἀκόμη καὶ ἐπὶ κινδύνῳ τῆς ἰδίας ἑαυτῶν ζωῆς». Ὁ Ἕλληνας πρέσβυς ἔλαβε παρὰ τῶν Αὐστριακῶν τὸ ἀναγκαῖον χρῆμα, ὅπως δωροδοκήσῃ τὸν πρῶτον Ὄθωμανὸν ἀντιπρόσωπον ἐν τῇ εἰρήνῃ τοῦ Πασσάρωβι, καὶ κατώρθωσε νὰ λάβῃ ὡς ἀντάλλαγμα τῆς τουρκικῆς ἐπαρχίας Ἐρζεγοβίνης τὰς δύο ἐκείνας παρακτίους διεξόδους, τὴν περιοχὴν τοῦ Κλέκ καὶ τὴν Σουτορίναν, αἵτινες ἀνε-

Μιραμπῶ.

δείχθησαν σπουδαιόταται κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1875-6 καὶ ὑπῆρξαν μέχρι τοῦ 1908 τῶν περιέργων τῆς πολιτικῆς γεωγραφίας. Διαρκοῦντος δὲ τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, ὅτε ἡ Ῥωσία ἐπρωτοστάτει ὡς ὁ δυνατὸς διάδοχος τῶν Τούρκων ἐν Εὐρώπῃ, οἱ Βρεττανοὶ πολιτευταὶ ὑπῆρξαν κατὰ κανόνα ἀπηλλαγμένοι φόβων περὶ τῆς αὐξήσεως τῆς μοσχοβιτικῆς δυνάμεως. Καὶ ὑπῆρξε μὲν, ὡς εἶδομεν, χρόνος, καθ' ὃν ἡ Βρεττανία ἐπειράθη νὰ διενεργήσῃ εἰρήνην

μεταξὺ Ῥωσίας καὶ Τουρκίας χάριν τῶν συμφερόντων τοῦ ἰδίου ἑαυτῆς ἐμπορίου, τῷ δὲ 1719 ὁ Stanhope ἐπόθησε «νὰ ἐξώσῃ τοὺς Μοσχοβίτας ὅσον τὸ δυνατόν μακράν»· ἀλλὰ κατὰ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος ἡ Γαλλία ὑπῆρξεν ἡ μεγάλη ἐμπορικὴ ἀντιζήλος τῆς Ἀγγλίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅπου ἡ ἀγγλικὴ εἰσαγωγὴ εἶχεν ἀπολέσει πολὺ ἔδαφος κατ' ἀκολουθίαν τῆς ὑπὸ τοῦ Villeneuve προστασίας τῆς Τουρκίας. Ἄλλως δὲ ἡ Γαλλία καὶ οὐχὶ ἡ Ῥωσία ἦτο ἡ τότε ἀπειλοῦσα τὴν Ἰνδίαν, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἀνοιγμα τοῦ Εὐξείνου εἰς ῥωσικὰ πλοῖα ἐθεωρήθη ὡς ὠφέλημα τῶν Ἀγγλῶν ἐμπόρων, οἵτινες οὕτω θὰ εὗρισκον νέαν ἀγοράν. Εἶδομεν δὲ, ὅτι, ὁ ῥωσικὸς στό-

λος, ὅστις μικροῦ δεῖν κατελάμβανε τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ κατέστρεφε τὸ τουρκικὸν ναυτικὸν παρὰ τὸν Τσεσμέν τῷ 1770, ἐκυβερνᾷτο κατὰ μέγιστον μέρος ὑπὸ Ἑγγλων ἀξιωματικῶν, καὶ ἰσχύοντες Τούρκοι παρεκάλουν τὴν Ἑγγλίαν νὰ ἐξηγήσῃ ὁποῖον ἦτο ἀληθῶς τὸ πολιτικὸν αὐτῆς πρόγραμμα. Τὰς δὲ παραμονὰς τῆς ὀλεθρίας συνθήκης τοῦ Κουτσούκ-Καϊναρτζή βλέπομεν τὸν λόρδον Chatliam γράφοντα, ὅτι εἶνε «αὐτόχρημα Ῥώσος», ἀλλ' ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Ἑγγλίας δὲν ἦτο τῆς γνώμης ταύτης. Ἦδη δὲ τῷ 1786 ὁ Μιραμπῶ παρετήρει προχώρησιν τῶν Ῥώσων πρὸς τὴν Ἰνδίαν. Τῷ 1791 ὁ Πίττ προετίθετο, ἂν ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τοῦ ἁγγλικοῦ λαοῦ, νὰ κηρύξῃ πόλεμον ἐναντίον τῆς Ῥωσίας χάριν διατηρήσεως τῆς πολιτικῆς ἰσορροπίας· καίτοι δὲ ὁ Φόξ ὑπερεμάχει ἐνθουσιωδῶς τῆς Ῥωσίας, ὁ Πίττ ἐξῆρε τὴν χρησιμότητα τῆς Τουρκίας ὥς συμμάχου τῆς Ἑγγλίας. Ἀλλὰ διὰ συνδυασμοῦ τῶν δύο πολιτικῶν προγραμμάτων, λήγοντος τοῦ αἰῶνος συνωμολογήθη τριπλῇ συμμαχία μεταξὺ Ἑγγλίας, Ῥωσίας καὶ Τουρκίας ἐναντίον τῶν Γάλλων ἐπιδρομέων τῆς Αἰγύπτου.

Λαμβανομένης δὲ ὑπ' ὅψιν τῆς μεγάλης ἐν τοῖς σημερινοῖς χρόνοις ἐπιδράσεως τῆς Γερμανίας εἰς τὰ τουρκικὰ πράγματα, ἀναγκαῖον νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς ἀνατολικῆς πολιτικῆς τῆς Πρωσσίας κατὰ τὴν περίοδον ἣν ἔφθιμεν σκιαγραφήσαντες. Ὁ μὲν μέγας ἐκλέκτωρ ἐπειρᾷτο νὰ ἐπωφεληθῇ τὰς παριστρίους Ἡγεμονίας χάριν τῶν ἐναντίον τῆς Πολωνίας σχεδίων αὐτοῦ, καὶ εἰς τῶν παρὰ τὸν Ἰστρον ἡγεμόνων, καταλυθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων, προξεπάθησε νὰ τύχῃ βοήθειάς ἐν Βρανδεμβούργῳ. Ὁ δὲ Φρειδερίκος ὁ Μέγας συνεῖδεν, ὅτι ἡ αὔξησης τῆς Ῥωσίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ δὲν ἠδύνατο νὰ βλάψῃ αὐτὸν, ἐπειδὴ μικρὰ ἦσαν τὰ ἐν αὐτῇ συμφέροντα αὐτοῦ, ἀλλ' ἔμελλε νὰ ἐξουδετερώσῃ τὴν ἀντίζηλον δύναμιν τῆς Αὐστρίας. Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ, εὐκαιρίας τυχούσης, ἐπενέβη ὑπὲρ ἡγεμόνος τινὸς τῆς Μολδαβίας, καὶ διωρίσθη ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ Πρῶσσος πρόξενος, ἐν μέρει διὰ τὸν χαρακτηριστικὸν λόγον, ὅτι δὲν ἤξιον μισθόν. Ὁ Φρειδερίκος ἐθεώρει τὴν Τουρκίαν ὥς χρήσιμον πρὸς ἐπασχόλησιν τῆς Αὐστρίας, ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς ὑποβοήθησιν τῶν ἰδίων αὐτοῦ κατακτητικῶν σχεδίων. Ὁ δὲ Φρειδερίκος Γουλιέλμος Β' συνωμολόγησε τριπλὴν συμμαχίαν μετὰ τῆς Ἑγγλίας καὶ Ὁλλανδίας χάριν ἀντιδράσεως πρὸς τὴν αὐστρορωσικὴν σύμπραξιν ἐναντίον τῆς Τουρκίας μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1787 καὶ

1791. Ἀλλὰ κατὰ τὸν χρόνον Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου καὶ Φρειδερίκου Γουλιέλμου Β' τὸ γερμανικὸν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐμπόριον διεχειρίζοντο Αὐστριακοὶ μᾶλλον ἢ Πρωσσοὶ, αἱ δ' ἐδαφικαὶ βλέψεις τῆς Πρωσσίας δὲν κατηυθύνοντο πρὸς τὴν ὀθωμανικὴν αὐτο-

Φρειδερίκος ὁ Μέγας.

κρατορίαν, πολὺ δὲ μᾶλλον ἢ Πρωσσία ἐζήτει ἀλλαχοῦ ἀντισηκώματα τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπεκτάσεως ἄλλων ἐθνῶν.

Οὕτως, ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, εὗρισκομεν τέσσαρας δυνάμεις ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἀπτομένας τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος, τὴν Γαλίαν, κυρίως μὲν προστατεύουσαν τὸν σουλτᾶνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ καθολικοὺς· τὴν Ῥωσίαν, ἣτις εἶχεν

ἤδη διαγράφει τὸ μέγα αὐτῆς πρόγραμμα νέας βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας καὶ εἶχεν ἤδη ἀρχίσει τὰς προσπάθειάς αὐτῆς περὶ τῆς προσελκύσεως τῶν ὁμοθησίων ἐν ταῖς τουρκικαῖς κτήσεις ὁρθοδόξων· τὴν Αὐστρίαν, ταλαντευομένην μεταξὺ τοῦ φόβου τῆς Ῥωσίας καὶ τῆς κατακτήσεως τουρκικοῦ ἐδάφους, καὶ τὴν Μεγάλην Βρετανίαν, κοινῶς εὐνοοῦσαν πρόγραμμα φιλίας μετὰ τῆς Ῥωσίας. Μάλιστα δὲ εἶδομεν, ὅτι ὑπῆρχε γενικὴ πεποίθησις, καθ' ἣν τάχιον ἢ βράδιον τὸ ὑπόλοιπον τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας ἐν Εὐρώπῃ ἔμελλεν νὰ διαλυθῇ.

Ἀλλὰ καὶ ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος ὁ σουλτᾶνος ἦτο κύριος εὐρυτάτων εὐρωπαϊκῶν κτήσεων. Καὶ δὴ κατεῖχε τὴν ὅλην Κρήτην ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου, ἐν ᾧ ἦτο τότε ἡ πρωτεύουσα αὐτῆς, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀνεξάρτητοι φιλοπόλεμοι Σφακιανοὶ εἶχον ἀναγκασθῇ τῷ 1770 νὰ πληρώσωσι τὸν κεφαλικὸν φόρον, τὸ λεγόμενον *χαράτσιον*. Εἰς τοὺς σουλτάνους· ἀνῆκε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ σημερινοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, ἐξαιρουμένων τῶν Ἰονίων νήσων· ἀλλὰ καὶ αὗται ἀπετέλεσαν πρὸς ὥραν πολιτείαν τασσομένην ὑπὸ τὴν κοινὴν προστασίαν αὐτῶν καὶ τοῦ τσάρου. Ἄπαντα δὲ τὰ πρότερα ἐπὶ τῆς Ἡπείρου ἐξαρτήματα τῶν νήσων πλὴν τῆς Πάργας ἦσαν τουρκικά, κυριευθέντα ὑπὸ τοῦ δεσπότη τοῦ Ἰωαννίνων Ἀλῆ πασᾶ καὶ ἔπειτα τυπικῶς περιελθόντα εἰς τὴν Τουρκίαν διὰ τῆς μετὰ τῆς Ῥωσίας συνθήκης τοῦ 1800. Ἄπασαι δ' αἱ χῶραι τοῦ σουλτάνου αἱ μέχρι πρό τινας γνωσταὶ ὡς εὐρωπαϊκὴ Τουρκία ἀπετέλουν τότε μέρος τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἐπ' ἧς δὲ ἡ νέα Βουλγαρία, ἡ νέα Σερβία, ἡ Ἀλβανία, ἡ Βοσνία καὶ ἡ Ἑρζεγοβίνη καὶ πλέον τοῦ ἡμίσεος τοῦ σημερινοῦ βασιλείου τοῦ Μαυροβουνίου, ἦσαν ἄμεσοι κτήσεις τοῦ σουλτάνου. Πέραν δὲ τοῦ Δουνάβεως αἱ δύο Ἡγεμονίαι τῆς Μολδαβίας καὶ τῆς Βλαχίας, συμπεριλαμβάνουσαι κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον τὴν Βασσαραβίαν καὶ ἐξικνούμεναι μέχρι τοῦ Δανάστριος, ἀπετέλουν κράτη φόρου ὑποτελῆ, διοικούμενα ὑπὸ Ἑλλήνων ἡγεμόνων, ἐκλεγομένων ὑπὸ τῆς Πύλης ἐκ τῶν πλουσίων ἐν Κωνσταντινουπόλει φαναριωτικῶν οἰκων. Δύναται δὲ νὰ ὑπολογισθῇ, ὅτι αἱ ἐν Εὐρώπῃ τουρκικαὶ κτήσεις τῷ 1801 κατεῖχον 238.000 τετραγωνικὰ μίλια καὶ περιελάμβανον ὅκτῳ ἑκατομμύρια κατοίκων. Ἡ δὲ σημερινὴ ἔκτασις τῆς Τουρκίας, πρὸ τοῦ ἐναντίον τῆς βαλκανικῆς συμμαχίας πολέμου, ἐξαιρουμένης τῆς κατ' οὐσίαν ἀποβεβλημένης Κρήτης, ὑπολογίζεται εἰς 65.350 τετραγωνικά

ἀγγλικά μίλια, οἰκούμενα ὑπὸ 6.130.200 κατοίκων. Τοιοῦτον ὑπῆρξεν ὡς ἐν εἰκόνι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πρὸ ἐνὸς αἰῶνος καὶ ὀλίγων μόνον ἐτῶν «στερεώσεως» (consolidation) τῆς Τουρκίας, ὡς ἀπεκάλει αὐτὴν ὁ λόρδος Beaconsfield, καὶ πρὸ τοῦ πολέμου τοῦ 1912.

Ἡ δὲ Ἀσία εἶχεν ὑπάρξει πάντοτε ὁ προμαχὼν τῶν Τούρκων. Ἐκεῖθεν ἦλθον καὶ ἐκεῖ θὰ ἐπιστρέψωσι μίαν ἡμέραν. Αἱ δ' ἐν αὐτῇ ἀπώλειαι αὐτῶν ὑπῆρξαν κατὰ ταῦτα πολὺ μικρότεραι ἢ αἱ ἐν Εὐρώπῃ. Ἀνατέλλοντος τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, τὰσιατικὰ σύνορα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἦσαν μικρὸν μόνον μᾶλλον ἐκτεταμένα κατὰ μῆκος τῶν παραλίων τοῦ Εὐξείνου ἢ ὅτι τὴν σήμερον· ἐν δὲ ταῖς καθ' ἡμᾶς ἡμέραις ἡ ἀσιατικὴ Τουρκία, κατ' ἐξαίρεσιν τῆς Κύπρου, ὑπολογίζεται περιλαμβάνουσα 693.610 τετραγωνικά μίλια μετὰ 17.683.500 κατοίκων.

Ἐν δὲ τῇ Ἀφρικῇ, ὅπου ἀπὸ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἡ Τριπολίτις καὶ ἡ Κυρηναϊκὴ «ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν ἰταλικὴν κυριαρχίαν»¹ ἡ Τουρκία οὐδεμίαν πλέον κέκτηται πραγματικὴν κτῆσιν, περὶ τὰς αὐτὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος ἐμελέτα τὴν ἀνάκτησιν τῆς ὑπὸ τῶν Γάλλων κατεχομένης Αἰγύπτου διὰ βρεττανικῶν ὀπλῶν. Ἡ δὲ Τριπολίτις, ὅπου ὁ Ἀχμέτ Καραμανλῆς εἶχε συντελέσει πραγματικὴν ἀνεξαρτησίαν τῷ 1714, ἦτο κατ' ὄνομα μὲν ἐπαρχία ὑπόφορος, ἀλλὰ πράγματι ἴδιον κράτος πειρατῶν, οὗ ἀρχηγὸς ἦτο τότε ὁ πολυθρύλτος Ἰουσούφ πασσᾶς. Ἐξ ἑτέρου δὲ ἡ Τύνις ὑπὸ βέην καὶ ἡ Ἀλγερία, διοικουμένη ὑπὸ δέῃ, ἦσαν κατὰ θεωρίαν ὑποκείμεναι εἰς τὸν σουλτᾶνον, ὑπὲρ δὲ καθυποτάξεως ταύτης σπανίως συνηγόρουν οἱ ἐπιχώριοι ἡγέται πλὴν ἢ ὅτε ἰσχυρά τις ναυτικὴ δύναμις ἠπείλει νὰ τιμωρήσῃ τὰς πειρατείας τῶν κρατῶν τῆς Βαρβαρίας.

Ἡ δ' εὐρωπαϊκὴ Τουρκία ἦτο διηρημένη κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἰς πέντε διοικήσεις, αἵτινες ὑποδιηροῦντο εἰς νομοὺς καὶ οὗτοι εἰς ἐπαρχίας. Πρὸς δὲ ταῖς διοικήσεσιν ἐκείναις ὑπῆρχον καὶ αἱ δύο παρίστριοι Ἡγεμονίαι, αἵτινες ἀπῆλθον ποίᾳ ἀνεξαρτησίας. Αἱ δὲ πέντε εὐρωπαϊκαὶ διοικήσεις ἦσαν γνωσταὶ ὑπὸ τὰ ὀνόματα Ρούμελη, Βοσνία, ἣτις περιελάμβανε τὸ ἐν Βουλγαρίᾳ Βιδίνιον, Σιλιστρία, περιλαμβάνουσα τὸ Βελιγράδιον, Τζεζαῖρ, περιλαμ-

¹ Posto sotto la sovranità piena ed intera del Regno d'Italia εἶνε ἡ φράσις τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 23 Ὀκτωβρίου 1911.

βάνουσα τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐνίας τῶν ἑλληνικῶν νήσων, καὶ Κρήτη. Ὁ δὲ διοικητὴς τῆς Ῥούμελης, ὅστις ἐπωνυμεῖτο τουρκιστὶ *βεηλέρβεης*, ἦτοι ἡγεμὼν ἡγεμόνων, ἦτο ἐν περιπτώσει πολέμου ὁ γενικὸς ἀρχηγὸς πάντων τῶν εὐρωπαϊκῶν σωμάτων. Περιελάμβανον δ' αἱ εὐρωπαϊκαὶ αὐταὶ διοικήσεις ἑννέα *πασσαλίκια*, τὴν Ῥούμελην, τὴν Βοσνίαν, τὴν Σκόδραν, τὰ Ἰωάννινα, τὴν Εὐβοίαν, τὸν Μορέαν, τὴν Κρήτην καὶ τὸ Αἰγαῖον. Καὶ ἀνῆκον μὲν οἱ ἐν Εὐρώπῃ ὑπῆκοι τοῦ σουλτάνου εἰς διαφόρους φυλάς, ὄντες Τοῦρκοι, Ἕλληνες, Βούλγαροι, Σέρβοι, Ἀλβανοὶ καὶ Ῥωμᾶνοι, ἀλλὰ πάντες ὑπέκειντο εἰς ἐνίας κοινὰς συμφορὰς, καίτοι αὐταὶ ἦσαν βαρύτεραι παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς ἢ παρὰ τοῖς Μουσουλμάνοις. Καὶ δὴ οἱ Μωαμεθανοὶ εἵρισκον εὐκολωτέραν τὴν παρὰ τοῦ σουλτάνου ἀκρόασιν τῶν παραπόνων αὐτῶν, τὰ δὲ συμφέροντ' αὐτῶν ἐπροστατεῦοντο ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὑπὸ τῶν μικρῶν σωμάτων ἐντοπίων ἀρχῶν βοηθουσῶν τὸν διοικητὴν ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν ἔργων αὐτοῦ. Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα καὶ πρὸ ἐνὸς αἰῶνος ἡ τύχη τῶν ἐπαρχιωτῶν ἦτο τοσοῦτον ἐπαχθὴς, ὥστε προσεῖλκυε τὰς συμπαθείας καὶ αὐτῶν τῶν ὑπὸ πάντων ἀνομολογουμένων ὑπερασπιστῶν τῆς Τουρκίας. Ἀναγινώσκοντες τὰ δεινοπαθήματ' αὐτῶν, ἀναμνησκόμεθα τῶν στυγνῶν περιγραφῶν, ἃς παρέχουσιν οἱ Ῥωμῆες σατιρικοὶ περὶ τῶν ὑπερβασίων τῶν ἰδίων ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀρχόντων. Οὐ μόνον ἡ τακτὴ καὶ ἀνεγνωρισμένη φορολογία τῆς αὐτοκρατορίας ἦτο βαρεῖα, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅλον διοικητικὸν σύστημα, καίπερ δυνάμενον νὰ ὑποληφθῇ ἐξαίρετον ὑπὸ ἔποψιν θεωρητικὴν, πρακτικῶς ἦτο ἄρδην σαθρόν. Διαφθορὰ εἶχεν εἰσελάσει εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην, καὶ τὰ πάντα ἦσαν ὥνια. Πασσᾶς διοριζόμενος ἐπὶ ἐνιαυτὸν ὡς διοικητὴς ἐν ἐπαρχίᾳ τινὶ ὥφειλε νὰ πληρώσῃ βαρὺ ἀντίτιμον τοῦ διορισμοῦ, εἴρισκε δ' ἀντάλλαγμα τῆς δαπάνης ταύτης διὰ τῶν πιέσεων τῆς εἰς τὴν διοίκησιν αὐτοῦ ἀνατιθεμένης ἐπαρχίας. Προσεγγιζούσης δὲ τῆς λήξεως τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἐθεώρει ἀναγκαῖον νὰνανεώσῃ τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει δῶρα αὐτοῦ, ἃν ἐπεθύμει νὰ ἐξακολουθήσῃ κατέχων τὴν ἀρχήν, καὶ τὴν νέαν δὲ ταύτην πληρωμὴν ὥφειλε νὰ πληρώσῃ ἢ ἀτυχὴς ἐπαρχία. Ἄλλ' ἂν τὸ σύστημα τοῦτο ὑφίστατο ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἂν ὁ πασσᾶς ἦτο πλούσιος καὶ εἶχε κεφάλαια διαθέσιμα χάριν ἐπιτεύξεως τῆς ἀρχῆς, ἦτο πολὺ χεῖρον ἐν περιπτώσει καθ' ἣν, ὡς συνέβαινε συνήθως, ἦτο πτωχὸς καὶ διὰ τοῦτο ἠναγκάζετο νὰ δανεισθῇ ἐπὶ τόκῳ βαρεῖ παρὰ τινος Ἕλληνο^ς ἢ Ἀρμενίου τραπε-

ζίτου, ὅστις οὕτως ἀπελάμβανε τὴν μερίδα τοῦ λέοντος ἐκ τῶν προσόδων τῆς ἐπαρχίας. Οἱ δὲ δικασταί, διοριζόμενοι ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸν αὐτὸν καὶ οἱ πασσάδες τρόπον, ἐπώλουν τὴν δικαιοσύνην ἀνεπιφυλάκτως, καὶ οἱ ὑπάλληλοι οἱ ἐκτελοῦντες τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν ἦσαν ἔτι μᾶλλον μισητοὶ παρὰ τῷ λαῷ. Κατὰ ταῦτα αἱ ἀρχαὶ ἐνησμένιζον ἐπιβάλλουσαι φόρους, οἵτινες, καίπερ ταττόμενοι ἀπλῶς ὥς προσωρινοὶ πόροι, ἀπέβαινον κατὰ μικρὸν μόνιμοι θεσμοί. Ὑπελογίζετο κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον, ὅτι περίπου τὸ ἥμισυ τοῦ προϊόντος τῆς ἐργασίας ἐκάστου ἀνδρὸς ἐπληρόνετο εἰς τὸ δημόσιον ἀνὰ τὰς ἐπαρχίας καθ' ἓνα ἢ κατ' ἄλλον τρόπον· ἂν δὲ ἀναλογισθῶμεν τὴν ἀνάγκην χρημάτων, ἣν εἶχον οἱ διοικηταί, δὲν δυνάμεθα νάπορήσωμεν περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς εἰσπράξεως οἷτω πολλῶν φόρων. Αἱ συχναὶ ἀποδημίαι τῶν πασσάδων, τᾶχώριστα ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς διοικήσεως δῶρα, ἡ ἀνάγκη τῆς ἀποστολῆς ἰδίου ἀπεσταλμένου διὰ τὴν ἐλαχίστην τῶν ὑποθέσεων, ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχεν ὑπηρεσία ταχυδρομικὴ, καὶ ἡ πολυτέλεια καὶ αἱ εὐρεῖαι οἰκῆσεις, αἷς διετήρουν οἱ μεγάλοι ἄρχοντες, ταῦτα πάντα συνεπέφερον βαρέας δαπάνας. Ἡ δὲ καθολικὴ ἔλλειψις ἀσφαλείας τῆς χώρας ἔνεκα τῶν ληστρικῶν συμμοριῶν κατεπίεξε πᾶσαν παραγωγὴν καὶ πᾶν ἔργον. Ὅλίγα μέσα ἀσφαλοῦς διαθέσεως χρημάτων ὑπῆρχον, καὶ ἡ κακὴ κατάστασις τῶν ὁδῶν, ἣτις ἄλλοτε ποτε εἶχε καταπλήξει Ἄγγλους περιηγητὰς ὥς ὑπερβαίνουσα καὶ αὐτὴν τὴν ἐν τῇ ἰδίᾳ ἑαυτῶν χώρα, ἐπηύξανε τὰς δυσκολίας ἐμπορικῆς ἐπικοινωνίας.

Ὁ Σελὶμ Γ', ὅστις ἐκάθητο κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἦτο ἀληθῶς εἰπεῖν σουλτᾶνος ἀναμορφωτῆς, ἐπιθυμῶν νάνυψωσῃ τὸ κράτος ἀπὸ τῆς παρακμῆς αὐτοῦ καὶ θέλων νὰ λάβῃ ὥς πρότιπον ἐσπέρια ἔθνη. Κατῶρθωσε δὲ πρὸς ὥραν νὰ σαρώσῃ τοὺς ληστὰς τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Μακεδονίας καὶ τοὺς πειρατὰς τοῦ Αἰγαίου, νὰ ἐπισκευάσῃ τὰ ἡρειπωμένα φρούρια τῶν συνόρων τῆς αὐτοκρατορίας, καὶ μετεχειρίσθῃ Γάλλους ναυπηγοὺς πρὸς ναυπήγησιν πολεμικῶν πλοίων. Ἀλλὰ, καθ' ἣ συνέβη εἰς πολλοὺς μονάρχας, δὲν ἔσχε τὴν δύναμιν νὰ μεταβάλῃ ὅλον σύστημα κακοδιοικήσεως διὰ μιᾶς κονδυλιάς. Ἡ Ἀλβανία καὶ ἡ Ἡπειρος, αἵτινες πάντοτε ἀπετέλεσαν τὸ ἐπισφαλέστατον μέρος τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, ἦσαν ἐν τοιαύτῃ καταστάσει, ὥστε Τοῦρκός τις δὲν ἐτόλμα νὰ ἐμφανισθῇ ἐν αὐταῖς, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου πᾶς περιηγητῆς ἐξετίθετο εἰς τὸν κίνδυνον νὰ δολοφονηθῇ ἀτιμωρητὶ ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων τῆς

ὄρεινῃς ἐκείνης χώρας. Ἐν πολλοῖς δὲ μέρεσι τῆς αὐτοκρατορίας κληρονομικοὶ τύραννοι, γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα *δερε βέηδες*, ἦτοι κύριοι τῶν κοιλάδων, ἐπέσειον τρόμον εἰς τοὺς ταπεινοὺς αὐτῶν γείτονας. Τῇδε καὶ εἶσε μεγάλοι πασσάδες, οἷος ὁ Ἀλῆς τῶν Ἰωαννίνων καὶ ὁ Πασβάνογλους τοῦ Βιδινίου, ἐμάχοντο χάριν ἰδίου λογαριασμοῦ καὶ ἔδρων δίκην ἡμιανεξαρτήτων ἡγεμόνων. Ὁ «λέων τῶν Ἰωαννίνων» ἀπέβη οἰκεῖος εἰς τοὺς Εὐρωπαίους ἀναγνώστας διὰ τῶν ποιημάτων τοῦ λόρδου Βύρωνος καὶ τῆς λογοτεχνίας τοῦ *Jókay*, ἐν ᾧ ἀφ' ἐτέρου ὡς πρὸδρομος τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως κατέλαβε θέσιν ἐν τῷ γνωστοτάτῳ τῶν κεφαλαίων τῆς νέας ἀνατολικῆς ἱστορίας. Ὁ Ἀλῆς κατήγετο ἐκ τουρκαλθανικοῦ οἴκου τοῦ Τεπελενίου, ὅστις ἄλλοτε εἶχεν ὑπάρξει χριστιανικὸς, ἀλλ' ὁ πάππος αὐτοῦ εἶχε πέσει ὑπὲρ τῆς ἡμισελήνου τῷ 1716 κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Κερκύρας. Γενόμενος δὲ πασσᾶς τῶν Ἰωαννίνων ἀπὸ τοῦ 1878, εἶχε διακριθῇ διὰ τῆς ὠμότητος, δεξιότητος καὶ φιλοδοξίας· ἐλληνικὰ δημοτικὰ ᾄσματα καὶ Ἑλληνες ποιηταὶ ἔψαλον τὴν ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν λίμνην τῶν Ἰωαννίνων καταπόντισιν τῆς ὥραιας Κυρᾶς Φροσύνης καὶ πῶς ἐξεδικήθη τὰς εἰς τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ οἶκον γενομένης προσβολᾶς διὰ τῆς κοινῆς ἐξολοθρεύσεως χριστιανικῆς τε καὶ μωαμεθανικῆς κοινότητος. Βρεττανὸς δὲ περιηγητὴς συνώψισε τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ ὡς «κράμα μεγαλοπρεπείας καὶ φανλότητος». Ὁ δὲ Ὅσμαν Πασβάνογλους, καίπερ σχεδὸν λελησημονημένος νῦν, ἦτο κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας μόλις που κατώτερος τοῦ Ἀλῆ ὡς πρὸς τὴν δύναμιν. Μετὰ τοῦ ἀληθοῦς φανατισμοῦ Βοσνίου Μουσουλμάνου ἐκηρύχθη ἐναντίος τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ ἰδίου κυριάρχου, οὗ ἰσχυρίζετο ὅτι ἦτο πραγματικὸς καὶ μόνος φίλος. Κύριος ὢν τοῦ «παρθενικοῦ φρουρίου» τοῦ Βιδινίου, ἐπέδειξε τὴν πίστιν αὐτοῦ νικῆσας μὲν τὰς στρατιάς τοῦ σουλτάνου, λαφυραγωγῆσας δὲ τοὺς συνυπηκόους. Καὶ συνεκρότησε μὲν ἰδίαν δύναμιν, εἰσέπραττε δὲ ἰδίους φόρους, ἔκοπεν ἴδιον νόμισμα καὶ ἀπέστειλεν ἰδίους ἀντιπροσώπους εἰς Παρισίους, ὅπως διαπραγματευθῇ ἐπὶ ἰδίῳ λογαριασμῷ μετὰ τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως. Βρεττανὸς πρῶξενος ἐπεσκέφθη τὴν αὐλὴν αὐτοῦ, καὶ τοιοῦτος ἦτο ὁ τρόμος, ὃν ἐνεποίει τὸ ὄνομ' αὐτοῦ, ὥστ' ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ οἱ κάτοικοι

Ἀλῆς πασσᾶς.

τοῦ Βουκουρεστίου ἐτράπησαν εἰς γενικὴν ἐξοδον. Καὶ δεινὰ μὲν ὑπῆρξαν τὰ ἐκ τῶν λεηλασιῶν αὐτοῦ παθήματα τῶν Ῥωμάνων καὶ τῶν Βουλγάρων, ἔτι δὲ μείζον βάρος τῶν Βλάχων ἀγροτῶν ὑπῆρξεν ἡ δαπάνη τῆς συντηρήσεως στρατιᾶς χάριν ἀντιμετρήσεως πρὸς αὐτόν. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὁ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας Χαντζερῆς ἐδῆμευσε πράγματι ἅπαντα τὰ βοσκήματα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ οὕτως ἀφῆκεν αὐτὸν ἄνευ πόρων συντηρήσεως ἐν χειμῶνι ὅστις ἀπέβη παροιμιακὸς ὡς μία τῶν τεσσάρων πληγῶν τῆς χαλεπῶς πιεσθείσης ἐκείνης ἡγεμονίας. Οἱ δὲ Βούλγαροι ἐπειράθησαν καὶ αὐτοὶ τῆς συνήθους μοίρας, εἰς ἣν περιέπιπτον κατ' ἐκείνο τοῦ χρόνου αἱ χῶραι, δι' ὧν διήρχετο τουρκικὸς στρατός. Καὶ δὴ μνημονεύεται, ὅτι ἡ νότιος Βουλγαρία σχεδὸν ἡρημώθη κατοίκων, καὶ ἡ σήμερον ἀνθοῦσα πρωτεύουσα αὐτῆς εἶχεν ἀπομείνει σωρὸς πτωμάτων καὶ ξυλείας ἡμικαύτου. Αἱ δὲ φοβεραὶ τοῦ λοιμοῦ καταστροφαὶ ἐν πολλαῖς τουρκικαῖς πόλεσι συνεπλήρωσαν τὴν ἐρήμωσιν τῆς αὐτοκρατορίας, καίτοι ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐπαρχίαι ὑπέστησαν ὀλιγώτερα δεινὰ τῶν ἀσιατικῶν.

Ἡ διάκρισις τῶν ὑπηκόων τοῦ σουλτάνου εἰς δύο σαφῶς ἀπ' ἀλλήλων διαστελλομένας τάξεις, εἰς ἐκείνας ὅπου ὑπῆρχον Μωαμεθανοὶ καὶ εἰς ἐκείνας ὅπου δὲν ὑπῆρχον, ἦτο ἡ αἰτία πολλῶν κακῶν. Ὅρθῶς ἐλέχθη, ὅτι ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἀπέδειξεν ἑαυτὴν πολὺ μᾶλλον ἀνεξιθρησκον ἐνίων καλουμένων χριστιανικῶν ἐθνῶν. Ἡ δεξιῶσις, ἥς ἔτυχον ἐν Τουρκίᾳ τὸν μὲν δέκατον πέμπτον αἰῶνα οἱ ἐξ Ἰσπανίας Ἰουδαῖοι, τὸν δὲ δέκατον ἑνατον οἱ ἐκ Ῥωσίας, ἀντικειμένη πρὸς τοὺς διωγμοὺς, οὓς ὑπέστησαν οἱ Ἰουδαῖοι ἐν τῇ καθολικῇ Ἰσπανίᾳ καὶ τῇ ὀρθοδόξῃ Ῥωσίᾳ, διαθέτει ἡμᾶς εὐμενῶς ὑπὲρ τῶν Τούρκων. Τοιοῦτο δὲ ἦτο τὸ μῖσος, ὅπερ μία χριστιανικὴ αἵρεσις ἡσθάνετο κατὰ τῆς ἄλλης, ὥστε οἱ Βογομήλοι τῆς Βοσνίας προετίμησαν νὰ κατακτηθῶσιν ὑπὸ τοῦ σουλτάνου μᾶλλον ἢ νὰ προσηλυτισθῶσιν ὑπὸ τοῦ πάπα, καὶ οἱ ὀρθόδοξοι Ἕλληνες προέκριναν νὰ εἶνε ὑπήκοοι ἀπίστων Τούρκων μᾶλλον ἢ καθολικῶν Βενετῶν. Ὁ δὲ Μωάμεθ Β' ὡς μέγας πολιτικὸς ἀνὴρ, οἷος καὶ ἦτο πράγματι, συνείδεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία θὰ ἡδύνατο νὰ ποθῇ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ ἰσχυρὸν ἔρεισμα τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας. Διὸ ἀνίδρυσε τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ κατέστησε τὸν πατριάρχην ἴδιον ἑαυτοῦ ὄργανον. Ἀλλὰ παρὰ πᾶσαν αὐτῶν τὴν ἀνεξιθρησκείαν οἱ Μωαμεθανοὶ

ὑπελάμβανον τοὺς Χριστιανοὺς φυλὴν ὑποδεεστέραν. Οἱ *ῥαγιαδες* ἠναγκάζοντο νὰ ὑφίστανται μυρίας περιφρονήσεις καὶ ἦσαν καταδικασμένοι νὰ αἰσθάνονται, ὅτι ἔκειντο ἐκτὸς τοῦ περιβόλου τῆς κυριαρχούσης θρησκείας. Ὑπέκειντο εἰς παντοίους ἐξευτελιστικούς θεσμούς, κανονίζοντας τὸ χρῶμα τῶν ἐνδυμάτων αὐτῶν, τὸν ῥυθμὸν τῶν ἰδίων οἰκιῶν καὶ τὰ ἔργα, ἅτινα ἐπετρέπετο νὰ μετέλθωσιν. Αἱ μὲν γυναῖκες αὐτῶν ἦσαν ἐκτεθειμέναι εἰς τὸ μεσαιωνικὸν δικαίωμα τοῦ αὐθέντου ἐπὶ τῆς πρώτης νυκτὸς καὶ εἰς τὰς ὁρέξεις τῶν νεαρῶν βλαστῶν τοῦ Ἰσλάμ, τὰ δὲ τέκν' αὐτῶν, καὶ ὅτε δὲν ἐστρατολογοῦντο πλέον εἰς τὰς σουλτανικὰς στρατιάς καὶ ἐξηροῦντο τῆς ἀναγκαστικῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ὑπεχρεοῦντο νὰ τροφοδοτῶσι τὰς ὀθωμανικὰς δυνάμεις καὶ ἐκτελῶσι πάντα τὰ χάριν αὐτῶν ταπεινὰ ἔργα, κατασκευάζοντες στρατιωτικὰς ὁδοὺς καὶ κτίζοντες φρούρια, μεταφέροντες πυροβόλα καὶ μετακομίζοντες ἐφόδια πολέμου. Οὐδὲν λοιπὸν ἄπορον, ἂν οἱ μὴ ἔχοντες διάθερμον τὴν πίστιν ἐγκατέλειπον τὸν χριστιανισμόν, προσερχόμενοι ἅντ' αὐτοῦ εἰς θρησκείαν μέλλουσαν νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς αὐτοὺς τὸν σεβασμὸν τῶν Τούρκων καὶ τὸ οὐχ ἦττον εἰς αὐτοὺς ὥς ἑξωμότας προσφιλεῖς δικαίωμα τοῦ περιφρονεῖν καὶ κακοποιεῖν τοὺς προτέρους αὐτῶν ὁμοδόξους. Πλείστοι ὅσοι Σέρβοι ἐν Βοσνίᾳ, πλείστοι ὅσοι Ἕλληνες ἐν Κρήτῃ, οὐκ ὀλίγοι Βογομήλοι ἐν Βουλγαρίᾳ ἠσπασθήσαν μετὰ τὴν τουρκικὴν κατάκτησιν τὸν ἰσλαμισμόν· οἱ δὲ Τουρκοβόσνιοι, Τουρκόκηρες Τουρκοβούλγαροι καὶ Τουρκαλβανοὶ ἐκεῖνοι ἀπέβησαν οἱ συντηρητικώτατοι ἀπάντων τῶν ὑπηκόων τοῦ σουλτάνου ἐν τῇ ἀντιδράσει πρὸς μεταρρυθμίσεις καὶ οἱ φανατικώτατοι ἀπάντων τῶν Μωαμεθανῶν ἐν τῇ ἀφοσιώσει εἰς τὸν νόμον τοῦ προφήτου. Ἡ κοινὴ φρασεολογία, δι' ἧς καλοῦμεν τοὺς λαοὺς τούτους Τούρκους, ἐπισκοτίζει τὸ γεγονός, ὅτι τινὲς τῶν μάλιστα καταδυναστευσάντων τοὺς ἐν Τουρκίᾳ Χριστιανοὺς οὐδαμῶς ὑπῆρξαν Τοῦρκοι, ἀλλ' ἑξωμόται τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀνήκοντες εἰς τὴν αὐτὴν καὶ οἱ καταδιωκόμενοι φυλὴν. Ἡ μεγάλη ὁδὸς ἢ ἀνάγουσα εἰς τὰς τιμὰς ἦτο τὸ θρησκεύειν τὸν ἰσλαμισμόν, καὶ κατέστη παροιμιῶδες, ὅτι «ἄρκεῖ νὰ εἴνῃ τις υἱὸς Χριστιανοῦ ἀρνησιθρήσκου, ὅπως ἀνέλθῃ εἰς τὰς ὑψηλοτάτας ἀρχὰς τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας». Οὕτως ἐν Βοσνίᾳ, καίτοι ἀπεστέλλετο εἰς αὐτὴν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως Τοῦρκος διοικητής, οὗτος ἦτο ἀπλῆ σκιά, ἡ δὲ σύμπασα πραγματικὴ δύναμις συνεκεντροῦτο εἰς τοὺς μεγάλους Βοσνίους εὐπατρίδας, οἵτινες ἀπέβησαν κατὰ μικρὸν

κληρονομικοὶ ἄρχοντες τῆς χώρας ταύτης. Οὕτω δὲ μεγάλη ἦτο ἡ ἐπίδρασις τῶν Τουρκοσέρβων τούτων, ὥστ' ἐπέτρεπον εἰς τὸν πασσᾶν νὰ διαμείνῃ ἐν Σαραγιέβῳ ἐπὶ μόνας τεσσαράκοντα καὶ ὀκτὼ ὥρας, καὶ ἀνέστησαν εἰς ἀπάσας τὰς ἀποπείρας τῆς ἐκ τοῦ Τραβνίκ εἰς τὸ Σεράγιεβον μεταθέσεως τῆς ἐπισήμου πρωτευούσης. Οὕτως οἱ Βόσνιοι *βέηδες* διώκουν τὴν ἐπαρχίαν ταύτην κατὰ τρόπον τιμαριωτικόν, καὶ ἦσαν τελείως ηὐχαριστημένοι ἐκ συστήματος ἐπιτρέποντος εἰς αὐτοὺς νὰ διάγῳσιν οἴκοι κατ' ἀρέσκειαν καὶ παρέχοντος εἰς αὐτοὺς τὴν εὐκαιρίαν δαψιλοῦς διαρπαγῆς ἔξω τῆς ἰδίας διαμονῆς. Μόνον δὲ ὅτε ἡ στρατιωτικὴ ἰσχὺς τῶν Τούρκων ἤρχισεν ἐκπίπτουσα καὶ ἐπῆλθεν ἡ εἰς τὴν Βοσνίαν εἰσβολὴ αὐστριακῶν στρατῶν, οἱ Μουσουλμᾶνοι τῆς Βοσνίας ἤρχισαν ἀμφιβάλλοντες περὶ τῆς συνέσεως τῆς σουλτανικῆς διοικήσεως.

Ἐν δὲ τῇ Σερβίᾳ, ὅπου δὲν ὑπῆρχεν ἐπιχώριος ἀριστοκρατία καθ' ἃ ἐν Βοσνίᾳ, πολλοὶ τῶν Βοσνίων ἐκεῖνων *βέηδων* ἐγκατέστησαν ὡς γαιοκτημόνες, ἀποτελοῦντες τὴν πλειονοψηφίαν τῶν *σπαχήδων* ἢ ἱππέων, οἵτινες ἦσαν οἱ μόνοι κύριοι τοῦ ἐδάφους, τῶν *ζαγιαδῶν* στερουμένων παντὸς [δικαιώματος ἰδιοκτησίας. Ὑπῆρχον δὲ κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην περίπου 132.000 τοιούτων στρατιωτικῶν γαιοκτημόνων καθ' ἅπασαν τὴν Τουρκίαν, ὧν ἑννεακόσιοι περίπου ἐν τῷ πασσαλικῷ τοῦ Βελιγραδίου. Ἐπ' ἀνταλλάγματι δὲ τῶν παρακεχωρημένων εἰς αὐτοὺς γαιῶν ὠφειλὸν νὰ παρέχῳσι στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν εἰς τὸν σουλτᾶνον, ἀλλ' ἐν χρόνοις εἰρήνης ἀπουσίαζον ὡς τὸ πλεῖστον ἀπρακτοῦντες ἐν ταῖς πόλεσι καὶ ἐγκαταλείποντες εἰς τοὺς περιφρονουμένους Χριστιανοὺς τὴν καλλιέργειαν τῶν ἰδίων ἑαυτῶν κτημάτων. Πλὴν δὲ τῶν *σπαχήδων* τούτων εὐρίσκετο κατ' ἀποσπάσματα ἀνὰ τὰς ἐπαρχίας καὶ ἄλλη στρατιωτικὴ δύναμις, ἡ τῶν *γενιτσάρων*. Τούτων οἱ ἀρχηγοὶ, καλούμενοι *νταῆδες*, ἦσαν πολλάκις ἰσχυρότεροι τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ σουλτάνου, καὶ οὐ μόνον ἐκακοποιοῦν τοὺς Χριστιανοὺς χωρικοὺς, ἀλλὰ κατελάμβανον καὶ αὐτὰς τὰς γαίας τῶν Μωαμεθανῶν *σπαχήδων* ἀτιμωρητί. Οἱ δ' ἐπιχώριοι εἶχον πράγματι μικράν τινα συμμετοχὴν εἰς τὴν διοίκησιν, καὶ ὅτε, ὡς συνέβη ἐν Σερβίᾳ κατὰ ταύτην τὴν περίοδον, ὁ πασσᾶς ἦτο δίκαιος ἀνὴρ, οἱ ἐκλελεγμένοι αὐτῶν ἀντιπρόσωποι ἠδύναντο νὰ ἐπιτύχῳσι τὴν προστασίαν τῶν συμφερόντων ἄλλως πιεζομένων ὁμογενῶν. Οἱ δημογέροντες τοῦ χωρίου, ὁ δήμαρχος καὶ ἔν τισι περιστάσεσιν ὁ ἄρχων τῆς περιοχῆς, ὁ ἐν Σερβίᾳ

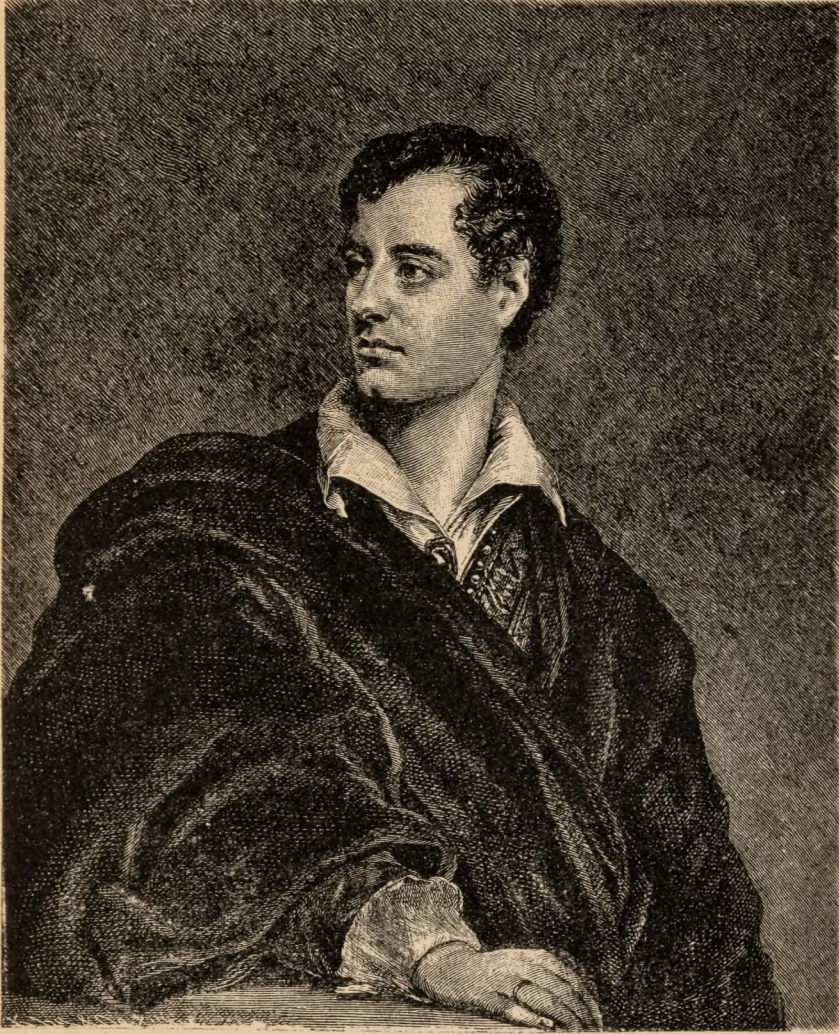
λεγόμενος *δμπόρκνες*, ὅςτις ἦτο ὑπεύθυνος διὰ τὴν εἰσπραξιν τῶν τουρκικῶν φόρων καὶ ἐμεσολάβει μεταξὺ τοῦ πασσᾶ καὶ τῶν ἀποτινόντων τοὺς φόρους, ἐξελέγοντο ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Οἱ δὲ *δμπόρκνες*, εἴτε ὁμοίως ἐκλεγόμενοι ἢ διοριζόμενοι ὑπὸ τοῦ πασσᾶ καὶ πρότερον ὄντες κληρονομικοὶ ἄρχοντες, ἦρχον ἰσοθίως, καὶ ἀπέκτησαν περισπούδαστον ἀξίωμα παρά τε τοῖς Τούρκοις διοικηταῖς καὶ τοῖς Σέρβοις ἀγρόταις. Οὐκ ὀλίγοι δὲ τῶν ἐπιχωρίων τούτων ἀρχόντων ἀνεδείχθησαν ἡγέται τῆς σερβικῆς ἐπαναστάσεως. Εἰς δὲ κλάδος τῶν Σέρβων ἀπετέλει τὴν μόνην ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου ἀνεξάρτητον πολιτείαν, τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Μαυροβουνίου, κυβερνωμένην ἀπὸ τοῦ 1696 ὑπὸ τῶν *βλαδίκας*, ἵτοι ἡγεμόνων ἐπισκόπων ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Πέτροβιτς· ἐπειδὴ δὲ ὁ θεοκρατικὸς ἐκεῖνος ἄρχων δὲν ἠδύνατο νὰ νυμφευθῇ, ἡ ἀρχὴ μετήρχετο ἀπὸ θεοῦ εἰς ἀνεψίον. Διὰ δὲ φερμανίου τοῦ 1799 εἶχεν ἀναγνωρισθῇ, ὅτι οἱ Μαυροβούνιοι οὐδέποτε εἶχον ὑποταχθῇ ὑπὸ τῆς Πύλης.

Οἱ δὲ Ἀλβανοὶ εἶχον ἀντιτάξει ὑπὸ τὸν ἥρωα αὐτῶν Σκενδέρβειν τὴν μάλιστα ἀπεγνωσμένην ἀντίστασιν ἐναντίον τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας, καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς δὲ τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, καθ' ἃ πράγματι καὶ τὴν σήμερον, ἡ χώρα αὐτῶν μόλις που ὑπέκειτο ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ κατ' ὄνομα κυριάρχου αὐτῶν. Διαιρούμενοι εἰς τρεῖς θρησκείας, τὴν καθολικὴν, τὴν ὀρθόδοξον καὶ τὴν μωαμεθανικὴν, καὶ διασπώμενοι εἰς δύο μεγάλους κλάδους, τοὺς Γκέκηδες καὶ τοὺς Τόσκους, καὶ εἰς πολυαριθμούς φυλὰς, οἱ Ἀλβανοὶ ἐνεφοροῦντο πάντες τοῦ αὐτοῦ φιλοπολέμου πνεύματος. Τᾶριστα τάγματα τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ τὸ μισθωτὸν τάγμα τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως συνεκροτοῦντο ἐκ τῶν μαχητῶν τούτων, οἵτινες ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἀπετέλουν τὴν σωματοφυλακὴν τοῦ περιφόβου σουλτάνου. Καὶ πρὸ αὐτῆς δὲ τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτήσεως τῆς Ἑλλάδος εἶχον ἐγκαταστῇ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἀποικίαι ἑλληνικαί, καὶ ἐν τῇ νοτίῳ δὲ Ἰταλίᾳ ὑπάρχει πολυάριθμον ἄλβανικὸν στοιχεῖον. Ἐν τῇ βορείῳ Ἀλβανίᾳ μία φυλὴ, οἱ καθολικοὶ Μιρδίται, ἀπῆλانون πραγματικῆς ἀνεξαρτησίας ὑπὸ ἡγέτην κληρονομικὸν ἐκ τοῦ οἴκου Γκιώνη (Ἰωάννου) Μάρκου, καλουμένου ὑπὸ μὲν τῶν ἀνδρῶν αὐτοῦ *καπιτάνου*, ὑπὸ δὲ τῶν Εὐρωπαίων *πρίγκιπος* ἐκ πελλανημένης μεταγραφῆς τοῦ ὀνόματος Πρέγκου (Πέτρου), ὅπερ φέρει ἕκαστος τῶν ἀλληλοδιαδόχων ἀρχηγῶν. Ἐν δὲ τῇ Ἠπείρῳ οἱ ὀρθόδοξοι Σουλιῶται, θαυμάσιον κρᾶμα Ἑλλήνων καὶ ἐξηλληνισμέ-

νων Ἀλβανῶν, οἵτινες προσεῖλκυσαν τὸν θαυμασμόν τοῦ Βύρωνος, ἀπετέλεσαν ποιάν τινα στρατιωτικὴν κοινότητα, συγκροτουμένην τὸ μὲν πρῶτον ὑπὸ τεσσάρων, ἔπειτα δὲ ὑπὸ ἑνδεκα χωρίων, ἐν μὲν χρόνοις εἰρήνης ἀποτινόντων εἰς τὴν Πύλιν τὴν δεκάτην καὶ τὸν κεφαλικὸν φόρον, ἀλλ' ἐν ὥραις πολέμου διατηρούντων διὰ τοῦ ξίφους αὐτῶν πραγματικὴν ἀνεξαρτησίαν. Κυβερνῶντες ἅμα καὶ κυβερνώμενοι εἰσέπραττον τοὺς αὐτοὺς φόρους ἀπὸ τῶν Παρασουλιωτῶν, ἥτοι τῶν κατοίκων ἐξήκοντα περίπου κατακτηθέντων χωρίων, ἀπ' αὐτῶν ἐξαρτωμένων, ἕως μετὰ τριετὲς ἀγῶνας τὸ Σοῦλι προεδόθη εἰς τὸν Ἀλὴν πασσᾶν τῷ 1803, αἱ Σουλιώτιδες κατεκρήμνισαν ἑαυτὰς καὶ τὰ ἴδια βρέφη κατὰ τὸν ἐπιθανάτιον χορὸν ἀπὸ τῶν βράχων τοῦ Ζαλόγγου, καὶ οἱ ἐπιζήσαντες ἔφυγον εἰς τὴν Κέρκυραν.

Πασῶν τῶν χριστιανικῶν φυλῶν τῶν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Τούρκων οἱ Ἕλληνες ἦσαν κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον οἱ σπουδαιότατοι καὶ οἱ μάλιστα πάντων εὐημεροῦντες. Εἶχον ἀξιωθῆ, καθ' ἃ οἱ Σέρβοι, νὰ τύχωσιν, ἤδη τελευτῶντος τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος καὶ ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ὀγδόου, τοῦ πλεονεκτήματος νὰ ταχθῶσιν, ἔστω καὶ ἐπὶ βραχυτάτην περίοδον, ὑπὸ τὴν διοίκησιν ἐσπερίας δυνάμεως· ἡ δὲ βενετικὴ ἐκείνη διοίκησις τῆς Πελοποννήσου, καίπερ οὐδαμῶς δημοφιλὴς ἀποβάσα ἐφ' ὅσον χρόνον διήρκεσεν οὐδὲ τυγχάνουσα ὅπωςδῆποτε εὐγνώμονος μνείας, ὑπῆρξε πολὺ ἀνωτέρα τῆς τουρκοκρατίας. Καίτοι δὲ ἡ Ῥωσία, ὅτε εἰσῆλασεν εἰς τὴν Πελοπόννησον τῷ 1770, ἀπέδειξε σαφῶς, ὅτι σκοπὸς αὐτῆς δὲν ἦτο ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ἡ μεταβολὴ αὐτῶν εἰς ἰδίους ἑαυτῆς ὑπηκόους, καὶ ἐγκατέλιπεν αὐτοὺς εὐθὺς ὥς ἐπετέλεσε τὴν πρόθεσιν αὐτῆς, ἀλλ' ὅμως ἡ συνθήκη τοῦ Καϊναρτζὶ ὑπέβαλε τοὺς Ἕλληνας κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς· καὶ διὰ μεταγενεστέρων δὲ συμβάσεων ἐπετράπη εἰς τοὺς Ἕλληνας νησιώτας νὰ ἐμπορεύωνται ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς Ῥωσίας. Ἡ δὲ γαλλικὴ ἐπανάστασις οὐ μόνον ἐδαψίλευσεν εἰς τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἰδίως εἰς τοὺς οἰκοῦντας τὰς Ἰονίους νήσους ἐπὶ τῆς πρώτης γαλλικῆς κατοχῆς, μεγαλορρήμονας φράσεις περὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν καὶ τῆς ἰσότητος τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, ἀλλὰ καὶ προήγαγεν ἐμμέσως τὸ ἑλληνικὸν ἐμπόριον ἔνεκα τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις ἦτο καθ' ὅλου οὐδετέρα καὶ κατὰ ταῦτα ἡ τουρκικὴ σημαία ἡδύνατο νὰ ἐμφανισθῇ ἐλευθέρως ὅπου-

δήποτε. Οἱ Ἕλληνες συνδυνάζουσι δύο συνήθως ἀσυμβιβάστους ἀρετὰς, μεγάλην δεξιότητα πρὸς ἐπιχειρήσεις καὶ μεγάλην φιλομάθειαν.

Βύρων.

Ἀμφότεραι δὲ αὐταὶ αἱ ἀρεταὶ, ἤδη ἀναπτυχθεῖσαι ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ παρασκευάσωσιν αὐτοὺς πρὸς ἐθνικὴν ἀνεξαρτησίαν, καίτοι οὐδετέρᾳ τῶν ἀρετῶν

τούτων συνεπέφερε τὴν πολιτικὴν ἐκείνην μόρφωσιν, ἣν ἀποκτῶσι τὰ ἔθνη κατὰ κανόνα μετὰ πεῖραν αἰῶνων ὄλων. Καὶ τὸ μὲν ἐμπόριον ἤγεν αὐτοὺς εἰς ἐπίσκεψιν ἄλλων, καλλίτερον διωργανωμένων χωρῶν καὶ εἰς τὴν συναγωγὴν πορισμάτων θναφερομένων εἰς τὰ ἴδια ἑαυτῶν περὶ τοῦ μέλλοντος σχέδια· ἡ δὲ λογοτεχνία, ὅτ' ἐκαλλιέργησαν αὐτὴν ὁ Κερκυραῖος Εὐγένιος Βούλγαρις καὶ ὁ Χῖος Ἀδαμάντιος Κοραῖς, ἀπετέλεσε δεσμὸν ἐθνικῆς ἐνώσεως, καὶ Ῥήγας ὁ Βελενστινλῆς ἐδώρησεν εἰς τὴν ἐπικειμένην ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν δίκην ἄλλης Μασσαλιώτιδος τὸν Θούριον αὐτοῦ, ἐν ᾧ ἄφ' ἐτέρου κατὰ τὴν φράσιν Ἑλληνας συγγραφέως «εἰς τὰ Ἰωάννινα ὀφείλει ἡ Ἑλλὰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς παιδείας αὐτῆς».

Ὑπῆρξαν περιηγηταὶ παρατηρήσαντες, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔφερον «τὸν τουρκικὸν ζυγὸν μετ' ἀνυπομονησίας μερίζονος τῆς τῶν ἄλλων Χριστιανῶν», καίτοι, ἐξαιρουμένης τῆς Κρήτης, εἶχον ἴσως ἀφορμὰς νὰ παραπονῶνται ἐπ' αὐτῷ ὀλιγώτερον τῶν λοιπῶν ὁμοδούλων. Πράγματι οἱ Ἕλληνες κατεῖχον θέσιν ὑπερτέραν τῶν λοιπῶν Χριστιανῶν ὑπηκόων τοῦ σουλτάνου. Καὶ δὴ ὁ Ἕλλην πατριάρχης ἦτο ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἀρχηγὸς ἀπάντων τῶν ἀνὰ τὴν χερσόνησον τοῦ Αἴμου Χριστιανῶν ἀνεξαρτήτως φυλῆς. Καὶ μέγιστα μὲν ὑπῆρξαν αἱ ὑπηρεσίαι τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ κλήρου ἐν τῷ ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνι· ἀλλὰ παρὰ τοῖς Βουλγάροις καὶ τοῖς Σέρβοις, πολὺ δὲ μᾶλλον ἐν Μολδαβίᾳ καὶ ἐν Βλαχίᾳ, ὁ Ἕλλην ἐπίσκοπος ἐθεωρεῖτο ὡς ξένος πράκτωρ. Διὰ δὲ τῆς ἐν ἔτει 1766-7 καταργήσεως τῶν δύο ἀρχαίων αὐτοκεφάλων ἐκκλησιῶν, τῆς ἐν Ἰπεκίῳ σερβικῆς καὶ τῆς ἐν Ἀχρίδι βουλγαρικῆς, τὰ τελευταῖα ἐκκλησιαστικὰ προπύργια τῶν σλαβικῶν τούτων φυλῶν κατέπεσον πρὸ τῆς δυνάμεως τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου, ὅστις ἐπὶ μακρὸν εἶχεν ὑπάρξει τοσοῦτον ἰσχυρὸς ἐν τῷ πνευματικῷ βίῳ τῆς χερσονήσου, ὅσον οἱ Τοῦρκοι ἄρχοντες ἐν τοῖς πολιτικοῖς πράγμασιν αὐτῆς. Ὁ Ἕλλην ἐπίσκοπος, ἐκλεγόμενος ὑπὸ τῶν Φαναριωτῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἦτο ἠναγκασμένος συνήθως νὰ ἐξαγοράζῃ τὸν θρόνον αὐτοῦ καθ' ὅμοιον ἐντελῶς τρόπον, καθ' ὃν ὁ Τοῦρκος πασσᾶς ἡγόραζε τὴν ἰδίαν ἀρχὴν, καὶ ἠνάγκαζε τὸν λαὸν νὰ ποδίδῃ εἰς αὐτὸν ὅτι εἶχε δαπανήσει. Ἦτο δὲ γενικῶς πολῦτιμος σύμμαχος τοῦ πασσᾶ, ἐπειδὴ ἐχρειάζετο τὴν βοήθειαν αὐτοῦ, ὅπως ἐκθιάσῃ τοὺς ἀγρότας νὰ ἐκπληρώσωσι τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ, ἐν ᾧ ἄφ' ἐτέρου ἡ δύνατο νὰ ποδώσῃ διαφόρους διπλωματικὰς ὑπηρεσίας εἰς τὸν πασσᾶν

ἐπιστρέφοντα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὑπὸ δὲ τὴν ἐπίδρασιν τῶν πνευματικῶν ἐκείνων ποιμένων, οἵτινες σπανίως ἐλάλουν ἄλλην γλῶσσαν παρὰ τὴν ἑλληνικὴν καὶ κατ' ὀκλουθίαν ἐν ταύτῃ τῇ γλώσσῃ διεξήγον τὴν ὑπηρεσίαν, Σλάβοι τε ὁμοῦ καὶ Ῥωμᾶνοι ἐξηλληνίσθησαν κατὰ τύπους. Αἱ ἴδιαι αὐτῶν γλῶσσαι περιεφρονοῦντο ὥς βάρβαροι διάλεκτοι, τὸ δὲ λαλεῖν ἑλληνιστὶ κατήντησε νὰ θεωρῇται ὡς δεῖγμα εὐγενείας, καὶ οἱ δύο ὀωμανικοὶ κώδικες ἐδημοσιεύθησαν ἑλληνιστί· καὶ αὕτη δὲ ἡ καθημερινὴ βουλγαρικὴ ἀλληλογραφία διεξήγετο ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ὡς τῷ συνηθεστάτῳ καὶ εὐρύτатῳ λαλουμένῳ ἰδιώματι τῆς ἐγγύς Ἀνατολῆς. Διὰ τοῦτο δύνανται νὰ θεωρηθῶσι δεδικαιολογημένοι οἱ ἀλλογενεῖς οἱ θεωρήσαντες τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν ὡς ἔχουσαν τὴν αὐτὴν ἔκτασιν καὶ ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ καὶ συνυπολογίζοντες τὸν χριστιανικὸν πληθυσμὸν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου κατὰ τὴν περίοδον ταύτην συλλήβδην εἰς τοὺς Ἑλληνας. Ὁ δὲ Ῥήγας ἐξέφρασε ποιητικῶς, ὅτι ἅπαντες οἱ Μακεδόνες πρέπει νὰ ἐξεγερθῶσιν ὁμοῦ καὶ ὅτι Βούλγαροι καὶ Ἀλβανοὶ, Σέρβοι καὶ Ῥωμᾶνοι ὤφειλον νὰ γυμνώσωσι τὸ ξίφος ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς ἐλευθερίας. Μέχρι δὲ τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν ἐνθουσιώδεις ἄνδρες καὶ μόνον ἐφαντάσθησαν τὴν ὥραίαν εἰκόνα τῶν χριστιανικῶν φυλῶν τῆς Ἀνατολῆς ἠνωμένων ἐναντίον τῶν Τούρκων. Καὶ δὴ κυριωτάτῃ δυσκολίᾳ πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος ὑπῆρξαν πάντοτε πρὸ τῆς βαλκανικῆς συμμαχίας τοῦ 1912 αἱ ἀμοιβαῖαι ἀντιπάθειαι τῶν ἄλλως ὁμοδόξων χριστιανικῶν τούτων φυλῶν. Οἱ δὲ Βούλγαροι ἐπεζήτουν νὰπαλλάξωσιν ἑαυτοὺς οὐ μόνον ἀπὸ τῆς πολιτικῆς κυριαρχίας τῶν Τούρκων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις αἱ ἔριδες τῶν πατριαρχικῶν καὶ ἐξαρχικῶν ὑπῆρξαν τοσοῦτον σοβαραὶ ὅσον αἱ μεταξὺ Μουσουλμάνων καὶ Χριστιανῶν.

Ἐν τούτοις δὲ πλὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῶν δυνάμεως οἱ Ἑλληνες εὗρον καὶ ἄλλα ἐπωφελῆ στάδια ἀνοικτὰ εἰς αὐτοὺς ἐν τῇ τουρκικῇ ὑπηρεσίᾳ. Ἡ ὑπερτέρα αὐτῶν εὐφυΐα καὶ πολυγλωσσία κατέστησαν αὐτοὺς ἱκανοὺς νὰ διακριθῶσιν ὡς διερμηνεῖς καὶ πρέσβεις τῆς Πύλης. Ἀρίστη δὲ δι' αὐτοὺς κονίστρα ὑπῆρξαν αἱ πέραν τοῦ Δουνάβεως Ἡγεμονίαι τῆς Μολδαβίας καὶ τῆς Βλαχίας, ὧν οἱ θρόνοι ἠδύναντο νὰγορασθῶσιν ὑπὸ τῶν μεγάλων φαναριωτικῶν οἰκῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὅπου ἐκ τῆς διοικήσεως ἠδύνατο νὰ

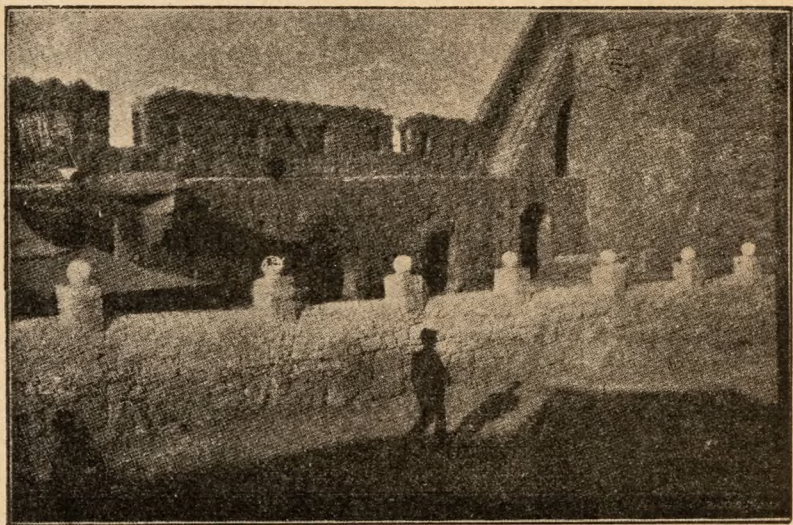
συναχθῇ μέγας πλοῦτος. Ἔχει παρατηρηθῇ ὑπὸ περιηγητῶν, ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς τουρκικῆς πρωτευούσης ἦσαν ὀλιγώτερον ἠθικοὶ τῶν οἰκούντων τὰς νήσους, καὶ αἱ ὑπὸ συγγραφέων τῶν χρόνων ἐκείνων καταλειφθεῖσαι εἰς ἡμᾶς περιγραφαὶ τοῦ Φαναρίου, τῆς συνοικίας ἐκείνης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν ἣ ἔκειτο τὸ πατριαρχεῖον, παριστάνουσιν αὐτὸ κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην ὡς ἀκαδημίαν σκευωρίας, τοῦ μόνου ὅπλου δι' οὗ ὁ ἀδύνατος δύναται νὰ ἐξαπατήσῃ τὸν ἰσχυρόν. Ἕλληνες δ' ἱστορικοὶ κατηγοροῦσι τοὺς Φαναριώτας ἐπὶ ἀγερωχίᾳ πρὸς τοὺς ἰδίους ὁμογενεῖς καὶ ὡς λησμονοῦντας, ὅτι τὸ ἴδιον αὐτῶν ἀξίωμα ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς ἐπισφαλοῦς εὐνοίας τοῦ τυράννου. Πράγματι δὲ ὀλίγα μέρη τῆς ἀνατολικῆς ἱστορίας εἶνε τοσοῦτον σκιερὰ ὡς τὰναμιμνήσκοντα τὴν ἀρχὴν τῶν Φαναριωτῶν ὁσποδάρων τοῦ Βουκουρεστίου καὶ τοῦ Ἰασίου ἐπὶ μέγα μέρος τοῦ δεκάτου ὀγδόου καὶ τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος. Ἡ τρυφὴ τῶν δύο ξένων ἐκείνων ἡγεμόνων εὐρίσκετο εἰς οὕτω μεγάλην ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πενίαν τῶν ὑπηκόων, ὅσον καὶ ἡ ἀγέρωχος αὐτῶν συμπεριφορὰ πρὸς τοὺς Ῥωμάνους ἀντέκειτο πρὸς τὴν κατηναγκασμένην αὐτῶν ταπείνωσιν πρὸ τῶν Τούρκων.

«Οἱ ὁσποδᾶροι», λέγει τουρκικὴ τις παροιμία, εἶνε οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἐστραμμένοι πρὸς τὴν Εὐρώπην». Ἦσαν ἀληθῶς οἱ αὐτόχρομα ξένοι γραμματεῖς τοῦ σουλτάνου, ἀλλ' ὅμως ἡπάτων τὸν κύριον, ὅσakis συνέφερεν εἰς τοὺς σκοποὺς αὐτῶν νὰ συμπράξωσι μετὰ τῆς Αὐστρίας ἢ τῆς Ῥωσίας ἐπὶ ζημίᾳ αὐτοῦ. Ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ ὁσποδάρου τῆς Βλαχίας, τῆς πλουσιωτέρας τῶν δύο Ἠγεμονιῶν, ἦτο ἡ διατήρησις τῆς ἀρχῆς καὶ ὁ ἐξ αὐτῆς πλουτισμὸς, ἡ δὲ κυρία πρόθεσις τοῦ ὁσποδάρου τῆς Μολδαβίας ἦτο ἡ εἰς τὸ Βουκουρέστιον προαγωγή. Οὕτως οἱ δύο ἡγεμόνες ἀπέβαινον ἄσπονδοι ἀντίπαλοι, ἐν ᾧ ἅφ' ἑτέρου ὑπῆρχον πάντοτ' ἐν Κωνσταντινουπόλει πειναλέοι θεσιθῆραι, ἐπιθυμοῦντες τὴν κατάλυσιν ἀμφοτέρων. Ὑπὸ τὸ σύστημα δὲ τοῦτο αἱ δύο ἐκεῖναι ἐπαρχίαι, αἵτινες δικαίως ἀπεκλήθησαν «ὁ σιτοβαλὼν τῆς πρωτευούσης» κατήντησαν ἴσως τὸ ἀθλιώτατον μέρος τῆς ὅλης αὐτοκρατορίας. Καὶ ἡ μὲν φύσις εἶχεν ἐπιδεικνύσει ὅλα αὐτῆς τὰ δῶρα εἰς τὰς μεγάλας παριστρίους πεδιάδας καὶ εἰς τὰς εὐφόρους κλιτύας τῶν Καρπαθίων· ἀλλ' ἡ κυβέρνησις εἶχε καταστρέψει τὴν χώραν πρὸς ζημίαν τοῦ ἀπόρου Ῥωμάνου ἀγρότου. Τᾶσματ' αὐτοῦ εἶνε πλήρη θορήνων ἐπὶ τοῖς δεινοῖς αὐτοῦ καὶ καταγγελιῶν κατὰ

τῶν δυναστῶν τῶν προκαλούντων αὐτὰ, τοῦ Τούρκου, ὅστις ἦτο ὁ ἐπικυρίαρχος, τοῦ Ῥώσου, ὅστις ἦλθε δῆθεν νάπολυτρώσῃ αὐτὸν ἐπ' ὀνόματι τῆς θρησκείας, τοῦ Ἰουδαίου τοῦ λαφυραγωγοῦντος αὐτὸν καὶ τοῦ Φαναριώτου τοῦ καταθλίβοντος αὐτὸν διὰ τῆς κακοδιοικησίας ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου. Ἄλλ' εἶνε ὅμως δίκαιον νὰ ὁμολογήσωμεν τὴν διπλωματικὴν δεξιότητα, τὴν ὑπερτέραν μόρφωσιν, τὴν μεγαλειτέραν εὐτεχνίαν καὶ τὴν πολιτικὴν πείραν τῶν Φαναριωτῶν, οἵτινες παρέσχον εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν τῶν πρώτιστον τῶν πολιτευτῶν αὐτῆς, τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδαῖον, καὶ συνεισένεγκον ἄξιον λόγου στοιχεῖον εἰς τὴν ἀνωτέραν κοινωνίαν τοῦ νεαροῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου.

Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ἑλλάδι, καίτοι δὲν ὑπῆρχον τοιοῦτοι ὀρίζοντες πρὸς ἐπίδειξιν πολιτικῆς δεξιότητος ὥς ἐν Μολδαβίᾳ καὶ ἐν Βλαχίᾳ, δὲν ἔλειψαν εὐκαιρίαι πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς διοικητικῆς ἱκανότητος τῶν ἰθαγενῶν. Οἱ προὔχοντες ἢ *κοτζαμπασῆδες*, ἀπετέλουν ποιάν τινα ἀρχοντικὴν ἀριστοκρατίαν. ἥς ἔργον ἦτο τὸ τάσσειν τὸ ἐπιβάλλον μέρος τῶν φόρων, οἷς ὥφειλε νὰ πληρώσῃ ἕκαστος. Ἦσαν πράκτορες τῶν Τούρκων ἀρχόντων τῶν ἐκμισθούντων τοὺς φόρους καὶ ἐν τισιν ἐμιμοῦντο τοὺς Τούρκους αὐτῶν προστάτας. Ἐν δὲ τῇ Πελοποννήσῳ, ὅπου ἡ ἐπιχώριος διοίκησις ἦτο διωργανωμένη καλλίτερον ἢ ἀλλαχοῦ, ὑπῆρχε καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς τουρκοκρατίας ἀπόπειρά τις αὐτοδιοικησίας. Ἐκάστη κώμη ἐξέλεγεν ἴδιον προὔχοντα, καὶ οἱ προὔχοντες ἐκεῖνοι ὁμοῦ μετὰ τῶν ἀστῶν ἐξέλεγον ἀντιπροσώπους προκρίνοντας τὸν ἀρχοντα τῆς ἐπαρχίας. Ἀπαντες δ' οἱ προὔχοντες ἠδρευον ἐν τῇ πρωτευούσῃ, τῇ Τριπόλει, καὶ τὰ συμφέροντ' αὐτῶν ἐπετροπεύοντο ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ ἰδίου ἀντιπροσώπου. Ποῦ καὶ πού δὲ ἑλληνικαὶ τινες κοινότητες ἀπῆλαιον μεγαλειτέρων προνομίων. Τούτων δ' ἡ μάλιστα προνομιοῦχος ἦτο ἡ Χίος. Ἡ νῆσος αὕτη πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων καταλήψεως εἶχε διοικηθῇ ὑπὸ ἐμπορικῆς ἐταιρείας Γενουηνσίων, ἵτις εἶνε τὸ πρῶτον παράδειγμα τῶν προνομιοῦχων ἐκείνων ἐταιρειῶν τῶν κοινοτάτων ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, ἐξηκολούθησαν δ' οἱ Τούρκοι ποιούμενοι χρῆσιν τοῦ πεφωτισμένου διοικητικοῦ συστήματος τῶν Γενουηνσίων· διὸ οἱ Χῖοι διῆγον καλλίτερον πάντων τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος. Αἱ δὲ τρεῖς «ναυτικάι νῆσοι», ἡ Ὑδρα, αἱ Σπέτσαι καὶ τὰ Ψαρὰ, αἱ τροφοὶ τοῦ μέλλοντος ἑλληνικοῦ στόλου, καίπερ οὔσαι σχεδὸν ἄγνωστοι πρὸ τοῦ

δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, ἀνεπτύχθησαν αἴφνης εἰς τὰς ἀνθούσας ἐκείνας κοινότητας, ἐν αἷς οἱ ναῦται εἶχον μερίδιον τῶν πλοίων καὶ τοῦ φόρτου αὐτῶν. Κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν χρόνον ἡ μὲν Ὑδρα ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Βούλγαρη, διοικητοῦ ἐπιδεξίου, αἱ δὲ Σπέτσαι ὑπὸ ὁμοίου ἐπιχωρίου ἄρχοντος, γνωστοῦ ὥς *ζαμπίτου* ἢ *ἄστυνόμου*, καὶ τὰ Ψαρά ὑπὸ συμβουλίου *γερόντων*. Ἡ δὲ Τήνος μετὰ πέντε αἰῶνας βενετοκρατίας ὑπῆρξεν ἄλλο παράδειγμα νήσου, εἰς ἧς τὰ πράγματα ἐλάχιστ' ἀνεμίχθησαν οἱ Τοῦρκοι, ἐν ᾧ ἄρ' ἑτέρου ἢ Νάξος, ἡ ἄλλοτε πρωτεύουσα τοῦ ἐν τῷ Αἰγαίῳ καθολικοῦ

Μέρος τῶν τειχῶν τῆς Ῥόδου.

δουκάτου, διετήρησε πλὴν τινων ἰχνῶν λατινικοῦ πολιτισμοῦ τὸ δικαίωμα τοῦ αὐτοδιοικεῖσθαι κατὰ τὰ ἴδια ἐαντὴς ἔθιμα. Ἰδιαιτέρων δὲ προνομίων ἀπῆλανον τὰ Δωδεκάνησα, αἱ δώδεκα νότιοι Σποράδες, ἐπικυρωθέντα ὑπὸ διαφόρων σουλτάνων ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς κατακτήσεως τῆς Ῥόδου. Ἐν τοῖς ὀρεινοῖς διαμερίσμασι τοῦ Πίνδου καὶ τοῦ Ὀλύμπου οἱ Χριστιανοὶ εἶχον ἄλλο κινδυνωδέστερον δικαίωμα, τὸ τοῦ ὀπλοφορεῖν, ἀποτελοῦντες οὕτως ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἀρματωλῶν* ἐπιχωρίον στρατιωτικὴν δύναμιν. Ἐν τοῖς *ἐλευθεροχωρίοις* αὐτῶν, ὅπερ ὄνομα εὗρίσκεται ἀκόμη ἐν ταύτῃ τῇ περιοχῇ, συνεκρότουν στρατιωτικὰς κοινότητας, αἵτινες τὸν δέκατον ὀγδοον

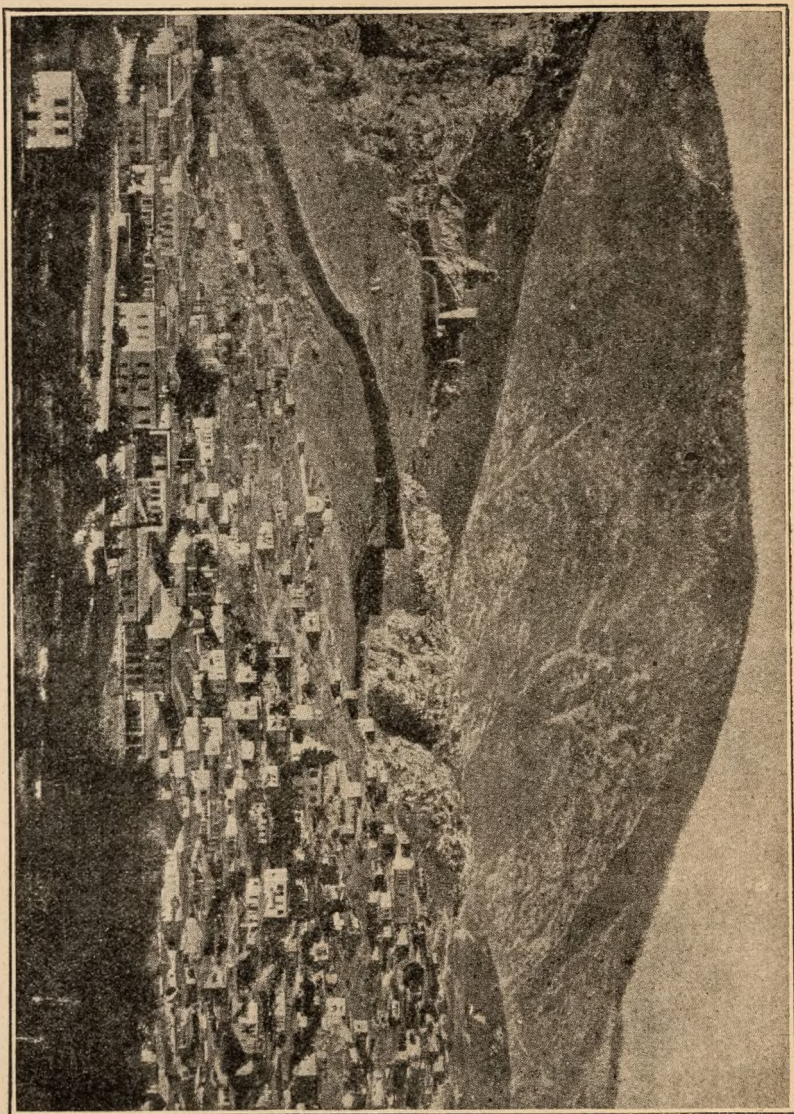
αἰῶνα εἶχον ἐπισύρει τὰς ὑπονοίας τῆς κυβερνήσεως. Καὶ ἔγειναν μὲν ἐπανειλημμένοι ἀπόπειραι πρὸς ἐξασθένησιν αὐτῶν, ἀλλὰ μόλις ἐπὶ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ τῶν Ἰωαννίνων αἱ τοιαῦται προσπάθειαι ἐστέφθησαν ὑπὸ ἐπιτυχίας.

Τὰ δὲ «εἰκοσιτέσσαρα χωρία τοῦ Βόλου», ὧν ἕκαστον εἶχε τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ σχολεῖον, ἐξήγειραν τὸν θαυμασμὸν τῶν περιηγητῶν, ἐν ᾧ ἂφ' ἐτέρου ἢ ἀνθοῦσα κοινότης τῶν Ἀμπελακίων ἐπὶ τῶν κλιτύων τῆς Ὅσσης χάρις εἰς τὰ νηματουργεῖα καὶ βαφεῖα αὐτῆς ἀνθημιλλᾶτο πρὸς τὴν εὐημερίαν τῶν κωμῶν τοῦ Πηλίου, ἕως τοπικαὶ ἀντιζηλῖαι καὶ βρεττανικὸς ἀνταγωνισμὸς ἠφάνισαν τὰ Ἀμπελίκια, καὶ τὸ ξίφος τοῦ Ἀλῆ κατέστρεψε τὴν αὐτονομίαν τῶν εἰκοσιτεσσάρων χωρίων, ἐξαιρουμένης τῆς Ζαγοράς. Ἐν δὲ τῇ χερσονήσῳ Χαλκιδικῇ ὁμοσπονδία χωρίων, τῶν καλουμένων Μαδεμοχωρίων, ἐξέλεγε τὰς ἐπιτολίους ἀρχάς. Συγχρόνως δὲ τὸ Ἅγιον ὄρος τοῦ Ἄθω ἀπῆλανε τοῦ προνομίου αὐτοδιοικησίας, καὶ Τοῦρκος καϊμακάμης, ἐδρεύων ἐν ταῖς Καρυαῖς, τῇ πρωτευούσῃ τῆς θεοκρατικῆς ἐκείνης πολιτείας, οὐδαμῶς ἀνემιγνύετο εἰς τὰ κατ' αὐτήν, ὥς οὐδ' ὁ μαδὲμ-ἀγᾶς εἰς τὰ κατὰ τὴν ὁμοσπονδίαν τῆς Χαλκιδικῆς. Ἐν δὲ ταῖς νοτιοῖς ἐσχατιαῖς τῆς Ἑλλάδος ἡ Μάνη μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1770 ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ ἐπιχωρίου ἀρχηγοῦ, διοριζομένου ἰσοβίως ὑπὸ τοῦ σουλτάνου καὶ τιμωμένου διὰ τῆς προσωνυμίας βέη, καὶ πράγματι ὁ ὑπὸ τῶν Μανιατῶν ἀποτινόμενος φόρος περιορίζετο εἰς τόσον μόνον χρῆμα ὅσον ἡδύνατο νὰ σταθῇ ἐπὶ τῆς πλατείας λεπίδος ξίφους.

Τὴν δὲ Λεβάδειαν, τὴν τότε πρωτεύουσαν τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, διώκουν οἱ ἐπιτόπιοι προὔχοντες, ὧν ὁ πρόεδρος ἀντεπροσώπευε τὴν πόλιν ἐν ἀπίσταις ταῖς διαπραγματεύσεσι πρὸς τὰς τουρκικὰς πολιτικὰς καὶ στρατιωτικὰς ἀρχάς. Τέλος δ' αἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἰδιωτικῇ κτήσιν τοῦ σουλτάνου, ὅστις ἐξεμίσθονεν αὐτὰς ἰσοβίως εἰς τὸν πλειοδοτοῦντα. Τὰς δὲ τουρκικὰς ἀρχάς τῆς πόλεως ἀπετέλουν ὁ βοεβόδας, ἥτοι διοικητῆς, διοριζόμενος ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ νομισματοκοπέου, ὁ καδῆς, ἥτοι δικαστῆς, ὁ μουφτῆς, ἥτοι πρωθυερεὺς, καὶ ὁ δισδάραγας, ἥτοι φρούραρχος, ὅστις ᾤκει μετὰ τοῦ χαρεμίον αὐτοῦ ἐν τῷ Ἐρεχθείῳ. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐξέλεγον ἐνι-αυσίως ἰδίους *δημογέροντας*, καὶ οἱ *ἐπίτροποι* αὐτῶν διεξῆγον τὰς ὑποθέσεις τοῦ κοινοῦ μετὰ τῶν Τούρκων ἀρχόντων. Ἡ δὲ τυραννὶς Χατζῆ Ἀλῆ τοῦ Χασεκῆ, ὅστις κατ' ἐπανάληψιν περιεβλήθη τὴν

ἀρχὴν βοεβόδα περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, συνήργησεν ἐν συνδυασμῷ πρὸς δύο κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον λοιμοὺς εἰς

Ἔκρημα τῆς πόλεως καὶ τῶν τευχῶν τῆς Λεβαδείας.

τὴν ἐλάττωσιν τῆς εὐημερίας καὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλεως, περιορισθέντος εἰς δεκαχιλίους περίπου κατοίκους. Ἀλλὰ καὶ τότε αἱ

Ἀθῆναι ἀνέδειξαν ἴδιον ἱστορικόν, τὸν Ἀθηναῖον διδάσκαλον Ἰωάννην Βενιζέλον.

Οὕτω κατὰ τὸ λυκαυγὲς τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος εὐρίσκομεν τὴν θρησκείαν μᾶλλον ἢ τὴν φυλὴν ὥς τὸ διακριτικὸν γνώρισμα τὸ χωρίζον τοὺς ὑπηκόους τοῦ σουλτάνου. Καὶ οἱ μὲν Μωαμεθανοὶ, εἴτε ὄντες Τοῦρκοι εἴτε Βούλγαροι, Βόσνιοι, Ἀλβανοὶ ἢ Κρητες ἀρνησίθρησκοι, μεταστάντες ἀπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὸν ἰσλαμισμόν, ἀπετέλουν κυρίαρχον τάξιν, οἱ δὲ Χριστιανοὶ, ἐξαιρουμένων τῶν σχετικῶς ὀλίγων καθολικῶν τῆς Βοσνίας, Ἀλβανίας, Σερβίας, Βουλγαρίας καὶ μιᾶς ἢ δύο ἑλληνικῶν νήσων, συνυπελογίζοντο ἅπαντες ὡς Ἕλληνες, ἅτε ἀνήκοντες εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀναγνωρίζοντες τὴν πνευματικὴν ἀρχηγίαν τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου. Εὐρωπαῖοι δὲ πολιτευταὶ, ἐξαιρουμένου ἴσως τοῦ ζητήματος τῶν Σέρβων, μόλις που εἶχον συνείδησιν τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐν τῷ ἀνατολικῷ ζητήματι ὄφειλον νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν αἱ ἀξιώσεις ἄλλων χριστιανικῶν φύλων τῆς Τουρκίας πλὴν τῶν Ἑλλήνων ὡς κληρονόμων μεγάλου μέρους τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ ἀρχὴ τῶν ἐθνοτήτων δὲν ἦτο ἀκόμη ἰσχυρὰ δύναμις ἐν τῇ πολιτικῇ, καὶ ἡ σταδιοδρομία τοῦ Ναπολέοντος ἐν τῇ ἐγγύς Ἀνατολῇ, ὡς καὶ ἄλλαχοῦ, ὑπῆρξεν ἡ ἀπάρνησις αὐτῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ο ΝΑΠΟΛΕΩΝ ΕΝ ΤΗ ΕΓΓΥΣ ΑΝΑΤΟΛΗ (1801-15)

Αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν τεσσάρων μεγάλων δυνάμεων καὶ τοῦ σουλτάνου μετεβλήθησαν οὐσιωδῶς διαρκούντων τῶν πρώτων ἐτῶν τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, ἐπειδὴ αἱ ἰδιοτελεῖς ἀσυναρτησίαι τῆς πολιτείας τοῦ Ναπολέοντος ἤγαγον αὐτὰς εἰς τὸ νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν Τουρκίαν ἢ νάντιπράττωσιν εἰς αὐτὴν συμφώνως πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν καιρῶν χωρὶς νὰ μεριμνῶσιν ἐξαιρέτως περὶ γενικῆς τινος ἀρχῆς. Ἡ Τουρκία ἦτο, καθ' ἃ ἄλλαι χώραι, ἀπλοῦς πεσσοὺς ἐν τῷ μεγάλῳ παιγνιδίῳ, ὅπερ ὁ μέγας Κορσικανὸς ἔπαιζεν ἐπὶ ἰδίῳ λογαριασμῷ.

Ἡ τε Μεγάλη Βρετανία καὶ ἡ Ῥωσία ἀπεκόμισάν τι κέρδος ἐκ τῆς βοηθείας, ἣν παρέσχον εἰς τὸν σουλτάνον ἐναντίον τῶν ἐπιδρομέων τῆς Αἰγύπτου. Οἱ Τοῦρκοι εὐγνωμονοῦντες ἐδώρησαν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν ἑταιρείαν τὸ γήπεδον, ἐφ' οὗ σήμερον ἰδρύεται τὸ μέγαρον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βρεττανικῆς πρεσβείας· οἱ δὲ Ῥῶσοι ἔλαβον πολὺ σημαντικωτέραν παραχώρησιν, τὸ λεγόμενον *χάττι-σερίφ*, ἥτοι τὸ αὐτοκρατορικὸν διάταγμα τοῦ 1802 ἐκεῖνο, δι' οὗ ὠρίζετο, ὅτι οἱ ὀσποδαῖοι τῆς Μολδαβίας καὶ Βλαχίας δὲν ἠδύναντο νὰ πανθῶσιν ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ τσάρου καὶ ὅτι ἡ διάρκεια τῆς ἀρχῆς αὐτῶν ὀφείλε νὰ εἶνε ἑπταετής. Ἡ διάταξις δὲ αὕτη ἦτο περαιτέρω αὐξήσις τῆς ἐν ταῖς παριστρίοις ἡγεμονίαις ἐπιδράσεως τῆς Ῥωσίας, ἐν βῆμα πρὸς τὰ πρόσω πέραν τοῦ πλεονεκτήματος τοῦ κτηθέντος διὰ τῆς συνθήκης Ἀϊναλὶ-Καβάκ¹. Οἱ δύο ἡγεμόνες ἀπέβαινον οὕτω Ῥῶσοι πράκτορες καὶ ἐπεδείκνυνον ἀπέναντι τοῦ σουλτάνου ἀνεξαρτησίαν τοσοῦτ' ἡγεμονιστικωτέραν ὅσον ἡ δουλοπρέπεια αὐτῶν πρὸς τὸν τσάρον.

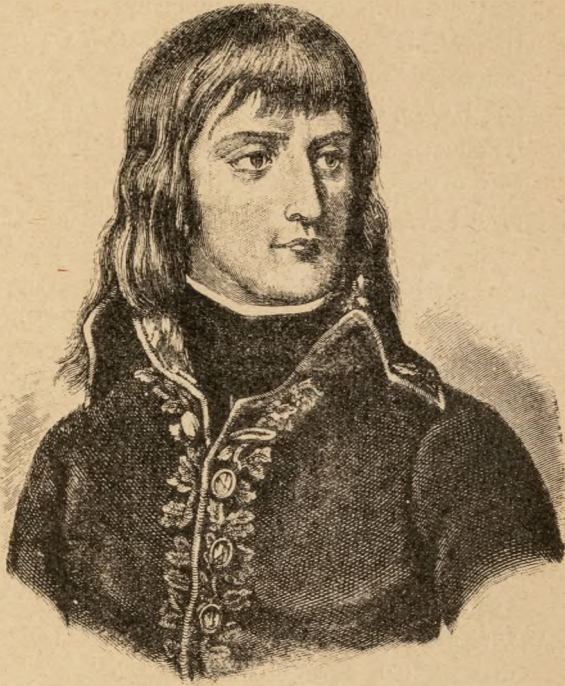
Ἡ δὲ Γαλλία εἶχε συνδιαλλαγῇ μετὰ τῆς Τουρκίας τῷ 1802, καὶ ἀπεστάλη εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὡς εἰδικὸς ἀπεσταλμένος ὁ συνταγμα-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω σ. 15.

τάρχης Σεβαστιάνης, κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον χάριν προαγωγῆς τοῦ γαλλικοῦ ἐμπορίου, ἀλλὰ πράγματι ὅπως ὑποβάλλῃ ἔκθεσιν περὶ τῆς στρατηγικῆς σημασίας διαφόρων τοπίων τῆς Ἀνατολῆς. Τῷ δὲ 1805 ἢ ἐν Πρεσβούργῳ συνθήκη, δι' ἧς ἡ Αὐστρία παρεχώρησεν εἰς τὸν Ναπολέοντα τὰς ἄρτι γενομένας ὑπ' αὐτῆς ἐν Δαλματία κτήσεις, ἔδωκεν εἰς τὴν Γαλλίαν τὴν μόνην βᾶσιν ἐνεργείας, ἣν ἔσχε ποτὲ ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἰμου. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὁ Ταλλεϋράνδος συνέταξε περιώνυμον ὑπόμνημα περὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος, ἐν ᾧ συνεβούλευε τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γαλλίας νὰ δώσῃ εἰς τὴν Αὐστρίαν ὡς ἀντάλλαγμα τὴν Μολδαβίαν καὶ τὴν Βλαχίαν καὶ οὕτω νὰ φράξῃ εἰς τοὺς Ῥώσους τὴν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁδόν. Ἄν δὲ τὸ σχέδιον τοῦτο ἦθελεν ἐκτελεσθῇ, αἱ τύχαι τῆς ἑγγύς Ἀνατολῆς ἔμελλον νὰ μεταβληθῶσι καὶ ὁ πόλεμος τοῦ 1877 οὐδέποτε ἵθελεν ἐκραγῇ.

Ἡ ἐννεαετὴς κατοχὴ τῆς Δαλματίας

ὑπὸ τῆς Γαλλίας εἶνε ἀξία προσοχῆς ὡς παράδειγμα τῶν σφαλμάτων, εἰς ᾧ καὶ ἀνὴρ δαιμόνιος, οἷος ὁ Ναπολέων Α', ὑπέπεσεν ἐν τῇ διοικήσει χώρας κειμένης ἐν τοῖς συνόροις τῆς Ἑσπερίας καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ μακρὰ ἐν Δαλματία βενετοκρατία κατέλιπε διαρκὴ ἔχνη ἐν ταῖς παραλίοις πόλεσιν, ἀλλὰ πρόγραμμα τῆς πολιτείας τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἦτο ἡ καταπίεσις τοῦ δαλματικοῦ ἐμπορίου καὶ ἡ παρακώλυσις τῆς διαδόσεως τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως. Οἱ δὲ Αὐστριακοὶ

Ναπολέων Βοναπάρτης
ὡς στρατηγὸς περὶ τὸ 1796.

κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν κυριαρχίαν, ἀπὸ τοῦ 1797 μέχρι τοῦ 1805, δὲν ἔσχον μὲν τὸν ἀναγκαῖον χρόνον, ὅπως πράξωσί τι πλεόν, ἀλλ' ἤρχισαν ὅμως κατασκευάζοντες ὁδοὺς, οἷαι παντελῶς ἔλειπον ἐπὶ τῆς βενετοκρατίας, καίτοι καὶ ὥς πρὸς τοῦτο δὲν εἶχον συντελέσει μέγα τι ὅτε διεδέχθησαν αὐτοὺς οἱ Γάλλοι ἐν τῇ διοικήσει τῆς ἐπαρχίας. Διὰ ταῦτα οἱ ἀπόστολοι τοῦ Ναπολέοντος ὤφειλον ἀληθῶς νὰ δημιουργήσωσι τὰ πάντα, καὶ κατ' ἀρχὰς ἐπεδόθησαν εἰς τὸ ἔργον αὐτῶν μετ' ἀξίας λόγου κοινογνωμοσύνης. Ἀλλ' ὑπάρχονσι δύο περίοδοι ἐν τῇ γαλλικῇ διοικήσει τῆς Δαλματίας, ὧν ἑκάτερα ἔχει ἴδιον χαρακτηριστικὰ καὶ παρουσιάζει διάφορον ἄποψιν τῆς ναπολεοντείου πολιτικῆς. Καὶ δὴ ἐφ' ὅσον μὲν ἡ Δαλματία ἀπετέλει μέρος τοῦ βασιλείου τῆς Ἰταλίας, ἀπὸ τοῦ 1805 μέχρι τοῦ 1809, ὁ Γάλλος αὐτοκράτωρ πάντοτε ὀνειροπολῶν κατακτήσεις ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ προχώρησιν πρὸς τὴν Ἰνδίαν, ἐθεώρει τὰ ἱλλυρικά παράλια ὥς ἐξαίρετον ὀρμητήριον τῆς περαιτέρως ἐνεργείας. Ἀπέδωκε μὲν τὴν προσήκουσαν ἀξίαν εἰς τὸν λιμένα τῆς Γραβόσης καὶ τὸν κόλπον τοῦ Καττάρου (Bocche di Cattaro) ὥς μέλλοντας ναυτικούς σταθμούς, καὶ ἐνεχάραξεν εἰς τοὺς διαπρεπεῖς ἄνδρας, οὓς ἀπέστειλε πρὸς διοίκησιν τῆς Δαλματίας κατὰ τὰ πρῶτα ἐκεῖνα ἔτη, τὴν αἰσθησιν τῆς ἀνάγκης ὅπως προσαρμόσωσι τὰς μεθόδους αὐτῶν πρὸς τὰς ἐπιχωρίους ἀξιώσεις. Ὁ Μαρμόν καὶ ὁ Δάνδολος, οἱ διαδεχθέντες τὸν πρῶτον αὐτοῦ τοποτηρητὴν, τὸν Μολιτόρ, ἦσαν μὲν, καθ' ἃ εἶπεν Αὐστριακὸς πολιτευτὴς, «οἱ δύο ἐπιφανέστατοι τῶν διοικητῶν, οὓς ἔσχε ποτὲ ἡ Δαλματία», ἀλλ' ἦσαν ὅλως ἀνίκανοι νὰ συμφωνήσωσι πρὸς ἀλλήλους. Ὁ μὲν πολιτικὸς ἀντιπρόσωπος ὑπελάμβανε τὸν στρατιωτικὸν ἀνεπιστήμονα ἐναντιούμενον πρὸς αὐτὸν, ὁ δὲ στρατιωτικὸς ἐφέρετο πρὸς τὸν πολιτικὸν ὥς πρὸς στερούμενον πρακτικοῦ πνεύματος σχολαστικόν. Ἀλλ' οὐχ ἦττον ἀμφοτέροι, ἑκάτερος κατ' ἴδιον τρόπον, ἔπραξαν οὐκ ὀλίγα πρὸς ὄφελος τῆς εἰς αὐτοὺς ἐμπεπιστευμένης ἐπαρχίας. Καὶ ὁ μὲν Μολιτόρ δὲν μετέβαλε μεγάλως τὸ αὐστριακὸν σύστημα, ἀλλ' ὁ Δάνδολος δὲν ἔχασε καιρὸν ἰδρύσας μὲν ἐφημερίδα, τὴν πρώτην ἐκδοθεῖσαν ἐν Δαλματίᾳ, συστήσας δ' ἀνωτέραν σχολὴν καὶ χάριν τιμῆς καὶ ὑποστηρίξεως τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου, ὅστις μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐτάσσετο ὑπὸ τοὺς καθολικοὺς, δούς εἰς αὐτὸν ἐπίσκοπον τοῦ ἰδίου δόγματος. Τὸ μέτρον δὲ τοῦτο, ὅπερ εἶχον μελετήσει ἤδη οἱ Αὐστριακοί, ὅπως ἐξουθενώσωσι τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Μαυροβουνίου ἐν Δαλματίᾳ, ἔσχεν

ἐν τούτοις τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀπαλλοτριώσεως τῶν καθολικῶν ἄνευ ἐξασφαλίσεως τῆς εὐγνωμοσύνης τῶν ὀρθοδόξων. Ὅτε οἱ Ρῶσοι εἰσέβαλον εἰς τὴν Δαλματίαν, οἱ ὀρθόδοξοι ὑπῆρξαν οἱ κυριώτατοι αὐτῶν ὑποστηρικταί, κατὰ δὲ τὸν χρόνον τῆς γαλλικῆς κατοχῆς ὁ δαλματικὸς κλῆρος παντὸς θρησκευματος ἐκάκιζε τοὺς πράκτορας τοῦ Ναπολέοντος ὡς ἀθέους καὶ βασιλοκτόνους καὶ μετεχειρίζετο τὴν εὐρεΐαν αὐτοῦ ἐπιδράσιν παρὰ τῷ ἀμαθεῖ λαῷ ἐναντίον τῶν Γάλλων κυριάρχων. Ἐξ ἐτέρου δὲ ὁ Μαρμόν κατέλιπεν ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρα μόνιμον φήμην ὡς ὁδοποιὸς, καὶ οἱ ἀγρόται ἀκόμη καὶ τὴν σήμερον διηγοῦνται τὸν θαυμαστὸν θρυλόν, καθ' ὃν ὁ Γάλλος στρατηγὸς «ἀνέβαινεν ἐπὶ τὸν ἵππον αὐτοῦ καὶ παρεκάλει τοὺς ἰδίους στρατιώτας νὰ κατασκευάζωσιν ὁδοὺς» καὶ πῶς «ὅτε ἀφίππευεν, ἰδοὺ, αἱ ὁδοὶ ἦσαν ἕτοιμοι». Γάλλος δ' ὁμοίως ὑπῆρξε καὶ ὁ σχεδιάσας ἀκριβῆ χάρτην τῶν δυσκόλων δαλματικῶν ἀκτῶν μετὰ τῶν ἀναριθμητῶν αὐτῶν νησυδρίων καὶ τῶν ἐπικινδύνων ρευμάτων. Ἐπ' ἴσης δ' ἄλλος Γάλλος ἔπεισε τοὺς παλαιотρόπους ἰθαγενεῖς νάναγνωρίσωσι τὸ ὄφελος τοῦ διὰ δαμαλίδος ἐμβολιασμοῦ, καὶ ἠλάττωσεν οὕτω τὴν τρομερὰν μάλιστα πολλῶν ἀνατολικῶν χωρῶν.

Μετὰ δὲ τὸ 1809 τὰ σχέδια τοῦ Ναπολέοντος μετεβλήθησαν, καὶ προσέβλεπεν εἰς μὲν, τὴν Δαλματίαν ἀπλῶς ὡς φυτώριον ὑψηλῶν στρατιωτῶν, εἰς δὲ τοὺς κατοίκους αὐτῆς ὡς θύματα πυρίτιδος. Ἄλλ' εἶνε περιέργον ἐν τούτοις, ὅτι ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος λαὸς ὁ προθύμως παρασχὼν βοήθειαν εἰς τὴν Βενετίαν κατὰ τὰς τελευταίας αὐτῆς ἡμέρας εὐτόλμως ἠρνήθη νὰκολουθήσῃ τὰς σημαίας τοῦ Γάλλου αὐτοκράτορος. Ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους ἡ στρατολογία ὑπῆρξε τὰ μάλιστα ἀντιδημοτικὴ ἐν τῇ χώρᾳ, καὶ, ὅτ' ἐξεργάγῃ πόλεμος μετὰ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Αὐστρίας τῷ 1809, οἱ Δαλμάται ἐξηγέρθησαν σχεδὸν πανδήμως ἐναντίον τῆς Γαλλίας. Ἀπ' ἐκείνου δὲ τοῦ χρόνου πρὸς τούτοις ἡ χώρα διωκῆθη ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀνασκοπῆς πρὸς τὰς ἰδίας αὐτῆς ἀνάγκας. Μὴ ἀποτελοῦσα πλέον μέρος τοῦ βασιλείου τῆς Ἰταλίας, ἀλλὰ συγκροτοῦσα μετὰ τῆς Ραγούζης δύο τῶν ἑπτὰ «ἰλλυρικῶν ἐπαρχιῶν», ἔπαυσε νὰ ἔχῃ ἱστορίαν χωριστὴν ἀπὸ τῶν λοιπῶν κτήσεων τοῦ Ναπολέοντος. Τὸ ἰλλυρικὸν βασίλειον, συνιστάμενον, οἷον εἶχε συγκροτηθῇ, ἐκ πέντε ἐθνῶν, Γερμανῶν, Ἰταλῶν, Κροατῶν, Σέρβων καὶ Σκλαβούνων, δὲν εἶχεν ἐνότητα καθ' ἑαυτὸ, οὐδ' ὑπῆρχέ τι ἐξ ἐτέρου τὸ κοινὸν μετὰ τοῦ ἀγρότου τῆς Νορμανδίας καὶ τῆς γαλλικῆς Βρετανίας (Bretagne) καὶ τοῦ Δαλμάτου ἀλιέως. Καὶ ἐν

τούτοις ὁ Δαλμάτης οὐχ ἦττον τοῦ Νορμανδοῦ ἢ τοῦ Βρεττανοῦ ὑπέκειτο νῦν εἰς τὸν αὐστηρὸν καὶ ἄκαμπτον Ναπολεόντειον κώδικα (Code Napoléon). Ὅτι ἦτο καλὸν διὰ τὴν Γαλλίαν ἐκηρύττετο ὡς ὢν καλὸν διὰ τὴν Δαλματίαν καὶ ἐν τῇ χώρᾳ τῆς ἐνεργείας ἀνδρῶν, οἷοι ὁ Δάνδολος καὶ ὁ Μαρμόν, δογματισταὶ (doctrinaires) στερούμενοι πρακτικῆς πείρας ἢ ὑπάλληλοι γραφειοκρατικὰς ἔχοντες ἕξεις ἐστέλλοντο νὰ διοικήσωσι τὸν λαὸν κατὰ προδιαγεγραμμένους κανόνας κατεστρωμένους ἐν Παρισίοις ἄνευ τῆς ἐλαχίστης φροντίδος περὶ τῆς παρελθούσης ἱστορίας ἢ τῶν παρουσῶν ἀναγκῶν τῶν κυβερνωμένων. Ἡ ἐξεζητημένη διοργάνωσις τῶν κληθεῖσων ἱλλυρικῶν ἐπαρχιῶν τῷ 1811 ὑπῆρξε τελεία ἀποτυχία, καθ' ἣ ἐὶλικρινῶς ὡμολόγουν οἱ Γάλλοι. Τὰ πάντα ἐθυσιάζοντο εἰς τὸν πόθον τῆς συγκεντρώσεως, καὶ, ὅτε οἱ Αὐστριακοὶ εἰσῆλθον καὶ πάλιν τῷ 1814 εἰς τὴν Δαλματίαν, ἐχαιρετίσθησαν ὡς ἐλευθερωταί. Πρὸς τούτοις δὲ τὸ ἐμπόριον τῆς χώρας ἔπασχε μεγάλως ἐκ τῶν βρεττανικῶν καταδρομικῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἐναντίον τοῦ Ναπολέοντος ἀγώνων, καίτοι αἱ δαλματικαὶ ἐκεῖναι νῆσοι αἱ κανονικῶς κατεχόμεναι ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν μεταξὺ τοῦ 1812 καὶ τοῦ 1815, ἡ Ἴσσα (Lissa), Μέλαινα Κέρκυρα (Curzola), Φάρος (Lesina) καὶ αἱ νησίδες τοῦ πελάγους τῆς Ῥαγούζης, ἀπῆλάνον τινων εὐεργετικῶν ἀντισηκωμάτων Ἰδίως δ' ὁ ἄξιος λόγου ναυτικὸς σταθμὸς τῆς Ἴσσης, ὅπου ὁ βρεττανικὸς στόλος ἐνίκησε τὸν γαλλικὸν τῷ 1811, ἀπέβη κέντρον ἐμπορίου κατὰ τὸν χρόνον τῆς βραχείας ἀγγλικῆς κατοχῆς. Ἐντὸς δύο ἐτῶν οἱ κάτοικοι τῆς νήσου σχεδὸν ἐτριπλασιάσθησαν, ἅπαντες δ' οἱ ἀνήκοντες εἰς ἔθνη ἐχθρικῶς διακείμενα πρὸς τὸν Ναπολέοντα εἶρον ἄσυλον ἐν αὐτῇ, καὶ ἐν οὐδεμιᾷ περιόδῳ τῆς ἱστορίας αὐτῆς προτέρᾳ ἢ μεταγενεστέρᾳ ἡ νῆσος ἔτυχε τοιαύτης εὐημερίας. Ἡ δὲ Μέλαινα Κέρκυρα ἠξιώθη ὑπὸ τοῦ Βρεττανοῦ διοικητοῦ τῆς κτίσεως ἐπιχωρίων ἰδρυμάτων, ἐπιγραφὴ δὲ μέχρι τῆς σήμερον σωζομένη ἀπομνημονεῖει τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ ἐκφράζει τὴν πρὸς αὐτὸν εὐγνωμοσύνην τῶν ἐγκατοίκων. Ἐν δὲ τοῖς πέντε νησودρίοις τῆς Ῥαγούζης ἀνωρθώθησαν ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν τοποτηρητῶν οἱ ἀρχαῖοι νόμοι τῶν Ῥαγουζαίων, καὶ εἰς ἐπιχωρίους εὐπατρίδας ἀνετέθησαν αἱ διάφοροι τοπικαὶ ἀρχαί. Ἡ Βρεττανία δὲν ἔχει λόγον νὰ αἰσχύνηται ἐπὶ τῇ πολιτείᾳ, ἣν μετῆλθεν ἐν χρόνοις κρισίμοις ἐν χώρᾳ, ἣς οἱ ἀνδρεῖοι ναῦται οὐδαμῶς εἶνε κατώτεροι τῶν Ἀγγλῶν.

Καὶ ὀλίγα μὲν δημόσια ἔργα κατέλιπεν ἐν Δαλματίᾳ ἡ γαλλικὴ

ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ

ΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΤΩ. 1801

κατοχή πλὴν τῶν ὑπὸ τοῦ Μαρμόν στρωθεισῶν ὁδῶν, ἀλλὰ πρὸς τούτοις ἐπ' αὐτῆς κατεστράφησαν διὰ παντὸς δύο ἐνδιαφέροντα λείψανα τῶν μέσων αἰώνων, αἱ πολιτεῖαι τῆς Πολίγίτης καὶ τῆς Ῥαγούζης. Εἶνε περίεργον, ὅτι ὁ Ναπολέων, ὅστις ἐφείσθη τοῦ μικροῦ Ἰταλικοῦ κοινοῦ τοῦ Ἁγίου Μαρίνου, καθήρησε τὸ ἱλλυρικὸν αἵ τοῦ ἀντίστοιχον. Ἡ ὀρεινὴ πολιτεία τῆς Πολίγίτης, οἰκουμένης ὑπὸ ἑξακισχιλίων μέχρις ἑπτακισχιλίων ψυχῶν, εἶχε διατηρήσει τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς ἐπὶ αἰῶνας ὅλους ἐν τοῖς χρόνοις τῆς οὐγγρικῆς καὶ βενετικῆς προστασίας. Κυβερνωμένη κατὰ θεσμούς ὑπερόχως ἀριστοκρατικούς καὶ συνδυάζουσα τὰς κατακτητικὰς θεωρίας μετὰ σιχνῶν προσφυγῶν εἰς τὴν βίαν, καθ' ἣ προσιδίαζεν εἰς κράτος βαλκανικόν, ἔσχε τὴν μεγάλην ἀφροσύνην νὰ ταχθῇ μετὰ τῶν Ῥώσων, οἵτινες ἐξηρέθισαν αὐτοὺς ἐναντίον τῶν Γάλλων τῷ 1807. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ὑπῆρξεν ἡ καταστροφή τῆς πολιτείας καὶ ἡ προσάρτησις αὐτῆς εἰς τὴν λοιπὴν Δαλματιάν. Τὸ δὲ τοιοῦτο καθεστὼς οὐδέποτε μετεβλήθη ἔκτοτε, καὶ μόνον τῇ 10/23 Ἀπριλίου 1911 κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας αἱ τρεῖς κοινότητες αἱ κατέχουσαι τὸ ἔδαφος τῆς πολιτείας ἠνώθησαν εἰς μίαν ἔχουσιν ἀκριβῆ ἱστορικὰ αὐτῆς σύνορα.

Ἔτι δὲ τραγικώτερον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῆς Ῥαγούζης, πολιτείας, ἣτις ὑπὸ ἓνα ἢ ἄλλον τύπον εἶχεν ὑπάρξει ἐπὶ ἑνδεκα αἰῶνας καὶ ὑπερέκεινα καὶ εἶχεν ἀξιωθῇ τῆς ὑπερηφάνου προσωφυμίας «νοτίων σλαβονικῶν Ἀθηνῶν». Κατὰ δὲ τοὺς ναπολεοντείους χρόνους ἡ πολιτεία ἐκείνη ἠρίθμει 35.000, κατοίκων καὶ συνίστατο ἐκ τοῦ ὁμωνύμου ἄστεως, τῆς πόλεως Παλαιᾶς Ῥαγούζης (Ragusa Vecchia), τῆς περιοχῆς Κανάλη μεταξὺ τῆς πόλεως ταύτης καὶ τοῦ Κόλπου τοῦ Καττάρου (Bocche di Cattaro), τῆς ὠραίας κοιλάδος τῆς Ὀμβλας, τῆς ἐπιμήκους χερσονήσου Σαβδιογκέλλου καὶ τῶν πέντε νήσων Λαδεοσίας (Lagosta), Μελίτης (Meleda), Τζουπάνης (Giupana), Μέτζου (Mezzo) καὶ Καλαμιόττης (Calamotta). Καὶ οἱ μὲν Αὐστριακοὶ δὲν εἶχον καταργήσει τὰς ἐλευθερίας αὐτῆς καὶ εἶχον ἀρνηθῇ νὰ βοηθήσωσι τοὺς δυσυποτάκτους οἰκήτορας τοῦ Κανάλη, οἵτινες εἶχον δυσαρεσκείας ἐναντίον τῆς δημοκρατικῆς κυβερνήσεως τῆς Ῥαγούζης. Ἄλλ' ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τῆς συνθήκης τοῦ Πρεσβούργου οἱ Ῥῶσοι εἶχον καταλάβει τὸν Κόλπον τοῦ Καττάρου· οὕτω δ' ἡ Ῥαγούζα ἐτέθη εἰς τὸ μέσον μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Γάλλων. Ἡ δὲ Γαλλία ἐδήλωσε τὴν πρόθεσιν νὰ καταλάβῃ μὲν τὸ ἔδαφος αὐτῆς,

ἀλλὰ νὰ κενώσῃ αὐτὸ εὐθὺς ὡς οἱ Ῥῶσοι ἤθελον ἀπομακρυνθῇ. Ἄλλ' ἢ ὑπόσχεσις αὕτη παρεβάθη σκαιῶς ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος, οὗ οἱ ἀξιωματικοὶ Λωριστὸν καὶ Μαρμὸν φαίνονται ἀμφοτέρω ἀισχυθέντες ἐπὶ τῷ τολμήματι. Καὶ προεξένησε μὲν πολλὰς ζημίας εἰς τὰ προάστεια τῆς Ῥαγούζης ἢ πολιορκία αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ῥώσων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν, τῶν Μαυροβουνίων καὶ τῶν κατοίκων τοῦ Κανάλη, ἀλλ' ἤρθη ὑπὸ τῶν Γάλλων, ἡγουμένου τοῦ Μολιτόρ. Κατέχοντες δ' οἱ Γάλλοι τὴν πόλιν οὐδὲν ἔδειξαν σημεῖον ἀναχωρήσεως. Καὶ αἱ μὲν κατώτεραι τάξεις τῆς Ῥαγούζης ἦσαν ὑπὲρ τῆς προσαρτήσεως εἰς τὴν Γαλλίαν χάριν μεταβολῆς τῆς ἀριστοκρατικῆς διοικήσεως τῶν ἰδίων ὁμογενῶν. Οἱ δ' εὐπατρίδαι κατέβαλον ὑστάτην τινὰ προσπάθειαν, ὅπως σώσωσι τὸ κοινόν, καὶ μάτην ἀπηύθυναν ἔκκλησιν πρὸς τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Τουρκίαν. Ἡ σημαία τοῦ ἁγίου Βλασίου, τοῦ πολιούχου τῆς Ῥαγούζης, ἔπαυσε κυματίζουσα ἐπὶ τοῦ περιωνύμου ἀγάλματος τοῦ Ὁρλάνδου, ὑπερμεσουντος δὲ τοῦ Ἰανουαρίου 1808 Γάλλος συνταγματάρχης ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν γερουσίαν συνεδριάζουσαν, ὅτι «ἡ πολιτεία τῆς Ῥαγούζης ἔπαυσεν ὑφισταμένη». Καὶ ὁ μὲν Μαρμὸν ἀνεδείχθη δούξ τῆς Ῥαγούζης, τὸ δ' ἔδαφος τῆς πολιτείας ἔγινε τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς μέρος τοῦ βασιλείου τῆς Ἰταλίας, ἔπειτα δὲ μία τῶν καλουμένων ἱλλυρικῶν ἐπαρχιών. Μετὰ δ' ἕξ ἔτη ἀπηλευθερώθη τῶν Γάλλων ὑπὸ τῶν ἠνωμένων αὐστριακῶν καὶ ἀγγλικῶν δυνάμεων, ἀλλὰ, καίτοι οἱ εὐπατρίδαι ἠλπίζον περὶ ἀναβιώσεως τῆς πολιτείας, ὁ λαὸς ἐδεξιώθη φιλίως τὴν αὐστριακὴν κυριαρχίαν, καθ' ἃ φιλίως εἶχε δεξιωθῇ τὴν γαλλικὴν, καὶ ἡ Ῥαγοῦζα ἔμεινεν ἕκτοτε μετὰ τῆς λοιπῆς Δαλματίας ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῶν Ἀψβούργων.

Ἄλλο δ' ἀποτέλεσμα τῆς γαλλικῆς κατοχῆς τῆς Δαλματίας ὑπῆρξεν ἡ τὸ πρῶτον εἰσόδος τοῦ Μαυροβουνίου εἰς τὴν σφαῖραν τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς. Καὶ δὴ, ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, οἱ μαχηταὶ τῶν Μελανῶν ὁρέων ἦσαν ὅλως ἀποκεκλεισμένοι τοῦ περιόλου τοῦ πολιτισμοῦ καὶ διήρχοντο τὸν χρόνον ἐν ἀπαύστῳ σχεδὸν ἀγῶνι πρὸς τοὺς Τούρκους. Ἄλλ' ἢ πατροπαράδοτος αὐτῶν φιλία πρὸς τὴν Ῥωσίαν κατέστησεν αὐτοὺς προθύμους νὰ βοηθῶσιν αὐτὴν κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1806 κατάληψιν τοῦ Κόλπου τοῦ Καττάρου, καὶ, καθ' ἃ εἶδομεν, μετέσχον τῆς πολιορκίας τῆς Ῥαγούζης. Οἱ δὲ Γάλλοι εὗρον ἐν τῷ θεοκρατικῷ ἡγεμόνι τοῦ Μαυροβουνίου Πέτρῳ Α' τοιοῦτον ἐπίμονον ἀντίπαλον, ὥστε μάτην ἐπει-

γράθησαν νὰ μαλάξωσιν αὐτὸν, προτείνοντες τὴν ἀνάδειξιν αὐτοῦ ὡς πατριάρχου τῆς Δαλματίας· ὅτε δὲ μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Τιλσίτ εἶχε δοθῇ εἰς αὐτὸν ἡ ἀδιαφιλονείκητος κατοχὴ τοῦ Κόλπου τοῦ Καττάρου, ἔθεώρησαν συνετὸν νὰ διαγῶσι φιλικῶς πρὸς γείτονα οὕτω δύστηρον. Ἀλλ' ὁ ἐπιφυλακτικὸς Πέτρος, καίπερ παρασχὼν συνέντευξιν εἰς τὸν Μαρμόν, ἠρνήθη νὰ δεχθῇ Γάλλον πρόξενον ἐν Κετίγγη, καὶ ὅτε ὁ Vialla de Sommières ἔλαβε παρὰ τοῦ Ναπολέοντος διαταγὴν νὰ συντάξῃ ἔκθεσιν περὶ τοῦ Μαυροβουνίου, ἠναγκάσθη νὰ συλλέξῃ τὰς ἀναγκαῖας πολιτικὰς πληροφορίας ὑπὸ τὸ πρόσχημα ἀσχολίας περὶ τὴν βοτανικὴν. Ὁ ἡγεμὼν καὶ ἐπίσκοπος δὲν ἤθελε νὰκούσῃ περὶ τῶν προτάσεων τοῦ Γάλλου αὐτοκράτορος τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ προσφερομένην προστασίαν, εὐθὺς δὲ ὡς ἔφθασε τὸ ἄγγελμα περὶ τῆς ἀποχωρήσεως αὐτοῦ ἐκ τῆς Μόσχας, παρεσκευάσθη νὰ προσβάλλῃ τὰς φρουράς τοῦ Ναπολέοντος, αἵτινες εἶχον βουλευθῇ τὸν ὀλοσχερῇ ἐξοικισμὸν τῶν Μαυροβουνίων εἰς τὰς Κάτω χώρας. Καὶ ὁ μὲν Πέτρος χαίρων συνέπραξε μετὰ τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Καττάρου τῷ 1813, ἀλλ' ἡ ὑπ' αὐτοῦ κατοχὴ τῆς ποθητῆς ταύτης πόλεως ἐπὶ βραχὺ μόνον διήρκεσε. Τὸ δὲ προσεχὲς ἔτος, πειθόμενος εἰς τὰς προτροπὰς τοῦ τσάρου, ἀπέδωκε τὸ Κάτταρον εἰς τὴν Αὐστρίαν, ἣτις καὶ ἐκράτησεν αὐτὸ ἀπ' ἐκείνου τοῦ χρόνου.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἡ διπλωματία τοῦ Ναπολέοντος δὲν ἔμεινεν ἄπρακτος κατὰ τὰνατολικά τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Καὶ δὴ τῷ 1806, κατ' ἀκολουθίαν τῆς καταλύσεως τῶν ὀσποδάρων τῆς Μολδαβίας καὶ Βλαχίας ἄνευ τῆς συναινέσεως τῆς Ῥωσίας κατόπιν ἐνεργειῶν τοῦ Σεβαστιάνη, ὁ ῥωσικὸς στρατὸς εἰσῆλθεν εἰς τὰς Ἡγεμονίας, καὶ ἤρχισεν ὁ πρῶτος ἐν τῷ δεκάτῳ ἐνάτῳ αἰῶνι ῥωσοτουρκικὸς πόλεμος. Ὁ τσάρος εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ νόμιμα δικαιώματα, ἐπειδὴ ἡ παῦσις τῶν ὀσποδάρων ἦτο ἄμεσος παραβίασις τῶν διατάξεων τοῦ 1802, καὶ εὗρε πρόθυμον σύμμαχον τὴν Μεγάλην Βρετανίαν. Ἀγγλικὸν τηλεσίγραφον τῷ 1807 ἠξίωσε τὴν ἔξωσιν τοῦ Σεβαστιάνη καὶ κήρυξιν πολέμου ἐναντίον τῆς Γαλλίας, τὴν εἰς τὸν τσάρον παραχώρησιν τῶν Παριστρίων ἡγεμονιῶν καὶ τὴν εἰς τὸν Ἀγγλον ναύαρχον παράδοσιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου μετὰ καὶ τῶν φρουριῶν τῶν Δαρδανελλίων. Ὅτε δὲ ὁ σουλτᾶνος, ἐνθαρρυνόμενος ὑπὸ τῶν Γάλλων, ἀπέρριψε τὸ τηλεσίγραφον τοῦτο, ὁ ἀγγλικὸς στόλος εἰσέπλευσεν εἰς τὰ Δαρδανέλλια, καθ' ἃ εἶχε συμβουλεύσει τῷ

1770 ὁ Ἑλφινιστων, καὶ ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἄλλ' ὁ ναύαρχος δὲν ὤκνησε νὰ περιπλακῇ εἰς διαπραγματεύσεις ἐξ ἐκείνων, αἷς οἱ Τοῦρκοι πολιτικοὶ ἔχουσι τὴν τέχνην νὰ παρελκύωσιν εἰς μῆκος. Ἄν δὲ εἶχε τὸν ἀποφασιστικὸν χαρακτήρα ἄλλου Ἀγγλοῦ ναυάρχου ἐν Κρήτῃ μετὰ ἐνενήκοντα καὶ ἐν ἑτῇ, ὁ κόσμος θὰ παρίστατο εἰς τὸ θέαμα τῆς ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν καταλήψεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλὰ κατανάλωσε χρόνον πολῦτιμον συντάσσων ἔγγραφα, καὶ, ἐν ᾧ ἐκεῖνος ἔγραφεν, οἱ Τοῦρκοι παρορμώμενοι ὑπὸ τῶν Γάλλων καὶ ἐνθαρρυνόμενοι ὑπ' αὐτοῦ τοῦ σουλτάνου ἐπεμελοῦντο τῶν ὀχυρωμάτων. Ὁ ναύαρχος Duckworth ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ πέραν τῶν Δαρδανελλίων, καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις ἐσώθη. Ἐνεκα δὲ τῆς περὶ τὸν Ναπολέοντα ἀπασχολήσεως οὔτε ἡ Ῥωσία οὔτε ἡ Μεγάλη Βρετανία ἠδυνήθησαν νὰ διεξαγάγωσι πόλεμον σύντονον ἐναντίον τῆς Τουρκίας, αἱ δὲ πολυμέριμοι ἀσχολίαι τῶν δυνάμεων ἐφαίνοντο, καθ' ἃ συνήθως, οὔσαι ἡ ἀρίστη φύλαξις τοῦ σουλτάνου. Ἄλλ' αἴφνης ὁ κόσμος ἔμαθεν, ὅτι ὁ Ναπολέον καὶ ὁ τσάρος εἶχον συνδιαλλαγὴν διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Τιλοῖτ καὶ ὅτι ὁ Γάλλος αὐτοκράτωρ χάριν συνεχίσεως τῶν ἐναντίον τῆς Ἀγγλίας σχεδίων αὐτοῦ εἶχε μεταβάλει τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ πρόγραμμα καὶ ἦτο ἕτοιμος νὰ θυσιάσῃ τὴν Τουρκίαν εἰς τὰς ἀξιώσεις τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ φιλοδοξίας. Καὶ ταῦτα ἐν ᾧ ὀλίγους μόνον μῆνας πρότερον εἶχε δηλώσει, ὅτι ἐθεώρει ὡς ἰδίαν «ἐντολὴν τὸ νὰ σώσῃ αὐτήν».

Τὸ δὲ σχέδιον τῆς διανομῆς τῆς τουρκικῆς ἐν Εὐρώπῃ αὐτοκρατορίας τὸ διαγραφέν ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος ἐν τῇ συνεντεύξει αὐτοῦ μετὰ τοῦ τσάρου Ἀλεξάνδρου Α' ἐν Τιλοῖτ ἦτο πρακτικώτερον τοιούτων σχεδίων γενομένων ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις. Ἀλλὰ, καίπερ ὄν τολμηρότατον, περιελάμβανεν ἀκόμη τὴν ἐτέραν τῶν δύο σπουδαίων ἐκείνων προτάσεων, αἵτινες καὶ μέχρι τοῦ νῦν δὲν εἶνε ἀνάξια προσοχῆς ἐν τῇ συζητήσει τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος. Καὶ δὴ ὁ Ναπολέον ἦτο πρόθυμος νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὴν Ῥωσίαν τὴν Βεσσαραβίαν, τὴν Μολδαβίαν, τὴν Βλαχίαν καὶ τὴν βόρειον Βουλγαρίαν, λαμβάνων αὐτὸς τὴν Ἀλβανίαν, τὴν Θεσσαλίαν μέχρι τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου, τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Κρήτην, ἐν ᾧ ἂφ' ἐτέρου ἡ Αὐστρία ἔμελλε νὰ καθησυχασθῇ λαμβάνουσα μέρος τῆς Βοσνίας καὶ τὴν Σερβίαν. Ἄλλ' ὁ κληρονόμος Πέτρου τοῦ Μεγάλου καὶ τῆς Αἰκατερίνης Β' δὲν ἤρκεϊτο εἰς τὸ προτεινόμενον αὐτῷ μέρος.

τῶν λαφύρων. Ἦτο δὲ πρόθυμος νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν Ναπολέοντα πλὴν τῶν ἤδη μεγάλων γαλλικῶν ἀπαιτήσεων τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, ἂν ἡ Ῥωσία ἠδύνατο νὰ λάβῃ τὴν Ῥούμελην καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Μανθάνομεν δ' ἐκ τῆς μαρτυρίας αὐτόπτου, τοῦ ἰδιαίτερου γραμματέως τοῦ Γάλλου αὐτοκράτορος, ὅτι ὁ Ναπολέον ἀπήντησε μετ' ἀγανακτήσεως, θέτων

Ἀλέξανδρος Α΄ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσίας.

τὸν δάκτυλον ἐπὶ τοῦ οἰκείου μέρους τοῦ χάρτου, «Τὴν Κωνσταντινούπολιν! Τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ποτὲ, ἐπειδὴ αὕτη εἶνε ἡ αὐτοκρατορία τοῦ κόσμου». Καὶ ἠλάττωσαν μὲν ἴσως μεταγενέστερα γεγονότα τὴν στρατηγικὴν σημασίαν τῆς θαυμασίας ταύτης πόλεως· ἀλλ' ὀλίγοι ὅμως ὑπάρχουσιν οἱ δυνάμενοι νάρνηθῶσιν, ὅτι αὕτη εἶνε ἀκόμη καὶ τὴν σήμερον τὸ τέρμα τῆς φιλοδοξίας τῶν Ῥώσων, καίτοι ἀπασῶν τῶν τουρκικῶν ἐπαρχιῶν τῶν ἐν Τίλσιτ παραχωρη-

θεισῶν εἰς τὴν Ῥωσίαν μόνην τὴν Βεσσαραβίαν προσήρτησαν ὀριστικῶς εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοκρατορίαν. Ἡ δὲ Γαλλία, κατέχουσα μὲν ἤδη κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον τὴν Δαλματίαν, μέλλουσα δὲ μετ' οὐ πολὺ νάνακτῇ καὶ πάλιν τὰς Ἰονίους νήσους, ἀπέβλεπε πιθανῶς, ὥς εἰκὸς, καὶ εἰς ἄλλας κατακτήσεις ἐν τῇ ἐγγυὲς Ἀνατολῇ, εἰς ἃς δὲν ἀποβλέπει τώρα πλέον, ἐν ᾧ ἂφ' ἑτέρου ἢ ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὴν Αὐστροίαν ἐκχώρησις μέρους τῆς Βοσνίας ὑπῆρξε πρόδρομος τῆς ἐν ἔτει 1878 συνθήκης τοῦ Βερολίνου. Διὰ μυστικοῦ

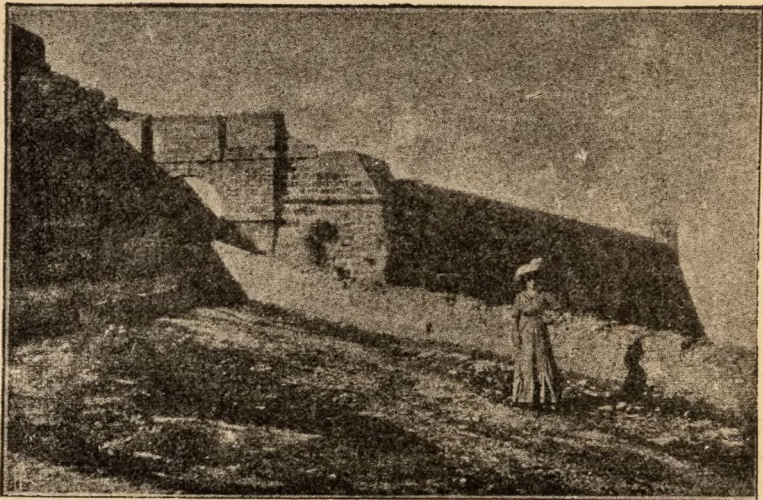
Ἀποψις τῆς Κερκύρας.

ἄρθρου οἱ δύο αὐτοκράτορες ὑπεχρεώθησαν ἀμοιβαίως, λαμβανομένης ὑπ' ὅσιν τῆς ἀποτυχίας τῆς γαλλικῆς διπλωματίας, νὰ καταστήσωσι τὴν δύναμιν αὐτῶν αἰσθητὴν παρὰ τῷ νέῳ σουλτάνῳ, ὅπως «ἀπελευθερώσωσιν ἅπασαν τὴν εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν, ἐξαιρουμένης τῆς Ῥούμελης καὶ τῆς πρωτευούσης, ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ καὶ τῶν πιέσεων τῶν Τούρκων». Ἀμελλητὶ δὲ προέβησαν εἰς τὴν προπαρασκευὴν τῆς φιλανθρώπου διανομῆς. Ὁ Μαριὸν διετάχθη νὰ παράσχη πληροφορίας περὶ Βοσνίας, Μακεδονίας, Θράκης, Ἑλλάδος καὶ Ἀλβανίας, τῶν πόρων αὐτῶν καὶ τῆς στρατιωτικῆς αὐτῶν θέσεως καὶ νὰ ἐπιδεικνύηται ἥττον φιλικὸς πρὸς τὸν πασσᾶν τῆς Βοσνίας,

ὅπου οἱ Γάλλοι εἶχον ἐν τῇ πρωτευούσῃ γενικὸν πρόξενον. Ἄλλο δ' ἀποτέλεσμα τῆς ῥωσογαλλικῆς συνθήκης ὑπῆρξεν ἡ ἐκ νέου ἐγκατάστασις τῶν Ῥώσων ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις. Πράγματι δ' ἡ κατοχὴ τοῦ Κόλπου τοῦ Καττάρου καὶ τῆς Κερκύρας ἐφαίνετο οἰο-νεῖ τὸ προανάγκρουσμα μεγάλης ἐκστρατείας ἐναντίον τῆς Τουρκίας, ἣτις θὰ ἦτο, ὥς ἔγραφεν Ἀγγλος διπλωμάτης, προανάγκρουσμα ἐτι μεγαλειτέρας ἐκστρατείας ἐναντίον τῆς λοιπῆς Εὐρώπης.

Οἱ Ἰόνιοι, οἵτινες εἶχον ὑποδεχθῇ μετ' ἐνθουσιασμοῦ τῷ 1797 τοὺς Γάλλους δημοκρατικοὺς ὡς εὐπρόσδεκτον ἀνακούφισιν ἀπὸ τῆς ὑπερφροσύνης τῶν Βενετῶν, ἐδείχθησαν ὅλως ἀδιάφοροι κατὰ τὴν δευτέραν γαλλικὴν κατοχὴν μετὰ δέκα ἔτη. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὑπὸ τὴν ἀντιδημοτικὴν προστασίαν τῆς Ῥωσίας καὶ τῆς Τουρκίας αἱ νῆσοι ἰδρύθησαν τῇ 11 Μαρτίου 1800 εἰς «Ἑπτάνησον πολιτείαν», ἣτις, καίπερ ἀποβαλοῦσα τὰ πρότερα αὐτῆς ἡπειρωτικά ἐξαρτήματα, ἀπετέλεσε τὸ πρῶτον ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις αὐτόνο-μον ἑλληνικὸν κράτος. Ἀτυχῶς τὸ Ἰόνιον τοῦτο κράτος παρεδόθη εἰς τὴν περίσσειαν διηνεκῶν διοικητικῶν μεταβολῶν. Τρία Συντάγματα ἐψηφίσθησαν ἐντὸς δύο ἐτῶν, καὶ μικρά τις ἐπανάστασις ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ Κέρκυρα δὲν εἶχε μεταβληθῇ μεγάλως ἀπὸ τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, καθ' ὅς ὁ Θουκυδίδης παρέσχεν εἰς αὐτὴν ἠθικὰ ἀξιώ-ματα περὶ τῆς φανλότητος ἐμφυλίων ἐρίδων. Καὶ πρῶτον μὲν ἔγει-νεν ἀπόπειρα ὠραίου σχεδίου ὁμοσπονδίας. Ὁμοσπονδιακὴ γερουσία, ἣς ὁ πρόεδρος ἐκλήθη ἄρχων, εἶχεν ἔδραν τὴν Κέρκυραν, ἐν ἐκάστη δὲ νήσῳ ἥδρευεν ἐπιχώριον συμβούλιον εὐπατριδῶν. Ἀλλ' οἱ δημο-κρατικοὶ ἐθεώρησαν τὸ τοιοῦτο πολίτευμα ὑπεράγαν ἀριστοκρατικὸν καὶ οἱ ὁμοσπονδιακοὶ εὗρον ὅτι ἔτεινεν εἰς ἀποκέντρωσιν. Ἡ μὲν Κεφαλληνία καὶ ἡ Ἰθάκη ἐκήρυξαν τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν, ἡ δὲ Ζάκυνθος ἀνεπέτασε τὴν ἀγγλικὴν σημαίαν. Ἐν Κερκύρᾳ δὲ συν-εκροτήθη ἐθνικὴ συνέλευσις, καὶ αἱ λοιπαὶ νῆσοι ἀφέθησαν νὰ μερι-μνήσωσι περὶ ἑαυτῶν. Τότ' ἐπενέβη ἡ Ῥωσία, καὶ παρεχώρησεν ἐν τῶν Συνταγμάτων ἐκείνων, ἅτινα στέργει νὰ παρέχῃ εἰς τὰς «σφαίρας τῆς ἐπιρροῆς» αὐτῆς ἐκτὸς τοῦ κύκλου τῶν ἰδίων κτήσεων. Ἀλλ' οἱ ἐπιστρέψαντες Γάλλοι ταχέως κατήργησαν τὴν αὐτονομίαν τῶν Ἰο-νίων. Ὁ Ναπολέων ἦτο εἴπερ ποτὲ πεπεισμένος περὶ τῆς στρατηγι-κῆς σημασίας τῆς Κερκύρας, καὶ ἔλεγεν «Ἡ μεγίστη συμφορὰ, ἣτις ἠδύνατο νὰ μοι συμβῇ, θὰ ἦτο ἡ ἀπώλεια αὐτῆς». Διὸ διωργάνωσε τὰς Ἰονίους νήσους ἐπὶ καθαρῶς στρατιωτικῶν βάσεων. Ἡ μὲν ἐπι-

χώριος γερουσία οὐδεμίαν εἶχε δύναμιν, οἱ δὲ Γάλλοι ἐκυβέρνησαν αὐταρχικῶς πρὸς μεγίστην δυσαρέσκειαν τῶν κατοίκων. Ἀλλὰ καὶ ἡ δευτέρα γαλλικὴ κατοχὴ δὲν ὑπῆρξε πολὺ μακροτέρα τῆς πρώτης. Οἱ Ἕλληνες κατέλαβον τὴν Ζάκυνθον, τὴν Κεφαλληνίαν, τὴν Ἰθάκην καὶ τὰ Κύθηρα τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1809 ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ προστατεύσωσι τὴν τότε ὑπὸ τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ κατεχομένην Σικελίαν καὶ τὴν Λευκάδα τῷ 1810. Ὁ ταγματάρχης Ὁσβαλδ διωργάνωσε ταύτης τὰς νήσους, καὶ διωρίσθησαν στρατιωτικοὶ διοικηταί. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐκ τῶν συχνῶν μεταβολῶν τῶν τοιούτων ἀρχόντων ἐπῆρχοντο

Τὸ φρούριον τῆς Ζακύνθου.

ἄτοπα, διωρίσθη ὡς πολιτικὸς ἅμα καὶ στρατιωτικὸς διοικητὴς ὁ ἀντιστράτηγος Ἰάκωβος Κάμπελλ. Δύο δὲ μόναι τῶν ἐπτὰ νήσων, ἡ Κέρκυρα καὶ οἱ Παξοὶ, ἔμενον ὑπὸ τοὺς Γάλλους. Καὶ οἱ μὲν Παξοὶ κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1814, ἀλλ' ὁ ἀποκλεισμός τῆς Κερκύρας ἐξηλέγχθη ἄκαρπος. Ὁ Ναπολέων ἔγραψεν, ὅτι «ἡ Κέρκυρα προσλαμβάνει καθ' ἐκάστην μείζονα σημασίαν, ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες, ἂν ἀπέβαινον κύριοι αὐτῆς, θὰ ἐγίνοντο κύριοι καὶ τοῦ Ἀδρίου». Καὶ ἐξύμνει μὲν αὐτὴν ὡς «τὴν κλεῖδα τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους» ἀπεφασίσθη δὲ καὶ ἡ ὑπὸ τὴν σκέπην αὐτοῦ ἰδρυσὶς Ἰονίου Ἀκαδημίας, ἀλλ' οἷδεν ὅμως ἔπραξε περὶ τῶν οἰκο-

νομικῶν τῆς νήσου συμφερόντων. Ὁ ἀποκλεισμός εἶχεν ἀφανίσει τὸ ἐμπόριον τῆς Κερκύρας. Τὰ λαμπρὰ ἐλαιόδενδρα τῆς νήσου εἶχον κατακοπῇ ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, καὶ, ὅτε ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις διέταξε τὴν παράδοσιν αὐτῆς εἰς τοὺς Ῥαγγλούς ἅμα τῇ πρώτῃ πτώσει τοῦ Ναπολέοντος κατ' ἀκολουθίαν τῆς ἐν Παρισίοις συνθήκης τῆς 11 Ἀπριλίου 1814, ἥτις διαταγὴ ἐξετελέσθη τὸν Ἰούνιον τοῦ 1914, ἡ γαλλικὴ διοίκησις, παρὰ τὰς ἀγαθὰς ἀναμνήσεις, ἅς κατέλιπε προσωπικῶς ὁ Γάλλος διοικητὴς Δονζελῶ, εἶχεν εὐχαριστήσῃ τοὺς νησιώτας οὐχὶ περισσότερον τῆς τῆς Βενετίας ἢ τῆς τῆς Ῥωσίας.

Αἱ δὲ περὶ τῆς διανομῆς τῆς Τουρκίας ὑποτυπώσεις τοῦ Ναπολέοντος αἱ γενόμεναι ἐν Τιλσίτ μετετράπησαν τῷ 1808, ὅτε καὶ πάλιν συνηντήθη μετὰ τοῦ Τσάρου. Εἶχε μάθει νὰ βλέπῃ ὁπόσον ἀπρὸς δόκητος ἦτο ἡ ἐκτέλεσις παντὸς μεγάλου σχεδίου ἐνεργειῶν ἐν Ἀνατολῇ, ἐν ᾧ ἂν ἑτέρου ἐκράτει ἀνὰ χεῖρας τὴν Ἑσπερίαν. Τώρα εἰς μὲν τὴν Ῥωσίαν παρεχόρρει μόνον τὴν Μολδαβίαν καὶ τὴν Βλαχίαν, οὐδὲν δὲ μέρος τῆς Τουρκίας παρεκράτει δι' ἑαυτὸν, καὶ ἐκονοπεράγει μετὰ τοῦ τσάρου, ἐγγνώμενος περὶ τῆς διατηρήσεως τῶν λοιπῶν τουρκικῶν ἐπαρχιῶν. Ἀποτέλεσμα δὲ τῶν διαπραγματεύσεων τούτων ὑπῆρξε τὸ νὰ γάγῃ τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Τουρκίαν εἰς τὴν κατάπausιν τῶν ἀμοιβαίων ἐχθροπραξιῶν καὶ νὰ ὑπογράψῃ τῷ 1809 τὴν εἰρήνην τῶν Δαρδανελλίων. Ἀλλ' ἡ γενομένη ἀνακωχὴ ὀλίγον μόνον διήρκεσεν, ὁ δὲ ῥωσοτουρκικὸς πόλεμος ἐπανελήφθη καὶ πάλιν. Καὶ συνείδον μὲν οἱ Ῥῶσοι ἐκ νέου, ὅτι δὲν ἦτο εὐκόλος ἡ κατάκτησις τῶν χωρῶν τῶν πατροπαράδοτων αὐτῶν ἐχθρῶν, ἀλλ' οὐχ ἦτοον ἡ νίκη ἔστειπε τὰ ὅπλα αὐτῶν. Καὶ δὴ διέβησαν τὸν Δούναβιν, καὶ εὐτυχήσαντες μᾶλλον ἢ κατόπιν τῷ 1814 ἐκυρίευσαν τὸ ὄχυρὸν φρούριον τῆς Σιμιστρίας. Περιῦλθον δ' εἰς αὐτοὺς αἱ παρίστριοι πόλεις Νικόπολις, Σίστοβον καὶ Ῥουστσοῦκιον, ὅτε ἡ εὐμετάβλητος πολιτικὴ τοῦ Ναπολέοντος ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ σταθῶσιν. Ὁ δὲ τσάρος, προβλέπων τὴν ἐπικειμένην κατ' αὐτοῦ ἐπίθεσιν τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Γάλλων, ἠναγκάσθη νὰ ἀνακαλέσῃ στρατὸν χάριν ἀμύνης τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ κτήσεων. Ὡς δὲ τῷ 1829, οὕτω τῷ 1812 ἡ Ῥωσία προέβη εἰς τὴν ἀπατηλὴν ἐκείνην ψευδεπίδειξιν, ἣν ἡ νέα διπλωματία ὀνομάζει μπλόφφον, καὶ ἐσχηματίζετο ὥς δῆθεν ἔχουσα ἐν ταῖς χερσὶ παιγνιόχαρτα, ἅτινα δὲν εἶχε. Καὶ δὴ προσποιεῖτο, ὅτι αἱ πρὸς τὸν Ναπολέοντα διενέξεις αὐτῆς ἐμελλον νὰ ἐξομαλυνθῶσιν

εἰρηνικῶς, καὶ ὑπερισχύσασα ἱκανῶς τῶν Τούρκων ἐδήλωσεν, ὅτι ἦτο πρόθυμος νὰ προβῇ εἰς διαπραγματεύσεις. Ἡ δὲ τουρκικὴ κυβέρνησις, μνήμων τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὁ Ναπολέων εἶχεν ἐγκαταλίπει κατὰ τὴν συνθήκην τοῦ Τιλσίτ τὸν ἀγαθὸν αὐτοῦ φίλον, τὸν σουλτᾶνον, δὲν ἠξίωσε προσοχῆς τὰ ἐπιχειρήματα τῶν Γάλλων πρακτόρων, συνιστώντων τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου. Αἱ ἀξιώσεις τῶν Ῥώσων ἦσαν ἐπικεικὲς καὶ ἔγειναν δεκταί. Καὶ ἐγένετο μὲν νῦν λόγος περὶ προσαρτήσεως τῶν παριστρίων Ἑγεμονιῶν ὡς ὅλου εἰς τὴν Ῥωσίαν, ἀλλ' οὐχ ἦττον διὰ τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ συνθήκης τοῦ 1812 ὁ τσάρος ἔλαβε τὴν μεταξὺ τοῦ Δανᾶστριος καὶ τοῦ Προῦθου χώραν, τὴν γνωστὴν γενικῶς ὑπὸ τὸ ὄνομα Βεσσαραβίας. Ἡ δ' ἐκχώρησις αὕτη τῆς Βεσσαραβίας ὑπῆρξε διὰ τοὺς Ῥωμάνους τραῦμα τρομερόν. Καὶ δὴ εἶχεν ἤδη λάβει ἡ Αὐστρία ἀπ' αὐτῶν τὴν Βουκοβίναν· τώρα δ' ἡ Ῥωσία ἔλαβεν ἄλλο τεμάχιον τῆς χώρας αὐτῶν. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἑξ ἑτῶν τοῦ πολέμου εἶχον μάθει νὰ φοβῶνται τοὺς δῆθεν ἐλευθερωτάς, οἵτινες εἶχον κατασκηνώσει ἐν μέσῳ αὐτῶν, ἐπέβαλον εἰς αὐτοὺς νὰ ἐργάζωνται ἐν τοῖς φρουρίοις καὶ νὰ προμηθεύωσιν ἀμάξας καὶ βόας χάριν τῆς μεταγωγικῆς ὑπηρεσίας, εἰσέπραττον διὰ τῆς βίας μεγάλα ποσὰ τῶν εὐπατριδῶν, ἐπώλουν τίτλους εἰς τοὺς πλειοδοτοῦντας, ἐπλήρουν τὴν χώραν κιβδήλων νομισμάτων καὶ ἐπροστάτευον τοὺς Ἑλληνας μοναχοὺς ἀντὶ τῶν ἰθαγενῶν. Ἡ τελεία γνῶσις, ἣν κεκτήμεθα, τῶν κατὰ τὴν Μολδαβίαν καὶ Βλαχίαν κατ' ἐκείνην τὴν περίοδον ἀποδεικνύει τὴν ἐσχάτην ἀθλιότητα τῶν πενήτων, τὴν ἐσχάτην διαφθορὰν τῶν πλουσίων, τὴν ἐσχάτην ἀνηθικότητα ἀπασῶν τῶν τάξεων ἐπὶ τῆς ῥωσικῆς κατοχῆς. Ὅπου διέβαινον αἱ ῥωσικαὶ στρατιαὶ «ἡ γῆ ἐστὲναζε», καθ' ἣ λέγει χρονογράφος τις. Πρὸς κορύφωσιν δὲ τῶν δεινῶν καὶ παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῆς ἐπιχωρίου ἀριστοκρατίας καὶ τὰς ἀποπείρας αὐτῆς, ὅπως πείσῃ τὴν Πύλιν περὶ τῆς ἀφροσύνης, μεθ' ἧς παρεχώρει οὕτω πλούσιον γέρας, ἡ Βεσσαραβία ἔμελλε νὰ ἐπανεξήσῃ τὰς κτήσεις τοῦ τσάρου καὶ ὁ Προῦθος ἔμελλε νὰποβῇ τὸ σύννορον τῆς ῥωσικῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου ὑπῆρξεν ὀλέθριον σφάλμα τῆς Τουρκίας. Καὶ δὴ, πρὶν ἢ παρέλθῃ μὴν ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς αὐτῆς, ὁ Ναπολέων ἐκήρυττε φανερῶς πόλεμον κατὰ τῆς Ῥωσίας, καὶ ὁ σουλτᾶνος, μετανοῶν ἐπὶ τῇ παρακαίρῳ σπουδῇ, μεθ' ἧς εἶχε προβῇ εἰς τὴν εἰρήνην, ἔπαυσε τὸν μέγαν βεζύρην καὶ ἀπέκοψε τὰς κεφαλὰς τῶν

ἐν Βουκουρεστίῳ πληρεξουσίων τῆς Τουρκίας. Ἀλλ' ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπίδρασις τῆς Μεγάλης Βρετανίας, ὁσημέραι αὔξουσα καὶ ὁσημέραι μᾶλλον ἀποσκοποῦσα εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς δυνάμεως τοῦ γαλλικοῦ κολοσσοῦ, περιώρισε τὸν ζῆλον τῆς φιλοπολέμου φατρίας. Πρὸς τούτοις δ' ἡ ἐσωτερικὴ κατάστασις τῆς Τουρκίας ἦτο τοιαύτη, ὥστε νὰ ἐπισύρῃ τὴν ἀμέριστον προσοχὴν τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Ἡ μὲν Σερβία εὐρίσκετο πάνοπλος ἐναντίον τοῦ σουλτάνου, ὁ δὲ Ἀλῆς πασσᾶς τῶν Ἰωαννίνων ἦτο κατ' οὐσίαν ἀνεξάρτητος ἐν Ἡπείρῳ, εἰς δὲ τὸν Πασβάνογλουν εἶχεν ἐπακολουθήσει ἀντάξιος αὐτοῦ διάδοχος ἐν Βιδινίῳ, μεγάλοι δ' ὅπλαρχηγοὶ διετήρουν ἰδίας στρατιάς ἐν Θράκῃ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ. Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα εἶνε πιθανόν, ὅτι, καθ' ἃ ἕνα αἰῶνα πρότερον ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ Φάλλξεν, οὕτω καὶ ἐν Βουκουρεστίῳ τῷ 1812 οἱ Τοῦρκοι θὰ ἠδύναντο ἄνευ μεγάλων δυσκολιῶν νὰ ἐπιτύχωσι καλλιτέρους ὅρους. Ἀλλὰ κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιστάσεις ἐπωλήθησαν ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιστάσεις ἡ Ῥωσία κατώρθωσε νὰ τύχῃ ὅρων καλλιτέρων τῶν προσδοκωμένων. Καὶ ἀπεπειράθη μὲν ὁ σουλτᾶνος νὰ ανακτήσῃ τὴν Βεσσαραβίαν διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τῆς Αὐστρίας ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Βιέννης μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ναπολέοντος. Ἀλλ' ἔλαβε μόνον τὴν ἀπάντησιν, ὅτι τοιαύτη ἀπόδοσις χώρας ἔκειτο ἐκτὸς τῶν ὑπὸ συζήτησιν θεμάτων. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ Ῥωσία ἔπραξε πᾶν ὃ τι ἠδύνατο, ὅπως ἐμποδίσῃ τοὺς κατοίκους τῆς νέας αὐτῆς ἐπαρχίας ἀπὸ τοῦ νὰ μεταναστεύσωσι πρὸς τοὺς ἐν Μολδαβίᾳ ἀδελφοὺς αὐτῶν, ἐπετήρει δὲ τὰ σύνορα οὕτως αὐστηρῶς, ὥστε οἱ Μολδαβοὶ, εἰθισμένοι νὰ εἰσάγωσι τὰ τρόφιμα αὐτῶν ἐκ τῆς Βεσσαραβίας, ὑπέφερον μεγάλας στερήσεις.

Τὸ στάδιον τοῦ Ναπολέοντος εἶχε περατωθῇ, καὶ ὀλίγα μόνον τῶν μεγάλων αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ κατακτητικῶν σχεδίων εἶχον ἐκτελεσθῇ, καὶ τούτων δὲ τῶν ὀλίγων οὐδὲν πλέον συνέμενε κατ' οὐσίαν. Αἱ μὲν εἰς αὐτὸν περιελθοῦσαι ἑπτὰ «ἰλλυρικαὶ ἐπαρχίαι» εἶχον ἀποδοθῇ εἰς τὴν Αὐστρίαν, αἱ δὲ Ἰόνιοι νῆσοι μετὰ μακρὰν συζήτησιν εἶχον κατασταθῇ εἰς ἴδιον ἀνεξάρτητον κράτος ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Μεγάλης Βρετανίας. Ἐν δὲ τῷ συνεδρίῳ τῆς Βιέννης ὁ Βρεττανὸς πληρεξούσιος εἶχε προτείνει, ὅπως αἱ νῆσοι αὗται τεθῶσιν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Αὐστρίας, καὶ ἡ πρότασις αὕτη εἶχε πολλὰ τὰ ὑπὲρ αὐτῆς. Καὶ δὴ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ὡς κληρονόμος τῆς Βενετίας ἠδύνατο νὰξιώσει, ὅτι εἶχε κληρονομήσει τὰς προτέρας βενε-

τικὰς κτήσεις, ἐν ᾧ ἂν ἑτέρου ὁ κατέχων τὴν Κέρκυραν ἦτο κύριος τοῦ Ἀδρίου καὶ ἡδύνατο νὰ προστατεύῃ τὰς παραλίας τῆς Δαλματίας. Ἀλλ' εἰς τὴν πρότασιν ταύτην ἀντετάχθη ὁ τσάρος, ἐπιμείνας, ὅτι ὠφείλον νὰ σεβασθῶσι τὰς εὐχὰς τῶν Ἰονίων ὑπὲρ ἀγγλικῆς προστασίας. Ὑπὲρ δὲ τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου ἡδύνατο πολλὰ νὰ λεχθῶσι. Καὶ δὴ ἡ Μεγάλη Βρεττανία εἶχε διὰ κατακτίσεως ἀφαιρέσει ἀπὸ τῶν Γάλλων ἕξ τῶν ἑπτὰ νήσων, καὶ ἐπέκειτο ἡ ὑπὸ τοῦ

Καποδίστριας
κατὰ τὴν χαλκογραφίαν τοῦ Wright.

ἀγγλικοῦ στρατοῦ κατάληψις τῆς ἐβδόμης ἔνεκα τῆς παραδόσεως αὐτῆς ὑπὸ τῆς νέας γαλλικῆς κυβερνήσεως. Κατ' ἀκολουθίαν ἐν τῇ συνόδῳ τῶν Παρισίων οἱ Ἄγγλοι πληρεξούσιοι προέτειναν, ὅπως αἱ ἑπτὰ νῆσοι καὶ τὰ ἐπὶ τῆς ἡπείρου καὶ ἁλαχοῦ πρότερα αὐτῶν ἔξαρτήματα περιέλθωσιν εἰς τὴν τελείαν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Γεωργίου Γ'. Ἀλλ' ὁ πληρεξούσιος τῆς Ῥωσίας κόμης Καπο-

δίστριας, ὅστις ἦτο Κερκυραῖος καὶ ἦτο προωρισμένος νὰ ναυαδειχθῇ ἐν τῷ μέλλοντι κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος, ἐπέμεινεν εἰς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν νήσων καὶ ἔστεργε νὰ παραχωρήσῃ μόνον ἀπλῆν ἐπ' αὐτῶν καὶ τῶν προτέρων αὐτῶν ἔξαρτημάτων προστασίαν τῆς Μεγάλῃς Βρεττανίας. Κατὰ δὲ τὴν ὀριστικὴν διαρρῦμσιν τὴν ὑπογραφεῖσαν ἐν Παρισίοις τῷ 1815 ἡ Ἑπτάνησος καὶ τὰ ἀπ' αὐτῆς ἐξαρτώμενα νησίδρια ἔμελλον νὰ ποτελέσωσιν ἀνεξάρτητον πολιτείαν, φέρουσαν τὴν ὀνομασίαν «Ἡνωμένη πολι-

τεία τῶν Ἰονίων νήσων» καὶ τασσομένην ὑπὸ προστασίαν ἀγγλικήν. Ἀλλ' ὥς ἔβλεπε σαφῶς ὁ λόρδος Bathurst, ὁ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἀποικιῶν, εἰς οὗ τὸ ὑπουργεῖον ἔμελλον νὰ ταχθῶσιν, ἡ διαρρυθμισis ἐκεῖνη ἦτο ἀνεπαρκὴς καὶ ἀτελής. Καὶ

Τὸ φρούριον τῆς Πάργας.

ταῦτα, διότι δι' αὐτῆς ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις περιήρχετο εἰς θέσιν ἐπισφαλῇ, ἐπειδὴ οἱ Ἰόνιοι, οἵτινες δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ εὐχαριστηθῶσι, θὰ ἠδύναντο νὰ παριστάνωσι τὴν Μεγάλην Βρεττανίαν ὥς δύναμιν τυραννικὴν, μόνον σκοπὸν ἔχουσαν τὴν καταπίεσιν τῶν ἐλευθεριῶν αὐτῶν. Καὶ ὑπὸ ἄλλην δ' ἔποψιν ἡ διαρρυθμισis ἐκεῖνη

ἦτο ἀτελής, ἐπειδὴ τὰ πρότερα ἐπὶ τῆς ἡπείρου ἐξαρτήματα τῶν νήσων, ἅτινα εἶχον, καθ' ἃ εἶδομεν, ἐπιδικασθῇ εἰς τὴν Τουρκίαν ὑπὸ τῆς ῥωσοτουρκικῆς συμβάσεως τοῦ 1800, εἶχεν ἐπιτραπῇ νὰ ἐξακολουθήσωσιν ἀποτελοῦντα μέρος τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Μόνη δ' αὐτῶν ἡ Πάργα δὲν εἶχεν ἀκόμη καταληφθῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων, καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα τύχη τῆς πόλεως ταύτης ἀπέδειξεν ὅποῖον σφάλμα εἶχον διαπράξει οἱ Ἕλληνες διπλωμάται ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ. Ὁ δὲ κόμης Καποδίστριας καίπερ ἥκιστα ἐπιθυμῶν νὰ παρχωρηθῇ εἰς τὴν Μεγάλην Βρετανίαν ἡ ἀπόλυτος ἐπὶ τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τῶν ἐπὶ τῆς ἡπείρου ἐξαρτημάτων αὐτῶν κυριαρχία, ἐμερίμνα οὐχ ἦτον μεγάλως, ὅπως ταῦτα μὴ χωρισθῶσιν ἀπὸ τῶν νήσων κατὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην ὑποτύπωσιν ἀγγλικῆς προστασίας. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἰσχυρίζοντο, ὅτι, ἂν δὲν κατώρθουν νὰ τύχωσι τῆς ἀπολύτου κυριαρχίας, εἰς οὐδὲν θὰ ἐχρησίμευον εἰς αὐτοὺς τὰ ἡπειρωτικὰ ἐξαρτήματα τῶν νήσων. Οὐδεμίαν δ' εἶχον ἐπιθυμίαν νὰ αναμιχθῶσιν εἰς τὰ τουρκικὰ πράγματα καὶ νὰ διαταράξωσι τὴν τουρκικὴν κατοχὴν. Ὅλως δὲ διαφόρως τῶν Βενετῶν, οἵτινες τὰς ἐν Ἡπείρῳ κτήσεις ταύτας ὠνόμαζον «τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰ ὦτα τῆς πολιτείας» ἐπὶ τῆς ἡπείρου, οἱ Ἕλληνες ἀπέδειξαν τῷ 1815, καθ' ἃ καὶ ἐν μεταγενεστέρῳ χρόνῳ, ὅτι ἐλαχίστην φροντίδα, ἴσως δὲ καὶ ἐλαχίστην γνῶσιν εἶχον τῆς χερσονήσου ἐκείνης τοῦ Αἴμου, ἣν ὁ Ναπολέων εἶχε πειραθῇ νὰ διανείμῃ, ἀλλ' ἥς τὸ πρόβλημα εἶχε μείνει ἄλυτον καὶ εἰς αὐτὸ τὸ δαιμόνιον αὐτοῦ πνεῦμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΑΙ ΣΕΡΒΙΚΑΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΙΣ (1804 - 17)

Καθ' ὃν χρόνον ὁ Ναπολέων ὑπετύπωνε τὴν διανομὴν τῆς ἐν Εὐρώπῃ τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, τὸ κράτος τοῦτο διεσαλεύετο ὑπὸ ἐσωτερικῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ Σερβία, ἥτις ἀπὸ τῆς ὀριστικῆς αὐτῆς εἰς τὴν Τουρκίαν προσαρτήσεως τῷ 1459 εἶχε προξενήσει εἰς τὴν κυβέρνησιν σχετικῶς μικρὰς ἀνησυχίας, συνεταράχθη ὑπὸ κινήματος, ὅπερ, ἐκ μικρῶν ἀρξάμενον, ἤγαγεν εἰς τὴν τελείαν ἀνεξαρτησίαν τῆς χώρας καὶ ὑπῆρξε προάγγελος τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγώνων ἄλλων φυλῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου.

Ἐν τῷ πρώτῳ αὐτῆς σταδίῳ ἡ ἐπανάστασις τῆς Σερβίας δὲν διηυθύνετο κατὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, ἀλλὰ κατὰ τῶν γενιτσάρων, οἱ δὲ Σέρβοι ἐπὶ μακρὸν διεμαρτύροντο, ὅτι ἦσαν νομοταγεῖς εἰς τὸν σουλτᾶνον καὶ μόνον ἐπεθύμουν νὰ ζήσωσιν ἐν εἰρήνῃ ὑπὸ τὴν πατρικὴν αὐτοῦ διοίκησιν. Αἱ γαῖαι αὐτῶν εἶχον πάθει εἵπερ τι καὶ ἄλλο μέρος τῆς Εὐρώπης ἐκ τῆς παρουσίας τῆς τρομερᾶς ἐκείνης συμμορίας ἐνόπλων, ἥτις ἦτο κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἡ μάστιξ τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἡ ἀπειλὴ γειτόνων βασιλείων. Ἐπειδὴ τὸ πασσαλίκιον τοῦ Βελιγραδίου ἔκειτο, καθ' ὃ τὸ τῆς Βαγδάτης, μακρὰν τῆς πρωτευούσης, ὑπῆρχε συνήθεια νὰ ποστέλλωνται αὐτόσε οἱ ταραχωδέστεροι τῶν γενιτσάρων. Εἶχον δὲ οὗτοι ἀδιαλείπτως ἐνοχλήσει τὰ σύνορα τῆς Οὐγγαρίας, καὶ κατὰ τὴν συνθήκην τοῦ Σβιτσόβου εἶχε συμφωνηθῇ ἡ ἐκ Σερβίας ἀποχώρησις αὐτῶν. Καὶ ἔνιοι μὲν αὐτῶν ἀνέλαβον ὑπηρεσίαν παρὰ τῷ Πασβάνογλου, ἀλλ' ὅτε ὁ ἀποστάτης οὗτος ἠναγκάσθη νὰ εἰρηνεύσῃ μετὰ τοῦ κυριάρχου καὶ διωρίσθῃ πασσᾶς τοῦ Βιδινίου τῷ 1799, συνεφώνησεν, ὅπως ἡ Πύλη ἐκπληρώσῃ τὴν εἰς τοὺς γενιτσάρους δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν καὶ ἐγκαταστήσῃ αὐτοὺς καὶ πάλιν ἐν τῷ πασσαλικῷ τοῦ Βελιγραδίου. Ἡ δὲ Πύλη, φροντίζουσα περὶ τῆς ἐξασθενήσεως τῶν δυνάμεων τοῦ Πασβάνογλου ἢ ἄλλως ποθοῦσα νὰ εἰρηνεύσῃ μετ' αὐτοῦ ἐπὶ ζημίᾳ τῶν Σέρβων, συνήνεσεν ἐν κακῇ ὥρᾳ εἰς τὴν ἀξίω-

σιν αὐτοῦ, καὶ οἱ γενίτσαροι ἐπέστρεψαν εἰς τὴν ὑπ' αὐτῶν καταδυναστευομένην ἀτυχῇ χώραν. Ἡ δὲ Αὐστρία, ὑπὲρ τὸ δέον ἀπησχο-

Ναπολέον.

λημένη εἰς τὰ πράγματα τῆς Δύσεως, δὲν διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς παραβάσεως τῆς συνθήκης, καὶ ἐφαίνετο, ὅτι σὺν τῇ ἐπιστροφῇ τῶν γενιτσάρων εἶχεν ἐπανέλθει ἢ προτέρα δεινὴ κατάστασις τῶν πρα-

γμάτων. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν εἶχον ἐγκαταλίπει τὴν Σερβίαν, εἶχε συμβῆ μέγα τι. Οἱ Σέρβοι εἶχον κατὰ τὰ τελευταῖα πέντε ἔτη διοικηθῆ ὑπὸ τοῦ πασσᾶ Χατζῆ Μουσταφᾶ, ὅστις ἦτο οὕτω πρᾶος καὶ δίκαιος, ὥστε αὐτοὶ μὲν ἀπεκάλουν αὐτὸν «μητέρα», οἱ δὲ Τοῦρκοι διέσπυρον αὐτὸν ὡς ἀποστάτην. Οὐδέποτε Τοῦρκος διοικητὴς ὑπῆρξεν ἀγαπητότερος παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς αὐτοῦ ὑπηκόοις. Πεπραιοκισμένος ὑπὸ μορφώσεως σπανίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἔπραξε πᾶν ὃ τι ἡδύνατο πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῆς ἐπικοινωνίας τοῦ ἐμπορίου, ἀντεπεξῆλθεν εἰς πᾶσαν βιαιότητα διὰ χειρὸς στιβαρᾶς, καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Σέρβους νᾶνακτίσωσι τὰς ἡρειπωμένας αὐτῶν ἐκκλησίας καὶ μονάς. Εἶχε δ' ὀπλίσει αὐτοὺς ἐναντίον τοῦ Πασθάνογλου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν γενιτσάρων χάριν ἀμύνης τῆς Σερβίας ἐπὶ τινος τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ ἀποστάτου τούτου, καὶ τὸ ἐθνικὸν αὐτῶν φρόνημα τὸ ἥδη ἐξεγερθὲν κατὰ τὸν τελευταῖον αὐστροτουρκικὸν πόλεμον ἐξήφθη οὕτως ἔτι μᾶλλον. Τοιαῦται ἦσαν αἱ διαθέσεις τῶν Σέρβων, ὅτ' ἔφθασαν οἱ γενίτσαροι.

Οἱ θρασεῖς ἐκείνοι πραιτωριανοὶ συνείδον πάραυτα, ὅτι ἐφ' ὅσον ἔζη ὁ Χατζῆ Μουσταφᾶς δὲν ἡδύναντο νὰ δράσωσι κατ' ἀρέσκειαν, καὶ ὀλίγος μόνον χρόνος ἐχρειάσθη εἰς αὐτοὺς, ὅπως σκευωρήσωσι τὸν ὄλεθρον αὐτοῦ. Νέα δ' ἐπιδρομὴ τοῦ Πασθάνογλου παρέσχεν εἰς αὐτοὺς τὴν ποθουμένην εὐκαιρίαν, καὶ τῷ 1801, ἐν καιρῷ καθ' ὃν τὸ Βελιγράδιον ἦτο ἀπογεγυμνωμένον στρατιωτῶν, ἐδολοφόνησαν τὸν πασσᾶν ἐν τῷ φρουρίῳ, καὶ οἱ τέσσαρες ἀρχηγοὶ τῶν γενιτσάρων διενεμήθησαν τὸ πασσαλίκιον μετὰξὺ ἀλλήλων. Ὁ δὲ σουλτᾶνος, ἀπλησυχολημένος περὶ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς Γαλλίας, ἡδυνάτει νᾶποστεῖλῃ στρατὸν ἐναντίον τῶν γενιτσάρων, καὶ τῇ αἰτήσῃ αὐτῶν ἀντικατέστησε τὸν φονευθέντα πασσᾶν διὰ διαδόχου, ὅστις, ἅτε προϋπάρχας ἄλλοτε ἀξιωματικὸς τῶν γενιτσάρων, ἦτο πιστὸν αὐτῶν ὄργανον. Τότε οἱ ἀρχηγοὶ ἔλαβον καὶ πάλιν τὴν προσωφυμίαν νταήδων καὶ ἐκυβέρνην τὸν λαὸν, Μουσουλμάνους τε καὶ Χριστιανούς, κατὰ τὸν αὐθαιρετώτατον τρόπον. Αὐτοὶ ἐχειρίζοντο τὴν δικαιοσύνην, καὶ χάριν περαιτέρας ἐξασφαλίσεως τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν ἐκάλεσαν ὁμοιότροπα στοιχεῖα ἐκ Βοσνίας καὶ Ἀλβανίας πρὸς λεηλασίαν τῆς ἐπαρχίας, ἣν μετεχειρίζοντο ὡς ἰδίαν ἑαυτῶν κτήσιν. Οὐδὲν τὸ ἄπορον, ὅτι ἡ ληστεία, ἣτις εἶχε σχεδὸν παύσει ἐπὶ τοῦ Χατζῆ Μουσταφᾶ, ἤρχισε νᾶναφαινῆται καὶ πάλιν, καὶ ὑπελογίζετο, ὅτι τὸ ἐν δέκατον τῶν κατοίκων εἶχε τραπῇ εἰς τὰ ὄρη. Οἱ Μωαμε-

θανοὶ παχῆδες, βλέποντες ἀπειλούμενα τὰ δικαιώματα αὐτῶν ὡς γαιοκτημόνων, ἐκοινοπράγησαν τότε μετὰ τῶν Χριστιανῶν ἐναντίον τῶν κοινῶς πιεζόντων αὐτούς. Δι' ἐγγράφου δ' αἰτήσεως, ἀποσταλείσης εἰς τὸν σουλτᾶνον, ἐξετέθησαν τὰ δεινοπαθήματα τῶν Σέρβων, καὶ ὁ σουλτᾶνος ἀπήντησεν, ἀπειλῶν τοὺς γενιτσάρους, ὅτι, ἂν ἐξηκολούθουν τὰς κακοποιήσεις αὐτῶν, ἤθελεν ἀποστείλει ἐναντίον αὐτῶν στρατὸν «οὐχὶ Τούρκων, ἀλλ' ἀνδρῶν ἄλλης θρησκείας καὶ ἄλλης φυλῆς». Οἱ δὲ γενίτσαροι, καταλήξαντες διὰ τῆς μεθόδου τῆς ἀφαιρέσεως εἰς τὸ πόρισμα, ὅτι αἱ λέξεις αὗται εἰς μόνους τοὺς Σέρβους ἀνεφέροντο, ἀπεφάσισαν ἐξαίφνης νὰ προλάβωσιν ἐπίθεσιν αὐτῶν, φονεύοντες ἅπαντας τοὺς ἐπιφανεῖς ἄνδρας τοῦ ἔθνους τούτου. Ἀρχομένου δὲ τοῦ 1804 ἐξετέλεσαν τὸ σχέδιον τοῦτο. Ἀλλ' ἡ σφαγὴ τῶν Σέρβων προκρίτων προεκάλεσε τὴν σερβικὴν ἐπανάστασιν, καὶ, καθ' ἃ ἀπέδειξαν τὰ πράγματα, ὁ θάνατος τοῦ Ἀλεξίου Νεδάνοβιτς καὶ τῶν ἄλλων θυμάτων τῶν γενιτσάρων ὠφέλησε τὴν πατρίδα αὐτῶν οὐχὶ ὀλιγώτερον ἢ ἂν ἤθελον πέσει μαχόμενοι ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Τὸ ἄγγελμα τῆς σφαγῆς διεδόθη ἀκαριαίως· ὁ λαὸς ἔδραξε τὰ ὅπλα, καὶ, ὡς συμβαίνει συνήθως ὅταν λείπη ἀρχηγός, εὗρέθη ἀρχηγὸς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Γεωργίου Πέτροβιτς, γνωστοτέρου ὑπὸ τὸ ὄνομα Καραγεώργη.

Τῶν δύο μεγάλων ἀνδρῶν τῶν φημισθέντων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς νέας Σερβίας, τοῦ Καραγεώργη καὶ τοῦ Μίλος, ἐκεῖνος εἶχε γεννηθῇ περὶ τὸ 1760 ἐν τῇ ἐπαύλει ἀγρότου, ὅστις ἔζη ἐκ τῆς μελισσοκομίας. Ὁ «Μαῦρος» Γεώργης, ὡς ἐκάλουν αὐτὸν οἱ ἑταῖροι, ἀναμῖξ ἐκ τῆς τουρκικῆς καὶ τῆς σερβικῆς, ἀπὸ τῆς μελαψῆς αὐτοῦ ὄψεως, ἠΰξησεν ἐν τοῖς ἀγρίοις σερβικοῖς δρυμῶσι χωρὶς νὰ διδαχθῇ ἀνάγνωσιν καὶ γραφήν. Ὑπηρετεῖ δὲ ὡς χοιροβοσκὸς καὶ ἐκέρδαιεν ὀλίγα χρήματα ἀπὸ τῆς πωλήσεως χοίρων, ἥτις ἦτο καὶ τότε, ὡς καὶ νῦν, ὁ κυριώτερος κλάδος τοῦ σερβικοῦ ἐμπορίου. Ὅτε δ' ἐφαίνετο ἐπικείμενος ὁ μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Τουρκίας πόλεμος τῷ 1787, ἔφυγε μετὰ τῆς οἰκογενείας εἰς τὴν Αὐστροίαν, καὶ, ἐπειδὴ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἠρνεῖτο νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ πατριον ἔδαφος, ἐφόνευσεν αὐτὸν ἢ κατὰ τὴν εὐνοϊκωτέραν παράδοσιν εἶχε φονεύσει αὐτὸν κατὰ παράγγελμα τῆς ἰδίας αὐτοῦ μητρός. Ἐπειτα δὲ μετέσχε τοῦ πολέμου μετὰ τῶν ἐθελοντῶν ὑπὲρ τῶν Αὐστριακῶν, ἔγινε ληστής καὶ τέλος, συνομολογηθείσης τῆς εἰρήνης, ἔφυγε καὶ πάλιν εἰς τὴν Αὐστροίαν. Ἀλλ' ἡ πρᾶξις διοίκεις τοῦ Χατζῆ Μουσταφᾶ ἐπήγαγε καὶ

πάλιν τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ εἰς τὴν Σερβίαν, καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἔζη ἡσύχως ὡς πωλητὴς χοίρων ἐν τῷ χωρίῳ Τοπόλα. Ὅτε δὲ οἱ νταῆδες ἀπεφάσισαν τὴν σφαγὴν τῶν κυριωτέρων Σέρβων, τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἶχεν ἀναγραφῇ εἰς τὸν κατάλογον τῶν προγραφέντων. Ἀλλὰ διέφυγε τὰς ἀποπείρας φόνου καὶ ἀπέβη ὁ σωτὴρ τῶν συμπολιτῶν καὶ ὁ τιμωρὸς τῶν κατ' αὐτῶν κακοπραγιῶν.

Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1804 σῶμα Σέρβων συνηθροίσθη ἐν Ὁρασχάτζ καὶ ἐξέλεξεν αὐτὸν ὡς ἀρχηγόν. Καὶ δὲν ἦτο μὲν πρόθυμος ὁ Καραγεώργης νὰ δεχθῇ τὴν ἀρχὴν ταύτην, ἐπειδὴ ἠσθάνετο, ὅτι ὁ ἀχαλίνωτος αὐτοῦ χαρακτὴρ ἤθελε καταστήσει αὐτὸν ἀκατάλληλον πρὸς διοίκησιν ἀνδρῶν. Ἀλλ' οἱ ἑταῖροι οὐδένα ἤθελον νὰ ἔχωσιν ἄλλον ἀρχηγόν, καὶ οὕτως ἀπεδέχθη τέλος τὴν πρότασιν αὐτῶν, καὶ πάραυτα ἐξέδωκεν ἔκκλησιν πρὸς τοὺς Σέρβους προκρίτους, πλουσίους γεωπόνους καὶ ἐμπόρους, ὅπως συμπράξωσι μετ' αὐτοῦ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπῆρχε τάσις νὰ προσβλέπωσι τὴν ἐξέγερσιν φιλυπόπτως. Οἱ Σέρβοι ἐσκέπτοντο, ὅτι οἱ ἐπαναστάται ἦσαν πιθανῶς ἄπλοῖ κοινοὶ λησταί, ἀκολουθοῦντες τὴν δεδοκίμασμένην βαλκανικὴν μέθοδον τοῦ ληστεύειν τὸν λαόν, οὗ ἡξίουν τὴν ἀπελευθέρωσιν. Ἀλλ' ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Βαλγιέβου δύο ἰσχυροὶ ἄνδρες, ὁ Ἰάκωβος καὶ ὁ Ματθαῖος Νεδάνοβιτς, ἀδελφὸς καὶ υἱὸς τοῦ Νεδάνοβιτς ἐκείνου τοῦ δολοφονηθέντος ὑπὸ τῶν γενιτσάρων, ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἀποστασίας καὶ διέσπειραν τὸν ψευδῆ θρύλον, ὅτι ὁ Καραγεώργης ἦτο πιστὸν ὄργανον τοῦ σουλτάνου καὶ ὅτι ἦτο καθῆκον αὐτῶν ὡς νομοταγῶν ὑπηκόων τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος νὰ βοηθήσωσι τὸν Σέρβον ἀρχηγὸν ἐναντίον τῶν ἀποστατῶν γενιτσάρων. Τὸ ἐπιχειρημα δὲ τοῦτο ἔπεισε τὸν λαόν, ὅτι τὸ κίνημα ἐτύγχανε τῆς συναινεσεως τοῦ σουλτάνου, καὶ δὲν παρέστη ἀνάγκη περαιτέρων παρορμήσεων. Ἦτο γνωστὸν, ὅτι ὁ Σελίμ ἦτο μεταρρυθμιστὴς καὶ ἐχθρὸς τῶν γενιτσάρων, κατ' αὐτῶν δὲ καὶ οὐχὶ κατ' αὐτοῦ εἶχον παράπονα οἱ Σέρβοι. Εἶνε δὲ θαυμαστὴ ἀπόδειξις τοῦ ἰδιαίζοντος χαρακτῆρος τῆς σερβικῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῷ πρώτῳ αὐτῆς σταδίῳ, ὅτι οἱ ἀρχηγοὶ ἀπανταχοῦ διέταξαν τοὺς ὁπαδοὺς αὐτῶν νὰ φείδωνται τῶν Μουσουλμάνων ἐκείνων, ὅσοι δὲν συνεδέοντο πρὸς τοὺς γενιτσάρους. Οὗτοι δὲ δὲν ἤργησαν νὰ κατανοήσωσι τὸν ἴδιον κίνδυνον, καὶ μάτην ἐπειράθησαν νὰ δεκάσωσι τὸν Καραγεώργην, ὅστις ἀπέρριψε τό τε χρῆμα αὐτῶν καὶ τὰς ὑποσχέσεις, ἕως αὐταὶ ἔτυχον τῆς ἐγγυήσεως τῆς αὐστριακῆς κυβερνήσεως. Κατ' ἐκεῖνον τὸν χρό-

νον οἱ Σέρβοι ἐθεώρουν τὴν Αὐστροίαν ὡς τὴν φυσικὴν αὐτῶν προστάτην. Ἦτο ἡ πλησιεστάτη αὐτῶν γείτων, εἶχε καταλάβει τὴν χώραν αὐτῶν πλέον ἢ ἅπαξ καὶ ἐκέκτητο χιλιάδας ὅλας Σέρβων ὑπηκόων. Κατὰ ταῦτα πρὸς αὐτὴν ἐστράφησαν οἱ Σέρβοι ἀρχηγοί. Ὁ δὲ Καραγεώργης προέβη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε προσήνεγκε τὴν ὅλην Σερβίαν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας καὶ παρεκάλεσεν αὐτὸν νὰποστεῖλῃ τινὰ τῶν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου ὡς ἀντιβασιλέα. Καὶ ἔγινε μὲν ἡ προσφορὰ αὕτη, ἀλλ' ἀπερρίφθη, ὁ δὲ Οὐγγρος πολιτευτὴς, ὁ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἀποβάς ἀνακαινιστὴς τῆς Βοσνίας ἐθεώρησε τὴν ἄρνησιν ἐκείνην ὡς ἁμάρτημα. Ἀλλ' ἔγεινεν ὁμως δεκτὴ ἄλλη γνώμη, καθ' ἣν ἡ Αὐστρία ἔμελλε νὰποπειραθῇ τὴν συνδιαλλαγὴν τῶν δύο ἐν Σερβίᾳ φατριῶν, καὶ συνεκροτήθῃ ἐν Σεμλίνῳ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Σερβίας συνδιάσκεψις τῶν Σέρβων ἀρχηγῶν καὶ τῶν *νιαιθῶν*. Καὶ ἀπέτυχε μὲν ἡ συνδιάσκεψις, ἀλλ' οἱ Αὐστριακοὶ ἐξηκολούθησαν νὰ εὐνοῶσι τὸν ἀγῶνα τῶν ἀποστατῶν. Καὶ αἱ μὲν κατὰ τὰ σύνορα ἀρχαὶ ἐπέτρεπον τὴν δι' αὐτῶν λαθραίαν διάβασιν ὅπλων καὶ τροφῶν, ἱκανοὶ δὲ Σέρβοι ἐξ Οὐγγαρίας προσῆλθον εἰς τοὺς ἐπαναστάτας, καὶ τοῦτο μὲν ὁ ποιητὴς Ὁβράδοβιτς ἔθηκεν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῶν τὸ ἥμισυ τῆς ἰδίας περιουσίας, τοῦτο δὲ ἀξιωματικοὶ ὑπηρετήσαντες ἐν τῷ αὐστριακῷ στρατῷ παρείχον στρατηγικὰς γνώσεις, ὧν ὑπῆρχε μεγάλη ἀνάγκη. Οἱ ἐπαναστάται ἐπετύγχανον ἀπανταχοῦ, καὶ τέλος ὁ σουλτᾶνος θορυβηθεὶς ἀπεφάσισε νὰ στείλῃ τὸν βεζύρην τῆς Βοσνίας, ὅστις εἶχε λάβει πεῖραν τῶν κατὰ τὴν Σερβίαν, ὅπως ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν ἐν τῷ πασσαλικίῳ. Ἐπὶ δὲ τῇ προσεγγίσει τοῦ βεζύρου οἱ γενίτσαροι ἔφυγον εἰς τὴν ἐν τῷ Δουνάβει νῆσον Ἀδὰ Καλὲ πλησίον τῆς Ὁρσοβας, φρουρίου γνωστοῦ μέχρι καὶ τῆς σήμερον ὡς τῶν περιέργων τῆς ἐγγυὲς Ἀνατολῆς. Ἐκεῖ δ' ἐφρονεύθησαν ὑπὸ τῶν Σέρβων, καὶ μετὰ τοῦ φόνου αὐτῶν ἐφαίνετο, ὅτι ἔμελλε νὰ συνεκλίπῃ ἡ ἐπανάστασις, τυχοῦσα τοῦ σκοποῦ αὐτῆς.

Ἀλλ' οἱ Σέρβοι, παραφερόμενοι ὑπὸ τῆς νίκης, δὲν ἤρκουντο εἰς ἐκεῖνο, εἰς ὃ ἤθελον ἀρκεσθῇ πρὸ βραχέος χρόνου. Ἐπόμενον δὲ, ὅπως διορισθῇ Αὐστριακὸς ἐπίτροπος, ἵνα ἐπιβλέψῃ τὴν πιστὴν ἐκτέλεσιν τῶν μεταξὺ τοῦ σουλτάνου καὶ τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ συμφωνηθέντων, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας ὁ βεζύρης ἐδήλου, ὅτι τοιαύτη ἀνάμειξις ξένης δυνάμεως εἰς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῶν κτήσεων τοῦ δεσπότης αὐτοῦ ἦτο αὐτόχρημα «ἀδύνατος». Ἀκατορθότου δὲ φαι-

νομένης πάσης συνδιαλλαγῆς, ὁ βεζύρης ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Βοσνίαν, ἀρῆσας σύγχυσιν μεγαλειτέραν τῆς προτέρας. Πολλοὶ δὲ τῶν Σέρβων ἀρχηγῶν, μικρὰν ἔχοντες πεποίθησιν εἰς τὴν δύναμιν τοῦ σουλτάνου περὶ βιαίας εἰσαγωγῆς μεταρρυθμίσεων καὶ μὴ ἐπιτυχόντες νᾶγάγωσι τὴν Αὐστροίαν εἰς τὴν διάλυσιν τῶν διὰ τῶν συνθηκῶν ἀναληφθεισῶν πρὸς τὴν Τουρκίαν ὑποχρεώσεων καὶ τὴν ἀνάληψιν τῆς ἐπὶ τῆς Σερβίας προστασίας, ἐτράπησαν πρὸς τὰ δύο σλαβικά κράτη, τὸ μικρὸν Μαυροβούνιον καὶ τὴν μεγάλην Ῥωσίαν. Ἀλλὰ παρὰ τοῦ Μαυροβουνίου οὐδὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιτύχωσι· διὸ ὁ Ματθαῖος Νενάδοβιτς καὶ δύο ἄλλοι ἐστάλησαν ἐπὶ πρεσβεΐα εἰς τὴν μακρινὴν αὐλὴν τοῦ τσάρου. Καὶ ὁ μὲν Καραγεώργης εἶχεν ἀπειλήσει τὴν Αὐστροίαν, ὅτι θὰ ἐξήτει ἀλλαχοῦ βοήθειαν, ἂν ἐκείνη ἤρνεϊτο. Ὁ δὲ μητροπολίτης τοῦ Κάρλοβιτς, ὁ πνευματικὸς ἀρχηγὸς τῶν Σέρβων τῆς Οὐγγαρίας, ὢν τῶν πολυπραγμόνων ἐκείνων τῶν κοινῶν ἐν τῇ ἐγγυς Ἀνατολῇ τῶν ἀποκρυπτόντων τὸν πολιτευτὴν ὑπὸ τὸ ῥάσον, εἶχεν ἤδη παρασκευάσει τὴν ὁδὸν, ὑποβαλὼν εἰς τὸν Ῥῶσον ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν ὑπόμνημα, ἐν ᾧ ὑπερεμάχει τῆς πολιτικῆς ἀποκαταστάσεως τῆς Σερβίας, αὐξανομένης ἐπὶ ζημίᾳ τῆς Αὐστροίας διὰ προσαρτήσεως τῆς Συρμίας καὶ ἀποκτήσεως λιμένος ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Καττάρου ὡς αὐτονόμου, ὑποφόρου εἰς τὴν Τουρκίαν ἐπαρχίας, διοικουμένης ὑπὸ Ῥώσου μεγάλου δουκὸς ἢ διαμαρτυρομένου ἡγεμόνος. Ἀλλ' ὁ Ῥῶσος ὑπουργὸς δὲν ἐφάνη διατεθειμένος νὰ εἰσακούσῃ εἰμενῶς οὔτε τοῦ σχεδίου τοῦ μητροπολίτου οὔτε τῶν παρακλήσεων τῆς πρεσβεΐας. Κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ἡ Ῥωσία ἐθεώρει ποθητὴν τὴν διατήρησιν τῆς ἀκεραιότητος τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, καὶ ἡ μόνη συμβουλή τοῦ Ῥώσου ὑπουργοῦ ὑπῆρξεν ἡ ὑποβολὴ αἰτήσεως εἰς τὸν σουλτᾶνον περὶ ἐπανορθώσεως τῶν κακῶν. Ἀλλὰ τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο εἶνε σπουδαῖον ἅτε ἀποδεικνύον ἤδη ἐνωρὶς τὴν τάσιν τῶν Σέρβων πολιτευτῶν νὰ ἐρωτοτροπῶσι πρὸς τὴν Ῥωσίαν ἐναντίον τῆς Αὐστροίας, τοῦθ' ὅπερ σχεδὸν διηνεκῶς ἔκτοτε ὑπῆρξεν ὁ κανὼν τῆς πολιτικῆς αὐτῶν.

Ὁ δὲ σουλτᾶνος, εἴπερ ποτὲ θορυβηθεὶς νῦν ἐπὶ τῷ φόβῳ διαμελισμοῦ τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, ἀπεφάσισε νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν ὑπεράγαν πολυπράγμονα πίστιν τῶν Σέρβων αὐτοῦ ὑπηκόων. Καὶ δὴ ὁ διοικητὴς τῆς Ναϊσσοῦ (Niš) διωρίσθη βεζύρης τοῦ Βελιγραδίου καὶ ἐστάλη, ὅπως ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν. Ἀλλ' οἱ Σέρβοι ἀντέστησαν, ἐνθαρρυνόμενοι δ' ὑπὸ τῶν παρορμήσεων τοῦ

ὁσποδάρου τῆς Βλαχίας Κωνσταντίνου Ὑψηλάντου καὶ πιστεύοντες ὅτι ἐπὶ τέλους ἡ Ῥωσία ἔμελλε νὰ βοηθήσῃ αὐτοὺς. Ἐπηρεολούθησε δὲ μάχη, καὶ κατὰ πρῶτον νῦν οἱ ἐπαναστάται ἠγωνίσθησαν ἐναντίον τοῦ κυριάρχου αὐτῶν καὶ ἀνεδείχθησαν νικηταί. Οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν Μουσουλμάνων ἀνέφχθησαν, καὶ κατέστη πρόδηλον εἰς αὐτοὺς, ὥς καὶ εἰς τοὺς Σέρβους, ὅτι ἡ «νομοταγὴς ἐξέγερσις» εἶχεν ἀποβῆ ἐπανάστασις ἐναντίον τοῦ σουλτάνου. Εἶχον δ' οἱ Σέρβοι ἐπωφεληθῇ τὴν ἀνάπαυλιν τὴν ἐπακολουθήσασαν εἰς τὴν ἥτιαν τῶν Τούρκων, ὅπως ἐγκαταστήσωσι ποιάν τινα κυβέρνησιν χάριν διοικήσεως τῶν ἰδίων ἑαυτῶν πραγμάτων. Καὶ δὴ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων τῆς σερβικῆς ἀνεξαρτησίας εἶχεν ἐπιζῆσει τὸ ἔθος τῆς συγκλήσεως συνελεύσεως τοῦ λαοῦ, καλουμένης *σκουπίνας*. Τοιαύτην συνέλευσιν συνεκάλεσεν ὁ Καραγεώργης. Ἰδρύθη δὲ τότε μόνιμος γερουσία (*σοβέτ*), συγκροτουμένη δι' ἐκλογῆς ἑνὸς ἀντιπροσώπου ἑκάστου τῶν διαμερισμάτων, εἰς ᾧ διηρεῖτο τὸ πασσαλίκιον. Καὶ τὴν σήμερον δ' ἀκόμη τὸ σερβικὸν κοινοβούλιον δὲν εἶνε συνέλευσις ἐπιβλητικὴ· ἀλλ' ἡ πρωτόγονος ἐκείνη γερουσία, ἡ συνεδριάζουσα ἐν αἰκίῳ τινὶ μοναστηρίῳ, ὅπου δὲν ὑπῆρχον κλῖναι καὶ τροφαὶ πλὴν ἑνὸς σάκκου ἀλεύρων, ἀπεῖχε πλείστον ὅσον ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ἀντιλήψεως κοινοβουλευτικῶν θεσμῶν. Οὐδ' εἶχεν ἄλλως ἢ γερουσία ἐκείνη μεγάλην καὶ πραγματικὴν δύναμιν, ἐπειδὴ ὁ Καραγεώργης ἦτο ὁ ἀληθὴς κυβερνήτης τῆς χώρας.

Ἀλλὰ καὶ τότε ἀκόμη οἱ Σέρβοι δὲν εἶχον σκεφθῇ περὶ ἀποσπάσεως ἀπὸ τῆς Τουρκίας καὶ ἀπηύθυναν περαιτέρως ἐκκλήσεις πρὸς μὲν τὸν σουλτᾶνον περὶ εἰρήνης, πρὸς δὲ τοὺς αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ῥωσίας περὶ ἐπεμβάσεως. Ἀλλ' ὁ σουλτᾶνος εἶχεν ἀποφασίσαι νὰ καταστείλῃ τὸ κίνημα ἐκεῖνο, ὅπερ ἐθεώρει πλέον ὥς ἀποστασίαν ἐναντίον τῆς νομίμου ἀρχῆς, καὶ ὁ στρατὸς αὐτοῦ εἰσ-ἤλασεν εἰς τὴν Σερβίαν τῷ 1806. Ἀλλ' ἡ νίκη τῶν Σέρβων ἐν Μισχάρ πλησίον τοῦ Σαβάτζ, ἣν ἔψαλαν οἱ ἔθνικοι ὑμνωδοὶ, ἐφάνη εὐλόγως ἄγουσα ἀμφοτέρους τοὺς ἀντιδιαμαχομένους εἰς εἰρήνην. Ἀλλ' ἤρχισεν ὁ ῥωσοτουρκικὸς πόλεμος, καὶ ὁ Ναπολέον συνεβούλευσε τὸν σουλτᾶνον νὰ πορρίψῃ τὰς ἐπιεικεῖς ἀξιώσεις τῶν Σέρβων. Οἱ δὲ Σέρβοι προέβησαν μὲν ἀπὸ νίκης εἰς νίκην, ἀλλ' ἐσμίκρυναν τὰς ἐπιτυχίας αὐτῶν διὰ τῆς προδοτικῆς σφαγῆς τῆς φρουρᾶς τοῦ Βελιγραδίου. Ἀρχομένου τοῦ 1807 ἦσαν κύριοι τοῦ ὅλου πασσαλικίου, καὶ διὰ πρώτην φορὰν ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτῶν σῶμα ῥωσικὸν

ἡγωνίσθη παρὰ τὸ πλευρὸν αὐτῶν ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ἐν ᾧ δ' ἑκείνοι κρατερῶς ἀντειχόν, οἱ πρότεροι αὐτῶν δεσπόται ἐμάχοντο κατ' ἀλλήλων. Καὶ δὴ ὁ μὲν Σελίμ Γ' εἶχε πειραθῇ νάπαλλαχθῇ τῶν γενιτσάρων, ἑκείνοι δὲ εἶχον ἀπαλλαχθῇ αὐτοῦ· εἶχεν ἐπιχειρήσει νὰ μεταρρυθμίσῃ τὸ κράτος αὐτοῦ καὶ, καθ' ἃ ἅπαντες οἱ Τοῦρκοι μεταρρυθμισαὶ, εἶχεν ἀποτύχει. Αἱ πρὸς τὴν Γαλλίαν συμπάθειαι αὐτοῦ, αἱ εὐρωπαϊκαὶ αὐτοῦ ἰδέαι, τὸ στρατιωτικὸν αὐτοῦ σύστημα κατέστησαν αὐτὸν ἀντιδημοτικὸν εἰς τοὺς παλαιοτρόπους Τούρκους. Ἡ μωαμεθανικὴ θρησκεία ἦτο ἡ φυσικὴ σύμμαχος τῆς συντηρητικῆς φατρίας ἐν τῇ πρωτεύουσῃ. Θρησκευτικὸς φανατισμὸς, κεκαλυμμένα συμφέροντα καὶ κτηνώδης βία κατήγαγον εὐκόλον νίκην κατὰ τοῦ εὐ φρονούντος σουλτάνου. Ὁ σεῖχουλισλάμης ἐξέδωκεν ἀμφίροπον ἀπόφασιν, ἣτις ἡρμηνεύθη ὡς δικαιολογία τῆς καταλύσεως τοῦ σουλτάνου. Λοχαγὸς τις τῶν Τούρκων πραιτωριανῶν ἐμιμήθη τὴν διαγωγὴν τῶν Ῥωμαίων προδρόμων, καὶ ἀνέβιθαι ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν Μουσταφᾶν Δ', ἐκβαλὼν τὸν Σελίμ. Ἀλλὰ νέα ἀνακτορικὴ ἐπανάστασις ἐπηκολούθησεν ἐν χρόνῳ βραχεῖ. Ὁ τε Σελίμ καὶ ὁ Μουσταφᾶς ἐξωλοθρεύθησαν ἀμρότεροι διὰ τῆς βίας τῷ 1808, καὶ διεδέχθη αὐτοὺς ὁ Μαχμουτ Β', ὅστις ἔμελλε μὲν νὰναδειχθῇ ὁ μέγιστος τῶν ἀναμορφωτῶν τῆς νέας Τουρκίας, ἀλλ' εἶχε τὴν φρόνησιν νὰποκρύψῃ τὰ σχέδια αὐτοῦ μέχρις οὗ ἀποκτήσῃ ἱκανὴν δύναμιν, ὥστε νὰ ἐφαρμόσῃ αὐτά.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἡ ἐπίδρασις τῆς Ῥωσίας ἐπὶ τὰ σερβικὰ πράγματα εἶχεν ἀποβῇ ἐμφαντικωτέρα. Τῷ 1807 ἔφθασεν εἰς τὸ Βελιγράδιον ὁ πρῶτος ἐπίσημος ἀντιπρόσωπος τοῦ τσάρου πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι ὁ κύριος ἀπασῶν τῶν Ῥωσιῶν εἶχεν ἐπεκτείνει τὴν πατρικὴν αὐτοῦ μέριμναν μέχρι τῶν Σέρβων. Ὁμολογήθη δὲ μεταξὺ τῶν δύο κυβερνήσεων συνθήκη, δι' ἣς ὠρίζετο, ὅτι τὸ νέον κράτος ἔμελλε νὰ εὐρίσκηται ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ τσάρου καὶ ὅτι ὁ προστάτης ἔμελλε νὰ διατηρῇ ῥωσικὰς φρουρὰς ἐν τῇ χώρᾳ καὶ νὰ διορίζῃ ἅπαντας τοὺς ἄρχοντας αὐτῆς. Ἀλλ' ὅτε ἡ ἀνακωχὴ ἐπήνεγκε τὴν παῦσιν τοῦ ῥωσοτουρκικοῦ πολέμου, ἡ Ῥωσία ἐγκατέλιπε τὴν Σερβίαν καὶ ἐπέισθη νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν προστασίαν αὐτῆς μόνον ὅτε ἡ Αὐστρία προέβη εἰς ὅμοια διαβήματα πρὸς τὸν Καραγεώργην. Ῥῶσοι πολιτευταὶ συνείδον, ὅτι ἡ Σερβία ἡδύνατο νὰ εἶνε χρήσιμος εἰς αὐτοὺς ὡς μέσον πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῆς ἀντιπάλου Αὐστρίας, καὶ ἡ ἀτυχὴς μικρὰ χώρα ἤρχισεν ἤδη νὰ θεωρῇται

ὥς ἅπλοῦς πεσσὸς ἐν τῷ διπλωματικῷ παιγνιδίῳ. Ὅτε δ' ἐπανελήφθησαν αἱ ἐχθροπραξίαι, καὶ οἱ Τοῦρκοι παρὰ τὴν ἡρωικὴν ἄμυναν τοῦ Βελιγραδίου ὑπὸ τῶν Σέρβων ἐνίκησαν αὐτοὺς, ὁ Ῥῶσος πρᾶκτωρ ἔφυγεν, ἐγκαταλιπὼν ἄνευ προστασίας τοὺς προστατευομένους. Δύο φατρίαι ἐνεφανίσθησαν τότε ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἡ μὲν ῥωσόφιλος, ἡ δὲ ἀντιρωσικὴ, καὶ ὁ αἰφνίδιος θάνατος τοῦ Μίλος Ὀθρένοβιτς, τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ῥωσοφίλων, ἀπεδόθη ὑπὸ τινων εἰς τὸν Καραγεώργην καὶ ἐθεωρήθη ὑπὸ μεταγενεστέρων συγγραφέων ὥς ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ ἐκείνου μεταξὺ τῶν οἰκῶν Ὀθρένοβιτς καὶ Καραγεώργεβιτς, ὅστις ὑπῆρξε μέχρι τοῦ 1903 ἡ πληγὴ τῆς Σερβίας. Ἀντὶ νὰ συμπτράττωσι πατριωτικῶς, οἱ ἀγρόται πολιτευταὶ ἤριζον πρὸς ἀλλήλους, καὶ ἐνίοτε ἐδείκνυνον δίκην γνησίων Ἀνατολιτῶν, ὅτι τὰς δημοσίας ἀρχὰς δὲν ἐθεώρουν ὥς ἀξιώματα ἐμπιστοσύνης, ἀλλ' ὥς θέσεις ἐπικερδεῖς. Οἱ ῥωσόφιλοι ἐνήργησαν τὴν ἀπόρριψιν τῆς τουρκικῆς προτάσεως περὶ τῆς κατ' οὐσίαν εἰς τὴν Σερβίαν παροχῆς τῆς αὐτῆς διοικήσεως, ἣν εἶχον αἱ παρίστροι Ἡγεμονίαι. Ἀλλὰ μετ' οὗ πολὺ εἶδον, καθ' ἃ συνέβη καὶ αὐτόθι, ὅτι ὁ τσάρος δὲν ἀνεγνώριζε τὰς ἀξιώσεις τῶν προσδοκῶντων τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ. Ἐστιγματίσαμεν ἤδη τὴν πρὸς τοὺς Ῥωμάνους διαγωγὴν τῶν Ῥώσων κατὰ τὴν ἐν Βουκουρεστίῳ εἰρήνην τοῦ 1812. Ἀλλὰ σχεδὸν ὁμοίως δεινὴ ὑπῆρξεν ἡ τύχη τῶν Σέρβων, οἵτινες εἶχον συναγωνισθῇ μετὰ τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ καὶ εἶχον ἀχθῇ εἰς τὸ νὰ προσδοκῶσι βοήθειαν παρὰ τῆς ῥωσικῆς προστασίας. Ἀπ' ἐναντίας δὲ τὸ ὄγδοον ἄρθρον τῆς συνθήκης ἐκείνης ἐγκατέλειπεν αὐτοὺς εἰς τὸ τρυφερὸν ἔλεος κυβερνήσεως οἷα ἡ τουρκικὴ, ἀπηλλαγμένη μάλιστα τὸ ἐξῆς τῆς ἀπασχολήσεως περὶ τὸν πόλεμον πρὸς τοὺς Ῥώσους. Καὶ οἱ μὲν Τοῦρκοι ἔμελλον νὰ καταλάβωσι τὰ παλαιὰ σερβικὰ φρούρια, οἱ δὲ Σέρβοι νὰ κατεδαφίσωσι τὰ νέα. Ἡ Πύλη ὑπεσχέθη εἰς τοὺς Σέρβους «πλεονεκτήματα ὅμοια πρὸς ἐκεῖνα, ὧν ἀπῆλθον οἱ νησιῶται τοῦ Αἰγαίου», «τὴν διεξαγωγὴν τῶν ἰδίων ἑαυτῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων» καὶ «μετρίους φόρους, ἀμέσως ὑπ' αὐτῶν ἐκείνων εἰσπρατομένους». Πρὸς τούτοις δὲ περιελαμβάνοντο ἐν τῇ συνθήκῃ καὶ οὐκ ὀλίγαι ἀόριστοι ἐκφράσεις περὶ «ἐπιεικείας» καὶ ἄλλων ἡκιστ' ἀνατολικῶν ἀγαθῶν. Τὸ ῥωσικὸν τάγμα τὸ ἐγκατεστημένον ὥς φρουρὰ ἐν Βελιγραδίῳ κατὰ τὸν τελευταῖον χρόνον τοῦ ῥωσοτουρκικοῦ πολέμου ἐγκατέλιπε τὴν χώραν, ἡ δ' Εὐρώπη ἦτο ἐπὶ τοσοῦτον ἀπησχολημένη περὶ τὸν μέγαν ἐναντίον τοῦ Ναπολέοντος ἀγῶνα, ὥστε

ἡδιαφόρει περὶ τῆς τύχης τοῦ μικροῦ ἐκείνου ἔθνους τοῦ ἐντεῦθεν τοῦ Δουνάβεως. Οὕτω κατὰ τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἀξιομνημόνευτον ἔτος, καθ' ὃ ἐπῆλθεν ἡ εἰρήνη τοῦ Ναπολέοντος μετὰ τῆς Γερμανίας, συνέβη καὶ ἡ ἀνάκτησις τῆς Σερβίας ὑπὸ τῶν Τούρκων. Σχεδὸν ἅπαντες οἱ ἐπιχώριοι ἀρχηγοὶ, οὐδ' αὐτοῦ τοῦ Καραγεώργη ἐξαιρουμένων, ἀποθαρρυνθέντες διέβησαν εἰς τὴν Αὐστρίαν, δὲν ἦτο δὲ δυνατὴ ξένη ἐπέμβασις. Τοῦτο δὲ παρατηρεῖται πάντοτε· τὸ ἀνατολικὸν καὶ τὸ ἐσπέριον ζήτημα δὲν δύνανται νὰ λυθῶσιν ὁμοῦ, ὅσάκις δ' αἱ μεγάλαι δυνάμεις ἀσχολοῦνται νὰ προσφύγωσιν εἰς τὸν λαϊμὸν ἀλλήλων, τὰ ἔθνη τῆς Ἀνατολῆς πρέπει νὰ φροντίζωσιν αὐτὰ περὶ ἑαυτῶν.

Καὶ δὴ κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην ὁ δεύτερος τῶν νέων ἡρώων τῆς Σερβίας ἐνεφανίσθη ἐπὶ τοῦ ἱστορικοῦ ἐκείνου θεάτρου, ἐξ οὗ εἶχον φύγει ὁ Καραγεώργης καὶ οἱ λοιποὶ ἡγέται τῆς τελευταίας ἐπαναστάσεως. Ἐν τῷ κινήματι ἐκείνῳ ὁ Μίλος Θεοδώρου Ὀβρένοβιτς δὲν εἶχε διαδραματίσει σπουδαῖον πρόσωπον. Ὡν περὶ τὰ εἴκοσιν ἔτη νεώτερος τοῦ Καραγεώργη, ἦτο ὁμομήτριος ἀδελφὸς τοῦ Μιλάνου ἐκείνου, ὃν ἐλέγετο δηλητηριάσας ὁ Καραγεώργης, καὶ ἦτο οὕτως ἀφωσιωμένος εἰς τὸν θανάοντα, ὥστε προσέλαβε τὸ ὄνομα τοῦ ὁμομητρίου ἀδελφοῦ Ὀβρένοβιτς, ἐν ᾧ ὑπάρχουσι φιλόλογοι ἀνιχνεύοντες τὴν λέξιν *δδρὴν*, τὸ σλαβικὸν ἀντίστοιχον τῆς φυλῆς τῶν Ἀβάρων τῆς ἐπιδραμούσης ποτὲ τὴν χερσονήσον τοῦ Αἴμου. Καὶ αὐτὸς δὲ κατήρξατο τοῦ βίου ὡς ποιμὴν καὶ ἀπέκτισε πλοῦτη καὶ τιμὰς, ὅσας ἡδύνατο νὰ παρὰσχῃ ἡ γενέτειρα, καὶ ἔτυχε παρὰ τῶν ἐπιστρεψάντων Τούρκων περαιτέρας ἀνυψώσεως ἐπ' ἀνταμοιβῇ τῆς βοήθειας, ἣν παρέσχε πρὸς καθυσύχασιν τοῦ λαοῦ. Ὁ νέος πασσᾶς τοῦ Βελιγραδίου, οὗ τὴν χεῖρα εἶχε τραυματίσει ἔν τινι μάχῃ, διώρισεν αὐτὸν *δμπερκινέζ*, ἥτοι ἐπάρχοντα, τριῶν διαμερισμάτων, καὶ ἐπὶ τινα χρόνον ἐφαίνετο ἀρκούμενος εἰς τὴν χρῆσιν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ πρὸς τὸ συμφέρον τῶν κατακτητῶν. Ἀντὶ νᾶναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν ἀποστασίας ἐκτραγείσης ἔν ἔτος μετὰ τὴν ἐπάνοδον τῶν Τούρκων, κατέστειλεν αὐτόχρημα αὐτὴν, φρονῶν, ὅτι δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐπιστῇ ὁ καιρὸς ἐξεγέρσεως ἐπιτυχοῦς. Ἀλλ' αἱ ὁμότητες τῶν νικητῶν ἔπεισαν αὐτὸν, ὅτι μόνον βία ἡδύνατο νὰ ἰσχύσῃ κατ' αὐτῶν, καὶ ἡ ἀγανάκτησις τῶν συμπολιτῶν κατέδειξεν εἰς αὐτὸν, ὅτι εἶχεν ἔλθει ἡ ὥρα, ἵνα κατενεχθῇ τὸ ὀριστικὸν τραῦμα. Καὶ δὴ τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων τοῦ 1815 ἀνύψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως ὑπὸ

τὴν δρῶν τὴν πρὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Τακόβου, οὗ τὸ ὄνομα εἶνε αἰμίμηστον ἐν τῇ σερβικῇ ἱστορίᾳ καὶ ἀπομνημονεύεται σήμερον ὑφ' ἐνὸς τῶν σερβικῶν παρασήμων. Ὁ δὲ ἡθροισμένος λαὸς ὤμοσε νὰ λησμονήσῃ τὰς διαιρούσας αὐτὸν διενέξεις καὶ συμπράξῃ ἐν ὁμονοίᾳ ἐναντίον τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ. Ἡ ἀποστασία διεδόθη ἀνὰ σύμπασαν τὴν χώραν, καὶ πολλοὶ τῶν φυγάδων ἤρχισαν ἐπιστρέφοντες ἀπὸ τῶν ἐν Αὐστρίᾳ ἀσύλων. Διὰ δὲ τῆς ἀλώσεως τοῦ ἱστορικοῦ φρουρίου Πασσάροβιτς οἱ ἐπαναστάται ὑπερίσχυσαν τῶν ἐπὶ τοῦ σερβικοῦ ἐδάφους τότε εὐρισκομένων τουρκικῶν δυνάμεων. Ἡ δὲ κατάστασις τῶν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ πολιτικῶν πραγμάτων κατ' ἐκείνο τοῦ χρόνου ἐνέπνευσεν εἰς τὸν Μαχμουτ Β' τὸν φόβον περαιτέρων ἐχθροπραξιῶν δυναμένων νὰ γάγῃ εἰς ἐπέμβασιν τῆς Ῥωσίας. Καὶ δὴ ὁ Ναπολέων εἶχεν ἤδη πέσει, καὶ ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ῥώσος πρέσβυς ἠὺκαίρησε νὰ ὑποβάλλῃ εἰς τὸν σουλτάνον ὠρισμένας ἀξιώσεις καὶ νὰ ὑπομνήσῃ αὐτὸν τὴν συνθήκην τοῦ Βουκουρεστίου. Καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες πληρεξούσιοι ἐν τῷ συνεδρίῳ τῆς Βιέννης εἶχον ἀποφύγει νὰ πράξωσιν τι ὑπὲρ τῶν ἐπιτρόπων τῆς Σερβίας, οἵτινες εἶχον ζητήσῃ τὴν βοήθειαν αὐτῶν, ἀλλ' ἡ Ῥωσία ἤτο ἐγγυτέρα εἰς τὸν Αἷμον καὶ ἐνδιεφέρετο πλείοτερον περὶ τῶν ἐκεῖ πραγμάτων. Τέλος ἐπῆλθε συνδιαλλαγή μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Σέρβων. Καὶ οἱ μὲν Σέρβοι ἐτήρησαν τὰ ὅπλα αὐτῶν, ἀλλ' ἐδέχθησαν νὰ μείνωσιν ὑποτελεῖς τοῦ σουλτάνου· οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς Σέρβους νὰ εἰσπράττωσι τοὺς φόρους καὶ παρεχώρησαν εἰς αὐτοὺς συμμετοχὴν ἐν τῇ δικαιοδοσίᾳ, κατεστάθῃ δ' ἐν Βελιγραδίῳ ποιὰ τις γερουσία χάριν τῶν δύο τούτων σκοπῶν. Οὕτως οἱ ἐπαναστάται ἀπέκτησαν τὸ μέγα κέρδος νὰ ἔχωσιν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Μίλος ἡγέτην, οὗ τὰ πρόσφατα κατορθώματα εἶχον ἀναδείξει αὐτὸν ἀντιπρόσωπον τῶν ἐθνικῶν αἰσθημάτων.

Ἀλλὰ προσωπικαὶ ἀντιζηλῖαι ὑπῆρξαν ἡ κατάρα τῶν Χριστιανῶν τοῦ Αἷμου. Ὁ Μίλος, καίπερ ὢν ἀνὴρ μέγας, δὲν ἠδύνατο νάνεχθῇ ἀντιπάλους μεταξὺ τῶν συμπολιτῶν, καὶ πρῶτον αὐτοῦ ἔργον μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης ὑπῆρξε τὸ νὰ ποιήσῃ ἐκποδῶν ἅπαντας τοὺς ὁπωςδήποτε ἀνταγωνιζομένους πρὸς αὐτόν. Καὶ δὴ ὁ μὲν πρῶτος πρόεδρος τῆς νέας ἐθνικῆς γερουσίας τῇ εἰσηγήσει αὐτοῦ παρεδόθη εἰς τὸν Τοῦρκον πασσᾶν, ὅπως θανατωθῇ. Ὑπερφιάλος δὲ τις ἐπίσκοπος, ὅστις δὲν ἐφέρετο πρὸς τὸν Μίλος μεθ' ἱκανῆς εὐλαβείας, εὐρέθη πεφονευμένος ὑπὸ ληστῶν ὑπὸ περι-

στάσεις ὑπόπτους. Τὴν αὐτὴν δὲ τύχην ὑπέστη αὐτὸς ὁ Καραγεώργης. Ὁ πρῶν ἡγέτης τῶν Σέρβων εἶχεν ἐπιστρέψει λάθρα ἐκ τῆς ἔξορίας, μεστὸς ἐλπίδων, ὅτι νέα ἐπανάστασις ἤθελεν ἀπελευθερώσει τὴν χώραν ἀπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἐμφορούμενος τῆς πεποιθήσεως περὶ προσδοκωμένης εὐδιοργανώτου ἐπαναστάσεως ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, ἣτις ἔμελλε νάποσπάσῃ τὴν προσοχὴν τοῦ σουλτάνου. Παράωρμα δὲ τὸν Μίλος νὰ συμπράξῃ μετ' αὐτοῦ ἐν τῷ ἔθνικῳ ἔργῳ. Ἄλλ' ὁ πολυμήχανος Ὀβρένοβιτς δὲν εἶχε τὴν πρόθεσιν νὰ συμμερισθῇ τὴν ἰδίαν δόξαν μετ' ἄλλου. Κατέστησε λοιπὸν γνωστὴν εἰς τὸν πασσᾶν τὴν ἐν τῇ χώρᾳ παρουσίαν τοῦ Καραγεώργη, καὶ ὁ πασσᾶς παρεκάλεσεν αὐτὸν νὰ στείλῃ εἰς τὸ Βελιγράδιον τὴν κεφαλὴν τοῦ ἐλευθερωτοῦ. Ἡ δὲ διαταγὴ αὕτη ἐξετελέσθη τῇ 12 Ἰουνίου τοῦ 1817 ὑπὸ τοῦ Βουίτσα Βουλίτσεβιτς, τοῦ δημάρχου Σεμενδρίας, πιθανῶς κατόπιν κελεύσματος τοῦ Μίλος, καὶ τὸ αἰμοσταγὲς τρόπαιον μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν αὐτοῦ πρὸς μεγάλην χαρὰν τοῦ πασσᾶ διεπέμφθη εἰς Κωνσταντινούπολιν χάριν εὐφροσύνης τοῦ σουλτάνου. Οὕτως ἀπώλετο ὁ πρῶτος πρόμαχος τῆς ἐλευθερίας τῶν Σέρβων, καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ μετέδωκεν εἰς τοὺς συμπολίτας κληρονομίαν μίσους ἐπιζήσαντος μέχρι τρίτης γενεᾶς. Ἐπὶ τέλους δ' ὁ Μίλος, ἀπηλλαγμένος παντὸς ἀντιπάλου, ἀνεγνωρίσθη τὸν Νοέμβριον τοῦ 1817 ὑφ' ἀπάντων τῶν ἀρχηγῶν ὡς ἡγέτης αὐτῶν καὶ ὠμολογήθη, ὅπως μετὰ θάνατον διαδεχθῇ αὐτὸν ὁ ἐξ ἀγχιστείας συγγενέστατος.

Ἡ πρώτη πράξις τοῦ δράματος τῆς χειραφεσίας τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου εἶχε περανθῇ. Ἡ Σερβία εἶχεν ἀνοίξει τὴν ὁδόν. Ταύτην δ' ἔμελλε νάκολουθήσῃ ἡ Ἑλλάς, ἐπισύρουσα τὴν προσοχὴν τῶν δυνάμεων εἰς τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΤΑ ΠΡΟΕΟΡΤΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ (1815—1821)

Ἡ διαρρύθμισις τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην ἐν ἔτει 1815 ἦπτετο ἐκεῖνων μόνον τῶν Ἑλλήνων, ὅσοι κατῴκουν τὰς νήσους ἐκεῖνας, αἵτινες μέχρι τοῦ 1797 ἐτάσσοντο εἰς τὰς κτήσεις τῆς βενετικῆς πολιτείας καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου ἐκείνου, ἐξαιρουμένης μόνον τῆς βραχείας περιόδου καθ' ἣν εἶχον ἀποτελέσει τὴν Ἑπτάνησον πολιτείαν,

Ἡ Ἰθάκη.

εἶχον περιέλθει εἰς τοὺς Γάλλους, ἕως μία μετὰ τὴν ἄλλην αἱ νῆσοι ἐκεῖναι εἶχον περιπέσει εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς. Κατὰ τὴν συνθήκην τῆς 24 Ὀκτωβρίου 1815 ἡ Κέρκυρα, ἡ Κεφαλληνία, ἡ Ζάκυνθος, ἡ Λευκάς, ἡ Ἰθάκη, τὰ Κύθηρα καὶ οἱ Παῆσοι μετὰ τῶν ἀπ' αὐτῶν ἐξηρημένων νησιδρίων ἀπετέλεσαν τὴν «Ἡνωμένην πολιτείαν τῶν Ἰονίων νήσων» ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Γεωργίου Γ' καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ. Εἶχε δὲ συμφωνηθῇ ὁ διο-

ρισμός λόρδου ἄρμοστοῦ, μέλλοντος νὰ συγκαλέσῃ νομοθετικὴν συνέλευσιν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ψηφίσεως νέου καταστατικοῦ χάρτου. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξύ ἔμελλον νὰ ἐξακολουθῶσιν ἰσχύουσαι αἱ ὑφιστάμεναι πολιτικαὶ διατάξεις.

Καὶ αἱ μὲν νότιοι νῆσοι τῆς Ἰονίου ὁμάδος εἶχον ἤδη ἐθισθῇ εἰς τὴν δικαίαν, καίτοι αὐθαίρετον, διοίκησιν τὴν ἐν αὐταῖς ἐγκατασταθεῖσαν ὑπὸ τοῦ καταλαβόντος αὐτὰς, τοῦ σίρ Χούδσωνος Λόου, τοῦ μέλλοντος δεσμοφύλακος τοῦ Ναπολέοντος. Ἀφ' ἑτέρου δ' ὁ σίρ Ἰάκωβος Campbell, εἰς ὃν ὁ Γάλλος φρούραρχος εἶχε παραδώσει τὴν Κέρκυραν τῷ 1814, εἶχεν ἀναδειχθῇ οὕτω δημοφιλὴς παρὰ τοῖς Κερκυραίοις, ὥστε δι' αἰτήσεως ἐξήτησαν παρὰ τῆς βρετανικῆς κυβερνήσεως νὰ διορίσῃ αὐτὸν πρῶτον λόρδον ἄρμοστήν. Ἄλλ' ἀπ' ἐναντίας ἡ κυβερνήσις ἀπέστειλε τὸν σίρ Θωμᾶν Μαϊτλανδ, ἀδελφὸν τοῦ λόρδου Lauderdale καὶ διοικητὴν τῆς Μελίτης, ὅπου ἔνεκα τοῦ δεσποτικοῦ αὐτοῦ χαρακτήρος εἶχε δοθῇ εἰς αὐτὸν τὸ παρωνύμιον «Βασιλεὺς Θωμᾶς». Οὐχὶ δὲ ἀδίκως συνεζητήθη κατὰ πόσον ὑπῆρξε συνετὴ ἢ τοιαύτη ἐκλογή, ἐπειδὴ ὁ πρῶτος λόρδος ἄρμοστής, καίπερ ὢν ἱκανὸς καὶ ἐντιμος, ἦτο σκαιὸς στρατιώτης ἔχων τὴν ὄψιν κυνὸς Μολοσσοῦ, οὗ ἡ ἄμουςος γλῶσσα ἐξέπληττε τοὺς κομποῦς Ἰονίους καὶ αἱ συμποτικαὶ ἔξεις δυσηρέστουν λαὸν φύσει ἐγκρατῇ. Ἄλλ' ἐν τούτῳ τῷ μεταξύ αἱ Ἰόνιοι νῆσοι ἀπεδέχθησαν τὴν νέαν κατάστασιν πραγμάτων μετ' ἐκδηλώσεων χαρᾶς. Ἡ Κεφαλληνία προσεφώνησε τὸν Μαϊτλανδ ὡς «νέον Ἀριστείδην», ἰωνικὸς δὲ ναὸς ἐν Κερκύρᾳ καὶ μνημεῖα ἐν ἄλλαις νήσοις ἀπομνημονεύουσι μέχρι καὶ τῆς σήμερον τὰς ὑπηρεσίας τοῦ αὐταρχικοῦ μὲν, ἀλλὰ καλοκάγαθου ἄρχοντος, εἰς ὃν παράδοξος τῆς τύχης φορὰ εἶχεν ἐμπιστευθῇ τὰ ποιητικὰ βασίλεια τοῦ Ὀδυσσεὺς καὶ τοῦ Ἀλκινόου.

Ὁ σίρ Θωμᾶς Μαϊτλανδ, ὅστις ἔφθασεν ἀρχομένου τοῦ 1816, κατέληξεν ἐκ τῶν πορισμάτων προσφάτου πείρας καὶ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ κράσεως καὶ παρατηρήσεως εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ Ἰόνιοι δὲν ἦσαν ἀκόμη ἱκανοὶ πρὸς διοίκησιν τῶν ἰδίων ἑαυτῶν πραγμάτων· διὸ, ἅτε ὀφείλων νὰ χορηγήσῃ εἰς αὐτοὺς Σύνταγμα, ἀπεφάσισε νὰ δώσῃ εἰς αὐτοὺς θεσμοὺς ἐλευθέρους κατ' ἐπίφασιν μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ κατ' οὐσίαν. Καὶ δὴ διώρισε *Καταρκτικὸν συμβούλιον* ἔνδεκα Ἰονίων ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ βαρῶνου Ἐμμανουήλ Θεοτόκη, ἐπιτετραμμένουτὸ ἔργον τῆς συγκλήσεως τῆς συντακτικῆς συνελεύσεως. Ἦτο

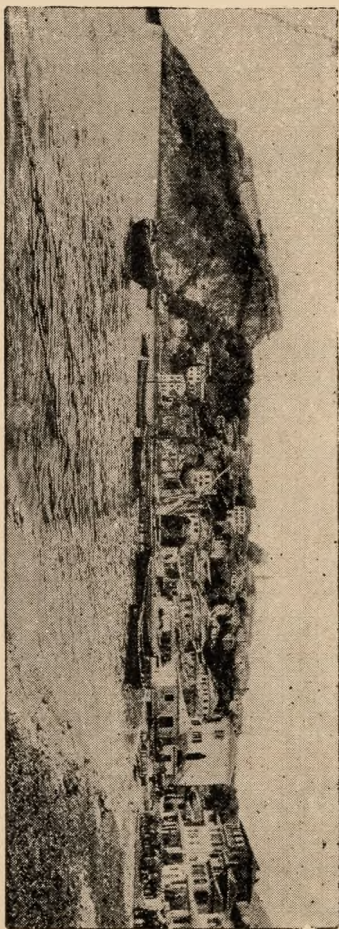
δ' ὁ πρόεδρος ἐκεῖνος μέλος περιωνύμου κερκυραϊκοῦ οἴκου, ἐξ οὗ εἶχεν ἤδη προέλθει εἰς τῶν ἀναμορφωτῶν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὁ θεῖος αὐτοῦ Νικηφόρος, καὶ ὁ πρόεδρος τῆς γερουσίας τῆς Ἑπτανήσου πολιτείας, ὁ πατὴρ αὐτοῦ τοῦ Ἑμμανουήλ. Ὁ δὲ βαρῶνος Θεοτόκης, ὢν φιλόπατρις Ἕλλην καὶ σταθερὸς φίλος τῆς Μεγάλης Βρετανίας ἐν ταῦτῳ, ἦτο προφανῶς ἐνδεδειγμένος ἵνα τύχη τοῦ ἀξιώματος ἐκεῖνου. Συνεκροτήθη λοιπὸν συντακτικὴ συνέλευσις ἐκ τεσσαράκοντα μελῶν, ὧν ἔνδεκα μὲν ἦσαν ἤδη μέλη τοῦ *Καταρκτικοῦ*, οἱ δὲ λοιποὶ εἴκοσι καὶ ἑννέα ἐξελέχθησαν ὑπὸ τῶν νήσων ἐκ διπλοῦ καταλόγου ὑποψηφίων, ὑποβληθέντος ὑπὸ τοῦ σώματος ἐκεῖνου. Διὰ δὲ τοῦ σχεδίου ἐκεῖνου, καταρτισθέντος κατὰ μίμησιν τοῦ ἐπινοηθέντος ὑπὸ τοῦ ἐν Ἑπτανήσῳ πληρεξουσίου τῆς Ῥωσίας τῷ 1803, ὁ λόρδος ἄρμοστὴς κατώρθωσε νὰ συγκαλέσῃ συνέλευσιν, ἣτις θὰ ὑπέκειτο εἰς τὰς θελήσεις αὐτοῦ. Εἰς τὸ σῶμα δὲ τοῦτο ὑπεβλήθη ὑπὸ τοῦ *Καταρκτικοῦ* συμβουλίου τὸ σχέδιον Συντάγματος, ὅπερ ἐψηφίσθη ὁμοφώνως τῇ 20 Ἀπριλίου 1817. Ὁ καταστατικὸς οὗτος χάρτης καθίδρυσεν δύο κοινοβουλευτικὰ σώματα, *Νομοθετικὴν συνέλευσιν* (Βουλὴν), ἐξ ἔνδεκα *ἀκεραίων*, ἥτοι διοριζομένων, μελῶν καὶ εἴκοσι καὶ ἑννέα *ἐκλεκτέων* κατὰ τὸν αὐτὸν ὡς ἡ συντακτικὴ συνέλευσις τρόπον, καὶ *Βουλὴν* (Γερουσίαν) ἐξ μελῶν, ὧν τέσσαρα μὲν ἀντιπροσωπεύοντα τὰς τέσσαρας μεγάλας νήσους καὶ ἐν ἀντιπροσωπεῦον τὰς τρεῖς μικρὰς νήσους καὶ λαμβανόμενον ἐξ αὐτῶν ἐκ περιτροπῆς, ἐξελέγοντο ὑπὸ τῆς Νομοθετικῆς συνελεύσεως ἐξ ἀνδρῶν μετεχόντων αὐτῆς καὶ ὑπέκειντο εἰς τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ λόρδου ἄρμοστοῦ, τὸ δὲ ἔκτον, ὁ πρόεδρος, διωρίζετο ὑπὸ τοῦ προστάτου βασιλέως διὰ μέσου τοῦ λόρδου ἄρμοστοῦ ἐκ τῶν τάξεων τῶν Ἰονίων εὐπατριδῶν. Ἀμφοτέρων τῶν κοινοβουλευτικῶν σωμάτων τὰ μέλη ἐλάμβανον μισθὸν καὶ ὁδοιπορικὰ ἔξοδα. Ἀμφοτέρων δ' ἡ διάρκεια ἦτο πενταετής, τοῦ δὲ προέδρου τῆς γερουσίας ἡ ἀρχὴ διήρκει τὸ ἥμισυ τοῦ χρόνου τούτου. Ἀλλ' ὁ πρόεδρος οὗτος, ὅστις ἠδύνατο νὰ ἐκλεχθῇ καὶ πάλιν, ἔφερεν εἰς ἀντάλλαγμα τῆς βραχυτέρας ἀρχῆς τὴν προσωνομίαν *ὑψηλοτάτου*, ἐτύγγανε κατὰ τὰς ὑποδοχὰς τιμῶν στρατιωτικῶν καὶ ἦτο ὁ ἐπιφανέστατος τῶν ἀνδρῶν ἐν τῷ Ἰονίῳ κράτει μετὰ τὸν λόρδον ἄρμοστήν, εἰς οὗ ἄλλως τὴν εὐνοίαν ἐστηρίζετο χάριν τοῦ διορισμοῦ καὶ τοῦ ἐπαναδιορισμοῦ αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ δικαίωμα τῆς συγκλήσεως τῆς βουλῆς εἰς ἔκτακτον σύνδον πλὴν τῆς συνήθους, ἣτις συνεκαλεῖτο τὴν 17 Φεβρουαρίου ἐκάστου δευτέρου

ἔτους, καὶ τῆς εἰς τὸ στέμμα ὑποβολῆς προτάσεως περὶ διαλύσεως αὐτῆς εἶχεν ὁ λόρδος ἄρμοστής, οὗτος ἦτο κατ' οὐσίαν πανίσχυρος. Ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις ἑξὶ νήσοις ἀντεπροσωπεύετο ὑπὸ τοποτηρητῶν καὶ ἡ γερουσία διώριζε τὸν ἑπαρχον ἐκάστης, συνήθως ἐπιχωρίου ἀνδρας, ὑποκειμένους εἰς τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ ἄρμοστοῦ, οἱ δὲ ἑπαρχοὶ ἐζήτουν τὴν ἐπικύρωσιν τῶν τοποτηρητῶν διὰ πᾶσαν ἐνέργειαν αὐτῶν. Τὰ ἐπιχώρια δημοτικά συμβούλια, ὧν πρόεδροι ἦσαν οἱ ἑπαρχοὶ, ἐξελέγοντο διὰ φανεράς ψηφοφορίας. Ἡ δὲ γερουσία ἐξέλεγεν, ὁμοίως ἐπὶ τῷ ὄρφ τῆς ἐπικυρώσεως ὑπὸ τοῦ ἄρμοστοῦ, τὰ δύο Ἰόνια μέλη τοῦ Ἀνωτάτου συμβουλίου τῆς δικαιοσύνης, τῶν δύο λοιπῶν Ἀγγλῶν δικαστῶν διοριζομένων ὑπὸ τοῦ στέμματος· ὁ δὲ ἄρμοστής καὶ ὁ ἄρχων τῆς γερουσίας ἦσαν ἐκτάκτως μέλη τοῦ αὐτοῦ δικαστηρίου. Τυπογραφεῖον ἄλλο πλὴν τοῦ τῆς κυβερνήσεως δὲν ἠδύνατο νὰ ἰδρυθῇ ἄνευ συναινέσεως τῆς γερουσίας καὶ τοῦ ἄρμοστοῦ, καὶ ἡ ἐπίσημος Ἐφημερὶς τῆς ἡνωμένης πολιτείας τῶν Ἰονίων νήσων (*Gazette of the United States of the Ionian Islands*) ἡ τὸ πρῶτον δημοσιευθεῖσα ἐν Ζακύνθῳ ὑπὸ τίτλον μικρὸν διαφέροντα τῷ 1810 καὶ κατόπιν μετατεθεῖσα εἰς Κέρκυραν, ὑπῆρξεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὸ μόνον ἑπτανησιακὸν φύλλον. Ἐξεδίδετο δ' ἡ Ἐφημερὶς αὕτη ἐφ' ἱκανὰ ἔτη μόνον Ἰταλιστί· καίτοι δ' ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία καὶ τὸ ἑλληνικὸν ἰδίωμα εἶχον ἀναγνωρισθῇ ὥς ἡ ἐπικρατοῦσα θρησκεία καὶ γλῶσσα, ἐγένετο χρῆσις τῆς μὲν ἀγγλικῆς ἐν τῇ διοικήσει, τῇ ὑγειονομικῇ καὶ τῇ ταχυδρομικῇ ὑπηρεσίᾳ, τῆς δὲ Ἰταλικῆς ἐν τῇ νομοθεσίᾳ μέχρι τοῦ 1849, ἡ δ' ἐθνικὴ γλῶσσα δὲν ἐπεβλήθη ὑποχρεωτικῶς ἐν τῇ δημοσίᾳ ὑπηρεσίᾳ πρὸ τοῦ 1852. Τοιοῦτο ἦτο τὸ σύστημα, καθ' ὃ διωκθήθησαν αἱ Ἰόνιοι νῆσοι ἐπὶ τεσσαρακονταετίαν καὶ ὑπερέκεινα.

Τὸ Ἰόνιον σύνταγμα τοῦ 1817 δύναται μὲν νὰ φανῇ ἀνελεύθερον τὴν σήμερον, ἀλλ' ἦτο χαρακτηριστικὸν τῶν χρόνων ἐκείνων καὶ πρέπει νὰ κριθῇ ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ. Αἱ Ἰόνιοι νῆσοι κατὰ τὰ προηγηθέντα εἴκοσιν ἔτη εἶχον ὑπάρξει τὸ παίγνιον τῶν φατριῶν καὶ εἴπερ τινὸς ἄλλου εἶχον ἀνάγκην ἡσυχίας καὶ δικαίας ἐφαρμογῆς τῶν νόμων. Ὁ δὲ Μαϊτλανδ ἀφῆκε μὲν οἶαν εὖρε τὴν ἀτέλειαν, τὸ προνόμιον τῶν εὐπατριδῶν, εὐηργέτησε δὲ τοὺς χωρικοὺς, ἀπαγορεύσας μὲν τὰ τοκογλυφικά δάνεια, ἅτινα μετέβαλλον αὐτοὺς εἰς δουλοπαροίκους, διευκολύνας δὲ τὴν πώλησιν γαιῶν καὶ ποιησάμενος ἑναρξιν κατασκευῆς τῶν ἐξαιρέτων ἐκείνων ὁδῶν, αἵτι-

νες εἶνε τὸ ἄριστον μνημεῖον τῆς ἐν Ἑπτανήσῳ ἀγγλικῆς διοικήσεως. Ἡ δὲ ὑπ' αὐτοῦ κατάργησις τῆς ψήφου ὑπῆρξε σφάλμα, ἐπειδὴ ἤγαγεν εἰς διενέξεις καὶ ἐκφόβησιν. Πιστεύων δὲ, ὅτι ἀδρῶς μισθούμενοι ὑπάλληλοι ὑπόκεινται εἰς ὀλιγωτέρους πειρασμούς,

Ἄστυς τῆς Πάργας.

ἔδωκε μεγάλους μισθοὺς εἰς τοὺς κατέχοντας τὰς ἀνωτέρας ἀρχάς, καὶ ἐσκεμμένως ἠύξησε τὴν ὑπαλληλίαν, ὅπως ἀνοίξῃ θέσεις εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς, οἵτινες ἀτυχῶς εἶχον κλειστήν τὴν ὁδὸν πρὸς πάντα τὰλλα ἐπαγγέλματα πλὴν τοῦ κλήρου, τῆς νομικῆς καὶ τῆς ἱατρικῆς καὶ οὕς ἐλάχιστα προσεῖλκυε τὸ ἐμπόριον. Ἡ δὲ ἴδρυσις τοῦ τάγματος τῶν ἁγίων Μιχαὴλ καὶ Γεωργίου καὶ αἱ μεγάλοφωνοι προσωινύμιοι γερουσιαστοῦ καὶ νομοθέτου ἐκολάκευσαν τὸν πρὸς τὰς τιμὰς ἔρωτα τῶν Ἰονίων. Οὕτω δ' οἱ εὐπατρίδαι, ἰδίως ἐν τῇ ἔδρᾳ τῆς κυβερνήσεως, ἀπέβησαν οἱ σθεναρώτατοι ὑπέρμαχοι τῆς ἀγγλικῆς προστασίας.

Ἄλλ' ἐπῆλθε μετ' οὐ πολὺ γεγονὸς ἐκθέσαν τοὺς Ἀγγλοὺς εἰς μέγα μῖσος καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἀπομνημονευόμενον ἐν ἑλληνικαῖς χώραις ὡς πολιτικὸν σφάλμα τῆς Ἀγγλίας. Ἡ ῥωσοτουρκικὴ σύμβασις τῆς 9 Μαρτίου 1800 εἶχε παραχωρήσει εἰς τὴν Τουρκίαν τὰ πρότερα ἡπειρωτικὰ ἐξαρτήματα τῶν Ἰονίων νήσων ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς τηρήσεως τῶν

ἀρχαίων αὐτῶν προνομίων, καὶ ἐν τῇ μεταγενεστέρᾳ δὲ συμβάσει, δι' ἧς αἱ Ἰόνιοι νῆσοι εἶχον τεθῆ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἀγγλίας, ἐγίνετο εἰδικὴ μνεῖα τῆς διατάξεως ἐκείνης. Κατ' ἐκείνον δὲ τὸν χρόνον ἅπαντα τὰ τέσσαρα τοιαῦτα ἐξαρτήματα, ἑξαιρουμένης τῆς Πάργας, εἶχον περιέλθει εἰς τὸν πασσᾶν τῶν Ἰωαννίνων Ἀλῆν.

Ἄλλ' ἡ Πάργα κατελήφθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Ναπολέοντος ὑπὸ γαλλικῆς φρουρᾶς, ὅτε οἱ Γάλλοι ἀνέκτησαν τῷ 1807 τὰς Ἰονίους νήσους, ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι ἡ συνθήκη τοῦ 1800 εἶχεν ἀκυρωθῆ διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ παραβιάσεως τοῦ ἄρθρου, δι' οὗ εἶχον ἐξασφαλισθῆ τὰρχαῖα προνόμια τῶν ἄλλοτε βενετικῶν κτήσεων. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ Πάργα κατεῖχeto ὑπὸ γαλλικοῦ στρατοῦ μέχρι τῆς 10 Μαρτίου 1814, ὅτε ὁ σὶρ Κάρολος Γόρδων, Ἄγγλος διοικητὴς τῶν ἀπέναντι κειμένων Παξῶν, κατέλαβε τὴν πόλιν ἐπὶ τῇ προσκλήσει τῶν κατοίκων, φοβουμένων μὴ οἱ Γάλλοι παραδώσωσιν αὐτὴν εἰς τὸν Ἀλῆν¹. Φαίνεται δὲ, ὅτι οἱ Παργηνοὶ εἶχον πιστεύσει, ὅτι ἡ αἵτησις αὐτῶν περὶ ἐνώσεως τῆς γενετείρας μετὰ τῶν Ἰονίων νήσων, καθ' ἃ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς βενετοκρατίας, εἶχε γείνει ἀποδεκτή. Ὁ ἀντιβασιλεύων πρίγκιψ ἐπεδοκίμασε τὴν κατάληψιν τῆς πόλεως αὐτῶν, καὶ Ἄγγλος ἀξιωματικὸς ἐστάθμευεν ἔκτοτ' ἐν αὐτῇ· ἐφαίνετο δὲ βέβαιον, ὅτι οἱ Παργηνοὶ ἔμελλον νὰ τύχωσι, καθ' ἃ οἱ Ἰόνιοι, τῆς προστασίας

Ἀλῆς πασσᾶς.

τοῦ ἀγγλικοῦ στέμματος. Ἄλλ' ἡ Τουρκία ἠξίωσε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς συνθήκης τοῦ 1800, καὶ ὁ σὶρ Θωμᾶς Μαϊτλανδ, ὅστις ἰσχυρίσθη, ὅτι κατὰ τὸν χρόνον τῆς κατοχῆς ἐν ἔτει 1814 δὲν εἶχε παρασχεθῆ «βεβαίωσις μονιμοτέρου συνδέσμου»² καὶ ὅστις ὑπελόγιζεν, ὅτι ἡ παρακράτησις τῆς πόλεως ἔμελλε νὰ στοιχίσῃ πεντήκοντα χιλιάδας λιρῶν κατ' ἔτος, προέβη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς παραχωρήσεως.

¹ Papers relating to the military occupation of Parga σ. 3.

² Papers relating to Parga σ. 49.

Κατ' ἀκολουθίαν, ἀρχομένου τοῦ 1817, ὁ ἀντισυνταγματάρχης De Bosset, Ἑλβετὸς ἀξιωματικὸς ὑπηρετῶν ἐν τῷ ἀγγλικῷ στρατῷ, ἐστάλη, ὅπως παρασκευάσῃ τοὺς Παργηνοὺς χάριν τῆς μεταβιβάσεως τῆς πατρίδος αὐτῶν εἰς τὸν σουλτάνον καὶ ὅπως γνωρίσῃ εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ μεταναστεύσωσιν, ὅτι ἔμελλον νὰ λάβωσιν ἀποζημίωσιν διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν οἰκιῶν αὐτῶν καὶ τῆς περιουσίας καὶ νὰ τύχωσιν ἐλευθέρως ἐξόδου εἰς τὰς Ἰονίους νήσους. Οἱ δὲ κάτοικοι ὁμοθυμῶς ἐξέφρασαν τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν νὰ ἐγκαταλείπωσι τὴν πεφλημένην πατρίδα μᾶλλον ἢ νὰ γείνωσιν ὑπῆκοοι Τοῦρκοι, ἐκτεθειμένοι εἰς τὸ ἔλεος τοῦ τρομεροῦ πασσᾶ τῶν Ἰωαννίνων. Ἀλλ' ἡ δυσκολία τῆς ἐπιτεύξεως ἐκτιμήσεως τῆς περιουσίας αὐτῶν ἐπήνεγκε μακρὰν ἀναβολήν. Οἱ μὲν ἰδιοκτῆται ἀνεβίβαζον τὴν ἀξίαν αὐτῆς εἰς ἑξακοσίας χιλιάδας λιρῶν περίπου, οἱ δὲ Ὀθωμανοὶ ἐπίτροποι ὑπεβίβαζον αὐτὴν εἰς μόνας πεντήκοντα ἑξ χιλιάδας καὶ ἑπτακοσίας πεντήκοντα ἑξ. Κερκυραῖοι δὲ πραγματογνώμονες, κρίνοντες ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις τιμῶν, ἐξετίμησαν αὐτὴν ἀντὶ διακοσίων ὀγδοήκοντα χιλιάδων λιρῶν. Ἐπὶ τούτοις δ' ὁ Μαΐτλανδ ἐπέμεινεν εἰς τὴν ἐκ τοῦ τελευταίου τούτου ποσοῦ ἔκπτωσιν τοῦ ἐνὸς τρίτου, ἐπειδὴ ἡ ἰδιοκτησία ἔκειτο ἐπὶ τῆς Ἡπείρου καὶ ἐνὸς τετάρτου ἐπὶ πλεόν, ἐπειδὴ ἡ πληρωμὴ θὰ ἐγένετο τοῖς μετρητοῖς. Διὸ ἐγνώρισεν εἰς τοὺς Παργηνοὺς, ὅτι δὲν ἔμελλον νὰ πληρωθῶσι πλεόν τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδων λιρῶν. Ἐκθάψαντες δ' οἱ ἀπάτριδες κάτοικοι καύσαντες τὰ ὄστα τῶν προγόνων ἐκτὸς δύο καὶ μόνον οἰκογενειῶν ἐγκατέλιπον τὴν Πάργαν, τῇ δὲ 28 Ἀπριλίου 1819 ἡ τουρκικὴ σημαία διεδέχθη τὴν Ἰόνιον — φεῦ τῆς αἰσχύνης —, καὶ ἡ τελευταία ἐλευθέρα ἑλληνικὴ κοινότης ἐξέλιπε πλεόν. Ἀλλ' ἐπὶ τῇ ἀφίξει αὐτῶν εἰς τὴν Κέρκυραν οἱ Παργηνοὶ δὲν ἔλαβον τὴν ἀποζημίωσιν αὐτῶν ἄνευ νέων ἐκπτώσεων. Ἐπειδὴ ὁ Ἀλῆς εἶχε προτείνει νὰ πληρώσῃ εἰς νόμισμα ὑποτετιμημένον, ὁ Μαΐτλανδ ἀπέκοψεν ὀκτακισχιλίας λίρας χάριν πληρωμῆς εἰς καλὸν νόμισμα, ὑποβιβάσας οὕτω τὸ σύνολον εἰς ἑκατὸν τεσσαράκοντα δύο χιλιάδας, καὶ προσωρινῶς παρεκράτησε καὶ ἄλλο ποσὸν ἐνὸς περίπου ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν χάριν ὁδοιπορικῶν καὶ δαπανῶν τῆς ἐπιτροπείας· ἀλλ' οἱ Παργηνοὶ ἠρνήθησαν νὰ δεχθῶσι τὴν ἀπόδοσιν τοῦ εἰρημένου ποσοῦ ὥς ὀριστικὴν διαρρύθμισιν. Ὑπεσχέθη δ' ἡ κυβέρνησις νὰ κτίσῃ χάριν αὐτῶν ἰδίαν ἐκκλησίαν, καὶ οἱ πρόσφυγες ἔλαβον οἰκίας ἀμισθὶ ἐν τῷ προαστείῳ τῆς Κερκύρας Μανδουκίῳ, ὅπου καὶ διαμένουσιν ἔτι οἱ ἔκγονοι

αὐτῶν. Ἐν δὲ τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς φρουρᾶς τῆς Κερκύρας ὄρῳνται μέχρι καὶ τῆς σήμερον αἱ ἅγιοι εἰκόνες καὶ τὰλλα σκευὴ τῆς ἐκκλησίας τῆς Πάργας, ἅτινα ἐτέθησαν ἐκεῖ «μέχρι τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἔμελλε

Τὸ λάβαρον τῆς Πάργας
ἐν τῷ Ἀγίῳ Γεωργίῳ κατὰ τὸ Παλαιὸν φρούριον τῆς Κερκύρας.

ναπελευθερωθῇ καὶ πάλιν ἡ ἀρχαία πατρίς». Νῦν δὲ, ὅτε ἡ ἡμέρα αὕτη, ἡ ἀπὸ μακροῦ ἐπηγγελμένη, ἀλλὰ μακρὸν ἀναβληθεῖσα, ἐπέστη, ἡ παραχώρησις τῆς Πάργας, ἦν ἐκαυτηρίασαν οἱ ἰταλικοὶ στίχοι τοῦ Berchet καὶ ἔτι σθεναρώτερον ἑλληνικὸν δημοτικὸν ᾄσμα, θὰ

παύση νὰ φλεγμαίνει τὰ στέρνα λαοῦ μεγαλόφρονος, ὅστις οὐδέποτε συνεχώρησε τοὺς Ἀγγλοὺς ἐπὶ τῇ παραδόσει τῶν βωμῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἐστιῶν εἰς τὸν Τοῦρκον, ἔστω καὶ ὑπὸ τὸ πρόσχημα αὐστη-
ρᾶς τηρήσεως συνθήκης διεθνοῦς.

Καὶ ὁ μὲν Ἀλῆς πασσᾶς εἶχε πλέον ἐπιτύχει τοῦ ποθομένου. Ἀλλ' ὁ σουλτᾶνος ἀπὸ μακροῦ ἤδη ἀνησύχει περὶ τῆς ὀσημέραι αὐξούσης ἀνεξαρτησίας τοῦ κατ' ὄνομα ὑπηκόου καὶ ἐπληξε τὸν ὑπεράγαν ἰσχυρὸν σατράπην ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ δευτεροτόκου

Ἡ Βλαχέραινα τῆς Πάργας ¹.

αὐτοῦ υἱοῦ Βελῆ, ἥδη μὲν πρότερον μετατεθέντος ἐκ τῆς διοικήσεως τῆς Πελοποννήσου εἰς Λάρισαν καὶ τώρα ἔτι μᾶλλον ὑποβιβασθέντος διὰ μετα-
θέσεως εἰς τὸ ἥττον σπουδαῖον πασ-
σαλίκιον τῆς Ναυπάκτου. Ὁ δὲ Ἀλῆς διείδεν ἐν τῇ ἐσκεμμένη ταύτῃ πολι-
τικῇ ἐνεργείᾳ τὴν ὑποκίνησιν ἰδίου
ἑαυτοῦ ἐχθροῦ, τοῦ Ἰσμαήλ Πασό-
μπεη, Ἀλβανοῦ καὶ πρότερον φίλου,
ὅστις εἶχε φύγει εἰς τὴν Κωνσταν-
τινούπολιν καὶ εἶχε τύχει ἐκεῖ τῆς
εὐνοίας τοῦ σουλτάνου. Εἰθισμένος
δ' ὁ πασσᾶς τῶν Ἰωαννίνων νάπο-
μακρύνῃ πᾶν ἐμπόδιον ἐπιπροσθοῦν
εἰς τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, ἐμίσθωσε δολο-
φόνους, ὅπως φονεύσωσι τὸν ἐχθρόν.

Ἀλλ' ἡ ἀπόπειρα ἀπέτυχεν, οἱ δολοφόνοι προέβησαν εἰς ὁμολο-
γίας, καὶ ὁ ἡγανακτημένος σουλτᾶνος ἐκήρυξε τὸν Ἀλῆν ἀποστάτην
καὶ προγεγραμμένον καὶ παρεχώρησε τὸ πασσαλίκιον εἰς αὐτὸν
ἐκεῖνον, τοῦ εἶχε μελετηθῇ ὁ φόνος. Οὕτω δ' ἀπειλούμενος ὑπὸ
καταστροφῆς παρὰ τοῦ κυριάρχου, ὁ Ἀλῆς εὗρέθη ἠναγκασμένος
νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων. Οὐδὲν δ' ὑπῆρχε τὸ
παράδοξον ἐν τῇ ἐκκλήσει ἐκείνῃ πρὸς ἄνδρας τῆς φυλῆς καὶ τῆς
θρησκείας ἐκείνης, ἐπειδὴ ὁ πασσᾶς, καίπερ ὢν Μωαμεθανὸς, οὐδέ-

¹ Ἡ εἰκὼν αὕτη, ἀπαχθεῖσα ὑπὸ τῶν Παργηνῶν κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1819 ἐγκατάλειψιν τῆς πατρίδος, ἀπόκειται νῦν ἐν τῇ κατὰ τὴν Κέρκυραν ἐν τῷ Παλαιῷ φρουρίῳ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

ποτε εἶχεν ἐμπιστευθῇ εἰς τοὺς Μουσουλμάνους αὐτοῦ μισθωτοὺς καὶ οὐδέποτε εἶχεν ἰδρῦσαι τζαμίον, ἀλλ' εἶχεν ἐπωφεληθῇ τοὺς Ἑλληνας ἐπισκόπους ὡς ὄργανα, εἶχε κτίσει ἐκκλησίας χάριν τῶν ποιμνίων αὐτῶν, εἶχε μεταχειρισθῇ τὴν γλῶσσαν αὐτῶν ὡς μέσον διπλωματικῆς ἀνταποκρίσεως καὶ εἶχεν ἐνθαρρύνει τὴν σπουδὴν αὐτῆς ἐν ταῖς δύο σχολαῖς, αἷς ἑλληνικῇ φιλοπατρία καὶ φιλομάθεια εἶχεν ἰδρῦσαι ἐν Ἰωαννίνοις, ὅπου ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐλαλεῖτο ὀρθοεπέστερον ἢ ἀλλαχοῦ. Καὶ εἰς μὲν τοὺς Ἀλβανοὺς ἐποιεῖτο λόγον περὶ ἀνεξαρτησίας, εἰς δὲ τοὺς Ἑλληνας περὶ ἀποκαταστάσεως. Οὕτως εἰς τῶν Ἀλβανῶν, ὁ Ὁμέρ Βρυώνης, ὅστις εἶχεν ἀποκτήσει φήμην καὶ πλοῦτον ἀγωνισθεὶς ἐναντίον τῶν Μαμελούκων τῆς Αἰγύπτου, καὶ εἰς τῶν Ἑλλήνων, ὁ Ὀδυσσεὺς, υἱὸς τοῦ περιωνύμου κλέφτου Ἀνδρῆτσου, ἡσπᾶσθησαν τὸν ἀγῶνα αὐτοῦ. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἐν τῷ συνόλῳ ἔδειξαν μικρὰν συμπάθειαν πρὸς τὸν τύραννον, ὃν αἱ ὁμότητες εἶχον καταστήσει ἐπίφοβον ἀνὰ τὴν Ἡπειρον. Ἐν τούτοις δ' ὁ στρατὸς τοῦ σουλτάνου ἀνεδείχθη ἀπανταχοῦ νικηφόρος, ἡ Πάργα, ἡ τελευταία πρόσκτησις τοῦ Ἀλῆ, ὑπετάχθη, καὶ ὁ Ἰσμαὴλ Πασόμπεης ἐκάλεσε τοὺς Παργηνοὺς φυγάδας νὰ ἐπανέλθωσιν· ὁ Ὁμέρ Βρυώνης ἀπέδρασε, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ υἱοὶ τοῦ Ἀλῆ, ὁ Μουχτάρ καὶ ὁ Βελῆς, παρέδωκαν ἐκεῖνος μὲν τὸ Βεράτιον καὶ τὸ Ἀργυρόκαστρον, οὗτος δὲ τὴν Πρέβεζαν. Ἀφ' ἑτέρου οἱ Σουλιῶται, μνήμονες τῆς πρὸς τὴν ἰδίαν πατρίδα διαγωγῆς τοῦ Ἀλῆ, διεπεραιώθησαν ἐκ τῆς Κερκύρας ὑπὸ τὸν Μᾶρκον Βότσαρην, ὅπως βοηθήσωσι τὰς τουρκικὰς ἀρχὰς ἐναντίον τοῦ ἀποστάτου. Ὁ Ἀλῆς ἐπολιορκήθη ἐν αὐτῇ αὐτοῦ τῇ πρωτευούσῃ καὶ ἡσθάνθη τὴν ἀνάγκην νᾶποτεφρώσῃ αὐτὴν, ἵνα μὴ παρᾶσχη σκέπην εἰς τοὺς πολιορκητάς. Ἀλλ' ὁ Ἰσμαὴλ, ὁ Τοῦρκος στρατηγός, ἀντὶ νὰ προσεταιρισθῇ διαλλακτικῶς παρῳργίζε τοὺς Χριστιανοὺς τῆς ἐπαρχίας τοὺς ἀνατεθέντας εἰς αὐτὸν ὡς διάδοχον τοῦ Ἀλῆ. Αἱ δὲ ὑπερβασίαι αὐτοῦ ἤγαγον τὸν ἕνα ἀρχηγὸν μετὰ τὸν ἄλλον νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν μετ' αὐτοῦ σύμπραξιν, καὶ οἱ Σουλιῶται, οἵτινες ἐξηκολούθουν κρατούμενοι μακρὰν τῆς ἐπηγγελμένης εἰς αὐτοὺς πατρίδος καὶ μὴ λαμβάνοντες τὸν ὑπεσχημένον μισθόν, συνήνεσαν νὰ συγχωρήσωσι τὰς ὁμότητας τοῦ ἀρχαίου ἐχθροῦ, καὶ ἀνέλαβον ὑπηρεσίαν παρὰ τῷ Ἀλῇ πασσᾶ. Ὁ δὲ σουλτᾶνος, πεισθεὶς περὶ τῆς ἀνικανότητος τοῦ Ἰσμαὴλ, ἀνέθηκε τὴν ἀρχιστρατηγίαν εἰς τὸν Χουρσίτ πασσᾶν, τὸν διοικητὴν τῆς Πελοποννήσου καὶ παλαιμάχον πεπειραμένον ἐκ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ

στρατείας. Ἄλλα μόλις ὁ νέος στρατηγὸς ἔφθασεν εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ νέος κίνδυνος ἠπειλήσῃ τὴν Τουρκίαν κατὰ τὰ ανατολικά τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου.

Κατὰ τὰ παρελθόντα ἔξ ἔτη μυστικὴ ὁργάνωσις γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα Φιλικὴ Ἑταιρεία εἶχε κατὰ μικρὸν ἐργασθῇ, ὅπως ὑποκινήσῃ ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας. Ἰδρυθεῖσα ἐν Ὁδησσῷ τῷ 1814 ὑπὸ τοῦ Νικολάου Σκουφᾶ, καταγομένου ἔξ Ἀρτης, τοῦ Ἰωαννίτου Ἀθανασίου Τσακάλωφ καὶ τοῦ ἔξ Ἀνδριταίνης τῆς Πελοποννήσου Παναγιώτου Ἀναγνωστοπούλου, ἀπετελεῖτο ἔξ ἑπτὰ τάξεων, χωρουσῶν ὅπῳ τῆς τῶν βλάμι-

*Ἀθανάσιος Τσακάλωφ
ἐξ εἰκόνος τοῦ 1818.*

τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἀφιερωμένων, καὶ διωκεῖτο ὑπὸ μυστικῆς ἐπιτροπείας, φερούσης τὸ ὄνομα ἀνωτάτης ἀρχῆς. Καὶ κατὰ μὲν τὰ τρία πρῶτα ἔτη τῆς υπάρξεως αὐτῆς ἡ ἑταιρεία μικρὰς ἔσχε προόδους, ἀλλὰ κατόπιν οἱ ἀπόστολοι αὐτῆς ἐποίησαν πολλοὺς προσηλύτους ἐν ταῖς νήσοις καὶ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ. Μεταξὺ δὲ τῶν μυηθέντων ὑπῆρξε καὶ ὁ βέης τῆς Μάνης Πέτρος Μαυρομιχάλης. Ἐξεφράσθη δὲ καὶ ἡ γνώμη τῆς μύησεως αὐτοῦ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ. Ἀρχοντες τῆς ἑταιρείας, καλούμενοι πρόξενοι, διωρίσθησαν ἐν Λεβαδείᾳ, εἰς ἄλλους δὲ, ὀνο-

μαζομένους ἐφόρους, ἀνετέθη ἡ διεύθυνσις τῶν ἔργων ἐν Βουκουρεστίῳ, Ἰασίῳ καὶ Γαλαζίῳ. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἔγεινεν αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη, ὅπως ἡ ἡγεσία τοῦ κινήματος ἀνατεθῇ εἰς ἄνδρα ἀξιώματος διαπρεποῦς. Αἱ σκέψεις τῶν Ἑλλήνων ἐστράφησαν, ὡς εἰκὸς, εἰς τὸν κόμιτα Καποδίστριαν, τὸν ἐπιφανῆ Κερκυραῖον, ὃν εἶδομεν διακριθέντα κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν τῇ πατρίῳ Κερκύρᾳ γαλλικῆς κατοχῆς καὶ ὅστις εἶχεν ἀποστῇ τῆς ἐξασκήσεως τῆς ἱατρικῆς χάριν τῆς πολιτικῆς ἐπὶ τῆς Ἑπτανήσου πολιτείας, κατὰ δὲ τὴν ἐκ νέου ἐγκατάστασιν τῆς γαλλικῆς κυριαρχίας εἰσῆλθεν εἰς τὴν ῥωσικὴν ὑπηρεσίαν, ἐν ᾗ διὰ τῆς εὐνοίας τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου Α' καὶ τῆς ἰδίας διπλωματικῆς δεξιότητος ἀνῆλθε μετὰ τοιαύτης ταχύτητος, ὥστε ἀντεπροσώπευσε τὴν Ῥωσίαν ἐν ταῖς συνόδοις τῆς Βιέννης, τῶν

Παρισίων καὶ τοῦ Ἀκνισγράνου (Aix-la-Chapelle). Ἀλλ' ὁ Καποδίστριας δὲν ἐδέχθη τὸ προταθὲν εἰς αὐτὸν ἐν τῇ Φιλικῇ ἐταιρείᾳ ἀξίωμα, ἐπὶ τούτοις δ' ὁ Ξάνθος, ὁ ἀπόστολος τῆς ἐταιρείας, ἐτράπη πρὸς τὸν πρίγκιπα Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, τὸν πρεσβύτατον υἱὸν ὁσποδάρου ἄρξαντος τὸ μὲν πρῶτον ἐν Μολδαβίᾳ, εἶτα δ' ἐν Βλαχίᾳ καὶ ἔγγονον ἄλλου ὁσποδάρου. Ὁ Ὑψηλάντης, ὢν ὑποστράτηγος τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ, εἶχε στερηθῇ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Κούλμ' ἢ δ' εὐγενὴς αὐτοῦ καταγωγή, αἱ μετὰ τῆς Ῥωσίας σχέσεις καὶ τὸ ἴδιον αὐτοῦ φρόνημα συνεδυάζοντο πρὸς ἔνδειξιν αὐτοῦ ὡς τοῦ καταλλήλου ἡγέτου ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἣτις οὕτως ἡδύνατο νὰ φανῇ, ὅτι ἐτύγχανε τῶν συμπαθειῶν τοῦ τσάρου. Ὁ Ὑψηλάντης ἐδέχθη καὶ τῇ 15 Ἰουνίου 1820 ἀνεγνωρίσθη γενικὸς ἔφορος τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν προετίθετο νὰ ὑψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς ἀποστασίας ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι, ἀλλὰ τέλος ἀπεφάσισε νὰ ποιήσῃ ἔναρξιν τοῦ κινήματος ἐν ταῖς παριστρίοις Ἡγεμονίαις, μεθ' ὧν οἱ πρόγονοι αὐτοῦ εἶχον στενὰς σχέσεις ἀπὸ μακροῦ χρόνου. Καὶ εἰς μὲν τὸν ἐπιπολαίως κρίνοντα ἢ Βλαχίᾳ καὶ ἢ Μολδαβίᾳ θὰ

Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης.

ἡδύνατο νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τὸ προσφορώτατον ὀρμητήριον τῆς ἐπιθέσεως αὐτοῦ, ἐπειδὴ εἶχε μὲν συμπεριληφθῇ εἰς τὴν Φιλικὴν ἐταιρείαν ὁ Ἰωάννης Καρατζᾶς, ὁ πρότερον ὁσποδᾶρος τῆς Βλαχίας, ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος, ὅστις εἶχεν ἔχθρικῶς πρὸς τὴν ἐπανάστασιν, ἀπέθανε δηλητηρημισθεὶς, καθ' ἃ λέγεται, ἀρχομένου τοῦ 1821, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ ὁσποδᾶρος τῆς Μολδαβίας Μιχαὴλ Β' Σοῦτσος καὶ ὁ ἐπὶ τῶν ἑξωτερικῶν ὑπουργὸς αὐτοῦ, ὁ ἱστορικὸς Ρίζος Νερουλὸς, εὗρίσκετο ἐν ἀνταποκρίσει πρὸς τὸν Ὑψηλάντην. Ἀλλ' ὅμως οἱ μὲν ἰθαγενεῖς τῶν δύο Ἡγεμονιῶν ἐθεώρουν τοὺς Φαναριώτας τυράννους μᾶλλον ἢ ἐλευθερωτὰς, οἱ δὲ Ῥωμᾶνοι ἀγρόται δὲν ἐνεφοροῦντο ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Οὕτω δὲ συνέβη ὥστε τὸ αὐτὸ ἐκείνο κίνημα, δι' οὗ ἀπεσπάσθη ἡ Ἑλλὰς ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, νὰ

χειραφετήσῃ τοὺς Ῥωμάνους ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων αὐτῶν ἡγεμόνων.

Ἐν τούτοις δ' ὁ Ὑψηλάντης, πεποιθὼς εἰς τὴν ἐπιτυχίαν, διέβη τὸν Προὔθον, ἀποτελοῦντα ἀπὸ τοῦ 1821 τὸ σύνορον μεταξὺ τῆς Ῥωσικῆς καὶ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, καὶ εἰσῆλθεν ἄνευ ἀντιστάσεως εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Μολδαβίας. Ἡ φρουρὰ τοῦ ὀσποδάρου προσεχώρησεν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῶν Φιλικῶν, οἱ δὲ ὀλίγοι ἐν Ἰασίῳ Τοῦρκοι στρατιῶται ἀφωπλίσθησαν, καὶ ὁ Ὑψηλάντης καὶ ὁ Σοῦτσος συνηντήθησαν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ὑπουργοῦ. Ἄλλ' ἐν τῇ ἐξασκήσει τῆς ἀρχῆς κατεφάνησαν μετ' οὐ πολὺ αἱ ἐλλείψεις τοῦ ἡγέτου τῆς ἐπαναστάσεως. Καίπερ ὦν μεστὸς εὐγενῶν αἰσθημάτων, ἐστереῖτο ἐμπειρίας προσώπων καὶ πραγμάτων. Προκῆρυξις τοῦ Ὑψηλάντου ἀγγέλλουσα, ὅτι *θέλετε ἰδεῖ μίαν κραταιὰν δύναμιν τὰ ὑπερασπισθῆναι τὰ δίκαιά μας*, δυσηρέστησε τὴν Ῥωσικὴν κυθέρησιν, ἡ δὲ σφαγὴ Τούρκων ἐν Γαλαζίῳ καὶ Ἰασίῳ ἐξῆγειρε τὸν φανατισμὸν τῶν ὁμοεθνῶν αὐτῶν, καὶ ἡ διὰ βίας εἰσπραξις χρημάτων παρὰ τινος ἐπιχωρίου τραπεζίτου χάριν τοῦ ἀγῶνος ἐξεφόβησεν ἄλλους κεφαλαιούχους. Ὁ δὲ τσάρος, ἀπησχολημένος τότε ἐν Λαϊμπάχη περὶ τὴν καταστολὴν ἐπαναστάσεως ἐκραγείσης ἐν Νεαπόλει, ἀπέβαλε πᾶσαν συμπάθειαν πρὸς τὸν Ὑψηλάντην καὶ διέγραψε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀπὸ τῶν καταλόγων τοῦ Ῥωσικοῦ στρατοῦ. Ὁ δὲ οἰκουμενικὸς πατριάρχης, πιεζόμενος ὑπὸ τοῦ σουλτάνου, ἀφώρισε τὸν μέλλοντα σωτῆρα τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸν ὀσποδάρην τῆς Μολδαβίας. Καὶ ὁ μὲν Ὑψηλάντης προεχώρησε βραδέως πρὸς τὸ Βουκουρέστιον, ὁ δὲ Σοῦτσος ἔφυγεν εἰς τὸ Ῥωσικὸν ἔδαφος, ὑπάρξας ὁ τελευταῖος Φαναριώτης ἡγεμὼν ὁ ἐνεργῶς κυβερνήσας χώραν Ῥωμανικὴν.

Ἀφίχθεις δ' εἰς τὴν Βλαχίαν ὁ Ὑψηλάντης εὗρε νέον ἐμπόδιον ὑπὸ τὴν μορφὴν ἐπιχωρίου ἐπαναστάσεως, ἣτις εἶχε πράγματι ἐθνικὸν χαρακτήρα. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου ἀνὴρ ἀνήκων εἰς τοὺς μικροὺς εὐπατρίδας, ὁ Θεόδωρος Βλαδιμηρέσκος, ἐπονομαζόμενος οὕτως ἐκ τοῦ παρασήμου τοῦ Ῥωσικοῦ τάγματος τοῦ ἁγίου Βλαδιμήρου, οὗ εἶχεν ἀξιωθῆ κατὰ τὸν τελευταῖον Ῥωσοτουρκικὸν πόλεμον, εἶχεν ἐξεγείρει ἐν Μικροβλαχίᾳ ἀποστασίαν ἐναντίον τῶν εὐπατριδῶν, Ἑλλήνων τε ὁμοῦ καὶ Ῥωμάνων. Τὸ κίνημα δὲ τοῦτο, ὕπερ ἦτο τὸ κατ' ἀρχὰς κοινωνικὸν μᾶλλον ἢ πολιτικόν, ἀπέβη πολιτικὸν καὶ ἐθνικόν, ὅτε ὁ ἡγέτης αὐτοῦ ἔφθασεν εἰς τὸ Βουκουρέστιον. Οἱ ἐπιχώριοι εὐπατρίδαι συνείδον, ὅτι τὸ ἄριστον,

ὅπερ ἡδύναντο νὰ πράξωσιν, ἦτο νὰ χωρισθῶσιν ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ τρέψωσι τὸν σάλον, ὅστις ἐφαίνεται οἶονεῖ τις ἀπήχησις τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἐναντίον τῶν ξένων τῶν ἐπὶ χρόνον μακρὸν κυβερνησάντων τὴν χώραν. Ὁ Θεόδωρος ἦλθεν εἰς συνεννόησιν πρὸς τοὺς «πατριώτας» εὐπατρίδας τοὺς ἀποδοκιμάζοντας πᾶσαν ἐχθροπραξίαν ἐναντίον τοῦ σουλτάνου· οὕτω δὲ τὸ κίνημα αὐτοῦ ἦτο ἔκτοτ' ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον πρὸς τὸ τοῦ Ὑψηλάντου. «Ἡ Ἑλλάς», ἔλεγεν ὁ ἀρχηγὸς τῶν Φιλικῶν, «ἀνήκει εἰς τοὺς Ἑλληνας καὶ ἡ Ῥωμανία εἰς τοὺς Ῥωμάνους». Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ οἱ Τοῦρκοι προέβαινον εἰς δραστηρίαν παρασκευάς, ὅπως διατηρήσωσιν αὐτοὶ τὴν Ῥωμανίαν. Τουρκικὸς στρατὸς εἰσῆλσεν εἰς τὸ Βουκουρέστιον, καὶ ὁ Ὑψηλάντης, ὑποπτεύων προδοσίαν τοῦ ἀντιζήλου, διέταξε τὴν κράτησιν αὐτοῦ ἔπειτα ἐπέτρεψε τὴν ἀνιλεῖν σφαγὴν αὐτοῦ. Καὶ ὑπὸ μὲν τῶν Ἑλλήνων καταγγέλλεται ὁ δολοφονηθεὶς ὡς προδότης, ἀλλ' ὡς πατριώτης ἐξυμνεῖται ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν, ἀναγόντων τὴν ἀποκατάστασιν τῶν Ἰθαγενῶν ἡγεμόνων εἰς τὴν ἐπανάστασιν αὐτοῦ.

Μεττερνίχος.

Ὁ δὲ Ὑψηλάντης δὲν ἡδυνήθη νὰ συγκρατηθῇ ἐπὶ μακρὸν ἐν Βλαχίᾳ μετὰ τὴν ἐξολόθρευσιν τοῦ Ἰθαγενοῦς ἀντιπάλου. Τῇ 7 Ἰουνίου ὁ Ἱερὸς λόχος, ὃν εἶχε συγκροτήσῃ ἐκ νεαρῶν Ἑλλήνων τῶν ἀνωτέρων καὶ τῶν μέσων τάξεων καὶ ὅστις διωκεῖτο ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Νικολάου, μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν κατεθρυμματίσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν Δραγατσανίῳ. Μαθὼν δὲ ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης τὸ ἄγγελμα τῆς ἥτις τοῦ Ἱεροῦ λόχου, ἐσκέφθη μόνον περὶ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ σωτηρίας. Διὰ δὲ πλαστῆς ἐπιστολῆς ἐπροφασίσθη, ὅτι εἶχε κληθῇ εἰς ταῦστριακὰ σύνορα, ὅπως συζητήσῃ τὰ τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων, ἃς συμφώνως πρὸς τὰ πλασθέντα ὑπ' αὐτοῦ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας παρεσκευάζετο νὰναλάβῃ ἐναντίον τῶν Τούρκων.

Ἐγκαταλιπὼν δὲ τοὺς συστρατιώτας εἰς τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν τύχην, ἔφυγε μετὰ δύο τῶν ἀδελφῶν εἰς τὸ αὐστριακὸν ἔδαφος, ὁποῦθεν ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς ἐξέδωκε προςβλητικὴν προκήρυξιν πρὸς τοὺς ἄνδρας, οὓς εἶχεν ἐκθέσει. Ἄλλ' αἴφνης ἡ πολιτικὴ τοῦ Μεττερνίχου συνέπεσε πρὸς τὰς ἀξιώσεις ποιητικῆς δικαιοσύνης. Καὶ δὴ ὁ φυγὰς ἡγέτης συνελήφθη καὶ ἔμεινεν ἐπὶ ἕξ ἔτη ἐν Μουγκατς ὡς δεσμώτης τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας, ἕως ἀπέθανεν ἐξόριστος ἐν Βιέννῃ τῷ 1828.

Οἱ δ' ἔγκαταλειφθέντες Ἕλληνες ἐπέδειξαν θάρρος ὅλως ἀντίθετον πρὸς τὴν διαγωγὴν τοῦ ἡγέτου αὐτῶν. Καὶ ὁ μὲν πρίγκιψ Γεώργιος Καντακουζηνὸς, ὅστις ἡγεῖτο τῶν ἐν Μολδαβίᾳ ἐπαναστατῶν, ἐμιμήθη τὸν ἀρχηγόν, καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὴν Ῥωσίαν. Ἄλλ' οἱ νεαροὶ αὐτοῦ στρατιῶται ἀπεφάσισαν νὰ καταφέρωσιν ὀριστικὸν τραῦμα χάριν τοῦ ἔγκαταλειφθέντος αὐτῶν ἀγῶνος. Καὶ δὴ ἐν Σκουλενίῳ, αὐτῷ ἐκείνῳ τῷ τόπῳ, ὅπου ὁ Ὑψηλάντης εἶχε διαβῆ τὸν Προῦθον, τὸ στίφος ἐκεῖνο πεντακοσίων περίπου ἡρώων ἀντέταξε τῇ 17 Ἰουνίου τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἀντίστασιν ἐναντίον τῶν Τούρκων. Τούτων δὲ τὸ ἐν τέταρτον περίπου μετ' ἀγῶνα ἀπεγνωσμένον ἐξέφυγε διακολυμβῆσαν τὸν ποταμὸν, οἱ δὲ λοιποὶ ἀπωλέσθησαν ἐν τῇ μάχῃ ἢ κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ Προῦθου, ἐν ᾧ οἱ Ῥῶσοι ἐκ τῆς ἀντιπέραν ὄχθης παρηκολούθουν τὴν ἀντίστασιν αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ τότε ὁ Γεωργάκης ὁ ἐκ τοῦ Ὀλύμπου, ὅθεν κατήγετο, ἐπονομαζόμενος Ὀλύμπιος, στρατιωτικὸς ἀρχηγὸς καὶ πατριώτης ἐνθουσιώδης, ὅστις εἶχε στρατηγήσει τῶν ἐν Βλαχίᾳ δυνάμεων ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ τελευταίου αὐτῆς ἡγεμόνος, ἀντέσχεν ἐν τῇ κατὰ τὴν Μολδαβίαν μονῇ τοῦ Σέκου· ἀλλὰ, κρίνας πᾶσαν περαιτέραν ἀντίστασιν ἀνωφελῇ, ἔθηκε πῦρ εἰς τὴν ἀποθήκην τῆς πυρίτιδος, καὶ κατεθρυμματίσθη ὑπὸ τῆς ἐκρήξεως. Ὁ δὲ συναγωνιστὴς αὐτοῦ, ὁ Μακεδὼν Φαρμάκης, ἐξηκολούθησεν ὑπεραμυνόμενος τοῦ ὑπολοίπου κτιρίου ἐπὶ δύο περίπου ἀκόμη ἑβδομάδας· ἀλλὰ τῇ 22 Σεπτεμβρίου ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ, λαβὼν ὑπόσχεσιν, ὅτι οἱ Τούρκοι ἤθελον φεισθῇ τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ ὑπόσχεσις αὕτη δὲν ἐτηρήθη, τοῦ Φαρμάκη ἀποκεφαλισθέντος κατόπιν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Οὕτω μετὰ διάρκειαν ἕξ μηνῶν ἀπέτυχεν ἡ ἀπόπειρα τῶν Φιλικῶν ἐν ταῖς παριστρίοις Ἡγεμονίαις. Καὶ λαμπροὶ μὲν ἄθλοι ἡρωϊσμοῦ ἐφώτισαν τὸν θλιβερόν τοῦτον πρόλογον τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, εἰς δὲ τὴν ἀνικανότητα τοῦ Ὑψηλάντου δύνανται νάντιαχθῶσιν αἱ ἀνδραγαθίαι τοῦ Δραγατσανίου καὶ τοῦ Σκουλενίου.

Καὶ μικρὰ μὲν ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις τῆς στρατείας τοῦ Ὑψηλάντου ἐπὶ τὴν πορείαν τῶν ἐν Ἑλλάδι γεγονότων, ἀλλὰ συνετέλεσεν ὅμως εἰς τελείαν μεταβολὴν τῆς διοικήσεως ἐν Ῥωμανίᾳ. Ὁ σουλτᾶνος εἶχε μὲν ἤδη ἀναθέσει ἀμφοτέρους τοὺς κενοὺς θρόνους τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας εἰς τὸν Κάρολον Καλλιμάχην, προχρηματίσαντα ὀσποδάρον τῆς Μολδαβίας. Ἀλλ' ἡ διπλῇ ἐπανάστασις ἠμποδίσεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ νὰ θέσῃ τὸν πόδα ἐν οἱαδήποτε τῶν δύο ἐπαρχιῶν, ὅπου καὶ ἀντεπροσώπευετο κατ' ἀκολουθίαν ὑπὸ δύο Ἑλλήνων διοικητῶν. Ἀλλ' οἱ ἐπιχώριοι εὐπατρίδαι, σπεύδοντες εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς ὑπὸ τῶν Φαναριωτῶν διοικήσεως τῆς ἰδίας χώρας, ἥτις ὑφίστατο ἀπὸ τοῦ 1711, κατώρθωσαν νὰ παραστήσωσι τὸ κίνημα τῶν Φιλικῶν ὡς ἀπόδειξιν τοῦ κινδύνου, εἰς ὃν ἦτο ἐκτεθειμένη ἡ ἀρχὴ τοῦ σουλτάνου διὰ τῆς εἰς ἄνδρας φυλῆς ἐχθρικῆς ἀναθέσεως οὕτω σπουδαίων καὶ ἐμπιστευτικῶν ἀξιωματῶν. Διὸ, ὅτε ἡ ἑλληνικὴ ἀποστασία ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις κατεστάλη, οἱ Ῥωμᾶνοι *μπογιαῖροι* ἐξητήσαντο παρὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, ὅπως οἱ δύο ὀσποδάροι ἐκλέγωνται τὸ ἐξῆς ἐκ τῶν ἰδίων ἐαντῶν τάξεων. Ἡ δ' αἴτησις αὐτῶν ἔγεινε δεκτὴ, καὶ τῷ 1822 διωρίσθησαν ἡγεμόνες τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας ὁ Γεώργιος Δ' Γκίκας, Ἀλβανὸς ἐκρωμανισμένος, καὶ ὁ Ἰωάννης Στούρτζας, γόνος ἀρχαίου ῥωμανικοῦ οἴκου. Οὕτως ἔληξεν ἡ ἐν ταῖς παριστροφίαις Ἡγεμονίας ἀρχὴ τῶν Ἑλλήνων καθ' ὃν χρόνον ἐπέκειτο τὸ πέρασ τῆς ἐν Ἑλλάδι τουρκικῆς κυριαρχίας. Ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ ῥωμανικὴ ἀνεξαρτησία ἐγεννήθησαν ὁμοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

Ο ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ ΑΓΩΝ (1821-9)

Ἐνα μόλις μῆνα μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου διάβασιν τοῦ Προϋθου ἡ ἐπανάστασις ἐξεργάγη ἐν τῇ Πελοποννήσῳ. Ὁ τε χρό-

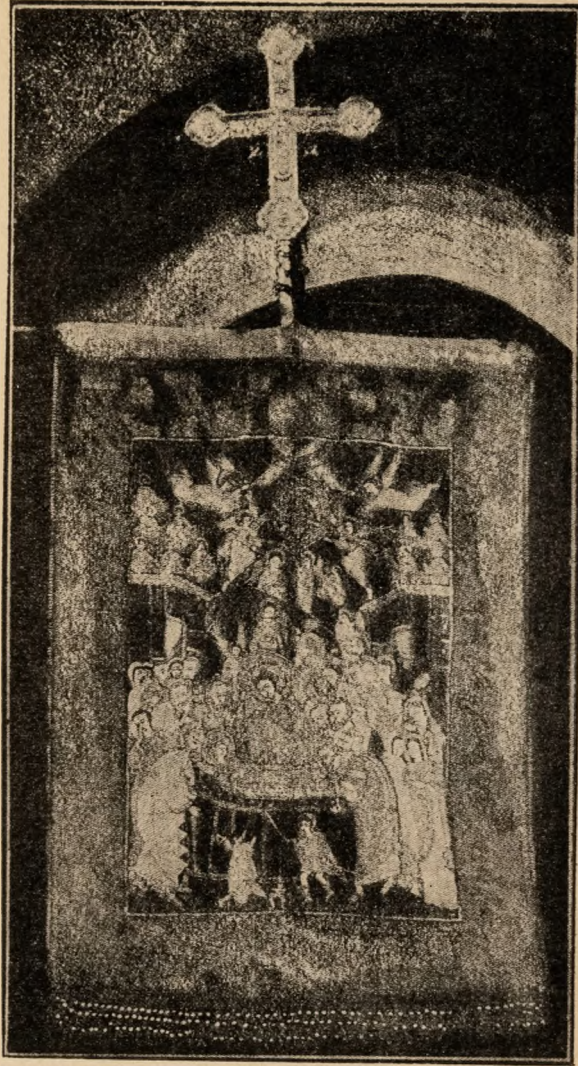

*Ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς
κατ' ἀρχαίαν γαλλικὴν λιθογραφίαν ἐν τῷ Μουσείῳ
τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας.*

ρίους προκρίτους, ἔχοντας πλοῦτον καὶ ἀξίωμα· εἶχε δὲ συγκροτηθῇ ἐν αὐτῇ ἐπ' ἐσχάτων ἐπιτροπεία ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς διαδόσεως καὶ διοργανώσεως τῶν σχεδίων τῶν Φιλικῶν. Διὸ ἀρχομένου τοῦ 1821 ἐφαίνετο, ὅτι εἶχεν ἐπιστῇ ἡ ὥρα γενικῆς ἐξεγέρσεως.

νος καὶ ὁ τόπος ἦσαν ἐξ ἴσου εὐνοϊκοὶ πρὸς τὸ κίνημα. Οἱ Τοῦρκοι ἦσαν ἀπασχολημένοι περὶ δύο ἀποστασίας, μίαν μὲν πέραν τοῦ Δουνάβεως, τὴν δ' ἑτέραν ἐν Ἰωαννίνοις, ὅπου ὁ πασσᾶς τῆς Πελοποννήσου εἶχε μεταβῇ χάριν κατασυντριβῆς τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, καὶ ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ διεξαγάγωσι συγχρόνως πόλεμον ἐν Περσίᾳ. Ἡ δὲ Πελοπόννησος, ὅπου οἱ Χριστιανοὶ εὐρίσκοντο ἐν μεγάλῃ πλειονότητι, εἶχον ὡς ἡγέτας ἐπιχω-

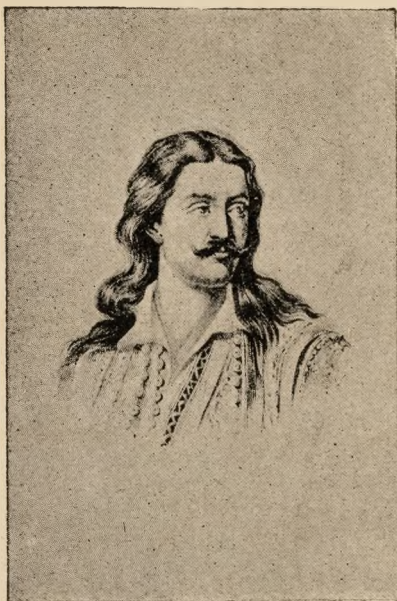
Παράδοσις ποιητική, τυχοῦσα ἐπισημον ἐπικυρώσεως διὰ τῆς καθιερώσεως τῆς ἡμέρας ταύτης ὡς ἐθνικῆς ἑορτῆς, ἀνάγει τὴν ἔκρηξιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν 25 Μαρτίου, ὅτε ὁ μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς ἀνύψωσε τὴν ἱερὰν σημαίαν τὴν παριστάνουσαν τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου καὶ ἀποκειμένην ἐν τῇ παρὰ τὰ Καλάβρυτα μονῇ τῆς Ἀγίας Λαύρας¹. Ἀλλὰ, καθ' ἃ πολ-
 λὰ ἀποστασίαι, ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις κατήρξατο διὰ μεμονωμένων ἐπιθέσεων ἐναντίον τῶν Μουσουλμάνων, αἵτινες ἀπέβησαν συχναὶ μεσοῦντος τοῦ Μαρτίου. Τῇ δὲ 21 Μαρτίου ἡ ἐπανάστασις ἀπέβη γενική. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην οἱ Ἕλληνες ἐπολιόρχησαν τοὺς Τούρκους ἐν Καλαβρύτοις, τὴν δ' ὕστεραίαν ὁ Πετρόμπεης περιεκύ-

Τὸ λάβαρον τῆς Ἀγίας Λαύρας.

¹ Εἶδον ἐξ αὐτοψίας τὴν σημαίαν ταύτην, ἣτις δὲν εἶνε ἑλληνικὴ, ὡς συνήθως παριστάνεται, ἐν αὐτῇ τῇ μονῇ τῷ 1912. Πρβλ. Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Γ' σ. 428-45.

κλωσε τὴν τουρκικὴν φρουρὰν τῶν Καλαμῶν. Ἀμφότεραι αἱ πόλεις αὗται παρεδόθησαν, καὶ ἐπίσημος δοξολογία πρὸς τὸν παντοδύναμον θεὸν ἐτελέσθη παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Νέδωνος, ὁπότεν ὁ βέης τῆς Μάνης, ἐκλεχθεὶς πρόεδρος τῆς Μεσσηνιακῆς γερουσίας, ἀπηύθυνε προκήρυξιν πρὸς τὴν χριστιανικὴν Εὐρώπην. Συγχρόνως δὲ μετὰ τῆς πτώσεως τῶν Καλαμῶν ἐξεργάγη ἡ ἐπανάστασις ἐν Πάτραις, καὶ τὸ δημῶδες ᾄσμα *Τοῦρκος μὴ μείνῃ ᾽ς τὸ Μοριᾶ μηδὲ ᾽ς τὸν κόσμον ὅλον* ἐτέθη εἰς ἐφαρμογὴν διὰ τῆς σφαγῆς χιλιάδων Τούρκων καθ' ἅσας τὴν Πελοπόννησον, ὅπου ἡ νίκη τοῦ Βαλτεσίου παρὰ τὴν Τρίπολιν ἀπέδειξε τὴν ἀνδρείαν τῶν Ἑλλήνων. Ἐκεῖθεν δὲ τὸ κίνημα διεδόθη ἀντιπέραν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ὅπου τὰ Σάλωνα, τὰ ἐπιστεφόμενα ὑπὸ τοῦ ὠραίου μεσαιωνικοῦ αὐτῶν φρουρίου, ἀπέβησαν καὶ πάλιν ἔρυμα χριστιανικόν. Ὁ δὲ Ἀθανάσιος ὁ ἐκ τοῦ μοναστικοῦ αὐτοῦ βίου ἐπονομαζόμενος Διάκος, ὅστις εἶχε προὔτηρετήσῃ ὑπὸ τὸν Ἀλῆν πασσᾶν, ἐξησφάλισε τὴν παράδοσιν τῆς Λεβαδείας, ὅπου οἱ Μουσουλμᾶνοι ἔτυχον τῆς αὐτῆς μοίρας καὶ οἱ ἐν Πελοποννήσῳ ὁμοεθνεῖς. Ἀλλ' ὁ ἥρωας Διάκος κατεπαλαίσθη ὑπὸ ὑπερέτερων ἐχθρικῶν δυνάμεων κατὰ

Ἀθανάσιος Διάκος.

Ἀλαμάνας μετὰ τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τῆς Λαμίας. Ὁ δ' ἐν Λαμίᾳ ἀνδριάς αὐτοῦ ὑπομιμνήσκει μέχρι καὶ τῆς σήμερον τὸ θάρρος, μεθ' οὗ ὁ Λεωνίδας οὗτος τῆς νέας Ἑλλάδος ὑπέστη τὰς βασάνους τοῦ ἀνασκολοπισμοῦ. Ἀφ' ἑτέρου ὁ Ὀδυσσεὺς, ὁμοίως μὲν γενναῖος, ἀλλ' εὐτυχέστερος, ὑπερησπίσθη τὸ στενὸν τῆς Γραβιάς, καὶ οἱ ἀγρόται τῆς Πάρνηθος εὐκόλως ἐκυρίευσαν τὸ ἄστυ τῶν Ἀθηνῶν, οἰκούμενον τότε ὑπὸ δεκακισχιλίων κατοίκων¹. Ἦσαν δὲ κατ' ἐκεῖνο τοῦ

¹ Ἐν ἀπογραφῇ τοῦ 1822 ἡριθμήθησαν 1235 οἰκίαι. Ἰδε *Σπυρ. Π. Λάμπρου* Μικταὶ σελίδες σ. 549.

χρόνου αἱ Ἀθῆναι ἔδρα Γάλλου καὶ Αὐστριακοῦ προξένου καὶ ἤδρευεν ἐν αὐταῖς Τοῦρκος βοεβόδας. Ὑπερήσπιζε δὲ τὴν πόλιν μικρὰ τουρκικὴ φρουρὰ καὶ περίβολος τείχους, ἐν σπουδῇ κτισθέντος ὑπὸ τοῦ τυράννου Χατζῆ Ἀλῆ ἢ Χασεκῆ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐν ἔτει 1778 ἐκδρομῆς τῶν Ἀλβανῶν. Ἀλλ' ἡ Ἀκρόπολις, ὀχυρωθεῖσα καὶ πάλιν ὑπὸ τῶν Τούρκων μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Βενετῶν πολιορκίαν ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Μοροζίνη, ἀντέσχε μέχρι τῶν μέσων τοῦ θέρους τοῦ ἐπιόντος ἔτους. Ἐν δὲ τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι ἡσπάσθησαν τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα τὸ Μεσολόγγιον καὶ τὸ Βραχῶρι, ὅπερ φέρει σήμερον καὶ πάλιν τὴν ἀρχαίαν ὀνομασίαν τοῦ Ἀγρινίου. Οὕτως ἐντὸς τριῶν μηνῶν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως ἡ σύμπασα χώρα πρὸς νότον τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου καὶ τοῦ Ἀμβρακικοῦ, ἐξαιρουμένων τῶν φρουρίων, εἶχε περιπέσει εἰς τοὺς Ἑλληνας. Καὶ βορειότερον δὲ ὁ Φιλικὸς Ἀνθιμος Γαζῆς, ὅστις πρὸ δέκα ἐτῶν εἶχεν ἰδρύσει ἐν Βιέννῃ τὴν πρώτην νεοελληνικὴν ἐφημερίδα, ὑπεδαύλισε τὴν φλόγα τῆς ἀποστασίας ἐν τοῖς χωρίοις τοῖς ἐκτισμένοις δίκην φωλεῶν μεταξὺ τῶν κλιτύων τοῦ Πηλίου. Προςωρινὴ δὲ κυβέρνησις, φέρουσα τὸ ὑπερήφανον ὄνομα Συνέλευσις τῆς Θεσσαλομαγνησίας, κατέστη χάριν διευθύνσεως τῶν πραγμάτων ἐν τῷ διαμερίσματι ἐκεῖνω. Ὅμοίως δὲ μετέσχον τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος αἱ τρεῖς χερσόνησοι αἱ προεκβάλλουσαι ἐκ τῆς Μακεδονίας εἰς τὴν θάλασσαν. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἁγίου ὄρους ὠπλίσθησαν χάριν ἀγῶνος, ὅστις εἶχε χαρακτηρὰ θρησκευτικὸν οὐχ ἥττον ἢ ἐθνικόν. Ἀλλ' ἐμφύλιοι διενέξεις ὑπήγαγον μετ' οὐ πολὺ τοὺς Θεσσαλοὺς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Δράμαλη πασσᾶ, καὶ μόνον τὸ Τρίκερι κατὰ τὸν ἐκπλουν τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου ἀντέστη εἰς τὰς ἐπιθέσεις. Ἐξ ἑτέρου δὲ ὁ διοικητὴς Θεσσαλονίκης Ἀβδουλαβὰδ κατέστειλε πρὸ τῆς λήξεως τοῦ ἔτους τὴν ἐπανάστασιν ἐν ταῖς τρισὶν χερσονήσοις διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Κασσάνδρας καὶ τῆς στρατιωτικῆς κατοχῆς τοῦ Ἁγίου ὄρους.

Τῶν δὲ νήσων πρῶται αἱ Σπέτσαι ὕψωσαν τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν, καὶ χήρα σπετσιώτισσα, ἡ ἥρωικὴ Μπουμπουλῖνα, οὐ μόνον ἀπέκλεισε τὸν κόλπον τοῦ Ναυπλίου ἰδίαις δαπάναις, ἀλλὰ μετέσχε καὶ αὐτὴ τοῦ ἀποκλεισμοῦ. Δὲν ἤργησαν δὲ νὰ ἐπακολουθήσωσι τὰ Ψαρά. Ἀλλ' ἡ Ὑδρα ἔνεκα τῆς ἐναντιώσεως τῶν πλουσίων προὔχόντων ἐδίσταζεν, ἕως πλοίαρχός τις, ὁ Οἰκονόμος, ὅστις εἶχε προσχωρήσει εἰς τὴν Φιλικὴν ἑταιρείαν, ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τοῦ λαοῦ καὶ ἠνάγκασε τοὺς ἐπιχωρίους ἡγέτας νὰ ἐξαρτῶσιν μοῖραν

ὑπὸ τὸν Ὑδραῖον Τομπάζην. Ἡ Σάμος προεκήρυξε τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἔνωσιν ἐκείνην, ἣς μόλις τὸ ἔτος τοῦτο ἐπετεύχθη ἐπισήμως. Ἡ Σῦρος, ἣτις τότε ᾤκειτο σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν ὑπὸ καθολικῶν, ἐτήρησεν οὐδετερότητα, ἣτις ὑπῆρξεν ἡ βάσις τῆς εὐημερίας αὐτῆς. Ἡ δὲ Κρήτη, ὅπου ἡ ἀναλογία τῶν Μουσουλμάνων (160.000) πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς (130.000) ἦτο τότε πολὺ μείζων ἢ ἐν τοῖς χρόνοις τῶν μεταγενεστέρων ἐξεγέρσεων τῆς νήσου, ἐδέχθη κατὰ τὸ φαινόμενον τὰγγέλματα τῆς ἐπαναστάσεως μετ' ἀπαθείας, καίτοι, ὥς ἐξεφράσθη ὁ ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας ἐπισκεφθεὶς αὐτὴν Ἄγγλος Pashley, ἦτο «ἡ χεῖριστα πασῶν τῶν ἐπαρχιῶν τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας διοικουμένη». Ὁ Γάλλος πρόξενος Χανίων, ὁ μόνος Εὐρωπαῖος ἀντιπρόσωπος εἰς ὃν τότε ἐπετρέπετο νὰ ἐπαίρῃ τὴν σημαίαν αὐτοῦ, ἀνέφερεν, ὅτι «ἡ ἐξουσία τοῦ πασᾶ» ἦτο «οὐδαμινή». Αἱ ἐπιχώριοι ἀρχαὶ ἦσαν ἀνίσχυροι νὰ περιστέλλωσι τοὺς γενιτσάρους, οἵτινες ἐν Κρήτῃ ἀπετελοῦντο ἐκ Τουρκοκρητῶν, Ἑλλήνων μὲν τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν καταγωγὴν, ἀλλ' ἔτι καὶ τὴν σήμερον φανατικωτάτων ὁπαδῶν τῆς θρησκείας τῶν κυριάρχων. «Οὐδεὶς Χριστιανὸς» ἐλέχθη «ἦτο κύριος τοῦ ἰδίου οἴκου». Ἀφ' ἐτέρου δ' ὑπῆρχε συνθήεια, ὅπως ἐκβιαστικαὶ αἰτήσεις χρημάτων συνοδεύωνται διὰ σφαιρῶν περιτετυλιγμένων ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ χάρτου, εἰς δὲ τὰς αἰτήσεις ἐκείνας ἐπηκολούθει ὁ φόνος τῶν δυσπειθῶν παραληπτῶν τῶν βαρυσημάντων ἐκείνων ἐπιστολῶν. Διὰ βραχέων δ' εἰπεῖν «αἱ φρικαλεότητες καὶ ὠμότητες αἱ διαπραττόμεναι σχεδὸν καθημερινῶς ἐν Κρήτῃ μόλις που εἶχόν τι τὸ παράλληλον καθ' ἅπασαν τὴν ἑκασιν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας». Μόνοι δ' ἀπηλλαγμένοι τῶν τοιούτων κακώσεων ἦσαν οἱ Σφακιανοὶ, οἵτινες μόνον πρὸ πενήτηκοντα ἐτῶν εἶχον δεχθῆ νὰ πληρόνωσι τὸν κεφαλικὸν φόρον. Τὸ δὲ θέρος τοῦ 1821 ὁ φόνος τριάκοντα Χριστιανῶν ἐν Χανίοις καὶ ἡ σφαγὴ τοῦ μητροπολίτου Ἡρακλείου καὶ πέντε ἐπισκόπων ἐν αὐτῷ τῷ ἱερῷ τῆς μητροπόλεως ἀπέδειξαν εἰς τοὺς ὀρεσιβίους Κρητάς ὁποία ἡ ἐπιφυλασσομένη εἰς αὐτοὺς τύχη. Διαταγὴ δὲ περὶ ἀφοπλισμοῦ δοθεῖσα εἰς τοὺς Σφακιανοὺς ἔσχε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐξεγέρσεως αὐτῶν. Καὶ δὴ ἐστασίασαν κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ἀπέκλεισαν τὰ Χανία, ἐν ᾧ συγχρόνως πλοῖα ἐκ Κάσου ἀπέκοψαν τὴν κατὰ θάλασσαν συγκοινωνίαν τῆς πόλεως. Ἀλλ' ὁ ἑλληνικὸς στόλος μετὰ τὴν πυρπόλησιν ἑνὸς τουρκικοῦ πολεμικοῦ πλοίου ἐπεδόθη εἰς τὴν διάσωσιν τῶν Ἑλλήνων τῶν ἀνθουσῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Κυδω-

νίων ἀντὶ νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν ἐν τῷ Αἰγαίῳ ἐπικράτησιν αὐτοῦ. Ὑπὸ ταύτην δὲ τὴν ἔποψιν τὸ 1821 ὑπῆρξε πρόδρομον τοῦ 1897, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τοῦ 1912.

Ἐν τούτοις δ' ὁ Μαχμούτ Β' δὲν ἦτο ἀνὴρ δυνάμενος νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ ἀτιμωρητὶ τὴν περιφρόνησιν τῆς ἰδίας ἀρχῆς, καὶ μετεχειρίσθη τὸ σύνηθες τουρκικὸν μέτρον τῆς τιμωρίας ἢ τῆς προλήψεως ἐπαναστάσεων, τὴν σφαγὴν τῶν ὁμοεθνῶν τῶν ἐπαναστατῶν. Ὅτε περιῆλθεν εἰς αὐτὸν τὸ ἄγγελμα τοῦ φόνου τῶν Τούρκων ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις, ἤρχισε φονεῦων Ἑλλήνας ὑπόπτους· ὅτε δ' ἐγνώσθη ἡ καθολικὴ σφαγὴ τῶν Τούρκων ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, ἀπεκεφάλισε τὸν Ἑλληνα μέγαν διερμηνέα τῆς Πύλης Κωνσταντῖνον Μουρούζην καὶ διαφόρους ἄλλους διαπρεπεῖς Φαναριώτας. Μὴ ἀρκούμενος δ' εἰς ταῦτα τὰ παραδείγματα τῆς αὐστηρότητος αὐτοῦ, ἀπεφάσισε νὰ πλήξῃ τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ κυριωτάτου ἀντιπροσώπου αὐτῆς, τοῦ σεβασμίου πατριάρχου Γρηγορίου Ε', γόνου τῆς Δημητσάνης. Καὶ δὴ τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα ὁ πατριάρχης ἀπηγχονίσθη ἐπὶ τῆς πύλης τοῦ πατριαρχικοῦ μεγάρου, ἐκεῖθεν δὲ, ἀφ' οὗ πρότερον ἐξετέθη ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας εἰς κοινὴν θέαν, τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐσύρθη ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, τῶν χρονίων ἐχθρῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ, καὶ κατεποντίσθη εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀλλ' οἱ πιστοὶ ἀνευρόντες ἀνέσυραν τὸν νεκρὸν τοῦ μάρτυρος πατριάρχου, καὶ ἔθαψαν αὐτὸν ἐν Ὁδησῶ· ἐκεῖθεν δ' ἀνεκομίσθη μετὰ πεντήκοντα ἔτη εἰς τὴν Μητρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς δὲ τὸν φόνον τοῦ πατριάρχου ἐπηκολούθησαν ἄλλαι θανατώσεις. Καὶ ὁ μὲν Κάρολος Καλλιμάχης, ὃν ὁ σουλτᾶνος εἶχε διορίσει ὁσποδᾶρον τῶν Ἡγεμονιῶν, ἐφονεύθη ἐν τῇ εἰρκτῇ, κεφαλὰ δ' Ἑλλήνων προσηλώθησαν εἰς τὰς ἐπάλλξεις τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ οἱ

Ὁ πατριάρχης Γρηγόριος Ε'.

Ἕλληνες τῆς Σμύρνης, τῆς Ῥόδου καὶ τῆς Κύπρου ὑπῆρξαν τὰ θύματα τοῦ μουσουλμανικοῦ φανατισμοῦ.

Ἡ ἡμετέρα γενεὰ, ἣτις παρέστη μάρτυς τῶν ἀρμενικῶν σφαγῶν, δύναται νὰ ἐννοήσῃ τὰ ἐλατήρια καὶ τὰς μεθόδους τοῦ Μαχμοῦτ Β'. Ὡς δ' οἱ Ἀρμένιοι τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν, οὕτω καὶ οἱ Ἕλληνες τοῦ 1821 δὲν εἶχον καθιδρυμένην ἐλληνικὴν πολιτείαν, πρὸς ἣν νὰ δύνανται νὰ ὑποβάλωσιν ἔκκλησιν. Καὶ ἡδύναντο μὲν νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν συμπάθειαν τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης ἐπ' ὀνόματι τῶν περιφανῶν ἐκείνων προγόνων, οἵτινες πλειστάκις εἶχον σώσει αὐτοὺς, καὶ νὰ προκαταλάβωσι τὴν προστασίαν τοῦ τσάρου ἕνεκα τῆς κοινῆς αὐτῶν ἀποστασίας καὶ τῆς πατροπαραδότου πολιτικῆς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου τῆς Ῥωσίας. Ἀλλ' ἡ θέσις τοῦ Ἀλεξάνδρου Α' ἦτο δυσχερής. Καὶ δὴ, ἅτε μὲν συναποτελῶν μέρος τῆς Ἱερᾶς συμμαχίας, δὲν ἡδύνατο νὰ βοηθήσῃ κίνημα ἐπαναστατικόν, ὡς προστάτης δὲ τῶν ὀρθοδόξων κατοίκων τῆς Τουρκίας ἡδυνάτει νὰ ἐκχέσθῃ τὴν καταστροφὴν αὐτῶν. Διὸ ἠρκέσθη εἰς τὴν διακοπὴν τῶν πρὸς τὴν Πύλην διπλωματικῶν σχέσεων, καὶ ἐξηκολούθησε κατὰ τὰ προσεχῆ πέντε ἔτη κυμαινόμενος μεταξὺ τοῦ δέους ἐπαναστάσεως καὶ τῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν. Οὕτως ὁ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πόλεμος τῶν Ἑλλήνων ἤρχισεν ἄνευ τῆς βοηθείας ξένης τινὸς δυνάμεως, ἄνευ ἀκόμη τῆς ἐπικουρίας ξένων ἐθελοντῶν. Ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ τρεῖς φάσεις δύνανται νὰ διακριθῶσιν· ἡ πρώτη, διαρκοῦσα ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1825, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες ὑπῆρξαν νικηφόροι· ἡ δευτέρα, ἐκτεινομένη ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ἰβραὶμ εἰς τὴν Πελοπόννησον τῷ 1825, ὅτ' ἐστράφη τὸ ρεῦμα, μέχρι τοῦ 1827, καὶ ἡ τρίτη, ἀρξαμένη ἀπὸ τῆς ἐπεμβάσεως τῆς Μεγάλης Βρετανίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ῥωσίας, καὶ καταλήξασα εἰς τὴν τελευταίαν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων μάχην τῷ 1829.

Αἱ πρώται νίκαι τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἐπετεύχθησαν ὑπ' ἀρχηγῶν ἐνεργούντων ἀνεξαρτητῶς πάσης κεντρικῆς ἀρχῆς. Καὶ ιδρύθη μὲν ἐν Καλάμαις ἡ Μεσσηνιακὴ γερούσια ὡς καὶ ἡ Συνέλευσις τῶν Θεσσαλομαγνήτων ἐν τῷ Πηλίῳ. Ἀλλ' ἦτο αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη συμβουλίου δυναμένου τοῦλάχιστον νὰ διευθύνῃ τὰ πράγματα ἐν συμπάσῃ τῇ Πελοποννήσῳ. Κατ' ἀκολουθίαν τῇ 26 Μαΐου 1821 ἐν συνεδρίᾳ συγκροτηθεῖσῃ ἐν τῇ μονῇ τῶν Καλτεζῶν διωρίσθη Πελοποννησιακὴ γερούσια, τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς ἔξ, ἔπειτα δ' ὀκτὼ προϋχόντων καὶ ἱερωμένων, ὅπως ἐξασκήσῃ δικτατορικὴν ἐξουσίαν

ομοῦ μετὰ τοῦ Πετρόμπεη ὡς γενικοῦ ἀρχιγοῦ μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Τριπόλεως. Ἀλλὰ δώδεκα ἡμέρας μετὰ τὸν διορισμὸν τοῦτον ἔφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὡς ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ. Καὶ ἐν μὲν ἡμέραις τηλεγραφικῆς ἐπικοινωνίας θὰ ἤθελεν εὐκόλως γνωσθῇ δημοσίᾳ τὸ περιττὸν τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἄρτι ἀφικομένου, ἐπεὶ κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἡμέραν τῆς ἀποβιβάσεως τοῦ Δημητρίου ἡ στρατεία τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ εἶχε κατ' οὐσίαν λήξει διὰ τῆς ἐν Δραγατσανίῳ ἥττης. Ἀλλ' ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ αἱ εἰδήσεις μετεδίδοντο βραδέως. Διὸ ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης κατῴρθησε νὰ ἐπιβάλῃ ἑαυτὸν εἰς τοὺς ἄλλως προθύμους Ἑλληνας, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Πετρόμπεης ἀνεγνώρισεν ὡς ἀνώτερον ἑαυτοῦ ἀξιωματικὸν τὸν ἀπόστρατον λοχαγὸν τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ, τὸν εἰκοσιπενταέτη ἐκείνον νεανίαν, ὅστις εἶχεν ἔλθει ἐκ τῆς Ῥωσίας, ὅπως σῶσῃ καὶ διοικήσῃ τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλ' ὅτε ἦλθον τὰ ἐκ Δραγατσανίου ἀγγέλματα, τὰ μέλη τῆς Πελοποννησιακῆς γερουσίας δὲν ἔβλεπον διὰ τίνα λόγον νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὴν ἀρχὴν νεανίου, ὅστις ἀντεπρόσωπευεν ἡγέτην ἡττηθέντα καὶ ἀδοξήσαντα, μόνον δὲ ἡ ἀπειλὴ τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα στάσις τῶν στρατιωτῶν ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰποδεχθῶσιν αὐτὸν ὡς γενικὸν ἀρχηγόν. Οὐχ ἦττον παρ' ὅλην τὴν ἀντιζηλίαν μεταξὺ τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τῆς Γερουσίας ἢ Μονεμβασίας, τὸ Γιβραλτὰρ τοῦτο τῆς Ἑλλάδος, καὶ τὸ Ναβαρρῖνον, ἡ ἑλληνικὴ Πορσμουθή, παρεδόθησαν εἰς τοὺς Ἑλληνας ὑπὸ τῶν τουρκικῶν αὐτῶν φρουρῶν, καὶ τὰ ὕδατα τοῦ ὠραίου τούτου ὄρμου ἐφοινίχθησαν ὑπὸ τοῦ αἵματος τῶν σφαγέντων Τούρκων.

Καθ' ἣν δ' ἡμέραν ἐσυνθηκολόγησεν ἡ Μονεμβασία ἔφθασεν ἄλλος καὶ δὴ δεξιώτερος ἀνὴρ. Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ἦτο γόνος τοῦ ἀρχαίου ἐκείνου φαναριωτικοῦ οἴκου, ἐξ οὗ εἶχον προέλθει πέντε ἡγεμόνες τῆς Μολδαβίας καὶ δύο τῆς Βλαχίας, ὅπου καὶ αὐτὸς ἐκεῖνος εἶχε διορισθῇ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου παρὰ τῷ θείῳ Ἰωάννῃ Καρατζᾷ. Ὅτε δ' ἐξεργράγῃ ἡ ἑλληνικὴ

Δημήτριος Ὑψηλάντης.

ἐπανάστασις, εὐρίσκετο ἐξόριστος ἐν Πίσῃ τῆς Ἰταλίας, ὁπόθεν μετέβη εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως θέσῃ εἰς τὴν διαίθεσιν τῶν ὁμοφύλων τὴν περιουσίαν καὶ τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ. Ἀλλὰ, δυσανασχετήσας ἔνεκα τῶν ἐρίδων μεταξὺ τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τῆς Πελοποννησιακῆς γερουσίας ἐν τῷ πρὸ τῆς Τριπόλεως στρατοπέδῳ, ἀπεδέχθη πρόσκλησιν διοργανώσεως τῆς Αἰτωλίας καὶ τῆς Ἀκαρνανίας, καὶ συνέστησεν ἐν Μεσολογγίῳ ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ προεδρίαν «Συνέλευσιν τῆς Δυτικῆς χέρσου Ἑλλάδος».

Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος.

Ἄλλος δὲ Φαναριώτης, ὁ Θεόδωρος Νέγρης, ἵδρυσεν κυβέρνησιν τῆς Ἀνατολικῆς χέρσου Ἑλλάδος, ἔδραν ἔχουσαν τὴν Ἀμφισσαν καὶ φέρουσαν τὴν μεγαλόφωνον ὀνομασίαν Ἀρείου πάγου.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ τῇ 23 Σεπτεμβρίου ἔπεσεν ἡ τουρκικὴ πρωτεύουσα τῆς Πελοποννήσου, ἡ Τρίπολις, καὶ εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ἐπηκολούθησε φοβερὰ σφαγὴ τῶν οἰκητόρων αὐτῆς. Ὑπελογίσθη δὲ, ὅτι τοῦλάχιστον ὀκτακισχίλιοι Μουσουλμᾶνοι καὶ Ἰουδαῖοι ἀπωλέσθησαν κατὰ τὴν ἔφοδον καὶ τὴν ἐπακολουθήσασαν σφαγὴν· ἄλλως

δ' ἡ πόρθησις τῆς Τριπόλεως ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τοῦ πλούτου οὐκ ὀλίγων πελοποννησιακῶν οἴκων. Οἷονεὶ δ' ἡ φύσις ἐξεδικήθη διὰ τῆς ἐκρήξεως ἐπιδημίας.

Εἶδομεν ἀνωτέρω, ὅτι κατὰ τὰ προσυμφωνηθέντα ἡ λειτουργία τῆς Πελοποννησιακῆς γερουσίας ἔμελλε νὰ παύσῃ ἅμα τῇ ἀλώσει τῆς πρωτεύουσας τῆς Πελοποννήσου· χαίρων δ' ὁ Ὑψηλάντης ἐξέδωκε προκήρυξιν πρὸς τὸν λαὸν, συγκαλῶν Ἑθνικὴν συνέλευσιν, ἣτις, καθ' ἃ ὑπεσήμεναι διὰ λέξεων ἥκιστα ἀσαφῶν, ἔμελλε νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν δεσποτείαν τῶν προϋχόντων οὐχ ἥττον ἢ εἰς τὴν τῶν

Τούρκων. Συνῆλθε δ' ἡ συνέλευσις αὕτη ἐν Ἀργεῖ, ἀλλὰ ταχέως μετεφέρθη εἰς τὸ χωρίον Πιάδα οὐ μακρὰν τῆς ἀρχαίας Ἐπιδαύρου, ἐξ ἧς καὶ προέρχεται τὸ ὄνομα ὑφ' ὃ εἶνε γνωστὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἐκεῖ δὲ τῇ 1 Ἰανουαρίου 1822 ἐψηφίσθη τὸ πολίτευμα τῆς Ἐπιδαύρου, ἡ πρώτη ἀπόπειρα κεντρικῆς διοικήσεως συμπάσης τῆς Ἑλλάδος. Διὰ τοῦ πολιτεύματος ἐκείνου ἰδρύετο βουλὴ ἐβδομήκοντα κατ' ἐνιαυτὸν ἐκλεγομένων μελῶν καὶ Νομοτελεστικὸν πέντε ἀνδρῶν, οὗ πρόεδρος ὠρίσθη ὁ Μαυροκορδαῖτος, ὅπερ διώρισε τοὺς κληθέντας *μνίστρος* τῶν ὀκτῶ ὑπουργείων. Καθολικὴ ἰσότης ἐνώπιον τοῦ νόμου, ἀνεξιθρησκεία, ἐλευθεροτυπία, καίπερ μὴ ὑφισταμένου ἀκόμῃ τύπου, καὶ δημοκρατικὸς τύπος κυβερνήσεως ἦσαν τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ θεμελιώδους ἐκείνου νόμου, ἥκιστα εὐαρμοστοῦντος εἰς χώραν μόλις λυτρωθεῖσαν ἀπὸ τοῦ προαιωνίου τουρκικοῦ δεσποτισμοῦ καὶ στερεῶς ἐχομένην τῆς κοινοτικῆς αὐτῆς διοργανώσεως. Τὸ Σύνταγμα δ' ἐκεῖνο, κατὰ μέγα μέρος συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ Ἰταλοῦ Βικεντίου Γαλλίνα, φέρει τοὺς χαρακτῆρας τοῦ πρὸς τὴν συμμετρίαν ἔρωτος τῶν λατινικῶν ἔθνων, ἥτις εὐρίσκετο ἐν παραδόξῳ ἀντιφάσει πρὸς τὰς τότε ὑφισταμένας ἀνάγκας τῶν Ἑλλήνων. Πράγματι δ' οἱ Πελοποννήσιοι πρόκριτοι συνέταξαν ἴδιον πελοποννησιακὸν Ὁργανισμὸν καὶ κατέστησαν ἐπαρχιακὴν γερουσίαν εἴκοσι μελῶν χάριν ἐπαγρυπνήσεως ἐπὶ τῶν ἰδίων ἑαυτῶν συμφερόντων. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ τύχη ἐφαίνετο μειδιῶσα εἰς τὴν συνέλευσιν. Ἐν ᾧ συνεδρίαζεν ἔτι, ἦλθε τὸ ἄγγελμα, ὅτι εἶχε παραδοθῇ ἡ Κόρινθος, καὶ τὸ θαυμασιῶς ἐπικαιρον ἐκεῖνο πόλισμα ἐξελέχθη ὡς ἡ πρώτη πρωτεύουσα τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος. Ἐπὶ δὲ τοῦ Ἀκροκορίνθου ὑψώθη ἡ ἔναγχος ὀρισθεῖσα κυανόλευκος σημαία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ ἑλληνικὸς ἀγὼν ἐθριάμβευεν οὕτω παρὰ

*Ἡ μονὴ τοῦ Ἀγ. Παντελεήμονος
ἐν τῇ λίμνῃ τῶν Ἰωαννίνων
ὅπου ἐφρονεῦθῃ ὁ Ἀλῆς πασσᾶς.*

τὸν ἰσθμὸν καὶ πρὸς νότον αὐτοῦ οἱ Τοῦρκοι ἐνίκησαν καὶ ἐφόνευσαν ἐν Εὐβοίᾳ τὸν πρεσβύτατον τῶν υἱῶν τοῦ Πετρόμπεη Ἠλίαν καὶ ἀποκαθίστανον ἐπὶ μονίμων βάσεων τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐν τῇ βορειοδυτικῇ Ἑλλάδι. Ἡ ὑπὸ τοῦ Χουρσίτ καταπολέμησις τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ εἶχεν ἀνασταλῇ ὑπὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Ἀλλὰ τὸ φθινόπωρον εἶχε καταλάβει τὸ φρούριον Λιθαρίτσια, ὅπερ ὁ σατράπης τῶν Ἰωαννίνων εἶχε κτίσει ἐπὶ ὑψώματος δεσπύζοντος τῆς λίμνης καὶ οὐ μακρὰν αὐτῆς. Ἐπηκολούθησε

Ὁ ἐν Ἰωαννίνοις τάφος τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ.

δ' ἡ ἄλωσις τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἰωαννίνων, ἐξ ἧς ὁ Ἀλῆς ἀπεσύρθη εἰς νησίδα, ἀποτελοῦσαν τὴν θερινὴν ἀναψυχὴν τῶν ἀστῶν. Καὶ εἶχε μὲν λάβει ὁ Ἀλῆς παρὰ τοῦ Χουρσίτ τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι ἔμελλε νὰ φρεισθῇ τῆς ζωῆς αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ διαδεχθεὶς τὸν Χουρσίτ, ὁ Μωάμεθ, ἡδιαφόρησε περὶ ἐπαγγελίας, ἣν δὲν ἐθεώρησε δεσμεύουσαν τὸν κύριον αὐτοῦ. Καὶ δὴ τῇ 24 Ἰανουαρίου 1822 ἐπεσκέφθη τὸν Ἀλῆν ἐν τῇ ἐπὶ τῆς νησίδος μονυδρίῳ τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος, καὶ ἀναχωρῶν ἐπληξεν αὐτὸν εἰς τὴν καρδίαν. Ἀλλ' εἰς τὸν συγγραφέα τοῦ ἀνὰ χεῖρας βιβλίου ἐπεδείχθησαν αἱ ὁπαὶ, ἃς συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιχώριον παραδόσιν διήνοιξαν αἱ σφαῖραι τῶν ὅπλων τῶν στρατιωτῶν τῶν

πυροβολησάντων τὸν γηραιὸν λέοντα διὰ τοῦ ξυλίνου πατώματος καὶ φονευσάντων αὐτόν. Οὕτως ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν ὀγδοήκοντα καὶ δύο κατέστρεψε τὸν βίον ὁ δεξιὸς, ἀλλ' ἀκάθεκτος τύραννος ἐν τῇ μέσῳ τῆς ὥραίας ἐκείνης λίμνης, ἣτις εἶχεν ἴδει τοὺς τελευταίους σφαιδασμοὺς πλείστων ὄσων αὐτοῦ θυμάτων, τῆς λίμνης ἐκείνης, ἣν ποιητικὴ παράδοσις συνεδύασε πρὸς τὸν καταποντισμὸν τῆς περικαλλοῦς κυρᾶς Φροσύνης. Ἡ δὲ κεφαλὴ τοῦ γηραιοῦ πασσᾶ μετὰ τῶν κεφαλῶν τῶν τριῶν αὐτοῦ υἱῶν καὶ τοῦ ἐγγόνου τὸ μὲν πρῶτον

ἔξετέθη ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἶτα δ' ἐτάφη ἔξωθεν τῆς ἐν τῇ τουρκικῇ πρωτευούσῃ Πύλης τῆς Σηλυβρίας. Τάφος δέ τις ἐπὶ ἀπορρῶγος πέτρας ὑπερθεν τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἑλληνικῇ ἐπιγραφῇ ἔξωθεν τῆς πύλης διασώζουσι μέχρι καὶ τῆς σήμερον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αὐτοῦ ἔδρᾳ τὴν μνήμην ἐνὸς τῶν ὀλίγων ἐκείνων Ἀλβανῶν, ὧν ἡ φήμη ἐξῆλθε τῶν ὁρέων τῆς ἀγρίας αὐτῶν γενετείρας.

Καὶ ἡ μὲν τραγικὴ τιμωρία τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ ἐνεποίησεν εἰς τοὺς Εὐρωπαίους πολιτευτὰς τὴν αἴσθησιν τῆς αὐξούσης ἐν Ἡπείρῳ δυνάμεως τοῦ σουλτάνου· ἄλλ' ἄλλο γεγονός ἐκέρδησεν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων τὰς συμπαθείας σύμπαντος τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Ἀπασῶν τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου ἡ πλουσιωτάτη καὶ εἰρηνικωτάτη ἦτο ἡ Χίος, ἣς οἱ πολυθρύλητοι κῆποι μαστιχοδένδρων ἦσαν κληρος τῶν γυναικῶν τῶν σουλτάνων. Ἡ δ' εὐημερία καὶ ὁ χαρακτήρ τῶν Χίων καθίστανον αὐτοὺς ἀπροθύμους νὰ διακινδυνεύσωσι τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν ἐν τῷ ἀμφιβόλῳ ἀγῶνι τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἡ τοιαύτη διαγωγὴ, χωρὶς νὰ ἐλκύσῃ ὑπὲρ αὐτῶν τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν Τούρκων, ἐστέρει αὐτοὺς τῆς ὑπολήψεως τῶν Ἑλλήνων. Ἐναντίον δὲ τῆς ῥητῆς ἐπιθυμίας τῶν κατοίκων, οἵτινες ἐλάχιστα ἐμερίμνων περὶ ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τυραννίδος, ἥτις δὲν ἦτο ἐπαχθὴς εἰς αὐτοὺς, Χιὸς τις καλούμενος Μπουρνιάς, ὅστις εἶχεν ὑπηρετήσῃ ἐν τῷ γαλλικῷ στρατῷ, καὶ Σάμιος τολμητίας ὀνομαζόμενος Λυκοῦργος Λογοθέτης, ὅστις εἶχεν ἀποβῇ σχεδὸν δικτάτωρ τῆς πατρίου νήσου, ἀπεβιδάσθησαν εἰς τὴν Χίον τὸν Μάρτιον τοῦ 1822, καὶ κατέλαβον τὴν πρωτεύουσαν. Ἐπὶ τούτοις δ' ὁ καπετὰν πασσᾶς ἀπεβίβασε πολυάριθμον στρατὸν εἰς τὴν Χίον. Οἱ Τοῦρκοι ἐκυρίευσαν τὸ ἄστυ καὶ ἐφόρνευσαν πάντας τοὺς Ἑλληνας ὅσους εὗρον ἐν αὐτῷ. Μόνον δ' ἡ ἐπιθυμία τῆς διασώσεως τῶν μαστιχοδένδρων ἤγαγε τὸν καπετὰν πασσᾶν εἰς τὸ νὰ παράσχῃ ἀμνηστίαν εἰς τοὺς ἐπιζήσαντας. Οἱ δὲ ὑποκινηταὶ τῆς ἀποτυχούσης ἐπαναστάσεως ἔφυγον ἐκ τῆς νήσου, ἐν ἣ τεσσαράκοντα καὶ ἑξ καπνίζοντα χωρία, πόλεις ὑποστᾶσα τελείαν καταστροφὴν καὶ ἑκατόμβη πτωμάτων ἐμαρτύρουν τὸ ἀκαταλόγιστον τῆς ἐπιχειρήσεως αὐτῶν. Χιλιάδες Χίων ἐξηνδραποδίσθησαν· ἔτι δὲ πλείονες χιλιάδες ἐπῆτουν τὸν ἄρτον αὐτῶν ἐξόριστοι ἐν ἐσχάτῃ πενίᾳ. Τὰ δεινὰ αὐτῶν ἐξήγειραν ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν ὁμοεθνῶν τὸν πόθον τῆς ἐκδικήσεως. Στόλος δ' ὑπὸ τὸν Ἀνδρέαν Μιαούλην, γενναῖον Ὑδραῖον, ὅστις εἶχεν ἐξέλθει τῆς δι' ἄδρῶν καμάτων κτηθείσης ἀναπαύσεως, κληθεὶς ὑπὸ τῆς

πατρίδος, ἔπλευσε πρὸς τὴν ἡρημωμένην νῆσον. Τὴν δὲ νύκτα τῆς 2 Ἰουνίου, ἐν ᾧ ὁ καπετὰν πασσᾶς ἐώρταζε τὴν προσεχῇ σελήνην τοῦ μπαϊραμίου, ὁ Κωνσταντῖνος Κανάρης, νεαρὸς ναύτης ἐκ Ψαρῶν, οἰακοστροφῆσας πυρπολικὸν σκάφος πρὸς τὴν τουρκικὴν ναυαρχίδα, ἐνέβαλε πῦρ εἰς τὰ πλευρὰ αὐτῆς, ἀπολεσθείσης ἐν μέσῳ τῶν φλο-

Ὁ Κανάρης ὡς πυρπολητής.

γῶν μετὰ σχεδὸν ἅπαντος τοῦ πληρώματος αὐτῆς. Πανικὸς κατέλαβε τότε τοὺς λοιποὺς τῶν Τούρκων κυβερνητῶν, οἵτινες, κόψαντες τὰ πρυμνήσια, ἔφυγον, ἐν ᾧ συγχρόνως οἱ ἐπὶ τῆς νήσου ὁμοεθνεῖς αὐτῶν ἐκμανέντες ἐξεδίκησαν τὸν φόνον τοῦ ναυάρχου, ὅστις εἶχε μεταφερθῇ εἰς τὴν ξηρὰν μόνον ὅπως ἀποθάνῃ ἐκ τῶν τραυμάτων, δηώσαντες τὰ μαστιχοχώρια, ἅτινα εἶχον διασωθῇ μέχρις ἐκείνης τῆς ὥρας. Τὸ ἔργον δ' ἐκεῖνο τῆς ἐκδικήσεως συνεπλήρωσε τὴν καταστροφὴν τῆς νήσου ἐκείνης, ἣτις εἶχεν ὑπάρξει ἡ ἀνθηροτάτη τῶν ἐλληνικῶν. Ὑπελογίσθη δ' ὅτι ἐκ τῶν ἐκατὸν δεκατριῶν χιλιάδων Χριστιανῶν, οἷς ἡρίθμει

ἡ Χίος τὸν Ἀπρίλιον, μόνον χίλιοι ὀκτακόσιοι εἶχον ἐναπομένειν ἐν αὐτῇ τὸν Αὐγούστου. Τῶν δὲ λοιπῶν εἰκοσιτρεῖς μὲν χιλιάδες εἶχον σφαγῇ, τεσσαράκοντα ἑπτὰ χιλιάδες εἶχον πωληθῇ ὡς δοῦλοι καὶ οἱ ὑπολειπόμενοι διεσπάρισαν ἅπαντα τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου. Ἀλλ' ἡ καταστροφὴ τῆς Χίου ὠφέλησε τὴν Σύρον, ἐπειδὴ ὁμᾶς Χίων ἴδρυσε

τὸ νέον καὶ ὀρθόδοξον ἄστν τῆς διδύμου πόλεως καὶ εἰσήγαγε τὴν κεχαρισμένην βιομηχανίαν τῆς κατασκευῆς τῶν λουκουμιῶν, ὧν ἡ Σύρος ἔχει τὸ μονοπώλιον. Τῷ δὲ 1825 ἡ νέα πόλις ἐβαπτίσθη ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ Ῥάλλη Ἑρμούπολις ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ θεοῦ τοῦ ἐμπορίου, ὅπερ ἦτο ἡ κυρία ἐνασχόλησις τῶν φιλέργων αὐτῆς οἰκιστῶν¹.

Τὸ ἔαρ τοῦ 1822 ὁ σουλτᾶνος, ὅστις εἶχεν ἤδη ἀνακτῆσει τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὰ Ἰωάννινα, διέταξε τὴν διπλὴν ἐξ ἀνατολῶν καὶ ἐκ δυσμῶν ἐπίθεσιν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἀρχίσῃ τὴν ἐπιδρομὴν αὐτοῦ ὁ Δράμαλης, εἰς ὃν εἶχεν ἀνατεθῇ ἡ διοίκησις τοῦ δυτικοῦ στρατοῦ, οἱ Τούρκοι οἱ κατέχοντες ἀκόμη τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν εἶχον συνθηκολογήσει. Τῇ δὲ 9 Ἰουνίου ὑπεγράφησαν τὰ ἄρθρα τῆς συνθηκολογίας, ὧν τὸ δεύτερον ἠγγυᾶτο τὴν διάσωσιν τῆς ζωῆς τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς. Ἀλλὰ τὸ ἄγγελμα τῆς προχωρήσεως τοῦ Δράμαλη προεκάλεσε πανικὸν μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων. Καὶ πολλοὶ μὲν ἔφυγον, ὡς ἐν τῇ ἀρχαιότητι, εἰς τὴν Σαλαμίνα, οἱ δὲ μάχιμοι ἐπέπεσον κατὰ τῶν Τούρκων, ὧν ἱκαναὶ μὲν ἑκατοντάδες ἐσφάγησαν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐξέφυγον μόνον ἕνεκα

Θεόδωρος Κολοκοτρώνης.

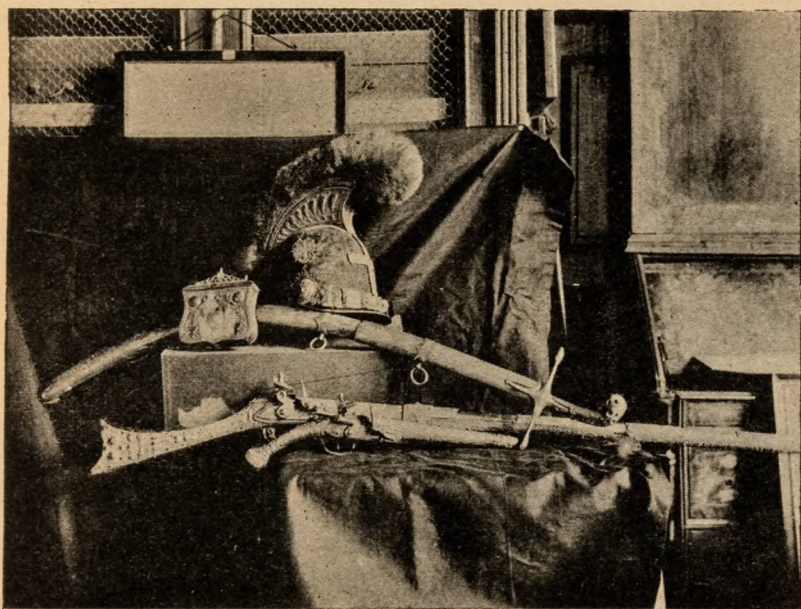
τῆς ἀφίξεως δύο γαλλικῶν πολεμικῶν πλοίων καὶ τοῦ θάρρους τῶν προξένων. Ἡ δ' ἐν τῇ πόλει κρατοῦσα ἀναρχία ἔληξε, κληθέντος τοῦ Ὀδυσσεὺς νὰ καταλάβῃ τὴν Ἀκρόπολιν, ὅπου μέχρι τοῦ 1888 προμαχῶν, κτισθεὶς ὑπ' αὐτοῦ χάριν ἀμύνης τῆς ἀρχαίας Κλειψύδρας καὶ τῆς δι' αὐτῆς προμηθείας ὕδατος, διεσώζετο συνδυάζων τὸν ἱερὸν βράχον μετὰ τῆς ἀναμνήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἐκείνου ἡγέτου. Ἐν τούτοις δ' ὁ Δράμαλης ἐπέδραμε τὴν

¹ Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας Τόμ. Δ' σ. 481.

Πελοπόννησον μετὰ κόμπου καὶ ἐπιβολῆς ὑπομιμησκούσης τὴν χάριν ἀνακτήσεως τῆς ὑπὸ τῶν Βενετῶν κατεχομένης χερσονήσου τουρκικὴν στρατείαν πρὸ ἑκατὸν ἑπτὰ ἐτῶν. Ἀλλὰ, καίτοι ὁ Τοῦρκος στρατάρχης τὸ κατ' ἀρχὰς συνήρπαξε τὰ πάντα πρὸ αὐτοῦ, καίτοι ὁ Ἀκροκόρινθος εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς αὐτοῦ φρουρᾶς, καὶ ὁ Δράμαλης εἶχε προχωρήσει μέχρις αὐτοῦ τοῦ Ἄργους, σιτοδεία καὶ ἑλλειψις χορτονομῆς ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ πάλιν πρὸς τὸν Ἰσθμόν. Τῶν δ' Ἑλλήνων ἐστρατήγει ὁ διάσημος ἡγέτης ἀτάκτων Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ἀνὴρ ἔχων ἤδη κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἡλικίαν πενήντηκα ἐτῶν καὶ ἑνός. Αὐξηθεὶς ἐν τῇ σπαρτιατικῇ αὐστηρότητι τῆς Μάνης, ὅπου ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἶχε ζητήσει σωτηρίαν ἀπὸ τῶν Τούρκων ἐκ τῆς πατρῴου Καρυταίνης, εἶχε συνεχίσει τὸ στάδιον τῶν ὅπλων ὡς κλέφτης, ἕως ἀπέβη ἀδύνατος ἢ περαιτέρω αὐτοῦ ἐν Πελοποννήσῳ διαμονή. Φυγὼν δ' ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ζάκυνθον ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς Ἑπτανήσου πολιτείας, μετέσχε τοῦ τελευταίου ῥωσοτουρκικοῦ πολέμου ὡς πειρατῆς, καὶ, εἰσελθὼν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Ἀγγλων, ὅτ' ἐκυρίευσαν τὴν ὑπὸ τῶν Γάλλων κατεχομένην Ζάκυνθον, παρέστη εἰς τὴν ἔφοδον ἐναντίον τῆς Λευκάδος. Μετῆρχετο δὲ τὸ ἔργον προβατοπώλου, ὅτε ἦλθεν εἰς αὐτὸν τὸ ἄγγελμα τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐπανελθὼν δ' ἐκ Ζακύνθου εἰς τὴν Μάνην, παρέστη εἰς τὴν πτῶσιν τῶν Καλαμῶν· διὰ δὲ τῆς ἐν τῷ κλεφτοπολέμῳ πείρας αὐτοῦ, συνδυαζομένης πρὸς τὴν ἔμφυτον αὐτοῦ εὐφυΐαν, ἀνεδείχθη μεταξὺ τῶν πρώτων στρατιωτικῶν ἡγετῶν. Ἡ λοφωτὴ αὐτοῦ περικεφαλαία, ἣν γινώσκουσιν ἅπαντες οἱ ἰδόντες αὐτὴν κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν εἰς Ἀθήνας ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας, παρεῖχεν εἰς αὐτὸν ὄψιν γραφικὴν. Πάντων δὲ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ πολέμου τῆς ἐπαναστάσεως ἐκεῖνος εἶνε ὁ μέχρι καὶ τοῦ νῦν δημοτικώτατος, τὰ δ' ἐν Ναυπλίῳ καὶ ἐν Ἀθήναις ἀγάλματ' αὐτοῦ εἶνε ὁ φόρος τοῦ θαυμασμοῦ τοῦ λαοῦ πρὸς τὸ ριψοκίνδυνον αὐτοῦ στάδιον καὶ τὰς πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίας. Ἀλλ' ἐν τῇ περιπτώσει ἐκείνῃ ἡ δόξα μεγάλης νίκης ἐπεφυλάσσετο εἰς τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Κολοκοτρώνη Νικήταν. Ἐν τοῖς στενοῖς τῶν Δερβενακίων, δι' ὧν σήμερον διέρχεται ὁ σιδηρόδρομος μεταξὺ Κορίνθου καὶ Ἄργους, ὁ Νικήτας ἐπέπεσεν ἐναντίον τῆς τουρκικῆς πρωτοπορείας, καὶ ἔνεκα τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ ἀνδρείας κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἡξιώθη τοῦ ἐπωνύμου Τουρκοφάγος. Αὐτὸς δὲ ὁ Δράμαλης μετὰ τοῦ ὑπολοίπου τῆς

στρατιᾶς ὑπέστη ὁμοίαν ἦτταν, καὶ ἀπέθανεν ἐν Κορίνθῳ πρὶν ἢ λήξῃ τὸ ἔτος. Οὕτως ἀδόξως ἐπερατώθη ἡ μεγάλη εἰς τὴν Πελοπόννησον στρατεία τοῦ 1822.

Ἄλλ' ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι, ὅπου εἶχε μεταβῇ ὁ Μαυροκορδατος, οἱ Ἕλληνες δὲν ἀνεδείχθησαν ἐπ' ἴσης νικηφόροι. Τῇ 4 Ἰουλίου οἱ Ἕλληνες μεθ' ἑνὸς σώματος Φιλελλήνων, συγκροτηθέντος πρὸ δύο μηνῶν, ἠττήθησαν εἰς τοῦ Πέτα, εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων χιλιομέτρων πέραν τῆς πολυθρυλήτου γεφύρας τῆς Ἀρτης, ἔνεκα

*Ἡ περικεφαλαία καὶ τὰ ὄπλα τοῦ Κολοκοτρώνη ἐν τῷ Μουσείῳ
τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας.*

τῆς προδοσίας ἐπιχωρίου ἀρχηγοῦ. Οἱ Φιλέλληνες, ὧν μεταξὺ οὐκ ὀλίγοι πεπειραμένοι μαχηταί, κατεθρυμματίσθησαν μετὰ πάλιν ἥρωϊκὴν. Τὴν δ' αὐτὴν ἡμέραν ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης, ἀδελφὸς τοῦ βέη τῆς Μάνης, ἐφονεύθη πλησίον τοῦ λιμένος τῆς Ἡπείρου Φαναρίου, ἀποπειρώμενος νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν Σουλιωτῶν. Αἱ δύο δὲ αὐταὶ ἦτται ἔπεισαν τοὺς Σουλιώτας νὰ συνθηκολογήσωσι, καὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὰς Ἰονίους νήσους, ὅπου καὶ οἱ πεφοβημένοι χωρικοὶ τῆς Ἀκαρνανίας ἐπέξήτησαν ἐπ' ἴσης νὰ σωθῶσιν ὑπὸ

ἀγγλικὴν προστασίαν. Ἄλλ' ὁ ἐπιφανέστατος τῶν Σουλιωτῶν, ὁ Μᾶρκος Βότσαρης, ἐναπέμεινεν, ὅπως ἀγωνισθῇ καὶ πέσῃ ὑπὲρ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι. Οὕτω δ' ὁ Ὅμπερ Βριώνης, ὁ διαδεχθεὶς τὸν Ἀλῆν ὡς πασσᾶς τῶν Ἰωαννίνων, ἀπληλαγμένος τῶν κινδύνων προσβολῆς παρὰ τῶν Σουλιωτῶν, ἠδυνήθη τέλος νὰ στρατεύσῃ πρὸς νότον καὶ νὰ πολιορκήσῃ τὸ Μεσολόγγιον. Ἄλλ' ἡ πρώτη αὕτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου ἀπέτυχεν, ἐν ᾧ ἂφ' ἑτέρου ἐν Πελοποννήσῳ τελευτῶντος τοῦ ἔτους ἐπῆλθεν ἡ συνθηκολογία τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς τοῦ Ναυπλίου, ἣν ἔσωσεν ἀπὸ λαφυραγωγίας καὶ σφαγῆς ἡ ἐπέμβασις

Μᾶρκος Βότσαρης.

τοῦ Ἀγγλου φιλέλληνος Χάμιλτων. Ἄλλ' ἐν Κρήτῃ τὸ δεύτερον τοῦτο ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως ὑπῆρξε δυσμενὲς εἰς τοὺς Χριστιανούς. Ὁ Ὑψηλάντης ἐπὶ τῇ αἰτήσῃ τῶν Κρητῶν εἶχεν ἀποστείλει αὐτόσε περὶ τὰ τέλη τοῦ 1821 ὡς ἀρχηγὸν αὐτῶν καὶ ἀντιπρόσωπον ἑαυτοῦ Ἑλληνα ἐκ Ῥωσίας, ὅστις ὑπεγράφετο Μιχαὴλ Κομνηνὸς Ἀφεντούλιεφ καὶ ἔκαυχᾶτο, ὅτι κατήγετο ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου. Ἄλλ' οὗτος, ὢν διπλωμάτης ἄνευ στρατηγικῆς δεξιότητος, δὲν ἦτο κατάλληλος νὰ διοι-

κήσῃ τὴν πολυτάραχον νῆσον, ἥς οἱ ὑψηλοὶ μαχηταὶ προσέβλεπον μετὰ περιφρονήσεως τὸν μικρόσωμον ἐκεῖνον καὶ ὑποσκάζοντα λόγιον, ὅστις προσωνόμαζεν ἑαυτὸν «Ἀρχιστράτηγον καὶ διοικητὴν ἀπάσης τῆς Κρήτης». Ἡ δὲ δολοφονία τοῦ Ἀντωνίου Μελιδώνη, ὄντος τῶν ἐπιτυχεστάτων ἡγετῶν, ὑπὸ ζηλοτύπου Σφακιανοῦ ἀρχηγοῦ, ἔτι μᾶλλον ἐξησθένησε τὸν ἐλληνικὸν ἀγῶνα. Διὸ ἀπεστάλῃ ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως εἰς τὴν νῆσον ἄλλος διοργανωτής. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς συγχύσεως ταύτης ἡγκυροβόλησεν ἐν Σούδα στόλος αἰγυπτιακός. Τότε οἱ Σφακιανοὶ, οὔτινες εἶχον κάμει ἑναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως, ἀπεφάσισαν καὶ νὰ διευθύνωσιν αὐτὴν, ὁ δὲ ἀπόγονος τοῦ οἴκου

τῶν Κομνηνῶν, «τεθεὶς μεταξὺ τῆς τίγρεως καὶ τοῦ πάνθηρος», ἔφυγεν εἰς τὴν Μελίτην. Ἀντ' αὐτοῦ δ' ἔφθασεν εἰς τὴν νῆσον ὁ Ἐμμανουὴλ Τομπάζης, γόνος γνωστοῦ οἴκου τῆς Ὑδρας, καὶ ἀνέλαβε τὰ καθήκοντα ἀρμοστοῦ. Εἶνε δὲ αὕτη ἡ πρώτη χρῆσις τῆς ἡδὴ παρὰ τοῖς Ἰονίοις ἐπιζομένης λέξεως ταύτης, ἣτις ἀπέβη ἔκτοτε συνήθης πρὸς δῆλωσιν τοῦ διοικητοῦ τῆς ἑλληνικῆς μεγαλονήσου.

Πετρόμπεης.

Ἐν τούτοις δ' εἶχεν ἐκπνεύσει ἡ προθεσμία τοῦ ἑλληνικοῦ νομοθετικοῦ σώματος, καὶ κατ' ἀκολοιθίαν συνῆλθεν ἐν Ἀστρεὶ παρὰ τὸν Ἀργολικὸν κόλπον ἀρχομένου τοῦ 1823 δευτέρα Ἐθνικὴ συνέλευσις. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπήγαγεν αὕτη ὀλίγας μεταρρυθμίσεις εἰς τὸ σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου, εἶτα δὲ διώρισε νέον Ἐκτελεστικὸν ἐκ πέντε ἀνδρῶν, ὧν πρόεδρος ἀνεδείχθη ὁ Πετρόμπεης, τοῦ Μανροκορδάτου ὑποβιβασθέντος εἰς γραμματέα τῆς ἐπικρατείας, τοῦ

δ' Ὑψηλάντου ὅλως παραγκωνισθέντος. Ἄλλ' αὐτυχῶς αἱ ἐν Ἀστρεὶ συζητήσεις ἐπέτειναν τὰς διαφορὰς τὰς ἤδη ὑφισταμένας μεταξὺ τῆς φατρίας τῶν προκρίτων, ἧς ἡγεῖτο ὁ Πετρόμπεης, καὶ τῆς τῶν μαχητῶν, ὧν ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Κολοκοτρώνης. Ἀφ' ἐτέρου δὲ ἀντιζηλῖαι ἐπαρχιακαὶ καὶ προσωπικαὶ ἐν μέσῳ τῶν τάξεων ἀμφοτέρων τῶν φατριῶν ἀπέδειξαν, ὅτι ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων δὲν μετεβλήθη, ὥς οὐδ' ἡ τοπογραφία, ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Εἶχε δὲ ἤδη καταστῆ καταφανὲς, ὅτι ξένος ἡγεμὼν θὰ ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ ἡ μόνη κορυφὴ τοῦ νέου ἐλληνικοῦ κράτους, ἐπειδὴ οὐδεὶς Ἕλλην ἠθέλεε συναινέσει νὰναγνώρισῃ ἄλλον Ἕλληνα ὥς κυρίαρχον ἑαυτοῦ. Ἐκτοτε δὲ ἤρχισαν στρεφόμενοι οἱ ὀφθαλμοὶ εἰς τὸν πάντοτε πρόχειρον οἶκον τοῦ σαξονικοῦ Κοβούργου, οὗ εἰδικὸς προορισμὸς εἶνε νὰ προμηθεύῃ ἡγεμόνας οἰουδήποτε θρησκειύματος δι' οἷονδήποτε θρόνον. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτοις εἶχε γέινει φανερόν, ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη ἐν τῇ ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ ἔμελλε τέλος νὰναγκάσῃ τὰς κυβερνήσεις νὰ στρέψωσι τὴν προσοχὴν εἰς τὰς ἀξιώσεις τῆς Ἑλλάδος. Ἑλληνικὴ ἐπιτροπεία συνέστη ἐν Λονδίνῳ καὶ ἦλθεν εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὰς ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἑλβετίᾳ. Καὶ ἠρνήθη μὲν τὸ ἐν Οὐτηρῶνι συνέδριον νὰ δεχθῇ τοὺς ἀπεσταλμένους τῆς Ἑλλάδος· ἀλλ' ὁ Γεώργιος Κάνιγγ, ὅστις εἶχε διαδεχθῇ ἐν Ἀγγλίᾳ τὸν Castlereagh ὡς ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν, ἦτο γνωστὸς ἐπὶ φιλελληνικαῖς συμπαθείαις. Καὶ δὴ ἀνεγνώρισε τοὺς Ἕλληνας ὡς ἐμπολέμους, καὶ ὥρισε τὸν Κάλामον, ἐν τῶν νησιωτικῶν ἐξαρτημάτων τῶν Ἰονίων νήσων, ὡς ἄσυλον τῶν προσφύγων. Καὶ τὰ μὲν αὐστηρὰ μέτρα τοῦ σιρ Θωμᾶ Μαϊτλανδ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ παρεμποδίσωσι τοὺς Ἰονίους ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπιδείξωσι τὰς συμπαθείας αὐτῶν πρὸς τοὺς ἐν τῇ ἡπείρῳ ὁμοεθνεῖς Ἕλληνας. Ἀλλ' ἡ παραβίασις τῆς οὐδετερότητος τῆς Ἑπτανήσου ἐν Κυθήροις, Ζακύνθῳ καὶ Ἰθάκῃ ἐτιμωρήθη αὐστηρῶς, καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα θανάτωσις Ἰονίων τινῶν κατέστησε τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν ἀντιδημοτικὴν. Ἐξ ἐτέρου δ' ἡ Ῥωσία ἀπεγοήτευε πάντα τὸν πιστεύοντα ἀκόμη εἰς τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ φιλελληνισμοῦ αὐτῆς διὰ τῆς γενομένης ὑπ' αὐτῆς τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1824 προτάσεως περὶ ἰδρύσεως τριῶν κενωρισμένων ὑποτελῶν ἐλληνικῶν ἡγεμονιῶν, τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, περιλαμβανούσης τὴν Θεσσαλίαν, Βοιωτίαν καὶ Ἀττικὴν, τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, συνισταμένης ἐκ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἀκαρνανίας, καὶ τῆς Πελοποννήσου μετὰ τῆς δυνατῆς προσθήκης τῆς Κρήτης ὑπὸ

ἄρχοντας ἐπιχωρίους διορίζομένους ὑπὸ τοῦ σουλτάνου καὶ τελού-
τας φόρον εἰς αὐτόν. Ἡ τοιαύτη διαρρύθμισις, καίπερ ἔχουσα τὸ
πλεονέκτημα τῆς συμπεριλήψεως τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Κρήτης,
ἐξήρει τὸ Αἰγαῖον, ἐν ᾧ ἄλλως ἔμελλον νὰποκατασταθῶσι τὰρχαῖα
αὐτοῦ κοινοτικὰ προνόμια, καὶ ἔμελλε νὰφήσῃ τὴν Ἑλλάδα ἐν ἣ
καταστάσει αἱ παρίστροι Ἡγεμονίαι, ἀσθενῆ, διηρημένῃ καὶ ἐξηρ-
τημένῃ ἀπὸ τῆς Ῥωσίας. Μόνοι δ' ἔμελλον νὰποκομίσωσιν ὄφελος
οἱ προεξάρχοντες ἑλληνικοὶ οἴκοι, οἵτινες, καθ' ἃ οἱ Φαναριῶται ἐν
τῇ Μολδαβίᾳ καὶ τῇ Βλαχίᾳ, ἤθελον ἀποβλέπει πρὸς τὸν σουλτᾶνον
χάριν προαγωγῆς, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης, ὃν
ἡ Ῥωσία ὑπεδείκνυνεν ὡς τὸν συνήγορον τῶν τριῶν ἡγεμονιῶν ἐν
Κωνσταντινουπόλει, ἔμελλε νὰ εἶνε δημιούργημ' αὐτῆς.

Αἱ δὲ στρατιωτικαὶ ἐπιχειρήσεις τοῦ 1823 ὑπῆρξαν ἥττον σπου-
δαῖαι τῶν κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν τοῦ ἔτους
παρέλυσεν τοὺς Τούρκους ἡ πυρκαϊὰ τοῦ ναυστάθμου Κωνσταντινου-
πόλεως, ἀποδοθεῖσα εἰς τοὺς γενιτσάρους, ἐπιδιώκοντας τὴν εὕρεσιν
προφάσεως πρὸς ἀναβολὴν τῆς ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων στρατείας
αὐτῶν. Ἄλλ' οὐχ ἥττον ὁ σουλτᾶνος ἦτο τότε ἀπηλλαγμένος τῶν
ἐνοχλήσεων τοῦ κατὰ τῆς Περσίας πολέμου, ὅστις εἶχεν ἀναγκάσει
αὐτὸν μέχρις ὥρας νὰ μάχεται ἐν τε Ἀσίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ. Οἱ
στρατηγοὶ δ' αὐτοῦ κατέστειλαν τὰ λείψανα τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπανα-
στάσεως, ὑποτάξαντες τὸ Τρίκερι, καὶ ἐδήωσαν τὸ χωρίον Καστρί,
ὅπερ ἀπέκρυπτε τότε τοὺς θησαυροὺς τῶν Δελφῶν, οἵτινες ἀπεκαλύ-
φθησαν πρὸ τινων ἐτῶν, τοῦ χωρίου μετοικισθέντος εἰς ἄλλην γεί-
τονα θέσιν. Ἐκ δὲ τῆς ἐν Ἀλβανίᾳ Σκόδρας στρατιᾷ, συνισταμένη
ἐκ Μουσουλμάνων Γκέγκηδων καὶ ἐκ καθολικῶν Μιρδιτῶν, οἵτινες
πάντοτε ὑπῆρξαν πρόθυμοι νὰ μάχωνται ἐναντίον τῶν ὀρθοδόξων,
κατέβη εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα. Συγκροτηθείσης δὲ μάχης ἐναντίον
τῶν βορείων ἐκείνων Ἀλβανῶν παρὰ τὸ Καρπενήσιον τῇ 9 Αὐγού-
στου, ἐφονεύθη ὁ Σουλιώτης ἥρως Μᾶρκος Βότσαρης. Ὁ νεκρὸς
αὐτοῦ μετηνέχθη καὶ ἐτάφη ἐν Μεσολογγίῳ ἐν μέσῳ καθολικοῦ
θρήνου. Ὁ δὲ τάφος αὐτοῦ κεῖται μέχρι καὶ τῆς σήμερον ἐν τῷ
κατὰ τὴν πόλιν ἐκείνῃ Ἡρώφ, ὅπου ἤδη πρὸ μακροῦ ἦτο προω-
ρισμένον νὰ ἐγκαταμεῖνῃ κειμένη ἡ καρδιά ἀνδρὸς ἔτι μεγαλειτέρου.
Ἦτο δ' οὗτος ὁ λόρδος Βύρων.

Ὁ Βύρων εἶχε φθάσει εἰς τὴν Κεφαλληνίαν τὸν αὐτὸν ἐκείνον
μῆνα, καθ' ὃν ἀπέθανεν ὁ Βότσαρης, καὶ ἡ ἐνεργὸς αὐτοῦ συμμε-

τοχὴ εἰς τὴν ἄμυναν τῆς Ἑλλάδος συνετέλεσε σχεδὸν εἵπερ τι καὶ ἄλλο γεγονός εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ δημοφιλεῖ τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα ἐν Εὐρώπῃ. Δὲν ἦτο δ' ὁ μέγας ποιητὴς ξένος πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἢ τὴν γλῶσσαν αὐτῶν. Καὶ δὴ πρὸ δώδεκα ἔτων εἶχεν ἐκτινάξει ἀπὸ τῶν ἔνδον τοῦ χορηγικοῦ μνημείου τοῦ Λυσικράτους, μετεσκευασμένου εἰς σπουδαστήριον Καπουκίνων μοναχῶν, τὴν «Κατάραν τῆς Ἀθηνᾶς» ἐναντίον τοῦ λαφυραγωγήσαντος τὰ γλυπτὰ τοῦ Παρθε-

*Ἀγαλμα νεαρᾶς Ἑλληνίδος ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Μάρκου Βότσαρη
ὑπὸ τοῦ Γάλλου γλύπτου David d' Angers
ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἔθνολογικῆς εταιρείας.*

νῶνος Ἑλγίνου. Εἶχε μεταφράσει τὸν περιώνυμον Θούριον τοῦ Ῥήγα, καὶ ἦλθε τώρα καὶ πάλιν, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι ἡδύνατο οὐ μόνον νὰ ὑμνῇ τὰς ἀρετὰς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ νὰ μιμῆται αὐτάς. Ἀληθῶς ὁ λόρδος Βύρων, καίπερ ὢν ποιητὴς, δὲν ἦτο ὄνειροπόλος. Δὲν ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Ἑλλάδα προδιατεθειμένος νὰ εὕρῃ αὐτὴν οἰκουμένην ὑπὸ τῶν δυσευρέτων ἡρώων τοῦ Πλουτάρχου, ἀλλὰ προσεδόκα νὰ ἴδῃ τοὺς Ἕλληνας οἵους εἶχον μεταβάλει, ὡς εἰκὸς, αἰῶνες ὅλοι τουρκικῆς κυριαρχίας. Κατ' ἀκολουθίαν οὔτε ἀπεθαρ-

ρύνθη οὔτε ἀπηγοιεύθη, ὅτε ἀνέλαβε νὰ συμπράξῃ μετ' ἀνδρῶν, οἵτινες οὔτε ἅγιοι ἦσαν οὔτε σοφοί, ἀλλ' ἀνθρώπινα ὄντα μόλις που χειραφετηθέντα ἀπὸ τύπου πολιτεύματος ἐξαχρειοῦντος τὰ ἦθη, οὐ δὲν εἶχεν εὑρεθῇ ἀκόμη τὸ κατάλληλον ἀντίρροπον. Ὅπως δὲ μὴ ἐκτεθῇ προσχωρῶν εἰς τινὰ τῶν πολιτικῶν φατριῶν πρὶν ἢ σπουδασῇ τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, διέμεινεν ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας ἐν Κεφαλληνίᾳ. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ εἶχον διεξαχθῇ διαπραγματεύσεις περὶ ἑλληνικοῦ δανείου. Καὶ ἡ μὲν πρώτη σκέψις τῶν Ἑλλήνων εἶχεν ὑπάρξει νὰ λάβωσι χρήματα διὰ τῆς εἰς τὸ τάγμα τῶν ἱπποτῶν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ἀποδόσεως τῆς Ῥόδου, τῆς προτέρας αὐτοῦ ἔδρας, καὶ τῆς εἰς αὐτοὺς προσωρινῆς παραχωρήσεως τῆς Σύρου καὶ τριῶν μικροτέρων νήσων. Ἀλλ' ἡ ἰδέα τῆς ποιητικῆς ἐκείνης ἀναγεννήσεως τῆς φραγκοκρατουμένης Ἑλλάδος ἐγκατελείφθη χάριν πρακτικωτέρων σχεδίων, δι' ὧν ἐπετεύχθη ἡ ἐκ Λονδίνου λήψις ὀνομαστικοῦ ποσοῦ ὀκτακοσίων χιλιάδων λιρῶν στερλινῶν, περιορισθεῖσων πράγματι εἰς μόνας διακοσίας ὀγδοήκοντα χιλιάδας.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ λόρδος Βύρων εὗρίσκετο ἐν Κεφαλληνίᾳ, οἱ Ἕλληνες κατῴρθωσαν δύο τινά. Καὶ ἐν μὲν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι ἀνέκτησαν τὸν Ἀκροκόρινθον, ἐν δὲ τῇ δυτικῇ ἠνάγκασαν τοὺς Τούρκους νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀνατολικοῦ. Ἀλλ' ἡ διχόνοια μεταξὺ τῆς στρατιωτικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς φατρίας ἐν τῇ Πελοποννήσῳ εἶχεν ἐξελιχθῇ εἰς ἐμφύλιον πόλεμον, ἦτο δὲ αὕτη ἡ πρώτη, ἀλλ' οὐχὶ ἡ τελευταία περίστασις, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες ἐμάχοντο καθ' Ἑλλήνων ἀντὶ νὰ συμπράξωσιν ἐν ἐνιαίᾳ ἐπιθέσει ἐναντίον τοῦ κοινοῦ πολεμίου. Ἡ ἀδελφοκτόνος δ' αὕτη πάλη, ἣν ὁ λόρδος Βύρων ἐπειράθη νὰ καταστείλῃ, προεκλήθη ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη, ὅστις δίκην ἄλλου Κρόμβελλ ἔστειλε τὸν υἱὸν αὐτοῦ Πᾶνον, ὅπως διαλύσῃ δι' ἐνόπλου βίας τὴν συνέλευσιν τὴν τότε ἐδρεύουσαν ἐν Ἀργεῖ. Ἀλλὰ πολλοὶ τῶν πληρεξουσίων συνῆλθον καὶ πάλιν ἐν τῷ ἀπέναντι τῆς Ὑδρας κειμένῳ Κρανιδίῳ, ἐκήρυξαν τὴν κατάργησιν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, καὶ διώρισαν ἀντ' αὐτοῦ ἄλλους ἄνδρας ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ὑδραίου Γεωργίου Κουντουριώτου. Οὕτως ἡ Ἑλλὰς εἶχε δύο ἐχθρικὰς πρὸς ἀλλήλας κυβερνήσεις, τὴν μὲν ἐγκαθιδρυμένην ἐν Κρανιδίῳ καὶ ὑποστηριζομένην ὑπὸ τῶν ἐφοπλιστῶν τῶν ναυτικῶν νήσων Ὑδρας καὶ Σπετσῶν, τῶν προκρίτων καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, τὴν

δὲ ἐδρεύουσιν ἐν Τριπόλει καὶ ἀναρτῶσαν τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς τὴν γενναιότητα τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὁπαδῶν. Ἡ πάλῃ δὲ αὕτη προέβαινεν αὐξάνουσα, ὅτε τῇ 24 Ἰανουαρίου ὁ λόρδος Βύρων ἐφθασεν εἰς τὸ Μεσολόγγιον· ὃ τι δ' ἐκεῖνος καὶ εἶδε καὶ ἤκουσεν ἐπεβεβαίονε τὴν γνώμην αὐτοῦ, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἐν τῇ ἀγωνίᾳ τῆς ἐπαναστάσεως εἶχεν ἀνάγκην πρακτικῶν μεθόδων διοικήσεως ἀντὶ τῶν θεωριῶν τοῦ Βένθαμ. Ἐφάνη εἰς αὐτόν, ὅτι ἡ ἔκδοσις ἑφημερίδων, ἣν συντόνως συνίστα ὁ μετ' αὐτοῦ συμπαριστάμενος

Θεόδωρος Κολοκοτρώνης.

Λέστερ Σταγγόουπ, ὁ ἀποκληθεὶς «τυπογραφικὸς συνταγματάρχης», ἔμελλε νὰ ἐξερεθίσῃ τὸν πατριασμὸν πολλὸ μᾶλλον ἢ νὰ φωτίσῃ τὰ πνεύματα ἐκείνων ὅσοι ἠδύναντο νὰναγινώσκωσιν αὐτάς. Ἀλλ' ὁ Σταγγόουπ ἐπέμεινεν εἰς τὴν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἐλβετοῦ δημοκρατικοῦ Μάγερ ἔκδοσιν τῆς πρώτης ἐπὶ ἐλληνικοῦ ἐδάφους ἐκδοθείσης ἐλληνικῆς ἑφημερίδος, ἣν ἐξαίρεσωμεν ὀλίγα φύλλα ἐκδοθέντα πρὸ τριῶν ἐτῶν ἐν Καλάμαις ὑπὸ τὸν τίτλον Σάλπιγξ ἐλληνική. Οὕτως ἐν μέσῳ τῶν τελεμάτων τοῦ Μεσολογγίου

ἔγεινε τῇ 31 Δεκεμβρίου 1822 διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν Ἑλληνικῶν Χρονικῶν¹ ἡ ἑναρξίς τοῦ τύπου ἐκείνου, ὅστις εἶνε τῶν χαρακτηριστικωτάτων ἰδιοτήτων τοῦ νέου ἐλληνικοῦ βίου. Ἀλλ' ὁ Βύρων δὲν ἔζησεν ἀτυχῶς, ὅπως ἴδῃ τὴν κατάπαυσιν τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου ἐμφυλίου πολέμου, ὃν εἶχεν ἀποπειραθῇ νὰ καταστείλῃ, ἀποθανὼν τῇ 7 Ἀπριλίου 1829 ἐν Μεσολογγίῳ, ὅπου ἀναπαύεται μέχρι τῆς σήμερον ἡ καρδιά αὐτοῦ. Εἶχεν ἀφιερῶσαι εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς Ἑλλάδος τὸν χρόνον, τοὺς πόρους καὶ τέλος τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ἡ δ' Ἑλλὰς

¹ Μέρος τοῦ πιεστηρίου τῆς ἑφημερίδος ταύτης φυλάσσεται ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας.

οὐδέποτε ἔλησμήνησε τὰς μεγάλας αὐτοῦ ὑπηρεσίας. Καὶ ὁ μὲν ἱστορικὸς Σπυρίδων Τρικούπης, ὦν καὶ αὐτὸς γέννημα τοῦ Μεσολογγίου, ἐξεφώνησεν ἐπὶ τοῦ νεκροῦ αὐτοῦ ἐπικήδειον λόγον, ὅστις θεωρεῖται πρότυπον ἑλληνικῆς λογογραφίας. Ἀνδριάντες δ' ἰδρύθησαν πρὸς τιμὴν αὐτοῦ, ὁδοὶ ὠνομάσθησαν ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἐν πολλαῖς ἀποικισματικαῖς νήσοις, ἐν πολλοῖς ὀρεινοῖς χωρίοις γίνεται ἀκόμη λόγος περὶ τοῦ Βύρωνος ὡς εἰ εἶχεν ἀποθάνει χθὲς μόλις. Ἀποτελοῦσι δὲ ταῦτα πάντα εὐτυχῇ ἐξαίρεσιν τοῦ κυνικοῦ ἀξιώματος τοῦ λόρδου Σώλσμπαραν, καθ' ὃ ἐν τῇ διεθνεί πολιτικῇ δὲν ὑπάρχει εὐγνωμοσύνη.

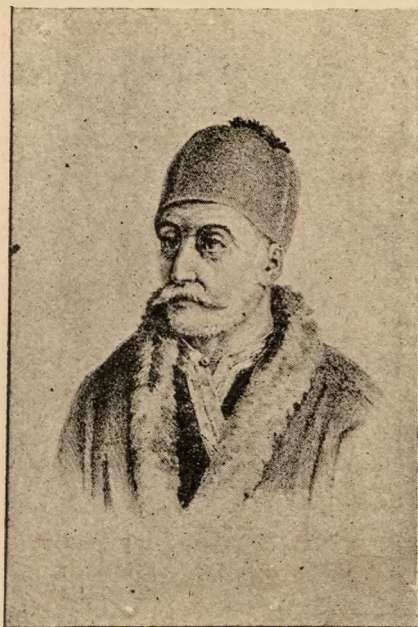
Πρὶν ἢ δὲ λήξῃ τὸ ἔτος 1824 ἐξερράγη δεύτερος ἐμφύλιος πόλεμος, καθ' ὃν τὸ ἀγγλικὸν δάνειον ἀντὶ νάφιερωθῇ εἰς τὴν ἔθνικὴν ἀμυναν καὶ μόνην διεσπαθήθη εἰς φατριαστικὰς ἀντιζηλίας. Ὁ δὲ πόλεμος τῶν προκρίτων οὗτος προεκλήθη ἐκ τῆς ἀντιπαθείας, ἣν ἡσθάνθησαν οἱ Πελοποννήσιοι κατὰ Ἐκτελεστικοῦ, οὗ τὰ πλεῖστα τῶν μελῶν προήρχοντο ἐκ τῶν ναυτικῶν νήσων καὶ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Ἡγέται δὲ τῆς πελοποννησιακῆς φατρίας ἦσαν ὁ ἐκ Καλαβρυτῶν Ἀνδρέας Ζαΐμης, γόνος οἴκου

Ἀνδρέας Ζαΐμης.

παρασχόντος οὐκ ὀλίγους πολιτευτὰς εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὁ ἐξ Αἰγίου Ἀνδρέας Λόντος, φίλος τοῦ Βύρωνος, ὅστις εἶχεν εὐωχηθῇ μετ' αὐτοῦ, ὅτε ἦσαν νέοι. Μετ' αὐτῶν δὲ συνέπραττεν ὁ ἐκ Γαστούνης τῆς Ἡλείας Γεώργιος Σισίνης ἢ Σεσίνης, οὗ τὸ ὄνομα δηλοῖ τὴν ἐκ Βενετῶν καταγωγὴν, καὶ ὅστις ἀπὸ τῆς γείτονος Γλαρέντζης παίζων ἐπωνόμαζεν ἑαυτὸν «Δοῦκα τῆς Γλαρέντζης» καὶ διητᾶτο ἀνταξίως Τούρκου πασσᾶ. Ψυχὴ δὲ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ἦτο ὁ Ἰωάννης Κωλέττης, ὁ μέλλων πρωθυπουργὸς καὶ διπλωμάτης, γέννημα τοῦ χωρίου τῆς Ἠλείου Συρράκου, ὅστις εἶχεν ἀρχίσει τὸ στάδιον αὐτοῦ ὡς ἱατρὸς τοῦ Μουχτάρ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, καὶ εἶχε διδαχθῇ τὸ πολιτεύεσθαι ἐν τῇ αὐτῇ τῶν Ἰωαννίνων. Εἶχε δὲ ἤδη ὁ Κωλέτης μετὰσχει τῆς ἐπαναστάσεως ἐνεργῶς. Καὶ δὴ, ἀφ' οὗ πρῶτον

παρώρμησεν εἰς ἀποστασίαν τὴν γενέτειραν, εἶχε γείνει ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν, ἰσχύοντος τοῦ Συντάγματος τῆς Ἐπιδαύρου. Ἄλλ' ὁ πρῶν ἱατρὸς ἐκεῖνος ἦτο πολίτευτῆς μᾶλλον ἢ στρατιώτης, καί-
τοι δὲ μικρᾷς ἡξιώθη φήμης ἐν τοῖς πεδίοις τῶν μαχῶν, ἡ ἀξία
αὐτοῦ ἀνέδειξεν αὐτὸν μέλος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, οὗ πρόεδρος ἦτο ὁ
Κουντουριώτης. Τὴν ἀρχὴν δὲ ταύτην κατέχων κατώρθωσε διὰ τῆς
δραστηριότητος αὐτοῦ νὰ συντρίψῃ τοὺς ἀποστατήσαντας προκρί-
τους. Καὶ ὁ μὲν Κολοκοτρῶ-

Γεώργιος Σισίνης.

νης, ὅστις εἶχε προσέλθει εἰς αὐ-
τοὺς ἐφυλακίσθη ἐν Ὑδρᾷ, ὁ
δὲ υἱὸς αὐτοῦ Πᾶνος ἐφονεύθη,
ὁ Ζαΐμης καὶ ὁ Λόντος ἀπέδρα-
σαν διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλ-
που, καὶ ὁ Γεώργιος Σισίνης
φυγὼν εἰς Ζάκυνθον δὲν ἔγινε
δεκτὸς ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν. Οὕ-
τως ὁ πόλεμος τῶν προκρί-
των ἐπερατώθη διὰ τῆς τελείας
αὐτοῦ ἀποτυχίας.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον οἱ Ἕλλη-
νες ἠγέται ἀντηγωνίζοντο πρὸς
ἀλλήλους ἐνεφανίσθη ἐν τοῖς
ἐλληνικοῖς ὕδασι νέος φοβερός
ἐχθρός. Ὁ Μαχμουτ Β', βλέ-
πων τὴν ἀδυναμίαν αὐτοῦ ὅπως
ἀντιμετωπίσῃ μονομερῶς τοὺς
ἀποστάτας, ἠναγκάσθη νὰ ζη-
τήσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ ὑποτε-

λοῦς πασσᾶ τῆς Αἰγύπτου Μεχμέτ Ἀλῆ, Ἀλβανοῦ, ὅστις ἐκ τῆς
καπνεμπορίας ἐν τῇ πατρίᾳ Καβάλλα εἶχεν ἀναρριχηθῇ εἰς τὸ ἀξίωμα
νέου Φαραώ. Εἶχε δὲ ἤδη ὁ Μαχμουτ μεταχειρισθῇ αὐτὸν ἐναν-
τίον τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Βαχαβιτῶν, ὁπαδῶν νέας αἱρέσεως τοῦ μωα-
μεθανισμοῦ. Τώρα δ' ἐξητήσατο παρ' αὐτοῦ νὰ βοηθήσῃ αὐτὸν
πρὸς καθυπόταξιν τῶν Ἑλλήνων, καὶ διώρισε πασσᾶν τῆς Πελοπον-
νήσου τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἰβραΐμ. Ἀλλὰ πρὸ πάσης ἄλλης ἐπιχειρή-
σεως ἀπεφασίσθη ἡ συντριβὴ τῶν ἐπαναστατῶν τῶν Ψαρῶν καὶ
τῆς Κάσου. Καὶ τὰ μὲν μικρὰ Ψαρὰ εἶχον ἀποκτήσει παγκόσμιον

κρήμην ὡς φυτώριον εὐθαρσῶν καὶ ἐμπείρων ναυτῶν, ἡ δὲ Κάσος εἶχε χρησιμεύσει ὡς ὀρμητήριον πρὸς συντήρησιν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Κρήτης. Ἀμφότεραι δ' αἱ προκαταρκτικαὶ αὗται ἐπιχειρήσεις ἐξετελέσθησαν ἐπιτυχῶς. Ὁ μὲν ἄλβανικὸς στρατὸς τοῦ πασσᾶ τῆς Αἰγύπτου ἐξετέλεσε νυκτερινὴν ἐπίθεσιν ἐναντίον τῆς τραχείας Κάσου, ἐφόνευσε τοὺς ἄνδρας καὶ τὰς πρεσβύτιδας καὶ ἀπήγαγεν εἰς δουλείαν τὰς νεαρὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά. Οἱ δὲ Τοῦρκοι στρατιῶται τοῦ καπετὰν πασσᾶ σχεδὸν παντελῶς ἐξωλόθρευσαν τοὺς ἄρρενας οἰκήτορας τῶν Ψαρῶν, αὐξηθέντας ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ ὑπὸ τῶν ἐκ Χίου προσφύγων, ἑκατοντάδες δὲ κεφαλῶν καὶ ὧτων τῶν σφαγέντων ἐξετέθησαν μετὰ πομπῶδους ἐπιγραφῆς εἰς θέαν τῶν πιστῶν τοῦ Μωάμεθ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Οἱ δ' ἐπιζήσαντες ἔφυγον εἰς τὴν Αἴγιναν, τὰς Σπέτσας καὶ τὴν Σύρον, ἔνιοι δ' αὐτῶν ἵδρυσαν ἐν ἡ̃ θέσει ἔκειτο ἡ ἀρχαία Ἐρέτρια ἀποικίαν, ἣν ἐκάλεσαν Νέα Ψαρά. Εἰς τὰ δύο ταῦτα κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος κατενεχθέντα ἀλλεπάλληλα τραύματα ἐπηκολούθησε σειρά ὅλη ναυτικῶν ἐπιχειρήσεων, αἵτινες ἐπεβράδυναν τὴν εἰς τὴν Πελοπόννησον ἄφριξιν τοῦ Ἰβραῖμ. Κατὰ δὲ τὸν πλοῦν ὁ Ἰβραῖμ προσωρμίσθη εἰς τὴν Σοῦδαν· ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἀνάγκην ναποδιβασθῆ εἰς τὴν Κρήτην, ἐπειδὴ ἡ κρητικὴ ἐπανάστασις εἶχε κατασταλῆ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἕνεκα τῆς εἰσορμήσεως τοῦ ἐξ Αἰγύπτου στρατοῦ καὶ τῆς ἐκ νέου ἀναφανείσης φιλοδοξίας τῶν Σφακιανῶν. Ὁ Τομπάζης εἶχεν ἐγκαταλίπει τὴν νῆσον, καὶ ἐν μέσῳ φρικτῶν ὤμοιότητων, οἷα ἡ ἀπόπνιξις ἑκατοντᾶδων Χριστιανῶν διὰ καπνοῦ ἐν τινι σπηλαίῳ, ἡ κρητικὴ ἐξέγερσις εἶχεν ἐκπνεύσει τὸ θέρος τοῦ 1824. Οὕτως ὁ Ἰβραῖμ ἠδυνήθη νὰ συνεχίσῃ τὸν εἰς τὴν Πελοπόννησον πλοῦν. Διὰ δὲ τῆς ἀποδιβάσεως αὐτοῦ εἰς τὴν ἄλλοτε βενετικὴν ἀποικίαν Μεθώνην τῇ 12 Φεβρουαρίου 1825 ἤρχισεν ἡ δευτέρα φάσις τοῦ πολέμου.

Ἡ πρώτη δ' ἐνέργεια τοῦ Ἰβραῖμ ἐστράφη κατὰ τῶν δύο φρουρίων τῶν δεσποζόντων τοῦ κόλπου τοῦ Ναβαρρίνου, τοῦ Νεοκάστρου κατὰ τὸν νότιον εἰςπλουν καὶ τοῦ Παλαιοκάστρου κατὰ τὸν βόρειον. Ἀλλὰ κατέστη πρόδηλον, ὅτι ἡ κλεῖς τῆς θέσεως ἐκείνης ἦτο ἡ νησίς Σφακτηρία, ἥτις κεῖται δίκην τεραστίας φαλαίνης ἐναντι τοῦ κόλπου καὶ τὴν ἐσχάτην ὥραν εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ τοῦ Μαυροκορδάτου δι' ἐκλεκτοῦ στίφους μαχητῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ ἐκ Πεδεμοντίου φιλέλλην κόμης Σανταρόζας, ὅστις ἐξορισθεὶς ἕνεκα τῶν ἀποπειρῶν αὐτοῦ περὶ ἀπελευθερώσεως τῆς ἰδίας πατρίδος εἶχεν

ἔλθει, ὅπως ἀγωνισθῇ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος. Μία δ' ὥρα ἤρκεσε πρὸς ἄλλωσιν τῆς ἱστορικῆς ταύτης νήσου, ἥτις πρὸ εἴκοσι καὶ τριῶν ἑκατονταετηρίδων εἶχε παραστῇ μάρτυς τῆς ἥττης τῶν Σπαρτιατῶν, ἣν ἀπηθανάτισεν ὁ κάλαμος τοῦ Θουκυδίδου. Ὁ δὲ Ἰταλὸς ἱστορικὸς τῆς νέας ἐν Σφακτηρίᾳ μάχης δὲν ἠδυνήθη μὲν ν' ἀμιλληθῇ πρὸς τὴν τέχνην τοῦ μεγάλου Ἑλληνος συγγραφέως, ἀλλὰ τοῦλάχιστον εὗρεν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ φίλου αὐτοῦ καὶ συμπολίτου Σανταροῦζα ἥρωα ἀντάξιον νὰ ταχθῇ παρὰ τὸ πλευρὸν οἰουδήποτε Σπαρτιάτου. Καίπερ τραυματισθεὶς ὁ Σανταροῦζας ἠρνήθη νὰ ὑποκύψῃ, καὶ ἡ μνήμη αὐτοῦ ὁμοῦ μετὰ τῆς τοῦ Ὑδραίου Τσαμαδοῦ, τοῦ πεσόντος μετ' αὐτοῦ, συνδέεται διὰ παντὸς μετὰ τοῦ κόλπου τοῦ Ναβαρρίνου. Καὶ μνημεῖον μὲν ἐγερεθὲν αὐτόθι εἰς αὐτὸν διασώζει τὴν ἀνάμνησιν αὐτοῦ, μετὰ δὲ ἑβδομήκοντα καὶ δύο ἔτη ὁ ἥρωισμὸς τοῦ Σανταροῦζα ἐνέπνευσεν ἄλλον τῶν ὁμοεθνῶν αὐτοῦ, τὸν Ἀντώνιον Φράτιν, πεσόντα ἐν τῇ ἀτυχεῖ μάχῃ τοῦ Δομοκοῦ. Ὁ δὲ Μαυροκορδάτος κατώρθωσε νὰ σωθῇ μετὰ δυσκολίας. Ἡ ἄλωσις τῆς Σφακτηρίας ὑπῆρξε τὸ προανάκρουσμα τῆς συνθηκολογίας τοῦ τε Νεοκάστρου καὶ τοῦ Παλαιοκάστρου. Τὰς δὲ ἀτυχίας ταύτας ἐξεδί- κησε μόνον ἡ ὑπὸ τοῦ Μιαούλη ἐν Μεθώνῃ καταστροφὴ μέρους τοῦ αἰγυπτιακοῦ στόλου. Ἀλλ' ἡ ἀπώλεια τοῦ Ναβαρρίνου συνεπέ- φερε τοῦλάχιστον ἐν ἀγαθὸν ἀποτελέσμα, τὸ ὅτι ἔπεισε τὸ Ἐκτελε- στικὸν περὶ τῆς ἀνάγκης ὁμονοίας. Ὁ Κουντουριώτης εἶχεν ἐπι- δεῖξει τοιαύτην ἔλλειψιν δραστηριότητος ἐν ταῖς ἐνεργείαις αὐτοῦ πρὸς ἄμυναν τῆς σπουδαίας ἐκείνης θέσεως, ὥστε ἀπέβη αἰσθητὸν, ὅτι ἡ Πελοπόννησος ὤφειλε νὰ τύχῃ τῆς ἀμύνης τῶν Πελοποννη- σίων ἀρχηγῶν. Κατ' ἀκολουθίαν ἐδόθη ἀμνηστία εἰς τοὺς ἡττημέ- νους τοῦ τελευταίου ἐμφυλίου πολέμου, καὶ οἱ ἐξόριστοι πρόκριτοι ἀνέλαβον τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, ὁ δὲ Κολοκοτρώνης διωρίσθη ἀρχιστρά- τηγος τῆς Πελοποννήσου.

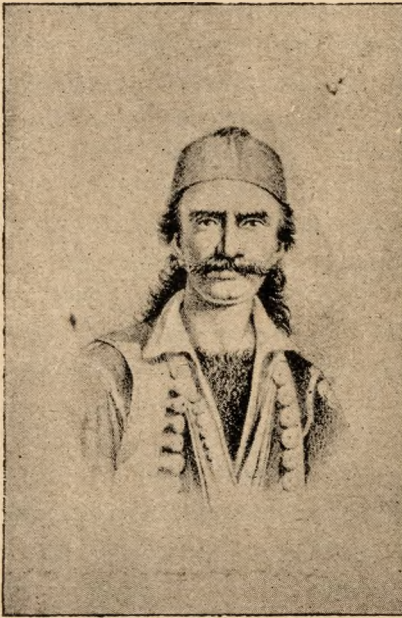
Ἀλλ' ἐν τούτοις ἐξηκολούθησαν αἱ ἐπιτυχίαι τῶν Αἰγυπτίων. Ὁ ἀρχιμανδρίτης Δικαῖος, γνωστότερος ὑπὸ τὸ ὄνομα Παπαφλέσ- σας, ὅστις εἶχεν ὑπάρξει ὁ δραστηριώτατος τῶν ἑταίρων τῆς Φιλικῆς ἑταιρείας ἐν Πελοποννήσῳ, ἀλλ' ὃν ἡ εὐψυχία καὶ τὸ ἄστατον τοῦ βίου εἶχον ἀναδείξει τὸν Ἀλκιβιάδην τῆς ἐπαναστάσεως, κατενι- κήθη μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν εἰς Μανιάκην· ὁ Κολοκοτρώνης ἡτ- τήθη ἐν τοῖς στενοῖς τοῦ Μακρυπλαγίου, τοῦ θεάτρου πολλῶν μαχῶν· ὁ δὲ Ἰβραῖμ παρὰ τὴν ἥτταν αὐτοῦ παρὰ τοὺς Μύλους τῆς Λέρνης

ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου ὤδενσε πρὸς τὸ Ναύπλιον, ὅπερ ἦτο τότε ἡ ἔδρα τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Ἄλλ' οἱ Αἰγύπτιοι ἠδυνάτουσαν νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν πολιορκίαν τοῦ ὄχυροῦ ἐκείνου φρουρίου· διὸ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Τρίπολιν, ἐκεῖθεν δὲ νικήσαντες καὶ πάλιν τὸν Κολοκοτρώνην, προεχώρησαν δηοῦντες τὴν Πελοπόννησον διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου, καὶ ὁ Ἰβραῖμ ἔλαβε τὴν διαταγὴν νὰ διαπεραιωθῇ εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα καὶ παραστῇ εἰς τὴν δευτέραν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου, τὸ ἥρωικώτατον τῶν ἐπείσοδίων τοῦ ὅλου πολέμου.

Ὁ Ῥεσίτ πασσάς, ὁ νικητὴς τοῦ Πέτα, εἶχεν ἀρχίσει τὴν πολιορκίαν ταύτην ὑπερμεσοῦντος τοῦ Ἀπριλίου, ἀλλὰ μόνον μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου κατὰ τὸν Ἰούλιον αἱ πρόοδοι αὐτοῦ ὑπῆρξαν τοιαῦται, ὥστε νὰ προβῇ εἰς πρότασιν ὕρων πρὸς τοὺς πολιορκουμένους. Ἄλλ' αἱ προτάσεις αὐτοῦ ἀπερρίφθησαν, καὶ ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου διέλυσε τὰ τουρκικὰ πλοῖα, ἦρε τὸν κατὰ θάλασσαν ἀποκλεισμόν καὶ ἤγαγεν εἰς ἐπανάληψιν τοῦ ἐπισιτισμοῦ τῆς πόλεως. Θὰ ἦτο δὲ κατορθωτὸν τότε, ἐπειδὴ οἱ πολιορκηταὶ εἶχον ἀποβάλει τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης, νὰποκόψωσι τὴν κατὰ γῆν ἐπικοινωνίαν αὐτῶν. Ἀλλὰ, καίτοι ὁ Γεώργιος Καραϊσκάκης παρεκώλυσε τινὰς τῶν ἐπικουριῶν αὐτῶν, οἱ ἡγέται τῶν ἐπαναστατῶν ἐν τῇ ἡπειρωτικῇ Ἑλλάδι ὀλίγα ἔπραξαν πρὸς διάσωσιν τοῦ Μεσολογγίου. Τούτων ὁ περιφανέστατος, ὁ Ὀδυσσεὺς, εἶχε τύχει τρομεροῦ θανάτου. Ὁ ἄλλοτε εὐνοοῦμενος ἐκεῖνος τοῦ Ἀλῆ πασσά εἶχεν ἐξεγείρει ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι ἐμχανᾶτο νὰ λάβῃ χάριν ἑαυτοῦ ἐπαρχίαν τινὰ παρὰ τῶν Τούρκων, οἵτινες ἐφαίνοντο ἐκτιμῶντες εὐλόγως τὴν δεξιότητ' αὐτοῦ πολὺ πλεόν τοῦ ἑλληνικοῦ Ἐκτελεστικοῦ. Τέλος δ' ἐπιταθεισῶν τῶν ὑπονοιῶν, ὁ Ὀδυσσεὺς ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν Γκούραν, τὸν ἀρχαῖον αὐτοῦ ὑπασπιστήν. Ὁ πρότερον κύριος τῶν Ἀθηνῶν ἐσύρθη εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἐν μέσῳ τῶν ἀρῶν τῶν Ἀθηναίων καὶ καθείρχθη ἐντὸς τοῦ φραγκικοῦ πύργου, ὅστις ἵστατο τότε πλησίον τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης τῆς κοινῶς καλουμένης Ἀπτέρου. Ἐκεῖ δὲ τῇ 4 Ἰουλίου εὐρέθη κείμενον κάτωθεν τοῦ πύργου τὸ πτώμα αὐτοῦ, πεσόντος θύματος οὐχὶ πτώσεως, καθ' ἃ διετείνοντο, ἀλλὰ τῆς χειρὸς τοῦ φρουροῦ αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν πύργος καὶ ὁ προμαχὼν ἐφ' οὗ ἦτο ἐκτισμένος ἐξέλιπον ἔκτοτε· ἀλλ' ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρήτσου κατέχει μέχρι καὶ τοῦ νῦν ἐξαίρετον θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς πόλεως, ἣν ἄλλοτε εἶχε κυβερνήσει, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου προτομῇ

αὐτοῦ ἴσταιται νῦν ἐν τῷ στενῷ ἐκείνῳ τῆς Γραβιάς, ὅπερ εἶχε μεταβάλλει εἰς νέας Θερμοπύλας, ἐπιτελέσας κατόρθωμα ὅλως ἀντίθετον τῶν περὶ προδοσίας αὐτοῦ ὑπονοιῶν. Ὁ δ' ἐπ' ἀδελφῇ Ἕλλησι αὐτοῦ γαμβρὸς Τρελώνης διέτριψεν ἐπὶ τινα χρόνον ἐν τῷ ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ Κωρυκίῳ ἄντρῳ, τῷ ἀσύλῳ τοῦ Ὀδυσσεύς, ὅπου δύο Ἕλλησι τυχοδιῶνται ἀπεπειράθησαν νὰ δολοφονήσωσι τὸν φίλον ἐκεῖνον τοῦ μεγάλου ποιητοῦ τῆς Ἀγγλίας Shelley.

Ἡ ἀφίξις τοῦ Ἰβραὶμ πρὸ τοῦ Μεσολογγίου περιέπλεξεν ἐκ νέου

Ὀδυσσεὺς Ἀνδρῆτσος.

τὰ τῆς πολιορκίας. Τὸν Μάρτιον τοῦ 1826 ἐσυνθηκολόγησε τὸ Ἀνατολικόν, κείμενον ἐπὶ νησίδος τῶν τελμάτων, ὅπερ εἶχεν ἀποκρούσει προτέραν τινὰ ἐπίθεσιν. Ἡ δὲ ἀπώλεια τοῦ προτειχίσματος ἐκείνου τοῦ Μεσολογγίου ἤγαγε τὸν σὺρ Φρειδερίκον Ἀδαμ, ὅστις τῷ 1824 εἶχε διαδεχθῇ τὸν Μαϊτλανδ ὡς λόρδος ἀρμοστής τῶν Ἰονίων νήσων, νὰ προσφέρῃ τὴν μεσολάβησιν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ πρότασις αὕτη ἀπερρίφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, καθ' ἃ ὁμοίως ἀπεκρούσθη ὑπὸ τῶν ἀκάμπτων ἀμυντόρων τοῦ Μεσολογγίου παράγγελμα τῶν πολιορκητῶν περὶ παραδόσεως. Ἐν τούτοις δ' ἤρχισαν ἐπὶ λείπουσαι αἱ τροφαί, οὗτω δὲ μόνῃ ἐλπίς ἀπέμεινεν ἡ ἐπάνο-

δος τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου πρὸς βοήθειαν τῆς πόλεως. Ἀλλ' ὅτε πράγματι ἐπανῆλθεν ὁ Μιαούλης, δὲν κατώρθωσε νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς τὰ βαθῆ πλησίον τοῦ Μεσολογγίου ὕδατα καὶ ὑπεχώρησε πρὸ τοῦ πολὺν ὑπερέρου ἐχθρικοῦ στόλου. Οὐδὲν λοιπὸν ὑπελείπετο ἄλλο εἰς τὴν φρουρὰν ἢ νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ παραδόσεως ἢ ἐξόδου. Προετίμησαν δὲ τὴν ἐξοδον, καὶ τὴν νύκτα τῆς 10 Ἀπριλίου μετὰ τὴν διὰ σημείων συνεννόησιν μετὰ τοῦ Καραϊσκάκη, ὅστις ἔμελλε νὰ προσβάλῃ τὴν ὀπισθοφυλακὴν τῶν προσκυνητῶν, ἑπτακισχίλιοι περίπου ἄνδρες, γυναῖ-

κες καὶ παιδιά παρεσκευάσθησαν νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν ἔξοδον διὰ τῶν τάξεων τῶν Μουσουλμάνων. Μόνοι δὲ τρισχίλιοι αὐτῶν ἦσαν μαχηταί, οἱ δὲ λοιποὶ τῶν ἑννεακισχιλίων τῶν ἀποτελούντων τὸ ὅλον τῶν κατοίκων τῆς πόλεως ἦσαν παρὰ πολὺ γηραιοὶ, παρὰ πολὺ ἀσθενεῖς ἢ παρὰ πολὺ προσηλωμένοι εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν οἰκίαν ἢ ὥστε νὰ ἐγκαταλίπωσιν αὐτήν. Καὶ αἱ μὲν γυναῖκες ἔφερον ἀμφίεσιν ἀνδρικήν, τὰ δὲ παιδιά τὰ δυνάμενα νὰ μεταχειρισθῶσι πιστόλας ἦσαν ὥπλισμένα· οἱ δ' ἐναπομείναντες ἀνετίναξαν ἑαυτοὺς ἐν τινὶ ἡρειπιωμένῳ ἀνεμομύλῳ καὶ ἐν τῇ μεγάλῃ ἀποθήκῃ πυρίτιδος. Ἀτυχῶς Βούλγαρος αὐτόμολος προέδωκε τὴν ἐπικειμένην ἔξοδον εἰς τὸν ἐχθρὸν, ὅστις διὰ τοῦτο προέλαβε νὰ προβῇ εἰς παρασκευάς. Καὶ δὴ ἱκανὴν ὥραν μετὰ τὴν διάβασιν τῆς τάφρου ἢ φρουρᾶ, διοικουμένη ὑπὸ τοῦ Νότη Βότσαρη, τοῦ Κίτσου Τζαβέλλα καὶ τοῦ Μακρῆ, ἀνέμεινεν ὑπὸ τὸ πῦρ τῶν πολεμίων μέχρι τῆς ἐμφάνισεως τοῦ Καραϊσκάκη· ἔπειτα δὲ, ἐπειδὴ οὐδὲ σημεῖον προσεγγίσεως αὐτοῦ ἐφαίνετο ἀκόμη, ὥρμησαν κραυγάζοντες ἐμπρὸς ἐναντίον τῶν πολιορκητῶν, ἐφόνευσαν τοὺς πυροβολητάς, καὶ προεχώρησαν εἰς τὸ ἀναπεπταμένον πεδίον. Ἀλλ' ὁ ὀπισθεν αὐτῶν λαὸς, καταληφθεὶς ὑπὸ πανικοῦ, ἤρχισε νὰ κραυγάζῃ ὀπίσω καὶ ἔφυγεν ἐν συγχύσει εἰς τὴν πόλιν. Οἱ διαφυγόντες τὰς τάξεις τῶν πολιορκητῶν περιέπεσον εἰς ἐνέδραν Ἀλβανῶν, καὶ οἱ ἐπιζήσαντες ἔφθασαν μετὰ δυσκολίας εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Καραϊσκάκη. Τὴν δὲ πρωίαν τῆς ὑστεραίας εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ὁ στρατὸς τοῦ Ἰβραὴμ, μόνον ὅπως ἀντεπεξέλθη κατὰ τῶν ἐναπομεινάντων, οἵτινες ἀντέταξαν ἀντίστασιν ἀπεγνωσμένην καὶ προετίμησαν νὰ νατινάξωσι τὰς ἀποθήκας τῆς πυρίτιδος μᾶλλον ἢ νὰ

Κίτζος Τζαβέλλας.

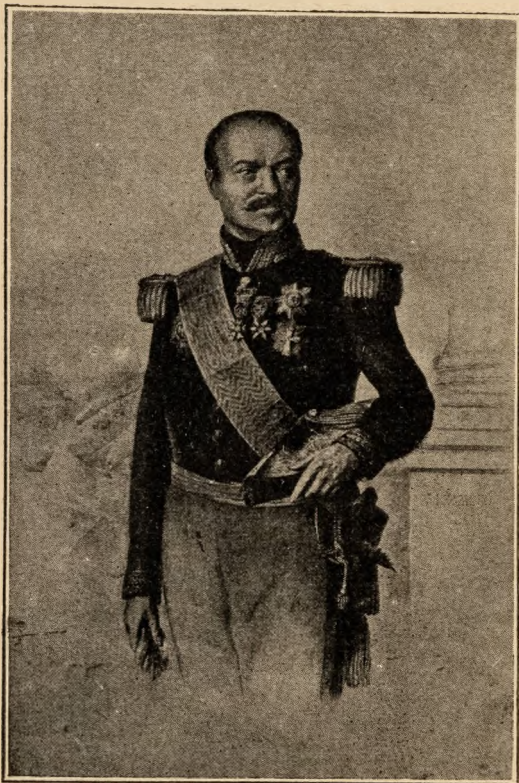
Ἡ ἐξοδὸς τοῦ Μεσολογίου κατὰ σύγχρονον λιθογραφίαν ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολ. ἐταιρείας.

περιπέσωσιν εἰς τοὺς ἐχθροὺς ζῶντες. Ὑπολογίζεται δὲ, ὅτι ἐκ τρις-χιλίων περίπου αἰχμαλώτων ἐπέζησαν περὶ τοὺς διςχιλίους, οἵτινες καὶ ἐξήγγειλαν τὴν διήγησιν τῆς μεγάλης ἐξόδου. Μεταξὺ δὲ τῶν πεσόντων ὑπῆρξαν ὁ Μάγερ, ὁ ἐκδότης τῶν *Ἑλληνικῶν Χρονικῶν*, καὶ ὁ φιλόπατρις εὐπατριδῆς τῶν Πατρῶν Παπαδιαμαντόπουλος. Οἱ ἄνδρες δὲ οὗτοι καὶ ἄλλοι ὅμοιοι πρὸς αὐτοὺς ἐπέχυσαν ἐπὶ τῆς μικρᾶς αἰτωλικῆς πόλεως τῶν ἀλιέων φήμην, ἣτις μέλλει νὰ διαρκέσῃ ἐφ' ὅσον καὶ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Ἐκαστον δ' ἐνιαυτὸν πανηγυρικὴ πομπὴ τῶν κατοίκων ἀπομνημονεύει τὴν ἥρωικὴν ἐξοδον, καὶ ἡ δευτέρα πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου κατέλαβε θέσιν ἐξαιρετον μεταξὺ τῶν περιωνύμων ἐν τῇ ἱστορίᾳ πολιορκιῶν.

Μετά δὲ τὴν πτώσιν τῆς πολυεράστου ταύτης πόλεως οἱ δύο πασσάδες ἐχωρίσθησαν. Καὶ ὁ μὲν Ἰβραῖμ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Πελοπόννησον πρὸς δῆμους αὐτῆς, ὁ δὲ Ῥεσίτ ἔμεινεν, ὅπως συμπληρώσῃ τὴν εἰρήνευσιν τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἡ νέα τροπὴ, ἣν εἶχε λάβει ὁ πόλεμος ἀπὸ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν Αἰγυπτίων, κατέστησεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐπιθυμητὴν τὴν εἰρήνην ἐπὶ τῷ ὄρω, ὅτι δὲν ἔμελλον νὰποβάλωσι κατ' οὐσίαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τὴν κτηθεῖσαν διὰ συνεχῶν πενταετῶν ἀγώνων. Ἐξωτερικαὶ δυσκολίαι, ἅμα δὲ καὶ ἐμφύλιοι διενέξεις εἶχον πείσει πολλοὺς αὐτῶν, ὅτι εἶχον ἀνάγκην τῆς προστασίας ξένης τινὸς μεγάλης δυνάμεως. Ἀλλὰ μία μὲν φατρία ἠννόει τὴν Ῥωσίαν, ἄλλη δὲ ὑπεδείκνυνεν ὡς ὑποψήφιον τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου τὸν Γάλλον δοῦκα τοῦ Νεμοροσίου (Nemours), τρίτη δὲ τις ἐπεθύμει, ὅπως σύμπασα ἡ χώρα τεθῇ, καθ' ἃ αἱ Ἰόνιοι νῆσοι, ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Μεγάλης Βρετανίας· τὴν πρότασιν δὲ ταύτην ἀπεδέχθη πράγματι ἡ ἐν Ναυπλίῳ συνέλευσις τὸν Αὐγούστον τοῦ 1825. Ἡ πρᾶξις δ' αὕτη ἐνίσχυσε τὰς ἐνεργείας τοῦ Γεωργίου Κάνιγγος, τοῦ Ἀγγλοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν, καὶ ὁ νέος ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας Στράτφορντ Κάνιγγ, πλέων εἰς τὴν ἔδραν αὐτοῦ, συνηντήθη μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου ἐν Ὑδρᾷ, ὅπως συζητήσῃ τοὺς ὅρους τῆς ἀγγλικῆς μεσολαβήσεως. Ἡ δὲ συνέλευσις ἀνέθηκεν ὠρισμένως εἰς τὸν πρέσβυν νὰ διαπραγματευθῇ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, συμπεριλαμβανομένης τῆς Κρήτης, ἐπὶ τῇ βάσει ὑποφόρου αὐτονομίας ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου. Ἐν τούτοις δ' ὁ δοῦξ τοῦ Οὐέλλιγκτων ἔπεισε τὸν νέον τσάρον Νικόλαον Α' νὰ ἐπικυρώσῃ τῇ 23 Μαρτίου 1826 τὴν ὑπογραφὴν πρωτοκόλλου ἀποσκοποῦντος εἰς τὴν χάριν

τῶν Ἑλλήνων ἐπίτευξιν τοῦ ἀποκλειστικοῦ δικαιώματος τῆς διοικήσεως τῶν καθ' ἑαυτοὺς ἐπὶ τῷ ὄρῳ τῆς πληρωμῆς ἐνιαυσίου φόρου εἰς τὴν Πύλην. Τοῦτο δ' ὑπῆρξε τὸ πρῶτον πραγματικὸν διπλωματικὸν διάβημα τῶν δυνάμεων περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Ἑλλήνων.

Τὸ δὲ θέρος τοῦ 1826 ὁ Ῥεσίτ ἐστράτευσεν ἀπὸ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ἀττικὴν, ὅπως ἐπιχειρήσῃ τὴν ἄλλην σπουδαίαν

Φαβιέρος.

πολεμικὴν ἐπιχείρησιν, τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν. Τῇ δὲ 3 Αὐγούστου ἐκυρίευσεν τὸ ἄστυ δι' ἐφόδον, ἀναγκάσας τοὺς Ἀθηναίους νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἣς φρούραρχος ἦτο τότε ὁ Γκούρας. Καὶ ἔγινεν μὲν ἀπόπειρα ἀνακτίσεως τοῦ ἄστεως ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη, ὃν τὸ νεωστὶ ἐκλεχθὲν Ἐκτελεστικὸν, προεδρευόμενον ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέου Ζαΐμη, εἶχε διορίσει ἀνώτατον ἀρχηγὸν τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, καὶ ὑπὸ τοῦ συνταγματάρχου Καρόλου Φαβιέρου, πεπειραμένου Γάλλου ἀξιωματικοῦ, εἰς ὃν ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις εἶχεν ἀνα-

θέσει τὴν διοργάνωσιν τακτικοῦ σώματος. Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι ἀπέκρουσαν τὴν ἐπίκουρον ταύτην στρατιὰν ἐν Χαϊδαρίῳ, οὐ μακρὰν τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου, καὶ προέβησαν εἰς τὸν βομβαρδισμόν τῆς Ἀκροπόλεως, καθ' ἣν εἶχε πράξει ὁ Μοροζίνης πρὸ ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἐτῶν, καὶ εἰς τὴν ὑπονόμευσιν τοῦ Ὁδείου Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ. Ἡ δὲ θέσις τῆς φρουρᾶς ἐφαίνετο ἀπεγνωσμένη, ὅτε ὁ

ἀρχηγὸς αὐτῆς ἐφρονεύθη ὑπὸ σφαίρας κατὰ τὴν νυκτερινὴν αὐτοῦ περιπολίαν. Ἄλλ' ὁ Κριεζώτης, τολμηρὸς ἀρχηγὸς ἀτάκτων, κατώρθωσε νὰ διασχίσῃ τὰς τουρκικὰς τάξεις καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ὅπου ἠκολούθησεν αὐτὸν ὁ Φαβιέρος μετ' ἀξίων λόγου δυνάμεων τῇ 1 Δεκεμβρίου. Ἀλλὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο ἠΰξησε τὰς δυσκολίας τῆς διατροφῆς, ἐπεὶ δὴ ὁ ἱερὸς βράχος ἦτο ἤδη κατάρμεστος, καὶ παρὰ τὴν ἔκδοσιν σουλτανικοῦ φιρμανίου, ἐπιτευχθέντος ὑπὸ τοῦ Στράτφορντ Κάνιγγος, ὅπερ ἀπηγόρευε τὸν βομβαρδισμόν τῶν ἀρχαίων μνημείων, ὁ ὕροφος τοῦ Ἐρεχθείου κατέρρευσε καὶ συνέθαψεν ἐντὸς τῶν ἑρειπίων αὐτοῦ τὴν χήραν τοῦ Γκούρα καὶ πολλὰς ἄλλας Ἀθηναίας. Ἐν τούτοις δ' ἐγένιναν ἐπανειλημμένα ἀπόπειραι πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας. Ὁ στρατηγὸς Γόρδων, ὁ Ἄγγλος ἱστορικὸς τῆς ἐπαναστάσεως, κατέλαβε τῇ 24 Ἰανουαρίου 1827 τὸν κλασικὸν λόφον τῆς Μουνιχίας· ἐξ ἑτέρου δὲ ὁ συνταγματάρχης Βούρβαχης, Κεφαλλὴν προϋπηρετήσας ἐν τῷ γαλλικῷ στρατῷ, προσήγγισεν εἰς τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τῶν νοτιοδυτικῶν. Ἄλλ' ἡ συμπεφωνημένη ἐπίθεσις ἀπέτυχεν, ὁ Βούρβαχης ἐφρονεύθη ἐν τῇ πεδιάδι πλησίον τοῦ Καματεροῦ, τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ σταλείσης εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ὁ Γόρδων ἠναγκάσθη νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν ἄμυναν τῆς Μουνιχίας. Οὐδ' ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος ὁ συνταγματάρχης Χαΐδεκ, ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου, τοῦ θερμοῦ ἐκείνου φίλου τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, ἐν τινὶ ἐκστρατεία κατὰ τὸν Ὁρωπόν. Ἡ ἐκστρατεία ἀνετέθη τότε εἰς δύο διακεκριμένους Ἄγγλους ἀξιωματικούς, τὸν λόρδον Κόχραν, ὅστις εἶχεν ὑπηρετήσῃ ἐν τῇ νοτίῳ Ἀμερικῇ, καὶ τὸν σιρ Ριχάρδον Τσῶρτς, ὅστις εἶχεν ἀγωνισθῇ ἐν Αἰγύπτῳ, Ἰταλίᾳ καὶ ταῖς Ἰονίοις νήσοις, ὅπου εἶχε τραυματισθῇ ἐν Λευκάδι καὶ γνωρίσας τὸν Κολοκοτρώνην καὶ ἄλλους Ἕλληνας ἀρχηγοὺς εἶχεν ἀξιωθῇ τῆς ἐκτιμήσεως αὐτῶν. Καὶ δὴ τὸ ἔαρ τοῦ 1827 ἀνετέθη εἰς μὲν τὸν Κόχραν ἡ ἀρχηγία τῶν κατὰ θάλασσαν δυνάμεων τῶν Ἑλλήνων, εἰς δὲ τὸν Τσῶρτς ἡ τῶν κατὰ γῆν. Ἀμφότεροι δὲ συνεκέντρωσαν τὰς ἀποπείρας αὐτῶν εἰς τὸν Πειραιᾶ, ὅπου συνέπραττε μετ' αὐτῶν ὁ Καραϊσκάκης.

Τρεῖς δ' ἀλληλοδιάδοχοι συμφοραὶ συνεδέθησαν πρὸς τὴν πορείαν τῶν ἐπιχειρήσεων τούτων. Καὶ εἰς μὲν λαμπρὰν προσβολὴν τῶν περὶ τὸν Πειραιᾶ τουρκικῶν θέσεων ἐπηκολούθησεν ἡ σφαγὴ τῶν Ἀλβανῶν τῶν παραδοσάντων τὴν μονὴν τοῦ Ἀγίου Σπυρί-

δωνος ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει διασώσεως τῆς ζωῆς αὐτῶν. Ἐν δ' ἀκούθῃ ἀψιμαχία ὁ Καραϊσκάκης, ὅστις ἦτο, καθ' ἃ ἔλεγεν αὐτὸς, τὴν μὲν μίαν ὥραν ἄγγελος, τὴν δὲ ἄλλην διάβολος, ἀλλὰ τελευταῖον μᾶλλον ἄγγελος ἢ διάβολος, ἐτραυματίσθη καιρίως τῇ 23 Ἀπριλίου ἐν Φαλήρῳ ἐκεῖ ὅπου κεῖται τὸ μνημεῖον αὐτοῦ, καὶ μετ' αὐτοῦ συνεξέλιπεν εἰς τῶν δημοτικωτάτων ἡγετῶν τῆς ἐπαναστάσεως. Τὴν δ' ὕστεραίαν τοῦ θανάτου αὐτοῦ ὁ σὺρ Ῥιχάρδος Τσῶρτς ὑπέστη

Γεώργιος Καραϊσκάκης.

δεινὴν ἦτταν ἐν Φαλήρῳ, ἀναγκάσασαν αὐτὸν νὰ ἐγκαταλίπη τὴν ἐν Μουνιχία θέσιν αὐτοῦ. Οὕτως ἡ φρουρὰ τῆς Ἀκροπόλεως ἐγκατελείπετο εἰς τὴν ἰδίαν ἐαυτῆς τύχην, καὶ τῇ 24 Μαΐου ὑπεγράφη ἡ συνθηκολογία τῶν ἐπ' αὐτῆς Ἑλλήνων. Μαρμαρίνη δὲ πλάξ ἐν τῷ Ὁδεῖῳ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ ἀπομνημονεύει τὴν ὑπὸ τοῦ Φαβιέρου ἄμυναν. Μετὰ πενταετὴ κατοχὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ δεκάμηνον πολιορκίαν ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸ κάστρον τῶν Ἀθηνῶν περιῆλθε καὶ πάλιν, καὶ δὴ τότε τὸ ὕστατον, εἰς τὴν κυριότητα τοῦ σουλτάνου. Ἡ σύμπασα ἡπειρωτικὴ Ἑλλὰς εἶ-

χεν ὑποταχθῇ, καὶ ἡ ἄλωσις τῶν Ἀθηνῶν εἶχε συμπληρώσει ὃ τι εἶχεν ἀρχίσει διὰ τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου. Ἀλλὰ πρὸς εὐτυχίαν τῆς Ἑλλάδος ἕνα μῆνα μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς Ἀκροπόλεως ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ῥωσία ὑπέγραψαν τὴν συνθήκην τῆς 24 Ἰουνίου.

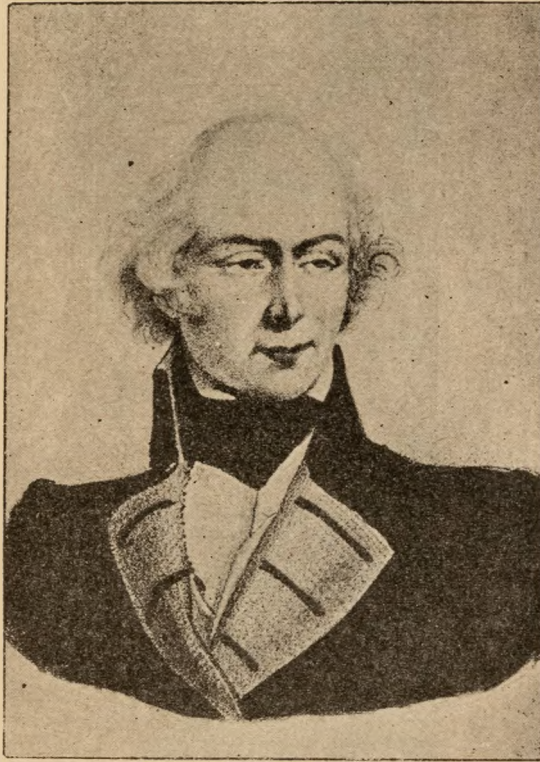
Καθ' ὃν χρόνον οἱ Τούρκοι ἐπολιόρκουν τὰς Ἀθήνας οἱ Ἕλληνες πολιτευταὶ εἶχον συγκαλέσει τρίτην Ἐθνικὴν συνέλευσιν εἰς Δαμαλᾶ, τὸ γραφικὸν χωρίον, ὅπου εἶχεν ὑπάρξει φραγκικὴ βαρωνεία ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς χρόνοις, τὸ κείμενον ὅπου ἡ ἀρχαία Τροιζήν,

ἣς τὸ ὄνομα φέρει ἢ συνέλευσις ἐκεῖνη. Ἡ ἐν τῷ τόπῳ ἐκεῖνῳ συνάντησις τῶν δύο ἀντιπάλων φατριῶν, τῆς περὶ τὴν κυβέρνησιν τῆς Αἰγίνης καὶ τῆς ὑπὸ τὸν Κολοκοτρώνην ἐν Ἐρμιόνη, τῷ σημερινῷ Καστρίῳ, ἀντιπολιτεύσεως, ὠφείλετο εἰς τὸν λόρδον Κόχραν, ὅστις συνεβούλευσε τοὺς περὶ τὸν Κολοκοτρώνην νάναγνώσωσι τὸν πρῶτον Φιλιππικὸν τοῦ Δημοσθένους καὶ ἀκολουθήσωσι τὰς ἐν αὐτῷ περιεχομένας συμβουλὰς. Ἐκεῖ δὲ, ἐν ποιητικῷ λεμονῶνι, ὅστις ἀπετέλεσε τὴν ἔδραν τοῦ κοινοβουλίου, ἢ συνέλευσις ἐξέλεξε τῇ 2 Ἀπριλίου τὸν κόμιτα Ἰωάννην Καποδίστριαν ἐπὶ ἑπταετίαν κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος, ἣτις ἔμελλε νὰ περιλάβῃ ἀπάσας τὰς ἐπαρχίας ὅσαι εἶχον δράξει τὰ ὄπλα. Μέχρι δὲ τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ ἔμελλε νὰ κυβερνᾷ τὴν χώραν τριμελής ἐπιτροπεία, ἀποτελουμένη ἐκ τοῦ Γεωργίου Μαυρομιχάλη, αὐτοῦ ἐκείνου ὅστις ἔμελλεν ἔπειτα νὰ ὑπάρξῃ ὁ φονεὺς τοῦ Καποδιστρίου, τοῦ Μιλαΐτου καὶ τοῦ Νάκου, ἀπάντων ἀνδρῶν ὀλίγον γνωστῶν καὶ ἀπειρῶν. Προήλθε δ' ἡ ἐκλογὴ τοῦ Καποδιστρίου ἐκ τῆς ῥωσοφίλου φατρίας, ἣς ἡγέτης ἦτο ὁ Κολοκοτρώνης, βοηθουμένης ὑπὸ τῶν φιλογάλλων, ὧν ἡγοῦντο ὁ Κωλέττης καὶ ὁ Κουντουριώτης, ἀφ' οὗ χρόνου ἡ ἀντιζηλία τοῦ Καρόλου Ι' πρὸς τὸν οἶκον τῆς Αὐρηλίας (Orleans) εἶχε καταστήσει ἀδύνατον τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ δουκὸς τοῦ Νεμοροσίου. Ἡ δὲ γενομένη ὑπὸ τῆς συνελεύσεως ἐκλογὴ, καίπερ εἰς πολλοὺς ἀπαρέσασα, εἶχεν ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ πολλὰ τὰ ὑπὲρ αὐτῆς. Καὶ δὴ ὁ Καποδίστριας ἦτο ὁ ἐπιφανέστατος τῶν ζώντων Ἑλλήνων διπλωματῶν, εἶχεν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ τσάρου, ἦτο δεδοκιμασμένος πατριώτης. Ἄλλ' οἱ μεγάλοι διπλωμάται εἶνε σπανίως δημιουργικοὶ πολιτευταί, ἀφ' ἑτέρου δ' ἡ φιλοπατρία ἀπόλλυσι τὴν πρακτικὴν ἀξίαν παρ' ἀνδρὶ, ὅστις ἔνεκα μακρᾶς ἐν τῷ ἑξωτερικῷ ἀπουσίας ἀπέβαλε τὴν ἐπαφὴν μετὰ τῆς οἰκείας χώρας. Καὶ ἐγίνωσκε μὲν ὁ Καποδίστριας τὰς Ἰονίους νήσους, ἀλλ' ἠγνόει τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἡ κοινωνία ἦτο λίαν διάφορος τῆς τῆς Κερκύρας. Γεννηθεὶς ἐπὶ τῆς βενετοκρατίας, οὐδὲ νὰ γράψῃ ὀρθῶς τὴν ἑλληνικὴν ἡδύνατο. Ἄλλ' ἦτο τίμιος· ἦτο ἐνδεδειγμένος· καὶ αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες, ἄνδρες οἵοι ὁ Κόχραν, ὁ Τσῶρτς καὶ ὁ Ἀμιλτων, ἀνεγνώριζον, ὅτι ἦτο ἀναπόφευκτος. Πράγματι πᾶς φίλος τῆς Ἑλλάδος ἔβλεπεν, ὅτι ἐκεῖνο οὐ ἔστερεῖτο ἡ χώρα ἦτο ἡ ὁμόνοια, ὁ δὲ Κερκυραῖος κόμης ἐφαίνετο ὁ μόνος χρήσιμος ἀνὴρ ὁ δυνάμενος νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς αὐτὴν τοῦτο τὸ ἀγαθόν. Ἀλλὰ τὰ πράγματ' ἀπέδειξαν, ὅτι ὁ Καποδίστριας δὲν ἔφερε τὴν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν.

Εἰς δὲ τὴν ὁμόφρονα ὑπὸ τῶν τριῶν ἐλληνικῶν φατριῶν ἐκλογὴν τοῦ Καποδιστρίου ἐπηκολούθησε ταχέως ἡ ὁμοφωνία τῶν τριῶν δυνάμεων, ἃς ἡνόκει ἐκάστη αὐτῶν. Τῇ 24 Ἰουνίου 1827 ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ῥωσία ὑπέγραψαν ἐν Λονδίῳ συνθήκην, δι' ἧς ἀνελάμβανον νὰ μεσολαβήσωσι μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Τουρκίας καὶ νὰ ἐπιδιώξωσιν ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ἅμεσον ἀνακωχήν. Ὑπόφορος αὐτονομία ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου ὠρίζετο ὡς ὁ τύπος τοῦ ἰδρυθησομένου νέου ἐλληνικοῦ κράτους. Διὰ προσθέτου δὲ ἄρθρου ἐλαμβάνετο πρόνοια, ὅπως ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν ἡ Πύλη δὲν ἀπεδέχετο τὴν μεσολάβησιν αὐτῶν ἐντὸς μηνός, αἱ δυνάμεις ἔμελλον νὰ συνδέσωσι προξενικὰς σχέσεις μετὰ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως καὶ νὰ προλάβωσι κατὰ τὸ δυνατόν πᾶσαν σύγκρουσιν μεταξὺ τῶν ἐμπολέμων «ἀλλὰ χωρὶς νὰ μετασχωσιν ὅπωςδήποτε τῶν ἐχθροπραξιῶν». Ὀδηγίαι δ' ἐστάλησαν εἰς τοὺς ναυάρχους τῶν τριῶν δυνάμεων, καὶ ὁ ναύαρχος Κόδριγκτων προέβη εἰς τὸ νὰ γνωρίσῃ εἰς τὴν ἐλληνικὴν κυβέρνησιν τὰ περὶ τῆς ἀνακωχῆς, ἣτις ἔγινε δεκτὴ ὑπ' αὐτῆς, ἀλλ' ἦν ἀπέκρουσεν ὁ σουλτᾶνος, Οὐχ ἦττον καὶ παρὰ τὴν ἀνακωχήν ὁ φιλέλλην Ῥάγγλος πλοίαρχος Φραγκῖσκος Ἀστιγξ μετὰ τοῦ δρόμωνος αὐτοῦ, τῆς Καρτερίας, ἐνίκησε τουρκικὸν στολίσκον ἐν τῇ Ἰτέα, τῷ ἐπινείῳ τῶν Δελφῶν καὶ τῆς Ἀμφίσσης. Ὁ δὲ Ἰβραῖμ, ἐκκαίόμενος ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ ἐκδικήσῃ τὴν ἐπίθεσιν ταύτην, ἠναγκάσθη ὑπὸ τοῦ Κόδριγκτωνος νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ναβαρρίνου, ὅπου ὁ τε αἰγυπτιακὸς καὶ ὁ τουρκικὸς στόλος ἀπεκλείσθησαν ὑπὸ τῶν τριῶν ναυάρχων. Καὶ ἡδυνάτει μὲν ὁ Ἰβραῖμ νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ κόλπου, ἀλλὰ δὲν ἐκωλύετο νὰ πορθῇ τὴν ὀπισθεν αὐτοῦ χώραν. Κατ' ἀκολουθίαν οἱ τρεῖς σύμμαχοι στόλοι τοῦτο μὲν ἔνεκα τῆς προσεγγίσεως τοῦ τρικυμιώδους χειμῶνος, τοῦτο δὲ χάριν προλήψεως τῆς περαιτέρως δηλώσεως τῆς Πελοποννήσου, εἰσέπλευσαν εἰς τὸν κόλπον τῇ 8 Ὀκτωβρίου. Διέταξε δ' ὁ Κόδριγκτων, ὅπως μὴδὲν πλοῖον κανονιοβολήσῃ πρὶν ἢ ἀρχίσωσιν οἱ Τοῦρκοι. Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι συνείδον αἴφνης, ὅτι ἦτο ἀναπόφευκτος ἡ συγκρότησις ναυμαχίας, καὶ ἔρριψαν τὴν πρώτην βολὴν κατὰ τῆς ἀκάτου Dartmouth, ἣτις ἀπεστάλη πρὸς συνεννόησιν. Ἡ δὲ ἀγγλικὴ αἶψα ἄκατος καὶ ἡ γαλλικὴ ναυαρχὶς ἀπήντησαν διὰ πυροβολισμῶν· ἐπὶ τούτοις δ' ἐν τῶν αἰγυπτιακῶν πλοίων ἀνταπέδωκε κανονιοβολισμὸν, καὶ τὸ πῦρ ἔγινε τότε γενικόν. Ὅτε δ' ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος τὴν ὑστεραίαν, εἰκοσιεννέα

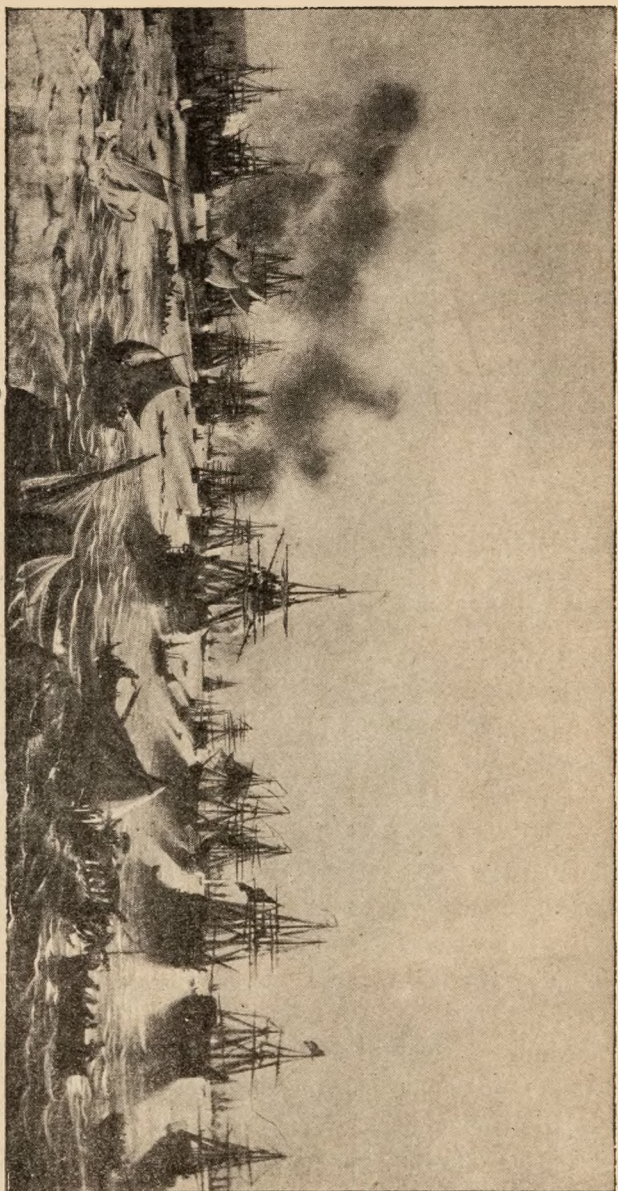
μόνον ἐκ τῶν ὀγδοήκοντα δύο πλοίων, ἐξ ὧν συνεκροτεῖτο ὁ τουρκικὸς καὶ ὁ αἰγυπτιακὸς στόλος, ἔμενον σῶα. Καὶ οἱ μὲν ἡττημένοι εἶχον ἀπολέσει ἑξακισχιλίους ἄνδρες, οἱ δὲ σύμμαχοι μόνον ἑκατὸν ἑβδομήκοντα καὶ δύο, ὧν ἡ μνήμη διασώζεται ὑπὸ τριῶν μνημείων κατὰ χώραν. Οὐδέποτε ἀπὸ τῆς παρὰ τὰς Ἑχινάδας ναυμαχίας τῆς κοινῶς φερούσης τὸ ὄνομα τῆς Ναυπάκτου (1571) ἡ τουρκικὴ αὐτοκρατορία εἶχεν ὑποστῆ τοιαύτην κατὰ θάλασσαν καταστροφὴν.

Τὸ δὲ ἄγγελμα τῆς ναυμαχίας τοῦ Ναβαρρίνου προεκάλεσεν ἄπειρον χαρὰν ἐν Ἑλλάδι καὶ παρ' ἐκείνοις ὅσοι εἶχον συμπαθῶς πρὸς τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα. Ἐν Ἀγγλίᾳ, ὅπου ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἀποθάνει ὁ Κάννιγγ, καίτοι ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ βασιλικῷ λόγῳ εἶχε χαρακτηρίσει τὴν ναυμαχίαν ὡς «ἄκαιρον γεγονός», ἀπένειμε παράσημον εἰς τὸν Κοδριγκτῶνα καὶ ἱκανοὺς ἄλλους τῶν ἀξιωματικῶν τῶν νικησάντων ἐν τῇ ναυμαχίᾳ ἐκείνῃ, ἣν ὁ

Κόδριγκτων.

Ῥῶσσελ ἐπωνόμασεν «ἐνδοξον νίκη». Οἱ δὲ Τοῦρκοι ἀπεδέχθησαν τὴν ἡτταν μετὰ καρτερικῆς ἡρεμίας, ζητοῦντες μόνον ἀποζημίωσιν διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν πλοίων αὐτῶν. Ἄλλ' αἱ τρεῖς δυνάμεις ἡρνήθησαν νὰ δώσωσι τοιαύτην διὰ τὸν λόγον, ὅτι δὲν ὑπῆρξαν αἱ ἐπιτεθεῖσαι, καὶ οἱ πρέσβεις αὐτῶν ἐγκατέλιπον τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ οἱ Ἕλληνες ἐξηκολούθησαν νὰ ἐνεργῶσιν ὡς ἐμπόλεμοι. Καὶ ὁ μὲν Τσῶρτς καὶ ὁ Ἀστιγὺς ἔδρων ἐν τῇ δυτικῇ

Ἡ ναυμαχία τοῦ Ναβαργίνου
κατ' ἀρχαίαν λιθογραφίαν ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας.

Ἑλλάδι, ὁ δὲ Φαβιέρος ἐπέδραμε τὴν Χίον. Ὁ Ἄστιγξ, ὅστις ἐφιλοδόξει νάνακτῆσθαι τὸ Μεσολόγγιον, μετὰ τινος ἐπιτυχίας εἶχε τραυματισθῆ θανασίμως πρὸ τοῦ Ἀνατολικοῦ, προσθέτων οὕτως ἄλλο ἀγγλικὸν θῦμα εἰς τὰ τῶν ὀλεθρίων τελμαίων τοῦ Μεσολογγίου. Πολλὰ δ' ἔτη κατόπιν ἡ καρδία τοῦ ἀλκίμου ἐκείνου ἀξιωματικοῦ εὐρέθη ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Ἀρθούρου Χίλλ ἐν τινι λάρνακι ἐν τῇ κατὰ τὰς Ἀθήνας οἰκίᾳ τοῦ Φίνλαῦ, φίλου καὶ ἀρχαίου συναγωνιστοῦ τοῦ Ἄστιγγος. Τώρα δὲ κεῖται ἐν τῇ Ἀγγλικῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Ἀθηνῶν, τῷ πανθέῳ τούτῳ τῶν Ἀγγλων φιλελλήνων, ἐν ᾗ ἀπομνημονεύεται τὸ μακρὸν καὶ γενναῖον στάδιον τοῦ Ῥιχάρδου Τσώρτς καὶ ὁ βραχὺς, ἀλλ' ἥρωικὸς βίος τοῦ Κλήμεντος Χάρρις, ὅστις ἐβδομήκοντα ἔτη μετὰ τὸν Ἄστιγγα ἔπесε κατὰ τὰ Πέντε Πηγάδια.

Καὶ οἱ Κρηῖτες δ' ἐξηγέρθησαν καὶ πάλιν μετὰ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ναβαρρίνου, ἐνθαρρυνθέντες ὑπὸ προσφύγων, οἵτινες εἶχον καταφύγει εἰς τὴν βραχύδῃ νησίδα Γραμβοῦσαν, κειμένην ἀπέναντι

Ἄστιγξ.

τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς νήσου καὶ ἀποτελοῦσαν ἔρμα, ὅπερ οἱ Βενετοὶ εἶχον κρατήσῃ καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάκτησιν τῆς Κρήτης μέχρι τοῦ 1691, ἀποβᾶσαν δὲ τέλος φωλεὰν πειρατῶν. Ἐπὶ τῆς τραχείας ἐκείνης ἀπορρώγος ἡ πειρατεία ἦτο κανονικῶς διωργανωμένη, καὶ οἱ πειραταὶ ἀπένεμον τὴν λατρευτὴν αὐτῶν προσκύνησιν εἰς «Παναγίαν κλέφτικην». Ἀλλ' αἱ ἀρχαὶ τῆς Γραμβούσης ἦσαν πατριωτικαὶ οὐχ ἡττον ἢ πειρατικαὶ, ἡ δ' ἐπιτόπιος

δημοτικὴ ἀρχὴ ἀπέβη τὸ Συμβούλιον τῆς Κρήτης, τῇ δὲ βοηθείᾳ αὐτοῦ ὁ Χητζημιχάλης, ἡγέτης ἐξ Ἡπείρου, ἐξήγειρε νέαν ἐπανάστασιν. Ἀλλὰ τῷ 1828 ἡττήθη καὶ κατετεμαχίσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἱ δὲ Ἕλληες διέλυσαν κατ' αἵτησιν τοῦ Καποδιστρίου τὴν πειρατικὴν πολιτείαν τῆς Γραμβούσης.

Ὁ Κυβερνήτης ἔφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1828, καὶ προσωρμίσθη εἰς τὸ Ναύπλιον, ὅπου καὶ μόνῃ ἡ παρουσία αὐτοῦ ἤρκεσε νὰ καταπαύσῃ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ὅστις εἶχε μανῇ αὐτόθι ἐπὶ μῆνας ὅλους μεταξὺ τοῦ Θεοδώρου Γρίβα, τοῦ φρουράρχου τοῦ Παλαμηδίου, καὶ τοῦ Στράτου, ὅστις ἐκράτει τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ναυπλίου, τοῦ Ἰτς-Καλέ. Ἐκεῖθεν δ' ὁ Καποδιστριας προεχώρησεν εἰς τὴν Αἴγιναν, ὅπου εἶχεν ἀποσυρθῇ ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις μακρὰν τῶν κανονιοστοιχιῶν τοῦ Παλαμηδίου, καὶ ὅπου ἐδέχθη τὰς ἐκθέσεις τῶν ὑπουργῶν περὶ τῶν διαφόρων ὑπηρεσιῶν τῆς πολιτείας. Αὐταὶ δὲ ἦσαν βεβαίως ἐνθαρρυντικαί. Ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν ἐγνώρισεν εἰς αὐτὸν, ὅτι τὸ ἔδαφος τὸ πρᾶγματι ἀναγνωρίζον τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ συνίστατο μόνον ἐκ τῆς Αἰγίνης, τοῦ Πόρου, τῆς Σαλαμίνος, τῆς Ἐλευσίνος, τῶν Μεγάρων καὶ ὀλίγων νήσων τοῦ Αἰγαίου. Ὁ στρατὸς τοῦ Ἰβραὴμ κατεῖχε μέγα μέρος τῆς Πελοποννήσου, ἡ ἡπειρωτικὴ Ἑλλὰς ἦτο σχεδὸν ὅλη τουρκικὴ, ἡ Κρήτη εἶχεν ἐπαναστατήσει ματαίως, ἡ δὲ Σάμος ἦτο κατ' οὐσίαν ἀνεξάρτητος ὑπὸ τὸν Λογοθέτην, τὸν ἡγέτην τῆς ὀλεθρίας εἰς Χίον ἐκστρατείας. Ἡ γεωργία εὗρίσκετο ἐν στασιμότητι, τὸ δὲ μόνον ἐπικερδὲς ἔργον ἦτο ἡ πειρατεία. Οὐδ' ἦσαν μᾶλλον παραμυθητικαὶ αἱ εἰδήσεις τοῦ ὑπουργοῦ τῶν οἰκονομικῶν. Δὲν εἶχε, καθ' ἃ εἶπεν, οὔτε χρήματα οὔτε ταμεῖον. Τινὲς τῶν εἰσπράξεων εἶχον προεξοφληθῇ ἐπὶ ἐν ἔτος χάριν πληρωμῆς τοῦ νομοθετικοῦ σώματος. Καὶ αὐτὰ τὰ ἐντάλματα τῶν ξυλουργῶν, οἵτινες εἶχον ἐργασθῇ χάριν τῆς οἰκοδομῆς τοῦ κυβερνεῖου, δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξοφληθῶσιν. Ὁ δὲ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν ἐθρήνει τὴν στέρησιν στρατοῦ, καὶ μόνος ὁ ἐπὶ τῶν ναυτικῶν συνυπουργὸς δὲν ἦτο ὁμοίως δύσθυμος. Ὡς πρὸς δὲ τὴν δικαιοσύνην ὁ προϊστάμενος αὐτῆς ὑπέμνησε τὸ λόγιον, καθ' ὃ «οἱ νόμοι σιγῶσιν ἐν καιρῷ πολέμου», καὶ ἐσιώπησεν. Οὕτως εἶχον τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα μετὰ σχεδὸν ἑπτὰ ἔτη πολέμου.

Ὁ Καποδιστριας κατήρξατο τοῦ σταδίου αὐτοῦ διὰ πραξικοπήματος. Ἡ συνέλευσις ἢ ἐκλέξας αὐτὸν ἐν Τροιζῆνι εἶχε καὶ αὐτὴ

συντάξει τρίτον Σύνταγμα, δι' οὗ ἡ Ἑλλὰς ἐκηρύσσετο ἀνεξάρτητος καὶ ἀδιαίρετος πολιτεία, ἐν ᾧ ἡ συνθήκη τοῦ Λονδίνου ἐστοχάζετο τῆς ἰδρύσεως Ἑλλάδος αὐτονόμου καὶ ὑποφόρου ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου. Ἄλλ' ὁ Κυβερνήτης ὡς διπλωμάτης ἐγίνωσκεν, ὅτι αὐτονομία δὲν ἦτο τὸ αὐτὸ καὶ κυριαρχία καὶ ὅτι μόνον αὐτονομία θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ ἐπὶ τοῦ παρόντος. Εἶχε δ' ἐπίγνωσιν καὶ τοῦ ὅτι Συντάγματα καὶ κοινοβουλευτικὰ σώματα ἔχουσιν ὅλως μικρὰν σημασίαν ἐν χώραις μόλις που χειραφετηθείσαις ἀπὸ ἀνατολικοῦ δεσποτισμοῦ καὶ εὐρισκομέναις ἔτι ἐν καταστάσει πολιορκίας. Διὸ ἔπεισε τὸ νομοθετικὸν σῶμα νὰ παραιτηθῇ, καὶ ἀντικατέστησεν αὐτὸ διὰ σώματος κληθέντος Πανελληνίου καὶ συνισταμένου ἐξ εἰκοσιεπτὰ μελῶν, ἀποτελούντων τρεῖς ἐπιτροπείας, διοικητικὴν, οἰκονομικὴν καὶ δικαστικὴν. Συγχρόνως δ' ὑπεσχέθη νὰ συγκαλέσῃ ἐντὸς τριῶν μηνῶν νέαν Ἐθνικὴν συνέλευσιν. Καὶ ἦσαν μὲν πρόθυμοι οἱ Ἕλληνες ἡγέται, οἵτινες εἶχον βαστάσει τὸ βάρος καὶ τὴν ὀρμὴν τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος, νὰ δεχθῶσι τὴν δικτατωρίαν αὐτοῦ τοῦ Κυβερνήτου, ἀλλὰ δὲν ἔβλεπον διὰ τίνα λόγον ὄφειλον νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀφνουῦς πρεσβυτέρου αὐτοῦ ἀδελφοῦ Βιάρου καὶ τοῦ ἐπιστηθίου φίλου τοῦ ἀδελφοῦ ἐκείνου, ὃν ἐκάλεσεν ἐκ Κερκύρας καὶ ἐγκαθίδρυσεν ἐν τῷ Πανελληνίῳ. Ὁ Βιάρος ὡς πληρεξούσιος τῆς Αἰγίνης καὶ τῶν ναυτικῶν νήσων, ἔξ ὧν κατήγοντο ἄνδρες ἰσχυροὶ, οἷος ὁ Κουντουριώτης, ἐφέρετο δίκην δεσποτίσκου, φυλακίζων πολίτας, ἀνοίγων ἐπιστολάς, ἐξασκῶν λογοκρισίαν ἐπὶ τῆς μόνης τότε ἐκδιδομένης ἑλληνιστὶ ἐφημερίδος καὶ ἀπειλῶν ἀντίποινα κατὰ παντὸς ἀποτολμῶντος νὰ ἐπικρίνῃ τὰς πατριωτάτας αὐτοῦ διαταγὰς. Αἵτησίς τις τῶν Αἰγινητῶν ἐκάη κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ πρὸ τῶν ἰδίων αὐτῶν ὀφθαλμῶν, ἐν ᾧ ἀφ' ἐτέρου ὁ Κυβερνήτης μεθ' ἱκανῆς ἀσυνεσίας ἐχαρκτήρισε τοὺς ἥρωας τῆς ἐπαναστάσεως, ἄνδρας ἀγωνισθέντας διὰ τῶν ὅπλων καθ' ὃν χρόνον ἐκεῖνος μόνον ἔγραφε δι' ἐκφράσεων ἥκιστα κολακευτικῶν, ἀποκαλέσας τοὺς μὲν προκρίτους «Χριστιανούς Τούρκους», τοὺς στρατιωτικούς ἀρχηγούς «ληστὰς», τοὺς Φαναριώτας «σκευὴ τοῦ Σατανᾶ» καὶ τοὺς λογίους «ἡλιθίους». Θέλων δὲ νὰ παρεμποδίσῃ τὴν διαιώνισιν τῶν τελευταίων, ὑπετύπωσεν αὐστηρῶς ἐπαγγελματικὸν σύστημα ἐκπαιδεύσεως, χάριν μὲν μορφώσεως ἱερέων ἐν Πόρῳ, χάριν δὲ γεωργῶν ἐν Τίρυνθι καὶ χάριν στρατιωτῶν καὶ ναυτῶν ἐν Ναυπλίῳ καὶ Ὑδρᾷ, καὶ οὐδὲν ἤθελε νὰκούσῃ περὶ ἀκαδημίας, οἷα

ἡ ὑπὸ τοῦ λόρδου Γυίλφορντ ἰδρυθεῖσα ἐν Κερκύρα. Ἐπίστευεν, ὅτι μᾶλλον διὰ τοῦ ἥθους ἢ διὰ τῆς μαθήσεως δύναται νὰ μορφωθῇ ἔθνος τι καὶ ὅτι χάριν τῆς εὐπραγίας πολιτείας τινὸς οὐσιώδης εἶνε ἡ ὕλική εὐημερία. Ἀλλ' ἐλησμόνει, ὅτι ἐκυβέρνα φυλὴν διψῶσαν γνώσεων, εἵπερ τι δὲ καὶ ἄλλο ἐκτιμῶσαν τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ. Διὰ βροχέων ὁ Καποδίστριας, καίπερ εἰλικρινῶς ἐν παντὶ ἐπιδιώκων τὴν εὐημερίαν τῆς πατρίδος, ἐζήτει νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς λαὸν δημοκρατικὸν καὶ ἐξαιρέτως φιλόσογον μεθόδους, ἃς εἶχε διδαχθῇ ἐν τῇ βενετιζούσῃ κοινωνίᾳ τῆς Κερκύρας καὶ ἐν τῇ ῥωσικῇ αὐτῇ.

Κατήρξατο δὲ τοῦ ἔργου ἀπὸ τῶν οἰκονομικῶν. Ἡ Ἑλλὰς ἔστρεψεν μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐθνικοῦ νομίσματος. Ἐπροίκισε δ' αὐτὴν δι' ἀργυροῦ κόμματος, κληθέντος *φοίνικος*, καὶ διὰ χαλκῶν νομισμάτων 1, 5, 10 καὶ 20 *λεπτῶν* καὶ ἵδρυσεν ἐθνικὴν τράπεζαν, ἣτις ἐξέδωκε χαρτονομίσματα¹. Ἀλλ' ἡ νομισματικὴ αὐτοῦ μονὰς ἐδασίζετο ἐπὶ ἀξίας κυμαινομένης, καὶ ἡ τράπεζα αὐτοῦ ἦτο παραδεδεγμένον καταναγκαστικὸν δάνειον. Εἵτα δ' ἔστρεψε τὴν προσοχὴν εἰς τὰ τοῦ στρατοῦ, συνεκρότησεν ὀκτὼ τάγματα, ἕκαστον ἐκ χιλίων ἀνδρῶν, καὶ ἐπέστησεν ἀρχηγὸν αὐτῶν ἐν μὲν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι τὸν Ὑψηλάντην, ἐν δὲ τῇ δυτικῇ τὸν Τσώρτζ. Διήρесе δὲ τὴν Πελοπόννησον εἰς ἑπτὰ ἐπαρχίας καὶ τὰς νήσους εἰς ἕξ, διοικουμένας ὑπὸ ἐπιτρόπων, καὶ οὕτως ἐξησθένησε τὸ κοινοτικὸν σύστημα, ὅπερ εἶχεν ἀκμάσει ἐπὶ μακρότατον χρόνον ἐν Ἑλλάδι. Ἀλλ' ἐξωτερικὸν γεγονὸς ἀπὸ μακροῦ ἀναμενόμενον ἐπεσκίασε τὰς ἐσωτερικὰς ταύτας μεταρρυθμίσεις. Καὶ δὴ τῇ 14 Ἀπριλίου 1828 ὁ τσάρος ἐκήρυξε πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ οὕτω προεκάλεσε στρατιωτικὸν ἀντιπερισπασμὸν, ὅστις, ὥς εἰκὸς, ἔμελλε νὰ ποβῇ εἰς ὄφελος τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ ὥρα ἐφαίνετο κατάλληλος πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ πατροπαράδοτου πόθου τῆς Ῥωσίας, τῆς κατακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ μὲν τουρκικὸς στόλος εἶχεν ἐξολοθρευθῇ ἐν Ναβαρρίνῳ, οἱ δὲ γενίτσαροι εἶχον ἀφανισθῇ ἐν τῷ Ἔτ-Μεϊδάν, ἥτοι τῇ Ἀγορᾷ τῶν κρεάτων, τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τοῦ μεταρρυθμιστοῦ σουλτάνου. Καὶ ὁ μὲν μεταρρυθμιστὴς δὲν εἶχε λάβει τὸν καιρὸν νὰ συντελέσῃ τὸ νέον αὐτοῦ σύστημα, οἱ δ' Ἕλληνες ὑπὸ τὸν ῥωσόφιλον αὐτῶν Κυβερνήτην ἦσαν ἀκόμη ἀνυπότακτοι. Ἀλλ' οὐχ ἥττον καὶ τότε, ὥς πολλάκις ἄλλοτε, ἡ δύναμις τῆς Ῥωσίας εἶχεν ὑπερτιμηθῇ,

¹ Σπυρ. Π. Λάμπρου Μικταὶ σελίδες σ. 654-64.

Νομίσματα του Καποδιστρίου.

καὶ ἡ ἀντίστασις τῶν Τούρκων ὑπερέβη τὰς προσδοκίας. Πρὸς τοῦτοις δ' ὁ τσάρος, καίπερ πολεμῶν τὴν Τουρκίαν ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου, δὲν παρουσιάζετο ὡς ἐμπόλεμος ἐν τῷ Αἰγαίῳ. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἄλλη τις τῶν τριῶν δυνάμεων τῶν συνυπογραφασῶν τὴν ἐν Λονδίῳ συνθήκην παρέσχεν εἰς τὴν Ἑλλάδα μεγάλην ὑπηρεσίαν, ἀπελευθεροῦσα τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τῶν αἰγυπτιακῶν στρατευμάτων. Ὁ Ἰβραῖμ, ἐπωφελούμενος τὴν ἀποχώρησιν τῶν συμμαχικῶν στόλων, εἶχεν ἤδη ἀποστείλει εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν τὸν τραυματισθέντα υἱὸν μετὰ τινων χιλιάδων Ἑλλήνων ἑξανδραποδισθέντων· ἀλλὰ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ εἶχε μεγάλως πάθει διαρκοῦντος τοῦ χειμῶνος, τὸ δὲ θέρος τοῦ 1828 ἡ ἀλβανικὴ αὐτοῦ φρουρὰ ἢ διαμένουσα ἐν Κορώνῃ, μιᾷ τῶν ἀρχαίων κατὰ τὰ νότια τῆς Μεσσηνίας βενετικῶν ἀποικιῶν, ἐστασίασε, καὶ οἱ Ἕλληνες ἐπέτρεψαν εἰς αὐτὴν νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Πελοπόννησον, ἀπερχομένη εἰς τὰ ἴδια. Ἐπὶ τούτοις ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις προσεφέρθη νὰ ἐξώσῃ τὸ ὑπόλοιπον τῶν δυνάμεων τοῦ Ἰβραῖμ. Τὸ δὲ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον ἀπεδέχθη τὴν προσφορὰν, καὶ τῇ 18 Αὐγούστου ἀπεβιδάσθη εἰς τὸ Πεταλίδιον τοῦ κόλπου τῆς Κορώνης ὁ στρατηγὸς Μαιζὼν μετὰ γαλλικοῦ στρατοῦ, ὅπως ἐπιτύχῃ διὰ τῆς βίας τὴν ἐκκένωσιν τῆς χερσονήσου. Ἀλλ' ἤδη ὁ Κόδριγκτων εἶχε συνομολογήσει μετὰ τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ συνθήκην περὶ ἀπομακρύνσεως τοῦ μωαμεθανικοῦ στρατοῦ καὶ ἀφρέσεως τῶν ἑξανδραποδισθέντων Ἑλλήνων. Ὁ δὲ Ἰβραῖμ ἦτο μὲν πρόθυμος νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ἠρνήθη νὰ παραδώσῃ τὰ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχόμενα φρούρια τῆς Μεθώνης, τῆς Κορώνης, τοῦ Ναβαρρίνου, τοῦ Χλουμουτσίου, τῶν Πατρῶν καὶ τοῦ Ῥίου, ἅτινα εἶχον ῥητῶς ἀποκλεισθῇ ἀπὸ τῆς συνθήκης. Ἀλλως δὲ μόνον τὸ Ῥίον ἀντέστη, τῇ δὲ 18 Ὀκτωβρίου παρεδόθη καὶ τοῦτο. Οὕτω δὲν ἀπέμειναν ἐχθρικαὶ δυνάμεις ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, ὅπου οἱ Γάλλοι μετὰ τὴν εὐκόλῳν κατάληψιν τῶν φρουρίων προέβησαν εἰς ἐκκάθαρσιν τῆς χώρας, εἰς τὴν κατασκευὴν ὁδῶν καὶ εἰς τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν ὑπὸ τοῦ Ἰβραῖμ γενομένων δηλώσεων. Ἐν τῶν τελευταίων αὐτοῦ ἔργων εἶχεν ὑπάρξει ἡ τελεία καταστροφή τῆς Τριπόλεως. Οὕτω δὲ τελείως ἐξετέλεσαν οἱ Ἀραβες τὰς διαταγὰς αὐτοῦ, ὥστε τῆς πρότερον τουρκικῆς πρωτευούσης τῆς Πελοποννήσου ὁ περιγηγητὴς μόνον τὰ θεμέλια τοῦ ἄλλοτε *κονακίου* τοῦ πασσᾶ δύναται νὰ ἴδῃ. Χάριν δὲ προφυλάξεως τῆς χερσονήσου ἀπὸ νέας ἐπιδρομῆς οἱ σύμμαχοι διὰ πρωτοκόλλου τῆς 4 Νοεμβρίου

ἔθηκαν αὐτὴν μετὰ τῶν παρακειμένων νήσων καὶ τῶν Κυκλάδων ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἐνιαίαν ἐγγύησιν μέχρι τῆς ὀριστικῆς λύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος, καὶ ἀνέθηκαν εἰς τὴν Γαλλίαν τὴν ἐν Πελοποννήσῳ διατήρησιν ἀριθμοῦ τινος στρατιωτῶν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐπέστρεψαν οὔκαδε.

Οὕτω πρὸς νότον τοῦ ἰσθμοῦ ὁ πόλεμος ἔληξε· βορείως δ' αὐτοῦ οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἐπὶ τοσοῦτον ἑξασθενήσει ἕνεκα τῆς ῥωσικῆς ἐκστρατείας καὶ ἀποστασίας τινὸς τῶν Ἀλβανῶν, ὥστε οἱ Ἕλληνες ἀνέκτησαν ἀπολεσθέντα ἐδάφη. Καὶ ὁ μὲν Ὑψηλάντης κατέλαβε τὴν Βοιωτίαν, τὰ δὲ Σάλωνα παρεδόθησαν, τὸ φρούριον τῆς Βονίτσης παρὰ τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον ἐσυνθηκολόγησεν, ἐπηκολούθησε δὲ ἡ παράδοσις τῆς Ναυπάκτου καὶ τοῦ Μεσολογγίου. Ἐν δὲ τῇ Κρήτῃ οἱ ἐμπόλεμοι ὡμολόγησαν ἀνακωχήν. Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν τριῶν δυνάμεων εἶχον συζητήσει ἐν Πόρῳ τὰ κατὰ τὰ σύνορα τοῦ νέου ἑλληνικοῦ κράτους, καὶ αἱ ἀποφάσεις αὐτῶν διευπλώθησαν ἐν τῷ Λονδινεῖῳ πρωτοκόλλῳ τῆς 10 Μαρτίου 1829. Τὰ βύρεια σύνορα τῆς Ἑλλάδος ἔμελλον νὰ διήκωσιν ἀπὸ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου εἰς τὸν Παγασητικὸν καὶ νὰ περιλάβωσι κατὰ ἀνατολικά τὴν Εὐβοίαν, τὰς εἰς τὴν Πελοπόννησον παρακειμένας νήσους καὶ τὰς Κυκλάδας. Ἡ δὲ οὕτως ὀριζομένη χώρα ἔμελλε νὰ καταστῇ κληρονομικὴ μοναρχία ὑπὸ Χριστιανὸν ἡγεμόνα, ἐκλεχθισόμενον ὑπὸ τῶν δυναστευόντων οἰκῶν τῶν τριῶν προστατίδων δυνάμεων, ἀλλ' οὐχὶ ἐξ αὐτῶν, τῇ συναινέσει τοῦ σουλτάνου, ὃν οὗτος ὤφειλε νὰ αναγνωρίσῃ ὡς ἐπικυρίαρχον, ἐπικυροῦντα τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ καὶ τῶν διαδόχων, ἀποτινόντων εἰς τὴν Τουρκίαν φόρον 1.500.000 γροσίων, ἀντιστοιχούντων πρὸς 750.000 δραχμῶν. Ἡ δὲ τοιαύτη διευθέτησις δυσηρέστησε τοὺς τε Ἕλληνας πολιτεutas καὶ τὸν Κυβερνήτην. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν ἠσθάνθησαν ἐπαδύνως τὸν ἀποκλεισμόν τῆς Σάμου καὶ τῆς Κρήτης, ὁ δὲ Καποδίστριας ἀντέδρασε κατὰ τοῦ διορισμοῦ ξένου ἡγεμόνος πρὸς ἀντικατάστασιν ἑαυτοῦ, ἐξ ἐτέρου δὲ ὁ σουλτᾶνος ἐδέχετο νὰ παραχωρήσῃ μόνον τὴν Πελοπόννησον μετὰ τῶν παρακειμένων νήσων. Ἄλλ' οὐχ ἦττον, ἂν μὴ ὑπῆρχον αἱ τουρκόφιλοι διαθέσεις τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν ἐν Ἀγγλίᾳ λόρδου Aberdeen, τὸ πρωτόκολλον ἔμελλε νὰ ἐπιβληθῇ διὰ τῆς βίας εἰς τὴν Τουρκίαν, καὶ ἡ ἴδρυσις τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος ἔμελλε νὰ ποθῇ γεγονὸς τετελεσμένον. Ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις ὁ Καποδίστριας ἐξετέλεσε τὴν ὑπόσχεσιν τῆς ἀπὸ

μακροῦ ἀναβληθείσης συγκλήσεως τῆς Ἑθνικῆς συνελεύσεως. Χάριν δ' ἔξασφαλίσεως τῆς ἐκλογῆς πλειονοψηφίας εὐνοϊκῆς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐπεχείρησεν ἐκλογικὴν περιοδείαν, καθ' ἣν ὑπῆρξε λίαν δημοφιλῆς. Πολλὰ διαμερίσματα ἐξέλεξαν αὐτὸν ἐκεῖνον ὡς ἀντιπρόσωπον· ὅτε δὲ τοῦτο ἐθεωρήθη παράνομον, ἐξελέχθησαν πολλοὶ πληρεξούσιοι, «καλοὶ Χριστιανοί», ὡς ἀπεκλήθησαν, λαβόντες γραπτὰς ὁδηγίας παρὰ τῶν ἐντολέων. Τὸ Μεσολόγγιον, ὅπερ ἐπρωτοστάτει πάντοτε ἐν τῷ ἀγῶνι ὑπὲρ ἐλευθερίας, διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς γελοιογραφίας ἐκείνης ἀντιπροσωπευτικοῦ πολιτεύματος, αἱ δὲ ναυτικαὶ νῆσοι, ὡς εἰκὸς, ἐπήφισαν ὑπὲρ τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Ἐκ δὲ τῶν ἔτι ὑπὸ τοὺς Τούρκους εὐρισκομένων ἐλληνικῶν χωρῶν, τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας, τῆς Χίου καὶ τῆς Κρήτης, ἦλθον πληρεξούσιοι, ὅπως ὑποστηρίξωσι τὸν Καποδίστριαν ἐν τῇ τετάρτῃ Ἑθνικῇ συνελύσει, ἣτις συνῆλθε τῇ 11 Ἰουλίου 1829 ἐν τῷ ἀρχαίῳ θεάτρῳ τοῦ Ἄργους. Συνέλευσις οὕτως ἐκλεχθεῖσα παρέσχε πλειονοψηφίαν πρόθυμον νὰ ἐκτελέσῃ τὰ ἐπιτάγματα τοῦ Κυβερνήτου. Καὶ δὴ ἔλαβε πλήρη ἐξουσίαν διαπραγματεύσεων μετὰ τῶν συμμάχων δυνάμεων· διώρισε δὲ ἑξὲς μέλη καὶ ἐξέλεξεν ἐκ καταλόγου ἐξήκοντα καὶ τριῶν ὑποψηφίων ὑποβληθέντος εἰς αὐτὸν τὰ λοιπὰ εἴκοσι καὶ ἑνὶ μέλῃ τῆς νέας Γερουσίας, ἣτις ἔμελλε νὰντικαταστήσῃ τὸ Πανελλήνιον, ἀλλὰ μετὰ λίαν περιορισμένων δικαιωμάτων. Τὸ ὄνομα τοῦ Καποδιστρίου ὠρίσθη νὰ χαραχθῇ ἐπὶ τῶν νομισμάτων. Ἐκεῖνος ἔμελλε νὰ εἶνε ὁ πρῶτος καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ μόνος ἀνὴρ ὁ δικαιούμενος νὰ φέρῃ τὸν σταυρὸν τοῦ νεωστὶ ἰδρυθέντος τάγματος τοῦ Σωτῆρος. Ἐν τῇ δὲ καὶ μόνον, τὴν ἐπικύρωσιν τῶν ἀποφάσεων τῶν συμμάχων, ἐπεφύλαξεν ὡς δικαίωμα αὐτῆς ἡ συνέλευσις, καὶ ἡ ἐπιφύλαξις αὕτη ἀπεδείχθη ὄπλον χρήσιμον ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ Κυβερνήτου. Μία δὲ μόνη διαμαρτυρία ὑπεβλήθη, ἐπιστολὴ τοῦ Τσώρτς ἐναντίον τῆς φιλοσυγγενείας, μεθ' ἧς ὁ Καποδίστριας εἶχεν ἀναδείξει τὸν νεώτερον ἀδελφὸν Αὐγουστῖνον ἐπίτροπον αὐτοῦ ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι, καὶ ἡ διαμαρτυρία αὕτη ἀπερρίφθη. Ὁ Καποδίστριας ἐφαίνετο εὐρισκόμενος εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ὁ δὲ Μεττερνίχος, ὅστις εἶχεν ἐντελῶς ἀποδοκιμάσει τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν, ἐθεώρει αὐτὸν ἀπαρασάλευτον.

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν λῆξιν τῶν συνεδριάσεων τῆς συνελεύσεως ἐπερατώθη ὁ μακρὸς μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Τούρκων πόλεμος. Ἡ προχώρησις τῶν Ῥώσων πρὸς τὴν Ἀδριανούπολιν εἰ-

χεν ἀναγκάσει τὸν σουλτᾶνον νάπομακρύνῃ ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἅπαντα τὸν χρήσιμον αὐτοῦ στρατὸν, σῶμα δ' Ἀλβανῶν ὑπὸ τὸν Ἀσλὰν βέην διετάχθη νὰ συνοδεύσῃ τοὺς ἔτι ἐν Ἀττικῇ καὶ Βοιωτίᾳ παραμένοντας Τούρκους. Ἐπιστρέφων δ' ἐξ Ἀθηνῶν ὁ Ἀσλὰν ὤφειλε νὰ διαβῇ τὴν τότε στενὴν δίοδον τῆς Πέτρας μεταξὺ τῆς Λεβαδείας καὶ τῶν Θηβῶν, τὰς ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ Θερμοπύλας τῆς Βοιωτίας, αἵτινες ἔκτοτε τελείως μετεμορφώθησαν διὰ τῆς ἀποξηράνσεως τῆς Κωπαΐδος. Ἐκεῖ δ' εὔρε τὸν Ὑψηλάντην ἑτοιμον νὰ παρακαλύσῃ τὴν διάβασιν αὐτοῦ, καὶ τῇ 12 Σεπτεμβρίου ὁ Ἀσλὰν ὑπέστη οὕτω δεινὴν ἦταν ὑπὸ τοῦ πρίγκιπος καὶ τοῦ Κριεζώτου, ὥστε τὴν ὑστεραίαν ὑπέγραψε συνθηκολογίαν, καθ' ἣν οἱ Τούρκοι ἐδέχθησαν νὰ ἐκκενώσωσι τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ἑξαιρουμένης τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ δεσπόζοντος τοῦ Εὐρίπου φρουρίου Καραμπαμπᾶ. Οὕτω κατὰ τὴν ἐπιτυχῇ ἔκφρασιν τοῦ Φίνλαῦ «ὁ πρίγκιψ Δημήτριος Ὑψηλάντης ἔσχε τὴν τιμὴν νὰ περατώσῃ τὸν πόλεμον ἐκεῖνον, οὗ κατήρξατο ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Προΐθου».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Η ΙΔΡΥΣΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ (1829-33)

Ὁ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πόλεμος εἶχε περατωθῇ· ὑπελείπετο ὁ τελειωτικὸς καθορισμὸς τῆς ἐκτάσεως τοῦ νέου κράτους καὶ ἡ ἐκλογὴ τοῦ ἡγεμόνος αὐτοῦ. Ἐνδεκα ἡμέρας μετὰ τὴν διὰ τῆς μάχης τῆς Πέτρας ἀποπεράτωσιν τῶν ἐλληνοτουρκικῶν ἐχθροπραξιῶν ἡ Ῥωσία εἶχεν ἐπιβάλει εἰς τὸν σουλτᾶνον τὴν εἰρήνην τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἣτις συμπεριελάμβανε τὴν ἀναγνώρισιν τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου καὶ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 10 Μαρτίου. Τὸ δὲ ἀποτέλεσμα τῆς εἰρήνης ταύτης ὑπῆρξε τοιοῦτον ἐν Λονδίῳ, ὥστε ὁ δούξ Οὐέλ-λιγκτων, ὅστις ἦτο τότε πρωθυπουργὸς τῆς Ἀγγλίας, ἐγκατέλιπε τὴν ἰδέαν τῆς εἰς ὑποτελῆ ἡγεμονίαν καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀπέβη ὑπέρμαχος τῆς ἰδρύσεως ἀνεξαρτήτου ἐλληνικοῦ βασιλείου. Μετὰ δὲ εἰκοσιπέντε ἔτη ὁ τότε ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς αὐτοῦ λόρδος Aberdeen ὡμολόγησεν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἐξέφυγε τὴν ὑποτελείαν καὶ τὴν ἐπίτευξιν τελείας ἀνεξαρτησίας μόνον χάριν τῆς αἰσθήσεως τῆς ἐμποιηθείσης ὑπὸ τῆς συνθήκης τῆς Ἀδριανουπόλεως. Ὁ δούξ ἐπίστευεν, ὅτι ἐπέκειτο τὸ τέλος τῆς Τουρκίας, καὶ κατὰ ταῦτα ἦτο ἄσκοπον νὰ ὑποταχθῇ ἡ Ἑλλὰς εἰς ἐπικυρίαρχον ὑπεράγαν ἀσθενῆ πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῆς. Ἐξ ἑτέρου δὲ προέβλεπε τὴν μέλλουσαν αὔξησιν τῆς Ῥωσίας, καὶ διὰ τοῦτο ἀνησύχει μὴ ἡ Ἑλλὰς, ἣτις ἐπιστεύετο οὕσα ῥωσόφιλος, ἀποβῇ ὑπὲρ τὸ δέον μεγάλη. Ὅτι ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ἐπεθύμει ἦτο ἡ ἴδρυσις κράτους μικροῦ μὲν, ἀλλ' ἀνεξαρτήτου. Τοιαῦται δ' ὑπῆρξεν αἱ δύο κύριαι ἰδέαι αἱ ἀγαγοῦσαι εἰς τὸ νέον πρωτόκολλον τὸ ὑπογραφέν ὑπὸ τῶν τριῶν δυνάμεων τῇ 19 Ἰανουαρίου 1830. Ἀπεφάσισαν δ' αὖται, ὅπως ἡ Ἑλλὰς ὑπάρξῃ κράτος τελείως ἀνεξάρτητον, κυβερνώμενον ὑπὸ κληρονομικοῦ μονάρχου, ἐκλεγομένου ἐκτὸς τῶν βασιλευόντων οἴκων τῆς Μεγάλης Βρετανίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ῥωσίας καὶ φέροντος τὴν προσωνομίαν « ἀνεξαρτήτου ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος ». Ἀλλὰ, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ πλεονεκτήματος τῆς

ἀνεξαρτησίας «καὶ ἐν ὑποχωρήσει πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τὴν ἐκφρασθεῖσαν ὑπὸ τῆς Πύλης περὶ περιορισμοῦ τῶν συνόρων τῶν ὀρισθέντων διὰ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 10 Μαρτίου» τὰ σύνορα τῆς ἡγεμονίας ταύτης ἔμελλον νὰ περισταλῶσι μέχρι τῶν ἐκβολῶν μὲν τοῦ Σπερχειοῦ πρὸς ἀνατολάς, τῶν τοῦ Ἀχελφίου δὲ πρὸς δυσμάς. Θὰ ἦτο δὲ δύσκολον καὶ δι' αὐτὴν τὴν ἀγγλικὴν διπλωματίαν, ἥς ἡ γεωγραφικὴ ἀμάθεια προεκάλεσε πολλάκις περιπλοκάς ἐν τῇ ἐγγὺς Ἀνατολῇ, νὰ ὀρίσῃ χειρότερα σύνορα. Καὶ τὸ μὲν ἄριστον ὅπερ ἡδύνατο νὰ λεχθῇ περὶ αὐτῶν ἦτο, ὅτι περιελάμβανον τὰς Θερμοπύλας, τὴν δόξαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, καὶ τὸ Μεσολόγγιον, τὴν δόξαν τῆς νέας. Ἀλλ' ἐθυσιάζοντο διὰ τοιοῦτου καθορισμοῦ ἢ Ἀκαρνανία καὶ μέγα μέρος τῆς Αἰτωλίας, ὧν οἱ κάτοικοι εἶχον συνεισφέρει ἐξαίρετον μέρος εἰς τοὺς ἀγῶνας, ἀφίνετο δ' οὕτως εἰς τὴν Τουρκίαν τὸ στενὸν τοῦ Μακρυνόρους, αἱ Θερμοπύλαι αὐταὶ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος. Καὶ περιελάμβανον μὲν τὰ τοιαῦτα σύνορα τὴν Εὐβοίαν, τὰς μικρὰς βορείους Σποράδας νήσους, τὴν Σκύρον καὶ τὰς Κυκλάδας, ἀλλ' ἀπέκλειον τὴν Κρήτην, καὶ μετέδιδον οὕτως εἰς τὴν Εὐρώπην κληρονομίαν διαταράξεως καὶ δαπανῶν μόλις ἐπ' ἐσχάτων λήξασαν. Ὡς δὲ συνήθως συμβαίνει, ἡδύναντο ἐρωτῶντες νὰ τύχωσι τῆς μάλιστα πεπειραμένης γνώμης, ἀλλὰ δὲν ἔλαβον ταύτην ὑπ' ὄψιν. Καὶ δὴ εὗρίσκετο τότε ἐν Λονδίνῳ ὁ ἄριστος γνώστης τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν συνταγματάρχης Λήκ, ἀλλὰ τὸ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν οὐδέποτε συνεβουλεύθη τὸν περιώνυμον περιηγητὴν, ὅστις ἐγίνωσκε τὰ τῆς βορείου Ἑλλάδος ὥς οἱ γραμματεῖς τοῦ ὑπουργείου ἐκείνου τὰ τῆς ὁδοῦ, ἐν ἣ ἔκειντο τὰ γραφεῖα αὐτοῦ. Ὡς ἡγεμόνα δὲ τῆς νέας ἡγεμονίας αἱ δυνάμεις προέτειναν τὸν πρίγκιπα τοῦ σαξονικοῦ Κοβούργου Λεοπόλδον τὸν κατόπιν πρῶτον βασιλεῖα τοῦ Βελγίου. Ἦτο δὲ αὕτη ἡ ἐκλογή ἐξαίρετος. Ὁ ἡγεμὼν, καθ' ἃ ἀπέδειξεν ἔπειτα ἐπὶ τοῦ βελγικοῦ θρόνου, ἐκέκτητο τὰς ἀρετὰς πολιτευτοῦ. Ἦτο δὲ τεσσαρακοντούτης καὶ ἤδη ἀπὸ μακροῦ εἶχεν ὑποδειχθῇ ὡς ἡγεμὼν τῶν Ἑλλήνων. Πρὸ πέντε ἐτῶν ὁ Κουντουριώτης εἶχεν ἀναθέσει εἰς ἀποστόλους τὴν βολιδοσκοπήσιν αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς δὲ κατόπιν εἶχε στείλει ἀντιπρόσωπον, ὅπως μελετήσῃ τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα. Διὸ οὐδεὶς ἐξεπλάγη, ὅτε ὁ Λεοπόλδος μετὰ ὀκτῶ ἡμέρας ἀπεδέχθη τὴν ἐκλογὴν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ Πύλη ἀπεδέχθη τὰ τελευταῖα ἐκεῖνα πρωτόκολλα τῶν τριῶν δυνάμεων καὶ ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ἔχαιρεν ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ τοῦ Λεοπόλδου, ἐφαίνετο, ὅτι τὸ ἐλληνι-

κὸν ζήτημα εἶχε λυθῇ. Οὕτω δὲ βεβαία ἐφαίνετο ἡ λύσις αὐτοῦ, ὥστε ἡ Γαλλία ἐγκατέλιπεν εἰς τοὺς Ἑλλήνας τὴν ἀρχαίαν παρ' αὐτῆς προστασίαν τῶν καθολικῶν τῶν Κυκλάδων. Ἀλλ' ὅμως οἱ σύμμαχοι δὲν εἶχον συμπεριλάβει εἰς τοὺς ὑπολογισμοὺς αὐτῶν τὰς διαθέσεις τοῦ Κυβερνήτου. Καὶ δὴ ὁ Καποδίστριας ἐφιλοδόξει νὰ διατηρήσῃ αὐτὸς τὴν ἀρχὴν ἰσοβίως, ἦτο δὲ δυσηρεστημένος, ὅτι εἶχε παρο-
ραθῇ, καὶ δὲν ἐβλεπε διὰ τίνα λόγον ὤφειλε νὰ σπείρῃ αὐτὸς, ὅπως

Ὁ Λεοπόλδος ὡς βασιλεὺς τοῦ Βελγίου.

θερίσῃ ξένος. Διὸ ἤρχισεν ἐσκεμμένως ζωγραφῶν τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος δι' οὕτω μελανῶν χρωμάτων, ὥστε νὰποτρέψῃ τὸν Λεοπόλδον ἀπὸ καθόδου εἰς αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Λεοπόλδος δὲν ἦτο ηὔχαριστημένος ἐκ τῶν στενῶν ὁρίων τῆς μελετωμένης αὐτοῦ ἡγεμονίας. Καὶ εἶχε μὲν ἤδη γράψῃ εἰς τὸν λόρδον Aberdeen, «ὅτι ἐφ'αυτῇ ζετο, ὅτι δὲν ὑπῆρχε πραγματικὸς τρόπος εἰρηνεύσεως τῆς Ἑλλάδος ἄνευ τῆς εἰς τὸ νέον κράτος συμπεριλήψεως τῆς Κρήτης»· εἶχε δ' ἀναγνώσει τὸ φυλλάδιον τοῦ Τσῶρτς περὶ τῶν στρα-
τιωτικῶν πλεονεκτημάτων

τῆς Ἀκαρνανίας, καὶ εἶχεν ἐλπίσει, ὅτι θὰ ἔφερε, καθ' ἃ ὁ βασιλεὺς Γεώργιος τῷ 1864, τὰς Ἰονίους νήσους ὡς δῶρον εἰς τοὺς μέλλοντας αὐτοῦ ὑπηκόους. Ὁ δὲ Καποδίστριας δὲν ἐπαύετο ἀναφερόμενος εἰς τὴν δυσἀρέσκειαν τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῷ περιορισμῷ ἐκείνῳ τῶν συνόρων, μεθ' οὗ ἔμελλε νὰ συνταυτισθῇ ὁ Λεοπόλδος, καὶ ἐπωφελεῖτο ἐπιτηδείως τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐν Ἀργεῖ συνελέυσεως περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ νομοθετικοῦ ἐκείνου σώματος ἐπικυρώσεως τῶν διαπραγματεύσεων. Ὑπέδειξεν, ὅτι ὁ πρίγκιψ θὰ ἔπραττε καλῶς ἀσπαζόμενος τὸ θρήσκευμα τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ, οὗ ὁ Κυβερνήτης

ἦτο ἀφωσιωμένος λάτρης. Ἐπειράθη νὰ ἐμποδίσῃ, ὅπως περιέλθω-
σιν εἰς τὸν Λεοπόλδον ψηφίσματα συγχαρητηρίων, καὶ μετεχειρίζετο
τοὺς ὑπογράψαντας αὐτὰ ὡς ἰδίους αὐτοῦ ἐχθροὺς. Πάντα δὲ ταῦτα,
συνδυαζόμενα πρὸς τὴν ἀπομεμακρυσμένην προσδοκίαν ἀντιβασι-
λείας ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐπειδὴ ἡ θανοῦσα σύζυγος τοῦ Λεοπόλδου ἦτο θυ-
γάτηρ τοῦ ἀκλή-
ρου βασιλέως τῆς
Ἀγγλίας Γεωρ-
γίου Δ΄, ἐπέδρα-
σαν ἐπὶ τοῦ πρίγ-
κιπος ἐπὶ τοσοῦ-
τον, ὥστε ἀπέσυρε
τὴν ἀποδοχὴν αὐ-
τοῦ, καὶ τὸν Μαΐον
ὀριστικῶς παρή-
τησε τὸν θρόνον
τῆς Ἑλλάδος. Καὶ
ἔγεινε μὲν ὁ Λεο-
πόλδος μετὰ ἐν
ἔτος βασιλεὺς τοῦ
Βελγίου, ἀλλὰ πολ-
λάκις ἐν μέσῳ τῆς
πεζῆς ῥαστώνης
τῶν Βρυξελλῶν
ἀνελογίζετο μετὰ
πόθου τὸ ποιητι-
κὸν στάδιον, οὐ θὰ

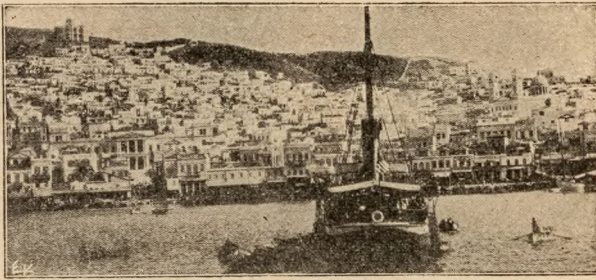

Ἰωάννης Καποδιστριας.

ἡδύνατο νᾶξιωθῇ ἐν Ἀθήναις. Σήμερον δὲ τὸ διδασκικώτατον
ἐπεισόδιον τῆς ὑποψηφιότητος αὐτοῦ εἶνε ἡ προφητικὴ αὐτοῦ ὑπό-
δειξις περὶ τῆς Κρήτης.

Ὁ Καποδιστριας εἶχεν ἐπιτύχει ἐν τῇ ματαιώσει τῆς ἀναρρήσεως
τοῦ Λεοπόλδου, ἀλλ΄ αἴφνης προεκάλεσεν ἀντίδρασιν καθ΄ ἑαυτοῦ.
Ἡ ἰδία ἑαυτοῦ διαγωγή καὶ τὸ ἐπαναστατικὸν πνεῦμα τὸ διασπαρὲν
εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκ Παρισίων ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ
Ἰουλίου συνετέλεσαν ἀμφοτέρω εἰς τὸ νὰ παροξύνωσι τὴν αὔξουσαν
δυσaráσκεϊαν. Ἡ ἐπιτυχία εἶχε καταστήσει αὐτὸν αὐταρχικώτερον, καὶ
ἐνίαι τῶν πράξεων αὐτοῦ ἦσαν ὁμοίως δεσποτικαὶ ὡς αἱ προκαλέ-

σασαι ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Καρόλου Ι'. Ἡ ὑπογραφή ἀναφορᾶς πρὸς τὸν Λεοπόλδον ἐθεωρεῖτο ὡς ἔγκλημα ἄξιον καταδιώξεως ποινικῆς ὁμοίως καθ' ἃ ἀργότερον ἐν Ἰταλίᾳ ἐθεωρεῖτο ἐγκλημάτων ὁ εἰπὼν τι κακὸν κατὰ τοῦ Γαριβάλδη. Καὶ ἀπέστειλε μὲν ῥωσικὰ πλοῖα, ὅπως ἐκβιάσῃ τοὺς ἀνεξαρτήτους Μανιάτας εἰς πληρωμὴν φόρου τινὸς, δὲν κατώρθωσε δὲ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐκκένωσιν τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τῆς Εὐβοίας, ἐπειδὴ οἱ Τοῦρκοι ἡρνοῦντο νὰποχωρήσωσι μέχρις οὗ λάβωσιν ἀποζημιώσιν διὰ τὰς ἰδιοκτησίας αὐτῶν καὶ συντελεσθῇ ὁ καθορισμὸς τῶν συνόρων. Ἀλλ' ὁ μὲν Κυβερνήτης ἡδυνάτει νὰ παραδώσῃ τὸ χρῆμα, αἱ δὲ δυνάμεις, ἀπασχολούμεναι ὑπὸ τῶν ἐν Γαλλίᾳ καὶ Πολωνίᾳ ἐπαναστάσεων, ἀνέβαλλον τὴν διαρρύθ-

Ἡ Ἐρμούπολις τῆς Σύρου.

μισιν τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα. Τέλος ἡ τουρκικὴ φρουρὰ μόλις τῇ 19 Μαρτίου 1833 ἐγκατέλιπε τὴν Ἀκρόπολιν, σχεδὸν δεκαοκτὼ μῆνας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καποδιστρίου, οἱ δὲ

Ἀθηναῖοι ἐπέκρινον δριμέως τὴν διοίκησιν αὐτοῦ, καὶ στρατιωτικὴ στάσις ὑπῆρξε τὸ προμήνυμα τῶν ἐπικειμένων γεγονότων. Τὸ χεῖριστον δὲ πάντων, ἡ ἐπιμονὴ αὐτοῦ, ἀρνηθέντος νὰ πληρώσῃ τὴν ἀποζημιώσιν, ἣν ἐζήτησαν οἱ Ὑδραῖοι χάριν τῶν ζημιῶν, ἃς εἶχον ὑποστῇ κατὰ τὸν πόλεμον, προεκάλεσε τὴν ἰσχυρογνώμονα ἀντιπολίτευσιν τῆς μεγάλῃς δυνάμειν ἐχούσης νήσον. Οἱ Ὑδραῖοι ὕδρυσαν ἐφημερίδα, τὴν *Αὐγὴν*, ἀπηχοῦσαν τὴν δυσφορίαν αὐτῶν. Καὶ ἔπαυσε μὲν αὐτὴν ὁ Καποδίστριας, ἀλλ' εὗρεν ἀντιμέτωπον, ἄλλην ἐφημερίδα, τὸν *Ἀπόλλωνα*, ἐκτυπούμενον ἐν Ναυπλίῳ, ὅπου εἶχε μετατεθῇ ἔξ Αἰγίνης ἡ ἔδρα τῆς κυβερνήσεως. Ὁ Βιάρος ἀνέστειλε τὴν ἐκδοσιν αὐτῆς εὐθὺς ἅμα τῇ ἐνάρξει· ἀλλ' ὁ ἐκδότης μετέφερε τὸ ἔργον αὐτοῦ εἰς τὴν ἀδάμαστον νήσον, ὅπου ἡ ἐφημερὶς αὕτη ἀπέβη τὸ ὄργανον τῆς ἀντιπολιτεύσεως μετὰ πρόγραμμα τὴν σύγκλησιν συνελέσεως καὶ τὴν παροχὴν Συντάγματος. Τότε ἡ Ὑδρα ἀπεσπάσθη

ἀπὸ τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Κυβερνήτου καὶ ἔγεινε κατ' οὐσίαν ἀνεξάρτητος κοινότης, διοικουμένη ὑπὸ ἐπιτροπείας ἐπιχωρίων προϋχόντων. Ὑπεστήριξε δὲ τὴν Ὑδραν ἢ Σύρος, ἡ ἀνθηροτάτη τῶν ἐμπορικῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος, πιεσθεῖσα ὑπὸ τῶν ἐμπορικῶν αὐτῆς διατάξεων. Ἀλλὰ τοῦτο ὑπερέβαινε τὴν ἀνοχὴν τοῦ Κυβερνήτου, ὅστις διέταξε τὸν στόλον νὰ τιμωρήσῃ τὴν Σύρον.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ ὁ στόλος ἀπάρῃ ἐκ τοῦ ἐν Πόρῳ ναυστάθμου, ἡ «συνταγματικὴ ἐπιτροπὴ» τῆς Ὑδρας ἔστειλε τὸν ναύαρχον Μιαούλην, ὅστις ἦτο τῶν μελῶν αὐτῆς, μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου ὡς συμβούλου αὐτοῦ, ἵνα καταλάβῃ τὸν ναύσταθμον. Ὁ δὲ Μιαούλης ἐξέτελεσε τὸ ἀνατεθὲν εἰς αὐτὸν ἔργον μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ δραστηριότητος, καὶ, ἅφ' οὗ μάλιστα ἐπειράθη νὰ πείσῃ τὸν Κανάριν, ὅστις ἐκυβέρνηε αὐτόθι ἓνα δρόμωνα, νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν Συνταγματικῶν, καθεῖρξῃ τὸν ἀρχαῖον αὐτοῦ συμμαχητήν. Ὅτε ὁ Κυβερνήτης ἤκουσε τὸ πραξικόπημα τοῦτο, ἀφῆκε κατὰ μέρος τὴν διπλωματίαν ὑπὸ τοῦ πόθου ἐκδικήσεως, εὗρε δὲ πρόθυμον ὄργανον τὸν τότε ἐν Ναυπλίῳ εὐρισκόμενον Ῥῶσον ναύαρχον Ῥικόρ. Οὗτος ἔπλευσεν εἰς Πόρον καὶ ἐκάλεσε τὸν Μιαούλην νὰ παραδώσῃ τὸν ναύσταθμον. Ἀλλ' ὁ Ἕλλην ναύαρχος ἀπήντησεν, ὅτι μόνην ἀρχὴν ἀνεγνώριζε τὴν ἐν Ὑδρᾷ ἐπιτροπείαν. Καὶ ὁ μὲν Ῥῶσος ἐμάνη, ὁ δ' Ἕλλην πατριώτης ὑπέλαβεν, ὅτι θὰ ἐκπληρώσῃ τὸ καθήκον αὐτοῦ. Ἐν τῇ κρίσει ἐκείνῃ ὥρᾳ ἔφθασαν κατὰ τύχην ὁ Ἀγγλος καὶ ὁ Γάλλος κυβερνήτης, ἀλλ' ἀνεχώρησαν εἰς Ναύπλιον, ὅπως λάβωσιν ὁδηγίας. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξύ οἱ ἄνδρες τοῦ Ῥικόρ ἦλθον εἰς σύγκρουσιν πρὸς πλοῖον ἐξ Ὑδρας, καὶ ὁ Καποδίστριας ἔστειλεν αὐτῷ διαταγὴν νὰ πλήξῃ πρὶν ἢ ἐπιστρέψωσιν. Οὔτω τῇ 1 Αὐγούστου 1831 κατέλαβε κατάλληλον θέσιν, ὅπως βομβαρδίσῃ τὸν ἑλληνικὸν στόλον. Ἐπὶ τούτοις δ' ὁ Μιαούλης ἔστειλεν αὐτῷ ἄγγελμα, ὅτι προετίμα νὰ νατινάζῃ μᾶλλον τὸν στόλον ἢ νὰ παραδοθῇ. Ἐτή-

Ἀνδρέας Μιαούλης.

ρησε δὲ πράγματι τὸν λόγον αὐτοῦ ὁ Ὑδραῖος. Ὁ καπνὸς τρομερᾶς ἐκρήξεως ἐκάλυψε τὸν ὠραῖον λιμένα τοῦ Πόρου καὶ τὰ ναυάγια τῶν ἐλληνικῶν πλοίων. Ὁ δὲ Μιαούλης ἐξέφυγε μετὰ τῶν πληρωμάτων εἰς τὴν Ὑδραν. Ὁ στρατὸς τοῦ Κυβερνήτου ὑπὸ τὸν Νικήταν ἐδήλωσε τὴν πόλιν τοῦ Πόρου, καίτοι αὕτη εἶχε προλάβει νὰ συνθηκολογήσῃ, ὥς εἰ ἦτο πόλις τουρκικὴ, ὑπ' αὐτὰς τὰς ὀψεις τοῦ Ῥώσου ναυάρχου. Ὅτε δὲ τὰ πάντα ἐτελείωσαν, ὁ Καποδίστριας ἔγραψεν εἰς τὸν Ῥικδὸρ, ἐκφράζων τὰς εὐχαριστίας αὐτοῦ ἐπὶ ταῖς προσεγεχθείσαις ὑπηρεσίαις. Ἀλλ' ἡ καταστροφή τοῦ Πόρου ὑπῆρ-

Ὁ Πόρος.

ξεν ὀλεθρία διὰ τὸν Κυβερνήτην. Ἡ μὲν ἐλληνικὴ ἀντιπολίτευσις ἐθεώρησεν αὐτὸν ὡς ἀρχηγὸν φατρίας, αἱ δὲ κυβερνήσεις τῆς Βρετανίας καὶ τῆς Γαλλίας ἐξέλαβον αὐτὸν ὡς Ῥῶσον ἀνθύπατον.

Ἡ βαθέως τρωθεῖσα ὑπερηφάνεια ἰσχυροῦ οἴκου προεκάλεσεν ἐντὸς δύο μηνῶν ἀπὸ τῆς ἐν Πόρῳ πυρπολήσεως τοῦ στόλου τὸν θάνατον τοῦ Καποδίστριας. Ἡ φράτρα τῶν Μαυρομιχαλαίων ἦτο πανίσχυρος ἐν Μάνῃ. Ἀπὸ μὲν τοῦ 1690 τὸ ὄνομα αὐτῶν ἦτο οἰκεῖον ἐν τῇ χώρᾳ, ἀπὸ δὲ τοῦ 1769 εἶχε λαμπρυνθῇ διὰ τῶν ἀγώνων τῶν φερόντων αὐτὸ ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας. Ἐν τῷ πολέμῳ τῆς ἀνεξαρτησίας κατὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Καλαμῶν, ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Βαλ-

τετσίου, ἐν Εὐβοίᾳ, ἐν Ἀχαρνῶν καὶ ἐν Ἠλείῳ οἱ Μαυρομιχαλαῖοι εἶχον ἀγωνισθῆ ἥρωικῶς ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ἔνιοι ἀποβαλόντες αὐτὴν τὴν ζωὴν. Ἀλλὰ παρὰ πάσας τὰς πατριωτικὰς ταύτας ὑπηρεσίας ἀντεπρόσώπευον τὴν Μάνην καὶ πάντα εἰς ὅσα ἐνέμενεν ἡ Μάνη, τὴν ἐκδίκησιν τοῦ αἵματος, τὰ ἥθη κοινωνίας πρωτογόνου, τὴν ἀντίστασιν πρὸς ἀρχὴν κεντρικὴν καὶ συγκεντροῦσαν. Ὁ δὲ Καποδίστριας ὑπελάμβανεν, ὅτι ἡ Μάνη ὄφειλε νὰ ἐκπολιτισθῇ καὶ ἀνυψωθῇ εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν ἡττον ὁμηρικῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος· μόνος δὲ τρόπος πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου ἦτο ἡ προγραφὴ οἰκογενείας, ἧς ὁ λόγος ἦτο νόμος ὅπου δὲν ἐκράτουν αἱ γραφαὶ αὐτῆς διαταγαί. Ἐπιτόπιος ἀποστασία, ἧς ἡγεῖτο ὁ ἀδελφὸς τοῦ Πετρόμπεη Ἰωάννης, εἶχε κατασταλῆ διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ δευτεροτόκου υἱοῦ τοῦ βέη, τοῦ Γεωργίου, ἐπὶ τῇ αἰτήσει τοῦ Κυβερνήτου, ὅστις εἶχεν ὑποσχεθῆ νὰ ἐξομαλύνῃ τὰς διενέξεις μετὰ τῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς οἰκογενείας, ἃν ὁ Ἰωάννης ἤρχετο εἰς τὸ Ναύπλιον. Ἀλλ' ἔλθων ὁ Ἰωάννης ἐφυλακίσθη, ἐν ᾧ συγχρόνως ἐτέθησαν εἰς ἐνέργειαν διωγμοὶ αὐτοῦ τε καὶ τοῦ υἱοῦ. Ὁ υἱὸς τοῦ Πετρόμπεη ἔφυγεν εἰς τὴν Μάνην, ὅπου ὁ Κωνσταντῖνος, ἀδελφὸς τοῦ βέη, ἡγεῖτο τῆς ἀποστασίας τῶν Σπαρτιατῶν, ὡς οἱ Μανιάται ἠρέσκοντο ἀποκαλοῦντες ἑαυτοὺς, ἐναντίον τοῦ δεσμοφύλακος τοῦ οἴκου τῶν ἀρχηγῶν αὐτοῦ. Ἔσπευσε δ' ἐκεῖσε καὶ αὐτὸς ὁ βέης, ἀλλὰ συνελήφθη καὶ ἤχθη ὑπὸ συνοδίαν εἰς τὸ Ναύπλιον, ὅπου καὶ ἐφυλακίσθη, κατηγορηθεὶς ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ καὶ ἐγκαταλείπει τῶν καθηκόντων αὐτοῦ ὡς μέλους τῆς Γερουσίας. Ἦχθησαν δ' εἰς τὸ Ναύπλιον καὶ ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Γεώργιος καὶ ἐτέθησαν ὑπὸ ἀστυνομικὴν ἐπίβλεψιν. Τὰ γεγονότα ταῦτα προεκάλεσαν, ὡς εἶκός, συμπαθείας ὑπὲρ τοῦ καταδιωκομένου οἴκου. Ἡ γηραιὰ μήτηρ τοῦ βέη ὑπέβαλεν εἰς τὸν Κυβερνήτην αἴτησιν περὶ ἀποφυλακίσεως τοῦ διακεκριμένου υἱοῦ, ὅστις εὐρίσκετο ἤδη ἐννέα μῆνας ἄκριτος ἐν τῇ εἰρκτῇ. Κατέβαλε δὲ τὰς οἰκείας ἐνεργείας χάριν τοῦ σκοποῦ τούτου καὶ ὁ ναύαρχος Ρικὸρ, ὁ ἔμπιστος τοῦ Καποδιστρίου. Ἀλλὰ, τοῦ Κυβερνήτου μένοντος ἀκάμπτου, ὑπεῖκοντες εἰς τὸν ἄγραφον κώδικα τῆς Μάνης, ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Γεώργιος, οἵτινες ἀπλῶς ἐπετηροῦντο ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας καὶ δὲν ἦσαν πεφυλακισμένοι, ἀπεφάσισαν νὰ ἐκδικήσωσι τὸν συγγενῇ. Καὶ δὴ τῇ 27 Σεπτεμβρίου 1831 ὁ Καποδίστριας μετέβη κατὰ τὴν συνθήειαν αὐτοῦ χάριν τῆς ἐωθινῆς λειτουργίας εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγίου

Σπυρίδωνος, τοῦ πολιοῦχου τῆς γενετείρας, κειμένην παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ἰτς-καλέ. Ὅτε δ' ἐπλησίασεν εἰς τὴν θύραν, παρετήρησε τοὺς δύο Μαυρομιχαλαίους ἵσταμένους παραπλεύρως. Καὶ ἐσταμάτησε μὲν μίαν στιγμήν, οἶονεὶ ὑποπτεύων ἀπόπειραν δολοφονίας, περὶ ἧς εἶχε προειδοποιηθῇ, ἔπειτα δέ, ἀνακτῶν τὴν ψυχραιμίαν αὐτοῦ, προεχώρησε πρὸς τὴν ἐκκλησίαν. Ἀλλὰ, πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὴν θύραν, ἡ σφαῖρα τοῦ Κωνσταντίνου ἔπληξεν αὐτὸν ὅπισθεν τῆς

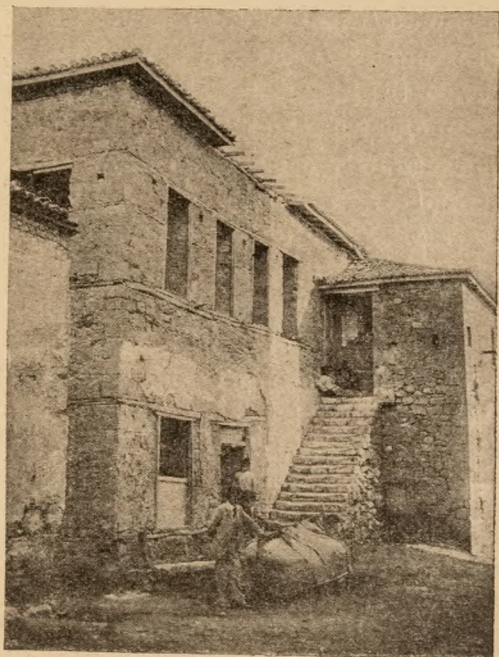
Γεώργιος Μαυρομιχάλης.

κεφαλῆς, τὸ δὲ ξίφος τοῦ Γεωργίου διεπέρασε τοὺς πνεύμονας αὐτοῦ, καὶ ἔπεσεν ἄπνους εἰς τοὺς κόλπους τοῦ ἀκολουθοῦντος αὐτὸν μονόχειρος ἀπομάχου. Ὁ ἀκόλουθος αὐτοῦ ἔθηκε τὸν νεκρὸν χαμαὶ, ἐσκόπευσε τὸν Κωνσταντῖνον καὶ ἐτραυμάτισεν αὐτὸν, ἄλλη δὲ σφαῖρα ἀπὸ τινος παραθύρου ἔπληξε τὸν φεύγοντα δολοφόνον καὶ τρίτῃ ἐφόνευσεν αὐτόν. Ἐπὶ τούτοις δὲ ὁ ὄχλος ἔσυρε τὸ πτώμα αὐτοῦ διὰ τῶν ὁδῶν καὶ ἔρριπεν αὐτὸ εἰς τὴν θάλασσαν. Ἐν τού-

τοις δ' ὁ Γεώργιος εἶχεν ἀποδράσει εἰς τὸ γαλλικὸν προξενεῖον, ὅπερ ἐπολιορκήθη ὑπὸ ἀγανακτοῦντος πλήθους, θορυβωδῶς ἀπαιτοῦντος τὴν παράδοσιν αὐτοῦ. Συνοδευόμενος δ' ὑπὸ Γάλλου ἀξιωματικοῦ διεπορθμιεύθη εἰς τὸ ἐπὶ νησίδος φρούριον Βοῦρτζι, ἐδικάσθη ὑπὸ στρατοδικεῖον, καὶ τῇ 10 Ὀκτωβρίου ἐτυφεκίσθη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ καθειρωμένου πατρὸς, ὅστις ἐκ τῆς κιγκλιωτῆς θυρίδος τῆς εἰρκτῆς αὐτοῦ εἶδε τὸν υἱὸν θνήσκοντα ὥς εἶχε ζήσει, πιστὸν τέκνον τῆς Μάνης. Αἱ προσωπογραφίαι τῶν δύο Μαυρομιχαλαίων κοσμοῦσι νῦν τὸ ἐν Ἀθήναις μέγαρον τοῦ σημερινοῦ ἡγέτου τοῦ οἴκου, τοῦ

πρώην πρωθυπουργοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ὁ ἐπισκέπτης δύναται νὰ διακρίνῃ τὴν τραχεῖαν ὄψιν τοῦ Γεωργίου ἀπὸ τῶν πραέων χαρακτηριστικῶν τοῦ Κωνσταντίνου.

Ἡ παρέλευσις τριῶν γενεῶν κατέστησε δυνατὴν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους τὴν μόρφωσιν ἀμερολήπτου κρίσεως περὶ τοῦ σταδίου τοῦ Καποδιστρίου. Οὐδείς θὰ θελήσῃ νάρνηθῇ τὰς ἰδιωτικὰς αὐτοῦ ἀρετάς, τὸ αὐστηρὸν τοῦ βίου, τὴν εἰλικρινῇ ἀγάπην τῆς πατρίου γῆς, τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ ἔν τε ταῖς ἡμέραις τῆς ἐν τῇ ξένῃ πολιτείας καὶ κατὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ὑπῆρξε Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ὅμως ἐπειράθη νὰ διοικήσῃ τοὺς Ἕλληνας ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχῶν καὶ διὰ τῆς βοηθείας τῆς αὐταρχικωτάτης τῶν κυβερνήσεων, καὶ ὑπῆρξε μέχρι τέλους διπλωμάτης, ἐν ᾧ αἱ ἐπαναστάσεις δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην διπλωματῶν, ἀλλ' ἀνδρῶν δρώντων. Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα χώρα εὐγνώμων ἀνεγνώρισε τὰς τε δημοσίας αὐτοῦ ὑπηρεσίας καὶ τὰς ἰδιωτικὰς ἀρετάς. Ἡ Αἴγινα, ἡ πρώτη αὐτοῦ

Τὸ ἐν Αἰγίνῃ τυπογραφεῖον ἐπὶ Καποδιστρίου.

πρωτεύουσα, ἔσθησε προτομὴν, καὶ ἡ Κέρκυρα, ἡ γενέτειρα τοῦ Κυβερνήτου, ἵδρυσεν ἀνδριάντα εἰς τιμὴν αὐτοῦ. Καὶ ἡ μὲν Αἴγινα διασώζει, εἰς δημοσίας φυλακὰς μεταβεβλημένον νῦν, τὸ ὀρφανοτροφεῖον, ὅπερ ἐκεῖνος εἶχεν ἱδρύσει, τὸ Κυβερνεῖον, ἐν ᾧ εἶχεν ἐγκαθιδρυθῇ καὶ τὸ πρῶτον τῆς Ἑλλάδος νομισματοκοπεῖον, καὶ τὰ λείψανα τοῦ κυβερνητικοῦ τυπογραφείου. Ἡ δὲ Κέρκυρα φυλάττει μετὰ στοργῆς ἐν τῇ μονῇ τῆς Πλατυτέρας τὰ λείψανα τοῦ δολοφονηθέντος. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1911 τμήμα τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν

ὠνομάσθη Καποδιστριακὸν ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, καὶ ἐπ' ἐσχάτων Ἑλλήν συγγραφεὺς, ὁ κ. Μπελέλης, ἐξῆρε τὸ ὑπὲρ τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως ἔργον τοῦ ἐν προτέροις χρόνοις ἐφόρου τῆς πρώτης ἐν Κερκύρα δημοσίας σχολῆς.

Ἡ δολοφονία τοῦ Καποδιστρίου προεκάλεσεν ὅλως διάφορα αἰσθήματα. Καὶ ὁ μὲν ποιητὴς Ἀλέξανδρος Σοῦτσος παρέβαλε τοὺς δολοφόνους πρὸς τὸν Ἀρμόδιον καὶ τὸν Ἀριστογείτονα, ὁ δὲ Ἀπόλλων ἐθρήνησε μὲν τὴν ἀνθρωπίνην τραγωδίαν, ἀλλ' ἔκρινε διαφόρως τὴν πολιτικὴν τυραννοκτονίαν. Οἱ δὲ φίλοι τοῦ δολοφονηθέντος Κυβερνήτου ἐπένθουν καὶ ἔδρων. Ἡ Γερουσία συνήλθεν ἀμελλητί, καὶ πρὸ τῆς μεσημβρίας τῆς ὁλεθρίας ἐκείνης 27 Σεπτεμβρίου διώρισε προσωρινὴν ἐπιτροπείαν τριῶν ἀνδρῶν, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν μέχρι τῆς συγκλήσεως Ἐθνικῆς συνελεύσεως. Ἀπετελεῖτο δ' ἡ τριανδρία ἐκ τοῦ Αὐγουστίνου Καποδιστρίου, ἀντιπροσώπου τῆς οἰκογενειακῆς δυνάμεως τοῦ θανόντος Κυβερνήτου, τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ κυριωτάτου τῶν Πελοποννησίων ἀρχηγῶν, καὶ τοῦ Κωλέττη, τοῦ πληρεξουσίου τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Τούτων ὁ Αὐγουστίνος, ὁ καὶ πρόεδρος τῆς τριμελοῦς ἐπιτροπείας, ἐπέδειξεν ἀτυχῶς τελείαν ἔλλειπιν τοῦ διαλλακτικοῦ ἐκείνου πνεύματος, ὅπερ θὰ ἠδύνατο νὰ ἐνώσῃ ἀπάσας τὰς φατρίας περὶ τὴν σορὸν τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη, κατώρθωσε νὰ ἐπικρατήσῃ τοῦ συνετωτέρου Κωλέττη. Οὕτως, ὅτε ἡ Σύρος ἐφάνη πρόθυμος νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀρχὴν τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως καὶ ὅτε ἡ Ὑδρα ἠξίωσεν ἀπλῶς, ὅπως προσεθῶσιν εἰς τὴν ἐπιτροπείαν δύο μέλη τῆς ἀντιπολιτεύσεως, δοθῇ ἀμνηστία καὶ συγκληθῇ συνέλευσις ἐλευθέρως ἐκλεγομένη ἐν τινι οὐδετέρῳ τόπῳ ὁ ὑπὸ τῶν Συνταγματικῶν ἐπισεισθεὶς κλάδος τῆς ἐλαίας ἀπεκρούσθη παρὰ τὴν πολιτικὴν ἔκκλησιν τοῦ Ἀνδρέου Ζαΐμη περὶ ὁμονοίας. Ἀκολουθῶν δ' ὁ Αὐγουστίνος τυφλῶς τὴν ἐν Πόρῳ πολιτείαν τοῦ μακαρίτου ἀδελφοῦ, μετεχειρίσθη τὸν ῥωσικὸν στόλον πρὸς ἀποκλεισμὸν τῆς Ὑδρας καὶ ἀπέδειξε τὴν πρὸς τοὺς Γάλλους ἀντιπάθειαν αὐτοῦ, παύσας Γάλλον τινὰ στρατηγὸν καὶ ὑπαινιχθεὶς σαφῶς πρὸς ἄλλον, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς μεγάλας δαπάνας ξένων στρατευμάτων, τοῦ ὑπαινιγμοῦ τούτου ἀναφερομένου εἰς τὴν ἐκ τῆς ἐλληνικῆς ὑπηρεσίας ἀπομάκρυνσιν ἀπάντων τῶν Γάλλων ἀξιωματικῶν. Αἱ ἰταμώταται τῶν κατηγοριῶν ἐπερρίπτοντο κατ' ἀλλήλων ὑπὸ τῶν ἀντιδιαμαχομένων φατριῶν, ὧν ἐκάστη ἀντεστοίχει πρὸς

τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην τῶν τριῶν συμμάχων δυνάμεων. Καὶ οἱ μὲν Καποδιστριακοὶ ἢ Ναπισταῖ, οὕτω καλούμενοι ἀπὸ παρωνυμίου τοῦ Αὐγουστίνου ἢ ἀπὸ ὁπαδοῦ τινος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, κατηγοροῦν τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Γαλλίαν ἐπὶ συνενοχῇ τοῦ φόνου τοῦ Κυβερνήτου. Οἱ δὲ Ὑδραῖοι ἀνταπῆντων, ὅτι ὁ Καποδίστριας εἶχε μισθώσει κακούργους, ὅπως δολοφονήσωσι τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Συνταγματικῶν καὶ ὅτι ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ εἶχεν ὁμόσει νὰ στείλῃ τοὺς ἥρωας τοῦ Πόρου εἰς τὴν Σιβηρίαν. Τοιαύτη ἦτο ἡ ἀτμόσφαιρα ἀμοιβαίας συκοφαντίας, ἐν ἣ διεξήχθησαν αἱ ἐκλογαί. Χάριν δ' ἐξασφαλίσεως καποδιστριακῆς πλειονοψηφίας οἱ πληρεξούσιοι τῆς Ὑδρας ἐκωλύθησαν νὰ προσορμισθῶσιν εἰς τοὺς Μύλους, ὅπως ἐδρεύσωσιν ἐν τῇ νέᾳ συνελεύσει τοῦ Ἄργους, οἱ δὲ τῆς Μάνης ἐκρατήθησαν ἐν Ἀστρεϊ.

Ὁ Κωλέττης συνείδεν, ὅτι εἶχεν ἐπιστῇ ὁ χρόνος νὰ διαρρήξῃ τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς δύο συναδέλφους. Ἡ δύναμις αὐτοῦ παρὰ τοῖς Ῥουμελιώταις πληρεξουσίοις κατέστησεν εἰς αὐτὸν δυνατότην τὴν συγκρότησιν φοβερᾶς ἀντιπολιτεύσεως, ἣτις ἐβάπτισεν ἐαυτὴν «συνταγματικὴν», ἡξίωσε τὴν ἀποδοχὴν τῶν Ὑδραίων καὶ ἠπέλιπεν ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως νὰ συνέλθῃ εἰς χωριστὴν σύνοδον. Κατ' ἀκολουθίαν δ' ἡ μὲν πέμπτη Ἐθνικὴ συνέλευσις συνῆλθεν ἐν τῷ σχολείῳ τοῦ Ἄργους, οἱ δὲ Ῥουμελιῶται συνεδρίαζον ἐν ἄλλῳ μέρει τῆς πόλεως. Καὶ ὁ μὲν Αὐγουστίνος καὶ ὁ Κολοκοτρώνης παρητήθησαν κατὰ τύπους ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν, τὴν δὲ 8 Δεκεμβρίου ὁ Αὐγουστίνος ἐξελέχθη *Προεστὼς* τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλ' ὁ Κωλέττης ἠρνήθη νὰ παραιτηθῇ, καὶ ἐπηκολούθησεν ἐμφύλιος πόλεμος. Ὁ Αὐγουστίνος ἐκάλεσε τοὺς Ῥώσους εἰς βοήθειαν, καὶ μετὰ διήμερον ἀγῶνα ἐν ταῖς ὁδοῖς τοῦ Ἄργους, ὅπου ἔφθασεν ἐγκαίρως ὡς αὐτόπτης ὁ σὺρ Στράτφορντ Κάννιγγ, πλέων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, οἱ ἐπικρατήσαντες Ῥουμελιῶται ἀπεχώρησαν πέραν τοῦ ἰσθμοῦ, καὶ ἐν Περαχώρα πλησίον τῆς Κορίνθου διώρισαν κυβερνητικὴν ἐπιτροπείαν, ἣν συνεκρότησαν ὁ Κωλέττης, ὁ Ζαΐμης καὶ ὁ Κουντουριώτης. Οὕτως ἡ Ἑλλὰς καὶ πάλιν ἦτο διηρημένη εἰς δύο ἀρχάς. Συνδιάσκειψις γενομένη ἐν Λουτρακίῳ ἀπέτυχε. Καὶ ὁ μὲν Αὐγουστίνος ἀπεκήρυξε τὸν Κωλέτην καὶ τοὺς συνεργάτας αὐτοῦ, ὁ δὲ Κωλέττης κατήγγειλε τὸν Αὐγουστίνον ὡς σφετεριστὴν τῆς ἀρχῆς. Μάτην πρωτόκολλον τῶν δυνάμεων βραδέως ἐκδοθὲν ἀνεγνώρισε τοῦτον ὡς νόμιμον κυβερνήτην τῆς χώρας· μάτην οἱ

Ο Κολοκοτρώνης μετὰ μάχην.

ἀντιπρόσωποι αὐτῶν προέτρεψαν αὐτὸν νὰ προκηρύξῃ περιορισμένην ἀμνηστίαν· μάτην ὁ Κάννιγγ συνεβούλευεν ὁμόνοιαν. Ὅσα εἶχεν ἴδῃ ἐπείσαν αὐτὸν ἐπὶ πλέον περὶ τῆς ἀνάγκης νὰ προτιμηθῇ ξένος ἡγεμὼν ἐπιχωρίου κυβερνήτου, ὅστις, καθ' ἃ ἔγραφεν εἰς τὸν Παλμερστῶνα, «οὔτε γινῶσιν ἔχει οὔτε τὴν ἀναπληροῦσαν αὐτὴν ἔμφυτον εὐφυΐαν».

Τέλος δὲ μετὰ διάλειμμα δύο ἐτῶν αἱ ἀπασχολημέναι δυνάμεις προσήνεγκον τῇ 1 Φεβρουαρίου 1832 τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν δευτερότοκον υἱὸν τοῦ βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου Ὅθωνα. Πολλὰ δ' ἐφαίνοντο τὰ συνηγοροῦντα ὑπὲρ τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ. Ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος ἦτο ἔνθερμος φιλέλλην. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἦτο γνωστότατον καὶ δημοφιλὲς ἐν Ἑλλάδι. Ἡ χώρα αὐτοῦ δὲν ἦτο ἱκανῶς σπουδαία, ὥστε νὰ προκαλῇ τὴν ἀντιζηλίαν τῶν δυνάμεων. Γερμανός τις, ὁ καθηγητῆς Θείρσιος, ὅστις εἶχεν «ἀνακαλύψει» τὸν Ὅθωνα πρὸ δύο ἐτῶν καὶ ὑπερέκεινα, εἶχεν ἔκτοτε διατρέξει τὴν Ἑλλάδα ὥς ἀνεπίσημος αὐτοῦ πράκτωρ, ὅπως βολιδοσκοπήσῃ τὴν κοινήν γνώμην καὶ παρασκευάσῃ αὐτὴν χάριν τῆς ὑποψηφιότητος πρίγκιπος Βαυαροῦ. Καὶ ἦτο μὲν ὁ μέλλων ἡγεμὼν τῆς Ἑλλάδος μόλις δεκαεπταέτης, ἀλλ' ἔξήρето, ὅτι ἡ ἀπειρία αὐτοῦ ἔμελλε νὰ ἀναπληρωθῇ πολλῶ μᾶλλον διὰ τῆς μεγαλειτέρας εὐκολίας, μεθ' ἧς ἤθελεν ἐνστερνισθῇ τὰς ἑλληνικὰς ἰδέας, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου αἱ δυσκολίαι καὶ ἡ ἔλλειψις δημοτικότητος ἢ συναφῆς πρὸς τὴν ὑφισταμένην διοίκησιν ἔμελλε νὰ βαρύνῃ οὐχὶ τὸν νεαρὸν ἡγεμόνα, ἀλλὰ τὴν ἀντιβασιλείαν. Τῇ 25 Ἀπριλίου συνθήκη μεταξὺ τῆς Βαυαρίας καὶ τῶν τριῶν δυνάμεων ὥρισε τοὺς ὅρους τῆς ὑπὸ τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου ἀποδοχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Ὁ Ὅθων ἔμελλε νὰ φέρῃ τὴν προσωνυμίαν «βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος» καὶ ἀναδειχθῇ ἀνεξάρτητος κληρονομικὸς μονάρχης ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν αὐτῶν· ἐν περιπτώσει δὲ καθ' ἣν ἀπέθνησκεν ἄτεκνος, ἔμελλε νὰ διαδεχθῇ αὐτὸν ὁ νεώτερος ἀδελφός, ἀλλὰ κατ' οὐδένα λόγον ἔμελλον νὰ συνενωθῶσιν ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ τὸ ἑλληνικὸν καὶ τὸ βαυαρικὸν στέμμα. Τῇ 20 Μαΐου 1835, γενεθλίῳ αὐτοῦ ἡμέρᾳ, ἔμελλε νὰ γείνῃ ἐνῆλικος, ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἔμελλον νὰ ἐξασκῶσι πλήρη ἐξουσίαν τρεῖς ἀντιβασιεῖς, διοριζόμενοι ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Αἱ δυνάμεις ὑπεσχέθησαν νὰ ἐγγυηθῶσι δάνειον μὴ ὑπερβαῖνον τὸ ποσὸν 2.400.000 λιρῶν στερελινῶν ἐπὶ τόκῳ πέντε ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν, πληρωτέον εἰς τρεῖς δόσεις, ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας ἔμελλε νὰ

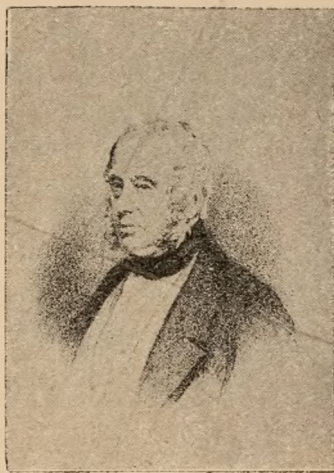
παράσχη σῶμα Βαναρῶν στρατιωτῶν «μὴ ὑπερβαῖνον τριςχιλίους πεντακοσίους ἄνδρας» μετὰ Βαναρῶν ἀξιωματικῶν χάριν διοργανώσεως ἐπιχωρίου στρατοῦ. Τὰ δὲ βόρεια σύνορα τοῦ νέου βασιλείου

**Οθων βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος.*

διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Παλμερστῶνος καὶ τῆς δραστηριότητος τοῦ σίρ Στράτφορντ Κάνιγγ εἶχον τέλος ἐπεκταθῇ μέχρι τοῦ Παγασητικοῦ καὶ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ περιελάμβανον τὴν διαμφισβητουμένην περιοχὴν τῆς Λαμίας· χάριν δὲ τῆς ἐπεκτάσεως ταύτης ἡ

ἀποζημιώσεις τῆς Τουρκίας ὠρίσθη εἰς λίρας στερλίνας 462.480, πληρωτέας ἐκ τοῦ δανείου. Ὁ δὲ σουλτᾶνος ἀπεδέχθη τὰς ἀποφάσεις ταύτας καὶ ἀνεγνώρισε τὸν Ὅθωνα ὡς βασιλέα τῆς Ἑλλάδος, Ἑλλάδος πολὺ μὲν μεγαλειτέρας τῆς παραχωρηθείσης εἰς τὸν Λεοπόλδον, ἀλλὰ μὴ συμπεριλαμβανούσης τὴν Σάμον καὶ τὴν Κρήτην. Καὶ ἡ μὲν Σάμος μετὰ τὴν διοργάνωσιν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Κωλέττη καὶ τὴν ἀνακήρυξιν τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῆς συνεστάλη, ἀναδειχθεῖσα τῷ 1832 αὐτόνομος ὑπόφορος χριστιανικὴ ἡγεμονία, ἀπηλλαγμένη ῥητῶς τῆς παρουσίας τουρκικοῦ στρατοῦ· ἡ δὲ Κρήτη ἠνώθη τῷ 1830 μετὰ τοῦ αἰγυπτιακοῦ πασσαλικίου τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ πρὸς ἀμοιβὴν τῶν πρὸς τὸν σουλτᾶνον ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ, δι' ἐλευθερίου δὲ φερμανίου ἐπετράπη εἰς τοὺς Κρήτας νὰ ἔχωσιν ἰδίαν σημαίαν καὶ ἐλευθεροπλοῖαν καὶ νὰ εἰσπράττωνται οἱ φόροι αὐτῶν διὰ τῶν ἰδίων ἐπισκόπων καὶ ἀρχηγῶν. Ἀλλὰ στρατηγικῶς τὰ νέα σύνορα ἦσαν πλὴν μιᾶς ἐξαιρέσεως εὐνοϊκὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα, καθ' ὅτι συμπεριελαμβάνετο εἰς αὐτὴν τὸ περιώνυμον στενὸν τοῦ Μακρυνόρους καὶ ὅλη ἡ ἀνατολικὴ καὶ ἡ νότιος παραλία τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου πλὴν τοῦ φρουρίου τῆς Πούντας καὶ λωρίδος γῆς ὀπισθεν αὐτῆς ἐν τῇ θέσει τοῦ ἀρχαίου Ἀκτίου. Οὕτως ἡ Τουρκία ἐκράτησε τὰς δύο κλεῖδας τοῦ κόλπου, τὴν Πρέβεζαν καὶ τὸ Ἀκτιον. Καὶ τὸ μὲν Ἀκτιον παρεχώρησε τῷ 1881, τὴν δὲ Πρέβεζαν διετήρησε μέχρι τοῦ 1912. Τὸ δὲ ἄγγελμα τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ὅθωνος ἤγαγε τοὺς ἐν Περαχώρα Συνταγματικούς εἰς τὸ νὰ προσβάλωσιν αἴφνης τοὺς Καποδιστριακοὺς, ὅπως συμμετάσχωσι καὶ αὐτοὶ τῶν ἀρχῶν καὶ τιμῶν κατὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ βασιλέως. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον οἱ πηλερεξούσιοι οἱ ὑποστηρίζοντες τὸν Αὐγουστῖνον ἀνεκήρυξαν αὐτὸν ἀντιβασιλέα μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Ὅθωνος, ἵσως ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι ἔμελλε νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀντιβασιλείαν καὶ κατοπιν. Μάτην ὁ ἐξαίρετος Θεόδωρος ἀπεστάλη ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν δυνάμεων, ὅπως ἐμποδίσῃ τὴν εἰς τὴν Πελοπόννησον προχώρησιν τῶν Συνταγματικῶν. Ὁ εὐφυὴς καθη-

Πάλμαστρων.

γητῆς ὑπέστη τὴν γοητείαν τῆς διπλωματίας τοῦ Κωλέττη, ἐπείσθη, ὅτι τὸ δίκαιον ἦτο ὑπὲρ αὐτῶν καὶ προέβη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστ' ἔγραψεν ἐπὶ ἰδίᾳ ἑαυτοῦ εὐθύνη εἰς τὸν Γάλλον στρατηγόν, εἰς ὃν ἐνεπιστεύετο ὁ Αὐγουστῖνος, παρακαλῶν αὐτὸν νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς Συνταγματικούς τὴν διάβασιν τοῦ ἰσθμοῦ. Τὸ ἱππικὸν τῶν Καποδιστριακῶν τὸ φρουροῦν τὸ ἐπικίνδυνον ἐκείνο στενὸν, ὅπερ εἶχεν ὑπάρξει τὸ θέατρον πλείστων ὅσων μαχῶν, διεσκορπίσθη ἅμα τῇ πρώτῃ συγκρούσει, οἱ δὲ Γάλλοι, οἵτινες ἠνθόουν τὸν Κωλέττην καὶ εἶχον ἔλθει προςφάτως εἰς ἀψιμαχίαν πρὸς τοὺς Καποδιστριακοὺς ἐν Μεσσηνίᾳ, δὲν ἐφάνησαν εὐδιάθετοι νὰ συγκρουσθῶσι πρὸς τοὺς Συνταγματικούς. Οὕτω τῇ 27 Μαρτίου ὁ Κωλέττης καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ κατέλαβον τὴν Πρόνοιαν, τὸ προάστειον τοῦ Ναυπλίου, καὶ ἐφαίνετο ἀναπόφευκτος προσεχῆς σύρραξις. Ἀλλ' εὐτυχῶς εἶχε φθάσει πρὸ μικροῦ ἐκ Λονδίνου ἑγγραφον, δι' οὗ ὤρϋετο, ὅτι ἀπαιτεῖτο «προςωρινὴ κυβέρνησις σκοπὸν ἔχουσα τὴν προφύλαξιν τῆς χώρας ἀπὸ τῆς ἀναρχίας». Ἐνισχυόμενοι δ' ὑπὸ τοῦ ἐγγράφου ἐκείνου οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν δυνάμεων ἐνεφανίσθησαν πρὸ τοῦ Αὐγουστίνου, καὶ ἐγνώρισαν εἰς αὐτὸν, ὅτι ὤφειλε νὰ ὑποκύψῃ. Καὶ δὲν ἠδυνήθη μὲν νάρνηθῇ ὁ Αὐγουστῖνος· ἀλλ' οἱ ἀντιπρόσωποι ἐξουθένωσαν τὴν ἐπιτυχίαν αὐτῶν, ἐπιτρέψαντες εἰς αὐτὸν νὰ προκαλέσῃ τὸν ὑπὸ τῆς Γερουσίας διορισμὸν τῆς προςωρινῆς κυβερνήσεως. Ἡ δὲ Γερουσία ἀνταπεκρίθη διορίσασα διοικητικὴν ἐπιτροπείαν πέντε ἀνδρῶν, εἰς ἣν συμπεριελήφθη μὲν ὁ Κωλέττης, ἀλλ' ἐκτεθειμένος εἰς ἀσθενεστάτην μειονοψηφίαν. Καὶ ἀπεποιήθη μὲν, ὡς εἰκὸς, ὁ Ροιμελιώτης ἀρχηγὸς, ἐπηρμένος ὑπὸ τῆς νίκης, νὰ δεχθῇ τὴν τοιαύτην λύσιν, ἀλλ' οὐχ ἤττον ἐπείσθη νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ ἄστυ καὶ νὰ συζητήσῃ τὰ περὶ συνδιαλλαγῆς. Ἡ δὲ εἴσοδος αὐτοῦ εἰς τὸ Ναύπλιον ὑπῆρξε θριαμβευτικὴ. Τοιοῦτος ἦτο ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ λαοῦ, ὥστε ὁ Αὐγουστῖνος, ἀόρατος θεατῆς τῆς δεξιώσεως τοῦ ἐχθροῦ, ἔφυγε μετὰ τῶν οἰκείων, τῶν λειψάνων τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ τοῦ Κερκυραίου ἱστορικοῦ Ἀνδρέου Μουστοξύδου ἐπὶ πλοίου ῥωσικοῦ εἰς τὴν Κέρκυραν, ὅπου αὐτὸς καὶ ὁ Βιᾶρος προσήλθον εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν κατὰ τῆς ἀγγλικῆς προστασίας. Μετὰ πολλὰς δὲ συζητήσεις ἐπετεύχθη συνδιαλλαγή, καθ' ἣν τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπείας ἠϋξήθησαν εἰς ἑπτὰ, ὧν μόνον δύο ἦσαν κεκηρυγμένοι Καποδιστριακοὶ, ἐν ᾧ ἅπαντες οἱ εἰς αὐτοὺς ὑποτεταγμένοι ἑπτὰ ὑπουργοὶ ἦσαν Συνταγματικοί. Ἀλλ' ἔγεινε δεκτὴ ἡ ἐπινόησις μεγάλῃς ἀπαρ-

τίας, καίπερ οὔσης βλαβεράς εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῶν ἐργασιῶν, χάριν παραλύσεως τῆς δυνάμεως τῆς πλειονοψηφίας τῆς ἐπιτροπείας. Οὕτω παρὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Αὐγουστίνου ἡ καποδιστριακὴ φατρία ἐξηκολούθησεν ὑφισταμένη καὶ ἄνευ Καποδιστρίου.

Ὁ Κωλέττης ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ θριάμβου ἐστερεῖτο πόρων χάριν πληρωμῆς τῶν Ῥουmeliωτῶν αὐτοῦ στρατιωτῶν· οὗτοι δ' ἀπεφάσισαν νὰ πληρώσωσιν ἑαυτοὺς διὰ τῆς λαφυραγωγίας τῆς Πελοποννήσου. Οἱ ἔκτροποι ἐκεῖνοι Συνταγματικοὶ, ἔχοντες ἡγέτην τὸν Θεόδωρον Γρίβαν καὶ βοηθούμενοι ὑπὸ στίφους Τουρκαλβανῶν, ἠνάγκασαν τοὺς Πελοποννησίους, ζηλοτύπως ἔχοντας, ὥς εἰκὸς, πρὸς τοὺς Στερεοελλαδίτας ἐκείνους, νὰ καλέσωσι πρὸς ἑαυτοὺς τὸν περιώνυμον αὐτῶν ἀρχηγὸν Κολοκοτρώνην χάριν αἰμύνης τῆς χερσονήσου. Ὁ δὲ γηραιὸς μαχητὴς προθύμως ἤλθε πρὸς λύτρωσιν αὐτῆς, καὶ ἐξέδωκε δῆλωσιν κηρύττουσαν παρανόμους τὰς πράξεις τῆς ἐπιτροπείας, ἐν ᾗ ἂν ἑτέρου ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γενναῖος ἐσταμάτησε τὴν πορείαν τῶν Ῥουmeliωτῶν. Ἡ δὲ κυβέρνησις θορυβηθεῖσα παρεκάλεσε τοὺς Γάλλους νὰ καταλάβωσι τὸ Ναύπλιον καὶ τὰς Πάτρας, καὶ γαλλικὴ φρουρὰ πράγματι ἐγκαθιδρύθη ἐν τῷ Παλαμηδίῳ. Ἀλλὰ πρὶν ἢ οἱ Γάλλοι

Θεόδωρος Γρίβας.

φθάσωσιν εἰς τὰς Πάτρας, ὁ Σουλιώτης ἀρχηγὸς Κίτσος Τζαβέλλας, ὅστις εἶχε τὴν ἡγεσίαν σώματος κατὰ τὴν ἥρωικὴν ἔξοδον τοῦ Μεσολογγίου, εἶχε καταλάβει τὴν ἐξαίρετον ἀκρόπολιν καὶ ἠρνήθη νὰ παραδῶσιν αὐτήν. Ἐπεξέτεινε δὲ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ εἰς τὰ δύο φρούρια τὰ δεσπόζοντα τοῦ εἰςπλου εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, καὶ ἐκράτησε τὰς ὀχυρὰς ταύτας θέσεις μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Ὁθωνος, οὗ τέλος ἔγεινε πρωθυπουργός. Καὶ δὲν ἦτο μὲν Πελοποννήσιος ὁ Τζαβέλλας, ἀλλ' οὐχ ἦττον δὲν ἦτο ὁ μόνος ἐκτὸς τῆς χερσονήσου ἀρχηγὸς ὁ ἐπαναστατήσας ἐναντίον τῆς κυβερνήσεως. Καὶ τὰ μὲν Σάλωνα κατεῖχοντο ὑπὸ τῆς ἀντιπολιτεύσεως, αἱ δὲ νῆσοι Τήνος, Αἴγινα καὶ Σπέτσαι ἦσαν ἀπρόθυμοι ἢ ἡδυνάτουν νὰναγνωρίσωσι τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπιτροπείας. Ἡ χώρα εὗρίσκετο, ἀληθῶς

εἶπειν, ἐν καταστάσει τελείας ἀναρχίας, τὸ Σύνταγμα ἦτο ἀπλοῦν φάσμα, ὃ δὲ λαὸς, καθ' ᾧ πικρῶς ὠδύρετο ὃ ποιητὴς Σοῦτσος, «ἀπεγυμνοῦτο» ὑπὸ τῶν ἐπισήμων «λύκων».

Παρίστατο ἀνάγκη τῆς συγκλήσεως Ἑθνικῆς συνελεύσεως πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ βασιλέως χάριν χορηγίας γενικῆς ἀμνηστίας καὶ ἀναγνωρίσεως τοῦ διορισμοῦ αὐτοῦ. Ἡ συνέλευσις δὲ αὕτη, συγκροτηθεῖσα ἐκ διακοσίων εἴκοσι τεσσάρων πληρεξουσίων, ἐν οἷς ἔνιοι Κρητες, ἐθεωρήθη μὲν ὡς συνέχεια τῆς συνελθούσης ἐν Ἀργεῖ, ἀλλὰ συνῆλθε τῇ 14 Ἰουλίου 1832 ἐν Προνοίᾳ, ἐν τινι ξυλίνῳ παραπήγματι· κατὰ δὲ τὰ διαλείμματα τῶν συνεδριῶν οἱ ἀβίαστοι καὶ ἀφελεῖς πληρεξούσιοι συνείθιζον νὰ εἰσπνέωσι τὸν ἀπὸ τῶν προεξουσίων αὐτῶν καπνοσυρίγγων ἀναθρόσκοντα καπνόν. Καὶ ἐψήφισε μὲν ἡ συνέλευσις τὸν περὶ τῆς ἀμνηστίας νόμον καὶ ἀνεγνώρισεν ὁμοφώνως τὸν Ὅθωνα, ἀλλὰ κατέλυσε τὴν Γερουσίαν καὶ τοῦτο πράττουσα προσέβαλε τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν δυνάμεων. Εἰς δὲ τούτων, ὃ τῆς Μεγάλης Βρετανίας Dawkins, συνέπεσε νὰ εὐρίσκηται ἐκτὸς τῆς πόλεως ἐν Ἰππασίᾳ κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς Ἀρείας, χωρίου ἀπέχοντος τοῦ Ναυπλίου περὶ τὰ τρία χιλιόμετρα, ὅπου κατεσκήνου ὁ ἀπλήρωτος καὶ κακῶς τρεφόμενος στρατὸς τῶν Ῥουμελιωτῶν. Παρατηρήσαντες δὲ τὸν Ἀγγλον ἀντιπρόσωπον οἱ ἀχρήματοι στρατιῶται περιεκύκλωσαν αὐτὸν, ζητοῦντες μετὰ κραυγῶν βοήθειαν καὶ ἄρωγὴν. Ὁ δὲ Dawkins, ἀνταποκρινόμενος εἰς τὴν αἴτησιν, ἐπέδειξε διὰ τοῦ μαστιγίου τοῦ ἵππου αὐτοῦ τὸ παράπηγμα, ὅπου συνεδρίαζον οἱ πληρεξούσιοι, καὶ προσέθηκεν, ὅτι περιελάμβανε πεπειραμένους μισθοδότας. Οἱ δὲ στρατιῶται ἐνόησαν τὸν ὑπαινιγμόν, εἰσώρμησαν εἰς τὸ μέσον τῆς συνελεύσεως, ἀπέσπασαν τὸν γηραιὸν πρόεδρον Νοταρᾶν ἀπὸ τῆς ἔδρας αὐτοῦ καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν μετὰ ἑπτὰ τῶν πλουσιωτάτων μελῶν εἰς τὴν Ἀρειαν ὡς ὁμήρους χάριν τῆς πληρωμῆς τῶν καθυστερουμένων μισθῶν. Ἐπειδὴ δ' ἡ κυβέρνησις δὲν εἶχε χρήματα, οἱ αἰχμάλωτοι ἠναγκάσθησαν νὰ μεριμνήσωσι περὶ τῆς ἰδίας ἑαυτῶν ἀπολυτρώσεως. Παρασυνέλευσις δὲ, ἣν ἀπετέλουν ἐξήκοντα καὶ δύο μέλη, διαμένοντα ἐν Ναυπλίῳ, ἀφ' οὗ συνέταξε διαμαρτυρίαν, ἀνέβαλε τῇ 20 Αὐγούστου τὰς συνεδρίας αὐτῆς μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ἡ προσβολὴ ἡ γενομένη ἐναντίον τῆς ἐν Προνοίᾳ συνελεύσεως παρέσχε τοιοῦτο δίδαγμα ἀντιλογίας εἰς τοὺς ἀντιθέτους τῶν κοινοβουλευτικῶν θεσμῶν, ὥστε παρῆλθον ἔνδεκα ὅλα ἔτη πρὶν ἢ συνέλθῃ ἄλλο ἐλληνικὸν κοινοβού-

λιον. Ἐχρειάσθη δὲ ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1843, ὅπως παλινορθωθῶσιν αἱ ἐλευθερίαι αἱ ἀποβληθεῖσαι τῷ 1832.

Τὸν δὲ Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους τούτου ἡ Ἑλλὰς ἔμεινεν ἄνευ νομίμου ἀρχῆς διοικουμένη τὰ κατ' αὐτήν. Ἡ μὲν συνέλευσις εἶχε διασπαρῇ, ἡ δὲ Γερουσία εἶχε καταργηθῇ, καὶ ἐκ τῶν μελῶν τῆς ἑπταμελοῦς ἐπιτροπείας ὁ μὲν Δημήτριος Ὑψηλάντης εἶχεν ἀποθάνει πρὸ μικροῦ μετὰ ἑπταετῆς ὑπηρεσίας παρασχεθείσας εἰς τὸν ἐλληνισμὸν, δύο δὲ τῶν συναδέλφων αὐτοῦ εἶχον μεταβῇ εἰς Μόναχον, ὅπως χαιρετίσωσι τὸν Ὅθωνα, ἄλλος δὲ τις εἶχεν ἀποσυρθῇ κεχολωμένος εἰς τὴν γενέτειραν Ὑδραν. Οἱ δ' ἐναπομείναντες τρεῖς, ὁ Κωλέττης, ὁ Ζαΐμης καὶ ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς, δὲν ἠδύναντο νάποτελέσωσι νόμιμον ἀπαρτίαν. Ἄλλ' ἦτο αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη, ὅπως παρασκευασθῶσι τὰ τῆς διοικήσεως τοῦ ἀναμενομένου βασιλέως. Διὸ ἡ Γερουσία ἐθεώρησεν ὡς μὴ ὑφισταμένην τὴν ἀπόφασιν τῆς διαλυθείσης συνελεύσεως, καὶ ἀνεγνώρισε τοὺς τρεῖς ἄνδρας ὡς κεκτημένους τὴν ἀνωτάτην ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ σύγχυσις, ὥστε ἅπαντα τὰ δικαστήρια ἦσαν προσωρινῶς κατηργημένα, καὶ γαλλικὸς στρατὸς ἐκλήθη νὰ διατηρήσῃ τὴν τάξιν ἐντὸς τῶν τειχῶν τοῦ Ναυπλίου. Καὶ ὅμως ἐπέκειντο μεῖζονα δεινά. Ἡ Γερουσία, δημιουργήμα οὐσα τοῦ Καποδιστρίου, διέσωζε τὰς φιλορώσους παραδόσεις τοῦ ἰδρυτοῦ αὐτῆς, καὶ τμῆμα αὐτῆς ἐπεθύμει, ὅπως εὐρίσκηται κατὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ βασιλέως Ῥώσος ἀντὶ τοῦ φιλογάλλου Κωλέττη. Οἱ γεροντισταὶ δ' ἐκεῖνοι ἔφυγον μετὰ τοῦ κυβερνητικοῦ τυπογραφείου εἰς τὸ Ἄστρος καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὰς Σπέτσας, καὶ προσήνεγκον τὴν προεδρίαν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν ναύαρχον Ῥικδὸρ, ὃν ἡ κοινὴ γνώμη ἐθεώρει ὑπεύθυνον ἐπὶ τῇ πυρπολήσει τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου ἐν Πόρῳ. Καὶ εἶχε μὲν ὁ ναύαρχος πολλάκις ἀναμιχθῇ εἰς τὰ ἔσωτερικὰ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἐθεώρησεν ὅμως καθήκον αὐτοῦ νάποκρούσῃ τὴν προεδρίαν τῆς πολιτείας. Ἐπὶ τούτοις δ' οἱ γεροντισταὶ διώρισαν νέαν κυβερνητικὴν ἐπιτροπείαν ἐξ ἑπτὰ μελῶν, ἀπάντων στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν, οἳ οἱ ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Κριεζώτης καὶ ὁ Τσαβέλλας. Ἄλλ' ἐν Ναυπλίῳ καὶ Καλάμαις αἱ γαλλικαὶ λόγχοι ὑπεστήριζον τὴν ἀρχὴν τῶν Συνταγματικῶν καὶ τῶν τριῶν ἀνδρῶν, ἀλλαχοῦ δὲ θὰ ἐπεκράτει τελεία ἀναρχία, ἃν δὲν ὑπῆρχον αἱ κοινοτικαὶ ἀρχαί, αἵτινες, βλέπουσαι τὴν ἀδυναμίαν τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως πρὸς τήρησιν τῆς τάξεως, ἔλαβον αὐταὶ τὰ προσήκοντα μέτρα χάριν αὐτῆς. Κατεδείχθη δὲ κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην

περίστασιν, ὅτι οἱ κοινοτικοὶ θεσμοὶ τῶν Ἑλλήνων ἦσαν πολυτιμότεροι διατάξεων συνταγματικῶν ἰθαγενῆς παράδοσις εἶνε πάντοτε μονιμωτέρα ἰδεῶν ἐπεισάκτων. Πράγματι δὲ κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ Συντάγματος ἀπῆχει κακῶς εἰς τὰ ὧτα τῶν Πελοποννησίων ἀγροτῶν. Εἶχον συνειθίσει νὰ συνδυάζωσιν αὐτὸ πρὸς τὴν γαλλικὴν φρουρὰν τῶν Καλαμῶν καὶ πρὸς τοὺς Μανιάτας τοὺς δηοῦντας τὴν εὐφορον πεδιάδα τῆς Μεσσηνίας, χοιροβοσκοὶ δ' ἔλεγον εἰς τοὺς περιηγητὰς, ὅτι τὸ Σύνταγμα εἶχε καταβροχθίσει τοὺς χοίρους αὐτῶν καὶ μητέρες ἔλεγον εἰς τὰ κακὰ παιδία, ὅτι θὰ ἤρχετο τὸ Σύνταγμα καὶ θὰ ἤρπαζεν αὐτά.

Καὶ νέα δὲ τραγωδία ἦτο προωρισμένη νὰ καταθλίψῃ τὴν ἀτυχή χώραν πρὶν ἢ φθάσῃ τέλος ὁ βασιλεὺς. Ἐπειδὴ ἡ ἡμέρα τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ ἐπλησίαζεν, ἡ Γερουσία καὶ οἱ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοὶ κατέβαλον ὁσημέραι μείζονας φροντίδας, ὅπως ἐπιβληθῶσιν εἰς τὸν ἡγεμόνα. Κατ' ἀκολουθίαν δύο τούτων, ὁ Κριεζώτης καὶ ὁ Χρηστος Τσώκης, ἀπεφάσισαν νὰ καταλάβωσι τὸ Ἄργος, ὅπως ἐπιδείξωσι τὴν δύναμιν αὐτῶν ἐν αὐτῇ τῇ γειτονίᾳ τοῦ Ναυπλίου. Τότε οἱ τρεῖς ἄνδρες ἐκάλεσαν τοὺς Γάλλους νὰ ἐγκαταστήσωσι φρουρὰν ἐν Ἀργεῖ, καὶ οἱ Γάλλοι μετέβησαν αὐτόσε ἐκ Ναυπλίου καὶ Μεσσηνίας. Ἡ ἀντιπολίτευσις εἶχε συνειθίσει νὰ μισῇ τοὺς Γάλλους καὶ ἐμελετᾶτο «Ἀργεῖος Ἑσπερινός», ὅστις ἔμελλε νὰ καθάρῃ τὴν χερσόνησον ἀπὸ τῶν ξένων ἐκείνων ὑποστηρικτῶν τῆς κυβερνήσεως. Καὶ δὴ τῇ 4 Ἰανουαρίου 1833 οἱ Ἕλληνες ἐπετέθησαν κατ' αὐτῶν αἰφνιδίως, ἀλλ' οἱ Γάλλοι ἐκαθάρισαν τὰς ὁδοὺς, ἔπειτα δὲ διὰ τῶν λογχῶν ἐξεδίωξαν τοὺς ἐπιτεθέντας ἀπὸ τῶν οἰκιῶν. Καὶ αὐτὴ ἡ σεμνοπρεπὴς ἀκρόπολις, ἡ ἀρχαία Λάρισα, δὲν ἠδυνήθη νὰ προφυλάξῃ τοὺς εἰς αὐτὴν προσφυγόντας ἀπὸ τοῦ ἐλαφροῦ πεζικοῦ τῶν Κορσικανῶν. Ὁ Κριεζώτης συνελήφθη, πολλοὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ ἐφονεύθησαν ἐν τῇ φυγῇ, καὶ δύο αἰχμάλωτοι ἐτυφεκίσθησαν χάριν παραδειγματισμοῦ. Καὶ ἡ μὲν τριμελὴς ἐπιτροπεία ἠὺχαρίστησε τοὺς Γάλλους ἐπὶ τοῖς ἀγῶσιν αὐτῶν, οἱ δὲ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοὶ βαρέως ἔφερον τὴν ἥτταν. Ἄλλ' εὐτυχῶς ὁ χρόνος ἀπῆλειψε τὰ αἰσθήματα, μεθ' ὧν μία ἑλληνικὴ πατρίδα ἐστρέφετο τότε κατὰ τοῦ ἔθνους, ὅπερ εἶχεν ἀπαλλάξει τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τῶν αἰγυπτιακῶν στρατευμάτων. Μνημεῖον δ' ἐγερθὲν ὑπὸ φιλοπάτριδος Ἑλλήνος ἀπομνημονεύει νῦν κατὰ τὴν προκυμαίαν τοῦ Ναυπλίου τοὺς Γάλλους τοὺς πεσόντας ἐν τῷ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πολέμῳ, ἀφ' ἑτέρου δὲ λέων, λελαξευμένος

Ἄργος μετὰ τῆς ἀεροπόλεως Λαρίσης
κατὰ τὴν ἐν τῷ Στρατιωτικῷ ἀρχεῖῳ τοῦ Μονάρχου ἐνχρῶμον εἰκόνα τοῦ Βασιλεῦς Κολλινβέργερ
ἧς πιστὸν ἀντίγραφον ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας.

ἐπὶ βράχου πλησίον τῆς Προνοίας, μαρτυρεῖ δικαίως τὰς ὑπηρεσίας τῶν Βαυαρῶν τῶν διαδεχθέντων αὐτούς.

Δεκαεξὶ δ' ἡμέρας μετὰ τὴν ἐν Ἀργεὶ σύγκρουσιν ἔφθασεν εἰς τὸ Ναύπλιον ἡ ἀγγλικὴ φρεγάτα Μαδαγασκὰρ φέρουσα τὸν Ὅθωνα. Ἐν μέσῳ δὲ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὃν προεκάλεσεν ἡ ἀφίξις τοῦ ἐπὶ μακρὸν προσδοκωμένου βασιλέως, ἐλησμονήθη τὸ τελευταῖον ἐπειςόδιον τῆς μακροῦ χρόνον παραταθείσης ἀναρχίας, ἥτις εἶχεν ἀρχίσει διὰ τοῦ φόνου τοῦ Καποδιστρίου.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ ὑπόλοιπος ἐλληνικὸς λαὸς εἶχεν ὑποστῆ τοιαῦτα δεινὰ ἐκ τοῦ πολέμου καὶ τῶν ἀκολουθίων αὐτοῦ αἱ Ἰόνιοι νῆσοι εἶχον προβῆ εἰς μεγάλας προόδους ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν. Αἱ τρεῖς σταφιδοπαρὰγωγοὶ νῆσοι Κεφαλληνία, Ἰθάκη καὶ Ζάκυνθος εἶχον μεγάλως ὠφελήθῃ ἐκ τῆς καταστροφῆς τῶν σταφιδῶνων τῆς Πελοποννήσου. Ἐφ' ὅσον διήρκει ὁ πόλεμος εἶχον τὸ μονοπώλιον τοῦ ἐμπορίου τῆς σταφίδος, καὶ τῷ 1829 οἱ Κεφαλλῆνες ἔν τινι ὑπομνήματι ὑποβληθέντι εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας Γεώργιον Δ' ἐξέθετον, ὅτι ἐντὸς ἐννέα ἐτῶν ἡ συγκομιδὴ τῆς σταφίδος αὐτῶν εἶχε διπλασιασθῇ. «Ἡ ὀρεινὴ καὶ βραχώδης ἡμῶν νῆσος, ἔγραφον, μετεβλήθη οἷον εἰς εὐρὺν ἀμπελῶνα».¹ Χάρις δὲ κυρίως εἰς τὴν πολύτιμον σταφίδα τὰ ἔσοδα τῆς Ἑπτανήσου ηὔξισαν ἐπὶ τῆς ἀρμοστικῆς τοῦ Φρειδερίκου Ἀδαμ εἰς ἑκατὸν τεσσαράκοντα χιλιάδας λιρῶν στερλινῶν. Ἐνεκα δὲ τούτου τοῦ λόγου ὁ λόρδος ἀρμοστής ἠδυνήθη νὰ δαπανήσῃ μεγάλα ποσὰ χάριν δημοσίων ἔργων. Καὶ διὰ κατεσκεύασε μέγα ὑδραγωγεῖον χάριν ὑδρεύσεως τῆς Κερκύρας, ἵδρυσεν νοσοκομεῖον τῶν ἀναρρωνυόντων καὶ ᾠκοδόμησε φάρους καὶ ἐσυνέχισε τὴν ἐπὶ τοῦ προκατόχου ἀρξαμένην κατασκευὴν ὁδῶν. Ὅμοια δ' ἔργα ἐπετέλεσαν καὶ οἱ ἐν ταῖς λοιπαῖς νήσοις Ἀγγλοὶ διοικηταί, ὁ λόρδος Fitzroy ἐν Ζακύνθῳ καὶ ὁ συνταγματάρχης Ναπιὲ ἐν Κεφαλληνίᾳ. Τούτων ὁ Ναπιὲ, ἄρξας μακρὸν χρόνον ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἀφιέρωσεν ὅλας αὐτοῦ τὰς προσπάθειάς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς νήσου, τὸ «ἀσθενὲς σημεῖον», ὡς ἔλεγε, τῆς ἀγγλικῆς προστασίας. Πράγματι δ' ἡ Κεφαλληνία ἦτο πάντοτε ἡ δυσπειθεστάτη τῶν νήσων, μεγίστη δ' ἦτο ἐν αὐτῇ ἡ κατὰ τῶν Ἀγγλῶν δυσμένεια τῶν εὐπατριδῶν καὶ τῶν ἀγροτῶν· καίτοι δὲ οἱ μεγάλοι σταφιδοκτηματῆαι ἦσαν «προσκεκολλημένοι εἰς τὴν

¹ *Napier* The Colonies σ. 562.

ἀγγλικὴν ἀγορὰν», οἱ Ἕλληνες ἄρχοντες ἐδαπάνων ἐν Κεφαλληνίᾳ πολὺ ὀλιγώτερα ἢ ἐν Κερκύρᾳ. Καὶ οἱ μὲν Κεφαλλῆνες καὶ οἱ Ζακύνθιοι παρεπονούντο, ὅτι ἡ Κέρκυρα ἐπλουτίζετο εἰς βάρος αὐτῶν, ὁ δὲ Ναπιὲ προέτεινε πράγματι τὴν εἰς Ἀργοστόλιον μετὰ-θεσιν τῆς πρωτευούσης. Καὶ τὴν μὲν δημοτικότητα αὐτοῦ ἀποδεικνύει ἡ κατ' ἐπανάληψιν γενομένη εἰς αὐτὸν πρότασις περὶ ἀναλήψεως τῆς ἀρχηγίας τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ἄλλ' ὅμως οἱ τρόποι αὐτοῦ, καίπερ ἀπὸ ἀγαθοῦ συνειδότητος ἀπορρέοντες, ἦσαν ἐνίοτε ἀνθαίρετοι, ὥς ὅτ' ἐπληξέ ποτε Ἰόνιον εὐπατρίδην ὃν εἶδε πλήξαντα τὴν ἰδίαν σύζυγον, καὶ κατέφερε τὸ μαστίγιον τοῦ ἵππου αὐτοῦ κατὰ τῶν χωρικῶν, ὑποχρεόντων αὐτοῦς νὰ κατασκευάζωσι τὰς ὁδοὺς. Ἐπειρᾶθη νὰ προλάβῃ τὴν καταστροφὴν τοῦ ὄρους Αἴνου ὑπὸ τῶν αἰγῶν

Γεώργιος Δ'

κατὰ τὴν χαλκογραφίαν Γεωργίου Ν. Παπαγεωργίου
Καλαρρυτιώτου
δῶρον τῶν Ἑπτανήσων.

καὶ ἐξήγειρεν οὕτω τὴν ἀγανάκτησιν τῶν κυρίων αὐτῶν. Εἰσεκόμισεν ἐποίκους Μελιταίους χάριν καλλιεργείας τῶν νοτιοανατολικῶν τῆς νήσου, καὶ προεκάλεσεν ὥς ἐκ τούτου φυλετικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἀντιζηλίαν. Παράπονα κατ' αὐτοῦ ὑπεβλήθησαν εἰς τὸν λόρδον ἀρμοστήν· ἄνδρες οἷος ὁ Ναπιὲ δὲν ἦσαν κατάλληλοι διὰ κτήσιν δευτερεύουσας, καὶ παρὰ τὰς πολλὰς αὐτοῦ ὑπηρεσίας τὰς παρασχεθείσας εἰς τὴν Κεφαλληνίαν ἀπελύθη. Ἐξεδικήθη δὲ διὰ τῆς

δημοσιεύσεως βιβλίου, ὅπερ εἶνε σφοδρὰ καὶ πολύλογος ἐπίθεσις ἐναντίον τοῦ ᾿Αδαμ.

Ὁ δὲ λόρδος ἀρμοστής παρὰ τὰς πρακτικὰς αὐτοῦ ἀρετὰς κατηγορεῖτο ἐπὶ τῇ ἀμέτρῳ πολυτελείᾳ. Καὶ ὁ μὲν Μαϊτλανδ εἶχε φθάσει εἰς τὸ ἔσχατον ἄκρον τῆς ἀπλότητος, περιπατήσας ποτὲ ἐν τῇ στοᾷ τῆς Γερουσίας ἄνευ ἄλλου ἐνδύματος πλὴν ἢ ὑποκαμίσου, ἐρυθροῦ νυκτικοῦ σκούφου καὶ ζεύγους ἐμβάδων. Ἄλλ' ὁ διάδοχος αὐτοῦ ἔδαπάνη τοὺς φόρους νήσου μικρὰς περιβεβλημένος τὴν διὰ χρυσῶν σειρητιῶν κεκοσμημένην στολὴν αὐτοῦ, καὶ, μὴ ἀρκούμενος εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Μαϊτλανδ χάριν τῆς ἐπισήμου αὐτοῦ κατοικίας καὶ

Λόρδος Γυίλφορδ.

τῶν συνεδριῶν τῆς Γερουσίας οἰκοδομηθὲν παλάτιον, ἔκτισεν ἐκτὸς τῆς πόλεως τὴν χαρίεσσαν ἑπαυλιν Mon Repos, ἐξ ἧς ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων Γεώργιος προσητένιζεν ἡρέμα διὰ τοῦ πελάγους τὰ ὄρη ἐκεῖνα τῆς Ἠπείρου, ἅτινα ἡ Εὐρώπη τῷ 1880 ἐδήλωσεν ὡς ἀνήκοντα εἰς αὐτόν. Οἰκειότατος ὑπάρξας μετὰ τῆς κερκυραϊκῆς ἀριστοκρατίας, μεθ' ἧς εἶχεν ἀναμιχθῆ καὶ πρὸ τοῦ διορισμοῦ αὐτοῦ, τυγχάνει καὶ σήμερον ἔτι εὐφήμεν καὶ εὐγνώμονος μνείας χάρις εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ κατασκευασθὲν ὑδραγωγεῖον, καὶ δικαίως ἡξιώθη τοῦ ἀνδριάντος τοῦ

ἔτι ἀνιδρυμένου ἔμπροσθεν τοῦ παλατίου. Κατήργησε τὸ σύστημα τῆς κατασκευῆς ὁδῶν δι' ἀναγκαστικῶν ἔργων, ἀντικαταστήσας αὐτὸ διὰ φόρου ἐπὶ τῶν εἰσαγομένων ζώων. Τῷ 1824, καθ' ὃ ἔτος διωρίσθη, ἐκανονίσθησαν αἱ σχέσεις μεταξὺ τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας ἐν ταῖς νήσοις καὶ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου· τὸ αὐτὸ δ' ἔτος ἵδρυσεν ὁ λόρδος Γυίλφορδ τὴν Ἰόνιον ἀκαδημίαν, ἐν ἣ ὄργανον τῆς ἐκπαιδεύσεως ὑπῆρξεν ἡ ἐλληνική. Ὁ ἐνθερμος ἐκεῖνος φιλέλλην, οὗ ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἡγάγεν αὐτὸν εἰς τὸ νὰ φέρῃ ἀρχαίαν ἐλληνικὴν ἐνδυμασίαν, ὅτε προήδρευεν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ, καὶ νὰ βαπτισθῇ ὁρθόδοξος, εἶχε τὴν διάθεσιν νὰ ἱδρύσῃ τὸ πανεπιστήμιον ἐκεῖνο ἐν Ἰθάκῃ συμφώνως πρὸς τὴν πρότασιν τοῦ Οὐῖγου Φωσκόλου. Ἄλλ' ὅμως προετιμήθη ἡ Κέρκυρα χάριν τῆς

μεγαλειτέρας αὐτῆς κινήσεως καὶ τοῦ μᾶλλον συμμίκτου πληθυσμοῦ. Καὶ ἔπαυσε μὲν ὑφισταμένη ἡ Ἀκαδημία ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς ἐνώσεως τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος· ἀλλ' οὐχ ἦττον ἡ βιβλιοθήκη αὐτῆς, ὁ ἀνδριὰς τοῦ Γυίφορδ καὶ ἡ ὀνομασία ὁδοῦ τινος τῆς πόλεως ἀπ' αὐτοῦ ἀνακαλοῦσι καὶ σήμερον ἀκόμη εἰς τοὺς Κερκυραίους τὴν μνήμην τοῦ ἐνθουσιώδους αὐτῶν εὐεργέτου. Πλὴν δὲ τῆς Ἀκαδημίας ἵδρυσε δημοτικὰ σχολεῖα κατὰ τὸ ἀλληλοδιδασκτικὸν λαγκαστριακὸν σύστημα, ἐπὶ δὲ τῆς ἀρχῆς τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἀδαμ τὰ Ἰόνιον ταμεῖον ἐδαπάνη ἐνιαυσίως ἑπτακισχιλίας λίρας στεργλίνης χάριν τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐπελθούσης οὕτω μεγάλης μεταβολῆς ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς βενετοκρατίας. Καθ' ἃ δὲ εἶχε προΐδει ὁ Φώσκολος, ἡ αὔξησις τάξεως εὐπαιδεύτου, διδασκομένης ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν γραμμάτων τὰς ἀρχὰς τῆς ἐλευθερίας, ἔμελλεν αὐτὴ συντελέσει εἰς ὑπονόμους τῆς ἀγγλικῆς προστασίας, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἔλλειψις ἐνασχολήσεως ἐν τῇ περιωρισμένῳ κύκλῳ τῶν νήσων ὥθησε τοὺς νεαροὺς διδάκτορας εἰς τὴν περὶ τὰ πολιτικὰ πολυπραγμοσύνην. Ἦδη τῷ 1819 ἐν Λευκάδι καὶ τῷ 1820 καὶ 1821 ἐν Ζακύνθῳ συνέβησαν κινήματα ἐναντίον τῶν Ἀγγλων. Ἡ δὲ ἵδρυσις ἀνεξαρτήτου ἑλληνικοῦ βασιλείου ἠΰξησεν, ὥς εἰκόσ, τὴν ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως κίνησιν καὶ παρέσχεν εἰς τοὺς Ἑνωτικούς βάσιν ἐνεργείας. Ἦδη ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἀδαμ ὑπῆρχον ἐν ταῖς νήσοις τέσσαρες φατρίαι, ἡ ἀγγλική, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν κυβερνητικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν πλείστων γαιοκτημόνων, ἡ ῥωσικὴ, ἣτις ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τῶν εὐπατριδῶν ἐκείνων, ὧν τὰ τιμαριωτικὰ προνόμια εἶχον περιορισθῇ, ἡ γαλλικὴ καὶ ἡ ἑλληνικὴ, ἣτις προσεδόκα μὲν τὴν τελικὴν ἑνωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ περιορίζετο εἰς τὸ νὰ ζῇ ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν μέχρι τῆς ὁριστικῆς διαρρυθμίσεως τῶν κατὰ τὸ νεαρὸν βασίλειον. Μέχρις ἐκείνου δὲ τοῦ χρόνου ἡ φατρία ἐκείνη δὲν εἶχε τύπον χάριν ἐκφράσεως τῶν αἰσθημάτων αὐτῆς. Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῶν Ἰονίων νήσων, ὅτε τῷ 1832 ἀπεσύρθη ὁ σὺρ Φρειδερίκος Ἰωάννου τοῦ Ἀδαμ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

ΑΙ ΕΝ ΤΩ ΑΙΜΩ ΚΑΙ ΤΗ ΣΥΡΙΑ ΔΥΣΧΕΡΕΙΑΙ

ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ (1822-45)

Ἐξαιρουμένων τῶν ὀρθοδόξων Ἀλβανῶν, τὰ λοιπὰ χριστιανικὰ ἔθνη τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου μικρὸν ἐπέδειξαν ἐνδιαφέρον κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων. Μάτην ὁ Ῥήγας εἶχεν ἐν τῷ Θουρίῳ προσκαλέσει τὰ *καπλάνια* τοῦ Μαυροβουνίου, τοὺς Χριστιανοὺς ἀδελφοὺς τοῦ Σάου καὶ τοῦ Δουνάβεως καὶ σύμπαντας τοὺς λαοὺς τοῦ Αἴμου νὰ ἐγερωθῶσιν ὡς εἰς λαὸς πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος. Ἄν εἶχον εἰσακούσει τῆς προσκλήσεως τοῦ ποιητοῦ, οἱ Τοῦρκοι ἔμελλον πάντως νὰ κατασυντριβῶσιν ὑπὸ τῶν δυνάμεων τῶν ἡνωμένων Χριστιανῶν. Ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχε πιθανότης τοιαύτης συμμαχίας τῶν λαῶν τοῦ Αἴμου ἐναντίον τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ. Καὶ οἱ μὲν Ῥωμᾶνοι αὐτόχρονα ἀντετάχθησαν εἰς τὸ κίνημα τῆς Φιλικῆς ἑταιρείας, ὁ δὲ ἡγεμὼν τῆς Σερβίας Μίλος ἀπέστη πάσης πρὸς αὐτὴν βοήθειας· ὀλίγοι δὲ μόνον Σέρβοι καὶ Βούλγαροι ὑπῆρξαν ἀληθῶς μεταξὺ τῶν ἐν Βλαχία ὀπαδῶν τοῦ Ὑψηλάντου, καὶ στίφος βουλγαρικὸν ἦτο ἔτοιμον νὰ συμπράξῃ μετ' αὐτοῦ πέραν τοῦ Δουνάβεως. Ἀλλὰ καθολικὴ ἐξέγερσις τῶν Χριστιανῶν δὲν ὑπῆρξε. Καὶ κατὰ τὸ 1821 ὡς τῷ 1897 αἱ λοιπαὶ χριστιανικαὶ φυλαὶ ἐπεδίωξαν νὰ κανονίσωσι τὴν στάσιν αὐτῶν οὕτως, ὥστε νὰ ἐπωφεληθῶσι τὸν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων πόλεμον, οὐδ' ἠνώθησάν ποτε μέχρι τοῦ 1912.

Οἱ δὲ ἀποκομίσαντες τὸ μέγιστον καὶ προχειρότατον κέρδος ἐκ τῆς φιλοτούρκου αὐτῶν πολιτικῆς ὑπῆρξαν οἱ Ῥωμᾶνοι, ἐπιτυχόντες τῷ 1822 τὴν ἀντικατάστασιν τῶν Φαναριωτῶν ἡγεμόνων δι' ἐπιχωρίων ἀρχόντων. Οἱ δύο ὁσποδάροι ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς ἐθνικῆς φατρίας προθυμότετα ἐξετέλουν τὰς ὁδηγίας, ἃς εἶχον λάβει παρὰ τῆς Πύλης ἐν τῷ χρόνῳ τοῦ διορισμοῦ αὐτῶν, συνισταμένας εἰς τὴν ἔξωσιν τῶν Ἑλλήνων μοναχῶν, εἰς τὴν πλήρωσιν τῶν κενῶν αὐτῶν ταμείων διὰ τῶν πόρων τῶν ἑλληνικῶν μοναστηρίων καὶ εἰς τὸ κλεί-

σιμον τῶν ἐλληνικῶν σχολείων. Καὶ εἰς μὲν τοὺς εὐπατρίδας ἀπέβησαν ὁσημέραι οἰκειότερα ἢθη γαλλικὰ καὶ παιδείους γαλλικὴ, τῶν δὲ πατριωτῶν σκοπὸς ὑπῆρξεν ἡ παλινόρθωσις τῆς μητρικῆς γλώσσης. Ἐπειδὴ πρὸ ὀλίγων ἔτων ὁ Καρατζᾶς καὶ ὁ Καλλιμάχης εἶχον συντάξει τοὺς κώδικας αὐτῶν ἐλληνιστὶ, ἅτε τῆς γλώσσης ταύτης οὐσίας «συνήθους ἐν τῇ χώρᾳ», συνέστη ἔταιρεία πρὸς ἵδρυσιν ἰθαγενῶν σχολῶν, ἑθνικοῦ θεάτρου καὶ ῥωμανικῆς ἐφημερίδος. Καίτοι δὲ τὸ πρῶτον ἡ σλαβονικὴ, ἐν ἣ ἦσαν γεγραμμένα τὰ θρησκευτικὰ βιβλία, καὶ ἔπειτα ἡ ἐλληνικὴ εἶχον ὑπάρξει ἐπὶ χρόνον μακρὸν τὰ μόνα ὄργανα τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ τῆς θύραθεν παιδείας, ἡ ῥωμανικὴ ἔγεινεν ἀποδεκτὴ ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως Σλάβων ἱερέων ὡς ἡ γλώσσα τῆς ἐκκλησίας τὸν δέκατον ἑβδομον αἰῶνα καὶ εἶχε διατηρηθῇ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον τῶν Φαναριωτῶν ἐν τοῖς μικροτέροις κέντροις λατρείας. Ἐπὶ ταύτης δὲ τῆς βάσεως τὴν τελευταίαν δεκαετίαν τῆς ἐλληνικῆς κυριαρχίας δύο ἑνθερμοὶ διδάσκαλοι, ὁ Γεώργιος Λάζαρος καὶ Γεώργιος Ἀζάκης ἤρχισαν ἱδρύνοντες μέτριον κατασκευάσμα πρακτικῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν τῷ ἐπιχωρίῳ ἰδιώματι. Τὸ ἔργον δὲ τοῦτο, παρακωλυθὲν ὑπὸ τῶν συμβάντων τοῦ 1821, ἐσυνεχίσθη ὑπὸ τοῦ Ἀζάκη καὶ τοῦ Ἰωάννου Ἡλιάδου Ῥαδουλέσκου, οἵτινες δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν οἱ δίδυμοι ἱεροφάνται τῆς ἑθνικῆς ἰδέας ἐν τῇ λογοτεχνίᾳ ἐν τῇ οἰκείᾳ ἐκάτερος Ἡγεμονίᾳ. Καὶ ὁ μὲν Ἀζάκης ἀπεκόμισε τὴν ἔμπνευσιν αὐτοῦ ἐξ ἐπισκέψεως εἰς τοὺς παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Τιβέρεως «προγόνους», ὁ δὲ Ῥαδολέσκου ἦτο μαθητὴς τοῦ Λαζάρου, καὶ ὡς ἐκ τούτου ὤφειλε τὴν παιδευσιν αὐτοῦ εἰς τοὺς Ῥωμάνους τῆς Τρανσυλθανίας, οἵτινες ἦσαν τότε μᾶλλον προηγμένοι τῶν ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις ὁμοεθνῶν. Καὶ ὁ μὲν Ἀζάκης ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος γράψας δρᾶμα ἐν τῇ ῥωμανικῇ, ὁ δὲ Ῥαδολέσκου ἐξέδωκε τῷ 1829 τὴν πρώτην ῥωμανικὴν ἐφημερίδα, γραφομένην ἐν τῇ «νόθῳ λατινικῇ» τοῦ Δουνάβεως· εἰς τὴν ἐφημερίδα δ' ἐκείνην ἐπηκολούθησε ταχέως δευτέρα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ συναδέλφου αὐτοῦ. Ἀλλ' ἀτυχῶς ἡ παρὰ τοῖς εὐπατρίδαϊς διὰδοσις τῆς γαλλικῆς ἤγαγεν εἰς πνευματικὸν καὶ γλωσσικὸν χάσμα μετὰ τὴν ἀριστοκρατίαν καὶ τοῦ λαοῦ, ὅπερ οὐδὲ μέχρι τῆς σήμερον ἐξέλιπε τελείως. Ἡ γαλλικὴ γλώσσα καὶ τὰ γαλλικὰ ἢθη ἔθεωροῦντο ὡς τὰ γνωρίσματα εὐπατρίδου καθ' ὅμοιον τρόπον, καθ' ᾧ ἐν προτέροις περιόδοις γνῶσις τῆς σλαβονικῆς καὶ τῆς ἐλληνικῆς εἶχε διακρίνει τὰς κυβερνώσας τάξεις ἀπὸ τῶν ἀγροτῶν. Γαλλικὰ σχολεῖα

εἶχον ἀνοιχθῇ πρὸς πλήρωσιν τῆς ἀνάγκης τῆς ἐκμαθήσεως τοῦ ἰδιώματος τοῦ ἐθιζομένου παρὰ τῇ ἀνωτέρᾳ κοινωνίᾳ, καὶ αἱ συχναὶ εἰς Παρισίους ἀποδημίαι τῶν εὐπατριδῶν ἠλάττονον τὴν περιουσίαν αὐτῶν καὶ συνετέλουν εἰς τὴν αὔξησιν τῆς δυνάμεως τῶν Ἰουδαίων, ἐξαιρέτως ἐν Μολδαβίᾳ.

Οἱ Ῥωμᾶνοι ἱστορικοὶ χρονολογοῦσι τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἱστορίας ἀπὸ τοῦ 1822. Ἄλλ' ὁ διορισμὸς ἰθαγενῶν

Παπαφλέσσας (Ἰδε σελ. 118).

εὐπατριδῶν ὡς ἡγεμόνων, καίπερ ὢν ἐπιθυμητότατος, δὲν ὑπῆρξεν ἀπηλλαγμένος δυσαρέστων ἐπακολούθων. Οἱ *βογιᾶροι*, οἵτινες κατ' ἀρχὴν εἶχον εὐνοϊκῶς πρὸς τὴν ἐκλογὴν Ῥωμάνου ὡς ὀσποδάρου, ἔβλεπον ζηλοτύπως τὴν ἀνάρρησιν ἀνδρὸς ἐκ τῶν ἰδίων τάξεων ὡς ἄρχοντος αὐτῶν. Πολλοὶ αὐτῶν εἶχον φύγει εἰς ῥωσικὸν ἢ αὐστριακὸν ἔδαφος ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ὑψηλάντου, καὶ οἱ πρόςφυγες ἐκεῖνοι παρεπονοῦντο εἰς τὸν τσάρον περὶ τοῦ ἐλευθερίου προγράμματος τοῦ Στούρτζα, καλοῦντος εἰς τὴν ἀρχὴν ἐν Μολδαβίᾳ ἄνδρας νέους καὶ ταπεινοὺς τὸ γένος. Ὅτε

δ' ἐπανελήφθησαν αἱ μεταξὺ Ῥωσίας καὶ Τουρκίας διπλωματικαὶ σχέσεις, ἐπέστρεψαν καὶ ἀπήτησαν παρὰ τοῦ ἡγεμόνος χρυσόβουλλον, ἀπαλλάσσον αὐτοὺς ὡς ἐκ δικαιώματος ἀπὸ παντὸς φόρου. Πρὸς τούτοις δὲ εἶχον μὲν ἀπαλλαγῇ οἱ Ῥωμᾶνοι τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων, ἀλλ' ἐπεσκιαζοντο ὑπὸ τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας, ἣτις εἶχε μὲν ἤδη προσαρτήσῃ μίαν ῥωμανικὴν χώραν, ἐπωφθαλμία δὲ νᾶναλάβῃ τὴν προστασίαν δύο ἄλλων ἐκ τῶν λοιπῶν. Ὁ νέος τσάρος Νικόλαος Α' ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ συνήθροιζε τὸν ῥωσικὸν στρατὸν παρὰ τὸν Προῦθον καὶ ἡξίου ὑπερφιάλως τὴν

ἐκκένωσιν τῶν Ἡγεμονιῶν παρὰ τῶν ἀκόμῃ κατεχόντων αὐτὰς Τούρκων. Καὶ ἡ μὲν Μεγάλη Βρετανία παρώρμα τὸν σουλτάνον νὰ μὴ προκαλέσῃ τὴν Ῥωσίαν, ἡ δὲ καταστροφὴ τῶν γενιτσάρων καθίστα-
νεν εἰς αὐτὸν ἀδύνατον τὴν εἰς τὸν τσάρον ἀντίστασιν· διὸ τῇ 25
Σεπτεμβρίου 1826 ὁ Νικόλαος ἐπέβαλεν εἰς τὸν Μαχμούτ Β' τὴν
συνθήκην τοῦ Ἀκκερμαν, δι' ἧς ἐκηρύσσετο ἡ ἐλευθέρᾳ θαλασσοπλοΐᾳ
τοῦ Εὐξείνου Πόντου, καὶ ὠρίζετο, ὅτι οἱ ὁσποδᾶροι τῶν Ἡγεμο-
νιῶν ἔμελλον νὰ ἐκλέγωνται ἐπὶ ἑπταετίαν μεταξὺ τῶν ἀρχαιοτάτων
καὶ ἱκανωτάτων ἰθαγενῶν εὐπατριδῶν τῇ συναινέσει τῆς Πύλης.
Ἀπητεῖτο δ' ἡ συναινέσις τῆς Ῥωσίας πρὸς παῦσιν ἢ παραίτησιν
αὐτῶν· αἱ διαθέσεις αὐτῆς, ἐκφραζόμεναι διὰ τῶν Ῥώσων προξένων,
ᾧφειλον νὰ πενθύνωνται εἰς αὐτούς· ᾧφειλον δὲ νὰ συντάξωσι σχέ-
διον διοικητικῆς μεταρρυθμίσεως χάριν τῶν μάλιστα ταλαιπωρου-
μένων Ἡγεμονιῶν, αἵτινες τὰ δύο ἐπόμενα ἔτη ᾧφειλον νὰ παλ-
λαγῶσι τοῦ πρὸς τὴν Τουρκίαν τέλους, κατόπιν δ' ἔμελλον νὰ πλη-
ρόνωσι τοὺς ἐν ἔτει 1802 συμφωνηθέντας φόρους. Καθ' ἃ δὲ ὁρθῶς
παρητηρήθη, ἡ Ῥωσία διὰ τῆς συμβάσεως ταύτης ἐκέρδησε πολὺ
πλεόνα ἢ ὃ τι θὰ ᾧφελεῖτο ἐκ πολέμου. Καὶ ὅμως ταῦτα ἦσαν μό-
νον τὸ προανάκρουσμα τοῦ μετ' ὀλίγον ἐπακολουθήσαντος πολέμου.
Ἡ μάχη τοῦ Ναβαρρίνου ἐνέβαλεν εἰς τὸν τσάρον τὴν ἐπιθυμίαν
νὰ προσβάλῃ ἐχθρὸν, οὗ ὁ στόλος εἶχε συντριβῇ, πρὶν ἢ ἀναδιορ-
γανωθῇ τὸ στράτευμ' αὐτοῦ. Καὶ ἡ μὲν Ἀγγλία ἀπεποιήθη νὰ
συμπράξῃ μετ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ τυπικὴ καταγγελία τῆς συμβάσεως τοῦ
Ἀκκερμαν ὑπὸ τοῦ σουλτάνου παρέσχεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐπιδιωκο-
μένην πρόφασιν. Καὶ δὴ, περατώσας τὸν πόλεμον, ὃν εἶχε διεξαγά-
γει κατὰ τῆς Περσίας, διὰ συνθήκης ἐξασφαλίζούσης εἰς αὐτὸν
τὴν κατοχὴν τοῦ Ἐτζιματζίν, τῆς ἑδρας τοῦ Καθολικοῦ τῶν Ἀρ-
μενίων, ἐκήρυξε τῇ 14 Ἀπριλίου 1828 ἕτερον πόλεμον ἐναντίον
τῆς Τουρκίας. Κατὰ δὲ τὰ εἰωθότα τὸ πρῶτον στάδιον ὑπῆρξεν
ἡ κατάληψις τῶν Ἡγεμονιῶν, ἵτις ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ διήρκε-
σεν ἐπὶ ἕξ ἔτη. Οἱ δύο ἡγεμόνες ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ προσωρινῆς
κυβερνήσεως ὑπὸ τὸν κόμιστα Pahlen. Οἱ δὲ Ῥωμᾶνοι καθ' ὅλην
τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου ὑπέστησαν τὰ δεινὰ τῆς μεταγωγικῆς
ὑπηρεσίας, ἣν οἱ λιμώττοντες χωρικοὶ ἠναγκάζοντο νὰ ἐκτελῶσιν
ἀντὶ τῶν λοιμοβλήτων ὑποζυγίων αὐτῶν.

Ὁ δεύτερος ἐκείνος ῥωσοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ δεκάτου ἐνάτου
αἰῶνος δὲν ὑπῆρξεν ὁ στρατιωτικὸς περίπατος, ὃν εἶχεν ὑπολάβει

ὁ τσάρος. Καὶ εὐχερὲς μὲν ὑπῆρξεν ἡ κατάληψις τῶν Ἑγεμονιῶν, ἀλλ' ἡ Βραΐλα καὶ τὰ μεγάλα τουρκικὰ φρούρια πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως ἀντέταξαν ἀντίστασιν μακράν. Ἡ μὲν Βάρνα κατελήφθη μόνον διὰ προδοσίας ἐναντίον τοῦ φρουράρχου αὐτῆς, προελθούσης ἐξ αὐλικῆς σκευωρίας, ἡ δὲ Σοῦμλα ἀπέκρουσεν ἐπανειλημμένας ἐπιθέσεις, καὶ ἡ Σιλιστρία ἀντέστη εἰς τετράμηνον πολιορκίαν. Ἐπιτυχέστερα δ' ὑπῆρξαν τὰ ῥωσικὰ ὄπλα ἐν Ἀσίᾳ. Τὰ κατὰ τὸν Εὐξείνιον Πόντον φρούρια Ἀναπα καὶ Πότι ἔπεσον· ὁ Πάσκιεβιτς, ἀκούραστος μετὰ τὸν περσικὸν πόλεμον, ἐκυρίευσεν τὸ Κάρς, τὸ Ἀμαλτσίκ καὶ τὸ Ἀρδαχάν· τὸ Τοπράκ, τὸ Καλὲχ καὶ τὸ Βαγιαζίτ ὑπέκλυψαν εἰς τοὺς εἰσβαλόντας. Ἀλλὰ τὸ ὀριστικὸν ἀποτέλεσμα τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ ἔτους ὑπῆρξεν ἡ ἐλάττωσις τῆς ῥωσικῆς γοιτείας, ἣτις κατέστησεν ἀναπόφευκτον δευτέραν ἐκστρατείαν. Ὁ τσάρος, οὗ ἡ ἀλαζονεία εἶχε τρωθῇ ὑπὸ τῆς ἀκάμπτου ἀντιστάσεως τῶν περιφρονηθέντων Τούρκων, ἀπεχώρησεν ἐκ τοῦ πεδίου τῶν μαχῶν, καὶ ἀνέθηκε τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν ἐν Εὐρώπῃ εἰς τὸν στρατηγὸν Diebich, ἀξιωματικὸν καταγόμενον ἐκ Γερμανῶν. Ἡ δὲ μεταβολὴ αὕτη τῆς διευθύνσεως τῶν κατὰ τὸν πόλεμον ἡγάγεν εἰς τὴν ἐν Κουλέβτσα νίκην τῶν Ῥώσων καὶ εἰς τὴν κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1829 παράδοσιν τῆς Σιλιστρίας. Ὁ στρατὸς τοῦ Diebich ἐξετέλεσε τὸ ἀνδραγάθημα τῆς διαβάσεως τοῦ Αἰμοῦ, ἦν οἱ Τούρκοι εἶχον ὑπολάβει ἀκατόρθωτον, καὶ ἡ διπλῇ ἐκείνῃ διάβασις ἀπὸ τοῦ Πραβάδῃ μέχρι τοῦ Αἰτοῦ καὶ ἀπὸ τῆς Βάρνης μέχρι τοῦ Πύργου εἶχεν ἐπιτευχθῇ σχεδὸν ἄνευ ἀντιστάσεως καὶ μετ' ἀναξίας λόγου ἀπωλείας ἀνδρῶν. Τῇ 12 Ἰουλίου ἀμφότεραι αἱ μεραρχαὶ συνηντήθησαν εἰς τὸ Ῥουμελήκιοι, ἐν ᾧ ἀφ' ἐτέρου ἡ ἄλωσις τοῦ Πύργου καὶ ἄλλων θέσεων παρὰ τὸν Εὐξείνιον Πόντον κατέστησαν δυνατὴν τὴν βοήθειαν παρὰ τοῦ ῥωσικοῦ στόλου. Μετὰ δὲ μάχας συγκροτηθείσας εἰς Διάβολιν καὶ εἰς τὸ Σλίβεν ὁ Diebich εἰσῆλασε τῇ 8 Αὐγούστου εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν «δίκην διοικητοῦ νέας φρουρᾶς εἰσερχομένου εἰς πόλιν φιλικήν»¹. Ἡ ἀρχαία πρωτεύουσα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας παρεδόθη ἄνευ ἀντιστάσεως εἰς στρατὸν ἀνερχόμενον εἰς μόλις εἰκοσакисχιλίους ἄνδρας. Τὸ θαῦμα δὲ τοῦτο ἐπετελέσθη ἔνεκα τῆς τόλμης τοῦ Ῥώσου στρατηγοῦ καὶ τῆς ἀφελείας τῶν Τούρκων. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξύ ὁ

¹ *Moltke* Der russisch-türkische Feldzug σ. 370.

Πάσκιεβιτς εἶχε κυριεύσει ἐν Ἀσίᾳ τὸ Ἐρζερούμ καὶ παρεσκευάζετο νὰ ὀδεύσῃ ἐναντίον τῆς Τραπεζοῦντος. Ἀλλ' αἱ καταπληκτικαὶ ἐκείναι πολεμικαὶ ἐπιτυχίαι τῶν Ῥώσων ἦσαν φαινομενικαὶ μᾶλλον ἢ πραγματικαί. Ὁ μὲν Μουσταφᾶς, ὁ ἀντιδραστικὸς πασσᾶς τῆς ἁλβανικῆς Σκόδρας, ἔφθασεν εἰς τὴν Σοφίαν μετὰ τεσσαρακοντακισχιλίων Ἀλβανῶν, ὅπως σώσῃ αὐτοκρατορίαν, ἣς τὴν ἑξασθένησιν εἶχε μέχρις ἐκείνης τῆς ὥρας ἐπιτρέψει εἰς τοὺς Ῥώσους. Ἡ δὲ Σοῦμιλα, τὸ «παρθένον φρούριον» τοῦ Βιδινίου καὶ τὸ Ῥουστσοῦκιον ἐκρατοῦντο ἀκόμῃ ὑπὸ τουρκικῶν φρουρῶν. Ἀλλ' οἱ Ῥῶσοι εὗρισκοντο ἀντιμέτωποι ἐχθροῦ πολὺ ἐπιβουλοτέρου τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἀλβανῶν, τοῦ λοιμοῦ καὶ τῶν ἄλλων νόσων τῶν ἀναποσπάστων ἀπὸ τῆς πορείας ξένης στρατιᾶς διὰ χωρῶν γνωστῶν ἐπὶ ταῖς ταχείαις καὶ τεραστίαις μεταβολαῖς θερμοκρασίας. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ τσάρος ἦτο πρόθυμος νὰ ὁμολογήσῃ εἰρήνην, ἣν οὐχ ἦττον ἐπεθύμουν οἱ Τούρκοι πολιτευταί, ἀγνοοῦντες τὸ ἀληθὲς πλῆθος καὶ τὴν κατάστασιν τοῦ εἰσελάσαντος ῥωσικοῦ στρατοῦ, ὃν ἠϋζανον κατὰ φαντασίαν εἰς ἐξήκοντα χιλιάδας, καὶ μὴ λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὴν πορείαν τοῦ Μουσταφᾶ. Εἴπερ τι δὲ καὶ ἄλλο ἐφοβοῦντο ἐπανάστασιν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξ ἧς ἔμελλε νὰ κινδυνεύσῃ ἡ ζωὴ αὐτῶν, καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Πρωσσίας βαρῶνος von Müffling ἐξήσκει τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἐπίδρασιν ὑπὲρ τῆς Ῥωσίας. Ὁ δὲ Diebich τὸ καθ' ἑαυτὸν μετὰ μεγίστης δεξιότητος ὠγκοῦτο μετὰ στόμφου ὥς νικηφόρος στρατηγός, καὶ, ὅτε οἱ Τούρκοι πληρεξούσιοι οἱ ἀποσταλέντες ὅπως διαπράξωσι τὴν εἰρήνην ἐν Ἀδριανουπόλει ἐξηκρίβωσαν τὴν πραγματικὴν κατάστασιν καὶ ἠπειλῆσαν τὴν διακοπὴν τῶν διαπραγματεύσεων, αἱ προφυλακαὶ αὐτοῦ ἔφθασαν εἰς Τζουρουλὸν, προελάσασαι πέραν τοῦ ἡμίσεος τῆς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀγούσης ὁδοῦ καθ' ὃν χρόνον οἱ Ῥῶσοι κατεῖχον παρὰ μὲν τὸ Αἰγαῖον τὴν Αἶνον, παρὰ δὲ τὸν Εὐξείνιον τὴν Μήδειαν. Συγχρόνως δ' οἱ στόλοι αὐτῶν παρέπλεον τὸ στόμιον τοῦ Βοσπόρου καὶ ἠπειλοῦν τὰ στενὰ τῶν Δαρδανελλίων, ὅπου ὁ ἀγγλικὸς στόλος θὰ ἤθελεν ἴσως ἀκολουθήσῃ τὴν ῥωσικὴν σημαίαν, προκαταλαμβάνων τὸν κριμαϊκὸν πόλεμον. Ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας ἠνώθη μετὰ τοῦ τῆς Πρωσσίας, παρορμῶν τὸν σουλτᾶνον εἰς ὑποχώρησιν, καὶ ὁ Μαχμούτ Β' μετὰ δακρύων συνήνεσεν εἰς τὴν καταστροφικὴν εἰρήνην τῆς Ἀδριανουπόλεως. Οὐδέποτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος ἐπέτυχεν ἐπὶ τοσοῦτον τὸ σύστημα τοῦ

παραπλανητικοῦ πατάγου (bluff), οὐδέποτε δὲ πάλιν μέχρι τοῦ 1878 στρατὸς ῥωσικὸς εἶχε προσεγγίσει τόσον τὸ τέρμα τῆς ῥωσικῆς φιλοδοξίας.

Ἡ συνθήκη ἢ ὑπογραφεῖσα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τουρκικῇ πρωτευούσῃ τῇ 2 Σεπτεμβρίου 1829 δὲν ἠλάττονεν ἐπὶ τοσοῦτον τὸ ἔδαφος ὅσον τὴν γοιτείαν τοῦ σουλτάνου. Ὁ τσάρος ἀπέδωκεν ἀπάσας τὰς θέσεις

Τὸ χάνι τῆς Γραβιᾶς

*κατὰ τὴν ἐν τῷ Στρατιωτικῷ ἀρχεῖῳ τοῦ Μονάχου ἐγχρωμον εἰκόνα
τοῦ Βαναροῦ λοχαγοῦ Koellnberger ἧς πιστὸν ἀντίγραφον
ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας (ἴδε σ. 94).*

τὰς ὑπὸ τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ καταληφθείσας ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ τουρκίᾳ, οὕτω δὲ ὁ Προῦθος ἐξηκολούθησε νὰ εἶνε τὸ σύνορον τῆς Ῥωσίας καὶ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἄλλ' οἱ Τοῦρκοι ἀπέβαλον ἅπαντα τὰ στόμια τοῦ Δουνάβεως, καὶ ὁ Εὐξείνιος Πόντος, ὁ Βόσπορος καὶ τὰ Δαρδανέλλια ἀνεφάχθησαν ἐλευθέρως εἰς τὰ ῥωσικὰ ἐμπορικὰ πλοῖα παντὸς μεγέθους καὶ εἰς τὰ σκάφη ἄλλων δυνάμεων, εἰρι-

σκομένων ἐν εἰρήνῃ μετὰ τῆς Πύλης. Ἐν δὲ τῇ Ἀσίᾳ ὁ τσάρος ἀπέδωκε τὸ Βαγιαζίτ καὶ τὸ Ἐρζερούμ, ἀλλ' ἐκράτησε τὰ Ἀναπα, τὸ Πότι καὶ τὸ Ἀχαλτσύχ, οὕτω δ' οἱ φιλοπόλεμοι κάτοικοι τοῦ Καυκάσου ἀπεμονώθησαν. Καὶ ἡ μὲν Τουρκία ὑπεχρεώθη νὰ πληρῶσιν πολεμικὴν ἀποζημίωσιν, ἐλαττωθεῖσαν κατόπιν, οἱ δὲ Ῥῶσοι ἔμελλον νὰ καταλάβωσι τὰς δύο Ἡγεμονίας καὶ τὸ φρουρίον τῆς Σιλιστρίας μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων πληρωμῆς τοῦ ὅλου ποσοῦ. Ἡ δὲ Βλαχία καὶ ἡ Μολδαβία ἔμελλον μὲν νὰπολαύωσι τῶν προνομίων αὐτῶν ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Πύλης, ἀλλὰ χωριστὸν πρωτόκολλον ὥριζεν, ὅτι οἱ ὀσποδάροι ὤφειλον νὰ ἐκλέγωνται ἰσοθίως καὶ μόνον δι' ἓνα λόγον, τὴν διάπραξιν ἐγκλήματος, θὰ ἠδύναντο νὰ παυθῶσιν. Ἐμελλον δὲ νὰ διευθύνωσι τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῶν οἰκείων Ἡγεμονιῶν, συμβουλευόμενοι τὰς ἐκτάκτους αὐτῶν συνελεύσεις ἢ *διβάνια*, δὲν θὰ ἐπετρέπετο δὲ ἡ ὑπαρξίς τουρκικοῦ φρουρίου ἢ τουρκικῆς ἐγκαταστάσεως παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Δουνάβεως, ὅπου αἱ ὑπάρχουσαι μουςουλμανικαὶ ἰδιοκτησίαι ὤφειλον νὰπεμποληθῶσιν ἐντὸς δεκαοκτῶ μηνῶν. Καὶ ἀπηλλάσσοντο μὲν αἱ Ἡγεμονίαι τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ παρέχειν σίτον, πρόβατα καὶ ξυλείαν εἰς τὴν ὀθωμανικὴν κυβέρνησιν, ἀλλ' ὤφειλον νὰ πληρόνωσιν ἀποζημιώσιν χάριν τῆς τοιαύτης ἀπαλλαγῆς. Κατὰ δὲ τὸν θάνατον ἢ τὴν παῦσιν τοῦ ὀσποδάρου ὤφειλε νὰ πληρωθῇ ποσὸν ἀντίστοιχον τοῦ ἐνιαυσίου φόρου, ἀλλ' αἱ Ἡγεμονίαι ἀπηλλάγησαν τῆς ἀποτίσεως τοιοῦτου φόρου ἐπὶ δύο ἔτη μετὰ τὴν ἐκκένωσιν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Ῥωσικοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς. Οὕτως οἱ μόνον ἐναπομένοντες δεσμοὶ μετὰ τοῦ σουλτάνου καὶ τῶν Ῥωμάνων ἦσαν ὁ διορισμὸς τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν καὶ ἡ πληρωμὴ τοῦ οἰκείου φόρου. Καὶ ἡλαττώθησαν μὲν τὰ δικαιώματα τῆς τουρκικῆς ἐπικυριαρχίας, ἀλλ' ἠυξήθησαν τὰ τῆς Ῥωσικῆς προστασίας, καὶ ἡ Ῥωσικὴ κατοχὴ παρέσχε τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἐνισχύσεως τῆς μοσχοβιτικῆς δυνάμεως.

Ὁ κόμης Παῦλος Κισσιλέφ, εἰς ὃν ὁ τσάρος ἀνέθηκε τὴν διοίκησιν τῶν Ἡγεμονιῶν μετὰ τὴν εἰρήνην τῆς Ἀδριανουπόλεως, παρέσχε διάφορα ἀγαθὰ εἰς τοὺς πιεζομένους αὐτῶν κατοίκους. Καὶ ἐπάλαψε μὲν κατ' ἐπανάληψιν καὶ ἐπιτυχῶς ἐναντίον τοῦ λοιμοῦ, τῆς χολέρας καὶ τοῦ λιμοῦ, δεινῶν λυμαινομένων τὴν χώραν, ἐξασφαλίσας δὲ τὴν ὕλικὴν εὐημερίαν τῶν κατοίκων ἐπέρανε τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ὀργανικοῦ ἐκείνου καταστατικοῦ, οὗ εἶχε δοθῇ ἐπαγγελία ἐν τῇ συμβάσει τοῦ Ἀκκερμαν. Ὁ ὀργανικὸς κανονισμὸς (Règle-

ment organique) ἐκεῖνος, οὗ ἡ σύνταξις εἶχεν ἀρχίσει διαρκοῦντος τοῦ πολέμου, συνετάχθη ὑπὸ κοινῆς ἐπιτροπείας τεσσάρων Βλάχων καὶ τεσσάρων Μολδαβῶν εὐπατριδῶν κατὰ τὰς ῥωσικὰς εἰσγηγίσεις, καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν μὲν τῇ Βλαχίᾳ τῷ 1831, ἐν δὲ τῇ Μολδαβίᾳ τῷ 1832. Καθ' ἃ δὲ προσεδοκᾶτο ἐξ αὐτῆς τῆς γενέσεως αὐτοῦ, ἔθηκε μὲν τέρμα εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν τῇ διοικήσει ἀναρχίαν, ἀλλ' ἀφῆκε τὴν ῥωμανικὴν κοινωνίαν στηριζομένην ἐπὶ αὐστηρῶς ὀλιγαρχικῶν βάσεων, ἥς τὸ μάλιστ' ἀξιοσημεῖωτον δεῖγμα ἦτο ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν εὐπατριδῶν ἀπὸ πάσης εἰσφορᾶς. Ὅπως δὲ διατηρήσῃ τὴν ὑπὸ τῶν εὐπατριδῶν ὑποστήριξιν ἡ Ῥωσία ἐθυσίασε τοὺς καλλιεργητὰς τοῦ ἐδάφους, ὧν ἡ κατάστασις ἀπέβη διπλῶς χειροτέρα διὰ τῆς ἐν μὲν ἡμέραις ἀναγκαστικῶν ἔργων αὐξήσεως τῶν γαιῶν ὑπὲρ τῶν γαιοκτημόνων, ἐλαττώσεως δ' αὐτῶν, ὅτε οἱ γαιοκτήμονες ἠναγκάζοντο νὰ ἐπιστρέψωσιν αὐτὰς εἰς τοὺς καλλιεργητὰς. Οὕτως οἱ μὲν χωρικοὶ εἶχον ὅλα τὰ βάρη, ἡ δὲ ἀριστοκρατία πάσας τὰς τιμὰς τοῦ δημοσίου βίου. Ἄλλ' ὅπως ἀποφενχθῇ ἡ ὑπὲρ τὸ δέον ἐνίσχυσις τῶν βογιάρων ἢ τοῦ μέλλοντος ἡγεμόνος, οἱ Ῥῶσοι κατέφυγον εἰς τὸν μηχανισμόν, ὃν ἀπεδέχθησαν τῷ 1879 ἐν Βουλγαρίᾳ, εἰσαγαγόντες διοργανωτικὸν σύστημα ἐπιταγῶν καὶ ἰσοσταθμύσεων διατεταγμένων οὕτω δεξιῶς, ὥστε νὰ ἐξουδετερόνηται ἡ δύναμις τοῦ ἡγεμόνος διὰ τῆς τῶν εὐπατριδῶν καὶ ἡ τῶν εὐπατριδῶν διὰ τῆς τοῦ ἡγεμόνος. Κατ' ἀκολουθίαν ἔμελλε νὰ ἐκλέγῃται συνέλευσις βογιάρων, ἔχουσα τὸ δικαίωμα νὰ ὑποβάλλῃ εἰς τὸν ἐπικυρίαρχον καὶ εἰς τὰς προστάτιδας δυνάμεις παράπονα ἐναντίον τοῦ ἡγεμόνος, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνος ἐξ ἑτέρου ἠδύνατο νὰ ἀναβάλῃ συνέλευσιν στασιάζουσαν καὶ ἀναφερθῇ εἰς τοὺς δύο αὐτοκρατορικοὺς φύλακας τῆς ἰδίας Ἠγεμονίας, ὅπως ἐπιτρέψῃ τὴν σύγκλησιν ἑτέρας. Ἐν ἀμφοτέραις δὲ ταῖς περιστάσει διαιτητῆς θὰ ἦτο ὁ τσάρος. Διοργανώσαντες δὲ οὕτω τὰς Ἠγεμονίας οἱ Ῥῶσοι ἀπεχώρησαν τῷ 1834, ὅτε δι' εἰδικῆς συμφωνίας μεταξὺ τοῦ τσάρου καὶ τοῦ σουλτάνου ὠρίσθη ὅπως διὰ μόνην τὴν περίστασιν ἐκείνην διορίσωσι τοὺς ἡγεμόνας αἱ δύο αὐλαί. Διορίσθησαν δὲ τῆς μὲν Βλαχίας ἡγεμὼν ὁ Ἀλέξανδρος Β' Γκίκας, νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ ἡγεμόνος τῶν ἐτῶν 1822 - 8, τῆς δὲ Μολδαβίας ὁ Μιχαὴλ Στούρζας. Ἄλλ' ἡ Ῥωσία ἐξηκολούθησεν ἐξασκοῦσα ἐπίδρασιν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῶν Ῥωμάνων διὰ τῶν προξένων αὐτῆς· ἡξίου δὲ ὅπως μὴ ἐπέλθῃ μεταβολὴ ἐν τῷ ὀργανικῷ κανονισμῷ ἄνευ συναινέσεως ἑαυτῆς καὶ τῆς Τουρκίας,

καὶ ἀντετάχθη εἰς πᾶσαν ἀπόπειραν πρὸς διάδοσιν τῆς ἐθνικῆς γλώσσης. Αἱ δὲ σκευωραὶ αὐτῆς ἐκορυφώθησαν τῷ 1842 διὰ τῆς παύσεως τοῦ Γκίκα.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ἡ μὲν Ἑλλὰς εἶχεν ὑπάρξει τὸ θέατρον ἐνὸς πολέμου, αἱ δὲ Ἡγεμονίαι ἡ βάσις ἄλλου, ἡ Σερβία εἰρήνευσε μετὰ τῆς Τουρκίας καὶ ἔμενεν ἀδιατάρακτος ὑπὸ τῆς παρουσίας τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ. Εἰς τὸν Μίλος, ἥδη ἀνεγνωρισμένον ὑπὸ τοῦ ἰδίου λαοῦ ὡς ἀνώτατον αὐτοῦ κληρονομικὸν ἡγεμόνα, εἶχε δοθῇ τῷ 1820 ἡ ὑπόσχεσις ἀναγνωρίσεως τῆς Πύλης, ἣτις ἄλλως ἦτο πρόθυμος καὶ νὰ ὀρίσῃ τὸ ποσὸν τοῦ σερβικοῦ φόρου, ἃν οἱ Σέρβοι ἤθελον ἀποδεχθῇ τὸ τοιοῦτον ὡς ὀριστικὴν διαρρύθμισιν. Ἀλλ' ἡ πρότασις αὕτη ἀπερρίφθη, καὶ σερβικὴ πρεσβεΐα σταλεῖσα εἰς Κωνσταντινούπολιν χάριν διαπραγματεύσεων ἐκρατήθη καὶ ἐτέθη ὑπὸ ἐπιτήρησιν ἐπὶ πέντε ἔτη. Περαιτέρας δὲ διαπραγματεύσεις ἀνεστάλησαν μέχρι τῆς συμβάσεως τοῦ Ἀκκερμαν, καὶ τὸ εἰς τὴν Σερβίαν ἀναφερόμενον καὶ συνοδεῦον αὐτὴν εἰδικὸν πρωτόκολλον ἐπεκύρωσε καὶ ἐπεξέτεινε τὰς προτέρας τουρκικὰς παραχωρήσεις. Ἡ Πύλη ἀνέλαβε νὰ ἐκτελέσῃ ἄνευ ἀναβολῆς τὸ ὄγδοον ἄρθρον τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ εἰρήνης, νὰ γνωρίσῃ εἰς τὴν ῥωσικὴν κυβερνησιν τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης καὶ νὰ κανονίσῃ ἐντὸς δεκαοκτῶ μηνῶν συμφώνως μετὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπεσταλμένων τοῦ σερβικοῦ λαοῦ τὰ αἰτούμενα ὑπὸ τῶν Σέρβων. Ἀνεφέροντο δ' αἱ αἰτήσεις αὗται εἰς ἐσωτερικὴν αὐτονομίαν, εἰς τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀρχηγῶν τοῦ ἔθνους καὶ εἰς τὴν μετὰ τῆς Σερβίας καὶ πάλιν ἔνωσιν τῶν ἑξ σερβικῶν διαμερισμάτων, ἅτινα εἶχον μὲν |συμπεριληφθῇ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Καραγεώργη, ἀλλὰ δὲν εἶχον ἀποτελέσει μέρος τῆς Σερβίας κατὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Μίλος. Ἀλλ' ἡ Πύλη δὲν ἔδειξε διάθεσιν νὰ ἐκτελέσῃ τὰς δοθείσας ἐν Ἀκκερμαν ὑποσχέσεις ταύτας, καὶ τὰ πράγματα ἔμειναν ὡς εἶχον μέχρι τοῦ πέρατος τοῦ ῥωσοτουρκικοῦ πολέμου. Τούτου δὲ διαρκούντος, συμφώνως πρὸς τὴν ῥητὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Diebich, φροντίζοντος νὰποφύγῃ αὐστριακὰς ἀντιζηλίας ἢ ἀντίποινα παρὰ τῶν Τούρκων, οἱ Σέρβοι περιορίζοντο εἰς τὴν παρακώλυσιν τῆς ἐνώσεως δυνάμεως Βοσνίων μετὰ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Ἐν δὲ τῇ εἰρήνῃ τῆς Ἀδριανουπόλεως ἀντημέμφθησαν ἐπὶ τῇ διαγωγῇ αὐτῶν, καὶ ἡ Πύλη ὑπεσχέθη νὰ ἐκτελέσῃ «ἄνευ τῆς παραμικρᾶς ἀναβολῆς» τὸ παρᾶρτημα τῆς συμβάσεως τοῦ Ἀκκερμαν καὶ εἰδικώτερον τὴν ἐπαγγελίαν περὶ τῆς ἀποδόσεως τῶν

ἐξ ἀπεσπασμένων σερβικῶν διαμερισμάτων. Καὶ ὥφειλε μὲν νὰ ανακοινωθῇ εἰς τὴν Ῥωσίαν τὸ περὶ τῆς προσαρτήσεως ταύτης σουλτανικὸν φερμάνιον ἐντὸς μηνὸς, ἀλλ' αἱ συνήθεις παρελκύνσεις τῆς τουρκικῆς διπλωματίας ἐπὶ ηὐγκον τὴν μέχρι τοῦ 1830 ἀναβολὴν τῆς παραχωρήσεως τῆς αὐτονομίας τῆς Σερβίας. Οὐδεὶς Τοῦρκος, ἐξαιρουμένων τῶν ἐν τοῖς φρουρίοις φρουρῶν, ἔμελλε νὰ μείνῃ ἐν Σερβίᾳ, τὰ δ' ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ τουρκικὰ κτήματα ὥφειλον νὰ πωληθῶσι, καὶ αἱ πρόσοδοι τῶν *ζαΐμηδων* καὶ *τιμαριωτῶν* νὰ ἐκτιμηθῶσι καὶ νὰ πληρόνωνται εἰς τὸν σουλτᾶνον, ὅστις ἔμελλε νὰ ποζημιώσῃ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρᾳ προνομίων αὐτῶν. Ὁ σερβικὸς φόρος καθωρίσθη, καὶ ἡ εἴσπραξις αὐτοῦ ἔμελλε νὰ γίνηται ὑπ' αὐτῶν τῶν Σέρβων· ἀντὶ δὲ Ἑλλήνων ἐπισκόπων, στελλομένων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, οἱ Σέρβοι ἠδύναντο νὰ ἐκλέγωσιν ὁμοφύλους, ὑποκειμένους εἰς τὴν ἔγκρισιν τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου. Ὅλη δὲ ἡ ἐσωτερικὴ διοίκησις ἐπετράπη εἰς τὸν *ἡγεμόνα*, ὡς ὠνομάσθη ἐπισήμως ὁ Μίλος, οὗτος δ' ἔμελλε νὰ ἐξασκῇ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ κοινῇ μετὰ τῆς συνελεύσεως τῶν γερόντων. Ὁ πανοῦργος ἐκεῖνος ἀνὴρ προέτεινε νὰ παραιτηθῇ χάριν ἄλλου νῦν ὅτε τὸ ἔργον, ὅπερ ἐκεῖνος εἶχεν ἀρχίσει, ἐφαίνετο συντελεσθέν· ἀποτέλεσμα δὲ τῆς πλαστῆς ἐκείνης παραιτήσεως ὑπῆρξεν ἡ ἐκ νέου ἐκλογὴ αὐτοῦ ὑπὸ τῆς συνελεύσεως καὶ ἡ κατὰ τύπους ἀναγνώρισις αὐτοῦ ὡς κληρονομικοῦ ἡγεμόνος ὑπὸ τοῦ σουλτάνου τῇ 22 Ἰουλίῳ 1830. Ἀλλ' ἡ Πύλη ἐδίσταζεν ἀκόμη νὰποδώσῃ τὰ ἐξ ἀποκεχωρισμένα σερβικὰ διαμερίσματα, ἕως ὃ Μίλος ἐξέλεξεν εὐνοϊκὸν καιρὸν, ὅτε ἡ Τουρκία εὗρίσκετο ἐν περιπλοκῇ πρὸς τὴν Αἴγυπτον, ὅπως ὑποθάληται ταραχὰς μεταξὺ τῶν ἐν τοῖς διαμερίσμασιν ἐκείνοις κατοίκων, καὶ τότε εἰσώρμησεν εἰς αὐτὰ, ὅπως δῆθεν ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν. Οὕτω τέλος τῷ 1833 οἱ Τοῦρκοι ὑπεχώρησαν εἰς τὴν λογικὴν τῶν πραγμάτων, καὶ ἡ σερβικὴ ἡγεμονία, ἀϋξηθεῖσα κατὰ τὸ ἐν τρίτον, ἐπεξετάθη μέχρι μὲν τοῦ Ἀλεξινάτς πρὸς νότον, μέχρι δὲ τοῦ Δρίνου πρὸς δυσμὰς καὶ τοῦ Τιμόκ πρὸς ἀνατολάς· τὰ σύνορα δὲ ταῦτα ἔμειναν ἀναλλοίωτα μέχρι τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου. Ἀλλ' ἐντὸς τούτων τῶν συνόρων ἔμενον ἀκόμη ἐν τοῖς φρουρίοις αἱ τουρκικαὶ φρουραὶ, καὶ δι' εὐφυοῦς σοφίσματος τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, ὑποστηριχθείσης ὑπὸ τοῦ τσάρου, εἰς ἣν ὑπεβλήθη τὸ ζήτημα χάριν διαιτησίας, τὰ κατηδαφισμένα ὄχυράματα τοῦ Βελιγραδίου ἐθεωρήθησαν ἀποτελοῦντα «φρούριον», οὕτω δ' οἱ Τοῦρκοι

κάτοικοι διέμειναν ἐν τῇ πόλει. Κατ' ἀκολουθίαν τῷ 1833 τὸ Βελιγράδιον ἐξηκολούθει νὰ εἶνε ἐξηρημένον τῆς νέας διαταγῆς, καθ' ἣν ἅπαντες οἱ ἐκτὸς τῶν φρουρίων Μουσουλμᾶνοι παρεκαλοῦντο νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν Σερβίαν ἐντὸς πέντε ἐτῶν, τῷ δὲ 1838 ὑπῆρχον ἀκόμη ἐν τῇ πόλει διςχίλιοι ἐπτακόσιοι Τοῦρκοι· προήρχοντο δ' ἐντεῦθεν συνεχεῖς προσ-

τριβαί, αἵτινες μετὰ εἰκοσιτέσσαρα ἔτη ἤγαγον εἰς σύγκρουσιν αἱματηράν. Ἐξαιρουμένου δὲ τοῦ τοιούτου γεγονότος, ἡ ἡγεμονία τῆς Σερβίας ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν ἦτο ἀπηλλαγμένη τῆς ἀναμίξεως τῶν μὲν Τούρκων εἰς τὰ τῆς πολιτικῆς, τῶν δ' Ἑλλήνων εἰς τὰ τῆς θρησκείας. Ἐθνικὴ κυβέρνησις καὶ ἐθνικὴ ἐκκλησία εἶχον ἀντικαταστήσει σύστημα ἄλλοφύλου κυριαρχίας, καίτοι δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐπιτευχθῇ τελεία ἀνεξαρτησία. Ἀλλ' ὅμως οἱ ἀγρόται δὲν εἶχον ἐπωφεληθῇ τὴν ἀλλαγὴν ἐκείνην κυρίως.

Νικηταράς.

Παρεπονοῦντο, ὅτι ὑπεχρεοῦντο νὰ παρέχωσιν ἐπιτιδεῖα κατὰ τὰς ἀποδημίας τῶν ἐπιτοπίων ἀρχηγῶν, νὰ ὑποβάλλωνται εἰς ἀναγκαστικά ἔργα καὶ νὰ ὑφίστανται ἄλλας πιέσεις. Τὰ δὲ παράπον' αὐτῶν ἐπήνεγκον τὴν ἔκρηξιν ἀποστασίας, ἣν κατέστειλεν ὁ πανίσχυρος ἀρχηγὸς Βοῦτσιτς καθ' ἣν ὥραν οἱ ἐπαναστάται ὥδενον πράγματι ἐναντίον τοῦ Κραγούγιεβας, ὅπου ὁ Μίλος εἶχε στήσει τὴν ἔδραν τῆς κυβερνήσεως. Ἡ ἐπικύρωσις τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ σουλτάνου εἶχε καταστήσει τὸν Μίλος ἔτι αὐταρχικώτερον ἢ πρότερον. Καὶ ἰσχυρίζετο μὲν, ὅτι ἐφαρμόζει χάριν τῶν ὑπηκόων τὸν Ναπολεόντειον κώ-

δικα, ἀλλ' ἐνήργει ὅμως ὡς εἰ ἡ θέλησις αὐτοῦ ἦτο ὁ μόνος νόμος. Ἐλάμβανε λειμῶνας καὶ οἰκίας εἰς τιμὰς ὀριζομένας κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ βούλησιν· ἐπέτρεψε τὴν πυρπόλησιν προαστείου τινὸς τοῦ Βελιγραδίου χάριν ἐγέρσεως νέων κτιρίων ἐν τῇ αὐτῇ θέσει· ἠνάγκασε τοὺς καπήλους τοῦ Βελιγραδίου ν' ἀνοίξωσι τὰς θυρίδας αὐτῶν χάριν ἐναποθηκέσεως τοῦ χόρτου αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τὴν περίφραξιν τῶν κοινοτικῶν κτημάτων ἐπειράθη νὰ ἐξασφαλίσῃ μονοπώλιον τῆς ἐμπορίας τῶν χοίρων, ἥτις ἦτο ἡ κυριωτάτη βιομηχανία τῆς Σερβίας· παρεμποδίζων δὲ τὴν συγκρότησιν μεγάλων τιμαρίων, εὐηργέτησε μὲν τοὺς καλλιεργητὰς τοῦ ἐδάφους καὶ ἔσωσεν αὐτοὺς ἀπὸ πιέσεων τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων, ἀλλὰ τοῦτο πράττων ἀπέστησεν ἑαυτοῦ πολλοὺς τῶν ἰδίων φίλων. Ἡ δὲ δυσαρέσκεια αὐτῶν ἤγαγε τῷ 1835 εἰς συνωμοσίαν ἐναντίον αὐτοῦ. Οἱ συνωμόται κατέλαβον τὸ Κραγούγιεβατς, καὶ ὁ Μίλος ἠναγκάσθη νὰ συγκαλέσῃ συνέλευσιν καὶ νὰ ὑποσχεθῇ τὴν χορήγησιν συντάγματος. Διὰ τῆς πρώτης δὲ ταύτης ἀποπειράς συνταγματικοῦ πολιτεύματος ἐν Σερβίᾳ, κληθέντος ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς συνελεύσεως «Συντάγματος τῆς Σρετένιε», κατέστη ὑπουργεῖον ἕξ ἀνδρῶν, ἐκλεγομένων ἐκ τῶν κόλπων τοῦ Συμβουλίου τῆς ἐπικρατείας, ἐπιτροπείας ἡγετῶν, ἧς ἡ ἀρχὴ ἀνήρχετο εἰς τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἀναδείξεως τοῦ Καραγεώργη. Ὁ ἡγεμὼν ὑπεχρεοῦτο νὰ ἐπικυρώσῃ πάντα νόμον τρις ἐπικυρούμενον ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου, ὅπερ συνεμερίζετο μετ' αὐτοῦ τὴν νομοθετικὴν καὶ ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, καθ' ἃ προδιεγράφετο ἐν τῷ φιρμανίῳ τοῦ 1830. Μετεῖχον δὲ τοῦ Συμβουλίου δικαιοματικῶς ἅπαντες οἱ ὑπουργοί, οἳ τε ἐν ἐνεργείᾳ καὶ οἱ προϋπάρχαντες. Ὡς διαιτητὴς δὲ μεταξὺ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τοῦ Συμβουλίου κατέστη ἐνιαυσία συνέλευσις ἑκατὸν μελῶν, καλουμένη Σκουπίνα καὶ ἐκλεγομένη ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Διὰ τῆς τοιαύτης διατάξεως ἐκανονίζετο καὶ ἐσυστηματοποιεῖτο ὁ πρότερος εἰκαῖος τρόπος τῆς συγκλήσεως τοιούτων συνελεύσεων. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ δικαιοδοσία τοῦ σώματος τούτου περιορίζετο πράγματι εἰς τὰ οἰκονομικά. Ἀλλὰ τὸ «Σύνταγμα τῆς Σρετένιε» κατηργήθη σχεδὸν ἅμα τῇ ψηφίσει αὐτοῦ. Ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ῥωσία, ἐκπλαγεῖσαι ἐπὶ τῇ εἰσαγωγῇ τοιούτων ἀρχῶν ἐν κράτει πλησιεστάτῳ μὲν πρὸς ἐκείνην, προσφιλεστάτῳ δ' εἰς ταύτην, διεμαρτυρήθησαν, καὶ ὁ σουλτᾶνος ἐνεθάρρυνε τὸν οὐδόλως ἀπρόθυμον Μίλος, ἵνα καταργήσῃ αὐτό. Ὁ μὲν ἐπίσημος τύπος ἀνήγγειλεν, ὅτι ὁ Μίλος ἦτο ὁ μόνος κυρίαρχος ἐν Σερβίᾳ, ἐκείνος

δ' ἀπέβη εἴπερ ποτὲ αὐταρχικὸς καὶ ἀντιδημοτικός. Καθίδρυσε μονοπώλιον τοῦ ἐκ Βλαχίας εἰσαγομένου ἄλατος, καὶ ἔδαπάνη τὰ ἐκ τοῦ χρηματισμοῦ τούτου κέρδη εἰς ἀγορὰν γαιῶν ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ. Καὶ αὐτὸς δ' αὐτοῦ ὁ ἀδελφὸς Ἐφραίμ προσῆλθεν εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν, καὶ ὑπεχρεώθη μετὰ τοῦ Βουῦτσιτς νὰ ἐγκαταλίπη τὴν χώραν, ἐν ᾧ συγχρόνως ἡ Ῥωσία ἔβλεπε μετ' ἀποδοκιμασίας τὴν ἐπικράτησιν τῆς δυνάμεως τοῦ ἡγεμόνος, ὑπερβαλλούσης τὴν τῶν ὀλιγαρχικῶν, καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἐπερχομένην ἀποτυχίαν τοῦ ῥωσικοῦ σχεδίου περὶ τῆς ἀντιρρόπου ἐξασθενήσεως ἀλλήλων.

Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ Μίλος ἔλαβεν ὑποστήριξιν ὅθεν δὲν ἀνεμένετο. Καὶ δὴ ὁ λόρδος Πάλμερστον εἶχε φθάσει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἐνίσχυσις τῶν μικρῶν χριστιανικῶν πολιτειῶν τῆς ἐγγύς Ἀνατολῆς ἦτο τὸ ὀρθὸν πολιτικὸν πρόγραμμα τῆς τε Τουρκίας καὶ τῆς Ἀγγλίας. Συνεῖδε, καθ' ἃ ἐν τοῖς ἡμετέροις χρόνοις ὁ σὶρ Οὐίλλιαμ Οὐάιτ, ὅτι κατὰ τοιοῦτον τρόπον οἱ λαοὶ τοῦ Αἴμου ἔμελλον νὰποβῶσι φραγμὸς ἐναντίον τῆς ἐφορμήσεως τῆς Ῥωσίας. Κατ' ἀκολουθίαν τῷ 1837 ἔφθασεν εἰς τὴν Σερβίαν ὁ συνταγματάρχης Hodges ὡς πρῶτος πρόξενος τῆς Ἀγγλίας διαπεπιστευμένος παρὰ τῇ ἡγεμονίᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἐνεθάρρυνε τὴν αὐταρχικὴν καὶ ἀντιρωσικὴν στάσιν τοῦ Μίλος. Οὕτως ἡ μικρὰ σερβικὴ αὐτὴ ἀπέβη ἡ κονίστρα διπλωματικοῦ ἀγῶνος μεταξὺ τῶν ἐσπερίων δυνάμεων καὶ τοῦ τσάρου. Ἀλλ' ὁ σουλτᾶνος, ὅστις ὑφίστατο τότε τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ῥωσίας, μεθ' ἧς εἶχεν ὁμολογήσει τῷ 1833 τὴν ταπεινωτικὴν συνθήκην τοῦ Χουγκιὰρ Ἰσκελεσῆ¹, δὲν ἠδυνήθη νὰ πεισθῇ ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς διπλωματίας, ὅπως ὑποστηρίξῃ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἡγεμόνος ἐναντίον τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ ἰδίου αὐτοῦ πανισχύρου προστάτου. Φιρμάνιον ἐκδοθὲν τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1838 περιώρισε τὴν ἀρχὴν τοῦ Μίλος διὰ τῆς ἰδρύσεως γερουσίας, συνισταμένης ἐκ δεκαεπτὰ μελῶν ἰσοβίων, ἀντιστοιχοῦντων πρὸς τὰ δεκαεπτὰ διαμερίσματα τῆς ἡγεμονίας. Ἐκ τῆς γερουσίας ταύτης ἔμελλον νὰ ἐκλέγωνται τέσσαρες ὑπουργοὶ, πᾶσα δὲ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τοῦ σώματος ἐκείνου ἔμελλε νὰ ἐφεσιβάλληται εἰς τὸν ἐπικυρίαρχον σουλτᾶνον. Ἀλλ' ὁ Μίλος δὲν ἦτο ἀνὴρ δυνάμενος νὰ συναινέσῃ εἰς τοιοῦτον περιορισμὸν τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ. Βοηθοῦμενος ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ Ἰωάννου, ἐξηρέθισε τοὺς ἀγρότας, διαδίδων

¹ Ἰδε κατωτέρω σ. 191.

τὴν φήμην, ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς ἔμελλον νὰ ἔχωσι δεκαεπτὰ κυρίους ἀνθ' ἑνός. Ἄλλ' ἡ γερουσία διέταξε τὸν ἐχθρὸν αὐτοῦ Βοῦτσιτς νὰ καταστείλῃ τὴν ἀποστασίαν ἐκείνην· ὁ δὲ θριαμβεύων ἡγέτης, ἐπιστρέψας εἰς τὸ Βελιγράδιον, ἀνῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἡγεμόνος, καὶ ἐδήλωσεν εἰς αὐτὸν σαφῶς, ὅτι τὸ ἔθνος δὲν εἶχε πλέον ἀνάγκην αὐτοῦ. Καὶ τῇ μὲν 1 Ἰουνίου 1839 ὁ δευτερος ἰδρυτῆς τῆς νέας Σερβίας παρητήθη ὑπὲρ τοῦ ἀσθενοῦς πρεσβυτέρου υἱοῦ Μιλάνου Ὀθρένοβιτς Β', καὶ ἔφυγε πέραν τοῦ ποταμοῦ Σάου. Τῇ δὲ 27 Ἰουνίου ἀπέθανεν ὁ Μιλᾶνος πρὶν ἢ καὶ μάθῃ, ὅτι εἶχεν ὑπάρξει ἡγεμὼν τῆς Σερβίας. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ

*Μιχαὴλ Ὀθρένοβιτς
ἡγεμὼν τῆς Σερβίας.*

μεταξὺ ἐξηκολούθησαν διοικοῦντες τὴν χώραν ὁ Βοῦτσιτς, ὁ Ἐφραὶμ Ὀθρένοβιτς καὶ ὁ τουρκόφιλος Πετρόνιεβιτς.

Τότε ἡ γερουσία ἀπεφάσισε νὰ ζητηθῇ ὁ διορισμὸς τοῦ νεωτέρου υἱοῦ τοῦ Μίλος, τοῦ Μιχαὴλ Ὀθρένοβιτς Γ'. Καὶ συνήνεσε μὲν ὁ σουλτᾶνος, ἀλλ' ἐν τῷ φερμανίῳ τοῦ διορισμοῦ παρελείπετο πᾶσα μνεία τοῦ κληρονομικοῦ χαρακτῆρος τῆς ἀρχῆς τοῦ ἡγεμόνος. Μέχρι δὲ τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ Μιχαὴλ τῇ 22 Φεβρουαρίου 1840 τὰ τῆς διοικήσεως διεξήγοντο ὑπὸ ἐπιτρόπων, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐνηλικίωσιν ἡ

Πύλῃ ἐπέβαλεν εἰς τὸν ἡγεμόνα ὡς συμβούλους τοὺς δύο χρηματίσαντας ἐπιτρόπους, τὸν Βοῦτσιτς καὶ τὸν Πετρόνιεβιτς. Ἀλλὰ τοῦτο ἀντετάσσετο εἰς τὸ ἀνεγνωρισμένον δικαίωμα τῶν Σέρβων τοῦ ἐκλέγειν τοὺς ἰδίους ἑαυτῶν ἄρχοντας καὶ προεκάλεσεν ἀντίστασιν σφοδράν. Οἱ ἀγρόται, προτιμῶντες τὴν ἀρχὴν ἑνὸς ἀνδρὸς μᾶλλον ἢ πλειόνων, ἀπήτησαν τὸν διωγμὸν τῶν δύο συμβούλων, τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Μίλος καὶ τὴν ἐκ νέου ἐγκατάστασιν τῆς πρωτευούσης εἰς Κραγούγιεβατς, ὅπου ἡ κυβέρνησις θὰ ἠδύνατο νὰ εἶνε ὀλιγώτερον ἐκτεθειμένη εἰς ξένας ἐπιδράσεις ἢ ἐν Βελιγραδίῳ, φρουρίῳ τουρκικῷ παρὰ τὰ σύνορα τῆς Αὐστρίας. Ὁ δὲ Μιχαὴλ συνήνεσε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν προτέραν πρωτεύουσιν, καὶ οἱ σύμβουλοι αὐ-

τοῦ ἐπεξήτησαν ἄσυλον παρὰ τῷ Τούρκῳ φρουράρχῳ τοῦ Βελιγρადίου καὶ ἔπειτα ἐν αὐτῇ τῇ Τουρκίᾳ. Ἄλλ' ἀτυχῶς τὸ ἔμφυτον εἰς τοὺς χωρικοὺς συντηρητικὸν πνεῦμα ἐξουδετερώθη ὑπὸ τοῦ ὑπεράγαν προοδευτικοῦ προγράμματος τοῦ παρὰ τῷ Μιχαήλ ὑπουργοῦ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως, Σέρβου ἐξ Αὐστρίας, ὅστις ἐπέδωκε τὴν μεταβολὴν τῆς ἀνατολικῆς ἐκείνης ἀγροτικῆς κοινότητος εἰς πεπολιτισμένην ἐσπερίαν πολιτείαν. Καὶ δυσηρέστησε μὲν ἡ διαταγὴ περὶ ἀπογραφῆς, ἐπειδὴ λαοὶ πρωτόγονοι διαβλέπουσι πάντοτ' ἐν τῇ ἀπογραφῇ νέον ὄργανον φορολογίας, τῶν ἀπογραφῶν θεωρουμένων κατὰ τὴν ἀνατολικὴν διανόησιν προδρόμων τῶν εἰσπρακτόρων· ἡ δὲ κοινωνικὴ ἀνύψωσις τοῦ κλήρου ὑπελαμβάνετο ἀποσκοποῦσα εἰς δαπάνας τῶν χωρικῶν, οἵτινες ἔσειον τὴν κεφαλὴν ὥς πρὸς τὰ ἐκ τῆς διαδόσεως τῶν σχολείων εὐεργετήματα. Ἀφ' ἐτέρου δὲ οἱ Τούρκοι παρεπονοῦντο διὰ τὴν ἵδρυσιν ἐθνικοῦ θεάτρου, ὅπου φιλοπάτριδες δραματοῦργοι ἐξύμουν τὸν Σέρβον ἥρωα τὸν φονεύσαντα τὸν Μουράτ Α' ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Κοσσυφοπεδίου. Ὡς εἰκὸς δὲ, τοιοῦτον προοδευτικὸν πρόγραμμα εἶνε δαπανηρὸν, καὶ τὸ ἀντιδημοτικώτατον ἀπάντων τῶν μέτρων τοῦ Μιχαήλ ὑπῆρξεν ἡ αὐξήσις τοῦ ἐθνικοῦ φόρου, εἰς ὃν εἶχον συμπαγῇ τῷ 1834 ἅπαντες οἱ ποικίλοι δασμοί. Πρὸς τοῦτοις δ' ὁ νεαρὸς ἡγεμὼν εἶχεν ἐχθροὺς ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ· ἡ μὲν μήτηρ ἐπόθει τὴν παλινόρθωσιν τοῦ πατρὸς, ὁ δὲ θεῖος Ἰωάννης ἦτο δυσηρεστημένος. Ἡ ἀνάκλησις τῶν ἐξορίστων, ὅσοι εἶχον ζητήσει ἄσυλον ἐν Τουρκίᾳ, παρέσχεν εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν ἀρχηγούς, συνεκροτήθη δὲ *συνταγματικὴ* φατρία ἐναντίον τοῦ ἡγεμόνος, καὶ ὁ Βούτσιτς, ἀναλαβὼν τὸν Αὐγούστον τοῦ 1842 τὴν ἡγεσίαν ἀπάντων τῶν δι' ἓνα ἢ ἄλλον λόγον δυσηρεστημένων ἐναντίον τῆς κυβερνήσεως, ἠξίωσε τὴν παῦσιν τῶν ὑπουργῶν τοῦ Μιχαήλ καὶ τὴν ἐλάττωσιν τῆς φορολογίας. Ὁ δὲ ἡγεμὼν, ὅστις εἶχε διαπράξει τὸ σφάλμα νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ Βελιγράδιον, ἐγκατελείφθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, ὅτε ὥδευσεν ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Τούρκος διοικητὴς τῆς πόλεως ἡνῶει αὐτοὺς, ὁ Μιχαήλ οὐδὲν ἄλλο εἶχε νὰ πράξῃ ἢ νὰ διαβῇ τὸν Σάον τῇ 17 Αὐγούστου, ὥς εἶχε πράξει πρὸς τριῶν ἐτῶν ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Τότε δ' εἰσῆλθε καὶ πάλιν ὁ Βούτσιτς ἐν θριαμβῷ εἰς τὸ Βελιγράδιον, καὶ ὥς αὐτοκαλούμενος «ἡγέτης τοῦ ἔθνους» κατέστησε προσωρινὴν κυβέρνησιν, ἣτις ἐκάλεσεν ἐθνικὴν συνέλευσιν χάριν ἐκλογῆς ἡγεμόνος. Συνελθοῦσα δ' αὕτη ἡ συνέλευσις τῇ 2 Σεπτεμβρίου 1842 ἐξέλεξε τὸν Ἀλέξαν-

δρον Καραγεώργεβιτς, τὸν μόνον ἐπιζῶντα νεώτερον υἱὸν τοῦ Καραγεώργη, ἔχοντα ἡλικίαν τριάκοντα καὶ ἕξ ἐτῶν, ὅστις εἶχεν ὑπάρξει συνταξιούχου τοῦ Μίλος καὶ ὑπασπιστῆς τοῦ Μιχαήλ. Τοῦτον συνίστα εἰς τοὺς Σέρβους τὸ πατριον ὄνομα καὶ τὸ ἄσπilon παρελθόν. Ἡ δὲ Πύλη ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν, καὶ ὁ Βοῦτσιτς ὡς ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν ἐξηκολούθησεν ἰσχύων ὡς στήριγμα τοῦ θρόνου.

Ἄλλ' ὁ τσάρος, ὅστις ἐθεώρει ἐαυτὸν ἐνεργὸν προστάτην τῆς Σερβίας, διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς μεταπολιτεύσεως ἐκείνης ὡς παρανόμου καὶ ἐπαναστατικῆς, καὶ ἠξίωσε τὴν παῦσιν τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου, νέαν ἐκλογὴν, τὴν ἀπόλυσιν τοῦ Τούρκου ἐπιτρόπου τοῦ παραστάντος ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς συνελεύσεως καὶ τὴν τιμωρίαν τοῦ Βοῦτσιτς καὶ τοῦ Πετρόνιεβιτς. Ἄλλ' ὁ λόρδος Ἀβερδὴν, ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς Ἀγγλίας, συνηγόρησεν ὑπὲρ τῆς παραμονῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ ἐπετεύχθη διπλωματικὴ συνδιαλλαγή, καθ' ἣν ἠκυρώθη ἡ ἐκλογὴ, γενομένης συμφωνίας, ὅτι ὁ τσάρος δὲν ἤθελεν ἀντιταχθῆ εἰς τὴν ἐκ νέου ἐκλογὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Πράγματι δὲ τῇ 3 Ἰουνίου 1843 ἐξελέχθη καὶ πάλιν· ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσίας δὲν ἠσύχασεν, ἕως ὁ Βοῦτσιτς καὶ ὁ Πετρόνιεβιτς ἐγκατέλιπον τὴν χώραν, εἰς ἣν εἶχον ἐπιστρέφει πρὸ βραχείου χρόνου.

Ἐν τούτοις δ' οἱ Σέρβοι τῆς Βοσνίας εἶχον ὑπάρξει πολὺ ὀλιγώτερον πειθήνιοι τῶν ἐν Σερβίᾳ ὁμοεθνῶν. Αἱ μεταρρυθμίσεις τοῦ Μαχμούτ Β' ἔτυχον ἰσχυρογνώμονος ἀντιστάσεως παρὰ τῆς προνομιούχου ἀριστοκρατίας τῆς φεουδαλικῆς ἐκείνης χώρας. Ἡ δὲ δυσἀρέσκεια τῶν Βοσνίων εὐπατριδῶν, ἣτις εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τῆς ἀφίξεως Τούρκου διοικητοῦ, προωρισμένου εἰς τὸ ναυτοδιοίκησιν ἐναντίον πασῶν τῶν τάξεων καὶ πάντων τῶν δογμάτων, ἐξεργάγη αὐτόχρημα εἰς φανεράν ἀποστασίαν ἅμα τῇ καταστροφῇ τῶν γενιτσάρων καὶ ταῖς εἰς αὐτὴν ἐπακολουθησάσαις στρατιωτικαῖς μεταρρυθμίσεσι. Τὸ Σαράγιεβον εἶχεν ὑπάρξει κεχαρισμένος σταθμὸς τῶν διαλυθέντων σωμάτων· ὅτε δ' οἱ φανατικοὶ αὐτοῦ κάτοικοι ἔμαθον, ὅτι τοῦ λοιποῦ ὁ Τούρκος στρατιώτης ἔμελλε νὰ φέρῃ δύο διασταυρουμένους ἀορτῆρας ἐπὶ τοῦ στήθους κατὰ τὸ αὐστριακὸν πρότυπον, ἀνεβόησαν μετὰ σαρκασμοῦ, ὅτι, ἂν ἐπέπρωτο νὰ ἐπιβληθῇ εἰς αὐτοὺς ὅπωςδὴποτε ὁ σταυρὸς, θὰ ἐλάμβανον αὐτὸν παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας ἢ τοῦ τῆς Ῥωσίας. Ὑπὸ δὲ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ τοῦ Ζβόρνικ οἱ ἐπαναστάται ἐδίωξαν τὸν διοικητὴν τὸν ἀποσταλέντα ὑπὸ τοῦ «Γκιαούρη σουλτάνου», ἐχρειάσθη δὲ

νὰ καταβάλλῃ ὁ διάδοχος αὐτοῦ τὰ δραστηριώτατα τῶν μέσων, ὅπως ἀποκατασταθῇ τὸ κύρος τοῦ Τούρκου δεσπότητος. Καὶ ἡ μὲν παῦσις τοῦ ῥωσοτουρκικοῦ πολέμου παρέσχε καιρὸν εἰς τὸν Μαχμούτ, ὅπως συνεχίσῃ τὰς ἐξ εἰλικρινοῦς προθέσεως προερχομένας μεταρρυθμίσεις αὐτοῦ, ἀλλ' οἱ Βόσνιοι Μωαμεθανοὶ ἐξηγέρθησαν καὶ πάλιν ἐναντίον κινήσεως, ἣν ἐθεώρουν ἀπειλοῦσαν τὰ τε ἀριστοκρατικά αὐτῶν προνόμια καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν. Φυσικὸν δὲ αὐτῶν ἀρχηγὸν εὔρον τὸν Χουσεῖν ἀγᾶν, τὸν φύλαρχον τῆς Γραδίσκας, κειμένης παρὰ τὰς βοσνιακὰς ὄχθας τοῦ Σάου. Εἶνε δὲ ὁ Χουσεῖν ἀγᾶς τῶν ποιητικωτάτων μορφῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Βοσνίας. Ὦν νέος, εὐειδὴς καὶ πλούσιος εἶχε τὸ θάρρος ἥρωος καὶ τὴν φήμην ἀγίου. Οἱ φίλοι αὐτοῦ ἀπεκάλουν αὐτὸν Δράκοντα τῆς Βοσνίας, καὶ, ἂν εἶχεν ὑπάρξει πραγματικὸς δράκων, οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ δὲν θὰ ἔφευγον ταχύτερον πρὸ αὐτοῦ. Ἦρκεσε δὲ νὰναπετάσῃ τὴν πρασίνην σημαίαν τοῦ Προφήτου ἐν Βαγγιαλούκα, ὅπως ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῆς χώρας ἐξαφθῇ πυρετώδης. Ἦγούμενος τῶν ἐνθουσιωδῶν ὀπαδῶν εἰσώρμησεν εἰς τὸ Σεράγιεβον. Αἱ σουλτανικαὶ ἀρχαὶ ἐξεδιώχθησαν ἐκ τῆς πόλεως ἢ-ἐφονεύθησαν, καὶ μόνος ὁ διοικητὴς ἐσώθη φυγών. Ἀλλ' οὐδὲ ταῦτα ἤρκεσαν νὰ εὐχαριστήσωσι τὸν ζήλον τοῦ νέου ἐκείνου ἀποστόλου, ἀλλ' ἐμελέτησεν οὐδὲν ἥττον ἢ ἐκστρατεῖαν ἐναντίον τοῦ σουλτάνου πέραν τῶν συνόρων τῆς Βοσνίας. Ἐν τῷ ὁλεθρίῳ ἐκείνῳ πεδίῳ τοῦ Κοσσυφοπεδίου, ὅπου πρὸ τεσσάρων καὶ ἡμίσεος αἰώνων οἱ Χριστιανοὶ τῆς Βοσνίας εἶχον μάτην ἀγωνισθῇ ἐναντίον τῶν Τούρκων, ὁ ἡγέτης τῶν Βοσνίων Μουσουλμάνων συνήθροισε τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ ἐναντίον τοῦ αὐτοῦ ἐχθροῦ. Οἱ δυσηρεστημένοι συνέρρευσαν περὶ τὴν σημαίαν αὐτοῦ πανταχόθεν, ὁ μὲν πασσᾶς τῆς Ἀλβανίας ἡγούμενος εἰκοσακισχιλίων ἀξιομάχων Ἀλβανῶν ἐκ τῆς «αἱματηρᾶς Σκόδρας», ὁ δὲ πασσᾶς τῆς Σοφίας μετ' ἀποσπάσματος ἐκ Βουλγαρίας. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν οἱ τρεῖς ἀρχηγοὶ ἦσαν ἡνωμένοι, τὰ πάντα εὐωδοῦντο· ἀλλ' ὁ πανοῦργος μέγας βεζύρης Ῥεσίτ πασσᾶς κατώρθωσε νὰ διασπάσῃ τοὺς Ἀλβανοὺς ἀπὸ τῶν Βοσνίων καὶ νὰ ἐνεργήσῃ ἰδίᾳ καθ' ἑκατέρων. Ὁ διορισθεὶς νέος διοικητὴς τῆς Βοσνίας ἐγένειε κύριος τοῦ Σαραγιέβου, καὶ ἐπέδειξε γλευασμὸν πρὸς τοὺς ἐπιχωρίους εὐπατρίδας, ἐγκαταστῆσας τὴν ἔδραν αὐτοῦ ἐν ταύτῃ τῇ πόλει ἀντὶ τοῦ Τράβνικ, ὅπου συνήθως ἤδρευεν ὁ τοποτηρητὴς τοῦ σουλτάνου. Ὁ δὲ Χουσεῖν, διαπεράσας τὸν Σᾶον, ἔφυγεν εἰς τὴν Σλαβονίαν, ὅπου κατὰ τὰς δοθείσας

ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας διαταγὰς ἔτυχε δεξιώσεως εὐλαβεστάτης. Ἀλλ' ἡ διαμονὴ αὐτοῦ πλησιέστατα τῶν συνόρων παρ-εἶχεν ἀφορμὴν εἰς ταραχὰς, ἐπειδὴ βοσνιακαὶ συμμορίαι ἐδῆουν διηνεκῶς τὰ σύνορα τῆς αὐστριακῆς αὐτοκρατορίας καὶ τρεῖς ἡ αὐστριακὴ κυβέρνησις εἶχεν ἀναγκασθῇ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς δυσπειθεῖς ὑπηκόους τοῦ σουλτάνου. Διὸ ἀφέθη εἰς τὸν Χουσεῖν ἡ ἐκλογὴ ἢ νὰ διαμεῖνῃ αὐτόθι ἐπὶ τῷ ὄρφῳ περιορισμοῦ καὶ ἐπιτηρήσεως ἢ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Τουρκίαν. Προετίμησε δὲ τὴν εἰς τὴν Τουρκίαν ἐπιστροφὴν, καὶ ἀπέθανεν ἐξόριστος κατὰ τὴν μετάβασιν αὐτοῦ εἰς Τραπεζοῦντα.

Κωνστ. Μανρομιχάλης (Ἰδε σελ. 148).

Ἀλλ' ἡ ἀποστασία τοῦ 1831 ἦτο ἀπλῶς ὁ πρόδρομος περαιτέρων ταραχῶν. Ὅτε ὁ νέος σουλτᾶνος Ἀβδουλ Μετζιτ προεκήρυξε τὴν ἰσονομίαν ἅπαντων τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ διὰ τοῦ πολυθρυνλήτου *χάτι-σερίφ* τοῦ Γκιουλ-χανέ, οἱ δυσηρεστημένοι τῆς Βοσνίας ἀντέταξαν καὶ πάλιν ἀντίστασιν ἀπεγνωσμένην.

Τέλος τῷ 1849 ἡ ἐξέγερσις ἔλαβε διαστάσεις τοσοῦτον φοβεράς, ὥστε ὁ σουλτᾶνος ἀπεφάσισε νὰ καταργήσῃ καθ' ὅλοκληρίαν τὸ φεουδαλικὸν σύστημα. Διὸ ἀπέστειλε τὸν περιώνυμον Ὅμαρ πασσᾶν, Κροάτην ἀρνησίθρησκον καὶ κατὰ ταῦτα Σλά-

βον Μωαμεθανὸν, οἱοὶ πολλοὶ τῶν Τουρκοβοσνίων, ὅπως ὑποτάξῃ πᾶσαν ἀντιπολίτευσιν εἰς τὸ θέλημα αὐτοῦ. Συνέπραττε δὲ μετὰ τῶν ἀποστατῶν κρύφα ὁ Ἀλῆς πασσᾶς Ῥιζβανμπέγοβιτς, ὁ τελευταῖος τῶν μεγάλων ἀνδρῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑρζεγοβίνης, ὅστις εἶχε ταχθῇ ὑπὲρ τοῦ σουλτάνου κατὰ τὴν ἀποστασίαν τοῦ 1831 καὶ εἶχεν ἀνταμειφθῇ διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἀναθέσεως τῆς διοικήσεως τῆς ἐπαρχίας ταύτης. Ἐκτοτε δ' ἔζη ὁ Ῥιζβανμπέγοβιτς δίκην ἀνεξαρτήτου ἡγεμόνος ἐν τῷ κάστρῳ τοῦ Στολάτζ καὶ ἐν τῇ κατὰ τὸ Μπουνᾶ, πλησίον τοῦ Μοστάρ, λαμπρᾷ θερινῇ αὐτοῦ ἑδρᾷ. Καὶ ἐκεῖνος μὲν ἐκάλει τὴν Ἑρζεγοβίνην «ἐπαρχίαν του», οἱ δ' ὑπῆκοοι αὐτοῦ ὠνό-

μαζον αὐτὸν «δεύτερον δοῦκα Στέφανον» μετὰ τὸν πολὺν Στέφανον Βουξίτς τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, ὅστις προσωνυμεῖτο δοῦξ, γερμανιστὶ Herzog, ἐξ ἧς γερμανικῆς προσωνυμίας προῆλθε τὸ νέον ὄνομα τῆς Ἑρζεγοβίνης, καλουμένης πρότερον Χελμός (Chl'm). Ἦτο δὲ ὁ Ἀλῆς πασσᾶς πράγματι ὁ πατὴρ τοῦ ἰδίου λαοῦ. Ἐδίδαξε τοὺς κατοίκους νὰ καλλιεργῶσιν ὄρουζαν ἐν τοῖς τέλμασι τῆς Ναρέντας, ἐφύτευσεν ἐλαίας καὶ ἀμπέλους, ἐπειράθη δὲ καὶ νὰ διαδώσῃ τὴν βομβυκοτροφίαν. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς Χριστιανοὺς τοὺς ἀποτολμῶντας νὰ ποστατήσωσιν ἦτο αὐστηρὸς, εἶχε δὲ, ὡς εἰκὸς, συμπαθῶς πρὸς τοὺς δυσηρεστημένους Μουσουλμάνους εὐπατρίδας. Ἀλλ' ὁ Ὁμάρ πασσᾶς ἦτο ἀπαράμιλλος ἐν τῷ δόλῳ. Καὶ δὴ ἅμα τῇ καθυποτάξει τῆς Βοσνίας ὁ ἀρχιστράτηγος ἐκεῖνος τοῦ σουλτάνου εἰσῆλασεν εἰς τὸ Μοστάρ. Ἐκάλεσε δὲ τὸν πανοῦργον ἀνταγωνιστὴν εἰς γεῦμα, καὶ, ὅτε ὁ πρεσβύτης ἦλθε, παρέσυρεν αὐτὸν εἰς τὴν πολυθρύλητον μὸστ, ἦτοι γέφυραν ἐπὶ τῆς Ναρέντας, ἐξ ἧς τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Μοστάρ, καὶ ἀνεβίβασεν αὐτὸν ἐπὶ ὄνου εἰς δεῖγμα καταφρονήσεως. Εἰς τοιοῦτον δ' ἐξευτελισμὸν περιπεσὼν ἰκέτευσε ὁ Ῥίζβανμπέγοβιτς τὸν αἰχμαλωτίσαντα νὰ στείλῃ αὐτὸν εἰς τὸν σουλτᾶνον, ὅπως κριθῇ. Ἀλλ' ὁ Ὁμάρ ἐφοβήθη νὰ στείλῃ εἰς τὴν τουρκικὴν πρωτεύουσαν ἐχθρὸν οὕτω πολῦτιμον. Ἐν δὲ τῶν ἐπικαίρων ἐκείνων συμβαμάτων τῶν κοινοτάτων ἐν τῇ τουρκικῇ ἱστορίᾳ ἀπῆλλαξεν αὐτὸν πάσης στενοχωρίας. Καὶ δὴ ὅπλον τι, ὡς διηγεῖτο ἡ ἐπίσημος ἔκθεσις, συνέπεσε νὰ ἐκπυρσοκροτήσῃ νύκτωρ, καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ αἰχμαλώτου ἔτυχε νὰ εὗρεθῇ κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς σφαίρας. Οὕτως ἡ Βοσνία καὶ ἡ Ἑρζεγοβίνη εὗρίσκοντο ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ὁμάρ. Καὶ οἱ μὲν βέηδες ἀπέβαλον τὰρχαῖα τιμαριωτικὰ προνόμια, ἡ δὲ χώρα διωκεῖτο ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πρὸς ἔνδειξιν δὲ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ὁ Ὁμάρ κατέστησε τῷ 1850 ὀριστικὴν ἔδραν τῆς διοικήσεως τὸ Σαράγιεβον ἀντὶ τοῦ Τράβνικ, καὶ ἐτήρησε τὴν ἀρχὴν γενικοῦ διοικητοῦ ἐπὶ εἴκοσι σχεδὸν ἔτη. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ κῦρος αὐτοῦ δὲν κατῴρθωσε νὰ περιστείλῃ τὴν ἀμοιβαίαν ἀντιπάθειαν Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων. Ὅσάκις δὲ συνέβαινε χριστιανικὴ ἐξέγερσις ἐν Ἑρζεγοβίνῃ οἱ Μαυροβούνιοι ἤρχοντο πρὸς βοήθειαν τῶν Σέρβων ἀδελφῶν, ὄντων ὁμοφύλων καὶ ὁμοθρήσκων.

Τὸ Μαυροβούνιον ἦτο πράγματι διηνεκῆς πηγὴ ταραχῶν ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ὁ ἀρχιερατικὸς ἡγεμὼν Πέτρος Α' ἐπεχείρησε τῷ 1819 ἐπιτυχῇ ἐκστρατείαν ἐναντίον τοῦ διοικητοῦ τῆς Βοσνίας· ἡ

δὲ ἐπὶ τοῦ ῥωσοτουρκικοῦ πολέμου ἀπόκρουσις τουρκικῆς ἐπιδρομῆς ἐκ τῆς Ἀλβανίας ἤγαγεν εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς κυριαρχίας τοῦ Μαυροβουνίου ἐπὶ τῆς φυλῆς τῶν Πιπέρη. Ὅτε δὲ τῷ 1830 ἔληξεν ἡ μακρὰ, ἐπὶ τεσσαράκοντα καὶ ὀκτὼ ὅλα ἔτη διαρκέσασα ἀρχὴ τοῦ Πέτρου Α΄, εἶχε τὴν εὐχαρίστησιν, ὅτι εἶχε προσαρτήσῃ εἰς τὸ μικρὸν αὐτοῦ κράτος τὰ τρία διαμερίσματα τῶν Πιπέρη, τῶν Κούτζη καὶ τῶν Μπιγελοπαῦλις, οὕτω καλουμένων ἀπὸ «τοῦ υἱοῦ Παύλου τοῦ Λευκοῦ», ἐγγόνου τοῦ μεσαιωνικοῦ ἥρωος Λὲκ Δουκατζίη. Ἀλλὰ δὲν εἶχε μόνον σχεδὸν διπλασιάσει τὸ Μαυροβούνιον· εἶχε πρὸς τούτοις παρὰσχει εἰς τὴν χώραν κώδικα καὶ εἶχε κατορθώσει τὴν πληρωμὴν τῆς ἐπὶ μακρὸν χρόνον μὴ συνεχισθείσης ἐνιαυσίας χορηγίας χιλίων δουκάτων καὶ τὴν διαρρύθμισιν τῶν συνόρων μεταξὺ τοῦ Μαυροβουνίου καὶ τῆς νέας αὐτοῦ γείτονος Αὐστρίας. Αἱ μέλλουσαι γενεαὶ θὰ θεωρήσωσιν ἴσως ὥς τὸ σπουδαιότατον καὶ μάλιστα μοιραῖον γεγονὸς τῆς μακρᾶς αὐτοῦ ἀρχῆς τὴν ὑποκατάστασιν ταύτην δραστηρίας εὐρωπαϊκῆς δυνάμεως εἰς τὴν ἐπιθάνατον βενετικὴν πολιτείαν ἐν τῇ κατοχῇ τῆς Δαλματίας. Καὶ ἡ μὲν ὑπὸ τῶν Γάλλων προσάρτησις τῆς ἐπαρχίας ταύτης ὑπῆρξεν ἀπλοῦν ἐπεισόδιον, οἱ δὲ Αὐστριακοὶ ἐγκατέστησαν μονίμως, καὶ ἡ ὑπ' αὐτῶν κατάληψις τῆς Ἑρζεγοβίνης τῷ 1878 καὶ ἡ προσάρτησις αὐτῆς τῷ 1908 ἐπηύξησαν τὴν σύγχυσιν τῶν ὀρεσιβίων.

Τὸν Πέτρον Α΄, ὅστις τιμᾶται ὡς ἅγιος ὑπὸ τῶν εὐλαβῶν προσκυνητῶν τῶν ἐπισκεπτομένων τὸν ἐν τῇ μοναστηριακῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Κετίγνης τάφον αὐτοῦ, καὶ εἶνε γνωστὸς ὡς ὁ «μέγας βλαδίκας», διεδέχθη κατὰ τὸ ἔθος ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ, λαβὼν τὸ ὄνομα Πέτρου Β΄. Ὁ νέος ἀρχιερατικὸς ἡγεμὼν, ὅστις συνεδύαζε τὰς ιδιότητας ποιητοῦ, συγγραφέως ἱστορικῶν δραμάτων καὶ πολιτευτοῦ, οὐκ ἄσυνήθεις ἐν τῇ δυναστείᾳ τῶν Πέτροβις, κατήρξατο τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ δι' ἐπαλλήλων μεταρρυθμίσεων. Καὶ δὴ συνέστησεν ἀστυνομικὸν σῶμα, ἱδρυσεν τυπογραφεῖον, διάδοχον τοῦ ἱδρυθέντος εἰς Ὀβὸδ τῷ 1493, κατέστησεν ἔμμισθον μόνιμον γερουσίαν (Σοβιέτ) ἐκ δώδεκα μελῶν καὶ προέδρου μετὰ βουλευτικῆς καὶ δικαστικῆς ἐξουσίας, καὶ διήρσε τὴν μεγεθυθεῖσαν ἡγεμονίαν εἰς ὀκτὼ διαμερίσματα (ναχιέ), ὧν τὰ τέσσαρα πέραν τῆς κοιλάδος τῆς Ζέτας γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα Beda (Ὅρη) ἔδωκαν εἰς τὸν ἡγεμόνα τὴν δευτέραν αὐτοῦ προσωνυμίαν. Ὁ δὲ πληθυσμὸς τοῦ οὕτω διοργανωθέντος κρατιδίου ὑπελογίζετο τῷ 1846 ἀνερχόμενος εἰς ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδας ψυχῶν.

Πρὸς τούτοις δ' ὁ Πέτρος Β' κατήργησε τὸ δυαδικὸν σύστημα τῆς κυβερνήσεως, ὅπερ εἶχεν ἰσχύσει ἀπὸ τοῦ 1516. Ἀπ' ἐκείνου τοῦ χρόνου ὁ ἀρχιερατικὸς ἡγεμὼν εἶχε πάντοτε παρ' ἑαυτῷ λαϊκὸν ἄρχοντα, γνωστὸν ὡς τὸν πολιτικὸν «διοικητὴν», ὅστις τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς ἐξελέγετο μεταξὺ τῶν ἀρχουσῶν οἰκογενειῶν τοῦ διαμερίσματος Κατουνσκα, ἐν ᾧ κεῖται ἡ Κετίνγη, κατόπιν δ' ἦτο πάντοτε μέλος τοῦ οἴκου τῶν Ῥάδονιτς. Ἐκτραγείσης δ' ἔριδος μεταξὺ τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ πολιτικοῦ διοικητοῦ, ἐκεῖνος ἔλυσε τὸ ζήτημα τῷ 1832 ψηφίσας τὴν κατάλυσιν τῆς ἀρχῆς ταύτης καὶ τὴν ἔξωσιν τοῦ Βούκου Ῥάδονιτς, τοῦ τελευταίου τῶν πολιτικῶν διοικητῶν. Οὕτως ἐν Μαυροβουνίῳ, καθ' ἃ ἐν Ἰαπωνίᾳ, ἡ πνευματικὴ ἀρχὴ κατέλυσε τὴν κοσμικὴν, καὶ κατὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα εἴκοσιν ἔτη τὸ Μαυροβούνιον ὑπῆρξε θεοκρατικὴ πολιτεία, ἀλλὰ μάχιμος, καθ' ἃ πάντοτε. Μάτην ὁ σουλτᾶνος ἐπειράθη νὰ πείσῃ τὸν ἀρχιερατικὸν ἡγεμόνα νὰναγνώρισῃ τὴν Πύλην ὡς ἐπικυρίαρχον διὰ τῆς εἰς αὐτὸν καὶ τοὺς κληρονόμους προσφορᾶς τῆς Σκόδρας, λιμένος ἐν τῇ παραλίᾳ τοῦ Ἀδρίου καὶ μέρους τῆς Ἑρζεγοβίνης. Ὁ Πέτρος Β' δὲν ἠδύνατο ἔνεκα τῆς ὑπέρφρονος καὶ δυσυποτάκτου αὐτοῦ ἀνεξαρτησίας νὰνεχθῇ θέσιν ὑπηκούτητος οἷα ἡ τοῦ Μίλος. Ὡς ἐκ τούτου συνεκροτήθη τῷ 1832 νέος πόλεμος μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ τοῦ Μαυροβουνίου, καθ' ὃν ἠττήθησαν οἱ Τοῦρκοι· τῷ δὲ 1835 οἱ Μαυροβούνιοι κατέλαβον τὴν ἀρχαίαν μαυροβουνιωτικὴν πρωτεύουσαν Ζαβλνᾶκ, ἀλλ' ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν ἐθεώρησε συνετὸν νὰποδώσῃ αὐτὴν εἰς τὸν σουλτᾶνον· τῷ δὲ 1840 ἡ μελετηθεῖσα ἄλωσις τῶν ἔτι τουρκικῶν πόλεων Ποδγορίτσης καὶ Σποῦι προεκάλεσε νέαν τουρκικὴν ἐπιδρομὴν. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀόριστον τῆς καταστάσεως τοῦ παρὰ τὰ σύνορα τῆς Ἑρζεγοβίνης διαμερίσματος Γραχόβου περιέπλεξε τοὺς Μαυροβούνιους εἰς συγκρούσεις πρὸς τὴν Τουρκίαν ἐφ' ἱκανὰ ἔτη. Συνθήκη δ' ὑπογραφεῖσα τῷ 1838 ἐκήρυξε τὸ Γράχοβον οὐδέτερον ἔδαφος ὑπὸ κληρονομικὸν βοεβόδαν, ἐπικυρούμενον ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Μαυροβουνίου καὶ τῶν διοικητῶν τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης· ἡ δὲ μεταβατικὴ αὕτη κατάστασις πραγμάτων ἐσυνεχίσθη διὰ μεταγενεστέρων συμβάσεων. Τέλος τῷ 1843 ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάληψις τῶν ἐν τῇ λίμνῃ τῆς Σκόδρας νήσων Λεσσανδρείας καὶ Βρανίνης, συνεπιφέρουσα τὴν παρενόχλησιν τῆς ἁλieiας, ἐβλάψε μεγάλως τὸ παρακείμενον διαμέρισμα τοῦ Μαυροβουνίου. Καὶ ἐπηκολούθησαν μὲν ἱκανὰ ἔτη ποιας τινος εἰρήνης

μετὰ τῆς Τουρκίας, ἀλλ' εἶχεν ἤδη συμβῆ αἵματηρὸν ἐπεισόδιον μετὰ τῆς ἄλλης μεγάλης γείτονος τοῦ μικροῦ μαυροβουνιωτικοῦ κράτους. Ἡ φράτρα τῶν Πάστροβιτς, οἰκοῦσα κατὰ τὴν ἀπὸ Βουδούης μέχρι Σπίτσης αὐστριακὴν παραλίαν, εἶχε πωλήσει τὰς γαίας αὐτῆς εἰς τοὺς Μαυροβουνίους, ἐφιεμένους, ὥς εἰκὸς, διεξόδου πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἡ δ' Αὐστρία ἀντετάχθη εἰς τὴν τοιαύτην ἐνεργὸν κατά-

Κωνσταντῖνος Κανάρης.

ληψιν τοῦ ἐδάφους αὐτῆς ὑπὸ τῶν γειτόνων, καὶ προσεφέρθη νάποζημιώσῃ τοὺς ἀγοραστάς. Ἀλλ' ἡ ἐκτίμησις ἤγαγε μοιραίως εἰς σύγκρουσιν μεταξὺ τῶν Αὐστριακῶν καὶ τῶν Μαυροβουνίων τῷ 1838, καὶ μόλις ἑνὸς ἑκατομμυρίου δραχμῶν ἀποζημιώσιν ἔλαβον οἱ Μαυροβούνιοι ἀπέναντι τῆς ἀπωλείας τῆς παραλιακῆς ἐκείνης λωρίδος. Ἐτι δὲ σοβαρώτερος ὑπῆρξεν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, συμβὰν σχεδὸν ἄγνωστον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Μαυροβουνίου, ὁ ἐκραγείς τῷ 1847 ἔνεκα τῆς ἀποπείρας τῶν διαμερισμάτων Πιπέρη καὶ

Τσρνίτσα, ἀξιώσαντων νὰ χωρισθῶσιν ἀπὸ ἡγεμονίας πιεζομένης ὑπὸ λιμοῦ καὶ μὴ δυναμένης νάνακουφίσῃ αὐτοὺς διὰ τῶν ἐλευθερίων σιτηρεσίων τῶν Τούρκων. Ἀλλ' οἱ στασιασταὶ καθυπετάχθησαν, καὶ οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῶν ἐτυφεκίσθησαν.

Οὐχὶ δ' ἐν μόνῃ τῇ Εὐρώπῃ ὁ μεταρρυθμιστὴς σουλτᾶνος Μαχμουτ εἶχεν ἀντιμετώπους ἐχθρούς. Μόλις εἶχε περατώσει τὸν πρὸς τοὺς Ἑλλήνας πόλεμον καὶ ὑπογράψει τὴν συνθήκην τῆς Ἀδρια-

νουπόλεως μετὰ τῶν Ῥώσων, ὅτε ἡ γοητεία αὐτοῦ ἐπλήγη τῷ 1830 ἐν Ἀφρικῇ διὰ τῆς ὑπὸ τῶν Γάλλων κατακτήσεως τῆς Ἀλγερίας, ἥτις εἶχε μὲν ἀναγνωρίσει κατ' ὄνομα τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Τουρκίας τῷ 1519, ἀλλὰ πράγματι ἦτο ἐπὶ μακρὸν ἀνεξάρτητος ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν ἀρχόντων αὐτῆς *ντέδων*. Πολὺ δὲ σπουδαιότερα τῆς ἠθικῆς ταύτης ἥττης ὑπῆρξεν ἡ ἐν ἔτει 1831 ἀποστασία τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου Μεχμέτ Ἀλῆ, ἥτις ἠπειλήσεν αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν τοῦ ὀθωμανικοῦ θρόνου. Ὁ φιλόδοξος Ἀλβανὸς δὲν εἶχεν ἀρκεσθῆ εἰς τὴν ἀμοιβήν, ἣν εἶχε λάβει χάριν τῶν εἰς τὸν ἐπικυρίαρχον ἐπὶ τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως παρασχεθειῶν ὑπηρεσιῶν. Ἡ Κρήτη ἐφαίνετο εἰς αὐτὸν ἀντισήκωμα δυσανάλογον τῆς ἀπωλείας τῆς Πελοποννήσου· μάτην δ' ἠξίωσε παρὰ τοῦ σουλτάνου νὰ ποζημιώσῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἰβραΐμ διὰ τῆς παραχωρήσεως τοῦ πασσαλικίου τῆς Δαμασκοῦ, καὶ ἡ ἄρνησις κατέστησεν ἐντονώτερον τὸν πόθον αὐτοῦ, ὅπως ἀποκτήσῃ αὐτό. Ἐγίνωσκεν, ὅτι αἱ μεταρρυθμίσεις τοῦ Μαχμούτ Β' εἶχον καταστήσει αὐτὸν ἀντιδημοτικόν. Ὁρησκευτικὸς φανατισμὸς καὶ κεκαλυμμένα συμφέροντα εἶχον ὁμοίως τρωθῆ διὰ τῆς καταλύσεως τῶν δερβισίων τοῦ Μπεκτάς, ἥτις εἶχεν ἐπακολουθήσει εἰς τὴν διάλυσιν τοῦ σώματος τῶν γενιτσάρων. Ἐμπρησμοὶ μετὰ ἐμπρησμοὺς ἀπεδείκνυν τὴν διαφωνίαν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρχαιοτρόπων συντηρητικῶν πρὸς τὰς νέας μεθόδους τοῦ ἀναμορφωτοῦ σουλτάνου· ἐπαναστάσεις δὲ μετ' ἐπαναστάσεις ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις ὑπέβαλλον τὴν ἰδέαν μεγαλειτέρας καὶ πιθανῶς ἐπιτυχεστέρας ἐξεγέρσεως ἐν Ἀφρικῇ. Ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς ἠδύνατο νὰ θεωρῇ μετ' αὐταρεσκείας τὴν ἐν Αἰγύπτῳ κατάστασιν ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν χωρῶν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Γάλλος μὲν ἀξιωματικὸς εἶχε διοργανώσει τὸν στρατὸν αὐτοῦ, Γάλλος δὲ ναυπηγὸς εἶχεν ἀνακατασκευάσει τὸν στόλον αὐτοῦ, Γάλλος ἱατρὸς εἶχε διδάξει τοὺς ἱατροὺς αὐτοῦ· αὐτὸς δ' ἐκεῖνος ἦτο ὁ μόνος γαιοκτήμων, ὁ μόνος βιομήχανος, ὁ μόνος ἐπιχειρηματίας τῆς χώρας ἐκείνης, ἐν ᾗ ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ὑπελογίζετο ἔχουσα ὁμοίως μικρὰν ἀξίαν ὥς ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν Φαραώνων. Τὸ μόνον δὲ λείπον ἦτο τελεία ἀνεξαρτησία, καὶ ἡ ὥρα ἐφαίνετο κατάλληλος πρὸς ἐπίτευξιν αὐτῆς. Πρόφασις δ' εὗρέθη εὐκόλως ἐν τῇ ἀρνήσει τοῦ πασσᾶ τῆς Πτολεμαίδος Ἀβδουλλᾶ, ἀποπονηθέντος νὰ ποδώσῃ Αἰγυπτίους τινὰς πρὸς φυγὰς, θύματα τῆς σοσιαλιστικῆς πολιτείας τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ, εὗρόντα ἄσυλον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πόλει τῶν

σταυροφόρων. Ἐπὶ τούτοις δ' ὁ Ἰβραῖμ εἰσέβαλεν εἰς τὴν Συρίαν, καὶ ὁ στρατὸς αὐτοῦ κατέλαβε τὴν Ἰόππην καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἔνεκα δὲ τῆς βραδείας ἀποφάσεως τοῦ σουλτάνου περὶ ἀποκηρύξεως τοῦ ἀποστάτου ὑπηκόου ἐπηκολούθησεν ἡ ἄλωσις τῆς Πτολεμαίδος, ἡ ἥττα τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων καὶ ἡ παράδοσις τῆς Δαμασκοῦ. Ὁ στρατηγὸς τῶν ἐπιδρομῶν Ἰβραῖμ διὰ μὲν τῆς διπλωματικῆς αὐτοῦ δεξιότητος προσεῖλκυσε τὰς συμπαθείας τῶν κατοίκων τῆς Συρίας, διὰ δὲ τῆς στρατηγικῆς δεινότητος ἐνίκησε τοὺς Ὀθωμανοὺς στρατηγοὺς, οὐδ' αὐτοῦ τοῦ ἀρχιστρατήγου Χουσεῖν πασσᾶ ἐξαιρουμένου, εἰς τρεῖς ἁλλεπαλλήλους μάχας. Ὁ νικηφόρος αἰγυπτιακὸς στρατὸς διῆλθε τὸ ὄρος Ταῦρον καὶ εἰσῆλασεν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, καὶ ὁ ἀντιβασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου ἠξίωσε τὴν ἤδη κατακτηθεῖσαν Συρίαν ὡς ἔπαθλον τῆς εἰρήνης. Ὁ δὲ Μαχμούτ ἐζήτησε τὴν ἀρωγὴν τῆς Μεγάλης Βρεττανίας, καὶ ἀπέστειλε τὸν Ῥεσίτ πασσᾶν, ὅστις εἶχε πρὸ μικροῦ εἰρηνεύσει τὴν Ἀλβανίαν, ἵνα καταστείλῃ τὴν ἀποστασίαν τοῦ μεγίστου τῶν ζώντων Ἀλβανῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ῥεσίτ ἠττήθη τῇ 9 Δεκεμβρίου 1831 καὶ ἐξωγήθη ἐν Ἰκονίῳ, αὐτὴ δὲ ἡ Κωνσταντινούπολις ἐφαίνετο ἐκτεθειμένη εἰς τὸ ἔλεος τοῦ ἀποστάτου ὑπηκόου. Μάτην ὁ σουλτᾶνος ἐπελήφθη διαπραγματεύσεων πρὸς τὸν Μεχμέτ Ἀλῆν εἰσγηγῆσαι τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως. Κύριος ὢν τῆς Συρίας ὁ ἀντιβασιλεὺς ἠξίωσε καὶ τὰ Ἄδανα. Ἀπορριφθείσης δὲ τῆς ἀξιώσεως ταύτης, ὁ Ἰβραῖμ διέταξε τὰς προφυλακὰς αὐτοῦ νὰ καταλάβωσι τὴν Προῦσαν, τὴν ἀρχαίαν πρωτεύουσιν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Τότε ὁ Μαχμούτ, βλέπων, ὅτι ἡ μὲν ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἦτο ἀπησχολημένη περὶ τὰ τοῦ Βελγίου, ἡ δὲ γαλλικὴ ἀπέκλινε μετὰ συμπαθείας πρὸς ἡγεμόνα, οὗ αἱ ἐπιτυχίαι ὠφείλοντο κατὰ μέγα μέρος εἰς γαλλικὴν διοργάνωσιν, ἐρρίφθη εἰς τοὺς κόλπους τοῦ πατροπαράδοτου ἐχθροῦ, τοῦ τσάρου, οὗ ὁ στρατὸς πρὸ χρόνου βραχυτέρου τεσσάρων ἐτῶν εἶχεν ὀδεύσει ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1833 ῥωσικὸς στόλος εἰσέπλευσεν εἰς τὸν Βόσπορον. Οὕτως ὁ «προστάτης» τῶν Ῥωμάνων καὶ τῶν Σέρβων ἐναντίον τοῦ ἐπικυριάρχου αὐτῶν εἶχεν ἀναλάβει τὴν «προστασίαν» τοῦ ἐπικυριάρχου τούτου ἐναντίον τοῦ ἰδίου ὑποτελοῦς.

Ἡ ἄφιξις τῶν Ῥώσων εἰς τὸν Βόσπορον προεκάλεσεν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ σύγχυσιν πολὺ μεγαλειτέραν τῆς προξενθείσης ὑπὸ τῶν νικῶν τοῦ Ἰβραῖμ. Ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτῶν πρὸς τὴν Τουρ-

κίαν αἱ χριστιανικαὶ δυνάμεις εἶχον πάντοτ' ἐπιδείξει μεγαλείτερον ζῆλον διὰ τὰ νομιζόμενα ἴδια ἑαυτῶν συμφέροντα ἢ διὰ τὰ τοῦ σουλτάνου ἢ τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ. Οἱ δὲ πολιτευταὶ τοῦ Λονδίνου καὶ τῶν Παρισίων ἐνδιεφέροντο πολὺ μᾶλλον ὅπως μὴ ἀποκτήσῃ ὁ τσάρος μονομερῆ δύναμιν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἢ ὅπως μὴ ἀνατρέψῃ τὸν οἶκον τοῦ Ὁθμὰν δυναστεία ἀλβανική. Ἀλλ' ὅμως, καθ' ὃν χρόνον οἱ Ἄγγλοι καὶ Γάλλοι διπλωμάται ἀπέστελλον ἔγγραφα, οἱ Ῥῶσοι ἐνίσχυνον τὸ ἀξίωμα αὐτῶν. Καὶ δευτέρα μὲν ῥωσικὴ μοῖρα εἰσέπλευσεν εἰς τὸν Βόσπορον, ῥωσικὸς δὲ στρατὸς ἐστρατοπέδευσε κατὰ τὰς ἀσιατικὰς αὐτοῦ ἀκτὰς. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ῥῶσοι δὲν εἶχον ἀκόμη ἐκκενώσει τὴν Σιλιστρίαν καὶ τὰς Ἡγεμονίας, εὐκόλως ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιηθῶσι καὶ ἄλλαι δυνάμεις. Τότε ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς καὶ ὁ Μαχμουτ ἐσυνθηκολόγησαν, τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου λαβόντος χάριν μὲν ἑαυτοῦ τὴν ὅλην Συρίαν, χάριν δὲ τοῦ υἱοῦ τὴν φορολογικὴν περιοχὴν τῶν Ἀδάνων. Ἐν ᾧ δὲ οὕτως ἐστέφθη ὑπὸ ἐπιτυχίας ἡ κατὰ τοῦ κυριάρχου ἐπίθεσις τοῦ Μαχμουτ, ὁ τσάρος ἀπεφάσισε νὰ ἐξασφαλίσῃ ἰδίαν ἑαυτοῦ ἀμοιβὴν ἐπὶ τῇ ὑπερασπίσει τοῦ σουλτάνου. Καὶ δὴ τῇ 26 Ἰουνίου 1833 ἐν τῷ Χουγκιάρ Ἰσκελεσῆ, χωρίῳ κειμένῳ ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς παραλίας τοῦ Βοσπόρου, οὗ τὸ ὄνομα σημαίνει «ἀποβάθραν τοῦ ἀνθρωποκτόνου», ὑπεγράφη ῥωσοτουρκικὴ συνθήκη ἀμοιβαίας συμμαχίας καὶ βοηθείας. Ἡ Ῥωσία ὑπερεοῦτο νὰ παράσχῃ στρατὸν χάριν τοῦ σουλτάνου ἐν περιπτώσει ἀνάγκης· ἀλλὰ διὰ μυστικοῦ ἄρθρου ὠρίζετο, ὅτι, ἂν ἡ ἀνάγκη αὕτη ἐβάρυνε τὴν Ῥωσίαν, ὁ σουλτᾶνος ἀντὶ τῆς παροχῆς στρατοῦ ὧφειλε νὰ κλείσῃ τὰ Δαρδανέλλια εἰς τὰ πολεμικὰ πλοῖα παντὸς ἔθνους. Οὕτως, ἐν ᾧ ἡ Ῥωσία ἠδύνατο νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὰ πράγματα τῆς Τουρκίας, αἱ ἄλλαι δυνάμεις ἀπεκλείοντο, καὶ διὰ μιᾶς καὶ μόνης κονδυλίας ὁ σουλτᾶνος εἶχεν ἀπεκδυθῇ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ἀνεξαρτησίαν. Καὶ τὸ μὲν ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν, καταληφθὲν ἐξ ἀπροσδοκήτου, ἐπειδὴ μόλις μετὰ τὴν παρέλευσιν ἱκανῶν μηνῶν ἀπὸ τῆς ἀγγελίας τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης κατώρθωσε νὰ λάβῃ ἀκριβὲς κείμενον τῆς συνθήκης παρὰ τινος ἐφημερίδος τοῦ Λονδίνου, προσεποιεῖτο, ὅτι ἠγνόει τὴν ὑπαρξιν αὐτῆς. Ἐν τούτοις δὲ ἡ δύναμις τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας ἐξέπιπτεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου ἡ Ῥωσία ἦτο πανίσχυρος, οὐδ' ἐτάραξαν τὸν τσάρον μεγάλως αἱ ἐπακολουθήσασαι διαμαρτυρίαι τῶν δύο ἐσπερίων δυνάμεων, ὧν εἶχεν ἐξαπατήσῃ τὴν διπλωματίαν.

Ἡ δὲ μεταξὺ τοῦ σουλτάνου καὶ τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου εἰρήνη δὲν διήρκεσεν ἐπὶ μακρὸν, ἐπειδὴ οὔτε ὁ Μαχμούτ Β΄ ἦτο ἀνὴρ δυνάμενος νὰ λησμονήσῃ τὴν ταπείνωσιν αὐτοῦ, οὔτε ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς εἶχε τὴν δεξιότητα νὰ ἐπωφεληθῇ τὰς ἰδίας ἐπιτυχίας. Οἱ μὲν Σῦροι μετ' ὀλίγον χρόνον ἤρξαντο δυσαρεστούμενοι ἐπὶ τῇ ἀρχῇ τοῦ νέου αὐτῶν δεσπότη. Ὁ δὲ Ἰβραΐμ, καθ' ἃ πᾶς τις ἄλλος ἀποπειραθεὶς νὰ ἐπιβάλῃ ἐν Τουρκίᾳ διὰ τῆς βίας ἰσονομίαν πασῶν τῶν φυλῶν καὶ πάντων τῶν δογμάτων, ἐξήγειρε τὴν ἀντιπολίτευσιν τῶν Μουσουλμάνων, ἀπὸ μακροῦ εἰθισμένων νὰ ὑπολαμβάνωσι τοὺς Χριστιανοὺς ὑποδεεστέρους ἑαυτῶν. Καὶ διὰ μὲν τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ πατρῷου συστήματος μονοπωλίων ἐχαλάρωσε τὸ ἐμπόριον τῆς Συρίας, διὰ δὲ τῆς ἐπιβολῆς προγραφῶν προσέβαλε τοὺς ὀρεσιβίους τοῦ Λιβάνου καθ' ὅμοιον ἐντελῶς τρόπον, καθ' ὃν οἱ Νεότουρκοι τῆς σήμερον ἀπέστησαν ἑαυτῶν τοὺς τῆς Ἀλβανίας. Διὸ ἤδη τῷ 1834 εὐρέθη ἡναγκασμένος νὰ καταστείλῃ ἀποστασίαν, ἣν μόνον ὑπὸ τῶν ξένων διπλωματῶν ἐκωλύθη νὰ ὑποστηρίξῃ ὁ Μαχμούτ. Καὶ ἐπηκολούθησαν μὲν καὶ ἄλλαι ἐξεγέρσεις, ἀλλὰ διετηρήθη ἔνοπλος εἰρήνη μέχρι τοῦ 1839, ὅτε ὁ Μαχμούτ δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ συγκρατηθῇ. Ἀμφότεροι οἱ ἀντίπαλοι εἶχον ἰδιαίτοντας λόγους ὅπως ἐπισπεύσωσι τὰς ἐχθροπραξίας. Καὶ δὴ ὁ Μαχμούτ εἶχεν ἐπ' ἐσχάτων συνάψει μετὰ τῆς Ἀγγλίας ἐμπορικὴν συνθήκην, δι' ἧς ἀπεκρούετο ἡ ἐν τῇ τουρκικῇ αὐτοκρατορίᾳ εἰσαγωγή μονοπωλίων. Ἀλλ' οὕτω κατεφέρετο δεινὸν πλήγμα κατὰ τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος τοῦ εἰσαχθέντος ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Συρίᾳ ὑπὸ τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Διὸ αὐτὸ τὸ συμφέρον ἐπέβαλλεν εἰς αὐτοὺς εἴπερ ποτὲ τὴν ἀπόσχισιν τῶν κτήσεων αὐτῶν ἀπὸ τῶν λοιπῶν ὀθωμανικῶν χωρῶν διὰ τῆς κηρύξεως ἀνεξαρτησίας. Ἡ δὲ φρόνησις ὑπεδείκνυνεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἀνάγκην νὰ προβῶσιν εἰς τοῦτο τὸ διάβημα πρὶν ἢ ὁ τουρκικὸς στρατὸς διοργανωθῇ ὀλοσχερῶς ὑπὸ τοῦ Πρώσου ἐκείνου ἀξιωματικοῦ, τοῦ Μόλτκε, ὅστις ἦτο μὲν προωρισμένος νὰ σχεδιάσῃ τὰς γερμανικὰς νίκας τοῦ 1870, ἀλλ' ὅστις δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐμποδίσῃ τὴν αἰγυπτιακὴν νίκην τοῦ 1839. Καὶ αἱ μὲν παραινήσεις τοῦ Παλμερστῶνος ἐκώλυσαν τὸν Μεχμέτ ἀπὸ τοῦ νᾶναλάβῃ τὴν ἐπίθεσιν· ἀλλ' αἱ πρὸς τὸν Μαχμούτ προτροπαὶ αὐτοῦ ἐξουδετερώθησαν ὑπὸ τῶν φιλοτούρκων γνωμῶν τοῦ Ἀγγλοῦ πρεσβευτοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ πόθου ἐκδικήσεως, ὅφ' οὗ κατείχετο ὁ μελλοθάνατος σουλτᾶνος. Οὕτω τῇ 9 Ἀπριλίου ὁ τουρκικὸς στρατὸς διέβη τὸν

ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΕΙΑΣ

ΡΑΤΟΡΙΑΣ ΕΝ ΕΥΡΩΠΗ, ΤΩ. 1856

μετρα

Εὐφράτην, καὶ μετὰ δύο μῆνας ὁ Ἰβραΐμ συνέτριψεν αὐτὸν ἐν Νεζίβ. Ὁ δὲ Μαχμούτ, εὐτυχήσας νάποθάνῃ ἐπικαίρως, ἐξέπνευσε τῇ 19 Ἰουνίου 1839 πρὶν ἢ ἀκούσῃ τὸ ἄγγελμα τῆς δεινῆς ἐκείνης ἡττης, τοῦ τελευταίου τῶν πολλῶν τραυμάτων, ἅτινα ἔπληξαν τὴν αὐτοκρατορίαν ἐπὶ τῆς μακρᾶς αὐτοῦ ἀρχῆς. Καὶ δὴ εἶχεν ἴδει τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος, τὴν αὐτονομίαν τῆς Σερβίας, τὴν ἀπώλειαν τοῦ Ἀλγερίου, τὴν ἀποστασίαν τῶν ἐν Βοσνίᾳ, Ἀλβανίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ ὑπηκόων. Εἶχεν ἴδει τὰ ῥωσικὰ σύνορα προχωροῦντα εἰς τὸν Προῦθον, τὴν ῥωσικὴν προστασίαν ἐκτεινομένην τὸ μὲν πρῶτον εἰς τοὺς ἰδίους ἑαυτοῦ Ῥωμάνους ὑπηκόους, εἶτα δ' εἰς ἑαυτόν· εἶχεν ὑπογράψει τὰς τρεῖς ταπεινωτικὰς συνθήκας τοῦ Ἀκκερμαν, τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τοῦ Χουγκιάρ-Ἰσκελεσῆ. Οὐδ' εἶχον ὑπάρξει πρά-

Ὁ ἐν Ναβαρρίνῳ Γάλλος ναύαρχος Δεριγνῦ.

γματι ἐπιτυχεῖς αἱ μεταρρυθμιστικαὶ αὐτοῦ προσπάθειαι. Καὶ εἶχε μὲν διαφύγει τὸ μοιραῖον τέλος τοῦ προκατόχου, τοῦ προοδευτικοῦ Σελὶμ Γ', ἀλλ' οὐδὲν ἄλλο πλὴν μομφῶν εἶχεν ἀποκομίσει παρ' ἐκείνων, οὓς εἶχεν ἐπιδιώξει νὰ βελτιώσῃ καὶ προαγάγῃ παρὰ τὴν θέλησιν αὐτῶν. Καὶ τὴν σήμερον μὲν ἀκόμη δὲν εἶνε βέβαιον, ἂν ἡ Τουρκία εἶνε δεκτικὴ μεταρρυθμίσεων ἢ ἂν μᾶλλον οἱ Νεότουρκοι

εἶνε αὐτοὶ οἱ Παλαιότουρκοι περιβεβλημένοι ἐνδυμασίαν εὐρωπαϊκὴν. Ἄλλ' οὐδεὶς τῶν νεωτέρων σουλτάνων κατέβαλε πρὸς ἐπίτευξιν ἔργου οὕτω δυσχεροῦς τὴν δραστηριότητα ἐκείνην καὶ τὴν ἀδάμαστον δύναμιν θελήσεως, ἣν ἐκέκτητο ὁ Μαχμὺν Β'.

Τοῦ δὲ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ διαδόχου Ἀβδουλ Μετζιτ ἡ ἀρχὴ κατήρξατο διὰ καταστροφῆς νέας, τῆς διὰ προδοσίας παραδόσεως τοῦ

Μεχμέτ Ἀλῆς.

τουρκικοῦ στόλου ὑπὸ τοῦ ναυάρχου αὐτοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εἰς τὸν Μεχμέτ Ἀλῆν. Οὕτως ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, ἡττηθεῖσα μὲν κατὰ γῆν, ἐστερημένη δὲ κατὰ θάλασσαν πάσης βοηθείας, ἤλθεν εἰς λόγους πρὸς τὸν Μεχμέτ Ἀλῆν, ὑποσχεθεῖσα εἰς αὐτὸν τὴν κληρονομικὴν ἀντιβασιλείαν τῆς Αἰγύπτου μετὰ τῆς Συρίας ὡς προσωπικοῦ κλήρου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰβραὴμ μέχρι τοῦ χρόνου, καθ' ὃν συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως οὗ-

τος ἔμελλε νὰ διαδεχθῇ τὸν πατέρα θνήσκοντα ὡς ἀντιβασιλεύς. Ἄλλ' αἱ πέντε κυβερνήσεις τῆς Μεγάλης Βρετανίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Αὐστρίας, τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Πρωσσίας ἀπηύθυναν εἰς τὴν Πύλην διακοίνωσιν, προτρέπουσαι, ὥπως μὴ ληφθῇ ὀριστικὴ ἀπόφασις ἄνευ τῆς συνεργίας αὐτῶν τοσοῦτω μᾶλλον, καθ' ὅσον ἡ διένεξις μεταξὺ τῆς Τουρκίας καὶ τοῦ ὑποτελοῦς αὐτῆς εἶχεν ἀποβῇ ζήτημα εὐρωπαϊκοῦ ἐνδιαφέροντος. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ κατέστη φανερόν, ὅτι ἡ καταπληκτικὴ ἐκείνη ὁμοφωνία τῶν πέντε δυνάμεων ὑφίστατο μόνον ἐπὶ τοῦ χάρτου, μάλιστα οὐδ' ἐπ' αὐτοῦ τοῦ χάρτου μακρὸν χρόνον. Καὶ ὁ μὲν Ἀγγλος ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν ἐπεθύμει τὸν ἐκ νέου περιορισμὸν τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ εἰς τὰ σύνορα τῆς Αἰγύπτου, τὸ δὲ γαλλικὸν ὑπουργεῖον δὲν ἠδύνατο νάντι-

στῇ εἰς τὴν φυσικὴν πίεσιν τῆς κοινῆς γνώμης ὑπὲρ τοῦ ἀντιβασιλέως, ὅστις ὤφειλε πλεῖστα ὅσα εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ παρ' οὗ ἡ Γαλλία ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ πλεῖστα ὡς ἀντάλλαγμα. Ὁ δὲ Θιέρσος, ὅστις ἔγεινε πρωθυπουργὸς κατ' ἐκείνην τὴν περίστασιν, προέβαινε ἐν περαιτέρῳ ἐν τῇ ὑποστηρίξει τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ, καὶ αἱ κυβερνήσεις τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας ἀντενέηργουν καθ' ἑαυτὰς πρὸς ἀλλήλας μετὰ τοιαύτης ἐπιμονῆς, ὥστε ἄνευ γνώσεως τῶν Γάλλων αἱ τέσσαρες ἄλλαι δυνάμεις συνῆψαν ἐν Λονδίῳ τῇ 3 Ἰουλίου 1840 σύμβαισιν, δι' ἧς ὑπεχρεοῦντο ἀμοιβαίως νὰναγκάσωσι τὸν Μεχμέτ Ἀλῆν εἰς ἀποδοχὴν τῶν ὑπ' αὐτῶν μετὰ τοῦ σουλτάνου συμφωνηθέντων ὅρων. Οἱ ὅροι δὲ οὗτοι ἦσαν ἡ κληρονομικὴ ἀντιβασιλεία τῆς Αἰγύπτου καὶ ἡ Ἰσόβιος διοίκησις τῆς νοτίου Συρίας μετὰ κατοχῆς τῆς ὀχυρᾶς Πτολεμαίδος ἐπὶ τῷ ὄρῳ, ὅτι ὁ Μεχμέτ ἤθελεν ὑποταχθῇ ἐντὸς δέκα ἡμερῶν καὶ ἤθελεν ἐκκενώσει τὴν βόρειον Συρίαν, τὰ Ἄδανα, τοὺς ἱεροὺς χώρους τῆς Ἀραβίας καὶ τὴν Κρήτην. Ληγούσης δὲ τῆς δεκαήμερου προθεσμίας ἔμελλε νὰ θεωρηθῇ μὴ γενομένη ἡ πρότασις περὶ τῆς νοτίου Συρίας καὶ τῆς Πτολεμαίδος· παρερχομένων δ' ἐπὶ πλέον ἐτέρων δέκα ἡμερῶν ἔμελλε νὰ ἰσχύσῃ τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τῆς ἀντιβασιλείας τῆς Αἰγύπτου.

Μεγάλῃ ὑπῆρξεν ἡ ἀγανάκτησις τῶν Γάλλων, ὅτ' ἐγνώσθη ἡ τετραμερὴς σύμβασις ἐκείνη. Ὁ Θιέρσος, ὁ ἱστορικὸς τοῦ Ναπολέοντος, ἠσθάνθη, ὅτι ἡ πρᾶξις ἐκείνη ὑπῆρξε «τὸ Βατερλώ τῆς διπλωματίας αὐτοῦ»· ὁ δὲ τύπος ἐξηρέθισε κατὰ τὰ εἰωθότα τὴν κοινὴν γνώμην ἐν ζητήματι, ὅπερ ὑπελαμβάνετο ἀπτόμενον τῆς ἐθνικῆς τιμῆς, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἄστος βασιλεὺς (roi bourgeois) Λουδοβίκος Φίλιππος ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ποιῇται λόγον περὶ «ἀποσπάσεως τοῦ φιμώτρου τῆς τίγρεως» τῆς ἐπαναστάσεως χάριν διασώσεως τῆς δημοτικότητος αὐτοῦ. Οἱ πατριῶται παρώρμων εἰς ἐπιδρομὴν τῆς Γερμανίας καὶ Ἰταλίας, εἰς ἀνανέωσιν τῶν ἄθλων τοῦ Ναπολέοντος, εἰς ἐκδίκησιν κατὰ τῶν νικητῶν αὐτοῦ. Προκλήσεις ἀντιζήλων ποιητῶν ἐξηκοντίζοντο ἐντεῦθεν ἀκχεῖθεν τοῦ Ῥήνου· ἀπειλαὶ φιλοπολέμων ἐφημερίδων διεσταυροῦντο διὰ τοῦ στενοῦ τῆς Μάγχης. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ οἱ σύμμαχοι ἐνήργουν δραστηρίως· ἡ δ' ἐμφάνισις ἀγγλοανστριακοῦ στόλου ὑπὸ τὸν σὶρ Κάρολον Ναπιὲ εἰς τὰ ὕδατα τῆς Βηρυτοῦ ἐνεθάρρυνε τοὺς ὀρεινοὺς τοῦ Λιβάνου, στερηθέντας τῶν ἀρχαίων αὐτῶν προνομίων ὑπὸ τοῦ συγκεντρωτικοῦ δεσποτισμοῦ τοῦ Ἰβραῖμ, νὰ ἐξεγερθῶσιν ἐναντίον αὐτοῦ. Ἡ Βη-

ρυτὸς ἔπαισεν· ἡ Πτολεμαῖς, ἣτις εἶχεν ἀντιστῆ εἰς τὸν Βοναπάρτην, ἐκυριεύθη μετὰ βομβαρδισμόν τριῶν ὥρων. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Ἰβραῖμ ἀπεχώρει πρὸς τὴν Αἴγυπτον, ὁ Ναπιέ συνῆψε μετὰ τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ σύμβασιν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὑπισχνούμενος νὰ ἐπιτύχη χάριν αὐτοῦ τὴν κληρονομικὴν κτῆσιν τῆς χώρας ταύτης ὡς πασσαλικίου τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἐπὶ τῷ ὄρφ, ὅτι δὲν θὰ εἶχε τοῦ λοιποῦ ἀξιώσεις περὶ τῆς Συρίας καὶ θάπέδιδε τὸν τουρκικὸν στόλον. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ εἶχε πέσει ὁ Θιέρσος, καὶ ἡ εἰς τὴν ἀρχὴν ἐπάνοδος τοῦ στρατάρχου Soult, ὅστις ἐξετιμᾶτο τὰ μέγιστα ἐν Λονδίῳ, μετὰ τοῦ Γκιζῶ, ἐπιστρέψαντος ἔναγχος ἐκ τῆς ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ πρεσβείας, ὡς ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν, ἐξήλειψε τὸν φόβον εὐρωπαϊκοῦ πολέμου, καθ' ὃν ὁ τσάρος εἶχεν ὑποσχεθῆ νὰ βοηθήσῃ τὴν Ἀγγλίαν. Ὑπελείπετο δὲ μόνον τὸ νὰ πεισθῇ περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Ναπιέ. Μετὰ δὲ τὰς συνήθεις παρεκλύσεις τὸ κληρονομικὸν πασσαλικίον τῆς Αἰγύπτου, πιεζουσῶν τῶν δυνάμεων, παρεχωρήθη τῷ 1841 εἰς τὸν Μεχμέτ Ἀλῆν καὶ τοὺς ἐγγόνους αὐτοῦ ἐν τάξει πρωτοτοκίων. Καὶ ὁ μὲν στρατὸς αὐτοῦ ἡλαττώθη εἰς δεκαοκτὼ χιλιάδας ἀνδρῶν, οἱ δὲ ἀνώτεροι αὐτοῦ ἀξιωματικοὶ ἔμελλον νὰ διορίζωνται ὑπὸ τοῦ σουλτάνου, οὗ ἡ ἄδεια ἦτο ἱναγκαία χάριν ναυπηγήσεως στόλου αἰγυπτιακοῦ καὶ εἰς ὃν ὁ ἀντιβασιλεὺς ὤφειλε νὰ πληρόνῃ ἐνιαύσιον φόρον τετρακοσίων χιλιάδων λιρῶν τουρκικῶν. Αἱ ἐν Νουβίᾳ κατακτήσεις τοῦ Ἰβραῖμ ἐπετράπησαν εἰς τὸν ἀντιβασιλέα διὰ βίου. Ἐπ' ἴσης δ' ὁ σουλτᾶνος παρεχώρησεν εἰς τὸν Μεχμέτ ὡς προσωπικὴν κτῆσιν τὴν νῆσον Θάσον, ὅπου εἶχόν ποτε ζῆσει οἱ πρόγονοι τοῦ ἀντιβασιλέως, ἀλλ' ἐξελέχθη ὅμως Χριστιανὸς πρόκριτος ὡς συμπάρεδρος τοῦ Αἰγυπτίου διοικητοῦ. Ἐκτοτε δ' ὁ μὲν Μεχμέτ Ἀλῆς δὲν ἐτάραξε πλέον τὴν εὐρωπαϊκὴν διπλωματίαν, ἡ δὲ Γαλλία, συνταχθεῖσα καὶ πάλιν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ὁμοφωνίαν, συνυπέγραψε μετὰ τῶν ἄλλων τεσσάρων κυβερνήσεων ἐν Λονδίῳ τῇ 1 Ἰουλίου 1841 τὴν κληθεῖσαν Συνθήκην τῶν στενῶν, δι' ἧς ὁ Βόσπορος καὶ τὰ Δαρδανέλλια, ἐφ' ὅσον ἡ Πύλη εὐρίσκετο ἐν εἰρήνῃ, ἐκλείοντο εἰς τὰ πολεμικὰ πλοῖα ἀπασῶν τῶν ξένων δυνάμεων. Οὕτως εἶχε παρέλθει ἡ ἐν τῷ ἀνατολικῷ ζητήματι ἐπικίνδυνος ἐκείνη κρίσις, καὶ ὁ νεαρὸς σουλτᾶνος ἠδυνήθη νὰ φιερώσῃ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὸ δυσχερὲς ἔργον τῆς ἐπιβολῆς τοῦ χάρτου ἐκείνου τῶν μεταρρυθμίσεων, ὃν εἶχεν ἐκδώσει πανηγυρικῶς ἐν τῷ περιπτέρῳ τοῦ Γκιουλ Χανὲ τῇ 22 Ὀκτωβρίου 1839.

Δι' αὐτοῦ παρείχετο ἐγγύησις περὶ τῆς ζωῆς, τῆς περιουσίας καὶ τῆς τιμῆς ἀπάντων τῶν ὑπηκόων τοῦ σουλτάνου ἀνεξαρτήτως φυλῆς καὶ θρησκευήματος, καθωρίσθησαν δὲ τὰ κατὰ τὴν φορολογίαν, ἐκانونίσθησαν τὰ τῆς εἰσπράξεως τῶν φόρων καὶ εἰσῆχθη τὸ εὐρωπαϊκὸν σύστημα στρατολογίας. Πλὴν ἀλλὰ τὰ κακὰ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας σπανίως προῆλθον ἐκ τῆς ἀπουσίας καλῶν νόμων, πολὺ δὲ μᾶλλον ἐκ τῆς μὴ ἐφαρμογῆς αὐτῶν. Οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ θεωρία καὶ πράξις διίστανται ἐπὶ τοσοῦτον ἀλλήλων, ὥς ἐν Τουρκίᾳ, καὶ οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἀληθεύει μᾶλλον τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου ἱστορικοῦ, ὅτι ἡ πολιτεία εἶνε τὰ μάλιστα διεφθαρμένη ἐκεῖ ὅπου οἱ νόμοι εἶνε τὰ μάλιστα πολυπληθεῖς.

Ἡ ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων κατοχὴ τῆς Συρίας κατέλειπεν εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ Λιβάνου κληρονομίαν ἀναρχίας. Τὸ ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς γνωστὸν Ὅρος τῶν κέδρων ὑπέκειτο ἀπὸ τοῦ 1697 ὡς τιμαριωτικὴ ἡγεμονία ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου εἰς ἡγεμόνα ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Shihâb. Ἀλλὰ τῷ 1840 ὁ Beshîr-Shihâb, «ὁ τελευταῖος μέγας ἡγεμὼν τοῦ Ὁρους», εἶχε παυθῇ ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως καὶ σταλῇ εἰς ἔξορίαν, καὶ ἡ ἡγεμονία εἶχε δοθῇ εἰς τὸν συγγενῇ αὐτοῦ Beshîr - ελ - Κασσίμ Μουλέμ. Οἱ σύμβουλοι τοῦ σουλτάνου ἀπεσκόπουν εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς ἀρχαίας αὐτονομίας τοῦ Λιβάνου καὶ εἰς τὸν περιορισμὸν τοῦ προνομίου τοῦ τούτου Ὁρους εἰς τὴν ἀφάνειαν ἐπαρχιακοῦ πασσαλικίου. Πρὸς δ' ἐπιτυχίαν τοῦ σκοπομένου ἐστηρίζοντο εἰς τὸν ἀσθενῆ χαρακτήρα τοῦ νέου ἡγεμόνος καὶ τὴν ἀμοιβαίαν ἔχθραν τῶν Μαρωνιτῶν καὶ τῶν Δρούσων, οἵτινες ἀπετέλουν τοὺς πλείστους τῶν κατοίκων, ἐπειδὴ ἀτυχῶς ἢ ἄλλως μικρὰ ἐκείνη χώρα ᾤκειτο ὑπὸ διαφόρων φυλῶν ἀνηκουσῶν εἰς ἕξ ὅλα θρησκευήματα. Καὶ οἱ μὲν Μαρωνῖται, ὄντες καθολικοὶ, ὧν αἱ ὑπηρεσίαι ἐπὶ τῶν σταυροφοριῶν εἶχον προκαλέσει τὴν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου τοῦ Ἀγίου δοθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ἐπαγγελίαν προστασίας, ἐτύγγανον τῆς ἰδιαζούσης ἐπιστάσεως τῶν Γάλλων. Εἰσηγουμένης τῆς Γαλλίας, ὁ Σουλεϊμάν Β' εἶχε δις ἐγγυηθῇ εἰς αὐτοὺς τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τῆς θρησκείας αὐτῶν, εἶχον δὲ ἴδιον κολλέγιον ἐν Ῥώμῃ, καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις αὐτῶν ἐπεφυλάσσετο ἰδία θέσις τιμῆς εἰς τὸν Γάλλον πρόξενον, ὅστις συνείθιζε νὰ κρατῇ τὸ ξίφος αὐτοῦ γυμνὸν ἐπὶ τοῦ ἀνοικτοῦ Εὐαγγελίου πρὸς ἔνδειξιν τῆς προστασίας τοῦ ἰδίου κυριάρχου. Οἱ δὲ Δρούσοι, ὧν αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι ἦσαν εὐμετάβολοι,

ἀλλ' ἀπέκλινον ἐν τῷ συνόλῳ πρὸς τινὰ μορφήν τοῦ μωαμεθανισμοῦ, ἦσαν οἱ φυσικοὶ ἐχθροὶ τῶν Μαρωνιτῶν γειτόνων, καὶ κατὰ τὴν γνώμην Γάλλων συγγραφέων ἐθεωροῦντο ὡς νευρόσπαστα τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἐν Συρίᾳ. Ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχεν ἀνάγκη τινὸς τῶν μακκιαβελικῶν ἐκείνων δόλων, οὓς ξένοι δημοσιογράφοι στέργουσι νὰ προσγράψωσιν εἰς τοὺς Ἕλληνας πολιτευτὰς, ὅπως οἱ φιλοπόλεμοι Δροῦσοι πεισθῶσι νὰ ἐξεγερθῶσιν ἐναντίον τοῦ ἀδυνάτου ἡγεμόνος, ὃν οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἐπιστήσει ἐπ' αὐτῶν. Καὶ δὴ τὸν Ὀκτώβριον 1841 ἐπανεστάτησαν κατ' αὐτοῦ καὶ ἔσφαξαν τῇ συμπράξει τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν τοὺς Χριστιανοὺς χωρικοὺς τοὺς ἐπιχειρήσαντας τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως. Ὁ Beschîr - ἐλ - Κασσίμ ἐπαύθη, ἐγκαθιδρύθη δὲ κατὰ τὸν Λίβανον ἄμεσος ὀθωμανικὴ διοίκησις, διορισθέντος τοῦ Ὁμάρ πασσᾶ, τοῦ πρότερον μὲν διδασκάλου τοῦ σουλτάνου ἐν τῇ γραφῇ, μέλλοντος δὲ ἀρχιστρατήγου αὐτοῦ. Ὁ διακεκριμένος ἐκεῖνος ἀνὴρ, ὅστις διεδραμάτισε σπουδαιότατον πρὸς ὥπον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐγγὺς Ἀνατολῆς ἐν τε τῷ Λιβάνῳ καὶ ἐν τῇ Ἀλβανίᾳ, ἐν ταῖς παριστρίοις Ἡγεμονίαις, ἐν Βοσνίᾳ, ἐν Μαυροβουνίῳ, ἐν Κριμαίᾳ καὶ ἐν Κρήτῃ, ἦτο Κροάτης μὲν τὴν γενετὴν, ὑπήκοος δ' Αὐστριακὸς, καὶ τὸ πραγματικὸν αὐτοῦ ὄνομα ἦτο Μιχαήλ Λάττας. Αὐτομολήσας δ' ἐκ τῶν συνοριακῶν φρουρῶν τῆς Αὐστρίας εἶχε φύγει εἰς Βιδίνιον, ἔμαθε τὴν τουρκικὴν καὶ προσῆλθεν εἰς τὸν ἰσλαμισμόν χάριν προαγωγῆς. Καὶ πρῶτον μὲν ἐ χρημάτισεν ἔτη τινὰ γραμματεὺς τοῦ Χουσεῖν, ἔπειτα δὲ διοικητὴς τοῦ Βιδινίου, ἐπωφθαλμιάσε νὰ δράσῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐδίδαξεν ἐν αὐτῇ τὸν μέλλοντα σουλτᾶνον Ἀβδουὺλ Μετζίτ τὴν καλλιγραφίαν, καὶ ἔπειτα, ἀναλαβὼν ὑπηρεσίαν ἐν τῷ στρατῷ, ἔλαβε τὸ βάπτισμα τοῦ πυρὸς εἰς τὸ Νεζίβ. Ὁ δὲ ἀρχαῖος αὐτοῦ μαθητὴς ἐθεώρησεν, ὡς εἰκὸς, αὐτὸν κατάλληλον διοικητὴν τοῦ Λιβάνου. Ἀλλ' αἱ δυνάμεις διεμαρτυρήθησαν ἐναντίον τῆς τοιαύτης παραβιάσεως τῶν προνομίων τῆς χώρας, καὶ ἡ Γαλλία ἐν τῷ συμφέροντι τῶν ἰδίων αὐτῆς προστατευομένων, τῶν Μαρωνιτῶν, ἀπήτησε τὴν παλινόρθωσιν τῆς ἐπιτοπίου δυναστείας. Ἡ δὲ Πύλη τῇ εἰσηγήσει τῆς Αὐστρίας ἀπεδέχθη συνδιαλλαγὴν. Ὁ Ὁμάρ πασσᾶς, διοικητὴς ἐξαίρετος καὶ εὐθύς, ἀπελύθη, καὶ ἔγεινε δεκτὸς «προσωρινὸς» ὀργανισμὸς, δι' οὗ ἐγκαθιδρύθη ἐν τῷ Λιβάνῳ δυαδικὸν σύστημα διοικήσεως. Τὸ Ὅρος διηρέθη εἰς δύο διοικητικὰ διαμερίσματα, τὸ τῶν Δροῦσων καὶ τὸ τῶν Μαρωνιτῶν, ἐκάτερον ὑπὸ καϊμακάμην, ἐκλε-

γόμενον ἐκ τῶν ἰθαγενῶν, ἐξαιρουμένου τοῦ οἴκου τῶν Shihâb. Οὕτως ἀντὶ ἐνὸς καὶ μόνου τιμαριωτικοῦ κληρονομικοῦ ἀρχηγοῦ κατεστάθησαν δύο νομάρχαι, διοριζόμενοι καὶ παυόμενοι κατὰ τὴν ἀρέσκειαν τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν. Ὁ Λίβανος μετὰ τὴν μακραίωνα ἀπόλαυσιν πραγματικῆς ἀνεξαρτησίας εἶχε συσταλῇ εἰς τὴν κατηγορίαν μικροῦ κυβερνείου. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ χάριν συμπληρώσεως τῆς διασπάσεως τῆς προτέρας ἡγεμονίας οἱ Τοῦρκοι ἐχώρισαν ἀπὸ τοῦ διαμερίσματος τῶν Μαρωνιτῶν καὶ συνήνωσαν μετὰ τοῦ πασσαλικίου τῆς Τριπόλεως τὸ καθαρῶς χριστιανικὸν ἔδαφος τῆς Βύβλου (Τζεμπαΐλ), ἐν ᾧ περιελαμβάνοντο τὸ ἀρχαῖον μοναστήριον τοῦ Καννοβίνου, ὅπερ εἶχεν ὑπάρξει ἐπὶ μακρότατον χρόνον ἢ ἔδρα τῶν Μαρωνιτῶν πατριαρχῶν, ἡ ἱερὰ κοιλάς καὶ αἱ πολυθρύλητοι κέδροι. Ἐν δὲ τοῖς χωρίοις, ἐν οἷς συνέζων ὁμοῦ Δροῦσοι καὶ Μαρωνῖται, διωρίσθησαν δύο ἑπαρχοι, εἰς χάριν τῶν Χριστιανῶν καὶ ὁ ἕτερος χάριν τῶν Μωαμεθανῶν. Ἀλλ' αἱ διατάξεις αὗται δὲν ἐπὶνεγκον τὴν εἰρήνευσιν τῶν ὀρεσιβίων. Ἡ κατάλυσις τοῦ φεουδαλισμοῦ εἶχεν ἐξάψει ἐν τῷ στήθει τῶν χωρικῶν τὸν πόθον ἰσότητος πρὸς τοὺς κυρίους αὐτῶν, οὕτω δ' εἰς τὴν ἀρχαίαν ἔριν φυλῶν καὶ θρησκειῶν ἀντιπάλων, ἀφ' οὗ πλὴν τῶν Δρούσων καὶ Μαρωνιτῶν τὸ Ὅρος ᾠκεῖτο ὑπὸ ὀρθοδόξων καὶ οὐνιτῶν, ὑπὸ Μωαμεθανῶν καὶ ἑτεροδόξων Μουσουλμάνων, προσετέθη νέος ἀνταγωνισμὸς, ὁ τῶν κοινωρικῶν τάξεων, ὅστις ἀπέβαιεν ἐξαιρέτως σφοδρὸς, ὁσάκις ὁ μὲν ἀγρότης ἦτο Μαρωνίτης, ὁ δ' εὐπατρίδης Δρούσος.

Τὸ ἔαρ τοῦ 1845 οἱ Δροῦσοι, ἐπιτρεπουσῶν τῶν τουρκικῶν στρατιωτικῶν ἀρχῶν, ἐπέπεσον κατὰ τῶν Μαρωνιτῶν καὶ τῶν Γάλλων αὐτῶν ὑποστηρικτῶν. Ἡ ἐν Abeih μονὴ τῶν Γάλλων καπουκίων ἐπυρπολήθη, καὶ ὁ ἡγούμενος αὐτῆς, πατὴρ Κάρολος de Lorette, ἐσφάγη, ἐν ᾧ οἱ Ἀμερικανοὶ ἱεραπόστολοι οἱ ἐνοικοῦντες ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ ἔμειναν ἀβλαβεῖς. Οὐ μόνον δ' ὁ ἀρχηγὸς τῶν φονέων ἠθωώθη ὑπὸ τοῦ μωαμεθανικοῦ δικαστηρίου, ἀλλὰ καὶ ὁ εἰς τὸν Λίβανον αὐτὸν ἐλθὼν Τοῦρκος ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Σεκίμπ ἐφέντης διέταξε πάντας τοὺς Εὐρωπαίους παρεπιδήμιους καὶ ἐργάτας νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸ Ὅρος. Ὅτε δ' ὁ Γάλλος ἐν Βηρυτῷ πρόξενος ἀπέστειλε τὸν διερμηνέα τοῦ προξενείου, ὅπως προστατεύσῃ τοὺς Χριστιανούς, ὁ ἀπόστολος ἐκεῖνος ἐκρατήθη καὶ ἐφυλακίσθη. Ἡ δὲ τελευταία αὕτη προσβολὴ τοῦ διεθνοῦς δικαίου ἤγαγε τὴν Τουρκίαν εἰς τὰ πρόθυρα πολέμου πρὸς τὴν Γαλίαν. Καὶ γαλλικὸς

μὲν δρόμων παρεσκευάσθη νὰ βομβαρδίσῃ τὴν Βηρυτὸν, ἂν μὴ ἀπεφλακίετο ὁ διερμηνεὺς, ὁ δὲ πρέσβυς τῆς Γαλλίας ἀπηύθυνεν εἰς τὴν Πύλην τελεσίγραφον, ἀξιῶν τὴν ἐπάνοδον τῶν Γάλλων ὑπηκόων εἰς τὰς οἰκῆσεις αὐτῶν, τὴν πληρωμὴν ἀποζημιώσεως διὰ τὴν πόρθησιν τοῦ Abeih καὶ τὴν τιμωρίαν τῶν σφαγέων. Κατὰ δὲ τὰ εἰωθότα ἡ Πύλη ὑπέκυψεν εἰς τὸ μόνον ἐπιχείρημα, ὅπερ κατανοεῖ, τὴν βίαν, καὶ ἀπεδέχθη τοὺς ὅρους τῆς Γαλλίας. Ἄλλ' ὑπελείπετο τὸ ἔργον τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς τάξεως ἐν τῷ Λιβάνῳ. Καὶ διετήρησε μὲν ὁ Σεκίμπ τὸ δυαδικὸν σύστημα τῆς διοικήσεως, ἀλλὰ χάριν παραχωρήσεως εἰς τοὺς Χριστιανοὺς κατέστησεν ἐν ἑκατέρῳ τῶν διαμερισμάτων δεκαμελὲς συμβούλιον. Ἐν ἀμφοτέροις δὲ τοῖς συμβουλίοις οἱ Χριστιανοὶ εἶχον τὴν πλειονοψηφίαν οὕτως, ὥστε ἠδύναντο τοῦλάχιστον νὰ καθιστῶσι γνωστὰ τὰ παράπονα αὐτῶν. Καὶ ἐγόγγυσαν μὲν, ὡς εἰκὸς, οἱ Δροῦσοι ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ μειώσει τῆς δυνάμεως αὐτῶν, ἀλλ' ἡ κυβέρνησις ἐπέτυχεν ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν δύο καῖμακάμηδων, καὶ κατὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα ἐννέα ἔτη τὸ ὄρος ἀπῆλause περιόδου ἡσυχίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

Η ΕΛΛΑΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΥΤΑΡΧΙΑΣ ΤΩΝ ΒΑΥΑΡΩΝ (1833-43)

Ότε ὁ Όθων ἀπεβιβάσθη εἰς τὸ Ναύπλιον τῇ 25 Ἰανουαρίου 1833, πάντες ἠσθάνθησαν γενικὸν αἴσθημα ἀνακουφίσεως. Ἠλπίζετο, ὅτι τέλος ἡ πικρῶς δοκιμασθεῖσα χώρα μετὰ ὀκταετῆ πόλεμον ἐναντίον τῶν Τούρκων καὶ τρία ἐπιπλέον ἐμφυλίου διαμάχης ἐμελλε νὰ τύχῃ τῆς ἀναπαύσεως ἐκείνης, ἣς εἶχε μεγίστην ἀνάγκη. Ὁ μονάρχης ἦτο νεαρὸς, οὐδένᾳ δ' εἶχε σύνδεσμον πρὸς τὰς πατρίδας καὶ τὰς σκευωρίας τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν· ὑπεστηρίζετο ἰσχυρῶς ὑπὸ τριῶν μεγάλων ἐθνῶν· ἦτο πεπροικισμένος ἐπαρκῶς διὰ τῶν προσόντων τῶν ἀναγκασιούτων πρὸς διοργάνωσιν διοικήσεως μονίμου. Ἡ δὲ χαρὰ τοῦ λαοῦ, ἣν ἐξεικονίζει ἡ γνωστὴ ζωγραφία τοῦ Βαυαροῦ Έρςς, ἡ παριστά-
νουσα τὴν ἀποβίβασιν αὐ-

Λουδοβίκος βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας.

τοῦ ἐγγὺς τοῦ ὠραιοτάτου τῶν βενετικῶν φρουρίων, ὑπῆρξε φυσικὴ ἄμα καὶ συγκινητικὴ. Ἀλλ' αὐτῶς ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀρχῆς παρουσιάσθησαν δυσχέρειαι, αἵτινες δὲν ἔβλαψαν μὲν τὴν δημοτικότητα τοῦ νεαροῦ βασιλέως, ἀλλ' ἀπεξένωσαν τοὺς εἰς τὸν βασιλέα πιστοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τῶν Βαυαρῶν, τῶν ἀντιβασιλευόντων ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀνηλικιότητος.

Διὰ τῆς συνθήκης μεταξὺ τῶν τριῶν προστατίδων δυνάμεων καὶ τῆς Βαναρίας εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς τὸν βασιλέα Λουδοβίκον ὁ διορισμὸς τριῶν ἀντιβασιλέων, οἵτινες ἔμελλον νὰ κυβερνήσωσι τὴν Ἑλλάδα ἀντὶ τοῦ νιού αὐτοῦ. Ὁ δὲ Λουδοβίκος ἐξέλεξε τὸν κόμιτα Ἄρμανσπεργ, πρότερον Βαναρὸν ὑπουργὸν ἐλευθερίων τάσεων, τὸν διδάκτορα Μάουρερ, καθηγητὴν τῆς νομικῆς, καὶ τὸν στρατηγὸν φὸν Εὐδεκ, ὅστις εἶχεν ἤδη δράσει ὡς ἀπόστολος τοῦ Λουδοβίκου ἐν Ἑλλάδι. Εἰς τοὺς τρεῖς δ' ἐκείνους προσετέθησαν ὡς συμπληρωμα-

Ἄρμανσπεργ.

τικός μὲν σύμβουλος καὶ γραμματεὺς ὁ αὐλικὸς σύμβουλος φὸν Ἀβελ, ὡς δὲ διευθυντὴς τῶν οἰκονομικῶν ὁ κύριος φὸν Γκρέινερ. Ὁ Ἄρμανσπεργ διωρίσθη πρόεδρος· μετ' οὗ δὲ πολὺ κατέστη φανερόν, ὅτι τὸ ὑπέροχον τοῦτο ἀξίωμα, συνδυαζόμενον πρὸς τὸ ἀσυμβίβαστον τῶν χαρακτήρων καὶ τὴν διαφορὰν τῆς κοινωνικῆς τάξεως τοῦ Μάουρερ, ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ γεννήσῃ διχόνοιαν μεταξὺ τῶν δύο συναδέλφων. Ὁ μὲν κόμης, ὢν ἀριστοκρατικὸς καὶ διπλωμάτης, ἐφέρετο ὑπεροπτικῶς πρὸς τὸν λόγιον νομομαθῆ ὡς ἄνδρα κοινοῦ γένους καὶ σχολαστικόν· ὁ δὲ

καθηγητὴς, σοφὸς σοβαρὸς καὶ μὴ ἀπηλλαγμένος τῆς μικρολογίας τῶν γερμανικῶν ἀκαδημαϊκῶν κύκλων, ἐθεώρει τὸν κόμιτα ὡς κομπὸν ἀστειολόγον, περὶ οὐδενὸς ἄλλου μεριμνῶντα ἢ περὶ τῆς ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ κοινωνίᾳ ἀναστροφῆς. Οἱ δὲ χαριεντισμοὶ καὶ αἱ εὐνοιαὶ τῆς κομίσεως ἐτράχυναν ἔτι μᾶλλον τὰς σχέσεις αὐτῶν, καθ' ἃ δὲν ἤρρηξε νὰ παρατηρήσῃ ἡ μικρὰ κοινωνία τοῦ Ναυπλίου. Ἡ διχόνοια αὕτη τῶν ἀντιβασιλέων ὑπῆρξε λίαν ἐπικαιρὸς εἰς τοὺς ξένους πρέσβεις, ὧν ὁ Dawkins, ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Ἀγγλίας, ἀπέβη ὁ θερμὸς ὑποστηρικτὴς τοῦ Ἄρμανσπεργ. Πρὸς δὲ τούτοις οὐδὲν τῶν μελῶν τῆς ἀντιβασιλείας, ἐξαιρουμένου τοῦ Εὐδεκ, εἶχε τὴν μικροτάτην πρακτικὴν γνῶσιν τῶν κατὰ τὴν χώραν, ἣν εἶχον ἔλθει ἵνα κυβερνήσωσι. Διὸ ἦσαν ἠναγκασμένοι ἢ νὰ συμβουλευῶνται Ἑλληνας πολιτικοὺς, οἵτινες ἀνῆκον, ὡς εἰκὸς, εἰς φατρίαν, ἢ νὰ

παραδεχθῶσι τὸ σύνηθες γερμανικὸν ἔθος τῆς ἀναπτύξεως διοικητικοῦ συστήματος ἐκ τῆς ἰδίας ἐσωτερικῆς αὐτῶν συνειδήσεως καὶ τῶν νομικῶν αὐτῶν πραγματειῶν. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἡ ἀντιβασιλεία δυσκόλως ἡδύνατο νὰ ἐπιτύχη.

Τὸ δὲ πρῶτον πρόβλημα, οὗ παρέστη ἀντιμέτωπος, ὑπῆρξεν ἡ διάλυσις τῶν ἀτάκτων. Κατὰ τὴν παῦσιν παντὸς πολέμου ὑπάρχουσιν ἐν ἀπάσαις ταῖς χώραις ἱκανοὶ «ἥρωες», ἑξαιρέτως μὲν χρήσιμοι ἐφ' ὅσον ὑπάρχει ἀνάγκη ἀγῶνος, ἀλλὰ πολλὰς παρέχοντες ἐνοχλήσεις, ὅταν ἡ κοινωνία ἐπανέλθῃ εἰς τὴν κανονικὴν τροχίαν. Ὁ τι συνέβη ἐν Ἑλλάδι μετὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1897, τοῦτ' αὐτὸ συνέβη καὶ μετὰ τὰς ἀνωμαλίας τοῦ 1832. Καὶ ἦτο μὲν πως εὐκόλον νὰ χυθῶσιν οἱ Πελοποννήσιοι εἰς τὸ νὰ κρύψωσι τὸ ξίφος ὑπὸ τὸ ἄροτρον, ἐπειδὴ ἐκέκτηντο ἐστίας καὶ γαίας, εἰς αἷς ἡδύναντο νὰ ἐπιστρέψωσιν εὐχερῶς· ἀλλ' ὑπῆρχον Σουλιῶται καὶ Μακεδόνες, Κρηῖτες καὶ Θεσσαλοὶ, ὧν αἱ οἰκίσεις εἶχον συληθῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ οἷτινες εἶχον αὐξηθῇ ἐν ἀπεχθείᾳ παντὸς ἄλλου σταδίου πλὴν τοῦ τῶν ὅπλων· ὅτε δὲ εἰς τοὺς ἄνδρας τούτους προεβλήθη αἴφνης τὸ δίλημμα ἢ νὰ ἐπιστρέψωσιν οἴκαδε ἢ νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὰ δέκα νεωστὶ συγκροτηθέντα τάγματα τῶν Ἀκροβολιστῶν, ἡ θέσις αὐτῶν ἦτο ἀπεγνωσμένη. Καὶ ἂν μὲν κατετάσσοντο, ὥφειλον νὰ ποθάλωσι τὸ πατροπαράδοτον ἔνδυμα καὶ νὰ περιβληθῶσι στολὴν βαυαρικὴν, ἂν δ' ἐγκατέλειπον τὴν χώραν, οὐδὲν ἄλλο εἶχον ἐνώπιον αὐτῶν πλὴν τῆς λιμοκτονίας ἢ τῆς ἐπιδόσεως εἰς ληστρικὸν βίον. Πολλοὶ δὲ πράγματι ἐτράπησαν εἰς ληστείαν, καὶ ὑπῆρξε λυπηρὸν τὸ θέαμα τῆς Ἄρτης δηουμένης ὑπὸ Ἑλλήνων ἀτάκτων, Γερμανῶν στρατιωτῶν διασκορπιζόντων παλαιμάχους τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος καὶ Βαυαρῶν ἀξιωματικῶν προδιβαζομένων εἰς βαθμοὺς ὀνωτέρους Ἑλλήνων καὶ φιλελλήνων, ὧν αἱ οὐλαὶ ἦσαν ἐντιμότεραι τῶν περικόμπων στολῶν τῶν Γερμανῶν. Τοιοῦτο στρατιωτικὸν πρόγραμμα ἤγαγεν αἴφνης εἰς τὴν συγκρότησιν ἀντιπολιτεύσεως, ἥς συνήγορος ἀνεδείχθη ὁ Ῥιχάρδος Τσώρτς, καὶ οἱ Ἕλληνες, οἷτινες εἶχον χαιρέτισει τοὺς Βαυαροὺς στρατιώτας ὡς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν Γάλλων, κατήντησαν νὰντιδιαστέλλωσι τὴν γαλλικὴν δραστηριότητα πρὸς τὴν βαυαρικὴν νωθρότητα.

Περαιτέρον δὲ βῆμα ὑπῆρξεν ὁ σχηματισμὸς ἑλληνικοῦ ὑπουργείου ὑπὸ τὸν Σπυρίδωνα Τρικούπην, τὸν ἱστορικὸν τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἡ διαίρεσις τοῦ βασιλείου εἰς δέκα νομαρχίας, ὑποδιαίρε-

θείσας εἰς τεσσαράκοντα καὶ δύο ἐπαρχίας, καὶ ταύτας πάλιν εἰς δήμους. Ἐπειδὴ δὲ ὁ δήμαρχος διωρίζετο ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ ἠδύνατο νὰ παυθῇ ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐσωτερικῶν, ἐξαιρέτως συγκεντρωτικὸν ἐσπέριον γραφειοκρατικὸν σύστημα ἀντικατέστησε

Σπυρίδων Τρικούπης.

τὰς πατρίους κοινοτικὰς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων· ὅ τι εἶχον σεβασθῇ οἱ Τοῦρκοι, τοῦτο ἐπεδίωκον νὰ καταστρέψωσιν οἱ Βαναροὶ, καθ' ἃ ὁ Καποδίστριας. Ὅμοιον δὲ συγκεντρωτικὸν σύστημα ἐφηρμόσθη καὶ διὰ τὴν εἰσπραξιν τῶν φόρων. Ὁ Μαυροκορδάτος ὡς ὑπουργὸς τῶν οἰκονομικῶν κατέστησεν ἅπαντας τοὺς εἰσπράκτορας ἀνεξαρτήτους τῶν κατὰ τόπους ἀρχῶν, ἐκήρυξεν ἀπίστας τὰς νομὰς ἰδιοκτησίαν τοῦ στέμματος καὶ ἐγκατέστησε μονοπώλιον τοῦ ἁλατος. Τοσαύτη δ' ὑπῆρξεν ἡ δυσαρέσκεια, ἣν προεκάλεσαν αἱ δια-

τάξεις αὗται, ὥστε παρέστη ἀνάγκη ταχυτάτης αὐτῶν μεταρρυθμίσεως.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν δικαστικὴν μεταρρύθμισιν καὶ τὴν ἐθνικὴν ἐκπαίδευσιν πολλὰ προσεδοκῶντο παρ' ἀντιβασιλέως, ὅστις ἦτο νομικὸς ἄμα καὶ καθηγητής. Ἀλλ' ὁ Μάουρερ συνεπύλησε κώδικας ὑπεράγαν περιπλόκους διὰ χώραν ἀνατολικήν, εὐρισκομένην ἐν ἐξελίξει, καὶ συνέταξεν ἐκπαιδευτικὸν διάγραμμα μόνον ἐπὶ τοῦ χάρτου δυνάμενον νὰ ἐφαρμοσθῇ, δι' οὗ ὁ νέος Ἕλλην ἠδύνατο νὰ προχωρήσῃ ἀμέσως ἀπὸ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Ἀλλὰ

τὸ νῦν ὑφιστάμενον Πανεπιστήμιον ιδρύθη μόλις τῷ 1837, ὅτ' ἐκεῖνος εἶχεν ἤδη παύσει ἀντιβασιλεύων.

Ἐν δὲ τῇ διαγωγῇ πρὸς τὸν τύπον ἢ ἀντιβασιλείᾳ ὁμοίαζε πρὸς τὸν Βιᾶρον Καποδίστριαν. Οἱ ἐκδότηι ὤφειλον νὰ καταβάλωσιν ὡς ἐγγύησιν ποσὸν χρηματικὸν οὕτω μέγα ἐν χρόνῳ, καθ' ὃν τὸ χρῆμα ἦτο δυσευρετότατον ἐν Ναυπλίῳ, ὥστε αἱ τότε ὑπάρχουσαι ἐφημερίδες τῆς ἀντιπολιτεύσεως εὐρέθησαν ἠναγκασμέναι νὰ παύσωσιν ἐκδιδόμεναι καὶ μόνον ὁ ὑπὸ τῆς ἀντιβασιλείας λαμβάνων χορηγίας τύπος ἠδυνήθη νὰ ἐπιζήσῃ. Οὕτω δὲ ἡ δυσαρέσκεια κατεπνίχθη.

Ἀλλὰ τὸ ἀντιδημοτικώτατον μέτρον τῆς ἀντιβασιλείας ὑπῆρξεν ἡ ὑπ' αὐτῆς διαρρύθμισις τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Ἦτο φανερόν, ὅτι δυσκόλως θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὴν ἐν τῷ ἐλευθέρῳ βασιλείῳ ὁρθόδοξον ἐκκλησίαν νὰ ἐξακολουθήσῃ ὑποκειμένη εἰς τὸ ἑλληνικὸν πατριαρχεῖον, εὐρισκόμενον ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ σουλτάνου. Διὸ τῇ 23 Ἰουλίου 1833 ψήφισμα, ὑπογραφὲν ὑπὸ τριάκοντα καὶ τεσσάρων ἐπισκόπων, ἐκήρυξε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἐκκλησίας τοῦ βασιλείου καὶ κατέστησε πρὸς διοίκησιν αὐτῆς σύνοδον πέντε ἱεραρχῶν διοριζομένων ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν ἐπισκόπων ἔμελλε τελευταῖον νὰ περιορισθῇ εἰς δέκα, ἓνα δι' ἐκάστην νομαρχίαν, καὶ πάντα τὰ μοναστήρια τὰ οἰκούμενα ὑπὸ ὀλιγωτέρων τῶν ἑξ μοναχῶν διελύθησαν καὶ τὰ κτήματα αὐτῶν ἐξεμισθώθησαν ὡς ἐθνικὴ ἰδιοκτησία. Πᾶς τις δύναται νὰ φαντασθῇ τὴν ἀντιπολίτευσιν, ἣν προεκάλεσαν αἱ διατάξεις αὗται, οἷσαι ἔργον ξένον καὶ σχισματικόν. Ὁ πατριάρχης, οἱ τὰ κτήματα ἀποβαλόντες μοναχοὶ, οἱ ψέγοντες τὸν βασιλέα, ἐπειδὴ ἦτο καθολικός, ἐκεῖνοι ὅσοι εἶχον θεωρήσει τὴν Ῥωσίαν ὡς τὴν μεγάλην σύμμαχον τῆς ὁρθοδόξου Ἑλλάδος, ἅπαντες παρεπονοῦντο. Μόλις δὲ τῷ 1850 ὁ πατριάρχης ἀνεγνώρισε διὰ Συνοδικοῦ Τόμου τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἐν Ἑλλάδι ὁρθοδόξου ἐκκλησίας, καὶ μόλις τῷ 1852 ἀποκατεστάθη τελεία εἰρήνη μεταξὺ τοῦ πατριαρχείου καὶ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Ἐκτὸς δὲ τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου τὸ ἀξίωμα τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου ἔμεινεν ἀπαράφθορον, ἕως τῷ 1870 ἡ ἴδρυσις τῆς βουλγαρικῆς ἐξαρχίας ἐπήνεγκεν εἰς αὐτὸ τραῦμα πολὺ σοβαρώτερον τοῦ κατενεχθέντος ὑπὸ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἀντιβασιλείας.

Ἡ πολιτεία τῆς ἀντιβασιλείας καὶ ὁ ἀπὸ τῆς βασιλικῆς εὐνοίας ἀποκλεισμός τοῦ γηραιοῦ Κολοκοτρώνη προεκάλεσαν τὴν δυσθυμίαν αὐτοῦ, ἥτις τὸ μὲν πρῶτον ἐξεδηλώθη ἐν τῷ μέχρῃς ἐκείνου τοῦ

χρόνου ἀδεσμεύτῳ τύπῳ, μετ' οὐ πολὺ δ' ἐξεργάγῃ εἰς συνωμοσίαν. Ἑταιρεία μυστική, καλουμένη Φοῖνιξ, συνεκροτήθη πρὸς προστασίαν τῆς ὀρθοδοξίας καὶ ἐπίτευξιν ἐλευθερίας κατὰ μίμησιν τῆς Φιλικῆς ἑταιρείας, καὶ ὁ παλαιμάχος συνωμότης ἔθηκεν εἰς κυκλοφορίαν συμπαθῆ ἐπιστολὴν τοῦ Νεσσελρόδ, τοῦ Ῥώσου ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν, εἰς ἔνδειξιν τῆς ἐνθαρρύνσεως τοῦ τσάρου. Ὑπεγράφη

Νικόλαος Α' αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσίας.

δὲ αἰτήσις περὶ ἀνακλήσεως καὶ τῶν τριῶν ἀντιβασιλέων, ὅπως διαβιασθῇ εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσίας Νικόλαον Α', ἐν ᾧ συγχρόνως Γερμανὸς διερμηνεὺς ὑπέβαλεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Βαυαρίας αἴτησιν περὶ ἀνακλήσεως ἁπάντων τῶν ἀντιβασιλέων πλὴν τοῦ Ἀρμανσπεργ. Οὕτω τὸ Ναύπλιον ὑπενομεύετο ὑπὸ σκευωριῶν. Ὁ διερμηνεὺς καὶ ὁ Κολοκοτρώνης ἐκρατήθησαν ἀμφοτέρω, καὶ ἐκεῖνος μὲν ἀπεστάλη εἰς Γερμανίαν ἄκριτος, ὁ δὲ Κολοκοτρώνης

κατεδικάσθη εἰς θάνατον μετὰ τοῦ ὁμοίως συνομόσαντος Πλαπούτα μετ' ἄκοσμον ἐπέμβασιν κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς δίκης. Ἄλλ' ἢ θανάτωσις τοῦ ἐκ Καρυταίνης ἥρωος καὶ ἑνὸς τῶν ἀνδρῶν τῶν ἀποσταλέντων ὅπως προσφέρωσι τὸ στέμμα εἰς τὸν Ὁθωνα θὰ ἦτο σφάλμα συγχρόνως καὶ ἔγκλημα. Διὸ ἢ εἰς θάνατον καταδίκη μετεβλήθη εἰς Ἰσθμία δεσμά· ἀλλ' οἱ δεσμῶται ἀπηλλάγησαν τῆς ποινῆς ἐπὶ τῇ ἐνηλικιώσει τοῦ Ὁθωνος. Οὐχ ἦττον ὁ Κολοκοτρώνης καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ δὲν ἦσαν οἱ μόνοι ἐνεργῶς δυσηρεστημένοι. Ἡ Τήνος ἡρνήθη νὰ πληρώσῃ φόρους· ἡ Μάνη ἀπεστάτησεν. Ἡ δὲ ἀντιβασιλεία, ὀλιγοχροῦσα τῶν φιλοπολέμων παραδόσεων τῆς σπαρ-

τιατικῆς ἐκείνης φυλῆς, εἶχε διατάξει τὴν κατεδάφισιν τῶν ἐν τῇ χώρᾳ ἀφθονούντων πύργων. Ἄλλ' οἱ Μανιάται διεμαρτυρήθησαν, ὅτι οἱ πύργοι ἐκεῖνοι ἦσαν ἀναγκαῖοι διὰ τὴν προστασίαν τῆς ζωῆς καὶ τῶν κτήσεων αὐτῶν· ἡ Μάνη ἦτο ἀκόμη χώρα μεσαιωνικῇ, κατὰ

δὲ τοὺς μέσους αἰῶ-
νας τὸ κάστρον ἦτο
αὐτὸς ὁ οἶκος τοῦ δε-
σπότης αὐτοῦ. Βαυα-
ρικὸν δὲ σῶμα, ἀπο-
σταλὲν πρὸς ἐκτέλεσιν
τῶν διαταγῶν τῆς κυ-
βερνήσεως, περιεκυ-
κλώθη καὶ ἠναγκάσθη
νὰ συνθηκολογήσῃ,
καὶ οἱ Μανιάται, θέ-
λοντες νὰ ἐπιδείξωσι
τὴν περιφρόνησιν αὐ-
τῶν πρὸς τοὺς αἰχμα-
λώτους, ἀπεγύμνωσαν
αὐτοὺς καὶ ἔπειτα
ἠξίωσαν ὠρισμένα λί-
τρα δι' ἕκαστον αὐ-
τῶν. Ἄλλ' ἐν τούτοις
τὰ χρήματα ἀπεδεί-
χθησαν μέσον τελες-
φορώτερον τῆς βίας
χάριν καταστολῆς τῆς
ἀποστασίας. Τινὲς

Μάουρερ.

τῶν πύργων κατηδαφίσθησαν, καὶ δι' εὐστόχου μεταχειρίσεως οἱ Μανιάται κατετάχθησαν ὡς στρατιῶται, ἀποτελέσαντες τοὺς ἀρί-
στους μαχίμους τῆς Πελοποννήσου.

Ἀλλὰ, πρὶν ἢ κατασταλῇ ἡ ἀποστασία τῆς Μάνης, ὁ Μάουρερ καὶ ὁ Ἄβελ εἶχον ἤδη ἀνακληθῇ. Αἱ σχέσεις μεταξὺ τοῦ Ἄρμαν-
σπεργ καὶ τῶν συναδέλφων αὐτοῦ εἶχον ἀποβῇ τόσον τεταμέναι,
ὥστε οὗτοι εἶχον ἐλαττώσει τὸν μισθὸν αὐτοῦ καὶ ἀξιώσει τὴν ἀπο-
μάκρυνσιν τοῦ κυριωτάτου ὑποστηρικτοῦ αὐτοῦ, τοῦ Ἄγγλου πρέ-
σβεως Dawkins. Καὶ ὁ μὲν Πάλμερστων ἠρνήθη νὰ πράξῃ τοῦτο,

αὐτός τε δὲ καὶ ἡ Ῥωσία συνέστησαν τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Μάουρερ καὶ τοῦ Ἀβελ. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Βαναρίας διέταξεν ἐπὶ τούτοις τὴν ἄμεσον αὐτῶν ἐπιστροφὴν, καὶ διώρισεν ἀντ' αὐτῶν τοὺς κυρίους φὸν Kobell καὶ Γρεΐνερ, ἀμφοτέρους πρεσβύτας, ὧν ὁ ἕτερος ἦτο ἀνίκανος νὰ ὑποστῇ τὰς στερήσεις χώρας νέας. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἐϋδεκ διετάχθη νὰ συμφωνῇ πρὸς τὰς ἀποφάσεις τοῦ προέδρου, ἀπὸ τῆς 19 Ἰουλίου 1834 μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1837 ἀνακλήσεως αὐτοῦ ὁ Ἀρμανσπεργ ἦτο πράγματι ἀπόλυτος δεσπότης. Ὁ δὲ Μάουρερ ἐξεδικίθη δημοσιεύσας τὸ ἐμβριθὲς αὐτοῦ ἔργον «Περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ» (*Das griechische Volk*), ὅπερ εἶνε ἡ ἀπολογία τοῦ ἰδίου ἔργου ὡς ἀντιβασιλέως.

Μόλις δὲ εἶχεν ἀνακληθῇ, καὶ ἐξεργάγῃ ἄλλη στάσις, τὴν φορὰν ταύτην ἐν Ἀρκαδίᾳ καὶ Μεσσηνίᾳ, ταῖς χώραις ἐκείναις, ἐν αἷς ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Πλαπούτας εἶχον τὴν μεγίστην δύναμιν. Ὁ ἡγέτης τῆς ἀποστασίας ταύτης Κόλιας Πλαπούτας ἐπωνόμαζεν ἑαυτὸν «διευθυντὴν τοῦ βασιλείου», καὶ ἡξίου τὴν ἀποφυλάκισιν τῶν δύο δεσμοτῶν καὶ τὴν σύγκλησιν ἐθνικῆς συνελεύσεως. Ἡ δ' ἐπιτυχία τῶν ἐπαναστατῶν ἐτάραξε τὸν Ἀρμανσπεργ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστ' ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ὑπουργὸν τῶν ἐσωτερικῶν Κωλέττην τὴν καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως διὰ τῶν ἀνέκαθεν γνωστῶν μεθόδων τοῦ πολιτευτοῦ τούτου, ἥτοι τῆς χρήσεως Ῥουμελιωτῶν ἀτάκτων. Ὁ στρατηγὸς Σμάλτς, ὁ πρῶτος ἐν τῷ νέῳ βασιλείῳ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν, εἰς ὃν ἀνετέθη τότε ἡ γενικὴ ἀρχηγία τοῦ στρατοῦ, διεσκόρπισε τοὺς ἀποστάτας. Καὶ ἐπέτυχε μὲν τὸ σχέδιον τοῦ Ἀρμανσπεργ, ἀλλ' ὅμως φυσικὸν αὐτοῦ ἐπακόλουθον ὑπῆρξεν ἡ τάσις ἐκείνη πρὸς τὸν πλάνητα βίον, ἣν ἡ ἀντιβασιλεία ἐθεώρησεν ὡς πρῶτον καθήκον αὐτῆς νὰ ἐξαλείψῃ. Οἱ διαλυθέντες ἄτακτοι ἀπέβαινον ἐν πολλαῖς περιστάσεσι λησταί, οὓς αἱ δημοτικαὶ ἀρχαὶ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος ἐλάμβανον τὴν ἄδειαν νὰ κατατάξωσιν ὡς ἀστυνομικὴν δύναμιν, βλέπουσαι, ὅτι ἡ κεντρικὴ διοίκησις ἡδυνάτει νὰ μεριμνήσῃ περὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν ἐπαρχιῶν.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ τῇ 1 Σεπτεμβρίου 1834 ἐξεδόθη βασιλικὸν διάταγμα, δι' οὗ ἡ ἔδρα τῆς κυβερνήσεως μετετίθετο ἀπὸ τοῦ Ναυπλίου εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἡ ἐκλογή πρωτευούσης ἐκυμαίνετο μεταξὺ τοῦ Ναυπλίου, τῆς Κορίνθου καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ οἰκονομικοὶ μὲν λόγοι καὶ κεκαλυμμένα συμφέροντα συνηγόρουν ὑπὲρ τοῦ Ναυπλίου· τὸ δὲ κεντρικὸν τῆς θέσεως, ἡ ἀφθονία οἰκοδομησίων

γαιῶν καὶ ἡ γειτονία δύο θαλασσῶν εἶχον ἀγάγει τὸν Βαναρὸν ἀρχιτέκτονα νὰ προτείνῃ τὴν Κόρινθον· ἀλλὰ συνδυασμοὶ ἱστορικοὶ, οἱοί, ὥς εἰκὸς, εἰς πολλὰς περιστάσεις λαμβάνονται ἀναγκαίως ὑπ' ὄψιν ἐν Ἑλλάδι, ἐπήνεγκον τὴν προτίμησιν τῶν Ἀθηνῶν.

Ἄλλ' αἱ Ἀθῆναι, εἰς ἃς εἰσῆλθεν ὁ βασιλεὺς τῇ 1 Δεκεμβρίου

1834, ἦσαν πολλῶν διάφοροι τῶν τοῦ Περικλέους, τῶν ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν Φράγκων δουκῶν, τῶν κατὰ τοὺς σημερινοὺς χρόνους, αἵτινες τῷ 1907 ἠριθμοῦν 167.479 κατοίκων καὶ μετὰ τοῦ ἀκμάζοντος ἐπινείου, τοῦ Πειραιῶς, περιελάμβανον 241.058 ψυχάς. Αἱ πολιορκίαι καὶ τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου εἶχον συστείλει τὴν πόλιν εἰς σωρὸν ἐρείπίων, ὧν μεταξὺ ἠγείροντο μεγαλοπρεπῇ τὰρχαῖα μνημεῖα. Ὑπῆρξε δύσκολον νὰ εὐρεθῶσιν αἱ προσήκουσαι ἀναπαύσεις χάριν τῆς αὐλῆς· καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς

Εὐδεκ ("Ἰδε σελ. 202).

ἠναγκάσθη νάρκεσθῃ εἰς ἀπλὴν μονώροφον οἰκίαν, τὴν ἐν τῇ γωνίᾳ τῶν σημερινῶν ὁδῶν Παρνασσοῦ καὶ Ἰωάννου Παπαρηγοπούλου. Τρεῖς ξύλιναι καλύβαι ὑπῆρχον μόνον, ὅπου ὁ πολυθόρυβος Πειραιεὺς τῆς σήμερον. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ταπεινοὶ ὄροι, ἐφ' οἷς ὁ Ὅθων ἐγκαθιδρύθη ἐν τῇ νέᾳ αὐτοῦ πρωτεύουσῃ. Εὐτυχῶς δὲ ἡ ἰδέα τῆς μιμήσεως τῶν Ἀττικῶν καὶ τῆς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἐγκαταστάσεως τῶν ἀνακτόρων, ἣν εἶχε προτείνει ὁ πρίγκιψ τῆς

Βαυαρίας Μαξιμιλιανός, ἀπεδοκιμάσθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου, δηλώσαντος, ὅτι οἱ ἱεροὶ βράχοι τῆς Ἀκροπόλεως, τοῦ Ἀρείου πάγου καὶ τῆς Πνυκὸς οὐδέποτε ἔπρεπε νὰ καλυφθῶσιν ὑπὸ νέων κτιρίων. Ἀλλ' ἀτυχῶς οἱ Βαυαροὶ κατὰ τὴν διαρρῦθμιν τῆς νέας πόλεως ὠλιγόρησαν τῶν βυζαντιακῶν μνημείων, καὶ οὐκ ὀλίγα μεσαιωνικὰ ἐκκλησίαι κατηδαφίσθησαν.

Τῇ δὲ 20 Μαΐου 1835 ὁ Ὅθων ἐνηλικιώθη, ἀλλ' ἐξηκολούθησεν

Kobell (Ἰδε σελ. 208).

ἡ ἰσχὺς τοῦ Ἀρμανσπεργ, φέροντος τὴν προσωινίαν ἀρχιγραμματέως. Ἀλλ' ὁ διορισμὸς οὗτος, εἰς ὃν ἐπηκολούθησεν ἡ ἐξορία τοῦ Κωλέττη, τοῦ ἰσχυροτάτου τῶν Ἑλλήνων πολιτευτῶν, ἀποσταλέντος ὡς πρέσβεως εἰς Παρισίους, προεκάλεσε δυσαρέσκειαν, καὶ ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ βαυαρικὴ διοίκησις δὲν εἶχε λήξει μετὰ τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ὁ Ὅθων ἐξετέλεσεν ἀπλῶς τὰς συμβουλὰς τὰς δοθείσας εἰς αὐτὸν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὑπὸ τοῦ πατρός. Ὁ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας εἶχε καταστρώσει χάριν τοῦ υἱοῦ πρόγραμμα πλήρες. «Οἱ Ἕλληνες», ἐφρόνει, «δὲν πρέπει νὰ μεταβληθῶσιν εἰς

Βαυαροὺς· ἀλλ' οὐχ ἥττον εἶχε τὴν γνώμην, ὅτι δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐπιστῇ ὁ χρόνος, καθ' ὃν θὰ ἠδύναντο νὰ διοικηθῶσι μόνον ὑφ' Ἑλλήνων. Διὸ συνεβούλευσε μὲν τὸν Ὅθωνα νὰ ἔξη μόνον Ἕλληνας ὑπουργοὺς, ἣν συμβουλὴν δὲν ἠκολούθησε τότε ὁ υἱός, ἀλλὰ παρώρμησεν εἰς τὴν ἐγκατάστασιν βασιλικοῦ γραφείου ὑπὸ Γερμανὸν ἀρχιγραμματέα μετὰ ψήφου συμβουλευτικῆς, καὶ χάριν τούτου τοῦ ἀξιώματος συνέστησε τὸν Ἀρμανσπεργ. Ἡ χώρα, προσέθηκε, δὲν ἦτο ἀκόμη ὥριμος πρὸς παραχώρησιν συντάγματος, ἥτις ἄλλως ἔμελλε νὰ δυσαρεστήσῃ τοὺς αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ρωσίας·

ἀλλ' οὐχ ἦττον προέτεινε νὰ δοθῇ ὑπόσχεσις περὶ γερουσίας, διοριζομένης ὑπὸ τοῦ στέμματος. Ἡ ἐσπευσμένη διάλυσις τοῦ γερμανικοῦ πεζικοῦ, ἡ διανομὴ γαιῶν εἰς τοὺς ἀγωνιστάς, ἡ προσήκουσα μέριμνα περὶ τῶν δαπανῶν τῆς πολιτείας, οἷα ἐπὶ παραδείγματι ἡ ἀντικατάστασις τῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ πρέσβων δι' ἀπλῶν ἐπιτετραμμένων, οἰκονομία εἰσαχθεῖσα καὶ πάλιν κατὰ μέρος τῷ 1910, καὶ ἡ ἀπόδοσις τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων, ὑπῆρξαν ἡ κατακλείς τῆς συμβουλευτικῆς ταύτης ἐπιστολῆς τοῦ Λουδοβίκου¹. Τελευτῶντος δὲ τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1835 ὁ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας, ὅπως ἴδῃ ἰδίους ὄμμασι τὴν κατάστασιν τοῦ νεαροῦ βασιλείου τοῦ υἱοῦ.

Εὗρε δ' ὁ Λουδοβίκος τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα ἀπηλλαγμένην τῆς ληστείας χάρις εἰς τὴν δραστηριότητα τοῦ στρατηγοῦ Γόρδωνος· μέρος τῶν δημοσίων γαιῶν εἶχε παραχωρηθῇ εἰς ἑλληνικὰς οἰκογενείας· εἶχε συγκροτηθῇ «Βασιλικὴ φάλαγξ», ἀποτελουμένη ἐξ Ἑλλήνων καὶ μόνον καὶ κυρίως ἐκ παλαιμάχων τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος, καὶ ὑπῆρχε Συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας, διωρισμένον ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ ἐπιτετραμμένον τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀπορρίπτειν μεταβολὰς τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος. Ἀλλ' αἱ πρόχειροι αὐταὶ διατάξεις τοῦ νεαροῦ βιαιδέως δὲν ἤρκεσαν νὰ καθησυχάσωσι τὴν κοινὴν γνώμην. Ἦδη δὲ τῷ 1836 εἶχεν ἐκραγῇ ἐν Ἀκαρνανίᾳ ἀποστασία ὑπὸ τρεῖς ἀρχηγούς, τὸν Λῆμον Τσέλιον, τὸν Ζέρβαν καὶ τὸν Μαλάμον, προϋπάρχοντα ὑπασπιστὴν τοῦ Αὐγουστίνου Καποδιστρίου, οἵτινες δὲν ἦσαν λησταί, ἀλλὰ πολιτικοὶ ἀναμοχλευταὶ καὶ πάντες συμφώνῳ· ἠξίουσαν τὴν ἔξωσιν τῶν Βαυαρῶν καὶ τὴν χορήγησιν συντάγματος. Ὁ δὲ Ἀρμανσπεργ κατέστειλε τὴν ἀποστασίαν τούτων διὰ τῆς συνήθους μεθόδου τῆς εἰς ὀπλαρχηγούς, οἷοι ὁ Κίτσος Τζαβέλλας καὶ ὁ Θεόδωρος Γρίβας, παροχῆς τῆς ἀδείας τῆς στρατολογίας αἰτάκτων, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ὁ σὺρ Ἐδμόνδος Λάϋονς, ὅστις εἶχε κυβερνήσει τὸν δρόμωνα, ἐφ' οὗ ὁ Ὅθων εἶχε καταπλεύσει εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ εἶχε διορισθῇ κατὰ τὴν ἐνηλικίωσιν τοῦ Ὅθωνος πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας ἐν Ἀθήναις, ἔλαβεν ἀφορμὴν ἐκ τῆς ἀποστασίας ἐκείνης, ὅπως ἀπευθύνη εἰς τὸν Παλμερστῶνα ἔκκλησιν περὶ

¹ *Trost* König Ludwig von Bayern σ. 127-32. **Σπυρ. II. Λάμπρος** ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας. Τόμ. Β' σ. 516-20 (καὶ ἐν Μικταῖς σελίσιν σ. 665 κ. ἐ.).

προκαταβολῆς τῆς τρίτης δόσεως τοῦ ἑλληνικοῦ δανείου τοῦ ἐπηγελμένου ὑπὸ τῶν τριῶν προστατίδων δυνάμεων τῷ 1832. Ἐπειδὴ δὲ ὁ μὲν τσάρος συνέδεε τὴν πληρωμὴν ταύτην πρὸς τὴν ἐπ' ἀορίστῳ ἀναβολὴν τῆς παραχωρήσεως συντάγματος, ἡ δὲ Γαλλία ἐξήτει τὴν ἀποβολὴν ἀπάντων τῶν Βαυαρῶν, τὴν ἐγκαθίδρυσιν ἐθνικῆς διοικήσεως καὶ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν θεσμῶν τῶν ἀναγκαίων πρὸς αὐτοδιοίκησιν, ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς Ἀγγλίας χαρακτηριστικῶς ἐξήτησε παρὰ τοῦ ἀγγλικοῦ κοινοβουλίου νὰ ἐγγυηθῇ τὴν

Ἡ βασίλισσα Ἀμαλία.

ἐκδοσιν τοῦ βαρύνοντος τὴν Ἀγγλίαν μέρους τοῦ δανείου ἄνευ περαιτέρας ἀναμονῆς τῆς προσχωρήσεως τῶν δύο ἄλλων δυνάμεων. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ ἐν Ἀθήναις πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας ἔλαβεν ὁδηγίας νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν Ἀρμανσπεργ.

Μετὰ δὲ τὴν κατάθεσιν τοῦ θεμελίου λίθου τῶν ἀνακτόρων τοῦ υἱοῦ τῇ 25 Ἰανουαρίου 1836, ἐπετείφ τῆς εἰς Ναύπλιον ἀποδιβάσεως τοῦ Ὁθωνος, ἐν θέσει «ἱκανῶς ἀπεχούση τῆς θαλάσσης, ὥστε νὰ εἶνε ἐκτὸς βολῆς βομβαρδισμοῦ» κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ προνοητικοῦ πατρὸς, ὁ Λουδοβίκος ἐπέστρε-

ψεν εἰς τὴν Γερμανίαν, ὅπου τελευτῶντος τοῦ ἔτους μετέβη καὶ ὁ Ὁθων. Σκοπὸς δὲ τῆς ἀποδημίας αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ εὗρεσις συζύγου, καὶ, ἐπειδὴ ὁ πατὴρ ἐπιμόνως ἀντέστη εἰς τὴν ἐκλογὴν Γαλλίδος πριγκιπίσσης ἢ Ῥωσίδος μεγάλης δουκίσσης, ὁ Ὁθων ἐξέλεξε τὴν Ἀμαλίαν, θυγατέρα Παύλου τοῦ μεγάλου δουκὸς τοῦ Ὀλδεμβούργου, σύζυγον μεγάλθυμον καὶ δραστηρίαν τοῦ διστακτικοῦ βασιλέως, οὗ «ἡ ἔμφυτος δόσις εὐτολμίας» πολλάκις «ἐξησθενεῖτο ὑπὸ τῆς ἀτολμίας τῆς σκέψεως.» Ἀλλ' ὁ Ὁθων κατῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἄγων οὐ μόνον βασίλισσαν, ἀλλὰ καὶ πρωθυπουργόν. Καὶ δὴ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ ὁ Ἀρμανσπεργ εἶχεν ἀποβῇ ἔτι αὐταρχικώτερος καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἔτι ἀντιδημοτικώτερος, καὶ τὰ τοιαῦτα

συνεχῇ παράπονα περὶ τῆς διαγωγῆς τοῦ ἀρχιγραμματέως εἶχον περιέλθει εἰς τὸν βασιλέα οὕτως, ὥστε τῇ 2 Φεβρουαρίου 1837 διώρισεν ἀντὶ τοῦ Ἀρμανσπεργ ἄλλον Βαυαρὸν, τὸν φὸν Ροῦδχαρτ, ὃν εἶχε πείσει νὰκολουθήσῃ αὐτὸν, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἥττον ἐπιδεικτικὴν ιδιότητα πρωθυπουργοῦ καὶ ὑπουργοῦ τῶν ἑξωτερικῶν. Οὕτως ἔπεσε τὸ τελει-

ταῖον μέλος τῆς ἀρχικῆς ἀντιβασιλείας. Τοῦ δὲ Ροῦδχαρτ τὸ πολιτικὸν στάδιον ἐν Ἑλλάδι ὑπῆρξε πολὺ βραχύτερον τοῦ τοῦ ἀρχιγραμματέως καὶ ἐπ' ἴσης ἀνυχῆς ὡς τὸ ἐκεῖνου. Καὶ δὴ εὐθὺς ἐν ἀρχῇ δι' ἀκαίρου ἐπισκέψεως πρὸς τὸν Μεττερνῖχον ἐπέσυρε τὴν φήμην, ὅτι ἦτο ὄργανον τῆς Αὐστρίας καὶ ὡς ἐκ τούτου τὰς ὑπονοίας τῶν Ἑλλήνων δημοκρατικῶν καὶ τὴν ἀντιπολίτευσιν τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας. Ἡ δ' ἔκρηξις λοιμοῦ ἐν Πόρῳ, ἡ ἄρνησις τῶν ἐμπόρων τῶν Πατρῶν περὶ πληρωμῆς τοῦ ἐπιβλη-

Σμάλτς ὁ πρῶτος ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν
(Ἴδε σελ. 208).

θέντος εἰς τὰ ἔργα αὐτῶν φόρου καὶ ἡ ἔκδοσις αὐστηροῦ περὶ τύπου νόμου, ὃν ἀπῆτησεν ἐπιμόνως ὁ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας, κατέστησαν τὴν θέσιν τοῦ πρωθυπουργοῦ ὁσημέραι δυσχερεστέραν, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἑξῶσις Ἰταλοῦ τινος πρόσφυγος, καλουμένου μὲν Usiglio, φέροντος δὲ διαβατήριον ἀγγλικόν, προεκάλεσε τὸν ἐλευθερότομον πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας νὰ ὑποβάλλῃ ἐν τῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς νεωτέρας διπλωματίας βιαιοτάτων ἐγγράφων. Χολωθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν τοιούτων δυσχερειῶν ὁ ἀγαθὸς Βαυαρὸς παρήτησε μετὰ δέκα μῆνας τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ. Τὸ δὲ ὄνομ' αὐτοῦ συνδέεται μόνον πρὸς τὴν ἑναρξιν

τῆς λειτουργίας τοῦ Πανεπιστημίου, ὅπερ, ἐγκατασταθὲν κατ' ἀρχάς ἐν μισθίῳ οἰκίῳ παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως, μετεφέρθη κατόπιν εἰς τὸ σημερινὸν εὐπρεπὲς κτίριον. Εὐαρέστως δὲ παρατηροῦμεν ὡς δεῖγμα τῆς ἁρμονίας μεταξὺ τῶν δύο ἐπ' ἐσχάτων τότε χειραφετηθέντων βαλκανικῶν λαῶν, ὅτι ὁ ἡγεμὼν τῆς Σερβίας Μίλος ὑπῆρξε μεταξὺ τῶν συνεισενεγκόντων χάριν οἰκοδομήσεως τοῦ

Ῥοῦδχαρτ (Ἰδε σελ. 213).

Πανεπιστημίου ἐκείνου, ὅπερ τὸ μὲν πρῶτον ὠνομάσθη Ὀθώνειον, τῷ δὲ 1862 μετωνομάσθη Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον τῆς Ἑλλάδος, διχασθὲν ἔπειτα τῷ 1911 εἰς Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακόν.

Μετὰ δὲ τὴν παραίτησιν τοῦ Ῥοῦδχαρτ τῇ 8 Δεκεμβρίου 1837 μόνον τὸ ὑπουργεῖον τῶν στρατιωτικῶν ἦτο ἀνατεθειμένον εἰς Βαυαρὸν, τὸν Σμάλτς. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἐξουδετέρωσε τὴν ἀπομάκρυνσιν ἐκείνην τῶν ξένων στοιχείων, προεδρεύων

αὐτὸς τῶν ὑπουργικῶν συμβουλίων ἀντὶ τοῦ διορισμοῦ πρωθυπουργοῦ. Ὡς ἐκ τούτου τὸ στέμμα ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὡς ὑπεύθυνον διὰ τὰ λάθη τῶν ὑπουργῶν καὶ δὲν ἠδύνατο μακρότερον νὰ καλυφθῇ ὀπισθεν αὐτῶν, ἡ δὲ ἀντιδημοτικότης τοῦ Ἀρμανσπεργ καὶ τοῦ Ῥοῦδχαρτ μετεβιβάζετο εἰς τὸν ἡγεμόνα. Ἀτυχῶς ἐπάλληλα δυσάρεστα γεγονότα συνετέλεσαν εἰς τὴν αὔξησιν τῆς κρατούσης δυσθυμίας. Στάσις ἐξεργάγῃ τῷ 1838 ἐν Ὑδρᾷ, προκληθεῖσα μὲν ἐκ τῆς ἐπιβολῆς τῆς ναυτικῆς στρατολογίας εἰς πληθυσμὸν, ὅστις, συμφώνως πρὸς τὰ λεγόμενα ἐν δημῳδῇ ποιήματι τῶν ἡμερῶν ἐκείνων,

προετίμα τὴν αὐτοκτονίαν τῆς δουλείας τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ἀλλὰ πραγματικὴν αἰτίαν ἔχουσα τὰς μεγάλας ζημίας τῶν Ὑδραίων ναυκλήρων ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος καὶ κατὰ τὸν σεισμόν τοῦ παρελθόντος ἔτους. Ἐμπορικὴ συνθήκη μετὰ τῆς Τουρκίας, διαπραχθεῖσα τῷ 1839 ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἑξωτερικῶν Ζωγράφου, κατηγγέλθη ὡς προδοτικὴ. Πρὸ τοῦ ἔτους ἐκείνου οὐδείς Ἑλλήν διπλωμάτης εἶχε τύχει ἐπισήμου δεξιώσεως παρὰ τοῦ σουλτάνου, καὶ αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν εἶχον ὑπάρξει διαρκῶς τεταμέναι. Ὁ δὲ ἄμεσος ἐνθουσιασμός, ὃν προεξένησεν ἰδιωτικὴ ἐπίσκεψις τοῦ Ὅθωνος εἰς τὴν Σμύρνην, ἤγαγε τὸν Μαχμούτ Β' εἰς τὸ νὰ διατάξῃ τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην Γρηγόριον ὅτι νὰ μεταθέσῃ τὸν ὑπεράγαν φιλόπατριν μητροπολίτην τῆς ἑλληνικῆς ταύτης πόλεως· εἰς δὲ τὸ διάδημα τοῦτο ἐπηκολούθησεν ἡ ἀπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου καταβίβασις τοῦ Γρηγορίου καὶ ἡ παρακώλυσις τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει τελέσεως μνημοσύνου τοῦ Κοραῆ, τοῦ ἐν λόγοις προδρόμου τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Καὶ οἱ Σάμιοι δὲ προεκάλεσαν διὰ τῶν περὶ ἐνώσεως αἰτήσεων ἀποκλεισμόν τῆς Σάμου ὑπὸ τῶν Τούρκων, καὶ ὑπέβαλον σφοδρὰ παράπονα κατὰ τοῦ Στεφάνου Βογορίδου, τοῦ πρώτου ἡγεμόνος τοῦ σταλέντος πρὸς διοίκησιν τῆς νήσου, ἕως δι' ἀγγλικῆς ὑποστηρίξεως ἐξησφαλίσθη ἡ προσωρινὴ παῦσις τῶν αἰτιάσεων αὐτῶν. Ἦτο δὲ φυσικόν, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐκεῖνοι, ὅσοι ἐπίστευον εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῶν περιεσταλμένων συνόρων τοῦ βασιλείου, ἔμελλον νὰ προσδοκήσωσιν ὠφέλειαν ἐκ τῶν δυσχερειῶν, ἐν αἷς εὐρίσκετο περιπεπλεγμένη ἡ Τουρκία κατὰ τὸν δεύτερον αὐτῆς πόλεμον πρὸς τὸν Μεχμέτ Ἀλὴν καὶ τὸν νικηφόρον αὐτοῦ υἱόν. Οὐδὲν εἶνε ἐπισφαλέστερον εἰς τὴν δημοτικότητα Ἑλλήνος πολιτευτοῦ ἢ ἀνικανότης ὅπως ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ἐθνικὰς ἀξιώσεις περὶ ἀπολυτρώσεως τῆς «δούλης Ἑλλάδος» κατ' εὐνοϊκὴν τινα κρίσιν τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος. Διὸ τῷ 1840 ὁ Ζωγράφος, ὁ εἰσηγητὴς τῆς τουρκικῆς συνθήκης, ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ, καὶ ἔκτοτε ἦτο πολιτικῶς ἑξωστραχισμένος. Καὶ ἄλλαι δὲ δυσκολίαι ἐγεννήθησαν ἐκ τῆς ἐν ἐκείνῳ τῷ ἔτει διαρρυθμίσεως τῶν μεταξὺ Τουρκίας καὶ Αἰγύπτου πραγμάτων. Ἡ Γαλλία ἐξεδικήθη διὰ τὴν διπλωματικὴν αὐτῆς ἦτταν σκευωροῦσα ἐναντίον τῆς Μεγάλης Βρετανίας ἐν Ἑλλάδι. Οὕτως ἡ ἀθηναϊκὴ αὐλὴ μετεβλήθη εἰς διεθνῇ κονίστραν, ὅπου οἱ πρέσβεις τῶν προστατίδων δυνάμεων ἀντεπάλαιον πρὸς ἀλλήλους χάριν τῶν συμφερόντων τῶν ἰδίων κυβερνήσεων πολὺ μᾶλλον ἢ ὑπὲρ τῆς

*Τὸ πρῶτον κτίριον τοῦ Πανεπιστημίου
παρὰ τὸν πρόποδα τῆς Ἀκροπόλεως (Ἴδε σελ. 214).*

εὐημερίας τῆς χώρας, παρ' ἣ ἦσαν διαπεπιστευμένοι. Οἱ δ' Ἕλληνες πολιτευταὶ εἶχον παρασυρθῇ εἰς τὰς ἀντιζηλίας ταύτας, καὶ ἤκμαζον τρεῖς φατρίαι, ἡ ἀγγλική, ἡ γαλλικὴ καὶ ἡ ῥωσικὴ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Μαυροκορδάτου, τοῦ Κωλέττη καὶ τοῦ Κολοκοτρώνη.

Ἀλλὰ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἡ Κρήτη, ἣτις εἶχεν ἐπανέλθει ἀπὸ τῆς κυριαρχίας τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου εἰς τὴν τοῦ σουλτάνου τῷ 1840, ἐξηγέρθη καὶ ἠξίωσεν ἔνωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Κρητῆς εἶχον ὑποστῇ μεγάλη δεινὰ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς Χριστιανοὶ τε καὶ Μωαμεθανοὶ μετὰ δυσφορίας ἠνείχοντο τὴν εἰς τὴν Αἴγυπτον καθυπόταξιν τῆς νήσου, ἐπειδὴ ἐκεῖνοι μὲν εἶχον προσδοκῆσαι νάποσείσωσι διὰ παντὸς τὸν τουρκικὸν ζυγὸν, οἱ δὲ Μουσουλμᾶνοι, οὔτινες ἐμίσουν τοὺς Αἰγυπτίους, εἶχον ἐλπίζει, ὅτι ἔσονται ἑαυτοῖς νόμος, καθ' ἃ εἶχον ὑπάρξει πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ δὲ Μεχμέτ μετὰ τῆς συνήθους «φιλόφρονος διαθέσεως βασιλέων ἐπὶ τῇ στέψει» εἶχεν ἀρχίσει ἐπαγγελλόμενος, ὅτι οἱ Κρητῆς δὲν ἐμελλον νὰ πληρόνωσιν ἄλλους φόρους πλὴν τῆς δεκάτης, ἣτις πράγματι ἀνῆρχετο εἰς ἑπτὰ ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν, καὶ τοῦ κεφαλικοῦ φόρου· εἶχε δὲ καταστήσει δύο μικτὰ συμβούλια, ἀνὰ ἓν ἐν Χανίοις καὶ Ἡρακλείῳ, χάριν ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης, καὶ μέχρι τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1831 ἡ φράσις τοῦ ὑπ' αὐτοῦ διορισθέντος γενικοῦ διοικητοῦ, καθ' ἣν «μόνος σκοπὸς, εἰς ὃν ἀπέβλεπεν, ἦτο ἡ ἀπαλλαγὴ τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τῶν πιέσεων, εἰς ἃς ἦσαν πρότερον ἐκτεθειμένοι», ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὰ πράγματα. Ὁ νόμος ἐπεβάλλετο, καθ' ἃ οὐδέποτε πρότερον, καὶ οἱ Χριστιανοὶ ἐτύγχανον ἐξαιρετικῆς εὐνοίας παρὰ τοῦ ἀπὸ τοῦ σουλτάνου ἀποστατήσαντος ἀντιβασιλέως. Ἀλλ' εὐθὺς ὡς ἡ Κρήτη εἶχεν ἀρχίσει ἀνορθομένη ἀπὸ τῶν δεινῶν τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ Μεχμέτ ἐπεδίωξε νὰ εἰσαγάγῃ τὸ κεχαρισμένον αὐτῷ σύστημα μονοπωλίων, μεταχειριζόμενος τοὺς ἀγερώχους ἐκείνους καὶ μαχίμους ὀρεινοὺς ὡς εἰ ἦσαν Αἰγύπτιοι φελλάχοι. Εἶχεν ἀρχίσει εἰσπράττων παρὰ τῶν ἐπιχωρίων ἀγάδων τὴν δεκάτην, ἣτις εἶχεν ἐν πολλαῖς περιστάσεσιν ὑπάρξει κληρονομικὴ αὐτῶν ἰδιοκτησία, ἐξερεθίζων οὕτω τοὺς Τουρκοκρητῆς. Περαιτέρω δὲ προβαίνων, μετέβαλε τὰ συμβούλια εἰς ὑπηρετικὰ αὐτοῦ ὄργανα. Τὸ ἀπόρρητον τῶν ἐπιστολῶν παρεβιάζετο· νέοι δασμοὶ ἐπεβλήθησαν εἰς τὸν οἶνον καὶ ἄλλα προΐοντα, καὶ ὁ ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς τοῦ ἐλαίου ἠϋξήθη· εἰσῆχθησαν διαπύλια τέλη, καὶ πάντα τὰ εἰς τὴν διοίκησιν αὐτοῦ εἰσφερόμενα χρήματα διετεμῶντο εἰς χαμηλὴν τιμὴν. Διὰ τούτων δὲ τῶν

μέσων εἰσεπράττοντο ἐκ τῆς νήσου ἑκατὸν πενήκοντα χιλιάδες δραχμῶν ἐνιαυσίως πλειότεραι ἢ πρότερον. Ἀλλὰ τὸ δεινότατον πάντων ἐπῆλθεν, ὅτε τῷ 1833 ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς ἐπεσκέφθη τὴν Κρήτην, συν-οδευόμενος ὑπὸ τοῦ Ἀγγλοῦ γενικοῦ προξένου συνταγματάρχου Κάμπελλ, καὶ ἐξέδωκε προκήρυξιν, καθ' ἣν ἐτιμωροῦντο πάντες οἱ ἀφίνοντες ἀκαλλιεργήτους τὰς γαίας αὐτῶν, δημευόμενας μετὰ τοιαύτην τριετῇ παραμέλεισιν. Οἱ κάτοικοι, ὧν ὁ ἀριθμὸς εἶχεν ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ ἐλαττωθῇ εἰς 129.000, δὲν ἦσαν ἐπαρκεῖς πρὸς γεωργίαν τοῦ ἐδάφους, ὅπερ οὕτως ἐμελλε νὰ περιέλθῃ εἰς τὸν ἀντιβασιλέα, ἐν ᾧ ἄρ' ἑτέρου ἢ ἐξ ἀγαθῆς προαιρέσεως προερχομένη διάταξις περὶ ἰδρύσεως δύο σχολείων ὑπελήφθη ὥς παγὶς πρὸς ἀνδραποδισμόν τῶν παιδῶν τῶν Κρητῶν καὶ ἀπαγωγὴν αὐτῶν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Κρητικὴ συνέλευσις ἐκ τῶν πατροπαράδοτων ἐν Κρήτῃ, συνισταμένη κυρίως ἐκ Τουρκοκρητῶν καὶ συγκροτουμένη ἐξ ἱκανῶν χιλιάδων, συνῆλθεν ἐν Μουρνιαῖς, τέσσαρα καὶ ἥμισυ περίπου χιλιόμετρα μακρὰν τῶν Χανίων, ὅπως ἀπαιτήσῃ ἐπανόρθωσιν τῶν κακῶν, καὶ ἀναφοραὶ ὑπεβλήθησαν εἰς τοὺς ἐν Κρήτῃ προξένους τῶν τριῶν προστατίδων δυνάμεων καὶ εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτῶν ἐν Ναυπλίῳ, ὅπου ἦτο ἀκόμη ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδος. Ὁ ὑπὸ τοῦ Μεχμέτ διωρισμένος Ἀλβανὸς διοικητὴς τῆς Κρήτης Μουσταφᾶς προέβη τὸ κατ' ἀρχὰς εἰς παραχωρήσεις, ὧν τὴν ἀποδοχὴν ἐπιμόνως συνέστησεν εἰς τὴν συνέλευσιν ὁ κατὰ τύχην διαβάς ἐκ Κρήτης Ἀγγλὸς ἀξιωματικὸς τοῦ ναυτικοῦ σὺν Pulteney Malcolm. Ἀλλ' ὁ Μεχμέτ ἐπέμεινεν εἰς παραδειγματικὴν τιμωρίαν, καὶ κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ὁ Μουσταφᾶς ἀπηγχόνισε δέκα Κρητὰς τῶν μετασχόντων τῆς συνελεύσεως, ἡ δὲ ὠμὴ αἴτιη πρᾶξις ἐφόβησε τοὺς λοιποὺς ἐπὶ ὁκτῷ ἔτη. Ἀλλ' οἱ Χριστιανοὶ δὲν εἶχον τὴν διάθεσιν νὰ μεταλλάξωσι τὴν κυριαρχίαν Τούρκου ἀντιβασιλέως διὰ τῆς τοῦ σουλτάνου, καὶ ὁ κατέχων αὐτοὺς πόθος τῆς ἐνώσεως μετὰ τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος ἠὺξήθη ἐκ τῶν ἐν τῷ ἀγγλικῷ κοινοβουλίῳ λόγων τοῦ Παλμερστῶνος. «Κεντρικὴ ἐπιτροπὴ τῶν Κρητῶν» συνεκροτήθη ἐν Ἑλλάδι, καὶ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τῶν σπενυσάντων νὰ βοηθήσωσι τοὺς Κρητὰς ἐπαναστάτας ὑπῆρξεν ὁ μέλλων πρωθυπουργὸς Ἀλέξανδρος Κουμουνδοῦρος. Τῷ 1841 οἱ φιλοπολέμοι Σφακιανοὶ κατήρξαντο τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ κατεστάθη προσωρινὴ κυβέρνησις. Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι κατέστειλαν ταχέως τὴν ἐξέγερσιν, ἥς ἡ ἀποτυχία συμπεριελήφθη εἰς τὰς ἐναντίον τῆς κυβερνήσεως τοῦ Ὁθωνος ἐπιρ-

**Αποψις μέρους τοῦ Ναυπλίου ἐπὶ τούρκοκρατίας ("Ἰδε σελ. 218).*

ριπτομένας εὐθύνας. Ὁ Μαυροκορδάτος, ὅστις ἦτο τότε πρωθυπουργός, ἔκρινεν ἀδύνατον τὴν παραμονὴν αὐτοῦ ἐν τῇ ἀρχῇ ἕνεκα τῆς διαρκοῦς ἀναμίξεως τοῦ στέμματος καὶ τῆς ἔτι ὑπὸ ἄλλο ὄνομα ὑφισταμένης λειτουργίας ἰδιωτικοῦ συμβουλίου Βαυαρῶν, ἱσταμένων μεταξὺ τοῦ Ὁθωνος καὶ τῶν ὑπουργῶν αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τὴν παραίτησιν αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς ἐπανῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὸ σύστημα νὰ προεδρεύῃ αὐτὸς τῶν συνεδριῶν τοῦ ὑπουργείου. Μάτην ὁ Πάλμερστον καὶ ὁ Πηλ συνίστων εἰς αὐτὸν θερμῶς νὰ παραχωρήσῃ σύνταγμα· ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐμῆνυν εἰς αὐτόν, ὅτι τοιαύτη παραχώρησις θὰ συνεπέφερε τὴν καθαίρεσιν τοῦ θρόνου αὐτοῦ. Ἡ δὲ ἀντιδημοτικότης τοῦ τοιούτου συστήματος αὐτοπροσώπου κυβερνήσεως ἠξήθη ἕνεκα τῆς ἀπαιτήσεως τῆς Ῥωσίας, ἣτις ἠξίωσε τὴν πληρωμὴν τῶν τόκων τοῦ δανείου, ἕνεκα τῆς ἐλαττώσεως δημοσίων μισθῶν ἐκ λόγων οἰκονομίας καὶ ἕνεκα τῶν ἀπογοητεύσεων τῆς φιλοδοξίας ἐκείνων, οἵτινες εἶχον ὑπάρξει πολιτικοὶ ἡγέται. Ὁ συνδυασμὸς δὲ πάντων τούτων τῶν αἰτίων ἤγαγεν εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1843.

J. Colletti

Γαλλικὴ ὑπογραφή
τοῦ Κωλέττη.

Ἡ ἐπανάστασις αὕτη παρεσκευάσθη ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν δύο τῶν τριῶν φατριῶν, τοῦ Ἀνδρέου Μεταξᾶ, ὅστις εἶχεν ἀναλάβει τὴν ἡγεσίαν τῆς ῥωσικῆς φατρίας μετὰ τὸν κατὰ τὴν 3 Φεβρουαρίου τοῦ 1843 συμβάντα θάνατον τοῦ γηραιοῦ Κολοκοτρώνη, καὶ τοῦ Ἀνδρέου Λόντου, ὅστις εἶχε τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἀγγλικῆς φατρίας ἀπὸ τῆς πώσεως τοῦ Μαυροκορδάτου. Ἄλλος δὲ πρῶην ὑπουργός, ὁ Ζωγράφος, συνέπραττεν εἰς τὸ κίνημα ἐκεῖνο, ὅπερ ἐφαίνετο οἷονεὶ συντελοῦν εἰς τὴν παλινόρθωσιν τῆς πρὸς αὐτὸν εὐνοίας τῆς κοινῆς γνώμης. Ἄλλ' ἡ γαλλικὴ φατρία, ἣς ὁ ἀρχηγὸς Κωλέττης εὐρίσκετο ἀκόμῃ ἐν Παρισίοις, ἀφίστατο ἐνεργοῦ συμμετοχῆς εἰς τὴν παρασκευαζομένην στάσιν. Ὡς δὲ συνήθως συμβαίνει εἰς φατριαστικὰς πολιτικὰς ἐνεργείας, ἑκατέρα τῶν δύο συμπραττουσῶν φατριῶν εἶχε διάφορον σκοπόν. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι ἀμφοτέραι ἐπεθύμουν τὴν ἔξωσιν τῶν Βαυαρῶν καὶ ἄλλων ξένων μὴ μετασχόντων τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος, ἀλλ' ἐν ᾧ ἡ ἀγγλικὴ φατρία ἐπεθύμει συνταγματικὸν μονάρχην, ἡ ῥωσικὴ ἀπέβλεπεν ἀπὸ μακροῦ εἰς μονάρχην ὀρθόδοξον. Καὶ οἱ μὲν ἡγέται ἀμφοτέρων τῶν φατριῶν προησθάνοντο, ὅτι ὁ Ὁθων ἤθελε προτιμήσῃ πολὺ μᾶλλον νὰ παραιτηθῇ ἢ νὰ ὑποχωρήσῃ. Ὁ δὲ λαὸς, ἰδίως ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, μικρὸν ἐνδιαφέρον ἐδεῖ-

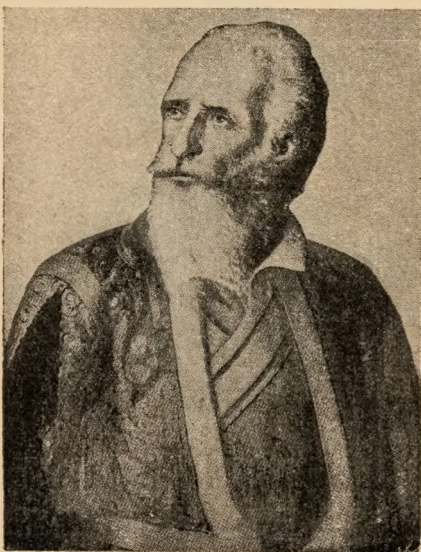
κινεῖν ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ διὰ τοῦτο παρέστη ἀνάγκη νὰ καταφύγωσιν εἰς τὸν στρατόν. Διὸ οἱ πολιτικοὶ ἡγέται, ἐκλέξαντες ὡς ὄργανον αὐτῶν τὸν Δημήτριον Καλέργην, ὄντα τότε συνταγματάρχην τοῦ ἱππικοῦ ἐν Ἀργεῖ, ἐνήργησαν τὴν μετάθεσιν αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας. Ὁ δὲ Καλέργης, εὐρισκόμενος ἀκόμῃ ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας, ἀνῆγε τὸ γένος εἰς τὸν ἀρχαῖον ἐκεῖνον κρητικὸν οἶκον, ὅστις εἶχεν ἐξαιρετῶς διακριθῇ κατὰ τὰς ἐναντίον τῶν Βενετῶν ἐπαναστάσεις τῆς Κρήτης. Πρὸ δεκαῆξ ἐτῶν εἶχε ζωρηθῇ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Φαλήρου, μόνον δ' ἕνεκα τῆς φιλοχρηματίας τοῦ συλλαβόντος αὐτὸν Ἀλβανοῦ ἐσώθη ἡ ζωὴ αὐτοῦ, καὶ οὕτως ἐπεφυλάχθη εἰς αὐτὸν νὰ καταλύσῃ τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν τοῦ Ὁθωνος. Μετὰ δὲ τὴν δολοφονίαν τοῦ Καποδιστρίου εἶχεν ὑποστηρίξει τὴν καποδιστριακὴν φατρίαν, καὶ τὸ θάρρος αὐτοῦ, ἡ ψυχραιμία καὶ ὁ πόθος νὰ διακριθῇ συνέστησαν αὐτὸν εἰς τοὺς συνωμώτας τοῦ 1843. Ἄλλος δ' ἀξιωματικὸς, ὁ συνταγματάρχης Ἰωάννης Μακρυγιάννης, ὅστις εἶχε φημισθῇ ἐν Μύλοις καὶ κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως, εἶχεν ἐκλεχθῇ ὡς συνεργάτης αὐτοῦ. Καὶ ἔμαθε μὲν ὁ βασιλεὺς εἰκοσιτέσσαρας ὥρας πρὸ τοῦ πραξικοπήματος τὰ τῆς μελλούσης νὰ ἐκραγῇ ἐπαναστάσεως· ἀλλ' ἡ δοθεῖσα διαταγὴ περὶ φυλακίσεως τῶν ἀρχηγῶν καὶ τῆς εἰς τὸ στρατοδικεῖον παραπομπῆς αὐτῶν ἐξεδόθη ἀργότερον τοῦ δέοντος.

Δημήτριος Καλέργης.

Τὴν νύκτα τῆς 2 Σεπτεμβρίου ὁ Καλέργης, ὅστις εἶχε παραστῇ ἐν τῷ θεάτρῳ, ὅπως ἀπομακρύνῃ τὰς ὑπονοίας τῆς αὐλῆς, μετέβη μετὰ τὸ τέλος τῆς παραστάσεως εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Μακρυγιάννη. Ἰδὼν δὲ, πρὸς ἐκπληξιν αὐτοῦ, ὅτι ὁ συνάδελφος ἐκάθητο ἡσυχῶς ἐν τῷ μέσῳ ὀλίγων ἀστῶν, ἀπεφάσισε νὰ ἐνεργήσῃ αὐτὸς καὶ μόνος. Διελθὼν τὰς ἐρήμους ὁδοὺς, διηύθυνε τὰ βήματα πρὸς τὰ παραπήγματα τοῦ πεζικοῦ, ὅπου, ψελλίσας ὀλίγας ἀσυναρτήτους λέξεις, ἔσυρε τὸ ξίφος, ἀνακραύγας «Ζήτω τὸ σύνταγμα». Οἱ στρατιῶται ἐπανελάβον τὴν κραυγὴν, καὶ ἠκολούθησαν αὐτὸν διὰ

τῆς ἐρήμου πόλεως εἰς τὴν μεγάλην πρὸ τῶν ἀνακτόρων πλατεῖαν τὴν φέρουσαν σήμερον τὸ ὄνομα τοῦ Συντάγματος. Συγχρόνως δὲ, μαθὼν, ὅτι ἡ οἰκία τοῦ Μακρυγιάννη εἶχε περικυκλωθῇ ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας, ἔστειλεν, ὅπως κρατηθῇ ὁ προϋστάμενος τῶν ἀστυνομικῶν ἀξιωματικὸς, ἀπέσπασε σῶμα στρατιωτῶν, ὅπως λύσῃ τὴν πολιορκίαν, καὶ διέταξεν ἄλλους νᾶνοίξωσι τὴν φυλακὴν καὶ ἐξαγάγωσιν ἐξ αὐτῆς πολίτας τινάς, οὓς συμπαρέλαβεν, ὅπως συμπρά-

Μακρυγιάννης.

ξωσιν ἐν τῇ πρὸ τῶν ἀνακτόρων πλατεῖᾳ. Εἶχεν ἤδη ἐπιστῇ ἡ πρώτη πρωινὴ ὥρα τῆς 3 Σεπτεμβρίου, καὶ ὁ βασιλεὺς ἐξηκολούθει ἀκόμη κατὰ τὴν συνήθειαν αὐτοῦ ἐργαζόμενος ἐν τῷ ἰδίῳ γραφείῳ, ὅτ' ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τῆς στρατιωτικῆς μουσικῆς καὶ τῶν κραυγῶν «Ζήτω τὸ σύνταγμα» ἀνεσῆκωσαν αὐτὸν ἔκπληκτον ἐκ τῆς τραπέζης. Εἰς ὑπασπιστῆς τοῦ βασιλέως καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν, οἵτινες ἐξηλθον, ὅπως παρακαλέσωσι τοὺς στρατιώτας νὰ διαλυθῶσιν, ἐκρατήθησαν κατὰ διαταγὴν τοῦ Καλέργη, ἐν ᾧ συγχρόνως διὰ τῆς ἀφίξεως τοῦ Μακρυγιάννη καὶ

τῶν φίλων αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ ἀποκρούσαντος τὴν ἀστυνομίαν ἠϋξήθη τὸ πλῆθος τῶν ἐπαναστατῶν. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς παρὰ τὰς παρακλήσεις τῆς δακρυρροούσης βασιλίσσης ἐπεφάνη τότε ἀπὸ τινος παραθύρου καὶ ἠρώτησε τὸν Καλέργην τί ἐξήτει, ὁ δὲ ἀρχηγὸς τῶν ἐπαναστατῶν ἀπεκρίθη, ὅτι ὁ τε στρατὸς καὶ ὁ λαὸς ἐπεθύμουν σύνταγμα. Εἰς ταῦτα δ' ἀπήντησεν ὁ βασιλεὺς ὀργίλος, διατάξας τοὺς στρατιώτας νὰ διαλυθῶσιν, ὅτε καὶ μόνον θὰ ἐσκέπτετο περὶ τῆς ἀπαιτήσεως αὐτῶν. Ἄλλ' ὁ στρατὸς ἀντὶ νὰ διαλυθῇ ἀνέμενε τὰς διαταγὰς τοῦ Καλέργη, καὶ τὸ πυροβολικὸν, ὅπερ ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε καλέσει ὁ βασιλεὺς πρὸς βοήθειαν, συνηδελφώθη μετὰ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ. Τότε ἐνεφανίσθησαν ἐπὶ τῆς σκηνῆς οἱ πολι-

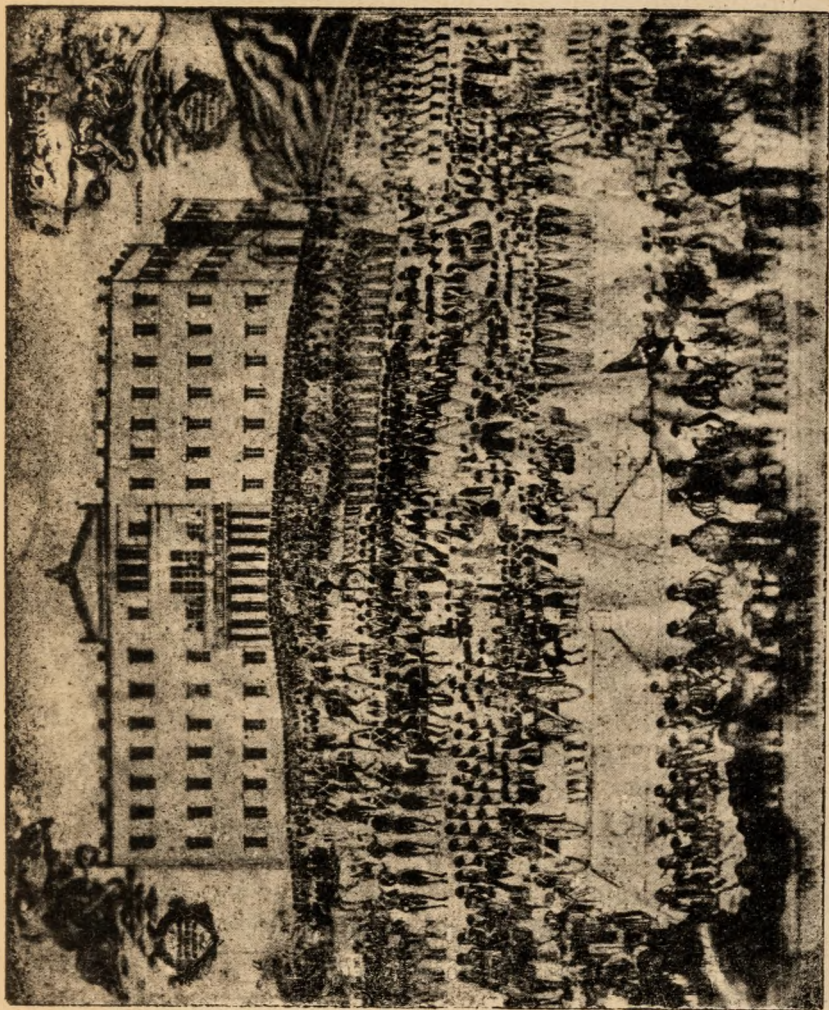

Ὁ Ὀδῶν προκύπτων ἐκ τοῦ παραθύρου τὴν νύκτα τῆς 2 Σεπτεμβρίου
κατὰ σύγχρονον εἰκόνα ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἱστορικῆς Ἑταιρείας.

τικοὶ ἀρχηγοὶ, συνεκάλεσαν ἔσπευσμένως συνεδρίαν τοῦ Συμβουλίου τῆς ἐπικρατείας καὶ ἔπεισαν αὐτὸ νὰ στείλῃ πρεσβείαν εἰς τὸν βασιλέα, παρακαλοῦσαν αὐτὸν νὰ παραχωρήσῃ σύνταγμα. Ἐν ᾧ δ' ἡ πρεσβεία εὐρίσκετο ἀκόμη ἐν τοῖς ἀνακτόροις, ἔσπευσαν οἱ πρέσβεις τῶν πέντε δυνάμεων καὶ ἐζήτησαν νὰ ἴδωσι τὸν βασιλέα. Ἀλλ' ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας σὶρ Λάϋονς εἶχεν ἤδη διαβιβάσει εἰς τὸν Καέργην σημαντικὸν μήνυμα νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς διπλωμάτας τὴν πρὸς τὸν βασιλέα πρόσδοτον πρὶν ἢ ὁ Ὅθων ὑποσχεθῇ τὴν παραχώρησιν συντάγματος, ἐπειδὴ ἡ Ἀγγλία ἐφοβεῖτο μὴ ἡ παρουσίαι αὐτῶν καταστήσῃ τὸν βασιλέα ἰσχυρογνώμονα καὶ οὕτως εὐνοηθῶσι τὰ σχέδια τῆς ῥωσικῆς φατρίας. Ὁ δὲ Καέργης ἐξεπλήρωσε τὸ ἔργον αὐτοῦ μετὰ πολλῆς ἀταραξίας καὶ εὐστοχίας. Καὶ δὴ εἶπεν εἰς τοὺς πρέσβεις, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὰ ἀνάκτορα πρὶν ἢ περατωθῇ ἡ ἀκρόασις τῆς ἐπιτροπείας. Ὅτε δὲ οἱ πρέσβεις τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Πρωσσίας ἐπειράθησαν νὰ ἐπιμεινῶσιν, ὑπέμνησεν, ὅτι «ἡ διπλωματικὴ ἐθιμοταξία ἀπῆται ὅπως ἀκολουθήσωσι τὸ παράδειγμα τοῦ πρυτάνεως αὐτῶν, τοῦ Ῥώσου πρέσβεως.» Ἐπὶ τούτοις δ' ὑπεχώρησεν ὁ βασιλεὺς, καὶ ὑπέγραψε διατάγματα, δι' ὧν συνεκαλεῖτο μὲν ἐντὸς τριάκοντα ἡμερῶν ἔθνικὴ συνέλευσις, συγκειμένη ἐκ διακοσίων εἰκοσιπέντε μελῶν, χάριν ψηφίσεως συντάγματος, ἀπεβάλλοντο δὲ τῆς βασιλικῆς ὑπηρεσίας ἅπαντες οἱ ξένοι, ἐξαίρουμένων τῶν ἀρχαίων φιλελλήνων, καὶ διωρίζετο νέον ὑπουργεῖον ὑπὸ τὸν Μεταξᾶν. Ἀλλ' οἱ ἐπαναστάται δὲν ἠὺχαριστήθησαν τελείως πρὶν ἢ ὁ βασιλεὺς ὑποσχεθῇ νὰ παρασημοφορήσῃ τοὺς μετασχόντας τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἀπονείμῃ τὰς εὐχαριστίας αὐτοῦ εἰς τὸν Καέργην καὶ τὸν Μακρυγιάννην. Τότε τέλος τὴν 3 μ. μ. τὸ στράτευμα διέβη πρὸ τῶν ἀνακτόρων, ἀνακραυγάζον «Ζήτω ὁ συνταγματικὸς βασιλεὺς Ὅθων Α'».

Οὕτω δι' ἐπαναστάσεως σχεδὸν ὅλως ἀναιμάκτου, ἐπειδὴ μόνος εἰς ἐφονεύθη κατὰ τὴν πρὸ τῆς οἰκίας τοῦ Μακρυγιάννη συμπλοκὴν, ἡ Ἑλλάς μετὰ δεκαετῇ βαναρικήν αὐταρχίαν ἀπέβη κράτος συνταγματικόν. «Μεγάλῃ τιμῇ ὀφείλεται εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ἔγραφεν ὁ λόρδος Aberdeen, ἐπὶ τῷ τρόπῳ, καθ' ὃν φαίνεται καθολικῶς διεξαγαγὸν τὴν σπονδαίαν ταύτην περίστασιν, ἐπιδειξάν διαγωγὴν ὅλως διάφορον τοῦ παραδείγματος ἄλλων χωρῶν μᾶλλον προηγμένων ἐν τῷ πολιτισμῷ.» Οἱ δ' Ἕλληνες δικαίως θεωροῦσι τὴν τρίτην Σεπτεμβρίου ὡς γενέθλιον ἡμέραν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ αὐτῶν

συστήματος, ὅπερ παρὰ πάντα αὐτοῦ τὰ σφάλματα, σφάλματα ἄλλως οὐδαμῶς ἰδιαίζοντα εἰς μόνην τὴν Ἑλλάδα, εἶνε ὁ μόνος δυνατὸς τύπος πολιτεύματος διὰ λαὸν οὕτω συντόνως ἐχόμενον τῶν πολιτικῶν πραγμάτων. Καὶ ἡ μὲν κυριωτάτη πλατεῖα τῶν Ἀθηνῶν φέρει

Ἡ ἐπαναστασις τῆς 17. Σεπτεμβρίου κατὰ σύγχρονον λαϊκὴν λιθογραφίαν ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἱστορικῆς Ἐταιρείας.

τὸ ὄνομα Πλατείας τοῦ Συντάγματος, μία δὲ τῶν κεντρικῶν ὁδῶν ὀνομάζεται τῆς Τρίτης Σεπτεμβρίου· φυλάσσεται δ' ἀκόμη τὸ ξίφος τὸ ὑπὸ τῶν κατοίκων τῶν Ἀθηνῶν δωρηθὲν εἰς τὸν Καλέργην, καὶ ἡ πρὸ τῶν ἀνακτόρων σκηνὴ κατὰ τὴν ἀξιωματημίαν ἐκεῖ-

νην πρωίαν εἰκονίζεται ἐν μιᾷ τῶν εὐρύτατα διαδεδομένων λαϊκῶν λιθογραφιῶν.

Καὶ ἀπέτυχε μὲν ἡ βαναρική αὐτοκρατία· ἀλλ' ἡ ἀποτυχία αὐτῆς δὲν πρέπει νὰ καταστήσῃ ἡμᾶς τυφλοὺς πρὸς τὰς πραγματικὰς προόδους τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ χρονικῷ διαστήματι τῶν δέκα ἐκείνων ἐτῶν. Ἐν πολλαῖς χώραις, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ νοτίῳ καὶ ἀνατολικῇ Εὐρώπῃ ὁ λαὸς εὐημερεῖ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ μᾶλλον ἢ δι' αὐτῆς. Καὶ ἐν μὲν τῷ πνευματικῷ βίῳ ἡ πρόοδος τῶν Ἑλλήνων ἐδηλώθη διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας καὶ ἄλλων ἐταιρειῶν καὶ διὰ τῆς ἐνάρξεως τῆς λειτουργίας τοῦ Πανεπιστημίου. Ὁ δὲ Γάλλος λόγιος Buchon, ὅστις ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας τῷ 1841, ἐθεώρησεν ἀξίαν μνείας τὴν ἀπὸ ξένων λέξεων ἐκκαθάρισιν τῆς γλώσσης καὶ παρετήρησεν, ὅτι ἡ χώρα εἶχεν ἤδη δύο δημοσίας βιβλιοθήκας. Ὑλικῶς δὲ ἡ ἐπίδοσις τοῦ νεαροῦ κράτους ἐπεδείχθη διὰ τῆς αὐξήσεως τῶν καλλιεργουμένων γαιῶν, τῆς διηνεκοῦς ἐπεκτάσεως τῶν σταφιδοφυτειῶν, τῆς ἀξίας λόγου ἐξαγωγῆς μεταξῆς, τῆς ἀνορθώσεως τοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ ἀπὸ τῶν ζημιῶν, αἷς εἶχεν ὑποστῆ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν, καὶ τῆς ἰδρύσεως Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, ὀφειλομένης εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ Ἡπειρώτου Γεωργίου Σταύρου. Τὰ λατομεῖα τοῦ Πεντελικοῦ ἤρχισαν ἐξορυττόμενα ἐκ νέου χάριν προμηθείας μαρμάρων ἀναγκαιούντων εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῶν ἀνακτόρων. Ὁ πληθυσμὸς τῶν Ἀθηνῶν εἶχεν ἤδη ἀνέλθει εἰς 35.000 ψυχῶν, ὁ δὲ Πειραιεὺς, αἱ Πάτραι καὶ ἡ Σῦρος εἶχον ἤδη ἀποβῆ ἀξίαι λόγου ἐμπορικαὶ πόλεις. Ἐκτὸς δὲ τῶν στενῶν ὁρίων τοῦ βασιλείου φιλοπάτριδες καὶ δραστήριοι Ἕλληνες συνεπεκοῦρουν εἰς τὴν ἐμπορικὴν καὶ πνευματικὴν ἀνάπτυξιν. Αἱ σχέσεις αὐτῶν πρὸς τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἀπετέλεσαν ἐν τῶν κυρίων προβλημάτων τῶν συζητηθέντων ὑπὸ τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως, ἥτις συνήλθε μὲν ἐν Ἀθήναις τῇ 8 Νοεμβρίου 1843, ἀλλ' ἔλαβε τὸ ὄνομα αὐτῆς ἀπὸ τῆς 3 Σεπτεμβρίου, ἥτις ἔθηκε πέρας εἰς τὴν ὑπὸ ἀπολύτου μονάρχου καὶ τῶν ἄλλογενῶν αὐτοῦ συμβούλων διοίκησιν τῆς Ἑλλάδος. Ἐκτοτε τὰς τύχας τῆς Ἑλλάδος διεχειρίζοντο αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες, καὶ παρῆλθεν ἡ ἐπὶ αἰῶνας ὅλους διαρκέσασα ξένη κυριαρχία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΙΟΝΙΟΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑ (1843-53)

Ἡ πρώτη δυσκολία τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως τῆς 3 Σεπτεμβρίου, τῆς συνελεύσεως τὸ πρῶτον τῇ 8 Νοεμβρίου, ὑπῆρξε τὸ ζήτημα τίνας ἔμελλεν αὕτη νὰ συμπεριλάβῃ. Καὶ ὁμοίων μὲν συνελεύσεων, συγκροτηθεῖσων διαρκούντων τοῦ πολέμου τῆς ἐπαναστάσεως, εἶχον συμμετάσχει ἀντιπρόσωποι ἑλληνικῶν κοινοτήτων διατελουσῶν ἔτι ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγόν· ἀλλ' εἰς τὴν συντακτικὴν ταύτην συνέλευσιν μόνοι πληρεξούσιοι τοῦ ἔξω ἑλληνισμοῦ γενόμενοι δεκτοὶ ὑπῆρξαν οἱ τῆς Κρήτης, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἡπείρου, ἐψηφίσθη δὲ ἀποφασίς, δι' ἧς ἀπεκλείοντο πάσης δημοσίας θέσεως Ἕλληνες τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας μὴ μετασχόντες ἐνεργῶς τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ πολέμου. Οὕτως ἡ συνέλευσις ὑπετύπωσε διάκρισιν μεταξὺ τῶν αὐτοχθόνων Ἑλλήνων καὶ τῶν ἑτεροχθόνων. Ὁμοίως δὲ τὸ δεύτερον ἄρθρον τοῦ Συντάγματος, καίπερ ἀναγνωρίζον, ὅτι « ἡ ὁρθόδοξος ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος... ὑπάρχει ἀναποσπάστως ἡνωμένη δογματικῶς μετὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλης καὶ πάσης ἄλλης ὁμοδόξου τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας », ἐκήρυττε τὴν τοῦ ἐλευθέρου βασιλείου αὐτοκέφαλον καὶ διοικουμένην ὑπὸ Ἱερᾶς συνόδου ἀρχιερέων. Δύο δὲ ἄλλα ζητήματα ἐξήγειραν μεγάλας συζητήσεις, τὸ τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου καὶ τὸ τῆς γερουσίας. Καὶ διὰ μὲν τοῦ τεσσαρακοστοῦ ἄρθρου τοῦ συντάγματος ὠρίσθη, ὅτι ὁ διάδοχος τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου ὠφείλει νάνηκῃ εἰς τὴν ὁρθόδοξον ἐκκλησίαν, διὰ δὲ διαφορῶν ἄλλων ἄρθρων κατεστάθη δεύτερον κοινοβουλευτικὸν σῶμα. Καὶ ὑπῆρχον μὲν οἱ μὴ ἀποδεχόμενοι γερουσίαν καθ' ὅλου, ὑπῆρχον δὲ καὶ ἄλλοι, κυρίως οἱ ὁπαδοὶ τῆς ῥωσικῆς λεγομένης φατρίας, οἵτινες ὑπερεμάχησαν τοῦ ἐπὶ δεκαετίαν διορισμοῦ τῶν γερουσιαστῶν ἀντὶ τῆς ἰσοβιότητος αὐτῶν. Οὕτως ἡ Ἑλλὰς ἔτυχε πολιτεύματος στηριζομένου ἐπὶ δύο κοινοβουλευτικῶν σωμάτων καὶ διαρκέσαντος μέχρι τοῦ 1864. Καὶ ἡ μὲν βουλή συνίστατο ἐξ ὀγδοήκοντα τοῦλάχιστον μελῶν, ἀπάντων ἐχόντων ἡλικίαν τοῦλάχιστον

τριακοντα ἑτῶν καὶ ἐκλεγομένων ἐπὶ τριετίαν κατ' ἀναλογίαν τοῦ πληθυσμοῦ διὰ ψηφοφορίας τῶν ἐνηλίκων· ἡ δὲ γερουσία ἐκ τοῦλάχιστον εἰκοσιεπτὰ μελῶν, ἐχόντων ἡλικίαν τοῦλάχιστον τεσσαράκοντα ἑτῶν, ἡδύνατο δὲ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν νὰ συμπληρωθῇ μέχρι τοῦ ἡμίσεος τῶν βουλευτῶν. Διωρίζοντο δὲ οἱ γερουσιασταὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως διὰ βίου ἐκ δεκατεσσάρων κατηγοριῶν κατὰ τὸ νῦν ἱσχύον ἐν Ἰταλίᾳ σύστημα. Οἱ τε βουλευταὶ καὶ οἱ γερουσιασταὶ ἐλάμβανον ἀντιμισθίαν. Ὑπετίθετο δὲ, ὅτι ἡ γερουσία ἐμελλε νὰ ἐπιδρῇ ἀντιρρόπως ἐπὶ τὴν βουλὴν καὶ ἀποβῇ συντηρητικὴ δύναμις ἐν τῇ πολιτείᾳ. Ἀλλὰ πράγματι ὑπῆρξε

Ἐδμόνδος Λαῦνους.

τὸ μέσον τῶν πρώτων ἐναντίον τοῦ Ὁθωνος ἐπιθέσεων καὶ παρέσχεν εἰς τὴν ἀντιπολίτειν διαρκὴ βάσιν πρὸς ἔκθεσιν τῶν βλέψεων αὐτῆς.

Τῇ 18 Μαρτίου 1844 ὁ Ὁθων ὥμοσε πίστιν εἰς τὸ σύνταγμα, καὶ ὁ ἐν Ἀθῆναις πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας Ἐδμόνδος Λαῦνους ἔγραφε μετ' ἐνθουσιασμοῦ περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν εἶχεν ἐπιτελεσθῇ ἡ μεγάλη ἐκείνη πολιτικὴ μεταβολή. Ὁ δὲ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Aberdeen ἀπήντησε· «τοιαύτη

αὐτοσυγκράτησις ἐν λαϊκῇ συνελύσει, συγκληθείσῃ ὑπὸ περιστάσεις μεγάλου ἐρεθισμοῦ καὶ κρίσιμους, τιμᾷ μεγάλως τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος.»

Μετὰ δὲ τὴν ψήφισιν τοῦ συντάγματος παρέστη ἡ ἀνάγκη τῆς συγκροτήσεως τοῦ πρώτου ὑπουργείου τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας. Δύο δὲ πολιτενόμενοι ὑπερεῖχον ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ τῶν λοιπῶν πολιτικῶν τῆς Ἑλλάδος, ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀγγλικῆς φατρίας, καὶ ὁ Κωλέττης, ὁ ἡγέτης τῆς γαλλικῆς. Καὶ ἀμφοτέροι μὲν ἐπεζήτησαν ἐκεῖνο, ὅπερ ἐπίστευον, ὅτι ἦγεν εἰς εὐπραγίαν τῆς χώρας, ἣν εἶχον ὑπηρετήσῃ ἐπὶ μακρόν, ἀλλὰ τὰ πολιτικὰ προγράμματα, δι' ὧν ἐπεδίωκον τὴν ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ αὐτῶν, ἦσαν πολὺ διάφορα ἀλλήλων. Ὁ μὲν Μαυροκορδάτος ἐφρόνει, ὅτι

εἶπερ τι καὶ ἄλλο ἦτο ἀναγκαῖον, ὅπως οἱ Ἕλληνες ἀναδείξωσι τὸ βασιλείον αὐτῶν πρότυπον ἀγαθῆς διοικήσεως ἐν τῇ ἐγγὺς Ἀνατολῇ καὶ ὅτι τότε, καὶ τότε μόνον, ὅτε ἤθελον στερεωθῇ ἐν τοῖς μικροῖς, ἡ Κρήτη, ἡ Ἡπειρος καὶ ἡ Μακεδονία ἤθελον προσαρτηθῇ εἰς αὐτούς. Ὁ δὲ Κωλέττης ὑπερεμάχει τῆς ἐναντίας γνώμης, καθ' ἣν πρῶτος στοχασμὸς Ἕλληνας πολιτευτοῦ ὤφειλε νὰ εἶνε ἡ ἐπέκτασις τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος, ἀναλογιζόμενος, ὅτι αἱ πρόσθετοι δυνάμεις, ἃς ἔμελλε διὰ τοιαύτης αὐξήσεως νὰ προσαποκτήσῃ τὸ συνεσταλμένον βασιλείον, ἔμελλον νὰ παράσχωσι τᾶριστα μέσα τῆς ἐσωτερικῆς αὐτοῦ ἀναπτύξεως. Ἀλλ' ἀτυχῶς ὁ Ἡπειρώτης ἠρνήθη νὰ σχηματίσῃ ὑπουργεῖον κοινὸν ἐν συμπράξει μετὰ τοῦ Φαναριώτου, καὶ ὁ Μαυροκορδάτος ἔγεινε πρωθυπουργὸς ἄνευ τῆς συνεργασίας τοῦ Κωλέττη καὶ εὗρέθη ἐπὶ μακρὸν ἀντιμέτωπος τῆς ἀντιπολιτεύσεως αὐτοῦ. Ἀμφότεροι δ' οἱ πολιτευταὶ ἐκεῖνοι, ἐντεθραμμένοι ὑπὸ πολίτευμα ὅλως διάφορον τοῦ πρὸ μικροῦ κατασταθέντος ἐν Ἀθήναις, ἐθεώρουν τὴν συγκέντρωσιν πάσης δυνάμεως ἐν αὐτῷ τῷ κέντρῳ ὡς τὸ ἄριστον σύστημα διοικήσεως. Εἶνε περιττὸν νὰ ἐξετάσωμεν τὴν ἀλήθειαν τῶν μομφῶν τῶν ἐπιρριφθεισῶν μὲν κατὰ τοῦ Μαυροκορδάτου ὑπὸ ἐνίων τῶν συγχρόνων αὐτοῦ, ἀντικρουομένων δὲ ὑπ' ἄλλων, καθ' ἃς ὁ πολιτευτὴς ἐκεῖνος μετεχειρίσθη μέσα ἀπρεπῇ, ὅπως ἐπιτύχῃ πλειονοψηφίαν κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ 1844. Μὴ ἀκόμη καὶ τὴν σήμερον ἐν πολλαῖς χώραις, ἴσως ἐν ταῖς πλείεσταις, ἡ ἀρχὴ τῆς ἐκλογικῆς ἐλευθερίας δὲν γεραίρεται ἐν τοῖς πολιτικοῖς προγράμμασι μᾶλλον ἢ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ψηφοφορίας; Ἀλλ' ὅπωςδὴποτε οἱ ὑπουργικοὶ οὐδαμῶς ὠφελήθησαν ἐκ τῆς ὑποτιθεμένης ἐκείνης πιέσεως, καὶ ὁ Μαυροκορδάτος ἀπέτυχε κατὰ τὰς ἐκλογὰς ἐν Μεσολογίῳ, καθ' ἃ μετὰ μίαν γενεάν ὁ πολὺ ἀνώτερος αὐτοῦ ὡς πολιτικὸς, ὁ Τρικούπης, ἡ δὲ ὁμοία ἀποτυχία τοῦ Καλέργη ἐν Ἀθήναις, ὅπου ὁ ἥρως τῆς τελευταίας ἐπαναστάσεως εἶχεν ἀποβάλει τὴν δημοτικότητα αὐτοῦ καὶ ὅπου ἡ ὑποψηφιότης αὐτοῦ δὲν ἐθεωρεῖτο ἀπηλλαγμένη παρανομίας, ἤγαγεν εἰς ἀνωμαλίαν, προκαλέσαν τὴν ἐπέμβασιν τοῦ βασιλέως καὶ τὴν παραίτησιν τοῦ ὑπουργείου. Ἀνῆλθε δ' εἰς τὴν ἀρχὴν ὁ Κωλέττης, ὅστις καὶ διετηρήθη ἐν τῇ πρωθυπουργίᾳ μέχρι τοῦ ἐν ἔτει 1847 θανάτου ἔνεκα τῆς δεξιότητος καὶ τῆς εὐστοχίας, μεθ' ἧς μετεχειρίζετο τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ ὁ μὲν διοπτροφόρος αὐτοῦ ἀντίπαλος ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τῶν μᾶλλον ἐξευρωπαϊσμένων Ἑλλήνων, οἵτινες ἐφόρουν μελανά ἱμάτια καὶ σινεζή-

τουں εὐρωπαϊκὰς κυβερνητικὰς θεωρίας, ὁ δὲ πρόην ἱατρὸς τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, περιβεβλημένος τὴν ἔθνηκὴν ἐνδυμασίαν καὶ καπνίζων τὸ μακρὸν τσιμποῦκι, περιεστοιχίζετο ὑπὸ τοῦ πολλῶ μεγαλειτέρου πλήθους φουστανελλοφόρων Ἑλλήνων, ὑπὸ παλαιμάχων τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος, ὧν εἶχεν ἡγηθῇ πέραν τοῦ ἰσθμοῦ, ὑπὸ πάντων τῶν γραφικῶν στοιχείων τοῦ καλουμένου ἔθνικοῦ κόμματος. Ἀπὸ

Ἰωάννης Κωλέττης.

πρωίας μέχρις ἑσπέρας ἡ οἰκία αὐτοῦ ἐπληροῦτο ἀνθρώπων ἐπιζητούντων θέσιν ἢ σύνταξιν ἢ δεῖγμά τι τιμῆς· τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ ὑπέροχος δεξιότης τοῦ Κωλέττη, ὥστε οὐδεὶς ἀπεχώρει ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ ἄνευ τῆς βεβαιώσεως, ὅτι ὁ ὑπουργὸς ἔμελλε νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀξίωσιν αὐτοῦ. Ἀπολαύων ἐν ὑψίστῳ βαθμῷ τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ βασιλέως καὶ ὑποστηριζόμενος ἰσχυρότατα ὑπὸ τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως, ὁ Κωλέττης ἤκιστα ἡσυχολεῖτο περὶ τὴν ἐπίδειξιν ῥητορείας ἐν τῇ βουλῇ, ἐξ ἧς κατὰ τὴν ἐξέλεγχιν

τῶν ἐκλογῶν ἀπεκλείσθησαν πάντες οἱ ὁπαδοὶ τῆς ἀγγλικῆς φατρίας πλὴν δώδεκα. Ἀλλὰ τὸ γνωστὸν αὐτοῦ πολιτικὸν πρόγραμμα τῆς ἐδαφικῆς ἐπεκτάσεως ἔσχεν, ὡς εἰκὸς, τὸ ἀποτέλεσμα νὰ ἐξεγείρῃ τὰς ὑπονοίας τῶν Τούρκων, καὶ κατὰ τὴν τριετὴ αὐτοῦ πρωθυπουργίαν συνέβησαν διάφορα σοβαρὰ ἐπεισόδια, διαταράξαντα τὰς σχέσεις μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ γειτονικοῦ κράτους. Καὶ δὴ ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἀπηγόρευσε πρῶτον τὴν ἐλευθέραν κυκλοφορίαν τῶν ἐλληνικῶν ἐφημερίδων ἐν Τουρκίᾳ, ἐπειδὴ ὁ τύπος ἐκήρυττε τὴν «Μεγάλην Ἰδέαν». Ἐπηύξησε δὲ τὸν ἐρεθισμὸν ἡ ἀπόπειρα Ἑλληνὸς τινος νὰ φονεύσῃ τὸν ἡγεμόνα τῆς Σάμου, καὶ τῷ

1847 διπλωματικὸν ζήτημα ἐν Ἀθήναις προεκάλεσεν ὑπουργικὴν κρίσιν. Καὶ δὴ ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ Ὄθωνος Καρατάσος ἐζήτησε τουρκικὴν θεώρησιν τοῦ διαβατηρίου αὐτοῦ χάριν μεταβάσεως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἦτο δὲ ὁ Καρατάσος ἀπὸ μακροῦ ὑποπτος εἰς τὴν ὀθωμανικὴν κυβέρνησιν, ἐπειδὴ εἶχεν ἐπιδράμει τὴν Θεσσαλίαν πρὸ ἕξ μηνῶν, καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις πρέσβυς τῆς Τουρκίας Μουσοῦρος, ὅστις, καίπερ καταγόμενος ἐκ Κρήτης, ἦτο ἐνθερμότατος θεράπων τῆς Πύλης, ἠρνήθη τὴν θεώρησιν τοῦ διαβατηρίου. Ἡ δὲ ἄρνησις αὕτη ἀνεφέρθη εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις ἐν τῷ ἐπακολουθήσαντι ἀνακτορικῷ χορῷ εἶπε μεγάλη τῇ φωνῇ εἰς τὸν πρέσβυν, ὅτι ἐδικαιούτο νὰ ἐλπίζῃ, ὅτι ὡς ἡγεμὼν ἦτο ἄξιος πλείονος εὐλαβείας καὶ δὲν ἔπρεπε νὰ τύχῃ τοιαύτης μεταχειρίσεως. Ἡ δὲ τουρκικὴ κυβέρνησις ἠξίωσε παρὰ τοῦ Κωλέττη προσωπικὴν ἀπολογίαν περὶ τῶν λόγων ἐκείνων, τούτου δὲ ἀρνηθέντος, ὁ Μουσοῦρος ἐγκατέλιπε τὰς Ἀθήνας. Ἐπηκολούθησε τότε μακρὰ διπλωματικὴ ἀλληλογραφία· οἱ Ἕλληνες πρόξενοι ἐξεδιώχθησαν ἐκ τῆς Τουρκίας, καὶ ἀπηγορεύθη ὁ ἀνὰ τὰ τουρκικὰ παράλια πλοῦς ἑλληνικῶν σκαφῶν. Ἦσαν δ' ἔτι διακεκομμέναί αἱ σχέσεις, ὅτε ἀπέθανεν ὁ Κωλέττης, καὶ παρέστη ἀνάγκη τῆς ἐπεμβάσεως τῆς Ῥωσίας χάριν ἱκανοποιήσεως τῆς τιμῆς τῶν Τούρκων. Καὶ ἐπέστρεψε μὲν ὁ Μουσοῦρος ὡς πρέσβυς εἰς Ἀθήνας, ἀλλ' ἀπόπειρα φόνου αὐτοῦ ἔπεισε τὴν Πύλιν, ὅτι ἡ περαιτέρα ἐν τῇ πόλει διαμονὴ αὐτοῦ ἡδύνατο νὰ γάγῃ εἰς νέας δυσκολίας. Διὸ μετετέθη εἰς Λονδίνον, ὅπου διέμεινεν ἐπὶ τριακονταετίαν καὶ πλεον, ἀποβάς ὁ γνωστότατος καὶ ὁ εὐπαιδευτότατος ἀπάντων τῶν ἐν τῇ ἀγγλικῇ αὐλῇ Ὄθωμανῶν πρεσβευτῶν καθ' ἃ ἀποδεικνύει ἡ ἑλληνικὴ ὑπ' αὐτοῦ μετάφρασις τοῦ Δάντη.

Ἡ ἔντασις τῶν πρὸς τὴν Τουρκίαν σχέσεων δὲν ὑπῆρξεν ἡ μόνη δυσκολία ἡ ταράξασα τὴν μακρὰν διοίκησιν τοῦ Κωλέττη. Καθ' ὃν χρόνον ἡ κοινωνία τῆς ἑλληνικῆς πρωτευούσης διεσπᾶτο ὑπὸ τοῦ ὑπὲρ διπλωματικῆς ἐπικρατήσεως ἀγῶνος μεταξὺ τῶν πρέσβεων τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας, ἡ βρετανικὴ κυβέρνησις ἠνώχλει τὸν φιλόγαλλον πρωθυπουργὸν διὰ παραπόνων περὶ ληστείας καὶ δι' ἀξιώσεων περὶ πληρωμῆς τῶν τόκων τοῦ δανείου. Καὶ εἰς μὲν τὴν ἀπαίτησιν ταύτην ἀνταπεκρίθη ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις διὰ τῆς γενναϊοδωρείας τοῦ ἐν Γενεύῃ φιλέλληρος Εὐνάρδου, προκαταβαλόντος τὸ χάριν ἐκπληρώσεως τῆς ἀγγλικῆς ἀξιώσεως ἀπαιτούμενον ποσὸν εἰκοσακισχιλίων λιρῶν. Ἀλλὰ πολὺ μεγαλειτέραν ἀνησυχίαν παρεῖχεν

ἡ ἔλλειψις ἡσυχίας ἐν τῇ χώρᾳ. Ὁ Κωλέττης, πιστὸς εἰς τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ πρόγραμμα τοῦ μεταβάλλειν τοὺς παραβάτας τοῦ νόμου εἰς ἰδίους ἑαυτοῦ φύλακας, εἰρήνευσε τὸν Θεόδωρον Γρίβαν, ὅστις εἶχεν ὑψώσει σημαίαν ἀποστασίας ἐν Ἀκαρνανίᾳ, δοὺς εἰς αὐτὸν στρατιωτικὴν ἀρχήν. Ἀλλ' ἡ θεραπεία αὕτη ὑπῆρξε παροδικὴ μόνον, καθ' ἃ ἄλλως προσεδοκᾶτο, καὶ πρὶν ἢ παρέλθῃ πολὺς χρόνος ὁ παλαιμάχος ὀπλαρχηγὸς ἠγεῖτο πάλιν στίφους ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι, ἐν ᾧ ἀφ' ἐτέρου ὁ Κριεζώτης, ἄλλο λείψανον τοῦ ἀγῶνος, ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τῶν δυσηρεστημένων ἐν Εὐβοίᾳ. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Κωλέττη ὁ ἄμεσος αὐτοῦ διάδοχος Κίττος Τζαβέλλας, Σουλιώτης ὀπλαρχηγός, στερούμενος πολιτικῆς ἐμπειρίας, ἀλλ' ὢν διακεκριμένος στρατιώτης, καὶ ὁ Γεώργιος Κουντουριώτης εὐρέθησαν ἠναγκασμένοι νάντεπεξέλθωσι πρὸς τινὰς τῶν τοιούτων στάσεων, ὧν αἱ τὴν μεγίστην ἐφελκυσάσαι προσοχὴν ὑπῆρξαν ἡ τοῦ Φαρμάκη ἐν Ναυπάκτῳ, ἡ τοῦ Τζαμάλα καὶ Βελέντζα, ὅστις ἐπέδραμε τὴν Ἑλλάδα εἰσορμήσας ἐκ τῶν τουρκικῶν συνόρων καὶ ἔκαυσεν ἐν Ὑπάτῃ ἐξαίρετον συλλογὴν χειρογράφων, ἡ τοῦ Γεωργίου Περρωτῆ ἐν Καλάμαις καὶ ἡ τοῦ Μερενδίτη, ὅστις ἐπολιόρησε τὸ ὠραῖον φρούριον τῶν Πατρῶν, ἠπειλῆσε τὴν ἀποτεφρῶσιν τῆς ἀνθοῦσης ταύτης πόλεως καὶ ἔπειτ' ἀπέδρα εἰς Μελίτην ἐπὶ ἀγγλικοῦ πλοίου, συναποκομίζων μέγα πλῆθος χρημάτων. Ἀλλ' οὐχ ἦττον αἱ ταραχαὶ αὗται δὲν ἠμπόδισαν τὸν κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον πρέσβυν τῆς Γαλλίας ἐν Ἀθήναις Thouvenel νὰ γράψῃ, ὅτι ἡ Ἑλλὰς τῷ 1849 ἦτο «ὕλκως μία τῶν εὐτυχεστάτων γωνιῶν τοῦ κόσμου»¹. Καὶ ἦλθον μὲν καὶ παρῆλθον ὑπουργεῖα, τοῦ μὲν ἀντικτύπου, ὃν προεκάλεσεν ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1848, ἐπενεγκόντος τὴν πτῶσιν τοῦ Τζαβέλλα, τῶν δὲ ὑπουργείων τοῦ Κουντουριώτου καὶ τοῦ περιωνύμου ναυάρχου Κανάρη ἐπὶ βραχὺν μόνον ἀρξάντων χρόνον, ἀλλ' εἰς τὰς τύχας τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ ἐλάχιστα ἐπενήργουν πολιτικαὶ κρίσεις προερχόμεναι ἐκ προσωπικῶν ζητημάτων ἢ αὐλικῶν μηχανορραφῶν.

Ἀρχομένου δὲ τοῦ 1850 ἀτυχῆς διάστασις, ἥκιστα τιμῶσα τὴν διπλωματίαν τοῦ Παλμερστῶνος, ἐψύχρανε πρὸς καιρὸν τὰς μεταξὺ τῆς Μεγάλης Βρεττανίας καὶ τῆς Ἑλλάδος σχέσεις. Ἐφ' ἱκανὸν χρόνον εἶχον γείνειν προσπάθειαι, ὅπως ἐκπληρωθῶσιν ὑπὸ τῆς ἐλληνι-

¹ La Grèce du roi Othon σ. 272. Πρβλ. τὸ υπόμνημα αὐτοῦ περὶ τῆς Ἑλλάδος τῷ 1847. αὐτόθι σ. 129-145.

κῆς κυβερνήσεως αἱ ἀξιώσεις διαφόρων Ἀγγλων καὶ Ἰονίων ὑπηκόων. Τῶν ἀξιώσεων δὲ τούτων ἡ μεγίστη ἦτο ἡ ἀπαίτησις Ἰουδαίων τινὸς τοῦ Γιβραλτάρ, καλουμένου Δὸν Πατσιφίκου, ὅστις εἶχε χρηματίσει γενικὸς πρῶτος τῆς Πορτογαλλίας, οὗ ἡ οἰκία εἶχε λαφυραγωγηθῇ ὑπὸ τοῦ ὄχλου κατὰ τιν' ἀντισημιτικὴν διαδήλωσιν τὸ Πάσχα τοῦ 1847, προελθοῦσαν ἐκ τῆς ἀπαγορεύσεως τοῦ ἔθους τῆς καύσεως τοῦ ὁμοιώματος Ἰούδα τοῦ Ἰσκαριώτου. Οἱ Ἀθηναῖοι, μόνον ὅτε ὁ Πατσιφίκος κατέστρωσε κατάστασιν τῶν ζημιῶν αὐτοῦ, ἐνόησαν ὅποیان ἀξίαν εἶχον τὰ ἐπιπλα καὶ σκευὴ τοῦ ἀσῆμου ἐκείνου ἀνδρός. Καὶ δὴ ὑπέβαλεν ἀξίωσιν λιρῶν 31.534, ἐνὸς σελινίου καὶ ἐνὸς δηναρίου διὰ τὴν βλάβην τῆς ἰδιοκτησίας αὐτοῦ, συμπεριλαμβανομένων λιρῶν 26.618, δεκαῆς σελινίων καὶ ὀκτὼ δηναρίων διὰ τὰς ἀπολεσθείσας ἀποδείξεις διαφόρων ποσῶν ὀφειλομένων κατὰ τοὺς ἰσχυρισμοὺς αὐτοῦ εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῆς πορτογαλικῆς κυβερνήσεως, καὶ χάριν ἐπιπροσθέτου ποσοῦ λιρῶν πεντακοσίων ὡς ἀποζημιώσεως διὰ τὰς «προσωπικὰς προσβολὰς καὶ ταλαιπωρίας», ἃς ὑπέστη αὐτὸς καὶ ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ. Ἄλλος δ' ἀπαιτητὴς ἦτο ἀνὴρ ὄλως διάφορος τοῦ Πατσιφίκου, ὁ ἐπιφανὴς ἱστοριογράφος τῆς μεσαιωνικῆς καὶ νεωτέρας Ἑλλάδος Γεώργιος Φίνλαϋ, ὅστις, συμμετασχὼν τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος, εἶχεν ἔπειτα ἐγκατασταθῇ ἐν Ἑλλάδι καὶ τῷ 1830 ἠγόρασε γῆπεδα ἐν Ἀθήναις. Μέρους δὲ τῶν γηπέδων τούτων συμπεριελήφθη εἰς τὸν ἀνακτορικὸν κῆπον, καὶ ὁ Φίνλαϋ ἠξίου ὡς ἀντίτιμον αὐτῶν 45.000 δραχμῶν. Τρεῖς δὲ ἄλλαι ἀπαιτήσεις εἶχον ὑποβληθῇ χάριν Ἰονίων ὑπηκόων, ὧν ἐνιοὶ ἠξίου 6.000 δραχμὰς ἕνεκα τῆς λαφυραγωγίας τῶν λέμβων αὐτῶν ἐν Σελασίῃ πλησίον τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀχελῷου, ἐν ᾧ ἄλλοι ἐζήτουν ἀποζημιώσεις ἐπὶ κακοποιήσεσιν, ἃς ὑπέστησαν ἐν Πάτραις καὶ Πύργῳ. Ἐκτὴ ἀξίωσις ἀνεφέρετο εἰς τὴν κράτησιν Ἀγγλων τινῶν ναυτῶν ἐν Πάτραις, ἧς χάριν εἶχε ζητηθῇ ἱκανοποιήσις. Τέλος δὲ πλὴν τῶν προσωπικῶν τούτων ἀξιώσεων ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἰσχυρίζετο, ὅτι αἱ δύο νῆσοι Ἑλαφόνησος (Cervi) καὶ Σαπιέντζα, κείμεναι ἀπέναντι τῶν νοτίων παραλίων τῆς Πελοποννήσου, δὲν ἀπετέλουν μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου, ἀλλ' ἀνήκον εἰς τὰς Ἰονίους νήσους. Ἡ τελευταία αὕτη ἀξίωσις, ἥτις ἐχρονολογεῖτο ἀπὸ τοῦ 1839, ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν οἰκείων ἄρθρων τῶν συνθηκῶν τοῦ 1800 καὶ 1815 καὶ ἐπὶ τινος νόμου τῆς Ἑπτανήσου πολιτείας, τοῦ ἔτους 1804, ἀναφερομένου εἰς τὰ νησιωτικὰ ἐξαρτήματα τῶν νήσων τοῦ

Ἰονίου. Ἄλλ' ἡ Ἐλαφόνησος εἶχεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὑπάρξει ἰδιοκτησία τῶν κατοίκων τῆς ἀντικειμένης ἐλληνικῆς παραλίας, οἵτινες ἐκράτουν αὐτῆς ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ἡ γεωγραφικὴ θέσις ἀμφοτέρων τῶν νησιδρίων καθίστανεν αὐτὰς ἐξαρτήματα τοῦτο μὲν τῶν Βοιωτῶν (Βατίκων), τοῦτο δὲ τῆς Μεθώνης μᾶλλον ἢ τῶν πολὺ μᾶλλον ἀφεστώτων Κυθήρων.

Καὶ αἱ μὲν ἔξ πρῶται τῶν εἰρημένων ἀπαιτήσεων, συμπεριληφθεῖσαι συλλήβδην ἐν τῷ αὐτῷ τελεσιγράφῳ, ὑπεβλήθησαν εἰς τὴν ἐλληνικὴν κυβέρνησιν τῇ 5 Ἰανουαρίου 1850, μετ' ἀξιώσεως περὶ ὁριστικῆς ἀπαντήσεως ἐντὸς εἴκοσι καὶ τεσσάρων ὥρων, ὑπὸ τοῦ διαδεχθέντος τὸν σὺρ Ἐδμόνδον Λάϋονος πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας ἐν Ἀθήναις Οὐαίς. Εἰς δὲ τὸ τελεσίγραφον τοῦτο ἐπηκολούθησεν ἀποκλεισμός τοῦ Πειραιῶς, ἐκτελεσθεὶς ὑπὸ ναυτικῆς μοίρας, κυθερνωμένης ὑπὸ τοῦ σὺρ Γουλιέλμου Πάρκερ, ἣτις συνέλαβεν ἐν ἐλληνικὸν πολεμικὸν σκάφος καὶ ἱκανὰ ἐμπορικὰ πλοῖα. Αἱ δ' ἐνέργειαι αὗται ἐξηρέθισαν μὲν, ὥς εἶκος, ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἐναντίον τῆς Ἀγγλίας τὴν κοινὴν γνώμην, ἣτις πάντοτε τάσσεται ὑπὲρ τοῦ ἀδυνάτου τοῦ παλαίοντος πρὸς τὸν ἰσχυρὸν, κατέστησαν δὲ τὸν Ὀθωνα δημοφιλέστατον παρὰ τοῖς ἰδίῳις αὐτοῦ ὑπηκόοις. Ἡ δὲ διαγωγὴ τῶν ἐλληνικῶν ἀρχῶν ὑπῆρξεν ἐπιθετικὴ μὲν, ἀλλ' οὐχὶ προσβλητικὴ. Καὶ οἱ μὲν ἀξιωματικοὶ τῆς φρουρᾶς τῶν Ἀθηνῶν προσηφέρθησαν νὰ παραιτήσωσι τὸ ἥμισυ τοῦ μισθοῦ αὐτῶν, πολλοὶ δὲ ἰδιῶται ἔβηκαν τὰς ἰδίας περιουσίας εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἔθνους· ἀλλ' ἡ κυβέρνησις ἀπέφυγε πᾶν ὃ τι θὰ ἠδύνατο νὰ ἐρμηνευθῇ ὥς προᾶξις προκλητικῆ, καὶ, ἐξαιρουμένης τῆς Κερκύρας, ὅπου Ἀγγλοὶ στρατιῶται διέτρεξαν τὸν κίνδυνον νὰ προσβληθῶσι καθ' ὁδὸν, ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ἔμεινεν ἡσυχος. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ῥωσία, αἱ δύο ἄλλαι προστάτιδες δυνάμεις, ἀπηύθυναν διαμαρτυρίας εἰς τὸν Πάλμερστον, ὅστις τῇ 31 Ἰανουαρίου ἀπεδέχθη τὰς «καλὰς ὑπηρεσίας» τῆς Γαλλίας. Τότε δ' ἀπεστάλη εἰς Ἀθήνας ὁ βαρὼνος Gros χάριν τοῦ καθορισμοῦ τοῦ ποσοῦ τοῦ ὀφειλομένου εἰς τοὺς Βρεττανοὺς ἀπαιτητὰς, ἀλλ' ἡ γνωμοδότησις αὐτοῦ ἀπερρίφθη ὑπὸ τοῦ Οὐαίς, καὶ ἤρχισεν ἐκ νέου ὁ ἀποκλεισμός. Ἐπὶ τούτοις δ' ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις ὑπεχώρησε τῇ 15 Ἀπριλίου εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Οὐαίς, ἥτοι εἰς τὴν πληρωμὴν 30.000 εἰς τὸν Φίνλαῦ, 12.530 δραχμῶν καὶ 49 λεπτῶν εἰς τοὺς Ἰονίους καὶ 137.538 εἰς τὸν Πατσίφικον πλὴν προσθέτου εἰς αὐτὸν ποσοῦ 150.000 δραχμῶν κατατεθέντος

ἐπὶ λογαριασμῷ τῶν ἀποδείξεων περὶ τῶν κατὰ τῆς πορτογαλλικῆς κυβερνήσεως ἀξιώσεων αὐτοῦ. Τὰ ποσὰ δὲ ταῦτα ἐπληρώθησαν τὴν αὐτὴν ἐσπέραν ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως· καίτοι δ' ἐν τῷ μεταξὺ τὰ πράγματα εἶχον συμβιβασθῇ διαφόρως ἐν Λονδίῳ μεταξὺ τοῦ Παλμερστῶνος καὶ τοῦ πρέσβεως τῆς Γαλλίας, ἔμεινεν ἰσχύουσα ἡ ἐν Ἀθήναις ὁμολογηθεῖσα σύμβασις, καὶ ἀνεκλήθη κατ' ἀκολουθίαν ὁ Γάλλος πρέσβης πρὸς ἔνδειξιν ἀποδοκιμασίας τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ Ῥωσία εἶχεν ἐκφράσει παράπονα περὶ τοῦ ἀγγλικοῦ ἀποκλεισμοῦ καὶ περὶ τῆς ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας ἀπαιτήσεως τῆς Ἑλαφονήσου καὶ τῆς Σαπιέντζας ἄνευ τῆς συναινέσεως τῶν δύο ἄλλων προστατίδων δυνάμεων, ἀπεδείχθη ἐν Λονδίῳ, ὅτι ὁ Πάλμερστον διὰ τῆς ἀκαθέκτου αὐτοῦ ὁρμῆς οὐ μόνον εἶχε πιέσει κράτος μικρὸν, ὅπερ ἡ Ἀγγλία εἶχε βοηθήσει ὅπως ἰδρυσθῇ, ἀλλὰ καὶ εἶχε ψυχράνει δύο μεγάλα ἔθνη. Αὐτὸς ὁ Φίνλαῦ ἐξέφρασε τὴν γνώμην, ὅτι « ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐνήργει βιαίως καὶ διέστρεφε τὸ κῦρος τῶν διεθνῶν νόμων ». Ἡ δὲ σατυρικὴ ἐφημερὶς Punch μετὰ τῆς συνήθους εὐφυνίας, μεθ' ἧς ἐξέφραζε τὴν γνώμην τῶν μέσων τάξεων, ἡρώτα διὰ τίνα λόγον ὁ βρετανικὸς λέων δὲν ἔπλησσε τίνα τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ μεγέθους. Καὶ ἡ μὲν βουλὴ τῶν λόρδων ἀπεδέχθη κατάκρισιν τῆς ἐνεργείας τοῦ Παλμερστῶνος διὰ πλειονοψηφίας τριάκοντα ἐπὶ τὰς μελῶν. Ἀλλὰ τὸ κοινοβούλιον ἐπεδοκίμασε τὰς ἀρχάς, ἐφ' ὧν εἶχε στηριχθῇ ἡ πολιτικὴ ἐνέργεια τοῦ Παλμερστῶνος, διὰ τεσσαράκοντα καὶ ἑξὶ ψήφων μετὰ συζήτησιν ἀξιωματικῶν ἐν τοῖς χρονικοῖς κοινοβουλευτικῆς εὐγλωττίας ἔνεκα τῆς ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ ἐκείνου μνείας τῆς περιωνύμου δηλώσεως *Eimi Ῥωμαῖος πολίτης* (Civis Romanus sum). Ἀλλ' ὅτε παρῆλθον αἱ ἐκ τῆς ῥητορικῆς ἐντυπώσεις, καὶ ἐπιτροπὴ ἀγγλογαλλοελληνικὴ, συνεδριάζουσα ἐν Λισσαβῶνι, ἀνεῦρε τὰ πρωτότυπα τῶν κατὰ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Πατσιφίκου ἀπολεσθέντων ἐγγράφων ἐν τοῖς πορτογαλλικοῖς ἀρχείοις, καὶ ἐβεβαίωσεν, ὅτι, διαρκούσης τῆς ἐν Πορτογαλίᾳ διαμονῆς, οὐδέποτε εἶχεν ἀποδείξει τὸ ἰσχυρὸν τῶν ἀξιώσεων αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦ ἀπλέτου φωτὸς τοῦ ἐπιχυθέντος εἰς τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο αἱ ἀξιώσεις τοῦ Πατσιφίκου περιορίσθησαν ἀπὸ 26.618 λιρῶν, δεκαῆξ σελινίων καὶ ὀκτὼ δηναρίων εἰς μόνον ἑκατὸν πενήκοντα λίρας, ὁ κόσμος ἡδυνήθη νάπορήσῃ πῶς ὑπῆρξεν ἐπὶ τοσοῦτον ὑπερβολικὴ ἢ προστασία τοῦ κοσμοπολίτου ἐκείνου ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς ἀρχῆς. Τὸ δὲ ζήτημα περὶ τῆς Ἑλαφονήσου καὶ

τῆς Σαπιέντζας, ὅπερ εἶχε συμπεριληφθῇ εἰς τὸ τελεσίγραφον, διελύθη ἀθορύβως.

Ὁ ναύαρχος Ἀντώνιος Κριεζῆς, ὅστις εἶχε διορισθῇ πρωθυπουργὸς ἀμέσως πρὶν ἢ ἡ ἀγγλοελληνικὴ διαφορὰ ἀποθῇ κρίσιμος καὶ διετήρησε τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τέσσαρα ἔτη καὶ ὑπερέκεινα, ἔσχε τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ἴδῃ ἐπὶ τῆς πρωθυπουργίας αὐτοῦ ἐπιτυγχανομένην τὴν λύσιν ἐτέρου ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐκκρεμοῦς προβλήματος, τοῦ

Ἀντώνιος Κριεζῆς.

ἀναφερομένου εἰς τὰς σχέσεις τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου. Καὶ διὲν ἡ ἐκκλησία τοῦ βασιλείου εἶχε κηρυχθῇ αὐτοκέφαλος τῷ 1833 καὶ διὰ τοῦ συντάγματος τοῦ 1844· ἀλλ' ὁ πατριάρχης οὐδέποτε εἶχεν ἀναγνωρίσει κατὰ τύπους τὴν διοικητικὴν αὐτῆς ἀνεξαρτησίαν, καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἐλληνικὸς δημόσιος βίος διαταράσσεται ὑπὸ τῶν ἀντιζηλῶν ἐρίδων τοῦ ἄκρου ὀρθοδόξου κόμματος, οὗ ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος, ὅπερ ἐπεθύμει νὰ τύχῃ τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ πατριάρχου, καὶ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Θεοκλήτου Φαρμα-

κίδου, ὅστις ἀντεπροσώπευε τὴν γνώμην, ὅτι τοιαύτη ἀναγνώρισις τετελεσμένου γεγονότος ἦτο περιττὴ ἅμα καὶ ἀπευκταία. Τέλος δὲ τῷ 1850 ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις ἐπωφελήθη κατάλληλον εὐκαιρίαν, ὅπως παρακαλέσῃ τὸν πατριάρχην νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν διαρρῦθμιν τοῦ ἐν Ἑλλάδι ἐκκλησιαστικοῦ καθεστῶτος. Χάρις δ' εἰς ῥωσικὴν ἐπίδρασιν οἱ δυστροποῦντες ἱεράρχαι, συνελθόντες ἐν Κωνσταντινὸπόλει, ὑπεχώρησαν, καὶ τῇ 29 Ἰουνίου ἀνεγνώσθη αὐτόθι Συνεδρικὸς τόμος ἀνακηρύσσων τὸ αὐτοκέφαλον τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐκκλησίας. Διὰ τοῦ Τόμου ἐκείνου ὠρίζετο, ὅτι ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν ἔμελλε νὰ προεδρεύῃ τῆς Ἱερᾶς συνόδου τοῦ ἐλληνικοῦ βασιλείου καὶ ὅτι ἐν ἅπασιν τοῖς διοικητικοῖς ζητήμασιν ἡ ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔμελλε νὰ εἶναι ἀνεξάρτητος, ἀλλ' ὅτι ἔμελλε νὰ λαμβάνῃ τὸ ἅγιον μύρον παρὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, οὗ ἡ γνώμη ὤφειλε νὰ ζητῇ-

ται ἐν σοβαροῖς δογματικοῖς ζητήμασιν. Ἡ δὲ σύμπτωσις τῆς στυγε-
ρᾶς δολοφονίας τοῦ ὑπουργοῦ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως Κορφιο-
τάκη, καθ' ἣν ἡμέραν ὁ Τόμος ἀνεγνώσθη ἐν ἀπάσαις ταῖς ἐκκλησίαις
τοῦ βασιλείου, καὶ ἡ ἐξακολουθοῦσα ἀντιπολίτευσις τοῦ Φαρμακίδου
δὲν παρεκώλυσαν τὴν ὀριστικὴν ἀποδοχὴν τῆς συμβάσεως ἐκείνης,
καὶ τῷ 1852 ἡ ἑλληνικὴ βουλὴ ἐψήφισε τὰς προμνημονευθείσας δια-
τάξεις. Οὕτως ἐλύθη τὸ κυριώτατον ἐκκλησιαστικὸν πρόβλημα τῆς
Ἑλλάδος. Ἄλλη δὲ θεολογικὴ διασάλευσις, τὸ κληθὲν Φιλορθόδο-
ξον κίνημα, οὗ ἡγεῖτο ὁ μονα-
χὸς ὁ ὀνομαζόμενος Παπουλά-
κος, ὅστις περιήρχετο καταγγέλ-
λων τὸν καθολικὸν βασιλέα καὶ
ἐξυμνῶν τὸν ὀρθόδοξον τσάρον,
κατεστάλη διὰ τῆς φυλακίσεως
αὐτοῦ ἐν Ἀνδρῶν. Ἡ δὲ ὠραία
αὕτη νῆσος ἡ κατάφυτος ὑπὸ λε-
μιονῶνων καὶ ἀρδευομένη ὑπὸ
πολυχευμόνων ὑδάτων ἐγέννησε
μάρτυρα ἰδίων θεολογικῶν γνω-
μῶν, τὸν Θεόφιλον Καΐρην, οὗ
ὁ διωγμὸς ἐπὶ δοξασίαις ἀντι-
κειμέναις εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ
ὁ ἐν τῇ φυλακῇ θάνατος ἐφείλ-
κυσαν τὴν προσοχὴν τοῦ ἀγγλι-
κοῦ κοινοῦ.

Θεόκλητος Φαρμακίδης.

Ἐν τούτοις δ' ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἀγγλικῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς
κυβερνήσεως ἐν τῷ ἐπεισοδίῳ τοῦ Πατσιφίκου δὲν ὑπῆρξεν ἡ μόνη
ἀφορμὴ προστριβῆς μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύ-
την. Τὰ συμβάντα τῆς τελευταίας εἰκοσαετίας ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις
εἶχον κορυφωθῆ εἰς φανερόν ἐρεθισμὸν ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως. Τῷ
1832 διὰ τοῦ διορισμοῦ τοῦ λόρδου Νοῦγκεντ ὡς διαδόχου τοῦ σίρ
Φ. Ἀδαμ φιλελεύθεροι ἰδέαι εὗρον τὸ πρῶτον ἤδη εἰσηγητὴν ἐν τῷ
προσώπῳ λόρδου ἁρμοστοῦ, οὗ τὸ ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι πολιτικὸν
στάδιον ἐνεθάρρυνε τοὺς Ἰονίους μεταρρυθμιστὰς εἰς προσδοκίας
περὶ τῆς ὑποστηρίξεως αὐτοῦ. Καὶ παρέσχε μὲν τὸ κατ' ἀρχὰς ὁ
Νοῦγκεντ ἐπαγγελίαν περὶ μεταρρυθμίσεων, ἀλλ' ἡ πρώτη αὐτοῦ
ἀπόπειρα πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῶν ὑπῆρξεν ἡ παράνομος μεταβολὴ τοῦ

συστήματος τῶν ἐκλογῶν δι' ἐπιλογῆς ἀπὸ καταλόγου τριῶν ὑποψηφίων ἀντὶ τῶν δύο, οὓς ὥριζε τὸ σύνταγμα τοῦ 1817. Ἡ δ' ἐπέκτασις αὕτη τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐπιλογῆς ἤγαγεν εἰς τὴν διάλυσιν τῆς βουλῆς ὑπὸ τοῦ στέμματος πρὸ τῆς κεκανονισμένης λήξεως αὐτῆς. Καὶ ὁ μὲν εἰς διοικητικὰς θέσεις διορισμὸς νεαρῶν καὶ ἀπειρων ὑπαλλήλων ἐχόντων φιλελευθέρους ιδέας ηὔξησε τὴν δύναμιν τοῦ φιλελευθέρου κόμματος· ἀλλ' εὐτυχῶς ὁ λόρδος ἄρμοστὴς ἦτο ἀγαθὸς καὶ χρήσιμος ἀνὴρ, ὅστις παρεῖχεν εἰς τὰς νήσους πρακτικὰς ἀγαθοεργίας, μεταχειριζόμενος μὲν τὸ ὑπὸ τοῦ Μαίτλανδ ἰδρυθέν ταμεῖον τῶν συντάξεων εἰς δάνεια παρεχόμενα ἐπὶ μικρῷ τόκῳ εἰς τοὺς χωρικοὺς, περιορίσας δ' εἰς 35.000 λιρῶν τὸ ἐνιαύσιον ποσὸν τὸ ἀποτινόμενον ὑπὸ τῶν Ἰονίων εἰς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ καταλιπὼν μέγα περίσσευμα εἰς τὸν διάδοχον αὐτοῦ, τὸν σὶρ Howard Douglas. Ὁ δὲ τέταρτος οὗτος ἄρμοστὴς, ὢν αὐστηρῶς συντηρητικὸς, ἐπανῆλθεν εἰς τὸν ἐξ ἀγαθοῦ συνειδότος δεσποτισμὸν τοῦ Μαίτλανδ καὶ Ἀδαμ, πιστεύων, ὅτι ὁ Ἰόνιος λαὸς δὲν ἦτο ἀκόμη ὥριμος δι' ἐλευθερώτερον τύπον πολιτεύματος. Ἡ ἀντίδρασις αὕτη πρὸς τὴν πολιτείαν τοῦ Νοῦγκεντ παρῴκνησε τὴν φιλελευθέραν φατρίαν, καὶ ἡ ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν ἐξωτερικῶν παρουσία θεωρητικοῦ οὐίγου, οἷος ὁ λόρδος Ἰωάννης Ρῶσσελ, κατὰ τὸν τελευταῖον χρόνον τῆς ἀρμοστείας τοῦ Douglas παρεκίνησε τὸν ἐπιφανῆ Κερκυραῖον ἱστοριογράφον Ἀνδρέαν Μουστοξύδην νάπευθύνῃ εἰς αὐτὸν ὑπόμνημα περὶ τῆς καταστάσεως τῶν νήσων. Ἀπεφαίνετο δ' ὁ Μουστοξύδης, ὅτι οἱ νησιῶται προετίμων μὲν τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν παντὸς ἄλλου πολιτικοῦ συνδυασμοῦ, ἐπειδὴ δὲν ἦτο ἀκόμη δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἀνεξαρτησία, ἀλλ' ἐζητεῖ ἐξ ὀνόματος αὐτῶν τὴν χάριν ἐλευθεριωτέρου συστήματος ἐκλογῶν, ἐνιαυσίας συνόδου τῆς βουλῆς καὶ ἐλευθεροτυπίας. Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ἐνεποίησε μὲν τινα αἵσθησιν εἰς τὸν ἐπὶ τῶν ἀποικιῶν ὑπουργόν, ἀλλ' οὗτος ὑπεστήριξεν εὐσταθῶς τὸν ὑφιστάμενον ἀρμοστήν, οὕτω δὲ δὲν ἐπῆλθεν οὐσιώδης μεταβολὴ εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς Ἑπτανήσου κατὰ τὸν ὑπόλοιπον χρόνον τῆς ἀρχῆς τοῦ Douglas. Ἀλλὰ συνεσωρεύθησαν ὅμως ἐκκλησιαστικαὶ δυσκολίαι ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Καὶ διένεξις μὲν πρὸς τὸ φιλορθόδοξον κόμμα ηὔξησε τὴν ἀντιδημοτικότητα τῆς διοικήσεως αὐτοῦ. Ἀπόπειρα δὲ μεταρρυθμίσεως τῶν νενομισμένων περὶ βαθμῶν συγγενείας καὶ ἀγχιστείας ἐξήγειρε τὴν ἀντιπολίτευσιν τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρ-

χείου, ὅπερ διεμαρτυρήθη, ὅτι ἡ ὀρθόδοξος θρησκεία εὐρίσκετο ἐν κινδύνῳ· ἐπὶ τούτοις δ' ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἄγγλος πρεσβευτὴς ἔτυχε τῆς ὑπὸ τοῦ σουλτάνου παύσεως τοῦ πατριάρχου. Ἡ δὲ ἀσύνετος διαγωγή διαμαρτυρομένου τινὸς ἱεραποστόλου ἤγαγεν εἰς τὸ νὰ στραφῇ κατηγορία ἐπὶ προσηλυτισμῷ ἐναντίον τοῦ ἀρμοστοῦ, ὅστις ἐκώλυσε τὴν ἀνασύστασιν ἐπισκοπῆς καθολικῆς ἐν Κερκύρᾳ. Τέλος δὲ ἡ ἀπερίσκεπτος κατάσχεσις τῶν ἐγγράφων τοῦ Μουστοξύδου καὶ τοῦ Βιάρου καὶ Αὐγουστίνου Καποδιστρίου, οὗ ὁ ἀδελφὸς Γεώργιος ἦτο ἀναμεμιγμένος εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1839 ἀνακαλυφθεῖσαν Φιλορθόδοξον ἑταιρείαν, παρέσχεν εἰς τὸν Κερκυραῖον ἱστορικὸν καὶ τὰ μέλη τοῦ οἴκου ἐκείνου, ὅστις ὑπῆρξε πάντοτε ἔχθρικὸς πρὸς τὴν Μεγάλην Βρεττανίαν, εὐλογον ἀφορμὴν, ὅπως παραπονεθῶσιν ἐπὶ τῇ παρανόμῳ αὐτῆς ἐνεργείᾳ, ἐπειδὴ τὰ κατασχεθέντα ἔγγραφα προφανῶς οὐδὲν περιεῖχον τὸ προδοτικὸν ἢ θὰ ἠδύναντο νὰ δημοσιευθῶσι. Καὶ ἄλλη δὲ συνοπτικὴ διάλυσις τῆς βουλῆς, ἀποδοκιμασθείσης ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τῶν ἀποικιῶν ὑπουργοῦ, ἐξηρέθισε τὴν ἀντιπολίτευσιν. Οὐχ ἦττον παρὰ τὴν μακρὰν κατὰ τοῦ Douglas διαμαρτυρίαν τοῦ Μουστοξύδου πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν ἀποικιῶν ὑπουργόν, ὁ Douglas εἶχετο ἐκθύμως τῶν πρακτικῶν συμφερόντων τῶν νήσων, καθ' ἃ ἀποδεικνύει ἡ μέριμνα αὐτοῦ περὶ τοῦ ὑδραγωγείου τῆς Κερκύρας, περὶ τῶν λεωφόρων, περὶ τῶν φυλακῶν καὶ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος· ἀλλὰ τὰ εὐεργετήματα ταῦτα ἐκληροδότησαν τὸ πρῶτον δημόσιον χρέος τῶν νήσων ἐπὶ τῆς ἀγγλικῆς προστασίας. Ὑπὸ δύο δ' ἐπόψεις παρουσιάζεται ὁ Douglas συνεχίζων τὸ ἔργον τοῦ ἀμέσου προκατόχου, τοῦτο μὲν ὡς πρὸς τὴν ἐλάττωσιν τῆς ἐνιαυσίου εἰσφορᾶς τοῦ Ἰονίου ταμείου, τοῦτο δ' ὡς πρὸς τὴν παρασκευὴν νέου κώδικος, ἀφ' ἑτέρου δὲ διέταξεν Ἀγγλους ὑπαλλήλους νὰ μανθάνωσι τὴν ἑλληνικὴν. Ἡ δὲ δημοτικότης αὐτοῦ παρὰ τοῖς γαιοκτημοσιν, οἵτινες, ὡς εἰκὸς, ὑπὲρ πᾶν ἄλλο προετίμων τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἰδίων κτημάτων, διατρανοῦται ἔτι καὶ τὴν σήμερον ὑπὸ τοῦ ὀβελίσκου τοῦ ἀπομνημονεύοντος αὐτὸν ἐν Κερκύρᾳ. Καὶ μετὰ τὴν ἀποχώρησιν δ' αὐτοῦ, γενόμενος μέλος τῆς κάτω βουλῆς, ἠδυνήθη νὰ συνηγορῇ ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τῶν νήσων, ἐνοχλῶν οὕτω τὸν φιλελεύθερον αὐτοῦ διάδοχον Μάκενζι.

Τοῦ νέου δὲ τούτου ἀρμοστοῦ ἡ ἀρχὴ ἔληξεν ἀποτόμως ἕνεκα συγκρούσεως πρὸς τὴν Ἰόνιον γερουσίαν. Ὡν μεταρρυθμιστὴς ἐκ πεποιθήσεως, εὔρε τὸ σῶμα τοῦτο καὶ ἰδίως τὸν πρόεδρον αὐτοῦ

Πετριτσόπουλον ἀντιτιθέμενον εἰς τὰς ἰδέας αὐτοῦ. Διὸ, ὅτε ἔληξεν ἡ προθεσμία τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀρχοντος τῆς γερουσίας, ἐπωφελήθη, τὸ πρῶτον τότε ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑπτανήσου, τὸ ὑπὸ τοῦ συντάγματος παρεχόμενον εἰς αὐτὸν δικαίωμα τοῦ νὰ μὴ ἀναδιορίσῃ τὸν αὐτὸν πρόεδρον, ἀνθ' οὗ διώρισε μετριοπαθῆ τινα φιλελεύθερον, τὸν κόμιτα Δελλαδέτσιμαν. Εἶχον δὲ τότε ἐν Ἀγγλίᾳ τὴν ἀρχὴν οἱ συντηρητικοί, καὶ ὁ ἐπὶ τῶν ἀποικιῶν ὑπουργὸς λόρδος Δέρβυ ἀπεδοκίμασε τὴν πρᾶξιν ταύτην. Μάτην ὁ κόμις Δελλαδέτσιμας ὑπέβαλεν ἱπποτικῶς τὴν παραίτησιν αὐτοῦ, ὅπως σώσῃ τὸν ἀρμοστήν. Ὁ Μάκενζι παρητήθη μετ' ἀρχὴν δύο μόλις ἐτῶν, καθ' ἃ οὐδὲν ἄλλο ἔπραξεν ἢ νὰ ἐλαττώσῃ τὸ χρέος, οὗ εἶχε γείνει ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ προκατόχου. Διεδέχθη δ' αὐτὸν τῷ 1843 ὁ λόρδος Σείτων, οὗ ἡ ἀρχὴ ὑπῆρξεν ἐπ' ἀγαθῷ ἢ ἐπὶ κακῷ ἡ ἀξιωματικότης κατ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀγγλικῆς προστασίας.

Παρ' ἀνδρὸς στρατιωτικοῦ, οἷος ὁ Σείτων, ὁμοτίμου ἀνήκοντος εἰς τὴν φατρίαν τῶν τότεων καὶ ὑπάρξαντος νικητοῦ τῶν ἀποστατῶν τοῦ Καναδά, δυσκόλως ἠδύνατο νὰ προσδοκηθῇ, ὅτι ἔμελλε νὰ μεταβληθῇ εἰς μεταρρυθμιστὴν ριζοσπάστην. Καὶ δὴ κατὰ τὰ πρῶτα πέντε ἔτη τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ παρὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι ἐπελθοῦσαν σεπτεμβριακὴν μεταπολίτευσιν ὁ Σείτων οὐδὲν ἐξεδήλωσεν ἐξωτερικὸν σημεῖον τῶν προθέσεων αὐτοῦ, ἀλλ' ἠκολοίθησε τὸ κατὰ παράδοσιν πρόγραμμα τῆς προστασίας, προάγων τὴν ἐκπαίδευσιν, ἰδρύων εἰρηνοδικεῖα χάριν ἐκδικάσεως μικροῦ λόγου ἀξίων ὑποθέσεων, ἐπισκευάζων τὰς λεωφόρους, καταρχόμενος τῆς κατασκευῆς διώρυγος ἐν Λευκάδι καὶ σχεδιάζων τὴν ἴδρυσιν προτύπου ἐπαύλεως χάριν διδασκαλίας τῆς γεωργίας. Ἀλλὰ τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τοῦ 1848 ἐν ἄλλαις χώραις φαίνονται μεταβαλόντα τὸν συντηρητικὸν στρατιώτην εἰς ῥηξικέλευθον δημοκρατικόν. Καὶ δὴ ἀμέσως μετὰ τὴν ἔναρξιν τῶν κινήματων ἐκείνων ἔλαβε παρὰ τῆς πατρίου κυβερνήσεως τὴν ἔγκρισιν τριῶν μεταρρυθμίσεων. Ἦσαν δὲ αὗται ἡ εἰσαγωγή ἐλευθεροτυπίας, δι' ἧς, καθ' ἃ προσεδόκα, ἔμελλε νάντιπράξῃ εἰς τὰς ἐπιθέσεις τῶν ἐφημερίδων τῆς Μελίτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν, τῶν μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου συνήθων ὀργάνων τῶν δυσηρεστημένων Ἑπτανησίων, τὸ δικαίωμα τῆς βουλῆς τοῦ ψηφίζειν τὰς ἐκτάκτους δαπάνας καὶ ἡ ἐλευθέρᾳ ἐκλογῇ ἀπασῶν τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν. Μὴ ἀρκούμενος δ' εἰς ταύτας τὰς μεταρρυθμίσεις, προέτεινεν ὁ Σείτων νὰ καταστήσῃ τὴν βουλὴν δημοκρατικωτέραν, καίτοι ὁ προϊστά-

μενος αὐτοῦ ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἀποικιῶν Γκρέϋ συνεβούλευεν αὐτὸν νὰ προχωρήσῃ βαθμιαίως καὶ ἀναμένη τὰποτελέσματα τῶν ἡδὴ γενομένων παραχωρήσεων πρὶν ἢ προβῇ εἰς νέας· ὑπετίθετο δὲ, ὅτι πιθανῶς ἐδικαιολογεῖτο ἡ συμβουλὴ αὕτη τοῦ Γκρέϋ ἐκ τῆς ἀνωμάλου καταστάσεως τῆς Κεφαλληνίας, ἣτις ἦτο πάντοτε ἡ μάλιστα ριζοσπαστικὴ τῶν Ἰονίων νήσων. Πράγματι δὲ ἡ τε κοινωνία καὶ τὸ ἐθνικὸν φρόνημα ἦσαν ὠριμώτερα ἐν ἐκείνῃ τῇ νήσῳ ἢ παρὰ τοῖς ἄλλοις Ἑπτανησίοις, καὶ ὁ βαρῶνος Ἔβερτων, Ἀγγλος ἄρχων

Ἀργοστόλιον.

Ἰταλικὴν ἔχων πείραν, ὅστις ἦτο τότε τοποτηρητὴς τῆς Κεφαλληνίας, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς τὴν ἀστυνομικὴν αὐτοῦ δύναμιν. Στάσις δὲ συμβᾶσα τελουμένης τῆς λιτανείας τοῦ ἁγίου Γερασίμου ἠΰξησε τὴν ἐπιτόπιον δυσφορίαν· ὁ τοποτηρητὴς ἀνέφερε τὴν ὑπαρξίν μυστικῆς ἐταιρείας σκοπούσης τὴν χειραφέτησιν τῶν Ἑλλήνων, τῇ δὲ 14 Σεπτεμβρίου 1848 στίφος χωρικῶν ἐπετέθη κατὰ τοῦ Ἀργοστόλιου. Καὶ ἀπεκρούσθη μὲν ἡ ἐπίθεσις αὐτῶν, ἀλλὰ μετὰ βραχὺν χρόνον ἤρχισεν ἡ ἰσχὺς τοῦ διατάγματος περὶ τῆς ἐλευθεροτυπίας· ἄμεσον δ' αὐτῆς ἀποτελεσμα ὑπῆρξεν ἡ δημοσίευσις πλήθους ἐφημερίδων, ὧν τέσσαρες ἐξεδόθησαν μόνον ἐν Κεφαλληνίᾳ, γραφόμεναι ἐν τῇ δημοτικῇ γλώσσῃ καὶ αἱ πλεῖστοι ἐχθρικαὶ πρὸς

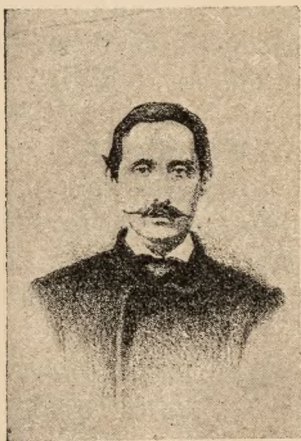
τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν. Ἐν δὲ ἄρθρον ἐν τινι τούτων τῶν ἐφημερίδων ἠνάγκασε τὸν Σείτωνα νὰ διατάξῃ τὴν φυλάκισιν δύο Κεφαλληνίων πολιτευτῶν, τοῦ Ζερβοῦ καὶ τοῦ Λιθαδᾶ, καὶ τὴν ἐξορίαν αὐτῶν εἰς Παξούς· ἀλλ' οὔτε τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ μέτρου οὔτε ἡ ἐν Κεφαλληνίᾳ ἀνωμαλία παρεκώλυσαν αὐτὸν ἀπὸ ἐκτελέσεως τοῦ λοιποῦ αὐτοῦ προγράμματος. Τῇ 14 Ἀπριλίου 1849 ἀνήγγειλε τὴν δραστηκὴν μεταρρυθμίσειν τοῦ συντάγματος τοῦ 1817, καὶ ἐνεκρίθη ῥιζοσπαστικὸς χάρτης καθιδρύων τὴν ἄμεσον διὰ σφαιριδίων ἐκλογὴν τῶν βουλευτῶν, ἀξανομένων ἀπὸ τεσσαράκοντα εἰς τεσσαράκοντα καὶ δύο, ὑπὸ ἐκλογέων τριπλασίων καὶ ὑπερέκεινα τῶν μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου κεκτημένων δικαίωμα ψήφου. Ἐξ ἑτέρου δ' οἱ γερουσιασταὶ ἔμελλον νὰ διορίζωνται ἐκ τῶν βουλευτῶν ὑπὸ τοῦ λόρδου ἄρμοστοῦ κατὰ διάταξιν συντηρητικωτέραν τῆς τοῦ συντάγματος τοῦ 1817. Πράγματι ἡ ἐπίδρασις τῆς κυβερνήσεως ἐπὶ τῆς βουλῆς εἶχε καταστῇ διπλῶς ἀσφαλῆς διὰ τροπολογίας εἰσαχθείσης ὑπὸ τοῦ διαδόχου τοῦ Σείτωνος, δι' ἧς ἐπετρέπετο εἰς τὸν λόρδον ἄρμοσθὴν τὸ ἐκλέγειν δύο γερουσιαστὰς ἐκ τῶν μὴ βουλευτῶν. Ἐπιπλέον δ' ἐπειδὴ ἡ βουλὴ συνεκαλεῖτο μόνον καθ' ἕκαστον δευτερον ἔτος καὶ αἱ μόναι οἰκονομικαὶ ἐλαττώσεις, αἷς ἡδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ, ἀνεφέροντο εἰς τοὺς μισθοὺς τῶν ἐπιχωρίων ὑπαλλήλων, τὰ πραγματικὰ αὐτῆς δικαιώματα ἦσαν ἀκόμη περιορισμένα. Ἀλλ' ὁ Σείτων εἶχε παρῴσχει εἰς τοὺς Ἰονίους μέσα τῆς ἐκδηλώσεως τῶν παραπόνων αὐτῶν τοιαῦτα, οἷα οὐδέποτε πρότερον ἐκέκτηντο, καὶ ἦτο ἔκτοτε δυνατόν εἰς αὐτοὺς νὰ ἐκφράζωσι τὸν πόθον τῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἐνώσεως ἐν τε τῇ βουλῇ καὶ ἐν τῷ τύπῳ. Ὁ δὲ φόνος τοῦ λοχαγοῦ Πάρκερ τοῦ ἐπιτετραμμένου τὴν δασαρχίαν ἐν Κεφαλληνίᾳ μόλις δύο ἑβδομάδας μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Σείτωνος ἐν Κερκύρᾳ ἀναγγελίαν τῶν μεταρρυθμίσεων αὐτοῦ ὑπῆρξε κακὸς οἰωνὸς περὶ τῆς ἐπιτυχίας αὐτῶν.

Ὁ Σείτων ἐκληροδότησεν εἰς τὸν διάδοχον αὐτοῦ, τὸν σὶρ Ἐρρίκον Οὐάρδον, ὅστις εἶχε παρακαθήσει ἐν τῷ ἀγγλικῷ κοινοβουλίῳ ὡς φιλελεύθερος, τὴν δυσχερεῆ ἐντολὴν τῆς ἐπιβλήψεως τῶν μεταρρυθμίσεων ἐκείνων, ἐπειδὴ ἡ προθεσμία τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἔληξεν ὀλίγον πλεον τοῦ μηνὸς μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν αὐτῶν. Εὐθὺς δ' ἐξ ἀρχῆς ὁ φιλελεύθερος βουλευτὴς ἀπέδειξεν, ὅτι ἦτο συντηρητικώτερος καὶ αὐτῆς τῆς φατρίας τῶν τόρων, ἡ δὲ πρώτη αὐτοῦ ἐπίσημος πρᾶξις ὑπῆρξε τὸ νὰ γνωρίσῃ εἰς τὴν ἑπτανησιακὴν βουλὴν, ὅτι

αἱ μεταρρυθμίσεις τοῦ προκατόχου ὠφείλον νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ὀριστικὸς καθορισμὸς τοῦ ζητήματος. Ὅτε δὲ ἡ βουλὴ ἐπέδειξε σημεῖα ἐναντιώσεως, ἀνεβλήθη. Νέαι δὲ ταραχαὶ ἐπιχωρίου φύσεως, ἀλλὰ καὶ πολιτικαὶ ἅμα ἐπηκολούθησαν τῇ 14 Αὐγούστου εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἄρμοστοῦ παραχώρησιν ἀμνηστίας εἰς τοὺς στασιαστὰς τοῦ παρελθόντος ἔτους καὶ τὴν ἐκ τῆς ἐξορίας ἀνάκλησιν τῶν δύο πολιτικῶν ἐξορίστων. Οἱ χωρικοὶ στασιάζσαντες ἔκαυσαν τὰς ἀγροτικὰς οἰκίας τῶν γαιοκτημόνων, ὧν εἷς εὔρε τὸν θάνατον ἐν μέσῳ τῶν φλογῶν, καὶ ὁ δήμαρχος χωρίου τινὸς ἐτυφεκίσθη καθ' ἣν ὥραν εὐρίσκετο πρὸ τοῦ ἄρμοστοῦ. Προεκηρύχθη δ' ὁ στρατιωτικὸς νόμος ὡς παράδοξος πρόδρομος τῆς ἐνασκήσεως εὐρέων ἐκλογικῶν δικαιωμάτων καὶ τῆς διὰ σφαιριδίων ψηφοφορίας. Ὁ Ζερβὸς ἐστάλη ἐκ νέου εἰς ἐξορίαν, πολυάριθμοι δὲ χωρικοὶ ἐμαστιγώθησαν διὰ βουνεύρου, καὶ εἰκοσιδύο ἄνδρες, ἐν οἷς οἱ δύο ἀρχιγοὶ τῆς στάσεως, ὁ Βλάχος καὶ ἱερεὺς τις καλούμενος μὲν Νοδάρος, ἀλλὰ παρωνυμούμενος ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν Παπᾶ-Ληστής, κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον. Καὶ ἐπειρήθη μὲν τμημὰ τι τῶν φιλελευθέρων ἐν τῷ ἀγγλικῷ κοινοβουλίῳ νὰ προκαλέσῃ ψῆφον ἀποδοκιμασίας ἐναντίον τῶν τοιούτων πιέσεων, ἀλλ' ἡ ἀπόπειρα ἐκείνη ἀπέτυχεν. Ἐν τούτοις δ' εἶχεν ἤδη δοθῇ δευτέρα ἀμνηστία, καὶ οὐδέποτε πλέον συνέβη ἐν Κεφαλληνίᾳ στάσις ἐπὶ τῆς ἀγγλικῆς προστασίας.

Ἡ πρώτη βουλὴ ἡ ἐκλεχθεῖσα κατὰ τὸ μετερρυθμισμένον σύστημα συνῆλθε τὸν Μάρτιον τοῦ 1850. Τῶν τριῶν φατριῶν, εἰς ἃς διηροῦντο οἱ Ἑπτανήσιοι, τῶν Ῥιζοσπαστῶν, τῶν μετριοπαθεστέρων Μεταρρυθμιστῶν καὶ τῶν ἀντιδραστικῶν Καταχθονίων τῶν ὑποστηριζόντων τὴν προστασίαν, τὴν πλειονοψηφίαν εἶχον οἱ Μεταρρυθμισταί, καὶ μόνον ἑνδεκα τῶν τεσσαρακονταδύο βουλευτῶν ἦσαν Ῥιζοσπάσται. Ἀλλ' οἱ Ῥιζοσπάσται, καίπερ ἀποτελοῦντες τὴν μειονοψηφίαν, ἦσαν ἡ θορυβωδεστάτη καὶ δημοφιλεστάτη φατρία, ἰδίως ἐν Κεφαλληνίᾳ καὶ Ζακύνθῳ. Μεταξὺ δὲ τῶν ἐκλεχθέντων ὑπὸ τῶν Κεφαλλήνων ὑπῆρχον δύο Ῥιζοσπάσται ἐκδόται ἐφημερίδων, ὁ Ζερβὸς καὶ ὁ Μομφερράτος, ὧν ἡ ἐκλογὴ ὠφείλετο κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ἀγγλικῶν ἀρχῶν ἐξορίαν αὐτῶν, ἐπειδὴ ἡ ἐν τῇ πολιτικῇ ἐπιτυχία τοῦ Ῥιζοσπάστου, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Κεφαλλήνος σατυρικοῦ Λασκαράτου, εἶχε κατορθωθῇ ὅταν ἡ ὑψηλὴ ἀστυνομία ἔκρουε τὴν θύραν του. Πράγματι ἔξ τῶν δέκα βουλευτῶν τῆς δημοκρατικῆς ἐκείνης νήσου ἀνῆκον εἰς τὸ κόμμα τῶν

Ῥιζοσπαστῶν, ἐν ᾧ ἅπ' ἐναντίας τῶν Κερκυραίων εἰς καὶ μόνος. Ἐνιοὶ τῶν βουλευτῶν ἦσαν νεήλυδες ἐν τῷ κοινοβουλευτικῷ βίῳ. Ἀπ' αὐτῆς ἤδη τῆς ἀρχῆς ἡ βουλὴ παρέσχε δεῖγμα τῆς ἰδιότητος αὐτῆς διὰ τῆς ἐκφράσεως τοῦ πόθου τῆς παραλείψεως τῆς λέξεως ἀδιάλυτος ἐκ τοῦ ὅρκου τοῦ χαρακτηρίζοντος διὰ τοῦ ἐπιθέτου τούτου τοὺς μεταξὺ τῶν νήσων καὶ τῆς ἀγγλικῆς προστασίας δεσμούς. Καὶ παρελείφθη μὲν τὸ ἐπίθετον, συναινέσαντος τοῦ λόρδου ἄρμοστοῦ, ὅστις διετύπωσε νέον ὅρκον· ἀλλὰ παρὰ διαμαρτυρίαν πέντε βουλευτῶν, ὧν τέσσαρες Κεφαλλῆνες, διετηρήθη ἐν τῷ νέῳ τούτῳ τύπῳ ἡ μνεῖα «τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων» καὶ τῶν «δικαιωμά-

Κωνσταντῖνος Λομβάρδος.

των τῆς προστάτιδος κυριάρχου». Ὅτε δ' ὁ ἄρμοστής παρώρμησε τὴν βουλήν νὰ φιερωθῇ εἰς πρακτικὰς μεταρρυθμίσεις, οἷα ἡ βελτίωσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως καὶ τῆς καταστάσεως τοῦ κλήρου, ἡ ἀναδιοργάνωσις τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ἡ ἀποπεράτωσις τῆς διώρυγος τῆς Λευκάδος, ὁ πρόεδρος ἀπήντησεν ἐπικρίνων τὴν διαγωγὴν τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως ἐν τῷ ἐπεισοδίῳ τοῦ Πατισφίκου, κατηγορῶν τὴν προστασίαν ἐπὶ τῇ παρακμῇ τοῦ ἐπτανησιακοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς γεωργίας, ζητῶν περαιτέρας μεταρρυθμίσεις καὶ ὑπαινισσόμενος τὴν εἰς ἓν σῶμα ἔνωσιν ἀπάντων τῶν διεσπαρμένων με-

λῶν τῆς ἑλληνικῆς οἰκογενείας. Ἐγένετο οὕτω καταφανὲς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ὅτι αἱ δημοκρατικαὶ μεταβολαὶ τοῦ 1849 ἀντὶ νὰ κορέσωσι τὴν ὄρεξιν τῶν Ἰονίων πολιτευτῶν εἶχον αὐξήσει αὐτήν. Ἡ μόνη δὲ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο φιλελευθέρων κομμάτων ἦτο τὸ ὅτι, ἐν ᾧ οἱ Μεταρρυθμισταὶ ὑπερεμάχουν συνταγματικῶν μεταρρυθμίσεων μὴ δυναμένων νὰ παραβλάψωσι τὴν τελικὴν παῦσιν τῆς προστασίας, οἱ Ῥιζοσπάσται οὐδὲν ἄλλο ἐπεθύμουν ἢ τὴν ἄμεσον ἔνωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Κατ' ἀκολουθίαν οἱ τε Ῥιζοσπάσται καὶ οἱ Καταχθόνιοι ἀντετάσσοντο εἰς τὰς μεταρρυθμίσεις, ἐπειδὴ ἐκεῖνοι μὲν ἐφοβοῦντο μὴ αὐταὶ καταστήσωσι τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν δημοφιλεῖ, οὗτοι δ' ἐπειδὴ κατείχοντο ὑπὸ τοῦ φόβου μὴ ἀποβάλωσι τὰς προνομίας αὐτῶν. Ὅτε τῇ 26 Νοεμβρίου ὑπεβλήθη ὑπὸ τοῦ

Κεφαλληνος Τυπάλδου πρότασις, ἐκφράζουσα τὴν ὑπὲρ ἐνώσεως «θέλησιν» τῶν νησιωτῶν, ἡ βουλὴ ἀνεβλήθη ἀποτόμως ἐπὶ ἑπτὰ μῆνας, καὶ πρὸ τῆς λήξεως τοῦ 1851 διελύθη. Ἑπτανήσιοι ἱστορικοὶ θεωροῦσι μέχρι καὶ τῆς σήμερον τὴν βραχύβιον ἐκείνην νομοθετικὴν σύνοδον ὡς τὸν ἀκρογωνιαίον λίθον τῆς ἐθνικῆς ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως ἐνεργείας. Ἡ δὲ διάδοχος βουλὴ, ἐν ἧ ὁ λόρδος ἀρμοστής ἐπίστευεν ὅτι εἶχεν ἐξασφαλίσαι τὴν ὑποστήριξιν τῶν Μεταρρυθμιστῶν, ἐν ᾧ τοῦτο πράττων εἶχεν ἀποξενώσει πολλοὺς τῶν Καταχθονίων, καὶ ἦν προσεφώνησε τὸ πρῶτον διὰ λόγου ἀναγνωσθέντος ἐν τῇ ἐλληνικῇ ἀντὶ τῆς ἰταλικῆς, ἀπεδείχθη ὅτι ἦτο σχεδὸν ὁμοίως δυσπειθής. Οἱ Ῥιζοσπάσται ἀπεδεκατίσθησαν δι' ἑξορίων. Ὁ τοποτηρητὴς τῆς Κεφαλληνίας κόμης Καροῦσος ἐξήλεγξε τὰς ἐκλογὰς τῆς νήσου, καὶ μόνος εἰς ἄξιος λόγου ριζοσπάστης, ὁ Ζακύνθιος ἱατρὸς Κωνσταντῖνος Λομβάρδος, παρεκάθησεν ἐν τῇ βουλῇ. Ἀλλ' οὐχ ἦττον αὕτη διὰ πλειονοψηφίας μιᾶς ψήφου ἀπέρριψε τὰς ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως προταθείσας μεταρρυθμίσεις. Πρὶν ἢ δὲ συνέλθῃ εἰς τὴν δευτέραν αὐτῆς σύνοδον, εἶχεν ἀρχίσει ἐν τῇ Ἀνατολῇ γενικὴ κρίσις, καὶ τὸ ἐνωτικὸν φρόνημα τῶν Ἑπτανησίων ἔλαβεν ἔτι περαιτέραν ὥθησιν ἐκ τῶν συμβεβηκότων τῶν ἀγαγόντων εἰς τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον.

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1848, ἥτις εἶχεν ἐπιδράσει ἐμμέσως ἐπὶ τὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς τε Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἰονίων νήσων, παρήγαγε τὰ βιαιότατα τῶν ἀποτελεσμάτων ἐν ταῖς Ῥωμανικαῖς χώραις. Μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ Γκίκα τῷ 1842 εἶχεν ἐκλεχθῇ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας ὁ Γεώργιος Μπιμπέσκου, γόνος οἴκου εὐπατριδῶν, ὅστις εἶχεν ὑπηρετήσῃ ὡς ὑπουργὸς καὶ ἦτο ἐνθουσιώδης θαυμαστῆς τοῦ μεγάλου Ῥωμάνου ἡρώος Μιχαὴλ τοῦ Γενναίου. Ἀλλὰ, πρὶν ἢ παρέλθῃ πολὺς χρόνος, ἔρις πρὸς τὴν βουλὴν, προελθοῦσα ἐκ τῆς παραχωρήσεως μεταλλείου τινὸς εἰς Ῥῶσον ὑπήκοον, ἤγαγεν εἰς τὴν ἀναβολὴν τοῦ νομοθετικοῦ σώματος. Ἀπαλλαγείς δὲ τῆς ἀντιπολιτεύσεως αὐτοῦ ὁ ἡγεμὼν ἠδυνήθη νάφοσιωθῇ εἰς πρακτικὰ ἔργα, οἷα ἡ κατασκευὴ ὁδῶν, ἡ ἀποξήρανσις ἐλῶν καὶ ἡ σύναψις τελωνειακῆς ἐνώσεως μετὰ τῆς Μολδαβίας, ἥτις ὑπῆρξε τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὴν πολιτικὴν ἔνωσιν τῶν δύο ἡγεμονιῶν. Ἐν δὲ τῇ Μολδαβίᾳ ἡ ἐξαιρέτως μακρὰ ἀρχὴ τοῦ Μιχαὴλ Στούρτζα, ἥτις διήρκεσεν ἐπὶ δεκαπέντε ἔτη, ὑπῆρξε περίοδος κοινωνικῆς μεταρρυθμίσεως. Ἡ ἐξυγίανσις τῶν πόλεων, ἡ εἰσαγωγὴ αὐστηρῶν διατάξεων ἐναντίον τῶν ἐπιδημικῶν νόσων, ἡ δημιουργία ἀστυνομικῆς δυνάμεως καὶ

ἐπάλληλα μέτρα ἀποσκοποῦντα εἰς βελτίωσιν τῆς τύχης τῶν ἀγρο-
τῶν καὶ προστασίαν τῶν συμφερόντων αὐτῶν ὑπῆρξαν τὸ ἔργον
τοῦ δραστηρίου ἐκείνου ἡγεμόνος. Ἀπεμάκρυνεν ἐκ τῆς Μολδαβίας,
καθ' ἃ ὁ Μπιμπέσκου ἐκ τῆς Βλαχίας, τὸν τελευταῖον σπῖλον τῆς
δουλείας διὰ τῆς χειραφετήσεως τῶν Ἀτσιγγάνων, οἵτινες ἦσαν κτῆμα
τῆς πολιτείας καὶ τῶν μοναστηρίων. Ἀναλαμβάνων δὲ τὸ δυσχερέ-
στατον ἀπάντων τῶν ἔργων, ἐπεχείρησε νὰ ἐπιληφθῇ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ
ζητήματος, ὅπερ εἶνε καὶ σήμερον ἀκόμη τῶν σπουδαιοτάτων προ-

Γρηγόριος Γκίκας.

βλημάτων τῆς ἐν Ῥωμανίᾳ πολι-
τικῆς. Καὶ δὴ οἱ Ἰουδαῖοι, οἵτινες
ἦσαν πολυάριθμοι ἐν Μολδαβίᾳ ἥδη
κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἐνάτου
αἰῶνος, εἶχον ἀποβῇ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς
τοῦ Μιχαήλ Στούρτζα σπουδαῖον
στοιχεῖον τοῦ πληθυσμοῦ ἕνεκα τοῦ
ἀνοίγματος τοῦ Εὐξείνου Πόντου εἰς
τὸ ἐμπόριον ἀπασῶν τῶν χωρῶν.
Ἀνησυχῶν δ' ἐκ τῆς αὐξήσεως αὐ-
τῶν, ἀπηγόρευεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἐν
Μολδαβίᾳ διαμονὴν πρὶν ἢ ἀποκτή-
σωσι χρηματικόν τι κεφάλαιον ἢ ἐκ-
μάθωσι τέχνην τινά· μετεχειρίζετο δὲ
ὥς ἀλήτας τοὺς Ἑβραίους ἐκείνους
ὁδίτας τοὺς εἰσερχομένους εἰς τὴν χώ-
ραν ἄνευ διαβατηρίου, καὶ ἠνάγκαζεν

αὐτοὺς νὰ κλείωσι τὰ ἐμπορικὰ αὐτῶν καταστήματα τὰς Κυριακάς
καὶ τὰς ἑορτάς. Ἄλλ' ἐν ᾧ ἔξ ἐνὸς ἡγωνίζετο δι' ἀμέσων διατάξεων νὰ
ἐλαττώσῃ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν καὶ τὴν ἰσχὺν, ἔξ ἑτέρου, ἐπιτρέπων εἰς
αὐτοὺς νὰ πορῶσι μέλη τῶν ἐπιχωρίων ἐμπορικῶν ἐταιρειῶν ἄνευ
πληρωμῆς τῶν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν ἑταίρων πληρονομένων δασμῶν,
παρέσχεν εἰς αὐτοὺς παμμέγιστον πλεονέκτημα ἀπέναντι τῶν ἰθαγε-
νῶν ἐμπόρων. Καὶ ἔθεωρεῖτο μὲν κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην καθ' ὅλα
τὸ χρηματίζεσθαι ὥς προσιδιάζον εἰς μόνους τοὺς ξένους, ἀλλ' ἦλθεν
ἡμέρα, καθ' ἣν οἱ Ῥωμᾶνοι ἀπέβλεψαν μετὰ φόβου εἰς τὴν ἀπὸ τῶν
φόρων ἀπαλλαγὴν τῶν Ἰουδαίων τῆς Μολδαβίας. Ὡς εἰκὸς δὲ, αἱ
φιλελεύθεραι διατάξεις τοῦ τε Μπιμπέσκου καὶ τοῦ Στούρτζα προ-
εκάλεσαν ἐναντίον τῶν εἰσηγητῶν αὐτῶν τὴν δυσαρέσκειαν τῶν μεγα-

λειτέρων εὐπατριδῶν, οἵτινες ἔρρεπον πάντοτε εἰς τὸ νὰ φέρωσι βαρέως τὴν κυριαρχίαν ἡγεμόνος ἀνήκοντος μέχρι τῆς χθὲς εἰς τὰς ἰδίας ἐαυτῶν τάξεις. Ἀμφότεροι δ' οἱ ἡγεμόνες ἐκεῖνοι εὐρέθησαν ἠναγκασμένοι χάριν ἰδίας ἀμύνης νὰ ἐξασθενήσωσιν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον τὴν ἰσχὺν τῶν ὑπερφιάλων ἐκείνων μεγιστάνων. Καὶ ὁ μὲν Μπιμπέσκου διὰ στενῆς ἐρμηνείας καὶ βιαίας ἐφαρμογῆς ἄρθρου τινὸς τοῦ Ὁργανικοῦ κανονισμοῦ (*Règlement organique*) ἀπέκλεισε τοὺς μεγάλους εὐπατρίδας ἀπὸ τῆς νέας αὐτοῦ βουλῆς ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι δὲν ἐγκατέωκουν ἐν τοῖς ἰδίοις ἐκλογικοῖς διαμερίσμασιν, ἀλλὰ διέμενον ἐν τῇ πρωτεύουσῃ. Ὁ δὲ Στούρτζας ἠγωνίσθη νὰ ἐξασθενήσῃ τὴν ἰσχὺν αὐτῶν διὰ δαψιλοῦς ἀναδείξεως μεγιστάνων ἐκ τῶν τάξεων τῶν ὑποδεεστέρων εὐπατριδῶν. Ἀλλ' οἱ δυσηρεστημένοι ἐτύγχανον συνήθως τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ Ῥώσου προξένου· διὸ ἡ ἐν Ῥωμανίᾳ ἐκδήλωσις τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1848 διηυθύνετο κυρίως ἐναντίον τῆς διαρκοῦς ἀναμίξεως τῆς ξένης ἐκείνης δυνάμεως εἰς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς χώρας.

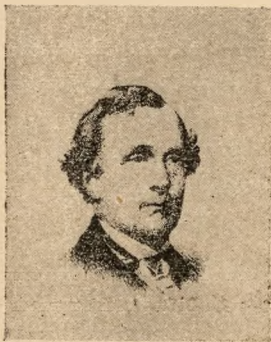
Τὸ ἐθνικὸν φρόνημα εἶχε ταχέως ἀναπτυχθῇ κατὰ τὰ δεκατέσσαρα ἔτη τῆς ἰσχύος τοῦ Ὁργανικοῦ κανονισμοῦ. Ὁ Μιχαὴλ Κογκαλιτσεάνου καὶ ἄλλοι, οἵτινες εἶχον σπουδάσει τὴν ἱστορίαν ἐν τῷ ἑξωτερικῷ, ἐπιστρέψαντες εἰς τὴν πατρίδα, παρίστανον τὰ κλέα τοῦ παρελθόντος τῆς Ῥωμανικῆς φυλῆς καὶ τὴν ἀδοξίαν τοῦ ἐνεστῶτος. Τὰ ἐν Βουκουρεστίῳ κολλέγια τοῦ Ἀγίου Σάββα καὶ ἡ Ἀκαδημία τοῦ Ἰασίου ἢ ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Στούρτζα ἰδρυθεῖσα καὶ ἀπ' αὐτοῦ φερωνυμουμένη καθίστανον εἰς τοὺς μὴ ἀνήκοντας εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν δυνατόν τὴν ἀπόκτησιν ἐκπαιδεύσεως ὁμοίας πρὸς τὴν τῶν κοινωνικῶς ὑπερτερούντων αὐτοῦς. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ οἱ υἱοὶ τῶν εὐπατριδῶν πολλάκις ἐξηλέγχοντο ἐν τοῖς πανεπιστημιακοῖς ἀκροατηρίοις ὑποδεέστεροι τῶν τέκνων τῶν ὑπ' αὐτῶν περιφρονουμένων, καὶ ἡ εἰς τὰς δημοσίας θέσεις εἰσαγωγὴ τῶν ἀξιωθέντων πτυχίου ὑπῆρξεν ἀντίστοιχος πρὸς ἐπανάστασιν κοινωνικὴν. Οἱ Ῥῶσοι καὶ οἱ πελάται αὐτῶν, οἱ ἐπιχώριοι μεγιστᾶνες, συνηγέρθησαν, καὶ ἐξευρέθησαν δικαιολογίαι πρὸς κατάργησιν τῶν ἀνωτέρων τάξεων τῶν δύο Ῥωμανικῶν κολλεγίων. Ἀλλ' εἶχεν ἤδη παρασκευασθῇ γενεὰ χάριν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1848, καὶ, ὅτε τὸ κίνημα τοῦτο διέδραμε τὴν Εὐρώπην, δὲν ἐσταμάτησεν εἰς τὰ Καρπάθια.

Καὶ ἐν μὲν τῇ Μολδαβίᾳ, ὅπου ἡ ἐπανάστασις ἐξεργάγῃ τῇ 27 Μαρτίου, κατεστᾶλη ἐν τάχει ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος ἄνευ τῆς βοηθείας,

ἦν προέτεινεν εἰς αὐτὸν ἡ Ῥωσία. Ἐκεῖ αἱ ἀξιώσεις τῶν ἡγετῶν τῆς ἐπαναστάσεως περιωρίσθησαν εἰς τὴν ἐπανόρθωσιν καταχρήσεών τινων ἐν τῇ διοικήσει, καὶ τὸ κίνημα ἀφῆκε ψυχρὰ τὰ πλήθη. Ἀπαιτητικώτερον δὲ πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων, ἐκτεθὲν ὑπὸ τοῦ Κογκαλνιτσεάνου, ἐν ᾧ οὗτος προσέβαλλε τὸν Ὅργανικὸν κανονισμόν καὶ τὴν ῥωσικὴν προστασίαν καὶ ἡξίου ἐθνικὸν σύνταγμα καὶ ἔνωσιν τῶν δύο ἡγεμονιῶν, ἤγαγεν εἰς τὴν ἐξορίαν τοῦ εἰσηγητοῦ. Ἀλλ' ἐν Βλαχία συνέβησαν γεγονότα ὀρμητικωτέρου χαρακτήρος. Τὸ κίνημα ἐλάχιστα ἐστρέφετο ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ κατὰ τοῦ ἡγεμόνος· διὸ τὰ μέλη τῆς ἐπαναστατικῆς ἐπιτροπείας ἐκάλεσαν αὐτὸν τὸν Μπιμπέσκου νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἡγεσίαν αὐτῶν. Ἀλλ' ὁ Μπιμπέσκου, ὢν ὑπεράγαν ἀδύνατος νὰ ἀναλάβῃ ἀγῶνα, ὅστις, καθ' ἃ ἄριστα ἐγίνωσκεν, ἔμελλε νὰ προσκρούσῃ εἰς τὴν ἀντίδρασιν τοῦ τσάρου, ἀπέκρουσε τὰς προτάσεις αὐτῶν, καὶ ἡ ἐπανάστασις ἤρχισεν ἐν Ἰσλάζ, χωρὶς κειμένῳ πλησίον τοῦ Δουνάβεως. Τότε δ' ὁ ἡγεμὼν ἐφυλάκισέ τινας τῶν ἀποτελούντων τὴν ἐπιτροπείαν. Ἀλλ' ἀπόπειρα φόνου τοῦ ἡγεμόνος καὶ ἡ ἀπροθυμία τοῦ στρατοῦ νὰ ἐκτελέσῃ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ ἔπεισαν τὸν Μπιμπέσκου, ὅτι δὲν ἡδύνατο νὰ καταστείλῃ τὴν στάσιν, ἣς εἶχεν ἀρνηθῇ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἡγεσίαν. Καὶ δὴ τῇ 11 Ἰουνίου πολυάριθμον στῖφος περιεκύκλωσε τὰνάκτορα καὶ ἠνάγκασε τὸν ἡγεμόνα νὰ ὑπογράψῃ σύνταγμα καθαιροῦν τὸν Ὅργανικὸν κανονισμόν. Ἐπὶ τούτοις δ' ὁ Ῥῶσος πρόξενος διεμαρτυρήθη, καὶ παρέκάλεσε τὸν Μπιμπέσκου νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν χώραν. Καὶ ὑπήκουσε μὲν οὗτος, παραιτηθεὶς δ' ἀφῆκε τὴν ἐπαναστατικὴν ἐπιτροπείαν κυριὰν τῆς ἀρχῆς. Ἀλλ' ὥς πάντοτε συμβαίνει ἐν τοιαύταις περιστάσεσι, μετὰ τῶν ἡγετῶν ὑπῆρχον δύο φατρίαι. Καὶ ἡ μὲν τῶν μετριοπαθῶν, ἣς ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Ἡλιάδης Ῥαδουλέσκου, ἣτις συνετῶς ἀπέφευγε νὰ θίξῃ τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τῆς Τουρκίας, ἤρκεϊτο εἰς τὴν ἀπὸ τῆς ῥωσικῆς προστασίας χειραφέτησιν μετ' ἀγροτικῆς μεταρρυθμίσεως καὶ φιλελευθέρου συντάγματος. Τὸ δὲ ῥιζοσπαστικὸν κόμμα ἐπεξήγει τὴν ἄμεσον ἴδρυσιν ἐνιαίας καὶ ἀνεξαρτήτου Ῥωμανίας, οὐδαμῶς λαμβάνον ὑπ' ὄψιν, ὅτι τοιαύτη ἀπόπειρα ἔμελλε νὰ συνεπαγάγῃ ὀλέθριον πόλεμον ἐναντίον τῆς Τουρκίας, τῆς Ῥωσίας καὶ τῆς Αὐστρίας ὁμοῦ. Τῶν δύο δὲ τούτων προγραμμάτων ὑπερίσχυσε τὸ τῶν μετριοπαθῶν, οὔτινες κατώρθωσαν νὰ ἐπικρατήσωσιν ἐν τῇ προσωρινῇ κυβερνήσει τῇ συγκροτηθείσῃ μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Μπιμπέσκου.

Ἄλλ' οὐτ' ἐν τῷ ἀγροτικῷ ζητήματι οὐτ' ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πολιτικῇ ὑπῆρξεν ἐπιτυχὴς ἢ προσωρινὴ κυβέρνησις. Τῶν μὲν οἴκων τῶν μεγάλων εὐπατριδῶν μόνον ἑπτὰ μετέσχον τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ δ' ἀγροτικὴ ἐπιτροπεία, εἰς ἣν ἀνετέθη ἡ ἐξέτασις τῆς καταστάσεως τῶν χωρικῶν, ἡ κατάργησις τῶν καταναγκαστικῶν ἔργων καὶ ἡ ἐν τινι μέτρῳ ἀνύψωσις τῶν καλλιεργητῶν τοῦ ἐδάφους εἰς κυρίους αὐτοῦ ἀπέτυχεν. Ὁ μὲν μητροπολίτης ἐπεκαλέσθη τὰς ἀράς τῆς ἐκκλησίας ἐναντίον ἔργου, ὅπερ ἐχαρακτήρισεν ὡς ὄλεθρον τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς ἰδιοκτησίας, οἱ δὲ Ῥῶσοι ἐκάλεσαν τοὺς Τούρκους νὰ προχωρήσωσιν ὡς ὑπέρμαχοι τῶν θεσμῶν τούτων. Οἱ δὲ Τούρκοι ἐνέπεσον εἰς τὴν παγίδα τὴν στηθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῆς ῥωσικῆς διπλωματίας, καὶ κατέλαβον τὴν Βλαχίαν. Ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις διελύθη ἐπὶ τῷ κελεύσματι τοῦ Τούρκου ἐπιτρόπου, καὶ κατεστάθη τοποτηρητεία, ἀποτελεσθεῖσα ἐκ τοῦ Ἡλιάδου Ῥαδουλέσκου καὶ δύο ἄλλων μελῶν τῆς φατρίας τῶν μετριοπαθῶν. Καὶ ὁ μὲν σουλτᾶνος ἠὺχαριστήθη, ἀλλ' οὐχὶ καὶ οἱ Ῥῶσοι, οἵτινες ἐπέμειναν εἰς περαιτέραν ἐξέτασιν, καθ' ἣν ὁ Τούρκος ἐπίτροπος ἔμελλε νὰ τύχη τῆς «βοηθείας» Ῥώσου στρατηγοῦ, ἐν ᾧ τὸ ῥιζοσπαστικὸν κόμμα διὰ τῶν ἐν τῷ τύπῳ βιαιῶν αὐτοῦ ἐπιθέσεων ἐναντίον τῆς Ῥωσίας συνήργει ἀσυνειδήτως εἰς προαγωγὴν τῶν ῥωσικῶν σχεδίων. Δικαιολογίαν δὲ τῆς χρήσεως βίας παρέσχε τὸ γεγονὸς τῆς δημοσίας ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ πυρπολήσεως τοῦ χειρογράφου τοῦ πολυτίμου Ὁργανικοῦ κανονισμοῦ, ἀφ' οὗ πρότερον περιεσφύρθη ἐν χλευαστικῇ ἐπιταφίῳ πομπῇ κάτωθεν τῶν παραθύρων τοῦ ῥωσικοῦ προξενείου. Ἐπὶ τούτοις αἱ ἐν τῇ πόλει ῥωσικαὶ ἀρχαὶ παρεκάλεσαν τὸν Τούρκον φρούραρχον Ὁμέρ πασσᾶν νὰ προστατεύσῃ αὐτάς, σύγκρουσις δὲ μεταξὺ τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ἐπιχωρίων πυροσβεστῶν ἦγαγεν εἰς αἱματοχυσίαν, καὶ οἱ Ῥῶσοι κατέλαβον καὶ πάλιν τὰς Ἡγεμονίας χάριν ἀποκαταστάσεως τῆς τάξεως. Τελικὴ δὲ τις ἀπόπειρα τῶν Ῥιζοσπαστῶν ἐγκατελείφθη κατὰ συμβουλήν τοῦ προξένου τῆς Ἀγγλίας. Ἡ τριμελὴς τοποτηρητεία κατελύθη, καὶ πλούσιός τις εὐπατρίδης, ὁ Κωνσταντῖνος Καντακουζηνὸς, διωρίσθη μόνος τοποτηρητὴς καὶ διοικητὴς. Τῇ δὲ 19 Ἀπριλίου 1849 ἡ Ῥωσία καὶ ἡ Τουρκία συνωμολόγησαν τὴν σύμβασιν τοῦ Μπάλτα Λιμᾶν, ἣτις περιώριζε τὴν διάρκειαν τῆς ἀρχῆς τῶν ἡγεμόνων εἰς ἑπτὰ ἔτη, κατήργει τὰς βουλὰς καὶ ἀντικαθίστανεν αὐτάς διὰ διβανίων, ἥτοι συμβουλίων, διοριζομένων ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων. Ἀξία λόγου δύναιμις

ῥωσοτουρκικοῦ στρατοῦ ἀπεφασίσθη νὰ καταλάβῃ τὰς Ἡγεμονίας μέχρι τῆς τελείας αὐτῶν εἰρηνεύσεως, Ῥῶσος δὲ καὶ Τοῦρκος ἐπιτροπος ἔμελλον νὰ βοηθήσωσι τοὺς ἡγεμόνας εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς διοικήσεως. Ὁ Μιχαὴλ Στούρτζας, ὅστις εἶχε διατηρήσει τὸν θρόνον αὐτοῦ διαρκούσης τῆς ἐπαναστάσεως, ἡρνήθη νὰ ἄρξῃ μακρότερον ἐπὶ τούτοις τοῖς ὅροις, καὶ ἀπεσύρθη εἰς Παρισίους, τὴν συνήθη ἔξορίαν τῶν ἀποχωρούντων Ῥωμάνων ἀρχόντων. Καὶ ἀντ' αὐτοῦ μὲν διωρίσθη ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας ὁ Γρηγόριος Ε' Γκίκας, ὅστις εἶχε μετᾶσχει τοῦ κινήματος τῶν προηγουμένων ἐτῶν· τὸν δὲ Μπιμπέσκου διεδέχθη ἐν Βλαχία ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Βάρβος Στιρμπέγιου, ὅστις εἶχε λάβει ἀντὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ ὀνόματος τὸ τοῦ θετοῦ πατρὸς καὶ εἶχεν ἀποκτήσει μεγάλην πολιτικὴν πεῖραν ἐπὶ τῶν προγενεστέρων ἡγεμόνων.

*Ἀλέξανδρος Κόχραν
ἀντιπολιτευόμενος
τοῦ Παλμερστοῦ
περιηγῶν τὴν Ἑλλάδα.*

Ἡ ἐν Ῥωμανία ἐπανάστασις τοῦ 1848, καίπερ κατασταλεῖσα, ἀφῆκεν ἵχνη ἐν ταῖς τύχαις τοῦ ῥωμανικοῦ λαοῦ. Καὶ ἐν μὲν τῷ ἐξωτερικῷ οἱ ἐξόριστοι ἐπαναστάται ἐξήγειραν τὴν κοινὴν γνώμην ὑπὲρ τοῦ ἰδίου ἔθνους, καὶ ἡ ἐσπερία Εὐρώπη ἔμαθε πρὸς εὐχαρίστησιν αὐτῆς, ὅτι ἐν τῇ μεμαρυσμένη ἐκείνῃ γωνίᾳ τῆς Εὐρώπης ὑπῆρχε φυλὴ, οὔτε σλαβικὴ οὔσα οὔτε ἑλληνικὴ, ἥτις, ὑποστηριζομένων τῶν πόθων αὐτῆς, ἠδύνατο νάποτελέσῃ κράτος ἀντίρροπον μεταξὺ τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Ῥωσίας. Ἡ δὲ ἀποκάλυψις αὕτη ἐνεποίησε μεγάλην αἴσθησιν εἰς τὰς δύο φιλελευθέρους δυνάμεις, τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Μεγάλαν Βρετανίαν, καὶ δὴ τοιαύτην, ὥστε νάγάγῃ αὐτὰς εἰς κοινὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῆς Ῥωσίας. Οὕτω δὲ καθ' ὃν χρόνον Γάλλοι καὶ γαλλομαθεῖς Ῥωμᾶνοι συγγραφεῖς ἐφώτιζον τὸ πρῶτον τῶν λατινικῶν ἔθνων περὶ τῶν κατὰ τὴν πιεζομένην ἐκείνην παραφυάδα τῆς λατινικῆς οἰκογενείας, αὐτὸς ὁ Πάλμερστον ὑπέκρινε τὸ ῥωμανικὸν ζήτημα ἐν τῷ ἀγγλικῷ κοινοβουλίῳ. Ἐν δ' αὐτῇ τῇ Ῥωμανίᾳ οἱ δύο ἡγεμόνες οἱ ἐγκατασταθέντες ἐπὶ τῶν ῥεμπιών τῆς ἐπαναστάσεως ἐξηκολούθησαν καθ' ἡσυχώτερον τρόπον τὸ ἔργον τῶν ἡγετῶν αὐτῆς. Ἀμφότεροι, ὅ τε Στιρμπέγιου καὶ ὁ Γκίκας, εἰσῆγαγον καὶ πάλιν τὸ σύστημα τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν τῷ ἐπιχωρίῳ

ιδιώματι καὶ ἐνεθάρρουναν τὴν δημοσίευσιν τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας. Ἀμφότεροι ἐπελήφθησαν τοῦ ἀγροτικοῦ ζήτηματος, ὅπερ ὁ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας ἐπεχείρησε νὰ λύσῃ δι' ἐλαττώσεως τῶν ἡμερησίων ὠρῶν, ἀλλ' αὐξήσεως τῶν ἡμερῶν τῆς χάριν τῶν γαιοκτημόνων ὑποχρεωτικῆς ἐργασίας τῶν ἀγροτῶν καὶ ἀντικαταστήσας διὰ πληρωμῆς χρημάτων τὸ ἀρχαῖον ἔθος τῆς καταναγκαστικῆς ἐν ταῖς λεωφόροις ἐργασίας. Ἔργον δ' αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ ἀναδιοργάνωσις τοῦ στρατοῦ καὶ ἡ ἐλάττωσις τοῦ δημοσίου χρέους, ὅπερ ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα τῆς κατοχῆς, ληξάσης τῷ 1851. Ὁ δὲ Γκίκας ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον συνετὸς, ἐπιτρέψας εἰς τοὺς Ἰουδαίους νὰ νοίγωσι ποτοπωλεῖα ἐν τοῖς χωρίοις καὶ συντελέσας οὕτως εἰς τὴν εἰσαγωγὴν σοβαροῦ κοινωνικοῦ κακοῦ, ὅπερ ἐπεξήτησε νὰ ἐλαττώσῃ ἡ νεωτέρα νομοθεσία. Ἀλλὰ τὸ ἔργον ἀμφοτέρων τῶν ἡγεμόνων διεκόπη προώρως ὑπὸ τῆς ἐκρήξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν μεταξὺ τῶν δύο ἰσχυρῶν γειτόνων τῷ 1853. Καὶ ἡ μὲν Ῥωσία ἀνεκοίνωσεν εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἠδύναντο νὰ διατηρήσωσι τοὺς θρόνους αὐτῶν ἐπὶ τῷ ὄρφ τῆς ἐκτραχύνσεως τῶν σχέσεων πρὸς τὴν ἐπικυρίαρχον δύναμιν. Οἱ δὲ ἡγεμόνες, ἄριστα γινώσκοντες, ὅτι κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ἡ Τουρκία ἔμελλε νὰ ὑποστηριχθῇ ὑπὸ τῶν ἐσπερίων δυνάμεων, ἠρνήθησαν νὰ ποδεχθῶσι τὴν διαταγὴν ἐκείνην, καὶ ἔφυγον εἰς τὴν Βιέννην, ὅπως ἀναμείνωσιν ἐκεῖ τὴν παλίνροϊαν τῶν γεγονότων, ἅτινα ἔμελλον νὰ παλινρθώσωσιν αὐτοὺς ἐν τοῖς οἰκείοις κράτεσι.

Καὶ ἐπὶ τὴν Σερβίαν δ' ἐπέδρασαν αἱ ἐν Εὐρώπῃ ἀνωμαλῖαι τοῦ 1848, καίτοι ἐν μικροτέρῳ βαθμῷ ἢ ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις. Ὁ Ἀλέξανδρος Καραγεώργεβιτς, οὗ τὴν ἀρχὴν δὲν εἶχε παρασαλεύσει ἀπόπειρά τις περὶ παλινρθώσεως τοῦ Ὁβρένοβιτς τῷ 1845, ἦτο ὡς εἰκὸς, εὖνους πρὸς τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Τουρκίαν, τὰς δύο δυνάμεις τὰς ὑποστηριξάσας αὐτόν. Ἐνισχύθησαν δὲ μεγάλως αἱ ἀγαθαὶ αὗται σχέσεις μεταξὺ τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Σερβίας διὰ τῆς δράσεως τῶν Σέρβων κατὰ τὴν ἐν τῇ αὐστριακῇ αὐτοκρατορίᾳ ἐπανάστασιν· τῇ 1 Μαΐου συνῆλθεν ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις τῶν ἐν Αὐστρίᾳ Σέρβων εἰς τὴν ἑδραν τοῦ μητροπολίτου, τὸ Κάρλοβιτς, καὶ ἀπήτησε τὸν διορισμὸν πατριάρχου, πρὸς δὲ καὶ βοεβόδα, ὡς τοιοῦτον ὀρίσασα τὸν συνταγματάρχην Σούπλικατς, ἀξιωματικὸν, ὅστις εἶχεν ὑπηρετήσῃ ἐν τοῖς ναπολεοντείοις πολέμοις. Ὑπὸ δὲ τὴν σημαίαν «τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ ἔθνους» ἐβοήθησαν τοὺς Αὐστριακοὺς ἐναντίον τῶν Μαγνάρων· ἠνώθησαν δὲ μετ' αὐτῶν πολλοὶ ἐθελονταὶ

ἐκ τῆς ἡγεμονίας Σερβίας παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Οἱ δὲ Σέρβοι τῆς Αὐστρίας ἐπέτυχον μόνον τὴν εἰς τοὺς ἤδη πολυαρίθμους τίτλους τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας προσθήκην τῆς προσωνομίας «Μεγάλου βοεβόδα τῆς σερβικῆς βοϊβοδίνας». Ἄλλ' ἡ σύμπραξις αὕτη τῶν δύο γειτόνων κλάδων τῆς σερβικῆς φυλῆς ἤγαγε πολλοὺς τῶν ἐν Αὐστρίᾳ Σέρβων εἰς τὸ νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἡγεμόνος τῆς Σερβίας Ἀλεξάνδρου, ὅπου ἡ πείρα αὐτῶν ὑπῆρξε πολύτιμος εἰς τὴν ἡγεμονίαν καὶ συνεκράτησε τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῆς Σερβίας ἐντὸς τῆς σφαίρας τῶν συμφερόντων τῆς Αὐστρίας ἐν κρίσειμῳ περιόδῳ τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος.

Οὐχ ἥττον δὲ τῆς Σερβίας ἀνεταράχθη καὶ τὸ Μαυροβούνιον ὑπὸ τοῦ κινήματος τῶν ἐν Αὐστρίᾳ Σέρβων. Ὁ Πέτρος Β' προέτεινε τὴν βοήθειαν δεκακισχιλίων ὑπηκόων αὐτοῦ εἰς τὸν βᾶνον τῆς Κροατίας Γελλάτσιτς, ἀλλ' οὗτος ἠρνήθη νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς Μαυροβουνίους τὴν συμμετοχὴν εἰς τὸν μεταξύ Οὔγγρων καὶ Κροατῶν ἐμφύλιον πόλεμον. Ἄλλ' ἐπάλληλοι κατὰ τὰ σύνορα ἀψιμαχίαι μεταξὺ τῶν ὀρεσιβίων καὶ τῶν Τούρκων καὶ Ἀλβανῶν γειτόνων αὐτῶν διετράνωσαν τὴν περὶ τὰ ὅπλα ἄσκησιν, ἣτις ἦτο ἡ κυριωτάτη ἐνασχόλησις τῶν ὑπηκόων τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Μαυροβουνίου. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἀπέθανε τῇ 19 Ὀκτωβρίου 1851 ὁ Πέτρος Β', ὁ τελευταῖος κυρίαρχος τοῦ Μαυροβουνίου ὁ συνδυάζων τὴν ἀνωτάτην ἐκκλησιαστικὴν καὶ πολιτικὴν ἀρχήν. Τὸ σκῆνωμ' αὐτοῦ ἀναπαύεται ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Λόφτσεν, τοῦ ἐπ' ἐσχάτων ὄχρωθέντος ὑψηλοῦ ὄρους τοῦ δεσπόζοντος τοῦ πελάγους τῶν πετρωδῶν βουνῶν, ὅπερ εἶχε κυβερνήσει μετὰ μεγίστης συνέσεως· τὸ δὲ ὄνομ' αὐτοῦ ἀπομνημονεύεται ἐν τῇ σερβικῇ λογοτεχνίᾳ ὡς ποιητοῦ δύο δραμάτων ἐπιγραφομένων «Τὸ ὀρεινὸν διάβημα» καὶ «Στέφανος ὁ μικρὸς» καὶ πλείστων ποιημάτων, ἐν οἷς ἐξῆρε τὸν ἥρωισμὸν τῶν ἰδίων ὑπηκόων.

Ὁ βλαδίκας ἐκεῖνος θνήσκων ὥρισεν ὡς διάδοχον τὸν ἀνεψιὸν Δανήλον, διαμένοντα τότε ἐν Βιέννῃ, ἀναθεὶς εἰς τὸν Πέρον Θωμᾶν Πέτροβιτς, πρόεδρον τῆς γερουσίας καὶ ὁμοίως θεῖον τοῦ νεαροῦ κληρονόμου, τὴν ὑποχρέωσιν νὰ κυβερνήσῃ τὴν χώραν μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Δανήλου. Ἄλλ' ὁ Πέρος ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τῆς φιλοπολέμου φατρίας, ἣτις ἐπεθύμει σθεναρὰν δρᾶσιν ἐναντίον τῶν Τούρκων, καὶ, ὅτε ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ ἐφθασεν εἰς τὴν Κετίνην, εὔρε τὸν

σφετεριστὴν τῆς ἀρχῆς ἐγκαθιδρυμένον ἐν τῷ παλατίῳ. Ὁ Δανῆλος ἀπηύθυνε πάραυτα ἐκκλησίαν εἰς τὸν λαὸν ὑπὲρ τῆς ἐκτελέσεως τῆς διαθήκης τοῦ θανόντος Πέτρου Β', καὶ ὁ θεῖος αὐτοῦ ἠναγκάσθη νὰ αναγνωρίσῃ αὐτὸν ὡς ἡγεμόνα. Ἀλλ' ὁ Δανῆλος ἀντὶ νὰ συγχωρήσῃ τοὺς φιλοπολέμους ἀρχηγούς, οἵτινες εἶχον πειραθῇ ν' ἀρπάσωσι τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ, ὑπέδειξεν εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἔμελλε νὰ τιμωρήσῃ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, δημιουργήσας οὕτως εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς φατρίαν ἀντιπολιτευομένην τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ.

Ὁ νέος ἡγεμὼν κατήρξατο τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ διὰ τῆς μεταβολῆς τοῦ θεοκρατικοῦ κυβερνητικοῦ συστήματος, ὅπερ εἶχεν ἰσχύσει ἐν Μαυροβουνίῳ ἀπὸ τοῦ 1516. Ἦτο νεαρὸς, ἡρᾶτο ὡραίας κόρης ἐκ Τεργέστης, εἶχεν ὄρεξιν νὰ νυμφευθῇ, ἐπεθύμει νὰποκτήσῃ οἰκογένειαν, δὲν εἶχε κλίσιν πρὸς τὸν ἐκκλησιαστικὸν βίον. Ἦδη ὁ ἀποθανὼν βλαδίκας διὰ τῆς μεταθέσεως τῆς ἔδρας αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Μοναστηρίου εἰς τὸ καλούμενον Σφαιριστήριον, εἶχε καταδείξει, ὅτι ἐπέκειτο ὁ χωρισμὸς τῶν διπλῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Μαυροβουνίου. Ὁ Δανῆλος ἀπέστειλε διάγγελμα εἰς τὴν γερουσίαν, προτείνων τὴν μεταβολὴν

Δανῆλος Α'.

ταύτην τοῦ ἀρχαίου καθεστῶτος, καὶ τῷ 1852 τὸ Μαυροβούνιον ἀνεκηρύχθη εἰς κληρονομικὴν κοσμικὴν ἡγεμονίαν. Καὶ τὸν μὲν ἡγεμόνα ἔμελλε νὰ διαδέχεται ὁ πρωτότοκος υἱὸς, ἄλλο δὲ μέλος τοῦ οἴκου τῶν Πέτροβιτς ἢ τῆς μαυροβουνιωτικῆς ἀριστοκρατίας ἔμελλε νὰ διορίζεται ἀρχηγὸς τῆς ἐκκλησίας. Ἀνακοινωθεῖσαι δ' αὗται αἱ μεταβολαὶ εἰς τὸν ὀρθόδοξον τσάρον ἐνεκρίθησαν ὑπ' αὐτοῦ. Εἶχε δὲ ἤδη ζητηθῇ καὶ ἡ γνώμη τῆς Αὐστρίας, καὶ μόνη ἡ Τουρκία ἐδυσφόρησεν ἐπὶ τῇ ἰδρύσει λαϊκῆς ἡγεμονίας ἐν Μαυροβουνίῳ, κυρίως ἐπειδὴ αἱ ὑποψαίαι αὐτῆς ἐξηρεθίσθησαν ὑπὸ τῆς ἐμπράκτου ἀναγνωρίσεως τῆς ἡγεμονίας παρὰ τοῦ τσάρου ὡς πάλαι ποτε τοῦ ἄρτι ἀναγορευθέντος ἡγεμόνος. Καὶ ὁ μὲν Ὁμέρ πασσᾶς, ὁ Κροά-

της ὁ προϋπηρετήσας μὲν ἐν τῷ Λιβάνῳ καὶ ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις, ἀλλὰ τότε ὢν διοικητὴς τῆς Βοσνίας, ἐπειράθη νάποσπάσῃ τοὺς Πιπέρη ἀπὸ τῆς ὑπολοίπου χώρας τοῦ Μαυροβουνίου διὰ τῆς ἐπαγγελίας ἀπαλλαγῆς ἀπὸ φόρων καὶ παραχωρήσεως γαιῶν. Ἐξ ἑτέρου δὲ στίφος Μαυροβουνίων κατέλαβε καὶ πάλιν τὴν ἀρχαίαν πρωτεύουσαν Ζαμπλνὰκ διὰ πραξικοπήματος, οὐδ' ἠδυνήθη ἡ ἐκκένωσις αὐτῆς ὑπὸ τοῦ συνετοῦ ἡγεμόνος νὰ παρεμποδίσῃ τὴν εἰς τὸ Μαυροβούνιον εἰσόρμησιν τῶν ἀγανακτούντων Τούρκων, διακαιομένων ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας πολέμου. Προςβληθεὶς δὲ συγχρόνως ὑπὸ πέντε ἰδίων τουρκικῶν στρατιῶν παρεκάλεσεν ὁ Δανῆλος τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Ῥωσίαν νὰ ἐπέμβωσιν, ἐν ᾧ ἀνθίστατο ἐν τῷ μεταξὺ ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ἡ Αὐστρία, ἡρεθισμένη ἐναντίον τῆς Τουρκίας ἔνεκα τῆς ὑπ' αὐτῆς προσφάτως παρασχεθείσης φιλοξενίας εἰς Πολωνοὺς καὶ Οὐγγυροὺς πρόσφυγας, ἀνέλαβε τὸ πρόσωπον σλαβονικῆς ὁρθοδοξίας, ὑποστηρίξουσα τὸ Μαυροβούνιον. Αὐστριακὸς ἀπόστολος, ὁ κόμης Λάϊνικεν, ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν σουλτάνον, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ἦτο ἠναγκασμένος ὡς Χριστιανὸς ἡγεμὼν νὰ ἐπέμβῃ ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν αὐτοῦ γειτόνων. Ὁ δὲ σουλτάνος συνήνεσε νάποστῇ τῶν ἐχθροπραξιῶν, καὶ τῇ 19 Φεβρουαρίου 1853 ὑπεγράφη εἰρήνη ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ καθεστῶτος (*statusquo*), ἀφ' οὗ πρότερον οἱ Τούρκοι εἶχον ὑποστῇ σοβαρὰς ἀπωλείας. Ἡ Αὐστρία παρέσχεν οὕτως ὑπηρεσίαν εἰς τὸ μικρὸν ἐκεῖνο κράτος, ὅπερ νῦν θεωρεῖ τὴν δύναμιν ἐκείνην ὡς ἐχθρὸν κινδυνωδέστερον τῆς Τουρκίας, καὶ ὁ αὐστριακὸς ἀπόστολος ἐπέμεινεν, ἀναφερόμενος εἰς τὸ σουλτανικὸν φερμάνιον τοῦ 1799, ὅτι ὁ ἡγεμὼν τοῦ Μαυροβουνίου δὲν ἦτο ὑποτελὴς τοῦ σουλτάνου. Ὁ Δανῆλος αὐτὸς ἐξέφρασε τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας ἐπὶ τῇ ἐπεμβάσει αὐτοῦ, μετὰ δὲ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης ὁ γάμος αὐτοῦ καὶ ὁ διορισμὸς ἄλλου μέλους τοῦ οἴκου τῶν Πέτροβιτς ὡς ἐπισκόπου συνεπλήρωσαν τὴν μεταβολὴν τοῦ ἀρχαίου καθεστῶτος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄

Ο ΚΡΙΜΑΪΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1853-6)

Ὁ πόλεμος μεταξὺ τῆς Τουρκίας καὶ τοῦ Μαυροβουνίου εἶχε μόλις πον περατωθῇ, ὅτε ἤρχισεν ἄλλη σύγκρουσις πολὺ σοβαρωτέρα, περιπλέξασα τὰς ἐσπερίας δυνάμεις καὶ διαρρήξασα τὴν μακρὰν περίοδον τῆς εἰρήνης, ἣτις ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Ἀγγλίαν διήρκει ἀπὸ τῆς μάχης τοῦ Βατερλώ. Καὶ δὴ ἡ Ῥωσία, θεωροῦσα ἑαυτὴν ὡς τὴν κυρίαν προστάτιν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, εἶχε τὴν πρόθεσιν, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἡ Τουρκία ἤθελεν ἀρνηθῇ νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην μετὰ τοῦ Μαυροβουνίου, νὰ μεταχειρισθῇ τοιαύτην ἀρνήσιν ὡς ἀφορμὴν πολέμου. Ἀλλ' ἡ ἄοκνος καὶ δραστηρία ἐνέργεια τῆς Αὐστρίας καὶ ἡ αἰφνιδία παρὰ τῆς Πύλης ἀποδοχὴ τῶν παροτρύνσεων τοῦ κόμιστος Λαΐνιγκεν ἐποίησαν ἐκποδὼν τὴν ἀφορμὴν ταύτην αἰτιάσεων. Οἱ Σλάβοι τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου καθ' ὅλου καὶ κυρίως οἱ Μαυροβούνιοι δὲν εἶχον τὸ ἔαρ τοῦ 1853 ἰδίαν ἀνάγκην ἐπεμβάσεως τῆς Ῥωσίας πρὸς βοήθειαν αὐτῶν.

Ἀλλ' ὑπῆρχεν ὅμως ἀπώτερον μέρος τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου αἱ ἀτυχεῖς διαιρέσεις τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ἐπέσυρον τὴν προσοχὴν τῶν διπλωματῶν καὶ παρεῖχον δικαιολογίαν τῆς δράσεως στόλων καὶ στρατῶν. Ἐνεκα μιᾶς τῶν τραγικῶν ἐκείνων περιστάσεων, αἵτινες εἰς μὲν τὸν πιστὸν παρέχουσιν ἀφορμὴν στεναγμῶν, εἰς δὲ τὸν κυνικὸν μειδιαμάτων, ὁ ἱερώτατος χῶρος τῆς γῆς, ἡ κοιτὶς τῆς γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος, εἶχεν ἀποβῇ ἀντικείμενον θεολογικῆς συζητήσεως μεταξὺ μοναχῶν ἀντιθέτων δογμάτων καὶ ἔμελλε νὰ γείνῃ ἀφορμὴ πολέμου μεταξὺ μοναρχῶν φυλῶν ἀντιπάλων. Καὶ δὴ διὰ τῶν διομολογήσεων τοῦ 1535 ἡ φύλαξις τῶν ἱερῶν τόπων εἶχεν ἐπιτραπῇ εἰς καθολικοὺς Γάλλους, ἡ δὲ γαλλικὴ αὕτη προστασία, ἐπικυρωθεῖσα ἐκ νέου τῷ 1675, εἶχεν ἐξασφαλισθῇ καὶ εὐρυνθῇ διὰ τῶν πολυθρυλῆτων διομολογήσεων τοῦ 1740. Τὰ ἄρθρα 33 καὶ 82 τοῦ ἐγγράφου τούτου, τοῦ καταστατικοῦ χάρτου τῶν Γάλλων ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὠρίζον, ὅτι τὰ γαλλικὰ θρησκευτικὰ τάγματα δὲν θὰ

ἠνωχλοῦντο ἐν τῇ ὑπ' αὐτῶν κατοχῇ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας τοῦ Παναγίου τάφου καὶ ὅτι, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν τὰ κτίρια τῶν ἱερῶν τόπων ἐδέοντο ἐπισκευῆς, ἡ ἀπαιτουμένη ἄδεια ὤφειλε νὰ παρέχεται ἐπὶ τῇ αἰτήσει τοῦ Γάλλου πρεσβευτοῦ. Τὰ δ' ἐξαίρετα ταῦτα προνόμια τῆς «ἀρχαιοτάτης θυγατρὸς τῆς ἐκκλησίας», ἀπορρέοντα ἐκ περιόδου, καθ' ἣν ἡ ῥωσικὴ αὐτοκρατορία δὲν εἶχεν ἀκόμη συστῆ, εἶχον ὑπονομευθῇ ὑπὸ τινων φιρμανίων, παραχωρη-

Ἀποψὶς τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀπὸ βορρᾶ.

θέντων εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν ἀπὸ τοῦ 1634 καὶ ἐξῆς, ἐν χρόνοις καθ' οὓς ἡ Γαλλία εἶχεν ἐχθρικῶς πρὸς τὴν Τουρκίαν ἢ ἦτο ἀδιάφορος πρὸς ζητήματα ἐκκλησιαστικὰ καὶ πρὸς τὴν πολιτικὴν ἐκείνην σημασίαν, ἦν ταῦτα προσλαμβάνουσιν ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Οἱ ὀρθόδοξοι ἐκέρδαινον, ὡς εἰκὸς, ἔδαφος ἐν ἡμέραις, καθ' ἃς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῆς Γαλλίας διηύθυνον ιδέαι ὀρθολογισμοῦ, ἐπειδὴ ἀποτέλεσμα ἀντικληρικῶν ἐνεργειῶν εἶνε ἐν χώραις λατινικαῖς ἡ μείωσις τῆς φυσικῆς ἐπιδράσεως τῆς ἄλλως ἐξασκουμένης ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἐν τῷ ἐξωτερικῷ. Ἀλλ' ὅτε ὁ Λουδοβίκος Ναπολέων ἐγένετο πρόεδρος τῆς δευτέρας γαλλικῆς δημοκρατίας, ἡ ὑποστήριξις τῶν

Γάλλων καθολικῶν ἐθεωρήθη οὐσιώδης ὑπ' αὐτοῦ. Ἐν τε Ῥώμῃ καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις ἀνεδείχθη ὡς ὁ ὑπέρμαχος τοῦ ἀγῶνος τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας καὶ ἔδωκεν εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴν τῆς Γαλλίας ὁδηγίας νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν αὐστηρὰν ἐκτέλεσιν τῶν διομολογήσεων τοῦ 1740, οὕτω «καθιστάνων τὸν τάφον τοῦ Χριστοῦ ἀφορμὴν ἔριδος μεταξὺ Χριστιανῶν» κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ἑγγλοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν. Ἡ δὲ Πύλη, περιελ-

Πανόραμα τῆς Βηθλεέμ.

θοῦσα εἰς ἀμηχανίαν ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων ἀξιώσεων τῆς Γαλλίας, προστατευούσης τοὺς Γάλλους μοναχοὺς, καὶ τῆς Ῥωσίας, ὑπερμαχοῦσης τῶν ὀρθοδόξων, ἐπειρᾶτο νὰ φανῇ εὐάρεστος εἰς ἀμφοτέρας. Καὶ διὰ μὲν διατάξεως τῆς 28 Ἰανουαρίου 1852 ὥρισεν, ὅτι αἱ κλεῖδες τῆς βορείου καὶ τῆς νοτίου πύλης τῆς μεγάλης ἐν Βηθλεὲμ ἐκκλησίας καὶ τοῦ σπηλαίου τῆς ἁγίας φάτνης «ὀφείλουσι νὰ δοθῶσιν» εἰς τοὺς Λατίνους «καθ' ἃ ἔκπαλαι» καὶ ὅτι ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς νὰ στήσωσιν ἀργυροῦν σταυρὸν κεκοσμημένον διὰ τοῦ γαλλικοῦ στέμματος ἐν τῷ ἀδύτῳ τῆς γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος. Διὰ δὲ φερμανίου, ὅπερ ἐξεδόθη κατόπιν πιέσεων τῆς Ῥωσίας, ἐπεκύρωσεν ἡ

Πύλη ἐκ νέου τὸ ἔθος τοῦ δίδειν κλεῖδας τῶν αὐτῶν ἱερῶν εἰς τοὺς Ἕλληνας, Λατίνους καὶ Ἀρμενίους, καὶ ὥρισεν ὅτι δὲν ὄφειλε «νὰ ἐπέλθῃ μεταβολὴ εἰς τὴν παροῦσαν κατάστασιν τῶν πυλῶν τῆς ἐκκλησίας τῆς Βηθλεέμ». Οἱ δὲ Γάλλοι ἠγανάκτησαν, ὡς εἰκὸς, ἐπὶ τῇ ὑπὸ τῆς Πύλης ἐπικυρώσει τῶν προνομίων τῶν Ἑλλήνων, ἣν ἐθεώρουν ὡς παράβασιν τῶν ἰδίων ἑαυτῶν διὰ συνθηκῶν καθωρισμένων δικαίων. Καὶ οἱ μὲν Ῥῶσοι ἠξίουσαν, ὅπως ἡ ἐπικύρωσις ἐκείνῃ τῶν ἀπαιτήσεων τῶν ὑπ' αὐτῆς προστατευομένων ἀναγγελθῇ δημοσίᾳ ἐν Ἱεροσολύμοις, οἱ δὲ Γάλλοι ἐπεθύμουν ἐξ ἑτέρου, ὅπως τοῦθ' ὅπερ ἐθεώρουν ὡς ἰδίαν ἑαυτῶν διπλωματικὴν ἥτταν μὴ κηρυχθῇ γεγωνυία τῇ φωνῇ.

Ἡ δυσάρεστος ἐντολὴ τῆς ἀνακοινώσεως τῆς ἀποφάσεως τῆς Πύλης εἰς τοὺς ὁπαδοὺς τῶν ἀντιζήλων δογμάτων ἐν Παλαιστίνῃ ἀνετέθη εἰς τὸν Ἀφὶρ βέην, ὅστις μετῆλθε τὸ σύστημα ἐκεῖνο τῶν παρελκύσεων, ἐφ' ᾧ θρυλεῖται ἡ τουρκικὴ διπλωματία. Ὁ Μουσουλμᾶνος ἐκεῖνος, ὃν ἡ εἰρωνεία τῆς τύχης εἶχε καταστήσει κριτὴν μεταξὺ ἀντιδιαμαχομένων Χριστιανῶν, κατέστρωσεν ὁρμαθὸν τῶν συνήθων κενολογιῶν περὶ τῶν σχέσεων μεταξὺ τοῦ σουλτάνου καὶ τῶν Χριστιανῶν αὐτοῦ ὑπηκόων. Ὅτε δὲ διὰ τῶν τοιούτων ἀπέτυχε νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ἀνυπομονησίαν τῆς ὀρθοδόξου φατρίας, μετέθηκε τὴν συνέλευσιν εἰς Γεθσημανῇ, καὶ ἐκεῖ ἀνέγνωσε διαταγὴν τοῦ κυριάρχου αὐτοῦ, ἐπιτρέπουσαν εἰς τοὺς Λατίνους τὸ τελεῖν λειτουργίαν ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας ἐπὶ τῷ ὄρω, ὅτι ἡ ἁγία τράπεζα καὶ τὰ κοσμήματ' αὐτῆς θὰ ἔμενον ἀδιατάρακτα. Ἀλλ' ἡ ἄδεια αὕτη ἐξώργισε τοὺς Λατίνους χωρὶς νὰ καταπραῦνῃ τοὺς Ἕλληνας. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν ἐδῆλωσαν, ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ λειτουργῶσιν «ἐπὶ σχισματικῆς μαρμαρίνης πλακὸς μετὰ καλύμματος μετάξης καὶ χρυσοῦ... καὶ ἐνώπιον σταυροῦ, ὅστις εἶχε κεχωρισμένους τοὺς πόδας». Οἱ δ' Ἕλληνες παρετήρησαν, ὅτι δὲν ἀνεγνώσθη τὸ φερμάνιον, ὅπερ εἶχεν, ὡς φαίνεται, ἀποσταλῇ πρὸς ἀνάγνωσιν εἰς τὸν Ἀφίφ. Πιεζόμενος δ' ὑπὸ τοῦ γενικοῦ προξένου τῆς Ῥωσίας ὁ Ἀφίφ ἐξήτησε διέξοδον εἰς ὑπεκφυγὰς καὶ τέλος ἰσχυρίσθη, ὅτι δὲν εἶχεν ὁδηγίαν νὰ ἀναγνώσῃ καθ' ὅλου τὸ φερμάνιον. Οὕτως οἱ ὀρθόδοξοι ἠττήθησαν, καὶ ἡ ἥττα αὐτῶν ἀπέβη ἐτι δις ἀρεστοτέρα, ὅτε τῇ 10 Δεκεμβρίου ὁ Λατίνος πατριάρχης ἐτοποθέτησε τὸν ἀργυροῦν σταυρὸν τῶν Γάλλων ἐν τῷ ἱερῷ τῆς γεννήσεως, καὶ αἱ κλεῖδες τῆς μεγάλης θύρας τῆς ἐκκλησίας τῆς Βηθλεέμ

καὶ τῆς ἱερᾶς φάτνης παρεδόθησαν εἰς τοὺς Λατίνους. Τότε ἡ ῥωσικὴ κυβέρνησις ἐπ' ὀνόματι τῆς ὑβρισθείσης ὀρθοδοξίας καὶ τῆς προσβληθείσης αὐτοκρατορίας ἀπήτησεν «ἐπανάρθωσιν», καὶ διέταξε σῶμα στρατοῦ νὰ προχωρήσῃ εἰς τὰ σύνορα τῶν παριστρίων Ἑγεμονιῶν κατὰ τὸ σύνηθες προοίμιον ῥωσοτουρκικοῦ πολέμου. Οὕτως ὁ Ῥώσος «κληρονόμος τοῦ Βυζαντίου», ἀκολουθῶν πιστῶς τὰ παραδείγματα τῆς βυζαντιακῆς ἱστορίας, εἶχεν εὑρεῖ ἐν τῇ ἔριδι θεολογικῶν δογμάτων τὴν πρόφασιν ἐπεμβάσεως ἐνόπλου. Καὶ δὲν εἶχε μὲν κατορθώσει ὁ τσάρος νὰ ἐπιτύχῃ ὥς προστάτης τῶν ὀρεινῶν τοῦ Μαυροβουνίου, ὧν τὰ δεινὰ εἶχον ἀποσοβηθῇ, ἀλλ' ἡδυνήθη οὐχ ἥττον ἀκόμη νὰ προβάλῃ ἑαυτὸν ὥς ὑπέρμαχον τῶν ταπεινωθέντων ὀρθοδόξων μοναχῶν τῆς Παλαιστίνης. Ἐν τοιαύτῃ δ' ὦν ψυχικῇ διαθέσει ἀπέστειλεν ὥς ἔκτακτον ἀπεσταλμένον εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν πρίγκιπα Μεντζικώφ, σωβινιστὴν ἄνευ διπλωματικῆς πείρας, ὅπως ἀξιώσει οὐ μόνον ταχεῖαν λύσιν τοῦ ζητήματος τοῦ Παναγίου τάφου, ἀλλὰ καὶ, καθ' ἃ κατεφάνη ἀργότερον, ῥωσικὴν προστασίαν ἐπὶ τοῦ συνόλου τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἐν τῇ ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ.

Μεντζικώφ.

Ὁ δὲ τρόπος τῆς διπλωματικῆς ἐνεργείας τοῦ Μεντζικώφ ἔπεισε μετ' οὐ πολὺ τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν, ὅτι ἐπεξήτει ἐκβίασιν καὶ οὐχὶ συνδιαλλαγὴν. Καὶ δὴ ἤρχισεν ἀποποιούμενος συνεννόησιν μετὰ τοῦ Τούρκου ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν, ὅστις αἴφνης παρητήθη. Ὁ μέγας βεζύρης θορυβηθεὶς παρεκάλεσε τὸν Ἀγγλὸν συνταγματάρχην Rose, τὸν κατόπιν λόρδον Strathnairn, ὄντα τότε ἐπιτετραμμένον τῆς Μεγάλης Βρετανίας, νὰ καλέσῃ τὸν ἀγγλικὸν στόλον ἀπὸ τῆς Μελίτης εἰς τὰς Κλαζομενὰς πλησίον τῆς Σμύρνης. Καὶ ἀπεδοκίμασε μὲν ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις τὴν αἴτησιν τοῦ ἐπιτε-

τραμμένον, ἀλλὰ καθ' ὃν ἀκριβῶς χρόνον ἡ ἀποδοκιμασία αὐτῆς ἐφαίνετο, ὡς εἰκὸς, μαλάσσουσα τὸν τσάρον, ὁ γαλλικὸς στόλος διετάχθη αἴφνης νάγκυροβολήσῃ ἔξωθεν τῆς Σαλαμῖνος. Ὁ αὐτοκράτωρ Ναπολέων Γ', οἷος εἶχεν ἀναδειχθῇ πρὸ μικροῦ ὁ τέως πρόεδρος τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας, εἶχε προσωπικοὺς λόγους οὐχ ἥττον ἢ πολιτικοὺς, ὅπως ἐπιδιώξῃ σθεναρὰν ἑξωτερικὴν πολιτικὴν ἐν σχέσει πρὸς τὸν τσάρον. Μικρολογίαι λογίζονται ὥς τι ἄξιον πολλοῦ λόγου ἐν τοῖς ὑψηλοῖς καὶ σεπτοτάτοις ἐκείνοις κύκλοις, ἐν οἷς πολλὰ-

Ναπολέων Γ'.

κις ἀποφασίζονται αἱ τύχαι τῶν ἐθνῶν· διὸ ὁ τυχάρπαστος ἀνὴρ ὁ προσλαβὼν τὴν προσωνομίαν αὐτοκράτορος καὶ ἀνυπομόνωνς καραδοκῶν τὴν παρὰ τῶν ἀπὸ μακροῦ ἐγκαταστημένων μοναρχῶν τῆς Εὐρώπης ἀναγνώρισιν ἐτρώθη καιρίως, ὅτε ὁ τσάρος ἐν ἐπισήμῳ γράμματι ἀποτεινόμενος πρὸς αὐτὸν ἔγραψεν »ἀγαπητέ μου φίλε» ἀντὶ τῆς συνήθους παρὰ τοῖς μονάρχαις φράσεως «ἀδελφέ μου». Πρὸς τούτοις δὲ ὁ νεότευκτος αὐτοκράτωρ ὁ ἄρτι διὰ πραξικοπήματος περιβληθεὶς τὴν αὐτοκρατορικὴν πορφύραν καὶ μὴ ἐγκαθιδρυθεὶς ἀκόμη ἀσφαλῶς ἐπὶ τοῦ θρόνου εἶχεν ἀνάγκην ἐκπληκτι-

κῆς τινος ἐπιτυχίας ἐν τῷ ἑξωτερικῷ, μελλούσης νάποστρέψῃ τὰ πνεύματα τῶν δυσηρεστημένων καὶ μεμψιμοίρων ὑπηκόων ἀπὸ τῶν ἑσωτερικῶν πραγμάτων. Ἄν δ' ἡξιούτο νὰ κατορθώσῃ τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην διὰ συνεργασίας μετὰ μεγάλης δυνάμεως ἐχούσης φήμην ἀρχαιοπαράδοτον καὶ ἀνέγκλητον, οἷα ἡ Μεγάλη Βρετανία, ἔμελλε νὰ νυμφθῇ ἐν τῇ κοινωνικῇ ἱεραρχίᾳ καὶ νὰ καταστήσῃ τὸν λαὸν ἐπιλήσιμον τῆς ἰδίας αὐτοῦ καταγωγῆς καὶ τῶν περιπετειῶν τῆς ἀναρριχέσεως εἰς τὴν ὑψίστην ἀρχὴν, καὶ δὴ τῶν γελοίων ἀποτυχιῶν τοῦ Στρασβούργου καὶ τῆς Βολωνίας (Boulogne), τῆς ἐν Χάμφ (Ham) φυλακίσεως, τῆς ἐν Λονδίῳ ἑξορίας καὶ τῆς πανηγυρικῆς

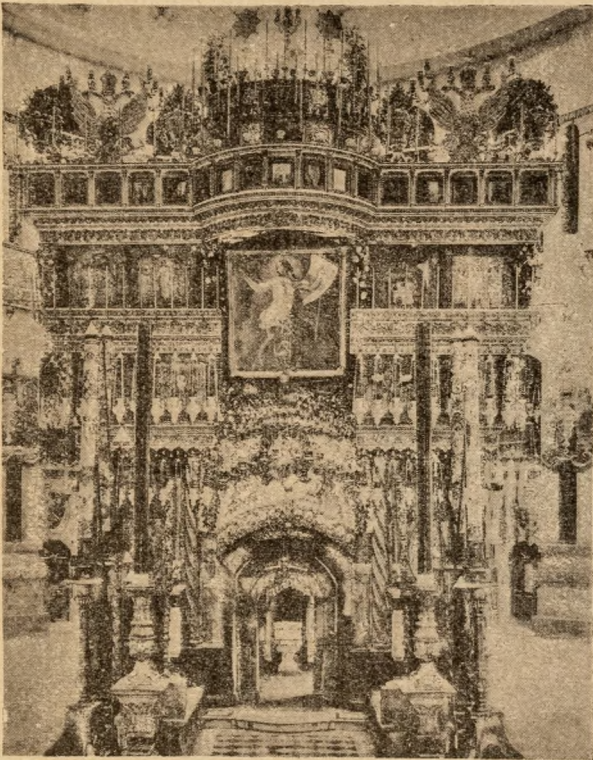
εἰσόδου αὐτοῦ εἰς Παρισίους ὡς αὐτοκράτορας τῇ 20 Νοεμβρίου (2 Δεκεμβρίου) 1852.

Μέχρις ἐκείνης τῆς ὥρας ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις δὲν εἶχε περιπλεχθῇ εἰς τὸ μεταξὺ τῆς Γαλλίας, τῆς Ῥωσίας καὶ τῆς Τουρκίας ἐκτυλιχθὲν ζήτημα, οὐδ' ἐφαίνετο, ὅτι ὑπῆρχεν εὐλογος ἀφορμὴ πρὸς ἀνάμιξιν αὐτῆς. Ἡ Ἀγγλία οὔτε τῶν καθολικῶν οὔτε τῶν ὀρθοδόξων ἐν τῇ ἐγγὺς Ἀνατολῇ ἦτο ἡ προστάτις, ἅτε δ' οὐσα τὸ μέγιστον τῶν ἐμπορικῶν κέντρων τοῦ κόσμου ἐξελαμβάνετο ὡς εἴπερ τις καὶ ἄλλη ἐπιθυμοῦσα εἰρήνην. Ὁ δ' ἐν τῷ τότε χρόνῳ πρωθυπουργὸς αὐτῆς, ὁ λόρδος Aberdeen, ἦτο οὐ μόνον φίλος τῆς εἰρήνης, ἀλλὰ καὶ φίλος τοῦ τσάρου Νικολάου, ὃν εἶχε συναντήσῃ ἐν Λονδίνῳ πρὸ ἑννέα ἔτων. Κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην ὁ τσάρος εἶχε συζητήσῃ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα μετὰ τοῦ μέλλοντος πρωθυπουργοῦ, ὄντος τότε ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν, καὶ ἐπέμεινε παρ' αὐτῷ περὶ τῆς εὐκταίας ἀμοιβαίας συνεννοήσεως μεταξὺ τῶν δύο οἰκείων χωρῶν. Ἐσχεδιάσθη δὲ ὑπόμνημα περὶ τῶν ὑποτιθεμένων κοινῶν συμφερόντων τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ῥωσίας ἐν τῇ ἐγγὺς Ἀνατολῇ, καὶ ὁ τσάρος ἀνεχώρησεν, ἐχόμενος τῆς αἰσθήσεως, ὅτι ἡδύνατο νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τῆς συνεργασίας τοῦ Aberdeen· ἀφῆκε δ' ἀναχωρῶν τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἦτο ἀνὴρ ἀξίος πάσης πίστεως, ἐφ' ὃν ἡδύνατό τις νὰ βασισθῇ ἐν τελείᾳ ἐμπιστοσύνῃ. Διὸ, ὅτε ὁ φίλος αὐτοῦ ἐγένετο πρωθυπουργὸς, ὁ τσάρος ἠσθάνθη, ὅτι ἡδύνατο νὰ εἶνε βέβαιος περὶ τῆς ὑποστηρίξεως αὐτοῦ, καὶ ἓνα μῆνα μετὰ τὸν σχηματισμὸν τοῦ ὑπὸ τὸν Aberdeen ὑπουργείου ὠμίλησεν εὐπαρρησιάστως μετὰ τοῦ σίρ Χάμιλτον Σέϋμουρ, τοῦ ἐν τῇ Ῥωσικῇ αὐλῇ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας, περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Τουρκίας. «Ἐχομεν, εἶπεν, εἰς τὰς χεῖρας ἡμῶν ἀσθενῆ βαρέως νοσοῦντα· θὰ εἶνε δὲ, σὰς τὸ λέγω εἰλικρινῶς, μεγάλη ἀτυχία, ἂν τινα τῶν ἡμερῶν τούτων ἤθελεν ἐξολισθήσῃ ἀφ' ἡμῶν, κυρίως πρὶν ἢ γείνωσιν αἱ ἀναγκαῖαι προετοιμασίαι». Καὶ ἀπεδοκίμασε μὲν τὰ περὶ ἑδαφικῆς ἐπεκτάσεως ὄνειρα τῆς Αἰκατερίνης Β', ἀλλὰ καὶ ὑπηνίχθη τὰ δικαιώματα αὐτοῦ καὶ καθήκοντα πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς ὑπηκόους τοῦ σουλτάνου, καὶ ὑπέδειξεν, ὅτι ἐν περιπτώσει διαλύσεως τῆς Τουρκίας ἡ Σερβία καὶ ἡ Βουλγαρία ἔμελλον νὰ τύχωσι τοῦ αὐτοῦ τύπου πολιτεύματος καὶ αἱ παρίστριοι Ἡγεμονίαι, καὶ ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Κρήτη ἔμελλον νὰ γείνωσι κτήσεις ἀγγλικαί. Ὡς πρὸς δὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐδήλωσεν, ὅτι οὔτε ἤθελεν ἐπιτρέψει, ὅπως ἐγκαθιδρυθῇ ἐν αὐτῇ ἡ

Ἑγγλία οὔτε ἤθελε προσαρτήσῃ αὐτὴν αὐτὸς· ἄλλως δὲ θὰ εἶχε τὸ πρᾶγμα περὶ προσωρινῆς «κατοχῆς» τῆς τουρκικῆς πρωτευούσης. Ἐπὶ αἱ δηλώσεις αὗται ἀπερρίφθησαν εὐπρεπῶς ἐν Λονδίῳ. Τὸ μόνον ἡμῶν συμφέρον ἐν Αἰγύπτῳ, εἶπεν ὁ σὶρ Χάμιλτον Σέϋμουρ, εἶνε ἢ πρὸς τὴν Ἰνδίαν διάβασις, τῶν δὲ ἄλλων τουρκικῶν κτήσεων δὲν ὀρέγεται ἡ Μεγάλη Βρετανία. Οὐδὲ πιστεύει τὸ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον, ὅτι προσεγγίζει τὸ τέλος τῆς Τουρκίας. Ταῦτα δὲ λέγων ὁ Ἑγγλος ἐν Πετροπόλει πρέσβυς εἶχε δίκαιον.

Ἐπὶ αὐτῇ ἡ ἐπιθυμία τοῦ τσάρου περὶ συνεργασίας μετὰ τῆς Ἑγγλίας καὶ ἡ φιλία αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ἑγγλου πρωθυπουργοῦ ἐφαίνετο ἐγγυωμένη περὶ τῆς διατηρήσεως ἀγαθῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν, ὁ πρέσβυς, ὃν τότε ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις διέταξε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἦτο ἀνὴρ, ὃν ὁ τσάρος Νικόλαος ἐμίσει ὑπὲρ πάντα ἄλλον διπλωμάτην. Ὁ λόρδος Στράτφορντ de Redcliffe εἶχε διαδραματίσει σπουδαῖον πρόσωπον ἐν τοῖς περιπλόκοις πράγμασι τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ εἶδομεν μὲν αὐτὸν ἐπεμβαίνοντα μετὰ κύρους εἰς τὰ τῆς Ἑλλάδος, εἶχε δὲ ἤδη ἀποκτήσει μεγάλην δύναμιν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐπὶ αὐτοῦ τσάρος εἶχε ποτε προσβάλλει αὐτὸν, ἀρνηθεὶς νὰ τον δεχθῇ ὡς πρέσβυν τῆς Ἑγγλίας ἐν Πετροπόλει, ἡ δὲ προσβολὴ αὕτη ὡς καὶ ἡ γενομένη πρὸς τὸν Ναπολέοντα Γ' ἠϋξήσαν τὴν ἔντασιν τῆς ἐναντίον τῶν ῥωσικῶν σχεδίων ἀντιπολιτεύσεως τῶν τε Ἑγγλων καὶ τοῦ Γάλλου αὐτοκράτορος. Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις οἱ πρεσβευταὶ δὲν ἦσαν ὅ τι, ὡς ἐλέχθη, ἀπέβησαν σήμερον, ἀπλοῖ γραφεῖς ἐν τῷ πέρατι τηλεγραφικοῦ σύρματος. Ὁ λόρδος Στράτφορντ δὲν περιοριζέτο ἀπλῶς εἰς πιστὴν ἐκτέλεσιν τῶν παρεχομένων εἰς αὐτὸν ὁδηγιῶν, ἀλλ' ἐνίοτε οὐδ' ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν, καὶ, ἐν αὐτῇ τῇ ὑπουργεῖον ἐν Λονδίῳ ἐφέρετο διστακτικῶς καὶ ἀνέβαλλε νὰ ἐκφράσῃ γνώμην, ἐκεῖνος εἶχεν ἤδη δημιουργήσει ἱστορίαν, καὶ δὴ ἀνεκκλήτως. Ἐπὶ αὐτοῦ μέγας πρεσβευτῆς δὲν ἦτο μόνον «ἡ φωνὴ τῆς Ἑγγλίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ»· ἴστατο ὅπισθεν τῶν τρεμόντων Τούρκων ὑπουργῶν καὶ ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς θάρρος καὶ συμβουλὰς οὕτως, ὥστε ἀποχωροῦντες ἐκ τῶν μετ' αὐτοῦ ἐντεύξεων ἦσαν ἄνδρες καὶ πολιτευταί. Πρὸ τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ τῇ 23 Μαρτίου 1853 ὁ Μεντζικὼφ εἶχεν ἤδη ἀποκαλύψει εἰς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν τὸν ἀληθῆ σκοπὸν τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ, ἥτις ἔβαινε πολὺ περαιτέρω τοῦ ζητήματος τῶν Ἀγίων τόπων. Ἡ Ῥωσία διὰ τοῦ ἀπεσταλμένου αὐτῆς προέτεινεν εἰς τὴν Τουρκίαν τὴν βοήθειαν

τοῦ ῥωσικοῦ στόλου καὶ 400.000 ἀνδρῶν ἐναντίον οἵαςδήποτε ἐσπερίας δυνάμεως ἐπὶ τῷ ὄρω προσθήκης εἰς τὴν ὀλεθρίαν συνθήκην τοῦ Κουτσούκ-Καϊναρτζή, ἀναφερομένης εἰς τὴν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ῥωσίας καθυπόταξιν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Καὶ ὥφειλε μὲν νὰ μείνῃ ἄγνωστος εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἡ πρότασις αὕτη, ἀλλ' ἐντὸς

*Ἐσωτερικὸν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας
τῆς Ἀναστάσεως.*

τεσσάρων ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἐπιστροφῆς αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ Ἀγγλος πρέσβυς εἶχε μάθει τὰ κατ' αὐτήν. Τότε αἴφνης συνεβούλευσε τοὺς Τούρκους ὑπουργοὺς νὰ τηρῶσι τὸ ζήτημα τῶν Ἀγίων τόπων κεχωρισμένον τοῦ περὶ τῆς καθολικῆς προστασίας τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἀποσοβήσωσι πᾶν παράπονον, ὅπερ θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἡ Ῥωσία, διὰ τῆς ταχείας λύσεως τῶν κατὰ τὴν Παλαιστίνην καὶ ἀποφύγῃ τὴν συζήτησιν περὶ τῆς ἐκκλησιαστι-

κῆς προστασίας, ἀλλὰ χωρὶς νάρνηθῶσι τὴν αὐθόρμητον ἐπανόρθωσιν πάσης καταχρήσεως. Οὕτως ὁ Μεντζικὼφ ἤθελε στερηθῇ τελείως πάσης βάσεως δικαίων παραπόνων. Οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐνήργησαν κατὰ τὰς συμβουλὰς αὐτοῦ, καὶ διὰ τῆς ἐγκαίρου αὐτοῦ μεσιτείας μεταξὺ τοῦ Ῥώσου ἀπεσταλμένου καὶ τοῦ νέου Γάλλου πρέσβεως κατώρθωσε τῇ 10 Ἀπριλίου νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν λύσιν τῆς ἀρχικῆς αἰτίας τῆς διενέξεως, τοῦ ζητήματος τῶν Ἀγίων τόπων. Ἐκανονίσθη δὲ ὅπως μὴ λείψωσι μὲν ἡ κλεῖς τῆς ἐκκλησίας τῆς Βηθλεὲμ καὶ ὁ ἀργυροῦς σταυρὸς, ἀλλ' ἡ διατήρησις αὐτῶν μὴ θεωρηθῇ παρέχουσα νέα δικαιώματα εἰς τοὺς Λατίνους, ὅπως ὁ θυρωρὸς τῆς ἐκκλησίας ἐξακολουθήσῃ μὲν ὡς Ἑλλην, ἀλλὰ μὴ ἐμποδίζῃ τὴν εἰς αὐτὴν εἵσοδον ἑτεροδόξων, ὅπως Ἑλληνες, Ἀρμένιοι καὶ Λατῖνοι ἔχωσι κατὰ τὴν ἀνωτέρω σειρὰν προτίμησιν εἰσόδου εἰς τὸν τάφον τῆς Παρθένου, ὅπως οἱ κῆποι τῆς μονῆς τῆς Βηθλεὲμ ἐξακολουθήσωσι τυγχάνοντες κοινῶν φροντίδων τῶν μοναχῶν τῶν δύο δογματικῶν καὶ ὅπως αἱ ἐπισκευαὶ τοῦ τρούλλου τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀναστάσεως συντελεσθῶσιν ὑπὸ τοῦ σουλτάνου κατὰ τὸ ὑπάρχον σχέδιον, τειχισθῶσι δὲ τὰ παράθυρα τῶν κτιρίων τὰ δεσπύζοντα τῶν ἐξωστῶν αὐτῶν. Οὕτως ἀμφοτέρω τὰ ζητήματα, τό τε μαυροβουνιωτικὸν καὶ τὸ ἀγιοταφικὸν, εἶχον λυθῇ, ἡ δὲ εἰρήνη τῆς Εὐρώπης ἐφαίνετο ἐξασφαλισθεῖσα.

Ἄλλ' ἐπὶ τὰς ἡμέρας πρότερον εἶχον φθάσει εἰς τὸν Μεντζικὼφ νέα ῥωσικὰ ἔγγραφα, συντεταγμένα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἀγγέλματος, ὅτι ὁ γαλλικὸς στόλος εἶχε διαταχθῇ νὰ πλεύσῃ εἰς τὴν Σαλαμίνα. Ὑπακούων δ' ὁ Ῥῶσος ἀπεσταλμένος εἰς τὰς ἐπείγουσας διαταγὰς τοῦ ἐξωργισμένου αὐτοῦ κυρίου ἡξίωσε παρὰ τῆς ῥωσικῆς κυβερνήσεως συνθήκην ἐγγυωμένην εἰς τὸν ὀρθόδοξον κλῆρον καὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐν τῇ ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ πάντα τὰρχαῖα αὐτῶν προνόμια καὶ πάντα τὰ πλεονεκτήματα τὰ κεχορηγημένα εἰς ἄλλας χριστιανικὰς κοινότητας. Τοιαύτη συνθήκη συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Τοῦρκου ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν «ἐμελλε νὰ παράσχῃ εἰς τὴν Ῥωσίαν τὴν ἀποκλειστικὴν προστασίαν πάντων τῶν ὀρθοδόξων κατοίκων, τοῦ κλήρου καὶ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῶν». Ὅποτεδῆποτε ὀρθόδοξός τις ἐπίσκοπος ἤθελεν ἔχει οἷονδῆποτε παράπονον, λαμβανομένου ὑπ' ὅψιν, ὅτι ἐν τῇ ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ οἱ ἐπίσκοποι εἶνε συνήθως πρῶτον μὲν πολιτευταὶ, ἔπειτα δὲ πνευματικοὶ ἀρχηγοὶ, ἐμελλε νὰ ποιῇται ἐκκλησίαν εἰς τὸν τσάρον, ὅστις

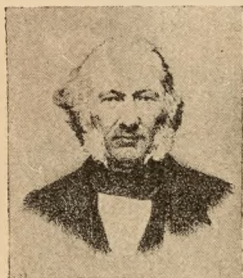
οὕτως ἤθελεν ἔχει ἐν πάσῃ στιγμῇ δικαιολογίαν ἐπεμβάσεως εἰς τὰ ἔσωτερικὰ πράγματα τῆς Τουρκίας. Θὰ ἰδρύετο οὕτω κράτος ἐν κράτει, πρὸς ὃ οὐδεμίαν θὰ εἶχε σύγκρισιν ἢ ἐπέμβασιν τοῦ παπισμοῦ εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς Ἀγγλίας ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Πλανταγενετῶν ἢ ἡ ὑφισταμένη γαλλικὴ προστασία ἐπὶ τῶν σχετικῶς ὀλίγων καθολικῶν τῆς Τουρκίας. Καὶ δὴ ὁ τσάρος ἦτο ἐγγὺς ὡς πρόθυμος ἄρωγός, ἡγούμενος στρατιῶν καὶ στόλων, καὶ οἱ ὀρθόδοξοι ὑπῆκοοι τοῦ σουλτάνου ἀπετέλουν λεγεῶνα ὅλον, πλεῖστοι δὲ ὅσοι αὐτῶν χαρακτηριζόμενοι ἐπισήμως ὡς Ἕλληνες, ἄτε τασσόμενοι εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν, ἦσαν Σλάβοι, ἀνήκοντες εἰς φυλὴν συγγενῇ πρὸς τοὺς Ῥώσους. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις συνεβουλεύθη τὸν λόρδον Στράτφορντ περὶ τοῦ πρακτέου, καὶ ἀπεφάσισε νὰ πορρῇ τὴν προταθεῖσαν συνθήκην. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τῶν Ἀγίων τόπων ἦγαγε τὸν τσάρον εἰς θέσιν χεῖρονα ἀνδρὸς τείνοντος εἰς τὸ νὰ προκαλέσῃ ἔριν μετὰ τῶν ἰδίων γειτόνων. Ὁ δὲ Μεντζικῶφ, ἀδυνατῶν νὰ ὀπισθοχωρήσῃ, ἐπανελάβε τὴν ἀξίωσιν αὐτοῦ ὑπὸ τὸν τύπον συμβάσεως, ἧς τὴν ἀποδοχὴν ἀπήτησε παρὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ

Ῥεσίτ πασσᾶς.

πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας, ὅστις ἦτο τότε ἡ πραγματικὴ δύναμις ὀπισθεν τοῦ τουρκικοῦ θρόνου, συνεβούλευσεν εὐστάθειαν, καὶ ἐν ἰδιωτικῇ ἀκροάσει παρὰ τῷ σουλτάνῳ ἐγνώρισεν εἰς αὐτὸν, ὅτι ἐν περιπτώσει ἐπικειμένου κινδύνου ἡ ἀγγλικὴ μοῖρα τῆς Μεσογείου θὰ ἦτο ἔτοιμος. Ὁ δὲ Μεντζικῶφ μετὰ περαιτέρας ἀποπειράς νὰ ἐκβιάσῃ τὴν συναίνεσιν τοῦ σουλτάνου καὶ τῶν ὑπουργῶν αὐτοῦ, προκαλέσας οὕτως ὑπουργικὴν κρίσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔλαβε παρὰ τοῦ νέου ὑπουργοῦ τῶν ἑξωτερικῶν Ῥεσίτ πασσᾶ τῇ 6 Μαΐου προφορικὴν ἄρνησιν χορηγήσεως τῆς ὑπὸ τοῦ τσάρου ἀξιουμένης προστασίας τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἐν Τουρκίᾳ. Μάτην ἐπὶ τῇ εἰσηγήσει τοῦ λόρδου Στράτφορντ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν τριῶν ἄλλων δυνάμεων

ἐξέφρασαν κοινῇ μετ' αὐτοῦ εἰς τὸν Μεντζικῶφ τὴν λύπην αὐτῶν ἐπὶ τῇ ἀπειλουμένῃ διακοπῇ τῶν ῥωσοτουρκικῶν σχέσεων. Οὗτος συνήνεσε μόνον νὰ δεχθῇ τὴν περὶ τῆς προστασίας ὑπόσχεσιν δι' ἀπλῆς τυπικῆς διακοινώσεως ἀντὶ συμβάσεως ἢ συνθήκης. Ὅτε δ' ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἀπέρριψε τὸ τελεσίγραφον τοῦτο, ἐγκατέλιπε τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ τῶν ὑφισταμένων αὐτοῦ. Ὁ δὲ κύριος αὐτοῦ, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσίας, ἀπέδωκε τὴν ἡτταν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐπικράτησιν τοῦ λόρδου Στράτφορντ, καὶ ἐπλήρωσε τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐτὰς παραπόνων περὶ τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας. Δὲν ἦσαν δ' ἀστήρικτα τὰ παραπόνα ταῦτα, ἐπειδὴ ὁ Στράτφορντ λέγεται καυχθεὶς δημοσίᾳ, ὅτι ὁ Κριμαϊκός πόλεμος ὑπῆρξεν ἐκδίκησις αὐτοῦ κατὰ τοῦ τσάρου, ἀρνηθέντος νὰ δεχθῇ αὐτόν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ,

Κόβδεν.

ἐπειδὴ ὁ τσάρος ἀνεγνώρισεν, ὅτι ὀπισθεν τοῦ σουλτάνου ἴστατο ἡ δεσπόζουσα μορφή τοῦ «Μεγάλου Ἑλτσῆ», ὡς οἱ Τοῦρκοι ἐπωνόμασαν τὸν Στράτφορντ, δὲν ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἡ βρεττανικὴ κυβέρνησις, ἥς προῖστατο ὁ φίλος αὐτοῦ Aberdeen, ἡ ὁ ἀγγλικὸς λαὸς, ὁ βεβυθισμένος εἰς τὸ ἐμπόριον, ἠθέλεν ἐπιτρέψει εἰς τὸν οἰκεῖον πρέσβυν νάγάγῃ αὐτοὺς εἰς πόλεμον. Ἀλλὰ ταῦτα φρονῶν ὁ τσάρος Νικόλαος δὲν εἶχε δίκαιον, καίτοι ἐπιπόλοις θεώρησις τῆς νεωτάτης ἀγγλικῆς ἱστορίας ἴσως

εἶχε συντελέσει εἰς τὸ νὰ στηρίξῃ αὐτὸν ἐν τῇ ὀλεθρίᾳ ταύτῃ πλάνῃ.

Ὁ ἀγγλικὸς λαὸς εἶνε σχεδὸν πάντοτε αἰνιγμα διὰ τοὺς ξένους πολιτευτὰς, κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν χρόνον δημόσιαι ἐκδηλώσεις εἶχον εἴπερ ποτὲ ἐπισκιάσει τὸν πραγματικὸν αὐτοῦ χαρακτήρα. Καὶ δὴ πρὸ δύο ἑτῶν οἱ ὁπαδοὶ τοῦ περιωνύμου ὑπερμάχου τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου Ῥιχάρδου Κόβδεν, περιουγαζόμενοι ἔτι ὑπὸ τῆς αἵγλης τῶν ἐπιτυχιῶν αὐτῶν, εἶχον ἐκφέρει τὴν προμαντείαν, ὅτι ἡ μεγάλη ἐν Λονδίῳ παγκόσμιος ἐκθεσις ἔμελλε νὰ σημάνῃ τὸ τέλος τῶν πολέμων καὶ ὅτι ὁ βρεττανικὸς λέων ἔμελλε νὰ συνεξαπλωθῇ ἡσύχως μετὰ τοῦ ἄμνοῦ τοῦ συμβολίζοντος τὴν εἰρηνικὴν ὥς ἐκ τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου Μαγχεστρίαν. Τῷ 1853 εἶχον παρέλθει σχεδὸν τεσσαράκοντα ἔτη εἰρήνης ἄνωθεν τῶν κεφαλῶν τοῦ βρεττανικοῦ λαοῦ καὶ εἶχεν ἀυξηθῇ νέα γενεὰ, ἥτις εἶχε μάθει τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου ἐκ τῶν βιβλίων καὶ μόνων. Ἀλλὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο

ἦτο πράγματι κίνδυνος μᾶλλον ἢ εὐελπι σημεῖον, ἐπειδὴ ἐδιδάχθημεν ἐν ταῖς ἰδίαις ἡμῶν ἡμέραις, ὅτι, ὅτε ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος ἔπαυσεν ὢν προσωπικὴ ἀνάμνησις τῶν κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτοῦ ζησάντων ὁ ὄχλος ἐπεθύμει διακαῶς μεγάλην τινὰ ἀποικιακὴν ἐκστρατείαν. Οὐχ ἦττον ὁ τσάρος ἐπίστευεν, ὅτι ἐγίνωσκε τὴν εἰρηνικὴν φύσιν τῆς Ἀγγλίας καθ' ὅμοιον ἐντελῶς τρόπον ὥς μετὰ τεσσαράκοντα καὶ πέντε ἔτη εὐβουλοὶ Γερμανοὶ πολιτευταὶ ἠύχοντο, ὅπως οἱ Ἀγγλοὶ μηδέποτε ἐπιχειρήσωσι πόλεμον χάριν ἀναζητήσεως μεμακρυσμένης ἀποικίας. Ἡπατάτο δὲ ὑπὸ τῆς ἀκαίρου ὑπεροχῆς τῆς παρεχομένης εἰς τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ εἰρηνικοῦ κόμματος, λησμονῶν, ὅτι τὸ μέγα καὶ σιωπηλὸν πλῆθος τοῦ ἀγγλικοῦ κοινοῦ σπανίως μετέχει δημοσίων συλλαλητηρίων, ἡσύχως δὲ ἀποφασίζει τὴν τύχην τῶν κυβερνήσεων κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ψηφοφορίας. Δὲν προέβλεπε δὲ, ὅτι μόνον τὸ γεγονός τῆς ὑπὸ τοῦ Κόβδεν καὶ τοῦ Μπράϊτ ῥιζοθείσης καὶ ἐφ' ὑψηλῶν ἀρχῶν στηριζομένης ἀντιπαθείας πρὸς πάντα πόλεμον ἔμελλεν ἀναποτρέπτως νὰ καταστρέψῃ τὴν δύναμιν αὐτῶν διὰ τῆς ἀντιπολιτεύσεως καθ' οἷον οἰουδήποτε μερικοῦ πολέμου, καθ' ἃ ἡ ἀντιπολίτευσις φιλελευθέρου τινὸς πρὸς εἰδικόν τι φιλελεύθερον μέτρον εἶνε πολὺ σημαντικωτέρα τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἀνδρὸς συντηρητικοῦ, ὄντος κατ' ἀρχὴν πολεμίου πάσης προτάσεως φιλελευθέρας. Καὶ αἱ μὲν μέσαι τάξεις, ἃς ὁ Νικόλαος εἶχε σπουδάσει μακρόθεν κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἐφαίνοντο εἰς αὐτὸν βεθυθισμέναι εἰς τὴν ὕλικὴν εὐημερίαν, ὃ δὲ ἀγγλικὸς λαὸς παχυνθεὶς εἶχεν ἀποβάλει τὰς στρατιωτικὰς ἑξεις. Οὕτως ἔκρινεν ὁ τσάρος, ἡ δὲ εἰρηνικὴ φατρία τιμίως μὲν, ἀλλὰ μετ' ἀτυχίας ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἴδια ἑαυτῆς συμφέροντα ἔπραττε πᾶν τὸ δυνατόν, ὅπως στηρίξῃ τὴν δεινὴν αὐτοῦ ἀπάτην.

Πεποιθὼς, ὅτι ἡ Ἀγγλία δὲν ἔμελλε νὰ γωνισθῇ ἐναντίον αὐτοῦ, διέταξεν ὁ τσάρος τῇ 20 Ἰουνίου 1853 τὸν ῥωσικὸν στρατὸν νὰ διαβῇ τὸν Προῦθον καὶ καταλάβῃ τὰς δύο παριστρίους Ἡγεμονίας, εἰς ὧν τοὺς ἡγεμόνας ἐγνώσθη, ὅτι ἠδύναντο νὰ διατηρήσωσι τοὺς θρόνους αὐτῶν ἐπὶ τῷ ὄρω τῆς διαρρήξεως πάσης σχέσεως πρὸς τὴν Πύλην. Οἱ δὲ ἡγεμόνες, διαταχθέντες ὑπὸ τῆς Τουρκίας νὰ μὴ ὑπακούσωσιν εἰς τὰς ἐκ Ἑρσείας διαταγὰς καὶ νὰ πληρώσωσι κατὰ τὸ σύνθημα τὸν φόρον ὑποτελείας, εὐθὺς ὥς ἐπείσθησαν, ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἔμελλον νὰ τύχωσι τῆς ὑποστηρίξεως τῶν ἐσπερίων δυνάμεων, ἡρνήθησαν νὰ ἐκτελέσωσι τὰ προστάγματα τοῦ τσαροῦ, καὶ ἔφυγον τὸν

Ὁκτώβριον εἰς Βιέννην. Εἰς δὲ τὴν ὑπὸ τῶν Ῥώσων κατάληψιν τῶν Ἑγεμονιῶν ἐπηκολούθησεν ἡ ἔκδοσις προκηρύξεως, δι' ἧς ἐδηλοῦτο ὅτι ἡ ὁρθόδοξος ἐκκλησία εὐρίσκετο ἐν κινδύνῳ, ἀπεκηρύσσεται « ἡ πρόθεσις ἐνάρξεως πολέμου » ἢ ἐπιχειρήσεως κατακτήσεων καὶ ἐξεφράζετο ἡ διαμαρτυρία, ὅτι ὁ τσάρος ἐθεώρει τὰς Ἑγεμονίας ἁπλῶς ὡς « ἐξασφάλισιν τῆς παλινορθώσεως » τῶν δικαίων αὐτοῦ. Κατὰ ταῦτα οὐδὲ τότε μὲν εἶχε κηρυχθῆ ἐπισήμως πόλεμος, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ τσάρος εἶχε προσδώσει εἰς τὰς στρατιωτικὰς αὐτοῦ ἐπιχειρήσεις τὴν ἀπόχρωσιν σταυροφορίας, οἱ Τοῦρκοι ἀνταπέδωκαν τὰ ἴσα, κηρύξαντες πόλεμον θρησκευτικόν. Ὡς πρὸς δὲ τὰς δυνάμεις ἡ μὲν Αὐστρία, ὡς εἰκὸς, ἐθορυβήθη ἐπὶ τῇ καταλήψει ἐδαφῶν κειμένων παρὰ τὰ ἴδια ἐαυτῆς σύνορα καὶ οἰκουμένων ὑπὸ ὁμοφύλων ἐνίων τῶν ἰδίων ἐαυτῆς ὑπηκόων, ἡ δὲ Πρωσσία, ἧς ὁ εἰδυλλιακὸς ἡγεμὼν Φρειδερίκος Γουλιέλμος Δ' ἦτο ἀδελφὸς τῆς συζύγου τοῦ τσάρου Νικολάου Καρλόττας καὶ ἧς ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ εἶχεν ὑπάρξει μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ὑπηρετικὴ τῆς Ῥωσίας, ἠνώθη μετὰ τῆς Αὐστρίας· ἡ δὲ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία, καίτοι ἀπέστειλαν τοὺς στόλους αὐτῶν εἰς τὸν ὅρμον Μπεζίκια πλησίον τοῦ ἔκπλου τῶν Δαρδανελίων, ἀντήλασσον γνώμας ἐν Βιέννῃ μετὰ τῶν δύο κυρίων γερμανικῶν κρατῶν περὶ τῶν ἀρίστων μέσων πρὸς ἀποσόδησιν συρράξεως. Ἐκεῖ οἱ πρέσβεις αὐτῶν ἀπεδέχθησαν μετὰ τινων τροποποιήσεων ἔγγραφον, προελθὼν μὲν ἐκ Παρισίων, ἀλλ' ὅπερ ἔλαβε τὸ ὄνομα « Διακοίνωσις τῆς Βιέννης » ἐκ τῆς πόλεως τῆς διασκέψεως αὐτῶν. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ὥριζεν, ὅτι « ἐπειδὴ, ἐφ' ὅσον πάντοτε οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ῥωσίας εἶχον καταδείξει τὴν ἐνεργὸν αὐτῶν μέριμναν περὶ διατηρήσεως τῶν δικαίων καὶ τῶν προνομίων τῆς ὁρθοδόξου ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ἐν τῇ ὁθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ, οἱ σουλτᾶνοι οὐδέποτε ἠρνήθησαν νὰ κυρώσωσι ταῦτα..., ἡ κυβέρνησις τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τοῦ σουλτάνου θέλει εὐαρεστηθῆ νὰ μείνῃ πιστὴ εἰς τὸ γράμμα καὶ τὸ πνεῦμα τῶν συνθηκῶν τοῦ Καίναρτζῆ καὶ τῆς Ἀδριανουπόλεως ὡς πρὸς τὴν προστασίαν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, καὶ ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης θεωρεῖ ἐαυτὴν ὑπόχρεω ἑπὶ λόγῳ τιμῆς... νὰ ἐνεργήσῃ τὴν τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ ὁρθόδοξον δόγμα συμμετοχὴν εἰς τὰ πλεονεκτήματα τὰ παρακεχωρημένα διὰ συμβάσεως ἢ εἰδικῆς διατάξεως εἰς τὰ ἄλλα χριστιανικὰ δόγματα ». Ὁ δὲ τσάρος, καθ' ἃ εἶχε προσυμφωνηθῆ, ἀπεδέχθη τὴν διακοίνωσιν ταύτην, καὶ ὁ λόρδος Κλάρενδων, ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς

Ἀγγλίας, διέταξε τὸν λόρδον Στράτφορντ νὰ προκαλέσῃ τὴν «εἰς αὐτὴν συναίνεσιν τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως».

Καὶ εἶχε μὲν ἤδη ὁ πανίσχυρος πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας πείσει τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει συναδέλφους νὰποδεχθῶσι διακοίνωσιν, ἥς ἐκεῖνος εἶχεν ὑπάρξει ὁ εἰσηγητὴς, γνωρίζουσαν εἰς τὴν ῥωσικὴν κυβέρνησιν, ὅτι ὁ σουλτᾶνος εἶχεν ἐκδώσει φερμάνια ἐπικυροῦντα τὰ πρόνομια τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Οὐχ ἥττον ἐξετέλεσε τὰς ληφθείσας διαταγὰς ὡς ἐντολοδόχος τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ, ἀλλὰ συγχρόνως ἀφῆκε τοὺς Τούρκους ὑπουργοὺς νὰ ἐννοήσωσιν, ὅτι κατὰ διάνοιαν δὲν ἐπεδοκίμαζεν ὅ τι ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ἦτο ἡναγκασμένη νὰ δηλώσῃ. Ἐκεῖνοι δ' ἐτροπολόγησαν τὴν διακοίνωσιν, διατυπώσαντες ὡς ἑξῆς τὰ προμνησθέντα χωρία· «Ἐπειδὴ, ἐφ' ὅσον πάντοτε οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ῥωσίας εἶχον καταδείξει τὴν ἐνεργὸν αὐτῶν μέριμναν περὶ τῆς ὀρθοδόξου ἑλληνικῆς θρησκείας καὶ ἐκκλησίας, οἱ σουλτᾶνοι οὐδέποτε ἔπαυσαν φροντίζοντες περὶ τῆς διατηρήσεως τῶν δικαίων καὶ τῶν προνομίων, ἅτινα κατὰ διαφόρους χρόνους εἶχον αὐτοπροαιρέτως παραχωρήσει εἰς τὴν θρησκείαν ταύτην καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ἐν τῇ ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ, καὶ περὶ τῆς κυρώσεως αὐτῶν... ἡ κυβέρνησις τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τοῦ σουλτάνου θέλει εὐαρεσθηθῇ νὰ μείνῃ πιστὴ εἰς τὰ καθοριζόμενα διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Καϊναρτζῆ, τὰ ἐπικυρωθέντα διὰ τῆς τῆς Ἀδριανουπόλεως ὡς πρὸς τὴν ὑπὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης προστασίαν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας... καὶ ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης θεωρεῖ ἑαυτὴν ὑπόχρεων ἐπὶ λόγῳ τιμῆς... νὰ ἐνεργήσῃ τὴν τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ ὀρθόδοξον δόγμα συμμετοχὴν εἰς τὰ πρόνομια τὰ παρακεχωρημένα ἢ παραχωρηθησόμενα εἰς τὰς λοιπὰς χριστιανικὰς κοινότητας Ὁθωμανῶν ὑπηκόων». Ἡ Ῥωσία ἀπέρριψε τὴν διακοίνωσιν, οἷα ἐτροπολογήθη, ἡ δὲ διαφορὰ αὕτη τῆς διατυπώσεως, ἣτις πράγματι δὲν περιορίζετο εἰς μόνας τὰς λέξεις, ἐπήνεγκε τὴν ὀριστικὴν ῥῆξιν. Ἡ Πύλη ἐκάλεσε τὸν Ῥῶσον στρατηγὸν νὰ ἐκκενώσῃ τὰς Ἡγεμονίας ἐντὸς δεκαπέντε ἡμερῶν, καὶ, ἐπειδὴ ὠλιγόρησε τῆς προσκλήσεως αὐτῆς, ἤρχισε κατὰ τύπους τῇ 11 Ὀκτωβρίου ὁ τρίτος ἐν τῷ δεκάτῳ ἐνάτῳ αἰῶνι ῥωσοτουρκικὸς πόλεμος. Μίαν δ' ἡμέραν πρότερον, ἄρα κατὰ τεχνικὴν παράβασιν τῆς συμβάσεως τοῦ 1841, πλὴν ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν Ῥώσων κατάληψις τῶν Ἡγεμονιῶν ἐθεωρεῖτο ὡς ἀποτελοῦσα διάρρηξιν τῆς εἰρήνης, ὁ ἀγγλικὸς στόλος ἐπὶ τῇ αἰτήσῃ τῆς Γαλλίας εἰσέπλευσεν εἰς τὰ Δαρδανέλλια. Ἡ Ῥω-

σία διεμαρτυρήθη ἐπὶ τῇ διαρρήξει ταύτῃ τῆς «Συνθήκης τῶν στενῶν» καὶ τὸ κατ' ἀρχὰς ὁ τσάρος εὐρέθη ἀντιμέτωπος τοῦ σοβαροῦ γεγονότος πιθανοῦ πολέμου ἐναντίον τῆς Μεγάλῃς Βρετανίας. Ἡ δὲ πιθανότης αὕτη ἠυξήθη διὰ τῆς εἰς τὴν ὁμοφωνίαν τῶν τεσσάρων δυνάμεων ὑποκαταστάσεως χωριστῆς ἀγγλογαλλικῆς συνεννοήσεως. Καὶ ἡ μὲν Αὐστρία, ἡ δύναμις ἐκείνη, ἣτις ἐγγύτατα καὶ

Ὅμερ πασσάς.

πασῶν τῶν ἄλλων ἀμεσώτατα ἐνδιαφερομένη καὶ εἵπερ τις καὶ ἄλλη δυναμένη νὰ πλήξῃ ταχέως, ἐπέιχεν, ἀκολουθουμένη ὑπὸ τῆς Πρωσσίας, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ τῆς Γαλλίας καὶ τὸ ἐν τῷ διηρημένῳ ἀγγλικῷ ὑπουργείῳ προοδευτικὸν κόμμα, οὗ ἡγοῦντο ὁ Πάλμερστον καὶ ὁ Ῥώσσελ, ἐξώθουν τὴν Μεγάλῃν Βρετανίαν πρὸς πόλεμον. Ὡς δ' εἶχον τὰ πράγματα, ἐχρειάζετο μόνον σπινθὴρ, ὅπως ἐπιφέρῃ τὴν ἐκρηξίν λαϊκῆς ἀγανακτήσεως, οὐχ ἥττον κινδυνώδους ἔνεκα τοῦ ἀδικαιολογήτου αὐτῆς.

Πέντε δὲ ἡμέρας μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐχθρικῆς στάσεως τῆς Ῥωσίας καὶ τῆς Τουρκίας ὁ ἀρχιστράτηγος τῶν ἐν Εὐ-

ρώπῃ ὀθωμανικῶν δυνάμεων Ὅμερ πασσάς διέβη ἐν Βιδινίῳ τὸν Δούναβιν καὶ ἐχαράκωθη ἐν Καλαφατίῳ τῆς Βλαχίας, μετ' ὀλίγας δ' ἡμέρας οἱ καταλαβόντες τὴν χώραν Ῥῶσοι ἠττήθησαν ἐν Ὀλτενίτση. Ἐπὶ ταύτῃ δὲ τῇ ἡττῇ ὁ τσάρος διέταξε τὸν ἀπόπλουν τοῦ ἐν τῷ Εὐξείνῳ ῥωσικοῦ στόλου, καὶ τῇ 18 Νοεμβρίου ὁ ναύαρχος αὐτοῦ κατέστρεψε τὸν τουρκικὸν στόλον ἐν τῷ λιμένι τῆς Σινώπης. Ἐκρηγξίς λύσεως ἐναντίον τοῦ τσαίρου καὶ τοῦ Ἀγγλοῦ πρωθυπουργοῦ ἐπηκολούθησεν ἐν Λονδίνῳ εἰς τὸ ἄγγελμα τῶν συμβάντων τούτων. Ὁ Aberdeen δὲν ἐτόλμα νὰ φανῇ εἰς τὰς ὁδοὺς· ὁ Πάλμερστον,

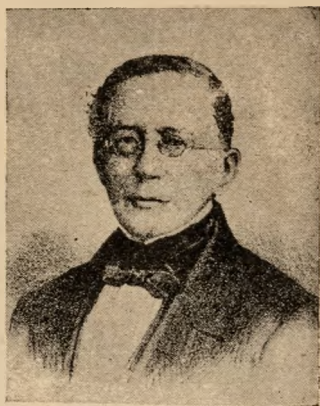
ἀγόμενος ὑπὸ τῆς προσδιαζούσης εἰς αὐτὸν ἀλανθάστου κατανοήσεως τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ συνήθους Ὑγγλου τῶν μέσων τάξεων, κατέθηκε τὸ ὑπουργικὸν χαρτοφυλάκιον κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον ἔνεκα ζητήματος ἐσωτερικοῦ, ἀλλὰ πράγματι ἐπειδὴ συνεῖδεν, ὅτι ἡ χώρα ἀπῆτει νὰ ληφθῶσιν αὐστηρὰ μέτρα. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὑπῆρχε προηγούμενόν τε καὶ δικαιολογία τῆς ἐν Σινώπῃ καταστροφῆς τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Ἐν Ναβαρρίνῳ πρὸ εἴκοσι καὶ ἕξ ἐτῶν ἡ Ἀγγλία εἶχε βοιθήσει εἰς τὴν καταστροφὴν ἄλλου τουρκικοῦ στόλου, καὶ δὲν ὑπῆρχε τότε διὰ τὴν Ἀγγλίαν ἡ δικαιολογία, ὅτι εὗρίσκετο ἐν πολέμῳ πρὸς τὴν Τουρκίαν, καθ' ἣν τότε ὁ τσάρος. Καὶ ὅμως τὸ μὲν γεγονὸς τῆς Σινώπης ἐχαρκτηρίσθη ὡς «σφαγὴ», ἡ δὲ ναυμαχία τοῦ Ναβαρρίνου ὡς «πρᾶξις ἰδιογνώμων». Ἡ δὲ μομφή, ἂν ὑπῆρχεν αἰτία τις μομφῆς, ἐδάρυνε τοὺς ναυάρχους τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας, οἵτινες εἶχον διαταγὴν νὰ προβῶσι, παρισταμένης ἀνάγκης, εἰς ἀμυντικὰς ἐπιχειρήσεις ἐν τῷ Εὐξείνῳ. Ἀλλὰ τὸ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον παρεδέχθη τὴν πρότασιν τοῦ Γάλλου αὐτοκράτορος, ὅπως γνωρισθῇ εἰς τὴν ῥωσικὴν κυβέρνησιν, «ὅτι πᾶν ῥωσικὸν πλοῖον συναντώμενον τοῦ λοιποῦ ἐν τῷ Εὐξείνῳ ἔμελλε νὰ κληθῇ, καὶ, παρισταμένης χρείας, νὰ αναγκασθῇ διὰ τῆς βίας, ὅπως ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Σεβαστούπολιν». Ἐπὶ τούτοις δ' ὁ Πάλμερστον, ὁ κατ' ἐξοχὴν συνήγορος τοῦ πολέμου, ἐπανήλθε καὶ πάλιν εἰς τὸ ὑπουργεῖον. Ὁ δὲ τσάρος, εὐθὺς ὡς ἔλαβε τὴν ἀνωτέρω δήλωσιν, ἀνεκάλεσε τοὺς πρέσβεις αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Λονδίνου καὶ τῶν Παρισίων, καθ' ὃν ἀκριβῶς χρόνον οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπρόσωποι τῶν τεσσάρων δυνάμεων εἶχον ὑποβάλει νέαν διακοίνωσιν καὶ πείσει τὴν Πύλιν νὰ δεχθῇ αὐτήν. Οὐδὲ προήχθησαν αἱ περὶ εἰρήνης προσδοκίαι διὰ τῆς εἰς Πετρούπολιν μεταβάσεως πρεσβείας τῆς ἀγγλικῆς Ἑταιρείας τῶν φίλων. Καὶ ἔθελξε μὲν τοὺς ἀξιοτίμους ἐκείνους κουακέρους ἡ ἀπλότης αὐτοκράτορος, ὅστις ἐποιεῖτο λόγον περὶ τῆς αὐτῆς Αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος τῆς Αὐτοκρατείας ὡς «συζύγου του», ἀλλὰ μᾶλλον ἔβλαψαν ἢ ὠφέλησαν τὸ ζήτημα, οὗ εἶχοντο στερεῶς. Ἡ πλειονοψηφία τῶν Ὑγγλων αὐτῶν συμπολιτῶν ἐπεθύμει πόλεμον, καὶ τὸ ὑπουργεῖον εἰσώρμησεν εἰς αὐτόν.

Χάριν ἐπιτυχοῦς ἐκβάσεως καὶ ἐπισπερχοῦς διεξαγωγῆς πολέμου ἐναντίον τῆς Ῥωσίας ἦτο φανερῶς εὐκταῖον, ὅπως συμπράξωσιν αἱ τέσσαρες δυνάμεις, ἐπειδὴ ἡ μὲν Αὐστρία ἔνεκα τῆς γεωγραφικῆς αὐτῆς θέσεως θὰ ἠδύνατο πάραυτα νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὰς Ἡγεμονίας,

ἡ δὲ Πρωσσία ἦτο ἱκανῶς πιθανὸν ὅτι θὰ ἠκολούθει τὴν ἡγεσίαν τῆς Αὐστρίας. Ἄν δ' ἀφ' ἑτέρου ἦτο δυνατόν δι' οἰουδήποτε τρόπου νάποφευχθῇ ὁ πόλεμος αὐτὴν τὴν ὑστάτην ὥραν, ἡ συμπαγὴς ἔνωσις τῶν τεσσάρων δυνάμεων παρεῖχε τὴν ἀρίστην ἐγγύησιν περὶ λύσεως εἰρηνικῆς, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσίας δυσκόλως θὰ ἤθελε θαρρήσει νάντιταχθῇ εἰς τὴν ὁμόφωνον ἀπόφασιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Ἀρείου Πάγου. Πρὸς δὲ τούτοις ὁ κόμης Βυολ, ὁ ἐν Αὐστρίᾳ ὑπουργὸς τῶν ἑξωτερικῶν, πράγματι προσεφέρθη τῇ 10 Φεβρουαρίου 1854 νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Γαλλίαν, ἂν ἤθελον νὰ ὀρίσωσι προθεσμίαν, ἐντὸς τῆς ὁποίας τὰ ῥωσικὰ στρατεύματα ὤφειλον νὰ ἐκκενώσωσι τὰς Ἡγεμονίας ἐπὶ ποινῇ ἐχθροπραξιῶν. Δὲν ὑπάρχει δὲ ἀμφιβολία, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας παρὰ τὰς εἰς αὐτὸν παρασχεθείσας ὑπὸ τῆς Ῥωσίας ὑπηρεσίας ἐναντίον τῶν Οὐγγρων τῷ 1849 ἤθελε τηρήσει τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ ὅτι ἡ Αὐστρία κατὰ τὴν πολυθρύλητον φράσιν τοῦ Schwarzenberg ἔμελλε «νὰ ἐκπλήξῃ τὸν κόσμον διὰ τῆς ἀγνωμοσύνης αὐτῆς». Πράγματι ἐθνικὴ εὐγνωμοσύνη, ἐξαιρουμένων ὀλίγων σπανίων περιστάσεων, ἀπαντωμένων κυρίως ἐν τοῖς βαλκανικοῖς κράτεσι, μικρὰν ἔχει τὴν πρακτικὴν ἀξίαν, ὅσον καὶ ἂν εἶνε συνήθης ἡ ἐκφρασις αὐτῆς ἐν ταῖς προπόσεσι συμποσιακῶν ρητόρων· ἀπ' ἐναντίας δὲ μεγαλειτέραν ἐπίδρασιν ἔχουσιν ἐπὶ τοὺς πολитеυτὰς αὐτὰ τὰ συμφέροντα τῶν ἐθνῶν. Ἡ Αὐστρία, ἡ ἐμπερικλείουσα ἑκατομμύρια ὅλα Σλάβων ὑπηκόων, δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρῇ μετ' ἀδιαφορίας ῥωσικὴν ἐκστρατείαν, ἐπιχειρηθεῖσαν πρὸς ὄφελος τῶν Σλάβων τῆς Τουρκίας, οὐδὲ ἠδύνατο τὸ μέγιστον τῶν παριστρίων κρατῶν νὰ συναινέσῃ εἰς τὴν ὑπὸ ἄλλης τῶν μεγάλων δυνάμεων κατάληψιν τῶν παριστρίων Ἡγεμονιῶν, οἰκουμένων ὑπὸ ὁμοφύλων τῶν ἰδίως ἐαυτῆς Ῥωμάνων ὑπηκόων. Καὶ ἐξήτησε μὲν ὁ Ἀγγλος ὑπουργὸς τηλεγραφικῶς τὴν ἐπικύρωσιν τῆς προτάσεως τοῦ κόμιτος Βυολ καὶ σαφῇ καθορισμὸν τῶν προθέσεων τῆς Πρωσσίας. Ἄλλ' ἀτυχῶς αἱ ἐκ Βιέννης καὶ Βερολίνου ἀπαντήσεις, ὧν ἡ μὲν τῆς Αὐστρίας ἦτο ἀπλῇ ἐπανάληψις τῆς προτάσεως τοῦ κόμιτος Βυολ, ἡ δὲ τῆς Πρωσσίας ἦτο χαρακτηριστικῶς ἀόριστος, δὲν εἶχον πρακτικὴν σημασίαν διὰ τὸν ἀπλοῦν λόγον, ὅτι τὴν 15 Φεβρουαρίου, παραμονὴν τῆς ἀφίξεως αὐτῶν εἰς Λονδίνον, εἶχεν ἤδη ἀποσταλῇ εἰς Πετροῦπολιν τὸ ἀγγλικὸν τελεσίγραφον. Οὕτως ἡ ἀνυπομονησία τοῦ ἀγγλικοῦ κοινοῦ, ἐξερεθιζομένου ὑπὸ τοῦ τύπου, καὶ ἡ πίεσις ἡ ἐξασκου-

μένη ὑπὸ τοῦ Γάλλου αὐτοκράτορος, ὅστις, ἀναλαβὼν νὰ γράψῃ εἰς τὸν τσάρον ἕξ ὀνόματος τῆς βασιλίσσης Βικτωρίας καὶ πρὸς ἀνταπόδοσιν τοῦ ἐνδιαφέροντος αὐτοῦ εἶχε λάβει προσβλητικὸν ὑπαινιγμὸν περὶ τῆς ἀπὸ τῆς Μόσχας τῷ 1812 ὑποχωρήσεως τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος, ὥθησε τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν νὰ προβῇ εἰς διάβημα ἀμετάτρεπτον πρὶν ἢ λάβῃ ἀπαντήσεις παρὰ τῶν προσδοκωμένων συμμάχων.

Τὸ ἀγγλικὸν τελεσίγραφον ἐγνώριζεν εἰς τὴν ῥωσικὴν κυβέρνησιν, ὅτι ἡ ἄρνησις αὐτῆς ἢ ἡ ἐντὸς ἕξ ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς παραδόσεως τοῦ τελεσιγράφου μὴ ἀποστολὴ ἀπαντήσεως ὑπὸ σχυνομένης τὴν ἐκ τῶν Ἑγεμονιῶν ἀποχώρησιν ἀπάντων τῶν ῥωσικῶν στρατευμάτων πρὸ τῆς 18 Ἀπριλίου ἢ θελε θεωρηθῇ ὡς κήρυξις πολέμου. Ἀπεστάλη δὲ συγχρόνως καὶ γαλλικὸν τελεσίγραφον ὁμοίως διατετυπωμένον. Ἐπειδὴ δ' ἡ ῥωσικὴ κυβέρνησις ἠρνήθη νὰ ἀπαντήσῃ, ἐπέμφθησαν συγχρόνως ὑπὸ τῆς βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γαλλίας τὰ προσήκοντα διαγγέλματα εἰς τὰ οἰκεῖα κοινοβούλια τῇ 15 Μαρτίου, καὶ τῇ ὑστεραίᾳ ἐδημοσιεύθη ἡ ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας κήρυξις πολέμου. Ἐν ταύτῃ ἀπηριθμοῦντο αἱ ἐπάλληλοι φάσεις τῶν

Γορτσάκωφ.

διαφόρων ζητημάτων τῶν ἀγαγόντων εἰς τὴν τελικὴν διὰ ξίφους λύσιν, ἀλλὰ δὲν ἐξηγεῖτο ὁ λόγος, δι' ὃν ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία μόναι εἶχον ἀποφασίσει νὰ ὑπερμαχήσωσι ζητήματος ἐνδιαφέροντος ὁμοίως τήν τε Πρωσσίαν καὶ τὴν Αὐστροίαν, ἐπειδὴ τὸ κεφαλαιῶδες ζήτημα ἐν τῷ τελεσιγράφῳ ἦτο ἡ κατοχὴ τῶν Ἑγεμονιῶν, τοῦτο δ' ἐνδιέφερε τὴν Αὐστροίαν μᾶλλον ἢ τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν. Τῇ 30 Μαρτίου ὁ τσάρος ἀπήντησε, καὶ μετὰ δώδεκα ἡμέρας ἐν διαγγέλματι ἀπευθυνθέντι πρὸς τὸν ῥωσικὸν λαὸν ἔδωκε θρησκευτικὸν χαρακτήρα εἰς τὸν ἐπικείμενον πόλεμον. Ὁ πρίγκιψ Γορτσάκωφ, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς, ὅστις ἦτο ἄλλως ἐνθερμος θαυμαστής τῆς Ἀγγλίας, εἶχεν ἤδη τῇ 12 Μαρτίου διαβῇ τὸν Δούναβιν καὶ εἰσέλθει εἰς τὴν λυγρὰν Δοβροῦτσαν, ἀναζωογονῶν παρὰ τοῖς πολιτευταῖς ἐκείνοις, ὅσοι ἐτύγχανον ὄντες ἀρχαιομαθεῖς, τὰς

ἀναμνήσεις τῶν θρηνωδῶν ἐκείνων Ἐπιστολῶν ἐκ τοῦ Πόντου, ὃς ὁ ἐξόριστος Ὀβίδιος εἶχε γράψει ἐν τῇ ἀξένῳ ταύτῃ χώρᾳ. Κατὰ ταῦτα δύο συνθήκαι εἶχον ἤδη ὑπογραφῇ, μία μὲν μεταξὺ τῶν δύο ἐσπερίων δυνάμεων καὶ τῆς Τουρκίας, ὑποχρεοῦσα τὴν μὲν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Γαλλίαν νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν, τὴν δὲ Τουρκίαν νὰ μὴ συνομολογήσῃ χωριστὴν συνθήκην μετὰ τῆς Ῥωσίας, καὶ ἡ ἄλλη μεταξὺ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας χάριν κοινῆς ἐνεργείας ἐναντίον τοῦ τσάρου. Κυνικοὶ δὲ, ἀναγινώσκοντες τὰ τῶν συμμαχιῶν τούτων, θὰ ἠδύναντο νὰναμνησθῶσι μετὰ μειδιάματος ὅποια τὰ πρὸ βραχείος χρόνου ῥηθέντα ὑπὸ τοῦ Γάλλου αὐτοκράτορος, ὅτι «ἡ αὐτοκρατορία ἐπιθυμεῖ τὴν εἰρήνην» καὶ πῶς ἡ εἰρηνικὴ φατρία ἐταυτίζετο ὑπὸ τοῦ τσάρου μετὰ τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ. Ἀφ' ἑτέρου δ' ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Πρωσσία ὑπεστήριζον ἐπὶ τοῦ χάρτου τὴν «στάσιν, ἣν ἐτήρουν ἀμέσως ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία», ὥς στηριζομένην ἐπὶ τοῦ δικαίου, ἠγγυῶντο ἀμοιβαίως τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ ἐδάφους ἀλλήλων ἐναντίον ἐπιθέσεων, καίπερ δ' ἐπιθυμοῦσαι «νὰποφύγωσι πᾶσαν συμμετοχὴν εἰς τὸν πόλεμον», ἀπεδοκίμασαν «τὴν ἐπ' ἄπειρον συνέχισιν τῆς κατοχῆς τῶν ἐδαφῶν παρὰ τὸν κάτω Δούναβιν». Μόνον δ' ἐν περιπτώσει προσαρτήσεως τῶν Ἑγεμονιῶν ὑπὸ τῆς Ῥωσίας ἢ ῥωσικῆς «ἐπιθέσεως ἐναντίον τοῦ Αἵμου ἢ διαβάσεως αὐτοῦ» αἱ δύο γερμανικαὶ δυνάμεις ἤθελον ἐνεργήσῃ ἐπιθετικῶς. Καὶ αἱ μὲν περιστάσεις αὗται οὐδέποτε παρουσιάσθησαν· ἀλλὰ τῇ 11 Μαΐου αἱ τέσσαρες κυβερνήσεις διεμαρτύροντο ἀκόμη «ὅτι ἡ ἀκεραιότης τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἡ ἐκκένωσις τοῦ μέρους τοῦ ἐδάφους αὐτῆς ἐκείνου, ὅπερ κατεῖχεν ὁ ῥωσικὸς στρατὸς», ἦσαν καὶ ὥφειλον νὰ εἶνε τὸ ἀντικείμενον τῶν ἡνωμένων αὐτῶν προσπαθειῶν.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἐν μέσῳ μεγίστου ἐνθουσιασμοῦ στόλος ἀγγλικὸς ὑπὸ τὸν σὺρ Κάρολον Ναπιέ, τὸν ἥρωα τῆς Πτολεμαίδος, εἶχεν ἐκπλεύσει πρὸς τὴν Βαλτικὴν, συνοδευόμενος ὑπ' αὐτῆς τῆς βασιλίσσης Βικτωρίας ἀπὸ τοῦ ὀρμητηρίου αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ βαλτικὴ ἐκστρατεία ἀπέληξεν εἰς πικρὰν ἀπογοήτευσιν, καὶ ἡ κατάληψις μιᾶς μόνον νήσου ὑπῆρξε μικρὸν ἀντιστήκωμα τῆς ἀποτυχίας τῆς συλλήψεως τοῦ ῥωσικοῦ στόλου καὶ τῆς ἐπιθέσεως ἐναντίον τοῦ ἐν Κρονστάττῃ ῥωσικοῦ ναυστάθμου. Ἀλλως δ' ὁ βόρειος κολοσσὸς δὲν ἦτο τρωτὸς ἐν τῷ βορρᾷ. Οἱ συμμαχικοὶ στρατοὶ, ὧν ὁ μὲν ἀγγλικὸς διωκεῖτο ὑπὸ τοῦ λόρδου Ῥάγλαν, μαθητοῦ καὶ γραμματέως τοῦ

Οὐελλιγκτῶνος, ὁ δὲ γαλλικὸς ὑπὸ τοῦ στρατάρχου Saint Arnaud, οὗ ἡ ἐξ Ἀλγερίας φήμη εἶχεν ἐπανεξηθῇ παρὰ τῷ κυριάρχῳ αὐτοῦ διὰ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὸ πραξικόπημα τοῦ Ναπολέοντος, ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὰ Δαρδανέλλια οὗ μακρὰν τῆς θέσεως, ὅπου πρὸ πέντε αἰώνων οἱ Τοῦρκοι εἶχον τὸ πρῶτον ἐγκαταστῇ ἐν Εὐρώπῃ. Ἐκεῖθεν δὲ τὸν Ἰούνιον ἐστράτευσαν ἐπὶ τὴν Βάρναν, ἣτις σήμερον μὲν εἶνε τὸ πρῶτον ἐπίνειον τῆς Βουλγαρίας, τότε δὲ ἦτο ὁ κύριος λιμὴν τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ἐν τῷ Εὐξείνῳ. Ἀλλ' αἱ πρῶται τῶν Τούρκων ἐπιτυχίαι ὠφείλοντο οὐχὶ εἰς τὰς στρατιάς τῶν συμμάχων, ἀλλ' εἰς τὴν δραστηριότητα τριῶν νεαρῶν Ἀγγλων ἀξιωματικῶν. Ὁ παλαιμάχος Πάσκειβιτς, ὁ ὀνομαστός ἀρχηγὸς ἐν τῷ τελευταίῳ ῥωσοτουρκικῷ πολέμῳ, εἶχε συμβουλεύσει τὸν τσάρον νὰ διευθύνῃ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ τὸ πρῶτον ἐναντίον τῆς Σιλιστρίας, τὴν ὑπὸ τῶν Ῥώσων πρὸ εἰκοσιπέντε ἐτῶν κυριευθεῖσαν ὀχυρὰν πόλιν, ἐκεῖσε δὲ ὥδευsen αὐτὸς τὸν Μάϊον χάριν ἐκτελέσεως τοῦ σχεδίου αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ πορθητὴς τοῦ Ἐριβὰν εὐρέθη πρὸ τῆς σθεναρᾶς ἀντιστάσεως τοῦ λοχαγοῦ Butler καὶ τῶν ἀνθυπολοχαγῶν Nasmyth καὶ Ballard, οἵτινες εἶχον ἀναλάβει τὴν διεύθυνσιν τῆς ἀμύνης καὶ εἶχον ἐμπνεύσει τὴν ἀφοσίωσιν ἐκείνην, ἣν πολάκις οἱ Μουσουλμᾶνοι αἰσθάνονται πρὸς Ἀγγλους ἀξιωματικούς. Τότε πρῶτον τὸ δι' ἀραβικοῦ ὀνόματος καλούμενον πρόχωμα, ἡ *Τάμπια*, γνωστὸν ἐκ τῶν πρὸ εἰκοσιπενταετίας διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων, ἀπέβη λέξις κοινὴ ἐν Ἀγγλίᾳ, ὅπου τὰ κατορθώματα τῶν ἀνδρείων αὐτοῦ ὑπερασπιστῶν ἀνεγινώσκοντο μετὰ μεγίστης ὑπερηφανείας, ἐπειδὴ οἱ γενναῖοι ἐκεῖνοι ἦσαν Ἀγγλοὶ. Ὅτε ὁ Butler ἐτραυματίσθη θανασίμως, τὴν θέσιν αὐτοῦ κατέλαβεν ὁ Ballard, καὶ οὕτω θυμοειδὴς ὑπῆρξεν ἡ ἀντίστασις, ὥστε τῇ 10 Ἰουνίου ὁ γηραιὸς Ῥώσος στρατηγὸς ἔλυσεν τὴν πολιορκίαν. Μετὰ δὲ δύο

Κάρολος Ναπιέ.

ἐβδομάδας ὁ Ballard καὶ ἕξ ἄλλοι νεαροὶ Ἀγγλοὶ ἀξιωματικοὶ διέβησαν τὸν Δούναβιν μετὰ τῶν Τούρκων καὶ ἐνίκησαν τοὺς Ῥώσους ἐν Γιουργέβφ. Οὐδ' ἐθάρρῃσεν ὁ Γορτσακὼφ νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν ἥτταν ταύτην ἀντιτασσόμενος πρὸς μικρὸν στολίσκον ἀγγλικῶν κανονιοφόρων, ἀλλ' ὑπεχώρησεν εἰς Βουκουρέστιον, ἀφίει τοὺς Τούρκους κυρίους τοῦ κάτω Δουνάβεως· τῇ δὲ 21 Ἰουλίου ὁ τελευταῖος Ῥώσος στρατιώτης διέβη καὶ πάλιν πέραν τοῦ Προύθου.

Εἰς τὴν ἐπονείδιστον ταύτην ὑποχώρησιν συνετέλεσε πλέον καὶ τῆς ἀνδρείας τῶν Τούρκων στρατιωτῶν καὶ τῆς τόλμης δρακὸς Ἀγγλῶν ἀξιωματικῶν ἐν Σιλιστρία καὶ Γιουργέβφ ἡ ἀπειλητικὴ στάσις τῆς Αὐστρίας. Τῇ 22 Μαΐου ἡ Αὐστρία εἶχε καλέσει τὸν τσάρον νὰ ἐκκενώσῃ τὰς Ἡγεμονίας, καὶ ἡ εὐκολία, μεθ' ἧς ὁ αὐστριακὸς στρατὸς θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιδράμῃ αὐτάς, παρείχε βαρύτητα εἰς τὴν ἀξίωσιν ταύτην, ἣν ἦτο ἕτοιμος νὰ ὑποστηρίξῃ ἡ Πρωσσία. Μετὰ δ' ἑνδεκα ἡμέρας ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ὑπέγραψε μετὰ τῆς Πύλης σύμβασιν, δι' ἧς ἡ Αὐστρία ὑπεχρεοῦτο «νὰ ἐξαντλήσῃ πάντα τὰ μέσα», οὐδὲ τῆς βίας ἐξαιρουμένης, «ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν ἐκκένωσιν τῶν παριστρίων Ἡγεμονιῶν..., ἀποκαταστήσῃ ἐν αὐταῖς τὴν νόμιμον κατάστασιν πραγμάτων» καὶ ἀποσύρῃ τὸν στρατὸν αὐτῆς εὐθὺς ἅμα τῇ συνομολογήσει τῆς εἰρήνης. Προβαίνουσα δ' ἔτι περαιτέρω ἐν τῷ ζήλῳ αὐτῆς ἡ αὐστριακὴ κυβέρνησις ἔστειλεν εἰς τὸ ἀγγλικὸν γενικὸν στρατηγεῖον ἀξιωματικὸν, ὅπως παρασκευάσῃ κοινὸν σχέδιον ἐκστρατείας. Ὁ δὲ τσάρος, εὑρεθεὶς πρὸ τοιούτων σημαντικῶν μέτρων, ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, ἂν μὴ ἤθελεν ἀναλάβει πόλεμον ἐναντίον τῆς Αὐστρίας, καθ' ὃν αὕτη θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποστηρικθῇ ὑπὸ τῆς Πρωσσίας καὶ τῶν μικροτέρων γερμανικῶν κρατῶν. Σὺν δὲ τῇ ἀποχωρήσει τῆς ῥωσικῆς στρατιᾶς ἔπαυσεν ἡ προσωρινὴ διοίκησις, ἣν οἱ Ῥῶσοι στρατηγοὶ εἶχον ἐγκαταστήσει παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν δύο ὁσποδάρων. Διαρκούσης τῆς τοιαύτης προσωρινῆς καταστάσεως εἶχον διοικήσει δύο Ῥῶσοι «πρόεδροι», ὁ Καλκίνσκις ἐν Βουκουρεστίῳ καὶ ὁ Οὐρουζῶφ ἐν Ἰασίφ, ἀλλ' ἡ διαγωγὴ αὐτῶν ἦτο πολὺ πραιοτέρα τῆς διαγωγῆς προτέρων ῥωσικῶν στρατιῶν κατοχῆς. Καὶ εἶχον μὲν γεῖναι ἀπόπειραι, ὅπως ἔλκυθῇ ἡ συμπάθεια τῆς ἐπιχωρίου ἀριστοκρατίας καὶ χρησιμοποιηθῶσιν αἱ ὑπηρεσίαι αὐτῆς, ἀλλὰ τὸ βάρος τῆς καλύψεως τῶν δαπανῶν τῆς κατοχῆς ἐπέβη τὰς δύο χώρας. Οἱ δὲ ἡγεμόνες ἐπέστρεψαν μετὰ τοῦ αὐστριακοῦ στρατοῦ, ὅστις καὶ παρέμεινεν ἐν ταῖς Ἡγεμο-

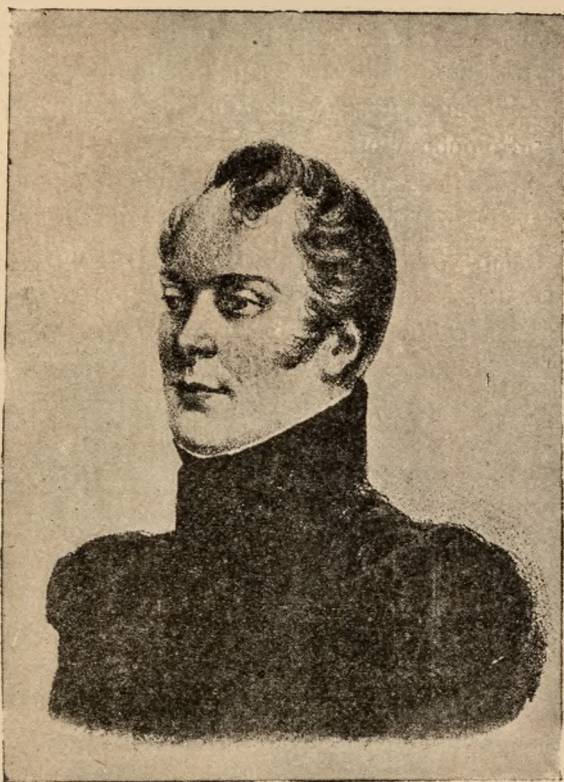
νίαις παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῆς Ῥωσίας μέχρι τοῦ Μαρτίου 1857, μακρὸν χρόνον μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ πολέμου. Οὕτω, τῶν Αὐστριακῶν στρατοπεδευομένων ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις, ἡ Ῥωσία δὲν ἠδύνατο νὰ προσβάλῃ δι' αὐτῶν τοὺς Τούρκους πέραν τοῦ Δουνάβεως, καθ' ἃ τῷ 1828 καὶ τῷ 1877. Ἐκστρατεία ἐν τῷ Αἴμῳ δὲν ἦτο δυνατὴ, καὶ διὰ χύσεως ὀλίγου μόνον αἵματος καὶ ἄνευ τῆς παραμικρᾶς κινήσεως τῶν συμμάχων στρατῶν ὁ σκοπὸς τοῦ ἀγγλικοῦ τελεσιγράφου, ἡ ἐκκένωσις τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας, εἶχεν ἐπιτευχθῇ. Ὁρθὴ σκέψις ἤθελεν ὑπολάβει, ὅτι εἶχεν ἐπιστῇ ἡ κατάλληλος ὥρα εἰρήνης.

Πρὶν ἢ παρακολουθήσωμεν τοὺς συμμάχους στρατοὺς ἀπὸ τῆς Βάρνας εἰς τὴν Κριμαίαν, ὅπου προετίθεντο νὰ στείλωσιν αὐτοὺς, ὁ παρὰ τοῖς Ἀγγλοῖς ἔθνικὸς πόθος θριάμβου ἐμποιοῦντος αἴσθησιν καὶ ἡ ἐπιθυμία τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Γάλλων νὰ τύχῃ τῆς «δόξης» ἐκείνης, ἣτις εἶνε τὸ θεμέλιον δυναστειῶν νεοτεύκτων, εἶνε ἀναγκαῖον νὰ ἴδωμεν τὰποτελέσματα τοῦ ἀγῶνος παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Καθ' ὃν χρόνον οἱ Ῥωμᾶνοι εἶχον κατὰ τὸ σύνηθες ὑποστῇ ἀναγκαίως τὰ δεινὰ τῆς πρὸς τὸν Δούναβιν διαβάσεως τῶν Ῥώσων, οἱ εὐήθεις Βούλγαροι, ὧν ἡ ὄχυνά πόλις Σιλιστρία καὶ ὁ λιμὴν τῆς Βάρνας εἶχον ὑπάρξει τὸ θέατρον ῥωσικῆς ἥττης καὶ ἀγγλογαλλικῆς στρατοπεδεύσεως, ἔμειναν ἀδιάφοροι πρὸς τὰς στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις τὰς ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρα διεξαγομένας. Ἡ δὲ Σερβία, ἥς ἡ γεωγραφικὴ θέσις ἦτο δυσκολωτέρα καὶ ἡ ἱστορικὴ συνειδήσις ἦτο μᾶλλον ἐξεγηγερμένη ἢ ἡ τῶν ταλαιπωρουμένων Βουλγάρων ἀγροτῶν, εἶχε περιέλθει εἰς οὐ μικρὰν ἀμηχανίαν. Ἡ μὲν Τουρκία ἦτο ἐπικυρίαρχος αὐτῆς, ἡ δὲ Ῥωσία προστάτις, ἐν ᾧ ἄφ' ἑτέρου ἡ Αὐστρία οὐ μόνον ἦτο γείτων αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ εἶχεν ἀποκτήσει δύναμιν καὶ συμπαθείας παρὰ τοῖς Σέρβοις ἡγέταις, ὧν πολλοὶ εἶχον ὑπάρξει Αὐστριακοὶ ὑπήκοοι καὶ εἶχον παράσχει βοήθειαν ἐναντίον τῶν Οὐγγρων κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1848. Ὁ Ἀλέξανδρος Καραγεώργεβιτς ὥφειλε πλείστα ὅσα εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Αὐστρίας, οὐδ' εἶχε λησμονήσῃ, ὅτι, ἐν ᾧ ὁ τσάρος εἶχεν ἀντιταχθῇ εἰς τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ, ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Ἀγγλίας, ὅτε ἦτο ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν τῷ 1843, εἶχε δώσει εἰς τὸν λόρδον Στράτφορντ ὁδηγίας νὰ διατηρήσῃ αὐτὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου. Ἀλλ' οὐχ ἥττον ἡ Ῥωσία εἶχε πολυαριθμούς ὁπαδοὺς μεταξὺ τῶν χωρικῶν, παρ' ὧν μάλιστα, λαλούντων περὶ

τοῦ τσάρου, οὗτος ἐλέγετο «ὁ ἡμέτερος αὐτοκράτωρ». Τοιαῦται ἦσαν αἱ διαθέσεις τῶν Σέρβων πολιτευτῶν καὶ τοῦ ὄχλου, ὅτε αἱ τρεῖς ἐγγύτερον ἐνδιαφερόμεναι δυνάμεις ἠρώτησαν περὶ τῶν προθέσεων τῆς μικρᾶς ἡγεμονίας. Ὁ Μεντζικὼφ μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ βιαιότητος διέταξε τὸν Ἀλέξανδρον νὰ παύσῃ τὸν ἀντιπροσωπεύοντα νεωτέρας ἰδέας Γκαρασανὶν, ὅστις εἶχε διαδεχθῇ τὸν Πετρονιέβιτς ὡς πρωτεύων αὐτοῦ σύμβουλος. Ἀλλὰ τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ μόνη διπλωματικὴ ἐπιτυχία τῆς Ῥωσίας ἐν Σερβίᾳ. Τουρκικὸς στρατὸς προσήγγισεν εἰς τὰ νότια σύνορα τῆς ἡγεμονίας καὶ διὰ τῆς βίας ἀπέσπασε παρὰ τοῦ ἡγεμόνος τὴν ὑπόσχεσιν ἐνόπλου οὐδετερότητος, ἐν ᾧ συγχρόνως ὁ σουλτᾶνος συμφώνως πρὸς ὑπόδειξιν τοῦ λόρδου Στράιτφορντ ἐξέδιδε νέον φερμάνιον, ἐγγνώμενον περὶ τῶν προνομίων τῆς Σερβίας. Αὐστριακὸς στρατὸς συνεκεντρώθη κατὰ μῆκος τῶν συνόρων, ὅπως προλάβῃ κατάληψιν ὑπὸ τῆς Ῥωσίας, καὶ ἀπηγορεύθη ἡ διὰ τοῦ αὐστριακοῦ ἐδάφους εἰσαγωγή πολεμικῶν ἐφοδίων. Ἀλλ' οὐχ ἦττον οἱ Σέρβοι ἀπεφάσισαν νὰ παρασκευασθῶσι πρὸς ἄμυναν τῆς ἰδίας χώρας, ἂν ἤθελεν ἀπειληθῇ· τοιαύτη δὲ ἀπειλὴ ἐφαίνετο εἰς πολλοὺς προερχομένη μᾶλλον παρὰ τῆς αὐστριακῆς παρὰ τὸν Σάον δυνάμεως ἢ παρὰ τῶν κατὰ τὸν κάτω Δούναβιν Ῥώσων. Ἡ ἡγεμονία ἦτο στρατιωτικῶς διοργανωμένη, ἡ Αὐστρία ἐδείκνυε σημεῖα ἀνυπομονησίας, ἢ τε δὲ ἀγγλικὴ καὶ ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις ἐβίαζον τὸν Σέρβον πρέσβυν Μαρίγκοβιτς νὰ παράσχη εἰς αὐτὰς τὴν καθυσύχασιν, ὅτι ἐπεθύμει νάφοπλισθῇ. Πᾶσα δὲ δικαιολογία κινδύνου ῥωσικῆς ἐπιδρομῆς ἐξέλιπε διὰ τῆς πέραν τοῦ Προῦθου ὑποχωρήσεως τῶν ῥωσικῶν στρατευμάτων. Καὶ ἡ μὲν Αὐστρία ἦτο κυρία τῶν βουλῶν τοῦ ἡγεμόνος, ἡ δὲ Ῥωσία ἐκέκμητο τὰς συμπαθείας τοῦ λαοῦ, ἀλλ' οὔτε ὁ ἡγεμὼν οὔτε ὁ λαὸς ἐκινοῦντο ἐν κᾶν βῆμα.

Παρὰ δὲ τοῦ Μαυροβουνίου ὁ τσάρος εἶχεν ἰσχυρότερον λόγον νὰ προσδοκᾷ ὑποστήριξιν. Παρὰ τὸ γεγονὸς, ὅτι μόλις εἶχε παρέλθει ὁ κίνδυνος πολέμου πρὸς τὴν Τουρκίαν, μέγα κόμμα ἐν Κετίγγη, οὗ ἡγεῖτο ὁ Γεώργιος Πέτροβιτς, θεῖος τοῦ Δανήλου, ἐπεθύμει καὶ πάλιν τὴν ἀνάληψιν πολέμου. Ἀλλ' ὁ Δανήλος, ἀκολουθῶν τὰς συμβουλὰς τῆς Αὐστρίας, ἥτις ἀκριβῶς πρὸ μικροῦ εἶχε παράσχει εἰς αὐτὸν ἐξαίρετον ὑπηρεσίαν, ἀντετίθετο καὶ πάλιν ἐρρωμένως εἰς τὰς πολεμικὰς διαθέσεις ἐπὶ κινδύνῳ τῆς ἰδίας δημοτικότητος, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου θρόνου. Ἐβυσσοδομεύθη δ' ἐναντίον αὐτοῦ

συνωμοσία, εἰς ἣν ἦσαν ἀναμεμιγμένοι ὁ Γεώργιος Πέτροβιτς καὶ ὁ Πέρος, καὶ ὁ ὑπὲρ τοῦ πολέμου σάλος ἀπέβη ὀξὺς, ὅτε οἱ Τοῦρκοι συνεκέντρωσαν στρατὸν κατὰ μῆκος τῶν συνόρων τῆς Ἑρζεγοβίνης, προκαλοῦντες οὕτω τοὺς φιλοπολέμους ὀρεινοὺς. Καί τινες μὲν ἐπέμενον εἰς ἐπίθεσιν ἐναντίον τοῦ Ἀντιβάρεως, ἄλλοι δ' ἐπέ-

Ὁ ἐν Ναβαρρίνῳ Ῥῶσος ναύαρχος Χάϋδεν
(Ἴδε σελ. 128).

δραμον τὴν Ἑρζεγοβίνην. Ὁ δὲ Δανῆλος διεμαρτύρετο, ὅτι δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ συγκρατήσῃ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ, καὶ ἡ δυσφορία αὐτῶν ἠΰξησεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οἱ Πιπέροι, οἱ Κοῦτσοι καὶ τὰ διαμερίσματα τῶν Μπιγελοπαλίτς τῶν ἀνατολικῶν ὀρέων τοῦ Μαυροβουνίου, ἤτοι οἱ κάτοικοι τῶν σχετικῶς νέων καὶ ἀκόμη ἀναφομοιώτων κτήσεων τῆς ἡγεμονίας, ἀνεκήρυξαν ἑαυτοὺς τὸν Ἰούλιον τοῦ 1854 ἀποτελοῦντας ἴδιον αὐτόνομον κράτος. Καὶ

ἤναγκάσθη μὲν ὁ Δανῆλος νὰ στρατεύσῃ ἐναντίον τῶν ἀποστατησάντων ὑπηκόων, ὧν τινες ἔφυγον εἰς τουρκικὸν ἔδαφος, ἄλλοι δ' ὑπετάχθησαν καὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ πληρώσωσιν ἀποζημιώσεις διὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ὃν εἶχον προκαλέσει. Ἀλλὰ, καίπερ διατηρῶν οὐδετερότητα, ἔκρινεν ὁ ἡγεμὼν συνετὸν νὰ συνδιαλλάξῃ τοὺς τε ὑπηκόους καὶ τὸν τσάρον, διατάξας τριήμερον νηστείαν ὑπὲρ ἐπιτυχίας τῶν ῥωσικῶν ὅπλων. Ἐξ ἑτέρου δὲ οἱ καθολικοὶ Μιρδῖται ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Βιβ Δόδαν ἠκολούθησαν τὸν Ὁμέρ πασσάν εἰς τὸν Δούναβιν, καθ' ᾧ εἶχον ἀκολουθήσει αὐτὸν πρὸ ἐνὸς ἔτους ἐναντίον τοῦ Μαυροβουνίου.

Τὰ ποτελέσματα τῆς ῥωσοτουρκικῆς συρράξεως ὑπῆρξαν πολὺ σοβαρώτερα ἐν Ἑλλάδι ἢ ἐν τοῖς σλαβικοῖς κράτεσι τῆς ἐγγύς Ἀνατολῆς. Οἱ Ἕλληνες ἐν τῷ ζητήματι τῆς Παλαιστίνης ἐτάχθησαν ἀναποφεύκτως μετὰ τῆς ὀρθοδόξου Ῥωσίας ἐναντίον τῆς καθολικῆς Γαλλίας. Ὑπέλαβον δ' ὁμοίως, ὅτι ὁ καιρὸς, καθ' ὃν ἡ Τουρκία εἶχε περιπλακῇ εἰς πόλεμον ἐναντίον τῆς Ῥωσίας, ἦτο πρόσφορος εἰς τοὺς ἐθνικοὺς αὐτῶν πόθους περὶ προσαρτήσεως τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας. «Τὰ ἐννέα δέκατα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους», ἐλέχθη ὑπὸ ἐπαίοντος παρατηρητοῦ, συνεπάθουν εἰλικρινῶς πρὸς τὴν Ῥωσίαν, οὐδὲ ἡδύνατο νὰ ἐκπλήξῃ ἡ τοιαύτη συμπάθεια, ἂφ' οὗ ἡ Ῥωσία ἀντηγωνίζετο πρὸς τὸν προαιώνιον καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον ἐχθρὸν τῶν Ἑλλήνων, ἐπειδὴ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον δὲν ὑφίστατο ὁ κίνδυνος τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐκ μέρους ἀνεξαρτήτου Βουλγαρίας. Ἐπιστεύετο ἐν Ἀθήναις, ὅτι ἅπαντες οἱ ὀρθόδοξοι ὑπήκοοι τοῦ σουλτάνου, οἵτινες ἀκόμη κατὰ τὸ ἐπίσημον ἔθος ἐχαρακτηρίζοντο συλλήβδην ὡς Ἕλληνες, ἅτε ἀνήκοντες εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν, ἔμελλον νὰ ἐξεγερθῶσι, διδομένου τοῦ συνθήματος. Ὁ τε βασιλεὺς Ὁθων καὶ ἡ βασίλισσα Ἀμαλία, ἰδίως δὲ αὕτη, ἐφρόνουν, ὅτι εἶχεν ἐπιστῇ ὁ χρόνος τῆς ἐπεκτάσεως ἐκείνης τῶν στενῶν ὁρίων τοῦ βασιλείου αὐτῶν, εἰς ἣν ἀμφοτέρωι εἶχον ἐνθερμον πίστιν, καὶ ἐταύτισαν ἑαυτοὺς μετ' ἀγῶνος, ὅστις ἦτο ἐθνικὸς ἅμα καὶ δημοφιλής. «Δὲν ἐπιθυμοῦσιν ἅπαντες οἱ Ἕλληνες οἱ πέραν τῶν ἡμετέρων συνόρων ἄνευ ἐξαιρέσεως τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν; Δὲν ἐπιθυμοῦμεν ἡμεῖς ἅπαντες ἄνευ ἐξαιρέσεως τὴν ἔνωσιν τοῦ ἔθνους;». Τοιαῦτα ἔλεγεν ὁ βασιλεὺς εἰς τοὺς διστάζοντας αὐτοῦ συμβούλους. Διαρκοῦντος τοῦ χειμῶνος τοῦ 1853, συνελέχθησαν χρήματα καὶ ἐστρατολογήθησαν ἐν Ἀθήναις συμμορίαὶ ὑπὸ τὴν ἀπρο-

κάλυπτον προστασίαν τῆς βασιλίσσης χάριν ἐπαναστάσεως κατὰ τὴν ἄνοιξιν. Ἐξ ἑτέρου δὲ, ὅτε ἦλθεν ὁ χρόνος τῆς προσδοκωμένης ἀποστασίας, ἱκανοὶ Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ παρητήθησαν, ὅπως ἐνωθῶσι μετὰ τῶν συμμοριῶν κατὰ τὰ σύνορα· μεταξὺ δὲ τούτων ἦσαν οἱ

Ὁ βασιλεὺς Ὀθων.

υἱοὶ τοῦ Καραϊσκάκη καὶ ὁ Θεόδωρος Γρίβας. Μυστικαὶ ἐταιρεῖαι συνεκροτήθησαν ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις, καὶ παρὰ τὰς προσπάθειάς τῶν Ἀγγλων περὶ τηρήσεως οὐδετερότητος τῶν Ἰονίων καὶ τὴν κάθειρξιν ἱερέων τινῶν, σῶμα Κεφαλλήνων καὶ Ζακυνθίων ἐπεραιώθη εἰς τὴν ἀντιπέραν παραλίαν, ὅπως συμπράξῃ μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν ἐν Ἠπείρῳ.

Τῇ 15 Ἰανουαρίου τοῦ 1854 τὸ Ῥαδοβίζι πλησίον τῆς Ἄρτης ἀνεπέτασε τὴν σημαίαν τῆς ἀποστασίας, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Ἄρτα ἐπολιορκήθη· ἀλλ' ὁ ἐπίκουρος τουρκικὸς στρατὸς, καίπερ δις ἀποκρουσθεὶς εἰς τὰ μεταξὺ τῆς Ἄρτης καὶ τῶν Ἰωαννίνων Πέντε πηγάδια τὰ γενόμενα γνωστὰ ἐκ τοῦ πολέμου τοῦ 1897, κατώρθωσε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν διὰ θαλάσσης ἀπὸ τῆς παρὰ τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον Σαλαώρας. Τῇ δὲ 3 Μαρτίου πρώτη μάχη εἰς τοῦ Πέτα, ὅπου εἶχε συμβῇ ἡ ἡττα τοῦ 1822, ἀπέβη ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, ἐν ᾧ ἔξ ἑτέρου ὁ Θεόδωρος Γρίβας εἰσῆλθεν εἰς τὸ Μένζοβον. Ἀλλ' αἱ ἐπιτυχίαι αὗται δὲν ὑπῆρξαν μόνιμοι. Ὁ μὲν Γρίβας ἠναγκάσθη νὰ ἐκκενώσῃ τὸ Μένζοβον καὶ νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν Θεσσαλίαν, διὰ δευτέρας δὲ μάχης εἰς τοῦ Πέτα, συγκροτηθείσης τῇ 13 Ἀπριλίου, οἱ Ἕλληνες ἐξεδιώχθησαν ἐκ τοῦ χωρίου, καὶ διὰ τρίτης μάχης ἐν Πέντε πηγάδιοις ἐξεβλήθησαν ἐκεῖθεν. Ὁ ἐνθουσιώδης ἐκ Ζακύνθου ῥιζοσπάστης Ναθαναὴλ Δομενεγίνης ἀπεκεφαλίσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, καὶ ἡ ἐν Ἡπείρῳ ἐπανάστασις κατεστάλη. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ, ἀρχομένου τοῦ Φεβρουαρίου, συμμορίαί, ὧν πρωτεύων ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Χριστόδουλος Χατζηπέτρος, εἰσῆλσαν εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἐκ τῆς τότε συνοριακῆς πόλεως Λαμίας, ἀλλὰ τῇ 10 Ἀπριλίου οἱ Ἕλληνες ἀπέτυχον νὰ κυριεύσωσι τὸν Δομοκὸν ἔνεκα διαφωνιῶν τῶν ἰδίων ἑαυτῶν ἀρχηγῶν, καθ' ἃ εἶχε συμβῇ καὶ εἰς τοῦ Πέτα. Πλὴν ἀλλ' ὁ Χατζηπέτρος ἐστρατοπέδευεν ἐν Καλαμπάκᾳ πλησίον τῶν μονῶν τῶν Μετεώρων, ὧν οἱ μοναχοὶ ἐτέλεσαν δοξολογίαν ἐπὶ τῇ νίκῃ, ἣν κατήγαγεν ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ. Ἀλλ' ἡ ἐπιτυχία ἐκείνη ὑπῆρξεν ἄκαρπος ἔνεκα τῆς ἐπεμβάσεως τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας ἐν Ἀθήναις, καὶ ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ πρόξενος τῆς Ἀγγλίας Blunt ὑπέδειξεν εἰς τοὺς Θεσσαλοὺς ἐπαναστάτας τὸ μάταιον περαιτέρας χύσεως αἵματος. Ἐν δὲ τῇ Μακεδονίᾳ ἡ πλησίον τοῦ Ἀγίου Ὄρους ἀπόβασις τοῦ Καρατάσου, τοῦ ἥρωος τοῦ ἐν ἔτει 1847 ἐπεισοδίου πρὸς τὴν Τουρκίαν, παρελύθη ὑπὸ γαλλικοῦ πολεμικοῦ πλοίου, καταβυθίσαντος τὸ φέρον τὰ πολεμικὰ αὐτοῦ ἐφόδια ἱστιοφόρον. Ὡς δὲ συμβαίνει εἰς τοὺς παρομοίους ἀτάκτους πολέμους, οἱ μαχόμενοι δὲν ἐποιοῦντο πάντοτε τὴν προσήκουσαν διαστολὴν μεταξὺ φίλων καὶ ἐχθρῶν, καὶ εἶνε πιθανόν, ὅτι αἱ ὕλικαὶ ζημίαι, εἰς ἃς ὑπέβαλον τοὺς Ἡπειρώτας καὶ τοὺς Θεσσαλοὺς ἐκεῖνοι, οἵτινες εἶχον ἔλθει πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς χώρας, ἐψύχραναν τὸν ζῆλον αὐτῶν.

Ἐν τούτοις δὲ τῇ 7 Μαρτίου ἡ Πύλη εἶχεν ἀποστείλει εἰς τὴν

ἐλληνικὴν κυβέρνησιν τελεσίγραφον, ἀπαιτοῦσα τὴν ἐντὸς δέκα ἡμερῶν ἀνάκλησιν ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν τῶν τότε συμμετεχόντων τῆς ἀποστασίας, τὴν παρακώλυσιν τῆς διαβάσεως τῶν συνόρων ὑπὸ ἐνόπλων ὁμάδων καὶ τὴν τιμωρίαν ὑπαλλήλων ἀναμειγμένων εἰς τὸ κίνημα, τὴν δημοσίαν ἀποδοκιμασίαν τῆς συλλογῆς χρημάτων χάριν τῶν ἐπαναστατῶν, τὸν σωφρονισμόν τοῦ ἔθνικοῦ τύπου καὶ ἀνάκρισιν περὶ τῆς ἀφέσεως τῶν ἐγκλεισμένων ἐν ταῖς φυλακαῖς τῆς Χαλκίδος χάριν συμμετοχῆς αὐτῶν εἰς τὸν ἐναντίον τῆς Τουρκίας ἀγῶνα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀπάντησις τῆς Ἑλλάδος δὲν ἐκρίθη ἱκανοποιητικὴ, διεκόπησαν αἱ μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν διπλωματικαὶ σχέσεις, καὶ ἅπαντες οἱ Ἕλληνες ὑπήκοοι διετάχθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν ἐντὸς δεκαπενθήμερου. Πάραυτα δὲ ὁ Ὅθων διέταξε τὸν στρατὸν αὐτοῦ νὰ παρασκευασθῇ, ὅπως προχωρήσῃ εἰς τὰ σύνορα, καὶ ἦλθεν ὥρα, καθ' ἣν ἀπεφάσισε νὰναλάβῃ τὴν ἡγεσίαν αὐτοῦ. Σκηνὴ ἔχουσα τὰ βασιλικά χρώματα ἐστήθη ἤδη πλησίον τοῦ ἀνακτορικοῦ κήπου, καὶ ἡ βασίλισσα, ἣτις ἦτο ἡ ψυχὴ τοῦ φιλοπολέμου κόμματος, ἀποβλέπονσα μετ' ἀδιαφορίας εἰς τὴν δυναμένην νὰ ἐπέλθῃ κατοχὴν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὸν ἀποκλεισμόν τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς ὑπὸ τῶν δυνάμεων, ἐφρόντιζεν ὅπως ὁ βασιλεὺς δυνηθῇ νὰ εἰσελάσῃ εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Ἄλλ' ἡ πλειονοψηφία τοῦ ὑπουργείου Κριεζῆ, καὶ ἰδίως οἱ ὑπουργοὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν οἰκονομικῶν Πήλικας καὶ Προβελέγγιος, ὡς καὶ οἱ Ἕλληνες πρέσβεις ἐν Λονδίῳ, Παρισίοις καὶ Κωνσταντινουπόλει, παρώρμων πρὸς διενέργησιν εἰρήνης. Ἡ δὲ ἀντιπολίτευσις τῶν ὑπουργῶν ἐξήγειρε τὴν λυσσώδη ἀγανάκτησιν τῆς ὑπερφιάλου βασιλίσσης. «Ἡ Εὐρώπη, εἶπε πρὸς τοὺς δύο ἐν τῷ ὑπουργείῳ ἡγέτας τοῦ εἰρηνικοῦ κόμματος, δώσασα τὸν θρόνον εἰς τὸν Ὅθωνα ἐφαντάσθη νὰ τον ἔχῃ ἐδῶ ἀπλοῦν ὄργανόν της, τῶν ἰδικῶν της συμφερόντων καὶ τῆς πολιτικῆς· ἀλλ' ἔσφαλεν. Ὁ Ὅθων συνεταύτισε τὴν τύχην του μὲ τὴν τύχην τοῦ ἔθνους». Καὶ προσέθηκε· «τὸ μόνον σωτήριον διὰ τὴν ἐλληνικὴν κυβέρνησιν, τὸ ἔθνος καὶ τὸ μέλλον του εἶνε νὰ προχωρήσῃ, νὰνάψῃ ἡ ἐπανάστασις. Φωτιά λοιπὸν, φωτιά καὶ πανταχόθεν φωτιά¹».

Ἄλλ' ἡ Ἑλλὰς, καίπερ κατεχομένη ὑπὸ ἐνθουσιασμοῦ, δὲν ἠδυνήθη νᾶντιστῇ εἰς τὴν πίεσιν τῶν δυνάμεων, αἵτινες ἀπηύθυναν εἰς

¹ Ἀπομνημονεύματα τῆς ὑπουργίας Σ. Πήλικα σ. 154-5.

αὐτὴν συλλογικὴν διακοίνωσιν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ὑπέδειξαν ἰδιαιτέρως εἰς τὸν Ὅθωνα τὴν δυσχερῇ θέσιν, εἰς ἣν ἐνέβαλεν αὐτὸν ὁ πατριωτισμὸς αὐτοῦ. Ὁ ἐν Ἀθήναις πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας Wyse ἐπέμεινε θεωρῶν τὸ ἐθνικὸν ἐκείνο κίνημα ὑποθαλπόμενον καθ' ὁλοκληρίαν διὰ ῥωσικῶν ρουβλίων, καίτοι ὁ Πήλικας ἐδήλωσεν εἰς αὐτὸν, ὅτι διὰ τοὺς Ἕλληνας ἦτο ζήτημα οὐχὶ ῥωσικῶν κατακτήσεων, ἀλλ' ἑλληνικῆς ἐλευθερίας· ὁ δὲ Γάλλος αὐτοῦ συνάδελφος, ὁ βαρῶνος Ρουέν, δὲν ἐδίστασε νὰ εἴπῃ εἰς τὸν Ὅθωνα, ὅτι, ἂν αὐτὸς, ἅτε ὢν καθολικὸς, ἐφοβεῖτο νὰ λάβῃ στάσιν ἐχθρικὴν πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν, ὁ Ναπολέων Γ' θὰ ἔστελλεν εἰς αὐτὸν στρατὸν, ὅπως προστατεύσῃ αὐτὸν κατὰ τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ ὑπηκόων. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο ἀπεκρούσθη, ὡς εἰκὸς, ὑπὸ ἡγεμόνος, ὅστις, καίπερ ὢν ἐκ γενετῆς ξένος, ἦτο ὁμως ἐνθερμος ὁπαδὸς τῆς ἐθνικῆς ἰδέας οὐχ ἦττον τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ, καὶ περιεφρόνει εὐγενῶς τὴν ὑποστήριξιν τοῦ ἰδίου θρόνου διὰ ξένων λογῶν, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γαλλίας ἔλαβε κατὰ νοῦν, ὅτι ἡδύνατο νὰ ληφθῇ ὑπ' ὅψιν ἡ γνώμη περὶ ἐκθρονίσεως αὐτοῦ· ἐν τῷ σχεδίῳ δὲ τούτῳ ἐνεθαρρύνετο ὑπὸ τοῦ Καλέργη, τοῦ ἥρωος τῆς σεπτεμβριανῆς ἐπαναστάσεως, ὅστις εὕρισκετο τότε ἐν Γαλλίᾳ. Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις δὲν ἦτο παρεσκευασμένη νὰ προβῇ εἰς διάβημα οὕτω βίαιον· τῇ 28 Ἀπριλίου οἱ πρέσβεις τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας ἀπηύθυναν εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν διακοίνωσιν, ἀπειλοῦσαι τὴν αὐστηράν διὰ τῆς βίας ἐπιβολὴν τῆς συνθήκης τοῦ 1832, δι' ἧς εἶχεν ἀναβιβασθῇ ὁ Ὅθων ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ ἦτις ὥριζεν, ὅτι ὠφείλεν οὗτος νὰφιερῶσθαι πρὸς πληρωμὴν τῶν τόκων τὰ πρῶτα ἔσοδα τοῦ κράτους, καὶ ἂν τῶν ἐσόδων τούτων ἔμελλε νὰ γείνη χρήσις πρὸς ἐπίθεσιν ἐναντίον τῆς Τουρκίας. Καὶ δὲν ἐπέμειναν μὲν αἱ δυνάμεις εἰς τὴν ἀπειλὴν ταύτην, ἀλλὰ περὶ τὰ μέσα τοῦ Μαΐου οἱ σύμμαχοι στρατοὶ κατέλαβον τὸν Πειραιᾶ. Ὁ δὲ Ὅθων ἠναγκάσθη νὰ δηλώσῃ, ὅτι ἔμελλε « νὰ τηρήσῃ πιστῶς αὐστηράν καὶ τελείαν οὐδετερότητα », καὶ ἔμελλε νὰ καλέσῃ « ὡς συμβούλους αὐτοῦ νέους ὑπουργοὺς ἀρμοδιωτέρους πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ὑποχρεώσεως ταύτης ». Τοῦ ὑπουργείου δὲ τούτου τῆς κατοχῆς, ὡς ἐκλήθη, πρόεδρος ὑπῆρξεν ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ὁ παλαιμάχος πολιτευτῆς τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος, ὅστις ἦτο τότε πρέσβυς ἐν Παρισίοις καὶ μόνος ἀπήλαυε τῆς τελείας ἐμπιστοσύνης τῶν δύο ἐσπερίων δυνάμεων. Ἀλλ' ὁ Μαυροκορδάτος, καθ' ἃ οὐχὶ σπανίως συμβαίνει

εἰς τοὺς διπλωμάτας, εἶχεν ἀποβάλλει τὴν ἐκ τοῦ πλησίον ἄμεσον γνῶσιν τῶν κατὰ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ χώραν. Ἀπὸ δεκαετίας ὅλης μὴ ὑπερετήσας ἐν Ἑλλάδι, ἐπέστρεψεν αὐτὸς ἔχων τὴν ἄχαριν ἐντολὴν νὰ ἐκτελέσῃ πρόγραμμα ἀντιδημοτικὸν, ἐπιβεβλημένον εἰς τὴν αὐτὴν

Ἡ βασίλισσα Ἀμαλία.

καὶ τὴν χώραν ὑπὸ τῶν λογχῶν ξένου στρατοῦ κατοχῆς. Ὁ δραστηριώτατος τῶν συναδέλφων αὐτοῦ Καλέργης, ὅστις ἐγένειεν ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν, ἦτο ἐξαιρέτως δυσάρεστος εἰς τὴν βασιλείαν, ἥτις δὲν ἐλησμόνει τὴν συμμετοχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1843 καὶ εἰς ἣν εἶχε πάντως γνωσθῇ ἡ ἀδιάλλακτος αὐτοῦ ἐπιθυμία

περὶ ἐκθρονίσεως τοῦ βασιλέως. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Μαυροκορδάτος δὲν ἔφθασεν ἀμέσως, ἐν ᾧ ὁ Καλέργης ἦτο ἤδη ἐν Ἀθήναις, μηχανορραφῶν ἐναντίον τοῦ βασιλέως καὶ διαδίδων, ὅτι αἱ ἐσπέραι δυνάμεις ἐπεθύμουν τὴν ἐκθρόνισιν αὐτοῦ διὰ στάσεως τοῦ ἔθνους, ὑπῆρχέ τις κίνδυνος συνωμοσίας πρὶν ἢ ἡ ἀφίξις τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ ἡ ἀνομολογουμένη αὐτοῦ πίστις συγκρατήσωσι τὸν ἀντιδυναστικὸν ὑπουργόν. Οὕτως ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ βασίλισσα ὑφίσταντο σκληρὰν δοκιμασίαν. Καὶ ἐνήργησαν μὲν πιθανῶς ἥκιστα διπλωματικῶς, ἴσως δὲ καὶ ἀσυνέτως τῷ 1854 ὁ Ὅθων καὶ ἡ Ἀμαλία, ἐπειδὴ δυστυχῶς αἱ μεγάλαι δυνάμεις ἔχουσιν ἓνα νόμον διὰ τὰ ἀδύνατα κράτη καὶ ἄλλον διὰ τὰ ἰσχυρά. Οὕτως ἡ Ἰταλία ἐπετρέπετο νὰ λάβῃ τὴν μωαμεθανικὴν Τρίπολιν, ἀλλ' ἡ Ἑλλὰς δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἐγγίσῃ τὴν ἑλληνικὴν Θεσσαλίαν. Ἀλλὰ σήμερον ἐν τῇ χώρᾳ, ἣν ὁ βασιλεὺς ἐκείνος ἠγάπησεν οὐχὶ μὲν πάντοτε δεξιῶς, ἀλλ' ὑπερθέρμως, ἀνομολογεῖται ὁ πατριωτισμὸς τοῦ Ὁθωνος καὶ τῆς εὐγενοῦς αὐτοῦ συζύγου κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ ῥωσοτουρκικοῦ πολέμου, νεώτερος δὲ δραματικὸς ποιητὴς ἐξεικόνισεν ἐν ἐξαιρέτῳ ἱστορικῷ δράματι, ἐπιγραφομένῳ «Ἡ κατοχὴ», τὴν ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων ἀγωνίαν.

Ἡ ἀγγλογαλλικὴ κατοχὴ τοῦ Πειραιῶς, καθ' ἣν ἡ αὐστριακὴ κατοχὴ τῶν παριστρίων Ἡγεμονιῶν, διήρκεσε μέχρι τοῦ 1857. Οἱ Γάλλοι ἀρχηγοὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς ἐταπείνωσαν ἐν οὐ δέοντι τὸ βασιλικὸν ζεῦγος, παρελάσαντες μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτῶν κάτωθεν τῶν παραθύρων τῶν ἀνακτόρων καὶ καταστήσαντες διὰ τῆς ὕβρεως ταύτης τὸν Ὅθωνα εἶπερ ποτὲ δημοφιλῇ παρὰ τῷ λαῷ αὐτοῦ, ὅστις ἐθεώρησεν αὐτὸν μάρτυρα τῆς ἐθνικῆς ἰδέας. Ἐπ' ἴσης δὲ οἱ Γάλλοι κατέστρεψαν τὸ τυπογραφεῖον φιλορώσον τινὸς ἐφημερίδος, ἐκράτησαν τὸν ἐκδότην αὐτῆς, καὶ ἐπέμειναν εἰς τὴν καταδίωξιν ἄλλου φύλλου. Ἀλλ' αἱ προσβολαὶ αὗται κατὰ τῆς ἀξιοπρεπείας τοῦ στέμματος καὶ τῆς ἐλευθεροτυπίας ὑπῆρξαν ὀλιγώτερον σοβαραὶ τῶν δεινῶν τῶν ἐκ τῆς χολέρας, ἣτις, εἰσβαλοῦσα εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν συμμάχων τὸ θέρος τοῦ 1854, διεδόθη ἀπὸ τοῦ Πειραιῶς εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἡ φοβερὰ ἐπιδημία, ἥς εἰκόνα δύνανται νὰ δώσωσιν αἱ ἀνάλογοι περιγραφαὶ τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Λουκρητίου, ἐφάνη προσβαλοῦσα πόλιν ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἀπηλλαγμένην τῆς προσβολῆς ὑπὸ ἐπιδημιῶν, ἐπειδὴ ἡ χολέρα σπανίως λυμαίνεται τὴν Ἑλλάδα. Ἐπὶ πέντε μῆνας ἡ νόσος ἠρῆμωσε τὰς Ἀθήνας, ἀποδεκατίσασα τοὺς κατοίκους, ἀνερχομένους τότε εἰς τριάκοντα χιλιάδας, καὶ ἀφαρπάσασα

πολλοὺς τῶν εἰς τὴν πόλιν ἐκ τῆς Τουρκίας μεταναστευσάντων προσφύγων. Πολλοὶ τῶν κατοίκων ἔφυγον· αἱ ὁδοὶ ἦσαν ἔρημοι· καὶ αὐτὰ τὰ πολιτικά ἐσίγησαν· οὐδεὶς ἄλλος ἤχος ἠκούετο ἢ ὁ τῶν ἀμαξίων τῶν μεταφερόντων τοὺς χολεροβλήτους εἰς τὰ νοσοκομεῖα, τοὺς νεκροὺς εἰς τοὺς λάκκους, ὅπου ἐθάπτοντο οἱ ἐκ τῆς ἐπιδημίας ἀποθνήσκοντες, τοὺς ἐπιζῶντας εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν ἢ εἰς τὸ πέλαγος. Ἀλλ' ἐν μέσῳ τοῦ καθολικοῦ πανικοῦ ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ

Ὁ σουλτᾶνος Ἀβδουὺλ Μετζίτ.

βασίλισσα ἐξετέλουν εὐγενῶς τὸ καθήκον αὐτῶν, παρηγόρουν τοὺς ὀρφανωθέντας καὶ ἴσαντο πλησίον τῶν θνησκόντων. Καὶ ἄλλη δὲ πληγὴ προσετέθη εἰς τὴν χολέραν. Πολλοὶ τυχοδιῶκται, οἵτινες εἶχον ἀναμιχθῆ εἰς τὴν ἐπανάστασιν, ἐτράπησαν εἰς ληστείαν μετὰ τὴν διάλυσιν τῶν ἀτάκτων σωμάτων, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ μεταξὺ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς λεωφόρῳ ἐληστεύθησαν δύο Γάλλοι ἀξιωματικοὶ καὶ εἰς λοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ ἀπήχθη εἰς τὰ ὄρη. Ἀλλ' ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ εἶχον ἀποκατασταθῆ αἱ ἐπίσημοι σχέσεις μετὰ τῆς Τουρκίας. Πρῶτον ἔργον τοῦ ὑπουργείου τῆς κατοχῆς εἶχεν ὑπάρξει ἡ

ἐπανάληψις τῶν σχέσεων, τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος ἡ ἐμπορικὴ συνθήκη τοῦ Κανλιγιέ, τοῦ «αἵματηροῦ χωρίου» παρὰ τὸν Βόσπορον ἐκανόνισεν ἀναιμάκτως τὴν ἀμοιβαίαν ἐπικοινωνίαν τῶν δύο χωρῶν. Ἄλλ' ὁ ἑλληνισμὸς ἔν τε τῇ Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Ἀθήναις ἠναγκάσθη διὰ τῆς βίας νάπαρνηθῇ πᾶσαν συμπάθειαν πρὸς τὸν ὀρθόδοξον αὐτοκράτορα. Ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης, ὁ ἐπίσημος οὗτος ἀρχηγὸς τῶν ἐν Τουρκίᾳ Ἑλλήνων, εἶχεν ὑπάρξει πάντοτε ἠναγκασμένος ἔνεκα τῆς ἔδρας αὐτοῦ νὰ πιέζεται παρὰ τοῦ σουλτάνου, καὶ κατὰ ταύτην τὴν κρίσιν ὁ Ἀβδὸνλ Μετζιτ, ἐμμένων πιστὸς εἰς τὸ πρόγραμμα τοῦ Μωάμεθ Β', διέταξε τὸν Ἀνθιμον ὧς νὰ ἐκδώσῃ ἐγκύκλιον, καταγγέλλουσαν τὰ ἐλατήρια τοῦ τσάρου ὡς ὑποκριτικά.

Εἰς τὸ φιλοπόλεμον μένος τὸ ἐξαφθὲν εἰς τὰ στήθη τῶν Ἀγγλῶν ἐλάχιστα εἶχον ἀνταποκριθῇ αἱ παρὰ τὸν Δούναβιν καὶ ἐν τῇ Βαλτικῇ ἐπιχειρήσεις. Οὐχὶ τόσον καλὴν εἰρήνην ὅσον καλὸν πόλεμον ἐπεθύμουν οἱ Ἀγγλοὶ τὸ θέρος τοῦ 1854, καὶ ὁ ἀγγλικὸς λαὸς ἐφρόνει, ὅτι δὲν ἔπρεπε στραπὼς καὶ στόλος νὰ συναγερθῶσι χάριν τοῦ μηδενός. Ἡ ἀποστολὴ πολεμικῶν ἀνταποκρίσεων, ἥτις ἦτο τότε νέος τύπος ἐρεθισμοῦ, καθίστανε δυνατὴν εἰς τὸ ἐν ἀνέσει κατ' οἶκον διαμένον κοινὸν τὴν ὡς ἐν θεάτρῳ παρακολούθησιν τῶν κινήσεων στρατιωτῶν μαχομένων, καὶ ἡ ἀθλητικὴ διάθεσις ἡ μεγάλως ἐπικρατοῦσα παρὰ τῷ ἀγγλικῷ λαῷ ἐν τῇ δημῳδῇ πολιτικῇ εὗρισκε πολὺ ἐπιτηδειοτέραν κονίστραν ἐν πολέμῳ ἐπιθετικῷ. Ὁ λιμὴν τῆς ἐν Κριμαίᾳ Σεβαστουπόλεως, οὗ τὴν ὀχυρότητα εἶχεν ἐνωρὶς διαγνώσει Αἰκατερίνη ἡ μεγάλη, εἶχεν ἐνδειχθῇ πρὸ εἰκοσιπενταετίας εἰς τὸν τσάρον ὑπὸ τοῦ Κορσικανοῦ αὐτοῦ συμβούλου Pozzo di Borgo ὡς ὁ μέλλων πιθανῶς τάφος ἐχθρικοῦ ἀγγλικοῦ στόλου. Ὁ δὲ περιηγητὴς Oliphant εἶχε τῷ 1853 τὸ πρῶτον ἐλκύσει τὴν προσοχὴν τοῦ ἀγγλικοῦ κοινοῦ εἰς τὴν ἀπομεμακρυσμένην ἐκείνην γωνίαν, καὶ πρὸ τῆς λύσεως τῆς πολιορκίας τῆς Σιλιστρίας οἱ Καιροὶ (Times) τοῦ Λονδίνου καὶ ὁ λόρδος Lyndhurst εἶχον συμβουλευθεῖ τὴν κατάληψιν τοῦ λιμένος ἐκείνου ὡς τοῦ ἀρίστου μέσου πρὸς τελείαν ἐξασθένησιν τῆς Ῥωσίας. Ἐγγραφον δὲ οἱ Καιροὶ μετὰ ἰδιαίζοντος πάθους, ἐπειδὴ εἰδικὸς αὐτῶν ἀνταποκριτὴς ἦτο ὁ Nasmyth, ὁ ἥρως τῆς Σιλιστρίας. Ἐν τῷ ὑπουργείῳ ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν, ὅστις ἦτο τότε ὁ δυνὲς τοῦ Newcastle, συνεμερίσθη τὴν γνώμην τῶν ἐρασιτεχνῶν ἐκείνων ἐν τῇ στρατηγικῇ, οὔτινες ἐπηγγέλλοντο νὰ

λαλῶσιν ἐξ ὀνόματος τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ. Οἱ δὲ λοιποὶ ὑπουργοὶ ὑπεχώρησαν πιεζόμενοι ἔξωθεν, καὶ τῇ 16 Ἰουλίου, καθ' ἣν ὥραν κατεῖχοντο, ὡς λέγεται, ὑπὸ νυσταγμοῦ μετὰ συμπόσιον, ἐνέκριναν τὴν ἀποστολὴν ἐπείγοντος μηνύματος εἰς τὸν Ῥάγλαν, παρέχοντες εἰς αὐτὸν ὁδηγίαν «νὰ προβῇ εἰς τὰναγκαῖα μέτρα πρὸς πολιορκίαν τῆς Σεβαστουπόλεως». Ὁ Saint-Arnaud εἶχεν ἤδη λάβει ἐκ Παρισίων κρυπτογραφικὴν διαταγὴν νὰ μὴ προχωρήσῃ πρὸς τὸν Δούναβιν, ἀλλὰ νὰ προλάβῃ τὴν μεταφορὰν τῶν στρατευμάτων αὐτοῦ ἐκ τῆς Βάρνης διὰ θαλάσσης. Ὁ Ῥάγλαν, μετακαλεσάμενος τὸν σὺρ Γεώργιον Μπράουν, ὅστις διώκει τὴν ἐλαφρὰν μεραρχίαν, ἠρώτησε τὴν γνώμην αὐτοῦ, κατὰ πόσον τοιαύτῃ ἐπιχείρησις, οἶαν ὥριζεν ἡ δοθεῖσα διαταγὴ, ἡδύνατο «νὰναληφθῇ μετ' εὐλόγου πιθανότητος ἐπιτυχίας». Ὁ δὲ Μπράουν ἀπήντησεν, ὅτι, ἐπειδὴ δὲν εἶχον εἰδήσεις περὶ τοῦ πλήθους τοῦ ἐν Σεβαστουπόλει στρατοῦ, ὁ δούξ τοῦ Οὐέλλινγκτων, εὐρισκόμενος ἐν τῇ θέσει αὐτῶν, ἤθελεν ἀρνηθῇ νὰναλάβῃ οὕτω βαρεῖαν εὐθύνην, ἀλλ' ὅτι τὸ ἔντονον τοῦ μηνύματος ἐδείκνυε τὴν ἀπόφασιν τῆς κυβερνήσεως περὶ πολιορκίας τῆς Σεβαστουπόλεως, εἰ μὴ ὑπὸ τοῦ νῦν ἀρχιστρατήγου αὐτῶν, ὑπὸ ἄλλον τινὸς ὀλιγώτερον προφυλακτικοῦ. Καὶ ὁ μὲν Ῥάγλαν, ὑποχωρῶν εἰς τὴν ἐκ πολιτῶν συνισταμένην πάτριον κυβέρνησιν, ἐπέτρεπε τὴν εἰς αὐτὴν καθυπόταξιν τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ὡς στρατιώτου καλλιτέρας κρίσεως. Ὁ δὲ Saint-Arnaud μετὰ τοῦ ἐπιτελείου αὐτοῦ, καίπερ ὁμοίως ἀντιτιθέμενος εἰς τοιαύτην ἀπερίσκεπτον ἐπιχείρησιν, εἶχε διαταγὰς νὰ συμφωνήσῃ πρὸς τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ῥάγλου συστρατήγου· οὕτω δὲ παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν ἀμφοτέρων τῶν στρατηγῶν ὁ πόλεμος μετεφέρθη εἰς τὴν Κριμαίαν. Ἀλλὰ περίπου δύο μῆνες παρῆλθον ἐν Βάρνῃ πρὶν ἢ ἐκπλεύσῃ ὁ στρατὸς, ἐπειδὴ ἐκτὸς τοῦ πρὸς παρασκευὴν τῶν μέσων τῆς ἐπιβιβάσεως ἀπαιτουμένου χρόνου αὐτὴ ἡ φύσις παρεκώλυσε τὴν ταχεῖαν ἀναχώρησιν. Πυρεκαῖα μὲν κατέστρεψε πολλὰς τῶν ἀγγλικῶν στρατιωτικῶν ἀποθηκῶν, τὸ δὲ κατάμεστον κοιμητήριον τῆς Βάρνης φέρει ἀκόμη καὶ τὴν σήμερον σιωπηρὰ τεκμήρια τῶν καταστροφῶν, ἃς ἐπέφερεν ἡ χολέρα εἰς τὰς στρατιάς τῶν συμμάχων. Τέλος μόλις τῇ 1 Σεπτεμβρίου οἱ συμμαχικοὶ στόλοι κατέπλευσαν εἰς τὴν Κριμαίαν, καὶ τῇ ὑστεραίᾳ σῶμα ἀγγλικοῦ στρατοῦ κατέλαβεν ἄνευ ἀντιστάσεως τὸν λιμένα τῆς Εὐπατορίας. Ἡ κυρία δύναμις ἀπεβιβάσθη πλησίον τῆς λίμνης Καμισλοῦ, καὶ μετ' οὗ πολὺ 37.000 Γάλλοι, 27.000 Ῥάγλοι καὶ

7.000 Τοῦρκοι ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι ἐν ταῖς παραλίαις ἐκείναις, αἵτινες ἦσαν διὰ τοὺς πλείστους αὐτῶν γῆ ἐντελῶς ἄγνωστος. Μόνον οἱ Τοῦρκοι ἠδύναντο νὰ ξιώσωσι σχέσιν τινὰ πρὸς τὴν χώραν, ἐπειδὴ οἱ γηγενεῖς αὐτῆς ἦσαν ὁμόθησκοι αὐτῶν καὶ ἀπὸ τοῦ 1475 ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Μωάμεθ Β΄ μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ἡ ταταρική Κριμαία, ἣτις εἶχεν ὑπάρξει ἄλλοτε ἐστία ἀποικιῶν τῶν Γενονησίων, εἶχεν ἀποτελέσει μέρος τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Μόνον δ' ἐν τοῖς ἐσχάτοις χρόνοις τῷ 1783 εἶχε τέλος προσαρτηθῇ ὑπὸ τῆς Αἰκατερίνης Β΄ εἰς τὰς ῥωσικὰς κτήσεις. Οὕτως ἐν τῇ Κριμαίᾳ εἶχεν ἀρχίσει ὁ προαιώνιος ἐκεῖνος ἀγὼν μεταξὺ Τοῦρκων καὶ Μοσχοβιτῶν, οὗ ὁ πόλεμος οὗτος δὲν ἔμελλε νὰποτελέσῃ τὴν τελευταίαν φάσιν.

Τῇ 7 Σεπτεμβρίου οἱ σύμμαχοι στρατοὶ ἐξεκίνησαν πρὸς τὴν Σεβαστούπολιν. Ἡ πορεία αὐτῶν ἤγαγεν αὐτοὺς πρὸς τὸν ποταμὸν Μπουλγκανὰκ, ὅπου ἐπῆλθεν ἡ πρώτη ἀψιμαχία μεταξὺ τῶν ἐσπερίων δυνάμεων καὶ τοῦ ἐχθροῦ αὐτῶν. Τὴν δ' ὑστεραίαν παρὰ τὰς ὄχθας ἄλλου ποταμοῦ, ἔκτοτε ἀποβάντος πολὺ διασημοτέρου ἄλλων μεγαλειτέρων ποταμῶν, τοῦ ᾽Αλμα, ἀντεπεξῆλθον κατ' ἀλλήλων καὶ ἐνίκησαν τὴν πρώτην αὐτῶν μεγάλην μάχην. Οἱ Ῥῶσοι, στρατηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Μεντζικῶφ, ὅστις ἐκαλεῖτο τώρα νὰ ὑποστηρίξῃ διὰ τῆς βίας τὴν ὑπέροκτον αὐτοῦ διπλωματίαν, ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι μετὰ μάχην, ἐν ᾗ τὸ κυριώτατον μέρος ἔλαβον οἱ ᾽Αγγλοὶ ἕνεκα τῆς νωθρότητος τοῦ Γάλλου στρατηγοῦ. Ὅμοία ἀναβολὴ μετὰ τὴν νίκην ὑπῆρξεν ἔτι μᾶλλον ἐπικίνδυνος, ἐπειδὴ, ἂν ἤθελε γείνειν δεκτὴ ἡ πρότασις τοῦ Ῥάγλαν περὶ ἀμέσου προχωρήσεως πρὸς τὴν Σεβαστούπολιν, ἐπιστεύετο, ὅτι ἡ ὀχυρὰ αὕτη πόλις ἔμελλε νὰ ὑποκύψῃ ἄνευ ἀντιστάσεως εἰς τοὺς συμμάχους ἐντὸς πέντε ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἀποβιδάσεως αὐτῶν καὶ ἤθελον λείπει αἱ ἀπώλειαι καὶ αἱ ταλαιπωρίαι δώδεκα πολυμόχθων μηνῶν. Πράγματι ἐν τε Λονδίῳ καὶ ἐν Παρισίοις ὥς καὶ ἐν Πιερνυπόλει ἐπιστεύετο, ὅτι ἡ Σεβαστούπολις εἶχεν ἀπολεσθῇ. Ἀλλ' ὁ Saint-Arnaud διὰ τὸν λόγον ὅτι οἱ ἄνδρες αὐτοῦ ἦσαν κατάπονοι καὶ ὅτι θὰ ἦτο βαρύτιμος θυσία ἡ προσβολὴ τῶν Ῥώσων ἐν τῇ θέσει, ἣν ἐλέγοντο κατέχοντες, ἠρνήθη νὰ προχωρήσῃ. Δύο ὅλαι ἡμέραι καταναλώθησαν εἰς τὴν ἐπιβίβασιν τῶν τραυματιῶν, καὶ μόνον τῇ 11 Σεπτεμβρίου κατωρθώθη ἡ ἔναρξις τῆς πορείας. Ἀλλὰ καὶ τότε οἱ ἐπιδρομεῖς δὲν ἐτράπησαν κατ' εὐθείαν πρὸς τὸ σημεῖον, ὅπου ἡ Σεβαστούπολις ἦτο

τὰ μάλιστα τρωτή. Πρὸ δύο μηνῶν δύο Ἕλληνοι ἀξιωματικοὶ τοῦ ναυτικοῦ, γινώσκοντες τὸν τόπον, εἶχον ἀποφανθῆ, ὅτι ἐν περιπτώσει ἐπιδρομῆς τῆς Κριμαίας ὁ ῥωσικὸς ναύσταθμος ὤφειλε νὰ προσβληθῇ ἀπὸ τοῦ βορρᾶ, τῆς Σεβερνάγιας, ὡς καλοῦσι τὴν θέσιν οἱ Ῥῶσοι, καὶ εἶχον ἀποδείξει, ὅτι ἡ ἄλωσις τοῦ ἐρίματος τοῦ Ἀστέρος, ὅπερ ἵστατο ὑπερθεῖν τῆς ἀκτῆς τοῦ ὄρμου, ἤθελεν ἀγάγει εἰς τὴν ἄμεσον πτῶσιν τοῦ ἄστεως καὶ τῶν φρουρίων τῶν κατὰ τὴν νότιον παραλίαν καὶ εἰς τὴν καταστροφὴν ἀπάντων τῶν ἐν τῷ λιμένι πλοίων. Πρὸς δὲ τούτοις οἱ Ῥῶσοι εἶχον τὴν γνώμην, ὅτι ἡ κατάληψις τοῦ βορρᾶ ἔμελλε νὰ καταστήσῃ δυνατὴν εἰς τοὺς συμμάχους τὴν ἀποκοπὴν πάσης συγκοινωνίας μετὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ· οὕτως, ἂν δὲν ἠδύναντο νὰ κυριεύσωσι τὴν Σεβαστούπολιν δι' ἀμέσου βίας, θὰ ἠδύναντο νὰ προλάβωσιν ἐνισχύσεις τῆς πολιορκουμένης φρουρᾶς. Ὁ μέγας μηχανικὸς Todleben, ὅστις συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως, ἐδήλωσε κατόπιν, ὅτι, ἂν οἱ σύμμαχοι προσέβαλλον τὸ φρούριον τοῦ Ἀστέρος διὰ μιᾶς, ἤθελον ἀναποφεύκτως κυριεύσει αὐτό. Τοῦτο λοιπὸν ἦτο τὸ σχέδιον, ὑπὲρ οὗ συνηγόρει ὁ Ῥάγλαν καὶ ὁ σὶρ Ἐδμόνδος Λάϋονς, ὅστις μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς διπλωματικῆς αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι ἀποστολῆς διώκει τὴν πρὸ τῆς Σεβαστουπόλεως ἐπάκτιον μοῖραν. Ἄλλ' ὁ Saint-Arnaud, πάσχων ἤδη ἐκ τῆς νόσου, ἣτις ἀπέβη εἰς αὐτὸν ὀλεθρία μετ' ὀλίγας ἡμέρας, ἠρνήθη καὶ πάλιν νὰ παραδεχθῇ τὸ σχέδιον τοῦ Ἕλληνα στρατήγου· ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐκτέλεσις τῆς προσβολῆς τοῦ φρουρίου ἔμελλεν ὡς ἐκ τῆς θέσεως, ἣν κατεῖχον οἱ Γάλλοι, ἀντιπαρεταγμένοι πρὸς αὐτὸ, νάνατεθῇ εἰς αὐτοὺς, ὁ Ἕλληνας στρατηγὸς μετὰ δυσφορίας προέτεινε πλαγίαν πορείαν περὶ τὴν Σεβαστούπολιν διὰ διαβάσεως τῆς Τσερνάγιας, ἣτις ἐκβάλλει εἰς τὸν λιμένα, ἐπερχομένης οὕτω προσβολῆς τῆς πόλεως ἀπὸ μεσημβρίας. Ἡ δὲ μεταβολὴ αὕτη, ἣν ἐπιμόνως ὑπεστήριξεν ὁ σὶρ Ἰωάννης Burgoyne, ὁ Ἕλληνας ἐμπειροτένης μηχανικὸς, ἔγινε δεκτὴ ὑπὸ τοῦ Saint-Arnaud.

Κατὰ ταῦτα οἱ σύμμαχοι ἐπεχείρουν τὸλμημα ἀγνώστου ἐκβάσεως, ἐπειδὴ μετὰ τῆς συνηθούς ἀφροντιστίας τοῦ Ἕλληνοῦ ὑπουργείου τῶν στρατιωτικῶν μικραὶ εἶχον γείνει ἐπισήμως προμελέται τῶν κατὰ γῆν ὁχυρωμάτων πόλεως, ἣν Ἕλληνας μηχανικὸς εἶχεν ὁχυρώσει τὸ πρῶτον σοβαρῶς πρὸ εἰκοσιτεσσάρων ἐτῶν χάριν τοῦ αὐτοκράτορος Νικολάου καὶ ἣτις ἐπ' ἐσχάτων εἶχεν ἀποβῆ ἔτι ὁχυρώτερα. Ἐκθεσις συνταχθεῖσα ὑπὸ Ἕλληνα ἀξιωματικοῦ δεκαεννέα

ἔτη πρὸ τοῦ πολέμου εἶχε σχεδὸν ὀλιγορωθῇ, καὶ τὸ πρόσφατον βιβλίον ἰδιώτου περιηγητοῦ ἦτο ὁ ἄριστος ὁδηγός, ὃν οἱ ῥῆγγοι εἶχον περὶ τοῦ ῥωσικοῦ ἐκείνου φρουρίου. Ὁ Μόλτκε, ὡς δυνάμεθα νὰ ὑπολάβωμεν, δὲν ἤθελε πολιορκήσῃ μετὰ τοιαύτης ἐλαφρότητος ὁχύρωμά τι. Κατὰ δὲ τὴν περιφερικὴν πρὸς νότον πορείαν συνέβη τι ἀπρόοπτον, ὅπερ ἄνευ τῆς ἐτοιμότητος τοῦ πνεύματος τοῦ ῥάγλαν ἔμελλε νὰ ἐπιφέρῃ καταστροφὴν. Καὶ δὴ αἴφνης ὁ ῥῆγγος ἀρχιστράτηγος, ἐν ᾧ ἐξετέλει κατόπτευσίν τινα, εὐρέθη ἀντιμέτωπος ῥωσικοῦ σώματος. Ἡ ἔκπληξις ὑπῆρξεν ἀμοιβαία, ἐπειδὴ οὐδετέρω τῶν στρατιῶν ἐγίνωσκε τὰς κινήσεις τῆς ἐτέρας. Εἶχε δὲ συμβῇ τὸ ἔξῃς. Ὁ Μεντζικὼφ μετὰ τὴν παρὰ τὸν ῥῆγλαν ἦτταν αὐτοῦ, πεποιοῦς, ὅτι ἡ Σεβαστούπολις θὰ ἐπιπτε κατ' ἀνάγκην καὶ ὅτι θὰ ἀποκόπτοντο αἱ συγκοινωνίαι αὐτοῦ, εἶχε διατάξῃ τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦ ὅρου, ἐν ᾧ ἦτο ἡγκυροβολημένος ὁ στόλος τοῦ Εὐξείνου, διὰ τῆς καταβυθίσεως πλοίων τινῶν. Ἡ δ' ἀπεγνωσμένη αὕτη διαταγὴ, ἣν βαρέως ἔφερον οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ ναυτικοῦ, οἵτινες μετὰ μόχθων εἶχον δημιουργήσει καὶ ἡλπιζον νὰ χρησιμοποιήσωσι τὰ πολεμικὰ ἐκεῖνα σκάφη, ἐξετελέσθη ὑπὸ τοῦ δυσφοροῦντος ναυάρχου Κορνιλωφ, ὅστις ἔβλεπεν οὕτως ἑπτὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν πλοίων καταδυόμενα, τὰ δὲ λοιπὰ καθειργνύμενα ὑπὸ τῶν βυθισθέντων σκαφῶν. Ἀναθέσας δὲ ὁ Μεντζικὼφ διὰ τῆς τοιαύτης ἀπαλλαγῆς ἀπὸ ναυτικῆς ὑπηρεσίας εἰς τὰ πληρώματα τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως, ἐξεκίνησε μετὰ τῆς κυρίας στρατιᾶς αὐτοῦ κατὰ μῆκος τῆς ὑψηλῆς λεωφόρου τῆς ἀγοῦσης εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς ῥωσίας, προτιθέμενος νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῶν συμμάχων ἐκ πλαγίου. Εἰς τῆς στρατιᾶς λοιπὸν ταύτης τὴν οὐραγίαν ἐνέπεσεν αἰφνιδίως ὁ λόρδος Κάρδιγκαν, καὶ μόνον ἡ ἄφιξις τοῦ ἁγγλικοῦ ἱππικοῦ καὶ ἡ ἄγνοια τοῦ Μεντζικὼφ προέλαβον τὴν ἐπαπειλουμένην ἦτταν τῶν ῥῆγγων. Εὐτυχῶς ἡ ῥωσικὴ ὀπισθοφυλακὴ ὑπεχώρησε, καὶ οἱ ῥῆγγοι ἀπώλεσαν τὴν εἰς αὐτοὺς παρουσιασθεῖσαν κατάλληλον εὐκαιρίαν· τὴν δ' ὑστεραίαν ὅτε ἁγγλικὸς στρατὸς καὶ ὁ μετ' αὐτοῦ συμπράττων στόλος κατέλαβον μετ' ὀλίγας βολὰς τὸν μικρὸν πρὸς νότον τῆς Σεβαστουπόλεως λιμένα τῆς Μπαλακλάβας. Οὕτω μετὰ παρέλευσιν αἰῶνων ὅλων ἡ ἀρχαία αὕτη ἀποικία τῶν Γενουηνσίων, ἣτις πρότερον εἶχεν ὑπάρξει ἔδρα Λατίνου ἐπισκόπου, κατελήφθη καὶ πάλιν ὑπὸ δυνάμεως ἐσπερίας.

Ἐπὶ τούτοις δ' ἐπῆλθε νέα ἀναβολὴ τῆς ἐνάρξεως τῆς πολιορ-

κίας, παρήλθον δὲ τρεῖς ἑβδομάδες ἀπὸ τῆς καταλήψεως τῆς Μπαλακλάβας καὶ τῆς πρώτης ἐπιθέσεως ἐναντίον τῆς Σεβαστουπόλεως. Ὁ μὲν Ῥάγλαν καὶ ὁ Λάϋονς ἐπέμενον εἰς ἄμεσον δρᾶσιν, ἀλλ' ὁ Burgoyne εἶχε τὴν γνώμην νάποβιθασθῶσι πρῶτον τὰ πολιορκητικὰ πυροβόλα, ταῦτα δ' ἐφρόνει καὶ ὁ στρατηγὸς Canrobert, ὅστις εἶχε διαδεχθῇ ἐν τῇ στρατηγίᾳ τῶν Γάλλων τὸν Saint-Arnaud. Ὁ δὲ Todleben, ὁ Γερμανὸς τὸ γένος μηχανικὸς τῶν Ῥώσων, ὅστις ἦτο ὁ ἐγκέφαλος τῆς ἀμύνης, ἥς ψυχὴ ἦτο ὁ Κορνιλῶφ, ἐπωφελήθη τὴν ἀναβολὴν ταύτην, ὅπως ὀχυρώσῃ τὸν πύργον Μαλακῶφ καὶ ἄλλα περιτειχίσματα τῆς πόλεως. Οὕτως ἡ ἐπιστημονικὴ διοργάνωσις τοῦ ἑνὸς συνεπλήρουνε τὸν θρησκευτικὸν ἐνθουσιασμόν τοῦ ἄλλου. Καὶ ὁ μὲν μηχανικὸς ἐνεφορεῖτο πεποιθήσεως εἰς τὰ μυδροβόλα, ὁ δὲ ναύαρχος εἰς τὸν θεὸν τῶν μαχῶν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Todleben ἄμεσος προσβολὴ ἤθελε κατισχύσει τῆς ἐπιστήμης αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῶν στρατιωτῶν. Οὕτως ἀφέθη νὰ ἐκφύγῃ τρίτῃ συντυχίᾳ παρέχουσα τὴν προσδοκίαν προχείρου ἐπιτυχίας, καὶ, ὅτε τέλος τῇ 5 Ὀκτωβρίου ἤρχισεν ἡ πολιορκία, ἡ πόλις ἦτο πολὺν κάλλιον ὠχυρωμένη ἢ πρὸ τριῶν ἑβδομάδων. Στρατοπεδεύοντες δὲ πρὸς νότον οἱ σύμμαχοι δὲν ἠδύναντο, ὥς θὰ ἦτο δυνατόν ἀπὸ τοῦ βορρᾶ, νὰ ἐξοικονομήσωσιν ἱκανὰς δυνάμεις, ὅπως παρεμποδίσωσι συγκοινωνίας ἀπὸ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ῥωσίας μετὰ τῆς πολιορκουμένης πόλεως. Οὕτως ὁ Μεντζικῶφ, κεντριζόμενος ὑπὸ τοῦ ἥρωισμοῦ τοῦ Κορνιλῶφ καὶ φοβούμενος μὴ προκαλέσῃ τὰς ῥητάς αὐτοῦ διαμαρτυρίας, κατώρθωσε νὰ παρακρατήσῃ ἐν τῇ πόλει δεκαῆς τάγματα, καὶ κατὰ ταῦτα, ὅτε ἤρχισεν ὁ βομβαρδισμὸς τῆς Σεβαστουπόλεως, ὁ ὀλικὸς ἀριθμὸς τῶν ἀμυντόρων αὐτῆς ἦτο ἴσος πρὸς τὰς διαθεσίμους δυνάμεις τῶν συμμάχων. Πρὶν δ' ἢ παρέλθῃ πολὺς χρόνος τὰ ῥωσικὰ στρατεύματα τάποβάντα διαθέσιμα διὰ τῆς ἐκκενώσεως τῶν παριστρίων Ἑγεμονιῶν ἐπηύξησαν τὰς ἐντὸς τῆς Σεβαστουπόλεως καὶ περὶ αὐτὴν ἐχθρικὰς δυνάμεις εἰς τὸ διπλάσιον σχεδὸν τοῦ πλήθους τῶν πολιορκητῶν. Οὐδ' ἀπέβη τελεσφόρος ὁ βομβαρδισμὸς τῆς πρώτης ἡμέρας. Ἐτραυματίσθη μὲν θανάσιμως ὁ Κορνιλῶφ ἐν ᾧ περιεπόλει, ἀλλ' οἱ στόλοι ἀπέτυχον κατὰ τὴν προσβολὴν αὐτῶν, ὑποστάντες τινὰ ὕλικὴν καὶ οὐ μικρὰν ἡθικὴν ζημίαν.

Τὴν ἐπομένην ἑβδομάδα ὁ βομβαρδισμὸς ἐσυνεχίσθη ἄνευ πολλῶν ἀποτελεσμάτων, καὶ τῇ 13 Ὀκτωβρίου οἱ προσβάλλοντες προς-

εβλήθησαν αὐτοί. Ὁ Μεντζικώφ εἶχεν ἀποφασίσει νὰνακτήσῃ τὸν λιμένα τῆς Μπαλακλάβας, ὁπόθεν οἱ Ἕλληνοι ἵντλουν τὰ ἐφόδια αὐτῶν, καὶ τὴν πρωίαν τῆς ἡμέρας ἐκείνης εἰς τῶν ὑφισταμένων αὐτοῦ, ὁ Lirgrandi, προσέβαλε τὰ προχώματα, ἅτινα ὁ σὶρ Colin Campbell, ἐμπεπιστευμένος τὴν διοίκησιν ἐν Μπαλακλάβᾳ, εἶχε φροντίσει νὰ κατασκευασθῶσιν ἐν σπουδῇ ἐπὶ τῆς ἀγυιᾶς πρὸς βορρᾶν τοῦ λιμένος. Οἱ Ῥῶσοι ἐξεδίωξαν ἐκ τῶν προχωμάτων τοὺς φρουροῦντας αὐτὰ Τούρκους, καὶ, ἂν μὴ ἀντετάσσετο γενναίως τὸ ἐνενηκοστὸν τρίτον σκωττικὸν τάγμα, τὸ ῥωσικὸν ἱππικὸν ἤθελε καταλάβει τὴν μικρὰν πόλιν. Οὐχ ἦττον ἡ μάχη τῆς Μπαλακλάβας εἶνε κυρίως ἀξιωμανημόνευτος διὰ τὰς δύο ἐφόδους, τὴν τῆς ταξιαρχίας τοῦ βαρέος ἱππικοῦ καὶ τὴν τοῦ ἐλαφροῦ, ἃς ἀμφοτέρας ὑμνησεν ὁ Ἕλληνας ποιητὴς Τέννyson, ἀπαθανάτισας τὴν δευτέραν. Τὸ κατόρθωμα τοῦ στρατηγοῦ Σκάρλεττ, ὅστις, ἡγούμενος μικρᾶς ἴλης βαρέος ἱππικοῦ ἐνεσφηνώθη εἰς τὸ κέντρον μεγάλου ῥωσικοῦ σώματος καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸ ἐντὸς ὀκτῶ λεπτῶν εἰς ὑποχώρησιν, ὑπῆρξεν ἀνδραγαθία ὁμοία πρὸς τὴν τῶν μαχητῶν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, καθ' ἃς αἱ μάχαι ἐκρίνοντο δι' ἀγώνων ἐκ τοῦ συστάδην καὶ οἱ στρατηγοὶ ἠγωνίζοντο νὰποσπᾶσωσι τὰ σκῦλα ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν ἀντιπάλων πολεμάρχων. Ἄλλ' οἱ Ῥῶσοι κατεῖχον ἀκόμη τὰ κυριευθέντα προχώματα, καὶ ὁ Ῥάγλαν διέταξε τὸν λόρδον Λοῦκαν, ὅστις ἠγεῖτο τοῦ ἱππικοῦ, νὰ στείλῃ αὐτὸ γοργῶς εἰς τὸ μέτωπον καὶ νὰ προσπαθήσῃ νὰ ἐμποδίσῃ τὸν ἐχθρὸν ἀπὸ τοῦ νὰπαγάγῃ τὰ πυροβόλα. Ὁ δὲ Λοῦκαν παρενόησε τὴν διαταγὴν ταύτην, καὶ ἐνόμισεν, ὅτι ὁ ἀρχηγὸς αὐτοῦ εἶχε διατάξει τὸ ἱππικὸν νὰ προσβάλλῃ τὰ ῥωσικὰ πυροβόλα τὰ κατὰ τὴν βόρειον κοιλάδα ὑπερθεῖν τῆς ἀγυιᾶς. Ἦτο δὲ τὸ ἔργον τοῦτο ἐξαιρετικῶς κινδυνῶδες, ἐπειδὴ οἱ προσβάλλοντες ἱππεῖς ἔμελλον νὰ ἐκτεθῶσιν εἰς τὸ πῦρ πυροβόλων ἐκ δεξιῶν, πυροβόλων ἐξ ἀριστερῶν, πυροβόλων κατὰ μέτωπον. » Οὐχ ἦττον διέταξε τὸν ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸν, λόρδον Κόρδιγκαν, ὅστις ἠγεῖτο ἐλαφρᾶς ἱππικῆς ταξιαρχίας, νὰ ἐκτελέσῃ τὴν τρομερὰν ἐκείνην ἐπιχείρησιν. Ἦτο δ' ὁ Κόρδιγκαν ἀνὴρ νομοταγέστατος, ἐκτελὼν πάντοτε κατὰ γράμμα καὶ αὐστηρῶς τὰς διδομένας εἰς αὐτὸν διαταγὰς. Καὶ δὴ εἶχε πρὸ μικροῦ τηρήσει τελείαν οὐδετερότητα καθ' ὃν χρόνον ἐμάχετο ἡ βαρεῖα ταξιαρχία, ἐπειδὴ δὲν εἶχε λάβει διαταγὴν νὰ προσβάλλῃ. Καίπερ δ' ἐννοήσας, ὅτι «εἰς τις εἶχε πταίσει», προήλασε μετὰ ὑπερεξακοσίων αὐτοῦ ἱππέων «εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ θανάτου»,

ἥτις κατείχετο ἕξ ἑκατέρας πλευρᾶς ὑπὸ ῥωσικῶν δυνάμεων σταθμενουσῶν παρὰ τὴν ἀγυιὰν καὶ τὰ ὑψώματα Φεδιουκὶν καὶ ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τοῦ κατὰ τὸ τέρμα πυροβολείου. Τὸ σύνταγμα ἢ μᾶλλον τὸ ὑπόλοιπον αὐτοῦ ἐκείνο τὸ ἐπιζήσαν μετὰ τὴν φονικὴν ἐκείνην ἱππηλασίαν ἐπεχείρησεν ἔφοδον μέχρι τοῦ χείλους τοῦ πυροβολείου ἐκείνου, ἐκυρίευσεν αὐτὸ καὶ ἐπανεστρεψε μετ' ἐλαττωθέντος κινδύνου χάρις εἰς τὴν γενναίαν καὶ ἐπιτυχεστάτην ἐπίθεσιν τῶν Κυνηγῶν τῆς Ἀφρικῆς (*Chasseurs d'Afrique*), οἵτινες ἐπέβαλον σιγὴν εἰς τὰ πυροβόλα τῶν ὑψωμάτων τοῦ Φεδιουκὶν. Τῶν ἑξακοσίων ἐβδομήκοντα τριῶν ἱππέων ἑκατὸν μὲν καὶ δεκατρεῖς εἶχον φονευθῆ, ἑκατὸν δὲ καὶ τριάκοντα τέσσαρες εἶχον τραυματισθῆ καὶ τετρακοσίων ἐβδομήκοντα πέντε εἶχον φονευθῆ οἱ ἵπποι. Καὶ ὁ μὲν ἀρχηγὸς τῆς ταξιαρχίας ἐχαρακτήρισε τὴν ἡρωικὴν ἐκείνην πράξιν τὴν ἐπιχειρηθεῖσαν ἐπὶ τῇ βάσει παρανοηθεῖσῶν διαταγῶν ὡς «τόλμημα παραφροσύνης»· ἀλλ' ἡ ὀρθὴ ἐκτίμησις τῆς ἐφόδου ἐξήλθεν ἀπὸ τῶν χειλέων τοῦ στρατηγοῦ Μποσκέ, ὅστις συνεκεφαλαίωσεν αὐτὴν εἰς φράσιν ἀποβάσας παροιμιώδη· *Ἦνεν μὲν ἀνδραγαθία μεγαλοπρεπῆς, ἀλλ' αὐτὸ δὲν εἶνε πόλεμος* (*C'est magnifique; mais ce n'est pas la guerre*). Ἀλλὰ καὶ παρὰ τὰς δύο ἐκείνας ἀνδραγαθίας ἡ μάχη ἀπέβη ἄκρυτος. Οἱ Ῥῶσοι ἐξηκολούθησαν κατέχοντες ἀδιαταράκτως τὰ κυριευθέντα ὀχυρώματα, καὶ τὸ ἠθικὸν θάρρος τῆς φρουρᾶς τῆς Σεβαστουπόλεως ἠυξήθη ἀναλόγως. Μετὰ δ' ἑνδεκα ἡμέρας συνεκροτήθη ἡ τρίτη καὶ τελευταία μάχη τοῦ πολέμου, ἣς μετέσχον οἱ Ἀγγλοι. Τὰ ἐρείπια τῆς ἄλλοτε ποτε μεγαλοπρεποῦς ἀκροπόλεως τοῦ Ἰγκγιερμαν, ἐπέχοντος τὴν θέσιν τῆς Εὐπατορίας, τοῦ κτίσματος ἀρχαίων Ἑλλήνων ἡγεμόνων, κεῖνται εἰς μικρὰν ἀπόστασιν πρὸς ἀνατολὰς τοῦ πολιορκηθέντος φρουρίου. Τὸ δὲ ὄνομα τῆς πόλεως ἀπηθανάτισθη διὰ τῆς μάχης τῆς συγκροτηθείσης ἐπὶ λόφου μικρὸν ἀφισταμένου, ὅπου τῇ 24 Ὀκτωβρίου ὁ σὺρ Pennefather ἐκράτησεν ἐπὶ ὥρας τὰς ἀγγλικὰς θέσεις ἐν τῇ ὁμίχλῃ ἐναντίον πολλῶ ὑπερτέρων ῥωσικῶν δυνάμεων, ἐν ᾧ ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται ἠγωνίζοντο κατὰ τρόπον ὁμηρικὸν μονομαχοῦντες, ἕως ἡ ἐπέμβασις τῶν Γάλλων ἐξησφάλισε τὴν νίκην εἰς τοὺς συμμάχους.

Ἀλλὰ τότε ἐχθροὶ ἐπιβουλότεροι τῶν Ῥώσων προσέβαλον τοὺς στρατοὺς τῶν πολιορκητῶν, οἵτινες ἀνῆρχοντο εἰς ἀριθμὸν ὀλίγῳ μεγαλείτερον τοῦ ἡμίσεος τῶν πολιορκουμένων. Καὶ δὴ τῇ 2 Νοεμβρίου φοβερὸς τυφὼν κατέστρεψεν εἴκοσι καὶ ἑν πλοῖα φέροντα ἐπι-

τήδεια τῶν Ἀγγλων καὶ κατεθρυμμάτισε τὰς σκηνὰς αὐτῶν καὶ τὰ φορητὰ νοσοκομεῖα, ἐν ᾧ συγχρόνως σφοδρὰ χιονοθύελλα παρέσχεν εἰς τοὺς στρατιώτας προαίσθησιν τοῦ κριμαϊκοῦ χειμῶνος. Ἄνδρες καὶ ἵπποι ἀπέθνησκον ἔνεκα τῆς συνεχοῦς ἐκθέσεως εἰς τὴν ἀνεμοφόρητον θίνα, ὅπου οἱ Ἀγγλοι ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως δραστηριότητος ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν στρατιωτικῶν ὑπέφερον πλειότερον τοῦ καλλίτερον ὀργανωμένου καὶ ἐμπειροτέρου γαλλικοῦ στρατοῦ. Χολέρα δὲ καὶ ἄλλαι νόσοι συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐλάττωσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαχητῶν, καὶ ἐντὸς ἐπτὰ μηνῶν 10.053 Ἀγγλοι ἀπέθανον μόνον ἐξ ἀσθενειῶν. Ἡ ἀθλία κατάστασις τῶν κατὰ τὴν ἐπιμελητεῖαν ἐξεικονίζετο διὰ μελανῶν χρωμάτων ὑπὸ τοῦ Ῥῶσσελ, τοῦ πολεμικοῦ ἀνταποκριτοῦ τῶν Καιρῶν τοῦ Λονδίνου, οὗ αἱ ἀνταποκρίσεις ἐξήγειραν τὴν ἔντονον ἀγανάκτησιν τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ ἐναντίον τῶν ἀρχῶν. Ὅτε ἡ ἐφημερίς ἐκείνη κατήγγειλε τὸ ἐν Ἀγγλίᾳ στρατιωτικὸν σύστημα ὡς «πελώριον φενακισμὸν» καὶ ἐθρήνησε τὴν «καταστροφὴν τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ», τὸ κοινὸν ἀπέβη μανιῶδες ἐναντίον τῶν κυβερνητῶν αὐτοῦ. Ἀμα δὲ τῇ συγκλήσει τοῦ κοινοβουλίου χάριν τῆς συνόδου τοῦ 1885 ὁ Roebuck ὑπέβαλε πρὸς τὰς ἐκλογὰς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπείας, καὶ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς συζητήσεως περὶ τῆς προτάσεως ταύτης ὁ λόρδος Ῥῶσσελ παρητήθη. Ἡ δὲ ἀποδοχὴ τῆς προτάσεως διὰ μεγάλης πλειονοψηφίας ἐπήνεγκε τὴν πῶσιν τοῦ ὑπουργείου Aberdeen, καὶ ἀνεδείχθη πρωθυπουργὸς ὁ Πάλμερστον, ὁ ἐκλεκτὸς τοῦ ἔθνους, μετὰ τοῦ λόρδου Palmerston ὡς ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν. Ὁ δὲ ἀγγλικὸς λαὸς ἔχαρη, ὅτι ἠγεῖτο τῆς κυβερνήσεως ἀνὴρ σθεναρὸς, ἔχων τελείαν συνείδησιν ἑαυτοῦ ἀντὶ τοῦ πολιτευτοῦ ἐκείνου, ὅστις εἶχε καταστρέψει τὴν φήμην αὐτοῦ διατηρῶν τὴν πρωθυπουργίαν. Πάντοτε δ' ἔχων ἀγαθὴν τύχην ἐπωφελήθη ὁ Πάλμερστον προόδους ἤδη ἀρχομένας ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ πολέμου. Ἡ κατασκευὴ λεωφόρου, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ σιδηροδρόμου ἠνκόλυνε τέλος τὴν μεταφορὰν ἐπιτηδείων ἀπὸ τοῦ μικροτάτου λιμένος τῆς Μπαλακλάβας, καὶ ἄγγελος φιλανθρωπίας, ἡ δεσποινὶς Φλωρεντία Nightingale, διὰ τῶν μεγάλων αὐτῆς νοσοκομειακῶν ὑπηρεσιῶν κατεπολέμησε καὶ σχεδὸν κατέβαλε τὸν «δαίμονα τοῦ θανάτου», περὶ τῶν περὶ γωνιῶν τοῦ ὁποῦ εἶχε γείνει λόγος ἐν τοῖς νοσοκομείοις τοῦ Σκουτάρεως.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἡ διπλωματία εἶχεν ἀγωνισθῇ νὰ ἐπιτύχῃ ἀποπεράτωσιν τοῦ πολέμου. Μετὰ τὴν μάχην τοῦ Ἰγκιερμαν

ὁ τσάρος ἀνέθηκεν εἰς τὸν πρίγκιπα Γορτσακώφ τὴν ἐντολὴν νὰ συζητήσῃ τὸ ζήτημα τῆς εἰρήνης ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχῶν ἐκείνων τῶν γνωστῶν ὡς «τῶν τεσσάρων σημείων» τῶν ἀξιουμένων ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Αὐστρίας. Ἦσαν δὲ ταῦτα πρῶτον μὲν ἡ παῦσις τῆς ῥωσικῆς προστασίας ἐπὶ τῆς Μολδαβίας καὶ τῆς Βλαχίας καὶ ἡ ἐφαρμογὴ συλλογικῆς ἐγγυήσεως τῶν δυνάμεων ἐφ' ἀπασῶν τῶν τριῶν παριστρίων Ἡγεμονιῶν, δεύτερον δὲ ἡ ἐλευθεροπλοία τοῦ Δουνάβεως, τρίτον ἡ ἀναθεώρησις τῆς συνθήκης τῆς 1 Ἰουλίου 1841 χάριν περιορισμοῦ τῆς ἐν τῷ Εὐξείνῳ ῥωσικῆς ἐπικρατήσεως καὶ τέταρτον ἡ παραίτησις τῆς Ῥωσίας ἀπὸ τῆς ἀξιώσεως τῆς προστασίας τῶν ὀρθοδόξων ὑπηκόων τοῦ σουλτάνου. Ἀλλ' ἡ Αὐστρία τῇ 20 Νοεμβρίου συνωμολόγησε μετὰ τῶν δύο ἐσπερίων δυνάμεων συνθήκην καθορίζουσαν τὰποτελέσματα τῆς ἀρνήσεως τοῦ τσάρου περὶ ἀποδοχῆς τῶν «σημείων» τούτων, καὶ ὁ κίνδυνος τῆς ἐνόπλου αὐτῆς ἐπεμβάσεως ἤγαγε τὸν τσάρον εἰς τὸ νὰ παραδεχθῇ τὴν συμμετοχὴν εἰς συνέντευξιν ἐν Βιέννῃ. Ἀλλὰ πρὶν ἢ αὕτη γεῖνη ἀπέθανεν ὁ Νικόλαος Α΄. «Ἡ Ῥωσία, εἶχε κανχηθῇ ἐκεῖνος, ἔχει δύο στρατηγούς, ἐφ' ὧν δύναται νὰ στηριχθῇ, τοὺς στρατηγούς Ἰανουάριον καὶ Φεβρουάριον». Μία τῶν εὐφυνεστάτων γελοιογραφῶν τῶν ποτὲ δημοσιευθεισῶν ἐν τῷ σατυρικῷ Punch τοῦ Λονδίνου παρίστανε τὸν «στρατηγὸν Φεβρουάριον προδίδοντα» καὶ ἐπιθέτοντα τὴν παγερὰν αὐτοῦ χεῖρα ἐπὶ τοῦ ὑπέρφρονος αὐτοκράτορος. Τὸ ἄγγελμα, ὅτι οἱ περιφρονούμενοι Τοῦρκοι εἶχον ἀποκρούσει τὸν στρατὸν τοῦ Νικολάου ἐν τῷ λιμένι τῆς Εὐπατορίας τῇ 5 Φεβρουαρίου ἐπεδείνωσε τὴν ἐπίκαιρον ἀσθένειαν τὴν καταλαβοῦσαν αὐτὸν, καὶ τῇ 18 Φεβρουαρίου ἀπέθανε, κληροδοτήσας τὸν πόλεμον καὶ τὰς περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις εἰς τὸν υἱὸν Ἀλέξανδρον Β΄. Μετὰ δεκατρεῖς δὲ ἡμέρας συνῆλθεν ἡ συνδιάσκεψις τῆς Τουρκίας καὶ τῶν δυνάμεων πλὴν τῆς Πρωσίας, ἀποσχούσης ἔνεκα τοῦ δισταγμοῦ τοῦ βασιλέως αὐτῆς Φρειδερίκου Γουλιέλμου Γ' περὶ προσφυγῆς εἰς πόλεμον ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας. Καὶ ταχέως μὲν ἐπετεύχθη ἡ ἀποδοχὴ τῶν δύο πρώτων «σημείων», ἀλλὰ τὸ τρίτον ἔτυχεν, ὡς εἰκὸς, τῆς ἀντιστάσεως τῆς Ῥωσίας, ἐν ᾧ ἂφ' ἑτέρου εἰς τὴν ῥωσικὴν τροπολογίαν, δι' ἧς προετάρθη τὸ ἀνοιγμα τῶν στενῶν εἰς τοὺς στόλους παντὸς ἔθνους, ἀντετάχθησαν ἡ Πύλη καὶ αἱ δυνάμεις. Ὁ Γορτσακώφ διετάχθη ὑπὸ τοῦ νέου τσάρου, ἐπιθυμοῦντος μὲν τὴν εἰρήνην, ἀλλὰ φοβουμένου τὴν ἐξαγορὰν αὐτῆς

δι' ἀπωλείας γοητείας, νᾶποκρούσῃ πᾶσαν ἐλάττωσιν τοῦ ῥωσικοῦ στόλου τοῦ Εὐξείνου, διὰ δὲ τῆς ἀπαντήσεως ταύτης αἱ περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις ἔληξαν κατ' οὐσίαν. Αὐστριακὴ δὲ πρότασις περὶ ἐγκαταστάσεως συλλογικῆς προστασίας τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, συστήματος ἰσορροπίας ἐν τῷ Εὐξείνῳ καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ περιορισμοῦ τοῦ ῥωσικοῦ στόλου εἰς ἀριθμὸν πλοίων ἀντίστοιχον πρὸς τὰ διατηρούμενα πρὸ τοῦ πολέμου, ἔγινε μὲν δεκτὴ ὑπὸ τοῦ Ῥώσσελ, τοῦ πρώτου τῶν Ἀγγλων ἀπεσταλμένων, καὶ τοῦ Γάλλου

Ἀλέξανδρος Β' αὐτοκράτωρ Ῥωσίας.

αὐτοῦ συναδέλφου, ἀλλ' ἀπερρίφθη ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γαλλίας. Ἐπὶ τῇ ἀποκρούσει δὲ ταύτῃ ἡ Αὐστρία, ἀναλογιζομένη, ὅτι ἡ εὐθύνη τῆς συνεχίσεως τοῦ πολέμου ἐβάρυνε τοὺς συμμάχους, περιώρισε τοὺς ἐξοπλισμοὺς αὐτῆς καὶ παρέσχεν ἕκτοτε εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν οὐσιωδῶς μόνον τὴν «ἠθικὴν ὑποστήριξιν» αὐτῆς. Ἀλλ' οἱ σύμμαχοι εἶχον προσλάβει ἀπροςδόκητον αὔξησιν τῶν δυνάμεων αὐτῶν διὰ τῆς ἀποστολῆς δεκαπεντακισχιλίων στρατιωτῶν ἐκ Σαρδινίας, οὓς ἔπεμ-

ψεν ὁ Καβούρ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Λαμάρμοραν, ὅπως συμμετάσχωσι τοῦ πολέμου ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ κατασταθῇ οὕτω δυνατὴ εἰς τὴν Σαρδινίαν ἡ ἀντιπροσώπευσις αὐτῆς ἐν ταῖς ὀριστικαῖς διαπραγματεύσεσι περὶ τῆς εἰρήνης. Ἡ πρᾶξις δὲ αὕτη ὀξυδερκοῦς πολιτικῆς, ἣν κατέκρινεν ὁ ἀνεπίσημος τύπος τοῦ Πεδεμοντίου, ἤγαγεν εἰς τὴν ἀνακίνησιν τοῦ ἰταλικοῦ ζητήματος ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν Παρισίων· οὕτω δ' ἡ ἔνωσις τῆς Ἰταλίας εἶνε ἴσως τὸ μόνον μόνιμον ἀποτέλεσμα τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου.

Καὶ πρὶν δ' ἢ παύσωσιν οἱ διπλωμάται συσκεπτόμενοι ἐν Βιέννῃ,

ἐπανελήφθη ὁ βομβαρδισμὸς τῆς Σεβαστουπόλεως. Τὸν Μάϊον οἱ σύμμαχοι ἔγειναν κύριοι τῶν ἐπιτηδείων τῶν ἐναποτεθηκευμένων ἐν Παντικαπαίῳ (Kertsch) καὶ Γενῇ-καλὲ κατὰ τὰνατολικά τῆς Κριμαϊκῆς χερσονήσου καὶ εἰσέπλευσαν διὰ τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου εἰς τὴν Μαιῶτιν (Ἀζοφικὴν), ὅπου κατέστρεψαν στολίσκον μεταγωγικῶν πλοίων πλεόντων ἐν τῇ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ῥωσικῇ λίμνῃ. Δύο πόλεις ἐν τῇ Κιρκασσίᾳ ἔπεσον, συμπληρουμένης οὕτω τῆς ταχείας καὶ εὐαποκτῆτου ἐπιτυχίας τῆς ἐκστρατείας ταύτης, ἣτις παρεῖχε καταπληκτικὰς διαφορὰς ἀπὸ τῆς ἐπὶ μακρὸν παρατεινομένης πολιορκίας τῆς Σεβαστουπόλεως. Τῇ 6 Ἰουνίου αἱ ἔφοδοι κατὰ τῶν δύο ἑρυσμάτων τῶν γνωστῶν ὑπὸ τὰ ὀνόματα φρουρίων Μαλακῶφ καὶ Ῥεδὰν ἀπέτυχον, καὶ ἡ ἀτυχία αὕτη ἐπέσπευσε τὸν θάνατον τοῦ Ἀγγλοῦ ἀρχιστρατήγου. Καὶ ἐπέσπευδον μὲν τὴν ἐκπολιόρκησιν ὁ διαδεχθεὶς τὸν Ῥάγλαν στρατηγὸς Σίμψων καὶ ὁ Πελισσιὲ ὁ ἀντικαταστήσας τὸν Canrobert ἐν τῇ ἀρχηγίᾳ τῶν Γάλλων. Ἀλλ' ἡ ἐπελθοῦσα τῇ 4 Αὐγούστου ἐκνίκησις τῶν Ῥώσων παρὰ τὸν ποταμὸν Τσερνάγια ἦτο κατὰ μέγιστον μέρος ἔργον τῶν στρατευμάτων τῆς Σαρδινίας, ἅτινα δι' αὐτῆς ἐπηνώρθωσαν τὴν ἥτταν τῆς Νοβάρας καὶ κατέστησαν δημοφιλῆ τὴν ἐνέργειαν τοῦ Καβοῦρ, ἀποστέιλαντος ὅπως πολεμήσωσιν ἐν ἀγῶνι, ὅστις ἐφαίνετο οὐδὲν ἔχων τὸ κοινὸν πρὸς τὴν Ἰταλίαν. Οἱ Γάλλοι διὰ δευτέρας καὶ ἐπιτυχοῦς ἐφόδου ἐναντίον τοῦ Μαλακῶφ ἀντεσήκωσαν ἐξαιρέτως ἄλλην ἀποτυχίαν τῶν Ἀγγλων, μὴ δυνηθέντων νὰ ἐκπορθήσωσι τὸ Ῥεδὰν, καὶ τῇ 28 Αὐγούστου ἔπεσεν ἡ Σεβαστούπολις. Ἐπιτευχθέντος δ' οὕτω τοῦ σκοποῦ τῆς Κριμαϊκῆς ἐκστρατείας, καὶ δὴ μετ' ἀξίας λόγου δόξης τῶν γαλλικῶν ὅπλων, ὁ Ναπολέων Γ', ὅστις εἶχε κατὰ τινα στιγμὴν ἐπιθυμήσει νὰναλάβῃ αὐτὸς τὴν ἀρχιστρατηγίαν, ἐπόθει νῦν τὴν εἰρήνην. Καὶ τὸ μὲν ἀγγλικὸν κοινὸν ἐπεθύμει μὲν ἑξακολούθησιν τοῦ πολέμου ἔνεκεν ἀπογοητεύσεως ἐπὶ τῇ ἀπουσίᾳ δραματικῶν ἀγγλικῶν θριάμβων μετὰ τὴν νίκην τοῦ Ἰγκιερμαν, ἀλλ' εἰς τοὺς Ἀγγλους πολιτευτὰς ἀπέβη μετ' οὐ πολὺ φανερόν, ὅτι ἡ Ἀγγλία θὰ ἠναγκάζετο νὰ ἑξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον ἄνευ τῶν Γάλλων αὐτῆς συμμάχων. Καὶ ὁ τσάρος δ' ἐπεδίωκε τότε τὴν εἰρήνην χωρὶς νὰποβάλλῃ τὴν τιμὴν αὐτοῦ, ἐπειδὴ τῇ 16 Νοεμβρίου τὸ Κὰρς εἶχε περιπέσει εἰς λιμὸν μετὰ γενναίαν ἀμυναν ὑπὸ τοῦ Φένουικ Οὐίλλιαμς, καὶ τὸ δεύτερον ἤδη εἰσῆρχετο εἰς τὴν πολυθρύλητον καὶ ὀχυρὰν ταύτην πόλιν στρατὸς ῥωσικός. Ἡ

δὲ Αὐστρία, ἐπεμβαίνουσα ὡς διαλλακτικὴ, ἀπέστειλεν εἰς τὸν τσάρον τελεσίγραφον, ἐγκριθέν ὑπὸ τῆς Γαλλίας καὶ μετὰ τινων ἐπιφυλάξεων ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, ὅπερ ἔγεινε δεκτὸν ὑπὸ τῆς Ῥωσίας, καὶ τῇ 13 Φεβρουαρίου 1856 συνῆλθεν ἐν Παρισίοις συνδιάσκεψις, ἐν ᾗ ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἀντεπροσωπεύετο ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἑξωτερικῶν Κλάρενδων. Προθύμως δὲ διεκόπησαν αἱ ἐχθροπραξίαι, καὶ τοιαύτη ἦτο ἡ ἐπιθυμία τῆς εἰρήνης, ὥστ' εὐκόλως ἐπετεύχθη συμφωνία.

Τῇ 18 Μαρτίου 1856 ὑπεγράφη τὸ ἐπίσημον ἔγγραφον, δι' οὗ ἐκανονίσθησαν τοῦλάχιστον ἐν ταῖς κυρίαις γραμμαῖς τὰ τῆς ἐγγὺς Ἀνατολῆς μέχρι τοῦ προσεχοῦς μεγάλου εὐρωπαϊκοῦ συνεδρίου τοῦ συνελθόντος ἐν Παρισίοις τῷ 1878. Ἡ εἰρήνη τῶν Παρισίων ἀφῆκε τὸν χάρτην πλὴν μιᾶς καὶ μόνης ἐξαιρέσεως ἀκριβῶς ἀπαράλλακτον οἷος ἦτο πρὸ τοῦ πολέμου. Αἱ κατακτήσεις τῶν συμμάχων ἐν τῇ Κριμαίᾳ καὶ τὸ ὑπ' αὐτῶν καταληφθὲν ὄχυρόν Κινβουρνοῦ ὡς καὶ τὸ εἰς τοὺς Ῥώσους περιελθὸν Κὰρς ἀπεδόθησαν εἰς τοὺς προτέρους κατόχους, καὶ δὴ τὸ Κὰρς διὰ δευτέραν φορὰν. Ἄλλ' ὡς ἀντάλλαγμα τῆς ἀποδόσεως τῶν πόλεων καὶ λιμένων τῆς Κριμαίας καὶ «χάριν καλλιτέρας ἐξασφαλίσεως τῆς ἐλευθεροπλοΐας ἐν τῷ Δουνάβει» ὁ τσάρος παρεχώρησεν εἰς τὴν Ἡγεμονίαν τῆς Μολδαβίας τὰ νότια τῆς Βεσσαραβίας καὶ τὸ δέλτα τοῦ Δουνάβεως, ἀποδίδων οὕτω μέρος τῶν χωρῶν, αἷς ἡ Ῥωσία εἶχε προσαρτήσῃ τῷ 1812. Καὶ αἱ μὲν νῆσοι τοῦ Δουνάβεως αἱ ἀποτελοῦσαι τὸ δέλτα τοῦ ποταμοῦ ἐκείνου ἐτέθησαν καὶ πάλιν ὑπὸ τὴν ἄμεσον κυριαρχίαν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Ἄλλ' αἱ ἐκβολαὶ τοῦ Δουνάβεως αἱ οὕτω συμπεριληφθεῖσαι ἐκ νέου εἰς τὴν ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἐπιτροπείας, ἐν ᾗ ἕκαστον τῶν ὑπογραψάντων τὴν εἰρήνην κρατῶν εἶχεν ἴδιον ἀντιπρόσωπον, ὅπως ποιῆται ἐκποδὼν πᾶν κώλυμα τῆς συγκοινωνίας ἀπὸ τῆς ἐν τῇ Δοβρουτσᾷ Ἰσακκέας μέχρι τοῦ πόντου. Πρὸς ἐκτέλεσιν δὲ τούτου τοῦ ἔργου ἡ ἐξουσία τοῦ σώματος τούτου ἔμελλε νὰ μεταβιβασθῇ εἰς διαρκὴ ἐπιτροπείαν, συνισταμένην ἐξ ἑνὸς πληρεξουσίου τῶν ἐξῆς ἐπὶ παριστρίων κρατῶν, τῆς Βυρτεμβέργης, τῆς Βαυαρίας, τῆς Αὐστρίας, τῆς Τουρκίας, τῆς Σερβίας, τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας, ὧν οἱ τρεῖς τελευταῖοι ὠφείλον νὰ ἐγκρίνωνται ὑπὸ τῆς ἐπικυριάρχου Τουρκίας. Ἡ δὲ ναυσιπλοΐα ἔν τε τῷ Δουνάβει καὶ τῷ Εὐξείνῳ ἐκηρύχθη ἐλευθέρα, ὑποκειμένη μόνον εἰς λιμεναρχειακοὺς καὶ ὑγειονομικοὺς κανονισμούς. Ὁ Εὐξείνιος

Πόντος οὐδετεροποιήθη, τὰ δὲ ὕδατα αὐτοῦ καὶ οἱ λιμένες ἐκλείσθησαν εἰς τὰ πολεμικὰ πλοῖα ἀμφοτέρων τῶν παριστρίων αὐτοκρατοριῶν καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην δύναμιν· κατ' ἀκολουθίαν ἡ ἐγκαθίδρυσις πολεμικῶν ναυστάθμων ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τοῦ Εὐξείνου ἀπέβη περιττή, καὶ ὅ τε τσάρος καὶ ὁ σουλτᾶνος ὑπεσχέθησαν, ὅτι οὔτε θὰ ἰδρύσωσιν οὔτε θὰ διατηρήσωσι ναυστάθμους ἐν αὐτοῖς. Εἰς τὴν Τουρκίαν ἐχορηγήθησαν τὰμφίβολα προνόμια συμμετοχῆς εἰς τὸ διεθνὲς δίκαιον καὶ τὴν ὁμοφωνίαν τῆς Εὐρώπης, καὶ τὰ λοιπὰ κράτη τὰ συνυπογράψαντα τὴν εἰρήνην ἀνέλαβον τὴν ὑποχρέωσιν « τοῦ εὐλαβεῖσθαι τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν ἐδαφικὴν ἀκεραιότητα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας », ἡγγυήθησαν « ἀπὸ κοινοῦ τὴν αὐστηρὰν τήρησιν τῆς ὑποσχέσεως ταύτης », καὶ ὑπεσχέθησαν, ὅπως « πᾶσαν πρᾶξιν ἀποσκοποῦσαν εἰς τὴν παράβλαψιν τῶν συμφωνιῶν τούτων θεωρῶσιν ὡς ζήτημα γενικοῦ ἐνδιαφέροντος ». Ἐν περιπτώσει δὲ, καθ' ἣν ἤθελε γεννηθῇ μεταξὺ τῆς Πύλης ἢ μιᾶς τῶν δυνάμεων ἢ πλειόνων ἀπειλητικὴ τις διαφωνία, ἡ Πύλη καὶ ὁ ἀντίδικος αὐτῆς ὀφείλον νὰ ἐπικαλῶνται τὴν μεσολάβησιν τῶν λοιπῶν συνυπογεγραμμένων πρὶν ἢ προσφύγωσιν εἰς τὴν βίαν.

Ἄλλα ἄρθρα τῆς συνθήκης προενόουν περὶ τῆς εὐημερίας τῶν Χριστιανῶν ὑπηκόων τοῦ σουλτάνου. Ὁ Ἀβδουλ Μετζὶτ ἀνεκοίνωσεν εἰς τὰς λοιπὰς συμβαλλομένας μεγάλας δυνάμεις τὸ φιρμάνιον τῆς 6 Φεβρουαρίου, δι' οὗ εἶχε προκηρύξει ἐλευθερίαν λατρείας καὶ ἄστικὴν ἰσότητα ἀπάντων τῶν Ὀθωμανῶν ὑπηκόων, ἀπεδέχθη τὴν εἰσαγωγὴν Χριστιανῶν εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν καὶ ἀναδιωργάνονεν, ἐπὶ τοῦ χάρτου, τὸ φορολογικὸν σύστημα. « Ἡ μεγάλη ἀξία τῆς ἀνακοινώσεως ταύτης », παρετήρησαν ἀφελῶς αἱ δυνάμεις, ἐνεποίησεν εἰς αὐτὰς οὔτως ἰσχυρὰν αἴσθησιν, ὥστε ἀπέκλιναν πᾶν δικαίωμα συλλογικῆς ἢ χωριστῆς ἀναμίξεως μεταξὺ τοῦ σουλτάνου καὶ τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ. Αἱ δὲ Ἑγεμονίαι, ἡ Βλαχία καὶ ἡ Μολδαβία, ὧν αὕτη ηὔξάνετο κατὰ τι ἐδαφικῶς, ἔμελλον νὰπολαύωσι τῶν προτέρων προνομίων ὑπὸ τουρκικὴν ἐπικυριαρχίαν καὶ ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν δυνάμεων. Οὐδεμία δὲ τῶν ἀναλαμβανουσῶν τὴν ἐγγύησιν δυνάμεων ἔμελλε τοῦ λοιποῦ νὰναλάβῃ αὐτὴ καὶ μόνη τὴν προστασίαν τῶν Ἑγεμονιῶν, οὐδ' ἤθελεν ἐπιτραπῇ εἰδικὸν δικαίωμα ἀναμίξεως εἰς τὰ ἑσωτερικὰ αὐτῶν πράγματα. Ἀποδοκιμασθεισῶν οὕτω τῶν ἀξιώσεων τῆς Ῥωσίας, ἡ Πύλη ἀνέλαβε νὰ διατηρῇ ἐν ταῖς Ἑγεμονίαις « ἀνεξάρτητον καὶ ἐθνικὴν διοίκησιν », οὐ μὴν

ἀλλὰ καὶ πλήρη ἐλευθερίαν λατρείας, νομοθεσίας, ἐμπορίου καὶ ναυτιλίας. Εἰδικὴ ἐπιτροπεία, συγκροτουμένη ὑπὸ τῶν δυνάμεων, μετὰ Τούρκου ἐπιτρόπου ἔμελλε « νὰ μεταβῇ ἄνευ ἀναβολῆς εἰς Βουκουρέστιον » χάριν ἀναθεωρήσεως τῆς ὑφισταμένης ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις νομοθεσίας, τῆς μελέτης τῶν κατ' αὐτὰς καὶ τοῦ μέλλοντος αὐτῶν ὀργανισμοῦ. Ὁ δὲ σουλτᾶνος ὑπεσχέθη νὰ συγκαλέσῃ πάραντα ἐν ἑκατέρᾳ τῶν Ἡγεμονιῶν συνέλευσιν ἢ « διβάνιον τακτὸν (ad hoc), » οὕτω συγκεκριτημένον, ὥστε νᾶντιπροσωπεύῃ ὅσον τὸ δυνατόν ἀκριβῶς τὰ συμφέροντα ἀπασῶν τῶν τάξεων καὶ ἔχον ἔργον τὴν ἔκφρασιν τῶν πόθων τῶν κατοίκων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν ὀριστικὴν αὐτῶν διοργάνωσιν. Ἡ δ' ἐπιτροπεία, « λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν τὴν ὑπὸ τῶν δύο διβανίων ἔκφρασθεῖσαν γνώμην », ἔμελλε « νὰ διαβιβάσῃ ἄνευ ἀναβολῆς εἰς τὴν νῦν ἔδραν τῶν συνδιασκέψεων τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἰδίων ἑαυτῆς ἐργασιῶν ». Σύμβασις δ' ὁμολογηθησομένη ἐν Παρισίοις μεταξὺ τῶν ὑψηλῶν συμβαλλομένων, ἔμελλε νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν ὀριστικὴν συμφωνίαν μετὰ τῆς Πύλης, καὶ συμφῶνως πρὸς ταῦτα σουλτανικὴ προσταγὴ ἔμελλε « νὰ κανονίσῃ ὀριστικῶς τὴν διοργάνωσιν τῶν ἐπαρχιῶν τούτων, τιθεμένων τὸ ἕξις ὑπὸ τὴν συλλογικὴν ἐγγύησιν ἀπασῶν τῶν συνυπογραφουσῶν δυνάμεων. Ἐθνικὸς στρατὸς ἔμελλε νὰ τηρῇ τὴν εἰρήνην ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῶν Ἡγεμονιῶν καὶ ἐν τοῖς συνόροις αὐτῶν ». Δὲν ἐπετρέπετο δ' ἔνοπλος ἐπέμβασις, οὐδὲ παρ' αὐτοῦ τοῦ ἐπικυριάρχου αὐτῶν, χάριν διατηρήσεως ἢ ἀποκαταστάσεως τῆς ἐσωτερικῆς τάξεως, εἰ μὴ μετὰ προηγουμένην συμφωνίαν μετὰ τῶν δυνάμεων. Ἡ δὲ Σερβία ἔμελλε νὰ ἐξακολουθήσῃ ἔχουσα ὡς καὶ πρὶν, « τῶν δικαίων αὐτῆς καὶ ἀτελειῶν τιθεμένων τὸ ἕξις ὑπὸ τὴν συλλογικὴν ἐγγύησιν τῶν συμβαλλομένων δυνάμεων ». Διετηρεῖτο δὲ « ἡ ἀνεξάρτητος αὐτῆς καὶ ἐθνικὴ διοίκησις ὡς καὶ πλήρης ἐλευθερία λατρείας, νομοθεσίας, ἐμπορίου καὶ ναυτιλίας ». Ἡ δὲ Πύλη διετῆρει τὸ δικαίωμα τῆς φρουρήσεως, ἀλλὰ δὲν ἐπετρέπετο εἰς αὐτὴν ἔνοπλος ἐπέμβασις ἄνευ τῆς προηγουμένης συναινέσεως τῶν δυνάμεων.

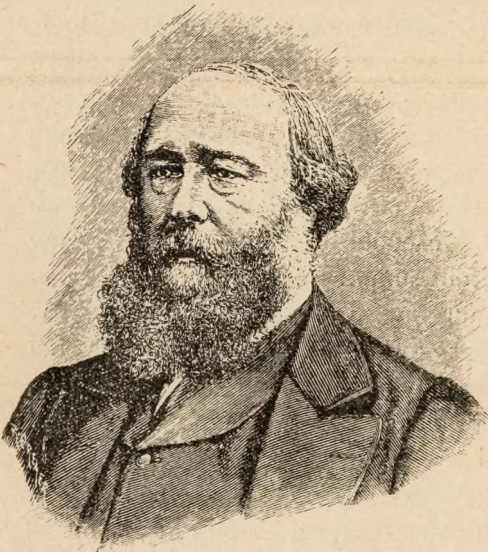
Δύο δὲ συμβάσεις, ὑπογραφεῖσαι τὴν αὐτὴν ἡμέραν, ἐκανόνισαν τὰ ζητήματα τῶν στενῶν καὶ τοῦ Εὐξείνου. Καὶ ὡς πρὸς ἐκεῖνα μὲν ἀνεκεφαλαιώθησαν αἱ διατάξεις τῆς συνθήκης τοῦ 1814 μετὰ τῆς προσθήκης, ὅτι ἡ διάβασις τῶν Δαρδανελλίων καὶ τοῦ Βοσπόρου θὰ ἐπετρέπετο εἰς τὰ ἐλαφρὰ σκάφη, οὐχὶ πλείονα τῶν δύο ὁμοῦ, ἅτινα αἱ δυνάμεις ἐδικαιοῦντο νὰ ἔχωσι σταθμεύοντα κατὰ τὰς ἐκβολὰς

τοῦ Δουνάβεως. Ἡ δὲ δευτέρα σύμβασις ὥριζεν, ὅτι ἡ Ῥωσία καὶ ἡ Τουρκία ἠδύναντο νὰ διατηρῶσιν ἑκατέρα ἕξ μικρὰ ἀτμόπλοια καὶ τέσσαρα ἑλαφρὰ σκάφη χάριν τῆς ὑπηρεσίας τῶν παραλίων.

Τῶν διατάξεων τῆς ἱστορικῆς συνθήκης τῶν Παρισίων οὐχὶ πολ-
λαὶ ἠδυνήθησαν νάντιστῶσιν εἰς τὴν φορὰν τοῦ χρόνου, εἰς τὸ
ἐθνικὸν αἴσθημα καὶ εἰς τὰ πολιτικὰ συμφέροντα. Ἡ δημιουργία
καὶ ἡ τελεία ἀνεξαρτησία τῆς Ῥωμανίας καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς
Σερβίας εἶχον ὑποβιάσει εἰς ἀπλοῦν ἀρχαιολογικὸν ἐνδιαφέρον τὰ
ἄρθρα τὰναφερόμενα εἰς τὰς ὑποτελεῖς εἰς τὴν Τουρκίαν Ἡγεμονίας
τῷ 1856· ἡ δὲ Ῥωσία ἤδη τῷ 1870 ἐπωφελήθη τὴν ἥτταν μιᾶς
τῶν ἐν Κριμαίᾳ ἀντιταχθεῖσων εἰς αὐτὴν δυνάμεων, ὅπως ἀνατρέψῃ
τοὺς περὶ τοῦ Εὐξείνου ὅρους τῆς συνθήκης· ἡ Σεβαστούπολις εἶδε
τῷ 1886 τὴν ἀναγέννησιν τοῦ στόλου τοῦ Εὐξείνου, καὶ ἀφ' ἑτέρου
τὸ Βατούμ, ὅπερ ἦτο ἀκόμη τουρκικὸν τῷ 1856, ἀπέβη ὠχυρωμένος
λιμὴν τοῦ ῥωσικοῦ Εὐξείνου. Ἡ λωρὶς τῆς Βεσσαραβίας ἡ ἐν Παρι-
σίοις παραχωρηθεῖσα εἰς τὴν Μολδαβίαν ἀπεδόθη πάλιν εἰς τὴν
Ῥωσίαν ἐν Βερολίνῳ, τὸ δὲ Κὰρς ὑπῆρξεν ἐπὶ μακρὸν πόλις ῥω-
σική. Κατὰ πόσον δ' αἱ ὑπογράψασαι τὴν συνθήκην τῶν Παρισίων
δυνάμεις ἐτήρησαν τὴν ἀναληφθεῖσαν ὑποχρέωσιν «τοῦ εὐλαβεῖσθαι
τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν ἐδαφικὴν ἀκεραιότητα τῆς ὀθωμανικῆς
αὐτοκρατορίας» δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν ἐκ τῆς ὑπὸ τῆς Αὐστρίας
προσαρτήσεως τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης, τῆς ὑπὸ τῶν Ἰτα-
λῶν προσαρτήσεως τῆς Τριπολίτιδος καὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν
καταλήψεως τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Κύπρου, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου τὸ
ἄρθρον τὸ ὑποχρεοῦν τὴν Ῥωσίαν καὶ τὴν Σαρδινίαν, ὅπως ἐπικα-
λῶνται τὴν μεσολάβησιν τῶν συνυπογραφασῶν τὴν συνθήκην δυνά-
μεων ἐν περιπτώσει διαφωνίας πρὸς τὴν Πύλιν, δὲν ἐτηρήθη ὑπὸ
τῆς Ῥωσίας τῷ 1877 καὶ ὑπὸ τῆς Ἰταλίας τῷ 1911, καὶ ἠτιμάσθη
οὕτως ἡ ὑπογραφή τοῦ Καβούρ. Αἱ δ' εὐλογίαι αἱ ἐπαγγελθεῖσαι
εἰς τοὺς Χριστιανοὺς ὑπηκόους τοῦ σουλτάνου, αἵτινες ἐφάνησαν
ἔχουσαι οὕτω «μεγάλην ἀξίαν» εἰς τοὺς διπλωμάτας τῶν Παρισίων,
ἐξηλέγχθησαν οὕσαι παντελῶς ἀνάξiai λόγου, καὶ ὅτε ἀκόμη μετμη-
φιέσθησαν ὑπὸ τὴν μορφήν συντάγματος. Πασῶν δὲ τῶν διατάξεων
τῆς συνθήκης αἱ μόναι ἀποδειχθεῖσαι μάλιστα χρήσιμοι ὑπῆρξαν αἱ
περὶ τοῦ κανονισμοῦ τῶν κατὰ τὸν Δούναβιν. Ἡ ἰσχὺς τῆς εὐρω-
παϊκῆς ἐπιτροπείας παρετάθη τῷ 1871 ἐπὶ ἕτερα δώδεκα ἔτη, καί,
ὅτε ἡ προθεσμία αὕτη ἐξέπνευσεν, ἐπὶ εἴκοσι καὶ ἐν ἀκόμῃ ἔτος.

Ἔργον δ' αὐτῆς ὑπῆρξε τοῦτο μὲν ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῆς πειρατείας, τοῦτο δ' ἡ ἀνατίναξις ὑφάλων. Καθ' ἣ δὲ συνήθως συμβαίνει, τὸ ἥκιστα ἐπιδεικτικὸν μέρος τοῦ μεγάλου τούτου διεθνοῦς ἐγγράφου ἀπέβη τὸ μάλιστα ἐπιτυχές.

Ἀναμετροῦντες δὲ τὰ κατὰ τὸν πόλεμον τὸν περατωθέντα διὰ τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων, δικαιούμεθα νὰ ἐρωτήσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς, ἂν τὸ κέρδος ὑπῆρξε διὰ τὴν Ἀγγλίαν τοιοῦτον, ὥστε νὰπο-
ζημιώσῃ αὐτὴν διὰ τὸν θάνατον εἰκοσιοκτὼ χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ

Ὁ λόρδος Σώλσβαρν.

τὴν προσθήκην τριάκοντα ἑκατομμυρίων λιρῶν εἰς τὸ δημόσιον χρέος. Ὁ λόρδος Σώλσβαρν μεθ' ἱκανὰ ἔτη ἔλεγεν εἰς τοὺς ἰδίους συμπολίτας, δι' ἐκφράσεως ἀναφερομένης εἰς τὰ ἔθιμα τῶν ἵπποδρομιῶν, ὅτι τῷ 1854 εἶχον «στοιχηματίζει ὑπὲρ κακοῦ ἵππου». Καὶ δὴ ἠγέρθησαν τὰ ἐλεύθερα βαλκανικὰ κράτη ὡς φραγμὸς προχωρήσεως τῆς Ῥωσίας πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ γῆν, ἐν ᾧ ἡ πόλις αὕτη δὲν ἔχει πλέον διὰ τὴν Ἀγγλίαν τὴν ὑψίστην σημασίαν, ἣν ἐκέκτητο ἐν τῇ κοινῇ

συνειδήσει πρὶν ἢ οἱ Ἀγγλοι λάβωσι τὰς κλεῖδας τῆς διώρυγος τοῦ Σουέζ. Ἀγγλος πολιτευτὴς, ὅστις μετὰ τὰς σφαγὰς τῆς Ἀρμενίας, τὴν μακεδονικὴν σύγχυσιν καὶ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ νεοτουρκικοῦ συντάγματος ἠθέλε φαντασθῇ εὐκταίαν τὴν ἀνέλκυσιν τοῦ ξίφους τοῦ βρεττανικοῦ κράτους χάριν ἀμύνης τῆς Τουρκίας, θὰ εἶχε βεβαίως διδαχθῇ ἐλάχιστα ἐκ τῆς ἱστορίας. Ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος ἀπέβη φανερώτερον, ὅτι οἱ Τοῦρκοι πρέπει νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν Εὐρώπην, οὐδ' εἶνε εὐλογον, ὅπως τὴν θέσιν αὐτῶν καταλάβῃ ἡ Ῥωσία. Τοῦτο ἐπιφυλάσσεται εἰς τοὺς βαλκανικοὺς λαοὺς.

Μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων τῶν περιλαμβανομένων ἐν τῇ συνθήκῃ τῶν Παρισίων δύο ἄλλα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐγγὺς Ἀνατο-

λὴν συνεζητήθησαν ἐν τῷ συνεδρίῳ. Ἡ Αὐστρία ἐν τῷ δεκάτῳ τετάρτῳ πρωτοκόλλῳ κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχη παρὰ τῶν Ῥώσων πληρεξουσίων τὴν ἀπάρνησιν οἰαςδήποτε ῥωσικῆς προστασίας τοῦ Μαυροβουνίου τοιαύτης, οἷαν ὁ τσάρος εἶχεν ἀξιῶσαι πρότερον νὰ ἐξασκῇ ἐπὶ τῶν παριστρίων Ἑγεμονιῶν. Ἀμοιβαία συμπάθεια ἐδηλώθη ὅτι εἶνε ὁ μόνος δεσμός ἐνώσεως μεταξὺ τῶν Μοσχοβιτῶν καὶ τῶν ὀρεινῶν ἐκείνων, ἐν ᾧ συγχρόνως ὁ Ἀαλῆς Πασσᾶς πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Τουρκίας ἐδήλου, ὅτι ἡ Πύλη ἐθεώρει τὸ Μαυροβούνιον «ὀλοκληρωτικὸν μέρος τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας». Ἡ δὴλωσις δὲ αὕτη ἐν ἀμέσῳ παραβιάσει τοῦ φερμανίου τοῦ 1799, τῶν τουρκομαυροβουνιωτικῶν συνθηκῶν τοῦ 1838 καὶ τοῦ 1842 καὶ τοῦ προφανοῦς γεγονότος πολλῶν ἡττῶν τῶν Τούρκων ὑπὸ τῶν ὀρεσιβίων ἀπεκρούσθη ζωηρῶς ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος Δανήλου ἐν ὑπομνήματι ἀπευθυνθέντι τῇ 19 Μαΐου εἰς τὰς συνυπογραφάσας τὴν συνθήκην δυνάμεις. Ἐν τούτῳ, προβαίνων ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα, ἐξήρεν, ὅτι μετὰ μεΐζονος λόγου ἡδύνατο νὰξιῶσῃ «τὸ ἡμῖς τῆς Ἀλβανίας καὶ ὀλόκληρον τὴν Ἑρζεγοβίνην», καθ' ὅτι ἡ δυναστεία τῶν Μπάλσα ἡ κυριαρχήσασα ἐν Ζέτη κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα ἐκέκτητό ποτε τὰς χώρας ταύτας, ἐν ᾧ ἅπ' ἐναντίας οἱ Τοῦρκοι οὐδέποτε εἶχον δεσπόσει τοῦ Μαυροβουνίου· ὁμοίως δ' ἐξήρεν, ὅτι «ἐπὶ τετρακόσια ἐξήκοντα ἐξ ἔτη», ἥτοι ἀπὸ τῆς ἐν Κοσσυφοπεδίῳ μάχης «ὁ μαυροβουνιωτικὸς λαὸς οὐδέποτε εἶχεν ὑποταχθῇ ὑπὸ τινος δυνάμεως» καὶ ὅτι «ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας καὶ ἡμῖς τὸ Μαυροβούνιον εἶχεν ἐπιχειρήσει συνεχεῖς πολέμους ἐναντίον τῆς Τουρκίας. Προςέθετε δ' ὅτι παρὰ τὰς ὑπηρεσίας ταύτας πρὸς τὴν χριστιανωσύνην τὸ Μαυροβούνιον ἔνεκα τοῦ μόνον ἐπ' ἐσχάτων καταλυθέντος θεοκρατικοῦ πολιτεύματος οὐδέποτε εἶχε γείνει ἐπισήμως δεκτὸν εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Διὸ ὁ ἡγεμὼν ἡξίου τὴν ἐπίσημον ἀναγνώρισιν τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Μαυροβουνίου, τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἡγεμονίας πρὸς ζημίαν τῆς Ἀλβανίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης, τὸν καθορισμὸν τῶν τουρκομαυροβουνιωτικῶν συνόρων καὶ τὴν παραχώρησιν τῆς πόλεως καὶ τοῦ λιμένος τοῦ Ἀντιβάρεως, ὅπερ ὁ ὁμώνυμος αὐτοῦ προκάτοχος, ὁ βλαδίκας Δανήλος, εἶχε πειραθῇ νὰ ἐξασφαλίσῃ πρὸ ἐνὸς καὶ ἡμίσεος αἰῶνος, οὗ ἡ κτῆσις ἦτο ἐμπορικὴ ἀνάγκη διὰ λαὸν, ὅστις διὰ τῆς ἐν ἔτει 1814 ἀπωλείας τοῦ Καττάρου ἐστερήθη πάσης διεξόδου πρὸς τὴν θάλασσαν. Πρὸς ὑποστήριξιν δὲ τοῦ ὑπομνήματος τούτου ὁ Δανήλος, ὅστις

τῷ 1858 εἶχε νυμφευθῇ τὴν Δαρίγκαν Kueschich, θυγατέρα Σέρβου ἐμπόρου ἐν Τεργέστη, ἐπεσκέφθη τὸν Ναπολέοντα Γ' τῷ 1857. Ὁ δὲ Γάλλος αὐτοκράτωρ, ὅστις πρὸ δύο ἐτῶν εἶχεν ἰδρῦσει ἐν Κετίγγῃ ὑποπροξενεῖον τῆς Γαλλίας καὶ στείλει αὐτόσε ὡς ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ τὸν Hecquard, τὸν γνωστὸν συγγραφέα τοῦ περὶ Ἀλβανίας βιβλίου, ἐδεξιώθη τὸ ἡγεμονικὸν ζεύγος μετὰ τῶν εἰς ἀνεξάρτητον ἡγεμόνα προσηκουσῶν τιμῶν. Ἀλλὰ τὸ μόνον ἄμεσον ἀποτέλεσμα τῆς ἐπισκέψεως ταύτης ὑπῆρξεν ἡ πρότασις τῆς Τουρκίας, ὅπως παραχωρήσῃ εἰς τὸν ἡγεμόνα μέρος τῆς Ἑρζεγοβίνης μετ'

Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος.

σίας ἡγεμονικῆς ἀποζημιώσεως καὶ τουρκικῆς προσωνυμίας καὶ ἀφήσῃ εἰς τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ ἐλεύθερον τὸν πλοῦν εἰς ἅπαντας τοὺς τουρκικοὺς λιμένας ἐπὶ τῷ ὄρω ὑποταγῆς αὐτοῦ εἰς τὸν σουλτάνον ὡς ἐπικυρίαρχον. Ὁ δὲ Δανῆλος, ὅστις τὸ παρελθὸν θέρος εἶχεν ἀποκρούσει τὴν εὐχὴν τῶν κατοίκων τοῦ Νίζις, δηλωσάντων τὴν ἐπιθυμίαν νὰ γείνωσιν ὑπῆκοοι αὐτοῦ, ἐκ φόβου μὴ προκαλέσῃ νέον

πόλεμον πρὸς τὴν Τουρκίαν, ἐφάνη πρόθυμος νὰποδεχθῇ τὴν τουρκικὴν πρότασιν, πρὸς ἣν ὁ φιλοπόλεμος αὐτοῦ λαὸς εἶχε δυσμενῶς. Καὶ εἰς οὐδὲν μὲν ἐν τέλει ἀπέβησαν τὰ τῆς προτάσεως ἐκείνης, ἀλλ' ἐν τούτοις ἡ ἀντιδημικότης τοῦ Δανήλου ἡ ἤδη διατρανωθεῖσα διὰ νέας ἐξεγέρσεως τῶν Κούτση ἐναντίον τῶν εἰσπρακτόρων τῶν φόρων ἀπέβη τοιαύτη, ὥστε ἀνεκαλύφθη συνωμοσία ἐναντίον τῆς ζωῆς αὐτοῦ, καὶ δύο τῶν ἡγετῶν αὐτῆς ἐτυφεκίσθησαν.

Τὸ δεῦτερον δ' ἀνατολικὸν ζήτημα, ὅπερ, καίπερ μὴ συμπεριληφθὲν εἰς αὐτὴν τὴν συνθήκην, εὗρε θέσιν ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ πρωτοκόλλῳ, ὑπῆρξεν ἡ ἀτυχὴς κατάστασις τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ὁ μὲν ὑπουργὸς τοῦ Ναπολέοντος Βαλέβσκις παρετήρησεν, ὅτι ἡ ἀγγλο-

γαλλικὴ κατοχὴ τοῦ Πειραιῶς δὲν θὰ ἡδύνατο νὰ περατωθῇ ἄνευ σοβαρῶν ἐπακολούθων ἐφ' ὅσον ἐξηκολούθει ἡ ἐν Ἑλλάδι ἀνωμαλία. Ὁ δὲ Κλάρενδων ὑπεστήριξε τὴν γνώμην τοῦ Γάλλου συναδέλφου διὰ τοῦ ἐπιχειρήματος, ὅτι πρὸ τῆς ἀποχωρήσεως τῶν ἀγγλικῶν καὶ γαλλικῶν στρατευμάτων ἐξ Ἑλλάδος ἡ Μεγάλη Βρετανία ὀφείλει νὰ ἔχῃ «ἀσφαλεῖς ἐγγυήσεις περὶ τῆς διατηρήσεως ἀρεστῆς καταστάσεως πραγμάτων». Ἡ δὲ Ῥωσία κατὰ τὰς δηλώσεις τοῦ ἀντιπροσώπου αὐτῆς εὐχαρίστως συνέπραττε μετὰ τῶν δύο ἄλλων προστατίδων δυνάμεων ὡς πρὸς πάντα ἐκεῖνα τὰ μέτρα τὰφορῶντα εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν κατὰ τὸ ἑλληνικὸν βασίλειον. Ἡ δὲ πρῶτον εἶχε παύσει ὑφιστάμενον τὸ ἐν Ἑλλάδι «ὑπουργεῖον τῆς κατοχῆς», ἐπειδὴ ἡ ἄρνησις τῆς βασιλείσεως τοῦ νὰ δεχθῇ κυρίαν τινὰ φίλην τοῦ Καλέργη εἶχεν ἀγάγει εἰς τὴν ὀριστικὴν ἀποχώρησιν τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τὸν διορισμὸν τοῦ Ὑδραίου Δημητρίου Βούλγαρη ὡς πρωθυπουργοῦ τῇ 29 Σεπτεμβρίου 1855. Ὁ δὲ παλαιμάχος πολιτευτὴς ὁ οὕτως ἐγκαταλείπων τὴν πολιτικὴν εἶχε μὲν προβῇ εἰς τὸ λάθος ναυξήσῃ τοὺς μισθοὺς τῶν βουλευτῶν καὶ γερουσιαστῶν, ἐπισύρων οὕτω κατὰ τῆς γερουσίας μῖσος ἀγαγὼν εἰς τὴν κατάργησιν αὐτῆς μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1862. Ἀλλ' ὅμως εἶχε τηρήσει ὁ Μαυροκορδάτος τὴν οὐδετερότητα τῆς Ἑλλάδος παρὰ τὸν ὑπὲρ τῆς Ῥωσίας ἐνθουσιασμὸν τοῦ ἔθνους, καὶ ἡ ἀποχώρησις αὐτοῦ ἐκ τοῦ δημοσίου βίου, εἰς ἣν ἐπηκολούθησεν ὁ θάνατος τοῦ Μεταξᾶ καὶ ἡ ἀπουσία τοῦ Σπυρίδωνος Τρικούπη ὡς πρέσβεως ἐν Λονδίνῳ, εἶχεν ἀπομακρύνει ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἅπαντας τοὺς ἀρχαίους ἡγέτας καὶ μετ' αὐτῶν τὰ τρία «ξένα» κόμματα, ἀφίνουσα τὴν πολιτικὴν κονίστραν ἐλευθέραν εἰς γενεὰν νέαν, ἐμφορουμένην πεποιοήσεως ἐφ' ἑαυτήν, ἣτις εἶχεν ἀυξήθῃ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ

Δημήτριος Βούλγαρης.

ἱεροῦ ἀγῶνος. Ὁ δὲ Βούλγαρης, οὗ ὁ ἀνειμένος *τζουμπές* καὶ ἡ πατροπαράδοτος ἀξιοπρέπεια προεκάλεσε τὸ ὑπὸ τῆς βασιλίσσης δοθὲν εἰς αὐτὸν ἐπώνυμον Ἀρταξέρξου, ἦτο ἀνὴρ τίμιος, ὅστις ἠγωνίσθη νὰ καταστείλῃ τὴν ἐτέραν τῶν πληγῶν τῆς χώρας, αἵτινες εἶχον ἐξεγείρει τὴν μέριμναν τῶν προστατίδων δυνάμεων ἐν Παρισίοις καὶ ἦσαν ἡ ληστεία καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἀνωμαλία. Καὶ δὴ ὑπεγράφη ἑλληνοτουρκικὴ σύμβασις ἀποσκοποῦσα εἰς τὴν καταστολὴν τῆς ληστείας, καὶ οἱ χωρικοὶ, πεισθέντες, ὅτι ἡ κυβέρνησις εἵχετο σοβαρῶς τοῦ ἔργου τούτου καὶ ὅτι οἱ λησταὶ δὲν ἔμελλον νὰ τυγχάνωσιν ὑψηλῶν προστασιῶν, συνήργησαν μετὰ τῶν ἀρχῶν πρὸς κατάδιώξιν αὐτῶν, φονεύοντες αὐτοὺς ὁσάκις ἦτο δυνατόν, ὥστε νὰ ἐξασφαλίζωνται περὶ τῆς τελείας αὐτῶν ἐξαφανίσεως. Τότε ὁ εὐτολμος ὑπολοχαγὸς Μέγας ἐφόνευσε τὸν ληστήν Νταβέλην ἐν αὐτῇ ἐκείνῃ τῇ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων πολυθρυλήτῳ *σχιστῇ ὁδῷ*, ὅπου ὁ Οἰδίπους εἶχε φονεύσει τὸν πατέρα Λαίον. Ἀφ' ἐτέρου δ' αἱ τρεῖς δυνάμεις διώρισαν οἰκονομικὴν ἐπιτροπείαν, ἀποτελουμένην ἐκ τῶν πρέσβων αὐτῶν ἐν Ἀθήναις, ἣτις συνῆλθε τὸν Φεβρουάριον 1857. Τῇ δὲ 13 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἔληξεν ἡ κατοχή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

Η ΕΝΩΣΙΣ ΤΩΝ ΠΑΡΙΣΤΡΙΩΝ ΗΓΕΜΟΝΙΩΝ (1856—62)

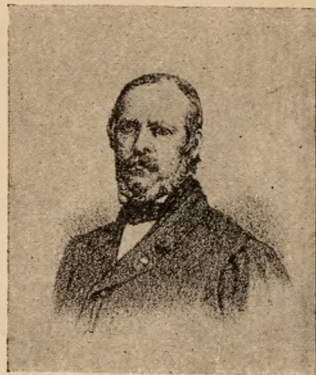
Διὰ τοῦ ἐν Παρισίοις συνεδρίου δὲν ἔληξαν αἱ ἀνωμαλῖαι τῆς ἐγγὺς Ἀνατολῆς. Ἀπ' ἐναντίας δὲ εἶχε ληφθῇ διὰ διαφόρων ἄρθρων ῥητὴ πρόνοια περὶ τῆς διαρρυθμίσεως τῶν κατὰ τὰς δύο Ἑγεμονίας. Τὸ ῥωμανικὸν ζήτημα ἀπέβη πάραυτα τὸ πρόγραμμα τῆς ἡμέρας, καὶ ἡ κοινὴ προσοχὴ ἐστράφη ἀπὸ τῆς Κριμαίας εἰς τὸν κάτω Δούναβιν.

Ἡ ἔνωσις τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας εἶχε προβῇ βαθμιαίως ὠριμαζούσα. Δύο ἄρθρα τοῦ Ὁργανικοῦ κανονισμοῦ εἶχον παρασκευάσει τὴν δυνατὴν ἐπίτευξιν αὐτῆς, καὶ ὁ Καβούρ εἶχεν ἀνακαλέσει τὸ γεγονὸς τοῦτο εἰς τὴν μνήμην τῶν συναδέλφων αὐτοῦ ἐν τῷ συνεδρίῳ. Ὁ Μπιμπέσκου, γενόμενος πρῶτος εἰσηγητὴς ἐνεργείας, ἥτις ἤγαγεν ἀργότερον διὰ τοῦ Βίσμαρκ εἰς τὴν ἔνωσιν τῆς Γερμανίας, κατήγγειλε τὸν τελωνειακὸν φραγμὸν μεταξὺ τῶν δύο Ἑγεμονιῶν οὕτως, ὥστε τὸ ἐξῆς «ὁ ἀνίσχυρος ποταμὸς Μίλκοβ» δὲν ἐχώριζε πλέον τὴν ἀμοιβαίαν αὐτῶν ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν. Ἡ δ' ἐπανάστασις τοῦ 1848 ἔτι μᾶλλον ἐνίσχυσε τὴν ἰδέαν τῆς ἐνώσεως, καὶ οἱ εἰς Παρισίους προσφυγόντες ἐπέδρασαν ἐπὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Ναπολέοντος Γ', ὅστις ἐν τῇ ἐνώσει διεγίνωσκε φραγμὸν ἐναντίον τῆς προχωρήσεως τῆς Ῥωσίας. Ῥωμανικὸν φυλλάδιον, δημοσιευθὲν ἐν Παρισίοις, συνηγόρει ὑπὲρ τῆς ἐκλογῆς κοινοῦ ἡγέμονος ἀμφοτέρων τῶν ῥωμανικῶν πολιτειῶν, καὶ ἐν τῇ κατὰ τὸ ἔτος 1855 συνδιασκέψει τῆς Βιέννης ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις προέτεινε τὴν ἔνωσιν αὐτῶν ὡς τὴν ἀρίστην λύσιν, ἐν ᾗ ἀπ' ἐναντίας ἡ Τουρκία, ὑποστηριζομένη ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Αὐστρίας, ἀντετάχθη εἰς αὐτήν. Διαρκούντος δὲ τοῦ συνεδρίου τῶν Παρισίων ὁ Ναπολέων Γ' ἐξέφρασε τὴν γνώμην, ὅτι ὁ μόνος τρόπος τῆς πληρώσεως τῶν πόθων τοῦ μολδαβικοῦ καὶ τοῦ βλαχικοῦ λαοῦ ἦτο ἡ ὑπὸ ξένον ἡγεμόνα ἔνωσις αὐτῶν, τηρουμένης τῆς ἐπικυριαρχίας τοῦ σουλτάνου. Ὁμοίως δ' ἡ βασίλισσα Βικτωρία συνηγόρει ὑπὲρ κληρονομι-

κῆς μοναρχίας, καὶ ὁ Κλάρενδων ἀπεδέχετο μετὰ τοῦ Ναπολέοντος, ὅτι τοιοῦτο μὲν σχέδιον θὰ ἦτο ἴσως ἡ ἀρίστη λύσις τοῦ περὶ τῶν Ἡγεμονιῶν ζητήματος, ἀλλ' ὅτι ἡ ἐκλογὴ ξένου ἡγεμόνος ἔμελλε νὰ δημιουργήσῃ δευτέραν Ἑλλάδα πλησίον τῶν ῥωσικῶν συνόρων, ἐπειδὴ, καθ' ἃ ἀπεφαίνετο ὁ Ἄγγλος πολιτευτὴς, ξένος ἡγεμὼν, ἂν μὲν ἦτο καθολικὸς, ἤθελεν ἀναγκασθῇ ἔνεκα τῶν ἐπιθέσεων τοῦ ὀρθοδόξου αὐτοῦ κλήρου νὰ κλίνη πρὸς τὴν Ῥωσίαν, ἂν δὲ ὀρθόδοξος, ἔμελλεν ἐθελουσίως νὰ ῥέπῃ πρὸς αὐτήν. Ἀλλ' ὅτε ὁ Βαλέφσκης προέθηκε τὸ ζήτημα ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν Παρισίων καὶ συνηγόρησεν ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως, ὁ μὲν Κλάρενδων καὶ ὁ Ὀρλώφ ὑποστήριξαν αὐτὸν, ἀλλ' οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Αὐστρίας ἀντέστησαν, ὥς εἰκός. Τούτων ὁ τῆς Αὐστρίας προέτεινεν, ὅπως ἐρωτηθῇ ἡ γνώμη τοῦ λαοῦ τῶν δύο ἐπαρχιῶν, καὶ ἡ ἰδέα αὕτη ἔγινε δεκτὴ. Ἀπὸ τῆς ὥρας δ' ἐκείνης τὸ ἀποτέλεσμα ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς ἐκλογικῆς δεξιότητος τῶν ἀντιπάλων φατριῶν καὶ ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς πίεσεως, ἣν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξασκήσῃ ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις καὶ ἡ ἄδεια τῆς Γαλλίας.

Ἡ ἐπταετὴς προθεσμία τῆς ἀρχῆς τῶν δύο ἡγεμόνων, ἡ προδιαγραφεῖσα ὑπὸ τῆς συμβάσεως τοῦ Μπάλτα Λιμάν, ἔληξε τῷ 1856, καὶ ἀντὶ τοῦ Στιρμπέγιου καὶ τοῦ Γρηγορίου Γκίκα, ἀμφοτέρων ἀφιλοκερδῶν ὑπερμάχων τῆς ἐνώσεως, ἡ Πύλη διώρισε δύο γενικοὺς διοικητάς, τὸν Ἀλέξανδρον Γκίκαν, τὸν γηραιὸν καὶ ἀνίκανον ὀσποδάρον τὸν ἐν ἔτει 1842 παυθέντα καὶ τὸν Θεόδωρον Μπάλσαν, οὗ ὁ ζῆλος ἐναντίον τῆς ἐνώσεως εἶχεν αὐξηθῇ ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ γείνῃ ἡγεμὼν χάριν ἀμοιβῆς τῶν ὑπηρεσιῶν πρὸς τοὺς προστάτας αὐτοῦ. Ἦτο φανερὸν εἰς πάντας, ὅτι ὁ πραγματικὸς ἀγὼν ἔμελλε νὰ διεξαχθῇ ἐν Μολδαβίᾳ, ἥτις, ἅτε οὐσα ἡ μικροτέρα Ἡγεμονία, εἶχε νὰπολέσῃ οὐκ ὀλίγα διὰ τῆς ἐνώσεως, ἐπιφερούσης, ὥς εἰκός, τὸν ὑποβιβασμὸν τοῦ Ἰασίου ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος πρωτευούσης εἰς τὴν τάξιν ἐπαρχιακῆς πόλεως. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἐγκαταλίπῃ αὐτόθι τὴν ἀρχὴν ὁ Γρηγόριος Γκίκας εἶχε παρασκευάσει τὴν ὁδὸν τῆς ἐνωτικῆς ἰδέας διὰ τοῦ διορισμοῦ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ ὥς νομαρχῶν, ἐν ᾧ ἀφ' ἐτέρου ὁ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας Στιρμπέγιου εἶχεν ἀπευθύνει εἰς τὸν Ναπολέοντα Γ' ὑπόμνημα ὑπὲρ τοῦ διορισμοῦ ξένου κληρονομικοῦ ἡγεμόνος. Ὁ δὲ Μπάλσας ἐματαίωσε τὸ ἔργον τοῦ προκατόχου, ὑποκαταστήσας ὥς νομάρχας ἀντὶ τῶν ἐνωτικῶν ὁπαδῶν τοῦ χωρισμοῦ τῶν Ἡγεμονιῶν καὶ συλλέξας ὑπογραφὰς ἐναντίον τῆς ἐνώ-

σεως. Ὅπισθεν δὲ τῶν διαδραματιζομένων ἴσταντο κατὰ τὸ σύνη-
 θες οἱ πρόξενοι τῶν δυνάμεων, τῶν μὲν Αὐστριακῶν βοηθούντων
 τοὺς ἐργαζομένους ἐναντίον τῆς ἐνώσεως, τοῦ δὲ Γάλλου προξένου
 Βίκτωρος Πλάς προστατεύοντος τοὺς ἐνωτικούς καὶ αὐτοῦ προστα-
 τευομένου ὑπὸ τοῦ Θουβενέλ, ὃν εἶδομεν ἐπ' ἐσχάτων ὡς πρέσβυν
 τῆς Γαλλίας ἐν Ἀθήναις, ἀλλ' ὅστις τότε ἐπρέσβευεν ἐν Κωνσταν-
 τινουπόλει. Ὁ θάνατος τοῦ Μπάσσα, ἡ ἐκκένωσις τῶν Ἡγεμονιῶν
 ὑπὸ τῶν αὐστριακῶν στρατευμάτων καὶ ἡ κατὰ Μάρτιον τοῦ 1857
 ἀφίξις τῆς διεθνοῦς ἐπιτροπείας τῆς ὑπὸ τῆς συνθήκης τῶν Παρι-
 σίων κατασταθείσης δὲν ἠλάττωσαν τὸν ἀνταγωνισμόν. Ὁ νέος γενι-
 κὸς διοικητὴς Νικόλαος Βογορίδης, υἱὸς τοῦ κατὰ τὰ ἔτη 1821 καὶ
 1822 περιβληθέντος τὴν αὐτὴν ἀρχὴν
 καὶ κατόπιν ἀναδειχθέντος ἡγεμόνος τῆς
 Σάμου, δὲν ἐτήρησε τὴν ὑπ' αὐτοῦ δο-
 θεῖσαν ὑπόσχεσιν, καθ' ἣν ἐμελλε νὰ
 σεβασθῇ τὰς ἐκδηλώσεις τῆς λαϊκῆς θελή-
 σεως. Καὶ ἐξελέχθησαν μὲν δύο διβάνια,
 πρὸς τὸν εἰδικὸν τοῦτον σκοπὸν συγκλη-
 θέντα καὶ ἀποτελούμενα τὸ μὲν ἐξ ἑκατὸν
 δώδεκα Βλάχων, τὸ δὲ ἐξ ὀγδοήκοντα
 καὶ τεσσάρων Μολδαβῶν πληρεξουσίων,
 ἀλλ' οἱ ἐκλογικοὶ κατάλογοι τῆς Μολ-
 δαβίας εἶχον παρασκευασθῇ κατὰ τοιοῦ-
 τον τρόπον, ὥστε οἱ γαιοκτῆμονες καὶ
 οἱ ἔχοντες ἐπιτήδευμα εἶχον δεκατευθῇ, ἅπαντας δὲ τοὺς ἄλλους
 ἐκλογεῖς ἐξουδετέρονεν ὀγκώδης πλειονοψηφία 167.222 ἀμαθῶν καὶ
 εὐκόλως παρασυρομένων χωρικῶν. Καὶ ὁ μὲν Ναπολέων διεμαρτυ-
 ρήθη καὶ ἠπειλήσεν, ὅτι θάποσύρῃ τὸν πρεσβευτὴν αὐτοῦ ἐκ τῆς
 Κωνσταντινουπόλεως, ἡ δὲ Ῥωσία, ἡ Πρωσσία καὶ ἡ Σαρδινία ὑπε-
 στήριξαν αὐτόν· ἀλλ' ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἀντετάσσετο εἰς τὴν ἐνωσιν,
 ἣν εἶχε καταστήσει νὰ θεωρῇ ὡς τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς διαμελισμὸν
 τῆς Τουρκίας. Ἀλλὰ συνδιαλλαγὴ τις ἐπετεύχθη κατὰ τινὰ ἐπίσκεψιν
 τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὰ ἐπὶ τῆς ἀγγλικῆς νήσου Βέκτεως (Wight)
 ἀνάκτορα τῆς Ὀσβόρνης. Καὶ δὴ ἡ Ἀγγλία προσεχώρησεν εἰς τὴν
 Γαλλίαν, ὅπως ἀπὸ κοινοῦ ἐνεργήσωσι παρὰ τῇ Πύλῃ περὶ ἀκρω-
 σεως τῶν ἐκλογῶν ἐν ἀμφοτέραις ταῖς Ἡγεμονίαις. Οὕτως ἡ Γαλ-
 λία προῆγε τὸ ζήτημα τῆς ἐνώσεως αὐτῶν. Τὴν φορὰν ταύτην ὁ

Θουβενέλ.

Βογορίδης ὑπῆρξεν ἀμερόληπτος, οὕτω δὲ, γενομένων ἐλευθέρων ἐκλογῶν ἐν Μολδαβίᾳ, τὸ ἐκλεχθὲν διβάνιον περιελάμβανε μόνον δύο ἀνθενωτικούς. Διὰ τῆς καταπληκτικῆς ταύτης πλειονοψηφίας ἔγινε δεκτὴ πρότασις συμπεριλαμβάνουσα τὰς τέσσαρας καιρίας διατάξεις τοῦ μολδαβικοῦ χάρτου, ἥτοι τὴν αὐτονομίαν καὶ οὐδετερότητα τῶν δύο Ἡγεμονιῶν, τὴν ἔνωσιν αὐτῶν εἰς ἓν καὶ μόνον κράτος, τὴν ἐπιλογὴν τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν μεταξὺ τῶν μελῶν τῶν βασιλευόντων ἐν Εὐρώπῃ οἴκων ἐπὶ τῷ ὄρφῳ, ὅτι οἱ κληρονόμοι αὐτοῦ ἔμελλον νὰ σπασθῶσι τὸ ὁρθόδοξον θρήσκευμα, καὶ τὴν κατάστασιν ἑνὸς καὶ μόνου κοινοβουλίου. Αἱ αὐταὶ δὲ τέσσαρες διατάξεις διευπλώθησαν ὑπὸ τοῦ διβανίου τῆς Βλαχίας, ἐν τῷ ὁποίῳ οἱ δύο προϋπάρχαντες ἡγεμόνες, ὁ Μπιμπέσκου καὶ ὁ Στιρμπέγιου, ἐθυσίασαν τὰς πιθανότητας ἰδίας ἑαυτῶν ἐνδεχομένης ἀναδειξέως ὑπὲρ ξένου, οὗ ὁ διορισμὸς ἔμελλε νὰ κατασιγάσῃ ἐπιχωρίους ἀντιζηλίας. Οὕτω τὰ διβάνια ἔδωκαν τὴν προσήκουσαν ἀπάντησιν εἰς τὰς ἀντιρρήσεις τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Τουρκίας, καθ' ἃς οἱ λαοὶ τῶν δύο Ἡγεμονιῶν ἐπεθύμουν νὰ μείνωσι κεχωρισμένοι. Ἦτο δὲ τώρα πλέον καθῆκον τῶν δυνάμεων συμφώνως πρὸς τὴν συνθήκην τῶν Παρισίων νὰ ἐξετάσωσι τὴν ἐκθεσιν τῆς ἐπιτροπείας καὶ νὰ συντάξωσι σύμβασιν περὶ τῆς ὁριστικῆς διοργανώσεως τῶν δύο ἐπαρχιῶν.

Ἡ σύμβασις αὕτη, ὑπογραφεῖσα ἐν Παρισίοις τῇ 7 Αὐγούστου 1858, ἐστηρίχθη ἐπὶ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Ναπολέοντος εἰς Ὀσβόρνην μᾶλλον ἢ ἐπὶ τῶν ψηφισμάτων τῶν παριστρίων διβανίων. Μάτην ὅτε Γλάδστων καὶ ὁ μέλλων λόρδος Σώλσβωρν συνηγόρησαν ὑπὲρ ἐνώσεως· ὅτε Δισραέλης καὶ ὁ Γλάδστων ἀντετάχθησαν εἰς αὐτήν. Χάρις δ' εἰς τὸν συμβιβασμὸν τὸν ἐπιτευχθέντα μεταξὺ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς γαλλικῆς ἔγινε δεκτὸν σχέδιον διοργανώσεως, ὅπερ οὔτε ἔνωσις ἦτο οὔτε χωρισμός. Καὶ δὴ αἱ δύο ἐπαρχίαι ἔμελλον νὰ ὀνομαζῶνται τὸ ἑξῆς «Ἡνωμέναι Ἡγεμονίαι τῆς Μολδαβίας καὶ Βλαχίας» καὶ ἔμελλον νὰ ἐξακολουθήσωσι διαμένουσαι ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου καὶ τὴν ἀπὸ κοινοῦ ἐγγύησιν τῶν δυνάμεων τῶν συνυπογραφασῶν τὴν συνθήκην τῶν Παρισίων. Ἡ δὲ Φοεσχάνη, ἡ ὥς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς ἀποτελοῦσα τὸ ἀμοιβαῖον σύνορον, ἐξελέχθη ὥς ἔδρα κεντρικῆς ἐπιτροπείας, συγκειμένης ἐξ ὀκτῶ Βλάχων καὶ ὀκτῶ Μολδαβῶν καὶ σκοπὸν ἐχούσης τὴν παρασκευὴν νόμων κοινῶν διὰ τὰς δύο Ἡγεμονίας, καὶ ὥς ἔδρα ὁμοσπονδιακοῦ ἐφετείου. Καὶ οἱ μὲν στρατοὶ ἔμελλον νὰ τύχωσι τῆς αὐτῆς διορ-

γανώσεως καὶ νὰ ἐνῶνται ἐν περιπτώσει ἀνάγκης ὑπὸ ἓνα κοινὸν ἀρχηγόν, διοριζόμενον ἐκ περιτροπῆς ὑπὸ ἑκατέρου ἡγεμόνος· ἀλλ' ἑκατέρα τῶν Ἡγεμονιῶν ἔμελλε νὰ ἐξακολουθήσῃ ἔχουσα ἰδίαν σημαίαν μετὰ τῆς προσθήκης κυανοῦ ἐπισείοντος, κοινοῦ εἰς ἀμφοτέρας. Ἀλλ' αἱ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐνωτικαὶ αὗται διατάξεις ἀντεσταθμίζοντο ὑπὸ τινων καθαρῶς ἀνθენωτικῶν καθορισμῶν, ὅποια ἡ ἐκλογή δύο ἰσοθίων ὁσποδάρων καὶ ἡ ἴδρυσις δύο βουλῶν ἐκλεγομένων διὰ νέου διατάγματος ἔχοντος ἐπταετὴ ἰσχύν· εἰς αὐτὰς δ' ἀνετίθετο ἡ ψήφισις νόμων εἰδικῶν δι' ἑκατέραν Ἡγεμονίαν. Ὁ δ' εἰς τὴν Τουρκίαν πληρωτέος φόρος ὠρίσθη εἰς 1.500.000 γρόσια διὰ τὴν μικροτέραν Μολδαβίαν καὶ εἰς 2.500.000 διὰ τὴν μεγαλειτέραν Βλαχίαν, ἀρχαὶ δὲ παραδεδεγμένοι παρὰ τοῖς ἐσπερίοις λαοῖς, ὡς ἡ ἰσότης ἀπάντων τῶν πολιτῶν πρὸ τοῦ εἰσπράκτορος τῶν φόρων καὶ ἡ κατάργησις ἀπάντων τῶν τιμαριωτικῶν προνομίων, ἐξαιρέσεων καὶ μονοπωλίων συνεδυάσθησαν μετὰ τῆς ἀποδοχῆς ἀπάντων τῶν Χριστιανῶν εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τελείων πολιτικῶν δικαιωμάτων. Ἀγροτικὴ δὲ μεταρρύθμισις ἔμελλε νὰ βελτιώσῃ παραχρῆμα τὴν τύχην τῶν Ῥωμάνων χωρικῶν. Ἐπικειμένης δὲ τῆς ἐκλογῆς τῶν νέων ἡγεμόνων ὑπὸ τῶν οἰκείων βουλῶν, ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις ἀνετέθη εἰς τρεῖς ἐπιτρόπους, διορισθέντας δυνάμει τῶν ἐπισήμων αὐτῶν ἀξιωματῶν ἐν ἑκατέρᾳ Ἡγεμονίᾳ. Οὕτως ἡ διπλωματία ἐφαντάσθη, ὅτι εἶχε λύσει τὸ ζήτημα τοῦ κάτω Δουνάβεως.

Ἀλλ' ἡ ἀνθρωπίνῃ φύσει εἶνε ἰσχυροτέρα τῶν ἐκ περγαμνηῆς δεσμῶν, καὶ οἱ πολύτροποι πολιτευταὶ τοῦ Βουκουρεστίου καὶ τοῦ Ἰασίου εὗρον μέσον ὅπως ματαιώσωσι τὰ ἔντεχνα μηχανεύματα τῶν δυνάμεων, ἀγωνιζομένων νὰ διατηρήσωσι κεχωρισμένας τὰς Ἡγεμονίας. Καὶ δὴ ἡ σύμβασις τῶν Παρισίων εἶχε προνοήσῃ περὶ πολλῶν περιπτώσεων, ἀλλ' οὐχὶ καὶ περὶ τῆς τότε συμβάσεως, τῆς ὑπὸ τῶν βουλῶν ἐκλογῆς ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀνδρὸς ὡς ὁσποδάρου. Καὶ τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς τοιαύτη ἐκλογή δὲν ἐπῆλθε καὶ παρ' αὐτοῖς, ἐπειδὴ ἐν Βλαχίᾳ καὶ οἱ τρεῖς ἐπίτροποι, ὧν καθῆκον ἦτο νὰ προβῶσιν εἰς τὰς ἐκλογὰς, ἀντέπραπτον εἰς τὴν ἔνωσιν καὶ εἶχον εὐμενῶς πρὸς τὴν ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνάρρησιν τοῦ ἑτέρου τῶν δύο προτέρων ἡγεμόνων, τοῦ Μπιμπέσκου ἢ τοῦ Στιρμπέγιου· ἀλλ' ἐν Μολδαβίᾳ δύο τῶν τριῶν ἦσαν ἐνωτικοί, ἀλλ' οὔτε οἱ ἐνωτικοὶ οὔτε οἱ ἀνθენωτικοὶ ἠδύναντο νὰ συμφωνήσωσι περὶ τοῦ οἰκείου αὐτῶν ὑποψηφίου. Εἶχε δὲ σχεδὸν ἤδη φθάσει ἡ κρίσιμος ἡμέρα

καὶ μικροῦ δεῖν εὔρισκε τοὺς ἑνωτικοὺς ἀναποφασίστους, ὅτ' ἐν κομματικῇ τινι συναθροίσει ἐν Ἰασίῳ ὁ Πιζόσκης ἐστήριξε τὰ νῶτα ἐπὶ τῆς θύρας, κρατῶν πιστόλιον ἀνὰ χεῖρας, καὶ ἠπείλησε ναυτοκτονήσῃ, ἂν οἱ συνάδελφοι δὲν ἤρχοντο εἰς λογικὰς σκέψεις πρὶν ἢ ἀποχωρήσωσιν ἐκ τοῦ δωματίου. Ταυτοχρόνως δὲ προέτεινε νέον ὑποψήφιον, τὸν συνταγματάρχην Κούζαν, Μολδαβὸν ἐκ Γαλαζίου, καταγόμενον ἐκ μικροῦ οἴκου εὐπατριδῶν, ὅστις εἶχε παράσχει δύο θύματα ὑπὲρ πατρίδος. Εἶχε δὲ τότε ὁ Κούζας, ὅστις ἦτο ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν, ἡλικίαν τριάκοντα καὶ ἑννέα ἐτῶν· εἶχε σπουδά-

Ἀλέξανδρος Ἰωάννης Κούζας.

σει τὰ νομικὰ ἐν Παρισίοις, εἶχεν ὑπηρετήσῃ ἐν τε τῷ δικαστηρίῳ καὶ τῷ στρατῷ καὶ εἶχεν ἀποβῇ δημοφιλῆς ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Βογορίδου, ἀποπονηθεὶς νὰ δεχθῇ τὴν νομαρχίαν τοῦ Γαλαζίου ἐν διαμαρτυρίᾳ ἐναντίον τῶν παρανομιῶν τοῦ προΐσταμένου. Καὶ τὸ μὲν Γαλάζιον εἶχεν ἐκλέξει αὐτὸν ἀρτίως βουλευτὴν, ἡ δὲ βουλὴ εἶχεν ἀναδείξει αὐτὸν ὁμοφώνως τῇ 5 Ἰανουαρίου ἡγεμόνα. Ἐναπέκειτο δὲ ἡ ἐξασφάλις τῆς ἐκλογῆς αὐτῆς ὑπὸ τῆς ἐν Βλαχίᾳ βουλῆς, ἐν ἣ ἔρχον τὴν πλειονοψηφίαν οἱ περὶ τὸν Μπιμπέσκου. Εὐτυχῶς οἱ Βλάχοι εἶχον ἀναμείνει νὰ ἴδωσι πῶς ἤθελον ψηφίσει οἱ Μολδαβοὶ, καὶ Μολδαβὸς τις πρόξενος εἶχε βεβαιώ-

σει αὐτοὺς, ὅτι ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ῥωσία εἶχον εὐνοϊκῶς πρὸς τὸν Κούζαν καὶ ἤθελον ἀναγνωρίσει τὸ τετελεσμένον γεγονός τῆς διπλῆς αὐτοῦ ἐκλογῆς. Τὴν ἡμέραν τῆς ψηφοφορίας ἐν Βουκουρεστίῳ οἱ ἑνωτικοὶ διωργάνωσαν διαδήλωσιν τοῦ λαοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ. Ὁ ὄχλος εἰσῆλασεν εἰς τὰς στοὰς τῆς βουλῆς, καὶ οἱ κρεοπῶλαι ἠκόνιζον τὰς μαχαίρας αὐτῶν κατὰ τρόπον ἐμφανῇ. Τὸ δὲ πρακτικὸν τοῦτο ἐπιχείρημα ἐνισχύθη δι' ἐκκλήσεως παρορμώσεως τοὺς μὲν πατριώτας νὰ ψηφίσωσιν ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως διὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Κούζα, τοὺς δὲ ὁπαδοὺς τοῦ Μπιμπέσκου, τοῦ προτέρου αὐτοῦ συνηγόρου, νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν τοιαύτην ἐκλογὴν. Πίσεις καὶ ἀρχαὶ ὑπερίσχυσαν,

καὶ ἡ βουλὴ τῆς Βλαχίας ἐξέλεξεν ὁμοφώνως τῇ 24 Ἰανουαρίου τὸν Κούζαν. Ὁ νέος ἡγεμὼν ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀλεξάνδρου Ἰωάννου Α΄. Ἡ ἐν τῷ προσώπῳ κοινοῦ ἡγεμόνος ἐνώσις εἶχε συντελεσθῇ.

Ἡ ἐκλογὴ εἶχε συμπέσει πρὸς καιρὸν εὐνοϊκὸν ἐν τῇ διεθνεῖ πολιτικῇ καταστάσει. Ἡ μὲν Αὐστρία, ἡ ἑτέρα τῶν κυρίως πρὸς τὴν ἐνώσιν ἀντιστρατευομένων δυνάμεων, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπέμβῃ ἔνεκα τοῦ πρὸς τὴν Ἰταλίαν πολέμου, καὶ ὁ Κούζας εἶχεν ἄρτι προβῇ εἰς μυστικὴν συμφωνίαν μετ' ἀπεσταλμένου τοῦ Κοσσοῦθ χάριν συμπράξεως μετὰ τῶν Οὐγγρων πατριωτῶν, ἧς ἀμοιβὴ ἐμέλλε νὰ εἶνε ἡ κατάληψις τῆς Βουκοβίνας. Ἡ δὲ Ἀγγλία ἀπέσυρε τὴν ἀντίστασιν αὐτῆς, καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ 1861 ὁ Κούζας ἔγινε δεκτὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ αἱ δυνάμεις αἱ ὑπογράψασαι τὴν συνθήκην τῶν Παρισίων ἀνεγνώρισαν τὴν ἐνώσιν. Ἡ κεντρικὴ ἐπιτροπεία τῆς Φοσχάνης κατηργήθη· αἱ δὲ δύο βουλαι καὶ οἱ ὑπουργοὶ οἱ ὄντες ἐν λειτουργίᾳ ἀπὸ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Κούζα συνεχωνεύθησαν, καὶ ἡ ἔδρα τῆς κυβερνήσεως μετετέθη εἰς τὸ Βουκουρέστιον. Τῷ δὲ 1862 συνῆλθεν ἡ πρώτη ἡνωμένη ῥωμανικὴ βουλὴ. Ἀναμετροῦντες δὲ τὸ παρελθόν, ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ Γλάδστων καὶ ὁ Σῶλσβαρν εἶχον δίκαιον ὄντες ὑπέρμαχοι τῆς ἐνώσεως, ἥτις ἤγαγεν εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ νῦν ἰσχυροῦ καὶ ἀκμαίου βασιλείου τῆς Ῥωμανίας.

Σχεδὸν δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, καθ' ὃν ὁ Κούζας εἶχεν ἀνέλθει τὸν θρόνον τῶν ἡνωμένων ῥωμανικῶν Ἡγεμονιῶν, ὁ Ἀλέξανδρος Καραγεώργεβιτς ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸν τῆς Σερβίας. Ἡ οὐδετερότης αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου εἶχεν ἐπαγάγει, καθ' ἃ εἶπεν εἰς τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὥς ἀνταμοιβὴν τὰ εἰς τὴν Σερβίαν εὐνοϊκὰ ἄρθρα τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων, ἅτινα μέγας ἐξουδετέρωσαν τὸ τουρκικὸν δικαίωμα τῆς φρουρᾶς. Ἀλλὰ τὸ φιλαυστριακὸν ἐκεῖνο πρόγραμμα τὸ ἐλκύσαν ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν συμπάθειαν τῶν ἐσπερίων δυνάμεων, ἀλλὰ μὴ καταστῆσαν αὐτὸν ἀγαπητὸν εἰς τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ λαόν, ἥτο τότε ἥττον ἀρεστὸν εἰς μίαν τῶν δυνάμεων ἔνεκα τῶν στενῶν μετὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον σχέσεων τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ῥωσίας. Οὕτω καθ' ὃν χρόνον ἐν Βελιγραδίῳ οἱ πρόξενοι τῶν δύο τούτων δυνάμεων συνέπραττον νῦν ἐναντίον τῆς αὐστριακῆς ἐπιδράσεως ἀνεκαλύφθη μετὰ τῶν γερουσιαστῶν συνωμοσία χάριν ἐκθρονίσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου διὰ τὸν λόγον, ὅτι ἥτο νευρό-

σπαστον τῆς Αὐστρίας. Ἀφροντιστῶν δὲ ὁ ἡγεμὼν περὶ τοῦ ἄρθρου ἐκείνου τοῦ συνταγματικοῦ χάρτου τοῦ 1838, καθ' ὃ ὠρίζετο, ὅτι γερουσιασταὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποστῶσι ποινὴν ἄνευ τῆς συναινέσεως τῆς Πύλης, ἐφυλάκισε τοὺς γερουσιαστὰς, δικασθέντας ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ. Τούτων ἑπτὰ κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον, ἀλλ' ἡ ποινὴ ἠλαττώθη εἰς ἰσόβιον εἰρκτὴν. Ἀλλ' ἡ παράνομος αὕτη πράξις προεκάλεσε τὴν ἐπέμβασιν τῆς Πύλης, ἥτις ἔστειλεν ἐπίτροπον εἰς Βελιγραδίον, ὅπως προβῇ εἰς ἀνακρίσεις. Ἐπὶ τούτοις δ' ὁ ἡγεμὼν ὑπεχώρησεν, ἠλευθέρωσε τοὺς αἰχμαλώτους, ἀπέδωκεν εἰς τοὺς ἐκπεσόντας γερουσιαστὰς τὸ ἀποβληθὲν ἄξιωμα, καὶ ἐσχημάτισε γαλλόφιλον ὑπουργεῖον, οὗ κυριώτατα μέλη ἦσαν ὁ Βοῦτσιτς καὶ ὁ Γκαρσάνιν. Ἀλλ' ἡ γερουσία, διεκδίκησασα οὕτω τὰ δικαιώματα αὐτῆς ἀπέναντι τοῦ ἡγεμόνος, ἐζήτησε νὰ ταπεινώσῃ αὐτὸν καὶ νὰ μεταβάλλῃ τὴν σερβικὴν πολιτείαν εἰς βενετικὴν ὀλιγαρχίαν. Πρότασις τρεῖς γενομένη δεκτὴ ὑπὸ τῆς γερουσίας ὥφειλε νὰ καταστῇ αὐτεπαγγέλτως νόμος καὶ ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως τοῦ ἡγεμόνος· οὕτω δ' ἔμελλε νὰ καταργηθῇ κατ' οὐσίαν ἡ ἀρνησικυρία αὐτοῦ. Κατὰ τὸν χρόνον δ' ἐκεῖνον ἐπεισόδιον μεταξὺ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς Πύλης ἐπηύξησε τὰς ὑφισταμένας δυσκολίας. Καὶ δὴ ὁ Ἄγγλος πρόξενος Fonblanque ἐκάθητο ἡμέραν τινὰ εἰς τὸ πρानὲς τοῦ τουρκικοῦ φρουρίου τοῦ Βελιγραδίου, τὸν ὥραϊον περίπατον τὸν γνωστότατον εἰς πάντα νεώτερον ἐπισκέπτῃν τῆς πόλεως ὑπὸ τὸ τουρκικὸν ὄνομα Καλιμεγδάν. Ἐν ᾧ δ' εἰστία τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ θέαν τοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς πεδιάδος τῆς ἐκτεινομένης πρὸ αὐτοῦ, ὑπέστη ἐπίθεσιν καὶ ἐτραυματίσθη ὑπὸ Μουσουλμάνου στρατιώτου, ἀνήκοντος εἰς τὴν τουρκικὴν φρουράν. Ἄλλοι δὲ Ἀλβανοὶ ἐπειράθησαν νὰ καταρρίψωσι τὸν ἱστὸν τῆς σημαίας ἀπὸ τῆς προσόψεως τοῦ προξενείου, καὶ ὁ σιρ Ἐρρίκος Bulwer, ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας, ὅστις συνέπεσε νὰ εὐρίσκηται ἐν Σεμλίνφ, ἠξίωσεν ἱκανοποίησιν παρὰ τῆς Πύλης, ἥς καὶ ἔτυχεν. Ἀλλ' αἱ ἐνέργειαι τοῦ Bulwer δὲν περιορίσθησαν εἰς ταῦτα καὶ μόνα· ἦλθεν εἰς ὁμιλίαν μετὰ τῶν Σέρβων ἡγετῶν, καὶ λέγεται, ὅτι συνεβούλευσεν αὐτοὺς νὰ καλέσωσιν ἐθνικὴν συνέλευσιν, τὴν συνήθη ἀγγλικὴν πανάκειαν, χάριν συζητήσεως τῶν κακῶν, ἅτινα ἔπασχεν ἡ χώρα αὐτῶν. Τοιαύτη συνέλευσις δὲν εἶχε συγκροτηθῇ ἐπὶ δεκαετίαν, οὐδ' εἶχε ποτε συνέλθει συνέλευσις ἐκλεγομένη ὑπὸ τῶν φορολογουμένων κατὰ τὸ εὐρωπαϊκὸν σύστημα. Ἀλλὰ παρὰ

τὰς ἀντιδράσεις τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Τουρκίας συνῆλθεν ἐν Βελιγραδίῳ τὸ συνέδριον ἐκεῖνο, κληθὲν ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς συνόδου αὐτοῦ « σκουψίνα τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου » καὶ συνιστάμενον ἐκ πεντακοσίων πληρεξουσίων, καὶ οἱ γερουσιασταὶ ἐπίστευσαν μωρῶς, ὅτι τῇ βοήθειᾳ αὐτοῦ ἔμελλον νὰ παλλαγῶσι τοῦ ἡγεμόνος καὶ ἀντικαταστήσωσιν αὐτὸν διὰ τινος τῶν ὀλιγαρχικῶν, ἴσως τοῦ Γκαρασάνιν.

Τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε πολὺ διάφορον τοῦ προσδοκηθέντος. Ἡ συνέλευσις δὲν ἐπεθύμει τὴν ὑποκατάστασιν ὀλιγαρχικῆς διοικήσεως εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἡγεμόνος· ἠύχετο δὲ μᾶλλον τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ ἄρχοντος κυβερνήτου δι' ἀνδρὸς σθεναροῦ. Διὸ, ἀφ' οὗ πρῶτον ἠξίωσεν, ὅπως τὸ ἐξῆς προκαλῆται ἐνιαυσία ἐξέτασις ἀπασῶν τῶν κυβερνητικῶν πράξεων, κατέκρινε τὴν οὐδετερότητα τοῦ ἡγεμόνος ἐπὶ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, καὶ ἀπῆτησε τὴν παραίτησιν αὐτοῦ. Οἱ τε ὑπουργοὶ καὶ οἱ γερουσιασταὶ συνεβούλευσαν αὐτὸν νὰ ὑποχωρήσῃ· ἀλλ' ἐκεῖνος κατέφυγεν εἰς τὸ τουρκικὸν φρούριον. Ἐπὶ τούτοις δ' ἡ συνέλευσις, ὅπως ἐκφοβήσῃ τοὺς ὀλιγαρχικοὺς, ἐπέμεινεν, ὅπως ὁ γηραιὸς Μίλος, ὁ ἥρως τοῦ δευτέρου ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶ-

Μίλος Ὀβρένοβιτς.

νος, ἀνακληθῇ ἐκ τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ ἐξορίας. Καὶ πρὸς ὥραν μὲν ὁ στρατὸς ἐσκόπησε νὰ προβῇ εἰς ἀντίδρασιν ἐναντίον τῆς συνελεύσεως πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον τῶν δύο προτέρων ἀντιπάλων, τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῆς γερουσίας. Ἀλλ' οἱ πολῖται ὑπεστήριξαν τὴν συνέλευσιν, καὶ οἱ πρόξενοι συνεβούλευσαν τὸν ἡγεμόνα νὰ ποδοκιμᾷ τὸν στρατόν. Τότε ἡ συνέλευσις ἐκήρυξε τὸν Ἀλέξανδρον Καραγεώργεβιτς ἔκπτωτον, καὶ διώρισε προσωρινὴν τριαρχίαν μέχρι τῆς καθόδου τοῦ Μίλος. Οὕτως ὁ λαὸς εἶχεν ἐγκαταλίπει τὸν ἡγεμόνα, καὶ ὑπελείπετο μόνον ἡ ἀπόφασις τῶν δυνάμεων. Καὶ ἡ μὲν Ῥωσία, ἥτις οὐδέποτε εἶχεν ὑπάρξει φίλη αὐτοῦ, ἐνέμεινεν εἰς τὸ δικαίωμα τῶν Σέρβων περὶ ἐκλογῆς τοῦ ἰδίου αὐτῶν ἄρχοντος.

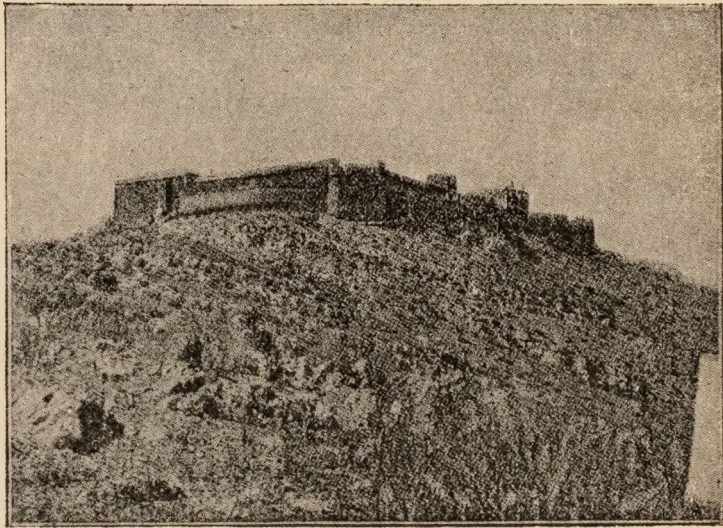
Ἡ δὲ Τουρκία, φοβουμένη τὴν αὔξησιν τῆς δυσαρεσκείας μεταξὺ τῶν νοτίων Σλάβων, καὶ ἡ Αὐστρία, ἐπιθυμοῦσα, ὅπως τὸ φρούριον τοῦ Βελιγραδίου μὴ περιπέσῃ εἰς τοὺς Σέρβους, φοβουμένους ἀκόμη μὴ παραβιάσωσι τὴν συνθήκην τῶν Παρισίων δι' ἐνόπλου ἐπεμβάσεως, ἐγκατέλιπον ἀμφοτέραι τὸν Καραγεώργεβιτς· ὁ δὲ Bulwer ἠγωνίζετο ὑπὲρ διατηρήσεως εἰρήνης. Κατὰ ταῦτα τῇ 22 Δεκεμβρίου ὁ Ἀλέξανδρος παρητήθη, καὶ διαβάς τὸν Δούναβιν ἔφυγεν εἰς Σεμλῖνον. Ἀλλ' ὁ πανοῦργος γηραιὸς αὐτοῦ διάδοχος ἠρνήθη νὰ δεχθῇ τὸ ἀξίωμα τὸ οὕτως ἀποδοθὲν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν πρὶν ἢ τύχῃ τῆς συναινέσεως τοῦ ἐπικυριάρχου σουλτάνου. Ἡ δὲ Πύλη δὲν ἐδίστασε νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ, ἀπλῶς παρασιωπήσασα τὰ περὶ τοῦ κληρονομικοῦ χαρακτῆρος, ὃν συνεταῦτισε μετ' αὐτῆς ἡ σερβικὴ συνέλευσις. Τούτων δὲ γενομένων, ὁ Μίλος ἐπανῆλθε τῇ 25 Ἰανουαρίου τοῦ 1859 ἐν τιμῇ μετὰ τοῦ υἱοῦ Μιχαήλ εἰς τὴν χώραν, ἣν εἶχεν ἐγκαταλίπει ὡς ἐξόριστος πρὸ εἴκοσιν ἐτῶν, καὶ κατήρξατο τῆς δευτέρας αὐτοῦ ἀρχῆς.

Εἶχε δὲ ὁ Μίλος ἡλικίαν ἐβδομήκοντα καὶ ἑννέα ἐτῶν, ὅτε ἀνεδείχθη καὶ πάλιν ἡγεμὼν, καὶ ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ δὲν ἦτο πλέον ἱκανὸς, ὅπως ὑποβληθῇ εἰς περιορισμούς. Καὶ δὴ πάραυτα ἐτράπη καὶ πάλιν εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν τῆς πρώτης αὐτοῦ ἡγεμονίας, διέλυσε τὴν συνέλευσιν, ἐξώρισε τοὺς κυριωτέρους τῶν ἀντιπολιτευομένων, καὶ ἔρριψε τὸν Βουῦτσιτς εἰς τὴν φυλακὴν, ὅπου ὁ πανίσχυρος ἐκείνους ἀρχηγὸς ἀπέθανεν ὑπὸ περιστάσεις μὴ ἀποκλειούσας τὴν ὑπόνοιαν δηλητηριάσεως. Καὶ ὅτε μὲν ἡ Πύλη ἀπήτησε νεκροψίαν, ὁ Μίλος δὲν ἀπεδέχθη αὐτήν, ὅτε δ' οἱ πρόξενοι ἐπεσκέφθησαν αὐτὸν ἐπισήμως, ἐδέχθη αὐτοὺς μετ' εὐπροσηγορίας ἅμα καὶ παρρησίας, εἰπὼν εἰς τὸν πρόξενον τῆς Ἀγγλίας, ὅτι ἐν Σερβίᾳ νόμος ἦτο ἡ θέλησις τοῦ ἡγεμόνος καὶ ὅτι οὔτε ἡ Πύλη οὔτε αἱ δυνάμεις ὤφειλον νὰ προστάττωσιν ἐν αὐτῇ. Συμφώνως δὲ πρὸς τὰς αὐταρχικὰς ταύτας γνώμας κατήργει τὰς ἀποφάσεις τῶν δικαστῶν καὶ ἡὔξησε τὴν ἰδίαν ἡγεμονικὴν χορηγίαν, ἐπιμελῶς ἀποκλείων ἐκ τῆς συνελεύσεως ἐκείνους, οὓς ἐχαρακτήριζεν ὡς ἀντιπροσώπους εὐρωπαϊκῆς παιδεύσεως. Ἀλλ' ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς πράγμασιν ἐπέδειξε πολὺν μεγαλειόταν σύνεσιν, ἀποστὰς ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπωφεληθῇ τὰς ἐναντίον τῆς Αὐστρίας καὶ ὑπὲρ τῆς Σαρδινίας συμπαθείας τοῦ λαοῦ αὐτοῦ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου τοῦ 1859 καὶ ὑποσχεθεὶς νὰποστείλῃ ὀπίσω τοὺς πρόσφυγας Βοσνίους, οἵτινες ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν αὐτοῦ

ἐπὶ τῷ ὄρω, ὅπως ἡ Πύλη ἀναγνώριση τὴν ἀρχὴν ἡγεμόνος τῆς Σερβίας ὡς κληρονομικὴν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Λαμβανομένης δὲ ὑπ' ὅσιν τῆς προβεβηκυίας ἡλικίας τοῦ Μίλος καὶ τῆς προςδοκωμένης ἐπὶ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ ἀμφισβητήσεως τῆς διαδοχῆς, ἐπειδὴ ἤδη ὑπῆρχε φήμη περὶ τῆς παλινορθώσεως τοῦ οἴκου τῶν Καραγεώργεβιτς δι' ἀναρρήσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου, τοῦ σημερινοῦ βασιλέως τῆς Σερβίας, οἱ τε Σέρβοι καὶ αἱ δυνάμεις ἀνησύχουν περὶ τῆς λύσεως τοῦ ἀκανθώδους τούτου ζητήματος. Σερβικὴ πρεσβεΐα ἐστάλη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀπέδειξε δι' ὑπομνήματος, ὅτι ὁ Μαχμούτ Β' εἶχε χορηγήσει τὴν κληρονομικὴν ἀρχὴν ἡγεμόνος εἰς τὸν Μίλος καὶ τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ τῷ 1830 καὶ τῷ 1838, ὅτι τὸ προνόμιον τοῦτο δὲν εἶχε παραγραφῇ ἔνεκα τῆς μεταβολῆς δυναστείας καὶ ὅτι ἀπετέλει «ἀγκυραν σωτηρίας» διὰ τὴν χώραν. Πρὸς τούτοις δ' ἡ ἐπιτροπεία ἐκείνη ἀπήτησε τὴν ἀναγκαστικὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σουλτανικοῦ φιρμανίου τοῦ 1830, ὅπερ ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς Μουσουλμάνους τὴν ἐν Σερβίᾳ διαμονὴν πλην ἢ ἂν ἀπετέλουν μέρος τῶν τουρκικῶν φρουρῶν. Ἡ διάταξις αὕτη εἶχε παραβαθῇ δι' ἄλλον φιρμανίου τοῦ 1833, ἐπιτρέποντος εἰς μὲν τοὺς Μωαμεθανοὺς κατοίκους τοῦ Βελιγραδίου νὰ διαμένωσιν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐπ' ἀόριστον, ἐπειδὴ διὰ τουρκικοῦ σοφίσματος καὶ ῥωσικῆς ἀποφάσεως ἡ τότε πόλις τοῦ Βελιγραδίου εἶχε χαρακτηρισθῇ ὡς «φρούριον», εἰς δὲ τοὺς ἐν ἄλλοις μέρεσι τῆς Σερβίας οἰκοῦντας νὰ ἐξακολουθήσωσι διατρίβοντες αὐτόθι ἐπὶ ἕτερα πέντε ἔτη. Πράγματι μέχρι τοῦ 1860 καὶ ὑπερέκεινα ῥυπαρὸς μωαμεθανικὸς πληθυσμὸς ἐρυτοζῶει ἀκόμη κάτωθεν τῆς σκιᾶς τοῦ φρουρίου, τῆς αἰτίας ἐκείνης συγχῶν ἐρίδων καὶ τοῦ ἀντικειμένου ἀντιδιαφερομένων δικαιοδοσιῶν. Τέλος δὲ ἀντὶ τοῦ καταστατικοῦ χάρτου τοῦ 1838, τῆς ῥύζης συγκρούσεων μεταξὺ τῆς Πύλης καὶ τῆς σερβικῆς γερουσίας, οἱ Σέρβοι ἠξίωσαν νὰφεθῶσιν ἐλεύθεροι, ὅπως προβῶσιν εἰς τὴν σύνταξιν σχεδίου πολιτεύματος προςαρμοζομένου εἰς τὰς ἀνάγκας αὐτῶν. Πρὶν δ' ἢ ἐκπληρωθῶσιν αἱ ἀξιώσεις αὗται, ἀπέθανεν ὁ Μίλος τῇ 14 Σεπτεμβρίου 1860 ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἣν κατῴκει μεταξὺ τῶν δένδρων τοῦ Torchider, τοῦ ἄλλους τοῦ Βελιγραδίου. Ἡ οἰκία δ' ἐκείνη διετηρήθη οἷα ὑπῆρχε κατὰ τὸν χρόνον τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καὶ ἐκεῖ ὁ περιηγητὴς δύναται νὰ ἴδῃ ἀκόμη τὴν συλλογὴν ὀπωρῶν ἐκ κηροῦ καὶ τὰ ἱμάτια τοῦ δευτέρου ἰδρυτοῦ τῆς νέας Σερβίας, ἀνδρὸς, ὅστις παρὰ τὰ ἐλαττώματα τῶν χρόνων αὐτοῦ καὶ τῆς χώρας ὑπῆρ-

ξεν οὐχ ἦττον τῶν ἐπιφανῶν ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες ἐπὶ ἱστορικῆς κονίστρας εὐρυτέρας ἤθελον ἀξιοθῆ ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν τοῦ ἐπιθέτου Μέγας.

Ὁ δὲ Μιχαὴλ Ὁβρένοβιτς Γ', ὅστις μετὰ τὴν πάροδον δεκαοκτῶ ἐτῶν τὸ δεύτερον νῦν ἀνέβη τὸν θρόνον, ἀντεπρὸςώπενε νέαν ἐποχὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Σερβίας. Ὁ ἡγεμὼν ἦτο τότε ἀνὴρ ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας, ὅστις εἶχεν ἐπιδημήσει εἰς εὐρωπαϊκὰς πρωτευούσας καὶ εἶχε ποτισθῇ ἰδέας πολὺ διαφόρους τῶν τοῦ τραχέος γεννή-

Τὸ φρούριον τῆς παραλίας Ἀστρους (Ἴδε ἀνωτέρω σ. 109).

τορος. Τὸ πρὸς τὸν σερβικὸν λαὸν διάγγελμα τοῦ Μιχαὴλ ἐκήρυτεν, ὅτι ἐπὶ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ὁ νόμος ἔμελλε νὰ εἶνε κυρίαρχος· οἱ δὲ νόμοι οἱ ψηφισθέντες ὑπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ συνελεύσεως, εἰσάγοντες καθολικὸν φόρον τοῦ εἰσοδήματος, ἐθνικὴν πολιτοφυλακὴν πεντήκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν μετὰ Γάλλου ἀξιωματικοῦ ὡς ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν καὶ νομοθετικὸν σῶμα, βασιζόμενον ἐπὶ τῆς πληρωμῆς φόρων καὶ προωρισμένον νὰ συνέρχηται κατὰ τριετίαν, ἀπεκάλυψαν πόθον ἀναδιοργανώσεως τῆς χώρας, προκαλέσαντα τὰς ὑπονοίας τῆς Πύλης. Ἐπωφεληθεῖς δὲ τὴν εὐρωπαϊκὴν συνδιάσκεψιν τὴν γενομένην τῷ 1861 ἐν Κωνσταντινουπόλει χάριν τῆς τυπικῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἐνώσεως τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας,

ὑπεκίνησε τὸ σερβικὸν ζήτημα καὶ ἰδίως ἐπέμεινεν, ὅπως οἱ ἔτι ἐκτὸς τῶν φρουρίων ἐν Σερβίᾳ διαμένοντες Τοῦρκοι ὑπαχθῶσιν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν σερβικῶν δικαστηρίων. Καὶ ἡ μὲν Τουρκία ὑπέβαλε διαμαρτυρίαν εἰς τὰς προστατίδας δυνάμεις, ὁ δὲ λόρδος Ῥῶσσελ, ὢν τότε ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν ἐν Ἀγγλίᾳ, ἀνέλαβε τὴν ὑπὲρ τῆς Πύλης συνηγορίαν ἐκ φόβου μὴ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Σερβίας περιστήσῃ εἰς κίνδυνον τὴν ἀκεραιότητα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Καὶ ὅμως, πρὶν ἢ παρέλθῃ πολὺς χρόνος, συνέβη γεγρονός, ὅπερ ἀπέδειξε τὴν πρακτικὴν ὁρθότητα τῆς σερβικῆς ἀξιώσεως. Ἀλλὰ κανονιοβολισμὸς ὀλίγων ὥρῶν ἐξηλέγχθη κατὰ τὸ σύνθηθες εὐγλωττότερος παντὸς διπλωματικοῦ ἐγγράφου.

Ὁ ἱατρὸς τοῦ Μίλος, ὁ Cuniberts, εἶχε προεῖπει πρὸ ἐτῶν, ὅτι ἡμέραν τινὰ ἡ συνοίκησις Τούρκων καὶ Σέρβων πλησίον ἀλλήλων ἐν Βελιγραδίῳ ἔμελλε νὰ προκαλέσῃ ἀναποφεύκτως αἱματηρὰν συγκρουσιν μεταξὺ αὐτῶν. Ὁ Ἀγγλος περιηγητὴς Denton, ὅστις ἐπεσκέφθη τὸ Βελιγράδιον τὸ ἔαρ τοῦ 1862, παρετήρησε τὸ ἀνώμαλον φαινόμενον φρουρᾶς ἀναμιξῇ ἐκ Τούρκων καὶ Σέρβων συνισταμένης, ἣτις περιεπόλει νύκτωρ περὶ τὰ φθίνοντα «ὄχυράματα», «τέσσαρας ἡρημωμένας πύλας», τάφρον «ποὺ καὶ ποὺ κεχαρακωμένην» καὶ «τὰ λείψανα ἐνίων ἐκ χώματος περιταφρευμάτων», ἅτινα πάντα ἐδήλουν τὰ ὅρια τῆς ἀρχαίας ἢ τουρκικῆς πόλεως τῆς λεγομένης Dortjol. Ἐπὶ τοσοῦτον δ' εἶχε κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον αὐξήσει τὸ Βελιγράδιον, ὥστε ἡ πύλη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, «ἡ ἡρειπιωμένη καμάρα», ἣτις μόνῃ παρεῖχεν «ἐννοιάν τινα ἐρύματος», εὗρίσκετο «ἐν τῷ κέντρῳ» τῆς πόλεως. Αὕτῃ ἡ τουρκικὴ συνοικία τῆς πόλεως ἦτο κατάμεστος χριστιανικῶν οἰκιῶν, καὶ οὐδὲν διετήρει τοὺς ὑπολειπομένους ἐν Βελιγραδίῳ Τούρκους πλὴν τῆς πολιτικῆς τῆς Πύλης, ἣτις ἐθεώρει ἕκαστον Τοῦρκον κάπηλον ἐν Σερβίᾳ ὡς δυνάμενον ἐν περιπτώσει ἀνάγκης νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πυροβολητῆς, οὗ αἱ ὑπηρεσίαι ἡμείβοντο ἐκ προκαταβολῆς διὰ μικροῦ ἐνιαυσίου μισθοῦ πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὡς εἶκός, ἡ σερβικὴ κυβέρνησις, ἅτε ἀποβάσα μᾶλλον ἀνεξάρτητος, εὗρισκε τὴν τοιαύτην κατάστασιν πραγμάτων ἀφόρητον. Ἡ κανονικὴ φρουρὰ τετρακισχιλίων Τούρκων στρατιωτῶν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ ἦτο ὀλιγώτερον ἀπεχθὴς ἢ ἡ ὕπαρξις τοῦ τουρκικοῦ ἐκείνου ἐναποθηκεύματος ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς σερβικῆς πρωτευούσης.

Τῇ 3 Ἰουνίου 1862 διαμάχη, ἐπελθοῦσα παρὰ τι ὀχύρωμα πλη-

σίον τοῦ συνόρου μεταξὺ τῆς τουρκικῆς συνοικίας καὶ τῶν σερβικῶν, ἀπέληξεν εἰς τὸν φόνον δύο Σέρβων ὑπὸ δύο Τούρκων στρατιωτῶν. Σέρβοι ἀστυφύλακες συνέλαβον τοὺς στρατιώτας ἐκείνους καὶ ἤγαγον αὐτοὺς εἰς τὸν τουρκικὸν ἀστυνομικὸν σταθμὸν, ὅτε ὁμοθρονία πυροβολισμῶν ἐρρίφθη ἐκ τοῦ κτιρίου ἐκείνου εἰς τὰς τάξεις αὐτῶν μετ' ὀλεθρίων ἀποτελεσμάτων. Τότε ἤρχισε γενικὴ σύγκρουσις, καὶ ὁ ὄχλος εἰσώρμησεν εἰς τὰ τουρκικὰ ἐργαστήρια. Καὶ ὁ μὲν ἡγεμὼν ἀπουσίαζεν ἐκ Βελιγραδίου, ἀλλ' ὁ πρωθυπουργὸς Ἡλίας Γκαρασάνιν καὶ τὸ προξενικὸν σῶμα ἐνέτειναν τὰς προσπάθειάς αὐτῶν, ὅπως ἀποκαταστήσωσι τὴν τάξιν. Τέλος δ' ὁ Ἄγγλος πρόξενος Longworth κατώρθωσε νὰ πείσῃ τὸν πασσᾶν τὸν ἔχοντα τὴν διοίκησιν ἐν τῷ φρουρίῳ νὰ ποσύρῃ ἐκ τῆς πόλεως τοὺς ἀστυφύλακας αὐτοῦ ἐπὶ τῷ ὄρῳ, ὅτι ὁ Γκαρασάνιν θὰ ἐγγυηθῇ τὴν ἀσφαλῆ αὐτῶν ἔξοδον. Ὁ δὲ ὑπόλοιπος μωαμεθανικὸς πληθυσμὸς ἠκολούθησε τὴν φρουράν, καὶ ἐφαίνετο ἀποκατασταθεῖσα ἡ τάξις. Ἀλλὰ τὴν πρωίαν τῆς 5 Ἰουνίου, κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν, καθ' ἣν οἱ πρόξενοι ἐπορεύοντο πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ πασσᾶ, τὸ φρούριον αἴφνης ἤρχισε βάλλον ἐναντίον τῆς πόλεως καὶ ἐβομβάρδιζε τὸ Βελιγράδιον ἐπὶ πέντε ὅλας ὥρας. Ὁ ἡγεμὼν ἔσπευσε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πρωτεύουσιν. Ὁ πασσᾶς ἐπείσθη ὑπὸ παραστάσεων τῆς Αὐστρίας καὶ διετάχθη ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ νὰ παύσῃ τὸ πῦρ, καὶ, ὅπως ἐμπνευσθῇ θάρρος, οἱ γενικοὶ πρόξενοι τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας προεχώρησαν, περιβεβλημένοι ἀδιάβροχα, εἰς μέσας τὰς τάξεις τῶν τουρκικῶν καὶ σερβικῶν πυροβόλων. Ὁ πασσᾶς ἀνεκλήθη, Ὁθωμανὸς ἐπίτροπος ἐστάλη εἰς Βελιγράδιον, καὶ συνῆλθεν ἐν Κωνσταντινουπόλει συνδιάσκεψις τῶν δυνάμεων. Ἐπετεύχθη δὲ ἡ εὔρεσις μέσης λύσεως μεταξὺ τῶν δύο ἄκρων, τῆς τουρκικῆς ἀπαιτήσεως περὶ παλινρθώσεως τῶν πραγμάτων εἰς τὸ πρότερον καθεστῶς καὶ τῆς σερβικῆς ἀξιώσεως περὶ ἀποχωρήσεως ἀπάντων τῶν Τούρκων ἐκ Σερβίας. Καὶ ὁ μὲν Ῥώσσελ εἶχεν ἤδη ἀποφανθῇ, ὅτι ἡ λογικὴ τῶν πραγμάτων ἀπηγόρευε τὴν ἀποδοχὴν τῆς τουρκικῆς ἀξιώσεως, τὸ δὲ εἰκοστὸν ἔνατον ἄρθρον τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων τὴν τῆς σερβικῆς· ὁ δὲ Bulwer ἐξέθηκεν ἐν τῇ συνδιασκέψει τὰς κυρίας αὐτοῦ ὁδηγίας. Ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας ἐξῆρεν, ὅτι ἡ ἐκκένωσις τοῦ φρουρίου τοῦ Βελιγραδίου ἔμελλε νὰ ἐξερεθίσῃ τοὺς ἐν Αὐστρίᾳ Σέρβους. Τέλος δὲ συμφωνήθη, ὅπως οἱ Τούρκοι ἐγκαταλίπωσι τὴν τουρκικὴν συνοικίαν τοῦ Βελιγραδίου, παρακρατοῦντες

τὸ φρούριον, καὶ ἐκκενώσωσι τὸ φρούριον τοῦ Σοκόλ πλησίον τῶν συνόρων τῆς Βοσνίας καὶ τὴν Οὐγίτσε, ἔχον ἰδιαίτως στρατηγικὴν σημασίαν, ἅτε δεσπόζον τῆς διὰ τοῦ σαντζακίου τοῦ Νοβιπαζάρ συγκοινωνίας μετὰ τοῦ Μαυροβουνίου. Τὰ δύο ταῦτα φρούρια κατεσκάφησαν καὶ εἶνε σήμερον γραφικὰ ἐρείπια· ἡ δὲ τουρκικὴ συνοικία τοῦ Βελιγραδίου, ἑξαιρουμένων τῶν Ἰουδαϊκῶν οἰκιῶν, δύο τζαμιῶν, ὧν τὸ ἕτερον χρησιμεύει νῦν παραδόξως ὡς γαζόμετρον, μιᾶς παρατυχούσης βρύσεως καὶ τῶν ἡρειπωμένων λειψάνων τῆς πύλης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπλῆς σκιᾶς ἀρχαίου μεγαλείου, κατηδαφίσθησαν. Αἱ δὲ τουρκικαὶ φρουραὶ διετήρησαν μόνον τὰ παραποτάμια φρούρια, τὸ Shabatz παρὰ τὸν Σᾶον, τὴν Σεμένδριαν, τὸ Φετισλάμ καὶ τὸ νησιωτικὸν φρούριον τοῦ Ἀδὰ Κάλς παρὰ τὸν Δούναβιν, ὡς καὶ τὴν ὀχυρὰν θέσιν τοῦ Μικροῦ Ζβόρνικ παρὰ τὸν Δρῖνον ἀπέναντι τῆς ὁμωνύμου μεγαλειτέρας πόλεως τῆς Βοσνίας. Οἱ δὲ Μωαμεθανοὶ κάτοικοι ὤφειλον νὰ πωλήσωσι τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν καὶ νὰ ἐγκαταλίπωσιν ὡς τάχιστα τὴν Σερβίαν. Ἡ δὲ πρότασις τοῦ Bulwer, ὅπως ὁ σερβικὸς στρατὸς, ὃν ἐθεώρει ὑπεράγαν μέγαν διὰ κράτος ὑποτελὲς, περιορισθῇ εἰς δωδεκασχιλίους ἄνδρας, ἀπερρίφθη χάρις εἰς τὴν διπλωματικὴν δραστηριότητα τοῦ Ἰωάννου Ῥίστιτς, τοῦ μέλλοντος ἄρχοντος καὶ πρωθυπουργοῦ.

Ὁ Μιχαὴλ εἶχε πεισθῇ νὰ δεχθῇ τὴν μέσσην ἐκείνην λύσιν ἕνεκα τοῦ ἀποτελέσματος τῆς πρὸς τὴν Τουρκίαν ῥήξεως, ἣν εἶχεν ἀποτολμήσει συγχρόνως νάναλάβῃ τὸ ἀδελφικὸν σερβικὸν κράτος. Ἀπὸ τῆς προϋποτιθεμένης ἐν Παρισίοις εἰρηνεύσεως τῆς ἐγγὺς Ἀνατολῆς οἱ Μαυροβούνιοι εἶχον πολεμήσει δις ἐναντίον τῶν πατροπαράδοτων ἐχθρῶν. Παρὰ τὰς προσπάθειάς τοῦ Δανήλου περὶ διατηρήσεως εἰρήνης ἢ δολοφονία Μαυροβουνίου ἱερέως, οὗ ἡ κεφαλὴ εἶχεν ἐκτεθῇ ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ συνοριακοῦ φρουρίου τοῦ Σποῦι, εἰς ἣν ἐπηκολούθησεν ἐπιδρομὴ τῶν κατοίκων αὐτοῦ χάριν ἀρπαγῆς προβάτων, ἐξηνάγκασεν εἰς τυπικὴν διαμαρτυρίαν. Ἀντὶ δὲ πάσης ἀπαντήσεως οἱ Τοῦρκοι συνεκέντρωσαν τὰς ἐν Ἑρζεγοβίνῃ φρουράς αὐτῶν εἰς τὰ σύνορα τοῦ Μαυροβουνίου. Οἱ κάτοικοι τῆς Σουτορίνας, τῆς μακρᾶς καὶ στενῆς λωρίδος τῆς Ἑρζεγοβίνης, ἣν ὁ ἀπὸ τῆς Βενετίας φόβος εἶχεν ἀγάγει τοὺς Ῥαγουζαίους νὰ παραχωρήσωσι κατὰ τὴν συνθήκην τοῦ Πασσάροβιτς εἰς τοὺς Τούρκους καὶ ἥτις τότε κατήρχετο εἰς τὴν θάλασσαν δίκην γηπέδου συμπεριελημμένου εἰς τὴν Δαλματίαν, ἀντέστησαν μετ' ἐπιτυχίας εἰς τὴν προ-

χώρησιν τῶν Τούρκων, βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν Μαυροβουνίων. Ἐν ἡ δύο χωρία τῆς παραλίας τοῦ Ἀδρίου προεκκήρυξαν τὴν ἔνωσιν αὐτῶν μετὰ τῆς ἡγεμονίας ταύτης, καὶ Μαυροβούνιος τις γερουσιαστής ἐκυρίευσεν ἐπὶ τινὰ χρόνον τὸ προσκείμενον φρούριον τῆς Σπίτσας παρὰ τὸν ὄρμον τοῦ Ἀντιβάρεως, ὅπερ ἔμελλε νὰ ποθῇ γνωστότατον εἰς τοὺς Εὐρωπαίους μετὰ εἴκοσι καὶ μετὰ πεντήκοντα ἔτη. Ὁ δὲ Δανῆλος ἀπηύθυνεν εἰς τοὺς Παρισίους, τὴν Βιέννην καὶ τὴν Πετρούπολιν ἔκκλησιν, ἥς ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ὁ εἰς τὴν Ῥαγοῦζαν κατάπλους γαλλικῆς μοίρας καὶ μιᾶς ῥωσικῆς φρεγάτας χάριν ἐπαγρυπνήσεως ἐπὶ τῶν γενησομένων. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ Χουσεῖν πασσᾶς ἔλαβε διαταγὴν νὰ καταλάβῃ τὸ ἔδαφος τοῦ Γκραχόβου, ὅπερ κατὰ τὴν γενομένην τῷ 1842-3 συνδιαλλαγὴν εἶχε μείνει οὐδέτερον. Ἐπὶ δὲ τοῦ βραχέως πεδίου τοῦ Γκραχόβου ὁ πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ ἡγεμόνος Μίρκος ἐν δύο ἀλλεπαλλήλοις μάχαις, συγκροτηθείσαις τῇ 30 Ἀπριλίου καὶ τῇ 1 Μαΐου, κατενίκησε τελείως τὴν πολλῶ πολυαριθμοτέραν τουρκικὴν στρατιάν. Αὐστριακὸς ἀξιωματικὸς ὀλίγῳ ἀργότερον ἠρίθμησεν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης 2237 σκελετοὺς. Πολλαὶ τουρκικαὶ σημαῖαι, πυροβόλα καὶ λάφυρα περιῆλθον εἰς τοὺς Μαυροβουνίους, καὶ ἀγγλικά μετάρλια, ἀποκτηθέντα πρὸ τῆς Σεβαστουπόλεως, πωληθέντα ἐκόσμησαν τὴν Κετίγγην. Τὸ Γκραχόβον θεωρεῖται καταλαβὸν ἐν τῇ μαυροβουνιωτικῇ ἱστορίᾳ τὴν θέσιν ἄλλου Μαραθῶνος, καὶ μετὰ πεντήκοντα ἔτη ὁ ἡγεμὼν Νικόλαος ἐτέλεσε πανηγυρικῶς τὴν ἀμφιετηρίδα τῆς νίκης τοῦ πατρός. Οἱ Τοῦρκοι ἀπεσύρθησαν, καὶ συνδιάσκεψις πρεσβευτῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ φθινόπωρον ἤγαγεν εἰς ἀναθεώρησιν τῶν συνόρων τοῦ Μαυροβουνίου, δι' ἧς προσετέθη εἰς τὴν ἡγεμονίαν ταύτην ἡ περιοχὴ τοῦ Γκραχόβου μετὰ τῶν παρακειμένων διαμερισμάτων τῆς Ῥουδένης, τῆς Τζούπας καὶ τοῦ ἄνω Βασσόγιεβιτς. Οὕτως εἰς τὰ ἔτη τῆς ἀρχῆς τοῦ Δανήλου δύναται νὰ προσγραφῇ πλὴν τῆς καταργήσεως τοῦ θεοκρατικοῦ πολιτεύματος ἐν Μαυροβουνίῳ ἱκανὴ αὔξησις τοῦ ἐδάφους αὐτοῦ. Πρὸς τούτοις δ' εἶχεν εἰσαγάγει τῷ 1858 νέον κώδικα τιμωροῦντα τὴν ληστείαν, καίπερ δικαιολογουμένην ἐν τῇ κοινῇ γνώμῃ, διότι εἶχε γαίνει χρῆσις αὐτῆς ἐναντίον τῶν Τούρκων, καὶ καταδικάζοντα αὐστηρῶς τὴν κλοπὴν, εἶχε συμπληρώσει τὸ ἐπὶ τῶν προκατόχων αὐτοῦ σῶμα τῶν *περιανίξ*, ἥτοι σωματοφυλάκων, εἰσαγαγὼν τακτικὸν σύστημα στρατολογίας καὶ στρατιωτικὴν ἱεραρχίαν, εἶχε δὲ συστήσει καὶ εἶδος

λυκείου ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ ἀνακτόρῳ, ἐν ᾧ ἐνίστε ἐδίδασκεν αὐτὸς ὡς καθηγητής. Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα δὲν ἦτο δημοφιλής, καὶ ἀπέθανε, καθ' ἃ συνήθως οἱ ἡγεμόνες τῶν Βαλκανίων, δολοφονηθεῖς. Τῇ 1 Αὐγούστου 1860 ὁ ἡγεμὼν καὶ ἡ ἡγεμονία, οἵτινες ἔκαμνον λοιπὰ ἐν Περτσάνῳ, κειμένῳ κατὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ κόλπου τοῦ Καττάρου, περιεπάτουν ἀνὰ τὴν προκυμαίαν τοῦ Καττάρου, ὅτε Μαυροβούνιός τις ἐξόριστος, καλούμενος Kadich, ἐπυροβόλησεν αὐτὸν καθ' ἣν στιγμήν ἐβόηθει τὴν ἡγεμονίην νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἄκατον αὐτοῦ. Τὸ θῦμα ἐξέπνευσε τὴν ὑστεραίαν, ὁ δὲ δολοφόνος ἀπηγγονίσθη χωρὶς νὰ ὁμολογήσῃ τοὺς συνενόχους. Καί τινες μὲν ἀπέδωκαν τὸ ἔγκλημα εἰς πολιτικά αἵτια, ἄλλοι δ' εἰς ἐκδίκησιν προσωπικὴν· αἱ δὲ κακαὶ γλῶσσαι τῆς Κετίγνης ἐθεώρησαν αὐτὸ προελθὼν ἐκ τῆς μανίας ἀδικηθέντος συζύγου. Ἡ ἡγεμονία ἄνευ ἀναβολῆς ἠκολούθησε τὸν νεκρὸν εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ὅπου κεῖται ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας τοῦ μοναστηρίου. Ἐπειδὴ δ' ὁ Δανῆλος εἶχεν ἀφήσει μόνον μικρὰν θυγατέρα, καλουμένην Ὀλγαν, ἡ διαδοχὴ περιῆλθε κατὰ τὰ συμπεφωνημένα εἰς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Νικόλαον, διότι ὁ Μίρκος, ὁ πατὴρ τούτου, ἐθεωρεῖτο ὡς ὑπεράγαν φιλοπόλεμος καὶ ὑπὲρ τὸ δέον ἐστερημένος εὐρωπαϊκῆς μορφώσεως, ὥστε νὰ κυβερνήσῃ τὸ Μαυροβούνιον ἐν καιροῖς οὕτω κρισίμοις. Ὁ δὲ ἥρως τοῦ Γκραχόβου, ὃν ὁ λαὸς ἐκάλει «τὸ ξίφος τοῦ Μαυροβουνίου», ἵστατο μετὰ φιλοπατρίας παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ υἱοῦ, καθ' ἃ πρὸ ἐννέα ἐτῶν εἶχε συναινέσει εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἰδίου νεωτέρου ἀδελφοῦ, καὶ ὑπηρετεῖ μετ' εὐχαριστήσεως τὸν νέον ἡγεμόνα ὡς πρόεδρος τῆς γερουσίας, ἀντιπροσωπεύων ἐν τοῖς συμβουλίοις αὐτοῦ τὸ ἀρχαῖον, ἀποκλειστικῶς μαυροβουνιωτικὸν πνεῦμα τῶν θεωρούντων μετὰ δυσπιστίας τὰς γαλλικὰς ἐπιδράσεις καὶ τὴν εὐρωπαϊκὴν ἀγωγὴν, ἀντιπροσωπευομένην ὑπὸ τῆς μεμορφωμένης καὶ φιλοδόξου χήρας ἡγεμονίας Δαρίγκας.

Ὁ Νικόλαος Α΄ εἶχε μόλις ἡλικίαν δεκαεννέα ἐτῶν, ὅτε ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν, τὴν μακροτάτην καὶ ἐνδοξοτάτην παντὸς ἄλλου Μαυροβουνίου ἡγεμόνος. Ἀποσταλεῖς ἐν παιδικῇ ἡλικίᾳ, ὅπως διαμείνῃ παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ τῆς μελλούσης ἡγεμονίας Δαρίγκας ἐν Τεργέστη, εἶχε χάρις εἰς τὴν γενναιοδωρίαν τοῦ Ναπολέοντος Γ' συμπληρώσει ἐν Παριίοις, ἐν τῷ λυκείῳ Λουδοβίκου τοῦ Μεγάλου, τὴν ἀγωγὴν τὴν ἀρξάμενην ἐν τῇ κοσμοπολιτικῇ ἐκείνῃ παραθαλασσίᾳ πόλει. Ἀλλ' ὥς συμβαίνει εἰς ἅπαντας τοὺς ἀληθινούς ὀρεσι-

βίους, ἡ καρδία αὐτοῦ ἐστρέφετο πάντοτε πρὸς τὴν γενέτειραν, καὶ ἡ ἀφοσίωσις αὐτοῦ εἰς τὰ τραχέα ὄρη τῆς πατρίδος κατέστησεν αὐτὸν ἱκανὸν νὰ συγκεράσῃ ἐπιτυχῶς ἐν περιόδῳ μεταβατικῇ τὰς ἀρχαίας ἐθνικὰς παραδόσεις πρὸς τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἑσπερίας. Καὶ ἡ μὲν χήρα ἡγεμόνη ἤλπιζεν, ὅτι θὰ ἐξήσκει μεγάλην ῥοπὴν ἐπὶ ἡγεμόνα νεαρὸν ἐκτραφέντα ἐν τῷ ἰδίῳ ἑαυτῆς οἴκῳ καὶ παιδευθέντα ἐν Γαλλίᾳ· ἀλλ' ἡ ἀρχαία μαυροβουνιωτικὴ φατρία, ἥτις τὸν μετὰ γυναικὸς ξένης γάμον τοῦ πρώην ἡγεμόνος ἐθεώρει αἰτίαν τῆς ἐθνικῆς δυσφορίας ἐναντίον τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ, ἐπέσπευσε τὸν γάμον τοῦ νέου κυριάρχου μετὰ τῆς Μιλένας, τῆς θυγατρὸς Ἰθαγενοῦς ἀρχηγοῦ,

*Νικόλαος Α' ἡγεμὼν τοῦ Μαυροβουνίου
ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ.*

καὶ πρὶν ἢ παρέλθῃ πολὺς χρόνος ἡ χήρα ἡγεμόνη ἀπεσύρθη εἰς Παρισίους, Κέρκυραν καὶ Πετρούπολιν, ἀφήσασα τὴν μικρὰν αὐλὴν τῆς Κετίγνης ἐλευθέραν νὰ πηδαλιουχήσῃ τὸ σκάφος αὐτῆς διὰ τοῦ πελάγους τῶν πολιτικῶν ἀνωμαλιῶν. Τέλος δ' ἐγκατεστάθη, καθ' ἃ ἡ τελευταία ἡγεμόνη πρὸ τριῶν δεκαετηρίδων, ἐν Βενετίᾳ.

Ἡ ἡγεμὼν ἦρχεν ἤδη μόνον ἐν ἔτος, ὅτε ἡ Ἑρζεγοβίνη ἐπανεστάτησε καὶ πάλιν ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ἡ ἐν Γκραχόβῳ νίκη τῶν Μαυροβουνίων ἀδελφῶν εἶχεν ἐξεγείρει τοὺς Σέρβους τοῦ ἀρχαίου «δουκάτου», καὶ οἱ Χριστιανοὶ τῆς Σουτορίνας, τοῦ Νίξις καὶ ἄλλων παρὰ τὰ σύνορα διαμερισμάτων ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Λουκά Βουκάλοβιτς ἐνίκησαν τῷ 1861 τὸν στρατὸν τοῦ φοβεροῦ Ὁμάρ πασσᾶ. Οἱ δὲ Μαυροβούνιοι ἐνεπλήσθησαν, ὥς εἰκὸς, ἐνθουσιασμοῦ ἐπὶ τῇ ἐπιτυχίᾳ τῶν ὁμοφύλων, καὶ, ἂν ἡ ἀπόφασις ἤθελεν ἐξαρτηθῇ ἀπὸ τοῦ λαοῦ, ἤθελε πάραυτα γείνει ἔναρξις πολέμου. Ὁ δὲ Νικόλαος αὐτὸς εἶχεν, ὥς εἰκὸς, συμπαθῶς πρὸς τοὺς Ἑρζεγοβίνιους ἐπαναστάτας. Γεννηθεὶς ἐν Njegusch, τῷ πρώτῳ χωρίῳ, ὅπερ ὁ περιηγητὴς ἀπαντᾷ κατὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἀπὸ τοῦ Κατ-

τάρου ἀναβαίνουσιν εἰς τὴν Κετίγγην, καὶ ὅπου ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ εἶχε πρὸ αἰώνων μεταναστεύσει ἐξ Ἑρζεγοβίνης, ἐθεώρει τὴν χώραν ταύτην ὡς τὴν κοιτίδα τοῦ ἰδίου γένους· ἐραστὴς δ' ὢν τῆς πατρίου γλώσσης, ἐγίνωσκεν, ὅτι αὕτη ἐλαλεῖτο ἐν Ἑρζεγοβίνῃ μετὰ τῆς μεγίστης καθαρότητος, καὶ, μελετῶν τὴν ἱστορίαν τοῦ ἰδίου ἔθνους, ἐπεθύμει πάντως τὴν ἐκ νέου ἔνωσιν τῶν διεσπασμένων μελῶν τῆς σερβικῆς φυλῆς ὑπὸ τὸ ἴδιον αὐτοῦ σκῆπτρον. Ἀλλὰ διπλωματικοὶ ὑπολογισμοὶ καὶ αἱ συμβουλαι τῶν δυνάμεων ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ τηρήσῃ οὐδετερότητ' αὐστηροτάτην ἐπὶ κινδύνῳ τῆς ἰδίας δημοτικότητος ἐν τε τῇ πατρίδι καὶ παρὰ τοῖς νοτίοις σλαβικοῖς ἔθνεσι. Καὶ δὴ, καίτοι οἱ ὑπῆκοοι αὐτοῦ καθημερινῶς συνέπραττον μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν ὡς ἐθελονταὶ καὶ ἡ διάδοσις περὶ παραβιάσεως τῶν συνόρων τοῦ Μαυροβουνίου ἐγίνετο δυσφόρως ἀκουστῇ ὡς δικαιολογία πολέμου, ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Τούρκους νὰ ἐφοδιάσωσι καὶ πάλιν τὸ φρούριον τοῦ Νίξις διὰ τροφῶν ἀποστελλομένων ἐκ τῆς Ἀλβανίας διὰ μέσου τοῦ μαυροβουνιωτικοῦ ἐδάφους. Ἀλλ' οὐχ ἦττον ὁ Ὁμάρ, καταβαλὼν τὴν ἐπανάστασιν, προέβη εἰς ἀποκλεισμόν τοῦ Μαυροβουνίου διαρκοῦντος τοῦ χειμῶνος, καὶ τὸ ἔαρ τοῦ 1862 εἰσέβαλεν εἰς τὴν ἡγεμονίαν ἐπὶ τῇ προφάσει ἀποκαταστάσεως τῆς τάξεως ἐν τοῖς συνόροις. Τὸ δὲ τουρκικὸν σχέδιον τῆς ἐκστρατείας ἦτο τὸ νὰ ἐπωφεληθῶσι τοὺς δυσμενεῖς ὅρους τῆς φυσικῆς κατασκευῆς τῆς μικρᾶς ἐκείνης ὀρεινῆς χώρας, ἐπιτρέχοντες αὐτὴν κατ' ἀμφοτέρα τὰ πέρατα τῆς βραχείας μαυροβουνιωτικῆς χοάνης τῆς ἐχούσης τότε μῆκος μόνον δεκαοκτὼ χιλιομέτρων καὶ συνδεούσης τὴν Ἀλβανίαν μετὰ τῆς Ἑρζεγοβίνης, ἥτοι διὰ τῆς κοιλάδος τῆς Ζέτας καὶ τῶν στενῶν τῆς Δούγας, ἐν ᾧ συγχρόνως τρίτον στρατιωτικὸν σῶμα ἐνήργει περισπασμὸν ἐν τῇ Brda πρὸς ἀνατολὰς τῆς διόδου ταύτης. Καίτοι δὲ τὸ πλῆθος τῶν Τούρκων ἦτο πολὺ ὑπέρτερον, ὁ Μίρκος καὶ ὁ πενθερὸς τοῦ ἡγεμόνος, ὁ Βούκοιτις, ἀντέστησαν εἰς αὐτοὺς κρατερῶς ἐπὶ δύο μῆνας, ἕως οἱ Τοῦρκοι ὑπερεφαλάγγισαν τὸν Βούκοιτις, ἔθηκαν τὸν Μίρκον μετὰ δύο πυρῶν καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ἐγκαταλίπῃ εἰς τὸ ἔλεος αὐτῶν τὴν εὐφορον κοιλάδα τῆς Ζέτας. Οὕτως αἱ τουρκικαὶ δυνάμεις εἶχον ἀποκόψει τὸ Μαυροβούνιον εἰς δύο μέρη, ἀλλ' ὅμως καθ' ὃν χρόνον οἱ Τοῦρκοι ἐδῆρουν τὴν κοιλάδα ὁ Μίρκος ἀναδιωργάνωσε τὴν ἀντίστασιν ἀνὰ τὰ ὄρη πρὸς δυσμὰς αὐτῆς, καὶ, ὅτε οἱ Τοῦρκοι ἀνέλαβον καὶ πάλιν ἐπίθεσιν, ἠτήθησαν εἰς τὸ Ζαγαράτζ καὶ τὸ Κοκότι.

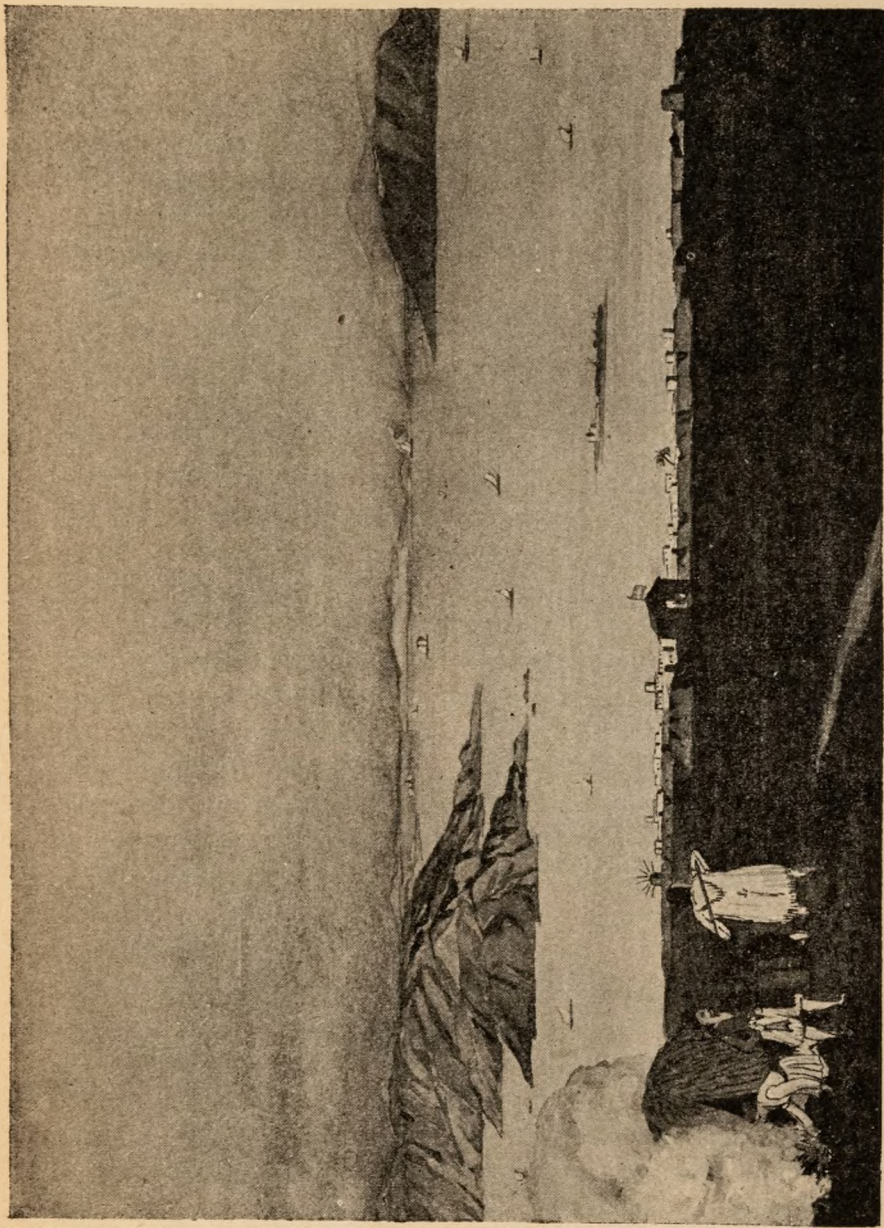
Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξύ αἱ δυνάμεις παρίσταντο ἅπλοϊ θεαταὶ τοῦ ἀνίσου ἐκείνου ἀγῶνος, ἐπειδὴ ἡ μὲν Γαλλία, ἡ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου προστάτις τοῦ Μαυροβουνίου, ἦτο ἀπασχολημένη ἐν τῷ Μεξικῷ, ὁ δὲ Πάλμερστον, ὁ συνήθως φίλος τῶν ἀγωνιζομένων ἔθνοτήτων, ἐθεώρει τοὺς ὀρεσιβίους τῶν Μελανῶν ὀρέων ὥς ἀποστάτας, οὓς ὁ σουλτᾶνος εἶχε δικαιολογίαν τιμωρῶν. Καὶ ἐγένετο μὲν λόγος περὶ ἰταλικῆς ἐκστρατείας εἰς Ἀντίβαρι πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ Μαυροβουνίου, ἀλλὰ μόνον ὁ πάπας ἐδείκνυε τοιαύτην συμπάθειαν, οἷαν ἡδύνατο, ἀπαγορεύσας εἰς τοὺς καθολικοὺς τῆς Ἀλβανίας νὰ βοηθήσωσι τοὺς Τούρκους. Καὶ ἐν Ἀθήναις δὲ ἀνεφύθη κατάλογος συνδρομῶν ὑπὲρ τῶν Μαυροβουνίων. Ἐν τούτοις δ' ὁ Ὅμαρ ἐπανελάβε τὴν ἐπίθεσιν, τὴν φορὰν ταύτην κατὰ μήκος τῆς εἰς τὴν λίμνην τῆς Σκόδρας εἰσρεούσης Ῥεΐκας. Μάχη δὲ συγκροτηθεῖσα κάτωθεν τῆς ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ τούτου φερωνυμουμένης μικρᾶς γραφικῆς πόλεως, ἧς ἡ ἔκβασις διημφισθητήθη ἐπὶ πολλὴν ὥραν, ἔπεισε τοὺς Μαυροβουνίους, ὅτι περαιτέρω ἀντίστασις ἦτο ἄνωφελής, καὶ ὁ ἡγεμὼν, ὅστις εἶχεν ὥς ἐκ θαύματος διαφυγεῖ τὴν δολοφονίαν διαρκοῦντος τοῦ πολέμου, ἀπεδέχθη τὴν σύμβασιν τῆς Σκόδρας τὴν ὑπαγορευθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Τούρκου ἀρχιστρατήγου. Καὶ τὰ μὲν σύνορα τοῦ 1859 διέμενον ἄθικτα ὥς καὶ ἡ ἐσωτερικὴ διοίκησις τῆς ἡγεμονίας. Ἡ δὲ Τουρκία ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς Μαυροβουνίους τὴν εἰσαγωγὴν καὶ ἐξαγωγὴν οἷαςδήποτε ἐμπολῆς, κατ' ἐξαιρέσιν ὀπλων, διὰ τοῦ λιμένος τοῦ Ἀντιβάρεως καὶ τὴν ἐκμίσθωσιν γαιῶν ἐν τῷ τουρκικῷ ἐδάφει. Σκοπὸς τῶν παραχωρήσεων τούτων ἦτο ἡ θεραπεία τῶν δύο κυρίων δεινῶν τοῦ Μαυροβουνίου, τῆς στερήσεως διεξόδου πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ τῆς ἐλλείψεως καλλιεργησίμων γαιῶν. Πρὸς ἀνταπόδοσιν δ' οἱ ὀρεινοὶ ἔμελλον νὰ φύσανται ἐπιδρομῆς τῶν συνόρων, ὑποστηρίξεως ἐπαναστάσεων Τούρκων ὑπηκόων καὶ ἀνεγέρσεως μεθοριακῶν φρουρίων. Εὐτυχῶς δὲ διὰ κοινῆς συναινέσεως κατηγορήθησαν οἱ δύο αὐστηρότατοι τῶν ὄρων, ὁ ἐπιβάλλων διὰ βίου ἐξορίαν τοῦ Μίρκου καὶ ὁ δίδων εἰς τὸν τουρκικὸν στρατὸν τὸ δικαίωμα τοῦ καταλαμβάνειν καὶ ὀχυρόνειν στρατηγικὰ σημεῖα ἐπὶ τῆς μαυροβουνιωτικῆς ὁδοῦ μεταξύ τῆς Σκόδρας καὶ τῆς Ἐρζεγοβίνης. Ἐπὶ ἑπτὰ δ' ἔτη ἀκόμη ὁ Μίρκος, ὁ ψάλτης ἄμα καὶ μαχητὴς τοῦ ἔθνους, διέμεινε παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ υἱοῦ, ἕως ἡ χολέρα ἀφῆρπασε τὸν ἥρωα, ὅστις εἶχεν ὑπεραμυνθῆ τῆς σπηλαιώδους μονῆς τοῦ Ὀστρὸγ ἐναντίον τῶν Τούρκων, ὅστις εἶχε νικήσει

ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Γκραχόβου καὶ δις εἶχεν ἀναδειχθῆ ἄξιος τοῦ ἐγκωμίου τοῦ Ῥωμαίου ποιητοῦ *Τὴν ἀρχὴν ἐξησφάλισεν οὐχὶ ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς πατρίδος* (*Imperium asseruit non sibi, sed patriae*). Τὰ ἔτη δ' ἐκεῖνα εἶχον ἀφιερωθῆ εἰς τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν δεινῶν τοῦ πολέμου, πρὸς δὲ τούτοις ὁ ἡγεμὼν τῷ 1866 σχεδὸν ἐπέτυχε τὴν τελείαν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἐπὶ ἡμῖσιν αἰῶνα διακαεστάτου πόθου τῶν Μαυροβουνίων, τῆς ἀποκτήσεως λιμένος. Καὶ δὴ ὁ σουλτᾶνος εἶχε πράγματι συναινέσει νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν Νικόλαον λωρίδα παραλιακὴν ἐν Νοθαζέλλα παρὰ τὴν Σπίτσαν· ἀλλ' ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία, φοβούμεναι, μὴ τὸ χωρίον τοῦτο, περιερχόμενον εἰς τοὺς Μαυροβουνίους, ἀποβῇ ἀπλῶς ῥωσικὸς λιμὴν, ἀντέπραξαν εἰς τὴν παραχώρησιν ἐκείνην. Ἀλλ' ἡ ἀγγλικὴ διπλωματία ἐπηνώρθωσε μετὰ δεκατέσσαρα ἔτη τὴν ἀδικίαν ἐκείνην διὰ τῆς ἐπιτεύξεως τῆς παραχωρήσεως τοῦ Ὀλκινίου (*Dulcigno*).

Τὸ ἔτος 1862 ὑπῆρξε μεστὸν συμβαμάτων ἐν τῇ νοτιοανατολικῇ Εὐρώπῃ. Ἐκτὸς τοῦ βομβαρδισμοῦ τοῦ Βελιγραδίου καὶ τοῦ ἐν Μαυροβουνίῳ, πολέμου, δι' ἐπαναστάσεως ἐγένεεν ἡ ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου ἔξωσις τοῦ Ὁθωνος. Πρὸ πέντε ἐτῶν τοιοῦτον ἄθλιον τέλος τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐφαίνετο ἀπίθανον, ἐπειδὴ ἡ κατοχὴ εἶχε καταστήσει τὸν βασιλέα ἐξαιρετῶς δημοφιλῆ. Ἡ κατάστασις δὲ αὕτη τῶν πραγμάτων ἐξηκολούθησεν ἐφ' ἱκανὰ ἔτη μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ, καὶ τὸ ἔτος 1858, καθ' ὃ ὁ Ὁθων ἐώρτασε τὴν εἰκοσιπενταετηρίδα τῆς ἀναρρήσεως, ἀφιερῶθη ἡσύχως εἰς πρακτικὰ δημόσια ἔργα, οἷα ἡ ἐγκαινίασις τῆς γεφύρας τοῦ Εὐρίπου χάριν τῆς συγκοινωνίας καὶ ἡ βύθισις τηλεγραφικοῦ καλωδίου μεταξὺ τῆς Σύρου καὶ τοῦ Πειραιῶς. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἡ οἰκονομικὴ ἐπιτροπὴ τῶν τριῶν προστατίδων δυνάμεων ἡσχολήθη περὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν πόρων καὶ τῆς διοικήσεως τῆς χώρας. Ἡ ἐν ἔτει 1859 συνταχθεῖσα ἐκθεσις αὐτῆς προέτεινεν, ὅπως ἀπέναντι τοῦ χρεωλυσίου καὶ τῶν τόκων τοῦ συμμαχικοῦ δανείου τῶν 2.400.000 ἀγγλικῶν λιρῶν ἡ Ἑλλὰς ἀναγκασθῇ νὰ πληρόνῃ ἐνιαύσιον ποσὸν 36.000 λιρῶν, ὅπερ ἔμελλε ναῦξάνηται καθ' ὅσον ἐβελτιοῦντο τὰ οἰκονομικὰ τοῦ βασιλείου. Ἐπ' ἴσης δὲ συνηγόρησεν ἐν τῇ ἐκθέσει περὶ τινων μεταβολῶν τοῦ συστήματος τῆς εἰσπράξεως τῆς δεκάτης καὶ τῆς δημοσιεύσεως τῶν ἀπολογισμῶν. Ἀλλ' ὑπῆρχε ζήτημα παρέχον σοβαρὰς δυσκολίας εἰς τὴν αὐλὴν, τὸ τῆς διαδοχῆς τοῦ βασιλέως. Διὰ τοῦ συντάγματος τοῦ 1844 εἶχεν ὑποδειχθῆ ὡς κληρονό-

μος ὁ νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Ὅθωνος, ὅστις ὤφειλε νὰ μεταστῇ εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ σύμβασις τοῦ 1832, δι' ἧς εἶχε δοθῇ τὸ στέμμα εἰς τὸν Ὅθωνα, οὐδένα λόγον ἐποιεῖτο περὶ μεταβολῆς τοῦ θρησκευματος τοῦ διαδόχου αὐτοῦ, εἶχε γείνει τῷ 1852 ἐν Λονδίῳ μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος, τῆς Βαυαρίας καὶ τῶν τριῶν προστατίδων δυνάμεων συμφωνία, ἐπιβάλλουσα εἰς τὸν κληρονόμον ἀναγκαιῶς τὴν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν ἐπιστροφὴν. Ἀλλ' ὁ πρέσβυς τῆς Βαυαρίας προσέθηκε σημεῖωμα, καθ' ὃ ἡ ὁ κληρονόμος δὲν θὰ ἤναγκαζετο νὰ μεταβάλῃ δόγμα μέχρι τῆς ὥρας τῆς ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀναβάσεως ἢ ἄλλως ὤφειλε κατὰ τὴν μεταβολὴν τοῦ δόγματος νὰ τύχῃ ἐγγυήσεως, ὅτι θὰ διεδέχετο τὸν θρόνον· ἄλλως δὲν θὰ εἶχε λόγον ἢ ἐγκατάλειψις τῆς θρησκείας τῶν πατέρων. Καὶ ὁ μὲν ἀμέσως νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Ὅθωνος Λουιτπόλδος, ὁ μετὰ ταῦτα ἀντιβασιλεὺς τῆς Βαυαρίας, παρητήθη ἀπὸ τῶν ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου δικαιομάτων, ἡ δὲ διαδοχὴ ἐφαίνετο κυμαινομένη μεταξὺ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Λουδοβίκου καὶ τοῦ Ἀδαλβέρτου, τοῦ μετὰ τὸν Λουιτπόλδον νεωτέρου ἀδελφοῦ τοῦ Ὅθωνος, ὅστις ὅμως εἶχε νυμφευθῇ Ἰσπανὴν καὶ κατὰ ταῦτα καθολικὴν πριγκίπισσαν. Ἡ δ' ἐναντίωσις τῶν Βαυαρῶν πριγκίπων εἰς μεταβολὴν τοῦ δόγματος αὐτῶν ἐνεποίησε τοιαύτην αἴσθησιν εἰς ἐνίους τῶν Ἑλλήνων πολιτευτῶν, ὥστ' ἔστρεψαν τὸν νοῦν εἰς τὸν ἀδελφὸν τῆς βασιλείσης Πέτρον, τὸν πρίγκιπα τοῦ Ὀλδεμβούργου. Ἡ Ἀμαλία, ἥς ἡ δημοτικότης εἶχεν ἔτι μᾶλλον ἀυξηθῇ ἔνεκα τῆς σπουδῆς, μεθ' ἧς εἶχεν ἐπιτελέσει τὸ ἔργον αὐτῆς ὡς ἀντιβασίλισσα κατὰ τὴν εἰς τὴν Εὐρώπην ἀποδημίαν τοῦ συζύγου, σπουδῆς τοιαύτης, ὥστε κατὰ τὴν παρατήρησιν Γάλλου τινὸς ἀνεγίνωσκεν ἔγγραφα χωρὶς νάποφασίζῃ καὶ ἀπεφάσιζε χωρὶς νὰναγνώσῃ, ἥσθάνθη ἑαυτὴν κολαευομένην ὑπὸ τῆς ἰδέας ἐκείνης περὶ διαδόχου τοῦ θρόνου ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Ὀλδεμβούργου, ἥτις διήρρεσεν ἕκτοτε τὴν αὐλὴν εἰς δύο φατρίας καὶ ἐξουδετέρωσε τὴν ἐν Ἀθήναις ἐπίδρασιν τῆς Βαυαρίας ἐν ὥραις κρισίμοις.

Ἡ δημοτικότης τοῦ Ὅθωνος ἐξηκολούθησε δύο ἔτη μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν συμμάχων· ἀλλ' ἡ ἔκρηξις τοῦ ἐν ἔτει 1859 αὐστροῖταλικοῦ πολέμου ἐδυσχέρανε τὴν θέσιν αὐτοῦ. Ὁ Κρίσπης, ἐπισκεφθεὶς τὰς Ἀθήνας τὸ ἔτος ἐκεῖνο, εὔρε τὸν λαὸν ἐνθουσιῶντα ὑπὲρ τοῦ ἰταλικοῦ ἀγῶνος, καὶ μεθ' ἐκάστην νίκην τῶν Ἰταλῶν ἐτελεῖτο δοξολογία ἐν Ἀθήναις. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς, ὡς ἦτο φυσικὸν δι' ἄνδρα Βαυαρὸν, συνεπάθει ὑπὲρ τῆς Αὐστρίας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐπεθύμει

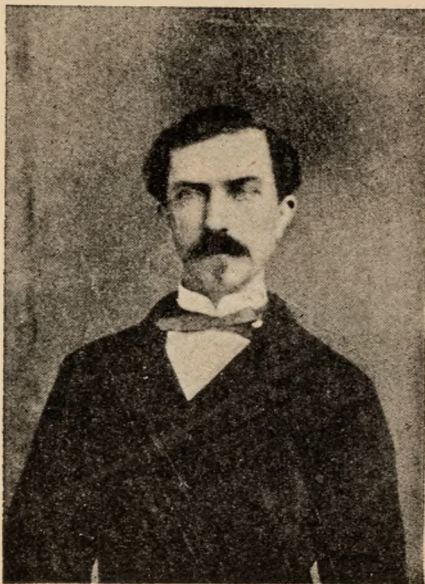

Μεσολόγγιον κατὰ τὴν ἐν τῷ Στρατιωτικῷ ἀρχεῖῳ τοῦ Μονάρχου ἔγχρωμον εἰκόνα τοῦ Βαυαροῦ λοχαγοῦ
Koellnberger, ἥς πιστὸν ἀντίγραφον ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας.

νὰ ἐπεκτείνειν τὴν προστασίαν τῆς ἑλληνικῆς σημαίας εἰς ταῦστριακὰ πλοῖα. Ἄλλ' ὁ μὲν ἑλληνικὸς λαὸς κατηγορεῖ αὐτὸν ἐπὶ τοῖς φιλαυστριακοῖς ἐκείνοις αἰσθήμασιν, αἱ δὲ κυβερνήσεις τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας ὑπώπτουν αὐτὸν, ὥς τῷ 1854, ὥς ἔχοντα εὐμενῶς πρὸς τὴν ἰδέαν ἐπαναστάσεως ἐν Τουρκίᾳ, προκηρυχθείσης ὑπὸ τοῦ ὑπαπιστοῦ αὐτοῦ Καρατάσου, αὐτοῦ ἐκείνου, ὅστις εἶχεν ὑπάρξει ἡ ἀφορμὴ τοῦ ἐν ἔτει 1847 ἑλληνοτουρκικοῦ ἐπεισοδίου. Ἡ δὲ ἀντιπολίτευσις, ἐφιεμένη νὰ φέρῃ δυσκολίας εἰς τὴν κυβέρνησιν, ἐπωφελεῖτο τὴν πρὸς τὴν Αὐστρίαν φιλίαν τοῦ Ὁθωνος, καὶ στάσις, προελθοῦσα ἐκ τῶν διαμαρτυριῶν τῶν φοιτητῶν ἐναντίον τῆς ἀγορᾶς δαπανηρῶν ψιαθίνων σκιαδίων, ἀπέληξεν εἰς τὸ νὰ μεταβληθῶσι τὰ Σκιαδικὰ ἐκεῖνα εἰς ζήτημα πολιτικόν. Καὶ αἱ μὲν ἐκλογαὶ ἀπέβησαν ὑπὲρ τοῦ ὑπουργείου, οὗ προΐστατο ὁ Ἀθανάσιος Μιαούλης, υἱὸς τοῦ ναυάρχου καὶ ἀφωσιωμένος βασιλικός, ὅστις εἶχεν ἀνέλθει εἰς τὴν ἀρχὴν μετὰ τὴν κατοχὴν· ἀλλὰ τὸ ἱστορικὸν Μεσολόγγιον ἀνέδειξε βουλευτὴν τὸ εἶδωλον τῆς ἀθηναϊκῆς νεότητος, τὸν κατόπιν εἰσηγητὴν τῆς ἐξώσεως τοῦ Ὁθωνος, τὸν Ἐπαμεινώνδαν Δεληγώργην, ὅστις οὕτω κατήρξατο τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ σταδίου. Αἱ ἐν ἔτει 1860 σφαγαὶ τῆς Συρίας ἀπέσπασαν ἐπὶ τινα χρόνον τὴν προσοχὴν ἀπὸ τῶν ἐσωτερικῶν τούτων πραγμάτων, ἀλλ' αἱ ἐπιτυχίαι τοῦ Γαριβάλδη ἐν τῇ νοτίῳ Ἰταλίᾳ ἀνεξωπύρησαν τὸ δημοκρατικὸν φρόνημα. Εἰς δὲ τὴν ἥτταν τοῦ ὑπουργικοῦ ὑποψηφίου κατὰ τὰς ἀρχαιρεσίας τοῦ προέδρου τῆς βουλῆς ἐπηκολούθησαν ἡ κατὰσχέσις ἐφημερίδων τῆς ἀντιπολιτεύσεως καὶ ἡ διάλυσις τῆς βουλῆς. Ταῦτα δὲ πάντα ἐξηρέθισαν τὴν ἀντιπολίτευσιν, καὶ ἡ νέα βουλὴ προσωνομάσθη «βουλὴ τῶν ταγματαρχῶν» ἐκ τοῦ πλήθους τῶν τοιούτων ἀξιωματικῶν τῶν εἰσελθόντων εἰς αὐτὴν διὰ κυβερνητικῆς ὑποστηρίξεως. Μέγας ἐσμός νέων γερουσιαστῶν διωρίσθη χάριν ἐξασφαλίσεως καὶ τοῦ νομοθετικοῦ τούτου σώματος. Μάτην ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας σὶρ Θωμᾶς Οὐάις (Wyse) παρέστησε τὸν κίνδυνον τῆς τοιαύτης φράξεως τῶν δικλείδων ἀσφαλείας τῆς κοινῆς γνώμης, ἐν ᾗ ἀφ' ἐτέρου συνδυασμὸς περιστάσεως κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον κατέστησεν οὐ μόνον τὴν βαναρικήν αὐλὴν, ἀλλὰ καὶ τὰς τρεῖς προστάτιδας δυνάμεις ἐχθρικὰς ἢ ἀδιαφόρους πρὸς τὴν διατήρησιν τοῦ βασιλέως. Καὶ ἡ μὲν Ῥωσία διειθίετο οὕτως ἔνεκα λόγων ἀντιθέτων πρὸς τὴν Βαναρίαν, ἡ δὲ Ἀγγλία, ἐπειδὴ ὑπώπτει τὸν Ὁθωνα ὥς τρέφοντα σχέδια ἀντιτασσόμενα τοῦτο μὲν εἰς τὴν ἀγγλικὴν ἐπὶ τῶν

Ἰονίων νήσων προστασίαν, τοῦτο δ' εἰς τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας, ἣν περιέθαλπεν ἀκόμη χάριν τῆς ἐν Ἰνδία ἀγγλικῆς ἀρχῆς, τέλος δ' ἡ Γαλλία διὰ τῶν λόγων, ὅτι εἶχε παροραθῇ ἡ συμβουλή αὐτῆς καὶ ἴσως ἔνεκα τῆς ἐπὶ τὸν αὐτοκράτορα προσωπικῆς ἐπιδράσεως τοῦ Καλέργη, τότε ὄντος πρέσβεως τῆς Ἑλλάδος ἐν Παρισίοις. Οὕτω τὸ 1861 τὰ πάντα ἐφαίνοντο δυσοίωνα ἐναντίον τοῦ Ὁθωνος.

Τὸν Μάϊον τοῦ 1861 ἀνεκαλύφθη ἐν τῇ στρατιᾷ σύστασις ἐναντίον τοῦ βασιλέως, καὶ ἡ κυβέρνησις προέβη εἰς τὸ σφάλμα νὰ στείλῃ τοὺς ἡγέτας αὐτῆς εἰς τὸ Ναύπλιον, ὅπερ οὕτως ἀπέβη τὸ στρατηγεῖον τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἡ ἀντιπολίτευσις ἀπέβη συστηματικώτερα. Οἱ νέοι ἄνδρες, οἱ εἰσελθόντες εἰς τὸν πολιτικὸν βίον, ἰδίως δὲ ὁ Δεληγεώργης, ὑπεστηρίζοντο ὑπὸ τῶν φοιτητῶν, ὧν αἱ κεφαλαὶ ἦσαν μεστὰι τῶν θεωρητικῶν καλλωνῶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ οἵτινες ἦσαν αὐτόχρομα ἀπόστολοι τῶν ἰδεῶν αὐτῆς, ἐπειδὴ διέδιδον ἀνὰ τὸν ἑλληνικὸν κόσμον τὰς ἀντιδυναστικὰς ἀρχὰς, αἷς εἶχον ποτισθῇ ἐν Ἀθήναις. Οὕτως εἶχεν ἐπαληθεύσει ἡ προφητεία

Ἐπαμεινώνδας Δεληγεώργης.

τοῦ ἀγγινουστάτου γηραιοῦ Κολοκοτρώνη, ὅστις πρὸ ἐτῶν, ἀποβλέψας ἔνθεν μὲν εἰς τὸ ἄρτι ἰδρυθὲν Πανεπιστήμιον, ἔνθεν δὲ εἰς τὰ ἀνάκτορα, εἶχεν εἶπει «Τοῦτο τὸ σπίτι θὰ φάγῃ ἐκεῖνο τὸ σπίτι». Καθ' ἃ δὲ συνήθως συμβαίνει, οἱ ὀρμητικώτεροι τῶν δημοκρατικῶν προέστησαν ἑαυτῶν γηραιὸν πρόμαχον ἀναμφισβητήτου ἐντιμότητος, τὸν σεβαστὸν Κανάρην, οὗ ἔκαρποῦντο χάριν τοῦ ἰδίου σκοποῦ τὴν φήμην καὶ τὴν δημοτικότητα τὴν κτηθεῖσαν κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα καὶ νεωστὶ ἐνισχυθεῖσαν διὰ τῆς ἀνεξαρτησίας, ἣν εἶχεν ἐπιδείξει ἐν τῇ γερουσίᾳ. Ἐν δὲ τῷ τύπῳ εὗρισκον δύο ἰσχυρὰ ὄργανα πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ προγράμματος αὐτῶν, τὸ Μέλλον τῆς πατρίδος καὶ

τὸν Βρετανικὸν ἀστέρα. Ἡ δευτέρα αὕτη ἑλληνικὴ ἑφημερίς εἶχεν ἰδρυθῆ ἐν Λονδίῳ ὑπὸ τοῦ Στεφάνου Ξένου, ἐξαιρέτου διηγηματογράφου, ὅστις ὑπῆρξε τῶν πρώτων ὑποδειξάντων ἤδη τῷ 1859 τὸν Ἄγγλον πρίγκιπα Ἀλφρέδον, τὸν κατόπιν δοῦκα τοῦ Ἑδιμβούργου, ὥς τὸν ἄριστον διάδοχον τοῦ Ὁθωνος. Καὶ ἀπόπειρα μὲν τις δολοφονίας τῆς βασιλίσσης, γενομένη τῇ 6 Σεπτεμβρίου, ὑπὸ τοῦ νεαροῦ Ἀριστείδου Δοσίου καθ' ὃν χρόνον ὁ βασιλεὺς ἀπεδήμει ἐν τῷ ἑξωτερικῷ, προεκάλεσε ζωηρὰν φιλοβασιλικὴν ἀντίδρασιν. Ἀλλὰ μετὰ ἑξ ἑβδομάδας συνωμοσία ἀξιωματικῶν τινων τοῦ ἱππικοῦ, μελε-

Κωνσταντῖνος Κανάρης.

τησάντων τὴν σύλληψιν τοῦ μονάρχου κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ, κατέδειξεν, ὅτι ἡ μετατροπὴ τῶν πνευμάτων ἦτο μόνον προσωρινή. Ὁ δὲ Μιαούλης, συναισθανόμενος, ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη ἀπήτει τὴν πτώσιν τοῦ ὑπουργείου, οὗ προΐστατο ἀπὸ τοῦ 1857, ὑπέβαλε τὴν παραίτησιν αὐτοῦ, καὶ ἐκλήθη εἰς τὰνάκτορα τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1862 ὁ δημοφιλέστατος τῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος, ὁ Κανάρης. Ἀλλὰ τὸ πρόβλημα τοῦ σχηματισμοῦ ὑπουργείου ἀπέδειξεν, ὅτι ἦτο εὐκολώτερον εἰς τὸν γηραιὸν

ναυδάτην νὰ πυρπολήσῃ τουρκικὸν πλοῖον μᾶλλον ἢ νὰ πηδαλιουχῇ τὸ κράτος διὰ τοῦ τενάγους τῆς πολιτικῆς. Καὶ τὸ μὲν πρόγραμμ' αὐτοῦ ἦτο ἐξαιρετόν, ἀλλ' ὁ ὑποβληθεὶς ὑπ' αὐτοῦ κατάλογος τῶν ὑπουργῶν προεκάλεσε τοιοῦτον ἀντιπερισπασμὸν τῶν αἰσθημάτων, ὥστε ὁ βασιλεὺς κατώρθωσε νὰ ποσύρῃ τὴν εἰς αὐτὸν δοθεῖσαν ἐντολήν. Ὁ Μιαούλης διετήρησε τὴν πρωθυπουργίαν, καὶ τὰ συμβάντα τῶν προσεχῶν ὀλίγων μηνῶν ἤγαγον εἰς τὸ νὰ κληθῇ τὸ ὑπ' αὐτὸν ὑπουργεῖον « ὑπουργεῖον τοῦ αἵματος ».

Τῇ 1 Φεβρουαρίου 1862 ἐπανεστάτησεν ἡ φρουρὰ τοῦ Ναυπλίου. Ἡ πόλις ἐκεῖνη, εἰς ἣν πρὸ εἰκοσιεννέα ἔτων ὁ Ὁθων εἶχε τύχει παρὰ τῶν ὑπηκόων δεξιῶσεως ἐνθουσιωδестаτής, ἦτο ἡ ἔδρα

τῶν δυσηρεστημένων, τὴν δ' ἡγεσίαν αὐτῶν εἶχον ἡ εὐγλωττος καὶ θελκτικὴ χήρα τοῦ γερουσιαστοῦ Παπαλεξοπούλου Καλλιόπη

Καλλιόπη Παπαλεξοπούλου.

καὶ ὁ πρόξενος τοῦ Βελγίου Ζαβιτσαῖνος. Οἱ ἐπαναστάται ἀπήτησαν τὴν κατάργησιν τοῦ «συστήματος» τοῦ ταῦτιζομένου πρὸς τὸ ὑφιστάμενον ὑπουργεῖον, τὴν διάλυσιν «τῆς βουλῆς τῶν ταγματάρχων» καὶ τὴν σύγκλησιν ἐθνικῆς συντακτικῆς συνελεύσεως, καὶ ἀπηύθυναν αἴτησιν πρὸς τοὺς πρέσβεις τῶν τριῶν προστατίδων δυνάμεων. Τὴν αὐτὴν δ' ἡμέραν ἐξερράγη ἐπανάστασις ἐν Ἀργεῖ. Ἡ Τρίπολις καὶ ἡ Κυπαρισσία ἠκολούθησαν τὸ αὐτὸ παράδειγμα. Ἀλλ' ὁ μόνος σοβαρὸς κίνδυνος

προήρχετο ἐκ τῶν ἐξεγέρσεων ἐν Ναυπλίῳ καὶ Σύρῳ, ὅπου μόνον ἡ ἄνω πόλις τῶν καθολικῶν ἔμεινε πιστὴ εἰς τὸν βασιλέα. Ἡ δὲ κυβέρνησις ἔταξε στρατόπεδον παρὰ τὸν ἰσθμὸν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Χάν, παλαιμάχον Ἑλβετὸν φιλέλληνα, ὅστις κατέλαβε τὸ Ἀργεῖον καὶ τὴν Τίρυνθα καὶ ἐπολιόρκησε τὸ Ναύπλιον. Καίτοι δ' ἡ φρουρὰ ἔτυχε τῆς βοήθειας τῆς κρητικῆς παροικίας τῆς ἐγκαθιδρυμένης ἐν τῷ προαστείῳ Προνοίᾳ, ὅπου εἶχε συνέλθει ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις τοῦ 1832, τὰ βασιλικά στρατεύματα μετ' οὐ πολὺ ἐκυρίευσαν τὰ περικτειχίσματα. Ἀλλὰ, τοῦ βασιλέως ἀρνηθέντος νὰ χορηγήσῃ γενικὴν ἀμνηστίαν, ἡ φρουρὰ ἀπεφάσισεν ὁμοθυμῶς νάντιστῇ, καὶ ἡ ἄφοδος Καλλιόπη ἵστατο ἐπὶ τοῦ ἐξώστου τῆς οἰκίας αὐτῆς, ἐν ᾧ αἱ σφαῖραι ἐσφύριζον περὶ αὐτὴν, βοῶσα, ὅτι «τὸ

Χάν.

μὲν Μεσολόγγιον ἐξησφάλισε τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ ἔθνους, τὸ δὲ Ναύπλιον θὰ ἐξασφαλίσῃ τὰς ἐλευθερίας αὐτοῦ». Τέλος δ' ἔγινε δεκτὴ ἀμνηστία ἀπάντων τῶν ἐπαναστατῶν πλην δεκαεννέα, οἵτινες

ἀπήχθησαν ἐπὶ γαλλικῶν καὶ ἀγγλικῶν ἀτμοπλοίων, καὶ τῇ 8 Ἀπριλίου ὁ Χὰν εἰσῆλθεν εἰς τὸ Ναύπλιον. Ἐν δὲ τῇ Σύρῳ ἡ τάξις ἀποκατεστάθη ὑπὸ τοῦ λοχαγοῦ Τσίρου, γνωστοῦ διώκτου τῶν ληστῶν, ὅστις συνήντησε καὶ ἐνίκησε τοὺς ἐπαναστάτας ἐν Κύθῳ. Οὐδεὶς ἐνθουσιασμός ἐπηκολούθησεν εἰς τὰς νίκας ταύτας Ἑλλήνων καθ' Ἑλλήνων. Καὶ ἐν μὲν Ναυπλίῳ περίρρυτον ὑπὸ τῆς θαλάσσης πολυάνδριον κρύπτει τὰ λείψανα τῶν πεσόντων τῷ 1862, οἱ δὲ φρονευθέντες ἐν Κύθῳ ὑμνήθησαν ὡς μάρτυρες. Μυστικὸν δὲ ὑπόμνημα τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐσωτερικῶν πρὸς τὸν βασιλέα ὑπετύπωσε

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ Ναυπλίου κατὰ σύγχρονον ξυλογραφίαν.

τοὺς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις δυσηρεστημένους, ἔξαιρουμένων τῶν ἐργατικῶν τάξεων, ὡς ὄχλον πενήτων τῆς ἀνεπτυγμένης τάξεως μὴ ἀπεχόντων μὲν χειρωνακτικῆς ἐργασίας, ἀλλ' ἀνικάνων νὰ καταλάβωσι θέσεις ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς πολιτείας, καὶ παρέστησε τὸν κίνδυνον, ὃν διέτρεχεν ὁ βασιλεὺς, ἂν δὲν μετέβαλλε τὸ « σύστημα » αὐτοῦ, δὲν ἐπέτρεπεν ἐλευθερίαν κατὰ τὰς ἐκλογὰς καὶ δὲν ἔλυνε τὸ χαλεπὸν ζήτημα τῆς διαδοχῆς, ὀρίζων εἰς τοὺς ὀρθοδόξους ὑπηκόους ὀρθόδοξον ἐπίδοξον διάδοχον. Αἱ δὲ τοιαῦται παραστάσεις ὑπεστηρίχθησαν ὑπὸ τοῦ ἐκτάκτου ἀπεσταλμένου τῆς Ἀγγλίας Ἐρρίκου Ἑλλιοτ, ὅστις ἀνεκοίνωσε τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ προϋσταμένου ὑπουργοῦ περὶ μεταβολῆς τοῦ ὑπουργείου, διαλύσεως τῆς βουλῆς καὶ τηρήσεως τοῦ

συντάγματος. Ὁ δὲ Ὅθων ἐξετέλεσε τὴν πρώτην τούτων τῶν εὐχῶν, καὶ τῇ 26 Μαΐου τὸ ἐπὶ μακρὸν ἄρξαν ὑπουργεῖον Μιαοῦλη ἀντικατεστάθη ὑπὸ ἑτέρου ὑπουργείου, τοῦ τελευταίου τῆς βασιλείας τοῦ Ὅθωνος, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ αὐτάρχου Γενναίου Κολοκοτρῶνη, υἱοῦ τοῦ περιωνύμου ἥρωος τοῦ ἀγῶνος καὶ αὐτοῦ δὲ ὄντος μᾶλλον στρατιώτου ἢ πολιτευτοῦ. Ὁ νέος πρωθυπουργὸς ὁμοίως παρώρμησε τὸν Ὅθωνα νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς, ἐν ᾧ ἄφ' ἑτέρου ὁ Ῥῶσσελ συνεβούλευε τοὺς ἐν Λονδίῳ πρέσβεις τῆς Ἑλλάδος καὶ Βαναρίας νὰ σταλῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰς τῶν νιῶν τοῦ πρίγκιπος Λουιπόλδου, ἑφ' ὅσον ἀκόμη εἶχεν ἡλικίαν εὐαίσθητον. Ἀλλ' ὁ Ὅθων προετίμα νὰ μὴ ἀπαιτηθῇ παρὰ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ ἡ ἀλλαγὴ τοῦ οἰκείου δόγματος πρὶν ἢ γείνῃ ἐνῆλιξ τὸν προσεχῇ Ἰανουάριον. Ἀλλὰ πρὸ τοῦ χρόνου ἐκείνου ὁ Ὅθων δὲν ἐβασίλευε πλέον.

Μαθὼν δ' ἐν τούτοις ὁ βασιλεὺς τὰ περὶ τῶν δυσηρεστημένων, ἐπειράθη νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν τοῦ ἔθνους εἰς τὴν μεγάλην ἰδέαν, ἧς εἶχεν ὑπάρξει θερμοτάτος ὑπέρμαχος ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου. Ἀπόστολοι ἐστάλησαν νὰ διαπραγματευθῶσι μετὰ τοῦ Γαριβάλδη χάριν συμπράξεως αὐτοῦ πρὸς ὑποκίνησιν ἐπαναστάσεως ἐν Τουρκίᾳ· ἀνέωχθησαν κατάλογοι συνδρομῶν ὑπὲρ τῶν τότε ἐναντίον τῆς Πύλης ἀγωνιζομένων Μαυροβουνίων, καὶ ὁ βασιλεὺς ἠλπίζεν, ὅτι ἡ Σερβία ἔμελλε νὰ κηρύξῃ πόλεμον ἐναντίον τοῦ σουλτάνου. Ἡ δὲ διασάλευσις αὕτη ἐφαίνετο οὕτω σοβαρὰ εἰς τὸν Ῥῶσσελ, ὥστε διέταξε τὸν νέον ἐν Ἀθήναις πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας Σκάρλετ « νὰ γνωρίσῃ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἑλλάδος, ὅτι εἰς πόλεμον ἐναντίον τῆς Τουρκίας ἔμελλε νὰ ἐπακολουθήσῃ ἐντὸς λίαν βραχείου χρόνου ἡ κατάλυσις καὶ παραίτησις αὐτοῦ ». Οὐδ' ἠπείλει μόνον ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς Ἀγγλίας, ἀλλὰ καὶ προσέφερεν εἰς τὸν Ὅθωνα τὰς Ἰονίους νήσους ἐπὶ τῷ ὄρω τῆς μὴ ὑποκινήσεως τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος. Ἀλλ' ὁ Ὅθων ἠρνήθη, καὶ ἡ ἄρνησις αὕτη ἦτο τιμητικὴ δι' αὐτὸν, ἐπειδὴ ἰσχυρίζετο εὐλόγως, ὅτι οἱ μὲν Ἰόνιοι ἦσαν ὑπήκοοι πεπολιτισμένης εὐρωπαϊκῆς δυνάμεως, οἱ δὲ ἀλύτρωτοι Ἕλληνες τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἠπείρου ἦσαν δεδουλωμένοι εἰς Ἀσιανούς δεσπότας. Πιστεύων εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ Μαυροβουνίου καὶ εἰς συμμαχίαν μετὰ τῆς Σερβίας, εἶχε καταδικασθῇ εἰς τελείαν ἀπογοήτευσιν. Καὶ ὁ μὲν Γαριβάλδης ἀντὶ νάποδιβασθῇ εἰς τὴν Ἠπειρον εἶχε τραυματισθῇ εἰς τὸ Ἀσπρο-

μόντε, οἱ δὲ Μαυροβούνιοι ὁμολόγησαν εἰρήνην, καὶ οἱ Σέρβοι ἀπεδέχθησαν τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνδιασκέψεως. Ἀπασαὶ αἱ ἐλπίδες ἀντιπερισπασμοῦ ἐν Τουρκίᾳ ἐξέλιπον. Τότε ἡ βασίλισσα, ἣτις διετήρει τὴν συνήθη αὐτῆς βιαιότητα, ἔπεισε τὸν σύζυγον νὰ ἐπιχειρήσῃ μακρὰν περιοδίαν εἰς τὰς ἐπαρχίας ἐν ἡμέραις, καθ' ἃς ἡ σύνεσις ἐπέβαλλε τὴν διαρκῆ αὐτοῦ παρουσίαν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ.

Ὁ ἐν Μεσολογγίῳ ὑποπρόξενος τῆς Ἀγγλίας εἶχε προαγγεῖλει ἐπικειμένην τελευτῶντος τοῦ Σεπτεμβρίου ἐπανάστασιν ἐν Ἀκαρνανίᾳ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Θεοδώρου Γρίβα, τοῦ παλαιμάχου ἀρχηγοῦ ἀτάκτων, οὗ οἱ ἄθλοι ἀνήρχοντο μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1842 ἀναρχίας. Ἀλλ' ἡ προθεσμία ἐκείνη παρῆλθεν ἄνευ τινὸς δυσαρέστου συμβάντος, καὶ τῇ 1 Ὀκτωβρίου τὸ βασιλικὸν ζευγος, πιστεύον, ὅτι ὁ δηλωθεὶς κίνδυνος ἦτο ἀνύπαρκτος, ἐπεχείρησε τὸν περίπλουν ἐκεῖνον, ὅστις ἔμελλε νὰ εἶνε ἡ τελευταία τῶν πολλῶν αὐτῶν ἐν Ἑλλάδι περιοδιῶν. Ὁ βασιλεὺς φαίνεται, ὅτι εἶχε προαίσθησιν τινα τῆς μελλούσης αὐτοῦ καταλύσεως, ἐπειδὴ τὴν ἡμέραν τῆς ἀναχωρήσεως εἶπεν εἰς τὸν ὑπουργὸν τῶν ἑξωτερικῶν Νικόλαον Δραγούμην· «Ἀνέγων, ὅτι ὁ λαὸς θεωρεῖ ἀτυχίαν τὸ βασιλεύειν χρόνον μακρότερον τριάκοντα ἔτων. Τὰ ἰδικά μου τριάκοντα ἔτη συμπληροῦνται σχεδόν». Ἡ βασιλικὴ θαλαμηγὸς εἶχεν ἀπέλθει πρὸ τριῶν μόνον ἡμερῶν, ὅτε ὁ Γρίβας ἔπεισε τὴν φρουρὰν τῆς Βονίτσης νὰναπετάσῃ τὴν σημαίαν τῆς ἀποστασίας. Τὸ Μεσολόγγιον, αἱ Πάτραι ἐπὶ τῇ παρορμῇ τοῦ πρώην ὑπουργοῦ Βενιζέλου Ῥούφου καὶ ἄλλαι πόλεις ἠκολούθησαν ταχέως τὸ παράδειγμα ἐκεῖνο. Ὁ δὲ Ὅθων ἔμαθεν ἐν Καλάμαις, περιπλέων τὴν Πελοπόννησον, τὸ ἄγγελμα τῆς ἀποστασίας τῆς Βονίτσης, καὶ ἔδωκε πάραυτα τὴν διαταγὴν ἐπανόδου. Ἀλλὰ, πρὶν ἢ καταπλεύσῃ ἡ θαλαμηγὸς εἰς τὸν Πειραιᾶ, εἶχον ἤδη ἐπαναστατήσῃ αἱ Ἀθῆναι. Τὴν νύκτα τῆς 10 Ὀκτωβρίου ἀπεστάτησεν ἡ φρουρά. Ὁ δὲ πρωθυπουργὸς, ὅστις εἶχε φθάσει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἔξωσις τοῦ Ὅθωνος ἦτο ἀναπόφευκτος, οὐδεμίαν κατέβαλε προσπάθειαν πρὸς διάσωσιν τοῦ θρόνου, καὶ ἠρνήθη νὰ διατάξῃ τὴν σύλληψιν τῶν συνωμοτῶν. Ὡς τῷ 1843, αἱ ὁδοὶ ἦσαν ἔρημοι, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἐθεώρησαν συνετώτερον νὰ διαμείνωσιν οἴκοι μέχρι τῆς πρωΐας. Τότε προεχώρησαν πρὸς τὰ παραπήγματα τοῦ πυροβολικοῦ, ὅπου ὁ Δεληγεώργης, μεταχειρισθεὶς ἀντὶ γραφείου τηλεβόλον, ἐχάραξεν

ἐπὶ τεμαχίου χάρτου προκήρυξιν, ἀγγέλλουσιν τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας τοῦ Ὁθωνος καὶ τὸν σχηματισμὸν προσωρινῆς κυβερνήσεως, ἀποτελουμένης ὑπὸ τοῦ Βούλγαρη, τοῦ Κανάρη καὶ τοῦ Ῥούφου, ἣτις ἔμελλε νὰ κυβερνήσῃ τὴν χώραν μέχρι τῆς ἐκλογῆς νέου βασιλέως ὑπὸ ἐθνικῆς συνελεύσεως. Ἐπίθεσις δὲ γενομένη ἐναντίον τῶν ἀνυπερασπίστων ἀνακτόρων δὲν ἔτυχεν ἀντιστάσεως ὑπὸ τοῦ Χάν. Καὶ τὰ μὲν κινήτὰ ὑπάρχοντα τοῦ βασιλέως διεσώθησαν ὥς τὸ πλεῖστον, ἡ δὲ ἀλληλογραφία αὐτοῦ ἀπῆχθη καὶ ἀνεγνώσθη ὑπὸ τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως. Εὐρέθη δὲ, ὅτι αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ ἐκθρονισθέντος βασιλέως ἦσαν μεσταὶ αἰσθημάτων θερμοτάτης ἀγάπης πρὸς τὴν Ἑλλάδα, καὶ λέγεται, ὅτι ὁ Κανάρης, ὅστις εἶχε πεισθῇ νὰ μετάρχη τῆς κυβερνήσεως παρὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ θέλῃσιν, ἐδάκρυσεν ὑπὸ μεταμέλου ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει αὐτῶν.

Ἡ Ἀμαλία ἐν τῇ ἐξορίᾳ.

Ἐπὶ τούτοις ὁ Βούλγαρης, ὁ πρόεδρος τῆς τριαρχίας, ἐσχημάτισεν ὑπουργεῖον, οὗ συμμετέσχον ὁ Δεληγεώργης καὶ δύο μέλλοντες πρωθυπουργοὶ, ὁ Κουμουνδοῦρος καὶ ὁ Θρασύβουλος Ζαΐμης. Ἄλλ' ἢ τάξις δὲν ἀποκατέστη ἐπὶ δύο ἡμέρας· ἔνοπλοι ἄνδρες ἐπυροβόλουν ἐν ταῖς ὁδοῖς εἰς ἔνδειξιν χαρᾶς, καὶ ἱκανοὶ ἄθῳοι πολῖται ἐφονεύθησαν ἐκ συμπτώσεως· ἱκανὰ ἐργαστήρια ἐδηώθησαν, τὸ μουσεῖον τῆς Ἀκροπόλεως ἀπέβαλε τινα τῶν κειμηλίων αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν φυλακῶν ἀπελύθησαν ἔνιοι τῶν ἥττον ἐντίμων αὐτῶν ἐνοίκων. Τὴν δ' ἐσπέραν τῆς 11 Ὀκτωβρίου ἐσημειώθη ὁ κατάπλους τῆς βασιλικῆς θαλαμηγοῦ, ἣτις ἠγκυροβόλησεν ἀκριβῶς ἐκτὸς τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς. Στίφος, οὗ τὰ ἐπαναστατικὰ αἰσθήματα ἐξεδηλοῦντο διὰ κραυγῶν καὶ πυροβολισμῶν, εἶχεν ἤδη συναθροισθῇ, ὅπως παρακωλύσῃ τὴν ἀποβίβασιν τῶν βασιλέων. Ἀντίγραφον δὲ τῆς ἐπαναστατικῆς προκηρύξεως καὶ μοιραῖος πυροβολισμοὶ, διευ-

θυνθείς ἀπὸ τῆς παραλίας ἐναντίον νομοταγοῦς ἀξιωματικοῦ, ὅστις εἶχε τολμήσει νάνακραυγάσῃ «Ζήτω ὁ βασιλεὺς», ἔπεισαν τὸ βασιλικὸν ζευγος, ὅτι ἡ ἀποβίβασις ἦτο ἀδύνατος. Ἐν τάχει συνεκροτήθη συμβούλιον ἐπὶ τοῦ πλοίου. Καὶ ἡ μὲν βασίλισσα Ἀμαλία ἐπέμεινεν ἐπὶ μίαν στιγμὴν νὰ ἐπαναπλεύσωσιν εἰς τὰς Καλάμας ἢ τὸ Λιμένι, ὅπου πρὸ μικροῦ εἶχον τύχει ἐνθουσιώδους ὑποδοχῆς· ἀλλ' ὁ Ὅθων ἐδίσταζε κατὰ τὸ σύνηθες νάποφασίσῃ, ἕως λάβῃ λεπτομερεστέρας εἰδήσεις. Νέος Ἕλλην ἱστορικὸς ἐξέφρασε τὴν γνώμην, ὅτι ἡ συμβουλὴ τῆς βασίλισσης, ἃν ἐτροποποιεῖτο διὰ κατάπλου εἰς τὸ φιλο-

Ὁ Ὅθων ἐπὶ τῆς νεκρικῆς κλίνης κατὰ φωτογραφίαν.

βασιλικὸν Γύθειον, θὰ ἡδύνατο ἴσως νὰ σώσῃ τὴν βαναρικήν δυναστείαν. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἔφθασε τὸ διπλωματικὸν σῶμα καὶ ἀνεπισήμως συνεβούλευσε παραιτήσιν. Τὴν νύκτα ἐκείνην ὁ Ὅθων διῆλθεν ἐν τῷ ἱστορικῷ κόλπῳ τῆς Σαλαμῖνος, σκεπτόμενος περὶ τῆς ληφθησομένης ἀποφάσεως. Τὴν δὲ πρωίαν τῆς ὑστεραίας ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας τὴν πρόθεσιν νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Ἑλλάδα. Γράψας δὲ προκήρυξιν ἀποχαιρετισμοῦ πρὸς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν, ἐν ᾗ ἀνεμίμησκε τὴν ἀγάπην αὐτοῦ καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος μόχθους, καὶ ἐδήλου, ὅτι ἐγκατέλειπεν αὐτὴν χάριν ἀποφυγῆς περαιτέρας χύσεως αἵματος, ἐπεβιδάσθη ἐπὶ πλοίου ἀγγλικοῦ, τῆς Σκύλλης, καθ' ἃ πρὸ τριάκοντα ἐτῶν ὁμοίως ἐπὶ πλοίου ἀγγλικοῦ εἶχε κατέλθει εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἀπέπλευσεν εἰς Βενε-

τίαν. Ἡ τελευταία δὲ σταγὼν ἐν τῷ κυπέλλῳ τῆς πικρίας αὐτοῦ ὑπῆρξε κατὰ τὸν περίπλουν τῆς Πελοποννήσου ἡ θέα πυριφλέκτου τῆς θριαμβευτικῆς ἀψίδος, ἣν ὁ λαὸς τῶν Καλαμῶν εἶχεν ἀνεγείρει ὀλίγας καὶ μόνον ἡμέρας πρότερον ἐπὶ τῇ δεξιῳσει τοῦ νῦν ἐξορίστου μονάρχου. Ἡ δὲ νέα κατάστασις πραγμάτων ἔγεινε δεκτὴ ἀπανταχοῦ. Αἱ μὲν προστάτιδες δυνάμεις δὲν διεμαρτυρήθησαν ἐπὶ τῇ καταλύσει τοῦ βασιλέως, οἱ δὲ Ἄγγλοι φιλελεύθεροι διὰ στόματος τοῦ Ῥῶσσελ ἐδήλωσαν συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς τῶν Οὐίγων τοῦ 1688 τὰς προσφιλεστάτας εἰς τὸν πολιτευτὴν τοῦτον, ὅτι ἡ Ἑλλάς, ἅτε «οὐσα ἀνεξάρτητον ἔθνος» ἔχει τὸ δικαίωμα «τῆς μεταβολῆς τῆς κυβερνώσης δυναστείας διὰ καλοὺς καὶ ἱκανοὺς λόγους».

Καὶ ἡ μὲν ἀγγλικὴ κυβέρνησις, ἡ πάντοτε ὑπάρξασα αὐστηρὰ πρὸς τὸν Ὀθωνα, ἐπίστευεν, ὅτι ὑφίσταντο τοιοῦτοι λόγοι. Ἄλλ' ὁ χρόνος ἐμετρίασε τὴν περὶ τοῦ πρώτου βασιλέως τῆς Ἑλλάδος κρίσιν τῆς ἡμέρας ἐκείνης. Καὶ ὅτι μὲν ὁ Ὀθων ὑπῆρξε μέγας ἡγεμὼν οὐδεὶς δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ, ἀλλ' ὅτι ἦτο κακὸς ἀνὴρ, οὐδ' ὁ χεῖριστος τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ θὰ ἠδύνατο νὰ βεβαιώσῃ. Τὰ σφάλματ' αὐτοῦ ὑπῆρξαν σφάλματα χαρακτῆρος ἀσθενοῦς καὶ σχολαστικοῦ, ἐξαντλουμένου περὶ τὰς λεπτομερείας καὶ ἀνικάνου νὰ προβῇ εἰς ἀποφάσεις ταχείας· ἡ δὲ ἀτυχία αὐτοῦ ὑπῆρξεν, ὅτι δὲν εἶχε διάδοχον. Ἄν εἶχε κυβερνήσει τὴν χώραν αὐτοῦ ὀλιγότερον καὶ εἶχεν εὐλογηθῇ δι' ἀπογόνων, θὰ ἦτο δυνατόν, ὅπως οἱ γόνοι αὐτοῦ καθέζωνται ἀκόμῃ ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου. Ἄλλ' ὁ χρόνος ἔτι μᾶλλον κατέδειξε σαφῶς τὴν θερ-

Ἡ ἐν Μονάχῃ ἐκκλησία τῶν Θεατίνων
ὅπου ὁ τάφος τοῦ Ὀθωνος.

μὴν αὐτοῦ, καίτοι ἐν τισι περιστάσεσιν ἀσύνετον, φιλοπατρίαν. Ἔτι καὶ κατ' αὐτὴν τὴν διαμονὴν αὐτοῦ ὡς ἐξορίστου ἐν Βαμβέργῃ, ὅπου ἀπέθανε τῷ 1867, ἐξηκολούθησε νὰ φέρῃ τὴν ἑλληνικὴν ἐνδυμασίαν καὶ ἐνδιαφέρεται περὶ τῶν τυχῶν τῆς Ἑλλάδος. Καὶ οἱ πρότεροι δ' αὐτοῦ ὑπῆκοι ἀνεγνώρισαν γενναιοφρόνως τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ. Ἡ νεωτέρα ἑλληνικὴ λογοτεχνία παρέστησεν αὐτόν τε καὶ τὴν σύζυγον ἐπὶ τὸ εὐνοϊκώτερον· ὁ υἱὸς ἐνὸς τῶν πρωτοστατησάντων ἐν τῇ ἀνατροπῇ αὐτοῦ παρεδέχθη, ὅτι ἴσως ἢ ἔξωσις αὐτοῦ ὑπῆρξε λάθος, καὶ Ἕλλην πολίτευτὴς ὡμολόγησεν, ὅτι εἶχεν ἐπισκεφθῇ ὡς τόπον προσκυνήματος τὸν τάφον τοῦ βασιλέως ἐν τῇ κατὰ τὸ Μόναχον ἐκκλησίᾳ τῶν Θεατίνων καὶ ἔστη βεβυθισμένος εἰς σκέψεις παρὰ τὰ τελευταῖα λείψανα ἐνὸς ἐξ ἐκείνων, οἵτινες οὐδέποτε ἔπαυσαν ἀγαπῶντες τὴν Ἑλλάδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄

Η ΠΑΡΑΧΩΡΗΣΙΣ ΤΩΝ ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ (1862-4)

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1862 ὑπῆρξεν ἀναίμακτος, καθ' ἃ ἡ τοῦ 1843, ἀλλὰ μόνη ἡ ἀποχώρησις τοῦ Ὁθωνος δὲν ἐσήμαινεν ἀναγκαίως τὴν ἄμεσον ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως. «Τὰ στρατεύματα τῶν Ἀθηνῶν», ἔγραφεν αὐτόπτης μάρτυς, «ἦσαν ἐν καταστάσει τελείας ἀνυποταξίας· εἰσώρμων εἰς τὰ ἐνδότερα τῶν οἰκιῶν καὶ ἐλήστευον τοὺς παροδίτας εἰς τὸ πλήρες φῶς τῆς ἡμέρας». Ἀγγλος τις ὥρολογιοποὶς ἐλαφυραγωγῆθη, καὶ ἀποφυλακισθέντες δεσμῶται, τραπέντες εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν, ἀνέπτυσσον τὰς «συνταγματικὰς» αὐτῶν ἀρχὰς εἰς τοὺς ἀκάκους Βοιωτοὺς καὶ Μεγαρεῖς. Ἀλλ' αὐτὴ ἡ πόλις ἐφυλάσσετο ἐπιμελῶς ὑπὸ ἐθνοφυλακῆς, συγκειμένης ἐκ φοιτητῶν καὶ ἀνεπτυγμένων πολιτῶν, καὶ ὁ πλουσιώτατος Ἀθηναῖος τραπεζίτης ἐθεάθη φέρων ἐπ' ὤμου ὄπλον χάριν τῆς ἀμύνης τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς τάξεως. Τὰ ἐργαστήρια ἀνεψήχθησαν καὶ πάλιν, καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας ἀνέφερεν, ὅτι «πιθανῶς οὐδέποτε καθολικὴ ἐξέγερσις διεπεράνθη μετὰ τόσον ὀλίγης χύσεως αἵματος καὶ ἀντιστάσεως».

Ἀλλὰ πᾶσαν στιγμὴν ἀνεμένετο ἡ ἄφιξις τοῦ Θεοδώρου Γρίβα μετὰ τῶν μισθωτῶν αὐτοῦ καὶ ἡ ἐπακόλουθος κατάργησις τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως· ἀλλ' ὁ θάνατος τοῦ φοβεροῦ τούτου ὀπλαρχηγοῦ ἔπαυσε τὸν ἐξ αὐτοῦ φόβον. Γενομένων δὲ τῶν ἐκλογῶν τῆς ἐπηγγελμένης ἐθνικῆς συνελεύσεως, ἐν ἣ ἐπετράπη νὰ παρακαθίσωσι πληρεξούσιοι τῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἑλληνικῶν παροικιῶν καὶ ἥς χάριν ἐκάστη ἐκλογικὴ περιφέρεια ἐξέλεξε διπλασίους τῶν συνήθων βουλευτῶν, συνῆλθε τῇ 10 Δεκεμβρίου 1862 ἡ δευτέρα ἐν Ἀθῆναις ἐθνικὴ συνέλευσις. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ εἶχεν ἀπασχολήσει τοὺς διπλωμάτας τῶν τριῶν προστατίδων δυνάμεων ἡ ἐκλογὴ βασιλέως. Δημοφιλέστατος τῶν ὑποψηφίων ἦτο ἐν Ἑλλάδι ὁ πρίγκιψ Ἀλφρέδος, δευτερότοκος υἱὸς τῆς βασιλίσσης Βικτωρίας, ὅστις εἶχεν ἐμποιήσει εὐαρεστοτάτην αἴσθησιν πρὸ τριῶν περίπου ἑτῶν κατὰ τινα ἐπίσκεψιν τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου εἶχεν ὑπογραφῇ μυστικῇ

ἀναφορὰ ὑπὲρ αὐτοῦ πρὸ τῆς ἐξώσεως τοῦ Ὅθωνος. Ἐπιστεύετο δ' ἐν Ἑλλάδι, ὅτι, ἂν ἐξελέγετο ὁ Ἀγγλος πρίγκιψ, δὲν ἔμελλε νὰ ἔλθῃ μὲ κενὰς τὰς χεῖρας, ἀλλ' ἤθελε φέρει μεθ' ἑαυτοῦ τὰς Ἰονίους νήσους, ἴσως δὲ καὶ τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἡπειρον. Ὑπελαμβάνετο δὲ, ὅτι ἔμελλον νὰ συμπαρακολουθήσωσιν ἀγγλικά κεφάλαια, καὶ ὅτι οὕτω τὰ ἰσχνὰ ἔτη τῆς βαυαροκρατίας ἔμελλον νὰ διαδεχθῶσι παχέα ἔτη ἀγγλοσαξονικῆς πλουτοπαραγωγικῆς δράσεως. Εἰκόνες τοῦ « Ἀλφρέδου μας » ἐκυκλοφόρουν ἐν Ἀθήναις· πράγματι δὲ καὶ ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς ἐν Λαμίᾳ, λαϊκαὶ διαδηλώσεις διωργανώθησαν πρὸ τοῦ μεγάρου τῆς ἀγγλικῆς πρεσβείας, καὶ εἰσῆλθεν εἰς

Νικόλαος
δοῦξ τοῦ Λόϋχτεμπεργ.

αὐτὸ ἐπιτροπεία, ὅπως συνδιαλεχθῇ περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος μετὰ τοῦ Ἀγγλου πρεσβευτοῦ, περιελθόντος εἰς οὐ μικρὰν ἀμηχανίαν ἔνεκεν ἐλλείψεως ὁδηγιῶν ἐκ Λονδίνου. Ἡ δὲ ἀγγλικὴ κυβέρνησις κυρίως ἐνδιεφέρετο νὰ καταβάλῃ τὸν κλητὸν τῆς Ῥωσίας, Νικόλαον δοῦκα τοῦ Λόϋχτεμπεργ, ὅστις, ἅτε ὢν ἕγγονος τοῦ Εὐγενίου Beauharnais ἅμα καὶ ἀνεψιὸς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσίας Ἀλεξάνδρου Β', ἦτο καὶ τῆς Γαλλίας ὑποψήφιος, ὀλιγώτερον δ' ἐνδιαφέρον ἐδείκνυε πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἐκλογῆς τοῦ πρίγκιπος Ἀλφρέδου. Ὁ

Ῥώσσελ ἀπεφάνθη, ὅτι ὁ πρίγκιψ ἦτο τότε ὁ ἀμέσως ἐπόμενος εἰς τὸν πρίγκιπα τῆς Οὐαλλίας ὡς διάδοχος τοῦ ἀγγλικοῦ θρόνου, ὅτι ἦτο ἐπίδοξος κληρονόμος τοῦ δουκάτου τοῦ σαξονικοῦ Κοβούργου καὶ ὅτι ἡ βασίλισσα εἶχεν ἀποφασίσει νάρνηθῇ τὴν συγκατάθεσιν αὐτῆς, ὅπως ὁ Ἀλφρέδος ἀποδεχθῇ τὸ ἑλληνικὸν στέμμα. Ὅπως δὲ προληφθῇ ἡ ἐκλογὴ τοῦ δουκὸς τοῦ Λόϋχτεμπεργ, ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις εἶχεν ἤδη καλέσει τὴν Ῥωσίαν καὶ τὴν Γαλίαν νὰ σεβασθῶσι τὸ πρωτόκολλον τῆς 22 Ἰανουαρίου 1830, τὸ ἀποκλείον ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου μέλη τῶν βασιλευόντων οἰκῶν τῶν τριῶν προστατίδων δυνάμεων, καὶ εἶχεν ἐρωτήσῃ τὴν Ῥωσίαν, ὅπως ἀποφανθῇ, ἂν ἐθεώρῃ τὸν δοῦκα τοιοῦτον. Ὅτε δὲ κατεδείχθη, ὅτι ὁ ὑποψήφιος ἐκεῖνος δὲν εἶχεν ἐλπίδας ἐπιτυχίας, ἡ Ῥωσία καὶ ἡ Γαλλία συνήνεσαν, ἀποβλέπουσαι εἰς τὴν ματαίωσιν τῆς ἐκλογῆς τοῦ

πρίγκιπος Ἀλφρέδου, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες ἔμελλον νὰ ἐπιμείνωσι ψηφίζοντες ὑπὲρ αὐτοῦ παρὰ τὴν ἐπίσημον ἀγγλικὴν ἄρνησιν, καὶ ἡ Ῥωσία ὑπεσχέθη νὰ θεωρήσῃ ὡς ἄκυρον ἐνδεχομένην ἐκλογὴν τοῦ δουκὸς. Τοιαύτη ἦτο ἡ στάσις τῶν τριῶν δυνάμεων, ὅτ' ἔγεινεν ἀπὸ τῆς 24 Νοεμβρίου μέχρι τῆς 3 Δεκεμβρίου ἡ ψηφοφορία περὶ ἐκλογῆς βασιλέως, οὐχί, καθ' ἃ ἐν τῇ περιστάσει τῶν ῥωμανικῶν Ἡγεμονιῶν, ἐν τῇ ἐθνικῇ συνελέυσει, ἀλλὰ διὰ τοῦ δημοκρατικωτέρου καὶ ἐπιβλητικωτέρου τρόπου δημοψηφίσματος τῶν ἐν τῷ βασιλείῳ καὶ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ Ἑλλήνων. Ὅτε δ' ἀνεψήχθησαν αἱ κάλπαι, εὐρέθη, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐν τῷ ζήλῳ αὐτῶν ὑπὲρ Ἀγγλου βασιλέως δὲν εἶχον λάβει ὑπ' ὄψιν τὴν ἄρνησιν τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως καὶ ὅτι 230.016 Ἕλληνες ἐψήφισαν ὑπὲρ τοῦ πρίγκιπος Ἀλφρέδου, 2.400 ὑπὲρ τοῦ δουκὸς τοῦ Λούχτεμπεργ καὶ ὀλίγοι ὑπὲρ διαφόρων ἄλλων ὑποψηφίων βασιλέων. Μόνον δὲ ἐνενήκοντα καὶ τρεῖς ἐξεφράσθησαν ὑπὲρ δημοκρατίας καὶ μόνον ἐξ ἐψήφισαν Ἑλληνα, ἰσάριθμοι δὲ τὸν Δανὸν ἐκεῖνον πρίγκιπα, ὅστις ἔμελλε νὰ ἀναδειχθῇ βασιλεὺς. Οὐδὲ μία καὶν ψήφος ἐρρίφθη ὑπὲρ Βαυαροῦ, καίτοι ὁ πρόξενος τῆς Βαυαρίας ἐψηφοθήρει ὑπὲρ τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Ὁθωνος. Καὶ ἐπεκύρωσε μὲν ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις τὴν ἐκλογὴν τῇ 22 Ἰανουαρίου 1863, ἀλλ' ἡ ἀγγλικὴ κυβερνήσις ἐνέμεινεν εἰς τὴν ἀπόφασιν αὐτῆς, ἀναλαβοῦσα οὐχ ἥττον νάντισηκώσῃ τὴν ἄρνησιν διὰ τῆς εὐρέσεως βασιλέως.

Ὁ Ἑλλιοτ, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε φθάσει καὶ πάλιν εἰς Ἀθήνας τὸ δεύτερον ὡς πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας, ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν, ὅτι, ἂν οἱ Ἕλληνες ἐξέλεγον συνταγματικὸν βασιλέα εὐάρεστον εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ δὲν ἀντεστρατεύοντο εἰς τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας, ἡ Ἀγγλία ἔμελλε νὰ νταμείρῃ αὐτοὺς διὰ τῆς παραχωρήσεως τῶν Ἰονίων νήσων. Ἐστράφησαν δὲ τὰ ὄμματα τῆς Ἀγγλίας ἀληθῶς τὸ πρῶτον εἰς τὸν ἀναπόφευκτον οἶκον τοῦ σαξονικοῦ Κοβούργου, ὅστις συμφώνως πρὸς τὴν ἐκφρασιν εὐτραπέλου Γάλλου «ἔχει ὑποψηφίους πάντων τῶν θρόνων οἰασδήποτε θρησκείας». Δύο δὲ Κοβούργειοι προετάθησαν, ὁ σύζυγος τῆς θανούσης βασιλίσσης τῆς Πορτογαλίας Μαρίας Β' Φερδινάνδος καὶ ὁ δοῦξ τοῦ σαξονικοῦ Κοβούργου καὶ τῆς Γώθας Ἐρνέστος Β'. Ἀμφότεροι ἐξεπλήρουν τὰς ἀξιώσεις τοῦ Ῥώσσελ, καθ' ἃς ὤφειλε νὰ ἐκλεχθῇ «πρίγκιψ ἔχων ἡλικίαν οὐχὶ μικροτέραν εἴκοσιν ἐτῶν, ἀλλὰ μᾶλλον πρίγκιψ ὠρίμου ἡλικίας καὶ ἔχων τινὰ πείραν». Ἀλλὰ περὶ

ἀμφοτέρων ὑπῆρχον ἀντιρρήσεις, ἐπειδὴ ἐκεῖνος μὲν ἦτο καθολικὸς, οὗτος δὲ ἄτεκνος. Ἐπειδὴ δὲ τοῦ δονκὸς Ἑρνέστου κληρονόμος ἦτο ὁ πρίγκιψ Ἀλφρέδος, ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐδέησε νὰ εὔρῃ ἄλλον διάδοχον. Ἐπιμελής δὲ μελέτῃ τοῦ Ἡμερολογίου τῆς Γώθας ἀνεκάλυψε τὴν ὑπαρξιν ἄλλου Κοβούργου ἐν Αὐστρία. Ἀλλὰ τέλος καὶ οἱ τρεῖς Κοβούργειοι ἤρθησαν ἐκ τοῦ μέσου. Ὁ μὲν πρῶτον βασιλεύσας ἐν Πορτογαλίᾳ ἠρνήθη νὰναλάβῃ καὶ πάλιν τὴν βασιλικὴν ἀρχὴν ἐν Ἑλλάδι. Ὁ δὲ ἄρχων δούξ τοῦ σαξονικοῦ Κοβούργου

Ἑρνέστος δούξ τοῦ σαξονικοῦ Κοβούργου.

ἀνεκάλυψεν, ὅτι ὁ λαὸς αὐτοῦ δὲν ἠθέλεν ἀφῆσαι αὐτὸν νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ δονκᾶτον καὶ ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποσχεθῇ εἰς τὸ διηνεκὲς τὴν περισωσιν τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας, καὶ ὥρέγετο εὐρυτέρων συνόρων, διατηρῶν ἅμα τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ ὡς Γερμανὸς πρίγκιψ. Ὁ δὲ Αὐστριακὸς ὑπέλαβεν, ὅτι ἦτο καλλίτερον νὰ χάσῃ τὸ στέμμα τοῦ Ὄθωνος ἢ νὰποστῇ τοῦ περὶ τοῦ filioque δόγματος τῆς καθολικῆς ἐκ-

κλησίας. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις περιεσπᾶτο οὐχ ἥττον τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως. Κόμματα προσωπικὰ ἀντικατέστησαν φατρίας ἐχούσας καθωρισμένα προγράμματα, καὶ κατὰ μίμησιν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Κανάρη καὶ τοῦ Δημητρίου Γρίβα ἐπωνομάσθησαν Ὀρεινοί, οἱ δὲ περὶ τὸν Βούλγαρην Πεδινοί. Ὁ στρατὸς μετεῖχε τῶν πολιτικῶν διενέξεων, ἐπειδὴ ἡ πειθαρχία εἶχεν ἐκλίπει. Τὸ μὲν ἕκτον τάγμα τὸ ὑπὸ τὸν Λεωτσᾶκον, ἀδελφὸν ἑνὸς τῶν θυμάτων τῆς Κύθνου, προσεχώρησεν εἰς τοὺς Πεδινοὺς, ὁ δὲ λοιπὸς στρατὸς ὑπεστήριξε τοὺς Ὀρεινοὺς. Ἐπιχώριοι ἰσχυροί, ἐδρεύοντες ἐν τῇ συνελύσει, ἠκολουθοῦντο ὑπὸ ὁμάδων ἐνόπλων ὁπαδῶν, κατεχόντων τοὺς προδόμους ἢ τὴν αὐλὴν

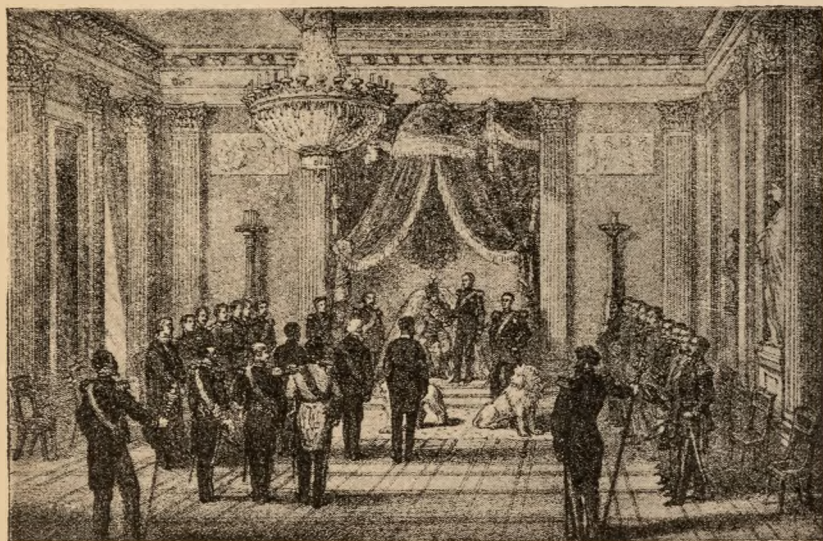
τῆς οἰκίας, ἐν ἣ κατώκουν. Τοιούτων δ' ὑπαρχόντων ἐναυσμάτων, δὲν ἐχρειάζετο πολὺν, ὅπως προκληθῇ ἐμφύλιος πόλεμος. Τέσσαρες ὑπουργοὶ καὶ ὁ μετέχων τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως Κανάρης παρητήθησαν. Ὁ δὲ ὑπὸ τῶν δύο ὑπολειφθέντων μελῶν αὐτῆς σχηματισμὸς νέου ὑπουργείου ἐστηλιτεύθη ὑπὸ τῶν Ὀρεινῶν ὡς ἀντισυνταγματικός. Οἱ ἐκτὸς τῆς συνελεύσεως ὁπαδοὶ αὐτῶν κατέλαβον ὀχυρὰν θέσιν ἐν τῇ πόλει, καὶ ἐπῆλθε σύγκρουσις· οὕτω δὲ κατὰ τελείαν μίμησιν τῶν Γάλλων εἰς τὴν ὀκτωβριανὴν ἐπανάστασιν ἐπηκολούθησαν «αἱ ἡμέραι τοῦ Φεβρουαρίου». Ἀναβαλλομένης δὲ τῆς ὀριστικῆς κρίσεως, ἡ συνέλευσις ἀνέλαβε τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, ἣν ἐξήσκησε διὰ τοῦ ἀντιπροέδρου Μωραΐτιν. Πρώτη δ' αὐτῆς πράξις ὑπῆρξε νὰ ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τῆς ἐπ' ἐσχάτων συσταθείσης ἐθνοφυλακῆς, καὶ ἐπιτροπεία ἐπιφανῶν πολιτικῶν παρενέβαλε τὰς καλὰς αὐτῆς ὑπηρεσίας μεταξὺ τῶν ἀντιδιαμαχομένων. Ἡ συνέλευσις ἐξέλεξε νέον ὑπουργεῖον ὑπὸ τὸν Βάλβην, καὶ ὁ στρατὸς, παραταχθεὶς ἐν τῇ καταλλήλως τότε κληθείσῃ Πλατεῖα τῆς Ὀμονοίας, ὥμοσεν ἐνώπιον τῆς συνελεύσεως ὑποταγὴν εἰς τὰ κελεύσματα αὐτῆς.

Τέλος μετὰ τὴν ἐπὶ τρίμηνον ἀνὰ τὴν Εὐρώπην καπήλευσιν τοῦ ἑλληνικοῦ στόματος ὁ πρόεδρος τῆς συνελεύσεως εὐρέθη εἰς τὴν εὐάρεστον θέσιν ἀγγεῖλῃ τῇ 18 Μαρτίου, ὅτι αἱ τρεῖς προστάτιδες δυνάμεις εἶχον προτείνει ὡς βασιλέα τὸν πρίγκιπα Χριστιανὸν Γουλιέλμον Φερδινάνδον Ἀδόλφον Γεώργιον, δευτερότοκον υἱὸν τοῦ πρίγκιπος Χριστιανοῦ τοῦ Σλέσβιγ-Χολστάϊν, ὅστις μετ' ὀλίγους μῆνας ἔγεινε βασιλεὺς τῆς Δανίας ὡς Χριστιανὸς Θ', καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας Φρειδερίκος Ζ' εἶχε δώσει ὑπὸ ὄρους τὴν συναίνεσιν. Καὶ ἡ μὲν γενομένη ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας ἐκλογὴ ἀνεφέρετο εἰς νεανίαν, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τὴν πείραν ἐκείνην, ἣν εἶχε θεωρήσει εὐκταίαν ὁ Ῥώσσελ, ἐπειδὴ ἦτο τότε νεαρὸς δόκιμος τοῦ βασιλικοῦ ναυτικοῦ τῆς Δανίας, ἔχων ἡλικίαν δεκαεπτὰ ἐτῶν. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες τῆς συνελεύσεως ἐγίνωσκον, ὅτι εἰς οὐδένα ἐαυτῶν ἠθέλεν ἐπιτραπῇ νὰ βασιλεύσῃ ἐν τῷ νεαρῷ κράτει ἕνεκα τῆς ἀντιζηλίας τῶν συμπολιτῶν, καθ' ἃ ἡ δυναστεία τῶν Ὀβρένοβιτς ἐν Σερβίᾳ ἢ ὁ Κούζας ἐν Ῥωμανίᾳ. Διὸ ἀπεφάσισαν νὰ ἐπαναλάβωσιν ὑπὸ πολλῶν καλλιτέρων οἰωνοῦς τὸ πείραμα νεαροῦ ξένου ὡς ἡγεμόνος, καὶ ὁμοφώνως ἐξέλεξαν τὸν Δανὸν πρίγκιπα ὡς «βασιλέα τῶν Ἑλλήνων» καὶ οὐχὶ «ὡς βασιλέα τῆς Ἑλλάδος», ὡς ἐπωνομάζετο ὁ Ὅθων, καὶ προσέθηκαν ῥήτραν, καθ' ἣν οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ὀφεί-

Γεώργιος Α΄.

λον νάνηκωσιν εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν. Ἐπιτροπεία δὲ, συγκειμένη ἐκ τοῦ Κανάρη, τοῦ Ζαΐμη καὶ τοῦ Γρίβα, ἀνεχώρησεν εἰς Κοπενάγην, ὅπως προσφέρῃ εἰς αὐτὸν τὸ στέμμα. Ἄλλ' ἱκαναὶ ἑβδομάδες παρῆλθον, ἕως γείνωσι δεκτοὶ οἱ ὅροι τοῦ βασιλέως τῆς Δανίας. Τέλος τῇ 25 Μαΐου τὸ στέμμα ἔγινε δεκτὸν, καὶ τῇ 1 Ἰουλίου παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῆς Βαυαρίας αἱ γενόμεναι συμφωνίαι, ἤδη καταγραφεῖσαι ἐν πρωτοκόλλοις, κατεστρώθησαν ἐν συνθήκῃ ὁμολογηθείσῃ μεταξὺ τῶν τριῶν δυνάμεων καὶ τοῦ βασιλέως τῆς

Ἡ ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Α' ἀποδοχὴ τοῦ ἐλληνικοῦ στέμματος
ἐν τοῖς ἀνακτόροις τῆς Κοπενάγης.

Δανίας. Ἡ συνθήκη αὕτη ὥριζεν, ὅτι ὁ νέος ἡγεμὼν ἔμελλε νὰ φέρῃ τὴν προσωινμίαν «Γεώργιος Α' βασιλεὺς τῶν Γραικῶν», ἥ, ὡς ἀργότερον μετεβλήθη ἡ λέξις, «τῶν Ἑλλήνων», ὅτι τὸ βασιλείον αὐτοῦ ἔμελλε ναυξηθῇ διὰ τῆς ἐνώσεως τῶν Ἰονίων νήσων, ὅτι τὰ στέμματα τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Δανίας οὐδέποτε ἔμελλον νὰ ἐνωθῶσιν ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ, ὅτι οἱ διάδοχοι τοῦ βασιλέως Γεωργίου ἔμελλον νάνηκωσιν εἰς τὸ ὀρθόδοξον δόγμα καὶ ὅτι ἡ ἐνηλικίωσις αὐτοῦ ἔμελλε νὰ ἐπισπευσθῇ διὰ ψηφίσματος τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως. Ἐλήφθησαν δὲ καὶ λίαν εὐνοϊκὰ οἰκονομικὰ μέτρα χάριν τοῦ νέου μονάρχου. Καὶ δὴ πλὴν τῆς βασιλικῆς ἀποζημιώσεως, ἦν

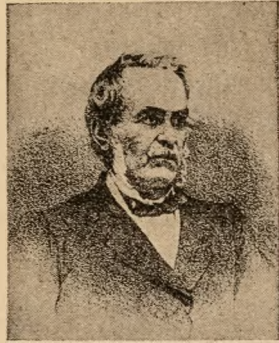
ἔμελλε νὰ λάβῃ παρὰ τῶν ἰδίων ὑπηκόων, ἑκάστη τῶν τριῶν δυνάμεων παρητεῖτο ἀπὸ τοῦ ἑνιαυσίου ποσοῦ τεσσάρων χιλιάδων ἀγγλικῶν λιρῶν ἐκ τῶν χρημάτων, ἅτινα ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις εἶχε συμφωνήσῃ τῷ 1860 νὰ πληρόνῃ εἰς αὐτὰς συμφώνως πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῆς διεθνοῦς ἐπιτροπείας. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ Ἀγγλία ὑπεσχέθη νὰ παρακινήσῃ τὴν Ἰόνιον κυβέρνησιν κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐνώσεως, ὅπως ὀρίσῃ δεκακισχιλίας λίρας ἑνιαυσίως ὑπὲρ τοῦ νέου βασιλέως. Μυστικὴ δὲ ἀγγλοδανικὴ συνθήκη ὑπεχρέωσεν αὐτὸν ἐπ' ἀνταλλάγματι τῆς παραχωρήσεως τῶν Ἰονίων νήσων νὰπέχη ἀπὸ τῆς προκλήσεως ἐπαναστατικῶν κινήματων ἐναντίον τῆς Τουρκίας.

Πάνος Κορωναῖος.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον προεχώρουν αἱ διαπραγματεύσεις μεταξὺ τῶν δυνάμεων καὶ τῆς δανικῆς αὐλῆς, αἱ Ἀθηναὶ ἦσαν ἐγκαταλελειμμέναι ἐν καταστάσει ἀναρχίας. Ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν ἐν τῇ συνελεύσει ἀντιπάλων φατριῶν ἀπέβη σφοδρότερος ἐφ' ὅσον ἐπλησίαζεν ἡ ὥρα τῆς ἀφίξεως τοῦ νέου βασιλέως, ἐπειδὴ, ὡς πρὸ τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα καταβάσεως τοῦ Ὁθωνος, οἱ ἡγέται ἑκατέρου τῶν κομμάτων ἐπεθύμουν νὰ εὗρεθῶσι κατέχοντες τὴν ἀρχὴν κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐλεύσεως αὐτοῦ. Λησταὶ διεισέδυνον μέχρι τῶν προαστείων τῆς πρωτευούσης, καὶ ἡ ἀπαγωγὴ αὐστριακοῦ ἱπποδρόμου ὑπὸ στίφους στρατιωτῶν προεκάλεσεν ἐπεισόδιον διπλωματικόν. Ἐν τῇ ἀπουσίᾳ καθεστηκυίας ἀρχῆς ὑπουργεῖα ἐξελέγοντο διὰ ψήφου τῆς συνελεύσεως· οὕτω δ' ἡ ἐκλογή ὡς ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν τοῦ Πάνου Κορωναίου, ἐνὸς τῶν συνωμοτῶν τοῦ Ναυπλίου, ὄντος ἀρχηγοῦ τῆς ἐθνοφυλακῆς καὶ τῶν ἐξεχόντων Ὀρεινῶν, ἐξελήφθη ὑπ' αὐτοῦ μὲν ὡς μέσον ἐξασφαλίσεως τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ὑπὸ δὲ τῆς ἀντιπολιτεύσεως ὡς κίνδυνος, καθ' οὗ μόνη σωτηρία ἦτο ἡ βία. Ἀμφότεραι αἱ φατρίαι κατέφυγον εἰς τὰ ὅπλα. Ὁ Κυριακός, ληστής εὐρισκόμενος εἰς φιλικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς Πεδινοὺς, κατέλαβε τὴν μονὴν τῶν Ἀσωμάτων, τὸ ἀρχαῖον Κυνόσαργες πλησίον τῆς ὁδοῦ τῆς διὰ τῆς Κηφισίας ἀγούσης εἰς τὸν Μαραθῶνα· ὁ δὲ Λεωτσᾶκος, ὁ φοβερώτατος ἀντίπαλος τοῦ παρασκευαζομένου στρα-

τιωτικοῦ δικτάτορος, ὅτε διετάχθη νὰ ἐκτοπίσῃ τὸν ληστήν, συνηδελφώθη μετ' αὐτοῦ καθ' ὃν τρόπον ὁ ἀξιωματικὸς τοῦ Βασιλέως τῶν ὀρέων τοῦ Ἐδμόνδου Ἀμποῦ. Τότε ὁ Κορωναῖος ἐφυλάκισε τὸν ἀνυπότακτον ἀξιωματικόν, οἱ δ' ὑπὸ τοῦτον ἄνδρες ἐξεδικήθησαν συλλαβόντες δύο ὑπουργοὺς ὥς ὁμήρους χάριν ἀποφυλάκισεως αὐτοῦ. Αἱ ἀντεκδικήσεις αὗται ὑπῆρξαν τὸ σύνθημα ἐμφυλίου ῥήξεως. Καὶ πάλιν κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὰς «ἡμέρας τοῦ Φεβρουαρίου» ἐπηκολούθησαν αἱ «ἡμέραι τοῦ Ἰουνίου». Τὴν πρωίαν τῆς 19 Ἰουνίου ἤρχισεν ἡ μάχη μεταξὺ τῶν ὑπουργικῶν ὑπὸ τὸν Κορωναῖον καὶ τῶν Πεδινῶν ὑπὸ τὸν Παπαδιαμαντόπουλον, ἀξιωματικὸν τοῦ πυροβολικοῦ μετασχόντα ἐνεργῶς τῆς ὀκτωβριανῆς μεταπολιτεύσεως. Οἱ μὲν Ὅρειοι κατέλαβον τὰνάκτορα, τὸ Βαρβάκειον καὶ τὴν Ἀκρόπολιν, οἱ δὲ ἀντίπαλοι αὐτῶν ἐβομβάρδισαν τὰνάκτορα καὶ ἐφόνευσαν τὸν ὑπερασπιστὴν αὐτῶν Ἀριστείδην Κανάρην, τὸν υἱὸν τοῦ ναυάρχου. Καὶ ἐπετεύχθη μὲν ὑπὸ τριμελοῦς πρεσβείας τῆς συνελεύσεως ἀνακωχὴ εἰκοσιτεσσάρων ὥρῶν· ἀλλ' ἐξηκολούθησεν ἐπικρατοῦσα τελεία ἀναρχία, ἐπειδὴ οἱ ἡμίσεις τῶν ὑπουργῶν εἶχον παραιτηθῆ καὶ ἡ μόνη καθεστηκυῖα ἀρχὴ ἦτο ὁ πρόεδρος τῆς συνελεύσεως Διομήδης Κυριακοῦ, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξασφαλίσῃ ἀπαρτίαν πληρεξουσίων, ὅπως νομιμοποιηθῶσιν αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ πρὸς εἰρήνευσιν τῶν ἀντιδιαμαχομένων. Τὴν δ' ὑστεραίαν ἐπανελήφθη ἡ μάχη. Ὁ Κορωναῖος ἐπολιόρκησε τὴν Ἐθνικὴν τράπεζαν, ἣς ὁ διευθυντὴς ἐτάσσετο εἰς τὸ ἀντίθετον κόμμα καὶ ἣς τὸ ταμεῖον περιελάμβανε μέγα ποσὸν νομισμάτων. Τὸ πυροβολικὸν τῶν Ὀρειῶν ἐσάρονε τὴν ὁδὸν Σταδίου, καὶ ἀπὸ τῶν δυτικῶν κλιτύων τοῦ Λυκαβηττοῦ ἀνταπεκρίνοντο τὰ μικρὰ πυροβόλα τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Τὴν δ' ἑσπέραν οἱ πρέσβεις τῶν τριῶν προστατίδων δυνάμεων ἔστειλαν τοὺς γραμματεῖς τῶν πρεσβειῶν πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς συνελεύσεως καὶ τοὺς δύο ἀντιπάλους ἀρχηγούς, καὶ ἔπεισαν αὐτοὺς νὰ συνάψωσιν ἀνακωχὴν τεσσαράκοντα καὶ ὀκτὼ ὥρῶν, ἀπειλοῦντες, ὅτι, ἂν δὲν ἤθελε γείνει δεκτὴ ἡ πρότασις αὕτη, ἔμελλον νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰς Ἀθήνας.

Διομήδης Κυριακοῦ.

Περὶ τοὺς διακοσίους ἐφονεύθησαν, καὶ μόνος ὁ Κορωναῖος ἐξηκούθει πως ἀνθιστάμενος εἰς τὴν εἰρήνην, ἣν ὀρθῶς ἡρμήνευεν ὡς ἰδίαν ἑαυτοῦ πολιτικὴν ἐξόντωςιν. Τότε ἡ συνέλευσις συνῆλθεν ἐν τῷ Βαρβακείῳ. Ὁ Ῥοῦφος ἀνασυνέστησε τὸ ὑπουργεῖον δι' ἀνδρῶν μικρᾶς ἰσχύος, ὥστε νὰ καταπαύσῃ τὰς ὑπονοίας, καὶ τὸ «ὑπηρεσιακὸν ὑπουργεῖον» τοῦτο διετήρησε τὴν ἀρχὴν μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ βασιλέως. Ὁ στρατὸς διετάχθη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὰς Ἀθήνας, ὁπόθεν καὶ ἀπεχώρησε τῇ 23 Ἰουνίου, καὶ οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ἀρχηγοὶ παρητήθησαν, μεθ' ὃ αἱ εἰς αὐτοὺς ὑποχείριοι δυνάμεις ἐξωρίσθησαν αἱ μὲν εἰς τὸ Μεσολόγγιον, αἱ δὲ εἰς τὴν Σπάρτην. Ἡ δ' ἀσφάλεια τῆς πρωτευούσης ἀνετέθη εἰς τὴν ἐθνοφυλακὴν. Οὕτως ἔληξεν ἡ ἀναρχία, ἣτις εἶχεν ἐπικρατήσῃ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον διαρκῶς ἀπὸ τῆς ἐξώσεως τοῦ Ὄθωνος, καὶ ἐπερατώθη ὁ ἀγὼν ἐκεῖνος ὑπὲρ ἀξιωματίων καὶ οὐχὶ ὑπὲρ ἀρχῶν, ὃν οἱ πρέσβεις τῶν τριῶν δυνάμεων ὁμοφώνως ἐστιγμάτισαν διὰ δριμυτάτης ἐκφράσεως ὡς σύρραξιν «ἐνόχων φιλοδοξιῶν». Καὶ νεώτεροι μὲν Ἕλληνες ἱστορικοὶ προσεχώρησαν εἰς τὴν τοιαύτην ἀποδοκιμασίαν· ἀλλὰ τὸ κάτω κάτω τῆς γραφῆς αἱ ἐπαναστάσεις σπανίως ποτίζονται διὰ ῥοδοστάγματος.

Ἡ δ' ἔλευσις τοῦ βασιλέως Γεωργίου ἐπεβραδύνθη ἔνεκα περιουσίας ἀνὰ τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς ἐν συνοδίᾳ τοῦ κόμιστος Σπόννεκ, πρώην ὑπουργοῦ ἐν Δανίᾳ, ὅστις προσεκολλήθη εἰς τὸν βασιλέα ὡς πολιτικὸς αὐτοῦ σύμβουλος, ἀλλ' ὅστις, καὶ πρὶν ἢ ἀκόμη πατήσῃ τὸ πρῶτον νῦν τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος, προσέβαλε τὴν ὅλην τάξιν τῶν Ἑλλήνων πολιτευομένων, κηρύξας, ὅτι ἡ θέσις αὐτοῦ ἦτο «οὕτως ὑψηλὰ, ὥστε οὐδεὶς ἐν Ἑλλάδι θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπισκιάσῃ αὐτόν». Μεγάλῃ δ' ὑπῆρξεν ἡ χαρὰ, ὅτε τέλος ὁ νεαρὸς βασιλεὺς ἀφίχθη εἰς Ἀθήνας τῇ 18 Ὀκτωβρίου. Καὶ ἐπανελήφθησαν μὲν ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς φωταγωγηθείσης Ἀκροπόλεως αἱ ἐπὶ τῇ ἀφίξει τοῦ Ὄθωνος πρὸ τριάκοντα ἐτῶν χαρμωσύναι τοῦ Ναυπλίου, ἀλλ' ὁ Ἀγγλος διπλωμάτης δὲν ἠδυνήθη νὰ κρατήσῃ τὴν ἀπορίαν αὐτοῦ πῶς ἐκεῖνο «τὸ ἰσχνὸν καὶ λεπτὸν μεράκιον», ὅπερ εἶδεν ὀρκιζόμενον ἐν τῇ ἐθνικῇ συνελεύσει καὶ ἤκουσε κηρυττον, ὅτι ἤθελεν ἀγωνισθῇ νὰ ἀδειξῇ τὴν Ἑλλάδα «πρότυπον βασιλείου ἐν τῇ Ἀνατολῇ», ἤθελεν ἐπιτύχει ἐν τῇ προκειμένῃ εἰς αὐτὸ ἐντολῇ. Ἀλλ' ὁ παρατηρητὴς ἐκεῖνος ἔφησεν, ὅπως παραδεχθῇ, ὅτι τὸ πείραμα τῆς διὰ δευτέραν φορὰν ἐκλογῆς νεανίου, ὅπως φέρῃ τὸ ἑλληνικὸν στέμμα, ἐπέτυχε πλειότερον ἢ ὅ τι

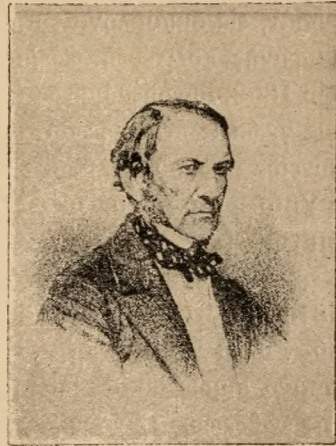
ἤθελον προσδοκήσῃ καὶ αὐτοὶ οἱ αἰσιόδοξοι. Καὶ ἔμελλε μὲν ὁ βασιλεὺς Γεώργιος νάντιμετωπίσῃ δυσκόλους κρίσεις, τὸν πόλεμον τοῦ 1897 καὶ τὴν στρατιωτικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1909, ἀλλ' οὐ μόνον διετήρησε τὸν θρόνον αὐτοῦ καὶ ἵδρυσε δυναστείαν, ἀλλὰ καὶ ἠτύχησε νὰ ἴδῃ τρεῖς ἐπαυξανόμενον τὸ βασιλείον αὐτοῦ, ἐν ᾧ ὁ Ὅθων μάλιστα ἐπόθησε νὰ ἴδῃ τοιαύτην εὐτυχίαν.

Ἡ πρώτη τῶν προσκλήσεων τούτων, ἡ τῶν Ἰονίων νήσων, ὑπῆρξε τὸ δῶρον, ὅπερ ὁ βασιλεὺς ἔφερεν εἰς τοὺς ἰδίους ἑαυτοῦ ὑπηκόους. Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις μετὰ πείραν πεντήκοντα ἐτῶν εἶχε φθάσει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἦτο εὐκατὸς ὁ ἀποχωρισμὸς ἀπὸ τῆς εἰς αὐτὴν προσηρτημένης Ἑπτανήσου. Τὰ πιεστικὰ μέτρα, ὧν εἶχε γείνει χρῆσις διαρκοῦντος τοῦ ῥωσοτουρκικοῦ πολέμου, κορυφωθέντα εἰς τὴν παῦσιν τῆς μόνης ἐν Κερκύρᾳ ἐναπομεινάσης φιλελευθέρας ἐφημερίδος ἔνεκα τῶν ἐν αὐτῇ δημοσιευομένων ἐπικρίσεων τῶν πρὸς τὴν Τουρκίαν συμπαθειῶν τῆς Ἀγγλίας, δὲν εἶχον ἐλαττώσει τὰ αἰσθήματα καὶ τὸν ζῆλον τῶν δυσηρεστημένων ἐκ τοῦ ἱερατείου καὶ τοῦ λαοῦ. Καὶ ἦσαν μὲν ἀκόμῃ πολλοὶ τῶν εὐπατριδῶν καὶ τῶν ἐπιφανῶν «ἀφωσιωμένοι» εἰς τὴν προστασίαν, ἀλλ' ἔνεκα τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ 1849 ἐν τῇ βουλῇ ἐπεκράτει ἡ ἀντιπολίτευσις, ἥς ἡ ἐκλογή καὶ ὁ πρὸς αὐτὴν συνδεόμενος μισθὸς ἐξηρτῶντο ἐκ τοῦ ὀρθοδόξου ζήλου τοῦ κλήρου καὶ τῆς ἀρτιγενοῦς ἐλευθερίας τῶν χειραφετηθέντων χωρικῶν. Οἱ παῖδες ἐν Κεφαλληνίᾳ συνείθιζον «νὰ γράφωσιν ὡς ὑπόδειγμα γραφῆς προσευχὴν περὶ ἐξώσεως τῶν Ἀγγλῶν», καὶ ὁ ἀρμοστής Οὐάρδος ἐδήλωσεν, ὅτι τὸ σύστημα κυβερνήσεως τὸ κληροδοτηθὲν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Σείτωνος «δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκτελεσθῇ ὑπὸ δυνάμεως ἀνθρωπίνης». Καὶ ἐξωθεν δ' ἤρχοντο ἐπικρίσεις τῆς ἀγγλικῆς διοικήσεως, παρὰ τε τοῦ τύπου τῆς αὐταρχικῆς Ῥωσίας καὶ ἐκ τῆς ναπολεοντείου Γαλλίας, καίτοι οὐδετέρᾳ τῶν χωρῶν τούτων ἀπήλανε τοῦ δεκάτου κἂν τῆς πραγματικῆς ἐλευθερίας τῆς ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν πολιτευτῶν χορηγηθείσης εἰς τοὺς Ἰονίους. Ἀλλὰ καὶ Αὐστριακὸς τις ὑπουργὸς ὑπερημύνετο τῶν Βουρβόνων τῆς Νεαπόλεως, ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἐν ταῖς νήσοις πολιτείαν τῶν Ἀγγλῶν. Ἀλλ' εἶνε ἀληθές, ὅτι, ὅτε ὁ σὶρ Ἰωάννης Young, ὅστις διεδέχθη τὸν Οὐάρδον ὡς λόρδος μέγας ἀρμοστής τῷ 1855, διεξήγαγε περὶ τὰ τέλη τοῦ ἐπιόντος ἔτους γενικὰς ἐκλογάς, τὰ μέτρα τὰ ληφθέντα ὑπὸ τοῦ προκατόχου αὐτοῦ ἐναντίον τῶν Κεφαλλήνων ῥιζοσπαστῶν ἀπεδείχθησαν οὕτω τελες-

φόρα, ὥστε ἅπαντες οἱ δέκα βουλευταὶ οἱ ἐκλεχθέντες ὑπὸ ταύτης τῆς νήσου, τῆς γενετείρας τοῦ ἐπτανησιακοῦ ῥιζοσπαστισμοῦ, ἦσαν τῶν ἀφωσιωμένων, καὶ ὁ κύριος ἀντιπρόσωπος τῶν ἑνωτικῶν ὑπῆρξεν ὁ ἐκ Ζακύνθου Κωνσταντῖνος Λομβάρδος. Ἀλλ' ἡ ἑνδεκάτη ἐκείνη βουλή δὲν εἶχεν ἀκόμη συνέλθει εἰς πολλὰς συνεδρίας, ὅτε φήμη τις, ἀποδειχθεῖσα κατόπιν ἀληθῆς, ἐξήγειρε θύελλαν ἐναντίον τῆς προστασίας. Ὁ Young εἰσηγήσει τοῦ γραμματέως αὐτοῦ Bow, ὅστις ἐγίνωσκε τὴν ἑλληνικὴν καὶ ὑπετίθετο γινώσκων καὶ τὸ ἥθος τῶν νησιωτῶν καλλίτερον τῶν πλείστων Ὑγγλων ὑπαλλήλων, προέτεινεν εἰς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν, ὅπως τὸ Ἰόνιον ζήτημα λυθῇ διὰ τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα παραχωρήσεως τῶν πέντε νοτίων νήσων καὶ τὴν εἰς ἀγγλικὰς ἀποικίας μεταβολὴν τῆς Κερκύρας καὶ τῶν Παξῶν, τῶν σπουδαιοτάτων πασῶν τῶν ἄλλων ὑπὸ ἔποψιν στρατηγικὴν, τῶν μάλιστα ἀφωσιωμένων εἰς τὴν προστασίαν καὶ τῶν ἥκιστα πασῶν δυσκυβερνήτων. Ὅτε δ' ἐγνώσθη, ὅτι εἶχε κυκλοφορήσει λαθραίως ἐν Κερκύρᾳ ἀναφορά, ἀναφερομένη εἰς τοιοῦτον σκοπὸν, καὶ ὅτι εἶχον ἤδη ἐπιτευχθῇ πράγματι τρεῖς ὑπογραφαὶ Ἰονίων, θύελλα ἀγανακτήσεως ἐξεργάγη ἐν τῇ βουλῇ. Τὸ νομοθετικὸν τοῦτο σῶμα, μὴ λαμβάνον ὑπ' ὅψιν τὴν ἄρνησιν τοῦ εἰσαγγελέως, ὅστις εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ λαμβάνειν τὸν λόγον ὑπὲρ τῆς κυβερνήσεως ἄνευ δικαιώματος ψήφου, ἐπεδοκίμασε διὰ βοῆς τὴν καταγγελίαν τοῦ Λομβάρδου, καὶ παρεδέχθη ὁμοφώνως πρότασιν περὶ διορισμοῦ ἐξεταστικῆς ἐπιτροπείας, ἐν ἣ ἑκάστη νῆσος ἔμελλε νὰ ἔχῃ ἓνα ἀντιπρόσωπον. Αἱ οὕτως ἐγερθεῖσαι ὑποψίαι εἶχον ἀρχίσει νὰ καταπαύωσιν, ὅτε τῇ 31 Ὀκτωβρίου τοῦ 1858 τὰ Ἡμερήσια νέα (Daily News) ἐδημοσίευσαν τὰ ἀπὸ 29 Μαΐου 1857 καὶ 2 Ἰουλίου 1858 ἔγγραφα τοῦ Young τὰ περιέχοντα τὸ περὶ ἀποικισμοῦ σχέδιον. Ἡ δὲ δημοσίευσις τῶν ἐγγράφων τούτων, ὑπεξαιρεθέντων ἐκ τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐξωτερικῶν, ὑπῆρξε κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ οἰκείου ὑπουργοῦ «ἀδιανόητος ἀτυχία», ἐπειδὴ οὐ μόνον ἀνεξωπύρηνσαν ἐρεθισμὸν ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις, ἀλλ' ἀνετάραξαν καὶ τὰς λοιπὰς δυνάμεις τὰς ὑπογραψάσας τὴν συνθήκην τοῦ 1815. Τὸ δὲ χεῖριστον πάντων, τὸ συμβὰν ἐπῆλθε κατ' αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν καιρὸν, καθ' ὃν ὁ φιλελληνικώτατος τῶν τότε ζώντων Ὑγγλων πολιτευτῶν εὗρίσκετο καθ' ὁδὸν ὡς «ὑψηλὸς ἔκτακτος ἀπεσταλμένος», ὅπως προβῇ εἰς ἐξέτασιν «περὶ τῆς διοικήσεως τῶν προνομιούχων Ἰονίων νήσων».

Τὸ τότε ἐν τῇ ἀρχῇ εὗρισκόμενον ὑπουργεῖον Derby εἶχεν ὡς

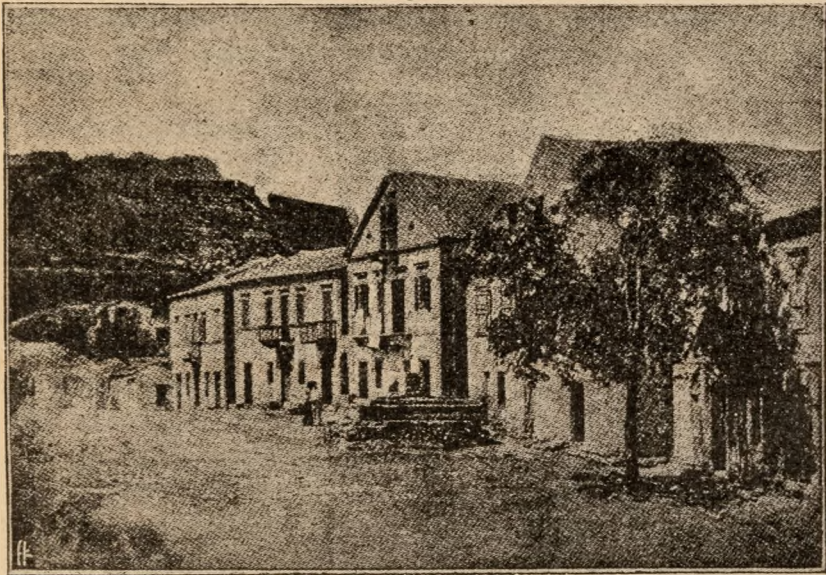
πρωθυπουργὸν μὲν μεταφραστὴν τοῦ Ὅμηρου, ὡς ὑπουργὸν δὲ τῶν ἀποικιῶν τὸν διηγηματογράφον Μποῦλβερ Λύττινα. Τοιοῦτοι λογοτεχνοῦντες πολιτευταὶ ἀπεδέχθησαν, ὡς εἰκὸς, μετὰ προθυμίας τὴν πρότασιν τοῦ ὑφυπουργοῦ τῶν ἀποικιῶν, λόρδου Καρναρβῶνος, ὅπως ἡ τοιαύτη ἀποστολὴ ἀνατεθῇ εἰς ἄλλον μελετητὴν τοῦ Ὅμηρου, τὸν Γλάδσωνα. Τούτου δὲ οἱ πολιτικοὶ φίλοι ἀντετάσσοντο σχεδὸν ὁμοφώνως εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀποδοχὴν τῆς ἀνατεθείσης εἰς αὐτὸν ἐντολῆς. Καὶ ὁ μὲν Aberdeen μετὰ πονηρίας ἐξέφραζε τὴν ἀμφιβολίαν, ἃν ὁ Ὅμηρος θὰ ἦτο ἱκανῶς ῥωμαλέος πολεμικὸς ἵππος, ὥστε νὰ βαστάσῃ τὸν ἀναβάτην αὐτοῦ διὰ τῆς Ἰονίου ἐκεῖνης Ἰλιάδος, μόνος δ' ὁ Σίδνεϋ Χέρμπερτ προσεδόκα, ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀποστολῆς ἔμελλε νὰ εἶνε ἢ εἰς τὴν Ἑλλάδα μεταβίβασις τῶν νήσων. Ἄλλ' εἰς τὸν Γλάδσωνα, τὸν λόγιον καὶ τὸν κληρικὸν, ἡ γενομένη πρότασις ὑπῆρξεν εὐπρόσδεκτος, διότι παρείχετο εἰς αὐτὸν ἡ εὐκαιρία νὰ ἐπισκεφθῇ τοὺς τόπους, ἐν οἷς αἱ σκηναὶ τῆς Ὀδυσσεΐας, καὶ νὰ μελετήσῃ τὰ κατὰ τὴν ὁρθόδοξον ἐκκλησίαν. Εἰς δὲ τὸν λειτουργοῦντα λόρδον ἄρμοστὴν ἡ ἔλευσις αὐτοῦ ἦτο χαλεπῶς καὶ μόλις ἀνεκτὴ. Πράγματι ὁ Young παρὰ τὴν θύελλαν τὴν ἐκραγεῖσαν ἐκ τῆς διαθρυλήσεως τοῦ σχεδίου αὐτοῦ περὶ ἀποικισμού ἠδύνατο μετ' ἀληθείας νὰ βεβαιώσῃ, ὅτι ἐπὶ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ «οὐδ' ἐν μιᾷ καὶ μόνη περιστάσει εἶχε παραστῇ ἀνάγκη προσφυγῆς εἰς τὴν δύναμιν τῆς ὑψηλῆς ἀστυνομίας» καὶ ὅτι ἀφ' ἑτέρου οὐδὲ εἰς κἂν Ἰόνιος ἦτο «ἐν ἐξορίᾳ, ἐν καθείρξει ἢ οἰαδήποτε δικαστικῇ καταδιώξει ἔνεκα πολιτικοῦ ἀδικήματος». Τὸ ἐμπόριον εὐρίσκετο ἐν αὐξήσει, καὶ τὰποτελέσματα τῆς χολέρας ἐν Ζακύνθῳ εἶχον ἐξαλειφθῇ ἔνεκα λαμπρᾶς συγκομιδῆς ἐλαιῶν καὶ τῆς ὥς ἐκ τούτου ἐπελθούσης ἐλαττώσεως τῶν χρεῶν. Τὰ μόνα δὲ πρόσφατα ἐπεισόδια ἦσαν ἡ ἐκδήλωσις ἀντιτουρκικῶν αἰσθημάτων ὑπὸ τοῦ δημοτικοῦ ἀστυνόμου τῆς Κερκύρας, ἀπαγορεύσαντος τὴν προμήθειαν ἄρτου εἰς τουρκικὰ μεταγωγικὰ πλοῖα, καὶ ἡ ἄρνησις αὐτοῦ καὶ τῶν συναδέλ-

Γλάδστων.

φων νὰ σταθῶσι πρὸ τοῦ μεγάρου τοῦ ἄρμοστοῦ κατὰ τὴν διάβασιν τῆς λιτανείας τοῦ πολιούχου τῆς νήσου ἁγίου Σπυρίδωνος. Διὰ τοῦτο μετ' ἐκπλήξεως δυσαρέστου μὲν εἰς τὸν ἄρμοστήν, εὐαρέστου δ' εἰς τοὺς Ἰονίους ῥιζοσπάστας ἐγνώσθη, ὅτι ὁ ἀρχαῖος αὐτοῦ συμμαθητὴς καὶ συνάδελφος ἐν τῷ ἀγγλικῷ κοινοβουλίῳ ἤρχετο, ὅπως ἐξετάσῃ τὸ ἔργον αὐτοῦ. Ἡ δ' ἐντολὴ αὕτη, οὕσα δυσχερὴς καθ' ἑαυτὴν εἰς πάντα ἄπειρον τῆς εἰδικῆς καταστάσεως τῶν νήσων, εἶχε καταστῆ ἔτι δυσκολωτέρα ἔνεκα τῆς ἀδολεσχίας τῆς λονδινείου ἐφημερίδος τῶν φιλελευθέρων τῆς δημοσιευσάσης τὰ ἔγγραφα τοῦ Young, περὶ ὧν ἔγινε λόγος ἄνωτέρω, καὶ ὁ Γλάδστων, εὕρισκόμενος τότε ἐν Βιέννῃ, ἠναγκάσθη νὰ προβῇ, οὐχὶ διὰ τελευταίαν φορὰν, εἰς δικαιολογίαν πρὸς τὴν αὐστριακὴν κυβέρνησιν. Ὅτε δ' ὁ ἐπιφανὴς πολιτευτὴς ἔφθασεν εἰς τὴν Κέρκυραν τῇ 12 Νοεμβρίου τοῦ 1858, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Νεαπολίτου φίλου Λακαΐτα, εἰς οὗ τὰς γνώσεις περὶ τῆς ἀρχαίας ἐκείνης βενετικῆς κτήσεως ἐστηρίζετο, συνεῖδε μετ' οὐ πολὺ, ὅτι τὰ κλοπιμαῖα ἔγγραφα, ἅτιν' αὐτός τε καὶ ὁ Young ἀπεδοκίμαζον ὡς ἄσύνετα, εἶχον μείνει ἄνευ ἀποτελεσματος. Μάτην εἶπεν εἰς τε τὴν γερουσίαν καὶ εἰς τοὺς δέκα βουλευτὰς τῆς Κερκύρας, ὅτι δὲν ὑπῆρχε ζήτημα περὶ μεταβολῆς τῆς συνθήκης τοῦ 1815 καὶ ὅτι δὲν εἶχεν ἔλθει νὰ συζητήσῃ περὶ τῆς ἀγγλικῆς προστασίας, ἀλλὰ νὰ ἐξετάσῃ πῶς αὕτη ἡδύνατο νὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὰ τοπικὰ συμφέροντα. Μάτην προέτεινε ῥιζικὰς μεταρρυθμίσεις ἀντὶ τῆς ἐνώσεως. Ἐν Λευκάδι, ὅπου μετέβη ἐκ Κερκύρας, αἱ ἑλληνικαὶ ἀρχαὶ ἐπανέλαβον τὴν ἀποστροφὴν αὐτῶν κατὰ τῶν ἀτυχῶν ἐγγράφων τοῦ Young, καὶ ἤκουσαν, χωρὶς νὰ πεισθῶσιν, ὅτι ἡ ἔνωσις ἦτο φαντασιώδης πόθος, ὅστις οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ἐμπόδιον πρὸς πρακτικὰς βελτιώσεις. Ἐν δὲ τῇ Ἰθάκῃ αἱ ἀναμνήσεις τοῦ «πολυμήτιος» Ὀδυσσέως πιθανῶς ἀπησχόλησαν τὸν λόγιον ἐπίτροπον πλειότερον τῶν παραπόνων τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ ἀπογόνων. Ἐν δὲ τῇ Κεφαλληνίᾳ ἐδεξιώθησαν αὐτὸν πρὸς δυσαρέσκειαν αὐτοῦ κραυγάζοντες «Κάτω ἡ προστασία» καὶ βοῶντες «Ζήτω ἡ ἔνωσις», ἐν ᾧ συγχρόνως ἐρρίπτοντο εἰς τὴν ἅμαξαν αὐτοῦ ἀντίτυπα τοῦ πολυθρυλήτου ψηφίσματος τῆς 26 Νοεμβρίου 1850. Καὶ τὴν μὲν πικρίαν ἐκείνην τῶν αἰσθημάτων τῶν Κεφαλλήνων, ἣν κατ' ἐπίφασιν ἀπεδοκίμαζον οἱ ἐπιχώριοι πολιτευταί, ἀπέδιδεν ὁ Γλάδστων εἰς τὰ πιεστικά μέτρα τοῦ 1849, ἀλλ' αἰσθησὶν ἐνεποίησεν εἰς αὐτὸν ἡ τραγικὴ ἔκκλησις τοῦ γηραιοῦ ἀρχιεπισκόπου ὑπὲρ ἐνώσεως «τῆς ἀτυχοῦς ταύτης

νήσου» μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἐν δὲ τῇ Ζακύνθῳ, τῇ ἐκλογικῇ περιφερείᾳ τοῦ σφοδροτάτου τῶν ἀντιπάλων τῆς προστασίας, εὗρέθη μὲν ἠναγκασμένος νὰ ἐκθέσῃ καὶ πάλιν τὸ ἀκατόρθωτον τῆς ἐνώσεως ἐν τῇ τότε καταστάσει τῆς Εὐρώπης, ἀλλ' ἔτυχε δεξιώσεως ἀναλόγου πρὸς τὴν συνήθη εὐγένειαν τῶν Ἰονίων πρὸς φίλον τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Ἐκεῖθεν δὲ μετέβη εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἐσχημάτισε τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι δὲν ὑπῆρχε γενικὸς πόθος προσαρτήσεως τῶν νήσων, καίτοι ἡ ἐντύπωσις αὕτη ἀνεσκευάζετο πως ὑπὸ τῶν

Τὰ ἐνδότερα τοῦ ἐν Κεφαλληνίᾳ φρουρίου τοῦ Ἀγίου Γεωργίου.

σχέσεων, αἵτινες ἐπιστεύοντο ὑπάρχουσαι μετὰ τοῦ Ὁθωνος καί τινος τῶν ἐν Ἑπτανήσῳ προεξουσῶν ριζοσπαστικῶν ἐφημερίδων. Εἰς δὲ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ τύπου προσέγραφεν ὁ Γλάδστων τὰ ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως αἰσθήματα, ἅτινα εὗρεν ἐν Παξοῖς, ὅπου δύο ἐξόριστοι Κερκυραῖοι ἐφημεριδογράφοι εἶχον ἐπωφεληθῇ τὴν κατηναγκασμένην αὐτῶν ἀπραξίαν ἀσχολούμενοι εἰς προσηλυτισμὸν ἐναντίον τῆς προστασίας.

Μετὰ δὲ τὴν ταχεῖαν ἐκείνην ἐπίσκεψιν ἀπασῶν τῶν Ἰονίων νήσων πλὴν τῶν ἀπομεμακρυσμένων Κυθήρων ὁ Γλάδστων ἐγκατεστάθη, ὅπως ἐργασθῇ ἐν Κερκύρᾳ, πολιορκούμενος ὑπὸ ἐνδεῶν Ἰο-

νίων, θεωρούντων αὐτὸν ὡς θεῖαν ἐπὶ τῆς γῆς πρόνοιαν, δυναμένην νὰ προμηθεύσῃ εἰς αὐτοὺς θέσεις, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ προῖκας τῶν θυγατέρων, καὶ θεωρούμενος ὑπὸ τῶν Ἀγγλων ὡς πολιτικὸς Ἰακῶβ, ὑποσκελίζων τὸν νόμιμον λόρδον ἄρμοστήν. Ἀποφασίσας δὲ τὴν ὑποβολὴν σχεδίου μεταρρυθμίσεων ὡς ἀντιδότου τῆς ἐνώσεως, ἣν ὑπελάμβανε βλαβεράν εἰς τὰς νήσους ἐφ' ὅσον ἐβασίλευε τῆς Ἑλλάδος ὁ Ὅθων, συνεβούλευσεν ὁ Γλάδστων τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Young, καὶ προσεφέρθη νὰ ὑπηρετήσῃ ὡς προσωρινὸς αὐτοῦ διάδοχος χάριν εἰσαγωγῆς τοῦ σχεδίου τῆς μεταρρυθμίσεως. Δὲν ὑπῆρχε τόπος δύο ἄρμοστῶν ἐν Κερκύρᾳ. Διὸ ὁ Young ἀνεχώρησε τῇ 13 Ἰανουαρίου 1859, καὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὁ Γλάδστων, οὗ τὴν πρότασιν μετὰ χαρᾶς εἶχεν ἀποδεχθῇ ἡ βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας Βικτωρία, ἀνέλαβε τὰ καθήκοντα αὐτοῦ καὶ προέστη τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐκτάκτου συνόδου τῆς βουλῆς. Μετὰ δὲ δύο ἡμέρας αὕτη προέβη εἰς διακήρυξιν, καθ' ἣν «ἡ μόνη καὶ ὁμόθυμος θέλησις τοῦ Ἰονίου λαοῦ ὑπῆρξε καὶ εἶνε ἡ ἔνωσις ἀπάσης τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος.» Ὁ δὲ Γλάδστων διὰ διαγγέλματος ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν βουλὴν, ὅτι μόνον δι' ἀναφορᾶς ἡδύνατο νὰ ἐκφράσῃ εὐχὴν πρὸς τὴν ἀνασσαν, καὶ, ὅτε ἡ πρότασις ἐπανελήφθη ὑπὸ τοῦτον τὸν τύπον, ὁ ἄρμοστής μετὰ χαρακτηριστικῆς σοφιστείας συνεζήτησε τὴν ἐννοιαν τῆς λέξεως *θέλησις*, ἣν ἐπέμεινε νὰ μεταφράσῃ διὰ τῆς λέξεως *πόθος* παρὰ τὴν φανεράν αὐτῆς σημασίαν. Οἱ δὲ Ἰόνιοι ἀναμφιβόλως διεσκέδασαν ἐπὶ τῷ οὐκ ἄσυνήθει ἐκείνῳ ἰσχυρισμῷ ξένου λογίου, ἀξιούντος, ὅτι ἐγίνωσκε περὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν γλώσσης πλείότερα ἢ αὐτοὶ ἐκεῖνοι, ἐν ᾧ ἂν ἐτέρου ὁ πεπαιδευμένος αὐτοῦ προϋστάμενος πιθανῶς ἠὺχαριστήθῃ ἐκ τῆς φιλολογικῆς κριτικῆς τῆς συνοδευσάσης τὴν εἰς τὴν βασιλίσσαν μεταβίβασιν τῆς ἀναφορᾶς τῶν Ἑπτανησίων. Ἡ δὲ βασιλικὴ ἀπάντησις, καθ' ἣν προσεδοκάτο, ὑπῆρξεν ἡ ῥητὴ ἄρνησις «ἐγκαταλείψεως τῶν ὑποχρεώσεων» τῶν ἐπιβληθεισῶν εἰς τὴν βρεττανικὴν μοναρχίαν ὑπὸ τῆς συνθήκης τοῦ 1815 ἢ τοῦ νὰ «ἐπιτραπῇ εἰς τινα ἄλλην δύναμιν ἢ φροντίς περὶ προαγωγῆς ὁμοίας τινὸς γνώμης.» Ἐπὶ τούτοις δ' ὁ ὑπέρροχος πολιτευτὴς εἰσέγαγεν εἰς τὴν βουλὴν τὸ νομοσχέδιον αὐτοῦ περὶ τῶν ἐν Ἑπτανήσῳ μεταρρυθμίσεων, ὁμιλήσας ὅσον ἡδύνατο ἄριστα ἰταλιστί. Ἡ ὑπ' αὐτοῦ μελέτη τῶν κατὰ τὰς Ἰονίους νήσους εἶχε πείσει αὐτὸν, ὅτι, ἐν ᾧ ἡ ἔνωσις δὲν ἦτο εὐκταία, τὸ ὑφιστάμενον σύστημα δὲν θὰ ἡδύνατο νὰ εἶνε ἔργον

«οὔτε τῶν Χερουβείμ οὔτε τῶν Σεραφεείμ». Συνεῖδεν, ὅτι, καίτοι ἡ ὕλική εὐημερία τῶν Ἰονίων ἦτο μεγαλειτέρα τῆς τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων, καθ' ἃ ἀπεδέχοντο Ἕλληνες καὶ Γάλλοι συγγραφεῖς, τὸ οἰκονομικὸν σύστημα ἐπίεξε βαρέως τοὺς χωρικοὺς, παρέβλαπτε τὸ ἐξαγωγικὸν ἐμπόριον καὶ ἐπέφερε δυσaréστους διαφορὰς μεταξὺ τῶν πόλεων καὶ τῆς ὑπαίθρου χώρας. Ἡ πολιτικὴ ὑπαλληλία, καθ' ἃ παρετήρησεν, ἦτο δυσανάλογος πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων καὶ πρὸς τὴν τελουμένην ἐργασίαν», ἐπειδὴ «οἱ μισθούμενοι ὑπηρέται τοῦ δημοσίου ἦσαν 2.200 καὶ ἐπέκεινα μεταξὺ 240.000 κατοίκων» καὶ εἶχον αὐξηθῇ κατὰ τὸ ἐν τέταρτον ἀπὸ τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ 1849, οὕτω δὲ οἱ Ἰόνιοι ἦσαν ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐν Εὐρώπῃ ὑπαλληλοκρατούμενος λαός. Οἱ εὐπατρίδαι καὶ οἱ ἐπιφανεῖς ἡρέσκοντο, ὥς εἰκὸς, εἰς τὴν τοιαύτην κατάστασιν, καθ' ἃ ἄλλοι καὶ οἱ βουλευταὶ ἔχαιρον ἐπὶ τοῖς μισθοῖς αὐτῶν, οὓς ὁ Γλάδστων εὗρεν ὑπερβολικοὺς καὶ ἐζήτηι νὰ ὑποβιβάσῃ εἰς τὸ ἥμισυ καὶ νὰ πληρόνῃ μόνον ὅταν συνεδρίαζεν ἡ βουλή. Διὸ μόλις που προσεδόκα, ὅτι ἢ οἱ ὑπάλληλοι, οἵτινες ἦσαν τὸ κύριον ἔρεισμα τῆς προστασίας, ἢ οἱ ριζοσπάσται, οἵτινες ἦσαν οἱ σφοδρότατοι πολέμοιο αὐτῆς, ἔμελλον νὰ δεχθῶσι περιορισμὸν μέλλοντα νὰ θίξῃ τὰ κεκτημένα αὐτῶν δικαιώματα.

Οὐδ' ἦσαν αἱ πολιτικαὶ αὐτοῦ μεταρρυθμίσεις τοιαῦται, ὥστε νὰ προσδοκηθῇ ἡ εὐμενὴς αὐτῶν ἀποδοχὴ εἴτε ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν εἴτε ὑπὸ τῶν Ἰονίων. Ἡ προταθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ μεταβολὴ τῆς γερουσίας ἀπὸ σώματος ἐκτελεστικοῦ εἰς δευτέραν βουλήν ἐπὶ μέρους αἰρετὴν καὶ ἐπὶ μέρους διοριζομένην προϋπέθετε τὴν ὑπαρξίν πλουσίας καὶ ἰσχυρᾶς ἀριστοκρατίας. Ἀλλ' οἱ Ἰόνιοι εὐπατρίδαι δὲν εἶχον οὔτε τοὺς ἀναγκαίους πόρους οὔτε τὸ ἀπαιτούμενον ἠθικὸν σθένος, ὅπως ἀντιτάξωσι κραταιὰν ἀντίστασιν εἰς τὰς ἀποφάσεις βουλῆς δημοκρατικῆς, ἥτις συμφώνως πρὸς τὸ σχέδιον τοῦ Γλάδστωνος ἔμελλε νὰ συνέρχηται ἐνιαυσίως πρὸς ψήφισιν τοῦ προϋπολογισμοῦ, ἡδύνατο νὰ καταγγέλλῃ εἰς τὴν γερουσίαν ἅπαντας τοὺς ὑπαλλήλους καὶ θὰ εἶχε μετ' αὐτῆς τὸ ἀναβιῶσαν βενετικὸν προνόμιον τοῦ ὑποβάλλειν εἰς τὸ στέμμα ἀναφορὰς ἐναντίον «βαρέων πταισμάτων» τοῦ λόρδου ἀρμοστοῦ. Καὶ τοῦ μὲν προταθέντος ὑπουργείου, εἰς ὃ ἔμελλε νὰ μεταβιβασθῇ ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία τῆς γερουσίας, ὁ διορισμὸς θὰ ἐξηρτᾶτο ἐκ τοῦ ἀνωτάτου ἐκείνου ἄρχοντος, ἀλλ' ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς ἀστυνομίας, ἣν εἶχε περιβληθῇ ἀπὸ τοῦ 1817 καὶ

ἤτις ἔδιδεν εἰς αὐτὸν τὸ δικαίωμα τοῦ ἐξοριζεῖν οἷονδήποτε κατὰ βούλησιν, κατηγορήθη. Καὶ πρότεροι μὲν ἄρμους εἶχον ποιήσει χρησιν τοῦ δικαιώματος τούτου, ἀλλ' οὐδέποτε ὅμως ὁ Young. Εἰς τὰς προτάσεις ταύτας, ἃς οἱ Ἄγγλοι καὶ οἱ φίλοι αὐτῶν ἐξελάμβανον ὡς κεχωρισμένως αὐξανούσας τὴν ἰσχὺν τῶν Ἰονίων δημοκρατικῶν, οὗτοι ἀπέβλεπον μετὰ φόβου ὡς ἄοριστον ἀναβολὴν τῆς ἐνώσεως, ὡς «ἐθνικὴν αὐτοκτονίαν», καθ' ἣν ἀπεκάλεσε τὴν ἀποδοχὴν αὐτῶν ῥιζοσπαστικὴ ἐφημερίς τῆς Ζακύνθου. Ὁ κόμης Δούσμανης, ὁ μέλλων ἱστορικὸς τῆς ἀποστολῆς τοῦ Γλάδστωνος, φίλος τῆς προστασίας, μετασχὼν τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας ἐπὶ τριάκοντα ἔτη, προήγγειλεν εἰς τὸν εἰσηγητὴν αὐτῶν, ὅτι ἔμελλον νάπορριφθῶσιν. Ὀλίγαι φωναὶ, ἡ τοῦ προέδρου τῆς γερουσίας κόμης Φλαμπουριάρη, ἡ τοῦ σιρ Πέτρου Βράιλα, ἡ τοῦ Σωκράτους Κουρῆ, ἠκούσθησαν ὑπὲρ αὐτῶν. Εἰς δὲ βουλευτῆς, ὁ Παδοβᾶς, οὗ τὸ ὄνομα ἐδείκνυε τὴν βενετικὴν καταγωγὴν, ὠμίλησεν ἐπὶ δύο ὅλας ἡμέρας ἐναντίον τῶν προτεινομένων μεταρρυθμίσεων, ἐπιδείξας οὕτω ῥητορικὴν δεινότητα ἀνταξίαν αὐτοῦ τοῦ μεγάλου Ἀγγλοῦ κοινοβουλευτικοῦ ἀνδρός. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ μέλλων νομοθέτης τοῦ Ἰονίου λαοῦ ἐπέδειξε παράδοxon ἄγνοιαν τῶν νόμων τῆς ἰδίας αὐτοῦ χώρας. Καὶ δὴ ἠγγνόησε τὸν συνταγματικὸν κανόνα, καθ' ὃν διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἀποδοχῆς τῆς ἁρμοστείας εἶχε κενωθῇ ἡ ἔδρα αὐτοῦ ἐν τῇ βουλῇ καὶ ἐκωλύετο ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπιζητήσῃ τὴν ἐκ νέου ἐκλογὴν αὐτοῦ. Μαθὼν δὲ, ὅτι δὲν ἐξηκολούθει ὢν μέλος τοῦ κοινοβουλίου, ὑπέβαλε τυπικῶς παραίτησιν ἀπὸ τῆς ἁρμοστείας τῇ 20 Ἰανουαρίου, ἀφίει τοὺς ἐν Ἀγγλίᾳ φίλους νὰ λύσωσι τὸ πρόβλημα κατὰ τρόπον αὐτόχρημα γλαδστώνειον, πρῶτον μὲν διορίζοντες τὸν σιρ Ἐρρίκον Κνίγντ Στόρξ, συνταγματάρχην λαλοῦντα τὴν ἰταλικὴν καὶ ἔχοντα πείραν τῶν ἐπτανησιακῶν πραγμάτων, καὶ ἔπειτα παρακινοῦντες αὐτὸν νὰ διορίσῃ τὸν Γλάδστωνα προσωρινὸν αὐτοῦ ἀναπληρωτὴν. Διαρκούσης δὲ τῆς βραχείας μεταβατικῆς ἐκείνης περιόδου, παρεικλύσθησαν αἱ συζητήσεις, ἕως τὴν 4 Φεβρουαρίου, τὴν ἑσπέραν τῆς ἀφίξεως τοῦ Στόρξ, ἡ βουλὴ διὰ μιᾶς μόνης ἐναντίας ψήφου καὶ ἐννέα ἀρνήσεων ψήφου ἐδέχθη πρότασιν, δι' ἧς ἀπερρίπτετο τὸ ὅλον σχέδιον τῶν μεταρρυθμίσεων. Μετὰ δὲ τρεῖς ἡμέρας ὁ Γλάδστων ἀνεχώρησεν ἐκ Κερκύρας, ἀφ' οὗ ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ γνώσις τῶν ἐπιτοπίων πραγμάτων ἔχει ἐν τῇ ἐγγύς Ἀνατολῇ μεγαλειτέραν ἀξίαν ἢ ἡ μεγαλοφυΐα καὶ ὅτι οὔτε μέγα ὄνομα οὔτε

ὑψηλὸν ἀξίωμα ἐπιβάλλεται παρὰ τοῖς Ἑλλησι δημοκρατικοῖς. Ὁ δὲ βιογράφος αὐτοῦ ἀπεδέχθη, ὅτι ἡ ἑπτανησιακὴ αὐτοῦ ἀποστολὴ ὑπῆρξεν ἀποτυχία, ἣτις δὲν παρέβλαψε μὲν τὸ ἐν Ἀγγλίᾳ μέλλον τοῦ προσωρινοῦ ἀρμοστοῦ, ἀλλ' ἐδυσχέρανεν ὅμως τὴν θέσιν τοῦ τε προκατόχου αὐτοῦ καὶ τοῦ διαδόχου ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις.

Ὁ δὲ δέκατος καὶ τελευταῖος λόρδος ἀρμοστής, ὅστις ἐν τῷ χρόνῳ τοῦ διορισμοῦ ἦτο ἀπλοῦς συνταγματάρχης, κυρίως γνωστὸς ἐκ τῆς διευθύνσεως τῶν νοσοκομείων τῆς Σκόδρας ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, εὗρεν, ὅτι ἡ βουλὴ δὲν ἦτο διατεθειμένη νὰ καταδικάσῃ εἰς σιγὴν τὸ ζήτημα τῆς ἐνώσεως. Ἡ κατ' Ἀπρίλιόν τοῦ 1859 ἔκρηξις τοῦ ἰταλικοῦ πολέμου ἐπέδρασεν, ὡς εἰκὸς, εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑπτανήσου. Ἡ Κέρκυρα ἦτο τὸ κατὰ παράδοσιν ἄσυλον τῶν Ἰταλῶν ἐξορίστων. Ἐκεῖθεν εἶχον ἐκπλεύσει οἱ ἀδελφοὶ Bandiera εἰς τὴν Καλαβρίαν κατὰ τὴν ἀτυχῇ αὐτῶν ἐκστρατείαν τοῦ 1844· ἐκεῖ ὑφίστατο ἰταλοελληνικὴ ἐταιρεία, ἡ λεγομένη «Μεγάλῃ ἀδελφότης», ἥς μέλη εἶχον φυλακισθῇ ἐπὶ τῆς ἀρμοστείας τοῦ Οὐάρδου. Ἰόνιοι ῥιζοσπάσται ἦσαν μέλη ὁμοίων ἐταιρειῶν ἐν Ἰταλίᾳ, καὶ κεντρικὴ ἐπιτροπεία ἐν Ζακύνθῳ, ἐνεργοῦσα κατὰ τῆς ἀγγλικῆς κυριαρχίας, εὐρίσκετο ἐν ἀνταποκρίσει μετὰ τοῦ Γαριβάλδη διὰ τοῦ ἀκαταπονήτου Λομβάρδου, οὗ τὸν ἐνθουσιασμόν δυνάμεθα νὰ νιχνεύσωμεν ἐν ταῖς σελίσιν τοῦ Γάλλου λογίου καὶ περιηγητοῦ Λενορμάν. Ἀλλ' οἱ ἐνωτικοὶ εὕρισκόν τινα τῶν εὐπρεπεστάτων αὐτῶν ἐπιχειρημάτων ἐν ταῖς δηλώσεσιν Ἀγγλων ὑπουργῶν. Ὅτε ὁ Ρῶσσελ ἐν τῷ πολυθυλήτῳ αὐτοῦ ἐγγράφῳ τῆς 15 Ὀκτωβρίου 1860 ἐκήρυξεν, ὅτι «οἱ Ἰταλοὶ ἦσαν οἱ ἄριστοι κριταὶ τῶν ἰδίων ἐαυτῶν συμφερόντων» καὶ ἐποιεῖτο μετ' ἐνθουσιασμοῦ λόγον περὶ «τῶν ἐλευθεριῶν αὐτῶν» καὶ τῆς «ἀνεξαρτησίας», ὁ Ἑπτανήσιος Δάνδολος ἐκάλεσεν αὐτὸν νὰ ἐφαρμόσῃ τὰς θεωρίας ταύτας εἰς τοὺς Ἕλληνας τῶν Ἰονίων νήσων. Ὅτε δὲ μετὰ τέσσαρας μῆνας ἡ βουλὴ συνήλθεν, ἀρχομένου τοῦ 1861, εἰς ἐπίθεσιν ἐναντίον τοῦ Γλάδστωνος ἐπηκολούθησαν προτάσεις, ὅπως τὸ ζήτημα τῆς ἐνώσεως ὑποβληθῇ ἐπὶ τὸ ἰταλικώτερον εἰς δημοψήφισμα καὶ γείνη ἔκκλησις εἰς τοὺς κοινοβουλευτικούς ἄνδρας, τὰς κυβερνήσεις καὶ τοὺς φιланθρώπους τῆς Εὐρώπης χάριν συμπράξεως αὐτῶν. Ὁ δὲ Στόρξ, ἀφ' οὗ πρῶτον ὑπέδειξεν εἰς τὴν βουλὴν τὸν ἀντισυνταγματικὸν χαρακτῆρα τῶν κινήματων ἐκείνων, ἀνέβαλεν αὐτὴν ἐπὶ ἑξ μῆνας, καίτοι τὸ ὄπλον ἐκεῖνο ἦτο ἐστερημένον τοῦ ἡμίσεος τῶν ἑξ αὐτῶν τρόμων

ἔνεκα τῆς συνηθείας τοῦ νὰ πληρόνωνται οἱ μισθοὶ τῶν βουλευτῶν καὶ ὅταν δὲν συνεδρίαζεν ἡ βουλὴ. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ἤγαγεν ἐν τῷ ἀγγλικῷ κοινοβουλίῳ εἰς συζήτησιν, ἣτις παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς τε τὸν δοῦκα τῆς Newcastle, τότε ὄντα ὑπουργὸν τῶν ἀποικιῶν, καὶ εἰς τὸν Γλάδσωνα, ὄντα τότε ὑπουργὸν τῶν οἰκονομικῶν, τὴν εὐκαιρίαν νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν ἐπὶ τῶν Ἰονίων νήσων ἀγγλικὴν προστασίαν. Παραχώρησις αὐτῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀπεφάνθη ὁ μέ-

Φρειδερίκος Β' βασιλεὺς νῆς Δανίας
(*Ἰδε σελ. 349).

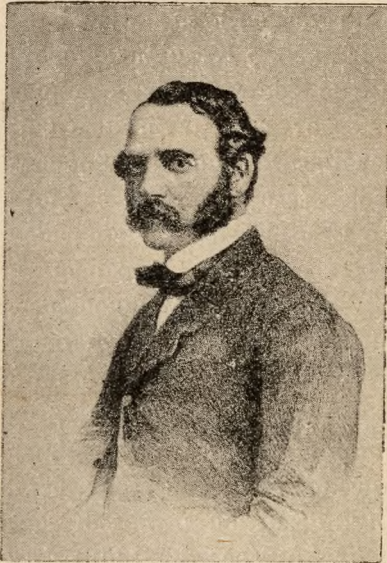
γας φιλέλλην, ἤθελεν εὐλόγως συνεπιφέρει τὴν τῆς Κρήτης, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἠπείρου καὶ θὰ ἦτο σύγχρόνως δυσυπολόγιστος διασπάθις δημοσίου χρήματος δαπανωμένου εἰς ὀχυρώσεις καὶ «ἐγκλημα ἐναντίον τῆς ἀσφαλείας τῆς Εὐρώπης». Ταῦτα ἐλέχθησαν τῇ 25 Ἀπριλίου 1861, τῇ δὲ 26 Νοεμβρίου 1862 τὸ αὐτὸ ὑπουργεῖον, οὗ ὁ ρήτωρ ἦτο μέλος, ἀπεφάσισε, μόνου ἀντιτείνοντος τοῦ λόρδου Westburg, νὰ ἐγκαταλίπη τὰς νήσους. Ἔστω καὶ τοῦτο ἐν τῶν πολλῶν δειγμάτων τῆς ἀγγλικῆς ἀσταθείας ἐν τῷ ἀνατολικῷ ζητήματι. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Πάλμερστον, ὁ πρόεδρος τῆς

κυβερνήσεως, συνήνεσεν εἰς τὴν παραχώρησιν τῆς Κερκύρας, ἥς ἡ παράδοσις θὰ ἦτο κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1850 δήλωσιν αὐτοῦ πρᾶξις μωρίας, καὶ πρὸς ἥς τὴν παρακράτησιν, καὶ ἐν περιπτώσει παραχωρήσεως τῶν ἄλλων νήσων, καὶ πάλιν παρῶρμα τῷ 1851 ὡς πρὸς πρᾶξιν συνετήν. Τοιαύτη εἶνε ἡ πολιτικὴ!

Τὰ λεχθέντα ὑπὸ τοῦ Newcastle καὶ τοῦ Γλάδσωνος ἔσχον ἐπίδρασιν τινα ἐπὶ τοὺς πολιτευτὰς τῆς Ἑπτανήσου. Ὅτε δὲ συνῆλθε τῷ 1862 ἡ δωδεκάτῃ Ἰόνιος βουλὴ, ἔμαθε μετ' ἐκπλήξεως, ὅτι ὁ ἄρτι ἐκλεχθεὶς πρόεδρος αὐτῆς Ζερβὸς, ὁ ἐνθερμος Κεφαλλὴν ριζο-

σπάστης καὶ ἐξόριστος προτέρων ἡμερῶν, εἶχεν ὑποβιβάσει ἑαυτὸν εἰς «μεταρρυθμιστὴν». Τοιαῦτα μετριαστικὰ ἀποτελέσματα ἐπέφερεν ἡ ἀρχή, καὶ οὕτω μικρὰ ἐφαίνετο ἡ προσδοκία τῆς ἐνώσεως κατ' αὐτὸ τὸ λυκαυγὲς τῆς ἐκπληρώσεως αὐτῆς. Ἀλλ' οἱ ῥιζοσπάσται ὑπὸ τὸν Λομβάρδον ἐξηκολούθησαν τὰς διαμαρτυρίας αὐτῶν ἐναντίον τῆς προστασίας, ἐν τισι περιστάσεσι μεμφόμενοι τῶν ἀγγλικῶν ἀρχῶν διὰ πράξεις, αἵτινες ἀπὸ τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ 1849 ἦσαν πραγματι πταῖσμα τῶν ἰδίων ἑαυτῶν ἐλευθέρων δημοτικῶν ἀρχῶν. Καὶ δὲν διετηροῦντο μὲν ἀπ' ἐκείνου τοῦ χρόνου πλέον αἱ ὁδοὶ τῆς ὑπαίθρου χώρας, τὸ δὲ λαμπρὸν δάσος τοῦ ἐν Κεφαλληνίᾳ ὄρους Αἴνου ἐφυλάσσετο ἑλλιπῶς· ἀλλὰ ταῦτα συνέβαινον, διότι αἱ δημοτικαὶ ἀρχαὶ ἐπέτρεπον τὴν εἰς τὸ ἴδιον ἔργον ἀνάμειξιν τῆς πολιτικῆς καὶ ἐφοβοῦντο νὰ τιμωρήσωσι τοὺς ἐνόχους πυρκαϊῶν τῶν δασῶν, ἔχουσαι ὑπ' ὄψιν τὰς προσεχεῖς δημοτικὰς ἐκλογάς. Χάριν δ' ἐπανορθώσεως τῶν καταχρήσεων τούτων ὁ Στὸρξ ἔπεισε τὴν γερουσίαν νὰ περιορίσῃ διὰ τῶν ἐν ταῖς νήσοις τοποτηρητῶν τὰ δικαιώματα τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν, ἀφείδων ἐλευθέραν τὴν χάριν τῶν μικροτέρων θέσεων τῆς δημοσίας ὑπαλληλίας ἁμιλλαν. Ἀλλ' ἦτο ἀργὰ ὅπως ἐφαρμοσθῇ σύστημα φιλανθρωπικοῦ δεσποτισμοῦ. Ἦδη τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος ὁ Ῥώσσελ εἶχε προσφέρει τὴν Ἑπτάνησον εἰς τὸν Ὅθωνα ἐπὶ τῷ ὄρῳ, ὅπως οὗτος ἀποστῇ διαταράξεως τῆς Τουρκίας. Μετὰ δὲ τὴν ἔξωσιν αὐτοῦ ἡ ἐκλογὴ τοῦ πρίγκιπος Ἀλφρέδου, ὅστις εἶχεν ἐπισκεφθῇ τὴν Κέρκυραν τῷ 1859 καὶ οὗ ὁ πρεσβύτερος ἀδελφὸς ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Κεφαλληνίαν τὸ θέρος τοῦ 1862, εἶχεν ἀναγκάσει τὴν Ἀγγλίαν νὰποβῇ δημοφιλεστέρα ἢ πρότερον, ἐξαιρουμένων τῶν ἄκρων ῥιζοσπαστῶν. Ἀφ' ἑτέρου δ' ἡ ὑπόσχεσις τοῦ Ἑλλιοτ, καθ' ἣν αἱ Ἰόνιοι νῆσοι ἔμελλον νὰ ὑπάρξωσιν ἡ ἀμοιβὴ τῆς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐκλογῆς προσήκοντος μονάρχου, ὅστις θὰ ἠύλαβεῖτο τὸ ἑλληνικὸν σύνταγμα καὶ τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας, ἦτο ἡ πρώτη ἐπίσημος πρὸς τοὺς Ἑπτανησίους ἀναγγελία τοῦ νέου ἀγγλικοῦ προγράμματος. Ὁ δὲ λόγος τῆς βασιλείσης, ὁ ἐκφωνηθεὶς τῷ 1863, ἐπανελάβε τὴν προσφορὰν, ὥρισε δὲ καὶ ὅπως οἱ Ἑπτανήσιοι αὐτοὶ ἐκφράσωσι τὴν ὀριστικὴν αὐτῶν ἐπιθυμίαν περὶ τῆς ἐνώσεως, ἐπιθυμίαν, περὶ ἧς ἀμφέβαλλον μόνον ὅσοι ἐθεώρουν τὴν ἐπιχώριον ἀριστοκρατίαν καὶ τοὺς ὑπαλλήλους ὡς τοὺς μόνους ἀντιπροσωπεύοντας τὴν κοινὴν γνώμην, καὶ οἱ κυνικοὶ ἐκεῖνοι, ὅσοι ἐπίστευον μέχρις ἐσχάτων, ὅτι οἱ ῥιζοσπάσται ἔμελλον νὰ δειλιάσω-

σιν ὅπως προβῶσιν εἰς πρᾶξιν μέλλουσιν νὰ ἐπιθέσῃ τέλος εἰς τὴν μισθοφορὰν αὐτῶν καὶ ἐπιφέρῃ τὴν διὰ παντὸς λῆξιν τοῦ πολιτικοῦ σταδίου πολλῶν μεταξὺ αὐτῶν. Ἀλλ' ἐν τῷ κοινοβουλίῳ ἡ ἐγκατάλειψις τῶν νήσων ἐπεκρίθη σφοδρῶς ὑπὸ τῶν λόρδων Δέρβυ καὶ Καρναρβῶνος καὶ ὑπὸ τοῦ Δισραέλη, ἐν ᾧ ἂφ' ἐτέρου ὁ Πάλμερστον ἀντισχυρίσθη, ὅτι ἡ παραχώρησις τῆς προστασίας ἦτο ὑπόθεσις οὐχὶ τοῦ κοινοβουλίου, ἀλλὰ τῶν προνομίων τοῦ στέμματος.

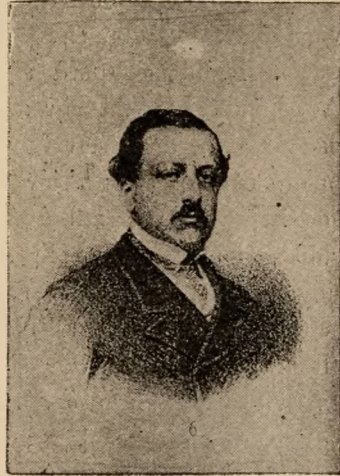

*Χριστιανὸς Ο΄
πατὴρ τοῦ βασιλέως Γεωργίου
(ἴδε σελ. 347).*

Τὸ τέταρτον ἄρθρον τῆς μεταξὺ τῶν τριῶν προστατίδων δυνάμεων καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Δανίας συνθήκης τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν ἀνάρρησιν τοῦ βασιλέως Γεωργίου ὥριζε περὶ τῆς ἐνώσεως τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ὅτι αὕτη ἔμελλε νὰ γείνη, ἂν «εὐρίσκετο, ὅτι ἦτο σύμφωνος πρὸς τὰς εὐχὰς τῆς Ἰονίου βουλῆς» καὶ «ἤθελε τύχει τῆς συναινέσεως τῆς Αὐστρίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Πρωσίας καὶ τῆς Ῥωσίας». Αἱ δυνάμεις αὗται διὰ πρωτοκόλλου τῆς 20 Ἰουλίου συνεφώνησαν περὶ τῆς ἀναθεωρήσεως ταύτης τῆς συνθήκης τοῦ 1815, ἣν τρεῖς αὐτῶν εἶχον συνυπογράψει. Ἡ δ' ἐκλεχθεῖσα νέα Ἰόνιος βουλὴ ἐψήφισε τῇ 23 Σεπτεμβρίου ὁμοφώνως πλὴν

τριῶν μόνων ἐναντίων ψήφων ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῆς Ἑπτανήσου καὶ τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῆς μετὰ τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ὁ μὴν τοῦ μέλιτος τῶν Ἀγγλοϊονίων βραχεῖαν ἔσχε τὴν διάρκειαν. Ὁ Στόρξ ἐν τῷ διαγγέλματι αὐτοῦ πρὸς τὴν βουλὴν εἶχε θέσει πέντε ὅρους, καίτοι σύνθημα τῶν τελευταίων ἐκλογῶν εἶχεν ὑπάρξει ἡ κραυγὴ «Ἐνωσις ἄνευ ὅρων». Τῶν ὅρων δὲ τούτων οἱ σπουδαιότατοι ἦσαν ἡ διατήρησις τῶν ἀγγλικῶν νεκροταφείων ἐν ταῖς νήσοις, ζήτημα κινηθὲν καὶ πάλιν τῷ 1902, ὅτ' ἐσχεδιάζετο ἡ ἐπὶ τοῦ ἀγγλικοῦ νεκροταφείου Κερκύρας οἰκοδόμησις λέσχης, ἡ ἐνιανσία ἐπιβάρυνσις τῶν προσόδων τῆς Ἑπτανήσου διὰ δεκακιςχιλίων λιρῶν

πρὸς αὐξήσιν τῆς ἀποζημιώσεως τοῦ νέου βασιλέως καὶ ἡ ἐγκατάλειψις πάσης ἀξιώσεως τῶν Ἑπτανησίων περὶ ἐξοφλήσεως χρέους 90.289 λιρῶν ὀφειλομένων εἰς τὴν προστασίαν «διὰ καθυστερήσεις στρατιωτικῶν εἰσφορῶν». Οἱ ὅροι δὲ οὗτοι ἔγειναν δεκτοὶ, καίτοι ἡ παρὰ τῶν Ἑπτανησίων χάριν τοῦ μέλλοντος αὐτῶν ἡγεμόνος πληρωμὴ προεκάλεσε τὴν εὐλογον ἀντίρρησην, ὅτι ἡ ἐκπνέουσα προστασία δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ὑποθηκεύῃ τὸ μέλλον μέρος ἀνήκοντος εἰς τὸ νέον βασίλειον αὐτοῦ ἐν ὅλῳ. Ἀλλ' εἰς τοὺς Ἑπτανησίους ἐπεφυλάσσετο ἔτι μεγαλειτέρα ἔκπληξις. Διὰ συνθήκης μεταξὺ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθεισῶν δυνάμεων, ὑπογραφείσης ἐν Λονδίῳ τῇ 2 Νοεμβρίου 1863, αἱ Ἰόνιοι νῆσοι ἐκηρύχθησαν οὐδέτερον ἔδαφος, καὶ κατὰ ταῦτα ἔπρεπε νὰ διατηρῇται ἐν αὐταῖς περιορισμένος ἀριθμὸς στρατοῦ, καὶ τὰ φρούρια τῆς Κερκύρας καὶ τῶν ἀμέσων αὐτῆς ἐξαρτημάτων ὀφείλον νὰ κατεδαφισθῶσι πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τῶν ἀγγλικῶν στρατευμάτων. Ἡ δὲ ἀναγγελία τῶν προσθέτων τούτων ὅρων προεκάλεσεν ἀγανάκτησιν ἐν τε τῇ Ἑπτανήσῳ καὶ τῇ Ἑλλάδι. Ὁ Ἕλλην πληρεξούσιος Χαρίλαος Τρικούπης, υἱὸς τοῦ ἱστορικοῦ καὶ μέλλοντος πρωθυπουργοῦ, ὅστις τότε ἔνεφα-

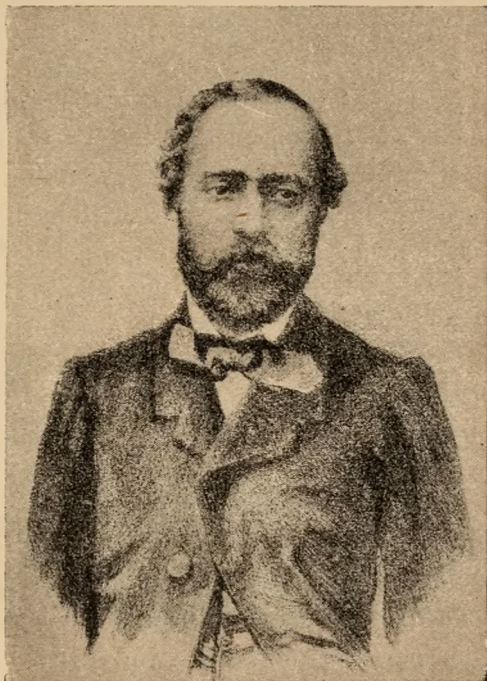
Χαρίλαος Τρικούπης.

νίζετο τὸ πρῶτον εἰς τὸν δημόσιον βίον, ἔφθασεν εἰς Λονδῖνον μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς συνθήκης καὶ ἐχαρακτήρισε τὴν ἐπιβολὴν τῶν ὅρων ἐκείνων ὡς «σφαγιασμὸν τῆς Ἑλλάδος χάριν τῆς Αὐστρίας». «Καὶ δὴ ἢ τε Αὐστρία καὶ ἡ Τουρκία ἐθεώρουν τὰ φρούρια τῆς Κερκύρας ὡς κίνδυνον ἐκείνη μὲν τοῦ Ἀδρίου, αὕτη δὲ τῆς Ἡπείρου, ἐν ᾧ ἔξ ἑτέρου ὁ Πάλμερστον ὑπερεμάχετο τῆς συνθήκης διὰ τῶν προηγουμένων ἀναλόγων γεγονότων, τῆς καθαιρέσεως τῶν βελγικῶν φρουρίων καὶ τῆς ἐξουδετερώσεως τοῦ Chablais καὶ τοῦ Faucigny. Ἡ δ' ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἰσχυρίσθη, ὅτι ἡ οὐδετερότης νήσων, οἷαι τὰ Κύθηρα καὶ ἡ Λευκάς, οὐδένα θὰ εἶχον λόγον, ἐπειδὴ αἱ νῆσοι αὗται ἦσαν γεωγραφικῶς συναφεῖς πρὸς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν, καὶ ἐμνημόνευσε τοῦ βομβαρδισμοῦ τῆς

Κοπενάγης πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι ἡ οὐδετερότης οὐδεμίαν εἶχε σημασίαν ἐν περιπτώσει πολέμου μεταξὺ δύο ἰσχυρῶν ναυτικῶν δυνάμεων. Ἐπῆλθε δὲ τέλος συνδιαλλαγή, περιληφθεῖσα τῇ 13 Ἰανουαρίνῃ 1864 εἰς πρωτόκολλον, δι' οὗ ἐψηφίζετο ἡ οὐδετερότης μόνον τῶν δύο βορειοτάτων νήσων, τῆς Κερκύρας καὶ τῶν Παξῶν, μετὰ τῶν ἑξαρτημάτων αὐτῶν, καὶ ἀπεσύρετο δι' ἀπάσας τὰς Ἰονίους νήσους ὁ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιβληθεὶς περιορισμὸς τῶν ἐν αὐταῖς στρατιωτικῶν δυνάμεων. Οἱ ὅροι δὲ οὗτοι συνυπεγράφησαν ἐν τῇ ὀριστικῇ συνθήκῃ τῆς ἐνώσεως, ὑπογραφείσῃ τῇ 17 Μαρτίου 1864 ὑπὸ τῶν τριῶν προστατίδων δυνάμεων καὶ τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, ὅστις ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωσιν τῆς διατηρήσεως τῶν ὑφισταμένων συμβάσεων μετὰ τῆς Ἰονικῆς τραπέζης καὶ τοῦ Αὐστριακοῦ Λόυδ καὶ ὑπεσχέθη τὴν πληρωμὴν τῶν συντάξεων καὶ ἀποζημιώσεων Βρεττανῶν τινων ὑπηκόων καὶ Ἰονίων ὑπαλλήλων, ὧν αἱ ὑπηρεσίαι δὲν θὰ ἦσαν πλέον ἀναγκαῖαι. Ἀπηριθμήθησαν δ' αὐταὶ ἐν χωριστῇ συμβάσει καὶ ἀνῆρχοντο εἰς 10.676 λίρας. Τὸν τελευταῖον τοῦτον ὅρον ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐθεώρησεν ἄλογον, ἐπειδὴ οὐ μόνον οἱ Ἑπτανήσιοι ὥφειλον νὰ πληρόνωσι δεκακισχιλίας λίρας ὥς ἐνιαύσιον ἀποζημιώσιν εἰς τὸν γένον ἑαυτῶν βασιλέα, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἑλληνες τὸ αὐτὸ ποσὸν εἰς συντάξεις ἀναφερομένας εἰς τὸ ἀρχαῖον ἑπτανησιακὸν καθεστῶς. Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις εἶχεν ἐπιδεῖξει γενναιοφροσύνην διὰ τῆς παραχωρήσεως τῶν νήσων· δὲν ἔπρεπε δὲ νὰ παραφθεῖρη τὴν λαμπρὰν ἐκείνην προᾶξιν αὐτοθυσίας διὰ μικρολόγων χρηματικῶν ὑπολογισμῶν.

Τότε πλέον ἤρchiσεν ἡ τελευταία λυπηρὰ προᾶξις τοῦ δράματος τῆς προστασίας, ἡ κατεδάφισις τῶν φρουρίων τῆς Κερκύρας. Εὐτυχῶς τὸ γραφικὸν Παλαιὸν φρούριον, οὐ τὸ μεσαιωνικὸν ὄνομα Κορυφῶ ἤγαγεν εἰς τὸ νέον ὄνομα τῆς νήσου Κορφοὶ, διετηρήθη· ἀλλὰ τὰ παραθαλάσσια ὄχυρώματα τοῦ Νέου φρουρίου, τὸ παρακείμενον φρούριον Ἀβραάμ καὶ τὰ ἐρύματα τῆς νησίδος Βίδου, τῆς δεσποζούσης τοῦ εἰς πλου τοῦ λιμένος, κατηδαφίσθησαν. Οἱ Ἑπτανήσιοι ἰσχυρίζοντο, ὅτι οἱ Ἀγγλοὶ δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ καταστρέψωσι τὰ ὄχυρώματα ἐκεῖνα χωρὶς νὰ συμβουλευθῶσιν αὐτοὺς, ἐπειδὴ τὰ δύο τρίτα περίπου τῶν δαπανῶν αὐτῶν ἐπὶ τῆς προστασίας εἶχον πληρωθῇ ἐκ χρήματος ἑπτανησιακοῦ. Οἱ μεγάλοι καὶ ὀγκῶδεις λίθοι τῆς τειχοδομίας, ὧν εἷς φέρει τὴν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τοῦ ἀνὰ χεῖρας βιβλίου ἀναγνωσθεῖσαν χρονολογίαν 1837, εἶνε ἀκόμη

συνεσωρευμένοι ἐπὶ τοῦ νησυδρίου Βίδου· τοιαύτη δ' ὑπῆρξεν ἡ σφοδρότης τῆς ἐκρήξεως, ὥστε ἀξιωματικὸς τῶν ἐπιφορτισθέντων αὐτὴν διηγήθη εἰς ἡμᾶς, ὅτι ἐξ αὐτῆς ἐθραύσθησαν ἅπασαι αἱ ὕελοι τῶν παραθύρων τῶν ἀπέναντι κειμένων οἰκιῶν τῆς Κερκύρας. Καὶ ἐξώργισε μὲν ἡ καταστροφὴ τῶν φρουρίων τούτων τὸν ἐπιχώριον τύπον ἐναντίον τῶν ἀποχωρούντων προστατῶν· ἀλλ' ὅτε τὴν τελευταίαν πρωίαν τῆς ἀγγλικῆς κυριαρχίας, 21 Μαΐου 1864, δύο Ἑγγλοὶ διαταχθέντες κατεβίβασαν τὸ ἄγαλμα τῆς Βρεττανίας ἀπὸ τῆς στεφάνης τοῦ μεγάρου τοῦ ἁρμοστοῦ, ὅπου νῦν μένει μόνη ἡ τριήρης τῶν Φαιάκων, ἔμβλημα τῆς Κερκύρας, φίλος παραστάς ἤκουσέ τινος τῶν παρισταμένων ἰθαγενῶν ἀναφωνοῦντας « Ποτὲ δέν μας ἔκαμε κακόν ». Τὸ δὲ ἀπόγευμα τῆς αὐτῆς ἡμέρας ὁ Θρασύβουλος Ζαΐμης παρέλαβε τὰς νήσους ὡς ἔκτακτος ἀπεσταλμένος τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, καὶ μετὰ τέσσαρας ἡμέρας ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Κέρκυραν καὶ ἐπεσκέφθη ἔπειτα τὰς λοιπὰς ἐξ νήσους. Εὐχαρί-

Θρασύβουλος Ζαΐμης.

στως δὲ ἀναφέρομεν, στηριζόμενοι εἰς τὴν μαρτυρίαν τοῦ συνοδεύσαντος τὸν βασιλέα Ἑγγλου διπλωμάτου, ὅτι μόνον ἐν Λευκάδι ἐξεδηλώθη τις πικρασμὸς ἐναντίον τῆς καθαιρεθείσης ἀγγλικῆς προστασίας. Τελευταία δὲ σκηνὴ τοῦ δράματος τῆς ἐνώσεως ὑπῆρξεν ἡ εἵσοδος ὀγδοήκοντα καὶ τεσσάρων Ἑπτανησίων πληρεξουσίων, ἥτοι τοῦ διπλοῦ ἀριθμοῦ τῶν συνήθων βουλευτῶν, ἐκλεχθέντων τὸ πρῶτον διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας, εἰς τὴν ἐθνικὴν συνέλευσιν ἐν Ἀθήναις τῇ 22 Ἰουλίου. Οἱ Κερκυραῖοι πληρεξούσιοι οὐδὲ ἓνα καὶ περιελάμβανον γαιοκτήμονα. Ἡ ὑπαιθρος χώρα εἶχε κατακλύσει τὸ ἄστυ.

Οὕτως ἔληξεν ἡ ἐπὶ ἡμῖν αἰῶνα σχέσις τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ἑπτανήσου. Ἡ δ' ἔκτοτε παρέλευσις σχεδὸν ἑτέρου ἡμίσεος αἰῶνος ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐνώσεως καθιστάνει εἰς ἡμᾶς δυνατὴν τὴν μόρφωσιν γνώμης περὶ τοῦ τότε γενομένου διαθήματος. Τὸ ζήτημα δύναται νὰ ἐξετασθῇ ἐκ διαφόρων ἀπόψεων. Καὶ ὥς πρὸς μὲν τοὺς Ἕλληνας τοῦ βασιλείου ἡ ἐνωσις ὑπῆρξε κέρδος, οὐ μόνον διότι παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς ἑπτὰ ὥραίας νήσους, ἀπάσας εὐρισκομένας ἐν ὕλικῇ καταστάσει βελτίονι τῆς τῶν ἀρχαίων ἐπαρχιῶν ὥς πρὸς τὰς ὁδοὺς καὶ τὰ δημόσια ἔργα, ἀλλὰ καὶ διότι οἱ Ἑπτανήσιοι προσέθηκαν εἰς τὴν πολιτείαν στοιχεῖον μεμορφωμένον καὶ ἀριστοκρατικόν, προελθὸν ἐκ τῶν χρόνων τῆς μακρᾶς βενετοκρατίας. Ἡ Ἑπτάνησος προσέφερεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἓνα πρωθυπουργόν, ἱκανοὺς ἐξέχοντας πολιτευτὰς καὶ ἐνίους διακεκριμένους διπλωμάτας, ἐν ᾧ ἕξ ἑτέρου ἡ μεγάλη φυσικὴ καλλονὴ τῆς Κερκύρας ἠνύνησε τὴν ἐν τῇ νήσῳ αὐξήσιν τῆς τέχνης. Δι' αὐτοὺς δὲ τοὺς Ἑπτανήσιους ἡ ἐνωσις ὑπῆρξε κέρδος ἠθικόν, ἐπειδὴ πολλὰ ἔθνη, εἴπερ τι δὲ καὶ ἄλλο τὸ ἑλληνικόν, προτιμῶσι νὰ κυβερνῶνται, ἔστω καὶ ὀλιγώτερον καλῶς, ὑπὸ τῶν ἰδίων συμπολιτῶν ἢ νὰ διοικῶνται καλλίτερον ὑπὸ ξένων, μάλιστα ἂν οὗτοι ἀνήκωσιν εἰς διάφορον δόγμα, ἰδίως ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅπου καὶ οἱ ἄρχοντες ὤφειλον νὰ ἔχωσι τὸ αὐτὸ καὶ οἱ ἀρχόμενοι θρησκεύμα. Ὁ ἠθικὸς γνώμων τοῦ ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως κλυδωνισμοῦ τῶν Ἑπτανήσιων δὲν ἦτο τόσον ἡ ἐλευθερία, ὅσον ἡ ἐθνότης καὶ ἡ θρησκεία, οἱ δύο οὗτοι συντελεσταὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ. Πρὸς δὲ τούτοις ὑπῆρχον, καθ' ἃ ἐξέθηκεν ὁ Λύττων, καὶ δυσκολίαι κοινωνικαί τε καὶ πολιτικαί. «Ἡ ἐγκάρδιος ἐρασμιότης τοῦ ἀνέχεσθαι καὶ ἡ ἔμφρων ἀνασκοπὴ πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἀγερωχίαν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐθνικαὶ προκαταλήψεις», ταῦτα πάντα, ἅτινα συνίστα ἐν ἐγγράφῳ ἀξιοληνομένῳ, δὲν εὕρισκοντο πάντοτε παρὰ τοῖς Ἀγγλοῖς ὑπαλλήλοις. Ὁ Ἀγγλος, ἔγραφε Γάλλος παρατηρητὴς, ἐπαναλαμβάνει, ὅτι εἶνε Ἀγγλος εἰκοσάκις τῆς ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ μίαν φορὰν ἐπὶ πλεόν ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις. Ἀλλ' ὅμως ὑπὸ ἔποψιν ὕλικήν, καὶ οἱ θνητοὶ δὲν ζῶσι μόνον διὰ τῶν μεγάλων ἰδεῶν, οἱ Ἑπτανήσιοι καὶ εἰδικώτερον οἱ Κερκυραῖοι, οἵτινες μάλιστα πάντων ἐπωφελοῦντο τὰγαθὰ τῆς ἀγγλικῆς κατοχῆς, ἔπαθον ἀπὸ τῆς ἐνώσεως, καθ' ἃ συνείδον μετ' οὐ πολὺ. Ἡ ζωὴ ἐν Κερκύρᾳ ἦτό τι ὅλως διάφορον ὑπὸ τοὺς Ἀγγλους ἐκείνου, ὅπερ εἶνε τὴν σήμερον. Τότε πολυάριθμοι ὑπάλληλοι ἀδρῶς πληρονόμενοι ἐσκόρπιζον ἀδεῶς τὸ χρῆμα αὐτῶν εἰς τὴν πόλιν, τὸ

διεξαγόμενον ἐμπόριον ἦτο ζωηρόν καὶ ἡ πόλις ἐγινώσκετο ὡς «ὁ παράδεισος τοῦ στρατιώτου». Θέσεις ὑπῆρχον περισσαὶ διὰ τοὺς Κερκυραίους, αἱ δὲ διασκεδάσεις αἱ πάντοτε συμπαρομαρτοῦσαι εἰς τὸν Ἄγγλον ἀξιωματικὸν προσεῖλκον ἰθαγενεῖς τε καὶ ξένους εἰς τὴν πόλιν. Ἀναμφιβόλως ἡ συγκέντρωσις ἐκείνη συμφερόντων ἐν τῇ πόλει συνεπέφερε τὸ κακὸν ἀποτέλεσμα, ὅτι ἤγε τοὺς γαιοκτήμονας εἰς τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς νήσου κτημάτων αὐτῶν χάριν συμμετοχῆς τῆς κοινωνικῆς ζωηρότητος καὶ τῶν ἐπικερδῶν ἐπιχειρήσεων, ἃς παρεῖχεν ἡ πρωτεύουσα. Ὑπὸ ταύτην δὲ τὴν ἔποψιν ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις δὲν ἐπραξεν ὅσα προσεδοκῶντο χάριν τῶν Ἰονίων νήσων, καὶ τὰ κατωίκητα μέγαρά τῶν ἄλλοτε ἄρμωστῶν διαπνέει αὖρα τις μελαγχολίας, ἥτις διαλύεται μόνον, ὅταν ἡ ἐνιαυσία ἐπίσκεψις τοῦ Γερμανοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὸ Γαστοῦρι προσελκύει εἰς τὸ Mon Repos τὴν ἑλληνικὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν. Τέλος δ' ὑπολείπεται ἡ στρατηγικὴ καὶ πολιτικὴ ἄποψις τῆς γενομένης παραχωρήσεως. Ὁ Ναπολέων, ὁ Νίλσων καὶ ἄλλοι στρατηγοὶ ἠξίουσαν μεγίστης σημασίας τὴν Κέρκυραν, ὁ δὲ Βίσμαρκ ἔθεώρει τὴν ἐκ τῆς νήσου ἀποχώρησιν τῆς ἀγγλικῆς προστασίας ὡς σημεῖον ἀδυναμίας. Βεβαίως δ' ὁ Γερμανὸς πολιτευτὴς δὲν συνείθιζε νὰ ἐκτρέπηται εἰς πράξεις γενναιοφροσύνης, καὶ δύναται τις νὰ ἀμφιβάλλῃ κατὰ πόσον ἑλληνικὸν κράτος μεγαλυνθὲν καὶ εὐγνωμον δὲν θὰ εἶνε εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὠφελιμώτερον τῆς προστασίας ἐπὶ τμήματος ἔθνους δυσηρεστημένου ἐχθρικῶς. Ἀνακεφαλαιοῦντες δὲ τὰνωτέρω, λέγομεν, ὅτι ἡ ἔνωσις θὰ κριθῇ διαφόρως ὑπὸ πολιτικῶν οἰκονομολόγων, μὴ

Βίσμαρκ.

λαμβάνοντων ὑπ' ὄψιν σάρκας καὶ αἷμα τῶν λαῶν, καὶ ὑπὸ πολιτευτῶν, οὔτινες, ὄντες αὐτοῖ φιλοπάτριδες, θαυμάζουσι τὴν φιλοπατρίαν παρ' ἄλλοις λαοῖς μᾶλλον ἢ παρὰ τῷ ἰδίῳ ἑαυτῶν.

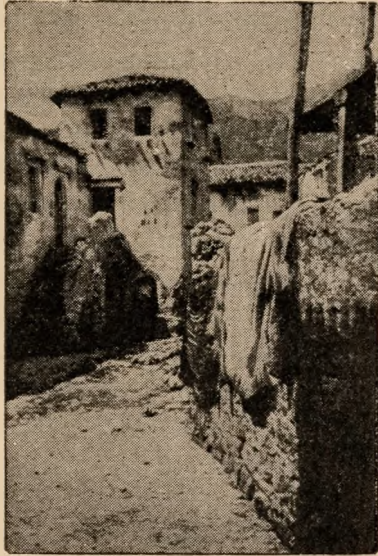
Τὰ δὲ ἔχνη τῆς ἀγγλικῆς κατοχῆς δὲν ἐξέλιπον παντελῶς ἐν Ἑπτανήσῳ. Τὰρχικὰ γράμματα G. R. (Georgius Rex) καὶ V. R. (Victoria Regina) εἶνε ἀκόμη καὶ τὴν σήμερον ὁρατὰ ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τῆς Κερκύρας· οἱ κάτοικοι τοῦ ἄστεως πίνουσιν ἀκόμη τὸ ἐξαίρετον ὕδωρ, ὅπερ ἔφερεν ὁ Ἄδαμ ἐκ τοῦ χωρίου Μπινίτσες, καὶ ἡ πλατεῖα ἡ φέρουσα νῦν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκλήθη οὕτως ἐπὶ τῇ δοξολογίᾳ τῇ τελεσθείσῃ ἐν τῇ πόλει κατὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ὕδραγωγείου. Ὅδοι καὶ μνημεῖα ἐγερθέντα εἰς ἀνάμνησιν ἄρμοστών, ὀλίγοι τάφοι καὶ ὀλίγοι πολιότριχες ὑπομνησκουσιν εἰς τοὺς νησιώτας τοὺς ἀρχαίους αὐτῶν προστάτας· ἡ Ἰονικὴ τράπεζα λειτουργεῖ ἀκόμη, καὶ τὸ κρῖναι παίζεται ἀκόμη ἐν Κερκύρᾳ, ὅπου ἐλάχιστά τινα λείψανα τῆς ἀγγλικῆς συνανεμίχθησαν εἰς τὸ ἐπιχώριον ἐδίδωμα. Ἀλλὰ παρῆλθε ταχέως ἡ γενεὰ ἡ γνωρίσασα τὴν προστασίαν, διὰ πολλοὺς δὲ ἡ ἱστορία τῶν νήσων ἐπὶ τῶν Ἀγγλῶν εἰσῆλθεν εἰς τὸ κεφάλαιον ἐκεῖνο τῶν ἐθνικῶν ἀγγλικῶν ἀποκηρύξεων τὸ ὑπομνησκον τὰς ἐν τῇ Μεσογείῳ κτήσεις τῆς Ἀγγλίας, τὸ Tangier καὶ τὸ Port-Mahon.

Ἡ δὲ εἰς τὴν ἐθνικὴν συνέλευσιν εἴσοδος τῶν Ἰονίων πληρεξουσίων κατέστησε δυνατὴν τὴν ἐν αὐτῇ ἑναρξιν τῶν συζητήσεων περὶ τοῦ νέου συντάγματος, οὗ σχέδιον εἶχε προπαρασκευασθῇ ὑπὸ ἰδίας ἐπιτροπείας. Διαρκούντων τῶν ἐννέα μηνῶν ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ νέου βασιλέως, ἡ συνέλευσις εἶχε ῥίψει τρία ὑπουργεῖα, καὶ τὸ φατριαστικὸν πνεῦμα εἶχε κορυφωθῇ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἡ ἀπόφασις τῶν Ἑπτανησίων πληρεξουσίων νὰ ὑποστηρίξουσιν ἐκ φιλοπατρίας τὴν ἐκάστοτε κρατοῦσαν κυβέρνησιν ἐπέσυρε μετ' οὐ πολὺ κατ' αὐτῶν τὰς μομφὰς τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Εἰς τῶν πληρεξουσίων διεμαρτυρήθη ἐναντίον τῆς ἀναμίξεως τοῦ Σπόννεκ εἰς τὰς συσκέψεις τῆς συνελεύσεως, καὶ ἡ συζήτησις τῶν ἄρθρων προεχώρει οὕτω βραδέως, ὥστε ὁ σύμβουλος τοῦ βασιλέως παρεκάλεσε τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν νὰ μεταχειρισθῇ παρὰ τῇ ἀντιπολιτεύσει τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς. Ἡ αἴτησις δ' αὕτη ἐπήγαγε τὴν ἐξαίρετον, εἰ καὶ βραδέως ἐπελθοῦσαν, διάγνωσιν τῆς ἀρχῆς, ὅτι ὅσον ὀλιγώτερον αἱ τρεῖς προστάτιδες δυνάμεις ἐπενέβαινον εἰς τὰ τῆς Ἑλλάδος, τόσῳ καλλίτερον θὰ ἦτο τοῦτο δι' αὐτήν. Ἡ τελεία ἀφομοίωσις τῶν Ἰονίων

νήσων μετὰ τοῦ λοιποῦ βασιλείου ἀπεδεικνύετο, ὅτι ἦτο μῆλον ἔριδος μεταξὺ αὐτῶν ἔτι τῶν Ἑπτανησίων, ἐπειδὴ οἱ μὲν Κερκυραῖοι καὶ Κεφαλλῆνες πληρεξούσιοι, ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἐπεθύμουν τὴν πλήρη καὶ ἄμεσον ἐν Ἑπτανήσῳ ἐφαρμογὴν τῶν νόμων καὶ τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος τῆς Ἑλλάδος, οἱ δὲ τῶν λοιπῶν Ἰονίων νήσων ἠκολούθουν τὴν κυβέρνησιν, ἥς τότε ἡγεῖτο ὁ Κανάρης, ὑποστηρίζοντες τὴν βαθμιαίαν ἀποδοχὴν τῆς ἐνιαίας νομοθεσίας. Ἀποτέλεσμα δὲ τῶν διαφορῶν τούτων ὑπῆρξεν ἡ ἐν Ἑπτανήσῳ διατήρησις τοῦ ἰδίου ἑαυτῶν φορολογικοῦ συστήματος τοῦ εἰσαχθέντος τῷ 1803 καὶ διατηρηθέντος ἐπὶ τῆς ἀγγλικῆς προστασίας, καθ' ὃ ὁ ἐξαγωγικὸς δασμὸς τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ἐλαίου 22.2 ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ἦτο μόνος ἐπιβεβλημένος εἰς τοὺς κατοίκους τῶν Ἰονίων νήσων. Ἐπειδὴ δὲ ἤδη εἶχον παρέλθει ἑβδομάδες καὶ μῆνες ὅλοι, ὁ βασιλεὺς, ἐπόμενος εἰς τὴν συμβουλὴν τοῦ πρέσβεως τῆς Γαλλίας, ἔστειλεν εἰς τὴν συνέλευσιν τῇ 6 Ὀκτωβρίου διάταγμα, ὑπομιμνήσκον αὐτὴν, ὅτι σχεδὸν ἔτος εἶχε παρέλθει ἀπὸ τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ, ὅτι πλέον ἢ δύο μῆνες εἶχον διαρρεῦσαι ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Ἑπτανησίων πληρεξουσίων καὶ ὅτι ἡ ἀναβολὴ τῆς ψηφίσεως τοῦ συντάγματος προεκάλει τὴν δυσaréσκειαν τοῦ λαοῦ καὶ τὴν ἀμυχανίαν τοῦ στέμματος. Διὸ ἀπήτησε παρὰ τῆς συνελεύσεως νὰ ψηφίσῃ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ συντάγματος ἐντὸς δέκα ἡμερῶν, ἐπιφυλάσσων εἰς ἑαυτὸν ἐλευθερίαν ἐνεργείας ἐν περιπτώσει τῆς μὴ ἀποπερατώσεως τῶν ἔργων τῆς συνελεύσεως ἐντὸς τοῦ ταχθέντος χρόνου. Ταῦτα ὑπηνίσσοντο ἐνδεχομένην αὐτοῦ ἀναχώρησιν ἐκ τῆς χώρας καὶ τᾶμεσα αὐτῆς ἀποτελέσματα. Παρὰ δὲ τὰς διαμαρτυρίας τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἣτις διέτριβεν ἀκόμη εἰς τὴν συζήτησιν τοῦ ἑβδομηκοστοῦ πρώτου ἄρθρου τοῦ συντάγματος, ὅτε ἦλθε τὸ βασιλικὸν διάγγελμα, τοῦτό τε καὶ τὰ ὑπόλοιπα τριάκοντα καὶ ἐννέα ἄρθρα ἐψηφίσθησαν μέχρι τῆς 17 Ὀκτωβρίου. Ἐπὶ δὲ τῇ ὑποδείξει τοῦ στέμματος, θέλοντος νὰ εὐαρεστήσῃ τὴν γαλλικὴν κυβέρνησιν, ἔγεινε δεκτὴ προφορικὴ τροπολογία ἀναφερομένη εἰς τοὺς ἐν Ἑλλάδι ἱερεῖς τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, καὶ ὁ πρόεδρος ἐκήρυξε λήξαντα τὰ ἔργα τῆς συνελεύσεως. Οὕτω δὲ μετὰ συνεδρίας δύο σχεδὸν ἐτῶν ἡ δευτέρα ἐν Ἀθήναις ἐθνικὴ συνέλευσις ἔδωκεν εἰς τὴν Ἑλλάδα δεῦτερον βασιλεῖα καὶ δεύτερον σύνταγμα, τὸ ἔκτον συνταχθὲν ἀπὸ τοῦ 1821, οὗ ἡ ἰσχὺς διήρκεσε μακρότερον χρόνον παντὸς ἄλλου προγενεστέρου.

Διὰ τοῦ συντάγματος τοῦ 1864 εἰσήγετο τὸ σύστημα μιᾶς καὶ μόνης βουλῆς. Ἡ δὲ γερουσία καταργήθη διὰ ψήφων διακοσίων ἑνδεκα ἑναντίον ἐξήκοντα καὶ δύο, καίτοι οἱ ἡγέται τῆς τε κυβερνήσεως καὶ τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἦσαν ὑπὲρ ποιοῦ τινος δευτέρου νομοθετικοῦ σώματος. Καὶ ἡ μὲν δυσκολία τῆς ἰδρύσεως τοιοῦτου σώματος ἐν χώρᾳ, ὅπου, ἐξαιρουμένων τῶν Ἰονίων νήσων, δὲν ὑπῆρχεν ἀριστοκρατία, ὅπου τὸ δημοκρατικὸν πνεῦμα εἶνε συμφυὲς πρὸς αὐτὸ τὸ αἷμα τοῦ λαοῦ καὶ ὅπου τότε αἱ μεγάλαι περιουσίαι ἦσαν τι σπάνιον, συνηγόρουν ὑπὲρ μιᾶς καὶ μόνον βουλῆς, ἐν ᾗ ἂν ἑτέρου ἢ πρακτικῇ πείρᾳ ἀπὸ τῆς ἐπὶ Ὅθωνος γερουσίας εἶχε καταρρίψει τὴν εἰς τοιοῦτο σῶμα πεποιθήσιν παρὰ τῷ ἔθνει. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι αἱ πρῶται κοινοβουλευτικαὶ ἐπικρίσεις τοῦ Ὅθωνος εἶχον γείνει ἐν τῇ γερουσίᾳ, ἀλλὰ τὸ ἰδίως παραβλάπτον τοὺς γερουσιαστὰς ἐν τῇ κοινῇ ἐκτιμήσει, ἥτις συνήθως στηρίζεται ἐπὶ τῆς στάσεως τῶν κυβερνωσῶν τάξεων πρὸς τοὺς μισθοὺς αὐτῶν, ἦτο ἡ παράτασις τῶν συνόδων τῆς γερουσίας χάριν αὐξήσεως τῆς ἀμοιβῆς αὐτῆς ἐπὶ τὸν κατὰ τὸ δυνατόν μέγιστον ἀριθμὸν μηνῶν καὶ ἡ ἐπακολούθησας μεταβολὴ τῆς μηνιαίας μισθοφορᾶς τῆς ὀρισθείσης ὑπὸ τοῦ συντάγματος τοῦ 1844 εἰς μεγαλείτερον ἐνιαύσιον τίμημα. Ἡ δὲ ἀπόπειρα τοῦ Σπόννεκ νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὸ σύνταγμα μισθωτὸν συμβούλιον ἐπικρατείας ὡς ἀντάλλαγμα τῆς γερουσίας ἔσχε προσωρινὴν μόνον ἐπιτυχίαν, τῶν ἰδρυσάντων τὸ σῶμα τοῦτο ἄρθρων ἀνακληθέντων τὸ ἐπόμενον ἔτος. Οὕτω δὲ, καταργηθείσης τῆς γερουσίας καὶ τοῦ στέμματος περιορισθέντος ἐντὸς τῶν ὀρίων μοναρχίας συνταγματικῆς, ἅτινα ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ἐπεμελήθη νὰ μὴ ὑπερβῇ, ἡ βουλὴ ἀπέβη πανίσχυρος, καὶ ὁ κοινοβουλευτισμὸς ἐγκαθιδρύθη ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ εὐρυτάτῃ ἀναπτύξει. Οἱ βουλευταὶ ἐξελέγοντο ἐπὶ τέσσαρα ἔτη διὰ καθολικῆς μυστικῆς καὶ συγχρόνου ψηφοφορίας κατ' ἀναλογίαν τοῦ πληθυσμοῦ ἐκάστης ἐπαρχίας. Ὁ ἀριθμὸς δ' αὐτῶν, οὐδέποτε ὑπάρξας μικρότερος τῶν ἑκατὸν πενήκοντα, ἀνῆλθεν εἰς διακοσίους τριάκοντα τέσσαρας, περιορισθέντας τῷ 1905 εἰς ἑκατὸν ἑβδομήκοντα καὶ ἑπτὰ, καὶ ἀνέρχεται σήμερον εἰς ἑκατὸν ὀγδοήκοντα καὶ ἓνα. Ἡ ἀτυχὴς διάταξις ἡ ὀρίζουσα τὴν ἀπαρτίαν εἰς τὸ ἥμισυ πλέον ἑνὸς τοῦ ὀλικοῦ ἀριθμοῦ τῶν βουλευτῶν παρέσχευεν εὐκαιρίαν κωλυσιεργίας δι' εὐρείας ἀποχῆς ἀπὸ τῶν συνδεδιωγμένων, ἥτις ἐνίστε παρέλκε τὴν λειτουργίαν τῆς πολιτείας. Ἀνήρχετο δ' ἡ ἀποζημίωσις τῶν βουλευτῶν εἰς δισχιλίας δραχμὰς δι' ἐκάστην τακτικὴν σύνοδον,

διαρκοῦσαν ἀπὸ τριῶν μέχρις ἑξ μηνῶν καὶ ὑπερέκεινα, ἐπληρόνοντο δ' εἰς αὐτοὺς καὶ τὰ ὁδοιπορικὰ πάσης ἐκτάκτου συνόδου. Τῷ 1884 ἡ ἀποζημίωσις αὕτη περιορίσθη εἰς χιλίας ὀκτακοσίας δραχμὰς, ἀλλ' ἠϋξάνετο ἐν περιπτώσει μακρᾷ παρατάσεως τῶν σινεδριῶν, κατ' ἔτος δ' ἐπληρόνετο εἰς τοὺς βουλευτὰς ἀργότερον ἀποζημίωσις χιλίων πεντακοσίων μέχρι διςχιλίων δραχμῶν διὰ τὴν παρουσίαν αὐτῶν εἰς ἑκτακτον σύνοδον. Ἄλλ' ὑπουργοὶ, συνταξιοῦχοι ἢ ἀξιοματικοὶ ἄλλως ἀπολαμβάνοντες δημόσιον μισθὸν εἶχον δικαίωμα τοῦ λαμβάνειν μόνον τὴν διαφορὰν μεταξὺ τῆς βουλευτικῆς ἀποζημιώσεως καὶ τοῦ κεκανονισμένου αὐτῶν μισθοῦ. Εἰδικὸν δὲ δικαίωμα ἐκλογῆς βουλευτῶν ἐξηκολούθησε διὰ τοῦ ἐκλογικοῦ νόμου τοῦ 1864 τοῦ ἐπακολουθήσαντος εἰς τὸ σύνταγμα παρεχόμενον εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν καὶ εἰς τοὺς ἀποίκους τῶν Νέων Ψαρῶν, ὥς εἶχε μετονομασθῇ ἡ Ἐρέτρια, χάριν εὐγνωμοσύνης πρὸς τὰς ἐν τῷ ἱερῷ ἀγῶνι ὑπηρεσίας τῶν ναυτικῶν νήσων· ἐξ ὁμοίων δ' αἰσθημάτων εἶχον ἤδη τῷ 1844 παραχωρηθῇ πολιτικὰ δικαιώματα εἰς διαφόρους μετανάστας, ἥτοι πρόσφυγας ἐκ Τουρκίας. Ὁ δὲ περιορισμὸς τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκλέγεσθαι εἰς τοὺς

Ὁδὸς τῆς Πάργας.

ἔχοντας ἡλικίαν τοῦλάχιστον τριάκοντα ἐτῶν ἐκώλυσε, καθ' ἃ ἐν Ἰταλίᾳ, τὴν εἰς τὴν ἀρχὴν ἄνοδον νεαρῶν καὶ ὑπερθέρμων πολιτευτῶν, καὶ ἡ διάταξις, καθ' ἣν ὁ βουλευτὴς ὥφειλε νὰ κατάγῃται ἐκ τῆς ἐκλογικῆς αὐτοῦ περιφερείας ἢ νὰ εἶνε ὅπωςδῆποτε ἐγκαταστημένος ἐν αὐτῇ τοῦλάχιστον ἐπὶ διετίαν, συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ περιορίσῃ τὴν ἐπιλογὴν τῶν ἐκλογέων εἰς ἰσχυροὺς ἐπιχωρίους καὶ εἰς τὸν ἀποκλεισμὸν πανεθνῶν πολιτευτῶν, οἵτινες, καθ' ἃ πολλάκις συμβαίνει, ἐτύγχανε νὰ μὴ εἶνε δημοφιλεῖς ἐν τῇ γενετείρᾳ. Πρὸς τούτοις δ' ἔμμισθοι μὲν πολιτικοὶ ὑπάλληλοι καὶ δημοτικοὶ ἄρχοντες ἐκηρύχθησαν μὴ ἐκλέξιμοι, ἀλλ' ἀξιοματικοὶ τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ ἐπετρέπετο νὰ γί-

νωνται βουλευταὶ, τιθέμενοι ἐν διαθεσιμότητι κατὰ τὴν ὅλην περίοδον τοῦ νομοθετικοῦ σώματος. Καὶ ἦτο μὲν ἡ διάταξις αὕτη ἀνεπαρκὴς πρὸς διατήρησιν τῆς πειθαρχίας, ἐπειδὴ ὁ στρατὸς ἠδύνατο νὰ παραστῇ εἰς τὸ θέαμα κατωτέρου ἀξιωματικοῦ ἐλέγχοντος τοὺς ἀνωτέρους ἀπὸ τοῦ βουλευτικοῦ ἐδωλίου. Ἀλλ' ἡ προςθήκη τοῦ ἄρθρου τούτου, ὅπερ δὲν ὑπῆρχεν ἐν τῷ συντάγματι τοῦ 1844, ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ στρατιωτικοῦ χαρακτῆρος τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1864, ἥς ἀμοιβὴ ὑπῆρξε τὸ δοθὲν εἰς τοὺς ἀξιωματικούς δικαίωμα. Διὰ μεταγενεστέρων δὲ νομοθετικῶν μέτρων ἔγινεν ἀπόπειρα ἐλαττώσεως τοῦ κακοῦ, μὴ συνυπολογιζομένου εἰς τὴν ὑπηρεσιακὴν ἀρχαιότητα τοῦ χρόνου τῆς ἐν τῇ βουλῇ συμπαρακαθίσεως τῶν ἀξιωματικῶν. Τὰ δ' ἔργα τῆς κυβερνήσεως ἐξηκολούθησε κατὰ τὸ νέον σύνταγμα διεξάγον ὑπουργεῖον ἐπὶ ὑπουργῶν, οἵτινες δὲν ὤφειλον νὰ εἶνε ἀναγκαιῶς βουλευταὶ, ἀλλ' οἵτινες εἶχον πάντες τὸ δικαίωμα νὰ λαμβάνωσι τὸν λόγον ἐν αὐτῇ. Καὶ πεντάκις μὲν ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ἐποιήσατο χρῆσιν τοῦ δικαίωματος νὰ καλέσῃ εἰς τὴν ἀρχὴν ὑπουργεῖα μὴ κοινοβουλευτικά, ἑξάκις δ' ἔπαυσεν ὑπουργεῖον μὴ ἀναγκασθὲν εἰς παραίτησιν ὑπὸ τῆς βουλῆς. Ἀλλὰ ταῦτα ἦσαν ἐξαιρέσεις τῆς κανονικῆς λειτουργίας τοῦ ὑπουργικοῦ συστήματος. Ἐξαιρουμένων δὲ τῶν δωδεκακισχιλίων ἀγγλικῶν λιρῶν τῶν πληρονομένων εἰς τὸν βασιλέα Γεώργιον ὑπὸ τῶν τριῶν προστατίδων δυνάμεων, ἡ βασιλικὴ αὐτοῦ ἀποζημιώσεις εἶχεν ὀρισθῇ εἰς 1.125.000 δραχμῶν, συμπεριλαμβανομένων τῶν δεκακισχιλίων λιρῶν τῶν τεταγμένων ὡς εἰσφορᾶς τῶν Ἰονίων νήσων.

Ἀξίας λόγου συζητήσεις προεκάλεσαν αἱ σχέσεις τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς πολιτείας. Οἱ ὀρθόδοξοι Ἑπτανήσιοι πληρεξούσιοι ἐπεθύμουν τὴν διατήρησιν τῆς ἐνώσεως αὐτῶν μετὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, ἥτις εἶχε καθιερωθῇ ὑπὸ τοῦ Ἰονίου χάρτου τοῦ 1817 καὶ ἦν ἐθεώρουν ὡς ζήτημα οὐχ ἥττον ἐθνικὸν ἢ ἐκκλησιαστικόν. Ἀλλ' ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐκηρύχθη καὶ πάλιν αὐτοκέφαλος ἐν τῷ νέῳ συντάγματι δι' ἄρθρου, πλὴν ἐνὸς μόνου ἐπιθέτου, ταυτοσήμου πρὸς τὸ τοῦ συντάγματος τοῦ 1844, καὶ εἶχεν ἐπιτευχθῇ συμφωνία μετὰ τοῦ πατριάρχου, ἀναφερομένη εἰς τὴν παραχώρησιν τῆς ἐπὶ τῶν Ἑπτανήσιων δικαιοδοσίας αὐτοῦ καὶ ἐπιτρέπουσα εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκκλησίας τῆς Κερκύρας νὰ διατηρήσῃ διὰ βίου τὴν ἐπίζηλον προσωνομίαν μητροπολίτου. Ὁρίσθη δὲ, ὅτι ὁ διάδοχος τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου ὀφείλει νὰ πρεσβεύῃ τὴν

ὀρθοδοξίαν. Τέλος δ' ἐθεσμοθετήθη, ὅτι ἀναθεώρησις τοῦ συντάγματος ἡδύνατο νὰ γείνη μόνον ἂν μετὰ δέκα ἔτη ἢ βουλὴ κατὰ δύο ἀλλεπαλλήλους περιόδους ἤθελεν ἀπαιτήσῃ διὰ πλειονοψίας τῶν τριῶν τετάρτων τοῦ ὅλου αὐτῆς ἀριθμοῦ τὴν ἀναθεώρησιν ῥητῶν διατάξεων. Ἐξαίρεσις δ' ἐπετρέπετο ἐν τῇ περιπτώσει τοῦ ἀρθρου 83, δι' οὗ ἰδρύετο συμβούλιον ἐπικρατείας. Ἡ ἀναθεώρησις τοῦ ἀρθρου τούτου ἐπετρέπετο κατὰ τὴν προσεχῇ βουλευτικὴν περίδον, ἂν ἤθελε τοῦτο ζητηθῇ παρὰ τῶν τριῶν τετάρτων τῶν βουλευτῶν. Τὸ συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας, συνιστάμενον ἐκ δεκαπέντε μέχρις εἰκοσι μελῶν, διοριζόμενον δ' ἐπὶ δέκα ἔτη ὑπὸ τοῦ στέμματος ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ ὑπουργείου χάριν τῆς προπαρασκευῆς καὶ ἐξετάσεως νομοσχεδίων, δὲν εἶχε συμπεριληφθῇ εἰς τὸ ἀρχικὸν σχέδιον τοῦ συντάγματος· ἀλλ' ὁ Σπόννεκ εἶχε θεωρήσῃ καλὸν νὰ γείνη πρόνοια περὶ δυνατοῦ ἀντισηκώματος ἐναντίον δημοκρατικῶν τάσεων, καὶ διὰ τοῦτο εἶχε συσταθῇ εἰς τὴν συνέλευσιν ἢ προσθήκη αὕτη. Ἀλλ' εἰς τοὺς Ἑλληνας τὸ σῶμα ἐκεῖνο ὑπεμίμνησκε τὴν βαναρικήν αὐταρχίαν, ἐπειδὴ ὁ Ὅθων εἶχεν ὅμοιον συμβούλιον ἐπικρατείας ἀπὸ τοῦ 1835 μέχρι τοῦ 1844, καὶ διὰ τοῦτο ἔγεινε δεκτὸν ἐν τῷ συντάγματι διὰ μικρᾶς μόνον πλειονοψηφίας. Ἀλλὰ μόλις τὸ σύνταγμα εἶχε ψηφισθῇ, καὶ μεγάλη ὁμὰς πληρεξουσίων ὑπέγραψε διαμαρτυρίαν ἐναντίον τῆς παλινορθώσεως τοῦ θεσμοῦ ἐκείνου, ἐν δὲ τῇ προσεχεῖ περιόδῳ τῆς βουλῆς τὸ συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας κατηργήθη, καὶ κατὰ ταῦτα ἠκυρώθησαν τὰ εἰς αὐτὸ ἀναφερόμενα τέσσαρα ἄρθρα διὰ ψήφων ἑκατὸν εἴκοσιν ἐναντίον εἴκοσι καὶ ἑξ. Ἀλλ' ὅτε τῷ 1910 ἀπητήθη ἐπιβλητικῶς ὀλικὴ ἀναθεώρησις τοῦ συντάγματος, τὸ στέμμα δὲν ἀνέμεινεν, ἴσως δὲ καὶ δὲν ἠδυνήθη νάναμεινῃ, ὅπως δύο ἀλλεπαλλήλοι βουλαὶ ζητήσωσι τὴν ἀναθεώρησιν διὰ πλειονοψηφίας τῶν τριῶν τετάρτων. Πάντες ἠσθάνοντο, ὅτι ἡ χώρα δὲν ἤθελε παράσχει τὸν ἀναγκαῖον χρόνον χάριν εὐσχήμου ἐκτελέσεως τῶν προκαταρκτικῶν ἐκείνων ὑποχρεώσεων.

Τὸ σύνταγμα τοῦ 1864 μετὰ μόνης ταύτης τῆς ἐξαιρέσεως καὶ ὀλίγων μικροτέρων μεταβολῶν ἴθυνε τὰ τοῦ ἐν Ἑλλάδι δημοσίου βίου ἐπὶ τεσσαράκοντα καὶ ἑξ ἔτη. Οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ τὸ δημοκρατικὸν ἰδεῶδες εἶχεν ἐκφρασθῇ ἐγγράφως διὰ φανερωτέρου τρόπου. Ἄλλο δὲ ζήτημα εἶνε κατὰ πόσον δι' αὐτοῦ ἡγομηνεύοντο ἐπ' ἴσης καλῶς τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'

ΑΙ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΑΥΤΩΝ

Ο ΛΙΒΑΝΟΣ ΚΑΙ Η ΚΡΗΤΗ (1856-69)

Οἱ θερμοίαιμοι πολитеυταί, οἵτινες εἶχον ἀναλάβει τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον χάριν διατηρήσεως τῆς ἀκεραιότητος τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἠλπίζον, ὅτι αἱ θυσίαι τῶν ἐσπερίων δυνάμεων ἔμελλον τέλος νάμειφθῶσι διὰ τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς τουρκικῆς διοικήσεως καὶ διὰ τῆς βελτιώσεως τῶν κατὰ τὸν βίον τῶν Χριστιανῶν ὑπηκόων. Πιστεύοντες δ' εἰς μεταρρυθμίσεις ἐπὶ τοῦ χάρτου ἀνεθαρρύνθησαν ἐν τῇ πίστει ταύτῃ διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Χάττι-Χουμαγιὺν (Λαμπρᾶς γραφῆς) τοῦ ἐπικυροῦντος τὰς ἐν ἔτει 1839 γενομένας ἐν Γκιουλχανὲ ἐπαγγελίας. Ἐξεδόθη δὲ τοῦτο τῇ 6 Φεβρουαρίου 1856, μίαν ἑβδομάδα πρὶν ἢ συνέλθῃ ἡ ἐν Παρισίοις σύνοδος. Ὁ δεῦτερος οὗτος χάρτης ὁ ὑπὸ τοῦ Ἀβδουλ Χαμίτ χορηγούμενος εἰς τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐκύρου ἅπαντα «τὰ ἐκκλησιαστικά δίκαια καὶ προνόμια» τὰ παρακεχωρημένα «εἰς ἀπάσας τὰς χριστιανικὰς κοινότητας ἢ ἄλλας μὴ μωαμεθανικὰς θρησκείας». Οἱ πατριάρχαι ἔμελλον νὰ διορίζωνται διὰ βίον, οὕτω δ' ἔμελλε νάποφευχθῇ τὸ σκάνδαλον τῶν συχνῶν μεταβολῶν· τὰ εἰσοδήματα αὐτῶν ἔμελλον νὰ καθορίζωνται καὶ αἱ κοσμικαὶ ὑποθέσεις τῶν οἰκείων αὐτῶν κοινοτήτων ἔμελλον νὰ ὑποβάλλωνται εἰς τὸν ἔλεγχον ἐπιτροπείας ἐκλεγομένης ὑπ' αὐτῶν. Λαμβανομένης δὲ προνοίας περὶ κτίσεως ἐκκλησιῶν καὶ σχολείων καὶ τῆς ἐπισκευῆς νοσοκομείων, προσετίθετο μετὰ λεπτῆς εὐλαβείας πρὸς τὴν ἀρχαιολογίαν, ἣν οὐδεὶς ἤθελε προσδοκῆσαι παρὰ τῶν Τούρκων, ὅτι ὥφειλον νὰ τηρῶνται «τὰ ἀρχικὰ σχέδια». Πᾶσαι αἱ ὑβριστικαὶ κλήσεις αἱ συντελοῦσαι εἰς προσβολὴν τῆς εὐπαθείας οἵαςδήποτε θρησκείας ἢ φυλῆς ἔμελλον νὰ τιμωρῶνται αὐστηρῶς· ἀπηγορεύθη ὁ καταναγκασμὸς πρὸς μεταβολὴν θρησκείας. Αἱ ἀρχαὶ τῆς πολιτείας ἐγίνοντο προσिताὶ εἰς πάντα τὰ ἔθνη· πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἄγωγή ἔμελλε νὰ παρέχεται εἰς πάντας τοὺς τηροῦντας τὰ κεκατονισμένα. Ἡ δικαιοσύνη ἔμελλε νάπονέμηται δημοσίᾳ, καὶ οἱ μάρ-

τυρες ἔμελλον νὰ ὀρκίζωνται κατὰ τὰς συνηθείας τοῦ δόγματος ἐκάστου· ἔμελλον νὰ παρασκευασθῶσι κώδικες τῶν νόμων καὶ νὰ μεταφρασθῶσιν εἰς πάσας τὰς ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ λαλουμένας γλώσσας· πᾶσα σωματικὴ ποινὴ προσεγγίζουσα εἰς βάσανον κατηργήθη· ἡ ἀστυνομία ἔμελλε νὰναδιοργανωθῇ κατὰ τρόπον ἐμπνέοντα ἐμπιστοσύνην καὶ ἀσφάλειαν. Οἱ Χριστιανοὶ ἐκηρύχθησαν δεκτοὶ εἰς τὸν στρατὸν, καὶ ὠρίσθη, ὅτι ἰσότης δικαιωμάτων ἔμελλε νὰ συνεπιφέρῃ ἰσότητα φορολογίας. Ἐδόθη ὑπόσχεσις μεταρρυθμίσεως τοῦ συστήματος τῆς δεκάτης καὶ καταργήσεως τῶν ἐκμισθωτῶν τῶν φόρων· ἐνιῷσιος προϋπολογισμὸς ἔμελλε νὰ δεικνύῃ πῶς ἐδαπανήθησαν οἱ φόροι· ἔμελλον νὰ κατασκευασθῶσιν ὁδοὶ καὶ διώρυγες, νὰ ἰδρυθῶσι τράπεζαι, νὰ ἐλκυσθῶσιν εὐρωπαϊκὰ κεφάλαια χάριν ἀναπτύξεως τῶν κτήσεων τοῦ σουλτάνου. Διὰ βραχέων, ὁ ἀσιατικὸς δεσποτισμὸς, ὁ βασιζόμενος ἐπὶ τοῦ κορανίου καὶ ὅστις ἐν Εὐρώπῃ εἶχε τὸν χαρακτῆρα φρουρᾶς μᾶλλον ἢ ἐγκαταστάσεως, ἔμελλε νὰ μεταμορφωθῇ διὰ μιᾶς κονδυλιᾶς εἰς κράτος ἐσπέριον. Ἡ δὲ ἱστορία τοῦ κατόπιν ἡμίσεος αἰῶνος εἶνε ὁ ἄριστος ὑπομνηματισμὸς τοῦ φαντασιώδους προγράμματος τοῦ περιλαμβανομένου ἐν τῷ αἰσιόδοξῳ ἐκείνῳ γραπτῷ μνημείῳ τῷ ἀνακοινωθέντι εἰς τὰς δυνάμεις τὰς ὑπογραψάσας τὴν συνθήκην τῶν Παρισίων. Τὴν δ' ἀνακοίνωσιν ταύτην αἱ δυνάμεις μετ' ἀφελείας ἐχαρακτήρισαν ἐν τῷ ἐνάτῳ ἄρθρῳ ὥς ἔχουσιν «μεγάλην ἀξίαν», οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὥς μὴ ἐπιτρέπουσαν τὴν συλλογικὴν ἢ μονομερῇ αὐτῶν ἐπέμβασιν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς Τουρκίας. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ χάρις ἐκεῖνος θεωρήθη ὥς «αὐτοβούλως ἀπορρεύσας ἐκ τῆς κυριαρχικῆς προαιρέσεως τοῦ σουλτάνου», ἀποφασίσαντος νὰ κυβερνήσῃ κατὰ τρόπον εὐρωπαϊκόν, ἀλλ' ἄνευ ἐλέγχου τῆς Εὐρώπης.

Οὐδεὶς ὁ γινώσκων τὰ κατὰ τοὺς Τούρκους ἢ πράγματι τὰ κατὰ πάντα ἄλλον λαὸν, εἰθισμένον ἐπὶ αἰῶνας νὰ θεωρῇ ἑαυτὸν ὥς φυλὴν ἡγεμονεύουσαν καὶ ὑπερτέραν, θὰ ἠδύνατο νὰ προσδοκῇ, ὅτι οἱ Μουσουλμᾶνοι ἔμελλον νὰ χωνεύσωσιν εὐκόλως τὰς μεταρρυθμίσεις ἐκεῖνας. Ὡς εἶκος, ἐπηκολούθησεν ἀντίδρασις, καὶ μετὰ τὴν παρέλευσιν ὀλίγου χρόνου πέραν δύο ἐτῶν, ἐπῆλθεν ἔκρηξις μωαμεθανικοῦ φανατισμοῦ, ἐπαναληφθεῖσα καὶ πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ τῷ 1895, καὶ ἀγαγοῦσα εἰς τὸν φόνον τῶν ἐν Γέδδα προξένων τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας, εἰς τὴν ἐνεργὸν ἐπέμβασιν τῶν δύο τούτων πρῶϊν συμμάχων τοῦ σουλτάνου καὶ εἰς τὸν βομβαρδισμόν τῆς πόλεως ἐκείνης

ὑπὸ ἀγγλικοῦ σκάφους. Πρὶν δ' ἢ παρέλθῃ πολὺς χρόνος ἐξήγειραν τὴν προσοχὴν τῆς Εὐρώπης αἱ κατὰ τὸν Λίβανον μυσαραὶ ὁμότητες, καὶ προεκάλεσαν τὴν ἀποστολὴν γαλλικῆς στρατιᾶς εἰς τὴν Συρίαν. Μικροῦ δεῖν δὲ ἡ Κρήτη ἐπανίστατο καὶ πάλιν ἐναντίον τῆς Τουρκίας.

Ἡ ἐν ἔτει 1845 διαρρῦθμισις τῶν κατὰ τὸν Λίβανον ἐξησφάλισε τὴν εἰρήνην μόνον ἐφ' ὅσον ἔζη ὁ ἐμίρης Χαῦδάρ, ὁ κυβερνῶν τὸ μαρωνιτικὸν τμήμα τοῦ ὅρους ἐκείνου. Ἀλλὰ μετὰ τὸν ἐν ἔτει 1854 θάνατον αὐτοῦ ἡ Πύλη ἐξέλεξεν ὡς διάδοχον αὐτοῦ τὸν ἐμίρην Μπεσχίρ Ἀχμετ Μπελλαμά, οὗ ὁ διορισμὸς οὐ μόνον προεκάλεσε τὴν διάστασιν τῶν κυβερνήσεων τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας, ἀλλὰ καὶ ἀπεδοκιμάσθη ὑπ' ἄλλων ἐπιχωρίων ἀρχηγῶν. Κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ἐξειλίσσετο κοινωνικὴ ἐπανάστασις μεταξὺ τῶν Μαρωνιτῶν, παρ' οἷς ἡ γονιμότης τῶν γυναικῶν εὐρίσκετο ἐν ἐκπληκτικῇ ἀντιθέσει πρὸς τὸ λυπρόγεων τοῦ ἐδάφους. Φυσικὸν δ' ἐπακόλουθον τῆς δυσαναλογίας ταύτης μεταξὺ τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν γαιῶν τῶν χρησίμων πρὸς διατροφὴν αὐτοῦ ὑπῆρξεν, ὅτι οἱ νεαροὶ Μαρωνῖται εὐρέθησαν ἠναγκασμένοι νὰ μεταναστεύσωσιν ἢ νὰ τύχωσιν ἀγροτικοῦ νόμου τοιούτου, ὥστε νὰ παύσῃ ἡ τοῦλάχιστον νὰ τροποποιηθῇ τὸ τιμαριωτικὸν σύστημα τὸ ἔτι ἰσχύον κατὰ τὸν Λίβανον. Ἐν τῇ τοιαύτῃ δὲ ταραχῇ οἱ χωρικοὶ εὗρον, καθ' ἃ συμβαίνει συνήθως, ἡγέτας μεταξὺ τῶν νεωτέρων υἱῶν τῶν εὐπατριδῶν, οἵτινες, ἔνεκα τῶν πρωτοτοκίων ἐστερημένοι τῶν πλεονεκτημάτων τῶν πρωτοτόκων, «καθίστανον κοινωνὸν τὸν λαόν» καθ' ἃ οἱ ἀριστοκρατικοὶ Ἀθηναῖοι δημαγωγοὶ τῶν ἀρχαίων χρόνων. Συμμετέσχον δὲ τοῦ δημοτικοῦ ἀγῶνος καὶ οἱ ἱερεῖς, οἱ ἐξεληθόντες ἐκ τῶν σπλάγχνων τοῦ λαοῦ, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ ἐπισκόπου Βηρυτοῦ. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ νέος διοικητὴς τοῦ διαμερίσματος τῶν Μαρωνιτῶν ἔχαιρεν ἐπωφελούμενος τὰ σοσιαλιστικὰ αἰσθήματα τῶν ἀγροτῶν χάριν καταστροφῆς τῶν ἰδίων ἀντιπάλων. Οὕτως ἤρχισεν ἀγροτικὴ στάσις, καὶ κατεστάθη πολιτεία ἀγροτῶν, ἔχουσα πρόεδρον γιγάντειον σιδηρουργόν. Καὶ μέχρι μέν τινος τὸ κίνημα εἶχε περιορισθῇ εἰς τοὺς Μαρωνίτας, ἐπειδὴ οἱ Δροῦσοι εὐπατρίδαι τὸ πρῶτον ἔκλινον πρὸς τὸ μέρος τῆς μαρωνιτικῆς ἀριστοκρατίας ἐναντίον τῶν χωρικῶν, οἵτινες ἐφαίνοντο ὄντες οἱ κοινοὶ ἐχθροὶ τῶν ἀνωτέρων τάξεων παρὰ τε τοῖς Μαρωνίταις καὶ τοῖς Δροῦσοις. Ἀλλὰ τὸ κατασκέυασμα τοῦ τιμαριωτισμοῦ παρὰ τοῖς Δροῦσοις ἦτο οὐσιαστικώτερον ἢ παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς, καὶ αἱ τουρκικαὶ ἀρχαὶ, εὐρίσκου-

σαι εὐχάριστον δικαιολογίαν χάριν καταργήσεως τῆς ἐπιχωρίου αὐτονομίας, κατώρθωσαν νὰ κατευθύνωσι τοὺς Δρούσους, οὐ μόνον τοὺς ἀρχηγούς, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀγρότας, ἐναντίον τῶν Μαρωνιτῶν, παρ' ὧν ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ἀπειλουμένους. Φανατισμὸς ἀντετάχθη εἰς φανατισμὸν, καὶ, ἐν ᾧ ἡ γαλλικὴ διπλωματία ἐμέμφετο τῶν Δρούσων, οἱ Ἕγγλοι κατηγόρουν τοὺς καθολικοὺς Μαρωνίτας. Ἄλλ' ἡ προσφατωτάτη καὶ ἐξαντλητικωτάτη μελέτη περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐξαίρει τὰς τουρκικὰς ἀρχὰς μᾶλλον ἢ τοὺς Μαρωνίτας ἱερεῖς ὡς ὑπευθύνους ἐπὶ τῇ ὑποδαυλίσει τῆς εὐφλέκτου ὕλης τῆς συνεσωρευμένης ἔνεκα φυλετικῶν, θρησκευτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀντιπαθειῶν ἀνὰ τὸν Λίβανον.

Τῇ 15 Ἀπριλίου 1860 οἱ Δροῦσοι κατήρξαντο τῶν σφαγῶν τῶν Μαρωνιτῶν· μετὰ δ' ἓνα μῆνα κατέλαμπε τὸ ὄρος ἡ πυρκαϊὰ τριάκοντα καὶ δύο χωρίων. Τόποι γνωστοὶ εἰς τὴν χριστιανωσύνην ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἡ Σιδὼν καὶ ἡ «Βαλαγάδ καὶ τὰ πεδία τοῦ Λιβάνου ὑπὸ τὸ ὄρος τὸ Ἀερμών» εἶχον μεταβληθῇ εἰς σφαγεῖα ἀνυπερασπίστων προσφύγων· ἐν Ντεῖρ-ελ-καμάρ, τῷ μετεώρῳ «μοναστηρίῳ τῆς σελήνης», τὸ ἀρχαῖον ἀνάκτορον εἶχε πληρωθῇ πτωμάτων Μαρωνιτῶν, θανατωθέντων ὑπὸ τῶν Δρούσων ὑπ' αὐτὰ τὰ ὄμματα τῶν Τούρκων στρατιωτῶν. Καὶ αὐτὸς ὁ πασσᾶς τῆς Βηρυτοῦ ἐξέφρασε τὴν λύπην αὐτοῦ ἐπὶ ταῖς φρικταῖς ταύταις σκηναῖς, καὶ διὰ τῆς ἐπιδράσεως αὐτοῦ οἱ Δροῦσοι καὶ οἱ Μαρωνῖται ὑπέγραψαν τῇ 24 Ἰουνίου συνθήκην εἰρήνης. Ἄλλ' αἱ «ὤμοτῆτες τῆς Συρίας» δὲν εἶχον περατωθῇ ἀκόμη. Μετὰ τρεῖς ἡμέρας οἱ Μουσουλμᾶνοι τῆς Δαμασκοῦ, ὅπου εἶχον εὖρει ἄσυλον πολλοὶ πρόσφυγες, ἐπετέθησαν κατὰ τῆς χριστιανικῆς συνοικίας, ἡ δὲ λεηλασία διήρκεσε δέκα ἡμέρας, καὶ ὁ Ἕγγλος πρόξενος ἀνέφερεν, ὅτι εἶχον φονευθῇ πεντακισχίλιοι πεντακόσιοι Χριστιανοί. Θὰ ἦτο δὲ καὶ μεγαλύτερα ἡ σφαγὴ ἄνευ τῆς εὐγενοῦς διαγωγῆς τοῦ Ἀβδ-ελ-καδέρ, τοῦ Σκενδέρβη τῆς Ἀλγερίας, διατρίβοντος τότε ἐν Δαμασκῷ. Ὁ γενναῖος ἐκεῖνος ὑπερασπιστὴς τῆς βορείου Ἀφρικῆς ἐναντίον τῶν Γάλλων ἠγωνίσθη νὰ προλάβῃ ἢ, ὅπου δὲν ἠδυνήθη, νὰ μετριάσῃ τοῦλάχιστον τὴν σφαγὴν καὶ ἐπὶ κινδύνῳ ἔτι τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ζωῆς. Οἱ ὁπαδοὶ αὐτοῦ προέπεμψαν ἑκατοντάδας ὅλων ψυχῶν, αἵτινες ἄλλως ἤθελον φονευθῇ, εἰς τὴν Βηρυτὸν, θέσαντες αὐτοὺς ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ξένων προξενείων. Ἐκεῖσε δὲ ἅμα τῇ εἰς τὴν Γαλλίαν ἀφίξει τοῦ ἀγγέλου τῆς σφαγῆς ἀπεφάσισεν ὁ Θουβενέλ,

ὧν τότε ὑπουργὸς τῶν ἑξωτερικῶν, νᾶποστείλῃ γαλλικὴν στρατιάν. Τοιαύτη ἐνέργεια ἦτο δεδικοιολογημένη ἔκ τε πολιτικῶν καὶ φιλανθρωπικῶν λόγων, ἐπειδὴ ἡ Γαλλία ἦτο ἡ εἰδικὴ προστάτις τῶν Μαρωνιτῶν, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἠλπίζε νᾶνακτῆσῃ ἐν Συρίᾳ τὰς συμπαθείας ἐκείνου τοῦ κλήρου, ᾧς εἶχεν ἀποβάλει τὸ παρελθὸν ἔτος ἐν Ἰταλίᾳ. Ἄλλ' ὁ Ῥώσσελ, φοβούμενος τὴν ἵδρυσιν γαλλικῆς ἡγεμονίας ἢ προστασίας ἐν Συρίᾳ, ἐπεθύμει, ὅπως ἡ σκοπούμενη ἐπέμβασις κανονισθῇ δι' ἰδίας συμβάσεως. Ταύτην δὲ ἡ Ῥωσία, ἣτις ἤδη ἦτο δυσηρεστημένη ἔκ τῆς ἐξελίξεως τῶν ἐπηγγελλμένων τουρκικῶν μεταρρυθμίσεων, ἤθελε νὰ ἐπεκτείνῃ καὶ εἰς τὴν καθ' ὅλου κατάστασιν τῶν Χριστιανῶν τῆς Τουρκίας, εἷς τε τὴν χερσόνησον τοῦ Αἵμου

Φουὰτ πασσᾶς.

καὶ εἰς τὸν Λίβανον. Καὶ ἡ μὲν Ῥωσικὴ εἰσῆγησις ἀπερρίφθη, πρότασις δὲ τῆς Ἑλλάδος περὶ ἀποστολῆς ἀποσπάσματος εὐζώνων καὶ δύο πολεμικῶν πλοίων δὲν ἔγινε δεκτὴ, καὶ τῇ 22 Ἰουλίου αἱ δυνάμεις αἱ ὑπογράψασαι τὴν συνθήκην τῶν Παρισίων, ἐξαίρουμένης τῆς Σαρδινίας, ὑπέγραψαν ἐν Παρισίοις πρωτόκολλον μεταβληθὲν μετὰ ἓνα μῆνα εἰς σύμβασιν. Σῶμα μὴ ὑπερβαῖνον δωδεκασχιλίους Εὐρωπαϊοὺς στρατιώτας, ὧν ὁ Ναπολέων Γ' παρέσχε πάραντα τοὺς ἑξακισχιλίους, ἔμελλε « νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς

τάξεως », ἀλλ' ἡ κατοχὴ δὲν ὤφειλε νὰ παρεκταθῇ πέραν ἑξ μηνῶν. Αὕτη δὲ ἡ « ἐνεργὸς σύμπραξις » τῶν δυνάμεων μετὰ τοῦ σουλτάνου ἐδικοιολογήθη ὑπ' αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ ἐνάτου ἄρθρου τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων, ὅπερ ἐφαίνετο κωλύον τὴν ἀνάμειξιν αὐτῶν εἰς τὰ ἑσωτερικὰ πράγματα τῆς Τουρκίας. Ἀλλὰ πρὶν ἢ φθάσῃ ἡ γαλλικὴ στρατιὰ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Beaufort d'Hautpoul, ἀξιωματικὸν ἔχοντα πεῖραν τῆς Συρίας, ὁ ἐπὶ τῶν ἑξωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς Τουρκίας Φουὰτ πασσᾶς, ὃν ὁ σουλτᾶνος εἶχεν ἀποστείλει ὡς ἑκτακτον αὐτοῦ ἐπίτροπον εἰς τὴν Ῥωσίαν ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τῶν σφαγῶν, εἶχε προβῇ εἰς παραδειγματικὴν τιμωρίαν. Κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ἑκατὸν δέκα στρατιῶται εἶχον τυφεκισθῇ, πεντήκοντα καὶ ἑπτὰ πολῖται εἶχον ἀπαγχονισθῇ, αὐτὸς ὁ πασσᾶς εἶχε φονευθῇ κρυφίως, καὶ ὁ Ἀβδ-ελ-καδὲρ εἶχε παρασημοφορηθῇ. Ἀλλ' ὅτε οἱ Γάλλοι προέβη-

σαν εἰς καθαρισμὸν τοῦ Λιβάνου, οἱ Δροῦσοι ἡδυνήθησαν νὰ ἐκφύγωσιν ἔνεκα τῆς συγκαταβάσεως τοῦ Φουὰτ ἢ τῆς ἀβελτερίας τῶν ὀργάνων αὐτοῦ, οὕτω δ' ἡ γαλλικὴ ἐκστρατεία ἀπέβη ἀπλῶς «ἐλεήμων περίπατος». Καὶ ὁ μὲν Θουβενέλ ἐπειράθη νὰ ἐπιτύχῃ παράτασιν τῆς ἐν Συρίᾳ διαμονῆς τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ. Ἄλλ' ὁ Ῥῶσσελ, φοβούμενος τὰ κατὰ τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου σχέδια τοῦ Ναπολέοντος, ἀντετάχθη εἰς τὴν πρότασιν ταύτην, καὶ τέλος συνεφωνήθη, ὅτι τῇ 24 Μαΐου ἔπρεπε νὰ ἔχῃ συντελεσθῇ ἡ ἐκκένωσις τῆς χώρας. Οὕτω, πλὴν τῆς αὐξήσεως τῆς δημοτικότητος τοῦ ναπολεονείου ἔσματος *Partant pour la Syrie*, διὰ τῆς ἐννεαμήνου γαλλικῆς κατοχῆς τῆς Συρίας δὲν ἐπετεύχθη τι ἄξιον λόγου. Διεθνεῖς ἀντιζηλῖαι ἐβοήθησαν καὶ πάλιν τοὺς Τούρκους, καὶ ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ ἐπιτροπείᾳ τῇ συνεδρευσάσῃ ἐν Βηρυτῷ ἡ ὑπὲρ τῶν Δρούσων συνηγορία τοῦ λόρδου Dufferin ἐμετρίασεν ἐλεημόνως τὴν τιμωρίαν αὐτῶν. Διακόσιοι τεσσαράκοντα πέντε Δροῦσοι ἐξωρίσθησαν εἰς Τρίπολιν τῆς Ἀφρικῆς καὶ ἄλλοι εἰς τὰ φρούρια τοῦ Βελιγραδίου καὶ τοῦ Βιδινίου· ὁ δὲ πασσᾶς τῆς Βηρυτοῦ ἐξέφυγε τὸν θάνατον, μετενεχθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἀποζημιώσεις ἐπληρώθησαν ὑπὸ τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν, καίτοι λίαν ἀτάκτως, εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Δαμασκοῦ καὶ τοῦ Λιβάνου καὶ συνεπληρώθησαν διὰ γαλλικῆς χορηγίας.

Ὑπελείπετο πλέον ἡ ἀναδιοργάνωσις τῆς διοικήσεως τοῦ Λιβάνου. Ἡ διεθνὴς ἐπιτροπεία ἀπεφάσισεν, ὅπως τὸ ὅρος ἐκεῖνο ἀποτελέσῃ αὐτόνομον ἐπαρχίαν ὑπὸ Ὄθωμανὸν γενικὸν διοικητὴν, ἐκλεγόμενον ἐκ τῶν Χριστιανῶν ὑπηκόων τοῦ σουλτάνου. Τὰ δὲ σύνορα τῆς ἐπαρχίας ταύτης περιωρίσθησαν διὰ τῆς ἀποχωρίσεως τῆς Βηρυτοῦ καὶ ἱκανῶν χωρίων. Δηρέθη δ' ὁ Λίβανος εἰς ἑξ διαμερίσματα, τρία μὲν διοικούμενα ὑπὸ Μαρωνιτῶν, ἓν δὲ ὑπὸ Δρούσου, ἓν ὑπὸ ὀρθοδόξου Ἑλλήνος καὶ ἓν ὑπὸ Οὐνίτου. Ὡς πρωτεύουσα δ' ὠρίσθη τὸ Ντεῖρ-ελ-Καμάρ, ἀποτελοῦν ἰδίαν χριστιανικὴν περιοχὴν ἐν τῷ διαμερίσματι τῶν Δρούσων. Συνεπληροῦτο δὲ ὁ καταστατικὸς ἐκεῖνος χάρτης τοῦ 1861 διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως συμβουλίων κατ' ἐπαρχίας καὶ διαμερίσματα, δι' ἐπιχωρίου ἀστυνομίας καὶ τῆς ἐπιβολῆς φόρου, ὅστις ἔμελλε νὰ δαπανᾷται κυρίως ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ ὅρου. Ἡ ὑπογραφή τοῦ χάρτου ἐκείνου ὑπῆρξε σχεδὸν ἡ τελευταία πράξις τοῦ Ἀβδουλ Μετζίτ. Ἀποθανὼν δὲ τῇ 13 Ἰουνίου 1861 κατέλιπεν ὀπισθεν αὐτοῦ τὴν μνήμην ἡγεμόνος φιλανθρώπου, προς-

παθήσαντος, εἰ καὶ ματαίως, νὰ συνεχίσῃ τὰς μεταρρυθμίσεις τοῦ πατρὸς καὶ κληροδοτήσαντος εἰς τὸν ἀδελφὸν Ἀβδοῦλ Ἀζίζ, ὅστις μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ στήριγμα τῆς ἀντιδραστικῆς φατρίας, δημόσιον μὲν ταμεῖον ἐμπερίστατον, πρόγραμμα δὲ προόδου ἀτέλεστον, ἀπειλητικὴν κατάστασιν πραγμάτων ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου καὶ ὀργανισμόν τοῦ Λιβάνου ἀδοκίμαστον, οὐδένα τῶν κατοίκων αὐτοῦ εὐαρεστοῦντα.

Ὁ πρῶτος Χριστιανὸς γενικὸς διοικητὴς τοῦ ὅρους, καθολικὸς

Ἀβδοῦλ Ἀζίζ.

Ἀρμένιος εὐπαίδευτος καὶ πεπειραμένος περὶ τε τὴν διπλωματίαν καὶ τὴν διοίκησιν, ἔγεινε δεκτὸς μεθ' ὑπονοίας καὶ δυσαρεσκείας. Οἱ μὲν Μαρωνῖται εἶχον ἀξιώσει γενικὸν διοικητὴν ἐκ τῆς ἰδίας ἑαυτῶν φυλῆς, οἱ δὲ Δροῦσοι εἶχον ἀποβάλλει τὰ τιμαριωτικά αὐτῶν προνόμια καὶ εἶχον καταβιβασθῇ εἰς θέσιν ὑποδεεστέραν τῆς τῶν Ἑλλήνων, οἱ δ' Ἕλληνες, οἵτινες, καθ' ἃ ἡδύνατο νὰ φανῇ, ἦσαν οἱ κυρίως ὠφεληθέντες ἐκ τῆς ἀναδιοργανώσεως, ἐθεώρουν τὸν Νταούτ πασ-

σᾶν ὡς ἐχθρὸν, ἅτε ὄντα Ἀρμένιον. Τὸ δημοκρατικὸν τμήμα τῶν Μαρωνιτῶν ἠρνήθη νὰ πληρόνῃ φόρους εἰς ξένον αὐταρχικόν, ὅστις συνδέετο πρὸς τὴν ἐπιχώριον ἀριστοκρατίαν. Ἀλλ' ὁ εὐστροφος Ἀρμένιος ὑπερενίκησε πάντα τὰ ἐπιπροσθοῦντα ἐκεῖνα ἐμπόδια. Καὶ πρῶτον μὲν ἐξησφάλισε διὰ δόλου τὴν ἀπέλασιν τοῦ Μαρωνίτου φυλάρχου Καράμ, ἔπειτα δ' ἀπεμάκρυνε τοὺς Τούρκους στρατιώτας, καὶ περιώδευσεν ἀνὰ τὸν Λίβανον, ὅπως δι' αὐτηκοίας λάβῃ γνῶσιν τῶν παραπόνων τῶν ἐγκατοίκων. Οὕτω κατὰ μικρὸν ἀποκατεστάθη ἡ ἐμπιστοσύνη, καὶ ἡ ἰδιωτικὴ ἐκδίκησις ὑπεχώρησεν εἰς τὸν νόμον, τὰ πάντα δ' ἔβαινον καλῶς, ὅτε τῷ 1863 διὰ τῆς ἀπολύσεώς τινων τῶν ἐξορίστων Δρούσων ἐπανῆλθον εἰς τὸν Λίβανον οἱ αἵτιοι τῶν σφαγῶν. Ὁ Νταούτ ἔλυσε καὶ ταύτην τὴν δυσκολίαν

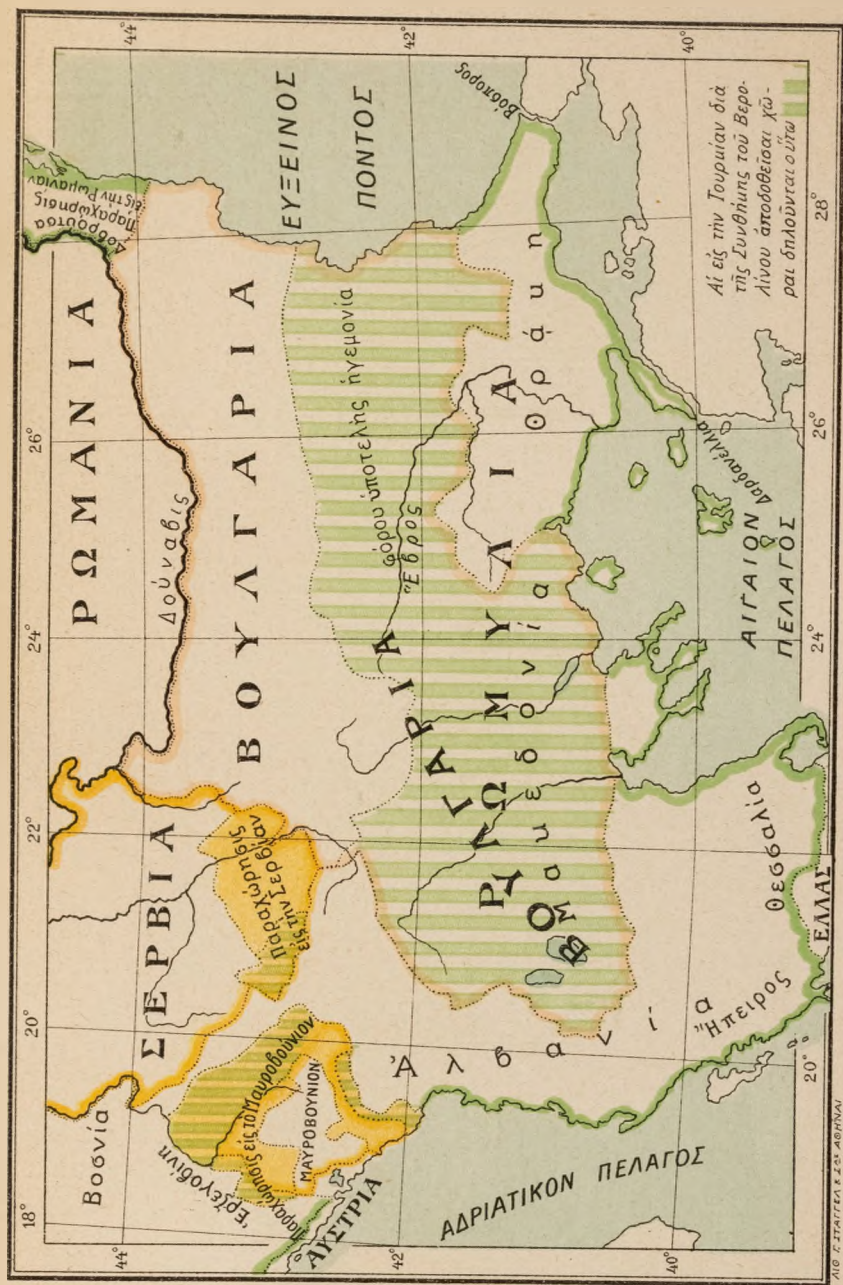
διὰ τοῦ σχεδίου ἐξαγοράσεως γαιῶν. Οἱ Δροῦσοι ἐπώλησαν τὴν κινήτην αὐτῶν οὐσίαν καὶ μετενάστευσαν οὕτω παμπληθεῖς εἰς τὸ εὐφορον Χαουράν, τὸ Βασάν τῆς Γραφῆς, ὥστε τὸ διαμέρισμα τοῦτο ἐπωνομάσθη «Ὁρος τῶν Δρούσων». Αἱ δ' ἐπιτυχίαι αὗται ἐξησφάλισαν εἰς τὸν γενικὸν διοικητὴν τὸν ὁμόφωνον αὐτοῦ καὶ πάλιν διορισμὸν μετὰ τὴν λήξιν τῆς τριετοῦς θητείας τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐκ τῆς πείρας ἀπεκαλύφθησαν ἐλαττώματα ἐν τῇ πρακτικῇ ἐκτελέσει τῆς θεωρητικῆς διοργανώσεως, συνταχθείσης ὑπὸ διπλωματῶν ἀγνοούντων τοὺς ἰδιαίζοντας ὅρους τῶν κατὰ τὸν Λίβανον. Διὸ συνετάχθη νέον καταστατικὸν τροποποιούν καὶ ἀπλοποιούν τὸ τοῦ 1861, καὶ ὑπεγράφη ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Τουρκίας καὶ τῶν πέντε δυνάμεων ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 25 Αὐγούστου 1864. Ὁ Λίβανος ἐξηκολούθει διοικούμενος ὑπὸ Χριστιανοῦ διοικητοῦ, διοριζομένου ὑπὸ τῆς Πύλης, καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ Νταούτ παρετάθη ἐπὶ πέντε ἔτη. Κατεστάθη δὲ καὶ ἑβδομον διαμέρισμα, διοικούμενον ὑπὸ Μαρωνίτου, χάριν τῆς ἀναλόγου πρὸς τὸν πληθυσμὸν τῶν Μαρωνιτῶν ἀντιπροσωπεύσεως αὐτῶν, οἵτινες ἀπετέλουν τὸ πολυαριθμότερον στοιχεῖον τῶν κατοίκων. Τὰ συμβούλια τῶν διαμερισμάτων κατηργήθησαν, καὶ τὸ ἐπαρχιακὸν συμβούλιον ἀναδιοργανώθη οὕτως, ὥστε τῶν δώδεκα μελῶν αὐτοῦ τέσσαρες μὲν ἦσαν Μαρωνῖται, τρεῖς δ' Ἕλληνες τῶν δύο δογμάτων καὶ δύο Μουσουλμᾶνοι, ὧν ὁ μὲν ἀνῆκεν εἰς τοὺς ὀρθοδόξους Σουννίτας, ὁ δὲ εἰς τοὺς αἰρετικούς Μεταβιλέ. Πάντα τὰ τιμαριωτικὰ προνόμια καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἁσύλου, οὗ ἀπῆλυνον τὰ ἐκκλησιαστικὰ καθιδρύματα, κατηργήθησαν, ἀλλ' ἡ λύσις ἀμφισβητήσεως μεταξὺ ἐκκλησιαστικῶν ἀφέθη εἰς μόνην τὴν δικαιοδοσίαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν. Ἐκαστον χωρίον ἀπέβη κοινότης, ἧς δήμαρχος καὶ εἰρηνοδίκης ἦτο τοπικὸς σείκης. Σῶμα ἀστυνομικὸν ἦτο ὑπεύθυνον διὰ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως, καὶ ἐπανελήφθη ἡ διάταξις, καθ' ἣν τὰ τριςχιλία πεντακόσια πουργία τὰ ἀντιστοιχοῦντα πρὸς 14.583 ἀγγλικὰς λίρας καὶ ἑπτὰ περίπου σελίνια, εἰς ὅπερ ποσὸν ὠρίσθη κατὰ τὸ ἐνεστῶς ὁ φόρος, ὧφειλον νὰ δαπανῶνται χάριν τῶν τοπικῶν ἀναγκῶν, οἷονδήποτε δὲ περισσεύμα ἐμελλε νὰ πληρόνηται εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν ταμεῖον.

Ὁ κανονισμὸς δὲ οὗτος, ὅστις δὲν δύναται νὰ μεταβληθῇ ἄνευ τῆς συναινέσεως τῶν δυνάμεων, ἀποτελεῖ μέχρι καὶ τῆς σήμερον, μετὰ τὴν ἀπόδοον σχεδὸν ἡμίσεος αἰῶνος, τὸν καταστατικὸν χάρτην τοῦ Λιβάνου, ἐχρησίμευσε δὲ ὁμοίως καὶ ὡς πρότυπον διὰ τὴν Κρή-

την. Ἐξαιρουμένης δ' ἐπαναστάσεως, ἐχούσης ἀρχηγὸν τὸν δραπετεύσαντα Μαρωνίτην δημοκρατικὸν Καράμ τῷ 1866, καὶ κατασταλείσης διὰ τῆς αὐστηρότητος τοῦ Νταούτ καὶ τῆς ὀριστικῆς ἀπελάσεως τοῦ ἡγέτου αὐτῆς, τὸ ὄρος ἀπῆλυσεν εἰρήνης ἀδιαπτώτου. Ἔνεκα δὲ τῆς διαδοχῆς σθεναρῶν διοικητῶν, μάλιστα τοῦ Ρουστέμ πασσᾶ, τοῦ κατόπιν ἐν Λονδίῳ πρεσβευτοῦ τῆς Τουρκίας, διοικητοῦ εὐσταθοῦς καὶ φειδωλοῦ, οἱ τε Μαρωνῖται καὶ οἱ Δροῦσοι διετερήθησαν ἐν πλήρει τάξει. Τάμοιβαῖα αὐτῶν μίση ἐξέλιπον σχεδὸν τελείως, καὶ οἱ Δροῦσοι ἔνεκα μεταναστεύσεως περιεστάλησαν ἀριθμητικῶς εἰς τὴν τρίτην τάξιν μετὰ τῶν κατοίκων τοῦ Λιβάνου, οἵτινες συμφώνως πρὸς τοὺς τελευταίους πίνακας περιλαμβάνουσι 229.680 Μαρωνίτας, 54.208 ὀρθοδόξους Ἑλλήνας, 49.812 Δρούσους, 34.472 Οὐνίτας καὶ 30.422 Μωαμεθανούς. Ἡ δ' ἐνέργεια τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ σουλτάνου κατηνυθύνθη εἰς τὸ νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τοῦ ἀριστοκρατικοῦ καὶ συντηρητικοῦ στοιχείου, χαλιναγωγῶν οὕτω τοὺς δημοκρατικούς καὶ τὸν κλῆρον. Τὸ δὲ μάλιστα ἐπεῖγον ζήτημα κατὰ τὸν Λίβανον εἶνε νῦν τὸ ἀγροτικόν, ἐπειδὴ παρὰ τὸν μέγαν ἀριθμὸν μετानαστῶν καλλιεργήσιμοι γαῖαι δύνανται δυσκόλως νάγορασθῶσιν ἐν τῇ χώρᾳ, ὅπου πλέον τοῦ ἑνὸς τρίτου τοῦ ἐδάφους, καὶ δὴ τὸ ἄριστον, ἀνῆκει εἰς τὰς μονάς. Τὰναπαλλοτρίωτα ἐκκλησιαστικὰ κτήματα εἶνε ὁ ὀλεθρος τοῦ ὄρους, ἐπειδὴ ὁ χωρικός, καὶ ὅταν ἀκόμη ἐπιστρέφῃ ἐκ τῆς ξένης μετὰ τοῦ μικροῦ αὐτοῦ ἀποταμιεύματος, δὲν δύναται νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν κατέχουσαν αὐτὸν δίψαν γῆς. Ἄν ἐπιθυμῇ νὰ καλλιεργήσῃ τὴν γῆν τοῦ πεφιλημένου ὄρους, ὀφείλει νὰ πράξῃ τοῦτο ὡς μοναχὸς ἢ ὡς ἐπίμορτος γεωργός. Ἄλλ' οὐχ ἦτον ὁ Λίβανος εἶνε ἐν τῷ συνόλῳ τὸ ἐπιτυχέστατον ὑπόδειγμα αὐτονομίας ἐν τουρκικῇ ἐπαρχίᾳ. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἡ μὲν Σάμος πολλὰ ὑπέστη παρὰ τῶν ἡγεμόνων αὐτῆς, ἡ δ' Ἀνατολικὴ Ρωμυλία μετ' οὐ πολὺν συνεχωνεύθη εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ἡ δὲ Κρήτη δὲν καθυσύχασε μέχρι τῆς ὀριστικῆς ἐνώσεως μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ἑλληνικὴ μεγαλόνησος ἀπῆλυσεν, ἂν δύναται νὰ κληθῇ τοῦτο πράγματι ἀπόλαυσις διὰ τοὺς Κρήτας, ἀσυνήθως μακρᾶς περιόδου ἡσυχίας μετὰ τὴν ἀποτυχοῦσαν ἐπανάστασιν τοῦ 1841. Ἀλλὰ τῷ 1858 ὀκτακισχίλιοι νησιῶται συνηγέρθησαν ἔνοπλοι, καὶ ἐν συνελεύσει συγκροτηθείσῃ εἰς τὰ Περιβόλια πλησίον τῶν Χανίων ἠπειλήσαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν βίαν, ἂν δὲν ἐκτελεσθῶσιν αἱ μεταρρυθμίσεις, ὧν εἶχε δοθῇ ἐπαγγελία ἐν Γκιουλχανὲ καὶ αἵτινες ἐπεκυρώθη-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΕΞΗΓΟΥΝ ΤΗΝ ΣΥΝΘΗΚΗΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ

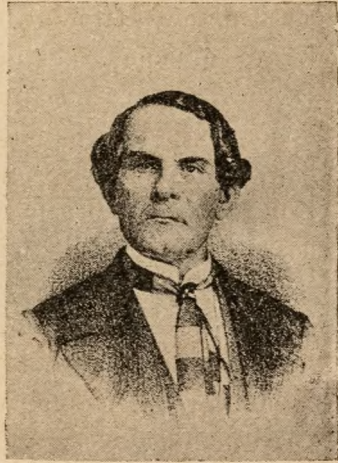
σαν ἐκ νέου διὰ τοῦ Χάττι-χουμαγιούν τοῦ 1856. Καὶ δὲν ἦσαν μὲν βαρεῖς οἱ φόροι τῶν Κρητῶν, ἐπειδὴ ἐκτὸς τῆς δεκάτης τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων, κατὰ μέσον ὅρον ἀντιστοιχοῦσης εἰς δώδεκα περίπου δραχμὰς καὶ ἡμίσειαν κατὰ κεφαλὴν, ἐπλήρονον μόνον ἓνα δασμὸν ὡς ἀντάλλαγμα τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Ἄλλ' οἱ εἰς-πράκτορες τοῦ δασμοῦ τούτου, ὅστις δὲν ἦτο καθ' ἑαυτὸν βαρὺς, ἐπειδὴ ἀνῆρχετο μόνον εἰς περίπου 139.000 δραχμὰς διὰ τὴν ὅλην νῆσον, ἦτοι περίπου μίαν δραχμὴν κατὰ κεφαλὴν, ἀπῆτουν τὴν σύγ-χρονον πληρωμὴν τῶν καθυστερήσεων δύο ἑτῶν, καὶ τινες ὑπεράγαν πρόθυμοι πράκτορες ἠπειλοῦν τὴν ἐπιβολὴν ἄλλων φόρων, ὧν προ-οῖμιον ἐφαίνετο ὅτι ἦτο ἡ νέα ἀπογραφὴ τῶν κατοίκων. Καὶ ὁ μὲν γενικὸς διοικητὴς Βελῆ πασσᾶς, γέννημα τῆς Κρήτης καὶ υἱὸς τοῦ ἐπὶ πολλὰ ἔτη βαλῆ τῆς νήσου, εἶχε διοικήσει φιλανθρωπῶς καὶ φιλελευθέρως καθ' ὃ σύστημα εἶχε διδαχθῆ πρεσβεύσας ἐν Παρισίοις· ἀλλ' ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ περὶ κατασκευῆς ὁδῶν, ἣτις ἐχαιρετίσθη κατ' ἀρχὰς μετ' ἐνθουσιασμοῦ, εἶχε γεννήσει ἀντιπαθείας ἐναντίον αὐτοῦ παρὰ τοῖς χωρικοῖς, οἵτινες ὤφειλον νὰ παρέχωσι τὴν ἐργα-σίαν καὶ πληρόνωσι μίαν δραχμὴν καὶ δέκα λεπτὰ κατὰ κεφαλὴν, ἡ δὲ ὑπ' αὐτοῦ ἀνοχὴ θρησκευτικῶν μεταστάσεων εἶχεν ἀγάγει εἰς ἔρι-δας περὶ προσηλυτισμοῦ. Ἄλλ' ἔρεισμα ἀπασῶν τούτων τῶν αἰτιά-σεων ἦτο ὁ πόθος τῶν Χριστιανῶν τῆς νήσου ὑπὲρ ἐνώσεως μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἢ τοῦλάχιστον ὑπὲρ τῆς ἰδρύσεως κρητικῆς ἡγεμονίας ὑπὸ τὸν Καλέργην, τὸν ἥρωα τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1843, καὶ αὐτὸν ὄντα Κρῆτα τὸ γένος¹. Ὁ δὲ καιρὸς ἦτο κατάλληλος διὰ τοὺς Κρη-τας, ἐπειδὴ ἡ Γαλλία ὑπερεμάχει αὐτῶν καὶ οἱ Τοῦρκοι εὗρισκοντο ἀπησχολημένοι περὶ τὸν πόλεμον ἐναντίον τοῦ Μαυροβουνίου. Οὕτω δὲ οἱ ὀρεινοὶ ἐκεῖνοι Σέρβοι παρέσχον τὴν πρώτην αὐτῶν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν τελευταίαν ὑπηρεσίαν εἰς τοὺς Ἑλληνας νησιώτας τοὺς ὁμοίως ἀφωσιωμένους εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας καὶ ὁμοίως ἐτοι-μους νᾶγωνισθῶσιν ὑπὲρ αὐτῆς. Διὸ ἡ Πύλη, πρὶν ἢ χυθῇ πολὺ αἷμα, ἀντικατέστησε συνετῶς τὸν εὖνουν μὲν, ἀλλὰ μισητὸν διοικη-τὴν δι' ἄλλου ἠπιωτέρου, τοῦ Σαμῆ πασσᾶ, ὑποσχεθεῖσα τὴν ἴδρυ-σιν ἐπαρχιακῶν συμβουλίων καὶ ἄλλας παραχωρήσεις ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Χάττι-χουμαγιούν τοῦ 1856.

¹ Ἴδε τὴν ἔκθεσιν τοῦ γενικοῦ προξένου τῆς Ἀγγλίας ἐν Κρήτῃ *Longworth* ἐν ἔτει 1858 ἐν τοῖς *Parliamentary Papers* 1867-8 Τόμ. LXXIII ἀρ. 3965,1.

Ἄλλ' αἱ ἐπαγγελίαι αὗται, αἵτινες εἶχον καταστείλει ἢ μᾶλλον ἀναβάλλει τὴν ἐπανάστασιν, δὲν ἐτηρήθησαν ὑπὸ τοῦ κατόπιν γενικοῦ διοικητοῦ Ἰσμαήλ πασσᾶ, οὗ σκοπὸς ἦτο ἡ αὔξησης τῆς ἰδίας περιουσίας καὶ ἡ προαγωγή τοῦ ἰδίου σταδίου. Αἵτησις, ὑποβληθεῖσα τῷ 1864 εἰς τὸν σουλτᾶνον καὶ ἐκθέτουσα τὰ παράπονα τῶν Κρητῶν, ἐξουδετερώθη ὑπὸ ἐτέρας ἀνταφορᾶς, οὕτω δὲ δυσαρέσκεια, αὐξηθεῖσα ὑπὸ δύο κακῶν συγκομιδῶν, ἐξηκολούθησεν ἐπεκτεινομένη, ἕως τὸν Μαῖον τοῦ 1866 τετρακισχίλιοι περίπου Χριστιανοὶ συνῆλθον εἰς Περιβόλια, ὅπως συζητήσωσι τὴν κατάστασιν. Τῇ δὲ 14 Μαΐου συνετάχθη νέα αἵτησις, ὁμοία πρὸς τὴν τοῦ 1864, ὅπως ὑποβληθῇ εἰς τὸν σουλτᾶνον. Οἱ Χριστιανοὶ παρεπονοῦντο περὶ τῶν ποικίλων δασμῶν τῶν ἀπὸ τοῦ 1858 εἰσπραττομένων ἐπὶ διαφόρων ὀνίων, ἐπὶ τῆς πωλήσεως τοῦ οἴνου, ἐπὶ τοῦ καπνοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ ἄλλωτος· τούτων ὁ τελευταῖος δασμὸς ἦτο ἰδιαζόντως βαρὺς, ἐπειδὴ παρέβλαπτε τὴν κυριωτάτην βιομηχανίαν τῶν Κρητῶν, τὴν σαπυνοποιίαν. Οὐδὲ καθυσύχασε τοὺς Κρηῖτας τὸ τουρκικὸν ἐπιχειρήμα, καθ' ὃ οἱ φόροι οὗτοι ηὔξήθησαν ὡς ἀντισήκωμα τοῦ δημοσίου ταμείου ἐπὶ ταῖς ζημίαις, ἃς ὑφίστατο ἕνεκα τῆς ἐλαττώσεως τῶν ἐξαγωγικῶν τελῶν καθ' ἅπασαν τὴν αὐτοκρατορίαν. Παρεπονοῦντο δὲ πρὸς τούτοις οἱ Κρηῖτες περὶ τοῦ πιεστικοῦ συστήματος τῆς ἐκμισθώσεως τῶν φόρων, περὶ τῆς ἐλλείψεως γεφυρῶν καὶ ὁδῶν, ἐπειδὴ οἱ Τοῦρκοι πράγματι οὐδὲν εἶχον πράξει πρὸς προαγωγὴν τῆς συγκοινωνίας τῆς νήσου κατὰ τοὺς δύο αἰῶνας τῆς τουρκοκρατίας, καὶ περὶ τῆς ἀπρεποῦς ἀναμίξεως τοῦ Ἰσμαήλ εἰς τὰς ἐκλογὰς τῶν « συμβουλίων τῶν γερόντων », καθ' ἃ ἐκαλοῦντο τὰ συμβούλια ταῦτα γραφικῶς, παρὰ τὰς πρὸ ὀκτὼ ἐτῶν δοθείσας ἐπαγγελίας. Ἀπήτησαν τὴν ἴδρυσιν τραπέζης χάριν παρακωλύσεως τῆς τοκογλυφίας τῶν ἐμπόρων τοῦ ἐλαίου, παρ' ὧν καὶ μόνων οἱ κτηματῖαι ἠδύναντο νὰ λάβωσι δάνεια· ἠξίωσαν δικαστικὴν μεταρρύθμισιν, ἐπειδὴ αἱ μὲν ἀποφάσεις τῶν δικαστηρίων ἐξεδίδοντο τουρκιστὶ καὶ οὐχὶ ἐν τῇ γλώσσῃ τῇ κατανοουμένῃ ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἡ δὲ μαρτυρία Χριστιανοῦ δὲν ἴσχυεν ἀπέναντι τῆς μαρτυρίας Μουσουλμάνου, ἡ φυλάκισις παρετίνετο πολλάκις ἐπ' ἀόριστον, καὶ ὑπῆρχε τὸ ἔθος τῆς ἐπὶ ὀμηρείᾳ συλλήψεως συγγενοῦς τοῦ ἀποδράσαντος ἢ ἀνυποτάκτου ἐνόχου. Ἡ ἔλλειψις σχολείων, τὸ κλείσιμον τῶν τουρκικῶν λιμένων πλὴν τριῶν καὶ οἱ περιορισμοὶ τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, ὧν ἕνεκα οἱ εἰς τὸν χριστιανισμὸν μεταστάντες Μωαμεθανοὶ ἠναγκάζοντο νὰ

ἐγκαταλείπωσι τὴν νῆσον, συνεπλήρουν τὸν κατάλογον τῶν δεινῶν, ἅτινα ὑφίσταντο οἱ Κρητες.

Καὶ μέχρι μὲν τινος ἐγένετο λόγος περὶ μεταρρυθμίσεων καὶ οὐχὶ ἐπαναστάσεως. Ἀργότερον δὲ μόνον οἱ Κρητες ὑπέβαλον εἰς τὴν βασιλίσσαν Βικτωρίαν, τὸν Ναπολέοντα Γ' καὶ τὸν τσάρον αἰτησιν περὶ ἐνώσεως μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἢ, ἂν αὕτη ἦτο ἀδύνατος, περὶ μεταρρυθμίσεως τῆς πολιτικῆς ὁργανώσεως. Ὁ Κλάρενδων, ὅστις τότε ἦτο ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν ἐν Ἀγγλίᾳ, ἀπήντησεν, ὅτι ἔμελλον μὲν νὰ παραχωρηθῶσι μεταρρυθμίσεις, ἀλλ' ὅτι « ἡ κατάστασις καὶ αἱ ἀπόψεις τῶν Ἰονίων νήσων ὥφειλον νὰ ποτρέψωσι τοὺς Κρητας ἀπὸ τοῦ πόθου ἐνώσεως μετὰ τῆς Ἑλλάδος ». Ἡ γνώμη δὲ αὕτη τοῦ Ἀγγλου ὑπουργοῦ ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Στεφάνου Δραγούμη, τοῦ πρότινων ἐτῶν πρωθυπουργοῦ, ὄντος τότε δικαστοῦ ἐν Κερκύρᾳ, ἀμφισβητηθεῖσων ἀποθαρρυντικῶν ἐκθέσεων, ἃς τὸ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν εἶχε λάβει παρὰ τῶν προξένων τῶν τριῶν μεγάλων νήσων μετὰ τὴν ἔνωσιν καὶ ἰδίως ἐκ Κερκύρας, ὧν οἱ κάτοικοι παριστάνοντο αἰσθανόμενοι, ὅτι ἡ Ἑλλὰς εἶχε μεταχειρισθῇ αὐτοὺς « ὡς λαὸν κατακτηθέντα » ἢ κατὰ τὰ λεχθέντα ὑπὸ τινος Κερκυραίου « ὡς τιμάριον τῶν πολιτευτῶν τῶν Ἀθηνῶν ». Ἡ

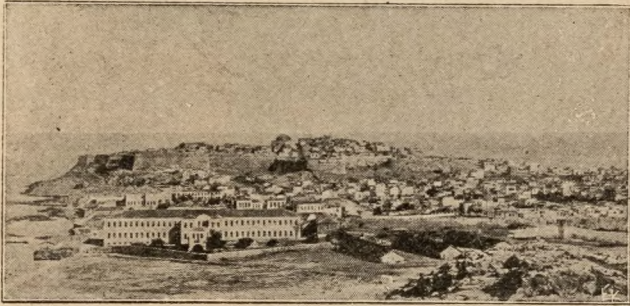
Στέφανος Παδοβᾶς.

τελεία ἀποπομπὴ ἢ ἡ ἐλάττωσις τοῦ μισθοῦ Ἑπτανησίων ὑπαλλήλων, ἡ κατάργησις τῆς ἔνεκα χρεῶν φυλακίσεως, τῆς μόνης ἐγγυήσεως, ἣν εἶχον οἱ γαιοκτήμονες χάριν ἐκπληρώσεως τῶν συμβολαίων τῶν μισθωτῶν τῶν κτημάτων, καὶ ἡ ἀφομοίωσις τοῦ νομοθετικοῦ συστήματος πρὸς τὸ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος προεκάλεσαν τὴν ὑπὸ τῶν γαιοκτημόνων τῆς νήσου ὑποβολὴν ἀναφορᾶς εἰς τὸν βασιλέα, καὶ ἤγαγον τὸν Στέφανον Παδοβᾶν, τὸν πρὸ μικροῦ ἡγέτην τῶν Κερκυραίων ῥιζοσπαστῶν, εἰς τὸ νὰ ἐγκαταλίπη τὴν βουλὴν ἐξ ἀποστροφῆς πρὸς τὸν ὑπ' αὐτοῦ κληθέντα « σφαγιασμὸν τῶν Ἰονίων νήσων καὶ ἰδίως τῆς Κερκύρας ». Καὶ ἐν τῷ ἄφ' ἑνὸς « ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ ἐπεκράτει κατάστασις πενίας καὶ ἀθυμίας », καὶ οἱ ἐξ ἀγροτικοὶ βουλευταὶ φανερώς

συνηγόρουν ὑπὲρ ἐξαλείψεως ἀπασῶν τῶν ἰδιωτικῶν ὀφειλῶν, ἀναλόγου πρὸς τὰς *χρεῶν ἀποκοπὰς* τῶν ἀρχαίων, διὰ βαρέος φόρου ἐπὶ τῆς ἰδιοκτησίας καὶ βαρέων εἰσγωγικῶν δασμῶν, ἀφ' ἑτέρου ὁ μητροπολίτης Κεφαλληνίας διεμαρτύρετο ἐναντίον τοῦ χωρισμοῦ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑπτανήσου ἀπὸ τοῦ πατριαρχείου καὶ τῆς ἐνώσεως αὐτῆς μετὰ τῆς τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου τῆς τέλους ἐκτελεσθείσης τῷ 1866. Ἄλλ' οὐχ ἦττον τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Ἑγγλοῦ ὑπουργοῦ δὲν ὑπῆρξε πειστικόν, ἐπειδὴ δὲν ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν τὸ ἐθνικὸν αἷσθημα τῶν Κρητῶν· πλὴν δὲ τούτου οἱ μὲν Ἑπτανήσιοι εἶχον τύχει τῶν ὕλικῶν ὠφελημάτων τῆς ἀγγλικῆς προστασίας ἐπὶ σχεδὸν ἡμισυν αἰῶνα, οἱ δὲ Κρήτες δὲν εἶχον ἀξιωθῆ πρᾶγματι ἀγαθῶν, ὕλικῶν ἢ ἄλλων, ἐκ τῶν ἀνομολογουμένων αὐθαιρεσιῶν τῶν Τούρκων, ὧν τὴν διοίκησιν καὶ αὐτὸς ὁ θερμότερος τῶν συνηγόρων «τῆς ἀκεραιότητος τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας» δὲν θὰ ἠδύνατο βεβαίως νᾶντιπαρβάλῃ πρὸς τὴν ἀγγλικήν. Ἄλλ' ὅμως ὁ τε λόρδος Στάνλεϋ, ὁ διαδεχθεὶς τὸν Κλάρενδων κατὰ τὴν πτῶσιν τοῦ ὑπουργείου τῶν φιλελευθέρων τὸν Ἰούνιον τοῦ 1866, καὶ ὁ Γάλλος ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν ἐξηκολούθησαν ὑποστηρίζοντες τὴν τουρκικὴν ἐν Κρήτῃ κυριαρχίαν, παρελκύνοντες οὕτως ἐπὶ τριάκοντα ἔτη καὶ ὑπερέκεινα τὸ ζήτημα τῆς ἐνώσεως τῆς Κρήτης. Ἰδίως δ' ἐπὶ τὸν Στάνλεϋ ἐπιρριπτέα βαρεῖα εὐθύνη ἐπὶ τῇ Ἰλιάδι τῶν συμφορῶν, ἃς συνεπήγαγεν ἡ τοιαύτη ἀναβολή.

Αἱ δὲ παρελκύνσεις τῆς Πύλης καὶ ἡ ἐν τέλει ἄρνησις αὐτῆς περὶ ἀφρέσεως τῶν φόρων, αἱ παρορμήσεις τοῦ ἀγωνιστοῦ ἱερέως Παρθενίου Κελαϊδῆ, ἡ ἐν Ἀθήναις ἐπίδρασις τῶν Κρητῶν καὶ ἀνεπισήμων Ἑλλήνων συνεργῶν καὶ αἱ πολεμικαὶ παρασκευαὶ τοῦ Ἰσμαήλ, ὅστις συνήθροισε τοὺς Μουσουλμάνους ἐντὸς τῶν τριῶν κυρίων φρουρίων τῆς νήσου, τῶν Χανίων, τοῦ Ἡρακλείου καὶ τῆς Ῥεθύμνης, προεκάλεσαν ἐπανάστασιν, ἣτις θὰ ἠδύνατο νὰ προληφθῇ ἢ τοῦλάχιστον νᾶναβληθῇ καὶ πάλιν διὰ ταχείας ἐπανορθώσεως τῶν κακῶν, ὑφ' ὧν ἔπασχεν ἡ Κρήτη. Πρᾶγματι δ' ἡ Πύλη ἐμερίμνα νὰ προκαλέσῃ ἔνοπλον ἐξέγερσιν, ἣτις θὰ καθίστανεν εἰς αὐτὴν δυνατὴν τὴν μεταβίβασιν τῆς φιλοταράχου νήσου εἰς τὸν ὑποτελεῇ αὐτῇ χεδίβην Ἰσμαήλ, εἰς οὗ τὸν περιφανῆ προκάτοχον ἦτο ὑποτεταγμένη ἡ Κρήτη ἀπὸ τοῦ 1832 μέχρι τοῦ 1840. Τὸ δὲ σχέδιον τοῦτο δὲν ἦτο δυσάρεστον εἰς τὴν Γαλλίαν, ἣτις κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἐξέτεινε τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς ἐν Αἰγύπτῳ διὰ τῆς κατασκευῆς τῆς διώρυγος

τοῦ Σουεῒ. Αἰγυπτιακὰ στρατεύματα ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν νῆσον, καθ' ἃ τῷ 1823, καὶ ἔγειναν εἰς τοὺς Κρητας ἐξ Αἰγύπτου προσφοραὶ πρὸς ἴδρυσιν τραπέζης, ἀνέγερσιν σχολείων καὶ κατασκευὴν ὁδῶν, ἃν ἠθέλον συναινέσει εἰς τὴν μετὰ τῆς Αἰγύπτου ἔνωσιν. Ἄλλ' ἀντὶ τῆς ἀποδοχῆς τῶν τοιούτων προτάσεων οἱ Κρητες συνῆλθον εἰς γενικὴν συνέλευσιν ἐν Σφακίοις τῇ 21 Αὐγούστου, ἐψήφισαν τὴν κατάλυσιν τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας καὶ ἐκήρυξαν τὴν ἔνωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἦδη τότε ἤρχισε ῥέον τὸ αἷμα· ἦτα δὲ τῶν Αἰγυπτίων κατὰ τὰ Πηγάδια τῶν Ἀποκορώνων ἤγαγεν εἰς τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Ἰσμαὴλ καὶ εἰς τὸν διορισμὸν γενικοῦ ἐπιτρόπου τοῦ Μουσταφᾶ πασσᾶ, Ἀλβανοῦ αὐστηροῦ μὲν, ἀλλὰ δικαίου, εἰ καὶ ἀνηλεοῦς, ὅστις εἶχεν ἀπαγχονίσει τοὺς Κρητας τῷ 1833 εἰς Μουρνιές, καὶ ὅστις, ἐκ τῆς προτέρας αὐτοῦ τριακονταετοῦς ἐν τῇ νήσῳ διοικήσεως, ἦτο γνωστὸς ὡς Κιριτλῆς, ἦτοι Κρητικός. Ὡς

Ῥέθυμνα.

βοηθὸς δ' αὐτοῦ ἐστάλη ὁ ἐν Αἰγύπτῳ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν, ὦν καὶ αὐτὸς Κρῆς ἐκ τῶν τουρκευσάντων.

Ἡ κρητικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1866 ἐξήγειρεν, ὡς εἰκὸς, τὰς θερμοτάτας τῶν συμπαθειῶν τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἐπέδρασε τὰ μέγιστα ἐπὶ τὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος. Ἀπὸ τῆς ψηφίσεως τοῦ συντάγματος ὁ δημόσιος ἐν Ἑλλάδι βίος εἶχε διακυμανθῇ ὑπὸ ἀδιακόπων ὑπουργικῶν μεταβολῶν, προερχομένων κυρίως ἐκ τῆς ἐνοχλητικῆς παρουσίας τοῦ Σπόννεκ, ἀποτελοῦντος ἰδίαν δύναμιν, κρυπτομένην ὀπισθεν τοῦ νεαροῦ βασιλέως. Ὑπὸ τούτου βοηθούμενος ὁ Ἀλέξανδρος Κουμουνοῦρος διεδέχθη τὸν Μάρτιον τοῦ 1865 τὸν ἀρχηγὸν αὐτοῦ Κανάρην ὡς πρωθυπουργὸς, ἀρξάμενος οὕτω τῶν ἐπαλλήλων αὐτοῦ πρωθυπουργιῶν. Ἄλλ' ἡ πρώτη βουλὴ ἢ ἐκλεχθεῖσα κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ νέου συντάγματος ἀπέληξεν εἰς σύγχυσιν τῶν φατριῶν, καταστήσασαν ἀδύνατον τὴν συγκρότησιν κυβερνήσεως μονίμου. Πέντε ὑπουργεῖα ἐπηκολούθησαν εἰς ἄλληλα

ἐντὸς σχεδὸν ἰσαριθμῶν εβδομάδων, οὐδ' αὐτὴ δὲ ἡ ἀποχώρησις τοῦ Σπόννεκ κατέπαυσε τελείως τοὺς φόβους τῆς Εὐρώπης ἢ τὴν δυσαρέσκειαν τῶν Ἑλλήνων. Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων, ὅτ' ἔφθασεν εἰς Ἀθήνας τὸ ἄγγελμα, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ μεγαλόνησος εἶχεν ἐπαναστατήσει. Καὶ ὁ μὲν Δεληγεώργης, ὢν τότε ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν, ἐπεθύμει τὸ κατ' ἀρχὰς οὐ μόνον νὰ βοηθήσῃ ἀνεπισημῶς τοὺς Κρητάς ἐπαναστάτας, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ ἐτέραν ἐπανάστασιν ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Ἡπείρῳ. Πλὴν ἀλλ'

Σπόννεκ.

ὅμως ὁ βασιλεὺς, οὗ ἡ θέσις ἦτο δύσκολος, καὶ ὁ πρωθυπουργὸς Βούλγαρης, ὑπολογίζοντες, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν ἦτο ἀκόμη παρεσκευασμένη εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, ἀπεφάσισαν νὰ μὴ ἐπαναλάβωσι τὸ πείραμα τοῦ 1854, ἀλλὰ νὰ περιορίσωσι τὴν σύμπραξιν τῆς κυβερνήσεως εἰς παθητικὴν στάσιν πρὸς τοὺς ἐθελοντάς τοὺς συρρέοντας παμπληθεῖς εἰς τὴν Κρήτην, οἵτινες εὗρον δεξιούς ἡγέτας τὸν Κορωνάιον, ἀρχηγὸν τῆς ἐθνοφυλακῆς καὶ ἡγέτην τῶν Ὀρεινῶν κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1863 ἐν ταῖς ὁδοῖς τῶν Ἀθηνῶν μάχην, καὶ τὸν Ἰωάννην Ζυμβρακάκη, Κρητὰ ἀξιωματικὸν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, παιδευθέντα ἐν Γαλλίᾳ. Οἱ

ἐπαναστάται διήρεσαν τὴν νῆσον εἰς τρεῖς στρατιωτικὰς διοικήσεις, τὴν δυτικὴν, ἣς ἡγεῖτο ὁ Ζυμβρακάκης, τὴν κεντρικὴν, ἔχουσαν ἀρχηγὸν τὸν Κορωνάιον, καὶ τὴν ἀνατολικὴν, ἣς τὴν ἀρχηγίαν ἀνέλαβεν ὁ Κρητὴς Κόρακας, ἐν ᾧ συγχρόνως τὸ μικρὸν ἀτμόπλοιον Πανελλήνιον, ἔχον Ἀγγλοὺς μηχανικοὺς, ἀφόβως διέσχισε τὸν τουρκικὸν ἀποκλεισμόν. Τὸν δὲ νοῦν τῶν Ὀθωμανῶν πολιτευτῶν ἐτάρασσε καὶ ὁ φόβος ἐνδεχομένων περιπλοκῶν πρὸς τὴν Σερβίαν, ἀνυπομονοῦσαν νὰπαλλαγῇ τῶν ὑπολειπομένων τουρκικῶν φρουρῶν.

Ἡ πανωλεθρία τῶν ὑπὸ τὸν Ζυμβρακάκη ἐπαναστατῶν παρὰ τοῦ Μουσταφᾶ εἰς τὸ Βαφὲ τῇ 12 Ὀκτωβρίου ἐπήνεγκε τὴν προς-

ωρινὴν καθησύχασιν τῆς ἐπαναστάσεως, ἔνιοι δὲ καὶ αὐτῶν τῶν Σφακιανῶν ἦλθον εἰς συνθηκολογίας πρὸς τοὺς Τούρκους. Ἀλλ' ὁ

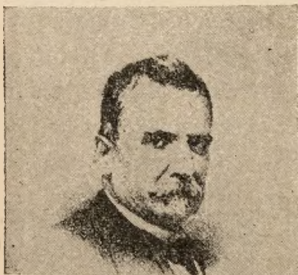
Ἡ μονὴ τοῦ Ἀρκαδίου κατ' ἀρχαίαν χαλκογραφίαν. Ῥεθύμνης, ὅπερ προωρίζετο νὰ ποθῇ

ἡ σκηνὴ τοῦ ἡρωικωτάτου τῶν δραμάτων τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς μονῆς ἐκείνης εἶχον προσφύγει ὡς εἰς ἄσυλον πολλαὶ γυναῖκες καὶ παιδιά. Ἀπόντος δὲ τοῦ Κορωναίου ἡ ἄμυνα αὐτῆς εἶχεν ἀνατεθῇ εἰς τὸν Ἰωάννην Δημακόπουλον, ἄλλον Ἑλληνα ἀξιωματικόν. Κατὰ τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου φρουρίου διηύθυνε τὴν ἐπίθεσιν αὐτοῦ ὁ Μουσταφᾶς. Ἀλλ' ἡ ὀχύρωσις αὐτοῦ ἀπεδείχθη ὑπερτέρα τῶν δυνάμεων τοῦ ὀρειβατικοῦ πυροβολικοῦ τῶν Τούρκων, καὶ ἐντὸς τῆς μονῆς στρατιῶται καὶ μοναχοὶ, ἔχοντες ἐπὶ τῶν χειλέων τὴν κραυγὴν Ἐλευθερία ἢ Θάνατος, ὑπερήσπισαν τὴν μονὴν ἐπὶ δύο ὅλας ἡμέρας. Οὐδέποτε, καθόσον ἐνεθυμοῦντο, ἔλεγον οἱ νησιῶται, ἐπολεμήθη ἐν Κρήτῃ μάχῃ τοιαύτη. Τέλος τῇ 9 Νοεμβρίου οἱ Τούρκοι διέρρηξαν τὴν σιδηρᾶν πύλην. Οἱ Αἰγύπτιοι, ὠθούμενοι ὑπὸ τῶν λογχῶν τῶν συμμαχητῶν, κατῴρθωσαν νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν αὐλὴν τῆς μονῆς. Τότε ὁ ἡγούμενος Γαβριήλ

Ὁ ἡγούμενος τοῦ Ἀρκαδίου Γαβριήλ.

Μάνεσης ἐνέβαλε θρυαλλίδα εἰς τὴν ἀποθήκην τῆς πυρίτιδος, ἐνόνων εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐκατόμβην τοὺς ἀμύντορας καὶ τοὺς ἐπιτιθε-
μένους πολιορκητάς. Οἱ ἐπιζήσαντες, οἵτινες εἶχον παραδώσει τὰ
ὄπλα ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει, ὅτι ἔμελλε νὰ χαρισθῇ εἰς αὐτοὺς ἡ ζωὴ,
ἐσφάγησαν ὥς τὸ πλεῖστον Ἡ τράπεζα, ὡς καλοῦσιν οἱ Ἕλληνες
μοναχοὶ τὸ ἐστιατόριον τῆς μονῆς, ἐπορφυρώθη ὑπὸ τοῦ αἵματος
γυναικῶν καὶ παιδίων, καὶ Ἄγγλος ἀνταποκριτῆς, ἐπισκεφθεὶς τὴν
μονὴν μετὰ τινος μῆνας, εὔρε τὰ συνεσωρευμένα λείψανα τῶν θυμά-
των ἀκόμη διεσπαρμένα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ἡ ἥρωικὴ φρουρὰ τοῦ
Ἀρκαδίου δὲν ἀπέθανε ματαίως. Οἱ στίχοι τοῦ ποιητοῦ Παράσχου
ἀπεμνημόνευσαν τὴν ἀντίστασιν αὐτῆς, ἀνταξίαν τῶν ἀρίστων ἡμε-
ρῶν τῆς ἀρχαίας Σπάρτης, ἡ δὲ κοινὴ γνώμη ἐν τῷ ἐξωτερικῷ συν-

Ἀλέξ. Κουμουνδοῦρος.

εικινήθη βαθέως ἐπὶ τῇ ἀφηγήσει τῶν
κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς μονῆς· κατάλο-
γος εἰσφορῶν ὑπὲρ τῶν Κρητῶν προς-
φύγων ἀνεφύχθη ἐν Λονδίῳ· ἐπιτροπεία
Ἀγγλῶν παρεπιδήμων, περιλαμβάνουσα
τὸν ἱστορικὸν Φίνλαιν, συνεκροτήθη ἐν
Ἀθήναις, καὶ πρὸς στενοχωρίαν τοῦ τουρ-
κοφίλου ἀγγλικοῦ ὑπουργείου ἡ μεταφορὰ
τριακοσίων δεκαπέντε προσφύγων ὑπὸ τοῦ
ἀγγλικοῦ πολεμικοῦ σκάφους Ἀσφάλεια
(Assurance) ἀπὸ τὸ Σέλινον Καστέλλι

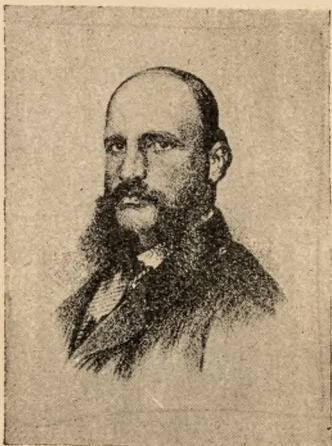
προεκάλεσε διαδηλώσεις ὑπὲρ τῆς Ἀγγλίας ἐν Ἑλλάδι, ὅπου ὁ Κου-
μουνδοῦρος, πρωθυπουργεῦων καὶ πάλιν, εὔρισκεν ἐπαυξανομένην
τὴν δυσκολίαν τῆς τηρήσεως τῆς οὐδετερότητος ἕνεκα τῆς πρὸς τοὺς
Κρητας συμπαθείας τῶν Ἑλλήνων. Οὕτω δὲ θερμὸν ἦτο τὸ αἶσθημα
τοῦτο, ὥστε ἠγέρθη στάσις ἐν Πειραιεῖ, ὅπου ὁ λαὸς ἐπιτεθεὶς ἐξώ-
θησε πάλιν εἰς τὴν θάλασσαν σῶμα ἐθελοντῶν δειλιασάντων καὶ
ἐπιστρεψάντων ἐπὶ τουρκικῶν καὶ γαλλικῶν πλοίων.

Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1867 αἱ δύο κυβερνήσεις αἱ μέχρις ἐκείνου
τοῦ χρόνου τὰ μάλιστα εὐμενεῖς πρὸς τὴν Τουρκίαν μετήλλαξαν
αἴφνης τὴν πρὸς τὴν Κρήτην στάσιν αὐτῶν. Καὶ ὁ μὲν Στάνλεϋ,
καίπερ ἐξακολουθῶν νὰ μένῃ ἄκαμπτος ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς
ἐνώσεως, προέτεινε τὴν ἐν Κρήτῃ ἐφαρμογὴν τοῦ συστήματος τῆς
αὐτονομίας τοῦ γενομένου νεωστὶ δεκτοῦ διὰ τὸν Λίβανον. Ὁ δὲ
μαρκίων de Moustier, ὁ νέος Γάλλος ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν,

ὅστις ὡς πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας ἐν Κωνσταντινουπόλει εἶχεν ὑπάρξει φιλότουρκος καὶ κατὰ τινὰ πρόσφατον αὐτοῦ ἐπίσκεψιν εἰς Ἀθήνας εἶχε μεταχειρισθῇ πρὸς τὸν βασιλέα καὶ τὴν κυβέρνησιν γλῶσσαν εὐπαρησίαστον, μικρὸν ἀπέχουσαν ἀγροικίας, προέβη πολὺ περαιτέρω. «Θὰ ἦτο καλλίτερον, εἶπε τῇ 12 Ἰανουαρίου, διὰ τὴν Πύλιν νὰ ἐγκαταλίπη τὴν Κρήτην» ἢ νὰ παραχωρήσῃ αὐτονομίαν. Ἐδήλωσε δὲ, ὅτι «ἡ χώρα εἶχεν ἀπολεσθῇ διὰ τὴν Τουρκίαν», καὶ προσέθηκεν, ὅτι «ἡ Κρήτη εἶχεν ἀποβῇ ἀνιάτως ἐξηλκωμένον μέρος τῆς αὐτοκρατορίας, καὶ ἦτο προτιμότερον νὰ κρωτηριασθῇ ἢ νὰ φεθῇ ὅπως ἀποβῇ ἡ ἑστία γαγγραίνης, ἣτις θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξαπλωθῇ εἰς πᾶν μέρος τῆς αὐτοκρατορίας». Κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ ἔνωσις «ἦτο τὸ μόνον νῦν ἀποδεκτὸν σχέδιον», ὡς ἀφ' ἑτέρου «δὲν θὰ ἐδίσταζε νὰ ἐγκαταλίπη καὶ τὴν Θεσσαλίαν». Ἀλλὰ καὶ ὁ Γορτσακὼφ ἐκ μέρους τῆς Ῥωσίας συνηγόρει ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως ὡς θεραπείας, καὶ τῇ 18 Μαρτίου ἅπασαι αἱ δυνάμεις, ἐξαιρουμένης τῆς Ἀγγλίας, ὑπεστήριξαν τὴν γαλλικὴν πρότασιν τοῦ νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τοὺς Κρητὰς νὰ αποφανθῶσι διὰ δημοψηφίσματος περὶ τοῦ μέλλοντος τύπου διοικήσεως, αὐτονομίας οἷα ἡ τῆς Σάμου, συστήματος ὁμοίου πρὸς τὸ μολδαβοβλαχικὸν ἢ ἐνώσεως μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Οὐδέποτε εἶχον ὑπάρξει πλείότεραι εὐνοϊκαὶ προσδοκαὶ λύσεως τοῦ κρητικοῦ ζητήματος· ὁρθῶς δὲ παρατήρησεν ὁ Φουὰτ πασσᾶς, ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς Τουρκίας, ὅτι μόνη αὐτοῦ παρηγορία ἦτο ἡ ἄρνησις τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως περὶ ἀποδοχῆς τῆς προτάσεως ἐκείνης.

Ἡ δὲ μεταβολὴ τῆς στάσεως τῶν δυνάμεων καὶ αἱ δειναὶ ἀπώλειαι τοῦ Μουσταφᾶ, οὗ ἡ στρατιὰ, ἀνερχομένη ἀρχῇθεν εἰς 17.850 ἄνδρας, εἶχεν ἐπιστρέψει εἰς τὰ Χανία ἡλαττωμένη εἰς μόνους ἑξακισχιλίους, ἔπεισαν τὴν Πύλιν νὰ ὑποσχεθῇ τὴν συγκρότησιν ἐπιτροπείας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς συντάξεως νέου συστήματος διοικήσεως, εἰς ἣν ἐπιτροπεῖαν προσεκλήθησαν καὶ οἱ Κρητὲς νὰ στείλωσιν ἀντιπροσώπους. Ἀλλὰ τὸ σχέδιον τοῦτο ἀπέβη ἄκαρπον, ἐπειδὴ οἱ Κρητὲς πληρεξούσιοι μετέβησαν ἀπροθύμως εἰς τὴν πρωτεύουσαν, καὶ ἑπτὰ αὐτῶν ἀπῆλθον ἐξ αὐτῆς προώρως ὡς ἐπὶ διαμαρτυρία. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ εἶχε συγκροτηθῇ ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν ἐν Σφακίοις κυβέρνησις προσωρινὴ ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως Γεωργίου, καὶ ὁ πρῶτος ὑπουργὸς τῆς παιδείας Δημήτριος Μαυροκορδάτος ἐξελέχθη διοικητὴς τῆς νήσου. Δυσारेστηθεῖσα δὲ ἐναντίον τοῦ Μουσταφᾶ ἡ Πύλη ἔστειλεν εἰς τὴν Κρήτην τὸν Ὁμάρ

πασσάν, τὸν περιφανῆ Κροάτην στρατηγόν. Ἄλλ' ὁ Ὅμαρ ἦτο τότε γηραιὸς, μεστὸς ὑπεροφίας ἐπὶ τῇ ἀξίᾳ αὐτοῦ καὶ διατεθειμένος νὰ ὑποτιμῇ τὰς δυσκολίας ἐκστρατείας ἐν Κρήτῃ μετὰ τὴν ἐν Μαυροβουνίῳ κτηθεῖσαν πείραν. Τὸ σχέδιον αὐτοῦ νὰ διώξῃ τοὺς ἐπαναστάτας καὶ ἐγκλείσῃ ἐντὸς τῶν ὁρέων τῶν Σφακίων, ἐκεῖ δὲ νὰ ἐξολοθρεύσῃ αὐτοὺς ἐστοίχισεν εἰς αὐτὸν παρὰ τὴν μεταξὺ τῶν Κρητῶν ἀρχηγῶν διχόνοιαν δύο ἡττας, αἷς ἐξεδίκησε δι' ἀγρίων βιαιοπραγιῶν. Τὸ ἡμερολόγιον Γερμανοῦ ἀξιωματικοῦ συνοδεύοντος αὐτὸν διηγεῖται πῶς ὁ Κροάτης ἐκείνος «διέταξε τὴν μεραρχίαν νὰ λεηλα-

Ἀναστάσιος Κουρεντῆς.

τήσῃ καὶ διαρπάσῃ» καὶ πῶς «ἅπαντες οἱ αἰχμάλωτοι ἐσφάγησαν ἢ ἐπαθον ἔτι χειρότερα». Κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ἐτέθη καὶ πάλιν εἰς ἐνέργειαν μία τῶν φρικαλεοτήτων τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1823, καὶ ὁμᾶς προσφύγων συνεπνίγη ἐν τινι σπηλαίῳ ὑπὸ τοῦ καπνοῦ πελωρίας πυρκαϊᾶς ἀναφθείσης εἰς τὸ στόμιον αὐτοῦ. Ἄλλ' οὐχ ἦττον οἱ ἐπαναστάται, καίπερ στερούμενοι ἁρμονίας, ἐξηκολούθησαν μένοντες ἀκαταδάμαστοι· ὁ μὲν Κορωναῖος μικροῦ δεῖν κατέστρεψε τὸν στρατὸν τοῦ Ὅμαρ ἐν τινι χαράδρᾳ μεταξὺ τῆς Ῥεθύμνης καὶ τοῦ Ἡρακλείου· ὁ δὲ Χατζημιχάλης Γιάνναρης, υἱὸς τοῦ ὁμωνύμου ἡγέ-

του τῆς «μεγάλης ἐπαναστάσεως» καὶ αὐτὸς ὁ μάλιστα ἀξιοσημείωτος ἥρως αὐτῆς, ἐπέδειξε τὴν γραφικὴν ἀνδρείαν καὶ τὸ ἄρρενωπὸν δέμας Κρητὸς ἀρχηγοῦ ἐν πολλαῖς ἀψιμαχίαις, ἐν ᾗ ἀφ' ἑτέρου ἄλλο καταδρομικόν, τὸ Ἀρκάδιον, οὕτως ὀνομασθὲν ἀπὸ τῆς πολυθρυλήτου μονῆς καὶ ἀγορασθὲν ὑπὸ τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ ἐλληνικῆς παροικίας, κυβερνώμενον δὲ ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου Ἀναστασίου Κουρεντῆ, ἐπεχείρει ἐπαλλήλους τολμηροὺς πλόας, καὶ, ὅτε τέλος τὸ πλήρωμα ἠναγκάσθη νὰ πυρπολήσῃ αὐτὸ, ὅπως ἀποφύγῃ τὴν σύλληψιν αὐτοῦ, ἀντικατεστάθη τάχιστα δι' ἄλλου πλοίου, τῆς Ἐνώσεως. Καὶ εἶχε μὲν καταστρέψει ὁ εὐνοούμενος στρατηγὸς τοῦ σουλτάνου κατὰ τὰ τέλη τῆς τριμήνου αὐτοῦ ἐκστρατείας ἑξακόσια χωρία, ἀλλ' εἶχεν ὁμως ἀπολέσει εἰκοσακισχιλίους ἄνδρας καὶ ὑπερέκεινα. Ὁ Χαρίλαος

Τρικούνης, ὁ Ἕλλην ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν, διεμαρτυρήθη κατὰ τῶν βιαιοτήτων ἐκείνων τοῦ Ὁμάρ· ὁ δὲ Γορτσακὼφ παρετήρησε σαρκαστικῶς, ὅτι ἡ Ἀγγλία «ἐν ἄλλαις περιστάσεσιν εἶχε φανῇ πρόθυμος νὰ ὑποστηρίξῃ τοὺς πόθους λαοῦ ἀγωνιζομένου ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας». Τότε αὐτὸς ὁ σουλτᾶνος ἀπεφάσισε νὰ προβῇ εἰς ἀπόπειραν συνδιαλλαγῆς, παρέσχεν ἀμνησίαν, καὶ, ἐπειδὴ ὁ πρῶτος τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ εἶχεν ἀποτύχει, ἔστειλε τὸν μέγαν βεζύρην Ἀαλὴν πασσᾶν, ὅπως προβῇ εἰς νέαν διοργάνωσιν τῆς Κρήτης. Ἡ προςωρινὴ κυβέρνησις διεμαρτυρήθη ἐναντίον τῆς ἀμνηστίας, καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν πρεσβείας σταλείσης ἐξ Ἀθηνῶν ἀπέρριψε τὰς προτάσεις τοῦ Ἀαλῆ, δηλοῦσα, ὅτι μόνον ἡ συγκρότησις μικτῆς διεθνοῦς ἐπιτροπείας καὶ δημοψήφισμα χάριν τῆς ἐκδηλώσεως τῶν πόθων τῶν κατοίκων θὰ παρῆχον ἱκανοποιητικὴν λύσιν. Ἀλλ' ὁ Ἀαλῆς ἐκάλεσε γενικὴν συνέλευσιν ἐκ τεσσάρων πληρεξουσίων ἀπὸ ἐκάστου διαμερίσματος, ὅπως ἔλθῃ εἰς συνεννόησιν μετ' αὐτοῦ, καὶ αἱ προτάσεις αὐτοῦ διευπλώθησαν ἐν τῷ Ὁργανικῷ καταστατικῷ χάρτι τοῦ 1868, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ νόμος τῆς νήσου κατὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα δέκα ἔτη. Κατὰ τὴν διάταξιν ταύτην ἡ Κρῆτη διηρέθη εἰς πέντε διοικήσεις, ὑποδιαιρεθείσας εἰς δεκαεννέα ἐπαρχίας. Οἱ δύο δὲ κυριώτατοι ἄρχοντες ἦσαν ὁ γενικὸς διοικητὴς ἢ βαλῆς καὶ ὁ στρατιωτικὸς ἀρχηγός, οἵτινες συνήθως ἔμελλον νὰ εἶνε διακεκριμένοι ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλ' οἵτινες διδομένης περιστάσεως ἠδύναντο νὰ συνενωθῶσιν εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀρχὴν ἑνὸς ἀνδρός. Ὁ δὲ βαλῆς ἔμελλε νὰ ἔχῃ δύο ὑπάρχους, ὧν ὁ μὲν ἕτερος ὤφειλε νὰ εἶνε Χριστιανὸς καὶ ἔμελλε νὰ συμπαρεδρεύηται ὑπὸ συμβουλίου, ὁμοίως συγκροτουμένου ἐκ Χριστιανῶν καὶ Μωαμεθανῶν, κατὰ μέρος μὲν αἵρετοῦ, κατὰ μέρος δ' ἀποτελουμένου ἐκ μελῶν περιβεβλημένων ἰδίας ἀρχᾶς, οἷος ὁ Ἕλλην μητροπολίτης. Ὁμοίως δ' ἕκαστος διοικητὴς ἢ *μουτεσαρίφης*, ἂν μὲν ἦτο Χριστιανὸς, ἔμελλε νὰ ἔχῃ Μωαμεθανὸν ὑποδιοικητὴν ἢ *μουαβῆν*, ἂν δὲ ἦτο Μουσουλμᾶνος, ἔμελλε νὰ ἔχῃ Χριστιανὸν, καὶ ὁ διοικητὴς ὤφειλε νὰ συμπαρεδρεύηται ὑπὸ συμβουλίου. Ἡ ἐπίσημος ἀλληλογραφία ἔμελλε νὰ διεξάγῃται ἐν ἀμφοτέραις ταῖς γλώσσαις. Γενικὴ δὲ συνέλευσις, συνισταμένη ἐκ τεσσάρων ἀντιπροσώπων, ἐκλεγομένων ὑπὸ τοῦ «συμβουλίου τῶν γερόντων» ἐκάστης ἐπαρχίας καὶ τεσσάρων ἐξ ἐκάστης τῶν τριῶν μεγάλων πόλεων, ἀπάντων δὲ λαμβανόντων ἀντιμισθίαν διὰ τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν, ἔμελλε νὰ συνέρχηται ἐν Χανίοις εἰς ἐνιαυσίαν

σύνοδον οὐχὶ μακροτέραν τεσσαράκοντα ἡμερῶν χάριν συζητήσεως μέτρων κοινῆς ὠφελείας. Θρησκευτικὰ ζητήματα ἔμελλον νὰ συζητῶνται ἐν εἰδικαῖς συνεδρίαῖς, ὧν μόνα τὰ μέλη τῶν καθ' ἕκαστα θρησκευμάτων ἠδύναντο νὰ συμμετέχωσι. Καὶ νέοι μὲν φόροι δὲν ὄφειλον νὰ ἐπιβληθῶσιν, οἱ δὲ ἤδη ὑφιστάμενοι ὠρίζοντο ὡς συνιστάμενοι εἰς τὴν δεκάτην, εἰς τὴν πληρωμὴν ποσοῦ χάριν ἐξαιρέσεως ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, εἰς τοὺς δασμοὺς πνευματωδῶν ποτῶν, ἄλλαντος καὶ καπνοῦ καὶ εἰς τὰ τέλη τῶν ὠνίων. Ἡ δὲ δεκάτη ἔμελλε νὰ χαρισθῇ διὰ τὰ δύο ἐπόμενα ἔτη καὶ νὰ περιορισθῇ κατὰ τὸ ἥμισυ διὰ τὰ δύο μεθεπόμενα¹.

Ἐν τούτοις δ' ἡ οὐκ ἄνευ μεγάλου μεταμέλου γενομένη ἀπόφασις τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως περὶ ἐξακολουθήσεως τῆς ἐπαναστάσεως περιέπλεξε τὴν Κρήτην εἰς ἀβέβαιον πόλεμον ἐπὶ ἐν ἀκόμῃ ἔτος. Ὁ Χουσεῖν Ἀβνῆ πασσάς, ὅστις διωρίσθη περὶ τὰ τέλη τοῦ 1867 ὡς πολιτικὸς ἅμα καὶ στρατιωτικὸς διοικητῆς, οὐτ' ἐκέρδησεν οὔτε ἀπώλεσε κρίσιμόν τινα μάχην. Ο δὲ Κορωνάιος εἶχεν ἐπιστρέψει εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐκεῖσε δ' ἠκολούθησεν αὐτὸν καὶ ὁ Ζυμβρακάκης μετὰ ματαίαν ἀπόπειραν ἀμύνης τοῦ ὑψηλοῦ ὄροπέδιου τοῦ Ὀμαλοῦ. Τελευταία δέ τις ἀπόπειρα πρὸς συντήρησιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐγένεεν ἐν Ἀθήναις, ὁπόθεν περὶ τὰ μέσα τοῦ Νοεμβρίου μετέβη εἰς τὴν Κρήτην ὁ παλαιμάχος Μανιάτης ἀρχηγὸς Λεωνίδας Πετροπουλάκης μετὰ σώματος ἐθελοντῶν. Ἀλλὰ τὸ ἐπείσοδιον τοῦτο ἤγαγεν εἰς πόλεμον πρὸς τὴν Τουρκίαν. Τῇ 30 Νοεμβρίου 1868 ἀπεστάλη εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν τουρκικὸν τελεσίγραφον, δι' οὗ ἀπαιτεῖτο ἡ διάλυσις τῶν ἐθελοντῶν, ὁ ἀφοπλισμὸς τῶν τριῶν καταδρομικῶν ἢ ὁ ἀποκλεισμὸς αὐτῶν ἀπὸ τῶν ἑλληνικῶν λιμένων καὶ ἡ προστασία ἀπάντων τῶν Κρητῶν προσφύγων, ὅσοι ἐζήτουν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν νῆσον. Ἐδόθη δὲ προθεσμία πέντε ἡμερῶν, καὶ ἠπειλεῖτο ἡ ἐκ τῆς Τουρκίας ἔξωσις τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων.

Ἡ κοινὴ γνώμη ἐν Ἀθήναις ἦτο κατὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ Ἀγγλοῦ πρέσβεως « ὁμόφωνος ἐν τῇ εὐχῇ ῥήξεως ». Οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἀνέκαθεν συμπαθεῖς πρὸς τοὺς Κρήτας, καὶ βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν περὶ τὰ τέλη τοῦ 1866 εἰς τὴν πρωθυπουργίαν ἀνάρρησιν αὐτοῦ ὁ μὲν Κουμουνδοῦρος, ὅστις εἶχε συμμετάσχει τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1841, κατήρξατο πολεμικῶν παρασκευῶν, καὶ ἔπεμψεν ἀπόστολον

¹ Parliamentary Papers 1867 - 8 Τόμ. LXXIII σ. 469 - 83.

εἰς τὸ Βελιγράδιον, ὅπως συνομολογήσῃ συμμαχίαν μετὰ τῆς Σερβίας, ὃ δὲ Τρικούπης ὡς ὑπουργὸς τῶν ἑξωτερικῶν ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον, δι' ἧς ἡξίου τὴν Κρήτην, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἡπειρον. Ἄλλ' ὃ τῇ 15 Ὀκτωβρίου τοῦ 1867 τελεσθεὶς γάμος τοῦ βασιλέως μετὰ τῆς Ῥωσίδος μεγάλης δουκίσσης Ὀλγας παρεκώλυσε τὰ πανελλήνια σχέδια τῆς φιλοπολέμου φατρίας, καὶ, ὅτε ὁ βασιλεὺς ἐπέστρεψεν, ὅπως ἀναλάβῃ τὰς ἡνίας τῆς ἀρχῆς παρὰ τοῦ κατὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ ἀντιβασιλεύσαντος θείου Ἰωάννου, τοῦ πρίγκιπος Γλυξβούργου, πρώτη αὐτοῦ πράξις ὑπῆρξεν ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ Κουμουνδούρου, καίτοι οὗτος ὡς πρωθυπουργὸς εἶχε μεγάλην πλειονοψηφίαν ἐν τῇ βουλῇ. Τὸ ἰδεῶδες τῶν Ῥώσων ἦτο γενικὴ ἐξέγερσις ἐν τῇ ἐγγύς Ἀνατολῇ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς Ῥωσίας, καὶ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον οἱ Ῥῶσοι παρεσκευάζοντο νὰ καταφέρωσι κατὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ τὸ βαρύτερον τῶν πληγμάτων, ὅσα εἶχεν ὑποστῇ ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου, τὴν ἴδρυσιν τῆς βουλγαρικῆς ἐξαρχίας. Καὶ ὁ μὲν Βούλγαρης, ὅστις ἔγεινε καὶ πάλιν πρωθυπουργὸς τῷ 1868, μετὰ τὴν γενομένην ἀπόπειραν λειτουργίας ὑπηρεσιακοῦ ὑπουργείου, βραχὺν διαρκέσαντος χρόνον, ἦτο φιλόρωσος καὶ ἡδιαφόρει περὶ τῶν ἑξωτερικῶν πραγμάτων· μεριμνῶν δὲ περὶ εἰρήνης, ἤθελε καταπνίξῃ εὐχαρίστως τὴν κρητικὴν ἐπανάστασιν, καὶ ἡρνήθη νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς Κρητας βουλευτὰς νὰ παρακαθίσωσιν ἐν τῇ νεωστὶ ἐκλεχθείσῃ ἑλληνικῇ βουλῇ. Ἄλλ' ὃ ὑπ' αὐτὸν ὑπουργὸς τῶν ἑξωτερικῶν Πέτρος Δηλιγιάννης ἦτο κεκηρυγμένος φανερῶς ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῆς Κρήτης, ὑπὲρ ἧς εἶχε πειραθῇ νὰ τύχῃ τῆς ὑποστηρίξεως τῆς Ἀγγλίας. Ὅτε δὲ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1868 ὁ Γλάδστων ἔγεινε πρωθυπουργὸς, ἀνέζησαν αἱ ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων, ἐπειδὴ ἐπίστευον, ὅτι ὁ μέγας φιλέλλην, ὅστις εἶχε συντελέσει εἰς τὴν παραχώρησιν τῶν Ἰονίων νήσων εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἤθελεν ὑποστηρίξει καὶ τὴν προσάρτησιν τῆς Κρήτης. Μάτην ὁ Κλάρενδων, ὃ ἐπὶ τῶν ἑξωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς Ἀγγλίας, ἐγνώρισεν εἰς τοὺς Ἑλληνας, ὅτι ὁ ἀρχηγὸς αὐτοῦ, ἅτε μεριμνῶν περὶ τῆς προόδου τῆς Ἑλλάδος, κατεδίκαζεν ἐνέργειαν ἐπιθετικὴν ὡς συντείνουσιν εἰς τὴν παράβλαψιν τῶν οἰκονομικῶν τῆς χώρας. Ἀλλὰ, καθ' ἃ οἱ Ἑπτανήσιοι ἐν τῇ στάσει αὐτῶν ὡς πρὸς τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἔνωσιν, οὕτω καὶ οἱ Ἕλληνες τὴν ἔνωσιν μετὰ τῆς Κρήτης εἶχον θεωρήσει πάντοτε οὐχὶ ὡς ζήτημα οἰκονομικόν, ἀλλ' ὡς ζήτημα ἔθνικοῦ αἰσθήματος, τοῦτο δὲ ὑπὲρ τὸ δέον συχνὰ δὲν

ἔλαβον ὑπ' ὄψιν οἱ διπλωμάται ὡς παράγοντα τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ἐνεργείας. Οἱ δ' Ἕλληνες ὑπουργοὶ, κατηγορηθέντες ὑπὸ τοῦ Κουμουνδούρου ὡς ἐγκαταλείποντες τοὺς Κρητας ἀδελφούς καὶ ἀναγκαζόμενοι νὰ βοηθήσωσι πεντακισχιλίους περίπου Κρητας πρόσφυγας, εὐρίσκοντο ἐν μεγάλῃ ἀμηχανίᾳ. Τότε ὁ Μαρωνίτης ἀρχηγὸς Καραῖμ, παρεπιδημῶν ἐν Ἀθήναις, προέτεινε νὰ ἐγείρῃ ἀποστασίαν ἐν τῷ Λιβάνῳ, ἐν ᾧ ἂψ' ἑτέρου ὁ Πέτρος Δηλιγιάννης ἐξηκολούθει συνηγορῶν ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος τῶν Κρητῶν. Κατὰ ταῦτα ἡ ἀπάντησις τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἀπέληξεν εἰς τὴν ἀπόρριψιν τῶν τουρκικῶν ἀξιώσεων, καὶ ὁ Φωτιάδης βέης, ὁ ἐν Ἀθήναις πρέσβυς τῆς Τουρκίας, ἐγκατέλιπε τὴν πόλιν τῇ 5 Δεκεμβρίου. Τρεῖς δὲ ἡμέρας πρότερον νέον ἐπεισόδιον ἐπελθὼν κατέστησεν ἔτι κρισιμωτέραν τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων. Καὶ δὴ τὸ πολυθρύλητον καταδρομικὸν *Ἐνωσις*, κληθὲν νὰ σταματήσῃ κατὰ τὸν πλοῦν, ἐπυροβόλησε κατὰ πλοίου κυβερνωμένου ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Χόβαρτ πασσᾶ, Ἀγγλοῦ ναυτικοῦ ἐν τῇ τουρκικῇ ὑπηρεσίᾳ· ὁ δὲ ναύαρχος ἀπήτησεν, ὅπως αἱ ἀρχαὶ τῆς Σύρου, ὅπου ἡ *Ἐνωσις* εἶχε καταφύγει, μεταχειρισθῶσιν αὐτὴν ὡς πλοῖον πειρατικόν, καὶ ἀπέκλεισεν αὐτὴν ἐν τῷ λιμένι· ἐπὶ τούτοις δὲ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἀπέστειλε μυοδρόμωνα (κορβέτταν), διαταχθέντα νὰ καλέσῃ τὸν Χόβαρτ, ὅπως ἄρῃ τὸν ἀποκλεισμόν καὶ, ἐν ἣ περιπτώσει ἤθελεν ἐπιμείνει, νὰ προσβάλλῃ αὐτόν. Ἐχει δὲ ὑποτεθῇ, ὅτι ἐν τῇ ὑποθέσει ταύτῃ ὑπῆρξε συμπαιγνία μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Τούρκων. Ὅπωςδὴποτε ὁ μυοδρόμων ἐπέστρεψεν εἰς τὸν Πειραιᾶ, ἐν ᾧ ὁ Χόβαρτ ἔμεινεν ἐκτὸς τῆς Σύρου, παραφυλάσσων τὴν *Ἐνωσιν* ἐπὶ σχεδὸν ἑξ ἑβδομάδας, ἕως ὁ νομάρχης τῶν Κυκλάδων ὑπεσχέθη, ὅτι αὕτη ἔμελλε νὰ κρατηθῇ αὐτόθι μέχρις οὗ ἐκτελεσθῶσι κατ' αὐτῆς τὰ νόμιμα. Ἀλλ' ἤδη πρὶν γεῖναι τοῦτο, τὸ καταδρομικὸν ἦτο ἀβλαβές, ἐπειδὴ τῇ 14 Δεκεμβρίου ὁ γηραιὸς Πετροπουλάκης μετὰ ἑξακοσίων ἐπαναστατῶν εἶχε παραδοθῇ ἐν Ἀσκύφῳ τῶν Σφακιῶν. Ἡ ἐπανάστασις εἶχε προφανῶς ἐκπνεύσει μέχρις οὗ ἀναβιώσῃ καὶ πάλιν διὰ τῆς ἐκρήξεως πολέμου μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Τουρκίας.

Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ εἰσηγήσει τοῦ Βίσμαρκ συνήλθεν ἐν Βερολίνῳ τῇ 28 Δεκεμβρίου 1868 συνδιάσκεψις τῶν ὑπογραψαῶν τὴν ἐν Παρισίοις συνθήκην δυνάμεων χάριν τῆς λύσεως τῆς ἑλληνοτουρκικῆς διαφορᾶς. Καίτοι δὲ παρουσιάσθη τὸ κατ' ἀρχὰς δυσκολία, προερχομένη ἐκ τῆς ἀξιώσεως τοῦ Ἑλλήνος ἀντιπροσώπου,

ὅστις εἶχε γείνει δεκτὸς μετὰ συμβουλευτικῆς μόνον ψήφου, ἀπαιτήσαντος νὰ θεωρηθῇ ἰσότημος τοῦ τῆς Τουρκίας, εἰ καὶ ἡ Ἑλλάς δὲν εἶχε συνυπογράψει τὴν ἱστορικὴν συνθήκην τοῦ 1856, ὁ Πέτρος Δηλιγιάννης ὑπέβαλεν εἰς τὴν συνδιάσκεψιν γραπτὸν ὑπόμνημα, διεκτραγωδοῦν τὴν διασπορὰν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ ἀξιοῦν τὴν ὀριστικὴν λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος καὶ τὴν ἀναθεώρησιν τῶν κατὰ γῆν συνόρων τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου. Ἡ ῥιζικὴ αὕτη λύσις εἶχεν ἤδη ἀποκρουσθῇ, καὶ ἡ συνδιάσκεψις, ἥτις εἶχε πείσει τὴν Τουρκίαν νὰναστείλῃ τὰ περὶ ἐξώσεως τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων μέτρα, συνέταξε τῇ 8 Ἰανουαρίου 1869 δῆλωσιν, δι' ἧς ἀπητεῖτο παρὰ τῆς Ἑλλάδος νὰ παύσῃ ἀνεχομένη τὴν ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἐδάφους συγκρότησιν ἐνόπλων ὁμάδων καὶ τὴν ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς λιμέσιν ἐξάρτυσιν πλοίων ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἐπιθέσεως ἐναντίον τῆς Τουρκίας. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις συνήνεσεν εἰς τὴν δῆλωσιν ταύτην, καὶ ἡ Ῥωσία παρώρμησε τὸν βασιλέα Γεώργιον νὰποδεχθῇ αὐτήν. Κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην ὥραν δι' ὑπουργικῆς μεταβολῆς ἀνῆλθεν ἐν Ἀθήναις εἰς τὴν ἀρχὴν ὁ Θρασύβουλος Ζαΐμης, καὶ ὁ ὑπ' αὐτὸν ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Θεόδωρος Δηλιγιάννης, ὁ μέλων πρωθυπουργὸς, ἀπεδέχθη τῇ 25 Ἰανουαρίου τὰ ἐν τῇ δηλώσει τῆς συνδιασκέψεως, κηρύττων, ὅτι ἡ χώρα ἦτο ἀπαράσκενος πρὸς πόλεμον. Τότε ἡ Τουρκία ἀπέστη τῶν ἐχθρικῶν αὐτῆς διαθέσεων ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων, καὶ ἐπανελήφθησαν αἱ διπλωματικαὶ σχέσεις. Ἐν τούτοις τὰ οἰκονομικὰ τῆς Ἑλλάδος εἶχον ἐπιβαρυνθῇ διὰ διατάγματος περὶ ἐκδόσεως τραπεζικῶν γραμματίων ἀξίας λιρ. 535.414· ἀλλ' ἡ ἀπόφασις αὕτη εἶχεν ἀποσυρθῇ ἐπὶ τῷ ὄρω, ὅπως ἡ Ἐθνικὴ καὶ ἡ Ἰονικὴ Τράπεζα συναινέσωσι νὰ παράσχωσιν εἰς τὴν κυβέρνησιν καταναγκαστικὸν δάνειον λιρῶν 756.000. Ἡ κρητικὴ ἐπανάστασις, ἐκλιπούσης πλέον πάσης ἐλπίδος περὶ ἀναμίξεως τῆς Ἑλλάδος, ἐξέλιπεν, ἀποθανοῦσα θάνατον φυσικόν. Καὶ ἀντέσχον μὲν ἔτι ἐπὶ βραχὺν χρόνον ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς τῆς νήσου ὁ διδάκτωρ Ἰωάννης Σφακιανᾶκης καὶ ὁ Χατζημιχάλης, ἀλλὰ τὸ ἔαρ ἔληξεν ὁ ἐπὶ τριετίαν διαρκέσας ἀγών. Εἰς τοὺς Κρῆτας ἐδόθη ὑπὸ τῆς Πύλης ὀνομαστικὴ ἀμνηστία, διωρίσθη δὲ φιλελεύθερος γενικὸς διοικητῆς, ὁ Μεχεμέτ Ἀλῆς, ὁ μετὰ ταῦτα ἐν Ἀλβανίᾳ δολοφονηθεὶς Πρῶσπος πασσᾶς, καὶ τὰ τέσσαρα προσεχῇ ἔτη ἡ Κρῆτη ὑπνῶσε τὸν ὕπνον τῆς ἐξαντλήσεως.

Θεόδωρος Δηλιγιάννης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ΄

ΤΟ ΡΩΜΑΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΣΕΡΒΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ (1862-75)

Ἡ κρητικὴ ἐπανάστασις δὲν ὑπῆρξε τὸ μόνον γεγονὸς τὸ ἐλκυσαν τὴν προσοχὴν τοῦ κοινοῦ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐν ἔτει 1866. Οἱ Ῥωμᾶνοι δὲν ἐξηκολούθησαν ἐπὶ μακρὸν μένοντες ἡὐχαριστημένοι ἐπὶ τῷ ἰθαγενεῖ ἀξιοματικῷ, ὃν εἶχον ἐκλέξει ἡγεμόνα τῶν ἡνωμένων Ἡγεμονιῶν τοῦ 1859. Ὁ Κούζας εἶχε μὲν κατορθώσει νὰ τύχῃ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς Πύλης καὶ τῶν δυνάμεων, ἀλλὰ δὲν ἡδυνήθη νὰ εἰρηνεύσῃ τοὺς πολιτευτὰς τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ χώρας. Ἡ ῥωμανικὴ βουλὴ ἦτο ἡ κονίστρα τριῶν φατριῶν, τῶν συντηρητικῶν ἢ Λευκῶν, τῶν ριζοσπαστῶν ἢ Ἐρυθρῶν καὶ τῶν μετρίων φιλελευθέρων, ὧν αἱ βλέψεις συνέπιπτον πρὸς τὰς τοῦ ἡγεμόνος. Ἡ χώρα, ἥς μέγιστον μέρος τῶν κατοίκων συνίστατο ἐξ ἀγροτῶν μὴ γινωσκόντων ἀνάγνωσιν ἢ γραφὴν καὶ ὅλως ἀμαθῶν περὶ τὰ πολιτικὰ πράγματα, δὲν ἦτο παρεσκευασμένη διὰ πολίτευμα κοινοβουλευτικόν, ὅπερ ἐν τῇ πράξει μετέπεσεν εἰς «διάπραξιν» ἐκλογῶν ὑπὸ τῆς κρατούσης φατρίας καὶ τὴν παρασκευὴν ταραχῶν ὑπὸ τῶν ἀντιπολιτευομένων. Ὁ δὲ Κούζας ἐκάθητο ἤδη ἐπὶ τοῦ θρόνου ὀλίγον χρόνον πέραν ἑνὸς ἔτους, ὅτε οἱ Ἐρυθροὶ ἐξήγειραν τὸν λαὸν τῆς Κραγιόβας καὶ τοῦ Πλοεστίου ἐναντίον τοῦ ἐνωτικοῦ προγράμματος· τῷ δὲ 1862 τὸ ἀγροτικὸν νομοσχέδιον τοῦ συντηρητικοῦ πολιευτοῦ Βάρβου Καταρτζῆ τὸ στηριζόμενον ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς τε ἰδιοκτησίας καὶ τῆς ἐργασίας ἐξήγειρε τὴν βιαίαν ἀντιπολίτευσιν τῶν Ἐρυθρῶν. Οὗτοι, συνειδότες, ὅτι ἐμειονοπήφουν ἐν τῇ βουλῇ, ἀνήγγειλαν τὴν πρόθεσιν αὐτῶν περὶ συγκλήσεως πανδήμου συλλαλητηρίου τῇ 11 Ἰουνίου, ἐπετείῳ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1848, ἐγγύτατα τοῦ βουλευτηρίου. Καὶ ἡ μὲν κυβέρνησις ἀντεδῆλωσεν, ὅτι ἐμελλε νὰπαγορεύσῃ τὸ συλλαλητήριον· ἀλλ' ὁ πρωθυπουργὸς, ἐξωσθεὶς τῆς βουλῆς, ἐπυροβολήθη ὑπὸ δολοφόνου, ξένου καθ' ἃ ἐλέχθη, ἐξερεθισθέντος ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τοῦ πρωθυπουργοῦ. Ὁ φονεὺς οὐδέποτε εἰσῆχθη εἰς δίκην, ἐπειδὴ, ὅτε ὁ Κωνσταντῖνος Ῥωσέττης καὶ ὁ

Ἰωάννης Μπρατιάνου, οἱ ἡγέται τῶν Ἑρυθρῶν ἐκλήθησαν εἰς τὴν ἀστυνομίαν, ἐκεῖνος ἠπειλήσε τὸν ἡγεμόνα, ὅτι ἤθελε καταγγεῖλει τὸν ἀληθῆ ἔνοχον, ἂν δὲν παύσωσιν αἱ ἀνακρίσεις. Καὶ ὁ μὲν Κούζας οὐδέποτε ἀπεδείχθη ὡς ὑπάρξας ὁ ἠθικὸς αὐτουργὸς τοῦ ἐγκλήματος, ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶνε, ὅτι ἔδωκε διαταγὴν ἀναστολῆς τῶν ἀνακρίσεων. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπέμβασις αὕτη εἰς τὸ ἔργον τῆς δικαιοσύνης δὲν συνεπήγαγε τὴν κατάπαυσιν τῆς ἔχθρας τῶν Ἑρυθρῶν. Καὶ δὴ κατήγγειλαν τὸν ἡγεμόνα ὡς ὄντα ὄργανον τῆς Ῥωσίας, οὕτω δὲ κατέστησαν αὐτὸν ὑποπτον εἰς τοὺς Γάλλους, ἐπειδὴ διέταξε τὸν ἀφοπλισμὸν Πολωνῶν ἐθελοντῶν, διερχομένων διὰ τοῦ Ῥωμανικοῦ ἐδάφους, ἐν ᾧ ἐπορεύοντο, ὅπως βοηθήσωσι τοὺς ἐπαναστατήσαντας συμπατριώτας αὐτῶν κατὰ τὴν πολωνικὴν ἐξέγερσιν τοῦ 1863. Τὸ αὐτὸ δ' ἐκεῖνο ἔτος ἐπῆλθε «τερατώδης συνδυασμὸς» τῶν Λευκῶν καὶ τῶν Ἑρυθρῶν ἐναντίον τοῦ εὐνοουμένου ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος ὑπουργοῦ Κογκαλνιτσεάνου, καὶ ἀπηυθύνθη εἰς τὰς δυνάμεις ὑπόμνημα, δι' οὗ παρεκαλοῦντο νὰπομακρύνωσι τὸν Κούζαν. Διηγοῦνται δὲ, ὅτι ὁ ἡγεμὼν ἐθεώρησε τὸ ὑπόμνημα οὕτω μικρὰν ἔχον ἀξίαν, ὥστε νὰ συνυπογράψῃ εἰς τὸν κατάλογον τῶν ὁδοιπορικῶν δαπανῶν τοῦ πολιτευτοῦ, ὅστις ἔμελλε νὰ κομίσῃ αὐτὸ εἰς Γαλλίαν. Ἀλλὰ τὰ συμβάντα ἀπέδειξαν, ὅτι εἶχεν ὑποτιμήσει τὴν σοβαρότητα τοῦ ἐναντίον αὐτοῦ ἀρξαμένου ἀγῶνος οὐ μόνον ἐν Παρισίοις, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἡγεμονίαις. Τὸ δὲ τολμηρὸν αὐτοῦ πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων, καίπερ προάγον τὰ συμφέροντα τῶν χωρικῶν, ἦγαγεν εἰς ἔτι μείζονα ἐξερεθισμὸν τῶν πολιτευτῶν.

Καίτοι δὲ ἡ ἀρχὴ τοῦ Κούζα ὑπῆρξε βραχεῖα, τὸ ὄνομ' αὐτοῦ συνδέεται πρὸς τρεῖς πράξεις μεγίστης σπουδαιότητος, τὴν ἐκλαϊκευσιν τῶν μονῶν, τὸν ἀγροτικὸν νόμον καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐκπαίδευσως. Τὸ μοναστικὸν ζήτημα ἐν Ῥωμανίᾳ εἶχεν ἐπὶ μακρὸν ταιπρωρήσει τὸ ἀφνὲς πνεῦμα τῶν ἐπιχωρίων πολιτευτῶν. Ἡ χώρα ἦτο κατάμεστος θρησκευτικῶν καθιδρυμάτων, ἰδρυμένων ὑπὸ τῆς εὐσεβείας προτέρων ἡγεμόνων καὶ εὐπατριδῶν, οἵτινες χάριν ἐξασφαλίσως τῶν δωρεῶν αὐτῶν εἶχον «ἀφιερῶσει» τὰ ἰδρύματα αὐτῶν εἰς τοὺς Ἁγίους τόπους τῶν Ἱεροσολύμων, τοῦ Ἁγίου ὄρους καὶ τοῦ Σινᾶ καὶ εἰς ἄλλας ἐκκλησιαστικὰς κοινότητας ἐξαρτωμένας ἐκ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου· ὑπελογίζετο δὲ, ὅτι τὸ ἐν πέμπτῳ τοῦ Ῥωμανικοῦ ἐδάφους, συμπεριλαμβανομένων ἐνίων τῶν εὐφορωτάτων διαμερισμάτων, ἦτο ἰδιοκτησία τῶν «ἀφιερωμένων» τούτων

μοναστηρίων, ὧν τὰ περισσεύματα τῶν εἰσπράξεων ἐστέλλοντο εἰς τὸ ἑξωτερικὸν καὶ ὧν οἱ ἡγούμενοι, ὄντες Ἕλληνες, ἐθεωροῦντο ξένοι ὑπὸ τῶν Ῥωμάνων ἐθνοφρόνων. Κατὰ ταῦτα μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς φαναριωτικῆς ἀρχῆς εἶχον γείνει ἐπανειλημμέναι ἀπόπειραι πρὸς λύσιν τοῦ οἰκονομικοῦ, ἐκκλησιαστικοῦ καὶ ἐθνικοῦ τούτου ζητήματος. Ὁ Γρηγόριος Δ' Γκίκας εἶχεν ἐξώσει τοὺς Ἕλληνας ἡγουμένους καὶ εἶχε περιορίσει τὰ ἐπὶ διетίαν ἔσοδα τῶν βλαχικῶν μοναστηρίων εἰς πληρωμὴν τῶν τόκων τοῦ ἐθνικοῦ χρέους. Ἡ δὲ Πύλη κατ' εἰσγήγησιν τῆς Ῥωσίας τῷ 1827 εἶχε παλιννορθώσει τοὺς ἡγουμένους, οἵτινες ἀντέστησαν μετ' ἐπιτυχίας εἰς τὰς ἀποπείρας τῶν Ῥώσων ὀργανωτῶν καὶ τῶν ἐπακολουθησάντων ἰθαγενῶν ἡγεμόνων, ἀγωνισθέντων νὰ αναγκάσωσιν αὐτοὺς, ὅπως ὀφιερώσωσι μέγα μέρος τοῦ εἰσοδήματος αὐτῶν εἰς τὰ σχολεῖα, τὰ νοσοκομεῖα καὶ ἄλλα δημόσια καθιδρύματα τῶν Ἡγεμονιῶν. Ὁ δὲ Κούζας μετ' ἀκάρπους διαπραγματεύσεις ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Βουκουρεστίῳ ἀπεφάσισε νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα ὀριστικῶς, καὶ διὰ διατάγματος τοῦ 1863 μετεβλήθησαν σχεδὸν ἅπασαι αἱ μοναὶ εἰς νοσοκομεῖα ἢ φυλακὰς, οἱ ἡγούμενοι ἐδιώχθησαν, καὶ ἐξελαϊκεύθη ἡ περιουσία αὐτῶν. Ἐπ' ἀνταλλάγματι δὲ ποσὸν ἀντιστοιχοῦν πρὸς περίπου δεκατρία καὶ ἥμισυ ἑκατομμυρίων δραχμῶν προωρίσθη ἐφ' ἅπαξ χάριν τῶν Ἀγίων τόπων, ἀλλ' αἱ ἀρχαὶ τῶν αὐτόθι ἰδρυμάτων ἀπέρριψαν αὐτὸ μετ' ἀγανακτήσεως. Ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία κατελήφθη ὑπὸ λύσεως ἐπὶ πράξει, ἣν ἐθεώρησεν ἱερόσυλον καὶ δημευτικὴν, ἣ δὲ ἀγανάκτησις αὐτῆς ἠϋξήθη ἔνεκα τῶν προτάσεων τοῦ ἡγεμόνος περὶ ἀναδείξεως τῆς ἱερᾶς συνόδου τῆς Ῥωμανίας μᾶλλον ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου.

Ὁ δὲ ἀγροτικὸς νόμος, τὸ δεύτερον ἄρθρον τοῦ τολμηροῦ προγράμματος τοῦ Κούζα, ἀπερρίφθη ἐν τῇ βουλῇ. Ἐπὶ τούτοις δὲ ὁ ἡγεμὼν τῇ 2 Μαΐου 1864 διέταξε τάγμα πεζικοῦ νὰ καθάρῃ τὸν λόφον, ἐν ᾧ εἶχον ἀθροισθῇ οἱ βουλευταὶ, καὶ διέλυσε τὴν βουλὴν. Διὰ διαγγέλματος δ' ἐδικαιολογήθη τὸ κρομβέλλειον τοῦτο πραξικόπημα, καὶ ἐκλήθη ὁ λαὸς νὰ ἐκλέξῃ διὰ δημοψηφίσματος μεταξὺ «τοῦ λογάδος τῶν Ῥωμάνων» καὶ «φατριαστικῆς ὀλιγαρχίας». Τὸ δὲ δημοψήφισμα διὰ 682.621 ψήφων ἐναντίον 1.307 ἐπεκύρωσε τὰς πράξεις τοῦ Κούζα, ἥ τε Πύλη δὲ καὶ οἱ πρέσβεις τῶν δυνάμεων ἐπείσθησαν ὑπὸ τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῆς προσωπικῆς γοητείας αὐτοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐν συμφωνίᾳ δὲ πρὸς ὅτι

ἡρμήνευεν ὥς τὴν λαϊκὴν θέλησιν «ἀνέπτυξε» τὴν ἐν Παρισίοις συνθήκην τοῦ 1858 εἰς νέον «καταστατικὸν χάρτην» ἢ σύνταγμα διὰ τῆς ιδρύσεως γερουσίας, διοριζομένης τὸ μέγιστον μέρος ὑπ' αὐτοῦ, καὶ βουλῆς, ἐκλεγομένης διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας. Ὡς δὲ εἶχον τότε τὰ κατὰ τὴν Ῥωμανίαν, τοιαύτη διάταξις πραγμάτων ἠθέλεν ὑποτάξει ἀμφοτέρω τὰ νομοθετικὰ σώματα εἰς τὸν ἡγεμόνα, ἐπειδὴ οἱ μὲν νομάρχαι αὐτοῦ ἔμελλον νὰ φροντίσωσιν, ὅπως οἱ ἀγρόται ψηφίζωσι τοὺς ὑποψηφίους τῆς κυβερνήσεως, οἱ δὲ διοριζόμενοι γερουσιασταὶ, ὅσοι ἔμελλον νὰποχωρῶσι μετὰ διειτίαν διὰ κλήρου, θὰ ἦσαν ὁμοίως δημιουργήματα αὐτοῦ. Μόνον ἐν στοιχείῳ ὑπῆρχεν ἐν τῇ πολιτείᾳ, δυνάμενον νὰ ἐπισκιάσῃ τὴν καλόβουλον ἐκείνην αὐταρχίαν, ὁ στρατὸς, καὶ, εὐθύς ὥς ὁ Κούζας ἐστερέθη τῆς ὑποστηρίξεως αὐτοῦ, ἔπεσεν. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἡγωνίσθη νὰ καταστήσῃ δημοφιλὲς τὸ πραξικόπημα αὐτοῦ διὰ «τοῦ ἀγροτικοῦ νόμου» τοῦ 1864, ὅστις κατήργησε τὰ καταναγκαστικὰ ἔργα, τὴν δεκάτην, τὴν ἐλευθέραν μεταφορὰν ξυλείας διὰ τοὺς γαιοκτῆμονας καὶ ὅμοια τιμαριωτικὰ βάρη ἐπὶ πληρωμῇ ἐνιαυσίου ποσοῦ εἰς τὴν πολιτείαν ἐπὶ δέκα πέντε ἔτη κατ' ἀνώτατον ὅρον, καὶ ἐγκαθίδρυσεν ἀγροτικὴν ἰδιοκτησίαν μετὰ τακτῆς προθεσμίας ἐξαγορᾶς τῶν κτημάτων παρὰ τῶν προτέρων ἰδιοκτητῶν. Χάριν δὲ παρακωλύσεως τῆς ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἀποκτήσεως τοῦ δικαιώματος τῆς ἐξελέγξεως τῶν κτημάτων τῶν ἀγροτῶν, ταῦτα ἐκηρύχθησαν ἀναπαλλοτρίωτα, οὐδ' ἡδύναντο νὰ ὑποθηκευθῶσι πρὸ τῆς παρόδου τριακονταετίας. Καὶ ὑπῆρξαν μὲν ἀσπασταὶ εἰς τοὺς χωρικοὺς αἱ ἀγροτικαὶ διατάξεις τοῦ Κούζα, ἀλλ' εἶχον τὸ ἐλάττωμα, ὅτι δὲν προεβλέπετο δι' αὐτῶν ἡ αὖξις τῶν οἰκογενειῶν τῶν χωρικῶν, ἐπειδὴ ἐδαφικὴ τις ἔκτασις ἀγρῶν ἀρκοῦσα δι' ἓνα ἄνδρα εὐρέθη ἀνεπαρκὴς διὰ τοὺς πολυαρίθμους αὐτοῦ γόνους. Πρὸς τούτοις δὲ παρὰ τὰς ἐπανειλημμένας ἀπαγορεύσεις ὁ μικρὸς ἰδιοκτήτης κατῴρθωσε νὰποφυγῇ τὰς ἐναντίον τῆς πωλήσεως καὶ τῆς ὑποθηκεύσεως διατάξεις, οὕτω δὲ ὁ Κούζας δὲν ἠδυνήθη νὰ λύσῃ τὸ δυσκολώτατον τῶν Ῥωμανικῶν προβλημάτων, τὸ τῶν γαιῶν. Οὐχ ἦτον τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐφημίσθη παρὰ τοῖς παριστρίοις χωρικοῖς, οἵτινες καὶ μακρὸν χρόνον μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ προσεδόκων νὰ ἴδωσιν αὐτὸν ἐπανερχόμενον, ἵνα καταπαύσῃ τὴν κατέχουσαν αὐτοὺς δίψαν γαιῶν διὰ νέον ἀναδασμοῦ κτημάτων.

Τρίτος δὲ νόμος, δι' οὗ εἰσῆχθη ἡ ἐλευθέρα ἐκπαίδευσις, οὖσα

κατ' ὄνομα ὑποχρεωτικὴ ἐν τῷ στοιχειώδει αὐτῆς σταδίῳ, ἀνέφξεν εἰς τοὺς υἱοὺς τῶν χωρικῶν ἕξ ἔτη πρὸ τοῦ νόμου τοῦ Φόρστερ ἐν Ἀγγλίᾳ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ ἀξιώματα. Εἰς τὴν μεταρρύθμισιν δὲ ταύτην ὀφείλεται κυρίως ἡ αὔξησις τῶν Ῥωμάνων δημοκρατικῶν καὶ τῆς ὑποστάθμης τῶν πεπαιδευμένων.

Τὸ πραξικόπημα τοῦ Κούζα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συγχωρηθῇ εὐκόλως ὑπὸ τῶν Ῥωμάνων πολιτευτῶν. Καὶ δὴ ἰδρῦθη ἔταιρεία «ὑπὲρ ἀμύνης τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος», καὶ οἱ ἡγέται τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἀνέλαβον τὴν ὑποχρέωσιν «ἐν περιπτώσει χρεΐας τοῦ θρόνου νὰ ὑποστηρίξωσι διὰ παντὸς μέσου τὴν ἐκλογὴν ξένου ἡγεμόνος ἀνήκοντος εἰς τινὰ τῶν βασιλευόντων οἴκων τῆς Ἑσπερίας. Οἱ δ' Ἑρυθροὶ, ὧν ἀρχηγοὶ ἦσαν ὁ Ῥωσέττης καὶ ὁ Μπρατιάνου, ἐζήτησαν νὰ ἐπισπεύσωσι τὴν χρεΐαν ἐκείνην χάριν ἀντικαταστάσεως τοῦ ἡγεμόνος διὰ ξένου, καὶ ἐξήγειραν στάσιν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1865 ἀπουσίαν τοῦ Κούζα ἐν τῷ ἔξωτερικῷ. Ἀμνηστία δοθεῖσα ἡρμηνεύθη ὑπὸ τῶν ῥιζοσπαστῶν ὡς ἀδυναμία τοῦ ἡγεμόνος, ἐν ᾧ ἂφ' ἑτέρου ἡ ἀριστοκρατία, ἐξ ἧς κυρίως ἐξεπήγαζον οἱ πολιτευταὶ, ἀπέβλεπε μετὰ ζηλοτυπίας πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ «νέου ἀνδρὸς» διορισμὸν ξένων εἰς παχυμίσθους θέσεις καὶ πρὸς τὴν ὑπ' αὐτοῦ εἰσποίησιν δύο νόθων υἱῶν, οἷς εἶχεν ἐκ Ῥωμανίδος δεσποίνης, τῆς πριγκιπίσσης Ὀθρένοβιτς, τῆς μητρὸς τοῦ μέλλοντος βασιλέως τῆς Σερβίας Μιλάνου. Οὕτως οἱ Ἑρυθροὶ καὶ οἱ Λευκοὶ, διαλύσαντες τὰς ἀμοιβαίας αὐτῶν διαφορὰς, συνηνώθησαν διὰ τῆς κοινῆς ἐπιθυμίας τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τοῦ «τυράννου», οὗ τὸν διάδοχον μετέβη ὁ Μπρατιάνου, ὅπως εὖρη ἐν Παρισίοις. Ἀλλὰ δὲν ἐχρειάσθη νὰ ζητήσῃ ἐπὶ μακρόν, ἐπειδὴ τὸ ὄνομα τοῦ πρίγκιπος τοῦ Χοεντσόλλερν-Σιγκμαρίγγεν Καρόλου Λουδοβίκου εἶχεν ἤδη ὑποδειχθῇ εἰς τὸν Ναπολέοντα Γ' ὑπὸ τῆς κυρίας Ὀρτησίας Cornu, στενῆς φίλης τοῦ τε Γάλλου αὐτοκράτορος καὶ τοῦ οἴκου τῶν Χοεντσόλλερν. Καὶ ὁ μὲν ἡγέτης τῶν Ἑρυθρῶν παρεσκεύασε τὴν εὐρωπαϊκὴν κοινὴν γνώμην ὑπὲρ καταλύσεως τοῦ Κούζα διὰ φυλλαδίου καταγγέλλοντος αὐτὸν ὡς περιστοιχιζόμενον ὑπὸ ὀργάνων τῆς Ῥωσίας, καὶ οὕτως ἐξήγειρε τὰς ὑπονοίας τῶν Γάλλων περὶ ῥωσικῶν σχεδίων ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἡ δ' ἐπιτροπεία τῶν συντηρητικῶν καὶ ῥιζοσπαστῶν ἡ συγκροτηθεῖσα χάριν ἀνατροπῆς τοῦ θρόνου ἐνῆργει ἐν Βουκουρεστίῳ. Πολλοὶ ἀξιωματικοὶ ἐπείσθησαν νὰ παράσχωσι τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν συν-

ωμοτῶν, οἵτινες ἀπεφάσισαν νὰ ἐκθρονίσωσι τὸν Κούζαν καὶ ἀνακηρύξωσι τὸν κόμιτα τῆς Φλάνδρας, ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως τοῦ Βελγίου Λεοπόλδου Β', τὴν νύκτα καθ' ἣν οἱ κυνηγοὶ, τὸ πεφιλημένον σῶμα τοῦ Κούζα, ἐφρούρουν τὸ παλάτιον, ἥτοι τῇ 10 Φεβρουαρίου 1866. Καὶ ἐνωρὶς μὲν ἤδη κατὰ τὴν μοιραίαν ἐκείνην ἐσπέραν ἐγνώσθησαν εἰς τὸν ἡγεμόνα τὰ τῆς προσεγγιζούσης ἐπαναστάσεως· ἀλλὰ δὲν ἠξίωσε προσοχῆς τὰγγελθέντα, περιορισθεὶς εἰς εἰδοποιήσιν τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἀστυνομίας, ὅστις ἀνέφερεν εἰς αὐτὸν, ὅτι ἡ πόλις ἦτο ἡσυχος. Ὁ ἡγεμὼν ἀπεσύρθη πρὸς ὕπνον, πεποιθὼς εἰς τοὺς ἀγαπητοὺς κυνηγούς· ἀλλὰ περὶ τὴν τετάρτην πρωινὴν ὥραν τῆς 11 Φεβρουαρίου ἀφυπνίσθη ὑπὸ ἀξιωματικοῦ τῆς φρουρᾶς, ὅστις εἰσηλθεν εἰς τὸν κοιτῶνα αὐτοῦ, ἀκολουθούμενος ὑπὸ ἄλλων ἀξιωματικῶν καὶ τινων πολιτῶν. Ἰδὼν δὲ, ὅτι ὁ στρατὸς εἶχεν ἐγκαταλίπει αὐτὸν, ὑπέγραψεν ἔγγραφον παραιτήσεως, δι' οὗ «κατέθηκε τὰς ἡνίας τῆς κυβερνήσεως εἰς τοποτηρητείαν καὶ ὑπουργεῖον τῆς ἐκλογῆς τοῦ λαοῦ». Οἱ δὲ συνωμόται, τυχόντες τῆς ὑπογραφῆς αὐτοῦ, ἐδοήθησαν αὐτὸν νὰ ἐνδυθῇ καὶ ἡγαγον δι' ὀπισθίας θύρας εἰς οἰκίαν τινὰ, ὅπου ἔμεινε, πεφυλακισμένος μέχρι τῆς ἐσπέρας, ὅτ' ἐφ' ἀμάξης, ἐχούσης καταβεβιθασμένα τὰ παραπετάσματα τῶν θυρίδων, ἐγκατέλιπε τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ διὰ παντός. Καὶ οὐδέποτε μὲν πλέον ἐπανεῖδε τὴν Ῥωμανίαν, ἐπειδὴ ἡ αἴτησις αὐτοῦ, ὅπως ἐπιτραπῇ εἰς αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ ὡς ἰδιώτης τῷ 1867, ἀπερρίφθη· ἀλλ' ἐπὶ ἔτη μετὰ τὴν κατάλυσιν τὰ λείψαν' αὐτοῦ ἤχθησαν, ὅπως ἐπαναπαυθῶσιν ἐν τῷ ἐδάφει, ὅπερ εἶχεν ἀγωνισθῇ νὰ κερδήσῃ χάριν τῶν ἀγροτῶν καὶ οὗ εἶχεν ὑπάρξει ὁ πρῶτος μόνος ἄρχων. Τῷ δὲ 1912 ὁ διάδοχος τοῦ Κούζα ἀπεκάλυψε τὸν ἀνδριάντα αὐτοῦ ἐν Ἰασίῳ ἐν μέσῳ ἀπείρου ἐνθουσιασμοῦ. Δύναται δὲ νὰ λεχθῇ περὶ τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὅτι τὸ ἀγαθὸν ὅπερ ἔπραξε ζῇ μετ' αὐτόν. Ὑπεράγαν ἀργὰ ἐξετιμήθησαν αἱ δημόσιαι αὐτοῦ ὑπηρεσίαι, καίτοι δ' ὁ ἰδιωτικὸς αὐτοῦ βίος δὲν ὑπῆρξεν ἄμεμπτος, οἱ νεώτατοι τῶν Ῥωμάνων ἱστορικῶν χαρακτηρίζουσιν αὐτὸν ὡς «εὐεργετικὸν καὶ εὐγενῆ αὐτάρχη».

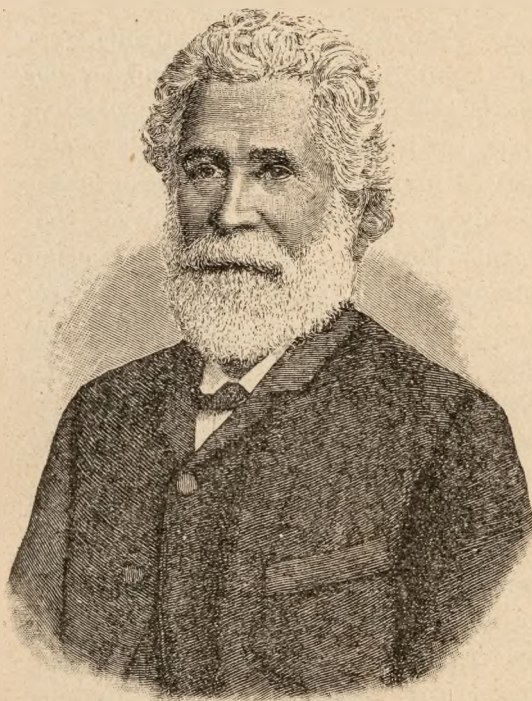
Ὁ λαὸς τοῦ Βουκουρεστίου ἀπεδέχθη τὴν ἐπανάστασιν ἄνευ ἀντιρρήσεως. Ὅτ' ἐξηγέρθησαν τὴν πρωίαν, εὖρον ἤδη ἐγκαθιδρυμένην προσωρινὴν κυβέρνησιν, συνισταμένην ἐκ τοῦ Λασκάρεως Καταρτζῆ, συντηρητικοῦ, τοῦ Γκολέσκου, φιλελευθέρου, καὶ τοῦ συνταγματάρχου Χαραλάμπη, ἀντιπροσωπεύοντος τοὺς ἀξιωματικούς,

νέον δὲ ὑπουργεῖον ὑπεσχέθη εἰς τὰ πλήθη ξένον ἡγεμόνα ἀντ' ἐκείνου, ὅστις εἶχε «διαφεύσει τὰς προσδοκίας αὐτῶν». Τὴν αὐτὴν δ' ἡμέραν ἀνεκηρύχθη ἡγεμὼν τῆς Ῥωμανίας ὁ κόμης τῆς Φλάνδρας Φίλιππος. Ἄλλ' ὁ κόμης ἠρνήθη πάραυτα νάναλάβῃ τὸ δυσχερὲς ἔργον, ὅπως ἄρξῃ «τοῦ Βελγίου τοῦ κάτω Δουνάβεως», ἥ τε Πύλη δὲ καὶ ὁ τσάρος διεμαρτυρήθησαν ἐναντίον τῆς καταλύσεως τοῦ Κούζα. Ἐπὶ τούτοις δὲ συνῆλθεν ἐν Παρισίοις τῇ 26 Φεβρουαρίου συνδιάσκεψις τῆς Τουρκίας καὶ τῶν δυνάμεων, ἐν ᾗ ὁ Τοῦρκος ἀντιπρόσωπος ἀπέκρουσε τὴν τ' ἐκλογὴν ξένου ἡγεμόνος καὶ τὸν διορισμὸν κληρονομικοῦ ὀσποδάρου. Ἄλλ' αἱ δυνάμεις διεπραγματεύοντο βραδέως, καὶ ἐν ᾧ ἐκεῖναι ἐξηκολούθουν συζητοῦσαι τὰς τύχας τῆς Ῥωμανίας, τὸ ζήτημα ἐλύθη ἐκτὸς τῆς αἰθούσης τῆς συνδιασκέψεως διὰ τῆς ἀμετακλήτου λογικῆς τῶν πραγμάτων. Ὁ Μπρατιάνου μετέβη ἐκ Παρισίων εἰς τὴν Δυσσελδόρφην, ὅπου τότε εὕρισκετο ὁ πρίγκιψ τοῦ Χοεντσόλλερν-Σιγκμαρίγκεν, ἀνεκοίνωσεν εἰς αὐτὸν, ὅτι ὁ Ναπολέων Γ' εἶχε προτείνει τὴν ὑποψηφιότητ' αὐτοῦ, καὶ προσήνεγκε τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ. Ἐζητήθη τότε ἡ ἔγκρισις τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσσίας Γουλιέλμου Α' ὡς ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας. Καὶ ἐκεῖνος μὲν δὲν ἦτο πρόθυμος νὰ συγκατανεύσῃ· ἀλλ' ὁ Βίσμαρκ, ὅστις συνείδεν, ὅτι Πρῶσσοις ἡγεμὼν πέραν τῶν Καρπαθίων θὰ ἦτο σκόλοψ τῆς Αὐστρίας, συνεβούλευσε τὸν πρίγκιπα Κάρολον νὰ μεταβῇ πάραυτα, ἐπειδὴ, ὡς ἱσχυρίσθη ὁ μέγας πολιτευτὴς, «ἀρκεῖ νὰ εὑρεθῇτε ἐν Ῥωμανίᾳ, καὶ τὸ ζήτημα θὰ λυθῇ ταχέως», ὡς πρὸς δὲ τὰς δυνάμεις, αὗται θὰ διαμαρτυρηθῶσι μὲν, «ἀλλ' αἱ διαμαρτυρίαι ὑφίστανται μόνον ἐπὶ τοῦ χάρτου». Προσέθηκε δ' ὁ Βίσμαρκ, ὅτι δὲν ὑπῆρχε «πολὺς φόβος» ἐκ μέρους τῆς Αὐστρίας, ἥτις θὰ ἠθέλεν ἄλλως πειραθῇ νὰ ματαιώσῃ τὴν ὑποψηφιότητ' αὐτοῦ, ἐπειδὴ προετίθετο «νὰ κρατήσῃ κατὰ τὸν προσηχὴ χρόνον τὴν Αὐστρίαν ἀπησχολημένην ἐφ' ἱκανὸν», ὑπαινισσόμενος τὸν ἐπικείμενον μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Πρωσσίας πόλεμον. Ἀλλὰ καὶ ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας, συνεπέρανε, «θὰ ἐνθυμῆσθε πάντοτε μετ' εὐχαριστήσεως πρᾶξιν τολμηρὰν, ἥτις οὐδέποτε θέλει ἐπιφέρει μομφὴν καθ' ὑμῶν». Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἡ ὑποψηφιότης εἶχε γνωσθῇ ἐν Ῥωμανίᾳ, ὅπου παρὰ ταραχὴν τινα ὑπὲρ χωρισμοῦ τῶν δύο Ἑγεμονιῶν, συμβᾶσαν ἐν τῷ Ἰασιῳ, ὅπερ εἶχε πάθει οἰκονομικῶς ἔνεκα τῆς ἐνώσεως, διὰ δημοψηφίσματος τῇ 8 Ἀπριλίου ἔγεινε δεκτὸς ὁ πρίγκιψ Κάρολος διὰ ψήφων 685.969 κατὰ 224. Καὶ ἡ μὲν συνδιάσκεψις ἠρνήθη νὰ

δεχθῇ τὴν τοιαύτην ἀπόφασιν, ἐπειδὴ εἶχεν ἤδη ψηφίσει πρότασιν, καθ' ἣν ὁ μέλλων ἡγεμὼν ὤφειλε νὰ εἶνε ἰθαγενὴς καὶ νὰ ἐκλεχθῇ ὑπὸ τῆς συνελεύσεως, ἀλλ' ἡ συντακτικὴ συνέλευσις ἐπεκύρωσε τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ δημοψηφίσματος. Ἀλλ' ὁ Κάρολος, λαβὼν ἄδειαν ἀπουσίας ἀπὸ τῶν στρατιωτικῶν αὐτοῦ καθηκόντων ὡς ἀνθυπολοχαγὸς τῶν δραγόνων τῆς Πρωσσίας, ἀπεδήμησεν ὑπὸ τὸ ὄνομα Hettingen καὶ ἐπὶ τῇ προφάσει ἐργασίας ἐν Ὁδησῶ εἰς τὸν οὐγγρικὸν λιμένα Μπαζιάς παρὰ τὸν Δούναβιν, καὶ ἐν τῷ μετρίῳ ξενοδοχείῳ τοῦ πολίσματος τούτου παρέστη αὐτήκοος τῶν ὁμιλιῶν τῶν ὁμεστίων, συζητούντων περὶ τῆς πιθανῆς ἀποτυχίας τῆς μελλούσης αὐτοῦ ἐντολῆς καὶ προλεγόντων, ὅτι ἔμελλε νὰ περιπέσῃ εἰς ὁμοίαν πρὸς τὸν Κούζαν τύχην. Ἐκεῖ δὲ συνήνητησεν αὐτὸν ὁ Μπρατιάνου, ἀλλὰ μόνον ὅτε ὁ Κάρολος ἐπάτησε τὸν πόδα ἐπὶ ῥωμανικοῦ ἐδάφους ἐν Τούρνῳ Σεβερίνῳ τῇ 8 Μαΐου, ὁ μέλλων αὐτοῦ πρωθυπουργὸς ἀνεγνώρισεν ἐν τῷ διοπτροφόρῳ ἐκείνῳ ὁδοιπόρῳ τῆς δευτέρας θέσεως ἐπὶ τοῦ κατὰ τὸν Δούναβιν πλοίου τὸν ἡγεμόνα τῆς Ῥωμανίας. Μετὰ δὲ δέκαπέντε ἡμέρας ἡ συνδιάσκεψις διελύετο χωρὶς νὰ ἔχῃ φθάσει εἰς ἀπόφασιν τινα μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας γενομένην πρότασιν τῆς λήψεως ἀναγκαστικῶν μέτρων. Ὁ Κλάρενδων, ὃν τότε ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας, προέτεινεν, ὅτι θὰ ἦτο συνετώτερον διὰ τὴν Πύλην ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν ἡγεμόνα Κάρολον ἐπὶ τῷ ὄρῳ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἐπικυριαρχίας τοῦ σουλτάνου πολὺ μᾶλλον ἢ νὰ ἔχῃ ἐπέμβασιν τῆς Ῥωσίας. Εὐτυχῶς δ' ἡ ἐπανάστασις τῆς Κρήτης ἀπέσπασε τὴν προσοχὴν τῶν Τούρκων, οἵτινες ἠρκέσθησαν ἄθροίζοντες στρατὸν ἐν Ῥουσσουκίῳ ἢ δ' ἔκρηξις τοῦ μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Πρωσσίας πολέμου προέλαβε, καθ' ἣν εἶχε προείπει ὁ Βίσμαρκ, ταῦστριακὰ σχέδια. Πράγματι Οὔγγροι καὶ Σέρβοι ἀπόστολοι ἐπειρῶντο νὰ πείσωσι τὸν ἡγεμόνα Κάρολον νὰ προβῇ εἰς ἀντιπερισπασμὸν κατὰ τῶν Αὐστριακῶν, ἡ δὲ Σαρδινία ὡς σύμμαχος τῆς Πρωσσίας ἐναντίον τῆς Αὐστρίας εἶχεν εὐμενῶς πρὸς ἡγεμόνα Πρωσσον· ἀλλὰ καὶ ὁ Ναπολέων Γ' ἀπέβλεπε μετ' εὐχαριστήσεως πρὸς ἄνδρα σινδεδεμένον διὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκον τῆς Γαλλίας. Διὰ δὲ τοὺς Ῥωμάνους πολιτευτὰς αἱ φιλελεύθεραι τάσεις αἱ ἐπιδειχθεῖσαι ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Καρόλου ὡς πρωθυπουργοῦ τῆς Πρωσσίας ἦσαν περαιτέρα σύστασις τοῦ υἱοῦ.

Ἀλλ' ὅμως ἡ θέσις τοῦ νέου ἡγεμόνος δὲν ἦτο εὐχερής. Πρά-

γματι εὗρισκεν ἑαυτὸν μόνον μεταξὺ λαοῦ, οὗ ἡγνόει τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἔθιμα, οὗ οἱ πόροι εὗρίσκοντο ἐν οἰκτρᾷ καταστάσει, οὗ οἱ ὑπάλληλοι ἦσαν ὥς τὸ πλεῖστον ἀπλήρωτοι ἐπὶ μῆνας ὅλους. Τὰ πρῶτα φαινόμενα δὲν ἦσαν ἐνθαρρυντικά· οἱ Ῥωμᾶνοι στρατιῶται ἐνεποίησαν κακὴν αἴσθησιν εἰς τὸν ἐπιτετηδευμένον Πρῶσσον ἀξιωματικὸν, ἀναλογιζόμενον, ὅτι μετὰ τοιοῦτου ὑλικοῦ δὲν θὰ ἦδύνατο

Μπρατιάνου.

νὰ πολεμήσῃ τὴν Αὐστρίαν· οὐδὲ ἐν χιλιόμετρον σιδηροδρόμου ὑπῆρχεν ἐν τῇ χώρᾳ, καὶ αἱ ὑπάρχουσαι ἐν αὐτῇ λεωφόροι ἦσαν ὀλίγαι· αἱ ὁδοὶ τῆς πρωτευούσης ἦσαν «πηλὸς ἄχανής»· μόλις ἡδυνήθη νὰ πιστεύσῃ, ὅτι μονώροφον κτίριον, ἔχον τὴν πρόσοψιν ἐπὶ ῥυπαρᾷ πλατείας, ἦτο τὸ «ἀνάκτορον». Ἄλλ' οὐχ ἦττον ἦτο νέος, ἔχων τότε ἡλικίαν εἴκοσι καὶ ἑπτὰ ἐτῶν, ἦτο μεστὸς ἐλπίδων, ἦτο Χοεντσόλλερν, καὶ ὑπερενίκησεν ἀπάσας ἐκείνας τὰς δυσκολίας.

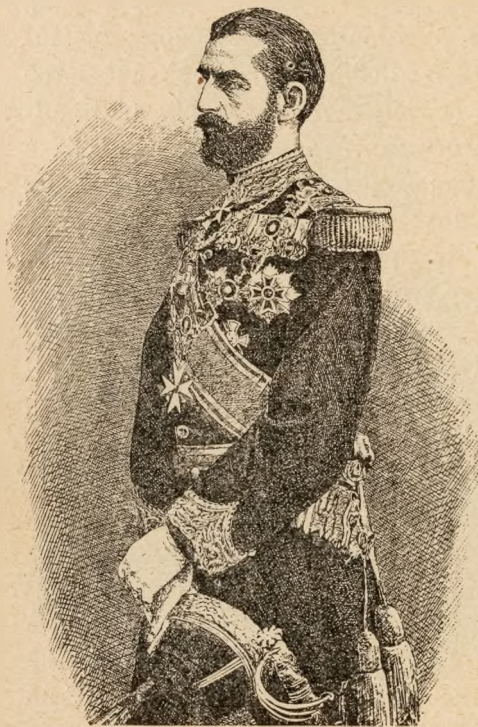
Τὸ πρῶτον πρόβλημα τὸ ἀναμένον λύσιν ἦτο ἡ ψήφισις τοῦ νέου συν-

τάγματος, ἧς χάριν εἶχεν ἐκλεχθῇ ὑπὸ τῆς προςωρινῆς κυβερνήσεως συντακτικὴ συνέλευσις. Τὰ δύο μέγιστα προέχοντα χαρακτηριστικὰ τοῦ καταστατικοῦ χάριτος τοῦ 1866 ἦσαν τὸ δικαίωμα τοῦ ἡγεμόνος περὶ ἀπολύτου ἀρνησικυρίας, εἰς ἣν καὶ ἐπέμενε, καὶ τὸ περιώνυμον ἑβδομον ἄρθρον, καθ' ὃ «μόνον ξένοι ἔχοντες χριστιανικὰ ὀνόματα δύνανται νὰ τύχωσι πολιτογραφήσεως». Ὁ δὲ Μπρατιάνου καὶ ὁ Ῥωσέττης, οἱ δύο ριζοσπάσται ὑπουργοὶ τοῦ πρώτου ὑπουργείου τοῦ νέου ἡγεμόνος, συγκροτουμένου ἐκ τε Λευκῶν καὶ ἐξ Ἑρυθρῶν, εἶχον προτείνει τὴν διάταξιν, καθ' ἣν

ἡ «θρησκεία δὲν εἶνε κώλυμα τῆς πολιτογραφήσεως ἐν Ῥωμανίᾳ», καὶ εἶχον ὑποσχεθῇ τὴν ψήφισιν εἰδικοῦ νόμου χάριν πολιτογραφήσεως τῶν Ἰουδαίων. Ἀλλ' ἡ πρότασις αὕτη ἐξήγειρε θύελλαν ἀγανακτήσεως παρὰ τοῖς Μολδαβοῖς πληρεξουσίοις. Ἀντισημίτης δημοσιογράφος ἐξηρέθισε τὸν ὄχλον τοῦ Βουκουρεστίου ἐναντίον τοῦ ὑπουργείου· ἡ συναγωγή τῆς πρωτευούσης κατεστράφη, καὶ τὸ ἔβδομον ἄρθρον ἀντικατέστησε τὸ ἀρχικὸν σχέδιον. Οὕτως ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τῆς ἡγεμονίας αὐτοῦ ὁ Κάρολος ἔλαβε πείραν τῶν ἐν Μολδαβίᾳ ἐναντίον τῶν Ἰουδαίων αἰσθημάτων. Ἡ δὲ ὑπ' αὐτοῦ ἀνοικοδόμησις τῆς συναγωγῆς δι' ἰδίων χρημάτων δὲν ἱκανοποίησε τὰς ἰσχυρὰς ἰουδαϊκὰς κοινότητας τῆς Ἑσπερίας. Τῷ 1867 ὁ Μπρατιάνου, ἀποστὰς τοῦ ἀνεξιθρήσκου αὐτοῦ προγράμματος, ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν ὑποστήριξιν τῶν Μολδαβῶν χάριν τῆς ἀναδιοργανώσεως τοῦ στρατοῦ, ἐπανέφερεν εἰς τὴν ζωὴν τὴν κατὰ τὸν χρόνον τῆς ῥωσικῆς κηδεμονίας ἐνέργειαν ἐναντίον Ἰουδαίων καπῆλων καὶ μισθωτῶν, ἐπισύρων οὕτω καθ' ἑαυτοῦ τὰς διαμαρτυρίας τῶν κυβερνήσεων τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας. Τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος τριᾶκοντα καὶ εἰς Μολδαβοὶ βουλευταὶ ἔγειναν εἰσηγηταὶ ἔτι αὐστηροτέρου μέτρου ἐναντίον τῶν Ἰουδαίων, ἀπαγορεύοντος καθ' ὁλοκληρίαν τὴν διαμονὴν αὐτῶν ἐκτὸς τῶν πόλεων, τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀπόκτησιν ἀκινήτου περιουσίας καὶ τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀποδοχὴν δημοσίων ἢ δημοτικῶν συμβολαίων. Ἦρχισε τότε ἡ ἀπέλασις τῶν Ἰουδαίων καπῆλων, καὶ ἐπηκολούθησαν ἀντισημιτικαὶ στάσεις· ὁ σὺρ Μωϋσῆς Μοντεφιόρε ἐπεσκέφθη τὸ Βουκουρέστιον, καὶ ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις τῷ 1868 καὶ τῷ 1872 κατηγόρησε τὴν Ῥωμανίαν ἐπὶ παραβάσει τοῦ τεσσαρακοστοῦ ἔκτου ἁρθρου τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων, δι' οὗ ἐκηρύσσοντο «ἅπαντες οἱ Μολδαβοὶ καὶ οἱ Βλάχοι ἴσοι ἐνώπιον τοῦ νόμου». Καθ' ἃ ἔγραφεν ὁ πατὴρ τοῦ ἡγεμόνος, «τὸ ἰουδαϊκὸν ζήτημα εἶνε μὴ μου ἄπτον, ἐπειδὴ οἱ Ἰουδαῖοι ἔχουσι χρῆμα καὶ ὅλον τὸν τύπον». Μετὰ δέκα δ' ἔτη ἡ συνθήκη τοῦ Βερολίνου καὶ πάλιν ἐπέβαλεν εἰς τοὺς Ῥωμάνους τὸ τραχὺ τοῦτο γεγονός.

Ψηφισθέντος δὲ τοῦ συντάγματος, πρῶτον ζήτημα ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τοῦ ἐπικυριάρχου ἀναγνώρισις τοῦ ἡγεμόνος. Δι' ἄνδρα ἀνήκοντα εἰς τὸν οἶκον τῶν Χοεντσόλλερν ἡ καθομολόγησις ὑποτελείας εἶχε τι τὸ ἰδιαζόντως ἀποκρουστικόν· πράγματι δὲ ἡ ὑπαρξὶς τοιοῦτου δεσμοῦ εἶχεν ὑπάρξει εἰς τῶν λόγων, δι' οὓς ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας Γουλιέλμος εἶχεν ἀντιταχθῇ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ συγγενοῦς

αὐτοῦ ἀποδοχὴν τοῦ θρόνου. Ἀλλὰ, καίπερ ἔχων ἤδη τὴν ἀπόφασιν νὰποκόψῃ ἐν πρώτῃ εὐνοϊκῇ εὐκαιρίᾳ τὸν τελευταῖον δεσμόν τὸν συνδέοντα αὐτὸν πρὸς τὴν Τουρκίαν, ἠναγκάσθη ὁ ἡγεμὼν ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸ καθεστῶς. Χάρις δ' εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἰωάννου Γκίκα, ὅστις, ἅτε προϋπάρχας ἡγεμὼν τῆς Σάμου, ἦτο ἀγαπητὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ σουλτᾶνος ἐπείσθη νὰ δε-

Κάρολος

ἡγεμὼν καὶ νῦν βασιλεὺς τῆς Ῥωμανίας.

χθῇ τὸν Κάρολον, καὶ, διαρκούσης τῆς ἀκροάσεως, ὁ ἀγέρωχος ὑποτελὴς ἠγωνίσθη νὰ συμπεριφερθῇ μεθ' ὑποκρίσεως τοῦτο μὲν περισωζούσης τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ἀξιοπρέπειαν, τοῦτο δὲ διδασκούμενης τὸν ἐπικυρίαρχον, ὅτι εἶχον παρέλθει αἱ ἡμέραι τῆς ταπεινώσεως τῶν Φαναριωτῶν. Τῇ δὲ 12 Ὀκτωβρίου ἔλαβε τὸ φιρμάνιον τὸ ἐπικυροῦν τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ, δι' οὗ ἀνεγνωρίζετο ὡς κληρονομικὸς ἡγεμὼν τῶν «ἡνωμένων Ἡγεμονιῶν», ὡς οἱ Τούρκοι ἠρέσκοντο ἀκόμη καλοῦντες τὴν Ῥωμανίαν, μετὰ τοῦ δικαιώματος τῆς ἐκκοπῆς ἰδίου νομίσματος, ἀλλ' ἄνευ τοῦ δικαιώματος τοῦ συνάπτειν ἰδίας συνθήκας ἢ τοῦ ἀπονέμειν παράσημα. Καὶ ὁ μὲν ἐνιαύσιος φόρος ἔμελλε ναῦξηθῇ, ὁ δὲ στρατὸς δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπερ-

βαίνῃ τριάκοντα χιλιάδας ἀνδρῶν. Οὕτως ἕξ μῆνες εἶχον ἀρκέσει, ὅπως κανονισθῇ ἡ ἀνώμαλος θέσις τοῦ ἡγεμόνος.

Ἀλλ' οὐχ ἦττον τὰ κατὰ τὸν Κάρολον ἦσαν ἐπὶ μακρὸν ἀδέβαια ἐν τῇ θετῇ αὐτοῦ πατρίδι. Καίτοι οἱ πρότεροι ὀσποδᾶροι, ὁ Μπιμπέσκου, ὁ Μιχαὴλ Στούριτζας καὶ ὁ Στιρμπέγιου, ἀνεγνώρισαν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, αἱ πρῶται γενικαὶ ἐκλογαὶ ἀπέδειξαν, ὅτι αἱ φατρίαι τοῦ Κούζα καὶ τῶν ἀνθενωτικῶν ἦσαν ἀκόμη ἰσχυραὶ ἐν Μολδαβίᾳ,

ἐπειδὴ τὸ ἐν τρίτον τῶν νέων βουλευτῶν εἶχεν ἐκλεχθῇ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ προγράμματος τῶν κομμάτων ἐκείνων. Ἦδη ἐπιτροπεία ἀξιωματικῶν εἶχε πειραθῇ νὰ δοκιμάσῃ αὐτὸν, παρακαλέσασα, ὅπως ἀπαλλαγῶσι πάσης καταδιώξεως ἐπὶ παραβάσει τῆς πειθαρχίας οἱ συστρατιῶται αὐτῶν οἱ καταλύσαντες τὸν προκάτοχον τοῦ Καρόλου. Τῷ δὲ 1870 ὁ Κούζας ἐξελέχθη ὡς βουλευτῆς, καὶ ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις προσήνεγκεν εἰς αὐτὸν τὴν ὑποστήριξιν αὐτῆς πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ θρόνου· ἀλλ' ὁ φιλόπατρις Ῥωμᾶνος ἀπέκρουσεν ὑπερφηφάνως τὴν πρότασιν ταύτην, μὴ δεχθεὶς νὰ ὀφείλῃ τὴν παλινόστησιν αὐτοῦ εἰς ξένην ἐπέμβασιν. Ὁ Ναπολέων Γ' εἶχε ταχέως μετανοήσει διὰ τὴν σύμπραξιν αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀνάρρησιν Πρώσσου ἡγεμόνος παρὰ τὸν κάτω Δούναβιν. Ἡ μὲν ἐν Σαδόβα νίκη τῶν Πρώσσων εἶχεν ἀποκαλύψει εἰς αὐτὸν τὴν αὔξουσαν δύναμιν τῶν μελλόντων αὐτοῦ ἀντιπάλων· ὁ δ' ἐκπρωσσισμός τοῦ Ῥωμανικοῦ στρατοῦ, οὗ ἡ διοργάνωσις ἦτο ἀνατεθειμένη πρότερον εἰς γαλλικὴν στρατιωτικὴν ἀποστολὴν, ἔπεισεν αὐτὸν, ὅτι εἶχεν ἀρχίσει φθίνουσα ἡ γαλλικὴ ἐπίδρασις ἐπὶ «τὴν μικρὰν λατινικὴν ἀδελφὴν». Κατὰ δὲ τὴν συνέντευξιν, ἣν ἔσχε τῷ 1867 ἐν Σαλτσβούργῳ μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας Φραγκίσκου Ἰωσήφ, ἀνέζησεν ἡ γνώμη ἡ προταθεῖσα ἀμέσως μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Κούζα ὑπὸ τοῦ Νίγρα, τοῦ ἐν Παρισίοις πρέσβεως τῆς Ἰταλίας, καθ' ἣν ἡ Αὐστρία ὡς ἀντάλλαγμα τῆς ἀπωλείας τῆς Βενετίας ἔπρεπε νὰ καταλάβῃ τὴν Ῥωμανίαν. Συμφώνως πρὸς ταῦτα κατ' εἰσήγησιν τοῦ Βίσμαρκ ὁ ἡγεμὼν προσεκολλήθη εἰς τὴν Ῥωσίαν, καὶ ἐπειράθη νὰ καταπραῦνῃ τὸν θόρυβον τὸν κινήθοντα ἐν Οὐγγαρίᾳ ἐπὶ τῷ ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ Ῥωμανικῷ προσηλυτισμῷ. Ἀλλ' ἔνεκα τῆς μεταβολῆς ταύτης τοῦ ἐξωτερικοῦ πολιτικοῦ προγράμματος ὁ Κάρολος ἐστερήθη τῆς ὑποστηρίξεως τῶν Ἑρυθρῶν, οἵτινες παρέστησαν αὐτὸν ὡς ὄργανον τοῦ Βίσμαρκ, ἔτοιμον νὰ θυσιάσῃ τὰ συμφέροντα τῆς θετῆς πατρίδος εἰς τὰ τῆς γενετείρας. Καὶ ὁ μὲν ἐν ἔτει 1869 γάμος αὐτοῦ μετὰ τῆς πριγκιπίσσης τοῦ Wied Ἑλισάβετ κατέστησαν αὐτὸν πρὸς ὥραν καὶ πάλιν δημοφιλῇ. Ἀλλὰ στάσεις ἐξεργάγησαν ἐν τῇ ἐμπορικῇ πόλει Πλοεστίῳ, ἥτις ἐφρόνει ἀποκλειστικῶς τὰ τῶν Ἑρυθρῶν, καὶ ἀνεκαλύφθη συνωμοσία, εἰς ἣν ἦτο ἀναμειγμένη ἡ ἐθνοφυλακὴ. Κατὰ τὴν ὥραν δ' ἐκείνην ἡ ἔκρηξις τοῦ γαλλοπρωσσικοῦ πολέμου, προελθοῦσα ἐκ τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Καρόλου διὰ τὸν θρόνον τῆς Ἰσπανίας, κατέστησαν τὴν θέσιν αὐτοῦ ἔτι κρισιμωτέ-

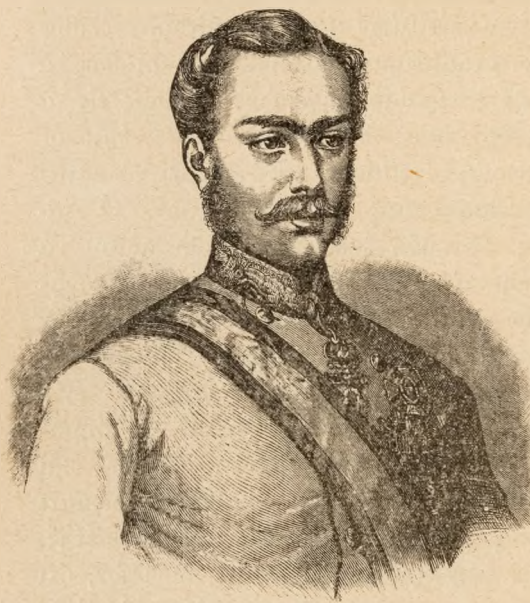
ραν. Αἱ συμπάθειαι τῶν Ῥωμάνων καὶ τοῦ ξένου αὐτῶν ἡγεμόνος ἦσαν ἐκ διαμέτρου ἀντίθετοι· ἐκεῖνοι μὲν, ἅτε ὄντες Λατίνοι, ἠύχοντο ὑπὲρ τῆς ἐπιτυχίας τῶν Γάλλων, οὗτος δὲ, ἅτε προὑπάρξας Πρῶσπος ἀξιωματικὸς, ἦτο ψυχῇ καὶ σώματι ὑπέρμαχος τῶν ἀρχαίων αὐτοῦ κατὰ τὸν δανικὸν πόλεμον συναγωνιστῶν.

Ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις ὡμολόγησε τὴν πρόθεσιν αὐτῆς νὰ μεταχειρισθῇ αὐτὸν ὡς ἐχθρόν· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς αὐτοῦ ἐδήλωσεν, ὅτι τὰ συμφέροντα καὶ αἱ συμπάθειαι τῆς Ῥωμανίας ἦσαν ὑπὲρ τῆς Γαλλίας. Οἱ Ἑρυθροὶ μόνον τὸ ἄγγευμα ἥτις τινὸς προσεδόκων, ὅπως κηρύξωσι τὴν δημοκρατίαν ἐν Πλοεστίῳ. Ἄλλ' αἱ εἰδήσεις τῶν πρωσσικῶν νικῶν, ἡ φυλάκισις τῶν ἡγετῶν τῶν Ἑρυθρῶν καὶ ἡ γέννησις περιγικίσεως κατεπράυνάν πως τὴν ταραχὴν. Ἄλλ' οἱ συνωμότηι ἀπελύθησαν, καὶ τὰ σκάνδαλα τὰ προκληθέντα ἐκ τῆς παραχωρήσεως τῆς κατασκευῆς τῶν ῥωμανικῶν σιδηροδρόμων εἰς τὸν Πρῶσπον Strousberg ἤγαγον εἰς νέαν καταβολὴν κατὰ τοῦ Πρώσσου ἡγεμόνος. Πρῶτον αὐτοῦ μέλημα εἶχεν ὑπάρξει, καθ' ἃ ἔγραφεν αὐτὸς, ἡ ἀνάπτυξις «τῆς ὕλικῆς εὐημερίας τῶν πλουσίως πεπρωκισμένων ἐκείνων γαιῶν», καὶ εἶχε «λάβει ὡς βάσιν» τοῦ ἔργου τούτου «τὴν κατασκευὴν δικτύου ὁδῶν καὶ σιδηροδρόμων». Διὸ εἶχεν ἀποδεχθῇ μεθ' ὑπερβολικοῦ ἴσως ζήλου καὶ ὑπεράγαν ἀνεπαρκοῦς γνώσεως τῶν οἰκονομικῶν καὶ τεχνικῶν λεπτομερειῶν τὰ σχέδια τοῦ Πρώσσου, τοῦ κληθέντος βασιλέως τῶν σιδηροδρόμων. Ἡ δὲ ἄρνησις τούτου, ὅπως πληρωθῇ τὸ τοκομερίδιον τοῦ Ἰανουαρίου 1871, ἦτο πλῆγμα οὐ μόνον τῶν μετόχων, οἵτινες ἦσαν ὡς τὸ πλεῖστον Πρῶσσοι, πεισθέντες νὰ μετάσχωσι τῆς ἐπιχειρήσεως ἔνεκα τῆς ἀσφαλείας τῆς παρεχομένης ἐκ τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ παρουσίας Πρώσσου διαχειριστοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἡγεμόνος, καθ' ὅτι ὁ Βίσμαρκ ἀπήτησε παρὰ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ νὰ πληρώσῃ τὸν τόκον ἀντὶ τοῦ μὴ τηρήσαντος τὰς ὑποχρεώσεις αὐτοῦ ἐργολάβου. Τὸ γεγονὸς, ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος διορισθεὶς ἐπίτροπος τῶν ῥωμανικῶν σιδηροδρόμων εἶχε πρότερον ὑπηρετήσῃ παρὰ τοῖς Χοεντσόλλερν, ἡρμηνεύετο ὑπὸ τῆς ἀντιπολιτεύσεως ὡς ἀπόδειξις κερδοσκοπικῆς καπηλείας, καὶ ὁ ἡγεμὼν, ὅστις εἶχεν ἤδη ἐκφράσει ἔν τινι πρὸς τὰς δυνάμεις ἐγκυκλίῳ τὴν ἀνικανότητά αὐτοῦ, ὅπως ἐξακολουθήσῃ ἐπὶ μακρότερον χρόνον ἀνθιστάμενος πρὸς τὰ φατριαστικά πάθη, ἐξέχυσεν ἔτι μᾶλλον τὴν πικρίαν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἐν ἐπιστολῇ σταλείσῃ πρὸς τινὰ ἀνταποκριτὴν καὶ δημοσιευθεῖσῃ ἐν

γερμανικῶ περιδικῶ¹. Καί τις μὲν τῶν ἐπιφανῶν Ῥωμάνων πολιτευτῶν ἐδήλωσεν, ὅτι τὴν ὥραν ἐκείνην ὁ ἡγεμὼν «οὐδὲ ἓνα εἶχεν ἐν τῇ χώρᾳ ὑπὲρ αὐτοῦ», ὁ δ' ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ποιούμενος λόγον περὶ τουρκικῆς ἐπιτροπείας ἐν ταῖς ἠνωμέναις Ἡγεμονίαις. Εἰς τὸ ἀκρότατον δὲ σημεῖον τοῦ κινδύνου ἔφθασαν τὰ πράγματα τῇ 10 Μαρτίου τοῦ 1871, ὅτε ἡ γερμανικὴ ἐν Βουκουρεστίῳ παροικία, συναθροισθεῖσα ἐν τινι συμποσίῳ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ γενικοῦ προξένου τῆς βορείου Γερμανίας χάριν ἑορτασμοῦ τῶν γενεθλίων τοῦ αὐτοκράτορος, ἐλιθοβολήθη ὑπὸ τοῦ ὄχλου, τῆς ἀστυνομίας παρακολουθούσης ἀπαθῶς τὰ τελούμενα. Τὴν δὲ πρωίαν τῆς ὑστεραίας ὁ ἡγεμὼν, μηνύσας εἰς τὰ δύο μέλη τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως τοῦ 1866, τὰ τότε εὐρισκόμενα ἐν τῇ πρωτευούσῃ, ἐγνώρισεν εἰς αὐτὰ, ὅτι ἐπεθύμει νὰ καθέσθῃ τὴν ἐντολὴν τὴν ἀνατεθεῖσαν αὐτῷ πρὸ πέντε ἐτῶν. Ὁ Λάσκαρις Καταρτιζῆς, ὁ ἕτερος τῶν δύο ἐκείνων, ἐδεήθη αὐτοῦ νὰ φεισθῇ τῆς χώρας, καὶ ἀνέλαβε τὴν εὐθύνην νὰ σχηματίσῃ ὑπουργεῖον. Ὁ δ' ἡγεμὼν συνήνεσε, καὶ τὸ μεσονύκτιον ὁ ἀρχηγὸς τῶν συντηρητικῶν ἠδυνήθη νὰ αναγγεῖλῃ τὸν σχηματισμὸν ὑπουργείου εὐθαρσῶν ἀνδρῶν, ὅπερ κατώρθωσε νὰ μείνῃ ἐν τῇ ἀρχῇ ἐπὶ πέντε ἔτη, γεγονὸς ἄγνωστον μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐν τῷ δημοσίῳ βίῳ τῆς Ῥωμανίας. Ἡ ἀντιπολιτευομένη βουλὴ διελύθη, καὶ εὐπειθῆς πλειονοψηφία ἐπετεύχθη ἐν τῷ νέῳ νομοθετικῷ σώματι δι' «ἠθικῆς πειθοῦς» κατὰ τὰς προσεχεῖς ἐκλογάς· ὁ δὲ Ῥωσέτης, ὁ ἐκδότης τῆς ἀντιδυναστικῆς ἐφημερίδος *Romanul*, συνιδὼν, ὅτι εἶχε παρέλθει ἡ εὐκαιρία στασιαστικῆς ἐνεργείας, ἀπῆλθεν εἰς Γαλλίαν, τὸ ἄσυλον ἀπάντων τῶν ἀργούντων Ῥωμάνων πολιτευτῶν, εἴτε ἡγεμόνων ἢ μὴ ἐστεμμένων δημαγωγῶν. Ἡ κρίσις εἶχε παρέλθει, καὶ ὁ ἡγεμὼν παρετήρησε μετ' εὐχαριστήσεως, ὅτι οἱ ἰσχυρότατοι τῶν ὑποστηρικτῶν αὐτοῦ ἦσαν ἀκριβῶς ἐκεῖνοι, ὅσοι εἶχον ὑποστηρίξει τὸν προκάτοχον αὐτοῦ, ἄνδρες ἀρχῶν, πιστεύοντες εἰς τὴν ἀσφάλειαν, ἣν ἐπιφέρει ἡ μοναρχία καὶ ἀνεξαρτήτως τοῦ προσώπου τοῦ μονάρχου. Τὴν κυριωτάτην δ' ἀμηχανίαν ἐπέφερε πλεον εἰς αὐτὸν ὁ πρόην αὐτοῦ φίλος Βίσμαρκ, οὗ ἡ πρόσκλησις πρὸς τὴν Πύλην, ὅπως ἀναγκάσῃ τὸν ὑπῆκοον αὐτῆς νὰ ποδεχθῇ τὰς ἀξιώσεις τῶν Πρώσων μετόχων τῶν σιδηροδρόμων, τραυματιζομένου οὕτω

¹ Aus dem Leben Tόμ. Β' σ. 270.

τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος τῶν Ῥωμάνων ἐν τῷ εὐαισθητοτάτῳ σημείῳ αὐτοῦ, εἰς οὐδὲν ἄλλο συνετέλεσεν ἢ εἰς τὴν αὕξησιν τοῦ μίσους ἐναντίον τῶν Πρώσσω· ἄλλ' ἐπετεύχθη ὅμως συμφωνία διὰ μεσολαβήσεως τῆς Αὐστρίας. Ἀπὸ τοῦ διαθήματος τούτου ἄρχονται καλλιτέραι σχέσεις τῆς Ῥωμανίας μετὰ τῆς δυναδικῆς μοναρχίας, ὧν πρῶτος καρπὸς ὑπῆρξεν ἡ ἐμπορικὴ συνθήκη ἡ ὑπογραφεῖσα κατὰ τῷ 1875, τὸ ἔτος τῆς ἑκατονταετηρίδος τῆς ὑπὸ τῆς Αὐστρίας προς-

Φραγκῖσκος Ἰωσήφ Α'
αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας.

αορήσεως τῆς ῥωμανικῆς Μπουκοβίνας. Ἀλλ' ἡ πρᾶξις αὕτη δυσηρέστησε τὴν τε Πύλιν, ἣτις ἠρνήθη τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀξιώσεως τοῦ ὑποτελοῦς ἡγεμόνος περὶ συνομολογήσεως διεθνῶν συνθηκῶν, καὶ τὸν συνασπισμὸν τῶν ἡγετῶν τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ὧν τινες μὲν ἦσαν βίαιοι ἀντίπαλοι τῆς Αὐστρίας καὶ Οὐγγαρίας, πάντες δὲ διψαλέοι ἐρασταὶ τῆς ἀρχῆς μετὰ πενταετῇ ἀποχὴν ἀπ' αὐτῆς. Ἐκ νέου τότε προσεβλήθη ὁ θρόνος, καὶ ἐφέρετο ἡ φήμη τοῦ ὀνόματος συνταγματάρχου τινὸς Νταβί-

για, εἰς ὃν εἶχε προσφερθῇ ἡ ἀρχή. Τότε ἐπῆλθεν ἡ ἐπανάστασις τῆς Ἑρζεγοβίνης, συνεπιφέρουσα τὴν ἀναβίωσιν τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος ἐκείνην, ἣτις ἔμελλε νὰ πολήξῃ εἰς τὴν ἀνάδειξιν τῆς Ῥωμανίας ὡς ἀνεξαρτήτου βασιλείου.

Ἡ γείτων ἡγεμονία τῆς Σερβίας, ἥς τὴν φιλίαν περιεῖπεν ἐπιμελῶς ὁ ἡγεμὼν Κάρολος, εἶχε σπουδαίως προβῇ πρὸς τὰ πρόσω ἐν τῇ ἐπιδιώξει τῆς ἀνεξαρτησίας. Ὁ ἡγεμὼν τῶν Σέρβων Μιχαὴλ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀποχώρησιν τῶν τουρκικῶν φρουρῶν ἀπὸ τῶν ἐν Σερβίᾳ φρουρίων, ἅτινα οἱ Τοῦρκοι κατεῖχον ἀκόμη μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1862 κατάστασιν τῶν πραγμάτων. Ἐν ᾧ δ' ἐκεῖνος κατέβαλλε

τὰς δεούσας ἐνεργείας ἐν αὐτῇ τῇ Σερβίᾳ χάριν βελτιώσεως τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ, ἡ ἡγεμόνη Ἰουλία καὶ ὁ Φίλιππος Χρηστίτης ἐστάλησαν εἰς τὸ Λονδίνον, ὅπως ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τὴν ἐν Ἀγγλίᾳ κοινὴν γνώμην, ἣτις μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχεν ἐχθρικῶς πρὸς τὴν Σερβίαν. Εὐνοϊκοὶ λόγοι ἐν τῷ κοινοβουλίῳ ὑπὸ τοῦ Κόβδεν καὶ τοῦ Γρέγορυ, βουλευτοῦ ἔχοντος μέγα ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος, καὶ ἡ ἐπίθεσις ἐναντίον τοῦ ἡγεμόνος Μιχαὴλ ὑπὸ τοῦ Ἑωθινοῦ Ταχυδρόμου (Morning Post) ἐφείλκυσαν τὴν προσοχὴν εἰς τὸ σερβικὸν ζήτημα, καὶ διὰ τῆς ἐπακολουθησάσης ἀποστολῆς τοῦ Σέρβου διπλωμάτου Μαρίγκοβιτς εἰς Λονδίνον ἐπετεύχθη δῆλωσις τοῦ Κλάρενδων, καθ' ἣν ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις δὲν θὰ εἶχεν ἀντίρρησην, ὅπως τὰ ὑπολειπόμενα φρούρια περιέλθωσιν εἰς τοὺς Σέρβους ἐπὶ τῷ ὅρῳ συναινέσεως τῆς Πύλης. Ἡ δ' ἐκπτώσις τῆς δυνάμεως τῆς Αὐστρίας, ἡ προελθοῦσα ἐκ τῆς ἐν ἔτει 1866 νίκης τῶν Πρώσων, καὶ ἡ ἐπανάστασις τῆς Κρήτης ἦσαν ἐπωφελεῖς εἰς τε τὴν Σερβίαν καὶ εἰς τὴν Ῥωμανίαν, καὶ ἐπῆλθεν ἀνταλλαγὴ γραμμάτων μεταξὺ τοῦ Ῥίσιτς καὶ τοῦ Κουμουνδούρου χάριν συνομολογήσεως συμμαχίας σερβοελληνικῆς. Καίτοι δὲ οὔτε ὁ βασιλεὺς Γεώργιος οὔτε τὸ ὑπουργεῖον Βούλγαρη ἐθεώρουν ἐπιθυμητὴν τοιαύτην συμμαχίαν, ἡ ἐνδεχομένη τοιαύτη γενικὴ ἐξέγερσις τῶν λαῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου ἐθορύβησε τὴν Ῥωσίαν καὶ τὴν Γαλλίαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὑπερίσχυσαν τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ἀγγλίας ἐν τῷ ζητήματι τῆς ἀξιώσεως τοῦ Μιχαὴλ περὶ ἐκκένωσης τῶν ὑπολειπομένων ἐν Σερβίᾳ φρουρίων. Ἡ δὲ ἀπόφασις, καθ' ἣ καὶ ἐν τοῖς πλείστοις σερβικοῖς ζητήμασιν, ἐξηρτᾶτο πρᾶγματι ἐκ τῆς Αὐστρίας, καὶ ὁ τότε διευθύνων τὰ τῆς αὐστριακῆς πολιτικῆς Μπόϋστ, ἐπιθυμῶν νὰ παράσχη εἰς τὴν Αὐστρίαν ἡσυχίαν μετὰ τὴν πρόσφατον αὐτῆς ἐν Σαδόβα ἦταν, ἐθεώρησεν, ὅτι ἡ κατοχὴ τοῦ Βελιγραδίου ὑπὸ τῶν Σέρβων δὲν θὰ ἐπέφερεν ἀπειλὴν τῶν αὐστριακῶν συμφερόντων. Καὶ ὁ μὲν Μιχαὴλ ἐβεβαίωσε τὴν Πύλιν, ὅτι Σερβία ἠὺχαριστημένη θὰ ἦτο διὰ τὴν τουρκικὴν αὐτοκρατορίαν ἄμυνα καλλιτέρα τῶν παρὰ τὸν Σᾶον καὶ Δούναβιν φρουρίων· ὁ δὲ Στάνλεϋ ἀπεφάνθη πλανώμενος, καθ' ὃ ἀπέδειξεν ἡ ἱστορία τῶν ἐπακολούθων ἐτῶν, ὅτι Σερβία ἐλευθέρα ἔμελλε πιθανῶς ἐλάχιστα νὰ φροντίσῃ περὶ τοῦ τρόπου τῆς κυβερνήσεως τῶν Βοσνίων ἢ τῶν Βουλγάρων, προσέθηκε δὲ, ὅτι ἡ τουρκικὴ τιμὴ θὰ ἐσώζετο διὰ τῆς ἀπλῆς διατηρήσεως τῆς τουρκικῆς σημαίας

ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ Βελιγραδίου. Οὕτω δ' ἐγκαταλειφθεῖσα καὶ ὑπὸ τῆς Αὐστρίας καὶ ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας ἡ Πύλη ὑπεχώρησε καὶ τῇ 19 Φεβρουαρίου 1867 συγκατένευσεν, ὅπως ἐμπιστευθῇ τὴν φύλαξιν τῶν φρουρίων εἰς τὸν Μιχαήλ, ἀπομακρύνουσα τελείως τὰς τουρκικὰς φρουρὰς ἐπὶ τῷ ὄρῳ, ὅπως ἀμφοτέραι αἱ σημαῖαι, ἢ τε τουρκικὴ καὶ ἡ σερβικὴ, κυματίζωσιν ἐπὶ τῶν ἐρυμάτων. Τότε ὁ Μιχαήλ ἐπεσκέφθη τὸν ἐπικυρίαρχον, τῇ δὲ 6 Ἀπριλίου παρεδόθησαν αἱ κλεῖδες τῶν φρουρίων εἰς τὰς σερβικὰς ἀρχάς, καὶ τῇ 24 Ἀπριλίου ὁ τελευταῖος Τοῦρκος στρατιώτης ἐγκατέλιπε τὸ σερβικὸν ἔδαφος. Ἐκτοτε τὸ Βελιγράδιον ἔπαυσεν ἔχον πλέον τὴν ὄψιν πόλεως τουρκικῆς, ἐξαιρουμένου ἑνὸς μόνου τζαμίου· καὶ αὕτη δὲ ἡ πύλη τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατηδαφίσθη τῷ 1867.

Καὶ ἡ μὲν σύνεσις τοῦ Μιχαήλ παρέσχεν ἐπιφανῇ ὑπηρεσίαν εἰς τὴν Σερβίαν, ἀλλ' οὐχ ἥττον δυσηρέστησε τοὺς ἱταμοὺς πολιτευτὰς, ὅσοι, καθ' ἃ ὁ Γκαρασάνιν, ὠνειροπόλουν τὴν συγκρότησιν βαλκανικῆς ὁμοσπονδίας καὶ ἐθεώρουν τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποδημίαν αὐτοῦ ὡς πρᾶξιν δουλοπρεπῇ. Μεγάλα σχέδια ἐκυκλοφόρουν ἐν Βελιγραδίῳ· οἱ Μωαμεθανοὶ Σέρβοι τῆς Βοσνίας ὑπισχνοῦντο οὐδτερότητα ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ὁ σερβικὸς στρατὸς ἤθελεν εἰσελάσει εἰς τὴν χώραν αὐτῶν, ἂν μόνον ἤθελε φεισθῇ τῶν ἀγρῶν καὶ τῆς πίστεως αὐτῶν· ὁ δὲ Μιχαήλ ἐπεσκέφθη τὴν Ῥωμανίαν καὶ ὑπέγραψε συνθήκας συμμαχίας μετὰ τοῦ ἡγεμόνος Καρόλου καὶ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Μαυροβουνίου Νικολάου· ὠμολογήθη δὲ σύμβαισις μετὰ τοῦ βουλγαρικοῦ κομιτάτου, οὗ ἔδρα ἦτο τὸ Βουκουρέστιον, χάριν τῆς παλιγγενεσίας τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους. Ἀλλ' ἡ παῦσις τοῦ Γκαρασάνιν ἐνέδειξεν, ὅτι ὁ Μιχαήλ δὲν ἦτο διατεθειμένος νὰ προχωρήσῃ ἐπὶ τοσοῦτον ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πολιτικῇ, ὅσον ὁ πρωθυπουργὸς αὐτοῦ, ἐν ᾧ τὴν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ αὐτοῦ διοίκησιν ἐχαράκτήριζον ὡς ὑπεράγαν αὐταρχικὴν οἱ θαυμασταὶ κοινοβουλευτικῶν θεσμῶν οἱ θορυβωδῶς ἀπαιτοῦντες νέον σύνταγμα. Τὴν δὲ κατὰ τοῦ ἡγεμόνος ἀντιπολίτευσιν αὐτῶν ὑπέτρεφεν ἡ *Ὀμλαδίν*α (Νεότης), μυστικὴ εἰσαίρεσις, ἰδρυθεῖσα τὸ κατ' ἀρχὰς χάριν φιλολογικῶν σκοπῶν ὑπὸ ὁμάδος Σέρβων σπουδαστῶν ἐν Πρεσβούργῳ τῆς Οὐγγαρίας, ἣτις ὑπερεμάχει τῆς ἐνώσεως καὶ ἀνεξαρτησίας τοῦ σερβικοῦ ἔθνους καὶ διεξῆγεν ἐκ τοῦ Νόυζατς τῆς Νοτίου Οὐγγαρίας δημοσιογραφικὸν προσηλυτισμὸν, ἀποβάντα ἔτι μᾶλλον σφοδρὸν μετὰ τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς συνελέουσας αὐτῆς ἐν Βελιγραδίῳ

τῷ 1867. Εἰς τοὺς ἐχθροὺς δὲ τούτους προσετέθη ἡ ἐξόριστος δυναστεία, ζῶσα καὶ σκευωροῦσα ἐν τῇ γείτονι δυναδικῇ μοναρχίᾳ ἐναντίον ἡγεμόνος, ὅστις, καθ' ἃ ὁ Κούζας ἐν Ῥωμανίᾳ καὶ ὁ Ὅθων ἐν Ἑλλάδι, δὲν εἶχε νόμιμον κληρονόμον τοῦ θρόνου. Προφρόνως δὲ μεριμνῶν περὶ τούτου ὁ Μιχαήλ, ὅστις εἶχε διαξευχθῇ ἀπὸ τῆς εὐπαιδεύτου συζύγου, παρεσκευάζετο νὰ προβῇ εἰς δεύτερον γάμον μετὰ τῆς ἐξαδέλφης Αἰκατερίνης Κωνσταντίνοβιτς.

Ἐν τῷ δὲ περιεπάτει μετὰ τῆς μνηστῆς καὶ τῆς μητρὸς αὐτῆς Ἀγκας ἐν τῷ ἄλσει τοῦ Troptchider τῇ 29 Μαΐου 1868, ὅπου πρὸ τριῶν ἐτῶν εἶχε πανηγυρίσει τὴν ἐπέτειον τῆς νίκης τοῦ Τακόβου, τρεῖς ἄνδρες ἐπυροβόλησαν αὐτὸν καὶ τὰς μετ' αὐτοῦ κυρίας. Καὶ ὁ μὲν Μιχαήλ ἔπεσε νεκρὸς εἰς τὴν γῆν, ἡ δὲ Ἀγκα ἐφονεύθη καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτῆς ἐτραυματίσθη. Ἄλλ' οἱ φονεῖς, δεσμῶται τῆς γείτονος φυλακῆς, ἦσαν ἀπλῶς τὰ ὄργανα ἰσχυροτέρων ἠθικῶν αὐτουργῶν. Καὶ ἡ μὲν κοινὴ γνώμη ὑπέλαβε τὸν οἶκον τοῦ Καραγεώργιβιτς ὡς ὑπεύθυνον ἐπὶ τῷ θηριώδει ἐκείνῳ φόνῳ τοῦ ἀρίστου τῶν ἡγεμόνων, ὃν ἔσχε ποτὲ ἡ Σερβία· ὁ δὲ δημόσιος κατήγορος κατήγγειλε τὸν Ἀλέξανδρον, καὶ οἱ πολιτευταὶ τὴν φιλοδοξωτέραν αὐτοῦ σύζυγον Περσίδαν, ἐνεργοῦσαν, καθ' ἃ ὑπετέθη, ἐν τῷ συμφέροντι τοῦ υἱοῦ Πέτρου, τοῦ νῦν βασιλέως τῆς Σερβίας. Ἄλλοι δ' ἐπίστευσαν, ὅτι τὸν φόνον ἐσχέδιασεν ὁ Ῥαδοβάνοβιτς, ὁ διευθυντὴς τῶν ὑποθέσεων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν Βελιγραδίῳ, προςδοκῶν, ὅτι διὰ συμβολαίου, συνταχθέντος ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὑπογραφέντος ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος Πέτρου, ἔμελλε νὰ γείνη ἰσχυρὸς, προστατευόμενος ὑπὸ τοῦ νεαροῦ

Ὅθων καὶ Ἀμαλία ἐν Βαυαρίᾳ.

ἡγεμόνων, ὃν ἔσχε ποτὲ ἡ Σερβία· ὁ δὲ δημόσιος κατήγορος κατήγγειλε τὸν Ἀλέξανδρον, καὶ οἱ πολιτευταὶ τὴν φιλοδοξωτέραν αὐτοῦ σύζυγον Περσίδαν, ἐνεργοῦσαν, καθ' ἃ ὑπετέθη, ἐν τῷ συμφέροντι τοῦ υἱοῦ Πέτρου, τοῦ νῦν βασιλέως τῆς Σερβίας. Ἄλλοι δ' ἐπίστευσαν, ὅτι τὸν φόνον ἐσχέδιασεν ὁ Ῥαδοβάνοβιτς, ὁ διευθυντὴς τῶν ὑποθέσεων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν Βελιγραδίῳ, προςδοκῶν, ὅτι διὰ συμβολαίου, συνταχθέντος ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὑπογραφέντος ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος Πέτρου, ἔμελλε νὰ γείνη ἰσχυρὸς, προστατευόμενος ὑπὸ τοῦ νεαροῦ

μνηστῆρος τοῦ θρόνου, ἀνερχομένου εἰς τὴν ἀρχὴν, καὶ νὰ διανείμῃ οὕτω τὰ ἐκ τῆς παντοδυναμίας αὐτοῦ λάφυρα εἰς τὸν ἴδιον οἶκον καὶ εἰς τοὺς φίλους. Ἄλλ' ἡ συνωμοσία κατὰ τὸ ἥμισυ μόνον ἐπέ-
 τυχε. Καὶ δὴ ὁ πρῶν πρωθυπουργὸς Γκαρασάνιν, ὅστις παρέτυχεν,
 ἐπωφελούμενος τὸν καθαρὸν αἶρα τοῦ Tobtchider, προσέτρεξεν
 ἀκούσας τὰς κραυγὰς τοῦ ὑπασπιστοῦ τοῦ Μιχαήλ, καὶ ἔσπευσε μετὰ
 μεγάλης ἐτοιμότητος εἰς τὴν πόλιν, ὅπως γνωρίσῃ τὸ γεγονὸς εἰς
 τὰς ἀρχάς. Καθ' ὁδὸν δὲ συνήντησεν ἄμαξαν, ἧς ὁ τροχασμὸς καὶ
 οἱ ἐπιβάται ἐξήγειραν τὰς ὑπονοίας αὐτοῦ. Διατάξας δὲ τὴν σύλλη-
 ψιν αὐτῆς, προέλαβεν ἐπικοινωνίαν τῶν φονέων καὶ τῶν ἐν Βελι-
 γραδίῳ συνενόχων αὐτῶν. Τὸ ὑπουργεῖον καὶ ἡ γερουσία συνήλθον
 πάραυτα, καὶ ἐσχηματίσθη προσωρινὴ κυβέρνησις, συνισταμένη ἐκ
 τοῦ Μαρίγκοβιτς, προέδρου τῆς γερουσίας, τοῦ ὑπουργοῦ τῆς δι-
 καιοσύνης Λεσχγιάνιν καὶ τοῦ προέδρου τοῦ ἐφετείου Πέτροβιτς.
 Ἐνήργησαν δὲ οὗτοι μετὰ ταχύτητος καὶ δραστηριότητος, ἐφυλάκι-
 σαν τὸν Ῥαδοβάνοβιτς, ἐκάλεσαν μεγάλην *σκουψίναν*, καὶ ἔστειλαν
 τὸν Ῥίστιτς, ὄντα τότε ὑπουργὸν τῶν ἐσωτερικῶν, ὅπως ἀγάγῃ τὸν
 ἐξ ἀγχιστείας συγγενῆ τοῦ φονευθέντος ἡγεμόνος Μιλᾶνον ἐκ Παρι-
 σίων, ὅπου ἐσπούδαζε. Καὶ διεδόθη μὲν τὸ κατ' ἀρχάς, ὅτι ὁ Μι-
 χαήλ εἶχε καταλίπει κληρονόμον τὸν νόthon υἱὸν Βελίμηρον, καὶ ἡ
 χήρα ἡγεμόνη ἐσκέφθη πάραυτα νὰ υἱοθετήσῃ αὐτὸν καὶ κηρυχθῇ
 ἐπίτροπος, ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ τοιαῦται σκέψεις δὲν ἐτύγχανον προ-
 θύμου ἀποδοχῆς, ἡ ἀρχὴ περιῆλθεν εἰς τὸν ἐξάδελφον τοῦ Μιχαήλ,
 ἔχοντα τότε ἡλικίαν μόλις δεκατεσσάρων ἐτῶν. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ
 μεγάλη *σκουψίνα*, σῶμα πρακτικῶν ἀνδρῶν συνιστάμενον μὲν ἐκ
 πεντακοσίων εἴκοσι καὶ τριῶν μελῶν, περιλαμβάνον δ' ἓνα καὶ μό-
 νον νομομαθῆ, ἀνεκήρυξε τὸν Μιλᾶνον Ὀθρένοβιτς Δ', καὶ ἐξέλεξε
 τρεῖς ἐπιτρόπους, τὸν συνταγματάρχην Μπλαζνάβατς, ὑπουργὸν τῶν
 στρατιωτικῶν, τὸν Ῥίστιτς καὶ τὸν Γαβρήλοβιτς, γερουσιαστὴν
 καὶ γεωγράφον, ἐπὶ τρία ἔτη μετὰ τοῦ δικαίωματος περαιτέρας
 παρατάσεως τῆς ἀνθηγεμονίας ἐν περιπτώσει ἀνάγκης. Συνεκρο-
 τήθη δὲ φιλελεύθερον ὑπουργεῖον, καὶ οἱ ἐπίτροποι ἐδήλωσαν, ὅτι
 ἔμελλον νὰ τηρήσωσι τὸ ἀξίωμα τοῦ Μιχαήλ «ὁ νόμος εἶνε ἡ ὑψί-
 στη θέλησις ἐν Σερβίᾳ»· συνεφωνήθη δὲ, ὅπως ἡ *σκουψίνα* συν-
 ἔρχεται κατ' ἐνιαυτόν. Οἱ δολοφόνοι ἐδικάσθησαν, καὶ δεκατρεῖς
 ἐτυφεκίσθησαν ὡς ἔνοχοι ἢ συνεργοί. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος Καρα-
 γεώργεβιτς, ἀθωωθείς ὑπὸ αὐστριακοῦ δικαστηρίου, κατεδικάσθη

ἐρήμην ἐν Σερβία καὶ ἀπηγορεύθη εἰς αὐτὸν καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ ἢ εἰς τὸ σερβικὸν ἔδαφος εἴσοδος. Ἀπέθανε δ' ὁ Ἀλέξανδρος ἐν ἑξορίᾳ τῷ 1885, καὶ μόνον μετὰ τραγωδίαν ἔτι μᾶλλον φοβεράν, διαπραχθεῖσαν κατὰ τὴν τριακοστὴν πέμπτην ἀμφιετηρίδα τοῦ φό-
νου τοῦ Μιχαήλ, ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἀνέβη τὸν αἵμοσταγῇ θρόνον τοῦ
τελευταίου Ὀθρένοβιτς. Εὐτυχῶς δὲ δὲν ἤγειρεν ἀξιώσεις περὶ τῆς
ἀρχῆς ὁ νόθος τοῦ Μιχαήλ, ὅστις ἔζησε καὶ ἀπέθανεν ὡς καλλιτέ-
χνης ἐν Βαυαρίᾳ.

Ὁ δολοφονηθεὶς ἡγεμὼν εἶχε λάβει ὑπ' ὄψιν τὸ ζήτημα, ὅτι
εὐκταία ἦτο ἡ εἰς τὸν λαὸν αὐτοῦ παροχὴ μειζόνων ἐλευθεριῶν· οἱ
δ' ἐπίτροποι, καίτοι ὑπῆρχε νόμος ἀπαγορεύων πᾶσαν μετατροπὴν
τοῦ ὑπάρχοντος τύπου τοῦ πολιτεύματος ἐν περιπτώσει ἀνηλικιό-
τητος τοῦ ἡγεμόνος, προσέβησαν ἀκολούθως εἰς τὴν ψήφισιν συντά-
γματος τῷ 1869, ὅπερ ἔμεινεν ἐν ἰσχύι κατὰ τὰ ἐπόμενα εἴκοσιν
ἔτη. Ἡ μία καὶ μόνη βουλή, ἡ *σκουψίνα*, μὴ προστεθείσης δευτέ-
ρας, ἐπειδὴ ὁ Ρίστιτς ὠμολόγει, ὅτι δὲν εὔρισκε τὰ στοιχεῖα τοιαύτης,
ἔμελλε νὰ εἶνε κατὰ τὰ τρία τέταρτα αἵρετῇ, τοῦ ὑπολοίπου τετάρτου
τῶν βουλευτῶν προστιθεμένου διὰ διορισμοῦ. Καὶ ἐστερήθησαν μὲν
τοῦ δικαίωματος τοῦ ἐκλέγεσθαι πλὴν τῶν ὑπαλλήλων καὶ οἱ νομο-
μαθεῖς, ἀπαραλλάκτως καθ' ἃ ἀπεκλείοντο ἀπὸ τοῦ κληθέντος *ἀμα-
θοῦς κοινοβουλίου* τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ἑρρίκου Δ', ἀλλ' ὁ
ἡγεμὼν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ διορίζῃ οἷονδήποτε Σέρβον ἔχοντα ἡλι-
κίαν τριάκοντα ἐτῶν ἐκ τῶν ἀποτινόντων ἀμέσους φόρους ἀνερχο-
μένους εἰς τριάκοντα *δινάρα*. Ἡ συνέλευσις δ' αὕτη ἠδύνατο νὰ
συνέρχεται ὅπου ἤθελεν ἐκλέξει ὁ ἡγεμὼν καὶ νὰ διαλύηται ὅταν οὗ-
τος ἤθελεν εὐδοκήσῃ· οἱ δ' ἀποτελοῦντες αὐτὴν δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα
τῆς εἰσηγήσεως νομοθετικῶν μέτρων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ κυβέρνησις ἠδύ-
νατο νὰ ἀναστείλῃ μέτρα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀτόμου,
τοῦ λόγου καὶ τοῦ τύπου ἐν περιπτώσει κινδύνου, καὶ πολλάκις
προέβη εἰς τοιαύτην ἀναστολὴν, τὸ σύνταγμα τοῦ 1869 ἐχαρακτη-
ρίσθη ὡς «αὐταρχία μόλις περικαλυπτομένη», καθ' ἧς οἱ τῷ 1881
τὸ πρῶτον διοργανωθέντες ῥιζοσπάσται ἤρχισαν πάραυτα ἀντεν-
εργοῦντες. Διὰ δὲ τῆς ἐκκοπῆς ἐπιχωρίου νομίσματος ἐξέλιπεν ἡ
προτέρα σύγχυσις τῶν ξένων νομισμάτων, εἰσῆχθη ἡ εὐθύνη τῶν
ὑπουργῶν, καὶ οἱ ἐπίτροποι ἠξίωσαν μεγάλης προσοχῆς τὰ ἐσωτε-
ρικὰ πράγματα, διαρκούσης τῆς ἡσυχίας τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος.
Οἱ τρεῖς ἐπίτροποι, ἀντιπροσωπεύοντες τὰς ἐν Σερβίᾳ καλουμέ-

νας «φιλελευθέρως» ἀρχάς, ἃς ὁμως ὀφείλομεν νὰ θεωρήσωμεν μᾶλλον ὡς συνετὰς συντηρητικὰς ἀρχάς, διετήρησαν τὴν ἀρχὴν μέχρις οὗ τῇ 10 Αὐγούστου 1872 ὁ Μιλᾶνος ἐνηλικιωθεὶς ἀνέλαβε τὰ ἥνία τῆς ἀρχῆς.

Ὁ Μιλᾶνος ἐκέκμητο ἐξαίρετα φυσικὰ προσόντα, ἀλλ' ἡ γέννησις αὐτοῦ καὶ ἡ ἀγωγή δὲν προεμήνουν ἀγαθὰ περὶ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἶχεν ἀποθάνει ἐν ἡλικίᾳ τριάκοντα καὶ τριῶν ἐτῶν ἐκ τοῦ ἐκδεδιητημένου βίου, ὃν εἶχε διαγάγει ἐν Βιέννῃ· ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ, τὸ γένος Καταρτζῆ, εἶχεν ὑπάρξει παλλακίς τοῦ Κούζα καὶ εἶχεν εὑρεθῇ ἐν τῷ ἡγεμονικῷ μεγάρῳ τοῦ Βουκουρεστίου τὴν νύκτα καθ' ἣν κατελύθη ὁ ἡγεμὼν ἐκείνος τῆς Ῥωμανίας. Ἡ δ' ἐν Παρισίοις ἀγωγή δὲν εἶνε ἡ ἀρίστη ἡθικὴ τόνωσις ἡγεμονίδου τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, καὶ ὁ μέλλων βασιλεὺς παρετήρησέ ποτε, ὅτι, ἂν ἦτο οἶος ἦτο, τὸ πταῖσμα ἐβάρυνε τοὺς ἐπιτρόπους αὐτοῦ καὶ ὑπουργούς. Ἀχθεὶς δ' εἰς τὴν διεφθαρμένην ἀτμόσφαιραν τοῦ Βελιγραδίου ἐν ἡλικίᾳ καθ' ἣν τὰ πλεῖστα παιδιά φοιτῶσιν εἰς τὰ σχολεῖα, ἀπομεμονωμένος ἐν τῷ ἀνακτόρῳ ἄνευ ἀδελφῶν ἐκατέρου τῶν φύλων ἢ ὁμηλικῶν συμπαικτόρων, μνηθεὶς ἐνωρὶς τὰ τεχνάσματα τῆς σκευωρίας καὶ διδαχθεὶς νὰ πιστεύῃ, ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν πραγμάτων δύνανται νὰ ἀποκτηθῶσι διὰ χρημάτων, κατήντησε νὰ θεωρῇται ὡς πρότυπον ἀνδρὸς φιληδόνου. Ἐπισκέψεις εἰς Βιέννην καὶ Παρισίους βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἀνάρρησιν διετάραξαν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· ἐπεθύμησε καὶ αὐτὸς νὰ μιμηθῇ ἐν τῇ μικρᾷ Σερβίᾳ τὴν τρυφὴν τῶν πρωτευουσῶν τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Γαλλίας· φυσικὸν δ' ἀποτέλεσμα τοῦ τοιοῦτου βίου ὑπῆρξε τὸ ὅτι μετὰ τρία ἔτη ἀπὸ τῆς ἐνηλικιώσεως ἦτο καταβεβαρημένος ὑπὸ χρεῶν. Τοιαύτη δ' ὑπῆρξεν ἡ ἀντιδημοτικότης αὐτοῦ ἐν Βελιγραδίῳ, ὥστε ἰσχυρὰ φατρία ἐπόθει τὴν ἐν Σερβίᾳ ἀνάρρησιν τοῦ πολλῷ συνετωτέρου καὶ πολλῷ σοβαρωτέρου ἡγεμόνος τοῦ ἀδελφικοῦ Μαυροβουνίου, τοῦ Νικολάου. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ αἱ μηχανορραφαί τῆς ἐξορίστου δυναστείας καὶ ἡ ζηλοτυπία τοῦ οἴκου τοῦ Γκαρασάνιν, διακειμένου πάντοτ' ἐχθρικῶς πρὸς τοὺς Ὀθρένοβιτς, ὧν διάδοχον προσεδόκα νὰ παρασκευάσῃ τὸν υἱὸν τοῦ Ἡλίου, τὸν Μιλούτιν, κατέστησε τὴν θέσιν τοῦ Μιλάνου ἔτι μᾶλλον δυσχερῆ. Ὅτε δὲ ἤρχισεν ἡ μεγάλη βαλκανικὴ κρίσις τῷ 1875, ἐπαίοντες παρατηρηταὶ διεγίνωσκον, ὅτι δύο μόνον διέξοδοι ἦσαν ἀνοικταὶ εἰς αὐτὸν, πόλεμος ἢ ἐπανάστασις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

Η ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗ ΕΞΑΡΧΙΑ (1870-5)

Μέχρις εκείνου τοῦ χρόνου ἡ ἱστορία τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου κατὰ τὸν δέκατον ἔνατον αἰῶνα περιελάμβανε τὴν ἴδρυσιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Σερβίας, τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Βουλγαρίας ὡς κρατῶν, ἀποσπασθέντων ἀπὸ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, καὶ τοὺς ἀγῶνας τῶν Μαυροβουνίων περὶ διατηρήσεως τῆς ἰδίας ἐλευθερίας. Ἄλλ' ἔπειτα ἔθνος λησμονημένον καὶ ἀφανές, ἀλλὰ προωρισμένον νὰ διαδραματίσῃ σπουδαῖον πρόσωπον ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν συμβάντων τῆς τελευταίας τριακονταετίας τοῦ αἰῶνος, ἀνεργιχῆθῃ διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῆς Ῥωσίας εἰς ἀνεξάρτητον ἐκκλησιαστικὴν ὑπαρξιν, ἣτις ὑπῆρξε πρόδρομος τῆς παλιγγενεσίας αὐτοῦ ὡς κράτους βαλκανικοῦ μετὰ τὴν πάροδον πέντε σχεδὸν αἰώνων.

Παρὰ τὰς λογοτεχνικὰς προσπαθείας φιλοπατρίδων Βουλγάρων, οἱοὶ ὁ ἐκ Σαμακόβης Παΐσιος καὶ ὁ μαθητῆς αὐτοῦ Σωφρόνιος, ἐπίσκοπος Βράτζας, συγγραφεὺς τοῦ πρώτου ἐν τῇ νέᾳ βουλγαρικῇ ἐντύπου βιβλίου, οἱ εὐήθεις Βούλγαροι εἶχον μείνει σχετικῶς ἀσυγκίνητοι ὑπὸ τῶν καταπληκτικῶν γεγονότων, ὧν θέατρον εἶχον ὑπάρξει αὐτὴ ἡ Βουλγαρία καὶ αἱ παρακείμεναι χῶραι. Οἱ Βούλγαροι ἐστεροῦντο ἐπιχωρίων ἡγετῶν, οἷους ἐέκτειντο οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Ἕλληνες· αἱ ἐκκλησιαστικαὶ αὐτῶν ἀρχαὶ ἀνῆκον εἰς φυλὴν ξένην· ἡ πρακτικὴ αὐτῶν πεῖρα περὶ τὰ πολεμικὰ ἦτο μικρά. Καὶ τοῦ μὲν ῥωσοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1806-12 ὀλίγον μόνον συμμετέσχον, ἀλλὰ, τῷ 1821, πολλοὶ αὐτῶν, παρορμώμενοι ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου, εἶχον ἐγγραφῇ εἰς τοὺς φιλικοὺς ἐν Βλαχία, καὶ κατόπιν ἄλλοι εἶχον βοηθήσει τοὺς Ἕλληνας ἐν Ἑλλάδι. Ὁ δὲ ῥωσοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1828-9 ἐξήγειρε τὴν ἐνεργὸν αὐτῶν συμπάθειαν εἰς βαθμὸν μεγαλείτερον τοῦ πρὸ αὐτοῦ. Ἀρχηγός τις ἐθελοντῶν, Μαμάρτσωφ ὁ ἐκ Κοτέλης, τῆς πόλεως, ἣτις ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Σωφρόνιου καὶ κατόπιν εἶχε παράσχει πολλοὺς πατριώτας εἰς τὴν Βουλγαρίαν, πιστεύων, ὅτι εἶχε σημάνει ἡ ὥρα τῆς ἀναστάσεως τῆς ἰδίας πατρίδος,

ἐκάλεσε τοὺς πολίτας τῆς γενετείρας εἰς τὰ ὅπλα, ἀλλὰ συνελήφθη ὑπὸ Κοζάκων καθ' ἣν ὥραν ἐπειράτο νάναπετάσῃ τὴν σημαίαν ἐλευθέρας Βουλγαρίας ἐν Τυρνόβῳ, τῇ μεσαιωνικῇ πρωτεύουσῃ. Πρεσβεΐα δὲ ἀποσταλεῖσα πρὸς τὸν Ῥῶσον στρατηγὸν Diebitsch εἶπεν ὑπογεγραμμένην τὴν συνθήκην τῆς Ἀδριανουπόλεως. Ἡ δὲ ἄδεια μεταναστεύσεως εἰς Βεσσαραβίαν, Βλαχίαν καὶ Μολδαβίαν, ἡ ἴδρυσις ῥωσικοῦ προξενείου ἐν Σλίβεν καὶ ἡ διατήρησις ῥωσικῆς φρουρᾶς ἐν Σιλιστρία μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων πληρωμῆς τῆς πολεμικῆς ἀποζημιώσεως τῷ 1836 ὑπῆρξαν πάντα τὰ ὠφελήματα, ὅσα οἱ Βούλγαροι ἀπεκόμισαν ἐκ τοῦ ἐν μέσῃ τῇ χώρᾳ αὐτῶν ἐκείνου ἀγῶνος. Ἡ Ῥωσία εἶχε καταδείξει σαφῶς, ὅτι δὲν ἐπεθύμει Βουλγαρίαν ἀνεξάρτητον, καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ Σλίβεν μετ' οὐ πολὺ ἐξέφρασαν τὴν δυσἀρέσκειον αὐτῶν ἐπὶ τῇ κηδεμονίᾳ τοῦ Ῥώσου προξένου· ἀλλ' Ἄγγλος περιηγητῆς, ἐπισκεφθεὶς τὸ Σλίβεν καὶ τὴν Κοτέλην, προεσήμανε τὴν μεταγενεστέραν μετὰ δύο γενεὰς πολιτικὴν τοῦ λόρδου Σῶλσβαρν, καθ' ἣν τὸ συμφέρον τῆς Ἀγγλίας ἦγεν εἰς τὴν δημιουργίαν βουλγαρικοῦ κράτους ἀντιρρόπου μετὰ τῆς Ῥωσίας καὶ τῆς Τουρκίας. Μεταξὺ δὲ τῆς εἰρήνης τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τῶν χρόνων τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου ὀλίγαι μόνον μεμονωμέναι καὶ ἐπιχώριοι ἐξεγέρσεις διέκοψαν τὴν ἡρεμίαν τῆς χώρας. Τῷ 1836 ὁ δραστήριος Μαμάρτσωφ, ὅστις ἐν τῷ μετὰ εἶχε διορισθῇ ὑπάλληλος τῶν Ῥώσων ἐν Σιλιστρία, ἐσχεδίασεν ἐπανάστασιν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Καπινόβου· ἀλλὰ τὸ μυστικὸν προεδόθη εἰς τὸν Ἑλληνα μητροπολίτην τοῦ Τυρνόβου, ὅστις ἀνεκοίνωσε τὰ τεκταινόμενα εἰς τὸν Τοῦρκον φρούραρχον, δυνηθέντα νὰ συλλάβῃ ἐγκαίρως τοὺς συνωμώτας. Τούτων τινὲς μὲν ἐθανατώθησαν, ὁ δὲ Μαμάρτσωφ ἐξωρίσθη. Μετὰ δὲ πέντε ἔτη αἱ πιέσεις τῶν εἰσπρακτόρων τῶν φόρων ἐξήγειραν ἀποστασίαν τῶν Βουλγάρων παρὰ τὰ σύνορα τῆς Σερβίας, καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην περιῆλθε διὰ τινος Γάλλου ἀποστόλου οἰονεὶ ὁ πρόλογος τῶν περιπύστων «βουλγαρικῶν ὠμοτήτων» τοῦ 1876. Ἀλλ' ἡ μεταβολὴ δυναστείας ἐν Σερβίᾳ προέλαβε τὴν ἐπέκτασιν τοῦ κινήματος. Ὅμοιαι δὲ βιαιότητες προεκάλεσαν τῷ 1851 ἐξέγερσιν ἐν τῷ διαμερίσματι τοῦ Βιδινίου. Οἱ ἐπαναστάται, καίπερ στερούμενοι πυροβόλων, ἐπειδὴ ὁ Ἀλέξανδρος Καραγεώργεβιτς ἐκώλυσε τὴν εἰσαγωγὴν ἐκ τῆς γείτονος ἡγεμονίας, προσέβαλον οὐχ ἥττον τὸ ἐκ φύσεως ὀχυρὸν φρούριον τοῦ Μπελσγράτσικ, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν νὰποχωρήσωσιν ἀποκρουσθέντες. Καὶ ἠκολούθησαν μὲν πολλαὶ σφαγαὶ, ἀλλ' ἡ ἀνέλι-

στος αὕτη ἐπανάστασις, ἡ σοβαρωτάτη πασῶν τῶν μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου, ἔπεισε τοὺς Τούρκους πολιτευτὰς, ὅτι ἦτο εὐκταῖον νὰ προβῶσιν εἰς τινὰς παραχωρήσεις πρὸς τὸ τέως παρεγνωρισμένον ἐκεῖνο ἔθνος.

Ἰσχυρὰ ἐνέργεια ἐθνικῶν ἐργατῶν εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ἐξασκοῦσα τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς ἐπὶ τοὺς Βουλγάρους. Ἡ ἀνάγνωσις βιβλίου τοῦ Σλάβου λογίου Βενελίν, φέροντος τὴν ἐπιγραφὴν «Οἱ ἀρχαῖοι καὶ οἱ νέοι Βούλγαροι», ἐνέπνευσε τὸν Ἀπρίλοφ, ἔμπορον ἐν Γαμπρόβω, νὰ ιδρύσῃ τῷ 1835 τὴν πρώτην καθαρῶς βουλγαρικὴν σχολὴν ἐν τῇ ἀνθούσῃ ταύτῃ μικρᾷ πόλει, ἣς οἱ ἔμποροι ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι Βούλγαροι οἱ ἐλθόντες εἰς ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς Ῥωσίας. Εἰσῆχθη δ' εἰς τὰ σχολεῖα ἡ κατὰ τοὺς Ῥαγγλους παιδαγωγοὺς Μπέλλ καὶ Λαγκάστερ ἀλληλοδακτικὴ μέθοδος, τὰ δὲ σχολικὰ βιβλία ἐξετυποῦντο ἐν Σερβίᾳ, καὶ μετὰ δέκα ἔτη ἐλειτούργουν ἤδη πεντήκοντα καὶ τρία βουλγαρικὰ σχολεῖα. Δικαίως δ' ἡ ἐν Ὀδησσῷ βουλγαρικὴ παροικία ἀπεφάσισε νὰ ἐπιγράψῃ ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Βενελίν τὴν ῥῆσιν, ὅτι εἶχεν «ἀνακαλέσει εἰς τὴν μνήμην τὸν λησμονημένον, ἀλλ' ἄλλοτε περιφανῇ καὶ ἰσχυρὸν λαὸν τῶν Βουλγάρων». Καὶ εἰς μὲν τὴν ἵδρυσιν τοῦ πρώτου ἐθνικοῦ σχολείου ἐπηκολούθησε τῷ 1844 ἡ ἔκδοσις τοῦ πρώτου ἐθνικοῦ περιοδικοῦ, δημοσιευθέντος ἐν Σμύρνῃ· ἀλλὰ τῶν τε βιβλίων καὶ τῶν ἐφημερίδων ἡ τύπωσις ἐξηκολούθει γινομένη ἐν τῷ ἑξωτερικῷ, ἐπειδὴ μέχρι τοῦ 1877 ἐν τῇ χώρᾳ, ἣτις εἶνε ἡ σημερινὴ Βουλγαρία, ἐν καὶ μόνον ὑπῆρχε τυπογραφεῖον. Ἄλλ' οὐχ ἦτον τοιοῦτος ἦτο ὁ ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως ζῆλος τῶν Βουλγάρων, ὥστε βιβλία καὶ σχολεῖα παρεσκεύασαν αὐτοὺς εἰς τὸ νὰ γείνωσιν ἐκκλησιαστικῶς μὲν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πατριαρχείου, πολιτικῶς δ' ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀνεξαρτησίας κίνησις ἤρχισε διὰ τῆς ἀξιώσεως περὶ τῆς ἐγκαταστάσεως ἰθαγενῶν ἐπισκόπων· πρώτη δὲ τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ἐπιτυχία, ὀφειλομένη εἰς τὸν ἀρχιμανδρίτην Νεόφυτον Μποσβέλιν καὶ εἰς τὸν πρῶτον ἡγεμόνα τῆς Σάμου, καταγομένους ἀμφοτέρους ἐκ Κοτέλης, τῆς κοιτίδος τῆς βουλγαρικῆς πατριωτικῆς κινήσεως, ὑπῆρξεν ἡ οἰκοδόμησις τῆς πρώτης ἐν Κωνσταντινουπόλει βουλγαρικῆς ἐκκλησίας τῷ 1848. Περαίτερον δὲ βῆμα ὑπῆρξεν ἡ ἐν ταῖς εὐχαῖς, τῆς ἐκκλησίας παράλειψις τοῦ ὀνόματος τοῦ πατριάρχου· τὸ παράδειγμα δὲ τοῦτο ἔτυχε ταχείας

μιμήσεως ἐν ἀπάσαις ταῖς βουλγαρικαῖς χώραις, ὅπου ἡ ἀξιώσις περὶ χωρισμοῦ ἀπὸ τοῦ πατριαρχείου ἀπέβη οὕτω γενική, ὥστε ὁ μέγας βεζύρης διετάχθη ὑπὸ τοῦ Ἀβδουλ Μετζιτ νάκροασθῇ κατὰ χώραν τῶν παραπόνων τῶν Βουλγάρων χωρικῶν. Ἐν τοίτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἄλλοι, διδαχθέντες ἐκ τῶν ἀποτυχιῶν τῶν Ῥώσων κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ ἐν τῇ Κριμαίᾳ, ἔστρεψαν τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὴν Ῥώμην καθ' ὅμοιον τρόπον, καθ' ὃν οἱ τσάροι τῶν Βουλγάρων εἶχον πράξει κατὰ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα, καὶ δι' ὅμοιον λόγον. Ὁ Δράγαν Ζαγκῶφ, ὁ δημοσιογραφῶν ἡγέτης τῆς πατρίδας τοῦ κόμματος τούτου, συνηγόρησεν ἐν τῇ ἐφημερίδι αὐτοῦ *Βουλγαρία* ὑπὲρ ἐνώσεως μετὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἐλπίζων, ὅτι οὕτως ἔμελλε νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ προστασία τῆς Γαλλίας, ἡ κατὰ παράδοσιν ἐπεκτεινομένη εἰς τοὺς καθολικοὺς τῆς Ἀνατολῆς. Μετέβη δὲ ὁ Ζαγκῶφ εἰς τὴν Ῥώμην, ἡγούμενος πρεσβείας, καὶ τῷ 1861 ὁ Πίος Θ' ἔχειροτόνησε τὸν Σοκόλσκιν, πρῶην ληστήν, μεταβληθέντα εἰς μοναχόν, ὡς ἀρχιεπίσκοπον τῆς βουλγαρικῆς ἐκκλησίας τῶν Οὐνιτῶν. Ἄλλ' ὅμως πάραυτα κατέστη φανερόν, ὅτι κατ' ἀναλογίαν ὀλίγοι Βούλγαροι ἐθεώρουν τὴν γαλλικὴν προστασίαν ἀξίαν λόγου. Ὁ Σοκόλσκιν ἐξηφανίσθη μυστηριωδῶς, μεταβὰς εἰς τὴν Ῥωσίαν, καὶ τὸ σχέδιον τῆς περικλείσεως τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ εἰς τὴν παπικὴν μάνδραν ἔμεινεν ἀπραγματοποιήτον. Οὐχ ἦττον τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον ἐθορυβήθη μεγάλως ἐκ τῶν κινήματων τούτων. Ὁ πατριάρχης, καίπερ ἀπορρίψας τὰς βουλγαρικὰς ἀξιώσεις, τὰ κληθέντα ἐπὶ ἄρθρα, δι' ὧν ἀπητεῖτο ἐπιχώριος ἱεραρχία καὶ ἐκκλησιαστικὴ αὐτονομία ὑπὸ ἐκλεγόμενον ἀρχιεπίσκοπον, ὅστις ἔμελλε νάναγνωνρίζῃ τὰ πρωτεῖα τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, ἦτο πρόθυμος νὰ διορίσῃ Βουλγάρους ἢ τοῦλάχιστον βουλγαροφώνους ἐπισκόπους ἐν καθαρῶς βουλγαρικαῖς ἐπισκοπαῖς καὶ νὰ προβῇ εἰς ἄλλας παραχωρήσεις. Ἀλλὰ ταῦτ' ἀπέκρουσαν οἱ Βούλγαροι, προετάρησαν δὲ ὀκτὼ ἕτερα ἄρθρα, ὁμοίως ἀπορριφθέντα. Αἱ ἀξιώσεις τῶν Βουλγάρων ηὔξανοντο καὶ ἡρνοῦντο νὰποδεχθῶσι τὴν πρότασιν τοῦ πατριαρχοῦ περὶ ἡμιανεξαρτήτου «ἐξουχίας συμπάσης τῆς Βουλγαρίας» πέραν τοῦ Αἵμου, γενομένην εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1866. Οὐδὲν ἄλλο ἡδύνατο νὰ εὐαρεστήσῃ αὐτοὺς πλὴν ἀνεξαρτήτου ἐθνικῆς ἐκκλησίας, μὴ περιοριζομένης εἰς τὸ διαμέρισμα τὸ μεταξὺ τοῦ Αἵμου καὶ τοῦ Δουνάβεως.

Πλὴν δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐπισκόπων καὶ τῶν Τούρκων πασσάδων δύο ἄλλα στοιχεῖα συνδυάζονται, ὅπως σπεύρωσι δυσαρέσκειαν μεταξὺ τῶν Βουλγάρων ἀγροτῶν κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἑκτῆς δεκαετηρίδος τοῦ αἰῶνος. Καὶ δὴ τῷ 1861 τινὰ τῶν πλουσιωτάτων χωρίων ὠρίσθησαν εἰς ἐγκατοίκησιν δωδεκακισχιλίων Τατάρων, οἵτινες εἶχον μεταναστεύσει ἐκ τῆς Κριμαίας. Δὲν ἦτο δὲ ἡ πρώτη φορὰ, καθ' ἣν Τάταροι εἶχον ἐγκατασταθῇ ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου, καὶ ἡ ἐν Θράκῃ πόλις Τατάρ-Παζαρτζίκ διατηρεῖ ἀκόμη τὸ ὄνομα τῶν ιδρυτῶν αὐτῆς, τὸ δὲ βαλκανικὸν χωρίον Βριμπίτζα εἶχεν ἀποικισθῇ ὑπὸ ἄλλης ὁμάδος μεταναστῶν ἐκ τῆς Κριμαίας. Ἐνθαρρυνόμενοι δὲ ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως χάριν πολιτικῶν λόγων οἱ ἐπήλυδες ἀπέβησαν νέον βάρος εἰς τοὺς ἀγρότας, οἵτινες ἤναγκάζοντο νὰ παρέχωσιν εἰς αὐτοὺς τᾶριστα τεμάχια τῶν ἰδίων ἀγρῶν καὶ νὰ κτίζωσιν ἁμισθὶ οἰκίας χάριν αὐτῶν. Δελεαζόμενοι δὲ ὑπὸ ῥωσικῶν ἐπαγγελιῶν δεκακισχίλιοι δυσφοροῦντες Βούλγαροι μετενόστησαν, ἵνα καταλάβωσι τοὺς τόπους, οὓς εἶχον ἐγκαταλίπει οἱ Τάταροι, καίτοι ἤναγκάσθησαν ἀπογοητευθέντες νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ πάτρια τὸ ἐπόμενον ἔτος. Καὶ οἱ μὲν ἐκ Κριμαίας Τάταροι ἦσαν τοῦλάχιστον πρᾶοι καὶ φίλεργοι, ἐν ᾧ ἂπ' ἐναντίας τὸ δεύτερον στίφος μεταναστῶν, οἱ Κιρκάσιοι, οἵτινες ἔφθασαν τῷ 1864 μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ῥώσων κατάκτησιν τῶν πατρίων ὁρέων, ἀπέβησαν ὁ τρόμος τῶν ἐπιχωρίων, ἀναγκασθέντων καὶ πάλιν νὰ κτίσωσιν οἰκίας καὶ ἐγκαταλίπωσιν ἰδίας γαίας χάριν τῶν δυσαρέστων ξένων. Ἄλλ' ἡ φύσις ἐπῆλθε βοηθὸς τῶν Βουλγάρων. Καὶ δὴ σώζονται μὲν ἀκόμη Τάταροι ἐν Βουλγαρίᾳ, ἀλλ' οἱ Κιρκάσιοι ἐντὸς δεκατεσσάρων ἑτῶν ἐξέλιπον σχεδὸν τελείως· νόσοι, πόλεμος καὶ μετανάστευσις συνετέλεσαν ὥστε αἱ τεσσαράκοντα χιλιάδες οἰκογένειαι αἱ εἰσελθοῦσαι εἰς βουλγαρικὰς χώρας νὰ πολεσθῶσι σχεδὸν πᾶσαι. Ἀλλὰ τοιαῦται μεταναστεύσεις, προσεπερχόμεναι εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀνωμαλίαν, παρέσχον, ὡς εἰκὸς, ἀφορμὴν νέων ἐνεργειῶν εἰς τοὺς πατριωτικοὺς ἀναμοχλευτάς. Τῷ δὲ 1862, δοθείσης νέας ἀφορμῆς ἐκ τοῦ βομβαρδισμοῦ τοῦ Βελιγραδίου, ὅπου ὁ Βούλγαρος ἐφημεριδογράφος Ῥακόφσκης διωργάνωσε φάλαγγα ἐκ συμπολιτῶν, καὶ ἐκ τῶν πολεμικῶν κινημάτων ἐν Μαυροβουνίῳ καὶ Ἐρζεγοβίνῃ, συμμορία πολιτικῶν ληστῶν ὑπὸ τὸν Παναγιώτην Χίτοφ κατέλαβε τὰ στενὰ τῆς Σίπκας. Καθ' ἣ δὲ ὁ μέγας ἀρματωλὸς τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ὁ Κολοκοτρώνης, κατέλιπε καὶ ὁ Ῥακόφ-

σκης ἀπομνημονεύματα τῶν ἰδίων περιπετειῶν, διακοπέντα ἄλλως μετὰ βραχὺν χρόνον ἔνεκα τῆς συνδιαλλαγῆς τῶν μεταξὺ Σέρβων καὶ Βουλγάρων διαφορῶν.

Τῷ 1864 ἡ τουρκικὴ αὐτοκρατορία διηρεῖτο διοικητικῶς εἰς εἴκοσι καὶ ὀκτὼ *βιλαέτια*. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ ἴδρυσις ἑνὸς μεγάλου βιλαετίου, τοῦ τοῦ Δουνάβεως, συγκροτηθέντος ἐκ τῶν προτέρων μικρῶν πασσαλικῶν, καὶ ὁ διορισμὸς τοῦ Μιδάτ πασσᾶ ὡς διοικητοῦ μὲ πρωτεύουσαν τὴν γενέτειραν αὐτοῦ πόλιν, τὸ Ῥουστσούκιον, ὅπερ ἔκτοτε ἐξηκολούθησεν ἀποτελοῦν τὴν ἔδραν τῆς τουρκικῆς διοικήσεως, ὑπῆρξαν ἀληθινὰ δωρήματα εἰς τοὺς Βουλγάρους. Ἡ διοίκησις τοῦ Μιδάτ, διαρκέσασα τέσσαρα ἔτη, ὑπῆρξεν ἀναμφηρίστως, ἐξαιρέτως ἐπιτυχής. Ὡς οὐδέποτε ὑπῆρξε περίοδος ἐν τῇ τουρκικῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοταράχου ταύτης χώρας, καθ' ἣν τοσαῦτα ἐπράχθησαν ὑπὲρ τῆς ἀναπτύξεως τῶν φυσικῶν αὐτῆς πόρων. Καὶ ὅμως ἡ Βουλγαρία ἀπελευθερωθεῖσα ἐπετέλεσε κατὰ τὰ τριάκοντα καὶ τέσσαρα ἔτη τῆς πραγματικῆς αὐτῆς ἀνεξαρτησίας πολὺ περισσότερα καὶ αὐτῶν ἐκείνων, ἅτινα ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ ὁ τὰ μάλιστα μεμορφωμένος τῶν νεωτέρων Τούρκων πολιτευτῶν. Καὶ ὁ μὲν Μιδάτ ἐπεφάνη ὑπεράγαν ἀργὰ, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ σώσῃ τὰς βαλκανικὰς ἐπαρχίας τῆς Τουρκίας χάριν τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας· ἀλλ' οὐχ ἦττον ἡ Τουρκία ἔχει ἀνάγκην οὐχὶ τόσον νόμων ἀγαθῶν, ὅσον ἀγαθῆς καὶ τιμίας διοικήσεως, οἷα ὑπῆρξεν ἡ τοῦ Μιδάτ ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου καὶ ἡ τοῦ Ῥουστέμ ἐν τῷ Λιβάνῳ. Ὑπὸ τὸν Μιδάτ τὸ βιλαέτιον τοῦ Δουνάβεως ἀνεδείχθη «πρότυπον βιλαέτιον» τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐκεῖνος ὑπῆρξεν ὁ κατασκευάσας στρατιωτικὰς ὁδοὺς· ἐπ' αὐτοῦ ἐταιρεία ἀγγλικὴ ἔστρωσε τὸν πρῶτον σιδηρόδρομον ἐν Βουλγαρίᾳ ἀπὸ τοῦ Ῥουστσουκίου μέχρι τοῦ λιμένος τῆς Βάρνης, ὅστις οὕτως ἀπέβη ὁ σύνδεσμος μεταξὺ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ἑσπερίας. Κατήρξατο δὲ ὁ Μιδάτ καὶ ἑτέρας γραμμῆς, σκοπούσης τὴν ἔνωσιν τῆς Πλεύνας μετὰ τοῦ Δουνάβεως, κατεσκεύασε τὴν μεγάλην γέφυραν τῆς Βέλας ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Γιάντρα, ἤρχισε τὴν κατασκευὴν τῆς ἀποβάθρας ἐν Ῥουστσουκίῳ, καὶ ἵδρυσεν ὀρφανοτροφεῖον ἐν Σοφίᾳ, σχολεῖον ἐν Σούμλα, νοσοκομεῖον ἐν Πλεύνᾳ καὶ πόλιν ἐν Ὁρχανιέ. Εἰς ἐκεῖνον ὀφείλεται ἡ ἐγκατάστασις τῆς λειτουργίας ταχυδρομικῶν ὁχημάτων καὶ ἡ εἰσήγησις τῆς χρήσεως πυροσβεστικῶν ἀντλιῶν. Πρὸς τούτοις δὲ ἵδρυσε ταμιευτήρια καὶ ἐπειράθη τῆς βελτιώσεως τοῦ γεωργικοῦ συστήματος. Πρά-

γματι δὲ ὁ περιγηγῆτης Κάνιτς ὠμολόγησεν, ὅτι ὁπουδήποτε καὶ ἂν μετέβη, πᾶσα πρόοδος, ἦν εὖρεν, ἦτο ἔργον τοῦ Μιδάτ. Καὶ ὅμως ὁ ἐπικληθεὶς « πιασᾶς τῶν ἀπίστων » δὲν περιωρίζετο μόνον εἰς τὴν ὕλικήν πρόοδον. Καὶ δὴ ἐφέρετο μὲν πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς ὡς πρὸς ὄντι ἀνθρώπινα, ἐπειράθη δὲ σοβαρῶς νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ἐπαγγελίας τὰς περιλαμβανομένας ἐν τῷ Χάττι-Χουμαγιούν τοῦ 1856, καὶ ἡ ἀστυνομία αὐτοῦ δὲν ἐπροπηλάκιζε πλέον τοὺς Βουλγάρους, οἱ δὲ ὑπάλληλοι αὐτοῦ ἦσαν ἐνίοτε ἐπιχώριοι. Πρὸ τριάκοντα ἐτῶν, ὅτε τῷ 1837 ὁ μεταρρυθμιστὴς σουλτᾶνος Μαχμουτ Β' εἶχεν ἐπιχειρήσει περιοδίαν ἀνὰ τὴν Βουλγαρίαν, οἱ δειλοὶ Χριστιανοί, οὓς εἶχεν ἔλθει ἵνα εὐεργετήσῃ, εἶχον κλίνει τὰς κεφαλὰς εἰς τὴν γῆν κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ μεγάλου δεσπότου, εἰς οὗ τὴν ὄψιν δὲν ἐθεωρεῖτο εὐπρεπὲς νὰναβλέψωσιν. Ἄλλ' οὐχ ἥττον ὁ Μιδάτ ἐγίνωσκε μὲν πῶς νὰ μεταχειρισθῇ τοὺς Βουλγάρους ὡς ἄνδρας, ἀλλ' ἐγίνωσκε καὶ πῶς νὰ μεταχειρισθῇ αὐτοὺς ὡς ἀποστάτας.

Ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου ἱκανοὶ Βούλγαροι ἐξόριστοι, δυσφοροῦντες ἐπὶ ταῖς μικραῖς προσδοκίαις, ἃς παρεῖχεν ἡ τουρκικὴ διοίκησις εἰς πεπαιδευμένους ἄνδρας ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρα, εἶχον μεταναστεύσει εἰς τὸ Βουκουρέστιον. Δηγοῦντο δὲ οἱ μετανάσται εἰς δύο στρατόπεδα, εἰς τοὺς παλαιούς Βουλγάρους, ἄνδρας ἔχοντάς τινα περιουσίαν, σκευωροῦντας μετὰ τῆς Ῥωσίας καὶ καλουμένους ὑπὸ τῶν ἀντιθέτων « Χριστιανοὺς Τούρκους », καὶ εἰς τοὺς νέους, ὄντας ὡς τὸ πλεῖστον σπουδαστάς, οἵτινες προετίμων τὸ πρόγραμμα τῆς σερβικῆς Ὀμλαδίνας καὶ τὰς σκευωρίας συνωμοτῶν καὶ μετὰ περιφρονήσεως ἐψέγοντο ὡς « ἀγύρται » ὑπὸ τῆς ἐφημεριδογραφίας τῶν παλαιῶν Βουλγάρων. Καὶ τινες μὲν συνηγόρουν ὑπὲρ Νοτίου σλαβικῆς ὁμοσπονδίας μετὰ τῆς Σερβίας, ἡ δὲ « Μυστικὴ βουλγαρικὴ κεντρικὴ ἐπιτροπεία », ἐφ' ἣν ἐπέδρα ἡ αὐстро-ουγγρικὴ συνδιαλλαγή (Ausgleich) τοῦ 1867, ἔστειλεν εἰς τὸν σουλτᾶνον ὑπόμνημα, παρακαλοῦσα αὐτὸν νὰ προσλάβῃ τὴν μεσαιωνικὴν προσωνυμίαν « τσάρου τῶν Βουλγάρων », νὰ δώσῃ σύνταγμα εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ νὰ καθιδρύσῃ τουρκοβουλγαρικὴν δυαδικὴν μοναρχίαν. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ ἡ ἐκ τῶν μεταναστῶν φατρία τῆς δράσεως ἀνεπέτασεν ἐπὶ βουλγαρικοῦ ἐδάφους τὴν ἀρχαίαν τῆς Βουλγαρίας σημαίαν, τὴν φέρουσαν τὸν λέοντα. Τῷ 1867 δύο μικραὶ συμμορίαι ὑπὸ τὸν Παναγιώτην Χίτοφ καὶ τὸν Τότγιοφ διέβησαν τὸν Δούναβιν· ἀλλ' οἱ ψυχρῶς ὑπολογίζοντες ἀγρόται δὲν

ἐπέδειξαν πεποίθησιν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ κινήματος τούτου, ὅπερ κατεστάλη μετ' ἄκρας αὐστηρότητος. Ὀλίγοι ἐπιζήσαντες διεσώθησαν, διαβάντες εἰς τὰ σερβικὰ σύνορα, καὶ αἵματηραὶ ὑπῆρξαν αἱ ἀποφάσεις τοῦ ἐν Σβιστόβφ συγκροτηθέντος δικαστηρίου· ἀλλ' ἡ θρασύτης, μεθ' ἧς ὁ Μιδάτ ἐτυφέκισε δύο ἐπιβάτας αὐστριακοῦ ἀτμοπλοίου, κατηγορουμένους ὡς συνενόχους τῆς ἐπαναστάσεως, ἤγαγεν εἰς διαμαρτυρίας τῶν δυνάμεων καὶ εἰς τὴν ἀνάκλησιν αὐτοῦ. Καὶ ἡ μὲν Πύλη δὲν ἐλυπήθη τυχούσα δικαιολογίας πρὸς ἀπομάκρυνσιν διοικητοῦ ἐπιδειχθέντος οὕτως ἀνεξαρτήτου, οἱ δὲ Χριστιανοὶ εἶδον μετ' ἀναμίκτων αἰσθημάτων τὴν ἀποχώρησιν ἀνδρὸς, ὅστις εἶχεν ὑπάρξει ὁ μέγιστος ὑποστηρικτὴς τῶν ἰδίων ὑλικῶν συμφερόντων, ἀλλ' ἅμα καὶ αὐστηρότατος πολέμιος τῶν ἐθνικῶν αὐτῶν πόθων. Πέντε ἀλληλοδιάδοχοι διοικηταὶ ἤρξαν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ κατὰ τὰ ἐπόμενα ἕξ ἔτη, ὧν εἰς μόνος ἐπειράθη νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον τοῦ Μιδάτ. Δεύτερον δ' ἐπαναστατικὸν κίνημα, προκληθὲν ὑπὸ τῶν σχεδίων τοῦ Μιχαήλ Ὁθρένοβιτς, χάριν καθολικῆς ἐξεγέρσεως τῶν Σλάβων, ἀπέτυχεν ἔνεκα τῆς δολοφονίας τοῦ ἡγεμόνος ἐκείνου. Οἱ Σέρβοι ἐπίτροποι, ἀπασχολούμενοι ὑπὸ τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων τῆς Σερβίας, μάτην ἠγωνίσθησαν νὰ περιστείλωσι τοὺς ἐν Βουκουρεστίῳ Βουλγάρους μετανάστας, καὶ στίφος καλῶς ἡσκημένων ἐθελοντῶν ἀνεπέτασε καὶ πάλιν τὴν βουλγαρικὴν σημαίαν μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἴμου. Καίτοι δὲ οἱ ἐπαναστάται ἐκείνοι κατεστράφησαν σχεδὸν παντελῶς, ἡ ἀνδρεία αὐτῶν ἐνεποίησεν αἰσθησιν εἰς τε τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Χριστιανούς. Μεταξὺ δὲ τῶν ὑπὸ τοῦ τολμήματος αὐτῶν ἐμπνευσθέντων, ὅπως συντελέσωσι τὴν ἀπολύτρωσιν τῆς ἰδίας χώρας, ὑπῆρξεν ὁ μέλλων πρωθυπουργὸς τῆς Βουλγαρίας Σταμπούλωφ, ὅστις ἦτο τότε μειράκιον, διαμένον ἐν Τυρνόβφ.

Ἐν τούτοις δ' ἡ Κρητικὴ ἐπανάστασις καὶ ἡ ἔχθρα τῆς Ἑλλάδος ἠνάγκασαν τοὺς Τούρκους πολιτευτὰς νὰποδεχθῶσι τὴν συμβουλὴν τὴν δοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Φουὰτ πασσᾶ ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ διαθήκῃ καὶ εἰσηγουμένην «τὴν ἀπομόνωσιν τῶν Ἑλλήνων ὅσον τὸ δυνατὸν πλείότερον ἀπὸ τῶν ἄλλων Χριστιανῶν» καὶ «τὸν χωρισμὸν τῶν Βουλγάρων ἀπὸ τῆς κυριαρχίας τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας». Ὁ Ἀαλῆς πασσᾶς, ἄρτι ἐπανελθὼν ἐκ Κρήτης, ὑπεστήριξε τὴν γνώμην τοῦ Φουὰτ, καὶ ὁ Ἰγνάτιεφ, ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴς τῆς Ῥωσίας, συνηγόρησεν ὑπὲρ τῆς ἰδρύσεως ἰδίας βουλγαρικῆς

ἐκκλησίας πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ πανσλαβισμοῦ. Ὁ δὲ πατριάρχης, ὅτ' ἐπιέσθη, παρέπεμψε τοὺς Τούρκους ὑπουργοὺς εἰς τοὺς κανόνas τῆς ἐκκλησίας, καὶ οἱ Τοῦρκοι, κληθέντες νὰ κρίνωσι περὶ λεπτοῦ ζητήματος χριστιανικῆς θεολογίας, προετίμησαν νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψιν ἐπιχειρήματα πολιτικά. Οὕτω τῇ 27 Φεβρουαρίου 1870 διὰ φερμανίου ιδρύθη βουλγαρική ἐξαρχία, περιλαμβάνουσα τὸ ὅλον βιλαέτιον τοῦ Δουνάβεως, ἐξαιρουμένων μὲν τῶν φανερώs μὴ βουλγαρικῶν πόλεων καὶ χωρίων, οἷον τῆς Βάρνης, ἀλλὰ περιλαμβανομένων τῶν νῦν σερβικῶν πόλεων Ναϊσσοῦ (Nish) καὶ Πιρότ. Ὡρίζε δὲ πρὸς τούτοις τὸ φερμάνιον, ὅτι καὶ ἄλλαι πόλεις ἢ χωρία ἠδύναντο νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐξάρχου, ἂν ἐπεθύμουν τοῦτο τὰ δύο τρίτα τῶν κατοίκων. Ὁ δ' ἐξαρχος ἔμελλε νὰ λαμβάνῃ βεράτιον παρὰ τοῦ σουλτάνου καὶ ὥφειλε νὰ μνημονεύῃ τὸν πατριάρχην ἐν ταῖς εὐχαῖς αὐτοῦ καὶ λαμβάνῃ τὸ ἅγιον μύρον παρ' αὐτοῦ. Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι συνείδον πάραυτα τὴν σημασίαν τῆς πράξεως ἐκείνης, δι' ἧς ἐτίθεντο τὰ θεμέλια νέας δυνάμεως ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Αἱ λέξεις Χριστιανὸς καὶ Ἕλλην δὲν ἦσαν ἔκτοτε πλέον συνώνυμοι ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ. Οἱ Βούλγαροι ηὐχαρίστησαν τὸν Ἀαλὴν ἐπὶ τῷ δωρηματι αὐτοῦ, τὸ δὲ πατριαρχεῖον ἠγωνίσθη ἐναντίον τῆς ἐκτελέσεως τοῦ φερμανίου, καὶ κατώρθωσε τὴν ἐπὶ δύο ἔτη ἀναβολὴν τοῦ διορισμοῦ τοῦ πρώτου Βουλγάρου ἐξάρχου. Τότε δὲ ὁ πατριάρχης, εὐρίσκων ἀδύνατον τὴν περαιτέραν ἀντίστασιν, ἀφώρισε τὸν ἐξαρχον καὶ τὸν κληρον αὐτοῦ ὡς σχισματικούς. Ἀπ' ἐκείνης δὲ τῆς ὥρας ἐκηρύχθη ἀμείλικτος πόλεμος μεταξὺ τῶν πατριαρχικῶν καὶ τῶν ἐξαρχικῶν, καὶ ἡ Μακεδονία ἀπέβη ἡ κονίστρα τῶν ἀντιπάλων προσηλυτισμῶν, τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ βουλγαρικοῦ, αἱ ἐπισκοπαὶ ἀπέβησαν κύβοι ἐν τῷ πολιτικῷ ἀνταγωνισμῷ, καὶ οἱ ἀγρόται ἐφόνεον ἀλλήλους ἐν ὀνόματι ἀντιδιαμαχομένων ἐκκλησιαστικῶν καθιδρυμάτων. Ἡ βουλγαρική ἐξαρχία οὐκ ἤλθε βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν. Ἦδρευον δὲ οἱ ἐξαρχοὶ ἀπὸ

Ἰγνάτιεφ
πρεσβευτὴς τῆς Ῥωσίας
ἐν Κωνσταντινουπόλει.

τοῦ 1872 οὐχὶ ἐν Τυρνόβφ, τῇ ἔδρᾳ τῶν Βουλγάρων πατριαρχῶν τοῦ μεσαιῶνος, οὐδ' ἐν Σοφίᾳ τῇ νέᾳ πρωτεύουσῃ, ἀλλ' ἐν Κωνσταντινουπόλει, δηλοῦντες οὕτως ἐπιδεικτικῶς τὴν ἀξίωσιν αὐτῶν περὶ ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας ἐπὶ τῶν ἀλυτρώτων Βουλγάρων τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ ἴδρυσις τῆς ἐξαρχίας δὲν καθησύχασε τοὺς ἐν Βουκουρεστίῳ Βουλγάρους ὁπαδοὺς τῆς ἐπαναστάσεως, ὧν ἡγέται ἦσαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ῥακόφσκη ὁ πρῶν διάκονος Βασίλειος Λέφσκης καὶ ὁ διηγηματογράφος Λιοῦμπεν Καραβέλωφ, ὅστις σύνθημα εἶχεν, ὅτι ἡ Βουλγαρία ὀφείλει νὰπελευθερώσῃ ἑαυτὴν καὶ ὅτι ἐκεῖνο, οὗ εἶχεν ἀνάγκην, ἦτο οὐχὶ ἔξαρχος, ἀλλ' ἀρχηγὸς ἐπαναστατῶν. Τῷ δὲ 1870 μυστικὴ σύνοδος, συνελθοῦσα ἐν Βουκουρεστίῳ, συνέταξε πρόγραμμα ἀπελευθερώσεως τῶν Βουλγάρων δι' ἐπαναστάσεως, ἣτις ὥφειλε νὰ στραφῇ οὐχὶ κατὰ τῶν Τούρκων ὡς τοιούτων, ἀλλὰ μόνον ἐναντίον τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Ὡρίζετο δὲ ὅπως συναφθῶσι συμμαχίαι μετὰ τῶν λοιπῶν κρατῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, καὶ τοπικαὶ ἐπιτροπεῖαι συνεκροτήθησαν ἐν Βουλγαρίᾳ, ἣν διέτρεχον κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις «ἀπόστολοι», ὧν ἡγεῖτο ὁ Λέφσκης. Ἡ ὀργάνωσις αὕτη, ἣτις ἐνθυμίζει τὴν ἑλληνικὴν Φιλικὴν ἑταιρείαν, διεδόθη ταχέως, ἐμυήθησαν δὲ πάμπολλοι χωρικοὶ καὶ μικρέμποροι, καὶ τὰ πάντα ἔβαινον καλῶς, ὅτε κοσμοπολίτης τυχοδιώκτης, συμμετασχὼν τῆς ἑταιρείας, ἐξέθηκεν αὐτὴν μοιραίως διὰ ληστροπραξίας ἐπιχειρηθείσης ἐναντίον τουρκικῆς ἐφοδιοπομιπείας. Αἱ ἀρχαὶ ἀνεκάλυψαν, ὅτι οἱ ἔνοχοι δὲν ἦσαν ἀπλοὶ λησταί, ἀλλὰ συνωμόται· ὁ δὲ Λέφσκης ἐτραυματίσθη καὶ συνελήφθη, καὶ τὸ μνημεῖον αὐτοῦ ἴσταται μέχρι τῆς σήμερον ἐπὶ τοῦ τόπου, ὅπου ἀπηγχονίσθη ἐν Σοφίᾳ. Ἀνεκαλύφθη δὲ καὶ ἡ συνενοχὴ τοῦ Καραβέλωφ, καὶ ἀπητήθη ὑπὸ τῆς Ῥωμανίας παρὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως ἡ ἀπέλασις αὐτοῦ. Κατηγορηθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν νεωτέρων αὐτοῦ συναγωνιστῶν ἐπὶ σφετερισμῷ χρημάτων, ἀπεστάτησεν ἐκ τῆς δημοσιογραφίας, τραπεῖς εἰς τὴν λογοτεχνίαν.

Ἡ δὲ Ῥωσία κατήγαγε καὶ ἕτερον διπλωματικὸν θρίαμβον ἐκτὸς τῆς ιδρύσεως τῆς βουλγαρικῆς ἐξαρχίας τῷ 1870. Ὁ Γορτσακώφ, ἐπωφελούμενος τὸν γαλλογερμανικὸν πόλεμον καὶ τὴν ὥς ἐξ αὐτοῦ ἀνικανότητα τῶν Γάλλων νάντιστῶσι, ἀνήγγειλεν ἐν τινι ἐγκυκλίῳ τῆς 19 Ὀκτωβρίου, ὅτι ἡ Ῥωσία δὲν ἔμελλε τὸ ἐξῆς νὰ δεσμεύηται ὑπὸ τῶν περὶ τοῦ Εὐξείνου ἄρθρων τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων.

Ὁ δὲ λόρδος Γκράνβιλλ, ὢν τότε ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας, ἀπεφάνθη, ὅτι δὲν ἡδύνατο νὰ δηλωθῇ, ὅτι μέρος τι συνθήκης δὲν δεσμεύει τὸ ἐξῆς ἄνευ τῆς συναινέσεως τῶν συνυπογραψάντων. Ἡ μεγαλότολμος ἐκείνη ἐνέργεια τῆς Ῥωσίας προεκάλεσε πολλὴν ἀγανάκτησιν, ἰδίως ἐν Ἀγγλίᾳ, ὅπου ἦσαν ἀκόμη πρόσφατοι αἱ ἀναμνήσεις τῆς Κριμαίας, καὶ πάντες ἡσθάνοντο, ὅτι ὁ Γορτσάκωφ δὲν ἤθελε προκαλέσει οὕτω τὴν Εὐρώπην, ἃν δὲν εἶχεν ἐξασφαλίσει τὴν ὑποστήριξιν τοῦ Βίσμαρκ. Χάριν δὲ τῶν τύπων ὁ Πρῶστος πολιτευτὴς προέτεινε τὴν σύγκλησιν συνδιασκέψεως, ἣτις συνῆλθεν ἐν Λονδίνῳ τὸν Ἰανουάριον 1871. Παρίσταντο δ' ἐν αὐτῇ ἀντιπρόσωποι ἀπασῶν τῶν δυνάμεων τῶν συμμετασχουσῶν τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων πλὴν τῆς Γαλλίας. Τὰ ῥθρα τῆς συνθήκης ταύτης τἀναφερόμενα εἰς τὴν οὐδετεροποίησιν τοῦ Εὐξείνου κατηργήθησαν· ἐπετράπη εἰς τὸν σουλτᾶνον νάφινῃ ἐν περιπτώσει εἰρήνης ἐλεύθερον τὸν διάπλουν τῶν Δαρδανελλίων καὶ τοῦ Βοσπόρου εἰς τοὺς στόλους τῶν φίλων καὶ συμμάχων· ἡ λειτουργία τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπιτροπείας τοῦ Δουνάβεως παρετάθη ἐπὶ δώδεκα ἔτη, καὶ τὰ ἤδη παρὰ τὸν ποταμὸν κατασκευασθέντα ἔργα οὐδετεροποιήθησαν, ἐπιτραπέντος εἰς τὴν Πύλιν τοῦ δικαιώματος τῆς ἀποστολῆς πολεμικῶν πλοίων ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ. Οὕτως ἡ τόλμη τοῦ Γορτσάκωφ, βοηθηθέντος ὑπὸ τῶν περιστάσεων, ἡγαγεν εἰς ἐπιτυχίαν, καὶ τὸ τελευταῖον ὄφελος, ὅπερ εἶχεν ἀποκομίσει ἡ Ἀγγλία ἐκ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, ἀπωλέσθη δεκαπέντε μόνον ἔτη μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς δαπανηρᾶς ἐκείνης συρράξεως, ἐν ᾧ ἂν ἑτέρου τῷ 1911 ἄλλη τῶν συνυπογραψασῶν τὴν συνθήκην τῶν Παρισίων δυνάμεων ἐθάρρησε νἀναφερθῇ εἰς τὴν ἐγκύκλιον ἐκείνην τοῦ Γορτσάκωφ ὥς εἰς προηγούμενον, ὅπως δηλώσῃ, ὅτι καὶ ἐκείνη δὲν ἐδεσμεύετο πλέον ὑπὸ τοῦ ἐγγράφου ἐκείνου.

Ἡ δὲ ἴδρυσις τῆς βουλγαρικῆς ἐξαρχίας δὲν ὑπῆρξεν ἡ μόνη αἰτυχία ἢ καταλαβοῦσα τοὺς Ἑλληνας τῷ 1870, κατὰ ἔτος σπουδαιότατον διὰ τε τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν ἐσπερίαν Εὐρώπην. Τῇ 31 Μαρτίου ὁμᾶς περιηγητῶν, συνισταμένη ἐκ τοῦ λόρδου καὶ τῆς λαίδης Μουγκάστερ, τοῦ κυρίου καὶ τῆς κυρίας Λόυδ καὶ τοῦ τέκνου αὐτῶν, τοῦ κ. Vyner, τοῦ κυρίου Χέρμπερτ, γραμματέως τῆς ἐν Ἀθήναις ἀγγλικῆς πρεσβείας, καὶ τοῦ κόμιστος de Boyl, γραμματέως τῆς ἰταλικῆς πρεσβείας, καὶ ἀκολουθουμένη ὑπὸ Ἰταλοῦ ὑπηρέτου καὶ Ἑλλήνου συνοδοῦ, ἐπεχείρησεν ἐκδρομὴν εἰς τὸ πεδίον τῆς μά-

χης τοῦ Μαραθῶνος. Πρὸ δὲ τῆς ἀναχωρήσεως αὐτῶν ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας Ἔρσκιν εἶχεν ἐρωτήσει τὸν διευθυντὴν τῆς ἀστυνομίας ἂν δὲν ὑπῆρχε κίνδυνος, οὗτος δὲ δὲν εἶχεν ὑποδείξει ἔλλειψιν ἀσφαλείας. Οὐχ ἦττον τέσσαρες ἔνοπλοι χωροφύλακες ἠκολούθησαν τοὺς ἐκδρομεῖς. Τὴν δὲ ἡμέραν τῆς ἐπιστροφῆς εἰς τὸ Πικέρνη, εἴκοσι περίπου χιλιόμετρα μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν, συμμορία εἴκοσι καὶ ἑνὸς ληστῶν ἐπυροβόλησεν ἐκ τοῦ δάσους. Δύο τῶν χωροφυλάκων τραυματίσθησαν, μετὰ δὲ ταῦτα οἱ λησταὶ ἀνέβησαν ἐν σπουδῇ εἰς τὰς κλιτύας τοῦ ὄρους, συναπάγοντες τοὺς περιηγητὰς καὶ τοὺς ἄλλους δύο χωροφύλακας. Ἐπὶ τούτοις δ' ἔφθασαν ἕξ στρατιῶται πεζοὶ, ἅτε μὴ κατορθώσαντες νὰ συμβαδίσωσι μετὰ τῶν ἱππῶν, καὶ ἐπυροβόλησαν τοὺς ληστὰς, ἀλλὰ βλέποντες, ὅτι τὸ πῦρ αὐτῶν δὲν ἐνεποίει αἴσθησιν καὶ φοβηθέντες μὴ τραυματίσωσι τοὺς αἰχμαλώτους, ἀπέστησαν τῆς ἀποπείρας τῆς ἀπολυτρώσεως αὐτῶν. Οἱ δὲ λησταὶ, μὴ ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐπιβαρυνθῶσι διὰ περιττῶν ἐμποδίων, ἀνεκοίνωσαν εἰς τὰς δύο κυρίας, ὅτι εἶχον τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Ἀθήνας μετὰ τοῦ παιδίου, τοῦ Ἰταλοῦ ὑπηρέτου καὶ τῶν δύο τραυματισθέντων χωροφυλάκων. Ἐστάλη δ' εἰς τὴν πόλιν τῇ 1 Ἀπριλίου καὶ ὁ λόρδος Μουγκάστερ, ὅπως κανονίσῃ τὰ τῆς πληρωμῆς τῶν λύτρων, ὀρισθέντων μὲν τὸ κατ' ἀρχὰς εἰς 32.000 ἀγγλικὰς λίρας, περιορισθέντων δ' εἰς 25.000 ἢ ἀμνηστίαν, ἣτις ἀπαίτησις γοργῶς ἐπεξετάθη εἰς τὴν ἀξίωσιν 25.000 λιρῶν καὶ ἀμνηστίας. Οἱ δύο λήσταρχοι, ὁ Τάκης (Δημήτριος) Ἀρβανιτάκης καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Χρῆστος, οἱ διεξάγοντες ἀπάσας τὰς διαπραγματεύσεις ἐκ μέρους τῆς συμμορίας, ἀπέδιδον μεγαλειτέραν σημασίαν εἰς τὴν ἀμνηστίαν ἢ εἰς τὰ λύτρα, ἐπειδὴ ὁ Τάκης ἦτο εὐπορος, φυγοδικῶν δ' ἀπὸ τοῦ 1857 ἐπεθύμει νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν κοινωνίαν. Ἐνεθαρρύνοντο δὲ εἰς τὸ νὰ ἐπιμείνωσι περὶ τῆς ἀμνηστίας ὑπὸ ἀποστόλων ἕξ Ἀθηνῶν, οἵτινες συμφώνως πρὸς τὴν φράσιν τοῦ Ἔρσκιν «ἐπιστεῦοντο ὑπὸ τοῦ Ζαΐμη, τοῦ τότε πρωθυπουργοῦ, ἀποσταλέντες ὑπὸ τινων τῶν ἐπιφανῶν τῆς ἀντιπολιτεύσεως» ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ αναγκάσωσι τὴν κυβέρνησιν νὰ προβῇ εἰς πρᾶξιν ἀντισυνταγματικὴν καὶ ἔπειτα νὰ ἀνατρέψωσιν αὐτήν. Πράγματι δὲ κατὰ τὸ τριακοστὸν ἔνατον ἄρθρον τοῦ Συντάγματος, ψηφισθὲν χάριν παρεμποδίσσεως τῆς τελείας ἀπαλλαγῆς τῶν ληστῶν ἀπὸ πάσης ποινῆς, ὁ βασιλεὺς ἐκέκτητο τὸ δικαίωμα νὰ χορηγῇ ἀμνηστίαν μόνον ἐπὶ πολιτικῶν ἐγκλημάτων εὐθύνῃ τοῦ ὑπουργείου. Διὸ ὁ Ἔρσκιν ἔγραψεν εἰς τοὺς ληστὰς τὰ

ἐξῆς: « Δὲν θὰ ὑπάρξῃ δυσκολία περὶ τῆς πληρωμῆς τῶν λύτρων, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ἐπιμεινῇτε εἰς τὴν ἀμνηστίαν, ἣν ἡ κυβέρνησις δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ χορηγήσῃ. Θὰ σταλῶσιν ἄνδρες ὅπως διαπραγματευθῶσι μεθ' ὑμῶν, καὶ ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ὃ τε βασιλεὺς καὶ ὁ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου — εἶχον δὲ ἀμφοτέρω ἐπιστρέψει τότε ἐκ τοῦ Αἰγαίου — ἐβεβαίωσαν τὸν Ἕγγλον πρέσβυν, ὅτι δὲν θὰ ἐνοχληθῇτε. Παράσχετε εἰς τοὺς αἰχμαλώτους σας ὅσῃν περισσοτέραν ἄνεσιν δυνηθῇτε. Δύνασθε μάλιστα καὶ νὰ στεγασθῇτε αὐτοὺς ἐν τινὶ ἀγροτικῇ οἰκίᾳ ἄνευ φόβου τινός ». Κατὰ ταῦτα οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀμφιβολία περὶ τῆς πληρωμῆς τῶν λύτρων, μόνον δὲ ζήτημα ἦτο, ἂν οἱ λησταὶ ἠδύναντο νὰ πεισθῶσιν, ὅπως ἀποστῶσι τῆς ἀξιώσεως περὶ ἀμνηστίας. Ἀλλὰ παραδόξως ὃ τε Ἕγγλος ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ὁ λήσταρχος ἐφρόνουν, ὅτι ὠφελε νὰ χορηγηθῇ ἡ ἀμνηστία, καίπερ οὕσα ἀντισυνταγματική. Ὁ Κλάρενδων, εἰς ὃν ὁ ἐν Λονδίῳ Ἕλλην πρέσβυς ἀνέφερε τὰ τοῦ νόμου, ἀπήντησε: « Δὲν θὰ ἠδυνάμην νὰ παραδεχθῶ ὡς ἰσχυρὰν τὴν ἀντίρρῃσιν περὶ τοῦ ἀντισυνταγματικοῦ τῆς ἀμνηστίας... Τὸ ἐλληνικὸν Σύνταγμα ἔχει παραβαθῇ οὕτω συχνὰ παρὰ τῆς κυβερνήσεως... ὥστε δὲν θὰ ἠδυνάμην νὰ δώσω προσοχὴν εἰς πρόφασιν στηριζομένην ἐπὶ τοιαύτης δικαιολογίας ». Ὁ δὲ λήσταρχος παρετήρησε τὰ ἐξῆς: « Οἱ πρέσβεις τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ἰταλίας ὀφείλουσι νὰ εἰπώσιν εἰς τὴν ἐλληνικὴν κυβέρνησιν, ὅτι δὲν ἐνδιαφέρονται πῶς πρέπει νὰ τελειώσῃ ἡ ὑπόθεσις, οὔτε ἂν θὰ δοθῇ ἀμνηστία ἢ οὐχί, οὔτε ἂν ἡ ἀμνηστία εἶνε ἢ δὲν εἶνε νόμιμος ». Ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ ὁ ἀνώτατος ἐκεῖνος διπλωματικὸς ἄρχων εὐηρεστεῖτο νὰ ἐξεύρῃ μέσα πρὸς τήρησιν τοῦ γράμματος τοῦ νόμου. Καὶ δὴ προέτεινεν, ὅπως, ἀφ' οὗ ἐγίνετο τοσοῦτος θόρυβος περὶ τοῦ ἀντισυνταγματικοῦ χαρακτῆρος τῆς πράξεως, κληθῇ ἀναγκαίως νέα ἐθνικὴ συνέλευσις καὶ τροπολογηθῇ τὸ Σύνταγμα, ὥστε νὰ συμφωνήσῃ πρὸς τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ. Ἐξ ἑτέρου δὲ πάλιν, παίζων μὲ τὴν διπλὴν σημασίαν τῆς λέξεως *πολιτικῶν*, παρεκάλει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἐπειδὴ ὅλα τὰ ἐνδιαφερόμενα πρόσωπα ἦσαν πολῖται, ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ἠδύνατο νὰ χορηγήσῃ συνταγματικῶς τὴν ἀμνηστίαν. Ἡ δ' ἐλληνικὴ κυβέρνησις τὸ καθ' ἑαυτὴν προσεφέρθη νὰ κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἂν ἀγγλικὸν πολεμικὸν πλοῖον διηυκόλυνεν εἰς τοὺς ληστὰς τὴν ἐξ Ἑλλάδος ἀναχώρησιν ἢ νὰ ὑποσχεθῇ εἰς αὐτοὺς ἀθώωσιν μετ' ἐκδίκασιν αὐτῶν ἐν Ἀθήναις. Ἀλλ' οἱ λησταὶ δὲν

εἶχον ἰδιάζουσιν διάθεσιν νάπολαύσωσιν ἄνετον ἐξορίαν ἐν τῇ προτινομένη Μελίτῃ, καὶ ἀντέλεγον ῥητῶς εἰς τὸ νὰ ἐμπιστευθῶσι τὴν ζωὴν αὐτῶν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλ' ἦσαν πρόθυμοι νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς δίκην ἐν Ὁρωπῶ, ὅπου ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον μεταθέσει τὴν ἔδραν αὐτῶν, συναποκομίζοντες καὶ τοὺς αἰχμαλώτους, ἐπὶ τῇ προϋποθέσει, ὅτι ἔμελλε νὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ ἐν τῇ δίκῃ ἀθώωσις αὐτῶν. Ὁ δ' ἐπιφανέστατος τῶν Ἑλλήνων νομομαθῶν ἀπεφάνθη, ὅτι ἡ ἐκτέλεσις τῆς πρωτοτύπου ἐκείνης ἰδέας προσποιητοῦ τοπικοῦ δικαστηρίου ἦτο ἀδύνατος. Οὕτως

Ἑμμανουήλ Τομπάζης (ἴδε σελ. 109).

ἐφ' ἱκανὰς ἡμέρας διεξήχθησαν διαπραγματεύσεις ἀνευ ἀποτελέσματος, καθ' ὃν χρόνον οἱ αἰχμάλωτοι, ἐξαιρουμένου τοῦ ψύχους, δὲν εἶχον ἀφορμὴν παραπόνων περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐφέροντο πρὸς αὐτοὺς οἱ λησταί. Οὗτοι συμπαρέλαβον αὐτοὺς τὴν Κυριακὴν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ συνέστησαν αὐτοὺς εἰς τὸν ἐφημέριον, ἐτελοῦντο χοροὶ καὶ ἀγῶνες ἄλματος καὶ λιθοβολίας, καὶ εἰς τῶν ληστῶν, ὁ ἐγγράμματος τῆς συμμορίας, ἀνέγνωσεν ἐσπέραν τινὰ εἰς ἐπήκοον τῶν ἄλλων ἱστορικὸν βιβλίον ἐπὶ δύο ὅλας ὥρας.

Ἐν τούτοις δ' ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας εἶχεν ἐπιμείνει

παρὰ τῷ στρατηγῷ Σούτσφ, ὑπουργῷ τῶν στρατιωτικῶν, νὰ μὴ ἀποστείλῃ στρατὸν ἐναντίον τῶν ληστῶν, οἵτινες ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἤθελον βεβαίως φονεύσει τοὺς αἰχμαλώτους, ὁ δὲ ὑπουργὸς εἶχεν ὑποσχεθῇ τοῦτο. Διὸ ἡ κυβέρνησις ἠναγκάζετο νὰ διαπραγματευῇται πρὸς τοὺς ληστὰς ὥς εἰ ἀπετέλουν κράτος ἐν κράτει. Ὁ βασιλεὺς «ἐδείκνυε τὴν ἐνθερμοτάτην ἐπιθυμίαν νὰ τεθῇ εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ληστῶν», καὶ ἀπόστολοι ὁσημέραι ἀνώτεροι τὸ ἀξίωμα ἐπέμποντο, ὅπως συζητήσωσι μετ' αὐτῶν. Ὁ Φραγκίσκος Νόελ, ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ

ἐν Εὐβοίᾳ κτήματος Ἀχμέταγα, ὅστις εἶχεν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ δύο ἀδελφούς τῶν λησταρχῶν καὶ ἐκέκτητο μεγάλην γνῶσιν τοῦ λαοῦ, οὗ μεταξὺ αὐτὸς καὶ ὁ οἶκος αὐτοῦ εἶχον ζήσει ἐπὶ τρεῖς γενεάς, μετέβη γενναίως ἐπὶ ἰδίῳ ἑαυτοῦ κινδύνῳ, ὅπως ἔλθῃ εἰς συνέντευξιν μετὰ τῶν ληστῶν. Τέλος δὲ τῇ 6 Ἀπριλίου τὸ ὑπουργεῖον ἀνέθηκεν εἰς τὸν συνταγματάρχην Θεαγένην, ὑπασπιστὴν τοῦ στρατηγοῦ Τσώρτς καὶ ἄνδρα ἐξαιρέτως χρηστὸν, ὅστις εἶχε διασχίσει τοὺς στοίχους τῶν Τούρκων, διαρκούσης τῆς ἐν ἔτει 1827 πολιορκίας τῆς Ἀκροπόλεως, νὰ ἔλθῃ εἰς λόγους πρὸς αὐτούς. Εἶχε δὲ ὁδηγίας νὰ ανακοινώσῃ εἰς αὐτοὺς, ὅτι τὰ μὲν λύτρα ἦσαν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῶν καὶ ὅτι ἡδύναντο νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος κατὰ γῆν ἢ κατὰ θάλασσαν ἐπὶ ἀγγλικῷ πλοίου, ἀλλ' ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μνηστευθῶσι καὶ ὅτι ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ἐπ' οὐδεμιᾷ προφάσει ὥφειλον νὰ φύγωσιν ἐκ τοῦ Ὄρωποῦ, ἄλλως ἢ κυβέρνησις ἔμελλε νὰ θεωρήσῃ ἑαυτὴν ἀπηλλαγμένην τῆς ἀναληφθείσης ὑποχρεώσεως νὰ μὴ καταδιώξῃ αὐτούς. Τῇ δὲ 8 Ἀπριλίου ὁ Θεαγένης ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν Τάκην ἐν Ὄρωπῳ τοὺς ἄνω ὅρους, ἀλλὰ τὸ μόνον ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ὁ ἐξερεθισμὸς αὐτοῦ. Ὅτε δὲ ὑπεδείχθη ἡ ἀνάγκη νὰ ἐξακολουθήσωσι μένοντες ἐν Ὄρωπῳ, ὁ λήσταρχος ἐπέδειξε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἑρσκιν, καὶ ἰσχυρίσθη, ὅτι ἡ ἐν αὐτῇ περιεχομένη ὑπόσχεσις ἀσφαλείας ἦτο ἀπόλυτος καὶ ἄνευ ὅρων· διὸ ἡξίωσε τὸ δικαίωμα νὰ μεταβῇ ἐλευθέρως ὅπουδῆποτε καὶ ἂν ἤθελεν ἄρῃ εἰς αὐτόν. Τότε δὲ, στραφεὶς πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους, παρεκάλει αὐτοὺς νὰ γράψωσι πρὸς τοὺς οἰκείους πρέσβεις, ὅτι, ἂν ἡ ὑπόθεσις αὐτῶν δὲν ἤθελε περατωθῇ τὴν ἐσπέραν τῆς ὑστεραίας, ἤθελε κόψῃ τὸν λαιμὸν αὐτῶν, «ἐπειδὴ, καθ' ἃ προσέθηκε, τοῦτο εἶνε ἡ ἐπιθυμία τοῦ συνταγματάρχου ἀφ' ἧς ὥρας ἀπειλεῖ ἡμᾶς διὰ τῶν ἀποσπασμάτων». Τότε ἀνεχώρησεν ὁ Θεαγένης, καὶ τὴν ὑστεραίαν προεχώρησε συμφώνως πρὸς τὰς διαταγὰς τῆς κυβερνήσεως, ὅπως ἀποκλείσῃ τοὺς ληστὰς ἐντὸς τοῦ Ὄρωποῦ. Ἀλλὰ, μαθὼν, ὅτι εἶχον διέλθῃ τὸν ποταμὸν Ἀσωπὸν μετὰ τῶν αἰχμαλώτων καὶ εἶχον μεταβῇ εἰς τὸ γειτονικὸν χωρίον Συκάμινον, μετέβαλε σχέδιον, καὶ ἀπεφάσισε νὰ περικυκλώσῃ τὸ χωρίον τοῦτο καὶ οὕτως ἀναγκάσῃ αὐτοὺς νὰ ποδεχθῶσι τὰς εἰς αὐτοὺς γενομένας προτάσεις. Ταυτοχρόνως δ' ἑλληνικὴ κανονιοφόρος προςωρμίσθη εἰς τὴν Σκάλαν τοῦ Ὄρωποῦ. Τηλεγράφημα δὲ τῆς κυβερνήσεως, δι' οὗ ὁ Θεαγένης διετάσσετο νὰ μὴ προσβάλλῃ τοὺς ληστὰς ἐν Συκαμίνῳ,

ἀλλὰ μόνον νᾶποκλείσῃ τὸ χωρίον τοῦτο καὶ νὰ ἐπιτεθῇ μόνον ἐν περιπτώσει καθ' ἣν οἱ λησται ἐπειρῶντο νὰ φύγωσιν ἐκεῖθεν, ἔφθασε πολὺ ἄργά. Ὅτε δ' ὁ λήσταρχος εἶδε τοὺς στρατιώτας, ἔστειλε τὸν Ἀνεμογιάννην, τὸν Ἑλληνα διερμηνέα τῶν αἰχμαλώτων, μετὰ τοῦ γράμματος τοῦ Ἑρσκιν εἰς τὸν Θεαγένην, καὶ διέταξε τὸν ἀποσταλέντα νὰ συστήσῃ εἰς τὸν συνταγματάρχην νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἄνδρας νὰ πλησιάσωσιν ἐγγύτερον. Ὁ Θεαγένης, λαβὼν τὸ ἄγγελμα τοῦτο, εἶπεν εἰς τὸν διερμηνέα νὰ γνωρίσῃ εἰς τοὺς ληστὰς, ὅτι δὲν θὰ ἠνωχλοῦντο ἐν Συκαμίνφ, ὅπου θὰ ἐλάμβανον τὰ χρήματα. Ἀλλ' ὁ Ἀνεμογιάννης ἐπὶ τῇ προφάσει εὐρέσεως ἵππων ἀπέφυγε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τοὺς ληστὰς οὕτως, ὥστε τὸ μήνυμα ἐκεῖνο οὐδαμῶς διεβιάσθη. Ἐν ᾧ δ' ἐτελοῦντο αὗται αἱ διαπραγματεύσεις, ὁ Θεαγένης εἶδε τοὺς ληστὰς μετὰ τῶν αἰχμαλώτων ἐκφεύγοντας πρὸς τὸ Δήλεσι, ἐπέχον τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαίου Δηλίου, μετὰ τῆς ἐσχάτης προθέσεως ἐξασφαλίσεως ἐν Ἀγράφοις. Οἱ στρατιῶται ἐτράπησαν εἰς δίωξιν τῶν ληστῶν, καὶ κατὰ τὸ Δήλεσι ὁ Χέρμπερτ, ὅστις δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ τρέξῃ, ἐρρίφθη χαμαὶ καὶ ἔπειτα ἐτυφεκίσθη ὑπὸ τῶν ληστῶν. Λυσσαλέοι δὲ γενόμενοι ἐπὶ τῷ θεάματι τούτῳ οἱ στρατιῶται ἐπυροβόλησαν τοὺς ληστὰς τεσσαράκοντα βήματα πέραν τῆς θέσεως, ἐν ᾗ εἶχον φονεύσει τὸ πρῶτον αὐτῶν θῦμα, ἐπὶ τούτοις δ' οἱ λησται ἐπληξαν καὶ ἐτυφέκισαν τὸν Λούδ. Ἐπειτα δ' ἐχωρίσθησαν, καὶ μέρος μὲν αὐτῶν ὑπὸ τὸν Χρηστον, τυφεκισθέντα ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν, ἐτράπησαν τρέχοντες πρὸς τὴν θάλασσαν, οἱ δὲ λοιποὶ πρὸς τὸ Σχηματάρι, ἐπέχον τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Τανάγρας καὶ νῦν σταθμὸν, ἐξ οὗ χωρίζεται ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ τῆς Χαλκίδος. Πλησίον δὲ τοῦ Σχηματαρίου ὁ Vyner καὶ ὁ Boyl ἀπηύδησαν καὶ ἐτυφεκίσθησαν ὑπὸ τῶν ληστῶν, ὑποστάντες θάνατον πραότερον τοῦ τῶν συνοδοιπόρων, ἐπειδὴ τὰ σώματ' αὐτῶν δὲν διεμελίσθησαν διὰ γιαταγανίου. Τῶν δὲ ληστῶν ἑπτὰ μὲν ἐφονεύθησαν, τέσσαρες δ' ἐτραυματίσθησαν καὶ ἐξωγρήθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ δέκα, συμπεριλαμβανομένου τοῦ ληστάρχου, διέφυγον. Αἱ δὲ κεφαλαὶ τῶν ἑπτὰ φονευθέντων κακούργων ἐξετέθησαν ἐν Ἀθήναις ἐν τῷ Πεδίῳ τοῦ Ἀρεως.

Τὸ δ' ἄγγελμα τῆς σφαγῆς τῶν αἰχμαλώτων ἐνεποίησε μεγίστην αἵσθησιν ἐν Ἀγγλίᾳ. Ἐν ἀμφοτέραις ταῖς βουλαῖς διεξήχθησαν συζητήσεις, αἱ ἐφημερίδες ἐδημοσίευσαν ἄρθρα ἀπιστεύτως σφοδρά, καὶ τινες τῶν ὀρμητικωτάτων ἐπικριτῶν ἀπῆλθον πρὸς ἱκανοποίησιν

οὐδὲν ἦττον ἢ αὐτὴν τὴν ἐξολόθρευσιν τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ βαθμηδὸν κατενοήθη, ὅτι ἦτο ἄδικος ἡ μομφὴ ἐνὸς ὀλοκλήρου ἔθνους, ἐπειδὴ εἴκοσι καὶ εἰς λησταί, ὧν δύο μόνον ἦσαν Ἕλληνες, οἱ δὲ λοιποὶ Ἀλβανοβλάχοι, εἶχον δολοφονήσει ὁμάδα ἐπιφανῶν Ἀγγλων. Τὸ ὅλον ζήτημα, καθ' ᾧ ἐξέθηκεν ὁ κύριος Νόελ, ὁ Ἀγγλος ὁ ἄριστα γινώσκων τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα, εἶχε διεξαχθῇ σφαλερῶς. Οἱ λησταί εἶχον ἀπειλήσει καὶ ἐσκόπουν νὰ φονεύσωσι τοὺς αἰχμαλώτους, ἂν ἤθελον καταδιωχθῇ, καὶ εἶχον στηριχθῇ χάριν ἀσφαλείας αὐτῶν εἰς τὸ γράμμα τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας, ἐν ᾧ, καθ' ᾧ ὁ Νόελ ἔγραφε τὴν πρωίαν τῆς σφαγῆς, «ἂν ἡ κυβέρνησις εἶχεν ἀναστείλει τὴν ἐχθροπραξίαν, τὰ πάντα ἤθελον τελειώσει καλῶς», ἐπειδὴ εἶχον ἀνακοινώσει εἰς αὐτὸν, ὅτι θάπεδέχοντο μόνον τὰ λύτρα καὶ θὰ ἐγκατέλειπον τὴν χώραν, ἀποτυγχανούσης τῆς αἰτήσεως αὐτῶν περὶ ἀμνηστίας. Ἐνα δὲ μῆνα μετὰ τὴν σφαγὴν ἤρχισεν ἐν Ἀθήναις ἡ δίκη τῶν τεσσάρων ζωγραφθέντων ἐνόχων αὐτῆς καὶ ἄλλων ληστῶν, συμπεριλαμβανομένων δύο προτέρων συντρόφων τῆς αὐτῆς συμμορίας, καὶ αἵσθησις προεκλήθη, ὅτε δύο λησταί τραυματαίαι ἤχθησαν εἰς τὸ κακουργιοδικεῖον ἐπὶ φορεῖων. Καὶ οἱ τέσσαρες δὲ κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον, καὶ τρεῖς αὐτῶν μετὰ καὶ δύο ἄλλων ἀπηγχονίσθησαν δημοσίᾳ ἐν τῷ Πεδίῳ τοῦ Ἄρεως. Ἐκατὸν δὲ καὶ ἑνδεκα ὅλοι κατηγγέλθησαν ὥς συνένοχοι τῆς ληστοπραξίας ἐκείνης, καὶ ἐξήκοντα καὶ δύο αὐτῶν εἰσέχθησαν εἰς δίκην, καὶ μετὰ τούτων πρὸς γενικὴν ἐκπληξιν ὁ Νόελ, ἀλλὰ τὸ δικαστήριον τέλος ἀπεφάνθη, ὅτι δὲν ὑπῆρχε λόγος καταδιώξεως αὐτῶν. Πάντες δὲ ἡσθάνοντο, καθ' ᾧ εἶπεν ὁ πρόεδρος τῶν ἐνόρκων, ὅτι ἡ ἐθνικὴ τιμὴ ἡδύνατο «νὰ ἱκανοποιηθῇ μόνον διὰ τῆς ταχείας καὶ τελείας ἐκρίζωσεως τῆς ληστείας», κακοῦ, ὅπερ εἶχε μὲν ἐλαττωθῇ μετὰ τοῦ 1856 καὶ τοῦ 1862, ἀλλ' εἶχεν ἀναβιώσει μετὰ τὴν ἐπανάστασιν καὶ τὴν εἰς αὐτὴν ἐπακολουθήσασαν ἀναρχίαν. Ὡς ἐκ τούτου εἶχεν ἐκδοθῇ νέα ἐγκύκλιος, καίτοι δὲ εἶχε συλληφθῇ ὑπὸ ληστῶν τελευτῶντος τοῦ ἔτους Ἑλλήν βοιλευτῆς, ὁ Γκράνβιλλ ἡδυνήθη, πρὶν ἢ λήξῃ τὸ ἔτος, νὰ ἐκφράσῃ εἰς τὴν ἐλληνικὴν κυβέρνησιν τὰς εὐχαριστίας τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπουργείου ἐπὶ τοῖς δραστηρίοις μέτροις, ἅτινα ἐλήφθησαν χάριν καταδιώξεως τῆς ληστείας. Οὕτω δ' ἐπληθήθεισεν ἡ προφητεία τοῦ Γλάδστωνος, καθ' ἣν ἡ μυσαρὰ ληστεία τοῦ Μαρθῶνος ἐφαίνετο «οἶονεὶ οὔσα μέγα γεγονὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος», ἐπειδὴ ἀπὸ τῆς συλλήψεως τῆς περὶ τὸν λόρδον Μουγκά-

στερ ὁμάδος οὐδεὶς πλέον ξένος συνελήφθη ὑπὸ ληστῶν ἐν Ἑλλάδι. Καὶ ὁ μὲν φόνος Ἑλληνός τινος πλησίον τῆς Λαμίας τῷ 1894 ὑπῆρξεν ἐν πολὺ μικροτέρῳ μέτρῳ ἐπανάληψις «τοῦ δράματος τοῦ Ὁρωποῦ»· ἀλλὰ τὸ ἐπεισόδιον ἐκεῖνο ὑπῆρξε σπανία ἐξαίρεσις τῆς δημοσίας ἐν τῇ χώρᾳ ἀσφαλείας.

Καὶ ὑπὸ ἄλλην δ' ἔποιψιν ἐπηλήθευσεν ἡ παρατήρησις τοῦ Γλάδ-
στωνος. Καὶ δὴ τέσσαρες βουλευταὶ διεμαρτυρήθησαν ἐναντίον τοῦ
ὑπαινιγμοῦ τοῦ πρωθυπουργοῦ Ζαΐμη περὶ τῶν σχέσεων μεταξὺ
«ἐνίων τῶν ἐπιφανῶν τῆς ἀντιπολιτεύσεως» καὶ τῶν ληστῶν. Καὶ
παρητήθη μὲν ὁ στρατηγὸς Σοῦτσος, εἰς δὲ τὴν παραίτησιν αὐτοῦ
ἐπηκολούθησεν ἡ παραίτησις τῶν ὑπολοίπων ὑπουργῶν. Διεδέχθησαν
δὲ τὴν κυβέρνησιν ἐκείνην ἀλλεπάλληλα βραχύβια ὑπουργεῖα, ὧν ἐν,
πρωθυπουργοῦντος τοῦ Κουμουνδούρου, εἰσῆγαγεν εἰς τὴν βουλὴν
δραστικὸν νόμον ἐναντίον τῆς ληστείας.

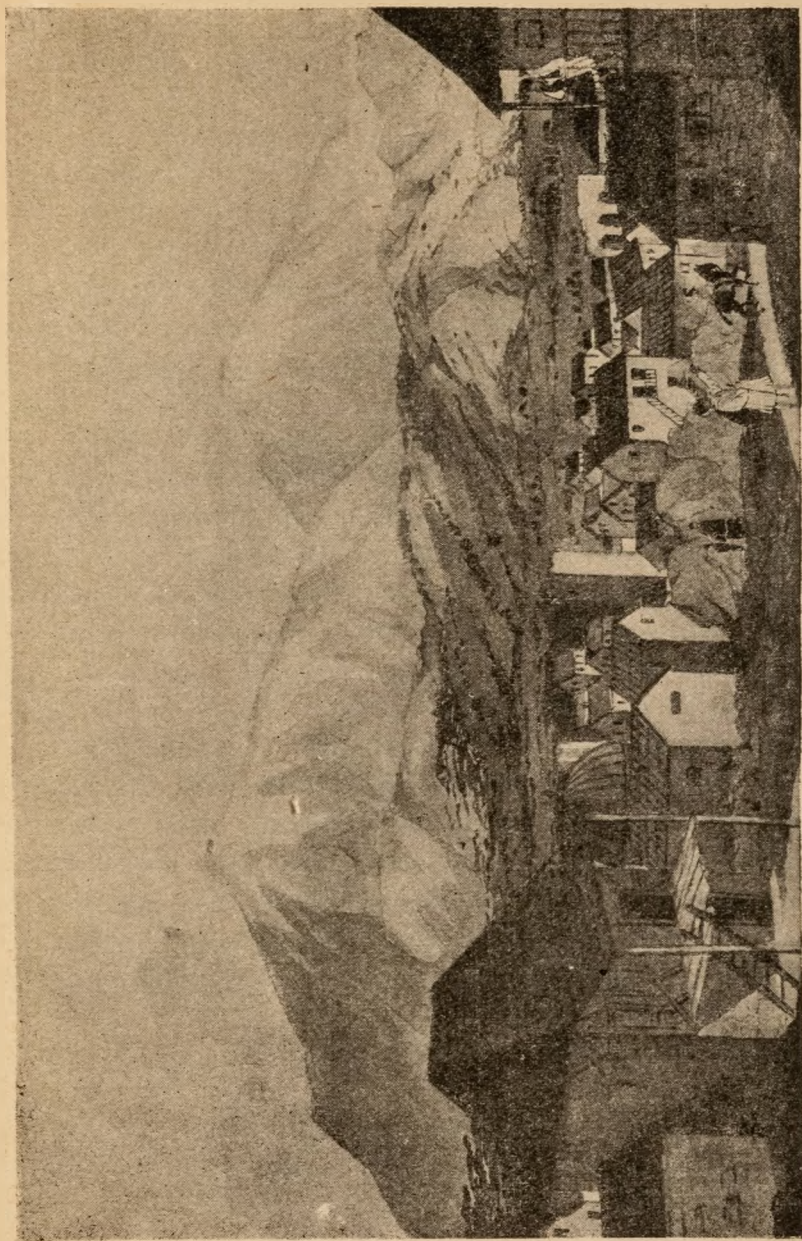
Ὁ δ' ἐξερθετισμὸς ὁ προκληθεὶς ὑπὸ τοῦ «δράματος τοῦ Ὁρω-
ποῦ» εἶχε μόλις που καταπαύσει, ὅτε ἀπέβη δὲν τὸ ζήτημα τῶν
ἀργυρωρυχείων τοῦ Λαυρείου. Τὸ Λαύρειον εἶνε ἀκριβῶς τόπος, οἷον
ποθεῖ ἡ πολιτικὴ οἰκονομία, ἐπειδὴ ἀναπαριστάνει, καθ' ὅσον εἶνε
τοῦτο δυνατὸν κάτωθεν τοῦ γλαυκοῦ οὐρανοῦ καὶ ὑπὸ τὸν ἥλιον
τῆς Ἑλλάδος, τοὺς ὅρους τῆς «μελαίνης χώρας», ὡς ἐπονομάζεται ἡ
Ἀγγλία. Εἶνε πράγματι κατ' οὐσίαν πόλις ἐργατῶν, ἡ μόνη ἐν
Ἑλλάδι, ὅπου γίνεται ἐνίοτε αἰσθητὴ ἡ ὀξεῖα αἰχμὴ ἐργατικοῦ ζητή-
τος. Ἀλλὰ τοῦλάχιστον ἡ περὶ μεταλλείας ἐξευγενίζεται ἐν Λαυρεῖῳ
ὑπὸ τῆς παραδόσεως ὑπερδισχιλίων ἐτῶν. Ὁ Αἰσχύλος εἶπε περὶ
τῶν Ἀθηναίων, ὅτι *ἀργύρου πηγὴ τις αὐτοῖς ἐστι, θησαυρὸς χθονὸς*,
καὶ ὁ Ἡρόδοτος μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ ἀγχινούστατος
ἐκεῖνος πολίτευτῆς, ἔπεισε τοὺς συμπολίτας νᾶφιερῶσσι τὰ ἐκ τῶν
ἀργυρείων τοῦ Λαυρείου κέρδη, ἅτινα ἔμελλον νὰ διανεμηθῶσι
μεταξὺ ἀλλήλων, χάριν ναυπηγήσεως διακοσίων τριήρων, ἥτις ὑπῆρ-
ξεν ἡ ἀρχὴ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων, τῆς σωσάσης τὴν
Ἑλλάδα ἐν Σαλαμῖνι. Βραχὺν δὲ χρόνον μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ῥω-
μαϊκῆς ἐν Ἑλλάδι κατακτήσεως γίνεται λόγος περὶ ἀποστασίας δού-
λων ἐργαζομένων ἐν Λαυρεῖῳ, ἀλλ' ὀλίγον βραδύτερον ὑποτίθεται,
ὅτι τὰ μεταλλεῖα εἶχον ἐξαντληθῇ, καὶ ὁ Πανσανίας περιγράφει τὸ
Λαύρειον ὡς τόπον *ἐνθα ποτὲ Ἀθηναίοις ἦν ἀργύρου μέταλλα*. Ἐπὶ
δεκαεννέα δὲ αἰῶνας τάργυρεῖα ταῦτα εἶχον ἐγκαταλειφθῇ· ἀλλὰ
τῷ 1864 ἰταλογαλλικὴ ἐταιρεία ἠγόρασε γαίας ἐν Λαυρεῖῳ ἐπὶ τῷ

σκοπῶ τῆς ἐπιδιώξεως μεταλλευτικῶν ἐργασιῶν. Οἱ δὲ λόγοι οἱ ἀγα-
γόντες εἰς τὴν συγκρότησιν τῆς ἐταιρείας ἐκείνης ὑπῆρξαν λίαν
ῥωμαντικοί. Καὶ δὴ ὁ μακαρίτης λόρδος Sherbrooke παρετήρησέ
που, ὅτι κατὰ τινὰ τῶν ἐκδρομῶν τῶν γενομένων χάριν τῆς ἐκπαι-
δεύσεως αὐτοῦ, διατρίβων ποτὲ ἐν Αὐστραλία, εἶχε βαδίσει, χωρὶς
νά το γινώσκη, ἐπὶ κεκρυμμένων χρυσοφόρων ἀγρῶν, οὓς ἐπιστη-
μονικὴ μόρφωσις ἤθελε διδάξει αὐτὸν νάνακαλύψῃ. Ἄλλ' ἂν ἔναν-
τίας, καθ' ἃ διηγοῦνται, ἡ μελέτη τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἤγαγε
τὸν Σερπιέρην εἰς τὸ νὰ εὔρῃ τὸν οἰκεῖον σύντροφον πρὸς ἐκ-
μετάλλευσιν τοῦ ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ἡμελημένου πλούτου τῶν ἀρ-
γυρείων τοῦ Λαυρείου. Ὁ Σερπιέρης εἶχεν ἀναγνώσει τὸ χωρίον
ἐκεῖνο τοῦ Στράβωνος¹, ἐν ᾧ ὁ μέγας γεωγράφος, γράφων ἐν ταῖς
ἡμέραις τοῦ Αὐγούστου, λέγει ὅτι, καίτοι τὰρχαῖα ἀργυρεῖα εἶχον
ἐκλείπει, οἱ ἐργαζόμενοι τὴν παλαιὰν ἐκβολάδα καὶ σκωρίαν ἀναχω-
νεύοντες εὗρισκον ἔτι ἐξ αὐτῆς ἀποκαθαιρόμενον ἀργύριον, τῶν ἀρ-
χαίων ἀπείρως καμινευόντων. Μετέβη τότε εἰς Λαύρειον, ἐξήτασε
τοὺς περικειμένους σωροὺς ἀρχαίας σκωρίας, καὶ ἐπέστρεψεν εἰς
τὴν Εὐρώπην, φέρων εἰς τὸ θυλάκιον δείγματά τινα αὐτῶν. Καὶ
παρεχωρήθη μὲν εἰς αὐτὸν καὶ τὸν ἐκ Μασσαλίας Roux ἡ ἄδεια,
ἀλλ' ἐγεννήθη ζήτημα περὶ τοῦ δικαιώματος τῆς ὑπὸ τῆς ἐταιρείας
ἐξαγωγῆς μεταλλεύματος ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Στράβωνος μνημονευομέ-
νων ἐκβολάδων. Αἱ δ' ἐπακολουθήσασαι συζητήσεις ἀπετέλεσαν οὐκ
ἀνάξιον λόγου μέρος τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς ἱστορίας τῶν ἀκολου-
θῶν ὀλίγων ἐτῶν, καὶ ἤγαγον εἰς τινὰς δυσαρεσκείας μεταξὺ τῆς
ἑλληνικῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν πρέσβων τῆς Γαλλίας καὶ Ἰταλίας.
Ὡς πᾶσαι σχεδὸν αἱ ὑποθέσεις ἐν Ἑλλάδι, οὕτω καὶ τὰ μεταλλεία
τοῦ Λαυρείου ἀπέβησαν πολιτικὸν ζήτημα, καὶ ἡ ἀντιπολίτευσις τῶν
ἡμερῶν ἐκείνων ἐζήτησε νάποκομίσῃ πολιτικὰ κεφάλαια ἐκ τῶν ἀρ-
χαίων ἐκβολάδων. Αἱ ἐφημερίδες παρίστανον ὥς ἄλλην τινὰ Καλι-
φορνίαν τὰς ἐκβολάδας τοῦ Στράβωνος, αἵτινες, ἐν ᾧ ὥφειλον
νάνήκωσιν ἐκ φυσικοῦ δικαιώματος εἰς τὸ ἔθνος, εἶχον περιέλθει εἰς
ἀπλήστους ξένους κεφαλαιούχους. Ἡ πραγματικὴ ἀξία τῶν μεταλ-
λευμάτων ἐξετιμᾶτο μετὰ τερατώδους ὑπερβολῆς, ἡ κοινὴ γνώμη
ἐξηρεθίσθη, καὶ νόμος, ψηφισθεὶς τῷ 1871, ἐκήρυξε τὰς ἐκβολάδας
ἐθνικὴν ἰδιοκτησίαν. Ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἰταλία διεμαρτυρήθησαν,

¹ IX, 23. σ. 399.

καὶ, ὅτε ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἀπήντησεν, ὅτι τὰ ἑλληνικὰ δικαστήρια ἦσαν ἀνοικτὰ εἰς τὴν ἀδικουμένην ἑταιρείαν, ἡπέλιψαν βίαν καὶ ἀπηύθυναν ἔκκλησιν πρὸς τὰς λοιπὰς δυνάμεις. Καὶ ἡ μὲν Αὐστρία προέτεινε διαιτησίαν μετὰ τῆς ἑταιρείας, ἀλλὰ τὴν πρότασιν ταύτην ἀπέκρουσεν ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, καὶ τὰ πράγματα ἔφθασαν εἰς τὸ ἀπροχώρητον, ὅτε τῷ 1873 ἡ ἑταιρεία ἐπώλησε τὰ δικαιώματα αὐτῆς, καὶ νέα ἑταιρεία, ἥς ψυχὴ ἦτο καὶ πάλιν ὁ Σερπίερης, ἔτυχε τῆς παραχωρήσεως τῆς ἐκμεταλλεύσεως ἐπὶ τῷ ὄρφ τῆς πληρωμῆς βαρέος φόρου 44 ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τοῦ μεταλλεύματος τοῦ ἐξαγομένου ἐκ τῶν ἐκβολάδων καὶ τῶν σκωριῶν. Ὅτε δὲ μετ' οὐ πολὺν ἀπεδείχθη, ὅτι ὁ φόρος οὗτος ἦτο βαρύτερος ἢ ὅ τι ἡδύνατο νὰ πληρόνη ἡ ἑταιρεία, ἡλαττώθη κατόπιν, ἀλλ' ἂφ' οὗ πρῶτον οἱ Ἀθηναῖοι πολῖται ὑπέστησαν τὰς συνήθεις ἐν τοιαύταις παραδόλοις ἐπιχειρήσεσι κερδοσκοπικὰς ζημίας.

Τὰ δ' ἐπόμενα δύο ἔτη τὰ προηγηθέντα τῆς μεγάλης κρίσεως τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος διῆλθον ἐν Ἑλλάδι ἐν μέσῳ κοινοβουλευτικῶν καὶ συνταγματικῶν ἀγώνων. Πολιτικοὶ ὅποιοι ὁ Δεληγεώργης καὶ ὁ Βούλγαρης, οἵτινες εἶχον σπουδαίως δράσει κατὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὁθωνος, ἐπέισθησαν, ὅτ' ἔγειναν πρωθυπουργοὶ, ὅτι δὲν ἦτο εὐκόλος ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τῶν τολμηρῶν δημοκρατικῶν θεωριῶν, ἃς ἐκήρυττον, ὅτε ἦσαν ἀντιπολιτευόμενοι. Ὅντες φιλελεύθεροι, μετεβάλλοντο πολλάκις εἰς συντηρητικούς, ὅτε κατεῖχον τὴν ἀρχὴν, ἀλλ' ὥς ἐκ τούτου ἀπέβαλλον τὴν δημοτικότητά αὐτῶν παρὰ τοῖς προτέροις θαυμασταῖς. Διὰ δραματικῆς περιπετείας ὁ Δεληγεώργης, ὅστις εἶχεν ἀνέλθει εἰς τὴν ἀρχὴν ὥς ἐκ τοῦ ἔρεθισμοῦ περὶ τῶν ἀργυρείων τοῦ Λαυρείου, ἔπεσε μοιραίως ἔνεκα τοῦ αὐτοῦ ζητήματος, καὶ αὐτὸς ἐκεῖνος, ὅστις ὑπῆρξε τὸ εἶδωλον τῶν φοιτητῶν τοῦ 1862, ἔμελλε νὰποβῇ ὁ σκοπὸς τῶν ἐχθρικῶν αὐτῶν διαδηλώσεων ἐν ἔτει 1873, ἐπειδὴ ἠρνήθη νὰνασυστήσῃ τὴν πανεπιστημιακὴν φάλαγγα τὴν ἰδρυθεῖσαν κατὰ τὸ ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ δ' ἐν τῇ πρωθυπουργίᾳ διάδοχος αὐτοῦ Βούλγαρης κατηγορήθη ἐπὶ παραβάσει τοῦ πεντηκοστοῦ ἄρθρου τοῦ Συντάγματος, ἐπειδὴ ἐν συνεδρίᾳ τῆς 30 Νοεμβρίου τοῦ 1874 ἐθεώρησεν ὡς νόμιμον ἀπαρτίαν μὴ συγκροτηθεῖσαν ἐκ τοῦ ἡμίσεος πλέον ἑνὸς τοῦ ὀλικοῦ ἀριθμοῦ τῶν τότε ζώντων βουλευτῶν. Ἐπὶ τούτοις οἱ ἡγέται τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐκήρυξαν, ὅτι κινδυνεύει τὸ Σύνταγμα, δεκαεννέα ἐφημερίδες τῶν Ἀθηνῶν ἀπηύθυναν πρὸς τὸν λαὸν ἔκκλησιν, ὅπως

Ἡ Τρίπολις περὶ τὸ 1834 κατὰ τὴν ἐν τῷ Στρατ. ἀρχεῖῳ τοῦ Μονάρχου ἐνχρωμον εἰκόνα τοῦ Βασιλεῦς
λοχαγοῦ Koellnberger, ἣς πιστὸν ἀντίγραφον ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἱστορ. καὶ ἐθνολ. ἐταιρείας (Ἰδε σελ. 99).

σώσῃ αὐτὸ, τὰ ὀνόματα τῶν ὑπουργικῶν βουλευτῶν τῶν ἀποτελεσάντων τὴν ἀκανόνιστον ἐκείνην ἀπαρτίαν ἐμνηστηρίσθησαν καὶ ἐπ-ωνομάσθησαν *στηλιῖται*, συγχρόνως δὲ δύο τῶν μελῶν τοῦ ὑπουργείου κατηγγέλθησαν ἐπὶ δωροδοκία ἐπ' εὐκαιρία τοῦ διορισμοῦ ἀρχιεπισκόπων τινῶν. Τὸ ὑπουργεῖον ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ τῷ 1875, καὶ ὁ Χαρίλαος Τρικούπης, ὅστις εἶχε πρὸ μικροῦ φυλακισθῇ ὡς γράψας τὸ δριμύ ἄρθρον *Τίς πταίει*, ὅπερ ὑπετέθη ἀπευθυνόμενον κατὰ τῆς βασιλείας, διωρίσθη τὸ πρῶτον τότε πρωθυπουργός. Ὡν υἱὸς τοῦ πρότερον ἐν Λονδίῳ πρεσβευτοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἱστορικοῦ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, εἶχε διδαχθῇ ὡς γραμματεὺς πρεσβείας παρὰ τῷ πατρὶ νὰ ἐκτιμᾷ τὰ ἀγγλικά ἔθιμα, εἶχε παρακαθήσει ἐν τῇ ἐθνικῇ συνελεύσει, εἶχεν ἀποσταλῇ εἰς Λονδῖνον, ὅπως διαπραγματευθῇ τὸ ζήτημα τῶν φρουρίων τῆς Κερκύρας, καὶ εἶχεν ἀποκτήσει τὸ πρῶτον πείραν διοικητικὴν ὡς ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν κατὰ τὸν τελευταῖον χρόνον τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως. Ἀλλ' ἡ ὥρα τοῦ Τρικούπη δὲν εἶχε σημάνει ἀκόμη· καὶ ὅμως αἱ ὑπ' αὐτοῦ διεξαχθεῖσαι ἐκλογαὶ ὑπῆρξαν ἀπηλλαγμέναι πάσης κυβερνητικῆς ἐπεμβάσεως, καὶ ἐπεφυλάσσετο εἰς τὸν διαδεχθέντα αὐτὸν Κουμουνδοῦρον νὰ τύχῃ παρὰ τῆς νέας βουλῆς ψήφου ἀκυρώσεως ἅπαντας τοὺς νόμους τοὺς ψηφισθέντας ὑπὸ τῆς ἀντισυνταγματικῆς ἀπαρτίας. Τῷ δὲ 1876 ἅπαντα τὰ μέλη τοῦ ὑπουργείου Βούλγαρη κατηγορήθησαν ἐπὶ παραβάσει τοῦ Συντάγματος, καὶ δύο τῶν μελῶν αὐτοῦ ἐδικάσθησαν καὶ κατεδικάσθησαν ἐπὶ δωροδοκία, οἱ δὲ δεκάσαντες τοὺς ὑπουργοὺς ἀρχιεπίσκοποι καθηρέθησαν ὡς σιμωνιακοί. Ἀλλὰ τὰ διεθνῆ πράγματα ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀπέσπασαν τὴν προσοχὴν τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τῶν ἐσωτερικῶν ἐκείνων ζητημάτων καὶ συνήνωσαν τοὺς ἀντιπάλους πολιτευτὰς εἰς κοινὸν δεσμὸν φιλοπατρίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ΄

Η ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΚΡΙΣΙΣ ΤΟΥ 1875-8

Τὸ θέρος τοῦ 1875 ἀποστασία ἐν τινι ἀφανεῖ χωρίῳ τῆς Ἑρζεγοβίνης, κριθεῖσα ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ὥς οὕσα ἀπλῶς «ἐσωτερικὴ ὑπόθεσις τῆς Τουρκίας», ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ κινήματος, ὅπερ, διαδοθὲν ἀνὰ σύμπασαν τὴν χερσόνησον τοῦ Αἵμου, περιέπλεξε τρία τῶν βαλκανικῶν κρατῶν, πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὴν Ῥωσίαν εἰς πόλεμον πρὸς τὴν Τουρκίαν, καὶ ἀπέληξεν εἰς τὸ σπουδαιότατον τῶν συνεδρίων τῶν ἐπιχειρησάντων ποτὲ τὴν καθησύχασιν τῶν πραγμάτων ἐν τῇ νοτιο-ανατολικῇ Εὐρώπῃ. Ἐξαιρουμένης τῆς ἀποστασίας τῶν ὀρεισιβίων κατοίκων τοῦ Κριβοσχίγε, ὀρεινοῦ διαμερίσματος ὑπερθεῖν τοῦ Ῥιζάνου παρὰ τὸν κόλπον τοῦ Καττάρου, ἀρνηθέντων τῷ 1869 νὰ ὑπηρετήσωσιν ἐν τῷ αὐστριακῷ στρατῷ, ἡ γωνία ἐκείνη τοῦ νοτίου σλαβικοῦ κόσμου δὲν εἶχεν ἐλκύσει τὴν προσοχὴν τῶν διπλωματῶν ἀπὸ τῆς ἑρζεγοβινιακῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 καὶ τοῦ ἐντεῦθεν ἀπορρεύσαντος μεταξὺ Μαυροβουνίου καὶ Τουρκίας πολέμου. Παρὰ τὴν ποιητικὴν αὐτῶν ἑκκλησιν πρὸς τοὺς ἀδελφούς τοῦ Μαυροβουνίου καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης οἱ κάτοικοι τοῦ Κριβοσχίγε δὲν εὗρον συμμάχους, ἀλλ' οὐχ ἦττον ἐξήγειραν τὴν κατάπληξιν τῆς Εὐρώπης διὰ τοῦ σθένους τῆς ἀντιστάσεως αὐτῶν πρὸς τὸν στρατὸν δυνάμεως πρωτευούσης. Ὁ ἡγεμὼν Νικόλαος, φοβούμενος μὴ προσκόψῃ πρὸς τὸν μέγαν αὐτοῦ γείτονα, εἶχε τότε τηρήσει αὐστηρὰν οὐδετερότητα. Πρὸς δὲ τούτοις μετὰ τρία ἔτη διὰ τῆς διπλωματικῆς αὐτοῦ περινοίας ἐξωμάλυνε συνοριακὸν ἐπεισόδιον ἐν Κολασίν μεταξὺ τῶν φιλοπολέμων αὐτοῦ ὑπηκόων καὶ τῶν Τούρκων. Ἀλλὰ, καίτοι ἡ Ἑρζεγοβίνη ἔμεινεν ἡσυχος, οἱ Χριστιανοὶ πολλῷ ἀπεῖχον τοῦ νὰ εἶνε εὐχαριστημένοι. Ἡ κρητικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1866-9 εἶχε παράσχει παράδειγμα, ὅπερ εἶχον πάντοτε ὑπ' ὄψιν, ἐπειδὴ ἡ κοινωνικὴ κατάστασις τῶν δύο χωρῶν δὲν ἦτο ἀνομοία. Ἐν ἀμφοτέραις δὲν ὑπῆρχον κατ' οὐσίαν Τούρκοι, ἐξαιρουμένων τῶν ὑπαλλήλων τῶν ἀποστελλομένων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ συνήθως ἀντικαθιστα-

μένων πρὶν ἢ προφθάσῃσι νὰ μάθῃσι τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ ἢ νὰ μελετήσῃσι τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ. Ἐν ἀμφοτέροις οἱ ἐπιχώριοι Μωαμεθανοὶ δυνάσται ἀνῆκον εἰς τὴν αὐτὴν φυλὴν καὶ ἐλάλουν τὴν αὐτὴν γλῶσσαν τῶν χριστιανικῶν αὐτῶν θυμάτων. Οἱ Χριστιανοὶ ἐλάχιστα μόνον εἶχον καρπωθῆ ἐκ τῆς ῥητῆς δηλώσεως περὶ ἰσότητος ἐνώπιον τοῦ νόμου τῆς ἐπιδεικτικώτατα γενομένης ὑπὸ τοῦ Ἀβδουλ Μετζίτ. Ὅποιαδήποτε καὶ ἂν ὑπῆρξεν ἡ θεωρία, οἱ Χριστιανοὶ τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης, οἵτινες ἀπετέλουν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν διοίκησιν, ἀπεκλείοντο ἐν τῇ πράξει ἀπὸ τοῦ νὰ παρέχῃσι μαρτυρίας ἐν τοῖς ἀνωτέροις δικαστηρίοις, καὶ μόνον διὰ μεγίστων δώρων κατῴρθονον νὰ εὕρωσι τὸ δίκαιον αὐτῶν ὡς ἀντίδικοι ὁπαδῶν τῆς κρατούσης θρησκείας. «Ἄπασαι αἱ ἐπαρχιακαὶ ἀρχαὶ πλὴν σπανίων ἐξαιρέσεων, ἔγραφεν ὁ Ἀγγλος πρόξενος ἔτη τινὰ πρὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς τελευταίας ἐπαναστάσεως, ἐνεργοῦσι συμφώνως πρὸς τὰς ἐμπνεύσεις τοῦ ἰδίου ἑαυτῶν συμφέροντος», καὶ προσέθετε τὴν χαρακτηριστικὴν πρόρρησιν, καθ' ἣν ἄνευ ἰσχυρᾶς τιнос ἐπεμβάσεως ἐν τῇ Βοσνίᾳ καὶ τῇ Ἑρζεγοβίνῃ θὰ συμβῶσι σκηναὶ ὅμοιαι πρὸς ἐκείνας, αἵτινες ἐπ' ἐσχάτων εἶχον καταπλήξει τὴν Εὐρώπην ἐν Συρίᾳ. Ἐν μὲν τῇ διοικήσει δὲν ἐγίνετο χρῆσις Χριστιανῶν, ἡ δὲ ἀστυνομία ἐξηγόραζε τὰς θέσεις αὐτῶν καὶ εἰσέπραττε τὰ οὕτως ἐξοδευόμενα, ἐκπιέζουσα διὰ τῆς βίας χρήματα παρ' ἐκείνων, οὓς ὑπετίθετο ὅτι ὥφειλε νὰ ὑπερασπίσῃ· τὸ χεῖριστον δὲ πάντων, τοιαῦται ἦσαν αἱ πιέσεις τῶν εἰσπρακτόρων τῶν φόρων, ὥστε ὁ χωρικὸς μετὰ τὴν πληρωμὴν πάντων τῶν ἀπαιτουμένων χρημάτων σπανίως διέσωζε δι' ἑαυτὸν πλεόν τοῦ ἐνὸς τρίτου τῆς συγκομιδῆς.

Ὁ θερισμὸς τοῦ 1874 εἶχεν ὑπάρξει πολὺ κακὸς, ἀλλ' οὐχ ἦττον οἱ εἰσπράκτορες δὲν ἠλάττωσαν ἕνεκα τούτου τοῦ λόγου τὰς ἀπαιτήσεις αὐτῶν· τὰ ὀλίγα σπαρτὰ, ὅσα εἶχον συγκομισθῆ ἐκ τῶν πρασίνων ὁάσεων ἐπὶ τοῦ πετρώδους ὄροπεδίου τῆς Νεβεσίνγιε, χωρίον ἀπέχοντος περὶ τὰ τριάκοντα καὶ ὀκτὼ χιλιόμετρα τοῦ Μοστάρ, ἔκειντο σεσηπότα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἐπειδὴ οἱ ἀγρόται δὲν ἠδύναντο νὰ ἐναποθηκεύσωσιν αὐτὰ εἰς τοὺς σιτοβολῶνας πρὶν ἢ φορολογήσωσιν αὐτὰ οἱ νωθοὶ ἐκμισθῶνται τῶν φόρων, εἰς Χριστιανὸς καὶ δύο Μωαμεθανοί. Ἀδυνατοῦντες δὲ νὰ τύχῃσιν ἀναθεωρήσεως τῆς βραδείας ἐκείνης καὶ ὑπερβολικῆς φορολογήσεως, ἑκατὸν ἐξήκοντα καὶ τέσσαρες κάτοικοι ἔφυγον εἰς τὸ Μαυροβούνιον τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1875, οὐδ' ἐπέστρεψαν ἐκεῖθεν ἐπὶ τινὰς μῆνας. Ἐν

τούτῳ δὲ τῷ μεταξύ δύο γεγονότα ἐξηρέθισαν τὸν χριστιανικὸν πληθυσμόν. Καὶ ἡ μὲν σφαγὴ στίφους Μαυροβουνίων ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν Ποδγορίτση τὸν Ὀκτώβριον 1874 εἶχε προκαλέσει τὴν διαμαρτυρίαν τοῦ ἡγεμόνος Νικολάου, πρὸς ὃν οἱ ὀρθόδοξοι Σέρβοι τῶν μεθορίων τῆς Ἑρζεγοβίνης ἀπέβλεπον ὥς πρὸς ἴδιον ἑαυτῶν ἐθνικὸν πρόμαχον· ἡ δ' εἰς τὴν Δαλματίαν τὸ ἔαρ τοῦ 1875 ἐπίσκειψις τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας ἐνεθάρρυνε τὸν καθολικὸν κληρὸν, ὅστις ἀπὸ μακροῦ ἀνέμενε βοήθειαν παρὰ τῆς δυνάμεως ταύτης, καὶ πιεζόμενοι ὑπήκοοι τῶν Τούρκων ὑπέβαλον εἰς τὸν ἰσχυρὸν κυρίαρχον τῶν Δαλματῶν ὁμοφύλων τὰς προσδοκίας αὐτῶν καὶ τὰς εὐχάς. Οὕτως ἐξέγερσις, ἥς ἡ ἀρχὴ ἔπρεπε νὰποδοθῇ εἰς διεθνῇ κακοδιοικησίαν, ἔτυχεν ὥς ἐκ τῶν περιστάσεων ἐνθαρρύνσεως ὑπὸ δύο γειτόνων κρατῶν. Βλέπων δ' ὁ ἡγεμὼν Νικόλαος, ὅτι ἡ διατροφή τῶν ἐκ τῆς Νεβεσίνγιε προσφύγων ἐβάρυνε τὸ ἀνεπαρκὲς αὐτοῦ ταμεῖον, κατῳρώθωσε νὰ τύχῃ χάριν αὐτῶν τῆς ἀδείας ὅπως ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰς πατρίους οἰκίας, ὧν ἔναι εἶχον πυρποληθῇ. Βία δ' εἶχεν ἐπακολουθήσει εἰς βίαν, ἕως τῇ 19 Ἰουνίου ἡ Νεβεσίνγιε ἐπανεστάτησεν, ἀρνούμενη τὴν τε πληρωμὴν φόρων καὶ τὴν εἰς τὴν κώμην ἀποδοχὴν ἀστυνομικῶν φρουρῶν. Ἀφ' οὗ δὲ δύο Τούρκοι ἀπεσταλμένοι ἀπέτυχον νὰ εἰρηνεύσωσι τοὺς ἐπαναστάτας, ἐστάλησαν οἱ πρόξενοι τῶν δυνάμεων, ὅπως ἀποδοκιμάσωσι τὴν ἐπανάστασιν, ἀρνούμενοι πᾶσαν ἐνεργὸν συμπάθειαν, καὶ ὁ Σερβὲρ πασσᾶς, ὅστις εἶχε σταλῇ εἰς τὴν Κρήτην μεθ' ὁμοίας ἐντολῆς, ἐπετράπη «τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν καταχρήσεων».

Καὶ αἱ μὲν ἀποστολαὶ αὗται ἀπέτυχον ὁμοίως, ἐπειδὴ οἱ Χριστιανοὶ, πολλάκις ἔξαπατηθέντες, δὲν ἐνεπιστεύοντο εἰς τοὺς Τούρκους. Ἀλλ' οἱ ἐπαναστάται ὑπέβαλον εἰς τοὺς προξένους ὑπόμνημα περὶ τῶν ἰδίων δεινῶν. Καὶ δὴ παρεπονοῦντο, ὅτι ἡ ἀρχαία δεκάτη ἐπὶ τῶν σιτηρῶν, τοῦ καπνοῦ, τῶν λαχανικῶν, τῶν ὀπωρῶν καὶ τοῦ χόρτου εἶχεν αὐξηθῇ εἰς δώδεκα καὶ ἥμισυ ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν, πρᾶγματι δὲ εἶχεν ἀποβῇ ἔτι μείζων. Τοῦτο δὲ διότι οἱ εἰσπράκτορες τῶν φόρων συνείθιζον νὰ ζῶσιν ἱκανὰς ἡμέρας δαπάναις τῶν χωρικῶν καθ' ὃν χρόνον οὗτοι δὲν ἠδύναντο νὰ θίξωσι τὰ προϊόντα τῶν ἰδίων ἀγρῶν μέχρι τῆς πληρωμῆς τοῦ φόρου. Ὁ δὲ καπνὸς καὶ τὸ γλεῦκος ὑπέκειντο καὶ εἰς ἄλλον δασμόν· ἕκαστος ἄρρηγ Χριστιανὸς ᾤφειλε νὰ πληρόνῃ ἐνιαυσίως τριάκοντα γρόσια ὥς κεφαλικὸν φόρον ἐπὶ ἐξαιρέσει ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας· προς-

ετέθησαν δὲ καὶ φόροι ἐπὶ τῶν γαιῶν, τῶν οἰκιῶν, τῶν βοσκῶν, τῶν μικρῶν ζώων, τῶν χοίρων καὶ τῶν μελισσώνων. Ἔτι δ' ἐπαχθέστερα ἀπέβησαν τὰ βάρη τῶν χωρικῶν ἔνεκα καταναγκαστικῶν ἔργων κατὰ τὰς ὁδοὺς καὶ ἔνεκεν ἐπιτάξεων χάριν τῆς μεταβιβάσεως τοῦ στρατοῦ. Πλὴν δὲ τῶν παραπόνων τούτων ἐναντίον τῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν ὑπαλλήλων αὐτῆς οἱ Χριστιανοὶ παρεπονοῦντο ἐπὶ τῷ τιμαριωτισμῷ τῶν γαιοκτημόνων ἢ ἀγάδων, τῶν πλείστων ὄντων Σέρβων Μωαμεθανῶν, μεταστάντων εἰς τὸν ἰσλαμισμὸν μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ βοσνιακοῦ βασιλείου τῷ 1463 καὶ τοῦ δουκάτου (Herzogstum) τοῦ Ἀγίου Σάββα, ὁπόθεν προῆλθε τὸ ὄνομα τῆς Ἑρζεγοβίνης, μετὰ εἴκοσιν ἔτη. Οἱ γαιοκτήμονες οὗτοι μετεχειρίζοντο τοὺς Χριστιανοὺς αὐτῶν μισθωτὰς ἢ Kmets ὡς δούλους καὶ ἐξεπίζον παρὰ τῶν μετὰ μόχθου γεωργούντων τὴν λιθώδη Ἑρζεγοβίνην τὸ ἐν τέταρτον τῶν προϊόντων αὐτῶν, ἐν ζῶον ἐνιαυσίως ἐκ τοῦ ποιμνίου, μεγάλην δόσιν ἀμίσθου ἐργασίας καὶ ἀπλήρωτον διατροφὴν, ὅτε διέτριβον ἐν ταῖς καλύβαις τῶν χωρικῶν. Οὕτω μεταξὺ τοῦ σουλτανικοῦ φορολόγου καὶ τοῦ ἐπιχωρίου ἀγᾶ ἡ τύχη τῶν Χριστιανῶν ἦτο ἀφόρητος. Ἐνώπιον δὲ τοῦ νόμου ὁ Χριστιανὸς εὐρίσκετο πάντοτε ἐν κατωτέρα μοίρᾳ· οἱ κύριοι λειτουργοὶ ἦσαν Τοῦρκοι, μὴ λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὸν Σέρβον· ἡ γλῶσσα τῶν δικαστηρίων ἦτο ἡ τουρκικὴ, ἣν οὗτος δὲν ἐνόει· διὰ βραχέων δὲ οἱ ὑποβαλόντες εἰς τοὺς προξένους τὸ ὑπόμνημα ἀνεκεφαλαίονον τὰ καθ' ἑαυτοὺς εἰς τὴν ῥῆσιν, ὅτι δὲν εἶχον «ἀσφάλειαν ζωῆς, τιμῆς ἢ περιουσίας». Ἀλλ' οὐχ ἦττον κατὰ τὸ στάδιον τοῦτο τῆς ἐπαναστάσεως ἤθελον ἀκόμη νὰ ἐξακολουθήσωσι μένοντες ὑπήκοοι τοῦ σουλτάνου, καὶ κατ' ἐξαίρεσιν τῶν οἰκούντων τὰ διαμερίσματα τὰ πλησίον τῶν συνόρων δὲν ἐπεθύμουν ἔνωσιν μετὰ τοῦ Μαυροβουνίου. Ἐζήτουν γαίᾳς ἐν τινι ξένῃ χώρᾳ, εἰς ἣν νὰ δυνηθῶσι νὰ μεταναστεύσωσιν, ἢ αὐτονομίαν ὑπὸ ξένον Χριστιανὸν ἡγεμόνα ἢ ἄλλως ξένην κατοχὴν, ἕως ἀποδοθῇ εἰς αὐτοὺς δικαιοσύνη, ἐπειδὴ τουρκικαὶ μεταρρυθμίσεις ἄνευ τῆς ἐπεμβάσεως τῆς Εὐρώπης, ἐγγυωμένης τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν, εἶχον ἐξελεγχθῇ μὴ ἔχουσαι ἀξίαν. Οὕτω τὸ κατ' ἀρχάς, ἀκριβῶς ὡς ἐν Σερβίᾳ τῷ 1804, ἡ ἐπανάστασις δὲν ἐστρέφετο ἐναντίον τοῦ σουλτάνου, ἀλλ' ἐναντίον τῶν ἐπιτοπίων ἀρχῶν, αἵτινες διώκουν κακῶς ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ, καὶ τῶν ἐπιχωρίων Μωαμεθανῶν γαιοκτημόνων, παρ' οἷς ἡ ὑπεροψία τοῦ γένους συνεδυάζετο πρὸς τὴν ἰταμότητα τοῦ ἔξωμοτου.

Ἡ ἐπανάστασις διεδόθη εἰς ἑκτασιν τοιαύτην, ὥστε σοβαρῶς ἀνησύχησε τοὺς πολιτευτὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ κάτοικοι τῆς Κριβοσχίγιε, οἵτινες εἶχον πατάξει τοὺς Αὐστριακοὺς τῷ 1869, διέβησαν ὁρμητικοὶ τὸν Δούναβιν. Τῇ 3 Αὐγούστου 1875 ὅμοιον κίνημα, προελθὸν ἐπ' ἴσης ἐκ τῶν πιέσεων τῶν φορολόγων, εἶχεν ἀρχίσει εἰς τὸ Κοζαράτζ πλησίον τοῦ Πριγιεδόρ ἐν τῇ βορειοδυτικῇ Βοσνίᾳ, ὅπου οἱ ὁπαδοὶ τῶν δύο θρησκειῶν εἶχον ζήσει ἁρμονικώτερον ἢ ἐν τῇ Ἑρζεγοβίνῃ. Ἡ δὲ βοσνιακὴ αὕτη ἐπανάστασις ταχέως ἐπεξετάθη ἀνατολικῶς πρὸς τὸ Βrod καὶ τὸ Δερβέντ, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου τὸ πλῆθος τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ἐλαττωθὲν ἐπαισθητῶς πρὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ Ἑρζεγοβίνῃ, ἦτο ἀπησχολημένον εἰς ἀγῶνας ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ. Κατ' ἀκολουθίαν οἱ ἐπιχώριοι Μωαμεθανοὶ ἀνέλαβον τὴν διοίκησιν τῶν πραγμάτων τῆς χώρας, καὶ ἐν Βοσνίᾳ διεξήχθη λυσσώδης ἐμφύλιος πόλεμος, ἐν ᾧ οἱ μαχόμενοι ἀνῆκον εἰς τὴν αὐτὴν φυλὴν καὶ ἐλάλουν τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, διέφερον δὲ μόνον κατὰ τὴν θρησκείαν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ θέατρον τοῦ ἀγῶνος τούτου εὗρίσκετο πλησίον τῶν συνόρων τῆς δυναδικῆς μοναρχίας, οἱ Σλάβοι τῆς Οὐγγαρίας ἠδυνήθησαν νὰ βοηθήσωσι τοὺς ἐν Βοσνίᾳ ἀδελφούς, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου οἱ ἐπαναστάται τῆς Ἑρζεγοβίνης ἔστησαν τὸ στρατηγεῖον αὐτῶν ἐν ἀρχαίᾳ μονῇ, ἀπεχούση τρεῖς περίπου ὥρας ἀπὸ τῆς Ῥαγουῆζης, ὅπου κατέφυγον οἱ ἐπιζήσαντες ἐκ τῆς σφαγῆς, ἐπεκταθείσης καὶ εἰς τοὺς ἐν τῇ γειτονικῇ πεδιάδι τοῦ Πολόβου καθολικοὺς, καὶ ὅπου οἱ Χριστιανοὶ μαχεται ἔτυχον συμπαθείας καὶ βοηθειῶν. Ἐπιτροπεῖα διανέμουσα βοηθήματα ἤδρευεν ἐν Καστελνιούβω, παρὰ τὸν κόλπον τοῦ Κατάρου, καὶ ὅπλα ἀπεβιδάσθησαν εἰς τὴν Σουτορίναν. Τὸ στενὸν τῆς Μουρατοβίτσας ἀπέβη ὁ Μαραθὼν τῆς Ἑρζεγοβίνης, ὅπου ἐπιχώριος ἀρχηγός, ὁ Λάζαρος Σοτσίτσας, ἀπώθησε τὸν τουρκικὸν στρατὸν μετ' ἐπιφανοῦς ἐπιτυχίας. Τῇ δὲ 30 Ἰαννουαρίου ὁ σουλτᾶνος ἐξέδωκε νέον φιρμάνιον, συμπληροῦν τὸ Χάττι-χουμαγιὸν τοῦ 1856 καὶ ὑπισχνούμενον διοικητικὰς μεταρρυθμίσεις. Ἀλλὰ, καθ' ἃ ἀπεφάνθη ὁ κόμισ Ἀνδράσσης, ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς Αὐстроουγγαρίας, ἐν τῇ ἀνακοινώσει, ἣν συνέταξε τῇ 18 Δεκεμβρίου, αἱ τουρκικαὶ μεταρρυθμίσεις ἦσαν ἀόριστοι καὶ ἐλλιπεῖς, ἐν ᾧ τὰ τουρκικὰ ὅπλα εἶχον ἐξελεγχθῇ ἀνεπιτυχῇ. «Δὲν ὑπῆρχε, καθ' ἃ ἔγραφε, διαμέρισμα τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, ἐν ᾧ ὁ μεταξὺ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἡμισελήνου ὑφιστάμενος ἀνταγωνισμὸς προσλαμ-

βάνει τοσοῦτον ὀξὺν χαρακτῆρα». Διὸ προέτεινε τὴν ἄμεσον κατάργησιν τῆς μισθώσεως τῶν φόρων, τὴν ἐξόδουσιν τοῦ ποσοῦ τοῦ δι' ἁμέσων φόρων εἰσπραττομένου ἐν τῇ χώρᾳ, ἀνεξιθρησκείαν, εἰδικὴν ἐπιτροπείαν Χριστιανῶν καὶ Μωαμεθανῶν τοῦ αὐτοῦ ἀριθμοῦ χάριν ἐπιβλέψεως τῶν μεταρρυθμίσεων καὶ τὴν βελτίωσιν τῶν κατὰ τοὺς ἀγροτικοὺς πληθυσμούς. Ὁ λόρδος Δέρβι, ὢν τότε ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν ἐν Ἀγγλίᾳ, ὑπεστήριξεν ἀπάσας τὰς προτάσεις ταύτας, καὶ ἡ Πύλη παρεδέχθη πάντα πλὴν τοῦ δευτέρου ἄρθρου. Ἀλλ'

Ἀνδράσσης.

οὔτε τὸ ὑπόμνημα τοῦ Ἀνδράσσης, οὔτε ἡ συνέντευξις τοῦ βαρὼν Ρό-
διτς, τοῦ Σλάβου διοικη-
τοῦ τῆς Δαλματίας, μετὰ
τῶν ἐν τῇ Σουτορίνα ἀρ-
χηγῶν τῶν ἐπαναστατῶν,
οὐδὲ καὶ τὸ ἐν Βερολίῳ
συνταχθὲν ὑπόμνημα τῶν
τριῶν αὐτοκρατορικῶν
κυβερνήσεων ἴσχυσε νὰ
κατευνάσῃ τὴν ἐπανάστα-
σιν. Προέτεινον δὲ οἱ
ἀντιπρόσωποι τῶν τριῶν
αὐτοκρατόρων ἀνακωχὴν
καὶ σύστασιν μικτῆς ἐπι-
τροπείας, καὶ προσέθετον,
ὅτι ὥφειλε νὰ ἐπιτραπῇ
εἰς τοὺς Χριστιανοὺς νὰ

κρατήσωσι τὰ ὄπλα αὐτῶν καὶ νὰ συγκεντρωθῶσιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὰ
τουρκικὰ στρατεύματα. Ἀπέτυχε δὲ τὸ ὑπόμνημα τοῦτο, διότι δὲν
ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τῆς φιλοτουρκου κυβερνήσεως τῆς Ἀγγλίας. Ἡ δὲ
φυλακίσις τοῦ Λιουμιμπράτιτς, ἑνὸς τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἐπαναστατῶν,
ὄντος ταραχοποιοῦ μᾶλλον ἢ ἡγέτου κλεφτοπολέμου, εἰς ἣν προέβη-
σαν αἱ αὐστριακαὶ ἀρχαὶ ἐκ παραχωρήσεως πρὸς Οὐγγρους μισοῦντας
τοὺς Σλάβους, δὲν ἡδυνήθη νὰ καταπνίξῃ κίνημα, οὗ αἱ δύο γεί-
τονες ἡγεμονίαι τῆς Σερβίας καὶ τοῦ Μαυροβουνίου παρεσκευάζοντο
νὰ δηλώσωσιν, ὅτι θὰ συμμετάσχωσιν.

Εὐθὺς δ' ἐξ ἀρχῆς ἡδύνατο νὰ προσδοκᾶται, ὅτι ἡ παράτασις

τῆς ἐπαναστάσεως ἔμελλε νὰ συμπαρασύρῃ τὰ δύο ἐκεῖνα κράτη. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν πράγματι οὐδέτερος τῶν ἡγεμόνων ἐκείνων ἐφοβεῖτο πόλεμον ἐναντίον τῆς Τουρκίας. Ὁ Μιλᾶνος, ὅτε πρεσβεῖα τῆς σερβικῆς βουλῆς παρουσιασθεῖσα πρὸ αὐτοῦ ἐξέφρασεν ἐν τῇ προσφωνήσῃ αὐτῆς τὴν γνώμην, ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ μείνωσιν οἱ Σέρβοι ἀδιάφοροι πρὸς τὴν τύχην τῶν Βοσνίων καὶ Ἑρζεγοβινίων, ἀπήντησε διὰ τῆς παύσεως τοῦ Ῥίστιτς, τοῦ φιλοπολέμου αὐτοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ κυρίου ὑπερμάχου τῆς «μεγάλης σερβικῆς» ἰδέας. Ἀλλ' ὁ ἡγεμὼν τῆς Σερβίας συνείδε μετ' οὐ πολὺ, ὅτι ὠφελε νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν οὐ μόνον δύο ἐκτὸς τῆς Σερβίας εὐρισκομένους μνηστῆρας τοῦ κλονουμένου αὐτοῦ θρόνου, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν αὐτῇ τῇ Σερβίᾳ φιλοπόλεμον κόμμα. Ὁ Πέτρος Καραγεώργεβις, υἱὸς τοῦ ἐξορισθέντος ἡγεμόνος καὶ ἀνὴρ ἔχων πολὺ μεγαλειτέραν στρατιωτικὴν δεξιότητα τοῦ Μιλάνου, ἔθηκεν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν Βοσνίων ἐπαναστατῶν τὴν πεῖραν αὐτοῦ τὴν κτηθεῖσαν κατὰ τὸν γαλλογερμανικὸν πόλεμον, καὶ διένειμε μετάλλια φέροντα τὴν ἰδίαν εἰκόνα καὶ ἐπιγραφὴν ὑπαινισσομένην τὴν ἱστορικὴν πεδιάδα τοῦ Κοσσυφοπεδίου. Ὁ δὲ ἡγεμὼν τοῦ Μαυροβουνίου Νικόλαος, ἀνὴρ οἶονεὶ ἐκ γενετῆς ἡγέτης ἀνδρῶν, πρῶτον μὲν εἶχεν ἀποστείλει τὸν πανοῦργον γηραιὸν μαχητὴν Πέκον Παύλοβιτς, ὅπως καθησυχάσῃ τοὺς ἐπαναστάτας, ἔπειτα δ' ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰποθῇ εἰς τῶν ἐνεργοτάτων αὐτῶν ἀρχηγῶν, ἐν ᾧ ἄφ' ἑτέρου παμπληθεῖς αὐτοῦ ὑπῆκοοι διέβαινον τὰ σύνορα, ὁπόθεν αὐτὸς ὁ πενθερὸς τοῦ ἡγεμόνος διηύθυνεν ἐπιχειρήσεις. Διὰ ταῦτα ὁ Μιλᾶνος, στενοχωρηθεὶς ἐκ τῶν συγκρίσεων τῶν γενομένων μεταξύ τῆς στάσεως αὐτοῦ καὶ τῆς τῶν δύο ἀντιζήλων, ἐκάλεσε καὶ πάλιν ὡς πρωθυπουργὸν τὸν Ῥίστιτς τὸ ἔαρ τοῦ 1876, καὶ ἐδέχθη τὰς ὑπηρεσίας τοῦ Τσερνάιερ, Ῥώσου στρατηγοῦ, ὅστις ἐνεφανίσθη ἐν Σερβίᾳ δῆθεν ὡς ἀνταποκριτὴς πανσλαβιστικοῦ φύλλου. Τοῦ δὲ Νικολάου τὸ πρῶτον ἐπὶ τούτοις διάδημα ὑπῆρξε τὸ νὰποστείλῃ εἰς τὸν λόρδον Δέρβυ ὑπόμνημα, ἐκθέτον τὴν «ἀφόρητον θέσιν», εἰς ἣν εἶχε περιστῇ ὡς ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως· οὐδ' ἔγεινε δεκτὴ ἐγκαίρως πρὸς πρόληψιν πολέμου ἢ συμβουλὴ τοῦ Τσάρου καὶ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, ὅπως οἱ Τοῦρκοι καταπραῦνωσι τοὺς δύο Σέρβους ἡγεμόνας διὰ τῆς παραχωρήσεως εἰς μὲν τὸ Μαυροβούνιον λιμένος καὶ μικροῦ ἐδάφους, εἰς δὲ τὴν Σερβίαν τοῦ Μικροῦ Ζβόρνικ. Ὁ Ῥίστιτς ἀπήτησεν, ὅπως ἡ διοίκησις τῆς Βοσνίας, εὐρισκομένης ἔτι ἐν ἐπαναστά-

σει, ἐπιτραπῇ εἰς τὸν Μιλᾶνον ἀντὶ τακτοῦ φόρου, καὶ τῇ 18 Ἰουνίου ὁ ἡγεμὼν τῆς Σερβίας ἐξέδωκε διαγγέλμα, ὅπερ, ἀπειθυνόμενον πρὸς τὸν σερβικὸν λαὸν, μετὰ μνείαν τοῦ μεσαιωνικοῦ τσάρου Δουσαν καὶ τοῦ Μίλος, ἀνήγγελλεν, ὅτι ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἦτο «ἕτοιμος νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰς τεταραγμένας ἐπαρχίας χάριν ἰδίας ἀμύνης». Τῇ δὲ 19 Ἰουνίου ἡ Σερβία καὶ τὴν ὑστεραίαν τὸ Μαυροβούνιον ἐκήρυξαν πόλεμον ἐναντίον τῆς Τουρκίας πρὸς βοήθειαν τῶν Σέρβων

Μουράτ Ε'.

ἀδελφῶν. Εἶχεν ἐπιστῇ τέλος ἡ ὥρα, καθ' ἣ ἀνεκοίνωνεν ὁ Νικόλαος πρὸς τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ, παλινρθώσεως τῆς σερβικῆς αὐτοκρατορίας, ἣτις εἶχε πέσει ἐπὶ τοῦ Μουράτ Α' καὶ ἔμελλε νὰ αναβιώσῃ ἐπὶ τοῦ Μουράτ Ε', ὅστις εἶχε πρὸ μικροῦ ἀναρρηθῇ ἐπὶ τοῦ αἱμοσταγοῦς τουρκικοῦ θρόνου.

Ἡ δὲ κατάστασις τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας τὸ θέρος τοῦ 1876 ἡδύνατο πράγματι νὰ δικαιολογήσῃ τὴν διάπυρον ῥητορείαν τοῦ ποιητοῦ τοῦ ἡγεμονεύοντος τοῦ Μελανοῦ Ὅρους. Ἡ

ἐπανάστασις τῆς Ἑρζεγοβίνης οὐ μόνον εἶχεν ἐξεγείρει τὰς συμπαθείας τῶν δύο γειτόνων σερβικῶν κρατῶν, ἀλλὰ καὶ εἶχεν ἀναζωπυρήσει τὸ ἐθνικὸν φρόνημα τῶν Βουλγάρων. Νέα ἐπαναστατικὴ ἐπιτροπεία εἶχεν ἰδρυθῇ ἐν Βουκουρεστίῳ, καὶ ἡ ἀποτυχία τοῦ Σταμπούλωφ, τοῦ μέλλοντος πρωθυπουργοῦ, καὶ τοῦ Στογμίνωφ, τοῦ μέλλοντος προέδρου τῆς *Σοβράνιε*, ὅπως συναθροίσωσι τοὺς χωρικοὺς περὶ τὰς σημαίας αὐτῶν ἐν Στάρα Ζαγορᾷ συνετέλεσε μᾶλλον εἰς τὸν διπλασιασμόν τοῦ ζήλου τῶν ἐνθέρμων πατριωτῶν. Τὸ Γιούργεβον ἀπέβη τὸ στρατηγεῖον αὐτῶν διὰ νυκτῶν χειμερινῶν ἔμελλον νὰ

διαβῶσι τὸν πεπηγμένον Δούναβιν, προχωροῦντες πρὸς τὴν βουλγαρικὴν ὄχθιν· ξύλινα πυροβόλα ἐκοιλάνθησαν ἐκ δένδρων κερασέας, καὶ συνέδριον συνωμοτῶν συνεκροτήθη ἐν τινι ἐξαίθερᾳ τοῦ δάσους. Καὶ ὁ μὲν Βούλγαρος ἀρχηγός, γνωστός ὑπὸ τὸ ὄνομα Μπενκόφσκης, ὅπερ ἔφερε τὸ πολωνικὸν αὐτοῦ διαβατήριον, ἐφαντάζετο, ὅτι ἦτο ἄλλος Ναπολέων, ἀλλ' ἡ ὑπ' αὐτοῦ ὑποκινηθεῖσα «ἀποστασία ἐν τῇ Σρεδναγόρᾳ», ἦτοι τῷ μεταιχμῷ τῶν ὁρέων, μεταξύ τοῦ Αἷμου καὶ τῆς πεδιάδος τῆς Θράκης, ἀρξαμένη τῇ 20 Ἀπριλίου, διήρκεσε μόνον δέκα ἡμέρας καὶ κατεστάλη μετ' αὐστηρότητος τρομερᾶς. Κατὰ τὰ λεχθέντα ὑπὸ Ἀγγλοῦ ὑπαλλήλου οἱ Τούρκοι κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Παναγιουρίστε διέπραξαν «ὠμότητας ἀνταξίας ἐρυθροδέρμων Ἰνδῶν». Ἐπὶ δὲ τῇ θεᾷ τῆς ἡρειπωμένης πόλεως οἱ ἐπαναστάται διελύθησαν ἐν ἀπελπισίᾳ. Ὁ Μπενκόφσκης, προδοθεὶς ὑπὸ τινος ποιμένος, ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἀλλ' ἡ ἐπανάστασις αὕτη, καίπερ ὑπάρξασα ἄσημος καθ' ἑαυτήν, παρέργως συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἐπισύρῃ πρὸς τὴν Βουλγαρίαν τὰ ὅμματα σύμπαντος τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Τὸ ἐθνικὸν κίνημα ἐξαπλωθὲν διεδόθη πέραν τοῦ Ἑβρου πρὸς τὴν Ῥοδόπην, ὅπου οἱ Χριστιανοὶ ἠγωνίσθησαν ἐναντίον τῶν Μωαμεθανῶν Βουλγάρων ἢ Πομάκων, οἵτινες, καθ' ἃ οἱ Μωαμεθανοὶ Σέρβοι τῆς Βοσνίας καὶ οἱ Τουρκοκρήτες, ἦσαν οἱ φανατικώτατοι ὁπαδοὶ τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας. Τὸ παρὰ τὰς βορείους κλιτύας τῆς Ῥοδόπης κείμενον χωρίον Βατὰκ παρεσκευάζετο νὰ μετᾴσῃ τοῦ ἐθνικοῦ κινήματος, ὅτ' ἐφθασεν αὐτόσε σῶμα βασιβουζούκων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐκ Δοσπάτης Ἀχμέτ ἀγᾶ καὶ τοῦ συντρόφου αὐτοῦ Μωχαμέτ ἀγᾶ τοῦ ἐκ Δορκόβου. Μετὰ τινὰς ἀποπείρας ἀμύνης οἱ χωρικοὶ παρεδόθησαν ἐπὶ τῇ ῥητῇ ὑποσχέσει διασώσεως τῆς ζωῆς αὐτῶν. Τότε δὲ ἤρχισεν ἐκεῖνο, ὅπερ ὁ Ἀγγλος ἐπίτροπος Barling ἐν τῇ ἐπισήμῳ αὐτοῦ ἐκθέσει, συνταχθεῖσιν μετ' ἐπίσκεψιν κατὰ χώραν, ἐστιγμάτισεν ὡς «ἴσως τὸ βδελυρότατον ἔγκλημα τὸ κηλιδῶσαν τὴν ἱστορίαν τοῦ παρόντος αἰῶνος». Ὁ Ἀχμέτ ἀγᾶς καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν ἄνδρες οὔτε ἡλικίας οὔτε φύλου ἐφείσθησαν. Ὅτε δ' οἱ ὑπὸ τρόμου καταληφθέντες Χριστιανοὶ, ἀνερχόμενοι εἰς χιλίους καὶ ὑπερέκεινα, κατέφυγον εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν αὐλὴν αὐτῆς, οἱ βασιβουζούκοι ἐπυροβόλησαν διὰ τῶν παραθύρων, καὶ ἔπειτα, ἔξαγαγόντες τὰς κεράμους, κατέρριψαν ἀνημμένα ῥάκη ἐμβεβαπτισμένα εἰς πετρέλαιον κατὰ τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ συνηθροισμένων ἀβοηθήτων προσφύγων. Μόνον

μία γραῖα φαίνεται ἐκφυγοῦσα ἐκ μέσου τῶν βεβηλωθέντων ἐκείνων τειχῶν, καὶ ὅτε μετὰ δύο μῆνας καὶ πλέον ὁ Ἕλληνας ἐπίτροπος ἐπεσκέφθη τὸ χωρίον, ἀφόρητος ἦτο ἡ δυσοδμία τῶν ἀτάφων πτωμάτων. «Ἐν ταῖς ὁδοῖς, ἔγραφεν ὁ Baring, κατὰ πᾶν βῆμα κεῖνται ἀνθρώπινα λείψανα, ποὺ μὲν τὸ κρανίον πρεσβυτίδος, ποὺ δὲ ὁ πρόσθετος βόστρυχος ἀτυχοῦς κορασίου». Ὑπελογίσθη δὲ, ὅτι ἐν μόνῳ τῷ Βατὰκ ἀπωλέσθησαν πεντακισχίλιοι ἐκ τῶν ἑπτακισχιλίων κατοίκων· καθ' ἅπασαν δὲ τὴν Βουλγαρίαν οἱ Χριστιανοὶ οἱ κρουρηθέντες τὸν ὀλέθριον ἐκείνον Μάιον ἀνῆλθον εἰς δωδεκακισχιλίους. Ἄλλ' οἱ σφαγέντες Βούλγαροι δὲν ἀπέθανον μάτην· ὁ θάνατος αὐτῶν ὑπῆρξεν ἡ γενέθλιος τῆς χώρας αὐτῶν.

Αἱ «βουλγαρικαὶ ὁμότητες» ἐξήγειραν τὴν ἀγανάκτησιν σύμπαντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Εἰς τὸν ἀνταποκριτὴν τῶν Ἡμερησίων νέων (Daily News) τοῦ Λονδίνου ἀνέκει ἡ τιμὴ, ὅτι πρῶτος ἀπέκάλυψε τὰ αἷσχη τοῦ Βατὰκ, καὶ ὁ Ἕλληνας καὶ ὁ Ἀμερικανὸς ἐπίτροπος ἐπεβεβαίωσαν τὴν ἀφήγησιν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Γλάδστον ἀφῆκε κατὰ μέρος τὰς θεολογικὰς αὐτοῦ μελέτας περὶ τῆς «Μελλούσης ἀνταποδόσεως», ὅπως γράφῃ περὶ τῶν «Βουλγαρικῶν φρικαλεοτήτων» (Bulgarian Horrors), καὶ τὸ πολυθρύλητον αὐτοῦ φυλλάδιον, πωληθὲν κατὰ δεκάδας χιλιάδων ἀντιτύπων, ἐξήγειρε τὴν δικαίαν ὀργὴν τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ ἐναντίον τοῦ κυβερνητικοῦ ἐκείνου συστήματος, ὅπερ οὐ μόνον ἐπέτρεπεν, ἀλλὰ καὶ ἀντήμειβε τοιαῦτα ἐγκλήματα, ἐπεὶ δὲ ὁ Ἀχμέτ ἀγᾶς ἠξιώθη παρασήμου ἐπὶ τῇ διαγωγῇ αὐτοῦ. Ὁ μέγας Ἕλληνας φιλελεύθερος πολιτευτὴς, οὗ αἱ ὑπηρεσίαι, ἃς παρέσχεν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς, συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἀγγλικῆς γοητείας ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἰμου πλειότερον τῶν ἀγγλικῶν στόλων ἢ στρατῶν, παρώρμησεν «εἰς τὴν ἐξάλειψιν τῆς τουρκικῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐν Βουλγαρίᾳ». «Ἀναγκάσατε τοὺς Τούρκους, ἔγραφε, νὰ παύσωσι τὰς καταχρήσεις αὐτῶν διὰ τοῦ μόνου δυνατοῦ τρόπου, ἥτοι διὰ τῆς ἀποκομίσεως αὐτῶν. Οἱ ζαπτιέδες αὐτῶν καὶ οἱ μουδῖραι, οἱ μπιμπασηδες αὐτῶν καὶ οἱ γιουζμπασηδες, οἱ καϊμακάμαι αὐτῶν καὶ οἱ πασσαδες, συναπαξάπαντες μεθ' ὅλων τῶν ἀποσκευῶν αὐτῶν ὀφείλουσιν, ἐλπίζω, νὰ ἐκκενώσωσι τὴν ἐπαρχίαν, ἣν ἠρῆμωσαν καὶ ἐβεβήλωσαν». Καὶ αὐτὸς δ' ὁ συντηρητικὸς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς ἐτηλεγράφησεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅτι «πᾶσα ἐπανάληψις τοιούτων ἀδικημάτων ἔμελλε νὰποβῇ εἰς τὴν Πύλην καταστρεπτικωτέρα ἢ ἡ ἀπώλεια

μάχης», καὶ ἐβεβαίωσεν, ὅτι «πᾶσα συμπάθεια, ἣν πρότερον ἡσθάνοντο» οἱ Ἕλληνες πρὸς τὴν Τουρκίαν, «εἶχε τελείως ἐξαφανισθῆ ἔνεκα τῶν ἀξιοθρηνητῶν, ἐν Βουλγαρίᾳ συμβάντων». Ὁ δ' ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας σὶρ Ἐρρίκος Ἑλλιοτ δὲν ὠκνησε νὰ παρατηρήσῃ ἀναληγῶς, ὅτι «εἴχομεν διατηρήσει κράτος, ὃπερ γινώσκουμεν ὅτι εἶνε ἡμιπολίτιστον» καὶ ὅτι «δὲν ἐσήμαινε πόσοι Βούλγαροι εἶχον σφαιρισθῆ, ἥρκει ὅτι διετηροῦντο ἄθικτα τὰ ἁγγλικά συμφέροντα». Ἀλλὰ τοῦ ἁγγλικοῦ κοινοῦ τὰ αἰσθήματα πρὸς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν δὲν ἦσαν πλέον ἐκεῖνα τὰ παρορμήσαντα εἰς τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον. Πράγματι εἰς τῶν προὑπαρξάντων ὑπουργῶν ὑπὸ τὸν Aberdeen ἦτο τὴν ὥρην τῶν ἀντιστρατευομένων κατὰ τῆς Τουρκίας. Καὶ προσέθετεν ὁ λόρδος Δέρβυ. «Καὶ ἂν ἡ Ῥωσία ἐκήρυττε πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, ἡ κυβέρνησις τῆς Αὐτῆς Μεγαλειότητος θὰ εὑρίσκει πρακτικῶς ἀδύνατον τὴν ἐπέμβασιν». Ὁθωμανὸς δὲ ἄρχων, κατανοήσας πολὺ ἄργά τὴν τελείαν πολιτικὴν σημασίαν τῆς σφαγῆς τοῦ Βατάκ, ἠρώτησεν ἕνα τῶν αἰτίων αὐτῆς πόσον εἶχε πληρώσει αὐτὸν ἡ Ῥωσία πρὸς ἐπιτέλεσιν ἔργου, ὃπερ ἔμελλε νὰ παράσχῃ εἰς αὐτὴν νέαν ἀφορμὴν ἀναμίξεως χάριν τῶν καταδιωκομένων Σλάβων τῆς βαλκανικῆς χερσονήσου. Καὶ ἐτελέσθησαν μὲν ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὁμοιότητες πολὺ μεγαλείτεροι ἐν τῇ τουρκικῇ αὐτοκρατορίᾳ, ἀλλ' αἱ ἀρμενικαὶ σφαγαὶ ἔσχον ἐπὶ τὰ πολιτικὰ πράγματα πολὺ ὀλιγωτέραν ἐπίδρασιν τῆς κρουραίας τοῦ Βατάκ.

Αἱ κυβερνήσεις τῆς Ἑσπερίας καθ' ὅλου συγκινοῦνται ὀλιγώτερον ὑπὸ τῆς σφαγῆς Χριστιανῶν ὑπηκόων τοῦ σουλτάνου ἢ ὑπὸ τοῦ φόνου τινὸς τῶν ἰδίων ἑαυτῶν προξένων. Ἀλλ' ὅμως ὁ ἀναβρασμὸς τοῦ Μαΐου 1876 προεκάλεσεν ἀμφοτέρως τὰς ἀφορμὰς ταύτας πρὸς ἐπέμβασιν. Κόρη Βουλγαρίσ ἡθῶν ἀμφιβόλων, ἣτις εἶχεν ἀσπασθῆ τὴν μωαμεθανικὴν θρησκείαν, εἶχε συλληφθῆ ὑπὸ τινων Ἑλλήνων ἐν τῷ σταθμῷ τοῦ σιδηροδρόμου Θεσσαλονίκης· ἀφαιρεθέντος δὲ τοῦ γασμακίου αὐτῆς, ἦχθη εἰς τὸ ἀμερικανικὸν προξενεῖον. Ἡρεθισμένος δὲ ὄχλος Μουσουλμάνων ἐπετέθη μετὰ φανατισμοῦ κατὰ τῶν προξένων τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Γερμανίας, ὧν οὗτος ἦτο Ἕλληνας ὑπήκοος· ἐκρατήθησαν δ' οὗτοι διὰ τῆς βίας ἐν τινι τζαμίῳ, καὶ ἐφονεύθησαν τῇ 24 Ἀπριλίου. Καὶ οἱ μὲν ἕξ φονεῖς ταχέως ἀνεκρεμάσθησαν· ἀλλ' ἡ γεννηθεῖσα ἐκ τοῦ ἐπεισοδίου τούτου δυσφορία δὲν περιωρίσθη εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐθνικὴ

φατρία, δυσηρεστημένη ἔνεκα τῆς ἀδυναμίας τοῦ φιλορώσου μεγάλου βεζύρη, ἤγειρε τὴν κραυγὴν «Ἡ Τουρκία χάριν τῶν Τούρκων· χιλιάδες δέ τινες σοφτάδων, ἥτοι σπουδαστῶν τῆς θεολογίας, ἠνάγκασαν τὸν σουλτᾶνον νὰποπέμψῃ τὸν πρωθυπουργόν. Ὁ ἀγγλικὸς στόλος κατέπλευσεν εἰς τὰ Μπεζίκια, καὶ τῇ 17 Μαΐου ὁ νέος μέγας βεζύρης καὶ οἱ ὁμόφρονες αὐτοῦ, τυχόντες παρὰ τοῦ σείχουλισλάμη φειφᾶ, παρέχοντος εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα νὰ καταλύσωσι τὸν Ἀβδοῦλ Ἀζίζ ἔνεκα τῆς ἀνικανότητος καὶ τῆς ἀκρατείας αὐτοῦ, ἐκήρυξαν τὸν θρόνον κενόν, καὶ τὴν ὑστεραίαν ἀνεκήρυξαν σουλτᾶ-

Ἀβδοῦλ Χαμίτ Β΄.

νον τὸν ἀνερπιδὸν αὐτοῦ ὑπὸ τὴν προσωνημίαν Μουράτ Ε΄. Μετὰ δὲ τέσσαρας ἡμέρας ὁ θάνατος τοῦ Ἀβδοῦλ Ἀζίζ προέλαβε πάντα κίνδυνον παλινρθώσεως. Πολλὰ χῶς δ' ἡμφισβητήθη, ἂν ὁ θάνατος αὐτοῦ ὑπῆρξε φυσικὸς. Καὶ ἀληθῶς μὲν μετὰ πέντε ἔτη ὁ Μιδὰτ πασσᾶς καὶ ἄλλοι, ὑποβλήθέντες εἰς δίκην, κατεδικάσθησαν ὡς δολοφονήσαντες τὸν σουλτᾶνον· ἀλλ' ἡ ἀνάκρισις αὐτῶν, διεξαχθεῖσα ὑπὸ τὴν σκιάν τοῦ Γιλδίζ, ὑπῆρξεν ἀηδὴς παρὰ δία δίκης, καὶ ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει μακαρίτης Ἀγγλος ἱατρὸς Δίζων, ὅστις εἶδε τὸν νεκρὸν τοῦ θανόντος, ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν συγγραφέα τοῦ παρόντος βιβλίου τὴν

καὶ ἄλλως φερομένην εἴδησιν, ὅτι ὁ Ἀβδοῦλ Ἀζίζ ἠὺτοκτόνησε, κόψας τὰς ἀρτηρίας διὰ ψαλίδος. Ἀλλ' ἡ κατάλυσις τοῦ θείου δὲν ἐστήριξε τὸν Μουράτ μακρὸν χρόνον ἐπὶ τοῦ θρόνου. Ἡ τραγωδία τῆς αἰφνιδίας αὐτοῦ ἀναρρήσεως ἐτάραξε νοῦν ἐκ φύσεως ἀσθενῆ, ἡ δὲ ἔθνικὴ φατρία διέγνω μετ' οὐ πολὺν, ὅτι δὲν ἦτο ὁ ἀνὴρ ὁ δυνάμενος νὰ ἰθύνη τὰς τύχας τῆς αὐτοκρατορίας ἐν ἡμέραις φοβερᾶς κακοδαιμονίας. Διὸ τῇ 19 Αὐγούστου καθηρέθη καὶ αὐτὸς, διεδέχθη δὲ αὐτὸν ὁ ἀδελφὸς Ἀβδοῦλ Χαμίτ Β΄. Ὁ Μουράτ ἔγινεν ἄφαντος, ἀποκρυβεῖς ἐν τῷ παρὰ τὸν Βόσπορον ἀνακτόρῳ τοῦ Χεραγὰν, ἐν ᾧ εἶχε συμβῇ ὁ τραγικὸς θάνατος τοῦ θείου. Ἐκεῖ δὲ διέμεινεν ὡς

αἰχμάλωτος μέχρι τοῦ ἐν ἔτει 1904 θανάτου, ἀλλὰ μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1908 δὲν ἐπετράπη εἰς τὰς γυναῖκας αὐτοῦ νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸ μυστηριῶδες ἀνάκτορον, ὅπερ ἐπὶ τριάκοντα ἔτη καὶ ὑπερέκεινα εἶχεν ἀπομονωθῇ ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου.

Σπανίως σουλτᾶνος κατήρξατο τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἐν μέσῳ δυσκολιῶν μεγαλειτέρων τῶν τοῦ πολυτρόπου διπλωμάτου τοῦ οὕτως ἀναβάντος τὸν θρόνον. Εὗρε τὴν Βοσνίαν καὶ τὴν Ἑρζεγοβίνην ἐν ἐπαναστάσει ἐναντίον τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀρχῆς, τὴν δὲ Σερβίαν καὶ τὸ Μαυροβούνιον ἀγωνιζομένας πρὸς βοήθειαν αὐτῶν. Ὁ σερβικὸς στρατὸς, ἠϋξήμενος ὑπὸ σώματος ἐθελοντῶν, ἐστρατηγεῖτο ὑπὸ τοῦ Τσερνάιεφ, οὗτινος τὸ στρατηγικὸν σχέδιον συνίστατο εἰς τὴν εἰσβολὴν εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος πρὸς νότον καὶ ἀνατολὰς διὰ τῶν κοιλάδων τοῦ Μάργου (Μοράβας) καὶ τοῦ Τιμόκου (Τιμοκ) καὶ εἰς τὴν σύγχρονον ἀποστολὴν ἀποσπασμάτων εἰς τὰ σύνορα τῆς Βοσνίας καὶ τοῦ *σαντζακίου* τοῦ Νοβιπαζάρ. Ἄλλ' ἡ στρατηγικὴ τοῦ Ῥώσου ἀρχηγοῦ ἐξουδετερώθη ὑπὸ τῆς ὑποδεεστέρας ποιότητος τῶν σερβικῶν δυνάμεων. Διαφόρως τῶν φιλοπολέμων Μαυροβουνίων, ὧν ὁ ἡγεμὼν δὲν ἠδύνατο νὰ εἶνε ὁμογνώμων πρὸς τὸν τῶν Σέρβων, οὗτοι εὗρίσκοντο ἐπὶ δύο γενεὰς ἐν εἰρήνῃ πρὸς τοὺς προτέρους αὐτῶν κυρίους, ὧν δὲν ἦσαν ἰσόπαλοι ἐν πολέμῳ, ἐν ᾧ ἂν ἑτέρου οἱ Βούλγαροι, φοβηθέντες ὑπὸ τῶν σφαγῶν, δὲν ἐξηγεῖροντο, καθ' ἃ προσεδοκάτω, καὶ βουλγαρικὸς τις λεγεὼν ἀπεχώρησεν ἐν ἀταξίᾳ. Καὶ ὁ μὲν Τσερνάιεφ πράγματι διέβη τὰ τουρκικὰ σύνορα πρὸς νότον, καὶ ἐκυρίευσεν τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον δι' αἰφνιδίας ἐφόδου. Ἄλλ' ἐν ᾧ Ὁθωμανὸς τις στρατηγὸς ἀνέστειλε τὴν προχώρησιν τῶν Σέρβων πρὸς ἀνατολὰς ἐν Τσαγιετσάρ καὶ ἀπειτέφρωσε τὴν σπουδαίαν στρατηγικὴν θέσιν Κναγάγιεβατς, ἄλλος στρατηγὸς κατήλθε τὴν κοιλάδα τοῦ Μάργου, καὶ ἐνίκησε τελείως τὴν ἀποχωροῦσαν στρατιὰν τοῦ νότου ἐν Ἀλεξινάτς. Ὁ δὲ Μιλᾶνος ἀπὸ τοῦ ἐν Παρασὶν στρατηγείου αὐτοῦ εἶχεν ἤδη καλέσει τὰς δυνάμεις νὰ ἐπέμβωσι. Καὶ παρεχωρήθη μὲν ἀμνηστία, ἀλλ' αἱ διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης παρεκωλύθησαν ἔνεκα τῆς κατ' εἰσήγησιν τοῦ Τσερνάιεφ ἀνακηρύξεως αὐτοῦ ὡς βασιλέως ἐν Δελιγρὰδ τῇ 2 Σεπτεμβρίου, καὶ ὁ ἀγὼν ἤρχισεν ἐκ νέου. Οἱ Σέρβοι ἀντέταξαν ἀπεγνωσμένην ἀντίστασιν εἰς Τζοῦνις, ἀλλὰ ματαίως· τὸ Ἀλεξινάτς εἶχε πέσει, σύμπασα ἡ νότιος Σερβία κατεῖχeto ὑπὸ τῶν Τούρκων, καὶ ἦτο ἀνοικτὴ ἡ πρὸς τὸ Βελιγράδιον ἄγουσα ὁδός.

Τότε ὁ τσάρος ἐπενέβη, ὅπως σώσῃ τὴν Σερβίαν ἀπὸ τοῦ ὀλέθρου. Ὁ στρατηγὸς Ἰγνάτιεφ ὡς πρέσβυς τῆς Ῥωσίας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπηύθυνε τελεσίγραφον πρὸς τὴν Πύλην, ἀπαιτῶν τὴν συν-ομολόγησιν ἀνακωχῆς ἐντὸς τεσσαράκοντα καὶ ὀκτὼ ὥρων μετὰ τῆς Σερβίας καὶ τοῦ Μαυροβουνίου. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ὑπεχώρησε, καὶ τῇ 20 Ὀκτωβρίου ὑπεγράφη δίμηνος ἀνακωχή, ἣτις ἔπειτα παρετάθη μέχρι τῆς 17 Φεβρουαρίου 1877, ὅτε συνωμολογήθη ὁριστικὴ εἰρήνη μεταξὺ τοῦ Μιλάνου καὶ τοῦ σουλτάνου. Ἡ Σερ

Μιλᾶνος.

βία οὐτ' ἐκέρδησέ τι οὔτε ἀπώλεσε διὰ τοῦ πολέμου τοῦ 1876, καὶ τὸ μὲν ἔδαφος αὐτῆς διετηρήθη ἀμείωτον, τὰ δὲ οἰκονομικὰ αὐτῆς δὲν ἐπεβαρύνθησαν διὰ πολεμικῆς ἀποζημιώσεως.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ οἱ Μαυροβούνιοι εἶχον ἀγωνισθῇ μετ' ἐπιτυχίας πολὺν μείζονος τῆς τῶν Σέρβων συμμάχων. Αἱ δυνάμεις τοῦ Μαυροβουνίου εἶχον διαιρεθῇ εἰς δύο στρατιάς, τὴν βόρειον, ἣτις ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἡγεμόνος εἶχεν ἐπιδράμει τὴν Ἐρζεγοβίνην, καὶ τὴν νότιον ὑπὸ τὸν ἐξάδελφον καὶ ἔπειτα πρωθυπουργὸν τοῦ Νικολάου, τὸν Μπόγιον Πέτροβιτς, ἣτις εἶχεν ὁδηγίαις νὰ ἐπιβλέπη τὰ

σύνορα τῆς Ἀλβανίας. Καὶ ἡ μὲν βόρειος στρατιὰ ἐνίκησε τοὺς Τούρκους μετὰ μεγάλων [ἀπωλειῶν ἐν τῷ χωρίῳ Βουτσιντόλ, καὶ ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ αὐτῆς ἔφθασε μέχρι τοῦ ἀρχαίου φρουρίου τοῦ δουκὸς Στεφάνου, ὀλίγα μόνον χιλιόμετρα μακρὰν τοῦ Μοστάρ. Ἀλλ' ὁ αὐστριακὸς στρατιωτικὸς ἀκόλουθος παρήνευσε τὸν ἡγεμόνα νὰ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἐρζεγοβίνης, καὶ κακὰ ἀγγέλματα ἐκ τοῦ νότου ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ ἐν σπουδῇ πρὸς ἄμυναν τῆς ἰδίας χώρας, εὐτυχῶς εὐρὼν τὸν ἐξάδελφον δις νικήσαντα τὸν ἐχθρὸν παρὰ τὸ Μεδοῦν πλησίον τῆς Ποδγορίτσας. Δι' ἄλλης δὲ μαυροβουνιωτικῆς νίκης εἰς Δανιλογράδ ἐν τῇ κοιλάδι

τῆς Ζέτας καὶ διὰ τῆς παραδόσεως τοῦ Μεδούν ἐπερατώθη ἡ ἐκστρατεία τοῦ 1876. Τὸ Μαυροβούνιον ὑπέγραψεν ἀνακωχὴν μετὰ τῆς Πύλης ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κεκτημένων (ut possidetis), καὶ ὁ Μπόγιος Πέτροβιτς ἐστάλη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπως διαπραγματευθῇ εἰρήνην, ἔχων ὁδηγίας νάπαιτήσῃ ἑδαφικὴν αὔξησιν, περιλαμβάνουσαν τὴν παραχώρησιν τοῦ τότε τουρκικοῦ φρουρίου Σπίτσας. Καὶ ἡ μὲν Πύλη ἦτο εὐδιάθετος νὰ παραχωρήσῃ τὴν Σπίτσαν, εἰς ἣν παραχώρησιν ἀντετάχθησαν ὡς ἀδριατικαὶ δυνάμεις ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ἰταλία, ἀλλ' ἠρνήθη ὅμως νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ Νίξιτς. Δι' ὃ ὁ ἡγεμὼν ἀνεκάλεσε τὸν ἀπεσταλμένον, καὶ παρεσκευάσθη νὰ ἐπιχειρήσῃ δευτέραν ἐκστρατείαν.

Ἡ δ' εὐρωπαϊκὴ διπλωματία δὲν ἔμεινεν ἄεργος καθ' ὃν χρόνον διήρκουν αἱ μετὰ τῆς Τουρκίας σπονδαὶ τῆς Σερβίας καὶ τοῦ Μαυροβουνίου. Καίτοι δ' ὁ ἀγγλικὸς στόλος ἐπέμφθη εἰς τὰ Μπεζίκια καὶ ὁ λόρδος Μπήκονσφηλδ εἶχεν ἐκφωνήσῃ λόγον πολεμικὸν, ὁ λόρ-

Λόρδος Μπήκονσφηλδ (Δισραήλς).

δος Σώλσβαρν, ὁ ἥκιστα φιλοπόλεμος τῶν Ἀγγλων συντηρητικῶν πολιτευτῶν, ἀπεστάλη, ὅπως ἀντιπροσωπεύσῃ τὴν Μεγάλην Βρετανίαν καὶ μετατρέψῃ τὴν φιλότουρκον στάσιν τοῦ πρεσβευτοῦ αὐτῆς ἐν συνδιασκέψει τῶν δυνάμεων, σκοπούσῃ τὴν διαρρύθμισιν τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος καὶ συνελθούσῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸν Δεκέμβριον. Αἱ δὲ δοθεῖσαι εἰς τὸν Σώλσβαρν ὁδηγίαι ἦσαν νὰ τηρήσῃ ὡς βάσιν τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας, νὰ πειραθῇ, ὅπως ἐπιτύχῃ χάριν τῆς Βοσνίας, τῆς Ἑρζεγοβίνης καὶ τῆς Βουλγαρίας τοιαύτην τοπικὴν αὐτονομίαν, ὥστε νὰ δύναται νὰ παρέχεται εἰς τοὺς ἐγκατοίκους τῶν χωρῶν ἐκείνων ἐγγύησίς τις περὶ τῶν συμφερόντων αὐτῶν, νὰ διατηρήσῃ ἐν Σερβίᾳ τὸ καθεστῶς (status quo)

μετὰ τῆς προσθήκης τοῦ Μικροῦ Ζβόρνικ καὶ νὰ εὐρύνῃ τὸ Μαυροβούνιον διὰ τῶν ἐρζεγοβινιακῶν διαμερισμάτων τῆς Πίβας, τοῦ Ντρομπνιάκ, τοῦ Μπαντζάνη καὶ τοῦ Τσούμπτσι ὡς καὶ τοῦ λιμένος τῆς Σπίτσας, διαμερισμάτων, ἅτινα εἰς μὲν τὸ ὀθωμανικὸν ταμεῖον οὐδὲν παρεῖχον, ἀλλ' ὦν ἡ παραχώρησις, καθ' ἃ ἐπιστεύετο, ἤθελε διαλλάξῃ τὸν ἡγεμόνα Νικόλαον. Ἄλλ' ἡ συνδιάσκεψις ἦτο καταδικασμένη εἰς ἀποτυχίαν. Τῇ 11 Δεκεμβρίου, καθ' ἣν ὥραν εἰργάζοντο οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν δυνάμεων, κρότοι πυροβόλων ἀπέσπασαν αἴφνης τὴν προσοχὴν αὐτῶν ἀπὸ τῶν ἐγγράφων καὶ τῶν πρωτοκόλλων, καὶ ἔμαθον, ὅτι τὰ πυροβόλα ἀνήγγελλον εἰς τὸν λαὸν τὴν κήρυξιν Συντάγματος, δι' οὗ ἰδρύνοντο δύο νομοθετικὰ σώματα, ἥτοι γερουσία ἰσόβιος καὶ βουλὴ ἐκλεγομένη ἐπὶ τῇ βάσει ἑνὸς βουλευτοῦ ἐπὶ πεντήκοντα χιλιάδων κατοίκων, καὶ ἐκηρύττοντο ἴσοι πρὸ τοῦ νόμου ἅπαντες οἱ Ὀθωμανοὶ, δι' οὗ ὀνόματος ἔμελλον νὰ δηλῶνται τὸ ἕξις ἐπισήμως ἅπαντες οἱ ὑπήκοοι τοῦ σουλτάνου, εἰς οἵονδήποτε θρήσκευμα καὶ ἂν ἀνῆκον. Ὁ Σώλσβαρν δὲν ἠπατήθη ὑπὸ τῶν εὐπροσώπων διατάξεων περὶ τῆς «βουλῆς τοῦ Μιδάτ», ὡς ἐκλήθη τὸ πρῶτον ἐκεῖνο τουρκικὸν νομοθετικὸν σῶμα ἀπὸ τοῦ φιλελευθέρου πολιτευτοῦ, ὅστις πρὸ μικροῦ εἶχε καὶ πάλιν ἀναρρηθῇ μέγας βεξύρης. Καὶ δὴ, ὅτε οἱ Τοῦρκοι ἰσχυρίσθησαν, ὅτι αἱ ἐν τῇ συνδιασκέψει προταθεῖσαι μεταρρυθμίσεις ἦσαν περιτταί, ἐπειδὴ τὴν πλὴν ὑπῆρχε Σύνταγμα, ὁ ἀγγλὸς πολιτευτὴς παρετήρησεν, ὅτι τὰ Συντάγματα καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ ἀπαιτοῦσι χρόνον τινὰ, ὅπως φέρωσι πρακτικοὺς καρποὺς, καὶ ὅτι δὲν ὑπῆρχε «πιθανότης ἐμφανίσεως ἡγετῶν τοῦ λαοῦ», οἷτινες, καὶ ἂν παρουσιάζοντο, θὰ ἠδύναντο νὰ ἐξορισθῶσι διὰ μιᾶς καὶ μόνης λέξεως τοῦ σουλτάνου. Ἄλλ' οἱ Τοῦρκοι ἀντιπρόσωποι ἀπέδειξαν, ὅτι ἦσαν πεπειραμένοι ἐν τινι τοῦλάχιστον κοινοβουλευτικῷ τρόπῳ, τῇ κωλυσιεργίᾳ. Ἐν ὀνόματι δὲ τῆς ἀκεραιότητος τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἥτις ἀπετέλει τὸν ἀκρογωνιαίον λίθον τοῦ νέου ἐκεῖνου συνταγματικοῦ οἰκοδομήματος, ἀπέρριψαν ἢ ἀπέφυγον νὰ συζητήσωσι τὰς κυρίας προτάσεις τῶν ξένων συναδέλφων. Ὅτ' ἐμνημονεῦθη ἡ Βουλγαρία, κατ' ἀρχὰς προσεποινήθησαν, ὅτι δὲν ἐγίνωσκον τί ἐσήμαινεν ἡ λέξις, καὶ ἔπειτα εἶπον, ὅτι ἦτο γεωγραφικὸς ὅρος πρὸς δῆλωσιν τῆς βορείου περιοχῆς τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Ἠρνήθησαν ἐπιμόνως νὰ λύσωσι τὸ ἀπὸ μακροῦ διαφιλονεικούμενον ζήτημα τοῦ Μικροῦ Ζβόρνικ, καίτοι εἶχε καταδει-

χθῆ, ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο εἶχεν ἀπονεμηθῆ εἰς τὴν Σερβίαν διὰ τοῦ καθορισμοῦ τῶν συνόρων τοῦ ἐπακολουθήσαντος εἰς τὴν συνθήκην τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ διὰ τοῦ φερμανίου τοῦ 1833, ὅτι εἶχεν ἀποβάλλει πᾶσαν στρατηγικὴν ἀξίαν καὶ ὅτι ὁ σουλτᾶνος θὰ ἠδύνατο νὰ τηρήσῃ ἀκόμη τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐπικυριαρχίαν. Μάτην ὁ Σώλσβαρν ἀνέμνησε τὸν Μιδάτ τὰ διδάγματα τοῦ 1828 καὶ τὴν ἀπώλειαν τῆς Ἑλλάδος. Ἐθνικὸν συμβούλιον, συγκληθὲν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἠρνήθη νὰποδεχθῇ τὰς προτάσεις τῆς συνδιασκέψεως, ὧν κυριωτάτη ἦτο ἡ νέα διαρρύθμισις τῶν μαυροβουνιωτικῶν συνόρων καὶ ἡ αὐτονομία τῆς Βουλγαρίας, τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης ὑπὸ γενικὸν διοικητὰς, διοριζομένους ὑπὸ τῆς Πύλης τῇ συναινέσει τῶν δυνάμεων. Ἐπὶ τούτοις ἡ συνδιάσκεψις διελύθη τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1877, καὶ ὁ Γορτσακῶφ ἐν ἐγκυκλίῳ ἀπευθυνθείσῃ πρὸς τὰς λοιπὰς κυβερνήσεις ἠρώτησε τίνα μέτρα προέτεινον πλέον αὐταὶ χάριν ἐπιβολῆς τῶν ἀποφάσεων τῆς Εὐρώπης. Ὁ Σώλσβαρν παρετήρησε, πρὶν ἢ ἀναχωρήσῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὅτι αὐτὸς καὶ οἱ συνάδελφοι εἶχον «τὰ πάντα δοκιμάσει, ὅπως σώσωσι τὴν Τουρκίαν, ἀλλ' ὅτι αὕτη» δὲν ἤθελε «νὰ ἐπιτρέψῃ» εἰς αὐτοὺς «νὰ σώσωσιν αὐτήν». Ἀπὸ τῆς ὥρας δ' ἐκείνης ἐθεώρει τὸν πόλεμον ὡς βέβαιον. Ἄλλ' οὐχ ἦττον ἢ εἰς τὴν τουρκικὴν πρωτεύουσαν ἀποδημία αὐτοῦ δὲν ἀπέβη ματαία. Εἶχε συνίδει φανερῶς, ὅτι οἱ συνήθεις Ἀγγλοὶ προξένοι, ὧν οἱ ὀφθαλμοὶ ἐχρησίμευον εἰς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν, ὅπως προσβλέπη τὰ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἐλάμβανον μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου τὰς πληροφορίας αὐτῶν ὡς τὸ πλεῖστον ἐντελῶς παρὰ τῶν Τούρκων ὑπαλλήλων, καὶ ὑπεσχέθη, ὅτι ἔμελλε νὰ μεταρρυθμίσῃ τὴν ὑπηρεσίαν. Ἀπὸ τῆς ἀποφάσεως δὲ ταύτης χρονολογεῖται ἡ ἀναδιοργάνωσις αὐτῆς, καὶ σήμερον δ' ἔτι τὸ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν βασιζέται ὑπὲρ τὸ δέον εἰς προξένους μὴ ὄντας Ἀγγλοὺς· ἀλλ' ἐξέλιπεν ὁμως σχεδὸν παντελῶς ἡ κατάφωρος σύγχυσις ἡ καταπλήσσουσα τὸν ἀναγνώστην τῶν ὀγκωδῶν κυανῶν βίβλων τῶν πρὸ τριάκοντα καὶ πέντε ἐτῶν. Τοῦτο δὲ δὲν εἶνε ἡ μικροτάτη τῶν πολλῶν ὑπὲρ τῆς ἐγγὺς Ἀνατολῆς ὑπηρεσιῶν τοῦ Σώλσβαρν.

Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις προέβη καὶ εἰς ἄλλην ἀπόπειραν πρὸς διατήρησιν τῆς εἰρήνης. Καὶ δὴ συνεκροτήθη ἐν Λονδίνῳ νέα συνδιάσκεψις, καὶ τῇ 19 Μαρτίου οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν δυνάμεων ὑπέγραψαν πρωτόκολλον, δι' οὗ ἐλαμβάνετο γνῶσις τῆς συνομολο

γήσεως εἰρήνης μεταξὺ Τουρκίας καὶ Σερβίας, ἐζητεῖτο νέα διαρρύθμισις τῶν μαυροβουνιωτικῶν συνόρων, γινομένου πρὸς τούτοις ἐλευθέρου τοῦ ποταμοῦ Μπογιάνας τοῦ πηγάζοντος ἐκ τῆς λίμνης τῆς Σκόδρας, καὶ παρεκαλεῖτο ἡ Πύλη νάποστρατευθῇ. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ εἶχε πέσει ὁ Μιδάτ πασσάς, καὶ μετ' αὐτοῦ πεσόντος εἶχε συνεκλίπει πᾶσα ἐλπίς σοβαρᾶς μεταρρυθμίσεως. Ἡ βουλὴ, ἣν εἶχεν ἰδρύσει, οὔτε πεῖραν τῶν δημοσίων πραγμάτων εἶχεν, οὔτε ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τῆς κυβερνήσεως, καὶ ὑπεστήριξε ταύτην, ἀπορρίψασα τὸ πρωτόκολλον τοῦ Λονδίνου. Τότε πλέον ὁ πόλεμος ἦτο ἀναπόφευκτος. Ἡ Ῥωσία ὑπέγραψε στρατιωτικὴν σύμβασιν μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ῥωμανίας χάριν τῆς διαβάσεως τοῦ στρατοῦ αὐτῆς διὰ τῶν ῥωμανικῶν συνόρων, καὶ τῇ 12 Ἀπριλίου αἱ ῥωσικαὶ στρατιαὶ διέβησαν τὰ τε εὐρωπαϊκὰ καὶ τὰσιατικὰ σύνορα τῆς Τουρκίας. Ὁ τέταρτος καὶ τελευταῖος ῥωσοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος εἶχεν ἀρχίσει. Μετὰ δὲ πέντε ἡμέρας τὸ Μαυροβούνιον κατήρχετο καὶ πάλιν τῶν ἐχθροπραξιῶν.

Οἱ τε Τοῦρκοι καὶ οἱ Ῥῶσοι ἐλάμβανον ὑπ' ὄψιν, ὅτι κέντρον βαρύτητος ἦτο ἡ Ῥωμανία. Οἱ ἐπιδρομεῖς, ὄντες ἀνίσχυροι ἐν τῷ Εὐξείνῳ, ὅπου ὁ τουρκικὸς στόλος ὑπερτερεῖ τότε, μόνον κατὰ γῆν ἠδύναντο νὰ ἐπιτεθῶσιν ἐναντίον τῆς Τουρκίας, ἐν Εὐρώπῃ δ' ἐτέθη εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Ῥωσίας ὑπὸ τῆς ἡγεμονίας πᾶσα εὐκολία πρὸς ἐνέργειαν. Ὁ Κάρολος εἶχε πάντοτε μετὰ δυσφορίας ἀνεχθῇ τὸ νομικὸν πλάσμα τῆς ἡγεμονίας, ὅπερ ἠνώχλει τὸν λαὸν αὐτοῦ πολὺ περισσότερον καὶ αὐτοῦ ἐκείνου, καὶ εἶχεν ἀποφασίσει ἅψ' ἥς ὥρας εἶχεν ἀποδεχθῇ τὸν θρόνον νάποσείση ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον τὸν ἐπαχθῇ ἐκείνον ζυγόν. Ἀλλ' οἱ Ἑρυθροὶ, ὑποπτεύοντες ἤδη, ὅτι ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ῥωμανίας ἐμελλε νὰ ἐξαγορασθῇ διὰ τῆς θυσίας τοῦ μέρους ἐκείνου τῆς Βεσσαραβίας, ὅπερ εἶχεν ἀποδοθῇ τῷ 1856, ὁμοίως ὥς ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἰταλίας εἶχεν ἐπιτευχθῇ διὰ τῆς θυσίας τῆς Νικαίας καὶ τῆς Σαβανδίας, εἶχον ἀντιταχθῇ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἡγεμόνος, ἕως τῷ 1876 ἐπενόησε νάπαλλαγῇ τοῦ ἀναποφασίστου συντηρητικοῦ ὑπουργείου τοῦ λειτουργοῦντος πέντε ἔτη, καὶ ἀνέθηκε τὴν πρωθυπουργίαν εἰς τὸν Μπρατιάνου. Κατὰ δὲ τὸ εἰωθὸς αἱ εὐθῦναι τῆς ἀρχῆς μετέβαλον τὰς ἰδέας τῶν ῥιζοσπαστῶν, καὶ ὁ Μπρατιάνου ἤρχισε διαπραγματευόμενος μετὰ τῆς Ῥωσίας περὶ τῆς συμμετοχῆς τῆς Ῥωμανίας εἰς τὸν ἐπικείμενον πόλεμον. Ἡ δὲ οἰκεία σύμβασις δὲν ὑπεβλήθη εἰς τὴν βουλὴν πρὸ τῆς πρα-

γματικῆς εἰσόδου τῶν Ῥώσων εἰς τὸ ῥωμανικὸν ἔδαφος, καὶ τότε δ' ἐψηφίσθη μόνον μετὰ μεγάλην ἀντιπολίτευσιν. Καὶ τινες μὲν ἰσχυρίσθησαν, ὅτι ἡ σύμβασις ἐκείνη ἦτο παράβασις τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων καὶ ὅτι ἡ ἐν αὐτῇ περιλαμβανομένη ὑπόσχεσις τῆς Ῥωσίας περὶ « διατηρήσεως καὶ προστασίας τῆς πραγματικῆς ἀκεραιότητος τῆς Ῥωμανίας » παρῆεν ἐγγύησιν ἀνεπαρκῆ. Ἄλλοι δὲ, καίπερ ἐπιδοκιμάζοντες τὴν σύμβασιν κατ' ἀρχήν, ἀντετίθεντο εἰς τὴν ἐνεργὸν σύμπραξιν τοῦ στρατοῦ μετὰ τῶν εἰσελασάντων Ῥώσων. Ἄλλ' ὃ τε ἡγεμὼν καὶ ὁ πρωθυπουργὸς ἐπέμειναν· καίτοι δὲ ὁ Γορτσakὼφ ἀπεκρίθη ὑπερφιάλως, ὅτι ἡ Ῥωσία « δὲν εἶχεν ἀνάγκην τῆς βοηθείας τοῦ ῥωμανικοῦ στρατοῦ », ἐπιδεικνύων ὑπεροψίαν, τιμωρηθεῖσαν μετ' οὐ πολὺ διὰ τῶν ἐν Πλεύνα δεινοπαθημάτων τῶν Ῥώσων, ἡ ῥωμανικὴ κυβέρνησις κατῴρθωσε τέλος νὰ ὑπερψηφισθῇ ἡ σύμβασις. Ἡ δὲ Πύλη, ἣτις εἶχε καλέσει τὴν ὑποτελῆ Ῥωμανίαν εἰς σύμπραξιν ἐναντίον τῶν Ῥώσων, οὐ μόνον διεμαρτυρήθη, ἀλλὰ καὶ διέταξε τὸν βομβαρδισμόν τῆς ῥωμανικῆς πόλεως Καλαφατίου, προκαλέσασα οὕτω τὴν ὑπὸ τῆς Ῥωμανίας κήρυξιν πολέμου καὶ τὴν ἀνακήρυξιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ῥωμανίας τῇ 9 Μαΐου. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ Γορτσakὼφ, εἰς ὃν ἐπεφυλάσσετο πικρὸν διδάγμα, ἡρνεῖτο ἀκόμη νὰ βοηθήσῃ τοὺς Ῥωμάνους, ὁ ἡγεμὼν Κάρολος ἐξηκολούθει συναθροίζων τὸν στρατὸν αὐτοῦ παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Δοινάβεως, ἐν ᾧ ἄφ' ἐτέρου μετὰ ἓνα μῆνα ὁ ῥωσικὸς στρατὸς διέβαινε τὸν ποταμὸν σχεδὸν ἄνευ ἀντιστάσεως εἰς δύο σημεῖα, τοῦτο μὲν ἀπέναντι τῆς Δοβρουτσας, τοῦτο δὲ ἀντικρὺ τοῦ Ζβιστόβου, οὕτω δὲ θέατρον τοῦ πολέμου ἀπέβη ἡ Βουλγαρία. Ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος Β', πεποισθὼς εἰς τὴν ἐπιτυχίαν, ἣτις ἐφαίνετο προςδοκωμένη ἐν τῇ σλαβικῇ ταύτῃ ἐπαρχίᾳ, παρέστη εἰς ἐπίσημον δοξολογίαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Σιστόβου, καὶ ὁ στρατηγὸς Γοῦρκος κατέλαβεν ἀπροςδοκῆτως τὸ Τύρνοβον, τὴν ἄλλοτε πρωτεύουσαν τῶν Βουλγάρων τσάρων, διέβη τὸν Αἰμόν κατὰ τὰ χθαμαλὰ στενὰ τοῦ Χαϊνκιοῖ, εἰσῆλασεν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ Τούντζας, καὶ κατέλαβε τὰ ὀπισθεν τῆς παρόδου τῆς Σίπκας. Ἐφαίνετο δὲ, ὅτι ὁ τολμηρὸς ἐκεῖνος στρατηγὸς ἔμελλε νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν ἢ καὶ νὰ ἐμφανισθῇ ἡγούμενος τοῦ ὑπ' αὐτὸν ἱππικοῦ πρὸ αὐτῶν τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐν τῇ τουρκικῇ πρωτευούσῃ ἐξερράγη πανικός. Ὁ Μεχεμέτ Ἀλῆς, ὁ Γερμανὸς ἐκεῖνος ἐκ Γάλλων καταγόμενος ἐξωμότης, ὃν ἐπ' ἐσχάτων εἶδομεν ὡς γενι-

κὸν διοικητὴν τῆς Κρήτης, διωρίσθη Ὁθωμανὸς ἀρχιστράτηγος ἐν Εὐρώπῃ, ὁ δὲ Σουλεϊμάν ἀνεκλήθη ἐκ τοῦ Μαυροβουνίου εἰς τὴν Θράκην. Τότε δ' ἡ τύχη τοῦ πολέμου μετεστράφη. Καὶ ὁ μὲν Γοῦρκος παρὰ τὴν ἀπεγνωσμένην ἀνδρείαν τῶν Βουλγάρων αὐτοῦ συμμάχων ἡττήθη ἐν Στάρα Ζαγορᾷ καὶ ἐξεδιώχθη ὀπίσω εἰς τὸν Αἰμον, ὁ δὲ Ὁσμάν πασσαῖς, ὅστις τέως ἐστρατοπεδεύετο ἐν Βιδινίῳ ἐν καταναγκαστικῇ ἀπραγμοσύνῃ, κατέλαβε τὴν Πλεῦναν, ἣς ἡ ἄμυνα ἐμελλε νὰ ὑπάρξῃ τὸ ἥρωικώτατον ἐπείσοδιον τῆς ἐκστρατείας. Ἡ

Γοῦρκος.

μικρὰ αὕτη πόλις, ἣτις εἶχεν εὐκόλως κυριευθῇ κατὰ τὸν πρῶτον ῥωσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, ἀπέβη ὁ κυριώτατος φραγμὸς τῶν ἐν τέλει ἐπιτυχιῶν τῶν Ῥώσων.

Ἡ πολιορκία τῆς Πλεύνας ἤρξατο τῇ 8 Ἰουλίου δι' ἀποκρούσεως τῶν Ῥώσων, εἰς ἣν ἡκολούθησε μετὰ δέκα ἡμέρας δευτέρα πολὺν δεινότερα ἥττα. Τότε ὁ μέγας δούξ Νικόλαος ἐτηλεγράφησεν ἐν

ἀπογνώσει, παρακαλῶν, ὅπως ὁ ἡγεμὼν Κάρολος, ἡγούμενος τοῦ ὑπὸ τῶν Ῥώσων περιφρονηθέντος ῥωμανικοῦ στρατοῦ, διαβῇ τὸν Δούναβιν. Ἄλλ' ὁ ἡγεμὼν ἠρνήθη νὰ κινηθῇ πρὶν γείνωσι δεκτοὶ οἱ ὅροι αὐτοῦ. Καὶ ἐπεθύμει μὲν νὰ βοηθήσῃ τοὺς Ῥώσους ὡς ἀρχηγὸς στρατοῦ ἀνεξαρτήτου, καὶ οἱ Ῥωμᾶνοι συνανεμίσθησαν μετὰ τῶν λοιπῶν δυνάμεων· ἀλλ' οὐχ ἦττον ἐπ' ἀνταλλάγματι ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν διωρίσθη ἀρχιστράτηγος τοῦ πρὸ τῆς πολιορκουμένης πόλεως στρατοῦ. Τῇ δὲ 30 Αὐγούστου προσέβαλον τὸ ὀχυρώτατον ἀπάντων τῶν ἐρυσμάτων τῆς Πλεύνας, τὸ « ἀδάμαστον ὄχυρωμα τῆς Γριβίτσας »,

καὶ μετὰ τρεῖς ἀποπείρας ἔστησαν τὴν ῥωμανικὴν σημαίαν ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτῆς. Ἄλλ' ἢ ἔφοδος ἐναντίον ἄλλου ὀχυρώματος ἀπέτυχεν. Ἀδυνατοῦντες δὲ νὰ καταλάβωσι τὴν Πλεΰναν δι' ἐφόδου οἱ σύμμαχοι περιέκλεισαν τὴν φρουρὰν οὕτω στενῶς πανταχόθεν, ὥστε τέλος ἐπέλιπον τὰ ἐπιτήδεια τοῦ Ὄσμὰν πασσᾶ. Ἦναγκάσθη δὲ νὰ ἐπιχειρήσῃ γενικὴν ἔξοδον, καὶ, ἀφ' οὗ ἐπετέλεσε θαύματ' ἀνδρείας, παρεδόθη τῇ 28 Νοεμβρίου μετὰ σύμπαντος τοῦ ὑπολοίπου τῆς γενναίας αὐτοῦ φρουρᾶς. Τὴν δ' ὑστεραίαν ὁ τσάρος καὶ ὁ ἡγεμὼν εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἐκεῖνος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥωσίαν. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ οἱ Τοῦρκοι εἶχον μάτην πειραθῇ νὰ ἐκτοπίσωσι τοὺς Ῥώσους ἐκ τῶν στενῶν τῆς Σίπκας, καὶ εἶχον ἀπολέσει ἐν Ἀσίᾳ, τὸ τρίτον νῦν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, τὴν ὀχυρὰν ἀκρόπολιν τοῦ Κάρς, κυριευθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἀρμενίου στρατηγοῦ Λόρις Μελικώφ. Κατὰ δὲ τὰ δυσμικὰ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἰμου οἱ Μαυροβούνιοι, ὧν ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος ἐξηγέρθη τὸ ἐνδιαφέρον ἐν Ἀγγλίᾳ διὰ τῶν ἐν τοῖς Καιροῖς (Times) ἐπιστολῶν τοῦ Στίλμαν, δι' ἄρθρου τινὸς τοῦ Γλάδστωνος καὶ τινος ποιήματος τοῦ Τέννyson, ἡγωνί-

Ὁσμὰν πασσᾶς.

ζοντο νὰ καταβάλωσι διὰ τῆς ἀποκρούσεως τῆς νοτίου στρατιᾶς τῶν Τοῦρκων τὰ συνήθη τουρκικὰ στρατηγήματα τῆς εἰς τὴν ἡγεμονίαν συγχρόνου εἰσβολῆς διὰ τῶν στενῶν τῆς Δούγας ἀπὸ βορρᾶ καὶ τῆς κοιλάδος τῆς Ζέτας ἀπὸ νότου, διχοτομοῦντες οὕτω τὸ μικρὸν κράτος. Ὅτε δὲ ὁ Σουλεϊμὰν μετὰ μεγάλας ἀπωλείας ἔφθασεν ἀπὸ βορρᾶ εἰς τὸ Σποῦι, ἀνεκλήθη, ὅπως ἀντιταχθῇ πρὸς τοὺς Ῥώσους ἐν Βουλγαρίᾳ. Ὁμοίως δὲ ἡττήθη ὁ Μεχεμέτ Ἀλῆς, ὅστις εἶχεν ἤδη εἰςορμήσει αἰφνης ἀπὸ τῶν νοτιοανατολικῶν τῆς χώρας καὶ εἶχε συναντήσῃ τοὺς συστρατήγους εἰς Δανιλογράδ, καὶ ἐκλήθη ἐκτὸς τοῦ Μαυροβουνίου, ὅπως στρατηγήσῃ, καθ' ἃ εἶδομεν, ἐν σπουδαιοτέρῳ πεδίῳ τοῦ ἀγῶνος. Οὕτω δ' ἀπαλλαγείς ὁ ἡγεμὼν Νικόλαος τοῦ κινδύνου

ἐπιθέσεως ἐναντίον τῆς πρωτευούσης κατώρθωσε νὰ τρέψῃ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐπίπονον πολιορκίαν τοῦ Νίζιτς, ὅπερ τέλος παρεδόθη τῇ 27 Αὐγούστου, ἅφ' οὗ εἶχε πρότερον ἀποκλεισθῇ σχεδὸν συνεχῶς ὑπὸ ἐπαναστατῶν ἢ Μαυροβουνίων πάντοτε ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Ἑρζεγοβίνης. Τὸ φρούριον τοῦ Μπίλεκ ταχέως ἀνεπέτασε τὴν λευκὴν σημαίαν, οὕτω δ' οἱ Μαυροβούνιοι κατέκτησαν ἄξιον λόγου μέρος τῆς Ἑρζεγοβίνης. Ἀλλ' ἡ Αὐστρία καὶ αἱ φθινοπωριναὶ βροχαὶ παρεκώλυσαν προχωρήσιν αὐτῶν εἰς τὴν Τρεβίνγιε καὶ τὸ Μοστάρ. Οὕτω δ' οἱ Μαυροβούνιοι,

Ὁ στρατηγὸς Σκομπέλεφ.

τραπέντες ὀπίσω πρὸς τὴν θάλασσαν, ὅπου ἐπὶ μακρότατον χρόνον εἶχον ἀγωνισθῇ νὰ φθάσωσι διὰ τῆς διπλωματίας, κατέλαβον τὴν Σπίτσαν καὶ κατήρξαντο τῆς πολιορκίας τῆς Ἀντιβάρεως. Οὕτως ἀπανταχοῦ, ἐν τῷ Μαυροβουνίῳ, ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ, ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἡττηθῇ. Δύο δὲ ἡμέρας μετὰ τὴν πῶσιν τῆς Πλεύνας ἡ Πύλη ἐπεκαλέσθη τὴν μεσολάβησιν τῶν δυνάμεων

Ἀλλὰ συγχρόνως νέος ἐχθρὸς ἐπεφάνη ἐν τῇ κονίστρα. Τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν τῆς ματαίας τουρκικῆς ἐκκλήσεως πρὸς τὰς δυνάμεις

ἡ Σερβία ἐκήρυξε πάλιν πόλεμον πρὸς τοὺς ἀρχαίους δεσπότας. Ἀναδειχθέντες δ' οἱ Σέρβοι εὐτυχέστεροι ἢ ἐν τῇ προτέρᾳ ἐκστρατείᾳ ἐνίκησαν τοὺς Τούρκους εἰς τὸ Πιρὸτ, καὶ ὁ Μιλᾶνος ἐν μέσῳ γενικοῦ ἐνθουσιασμοῦ εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἀρχαίαν σερβικὴν πόλιν Ναϊσσόν (Nish). Ἀπασαὶ αἱ σλαβικαὶ στρατιαί, ἡ τῶν Σέρβων καὶ ἡ τῶν Μαυροβουνίων, ἐξηκολούθουν προχωροῦσαι, ἐν ᾧ συγχρόνως οἱ Ῥωμᾶνοι ἐπολιόρκουν τὸ Βιδίνιον. Ὁ Γοῦρκος διέβη καὶ πάλιν τὸν Αἶμον, κατέλαβε τὴν Σοφίαν, καὶ ἔτρεψε τὸν Σουλεϊμὰν εἰς φυγὴν πλησίον τῆς Φιλιππουπόλεως· ὁ Σκομπέλεφ καὶ ὁ Παδέτσκης περιεκύκλωσαν τὸν τουρκικὸν στρατὸν, τὸν γενναίως ἀγωνισθέντα ἐν τοῖς στενοῖς τῆς Σίπκας, ἐν τῷ γειτονικῷ δάσει τοῦ Σεϊνόβου τῇ 28 Δεκεμβρίου, καὶ μετὰ ἔνδεκα ἡμέρας, τῇ 8 Ἰανουαρίου 1878, οἱ

Ῥῶσοι εἰσῆλθον, ὥς τῷ 1829, εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν. Οἱ καταπληθέντες Τοῦρκοι ἔφυγον τοὺς νικητὰς, σπεύσαντες εἰς τὰ κρησφύγετα τῆς Ῥοδόπης, καὶ ἡ ὁμότης τῶν Κοζάκων πρὸς τοὺς πρόσφυγας τούτους ὑπῆρξε σχεδὸν ὁμοία τῆς τῶν Τούρκων ἀτάκτων πρὸς τοὺς Βουλγάρους ἐν ἔτει 1876. Τρίτη δὲ σερβικὴ νίκη ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Μπελιμάροβιτς ἐν Βράνια ἤγαγε τὰ ὅπλα τῶν Σέρβων εἰς τὰ σύνορα τοῦ Κοσσυφοπεδίου, οἱ δὲ Μαυροβούνιοι κατέλαβον τὴν Ἀντίβαριν καὶ τὸ Ὀλκίνιον, καὶ ὁ ποιητὴς αὐτῶν ἡγεμὼν ἐξεδήλωσεν ἐν τινι ᾠδῇ πρὸς τὴν θάλασσαν τὴν χαρὰν ἣν ἡσθάνθη, ἀνοίξας τέλος τὴν ὁδὸν πρὸς τὸν Ἀδρίαν. Ἡ δὲ προχώρησις τῶν Σέρβων πρὸς τὴν Παλαιὰν Σερβίαν, ἡ τῶν Μαυροβουνίων πρὸς τὴν ἐν Ἀλβανίᾳ Σκόδραν καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Ῥωμάνων πολιορκία τοῦ Βιδινίου ἀνεκόπησαν μόνον ἐπὶ βραχὺ ὑπὸ τοῦ ἀγγέλλματος τῆς ἀνακωχῆς, ἥτις, καθ' ἃ ἡ συνθήκη τοῦ 1829, εἶχεν ὑπογραφῇ ἐν Ἀδριανουπόλει τῇ 19 Ἰανουαρίου 1878.

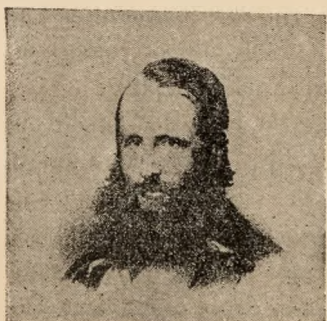
Καὶ ἐφαίνετο μὲν, ὅτι τὴν φορὰν ταύτην ἡ τουρκικὴ αὐτοκρατορία ἔμελλε νὰ καταπέσῃ ἀβοήθητος, εὐρισκομένη ἀντιμέτωπος τῆς Ῥωσίας καὶ τῶν τριῶν βαλκανικῶν αὐτῆς συμμάχων. Ἀλλ' ἡ προχώρησις τῶν Ῥώσων εἶχε θορυβήσῃ τὰς ἄλλας μεγάλας δυνάμεις τὰς ἰδίως ἐνδιαφερομένας περὶ τῆς λύσεως τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος. Ἡ Αὐστροουγγαρία, ἔξωσθεῖσα τῆς Ἰταλίας τῷ 1866, εἶχεν ἔκτοτε ἀποβλέπει εἰς τὸ δυτικὸν ἥμισυ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἰμου ὡς ἰδίαν ἑαυτῆς ζώνην ἐνεργείας. Πράγματι δ' ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος Ἰωσήφ εἶχεν ὑποσχεθῇ οὐδετερότητα, διαρκοῦντος τοῦ πολέμου, κατὰ τὴν ἐν Ῥαϊχστάττῃ τῇ 26 Ἰουνίου 1876 γενομένην συνέντευξιν μετὰ τοῦ τσάρου ἐπὶ τῷ ὄρω, ὅτι ἤθελεν ἀνταμειφθῇ διὰ καταλήψεως τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης. Ἀλλ' ἡ αὐστριακὴ κυβέρνησις ἐφοβήθη, μὴ ὁ ὅρος οὗτος δὲν τηρηθῇ ὑπὸ τῶν νικηφόρων Ῥώσων, οἵτινες, ἐπιτρέποντες τὴν κατάληψιν ἐκείνην, θὰ κατηγοροῦντο, καθ' ἃ κατηγορήθησαν ἀληθῶς μετὰ τριάκοντα ἔτη, ὡς προδίδοντες τὰ συμφέροντα τῶν Σλάβων. Ἐν δὲ τῇ Ἀγγλίᾳ ὁ πρωθυπουργὸς Δισραέλης ἦτο κεκηρυγμένος φίλος τῆς Τουρκίας, τὴν δὲ στάσιν ταύτην ἀπέδιδον οἱ μὲν φίλοι αὐτοῦ εἰς πολιτικὴν σύνεσιν, οἱ δ' ἐχθροὶ εἰς τὸ ἰουδαϊκὸν αὐτοῦ γένος καὶ τὴν ἀσιατικὴν φαντασίαν. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν κοινὴν γνώμην ἐν Ἀγγλίᾳ, αὕτη ὑπὸ μὲν τῶν βουλγαρικῶν ὁμοιοτήτων εἶχε συγκινηθῇ οὕτω βαθέως, ὥστε ὁ Δέρβυ ἐνεφορεῖτο τῷ 1876 ἀμφιβολιῶν, ἂν καὶ αὕτη ἡ ἔκρηξις

ῥωσοτουρκικοῦ πολέμου θὰ ἠδύνατο νάναγεννήσῃ τὴν ἀρχαίαν ἐπὶ τῶν Κριμαϊκῶν συμπάθειαν τῶν Ἀγγλῶν ὑπὲρ τῆς Τουρκίας· ἀλλὰ τῷ 1877 ἢ ἐπ' αὐτὴν ἐπίδρασις τῶν δεινῶν καὶ τῶν πόθων χριστιανικῶν ἔθνων, δικαίως ἀγωνιζομένων ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἐλευθερίας, ἦτο μικροτέρα τοῦ φόβου καταλήψεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ῥώσων. Καὶ αὐτὸς ὁ Γλάδστων ἰδίᾳ ἀπεδέχετο τὴν ἔκπτωσιν φιланθρωποῦ ἐνθουσιασμοῦ. Τὸ μὲν δεύτερον αὐτοῦ φυλλάδιον «Διδάγματα ἐκ τῆς σφαγῆς» (Lessons in Massacre) μικρὰν ἐνεποίησεν αἴσθησιν· τὰ δὲ πέντε αὐτοῦ δόγματα ἐναντίον τῆς ὑποστηρίξεως τῆς Τουρκίας καὶ ὑπὲρ τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως τὰ προταθέντα ἐν τῇ κάτω βουλῇ διὰ λόγου ἐξαιρέτως μεγαλεπιβόλου, χαρακτηρίζοντος τὴν Ἀγγλίαν ὡς τὴν πρώτην ἐλπίδα τῶν πιεζομένων ἀνὰ σύμπαντα τὸν κόσμον, κατεφόβησαν τοὺς δειλοτέρους τῶν φιλελευθέρων. Ἐπὶ δὲ τῇ ὁσημέραι μείζονι αὐξήσει τῶν ἐπιτυχιῶν τῶν Ῥώσων τὸ ἀγγλικὸν κοινὸν ἀπέβη πολεμικώτερον· ὁ τύπος καὶ αἱ αἰθουσαι μουσικῶν συναυλιῶν προῆγον καὶ ἐπηύξανον τὸν ἀναγεννηθέντα πόθον νέου Κριμαϊκοῦ πολέμου. Κατὰ δὲ τὸ εἰωθὸς ἡ σφοδρότης ἀνδρῶν βαινόντων εἰς τὰ ἔσχατα, οἷος ὁ καθηγητὴς Φρεϊμαν, ὅστις ἀνεπιφυλάκτως ἐκήρυττεν ἑαυτὸν μᾶλλον πρόθυμον νὰ ἴδῃ ἀπολλυμένην τὴν Ἰνδίαν ἢ σωζομένην τὴν Τουρκίαν, ἔβλαψε τὸν ἀγῶνα, ὑπὲρ οὗ πλεῖστα ἔπραξεν ὁ ἐπιφανὴς οὗτος ἱστορικός. Ἡ Ἀγγλία, μὴ οὕσα κεχαρακωμένη ἀκόμη ἐν Αἰγύπτῳ, καίτοι εἶχεν ἐν τοῖς θυλακίοις αὐτῆς τὸ ἥμισυ τῶν μετοχῶν τῆς διώρυγος τοῦ Σουέζ, ἐθεώρει ἀκόμη τοὺς Ῥώσους ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡς ἀπειλὴν τοῦ Ἰνδικοῦ αὐτῆς κράτους, οὐδὲ ἀπεδίδετο πολλὴ προσοχὴ εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ὁ τσάρος εἶχε ῥητῶς ἀποδοκιμάσει τὴν κατάληψιν τῆς Νέας Ῥώμης, ἐπειδὴ, ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ῥωσίαν, ἀφῆκεν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῶν μαχῶν στρατηγούς, οἵτινες θὰ ἠδύναντο νάποπειραθῶσιν, ὅπως ὀλιγορήσωσι τῆς διπλωματίας καὶ ἀξιωθῶσιν αἰωνίου δόξης, ἀναστηλοῦντες τὸν σταυρὸν ἐπὶ τῆς Ἀγίας Σοφίας. Καὶ τὸ μὲν ἐν Ἀγγλίᾳ ἐκ συντηρητικῶν συνιστάμενον ὑπουργεῖον ἦτο πράγματι διηρημένον, ἀλλὰ τὰ ἰσχυρότατα τῶν μελῶν αὐτοῦ ἦσαν ὑπὲρ τῆς κηρύξεως πολέμου, ὅστις τὰς πρώτας ἑβδομάδας τοῦ 1878 ἐφαίνετο ἀναπόφευκτος. Ὁ ἀγγλικὸς στόλος διετάχθη νὰ πλεύσῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἥτις διαταγὴ ἅμα τῇ παραιτήσει τοῦ ἐπὶ τῶν ἀποικιῶν ὑπουργοῦ Καρναρβῶνος, μετεβλήθη πάραυτα, τοῦ στόλου διαταχθέντος νὰ μείνῃ εἰς τὸν πρότερον αὐτοῦ σταθμὸν, τὰ Μπεζίκια, καὶ παρὰ τοῦ

κοινοβουλίου ἐζητήθη ἡ ψήφισις ἐξ ἑκατομμυρίων ἀγγλικῶν λιρῶν χάριν ἐξοπλισμῶν. Οἱ Ῥῶσοι συνεπύκνωσαν τὰς τάξεις αὐτῶν, βαδίζοντες πρὸς τὴν τουρκικὴν πρωτεύουσαν· μέρος δὲ τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου διετάχθη νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς τὴν Προποντίδα χάριν προστασίας τῆς ζωῆς καὶ περιουσίας τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ῥαγγλων. Οὕτως αἱ δυνάμεις τῶν δύο κατὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον ἀντιπάλων ἐχωρίζοντο καὶ πάλιν ἀπ' ἀλλήλων δι' ὀλίγων μόνον μιλίων. Καὶ ὁ μὲν μέγας δοῦξ Νικόλαος ἔστησε τὸ στρατηγεῖον αὐτοῦ ἐν τῷ παραθαλασσίῳ χωρίῳ Ἀγίῳ Στεφάνῳ, κειμένῳ εἰς ἀπόστασιν δεκαῆς περὶ πλου χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ δὲ Ῥαγγλος ναύαρχος ἐστάθμευεν ἔξωθεν τῆς νήσου Πριγκίπου. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς γενικῆς συγχύσεως ὁ Ἀβδούλ Χαμίτ διέλυσε τῇ 2 Φεβρουαρίου τὴν βουλὴν καὶ ἀνέστειλε τὴν λειτουργίαν τοῦ Συντάγματος, ὅπερ καὶ ἐξηκολούθησε μὴ ὑφιστάμενον μέχρι τῆς 11 Ἰουλίου 1908.

Κατὰ τὴν ὥραν δ' ἐκείνην ἡ ἐπέμβασις ἄλλου ἀνατολικοῦ ἔθνους ἠπειλίησε τὴν περαιτέραν περιπλοκὴν τῆς καταστάσεως. Καὶ δὴ οἱ Ἕλληνες μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου δὲν εἶχον μετὰσχει τοῦ ἀγῶνος. Τὴν μὲν ἐπανάστασιν τῶν Σλάβων ἐν τῇ Βοσνίᾳ καὶ τῇ Ἑρζεγοβίνῃ καὶ τὰς πρώτας ἐκστρατείας ἐν Σερβίᾳ καὶ Μαυροβουνίῳ εἶχον παρακολουθήσει οἱ Ἕλληνες ὡς ἀπλοῖ θεαταὶ ἐνδιαφερόμενοι περὶ τῶν τελουμένων, ἡ δὲ βραχεῖα βουλγαρικὴ ἐξέγερσις μόλις που ἦτο φυσικὸν νὰ προκαλέσῃ τὴν συμπάθειαν αὐτῶν. Ὁ Κουμουνδοῦρος εἶχεν ἀπλῶς θεωρήσει συνετὸν, ἔχων ὑπ' ὄψιν ἐνδεχομένην ἐπέκτασιν τοῦ κινήματος ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου, νάγοράσῃ ὅπλα, καὶ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1876 διαδήλωσις τοῦ λαοῦ, συγκροτηθεῖσα ἐν τῇ κλασικῇ Πνυκί, μετὰ διαμαρτυρίαν ἐναντίον τῆς παραμελήσεως τῶν ἑλληνικῶν δικαίων ὑπὸ τῶν συνηγόντων τῆς αὐτονομίας τῶν Βοσνίων καὶ τῶν Σέρβων ἠνάγκασε τὸ ὑπουργεῖον νὰ προβῇ εἰς περαιτέρας πολεμικὰς παρασκευάς. Ὅμοια δὲ συλλαλητήρια ἐγένιναν καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ἀλλ' οἱ πολιτευταὶ ἐξηκολούθησαν οὐχ ἥττον κυμαινόμενοι. Ἀλλ' ὅτε κατῆλθεν εἰς τὸ πεδῖον τοῦ ἀγῶνος ἡ Ῥωσία, ἡ μεγάλη ὁρθόδοξος δύναμις, ἥτις εἶχεν ὑπάρξει μία τῶν τριῶν προστατίδων δυνάμεων τοῦ νεαροῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου, τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Ὑπῆρχόν τινες οἱ θέλοντες νὰ ἐπωφεληθῶσι τὸν ῥωσοτουρκικὸν πόλεμον, καθ' ὃν εἶχον ἐπιθυμήσει κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1854, ὅπως προκαλέσωσιν ἐπαναστάσεις ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς ἐπαρχίαις τῆς Τουρκίας, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἐθνικὴ ὑπερηφάνεια ἀπέ-

κρουε τὴν ἰδέαν νέας καὶ ἴσως ὀριστικῆς διαρρυθμίσεως τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος, καθ' ἣν ἔμελλε νὰ μὴ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν «ὁ ἑλληνικὸς παράγων», ὡς ἀπεκάλει αὐτὸν ὁ Γλάδστων. Ἐν Ἀθήναις ἡσθάνοντο, ὅτι αἱ κομματικαὶ ἀντεγκλήσεις ὥφειλον νὰ παύσωσι κατενώπιον τῆς κρίσεως ἐκείνης, καθ' ἣν ἡδύνατο νὰ διακινδυνευθῇ τὸ μέλλον τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἢ πραγμάτων «τῆς μεγάλης ἰδέας». Ὑπουργεῖον, οὐ συμμετεῖχον ἅπαντα τὰ κόμματα, «Οἰκουμενικὴ κυβέρνησις», καθ' ἣ ἐκλήθη, ἐσηματίσθη τελευτῶντος τοῦ Μαΐου 1877 ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ γηραιοῦ ναυάρχου Κανάρη, τοῦ πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν καὶ ὑπερέκεινα πυρπολήσαντος ἐν Χίῳ τὴν τουρκικὴν ναυαρχίδα, ὅστις συμπαρέλαβεν εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ σχηματισθὲν

Φρεῖμαν.

ὑπουργεῖον τέσσαρας πρώην πρωθυπουργούς. Τοιοῦτο δὲ «ὑπουργεῖον περιλαμβάνον ἅπαντας τοὺς ἐπιφανεῖς», ὣν μόνος ὁ Βούλγαρης εἶχεν ἀποκλεισθῇ, οὐδέποτε συνεκροτήθη ἐν Ἑλλάδι πρότερον ἢ κατόπιν, καὶ ὁ Φρεῖμαν, στρέφων ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸ κάτω ἐν τῷ ἄστει θέαμα λαοῦ, ἀξιοῦντος, «ὅπως τεθῶσι κατὰ μέρος αἱ προσωπικαὶ καὶ κομματικαὶ ἀντιζηλῖαι, «ἐξέφρασε τὴν χαρὰν αὐτοῦ ἐπὶ τῷ ὅτι διετηρεῖτο «ἀκόμη ζωὴ» ἐν

Ἑλλάδι. Ὁ Τρικούπης, ὅστις ἦτο ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν ἐν τῷ «μεγάλῳ ὑπουργείῳ» ἐκείνῳ, ἄραυτα ἐδήλωσεν, ὅτι ἦτο πρόθυμος νὰ προλάβῃ, καθ' ὅσον ἡδύνατο, τὴν ἔκρηξιν ἐπαναστάσεων τῶν ἐν Τοιρκίᾳ Ἑλλήνων ὑπηκόων ἐπὶ τῷ ὄρφ, ὅπως ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἀναγνωρίσῃ ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς διαρρυθμίσεως, ὅτι ὑπῆρχεν «ἑλληνικὸν ζήτημα ἐνώπιον τῆς Εὐρώπης». Ὁ δὲ Δέρβν ἦτο μὲν εὐδιάθετος νὰ παραχωρήσῃ «διοικητικὰς μεταρρυθμίσεις ἢ ὠφελήματα», ὅμοια πρὸς ἐκεῖνα ὅσα ἤθελον παραχωρηθῇ εἰς ἄλλα χριστιανικὰ ἔθνη, ἀλλ' ἠρνήθη νὰ ὑποσχεθῇ τὴν ὑποστήριξιν αὐτοῦ πρὸς ἐπέκτασιν ἐδαφικὴν. Οὐχ ἦττον, καίτοι οἱ Τοῦρκοι μετεχειρίσθησαν ἐν Θεσσαλίᾳ Ἀλβανὸν ἀτάκτους καὶ παρὰ τὰς πιέσεις τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐταιρείας Ἀδελφότητος, ἢ πλειονοψηφία τοῦ ὑπουργείου, ἀκολουθοῦσα τὰς συμβουλὰς τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως καὶ τὴν ἀπροθυμίαν τῶν Ἑλλήνων περὶ συνταυτισμοῦ τοῦ ἀγῶνος αὐτῶν πρὸς τὸν τῶν βαλ-

κανικῶν κρατῶν, ἀπέρριψε τὴν πρόσκλησιν τῆς Ῥωσίας διαρκούσης τῆς πολιορκίας τῆς Πλεύνας περὶ συμπράξεως ἐν τῷ πολέμῳ καὶ συμμετοχῆς τῶν λαφύρων. Ἄλλ' ὅτ' ἔφθασε τὸ ἄγγελμα τῆς εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν προχωρήσεως τῶν Ῥώσων, ὁ ἐρεθισμὸς τοῦ ὄχλου ἀπέβη σφοδρότατος. Ἡ Οἰκουμενικὴ κυβέρνησις, ἣς ὁ πρωθυπουργὸς εἶχεν ἤδη ἀποθάνει ἐν τῷ μεταξὺ, παρητήθη· τὰ πλήθη ἀπῆλθον πόλειον, καὶ ὁ Κουμουνδοῦρος, ὅστις ἐσημάτισε τὸ νέον ὑπουργεῖον τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1878, ἠναγκάσθη νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν κοινὴν γνώμην διὰ τῆς ὑποστηρίξεως ἐπαναστάσεων ἐν Ἡπείρῳ, Θεσσαλίᾳ καὶ Κρήτῃ· ὁ δ' ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς Δηλιγιάννης ἀνήγγειλε τῇ 21 Ἰανουαρίου, ὅτι ἡ κυβέρνησις εἶχεν «ἀποφασίσαι νὰ καταλάβῃ προσωρινῶς διὰ τοῦ στρατοῦ αὐτῆς τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας τῆς Τουρκίας». Ἄλλ' ἡ εἵδησις τῆς ῥωσοτουρκικῆς ἀνακωχῆς ἐματαίωσε τὴν εἰσβολὴν ταύτην. Καὶ ἀρχομένου μὲν τοῦ ἔτους ἠθέλεν εἶσθαι ἐπωφελές, καθ' ᾧ προέτεινεν ὁ Τρικούπης, νὰ ἐπιτευχθῇ παρὰ τῆς Ἑλλάδος ἡ ἀντιπροσώπευσις αὐτῆς ἐν τῷ μέλλοντι συνεδρίῳ τοῦ Βερολίνου διὰ συμμετοχῆς εἰς τὸν βαλκανικὸν πόλεμον, καθ' ὅμοιον τρόπον ὥς ὁ Καβούρ εἶχεν ἐπιτύχει τὴν συμμετοχὴν τῆς Σαρδινίας ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν Παρισίων δι' ἀποστολῆς τοῦ στρατοῦ αὐτῆς εἰς τὴν Κριμαίαν. Ἄλλ' ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ἀναμείνει ὑπὲρ τὸ δέον, προσβάλλουσα δὲ τὴν Τουρκίαν μετὰ τὴν ἀνακωχὴν, ἔμελλε νὰ γωνισθῇ μόνη. Διὸ ἡ κυβέρνησις ἐσταμάτησε τὴν προχωρήσιν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ὅτε οὗτος ἔφθασεν εἰς τὸν Δομοκόν, καὶ ἀνεκάλεσεν αὐτὸν ἐπὶ τῷ ὄρῳ, ὅτι «θὰ συζητηθῇ ἐν τῷ συνεδρίῳ τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα». Ἄλλ' ὅμως αἱ ἐπαναστάσεις προεχώρουν, καὶ ἐθελονταὶ διήρχοντο τὰ σύνορα. Καὶ τὸ μὲν ἐν Ἡπείρῳ κίνημα κατεστάλη ταχέως, ἀλλ' ἡ ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπαναστάσις ἦτο σοβαρωτέρα. Τὰ γραφικὰ χωρία τὰ παστράπτοντα ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ Πηλίου καὶ φωλεύοντα ἀνὰ τὰς πτύχας αὐτοῦ ἐξηγέρθησαν ἀποστατήσαντα, κατεστάθη δὲ προσωρινὴ κυβέρνησις, κηρύξασα τὴν ἔνωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἀπὸ τῶν κλασικῶν βράχων τοῦ Ὀλύμπου ἄλλο στίφος ἐπαναστατῶν ἀνήγγειλεν εἰς τὰς δυνάμεις «τὴν προσηράρτησιν τῆς Μακεδονίας» ὥς διαμαρτυρίαν κατὰ τῆς εἰς τὴν Βουλγαρίαν συμπεριλήψεως αὐτῆς. Ἄλλ' οἱ Τοῦρκοι ἐκυρίευσαν τὰ δύο ἀρχηγεῖα ἀμφοτέρων τῶν ὁργανώσεων τούτων ἐν Λιτοχώρῳ ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἐν Μακρυνίτῃ ἐπὶ τοῦ Πηλίου. Ἡ δὲ πτώσις τῆς Μακρυνίτσης συνδέεται πρὸς τὸν θάνατον τοῦ ἀνταποκριτοῦ τῶν

Καιρῶν τοῦ Λονδίνου, τοῦ Ὁγλ, ὅστις ἀπεκεφαλίσθη ὑπὸ τῶν βαρβάρων, ἐν ᾧ ἐπορεύετο, ὅπως σώσῃ τοὺς κατοίκους τῆς κωμοπόλεως ταύτης· τὸ δὲ ὄνομα αὐτοῦ ἀπομνημονεύεται μέχρι καὶ τῆς σήμερον ἐν τινι τῶν ὁδῶν τοῦ Βόλου. Τέλος δὲ δι' ἀγγλικῆς ἐπεμβάσεως, ἐνεργηθείσης διὰ τῶν προξένων Blunt καὶ Μέρλιν, ἐπῆλθεν ἡ λήξις τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπαναστάσεως τὸν Μαΐον, δοθείσης εἰς τοὺς ἐπαναστάτας τῆς διαβεβαιώσεως, ὅτι «τὰ ἑλληνικὰ συμφέροντα ἔμελλον νὰ μὴ ἀδικηθῶσι διὰ τῆς προσχωρήσεως εἰς τὰς συμβουλὰς τῆς Ἀγγλίας». Πρὸς τοῦτοις δὲ προέτεινεν ἡ Ἀγγλία, ὅπως δοθῇ εἰς τοὺς ἐπαναστάτας ἀμνηστία, δωρηθῶσιν οἱ φόροι ἐνὸς ἔτους καὶ χωρισθῇ ἡ διοίκησις τῆς Θεσσαλίας ἀπὸ τῆς τῆς Ἡπείρου. Ἡ δὲ Πύλη ἀπεδέχθη τὰς προτάσεις ταύτας, καὶ οἱ λοιποὶ ἀρχηγοὶ τῶν ἐπαναστατῶν κατέθηκαν τὰ ὄπλα.

Καὶ ἐν Κρήτῃ δ' ὁμοίως ἀπέτυχεν ὁ ἀγὼν. Τὸν Μαΐον τοῦ 1876 οἱ Κρηῖτες μετὰ ἐπταετῇ σχετικὴν ἡσυχίαν, διακοπεῖσαν μόνον ὑπὸ ἀπειλῆς νὰ λάβωσι τὰ ὄπλα ἐναντίον νέου φόρου, ἠξίωσαν τοιαύτας μεταβολὰς τοῦ ὀργανικοῦ νόμου τοῦ 1868, ὥστε οὗτος νὰποβῇ σύμφωνος πρὸς τὴν «αὐτοδιοίκησιν» τὴν ἐπαγγελθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἀαλῆ πασσᾶ. Ἡ ἀξίωσις δ' ἐκεῖνη ἐπανελήφθη τῷ 1877, ἀλλ' ἀπερρίφθη ὑπὸ τῆς Πύλης, καὶ συνεκροτήθη ἐν Ἀθήναις συλλαλητήριον Κρητῶν, ἐν ᾧ ἀπεφασίσθη ἀποστασία. Ὁ Χατζημιχαῆλης ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν νῆσον, συνέστη ἐν αὐτῇ ἐπιτροπεία ὑπὸ τὸν τύπον «Γενικῆς συνελέυσεως τῶν Κρητῶν», καὶ ἔνεκα τοῦ ὑπὸ τῆς προχωρήσεως τῶν Ῥώσων προκληθέντος ἀναθρασμοῦ τὸ σῶμα τοῦτο ἠξίωσε τελείαν αὐτονομίαν, τὴν ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐκλογὴν προέδρου τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, τὴν πληρωμὴν ἐνιαυσίου φόρου πεντακοσίων χιλιάδων γροσίων καὶ τὴν ἐγγύησιν τῶν δυνάμεων περὶ τῶν παραχωρήσεων τούτων. Καὶ ὑπῆρχε μὲν μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν μεγάλη μερὶς φιλειρηνικῇ, ἣτις δὲν εἶχε λησμονήσει τὰ δεινὰ τῆς τελευταίας ἐπαναστάσεως, συνεπέδρων δὲ κατὰ τοῦ πολέμου καὶ τὰ αἰσθήματα τῶν γυναικῶν, ἀλλ' οἱ εἰς τὴν νῆσον ἐπιστρέψαντες ἀρχηγοὶ ἦσαν ὑπὲρ τῆς ἀναλήψεως τοῦ ἀγῶνος. Τῇ δὲ 3 Φεβρουαρίου 1878 ἡ Γενικὴ συνέλευσις, μὴ λαβοῦσα παρὰ τῆς Πύλης ἀπάντησιν εἰς τὰ αἰτήματα αὐτῆς, ἐκήρυξε πάσαν διαπραγματέυσιν ὥς λήξασαν καὶ ἀπηύθυνεν ἑκκλησίαν εἰς τὰς δυνάμεις. Ὁ ἀγὼν ἤρχισε, καὶ τὸ Πανελλήμιον ἐνεφανίσθη καὶ πάλιν εἰς τὰ κρητικὰ ὕδατα· ἀλλὰ ταχέως ὠμολογήθησαν σπονδαί, ἐπειδὴ οἱ μὲν Τοῦρκοι εἶχον ἐλάχιστον

στρατὸν ἐν τῇ νήσῳ ἔνεκα τῆς τελευταίας αὐτῶν βαλκανικῆς ἐκστρατείας, οἱ δ' ἐπαναστάται εἶχον ὀλίγας τροφάς. Ἄλλ' ἐπὶ τῇ ἀφίξει ἐνισχύσεων οἱ Τοῦρκοι παρεβίασαν τὰς σπονδὰς ἐκείνας, πλὴν ἄλλ' ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐμεσολάβησεν ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν παρὰ τῇ Πύλῃ, ἣτις ὑπεσχέθη, ὅτι ἔμελλεν «ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τῆς Ἀγγλίας νὰ προβῇ εἰς τὴν διαρρύθμισιν νέου τύπου πολιτεύματος ἐν Κρήτῃ συμφώνως πρὸς τὰς νομίμους ἀξιώσεις καὶ αἰτήσεις τῆς νήσου». Ἡ δὲ τότε κατασταθεῖσα προσωρινὴ ἑπταμελὴς κυβέρνησις συνήνεσε τῇ 14 Μαΐου νὰ δεχθῇ τὴν μεσολάβησιν τῆς Ἀγγλίας καὶ ἀνακωχὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κεκτημένων, καὶ ὁ ἐπικείμενος θερισμὸς τῆς κριθῆς ἐπηύξησε τὴν ἐπιθυμίαν τῶν Μωαμεθανῶν τῆς νήσου, οἵτινες, ὡς συνήθως, εἶχον ἐγκλεισθῇ εἰς τὰς πόλεις, νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τοὺς ἀγροὺς αὐτῶν. Οὕτω δ' οἱ Ἀγγλοὶ πρόξενοι ἀποκατέστησαν τὴν εἰρήνην ἐν τε τῇ Θεσσαλίᾳ καὶ τῇ Κρήτῃ.

Ἡ συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἣτις ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ εἶχεν ὑπογραφῇ ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ῥωσίας καὶ τῆς Τουρκίας τῇ 19 Φεβρουαρίου 1878, δὲν προσεδοκᾶτο, ὅτι ἔμελλε ν' ἀνταποκριθῇ πρὸς τοὺς ἑλληνικοὺς πόθους. Τὸ ἑξαμβλωματικὸν τοῦτο ἔγγραφον, οὗ ἡ μὴ ἐκτέλεσις ἐπὶ μακρὸν ἐθρηνήθη ἐν Βουλγαρίᾳ, θὰ ἤθελε παλιννοστήσει τὸ βουλγαρικὸν κράτος τῶν μέσων αἰώνων, καὶ διαμελίζον ἀνεπανορθώτως τὴν Τουρκίαν ἔμελλε νὰ ἐπιθέσῃ ὀριστικὸν πέρας εἰς τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἑλληνικὰς βλέψεις. Καὶ δὴ προενόει περὶ τῆς ἰδρύσεως ὑποτελοῦς ἡγεμονίας ἐν Βουλγαρίᾳ μετὰ διεξόδου κατὰ τε τὸν Εὐξείνιον καὶ τὸ Αἰγαῖον, μετὰ μεσογείων συνόρων συμπιπτόντων μετὰ τοῦ Δουνάβεως πρὸς βορρᾶν καὶ συμπεριλαμβανόντων τὰς ἐν Μακεδονίᾳ λίμνας τῆς Πρέσπας καὶ τῆς Ἀχρίδος, τῆς ἀρχαίας ἐστίας τῶν τσάρων τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς ἔδρας τῆς βουλγαρικῆς ἐκκλησίας. Εἰς δὲ τὴν Σερβίαν ἐπ' ἀμοιβῇ τῶν δύο αὐτῆς ἐκστρατειῶν παρεχωρεῖτο ἀξία λόγου λωρὶς ἐδάφους, περιλαμβάνουσα τὴν Ναῖσσον καὶ τὸ Μικρὸν Ζβόρνικ, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου τὰ νοτιοδυτικὰ αὐτῆς σύνορα διερρυθμίζοντο οὕτως εὐνοϊκῶς, ὥστε σχεδὸν ἔφθανον εἰς τὰ εὐρυνόμενα ἀνατολικά ὅρια τοῦ Μαυροβουνίου. Οὕτω τὰ δύο σερβικὰ κράτη ἤθελον κατ' οὐσίαν γείνειν ὁμορὰ ἀλλήλων, καὶ διὰ σιδηροδρόμου διελαύνοντος διὰ τῆς Παλαιᾶς Σερβίας θὰ ἠδύνατο νὰ ἐνωθῇ τὸ Βελιγράδιον μετὰ τοῦ Ἀδρίου, οὕτω δὲ ἡ Ἑλβετία τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου ἠθέλεν ἐφοδιασθῇ διὰ διεξόδου πρὸς τὴν θάλασσαν. Εἰς τὰ ἐδαφικὰ δὲ ταῦτα πλεονεκτήματα

προσετίθετο ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Σερβίας καὶ ἡ κατάργησις τοῦ φόρου, ὅστις ἀπὸ τοῦ 1867 ἦτο τὸ μόνον ἐναπομένον ἔχνος τῆς τουρκικῆς ἐπικυριαρχίας. Τοῦ δὲ Μαυροβουνίου τὸ μὲν ἔδαφος ἠϋξάνετο κατὰ τὸ τριπλάσιον καὶ ἔτι πλέον, ὃ δὲ πληθυσμὸς ἐδιπλασιάζετο, καὶ ἔμελλε νὰ διατηρήσῃ τὰς ἐπ' ἐσχάτων γενομένας ὑπ' αὐτοῦ κατακτήσεις. Τὸ Νίξιτς, τὸ Μπίλεκ καὶ τὸ Γάτζικον ἐν τῇ Ἑρζεγοβίνῃ, ἡ Σπίτσα, ἡ Ἀντίβαρις καὶ τὸ Ὀλκίνιον ἐν ταῖς ἀκταῖς τοῦ Ἀδρίου, τὸ Σποῦι, ἡ Ποδγορίτσα, ἡ Πλάβα, τὸ Γκουσίνγιε καὶ ἡ μεσαιωνικὴ μαυροβουνιωτικὴ πρωτεύουσα Γιαμπλιάκ πρὸς τὴν Ἀλβανίαν καὶ ἡ Πριεπόλγιε ἐν τῷ σαντζακίῳ τοῦ Νοβιπαζάρ συμπεριελαμβάνοντο εἰς τὴν μεγεθυθεῖσαν ἡγεμονίαν. Ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ Μαυροβουνίου, ἣτις ὑφίστατο μὲν πράγματι ἐπὶ πέντε αἰῶνας, εἶχε δὲ ἤδη γαίνει δεκτὴ τρις, ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ φερμανίου τοῦ 1799 καὶ τῶν τουρκομαυροβουνιωτικῶν συνθηκῶν τοῦ 1838 καὶ τοῦ 1842, ἀλλὰ κατόπιν ἐθεωρεῖτο μὴ ὑπάρχουσα ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀνεγνωρίσθη κατὰ τύπους ὑπὸ τοῦ σουλτάνου. Ἡ δὲ Ῥωμανία, ἣτις εἶχε παρὰσχει εἰς τὴν Ῥωσίαν ἐξαιρέτους ὑπηρεσίας ἐν Πλεύρᾳ καὶ εἶχεν ἀπομονώσει τὴν φρουρὰν τοῦ Βιδινίου καθ' ὃν χρόνον οἱ Σλάβοι προεχώρουν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔτυχε γενναιοδωρίας πολὺ μικροτέρας ἢ οἱ Βούλγαροι, ὧν ἡ χώρα εἶχεν ὑπάρξει πράγματι τὸ θέατρον τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων, ἀλλ' οὔτινες εἶχον πολὺ ὀλιγώτερον δράσει ἐν τῷ συντελεσθέντι πολέμῳ. Καὶ ἡ μὲν Πύλη ἀπεδέχθη τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ῥωμανίας, ἀλλ' ἡ Ῥωσία προσηνέχθη μετ' ἀγενοῦς ἀγνωμοσύνης πρὸς τοὺς Λατίνους αὐτῆς συμμάχους. Καὶ δὴ εἶχεν ἀπόφασιν νὰνακτήσῃ ἀντὶ πάσης θυσίας, κατὰ προτίμησιν δ' ἐπὶ ζημίᾳ τῶν Ῥωμάνων γειτόνων, τὸ νότιον μέρος τῆς Βεσσαραβίας, ὅπερ οἱ Ῥωμᾶνοι εἶχον ἀποσπάσει ἀπὸ τῆς Ῥωσίας καὶ ἐνώσει μετὰ τῆς Μολδαβίας τῷ 1856. Διὸ κατώρθωσεν ἡ Ῥωσία νὰ λάβῃ παρὰ τῆς Τουρκίας ἀντὶ μέρους τῆς πολεμικῆς ἀποζημιώσεως τὸ *σαντζακίον* τῆς Τούλτσας, περιλαμβάνον μέγα μέρος τῆς χέρσου Δοβρουτσας ὡς καὶ τὰς νήσους τοῦ δέλτα τοῦ Δουνάβεως καὶ τὴν Νῆσον τῶν ὄψεων ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἀνταλλαγῆς αὐτῶν ὑποχρεωτικῶς ἀντὶ τῆς πολὺ ἐπιθυμητοτέρας λωρίδος τῆς Βεσσαραβίας. Πρὸς τούτοις δ' ἀντὶ μέρους τῆς πολεμικῆς ἀποζημιώσεως ἡ Ῥωσία ἤλθεν εἰς σύμβασιν περὶ τῆς εἰς ἑαυτὴν παραχωρήσεως τοῦ Ἀρδαχάν, τοῦ Κὰρς, τοῦ Βαγιαζίτ καὶ τοῦ Βατοῦμ μετὰ λωρίδος παρα-

λίας ἐν Ἀσίᾳ οὕτως, ὥστε ἡ Τραπεζοῦς καὶ τὸ Ἐρζερούμ ἔμελλον νὰ γείνωσιν αἱ σπουδαιόταται πόλεις ἐντὸς τῶν νέων τουρκικῶν συνόρων. Χάριν δὲ περαιτέρας ἐξασθενήσεως τῆς ἀντιπάλου Τουρκίας ἡ Ῥωσία ἐπέμεινεν εἰς τὴν κατεδάφισιν ἁπάντων τῶν παριστρίων φρουρίων καὶ εἰς τὴν πληρωμὴν πολεμικῆς ἀποζημιώσεως, ἣτις μετὰ τὰς ἀνωτέρω μνημονευθείσας ἐλαττώσεις ἀνήρχετο εἰς τριακόσια δέκα ἑκατομμύρια ρουβλίων, ὧν δέκα μὲν ἑκατομμύρια ἔμελλον νὰ πληρωθῶσιν ἀμέσως, τὰ δὲ λοιπὰ συμφώνως πρὸς ἐπακόλουθον συνεννόησιν. Χάριν δὲ τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν τῶν ἐγκαταλιμπανομένων καὶ ἐφεξῆς ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν ἡ Ῥωσία ἠξίωσεν αὐτονομίαν ὑπὲρ τῆς Βοσνίας καὶ τοῦ ὑπολοίπου μέρους τῆς Ἐρζεγοβίνης ὑπὸ Χριστιανὸν γενικὸν διοικητὴν, ὑποκειμένην εἰς μεταβολὰς δυναμένας νὰ γείνωσι κατόπιν ὑπὸ τῆς Τουρκίας, τῆς Αὐστροουγγαρίας καὶ αὐτῆς τῆς Ῥωσίας. Ἐν δὲ τῇ Κρήτῃ ἡ Πύλη ὑπεσχέθη « νὰ ἐφαρμόσῃ ἀκριβῶς τὸν ὀργανικὸν νόμον τοῦ 1868 » καὶ νὰ εἰσαγάγῃ « ἀνάλογον νόμον σύμφωνον πρὸς τὰς τοπικὰς ἀνάγκας ἐν Ἡπείρῳ, Θεσσαλίᾳ καὶ τοῖς λοιποῖς μέρεσι τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ». Τέλος διὰ τοῦ ἄρθρου 16 τῆς συνθήκης τοῦ Ἀγίου Στεφάνου ἡ Τουρκία ὑπεχρεώθη « νὰ ἐκτελέσῃ ἄνευ περαιτέρας ἀναβολῆς τὰς βελτιώσεις καὶ μεταρρυθμίσεις τὰς ἀξιοθείσας ἕνεκα τοπικῶν ἀναγκῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ταῖς οἰκουμέναις ὑπὸ Ἀρμενίων καὶ νὰ ἐγγυηθῇ τὴν ἐξασφάλισιν αὐτῶν ἀπὸ τῶν Κούρδων καὶ Κιρκασίων ». Ἄλλ' αἱ ἐπακολουθήσασαι σφαγαὶ ἐν Ἀρμενίᾳ δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὥς τρεῖς τόσσον σκόλιον τοῦ ἄρθρου τούτου.

Ἡ συνθήκη τοῦ Ἀγίου Στεφάνου ἦτο καθ' ὁλοκλήριαν σλαβικὴ λύσις ζητήματος ἐνδιαφέροντος οὐχ ἥττον ἄλλας φυλάς. Θὰ ἤθελε δοθῇ δι' αὐτῆς τὸ τελευταῖον ὀριστικὸν πληῆγμα εἰς τὴν τουρκικὴν αὐτοκρατορίαν ἐν Εὐρώπῃ, ἀποκοπτομένου τοῦ ὑπολειπομένου ὀθωμανικοῦ ἐδάφους εἰς δύο χωριστὰ μέρη καὶ ἐπιβαλλομένου βουλγαρικοῦ προτειχίσματος μετὰ τῶν δύο κυριωτάτων πόλεων τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐπὶ πλέον δὲ θὰ ἤθελε μεγεθύνει τὴν Βουλγαρίαν ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἐν Θράκῃ, καὶ θὰ ἤθελε θυσιάσει τοὺς Ἀλβανοὺς χάριν μεγεθύνσεως τοῦ Μαυροβουνίου καὶ τῆς Βουλγαρίας. Ἀπανταχόθεν ἐκ τῶν παραχωρηθέντων διαμερισμάτων ἦλθον διαμαρτυρίαι ἐναντίον τῆς αὐτοφώρου ἐκείνης παραβιάσεως τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἐθνολογίας. Οἱ μὲν Ἕλληνες ἀπηύθυναν

εἰς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν ἀκριβολόγον μελέτην περὶ τῆς τελείας παραγκωνίσεως τῶν ἱστορικῶν αὐτῶν δικαίων, οἱ δὲ Μωαμεθανοὶ ὑπέβαλον ἔκκλησιν εἰς τὴν βασίλισσαν Βικτωρίαν ὡς αὐτοκράτειραν ἑκατὸν ἑκατομμυρίων Μουσουλμάνων ὑπηκόων· οἱ Λαῖοι ἐδεήθησαν τῶν Ἑγγλων νὰ προστατεύσωσιν αὐτοὺς, ἐμποδίζοντες τὴν παραχώρησιν τοῦ Βατοῦμι καὶ τὴν μέλλουσαν νὰ ἐπέλθῃ καταστροφὴν τῆς Τραπεζοῦντος· οἱ Σέρβοι διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς συμπεριλήψεως σερβικῶν χωρῶν ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ· οἱ Ἀλβανοὶ συνεκρότη-

Βικτωρία Βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας.

σαν σύνδεσμον, ὅπως «ἀντιστῶσι μέχρι θανάτου» ἐναντίον πάσης ἀποπειράς τεινούσης εἰς τὴν παραβίασιν τῆς ἰδίας ἑαυτῶν χώρας, καὶ οἱ Ῥωμᾶνοι ἐπετίμησαν πικρῶς τὴν Ῥωσίαν, ὅτι εἶχε μεταχειρισθῇ αὐτοὺς μετὰ τοιαύτης ἀγενοῦς ἀγνωμοσύνης καὶ ἰσχυρίσθησαν, ὅτι δὲν ἦδύνατο νὰ τελεσθῇ νομίμως μεταβολὴ τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων, τοῦ καταστατικοῦ χάρτου τῆς χώρας αὐτῶν, ὑπὸ δύο τῶν ὑπογραψασῶν τὴν συνθήκην ἐκείνων δυνάμεων ἄνευ συναινέσεως τῶν λοιπῶν. Ἡ δὲ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἀπήντησε μετὰ συμπαθείας εἰς τὰς ἀξιώσεις τῆς τε Ἑλλάδος καὶ τῆς Ῥωμανίας περὶ ἀντιπροσωπεύσεως αὐτῶν ἐν τῷ συνεδρίῳ, καὶ ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν ἑλληνι-

κὴν κυβέρνησιν, ὅτι ἦτο παρεσκευασμένη « νὰ ἐξασκήσῃ ὅλην αὐτῆς τὴν ἐπίδρασιν, ὅπως ἐμποδίσῃ τὴν ἀπορρόφησιν οἰουδήποτε ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἐντὸς κράτους σλαβικοῦ ». Ἄλλ' ἡ κυρία αἰτία τῆς ἀντιστάσεως τῆς Ἀγγλίας εἰς τὴν συνθήκην ἦτο ἡ πεποίθησις, ὅτι ἡ « εὐρεῖα Βουλγαρία » τοῦ Ἀγίου Στεφάνου θὰ ἦτο ἀπλῶς ῥωσικὴ ἐπαρχία, διαρκῆς ἀπειλὴ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁρμητήριον μελλούσης ἐπιθέσεως τῶν Ῥώσων ἐναντίον αὐτῆς. Δὲν εἶχε ἀκόμη γείνει ἀποδεκτὴ ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ ἰδέα τοῦ μακαρίτου σὶρ Γουλιέλμου Οὐάϊτ, καθ' ἣν τὸ προσῆκον ἐν τῇ Ἀνατολῇ πρόγραμμα τῆς Ἀγγλίας εἶνε ἡ ἵδρυσις ἰσχυρῶν καὶ ἀνεξαρτήτων βαλκανικῶν κρατῶν, ἅτινα θὰ ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν ὥς προφράγματα μεταξὺ τῆς Ῥωσίας καὶ τοῦ τέρματος, εἰς ὃ ἀπέβλεπεν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἠδύναντο νὰποβῶσιν ἐν συμμαχίᾳ μετὰ Τουρκίας μετερρυθμισμένης προφυλακὴ αὐτῆς ἐναντίον ῥωσικῆς ἐπιθέσεως. Καὶ ἐπιμελεῖς δὲ παρατηρηταὶ τῆς στάσεως τῶν Βουλγάρων διαρκούντος τοῦ πολέμου εἶχον πιθανῶς παρατηρήσει, ὅτι οἱ « μικροὶ ἀδελφοὶ », οὓς οἱ Ῥῶσοι εἶχον ἔλθει ὅπως ἀπελευθερώσωσιν, ἔχαιρον μὲν μεγάλως ἐπὶ τῇ ἐλευθερίᾳ, ἀλλὰ δὲν εἶχον διάθεσιν νὰ μεταλλάξωσι δεσπότην ἀντὶ δεσπότη, ἔστω καὶ ἂν ὁ νέος δεσπότης ἦτο ὀρθόδοξος καὶ Σλάβος. « Ἐθνη ἐλευθερωθέντα, ἔγραφε μετὰ τινα ἔτη ὁ Βίσμαρκ, δὲν εἶνε εὐγνώμονα, ἀλλὰ μᾶλλον ἀποκρουστικά », καὶ τὸ δόγμα αὐτοῦ ἐκεῖνο ὑπεστήριξεν ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, ὁ μάλιστα πραγματολόγος τῶν τότε ζώντων πολιτευτῶν, διὰ τῶν παραδειγμάτων τῶν Ἑλλήνων, τῶν Ῥωμάνων, τῶν Σέρβων καὶ τῶν Βουλγάρων. « Ἀπασαὶ αὗται αἱ φυλαὶ, ἀπεφαίνετο, μετὰ χαρᾶς ἀπεδέχθησαν ῥωσικὴν βοήθειαν χάριν ἀπελευθερώσεως ἀπὸ τῶν Τούρκων· ἀλλ' ἀφ' οὗ χρόνου ἀπηλευθερώθησαν δὲν δεικνύουσι διάθεσιν νὰποδεχθῶσι τὸν τσάρον ὥς διάδοχον τοῦ σουλτάνου... Καὶ ἂν ἡ εἰρήνῃ τοῦ Ἀγίου Στεφάνου εἶχεν ἐκτελεσθῇ ἀκεραία » ἡ μόνιμος ἐξάρτησις τῆς Βουλγαρίας ἀπὸ τῆς Ῥωσίας « ἤθελε πιθανῶς ἐξελεγχθῇ ἐπισφαλῆς ». Ἄλλ' ὅμως κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν πάντα τὰ φαινόμενα ἐδικαιολόγουν τὰς ὑπονοίας τῶν Ἀγγλων. Ἡ ἐν τῷ παρελθόντι διαγωγὴ τῆς Ῥωσίας πρὸς τοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ Χριστιανούς δὲν εἶχεν ὑπάρξει ἀφιλοκερδῆς, αἱ δὲ προγενέστεραι σχέσεις αὐτῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἀπεδείκνυνον, ὅτι τοῦθ' ὅπερ δὲν ἐπεθύμει ἦτο ἡ ἀνάδειξις πράγματι ἰσχυροῦ χριστιανικοῦ κράτους ἐπὶ τῶν ῥεπειῶν τῆς Τουρκίας. Ἀπασαὶ δ' αἱ περιστάσεις αἱ σχετιζόμεναι πρὸς τὴν γέννησιν τῆς νέας Βουλγαρίας εἶχον τὴν αὐτὴν

κατεύθυνσιν. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ὑπὸ τῆς Ῥωσίας ἐν τῇ συνθήκῃ ὑπο-
 τυπωθέντες ὅροι, καθ' οὓς ὁ ἡγεμὼν τοῦ νέου κράτους «ὥφειλε νὰ
 ἐκλέγῃται ἐλευθέρως ὑπὸ τοῦ λαοῦ» καὶ ὁ μέλλον διοικητικὸς ὁργα-
 νισμὸς ἔμελλε νὰ συνταχθῇ ὑπὸ συνελεύσεως ἐκκρίτων ἀνδρῶν «ὑπὸ
 τὴν ἀνωτέραν ἐπίβλεψιν αὐτοκρατορικοῦ Ῥώσου ἐπιτρόπου», ὅστις
 ἔμελλε νὰ ἐποπτεύῃ ἐπὶ διετίαν τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ. Οὐδ' ἦτο ἡ
 Ἀγγλία ἡ μόνη δύναμις ἡ ἀντιτιθεμένη εἰς τὴν συνθήκην. Ἡ Αὐ-
 στρουγγαρία εἶχε μεγαλείτερα συμφέροντα ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ
 Αἴμου, εἶχεν ἐπαγγελθῇ εἰς αὐτὴν ἐν Ῥαϊχστάττῃ τὴν κατάληψιν τῆς
 Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης, ἀπέβλεπεν εἰς τὴν Ὀρμὴν πρὸς τὴν
 Ἀνατολὴν (Drang nach Osten) ἐκείνην, ἣτις ἤθελεν ἀναχαιτισθῇ
 ἐνεργῶς, καθ' ἃ καὶ ἡ προχώρησις τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν Κων-
 σταντινούπολιν, ὑπὸ «εὐρείας Βουλγαρίας» ἀποκοπτούσης αὐτὴν
 ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης. Καίτοι δ' οἱ Οὐγγροὶ εἶχον συμπαθῶς πρὸς
 τοὺς Τούρκους ὡς ἐχθροὺς τῶν Σλάβων, ὁ Ἀνδράσσης εἶχεν ὑπο-
 μνήσει τῷ 1869 τὰ δικαιώματα τοῦ στέμματος τοῦ ἁγίου Στεφάνου
 ἐπὶ τῆς μεσαιωνικῆς Βοσνίας. Ἐν δὲ τῇ Γαλλίᾳ ὁ νέος ἐπὶ τῶν ἐξω-
 τερικῶν ὑπουργὸς Βάδδινγκτων, ὅστις εἶχεν ἀνατραφῇ εἰς Rugby καὶ
 ἐν Κανταβριγίᾳ, ἐκλινε ζωηρῶς πρὸς τὰς ἀγγλικὰς βλέψεις.

Ἦδη δὲ πρὸ αὐτῆς τῆς συνομολογήσεως τῆς συνθήκης τοῦ
 ἁγίου Στεφάνου ἡ Αὐστρουγγαρία εἶχε προτείνει τὴν σύγκλησιν
 συνδιασκέψεως ἐν Βιέννῃ, ἣτις ἀπέβη κατόπιν τὸ συνέδριον τοῦ
 Βερολίνου, τῆς πρωτευούσης τῆς δυνάμεως ἐκείνης, ἣτις εἶχε τὸ ἐλά-
 χιστον ἐνδιαφέρον περὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος, καὶ τῆς ἑδρας τοῦ
 μεγάλου πολιτευτοῦ, ὅστις εἶχεν οὐ μόνον τὴν παρρησίαν τοῦ νὰ
 προσφέρῃ ἑαυτὸν ὡς ἔντιμον προξενητὴν, ἀλλὰ καὶ τὸ κῦρος νὰ
 ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀποδοχὴν τῶν φιλικῶν αὐτοῦ ὑπηρεσιῶν. Ἡ δὲ
 Ῥωσία ὑπῆρξε πρόθυμος νὰποδεχθῇ τὴν πρότασιν ἐπὶ τῷ ὄρω, ὅτι
 ἐπετρέπετο εἰς αὐτὴν νὰ ἐπιλέξῃ τὰ ἄρθρα ἐκεῖνα τῆς συνθήκης,
 ἅτινα θὰ εὐηρεστεῖτο νὰ συζητηθῶσιν ἐν τῷ συνεδρίῳ. Ἀφ' ἑτέρου
 ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἠξίωσε τὴν ἐξέτασιν τῆς συνθήκης ὡς συνόλου,
 καὶ ἐπεδίωξε δι' ἐνεργοῦ δράσεως τὰς ἀξιώσεις αὐτῆς. Ὁ Δέρβν
 πράγματι ἠρνήθη νὰ ὑπέχῃ μακρότερον χρόνον εὐθύνας ἐπὶ φιλο-
 πολέμῳ ἐνεργείᾳ, ἣν ἀπὸ μακροῦ εἶχε παύσει στέργων, καὶ παρη-
 τήθη ἀπὸ τῆς ὑπουργίας τῶν ἐξωτερικῶν χάριν τοῦ Σώλσβαρν, ὅστις
 εἶχε πρόσφατον πείραν τῆς τουρκικῆς τακτικῆς ἐν τῇ συνδιασκέψει
 τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὅστις ἐπέζησεν, ὅπως προβῇ εἰς τὴν

ἀνιαρὰν ὁμολογίαν, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἐν τῇ τουρκοφίᾳ αὐτῆς πολιτικῇ δὲν εἶχεν ἐπιβῆ τοῦ προσήκοντος ἵππου. Τότε ὁ Μπήκονσφηλδ ἐκάλεσε τὴν ἐφεδρείαν, καὶ διέταξε στρατιωτικὸν σῶμα ἰθαγενῶν τῆς Ἰνδίας νὰ πλεύσῃ εἰς Μελίτην· ὁ δὲ νέος ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν ἐν ἐγκυκλίῳ ἀπευθυνθείσῃ εἰς τὰς ἄλλας δυνάμεις συνεκεφαλαίωσε τὰς ἐνστάσεις τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως περὶ τῆς συνθήκης τοῦ Ἀγίου Στεφάνου. Ἡ δ' ἐπιστράτευσις τῆς Αὐστρίας, ἡ ἀγανάκτησις τῆς Ῥωμανίας ἐναντίον τῆς ἀγνωμοσύνης τῆς Ῥωσίας καὶ ἡ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥωσίᾳ δυσαρέσκεια, τὰ πάντα συνετέλεσαν νὰ πείσωσι τὸν τσάρον, ὅπως ὑποχωρήσῃ εἰς τὰς ἀγγλικὰς ἀξιώσεις. Διὰ δὲ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ κόμιτος Σουβαλῶφ, τοῦ ἐν Λονδίῳ πρέσβεως τῆς Ῥωσίας, ἔγινε μυστικὴ συμφωνία, ἐν σπουδῇ γνωσθεῖσα διὰ τοῦ τύπου, μετὰξὺ τῶν δύο κυβερνήσεων περὶ μετατροπῆς τῆς «εὐρείας Βουλγαρίας», καὶ παρεσκευάσθη οὕτως ἡ ὁδὸς πρὸς συγκρότησιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Ἀρείου πάγου ἐν Βερολίῳ.

Τὸ συνέδριον τοῦ Βερολίνου, ὅπερ κατήρξατο τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ τῇ 1 Ἰουνίου καὶ ἔληξε τὴν πρώτην ἡμέραν τοῦ ἐπομένου μηνός, ὑπῆρξεν ἡ σπουδαιοτάτη τῶν συνελεύσεων πολιτευτῶν ἡ συνελθοῦσα ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς τελευταίας μεγάλης λύσεως τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος ἐν Παρισίοις πρὸ εἴκοσι καὶ δύο ἐτῶν. Ἀπασαι αἱ μεγάλαι δυνάμεις ἀντεπρωσωπεύοντο ὑπὸ ἡγετῶν τῆς πολιτικῆς αὐτῶν, ἡ μὲν Ἀγγλία ὑπὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν, ἡ δὲ Ῥωσία ὑπὸ τοῦ Γορτσακῶφ καὶ τοῦ ἐν Λονδίῳ πρεσβευτοῦ αὐτῆς, ἡ Γαλλία ὑπὸ τοῦ Βάδδινγκτων, ἡ Αὐστρία ὑπὸ τοῦ Ἀνδράσση καὶ τοῦ Χάϋμερλε, ἡ Ἰταλία ὑπὸ τοῦ Κόρτη, ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν, καὶ ἡ Γερμανία ὑπὸ τοῦ «σιδηροῦ καγκελλαρίου», ὅστις καὶ ἐξελέχθη πρόεδρος τοῦ συνεδρίου. Συνέτρεχον δ' ἐκάστην δύναμιν καὶ αἱ συμβουλαὶ τοῦ οἰκείου ἐν Βερολίῳ πρέσβεως. Ἡ δὲ Τουρκία, ὁ σκοπὸς τῆς χειρουργικῆς ἐκείνης ἐπεμβάσεως, εὔρεν ἐν τῷ Ἀλεξάνδρῳ Καραθεοδωρῇ καὶ τῷ Μεχεμετ Ἀλῇ, ἐκείνῳ μὲν Ἑλληνι, τούτῳ δὲ Γερμανῷ, χαρακτηριστικούς συνηγόρους τῶν μωαμεθανικῶν συμφερόντων. Κατ' ἀκολουθίαν δὲ τῆς ὑποσχέσεως τῆς Ἀγγλίας, ὅτι δὲν ἤθελον ἐπιτρέψει, ὅπως αἱ ἑλληνικαὶ ἀξιώσεις παραβλαφθῶσιν ἕνεκα τῆς οὐδετερότητος, ἣν εἶχε τηρήσει κατὰ τὸν πόλεμον ἡ Ἑλλάς, καὶ τῆς εὐνοϊκῆς ἀπαντήσεως πρὸς τὸ ὑπόμνημα τῆς Ῥωμανίας, ὁ Σώλσβαρν συνηγόρησεν ὑπὲρ τῆς παραδοχῆς ἀντιπροσώπων τῆς Ἑλλάδος καὶ

Ῥωμανίας εἰς τὸ συνέδριον. Ἰσχυρίσθη, ὅτι ἡ ἰδρυσις τῆς βουλγαρικῆς ἐξαρχίας εἶχε καταστήσει ἀντιζήλους τοὺς Ἑλληνας καὶ τοὺς Βουλγάρους, καὶ ὅτι, ἐν ᾧ οἱ Βούλγαροι ἀπῆλθον τῆς προστασίας τῆς Ῥωσίας, οἱ Ἕλληνες δὲν ἀντεπροσώπευον ἐν τῷ συμβουλίῳ ἐκεῖνῳ, ὅπερ ἔμελλε νὰ αποφασίσῃ περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Ἀνατολῆς. Μετὰ δὲ τῆς συνήθους αὐτῷ εἰρωνείας προσέθηκεν, ὅτι, « ἀφ' οὗ ἠκούσθησαν οἱ ἀντιπρόσωποι ἔθνους, ὅπερ ἡξίου τὰς ἐπαρχίας ἄλλου κράτους, θὰ ἦτο δίκαιον νὰ εἰσακουσθῶσιν οἱ πληρεξούσιοι χώρας,

Ἀλέξανδρος Ῥαγκαβῆς.

ἡτις ἡξίου ἐδάφη ἥδη ἀνήκοντα εἰς αὐτήν».

Ἀλλὰ τὸ συνέδριον ἀπεφάσισεν, ὅπως οἱ Ἕλληνες ἀντιπρόσωποι, ὁ Θεόδωρος Δηλιγιάννης καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Ῥαγκαβῆς, καθ' ἃ καὶ οἱ τῆς Ῥωμανίας ὁ Μπρατιάνου καὶ ὁ Κογκαλνιτσεάνου, γείνωσι δεκτοὶ ἀπλῶς, ἵνα ἐκθέσωσι τὰς γνώμας αὐτῶν ἄνευ δικαιώματος ψήφου. Οὕτως εἰς οὐδὲν τῶν μικρῶν κρατῶν τῶν ἀμέσως ἐνδιαφερομένων περὶ τῆς διαρρυθμίσεως τῶν πραγμάτων ἐπετράπη ἄμεσος ἀντιπροσωπεία παρὰ

τὴν τράπεζαν τοῦ συνεδρίου, καὶ ἡ συζήτησις διεξήχθη παρ' ἀνδρῶν ὡς τὸ πλεῖστον ἀγνοούντων καθ' ἑαυτοὺς τὴν γεωγραφίαν καὶ τὰς φυλετικὰς ιδιότητας τῆς εὐρείας καὶ πολυπλόκου χώρας, ἣν παρεσκευάζοντο νὰ διανείμωσιν, ἀπαραλλάκτως καθ' ἃ ὁ πάπας Ἀλέξανδρος ε' εἶχε διανείμει τὴν Ἀφρικὴν χωρὶς νὰ ἔχη ἴδει αὐτήν.

Τὸ συνέδριον, παρὰ τὴν ἀπειληθεῖσαν ἀποχώρησιν τῶν Ἀγγλων ἀντιπροσώπων κατὰ τι κρίσιμον στάδιον τῶν διαπραγματεύσεων, ἐπεφράτωσε τὰς ἐργασίας αὐτοῦ καὶ συνέταξε τῇ 1 Ἰουλίου τὸν ἐπὶ τριάκοντα καὶ τέσσαρα ἔτη διατηρηθέντα, τοῦλάχιστον ἐπὶ τοῦ χάρ-

του, καταστατικὸν χάρτην τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Ἡ συνθήκη τοῦ Ἀγίου Στεφάνου ἠκυρώθη σχεδὸν τελείως ὑπὸ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου. Ἀντὶ «εὐρείας Βουλγαρίας», ἐκτεινομένης ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τοῦ Αἰγαίου καὶ ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου μέχρι κάτωθεν τῶν λιμνῶν τῆς Μακεδονίας, ἰδρύθη μικρὰ «αὐτόνομος καὶ φόρου ὑποτελής ἡγεμονία ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου», ὀριζομένη ὑπὸ τοῦ Δουνάβεως, τοῦ Αἴμου, τοῦ Εὐξείνου καὶ τῶν συνόρων τῆς Σερβίας καὶ τῆς Μακεδονίας καὶ ἔχουσα λιμένα ἐν Βάρνα. Πρὸς νότον δὲ τοῦ Αἴμου ἰδρύθη τεχνητῶς αὐτόνομος ἐπαρχία, γνωστὴ ὑπὸ τὸ διπλωματικὸν ὄνομα Ἀνατολικὴ Ῥωμυλία καὶ τεθεῖσα «ὑπὸ τὴν ἄμεσον πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἀρχὴν τοῦ σουλτάνου», ἀλλὰ διοικουμένη ὑπὸ Χριστιανοῦ γενικοῦ διοικητοῦ, «διοριζομένου ὑπὸ τῆς Πύλης τῇ συναινέσει τῶν δυνάμεων ἐπὶ μίαν πενταετίαν». Καὶ ἡ μὲν πρόσφατος ἱστορία τῆς Μολδαβίας καὶ τῆς Βλαχίας ὑπέβαλε πιθανῶς τὴν σκέψιν, ὅτι τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα θάττον ἢ βράδιον ἔμελλε νὰ συνενώσῃ ὅ τι ἐχώρισεν ἡ διπλωματία. Ἀλλὰ πρὸς ὥραν ὁ χωρισμὸς τῆς Βουλγαρίας εἰς δύο τμήματα ἐθεωρήθη ὡς θρίαμβος τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς καὶ μείωσις τῆς ἐπιδράσεως τῆς Ῥωσίας. Τοιαύτη δὲ εἶνε ἡ μυωπία καὶ αὐτῶν τῶν δεξιωτῶν διπλωματῶν, ὥστε, ὅτε ἡ ἔνωσις τῶν δύο Βουλγαριῶν συνειλεσθῇ μετὰ ἑπτὰ μόνον ἔτη, ἡ μὲν ἀγγλικὴ κυβέρνησις ὑπεστήριξεν, ἡ δὲ ῥωσικὴ κατεδίκασεν αὐτήν. Πρὸς τοῖτοις δ' ὠρίσθη, ὅτι ὁ ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας ἔμελλε νὰ ἐκλέγῃται ἐλευθέρως ὑπὸ τῶν κατοίκων καὶ νὰ ἐπικυρόνηται ἐπὶ τῆς Πύλης τῇ συναινέσει τῶν δυνάμεων, καὶ ὅτι οὐδὲν μέρος οἷαςδήποτε μεγάλης βασιλευούσης δυναστείας ὤφειλε νὰ ἐκλέγῃται. Μέχρι δὲ τῆς ὑπὸ βουλγαρικῆς «Συνελεύσεως ἐκκρίτων ἀνδρῶν» συντάξεως ὀργανικοῦ νόμου τῆς ἡγεμονίας Ῥωσος ἐπίτροπος ἔμελλε νὰ διευθύνῃ τὰ τῆς διοικήσεως, ἀλλ' ἡ διάρκεια τῆς προσωρινῆς ταύτης διαρρυθμίσεως περιορίσθη εἰς ἑννέα μῆνας. Ἐξ ἐτέρου δὲ ἡ διοργάνωσις τῆς Ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας ἀνετέθη εἰς εὐρωπαϊκὴν ἐπιτροπείαν, εἰς ἣν ἐδόθη χρόνος τριῶν μηνῶν πρὸς ἀποπεράτωσιν τῶν ἔργων αὐτῆς.

Ἐν ᾧ δὲ τὰ ἄρθρα τὰ σχετιζόμενα εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἀπεσκόπουν εἰς τὴν μείωσιν τῆς ῥωσικῆς ἐπιδράσεως ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, οἱ ὅροι οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὸν σερβικὸν πληθυσμὸν ἦσαν εὐνοϊκοὶ εἰς τὴν αὕξησιν τῆς Αὐστρίας ἐν τοῖς δυσμικοῖς τῆς χερσονήσου. Κατ' ἀκολουθίαν τῆς γενομένης ἐν Ῥαίχ-

στάτῃ συμφωνίας καὶ τῆς προτάσεως τοῦ Σώλσβαρου, ἄνευ τινὸς διαμαρτυρίας, ἀλλ' ἁπλῶς «μετὰ τινος φανερᾶς δυσφορίας» ἐκ μέρους τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἰταλίας, ἥτις μετὰ τριάκοντα ἔτη ἐξεδήλωσε μεγίστην λαϊκὴν ἀγανάκτησιν ἐπὶ τῇ προσαρτησεί τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης, ὥρισθῇ, ὅπως αἱ χώραι αὗται «καταληφθῶσι καὶ διοικηθῶσιν ὑπὸ τῆς Αὐστροουγγαρίας», ἥτις οὕτως ἀπέβη ὅ τι εἶχεν ὑπάρξει πρότερον ἐπὶ δύο δεκάδας τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος, ἥτοι κράτος βαλκανικόν. Ὑπὲρ δὲ τῆς τοιαύτης διαρρυθμίσεως ἠδυνήθησαν νὰ προβληθῶσιν ἐπιχειρήματα πρακτικά τε καὶ ἱστορικά. Καὶ αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς τῶν Ἰλλυρικῶν ἐπιστολῶν (Illyrian Letters)¹ Ἀρθοῦρος Ἐβανς, ὅστις δὲν ἦτο φίλος τῆς Αὐστρίας, ἀπεδέχθη, ὅτι ἦτο «ἡ μόνη λύσις ἐντὸς τῆς σφαίρας τῆς πρακτικῆς πολιτικῆς». Αἱ δύο ἐκεῖναι ἐπαρχαίαι περιελάμβανον ὀλίγους Τούρκους, καὶ ἀπείχον πολὺ τῆς τουρκικῆς πρωτευούσης, ἐν ᾧ ἂν ἔτερου ἢ ἐν αὐταῖς συνύπαρξις δύο σλαβικῶν φυλῶν καὶ τριῶν θρησκειῶν, τῆς ὀρθοδόξου, τῆς καθολικῆς καὶ τῆς μωαμεθανικῆς, ἐπεδείκνυε τὴν ἀνάγκην τῆς διοικήσεως αὐτῶν ὑπὸ ἰσχυρᾶς ξένης δυνάμεως ὡς τελεσφορωτέρας πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς τάξεως καὶ τῆς εὐνομίας ἢ ἢ προσαρτησίς μέρους τῆς Βοσνίας εἰς τὴν ἔτι ἐν ἀκαταστασίᾳ εὐρισκομένην Σερβίαν καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης εἰς ἡγεμονίαν, πάσχουσαν μεγάλην ἔλλειψιν ὑλικῶν πόρων, ὡς τὸ Μαυροβούνιον, καθ' ᾧ ἤθελεν ἀπαιτηθῇ, ἂν εἶχε ληφθῇ ὑπ' ὅψιν μόνον τὸ δόγμα τῶν ἐθνοτήτων. Ἡ Αὐστροουγγαρία εἶχεν ἤδη ἱκανοὺς Κροάτας καὶ Σέρβους μεταξὺ τῶν ἰδίων αὐτῆς ὑπηκόων, ἡ δὲ Δαλματία ἦτο ἡ φυσικὴ πρὸς τὴν θάλασσαν διέξοδος τῆς Βοσνίας, καὶ ἐκτὸς τῶν ἀξιώσεων τῶν Οὐγγρων περὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ βασιλείου τῆς Βοσνίας τὸ βόρειον αὐτῆς μέρος εἶχε προσαρτηθῇ ὑπὸ τῆς Αὐστρίας ἤδη ἐνωρὶς τῷ 1718. Πρὸς δὲ τούτοις ὁ Ἀγγλὸς ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν ἐθεώρει τὴν ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν κατάληψιν τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης ὡς τὸ ἄριστον μέτρον πρὸς παρεμπόδισιν τῆς ἀνὰ τὴν χερσόνησον τοῦ Αἴμου ἐπεκτάσεως ἀλύσεως σλαβικῶν κρατῶν. Ἐν δὲ τῇ μυστικῇ συμφωνίᾳ μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Τουρκίας, ὑπογραφείσῃ τὴν ἡμέραν τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου, οἱ πληρεξούσιοι τῆς Αὐστρίας ἐδήλωσαν, ὅτι τὸ προμνημονευθὲν ἄρθρον οὐδὲν περιεἶχε τὸ ἀναιροῦν «τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα

¹ Σελ. 239-40.

τοῦ σουλτάνου» καὶ ὅτι «ἡ κατάληψις θὰ ἐθεωρεῖτο προσωρινή».

Ἡ ἀπόφασις αὕτη δὲν ὑπῆρξε τὸ μόνον τραῦμα τὸ κατενεχθὲν ὑπὸ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου κατὰ τῶν προσδοκιῶν τῶν Σέρβων καὶ Μαυροβουνίων πατριωτῶν. Τὸ εἰκοστὸν πέμπτον ἄρθρον παρεῖχεν εἰς τὴν δυαδικὴν μοναρχίαν «τὸ δικαίωμα τοῦ διατηρεῖν φρουρὰς καὶ ἔχειν στρατιωτικὰς καὶ ἐμπορικὰς ὁδοὺς» ἐν τῷ *σαντζακίῳ* τοῦ Νοβιπαζάρ, ὅπερ ἐξηκολούθει διαμένον ὥς σφὴν τουρκικὴ μεταξὺ τῶν δύο σερβικῶν κρατῶν, οἷονεῖ τις δίοδος, δι' ἧς αὐστριακαὶ ἐπιρροαὶ καὶ ἴσως αὐστριακαὶ στρατιαὶ θὰ ἠδύναντο νὰ εἰσέλᾶσιν εἰς τὴν βόρειον Ἀλβανίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν, ἐφ' ὅσον δὲν ἤθελε προτιμηθῇ ἢ διὰ τοῦ Μάργου (Μοράβας) ὁδός. Ἄλλη δὲ σύμβασις, φέρουσα χρονολογίαν τῆς 9 Ἀπριλίου 1879, μεταξὺ τῆς Αὐστροουγγαρίας καὶ τῆς Τουρκίας, πλὴν τῆς ἐπικυρώσεως τοῦ ἐκ τῆς συνθήκης ἀπορρέοντος δικαιώματος τούτου ὥριζεν, ὅτι αὐστριακὸς στρατὸς θὰ ἠδύνετο νὰ σταθμεύῃ μόνον εἰς Πριβόι, Πριεπόλγιε καὶ Μπιγελοπόλγιε, ἥτις τελευταία θέσις σχεδὸν ἀμέσως ἔπειτα ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ Πλέβλγιε. Συμφώνως δὲ πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τῆς Αὐστρίας τὰ ἐδάφη τὰ προστεθέντα ἐν Βερολίνῳ εἰς τὴν νέαν Σερβίαν δὲν εὐρίσκοντο ἐν τῇ Παλαιᾷ Σερβίᾳ, τῇ καρδίᾳ τοῦ μεσαιωνικοῦ σερβικοῦ βασιλείου, ἥτις ἐξηκολούθησε μένουσα τουρκικὴ, ἀλλ' ἐν τῇ Ναϊσσῷ καὶ τῇ Βράνιᾳ καὶ ἐν τῷ βουλγαροφώνῳ διαμερίσματι τοῦ Πιρότ' ἠϋξάνετο δὲ οὕτως ἡ ἡγεμονία κατὰ ἐν τέταρτον. Κατὰ ταῦτα ἡ Σερβία ἐτύγγανε μὲν τῆς τυπικῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῆς, ἀλλὰ, καθ' ἃ τὰ δύο ἄλλα σλαβικὰ κράτη, ὑπεχρεοῦτο νὰ πληρώσῃ τὸ εἰς αὐτὴν ἀναλογοῦν μέρος τοῦ ὀθωμανικοῦ χρέους διὰ τὰς νέας ταύτας κτήσεις. Τὸ δὲ Μαυροβούνιον, ἀναγνωρισθὲν τέλος ὀριστικῶς ὑπὸ πάντων ὥς κράτος κυρίαρχον, ὥφειλε νὰρκεσθῇ εἰς τὸν διπλασιασμὸν τοῦ προτέρου αὐτοῦ ἐδάφους ἀντὶ νὰ τριπλασιασθῇ. Καὶ δὴ διετήρησε μὲν τὸ Νίξιτς, ἔλαβε δὲ τὰ διαμερίσματα τῆς Πίβας καὶ τοῦ Μπαντζάνη μετὰ τῶν στένων τῆς Δούγας πρὸς τὸ μέρος τῆς Ἐρζεγοβίνης καὶ τὴν Πογδορίτσαν, τὸ Σποῦγι, τὸ Γιαμπλιάκ καὶ τὰς πόλεις Γκουσίνιε καὶ Πλάβα μετὰ τῶν ἐξ αὐτῶν ἐξαρτωμένων χωρίων πρὸς τὸ μέρος τῆς Ἀλβανίας. Πρὸς τούτοις ἠξιώθη διεξόδου πρὸς τὴν θάλασσαν ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Ἀντιβάρεως, ἀλλ' ὑπεχρεώθη νὰποδώσῃ τὸ Ὀλκίνιον εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ νὰ παραχωρήσῃ τὴν Σπίτσαν εἰς τὴν Αὐστρίαν. Καὶ τὸ μὲν ἀδίκημα τῆς ἀφαιρέσεως τοῦ Ὀλκινίου ἐπληρωθῶθη τῷ 1880.

ἀλλ' ἡ εἰς τὴν Αὐστρίαν παράδοσις τῆς Σπίτσας οὐδέποτε ἔλησμονήθη, ἐπειδὴ τὰ πυροβόλα τοῦ χωρίου ἐκείνου, ὅπερ ἀπὸ τοῦ 1878 εἶνε τὸ νοτιώτατον τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν Δαλματίαν, ἐπίκεινται τοῦ κόλπου καὶ δεσπόζουσι τοῦ ἀνακτόρου τοῦ σήμερον βασιλέως τοῦ Μαυροβουνίου κατὰ τὴν παραλίαν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὅπως ἐμποδισθῇ νὰ γείνη ἴσως ἡ Ἀντίβαρις ναυτικὸν ὀρμητήριον τῆς Ῥωσίας, ὥρισθη διὰ τοῦ εἰκοστοῦ ἐνάτου ἄρθρου τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου, ὅτι σύμπασα ἡ θάλασσα τοῦ Μαυροβουνίου ὤφειλε «νὰ μένῃ κλειστὴ εἰς τὰ πολεμικὰ πλοῖα πάντων τῶν ἐθνῶν, ὅτι ἡ ἡγεμονία δὲν ἔπρεπε νὰ ἔχῃ οὔτε στόλον, οὔτε ναυτικὴν σημαίαν καὶ ὅτι τὴν λιμεναρχίαν καὶ τὴν ὑγειονομικὴν ὑπηρεσίαν τῆς μικρᾶς λωρίδος τῆς παραλίας τοῦ Μαυροβουνίου θὰ ἐτήρει ἡ Αὐστρουγγαρία. Οἱ ἀνηλεεῖς οὗτοι ὅροι, οὓς ἀσθενῶς ἐπέκρινεν εἰς τῶν Ἰταλῶν ἀντιπροσώπων, καὶ οἵτινες διετηρήθησαν ἄθικτοι ἐπὶ τριάκοντα καὶ ἓν ἔτη, ὑπῆρξαν πικρὰ ἀπογοήτευσις διὰ τὸν ἡγεμόνα Νικόλαον. Εἶδε τὴν Ἐρζεγοβίην, τὴν κοιτίδα τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ γένους, τὴν περὶ πόδι χώραν, ἐν ᾗ εἶχεν ἀγωνισθῇ μετὰ μεγίστης ἀνδρείας ἐναντίον τοῦ πατροπαραδότου ἐχθροῦ, καταλαμβανομένην ὑπὸ τοῦ ἐχθίστου τῶν πολεμίων αὐτοῦ. Εἶδεν ὁμοίως τὴν Σπίτσαν, «τὴν ἀμνάδα» τοῦ πτωχοῦ ἀνδρὸς, ὡς ἀπεκάλεσεν αὐτὴν ὁ θαυμαστής αὐτοῦ Φρεῖμαν, ἀποσπωμένην ἀπ' αὐτοῦ, τοῦ πορθητοῦ αὐτῆς, ὑπὸ δυνάμεως, εἰς ἣν οὐδέποτε ἀνῆκε. Τὰς πράξεις ταύτας, ἰδίως δὲ τὴν τελευταίαν, οὐδέποτε ἔλησμόνησεν ἐκεῖνος οὐδὲ δύνатаί ποτε νὰ λησμονήσῃ αὐτὰς ὁ λαὸς αὐτοῦ.

Πολὺ δὲ μεγαλειτέρα ἀδικία διεπράχθη διὰ τῶν ἄρθρων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν Ῥωμανίαν. Ταύτης ἡ ἀνεξαρτησία εἶχεν ὀρισθῇ συνδεομένη μετὰ τοῦ ὅρου τῆς εἰς τὴν Ῥωσίαν ἀποδόσεως τῆς νοτίου Βεσσαραβίας ὡς ἀνταλλάγματος «τῶν νήσων τῶν σχηματίζουσῶν τὸ δέλτα τοῦ Δουνάβεως ὡς καὶ τῆς νήσου τῶν Ὁφρων» αἵτινες, ἀποσπασθεῖσαι ἀπὸ τῆς Μολδαβίας, εἶχον μεταβιβασθῇ εἰς ἄμεσον τουρκικὴν κυριαρχίαν τῷ 1857, «τοῦ *σαντζακίου* τῆς Τούλτζας» καὶ «τοῦ ἐδάφους τοῦ κειμένου πρὸς νότον τῆς Δοβρουτσας ἐπὶ γραμμῆς ἀρχομένης ἀνατολικῶς τῆς Σιλιστρίας καὶ καταληγούσης εἰς τὸν Εὐξείνιον πόντον πρὸς νότον τῆς Καλάτιδος (Μαγκάλια)». Ἐναντίον τοῦ σκληροῦ τούτου ὅρου, τοῦ τὸ πρῶτον προμηνυθέντος καὶ καταγγελθέντος ὑπὸ τοῦ Ῥωσέττη, τελευτῶντος τοῦ 1875, καὶ φανερῶς δηλωθέντος ἐν τῷ Ῥωσικῷ κατὰ τὴν Ῥωμανίαν ἀρχηγείῳ

τῷ 1877, μάτην διεμαρτυρήθη ὁ ἡγεμὼν Κάρολος καὶ ὁ ὑψηλόφρων αὐτοῦ λαός. Ἄλλ' ἡ Ῥωσία ἐπέμεινεν εἰς ταῦτα, ἀμείβουσα οὕτω τὰς λαμπρὰς ὑπηρεσίας τῶν Λατίνων αὐτῆς συμμάχων, εἰς ὧν τὴν βοήθειαν κατὰ μέγα μέρος ὠφείλετο ἡ ῥωσικὴ νίκη, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου τὸ πρόσθετον μέρος χώρας τὸ δοθὲν εἰς τὴν Ῥωμανίαν ἀντὶ παραμυθίας ἐδέχθη προφρόνως ἡ Βουλγαρία. Κατὰ τὴν φράσιν Ῥωμάνου πολιτευτοῦ «οὐχὶ ἡ ἡττημένη Τουρκία ἐπλήρωσεν εἰς τὴν Ῥωσίαν τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου, ἀλλ' ἡ Ῥωμανία». Ἡ αὐτοκρατορία τοῦ τσάρου ὠρίζετο οὕτω καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ «ἐπαράτου ποταμοῦ», τοῦ Προύθου ἐκείνου, ὅστις μετὰ εἴκοσι καὶ δύο ἔτη ἐνώσεως ἐχώρησε καὶ πάλιν τοὺς ἐλευθέρους Ῥωμάνους ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν τῆς Βεσσαραβίας, χώρας ἱστορικῶς καὶ ἐθνογραφικῶς ῥωμανικῆς, ἐν ᾧ ἡ Δοβροῦτσα περιελάμβανε πολυπληθεῖ βουλγαρικὰ καὶ τουρκικὰ στοιχεῖα ὥς καὶ τουρκοφώνους Γαγαούζους, ἐκχριστιανισμένους ἀπογόνους τῶν Κομάνων, καὶ ἦτο ἀκόμη οὕτως ἡρημωμένη, ὥς ὅτε ὁ Ὀβίδιος εἶχε θρηνήσει τὴν γῆν ἐκείνην τῆς ἐξορίας αὐτοῦ. Πρὸς δὲ τούτοις ἡ παράδοσις πληθυσμοῦ βουλγαρικοῦ εἰς τὴν ῥωμανικὴν κυριαρχίαν ἔτεινεν ἢ μᾶλλον προετίθετο νὰ σπείρῃ διχόνοιαν μεταξὺ τῶν δύο γειτόνων κρατῶν. Καὶ ἡ μὲν δραστηριότης τῆς Ῥωμανίας ἐπαφελήθη τὴν ἀναγκαστικὴν ταύτην καὶ ἀντιδημοτικὴν ἀνταλλαγὴν ὅσον ἡδυνήθη ἄριστα· ἡ λαμπρὰ γέφυρα τῆς Τσερναβόδας ἐπιζευγνύει σήμερον τὸν Δούναβιν, ἐνοῦσα τὴν πέραν τοῦ Δουνάβεως ἐπαρχίαν πρὸς τὸ ὑπόλοιπον τῆς χώρας καὶ μεταβάλλουσα τὴν ἄξενον Δοβροῦτσαν διὰ τοῦ σήμερον ἀνθοῦντος λιμένος τῆς Κωνσταντίας εἰς εὐρείαν ταχυδρομικὴν ὁδὸν, ἄγουσαν ἀπὸ τοῦ Βερολίνου εἰς τὸν Βόσπορον. Ἄλλ' οὐχ ἦττον ἡ ἀγνωμοσύνη τῆς Ῥωσίας ἀκόμη φλεγμαίνει τὰς καρδίας τῶν Ῥωμάνων καὶ ἔσχεν ὥς ἀποτέλεσμα τὴν προσπέλασιν τῆς λατινικῆς ταύτης χώρας εἰς τὴν σφαῖραν τῆς τριπλῆς συμμαχίας. Τὸν δὲ ἄλλον πολὺ εὐλογώτερον ὄρον τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῆς, τὴν κατάργησιν δυσκολιῶν περὶ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα, παρεμβαλλομένων εἰς τοὺς Ἰουδαίους, ἡ Ῥωμανία ὅτε μὲν διέφυγεν, ὅτε δὲ δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν. Οἱ Ῥωμᾶνοι πολιτευταὶ ἰσχυρίζονται, ὅτι ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν, καὶ ἰδίως ἐν Μολδαβίᾳ, τὸ Ἰουδαϊκὸν ζήτημα δὲν εἶνε θρησκευτικόν, ἀλλὰ κοινωνικὸν καὶ οἰκονομικόν καὶ ὅτι ἡ εἰς τοὺς ξένους τούτους Σημίτας ἀπονομὴ πλήρων πολιτικῶν δικαιωμάτων ἤθελε περιαγάγει εἰς μεγάλας στενοχωρίας τοὺς Ἰθαγενεῖς. Καὶ ἠναγκάσθη μὲν ἡ Ῥωμανία, ὅπως τύχῃ τῆς

ἀναγνωρίσεως τῶν δυνάμεων, νάναθεωρήσῃ τὸ ἔβδομον ἄρθρον τοῦ Συντάγματος, ὅπερ ἐπέτρεπε τὴν πολιτογράφειν μόνον Χριστιανῶν ἀλλοδαπῶν, ἀλλὰ καὶ τότε ἡ πολιτογράφησις τῶν Ἰουδαίων περιωρίσθη διὰ διαφορῶν νομικῶν διατάξεων, αἵτινες δὲν ἔδωκαν εἰς τὴν πολυάσχολον Εὐρώπην ἀφορμὴν ἐνοχλήσεως καὶ ἐπεμβάσεως. Ἔλαβε δ' ἡ Ῥωμανία μίαν ἔδραν ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ ἐπιτροπείᾳ τοῦ Δουνάβεως, ἥς ἡ ἰσχύς ἐξηκολούθησεν ἐπεκτεινομένη «μέχρι τοῦ Γαλαζίου ἐν τελείᾳ ἀνεξαρτησίᾳ ἀπὸ τῶν τοπικῶν ἀρχῶν». Ἀπ' ἐκείνου δὲ τοῦ σημείου μέχρι τῶν Σιδηρῶν πυλῶν διακανονισμὸς τῶν κατὰ τὸν ποταμὸν ἔμελλε «νά διαπονῇται ὑπὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπιτροπείας, ἐπικουρουμένης ὑπὸ ἀντιπροσώπων τῶν παραποταμιῶν κρατῶν»· εἰς δὲ τὴν Αὐστροουγγαρίαν ἀνετέθη ἡ ἀφαίρεσις τῶν Σιδηρῶν πυλῶν, ἣτις καὶ ἐξετελέσθη τῷ 1896.

Ἡ δ' Ἑλλάς δὲν ἠξιώθη διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου αὐξήσεως ἑδαφικῆς. Ὁ Δηλιγιάννης ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸ συνέδριον, ὅτι, λαμβανομένης ὑπ' ὅψιν τῆς γενικῆς ἐπιθυμίας εἰρηνικῆς διαρρυθμίσεως τῶν πραγμάτων, ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ θὰ ἤρκειτο ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὴν προσάρτησιν τῆς Κρήτης καὶ τῶν μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου συνορευουσῶν τουρκικῶν ἐπαρχιῶν, ἣτις διαρρυθμίσεις, καθ' ἃ δικαίως ἐξέθηκε, θὰ παρεῖχεν ἐγγύησιν εἰρήνης. Κατ' ἀκολουθίαν δὲ τῆς προτάσεως ταύτης τὸ συνέδριον ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Βάδδινγκτων προεκάλεσε τὴν Πύλην διὰ τοῦ δεκάτου τρίτου πρωτοκόλλου αὐτοῦ νά ἐπανορθώσῃ οὕτω τὰ ἑλληνικὰ σύνορα, ὥστε τὰ βόρεια ὄρια τῆς Ἑλλάδος νά παρακολουθήσωσι τὸν ῥοτὴν τοῦ Πηνειοῦ πρὸς ἀνατολὰς καὶ τὸν τοῦ Θυάμιδος (Καλαμᾶ), ὅστις ἐκβάλλει εἰς τὴν θάλασσαν ἀπέναντι τοῦ νοτίου ἡμίσεος τῆς Κερκύρας, πρὸς βορρᾶν. Τὸ δὲ εἰκοστὸν τέταρτον ἄρθρον τῆς συνθήκης ἐπεφύλασεν εἰς τὰς δυνάμεις τὸ δικαίωμα τῆς μεσολαβήσεως αὐτῶν χάριν διευκολύνσεως τῆς λύσεως ταύτης, ἣτις προετάθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Σώλσβαρν ἐν τινὶ ἐγγράφῳ τῆς 16 Μαΐου, ἐκφρασθεисῶν ἐπὶ τούτῳ τῶν εὐχαριστιῶν τοῦ Ἑλλήνος πρωθυπουργοῦ πρὸς τὴν Ἀγγλίαν. Ἡ δὲ Κρήτη ἔμελλε νά ἐξακολουθήσῃ παραμένουσα τουρκικῇ, τῆς Πύλης ὑποσχεθείσης νά ἐφαρμόσῃ τὸν ὀργανικὸν νόμον τοῦ 1868, καὶ οἱ Κρῆτες, οἵτινες εἶχον στηρίξει τὰς προσδοκίας αὐτῶν μᾶλλον εἰς τὴν συλλογικὴν σύνεσιν τῶν δυνάμεων ἐν Βερολίνῳ ἢ εἰς τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ἀγγλίας, ἀπεγοητεύθησαν οὕτω δεινῶς, ὥστε ἡ Γενικὴ συνέλευσις ἐξητήσατο τὴν μεσολάβησιν τῆς ἀγγλικῆς

κυβερνήσεως παρὰ τῇ Πύλῃ, Κρητες δὲ Χριστιανοὶ ἀπηύθυναν αἰτήσεις περὶ ἀγγλικῆς προστασίας εἰς τὸν πρόξενον τῆς Ἀγγλίας Sandwith. Ὡς πρὸς δὲ τὰς ὑπολοίπους χώρας τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, περὶ ὧν δὲν ἐλήφθησαν ἴδια διοικητικὰ μέτρα, ἠρκέσθη τὸ συνέδριον εἰς τὴν προξοδοκίαν διοργανώσεως ὁμοίας πρὸς τὴν μὴ ἱκανοποιήσασαν τοὺς Κρητας, τῶν λεπτομερειῶν ἀνατεθεισῶν εἰς «ἰδίας ἐπιτροπείας», ἀντιπροσωπευούσας τοὺς ἰθαγενεῖς πληθυσμούς, Τὸ ἄρθρον δὲ τοῦτο τὸ προσωρισμένον νὰ περιλάβῃ τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θράκην, τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὸ μεγαλειέτερον μέρος τῆς Ἡπείρου ἀπέμεινε νεκρὸν γράμμα, οὕτω δὲ προεκάλεσε τῷ 1912 αἰτίαν πολέμου.

Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ κύριαι διατάξεις τοῦ νέου τούτου καταστατικοῦ χάρτου τῆς ἐγγὺς Ἀνατολῆς καθ' ὅσον ἐνδιεφέρετο περὶ αὐτῆς ἡ Εὐρώπη. Ἐν δὲ τῇ Ἀσίᾳ ἐτηρήθησαν ἐν Βερολίνῳ τὰ κατὰ τὸν Εὐξείνιον πόντον σύνορα οἷα εἶχον ὀρισθῇ ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Ἡ Πύλη παρεχώρει τὸ Ἀρδαχάν, τὸ Κάρος καὶ τὸ Βατοῦμ εἰς τὴν Ῥωσίαν, ἀλλ' ἐκράτει τὸ Βαγιαζίτ, ὃ δὲ τσάρος ὑπισχνεῖτο, ὅτι τὸ Βατοῦμ ἔμελλε νὰποβῇ «ἐλεύθερος λιμὴν, κυρίως ἐμπορικὸς». Μετὰ δὲ ὀκτῶ ἔτη ὁ διάδοχος τοῦ τσάρου παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως ἀπέστη τῆς ὑποσχέσεως ταύτης, παρέχων οὕτω νέον παράδειγμα τῆς ἀξιοπιστίας τῆς Ῥωσίας. Γέλος δὲ διὰ τοῦ ἐξηκοστοῦ πρώτου ἁρθρου τῆς συνθήκης ἡ Πύλη ἀνέλαβε τὴν οὐδαμινωτάτην τῶν ὑποσχέσεων αὐτῆς, ἥτοι τὸ νὰ «ἐκτελέσῃ ἄνευ περσικῆς ἀναβολῆς τὰς βελτιώσεις καὶ μεταρρυθμίσεις τὰς ἀξιωθείσας ὑπὸ τοπικῶν αἰτημάτων ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ταῖς οἰκουμέναις ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων καὶ νὰ ἐγγυηθῇ τὴν ἐξασφάλισιν αὐτῶν ἐναντίον τῶν Κιρκασίων καὶ Κούρδων». Κατὰ περιόδους δ' ἔμελλε νὰ ὑποβάλληται περὶ τῶν μεταρρυθμίσεων τούτων λόγος εἰς τὰς δυνάμεις, αἵτινες ἔμελλον «νὰ ἐποπτεύωσι τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν». Εἰδικὴ δ' εὐθύνη περὶ τῆς προστασίας τῶν Ἀρμενίων ἐπερρίπτετο εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἔνεκα τῆς περὶ Κύπρου συμβάσεως, ἥτις εἶχεν ὑπογραφῇ ἐσπενυσμένως τῇ 22 Μαΐου καὶ ἥς ἡ δημοσίευσις διαρκοῦντος τοῦ συνεδρίου ἐπῆλθεν ὥς κεραινὸς εἰς τὸν διπλωματικὸν κόλπον. Διὰ τῆς συμβάσεως ταύτης ἡ Ἀγγλία ὑπεχρεοῦτο νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ σουλτάνου ἐν τῇ ἀμύνῃ τῶν ἀσιατικῶν αὐτοῦ κτήσεων ἐναντίον νέας Ῥωσικῆς ἐπιθέσεως, ὃ δὲ σουλτάνος ὑπισχνεῖτο χάριν ἀνταποδόσεως «νὰ εἰσαγάγῃ ἀναγκαίως μεταρρυ-

θμίσεις» αὐτόθι, συμβουλευόμενος τὴν σύμμαχον αὐτοῦ δύναμιν. Ὅπως δὲ καταστήσῃ δυνατὴν εἰς ταύτην τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ὑποχρεώσεως αὐτῆς ὁ σουλτᾶνος παρέδιδεν εἰς αὐτὴν «τὴν νῆσον τῆς Κύπρου, ἵνα κατέχεται καὶ διοικῆται» ὑπ' αὐτῆς, ὡς «στρατιωτικὸν σταθμὸν» ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπὶ πληρωμῇ ἐνιαυσίου φόρου, ὑπολογιζομένου ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κατὰ μέσον ὅρον ἀνωτάτου ποσοῦ τῶν πέντε προηγουμένων ἐτῶν, καὶ μετὰ τῆς συνεννοήσεως, ὅτι εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ῥώσων ἐκκένωσιν τῶν προσφάτων ἀσιατικῶν κατακτήσεων ἔμελλε νὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν ἐκκένωσις τῆς Κύπρου. Οὕτως ὁ Μπῆκονσφιλδ «ἐστερέονε» τὴν τουρκικὴν αὐτοκρατορίαν διὰ τῆς παραδόσεως τῆς διοικήσεως τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης εἰς τὴν Αὐстроουγγαρίαν καὶ τῆς Κύπρου εἰς τὴν Ἀγγλίαν, μεθ' ἧς συνέδεεν αὐτὴν ὡς μόνη ἱστορικὴ σχέσις ἡ ἐφήμερος τῆς νήσου κατ'ἐκτικῆς ὑπὸ Ῥιχάρδου τοῦ Λεοντοθύμου πρὸ ἑπτὰ περὶπου αἰώνων. Καὶ οἱ μὲν Τοῦρκοι κατελήφθησαν ὑπ' ἀγανακτικῆς ἐπὶ τῇ εἰρηνικῇ ταύτῃ παραχωρήσει τουρκικοῦ ἐδάφους, Κύπριοι δὲ καὶ Ἀγγλοὶ καταδικάζουσι νῦν ὁμοίως τὰς οἰκονομικὰς ἐν τῇ νήσῳ διατάξεις. Ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Ἀγγλίας ἡ γνώμη περὶ τῶν διπλωματικῶν τούτων ἔργων ὑπῆρξεν ἡ ἀξιοσημειώμεντος φράσις, δι' ἧς ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν ἀγγλικὸν λαὸν ἐπὶ τῇ ἐκ Βερολίνου ἐπιστροφῇ αὐτοῦ, ὅτι εἶχε φέρει εἰς αὐτὸν «ἔντιμον εἰρήνην».

Καὶ τὰ μὲν ἐξαγόμενα τῆς πείρας τῆς γενεᾶς τῆς παρελθούσης ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς ἐν Βερολίῳ συνθήκης ἀναγκάζουσιν ἡμᾶς νὰ μειώσωμεν τὴν ἐκτίμησιν, ἣν οἱ Ἀγγλοὶ πληρεξούσιοι ἐσχημάτισαν περὶ τῶν διατάξεων αὐτῆς, καὶ αἱ πρόσφατοι νῆκαι τοῦ βαλκανικοῦ συνδέσμου διέλυσαν τὸ καθεστὼς τὸ ὑπὸ τῆς συνθήκης ἐκείνης δημιουργηθέν. Ἀλλὰ καὶ πρὸ αὐτῆς τῆς μεγάλης ἐξεγέρσεως τοῦ 1912 ἀπεδείχθη, ὅτι τὰ ἐν Βερολίῳ κανονισθέντα οὐδαμῶς ἦσαν μόνιμος «διαρρυθμισὶς ζητήματος αἰωνίου». Οὐτε τὴν εἰρήνην ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου ἐξησφάλισαν, οὔτε παρέσχον ἐγγύησιν περὶ τῆς προσηκούσης μεταχειρίσεως τῶν χριστιανικῶν φυλῶν, ὅσαι ἀφέθησαν ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν. Σχεδὸν πᾶσα δύναμις τῶν ὑπογραψασῶν τὴν συνθήκην καὶ πλείονα τοῦ ἐνὸς μικρὰ κράτη παρεβίασάν τινας τῶν διατάξεων τοῦ διεθνοῦς ἐκείνου ἐγγράφου. Καὶ ἡ μὲν Τουρκία παρέβη τὸ εἰκοστὸν τρίτον καὶ τὸ ἐξηκοστὸν πρῶτον ἄρθρον, εἰς οὐδὲν μέτρον προβάσα, ὅπως μεταρρυθμίσῃ τὴν τύχην τῶν κατοίκων τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἀρμενίας, οὐδεμία δὲ δύ-

ναμὶς προέβη εἰς διαβήματα τελεσφόρα ὑπὲρ τῆς Ἀρμενίας. Ἡ δὲ Ῥωσία παρείδε τὸ πεντηκοστὸν ἔνατον ἄρθρον, κλείσασα καὶ ὀχυρώσασα τὸ Βατοῦμ, καὶ ἡ Αὐστρουγγαρία ἐπεξέτεινεν αὐθαιρέτως τὰς διατάξεις τοῦ εἰκοστοῦ πέμπτου ἄρθρου διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης. Ἡ δὲ Ἰταλία διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Τριπολίτιδος καὶ τῆς Κυρηναικῆς δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὸ ἐξηκοστὸν τρίτον ἄρθρον, δι' οὗ ἐκηρύσσετο ἡ διατήρησις τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων. Ἡ δὲ Βουλγαρία εἶχεν ἤδη ὀλιγώρως καὶ μετ' ἐπιτυχίας ἀθετήσῃ δύο ὅλας σειρὰς ἄρθρων διὰ τῆς ἐνώσεως μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας καὶ τῆς κηρύξεως τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Βουλγαρίας. Ἡ Ῥωμανία περιεφρόνησε τὸ τεσσαρακοστὸν τέταρτον ἄρθρον διὰ τοῦ διωγμοῦ τῶν Ἰουδαίων, καὶ οἱ Ἀλβανοὶ παρέδραμον τὸ εἰκοστὸν ὄγδοον ἄρθρον διὰ τῆς ἀρνήσεως νὰ συμπεριληφθῶσιν εἰς τὸ Μαυροβούνιον. Τὰ σύνορα τοῦ Μαυροβουνίου ἐτροποποιήθησαν δι' ἐνόπλιον διαδηλώσεως, καὶ ἡ Ἑλλάς ἔλαβε μέρος μόνον τοῦ ἐδάφους τοῦ δηλωθέντος ὡς ἀνήκοντος εἰς αὐτὴν ἐν τῷ δεκάτῳ τρίτῳ πρωτοκόλλῳ, ἡ δὲ Κρήτη διεμαρτυρήθη κατὰ τοῦ εἰκοστοῦ τρίτου ἄρθρου καθ' ὅσον μετὰ τὴν ὑπὸ τεσσάρων τῶν ὑπογραψασῶν τὴν συνθήκην δυνάμεων ὑπόταξιν αὐτῆς ὑπὸ τὴν διοίκησιν Ἑλλήνος μεγάλου ἄρμοστοῦ ἐκήρυξε τὴν ἐνωσιν αὐτῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Δύο βραχεῖς, ἀλλ' ἀπεγνωσμένοι πόλεμοι, ὧν ὁ ἕτερος ἀδελφοκτόνος, καὶ τρίτος πόλεμος μόλις ἀποφευχθεὶς, διάφοροι ἐπαναστάσεις ἐν Κρήτῃ καὶ Ἀλβανίᾳ καὶ ἡ αἱματηρὰ σύγκρουσις ἀντιζήλων προσηλυτισμῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἀπέδειξαν τὸ ἀνυπόστατον τῆς ὑποθέσεως, ὅτι αἱ ἐπὶ χάρτου πανάκειαι καὶ οἱ ἐκ περιγαιμνῆς δεσμοὶ τῆς διπλωματίας τῆς Ἑσπερίας θὰ ἠδύναντο νὰ θεραπεύσωσι τὰς ἀπὸ αἰώνων φυλετικὰς φιλοδοξίας ἐν μέρει τῆς Εὐρώπης, ἂν δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν τοῦτο Εὐρώπην, οἰκουμένῳ ὑπὸ λαῶν, οἵτινες ποιοῦνται ἔκκλησιν εἰς ἀξιώσεις ἀπορρεούσας ἐκ τῆς μεσαιωνικῆς, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ἀρχαίας ἱστορίας, ὡς εἰ τὰ παρελθόντα ἔκτοτε χίλια ἔτη ἀπετέλουν μίαν μόνον χθесινήν ἡμέραν. Ἀλλ' οὐχ ἦττον, καίτοι ἡ συνθήκη τοῦ Βερολίνου ἐμφανίζεται τὴν σήμερον ἔτι μᾶλλον ἐρρακωμένη, ἐσημείονε προχώρησιν πρὸς τὴν ὀριστικὴν λύσιν τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος, ἐπειδὴ ἡλάττονε μεγάλως τὴν ἐπὶ τῶν ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου Χριστιανῶν τουρκικὴν κυριαρχίαν, ἣν νῦν ἐξωλόθρευσαν τελείως αὐτὰ τὰ χριστιανικὰ κράτη

τοῦ Αἴμου. Ὁ τι δῆποτε καὶ ἂν λέγωσιν οἱ Σέρβοι μεγαλοῖδεᾷται, τὰ τριάκοντα καὶ τέσσαρα ἔτη τῆς ἐν Βοσνία καὶ Ἑρζεγοβίνη αὐστριακῆς διοικήσεως, πρὸς ᾧ δυνάμεθα νὰ παραβάλωμεν τὴν ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν κατοχὴν τῆς Αἰγύπτου καὶ τὴν γαλλικὴν προστασίαν ἐν τῇ Τυνησίᾳ, μετέβαλον δύο ἀγρίας τουρκικὰς ἐπαρχίας εἰς πεπολιτισμένον βαλκανικὸν κράτος, καίτοι οἱ ὑπῆκοοι αὐτοῦ δὲν ἀγαπῶσι τοὺς ἐκπολιτιστὰς αὐτῶν. Ἡ δ' ἐλευθέρα Βουλγαρία ἀπεδείχθη ὅτι ὑπῆρξε θριαμβευτικὴ ἐπιτυχία, ἐν ᾗ ἂφ' ἑτέρου ἢ ἐξαίρεσις τῶν Ἑλλήνων τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τῆς βοιλγαρικῆς κυριαρχίας ἤγαγε τοὺς Ἑλληνας πολιτευτὰς εἰς τὸ νὰ εὐλογῶσι τὸ ὄνομα τοῦ Σώλσβαρν διὰ τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ, βοηθήσαντος εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς συνθήκης τοῦ Ἀγίου Στεφάνου. Ἀλλ' ὁ θεωρῶν τὴν ῥακώδη συνθήκην τοῦ Βερολίνου ὥς ἀπαραβίαστον νόμον τῆς φύσεως ἤθελεν ἀποδειχθῇ μὴ λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονὸς, ὅτι ἐν τῷ ἀτελεῖ κόσμῳ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων αἱ διεθνεῖς συμφωνίαι δεσμεύουσι μόνον ἐφ' ὅσον τὰ συμβαλλόμενα μέρη προαιροῦνται νὰ δεσμεύωνται ὑπ' αὐτῶν ἢ οἱ ἐνδιαφερόμενοι λαοὶ εἶνε ἀσθενεῖς καὶ διηρημένοι. Ὅτε δὲ τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ οἱ «μικροὶ γείτονες» τῆς Τουρκίας ἔδωκαν πρὸς ἀλλήλους τὴν δεξιὰν καὶ ἠνώθησαν ἐναντίον τῶν ἰσχυρῶν μετὰ τῆς διπλῆς δυνάμεως ἐνθουσιασμοῦ καὶ διοργανώσεως, ἡ συνθήκη τοῦ Βερολίνου, ὥς ἅπαντα τὰ τεχνητὰ δημιουργήματα, κατέρρευσε πρὸ τῶν μεγάλων δυνάμεων τῆς φύσεως, καὶ ἀπεδείχθη, ὅτι τὸ δόγμα «ὁ Αἴμος χάριν τῶν βαλκανικῶν ἔθνων» ἦτο ἰσχυρότερον τῶν φραγμῶν τῶν ἐγερθέντων ὑπὸ τῶν δυνάμεων χάριν τῶν ἰδίων συμφερόντων μεταξὺ τῶν ἐλευθέρων καὶ τῶν ἀλυτρώτων μελῶν τῆς αὐτῆς οἰκογενείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ

Η ΕΝΩΣΙΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΒΟΥΛΓΑΡΙΩΝ (1878-87)

Τὰ τρία ἔτη τὰ ἐπακολουθήσαντα ἀμέσως εἰς τὴν συνθήκην τοῦ Βερολίνου ἀφιερώθησαν εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν νέων συνόρων καὶ εἰς τὴν ἐγκατάστασιν τῆς νέας τάξεως πραγμάτων, ἥτις ὡς πρὸς τὴν Ῥωμανίαν, τὴν Βοσνίαν, τὸ Μαυροβούνιον καὶ τὴν Ἑλλάδα ἀπεδείχθη, ὅτι ἦτο πολὺ δυσκολωτέρα ἢ ὅ τι προσεδοκᾶτο. Αἱ ἀρχαὶ τῆς Ῥωμανίας κατέλαβον μὲν τὴν Δοβρουῖτσαν τὸν Νοέμβριον τοῦ 1878, ἀλλὰ σχεδὸν δύο ἔτη παρῆλθον πρὶν ἢ χαραχθῶσι τὰ ὅρια μεταξὺ τῆς πέραν τοῦ Δουνάβεως ἐπαρχίας ταύτης καὶ τῆς Βουλγαρίας. Τὸ δεύτερον ἄρθρον τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου ὥριζεν, ὅτι τὸ σύνορον τοῦτο ἔμελλε νὰ χαραχθῇ «ἀνατολικῶς τῆς Σιλιστρίας», καὶ ἐπῆλθεν ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ ἐπιτροπείᾳ ὡς πρὸς τὴν γραμμὴν ταύτην ἀγὼν μεταξὺ τοῦ Ῥώσου ἀντιπροσώπου καὶ τῶν συναδέλφων αὐτοῦ. Καὶ ἐκεῖνος μὲν ἠγωνίζετο νὰπομακρύνῃ τὸ σύνορον τῆς Ῥωμανίας ὅσον τὸ δυνατόν ἀπώτερον τοῦ περιωνύμου ἐκείνου φρουρίου, οἱ δὲ συναδελφοὶ αὐτοῦ ἐπεθύμουν νὰ ὀρίσωσιν αὐτὸ τόσον πλησίον τῶν τειχῶν, ὥστε νὰ ῥήσωσι τὰ σφαγεῖα τῆς πόλεως ἐντὸς τοῦ Ῥωμανικοῦ ἐδάφους. Λυθέντος δὲ τοῦ ζητήματος τούτου, ἡ Ῥωμανικὴ κυβέρνησις κατέλαβε τὸ ὀχύρωμα Ἀράμπ Τάμπια τὸ θρυληθὲν ἔνεκα τῶν κατορθωμάτων τῶν Ἀγγλων κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ 1854· ἀλλ' ἡ πρᾶξις αὕτη ἐξηρέθισε τὴν Ῥωσίαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστ' ἐζήτησεν ἐπιμόνως τὴν ἐκκένωσιν τῆς θέσεως ταύτης ὑπὸ τῶν προτέρων συμμάχων· ἡ δὲ δευτέρα αὕτη ταπείνωσις ἐπλήγωσεν, ὡς εἰκὸς, τὴν ὑπερηφάνειαν ἔθνους νεαροῦ καὶ γενναίου. Τέλος δὲ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1880 ἐχαρίχθησαν ὀριστικῶς τὰ σύνορα, τοῦ πολυθρυλήτου ὀχυρώματος δοθέντος εἰς τοὺς Ῥωμάνους, οἵτινες οὕτως ἀπέφυγον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ πῆξωσι τὴν γέφυραν αὐτῶν οὕτω πλησίον τῆς Σιλιστρίας, ὥστε νὰ εὕρισκωνται ἐκτεθειμένοι εἰς τὴν βουλγαρικὴν φρουράν. Κατὰ ταῦτα τὰ σύνορα τῆς Βουλγαρίας καὶ Ῥωμανίας ὠρίσθησαν δυσαρέστως δι' ἀμφοτέρα τὰ κράτη, εἰς μὲν τὴν Βουλ-

γαρίαν δοθέντος τοῦ ὀχυροῦ φρουρίου τοῦ δεσπόζοντος τῆς Δοβρουτσας, εἰς δὲ τὴν Ῥωμανίαν παραχωρηθέντων ἀξίων λόγου ἑξαρτημάτων τῆς Σιλιστρίας. Ἄλλαι δὲ δυσκολίαι προεκλήθησαν ἐκ τῶν κανονισμῶν τοῦ Δουνάβεως μεταξὺ τῶν Σιδηρῶν πυλῶν καὶ τοῦ Γαλαζίου. Ἡ Αὐстроουγγαρία, καίπερ μὴ οὕσα τῶν παριστρίων κρατῶν ἐν τῷ μέρει τούτῳ τοῦ Δουνάβεως, κατώρθωσε νὰ λάβῃ τὴν προεδρίαν καὶ τὴν προεδρικὴν ψῆφον ἐν μικτῇ ἐπιτροπείᾳ τῶν παριστρίων κρατῶν καταστάσῃ χάριν κανονισμοῦ τῶν κατὰ τὸν ποταμόν. Ἄλλ' ἢ Ῥωμανία διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς ἀναμίξεως ταύτης τῆς δυαδικῆς μοναρχίας ἐν ταῖς σερβικαῖς, βουλγαρικαῖς καὶ ῥωμανικαῖς χώραις, δι' ὧν ῥέει ὁ ποταμός. Μόλις δὲ τῷ 1883 διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου, τῆς ὑπογραφείσης ὑπὸ τῶν δυνάμεων τῶν συμμετασχουσῶν τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου, ἐλύθη ὀριστικῶς τὸ ζήτημα τοῦτο. Τότε ἡ ἰσχὺς τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπιτροπείας, παραταθεῖσα μέχρι τοῦ 1904 καὶ κατόπιν δυναμένη αὐτομάτως νάναυνεωθῇ κατὰ τριετεῖς περιόδους, ἐπεξετάθη μὲν μέχρι τῆς Βραΐλας, ἀλλ' ἔπαυσεν ἀπὸ τοῦ βραχίονος Κίλια τοῦ ποταμοῦ, ὅστις εἶνε μέρος μὲν ῥωσικὸς, μέρος δὲ ῥωμανικόν· ἀπὸ δὲ τῆς Βραΐλας μέχρι τῶν Σιδηρῶν πυλῶν ἐξησκεῖτο ὁμόχρονος δικαιοδοσία ὑπὸ μικτῆς ἐπιτροπείας, συγκεκμημένης ἐκ πέντε μελῶν, ἐκλεγομένων ὑπὸ τῆς Αὐстроουγγαρίας, τῶν τριῶν παριστρίων κρατῶν καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπιτροπείας ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Αὐστριακοῦ ἐπιτετραμένου καὶ ἐχούσης τὴν ἔδραν αὐτῆς ἐν Γιοιργέβῳ. Τὰ τρία παρίστρια κράτη εἶχον ἀποκλεισθῇ ἀπὸ τῆς συνδιασκέψεως ἐκείνης· μόνη δὲ ἡ Ἀγγλία εἶχε συνηγορήσει ὑπὲρ ἀποδοχῆς τῆς Ῥωμανίας εἰς τὰς διασκέψεις αὐτῆς.

Πρὶν δὲ συμβῶσι ταῦτα, ἡ Ῥωμανία τῇ 14 Μαρτίου τοῦ 1881 εἶχε κηρυχθῇ βασιλείον κατὰ πρότασιν τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου στρατηγοῦ Λέκκα, ὅστις εἶχεν ἀναμιχθῇ εἰς τὴν κατάλυσιν τοῦ Κούζα πρὸ δεκαπέντε ἐτῶν. Τὸ ῥωμανικὸν στέμμα κατεσκευάσθη ἐκ τουρκικοῦ πυροβόλου, κυριευθέντος ἐν Πλεύνα, εἰς ἔνδειξιν τοῦ τρόπου, καθ' ὃν εἶχεν ἐπιτευχθῇ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς χώρας. Ὀλίγους δὲ μῆνας πρότερον εἶχε λυθῇ τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου, ἐπειδὴ τὸ μόνον τέκνον τῆς Κάρμεν Σύλβας εἶχεν ἀποθάνει, υἱοθετήθη δὲ ὡς κληρονόμος τοῦ ἡγεμόνος ὁ Φερδινάνδος, υἱὸς τοῦ Λεοπόλδου Χοεντσόλλερν ἐκείνου, οὗ ἡ ὑποψηφιότης διὰ τὸν ἰσπανικὸν θρόνον εἶχεν ὑπάρξει ἢ ἀφορμὴ τοῦ γαλλογερμανικοῦ πολέμου. Ὁ δὲ γά-

μος τοῦ ἀνεψιοῦ τούτου τοῦ Καρόλου μετὰ τῆς περιγίψσης Μαρίας, θυγατρὸς τοῦ ἀποθανόντος δουκὸς τοῦ Κοβούργου καὶ ἐγγόνης τῆς βασιλίσσης Βικτωρίας, συνέδεσε τὴν ῥωμανικὴν δυναστείαν μετὰ τῆς ἀγγλικῆς, καὶ στεναὶ ἀπέβησαν αἱ πρὸς τὰς γερμανικὰς δυνάμεις πολιτικαὶ σχέσεις τῆς Ῥωμανίας. Μετὰ δὲ τὴν συνομολόγησιν τῆς τριπλῆς συμμαχίας τῷ 1882 ὁ Μπρατιάνου, ἀκολουθῶν τὸ ἐξωτερικὸν πρόγραμμα, οὗ ἤδη ὑπερεμάχουν οἱ Γιουνιμισταί, οἱ «νέοι» συντηρητικοὶ τῆς Μολδαβίας, ἦλθε τῷ 1883 εἰς συνεντεύξεις πρὸς τὸν Καλνόκυ καὶ τὸν Βίσμαρκ, εἰσάγων οὕτω τὸ λατινικὸν ἐκεῖνο ἔθνος εἰς τὴν σφαῖραν τῶν τριῶν κεντρικῶν κρατῶν τῆς Εὐρώπης κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Ῥωσίαν καὶ τὴν Γαλλίαν. Ἡ δὲ προσπέλασις αὕτη συνεπέφερε τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν ἐπὶ ζημίᾳ τῆς Αὐстроουγγαρίας τάσεων τῶν Ῥωμάνων ἀπολυτρωτικῶν καθ' ὅμοιον τρόπον καθ' ἃ ἡ συμμετοχὴ τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν τριπλὴν συμμαχίαν εἶχε συνεπιφέρει ἀναγκαίως τὴν ἀποθάρρυνσιν τοῦ ἀναλόγου ἰταλικοῦ κινήματος. Οὕτω δὲ ἡ Ῥωμανία ὑπὸ Γερμανὸν μονάρχην ἀπέβη ἀντιπρόσωπος τῶν γερμανικῶν συμφερόντων ἐν τῇ ἐγγύς Ἀνατολῇ καὶ τὸ Βουκουρέστιον ὄχυρὰ σκοπιὰ τῆς τριπλῆς συμμαχίας.

Δεκαεὶς ἡμέρας μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς βερολινείου συνθήκης αὐστριακὰ στρατεύματα ὑπὸ τὸν βαρῶνον Φιλίπποβιτς διέβησαν τὸν Σάον, διηρημένα εἰς τέσσαρας φάλαγγας, ἵνα καταλάβωσι τὴν Βοσνίαν. Καὶ ἡ μὲν κυρία φάλαγξ ἐτράπη διὰ τῆς ἱστορικῆς ὁδοῦ κατὰ μῆκος τῆς κοιλάδος τῆς Βόσνας, τῆς αὐτῆς ἐκείνης ὁδοῦ, δι' ἧς εἶχε διέλθει ὁ πρίγκιψ Εὐγένιος, ὅτ' ἐπεχείρησε τῷ 1697 τὴν πολυθρύλητον αὐτοῦ εἰσβολὴν εἰς τὸ Σεράγιεβον. Ἀλλ' οἱ Αὐστριακοὶ δὲν εἶχον ὑπολογίσει τὸν φανατισμὸν τῶν Μωαμεθανῶν τῆς Βοσνίας. Καὶ δὴ τῇ 22 Ἰουλίου οἱ Μουσουλμᾶνοι τοῦ Μαγκλαϊ κατεκερμάτισαν προδοτικῶς ἴλην Οὐσσάρων, ἐπηκολούθησαν δ' ἀλλεπάλληλοι ἀψιμαχίαι, ἕως ἡ δευτέρα φάλαγξ, κυριεύσασα τὴν ἀρχαίαν πόλιν Γιαϊτσε, ὅπου εἶχεν ἀποθάνει τῷ 1463 ὁ τελευταῖος βασιλεὺς τῆς Βοσνίας, κατῴρθωσε νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ κυρίου σώματος, καὶ ὥρμησε κατὰ τοῦ Σεραγιέβου. Προσεγγιζόντων δὲ τῶν Αὐστριακῶν, ἐξεργάγη ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἀποστασία, καὶ, καταλυθέντος τοῦ Τούρκου διοικητοῦ, φανατικὸς Τούρκος, ὀνομαζόμενος Χατζηλόγιας, ἐκήρυξεν ἱερὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν. Τῇ δὲ ἐβδόμῃ Αὐγούστου οἱ Αὐστριακοὶ ἤρχισαν πῦρ ἐναντίον τῆς πόλεως, ἥτις

μετ' ἀπεγνωσμένην ἀντίστασιν περιῆλθεν εἰς αὐτούς. Μέγα μέρος τῆς πόλεως κατεστράφη ὑπὸ τοῦ πυρὸς, καὶ οἱ τάφοι πολλῶν Αὐστριακῶν στρατιωτῶν παρέχουσι μέχρι καὶ τῆς σήμερον σιωπηρὰν μαρτυρίαν τῆς λύσεως τῶν ὑπερασπιστῶν. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ κατὰ τὴν ὑπαιθρον χώραν ἐξερράγη κλεφτοπόλεμος ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Μουκτίγια ἐφένδη, Ἀλβανοῦ ἐκ τοῦ Νοβιπαζάρ, μεθ' οὗ εἶχον συνενωθῆ ἱκανοὶ Τούρκοι ἐκ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ. Ἡ κοιλὰς τῆς Βόσνας ἀπέβη καὶ πάλιν τὸ θέατρον διαρκῶν συγκρούσεων, καὶ ἡ Ἑρζεγοβίνη, ἥτις κατ' ἀρχὰς εἶχεν ὑποταχθῆ εἰς τὸν βαρῶνον Γιοβάνοβιτς σχεδὸν ἄνευ ἀντιστάσεως, ἔμεινεν ἀνυπότακτος. Παρέστη ἀνάγκη νὰ σταλῶσιν ἕτερα τέσσαρα σώματα πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς. Τότε ἐξεκαθάρθη ἡ κοιλὰς τῆς Βόσνας, ἡ Ἑρζεγοβίνη ὑπετάχθη περὶ τὰ μέσα Σεπτεμβρίου, καὶ τῇ 8 Ὀκτωβρίου παρεδόθη τὸ τελευταῖον ἔρυμα τῶν Βοσνίων ἐπαναστατῶν. Ἀλλὰ τῷ 1882 ἐξερράγη ἐν τῇ Ἑρζεγοβίνῃ νέα ἐπανάστασις, καὶ μόλις μετὰ τὸν διορισμὸν τοῦ βαρῶνου Κάλλαῦ, τοῦ ἱστορικοῦ τῶν Σέρβων καὶ πρότερον γενικοῦ προξένου τῆς Αὐστρίας ἐν Βελιγραδίῳ, εἰς ὃν ἀνετέθη ἡ διοίκησις τοῦ «καταληφθέντος ἐδάφους», ἤρχισεν ἡ προοδευτικὴ ἐργασία, ἥτις ἔκτοτε δὲν ἔπαυσε προαγομένη.

Ἡ δὲ στρατιωτικὴ κατοχὴ τῶν τριῶν πόλεων τοῦ Νοβιπαζάρ ἤρχισε διὰ τῆς εἰς τὸ Πλέβλγιε εἰσόδου τοῦ αὐстроουγγρικοῦ στρατοῦ τῇ 29 Αὐγούστου 1879. Οἱ Αὐστριακοὶ ἀπέστειλαν αὐτόσε ἓνα μόνον πολιτικὸν ὑπάλληλον, ἐξηκολούθησαν δὲ συνυπάρχουσαι αἱ τουρκικαὶ διοικητικαί, δικαστικαὶ καὶ οἰκονομικαὶ ἀρχαί, ἐν ᾧ ἂφ' ἑτέρου τουρκικὸς στρατὸς ἐστάθμευεν ἐν ταῖς αὐταῖς πόλεσιν, ἐν αἷς ἐγκατεστάθησαν καὶ αὐστριακαὶ φρουραί. Καὶ ὁ μὲν καθορισμὸς τῶν συνόρων τοῦ Νοβιπαζάρ, καθ' ὃν ἡ Γερμανία ὑπεστήριξε τοὺς Τούρκους, ὑπῆρξεν αἰτία δυσφορίας τῶν Ῥώσων· ἀλλ' αἱ φιλικαὶ σχέσεις μεταξὺ τῶν αὐστριακῶν καὶ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν διετηρήθησαν εὐρύτατα κατὰ τὴν περίοδον τῆς μικτῆς ἐκείνης κατοχῆς ἕνεκα τῆς συνετῆς διαγωγῆς τοῦ Φερὶκ Σουλεϊμάν, τοῦ μονίμου πασσᾶ τοῦ Πλέβλγιε, ὅστις εἶχε διορισθῆ μικρὸν μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς παραδόξου ἐκείνης καὶ συμμιγοῦς διαρρουθμίσεως τῶν πραγμάτων. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκ τοῦ *σαντζακίου* τοῦ Νοβιπαζάρ διὰ τῆς αὐστροτουρκικῆς συμβάσεως τοῦ 1879 ἐπελθοῦσα ἀπαγόρευσις τῆς διαμονῆς Τούρκων ἀτάκτων ἔφερεν ἐξαίρετα ἀποτελέσματα, ἐν ᾧ ἂφ' ἑτέρου ἡ ὀθωμανικὴ ὑπερηφάνεια ἐθεραπεύθη χαρακτηριστικῶς διὰ τῆς

διπλωματικῆς ἐπινοήσεως τῆς εἰς νέον μικρότερον *σαντζάκιον*, τὸ τοῦ Πλέβλγιε, συγκροτήσεως τῶν τριῶν πόλεων καὶ τῶν τεσσάρων μικρῶν μεταξὺ αὐτῶν σκοπιῶν τῶν κατεχομένων ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν. Ἀλλ' ὅμως πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς τοῦ διαμερίσματος τούτου, ὄντας τοὺς πλείστους Σέρβους, ἐπειδὴ ἐκεῖ ὑπῆρχεν ἡ Ῥασκία, ἡ κοιτὶς τῆς ἀρχαίας σερβικῆς μοναρχίας, οἱ «Εὐρωπαῖοι» οὐδέποτε ἀπέβησαν οἰκεῖοι. Εἰς τοὺς «δουλωθέντας» ἐκείνους Σλάβους οὐδέποτε ἐπέτρεψαν οἱ ἐλεύθεροι αὐτῶν Σέρβοι καὶ Μαυροβούνιοι γείτονες νὰ λησμονήσωσι τὴν συνθήκην τοῦ Ἀγίου Στεφάνου, καὶ ἐθεώρουν τὴν αὐστροτουρκικὴν λωρίδα, τὴν παρεμποδίζουσιν τὴν ἔνωσιν τῶν δύο ἐκατέρωθεν αὐτῶν κρατῶν, ὡς κώλυμα τῆς πραγματώσεως τοῦ ὀνείρου ἐκείνου περὶ ἀναβιώσεως τῆς σερβικῆς αὐτοκρατορίας, ὅπερ μετὰ πάροδον πέντε αἰώνων ἦτο ἀκόμη πάντοτε ζωντὸν ἐν τῇ φαντασίᾳ τῶν διεσκεδασμένων Σέρβων. Ἀλλὰ τῷ 1881 ὁ Μιγιάτοβιτς, ὢν τότε ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἐν Σερβίᾳ, ὑπέγραψε μυστικὴν σύμβασιν μετὰ τῆς Αὐστρίας, ὑπισχνούμενος νὰποθαρρύνῃ τὸν ὑπὸ τῶν Σέρβων ἐξερεθισμόν τῶν Βοσνίων ἐπὶ τῷ ὄρφ ὑποσχέσεως τῆς Αὐστρίας περὶ ὑποστηρίξεως τῶν σερβικῶν ἀξιώσεων περὶ ἑδαφικῆς ἐπεκτάσεως ἐν τῇ Παλαιᾷ Σερβίᾳ ἢ μᾶλλον «ἐν τῇ διευθύνσει τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀξιοῦ». Ἡ σύμβασις αὕτη, ἣς ἡ προθεσμία ἔληξε τῷ 1889, λέγεται, ὅτι ἐχαρακτηρίσθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Σερβίας Ἀλεξάνδρου ὡς προδοτικὴ.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ἡ Αὐστρία κατελάμβανε τὴν νέαν αὐτῆς θέσιν «ὡς φρουρὸς τῶν Βαλκανίων», ὁ γείτων αὐτῆς ἡγεμὼν τοῦ Μαυροβουνίου δὲν κατῴρθονε νὰ καταλάβῃ τὰ δύο ἄλβανικά διαμερίσματα τῆς Γκουσίνγγιε καὶ τῆς Πλάβας, ἅτινα εἶχον παραχωρηθῇ εἰς αὐτὸν ἐν Βερολίῳ. Οἱ κάτοικοι αὐτῶν ἦσαν ἄριστοι μαχηταί, ὀλιγορῶντες τελείως τοῦ τε συνεδρίου καὶ τοῦ σουλτάνου καὶ ἀντιτασσόμενοι εἰς τὴν ἄνευ οἰκείας συναινέσεως μεταφορὰν τῶν ἰδίων ἐστιῶν καὶ ἑαυτῶν εἰς ἄλλο κράτος, ὅπερ, δεκτοῦ γενομένου ὅτι διωκεῖτο καλλίτερον τοῦ ἰδίου ἑαυτῶν, ἔμελλε νὰ καταλύσῃ τὰ πατροπαράδοτα αὐτῶν προνόμια ἀνομίας. Τὸ δὲ γεγονὸς, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Γκουσίνγγιε ἐγίνωσκον σχεδὸν πάντες τὴν σερβικὴν καὶ εἶχον μεταστῇ ἀπὸ τῆς ὀρθοδοξίας εἰς τὸν μωαμεθανισμόν, συνετέλει μόνον εἰς τὴν αὔξησιν τῆς ἔχθρας μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Μαυροβουνίων γειτόνων, καὶ ἡ φερομένη ἐξ εἰδωλολατρῶν καταγωγῇ τῶν κατοικούντων παρὰ τὴν λίμνην τῆς Πλάβας δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἐπίμονον αὐτῶν ἀντί-

Albania

στασιν κατὰ τε τῶν Τούρκων ὑπαλλήλων καὶ τῶν ἀλκίμων Μαυροβουνίων. Ὁ δὲ πρῶτος ὑπὸ τοῦ σουλτάνου ἀποσταλεῖς, ὅπως πείσῃ τοὺς Ἀλβανοὺς νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τὰ διαταχθέντα ὑπὸ τοῦ βερολινείου συνεδρίου, ὑπῆρξεν ὁ Μεχεμέτ Ἀλῆς, εἰς τῶν ἐν Βερολίνῳ πληρεξουσίων τῆς Τουρκίας· ἀλλ' οἱ Ἀρναοῦται δὲν ἠὺλαβοῦντο ἐπιφανεῖς ἄνδρας, καὶ ἐπυρόλησαν μὲν τὴν ἐν Διάκοβα οἰκίαν αὐτοῦ, ἐφόνευσαν δ' αὐτὸν ἐξερχόμενον τοῦ καιομένου κτιρίου τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1878. Δεύτερος δ' ἀπεσταλμένος δὲν κατώρθωσε νὰ πείσῃ αὐτοὺς εἰς ὑποχώρησιν. Ἐπὶ τούτοις δὲ τῷ 1879 ἐξεργάγησαν ἐχθροπραξίαι μεταξὺ τῶν Ἀλβανῶν καὶ τῶν Μαυροβουνίων, καὶ ἀνεβίωσεν ὁ «ἀλβανικὸς σύνδεσμος», ὅστις εἶχε συστηθῇ ἵνα καταπολεμήσῃ τὴν συνθήκην τοῦ Ἀγίου Στεφάνου. Εἶχε δὲ ἰδρυθῇ ὁ σύνδεσμος οὗτος εἰ μὴ καθ' ὑπόδειξιν, ἀλλὰ βεβαίως πρὸς εὐχαρίστησιν τῆς Πύλης, ἣτις οὕτω κατώρθωσε νὰ μεταχειρισθῇ ὡς δικαιολογίαν χάριν μὴ ἐκπληρώσεως τῶν δυσαρέστων ὑποχρεώσεων, αἷς εἶχεν ἀναλάβει, τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα φυλῆς, ἣτις δὲν εἶχεν ἰδίαν ὑπαρξιν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Σκενδέρβεη, οὐδὲ μέγαν ἐπιχώριον ἡγέτην μετὰ τὸν Ἀλῆν πασσᾶν τῶν Ἰωαννίνων. Καὶ ἔγεινε μὲν δεκτὴ τῇ 31 Μαρτίου 1880 συνδιαλλαγῇ, προταθεῖσα ὑπὸ τοῦ κόμιστος Κόρτη, τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἰταλοῦ πρεσβευτοῦ, καθ' ἣν τὸ Μαυροβούνιον ἔμελλε νὰ λάβῃ ἀντὶ τῶν πόλεων Γκουσίνγγιε καὶ Πλάβας μόνον μέρος τοῦ διαμερίσματος ἐκείνου καὶ εὐρείαν λωρίδα ἐδάφους μεταξὺ τῆς Ποδγορίτσας καὶ τῆς λίμνης τῆς Σκόδρας, περιλαμβανομένου μέρους τῆς φυλῆς Γκρούδας μετὰ τῆς πόλεως Τούζη, τῆς πολυθρυλήτου κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1911 ἐπανάστασιν τῶν Μαλτσόρων¹· ἀλλ' ἡ πρότασις αὕτη ἀπεδείχθη ἀνεκτέλεστος ἔνεκα τῆς ὀριστικῆς ἀντιστάσεως τῶν Ἀλβανῶν. Καὶ δὴ οἱ κατοικοῦντες τὸ διαμέρισμα ἐκεῖνο ἦσαν καθολικοὶ, καὶ, ὥς οἱ Τουρκαλβανοὶ εἶχον ἀντιστῇ εἰς τὸν ἡγεμόνα Νικόλαον ὡς Χριστιανὸν, οὕτως οἱ καθολικοὶ ἀπέκρουον αὐτὸν ὥς τι χειρόν, ὥς ὀρθόδοξον. Ὁ Πρέγκ Μπίμπ Ντόντας, ὁ ἡγεμὼν τῶν Μιρδιτῶν, οὗ τὸ ἔδαφος πρὸς νότον τοῦ Δρίνου δὲν ἠπειλεῖτο ὑπὸ τῆς σκοπουμένης ἐπαυξήσεως τοῦ Μαυροβουνίου, ὥδευσεν, ἡγούμενος τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ φυλῆς, πρὸς βοήθειαν τῶν ὁμοθρήσκων, καὶ μετ' οὐ πολὺ δεκαχιχίλιοι ἄνδρες εὗρίσκοντο παρὰ τὰ σύνορα.

¹ Αὕτη φαίνεται ὅτι εἶνε ἡ ὀρθὴ προφορὰ τοῦ ὀνόματος, ὅπερ συνήθως προφέρεται Μαλτσόροι.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ εἶχεν ἀναλάβει ἐν Ἀγγλίᾳ τὰ ἡνία τῆς ἀρχῆς ὁ Γλάδστων, καὶ ἡ πασίγνωστος αὐτοῦ συμπάθεια πρὸς τοὺς Μαυροβουνίους διηυκόλυνε τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος. Οἱ πληρεξούσιοι τῶν δυνάμεων συνῆλθον εἰς συνδιάσκεψιν ἐν Βερολίῳ τὸν Ἰούνιον, ὅπως συσχεφθῶσι περὶ τῶν ἀρίστων μέτρων χάριν ἐξασφαλίσσεως τῆς ὑπὸ τῆς Τουρκίας ἐκτελέσεως τῶν ὑποχρεώσεων, ἃς εἶχεν ἀναλάβει πρὸ τριῶν ἐτῶν, ἀλλ' ἔμενον ἀνεκτέλεστοι, καὶ προέτειναν, ὅπως ἀντὶ τοῦ σχεδίου τοῦ κόμιτος Κόρτη τὸ Μαυροβούνιον λάβῃ τὴν πόλιν Ὀλκίνιον καὶ λωρίδα παραλιακὴν μέχρι τοῦ ποταμοῦ Μπογιάνας. Ἀλλ' ἡ Πύλη ἀπέρριψε τὴν πρότασιν ταύτην ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι τὸ Ὀλκίνιον περιελάμβανε μωαμεθανικὸν πληθυσμὸν, καὶ παρεκίνησε κρυφίως τοὺς Ἀλβανοὺς νάντιστῶσιν εἰς τὴν παραχώρησιν ταύτην. Ἐπὶ τούτοις δὲ κατὰ πρότασιν τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως αἱ δυνάμεις προέβησαν τὸν Σεπτέμβριον εἰς ναυτικὴν ἐπίδειξιν πρὸ τῆς ἀρχαίας ἐκείνης ἀποικίας τῶν Βενετῶν, ἐν ᾧ συγχρόνως ὁ στρατὸς τοῦ Μαυροβουνίου προσήγγισε πρὸς αὐτὴν κατὰ ξηράν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Πύλη ἐπέμενεν ἀκόμη, καὶ οἱ ναύαρχοι ἀπέφενγον νὰ βομβαρδίσωσι τὴν πόλιν, ἡ κατάστασις ἐκείνη τῆς πρὸ τοῦ Ὀλκινίου ἀπραξίας, τὸ *Dulcigno far niente* ἐκεῖνο, καθ' ἃ ἔλεγε σκώπτων ὁ Μπούστ, ἔμελλε νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐπ' ἀόριστον, ἂν μὴ ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις προέτεινε τὴν κατάληψιν τοῦ πλουσίου τελωνείου τῆς Σμύρνης. Ἦρκεσε δὲ καὶ μόνη ἡ πρότασις αὕτη, ὅπως ἐπέλθῃ τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα. Ὁ Δερβίς πασσᾶς, ὁ Τοῦρκος φρούραρχος, ἐξεδίωξε τοὺς Ἀλβανοὺς, καὶ τέλος τῇ 14 Νοεμβρίου οἱ Μαυροβούνιοι κατέλαβον εἰρηνικῶς τὸ Ὀλκίνιον. Ὁ δὲ ἡγεμὼν Νικόλαος δημοσίᾳ ἐξέφρασε τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἀγγλίαν, καὶ οὐδέποτε ἔλησμόνησε τὰς ἐνεργείας αὐτῆς, ὅπως προμηθεύσῃ εἰς αὐτὸν τὴν νέαν ἐκείνην πρὸς τὴν θάλασσαν διέξοδον. Ἀλλ' οὐχ ἦττον τὸ Ὀλκίνιον δὲν εἶνε τὸ φυσικὸν ἐπίνειον τοῦ Μαυροβουνίου, ἀλλὰ μᾶλλον τῆς Ἀλβανίας, καθ' ἃ ἐξακολουθοῦσιν ἀναλογιζόμενοι οἱ Ἀρναούται· εἶνε μῆλον τῆς ἔριδος μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Σλάβων, οἵτινες ἄλλως δὲν ἀνέπτυξαν αὐτό. Πράγματι εἶνε ἀπλῶς ἀνοικτὸς ὄρμος, καὶ ὁ γειτονικὸς κόλπος τοῦ *Val di Noce* οὐδέποτε ἔχρησιμοποιήθη. Ἀλλ' οὐχ ἦττον τὸ Μαυροβούνιον, καίτοι ἀκόμη στερεῖται καλοῦ λιμένος, καίτοι ἡ εἰς αὐτὸ ἀνήκουσα Ἀντίβαρις ἐδεσμεύετο ἀκόμη τῷ 1909 ὑπὸ αὐστριακῶν κλοιῶν, ἔχει παραλίαν τεσσαράκοντα καὶ ἑπτὰ χιλιομέτρων, καὶ χρεωστεῖ τὴν ἐπέκτα-

σιν αὐτῆς, καθ' ἃ ἔχρεώσται καὶ τὴν βραχεῖαν ὑπ' αὐτοῦ κατάληψιν τοῦ Καττάρου τῷ 1813, εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου. Ἄλλ' ἡ προσάρτησις τοῦ Ὀλκινίου ὑπῆρξεν ἡ τελευταία εἰς τὸ Μαυροβούνιον παρασχεθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας ὑπηρεσία. Οἱ διάδοχοι τοῦ Γλάδστωνος οὐδεμίαν ἐπέδειξαν μέριμναν περὶ τοῦ « μικροτάτου μεταξὺ τῶν λαῶν », ἐπειδὴ ἐπὶ ἔτη ὅλα ἀφῆκαν τὴν Ἀγγλίαν ἄνευ ἀντιπροσώπου ἐν Κεϊτίγνῃ, δὲν ἐδημοσίευσαν ἐκθέσεις περὶ τῶν προόδων τῆς χώρας καὶ δὲν συμμετέσχον τῆς πεντηκονταετηρίδος τοῦ μονάρχου αὐτῆς, ἐπιτρέποντες οὕτως, ὅπως ἡ βρεττανικὴ γοητεία ἐκπίπτῃ ἐν ἐνὶ τῶν κρατῶν, ὅπου ἡ Ἀγγλία ἐτιμᾶτο ἄλλοτε τὰ μέγιστα. Ὁ δὲ Δερβὶς πασσᾶς συνεπλήρωσε τὴν εἰρήνευσιν τῆς βορείου Ἀλβανίας, καλέσας τὸν Πρὲγκ Μπίμπ Ντόνταν νὰ ἐπισκεφθῇ τουρκικὸν πολεμικὸν πλοῖον ναυλοχοῦν τότε ἔξωθεν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τῆς Μεδοῦης. Καὶ ὁ μὲν νεαρὸς ἡγεμὼν τῶν Μιρδιτῶν ἀπεδέχθη τὴν πρόσκλησιν ἀνυπόπτως, ἀλλ' ἅμα τῇ ἐπιβιβάσει αὐτοῦ τὸ σκάφος ἀπέπλευσε, καὶ ἀπήγαγεν αὐτὸν εἰς ἐξορίαν διαρκέσασαν εἴκοσι καὶ ὀκτὼ ἔτη, καθ' ἣν διέμεινε τὸ πλεῖστον ἐν τῇ Κασταμονῇ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὁπόθεν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα τῷ 1908. Σῶμα δὲ χωροφυλάκων, τὸ λεγόμενον « τῶν Μιρδιτῶν ζαπτιέδων » εἶχε συγκροτηθῇ χάριν τῆς φυλάξεως τῆς τάξεως ἐν τῇ γενετείρᾳ αὐτοῦ· ἀλλὰ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐξορίας τοῦ ἡγεμόνος καὶ κατὰ τὴν ἀπουσίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ καὶ τῆς ἀδελφῆς ἀπὸ τῆς ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῶν Μιρδιτῶν ἐρειπιωθείσης ἐστίας τοῦ οἴκου τῶν Ὁρόση πᾶσα ἡ πραγματικὴ ἐξουσία ἐξησκεῖτο ὑπὸ τοῦ Μιρδίτου Ἀμποτ, ὅστις ἐν Νέα Φουνλάνδῃ καὶ ἐν Βομβάῃ εἶχε διδαχθῇ τίνα σημασίαν ἔχει ἡ ἐλευθερία καὶ ὁ πολιτισμός. Ἄλλοι δ' ἡγέται τοῦ ἁλβανικοῦ συνδέσμου ἐξωρίσθησαν, ἀλλὰ νέος δεσμός συνεστήθη τῷ 1883 μεταξὺ τῶν τεσσάρων καθολικῶν φυλῶν Καστράτη, Χότῃ, Γκρούδα καὶ Σκρέλῃ, ὅπως ἀντιταχθῶσιν εἰς τὸν ὀριστικὸν κανονισμόν τῶν συνόρων τοῦ Μαυροβουνίου. Καὶ κατ' αὐτὸ δὲ τὸ 1911 ὑπῆρχον δύο σημεῖα, ὅπου τὰ ὅρια τῆς ἡγεμονίας δὲν εἶχον καθορισθῇ, ἐν Μουτζέσκα πρὸς τὴν Ἀλβανίαν καὶ πλησίον τοῦ Γκραχόβου πρὸς τὴν Ἑρζεγοβίνην, καὶ ἡ καθαρῶς πολιτικὴ αὕτη συνοριακὴ γραμμὴ ἐχαράχθη ἀλλαχοῦ τῆς χώρας οὕτω κακῶς, ὥστε ἄνθρωποι τῆς αὐτῆς οἰκογενείας καὶ τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων ἐν χώρᾳ ποιμενικῇ ἐχωρίσθησαν ὑπὸ τῶν συνόρων ἐκείνων τῶν ἀντικειμένων τελείως εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ εἰς τὴν ἐθνογραφίαν. Ἐντεῦθεν δύναν-

ται νὰ ἐξηγηθῶσιν αἱ πλεῖσται τῶν ἀκολουθῶν διχονοιῶν μεταξὺ τῶν Μαυροβουνίων καὶ τῶν Ἀλβανῶν, διχονοιῶν ἱκανῶν νὰ μεγεθυνθῶσιν εἰς διεθνῇ συμβάντα.

Ἡ δὲ διαρρῦμσις τῶν ἑλληνικῶν συνόρων ἢ προταθεῖσα ἐν τῷ βερολινεῖ συνεδρίῳ παρέσχε περισσοτέραν ἀνησυχίαν ἢ ἡ τῶν ὁρίων τοῦ Μαυροβουνίου. Ὁ Μπήκονσφηλδ εἶχεν ἀνακοινῶσαι εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅτι εἶχε μέλλον καὶ ὅτι κατὰ ταῦτα θὰ ἡδύνατο νὰ ἀναμένῃ. Ἀλλ' ἀνέμεινε τρία ἔτη πρὶν ἢ λάβῃ μέρος τοῦ νέου ἐδάφους τοῦ ὀρισθέντος ὡς ἀνήκοντος εἰς αὐτὴν, ἀνέμεινε δὲ τριάκοντα ἔτη καὶ πλέον χάριν τοῦ ὑπολοίπου. Ἡ Πύλη ἠκολούθησε τὴν συνήθη αὐτῇ ἀναβλητικὴν διαγωγὴν. Αἱ τουρκικαὶ στρατιωτικαὶ ἀρχαὶ ἐπέμενον, ὅτι ἡ γραμμὴ τοῦ Πηνειοῦ καὶ τοῦ Θυάμιδος (Καλαμᾶ) δὲν θὰ ἦτο εὐυπεράσπιστος, ἀνεφάνη δὲ ὁ Ἀλβανικὸς σύνδεσμος ἐν τῇ Ἡπείρῳ καὶ τῇ βορείῳ Ἀλβανίᾳ. Καὶ ὅτε μὲν ἡ Πύλη διώρισε τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτῆς, τὸ ἡπειρωτικὸν χωρίον, ἐν ᾧ ἔμελλον νὰ συναντηθῶσι μετὰ τῶν Ἑλλήνων συναδέλφων, δὲν ἡδύνατο νὰ εὐρεθῇ ἐπὶ τοῦ χάρτου· ὅτε δὲ τέλος ἐπετεύχθη ἡ συνέντευξις ἐν Πρεβέξῃ τῇ 21 Ἰανουαρίου 1879, οἱ ἐπίτροποι δὲν ἡδυνήθησαν νὰ συμφωνήσωσιν. Οἱ Ἕλληνες εὗρισκον ἀνάρμοστα καὶ ἀσύμφωνα πρὸς τὸ πρωτόκολλον τοῦ Βερολίνου τὰ σύνορα τὰ προσφερόμενα ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἅτινα ἤρχιζον ἀπὸ σημείου μεταξὺ Ἀλμυροῦ καὶ Βόλου καὶ κατῆρχοντο εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀσπροποτάμου, ἀφινόμενου οὕτω μεγάλου μέρους τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου εἰς τὴν Τουρκίαν, γινομένης δὲ παραχωρήσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα τοῦ Ἀλμυροῦ, τοῦ Δομοκοῦ καὶ μερῶν τινῶν τῶν διαμερισμάτων Καρδίτης καὶ Φαρσάλων. Κατ' ἀκολουθίαν τῇ 6 Μαρτίου ἡ μὲν ἐπιτροπεία διέκοψε τὰς συνεδρίας αὐτῆς, Ἀλβανοὶ δ' ἀπεσταλμένοι ἐπεσκέφθησαν τὰς κυριωτέρας πρωτευούσας τῆς Εὐρώπης, αἰτήσεις δὲ καὶ ἀνταίτησεις ἐπέλλοντο σωρηδὸν εἰς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν παρὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν κατοίκων τῆς χώρας, ἣν ἐκεῖνοι μὲν ἐκάλουν Ἡπειρον, οὗτοι δ' Ἀλβανίαν, ἐκείνων μὲν δεομένων ὑπὲρ ἐνώσεως μετὰ τῆς Ἑλλάδος, τούτων δὲ δηλούντων τὴν πρόθεσιν νὰ φύγωσι μᾶλλον ἢ νὰ ἐπιτρέψωσι τὴν παραχώρησιν τῆς Πρεβέξης, τῆς Ἀρτης καὶ τῶν Ἰωαννίνων. Τότε ὁ Βάδδινγκτων προέτεινεν, ὅπως αἱ διαπραγματεύσεις αἱ διακοπεῖσαι ἐν Πρεβέξῃ ἀρχίσωσιν ἐκ νέου ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῶν πρεσβευτῶν τῶν δυνάμεων, καὶ ὁ Σώλσβαρν ἐν ἀριστοτεχνικῷ ἐγγράφῳ ἀπεφάνθη, ὅτι τὰ

σύνορα τοῦ 1832 εἶχον ἐκλεχθῇ κακῶς, ὅτι ἦσαν μεγάλως ἐκτεθειμένα εἰς ληστείαν καὶ ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔδαφος ἦτο «μᾶλλον πηγὴ ἀδυναμίας ἢ ὀχυρότητος διὰ τὸν σουλτᾶνον». Κατ' ἀκολουθίαν νέα ἑλληνοτουρκικὴ ἐπιτροπεία συνήλθε παρὰ τὸν Βόσπορον τὸν Αὔγουστον, ἀλλὰ μετὰ τῶν αὐτῶν καὶ πρότερον ἀποτελεσμάτων, οὐδ' ὑπῆρξεν εὐτυχεστέρα πρότασις γενομένη ὑπὸ τοῦ Σώλσβαρν περὶ ἐπιτροπείας πρὸς καθορισμὸν τῶν συνόρων. Ἡ δ' ἀνάρρησις τοῦ Γλάδστωνος τῷ 1880 ἐχαιρετίσθη εὐφροσύνως ἐν Ἑλλάδι, καθ' ἃ ἐν Μαυροβουνίῳ, ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες ἀνεμιμνήσκοντο τοῦ νέου πρωθυπουργοῦ τῆς Ἀγγλίας εὐγνωμόνως ἐν σχέσει πρὸς τὴν τελευταίαν πρὸ δεκαεῶς ἐτῶν ἐπέκτασιν τῆς Ἑλλάδος. Ἐπὶ τούτοις ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία συνήργησαν πρὸς συγκρότησιν συνδιασκέψεως τῶν δυνάμεων ἐν Βερολίνῳ τὸν Ἰούνιον χάριν λύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος καὶ τοῦ μαυροβουνιωτικοῦ. Τὰ δὲ σύνορα τὰ γενομένα δεκτὰ ἐν αὐτῇ ἐπὶ τῇ προτάσει τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας ἦσαν λίαν εὐνοϊκὰ διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἐκτεινόμενα ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Καλαμᾶ παρὰ τὸ Ἴόνιον πέλαγος καὶ μέχρι τῆς ἀνατολικῆς ἄκρας τῶν κλιτύων τοῦ Ὀλύμπου παρὰ τὸ Αἰγαῖον, τῶν τε Ἰωαννίνων καὶ τοῦ Μετξόβου παραχωρουμένων εἰς τὴν Ἑλλάδα, καίτοι ἡ Γαλλία ἐπεθύμει νὰ συμπεριληφθῇ εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος ὁ ὅλος Ὀλυμπος, ἡ κατοικία τῶν ἑλληνικῶν θεῶν. Ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι δὲ τῶν παραχωρήσεων τούτων αἱ Ἀθηναὶ ἀνεμεστῶθησαν κινήσεως, ὃ δὲ Τρικούπης, ὅστις εἶχε πάλιν διαδεχθῇ τὸν Κουμουνδοῦρον ὡς πρωθυπουργός, παρεδέχθη ἀμελλητὶ τὴν πρότασιν τῆς συνδιασκέψεως, καὶ, ὅτε ἡ Πύλη ἀπέρριψεν αὐτήν, ἐκήρυξεν ἐπιστράτευσιν ἐν Ἑλλάδι. Ἀλλ' ὑπουργικὴ μεταβολὴ ἐν Γαλλίᾳ ἔβλαψε μεγάλως τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα. Μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου αἱ κυβερνήσεις τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας ἦσαν οἱ ἄριστοι φίλοι τῆς Ἑλλάδος· ἀλλ' ὁ νέος ἐν Γαλλίᾳ ὑπουργός τῶν ἐξωτερικῶν Barthélemy Saint-Hilaire, ὃν οἱ Ἕλληνες ὑπελάμβανον ἀφελῶς ὡς φιλέλληνα, ἐπειδὴ εἶχε μεταφράσει τὸν Ἀριστοτέλην, ἀπεδέχθη ἐπιχειρήματα, ἅτινα ὁ Ἄγγλος αὐτοῦ συνάδελφος ἐχαράκτηρισεν ὡς τὰ τῶν Τούρκων, κατ' ἀντίθεσιν τῶν τῶν δυνάμεων.

Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς τοιαύτης μεταβολῆς ὑπῆρξεν, ὅτι ἡ Πύλη, βλέπουσα διαφωνούσας τὰς δυνάμεις, ἀντέταξε σταθερὰν ἀντίστασιν, ἐν ᾧ ἂν ἐτέρου ἢ Ἑλλὰς ἡσχολεῖτο περὶ τὰς στρατιωτικὰς αὐτῆς παρασκευάς. Γαλλικὴ πρότασις περὶ διαιτησίας τῶν δυνάμεων ὡς

πρὸς τὸ συνοριακὸν ζήτημ' ἀπέτυχε, ἐπειδὴ οὐδέτερον τῶν ἀμέσως ἐνδιαφερομένων κρατῶν εἶχε διάθεσιν νὰ ὑποσχεθῇ τὴν ἐκ τῶν προτέρων ἀποδοχὴν τῆς ἀποφάσεως τῶν διαιτητῶν. Ἐπ' ἐναντίας δ' ἡ Πύλη προέτεινε συνδιάσκειν ἐν Κωνσταντινουπόλει μεταξὺ ἐαυτῆς καὶ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν δυνάμεων, καὶ ἡ συνέλευσις αὕτη, ἐξ ἧς ἀπεκλείσθη ἡ Ἑλλάς, ἀπεφάσισε περὶ τοῦ ζητήματος. Ἐν δ' οἱ Ἑλληνες συγκατένευον, θὰ ἠδύναντο πιθανῶς νὰ λάβωσι τὴν Κρήτην, ἣν ὁ Βίσμαρκ ἦτο εὐδιάθετος νὰ δώσῃ εἰς αὐτοὺς ἀντὶ τῶν Μωαμεθανῶν κατοίκων τῆς Ἡπείρου καὶ ἦν πράγματι προσέφερον τῇ 12 Μαρτίου οἱ Τοῦρκοι ἀντιπρόσωποι ὁμοῦ μετὰ στενῆς λωρίδος ἐδάφους ἐν τῇ στερεᾷ κατὰ μῆκος τῶν ὑπαρχόντων συνόρων καὶ «ὀλίγων μικρῶν νήσων» παρεμβαλλομένων. Ἀλλὰ συμφέρον τῆς Ἑλλάδος ἦτο, ὥς εἰκὸς, νὰ προτιμῇ αὕτησιν ἐδαφικὴν ἐν τῇ στερεᾷ, ὅπου ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι Χριστιανοὶ ἀνταπαιτηταί, ἐπειδὴ ἡ Κρήτη, ἥτις περιελάμβανε καθ' ὁλοκληρίαν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν, ἐμελλε θᾶτιον ἢ βράδιον νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ὁ μὲν Ἄγγλος ἀντιπρόσωπος Goschen συνηγόρησεν ὑπὲρ τοῦ στρατηγικοῦ συνόρου τοῦ Ὀλύμπου καὶ θὰ ἤθελεν ἐπιθυμήσει νὰ ἐξασφαλίσῃ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος τὴν Πρέβεζαν, ἐν ᾗ ὁ Granville ἀπεδέχθη, ὅτι μετὰ τὰ συμβάντα «ὁ ἑλληνικὸς λαὸς» εἶχε «τὴν μεγίστην δικαιολογίαν, ὅπως φρονῇ, ὅτι ὤφειλε νὰ ἐπέλθῃ διαρρῦθμισις τῶν συνόρων, στηριζομένη ἐπὶ γραμμῆς διερχομένης διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Καλαμαῖ καὶ τῆς τοῦ Πηνειοῦ». Ἀλλ' ἦτο φανερόν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ὅτι οἱ Τοῦρκοι τὴν παραχώρησιν τῆς Πρεβέζης ἤθελον θεωρήσει αἰτίαν πολέμου, καὶ, ἐν ᾗ πᾶσαι αἱ δυνάμεις ἐπεθύμουν εἰρήνην, ἡ Ἑλλάς δὲν ἦτο παρεσκευασμένη πρὸς πόλεμον. Τέλος τῇ 12 Μαΐου 1881 ὑπεγράφη σύμβασις, δι' ἧς ἡ γραμμὴ τῶν συνόρων ὠρίζετο ἀρχομένη πλησίον τοῦ στενοῦ Καραλῆ-Δερβέν, ὀλίγον βορειότερον τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν καὶ περίπου πέντε χιλιόμετρα πρὸς νότον τοῦ Πλαταμῶνος καὶ ἄγουσα εἰς τὸν Ἄραχθον παρὰ τὴν Ἄρταν, ἐκεῖθεν δ' ἀκολουθοῦσα τὸν ῥοῦν τοῦ ποταμοῦ τούτου μέχρι τῶν ἐκβολῶν αὐτοῦ παρὰ τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον. Οὕτως ἡ Ἑλλάς ἐλάμβανε σχεδὸν τὴν ὅλην Θεσσαλίαν καὶ τὸ μέρος τῆς Ἡπείρου τὸ ἀποτελοῦν τὸ διαμέρισμα τῆς ἙΑρτης, ἧς ἡ πολυθρύλτος γέφυρα ἀπέβη καὶ διέμεινεν ἐπὶ μακρὸν τὸ σύνορον μεταξὺ τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἡπειρωτῶν αὐτῶν ἀδελφῶν, ἐν συνόλῳ ἑδάφος περίπου δεκατετρακισχιλίων τετραγωνικῶν χιλιομέτρων. Παρεχωρήθη

δὲ καὶ ἡ Πούντα, πλησίον τοῦ ἀρχαίου Ἀκτίου, κειμένη κατὰ τὸν εἰςπλουν τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου ἀπέναντι τῆς Πρεβέζης, μετὰ τῆς ὀπισθεν αὐτῆς λωρίδος τουρκικοῦ ἐδάφους· οὕτω δὲ ἡ ἑτέρα τῶν κλειδῶν τοῦ κόλπου, ἣτις εἶχε κατ' ἐξαίρεσιν ἀφεθῇ εἰς τὴν Τουρκίαν τῷ 1832, ἐδόθη εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλ' ἐπὶ τε τῆς Πούντας καὶ ἐν Πρεβέζῃ τὰ ὀχυρώματα ὥφειλον νὰ κατεδαφισθῶσι, καὶ ἡ ναυσιπλοΐα τοῦ κόλπου νὰφεθῇ ἐλευθέρᾳ. Τὰ ἱερὰ κτήματα (*βακούφια*) καὶ τὸ μωαμεθανικὸν θρήσκειμα ἔμελλον νὰ τηρηθῶσιν ἄθικτα, ἡ δ' Ἑλλὰς ἔμελλε νὰναλάβῃ «μέρος τοῦ ὀθωμανικοῦ δημοσίου χρέους, ἀναλογοῦν εἰς τὰ ἔσοδα τῶν παραχωρουμένων χωρῶν». Τὰ σύνορα ταῦτα δὲν ἦσαν ἄψογα· ἡ κορυφὴ τοῦ συμβολικωτάτου ἀπάντων τῶν ἑλληνικῶν ὁρέων, τοῦ Ὀλύμπου, ἀπεκλείετο ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος, εἰς ἣν ἄλλως συμπεριελήφθησαν τὸ Πήλιον καὶ ἡ Ὀσσα, ἐν ᾧ δὲ ἡ Ἄρτα ἔγεινεν ἑλληνικὴ, οἱ ἄγροί τῶν κατοίκων αὐτῆς ἔμειναν τουρκικοὶ, καὶ ὁ Goschen ἀπεδέχετο, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἤξιζε νὰ λάβῃ μεγαλείτερον μέρος τῆς Ἡπείρου, ὅπου ὁδοιπορία ἀπὸ τῆς Ἄρτης ἢ τῆς Πρεβέζης εἰς τὰ Ἰωάννινα ἤθελε πείσει τὸν περιηγητὴν περὶ τοῦ κρατοῦντος ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀλυστρώτου ἐκείνου διαμερίσματος. Ἀλλ' οὐχ ἦττον ἡ γενομένη διαρρύθμισις ἦτο ἡ ἀρίστη ἐπιτευκτὴ, ὥς εἶχον τὰ πράγματα, οὐδὲ ἡδύνατο ἡ Ἀγγλία νὰ αἰσχύνηται ἐπὶ τῇ συμμετοχῇ αὐτῆς εἰς τὴν τοιαύτην λύσιν. Ὁ δὲ Κουμουνδοῦρος, ὅστις κατεῖχε τὸ τελευταῖον τότε τὴν πρωθυπουργικὴν ἔδραν, ἐδέχθη τὴν γραμμὴν ἐκείνην, καὶ οὕτως ἡ Ἑλλὰς ἀπέκτεινε τὴν ἀξίαν λόγου πεδιάδα τῆς Θεσσαλίας καὶ τὴν ἱστορικὴν πρωτεύουσάν τοῦ μεσαιωνικοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου. Ἀλλὰ δι' ἀγῶνος ἐπετεύχθη τὸ ἐπὶ τὸν ἔτος ἡ κατάληψις τοῦ Καραλή-Δερβέν, καταληφθέντος ὑπὸ τῶν Τούρκων παρὰ τὴν γενομένην σύμβασιν, ἀλλ' ὀριστικῶς ἐπιδικασθέντος εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ μικτῆς ἐπιτροπείας. Οὕτως ἔληξε τὸ ἐπὶ μακρὸν παραταθὲν ζήτημα τῶν βορείων συνόρων, ὅπερ ἠνάγκασε τὴν Ἑλλάδα ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους νὰ ἐπιβαρυνθῇ διὰ δύο δανείων, ἀνερχομένων ὁμοῦ εἰς ἑκατὸν ὀγδοήκοντα ἑκατομμύρια δραχμῶν, προεκάλεσεν ἐν συνόλῳ ἔλλειμμα ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἑκατομμυρίων ἐν τοῖς προϋπολογισμοῖς αὐτῆς καὶ ἤγαγεν εἰς τὴν ἐν ἔτει 1877 ἐπιβολὴν τοῦ καταναγκαστικοῦ χαρτονομίσματος. Διὸ ὁ Τρικούπης διαρκούσης τῆς μακρᾶς αὐτοῦ τριετοῦς πρωθυπουργίας ἀφιέρωσε τὴν προσοχὴν εἰς ζητήματα οἰκονομικά. Καὶ τῷ μὲν 1884 κατώρθωσε νὰ καταργήσῃ τὴν καταναγκα-

στικήν κυκλοφορίαν, ἀλλ' οἱ βαρύτεροι φόροι, οὓς εἶχεν ἐπιβάλει, προεκάλεσαν ἀντίδρασιν, καὶ τῷ 1885 ἀνῆλθεν ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ Θεόδωρος Δηλιγιάννης τὸ πρῶτον εἰς τὴν πρωθυπουργίαν, εἰς ἣν κατ' ἐπανάληψιν ἔπειτ' ἀνερρήθη, ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ ἐν ἔτει 1883 θανάτου τοῦ Κουμουνδούρου μέχρι τῆς ἀποβιώσεως τοῦ Τρικούπη τῷ 1896 ἡ ἐν Ἑλλάδι διεύθυνσις τῶν κοινῶν πραγμάτων ὑπῆρξε μονομαχία μεταξὺ τῶν δύο τοιῦτων ἀνδρῶν, τοῦ μὲν Τρικούπη ὄντος μεγάλου πολιτευτοῦ, τοῦ δὲ Δηλιγιάννη τελείου κοινοβουλευτικοῦ ἡγέτου.

Ἡ δὲ Κρήτη, ἀφεθεῖσα ἀκόμη ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν, ἠναγκάσθη νάρκεσθῃ εἰς τροποποίησιν τοῦ ὀργανικοῦ νόμου τοῦ 1868. Ὁ τροπολογηθεὶς δ' οὗτος καταστατικὸς χάρτης, ὅστις ἐκλήθη Σύμβασις τῆς Χαλέπας ἀπὸ τοῦ προαστείου τῶν Χανίων, ἐν ᾧ διαμένουσιν οἱ πρόξενοι καὶ ὅπου ὑπεγράφη τῇ 3 Ὀκτωβρίου τοῦ 1878, ὥριζεν, ὅτι ὁ γενικὸς διοικητὴς ἔμελλε νὰ ἄρχῃ ἐπὶ πενταετίαν καὶ νὰ ἔχῃ σύμβουλον τοῦ ἐτέρου θρησκευματος, ὅτι καθιδρύετο γενικὴ συνέλευσις

Θεόδωρος Δηλιγιάννης.

συνεδριάζουσα ἐπὶ τεσσαράκοντα ἢ τὸ πολὺ ἐξήκοντα ἡμέρας τοῦ ἔτους καὶ συγκειμένη ἐκ τεσσαράκοντα ἐννέα Χριστιανῶν καὶ τριάκοντα καὶ ἑνὸς Μωαμεθανῶν, ὅτι τῆς τε συνελεύσεως καὶ τῶν δικαστηρίων γλῶσσα θὰ ἦτο ἡ ἑλληνικὴ, ὅτι εἰς τὰς δημοσίας θέσεις θὰ προετιμῶντο οἱ ἰθαγενεῖς καὶ ὅτι μετὰ τὴν ἀπὸ τῶν εἰσοδημάτων τῆς νήσου ἀφαίρεσιν τῶν δαπανῶν τῆς τοπικῆς διοικήσεως τὸ ὑπόλοιπον ἔμελλε νὰ διαιρῇται εἰς ἴσα μέρη ὑπὲρ τοῦ αὐτο-

κρατορικοῦ ταμείου καὶ τῶν φυλακῶν, σχολείων, νοσοκομείων, λιμένων καὶ ὁδῶν τῆς νήσου, ὧν χάριν πράγματι οὐδὲν εἶχε δαπανηθῆ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς βενετοκρατίας, ἐπειδὴ ἡ καλόβουλος ἀπόπειρα τοῦ Βελῆ πασσᾶ περὶ κατασκευῆς ὁδοῦ ἀπὸ Ῥεθύμνου εἰς Χανία εἶχεν ἀγάγει εἰς τὴν ἀνάκλησιν αὐτοῦ τῷ 1858. Τὸ χαρτονόμισμα ἀπηγορεύθη, καὶ οἱ μισθοὶ ἔμελλον νὰ πληρόνωνται εἰς ἀργύριον, ἐπετράπη ἡ δημοσίευσις ἐφημερίδων, καὶ ἐδόθη ὑπόσχεσις ἀμνηστίας καὶ ἀφέσεως τῶν καθυστερουμένων φόρων. Οὕτω, θεωρητικῶς ἐξεταζομένη ἡ Σύμβασις τῆς Χαλέπας ἦτο ὅπωςδῆποτε τὸ ἄκρον ἄωτον τῶν ὀθωμανικῶν πρὸς τὴν Κρήτην παραχωρήσεων. Τὸ μέγα πλῆθος τῶν Χριστιανῶν ἦτο ηὔχαριστημένον πλειότερον ἢ οἱ Μωαμεθανοὶ, κατὰ δὲ τὰ ἑπτὰ ἔτη τῆς γενικῆς διοικήσεως τοῦ Φωτιάδου πασσᾶ, ὅστις εἶχεν ὑπάρξει πρότερον πρέσβυς τῆς Τουρκίας ἐν Ἀθήναις, ἦτο δ' Ἑλλήν συνδιαλλακτικῶν διαθέσεων καὶ κάτοχος διοικητικῆς ἱκανότητος, ἡ νῆσος ἔμεινεν ἀδιατάρακτος. Καὶ ἦσαν μὲν εὐδιάθετοι οἱ Χριστιανοὶ τῆς Κρήτης νὰ ἴδωσι τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν ἀποδεχομένην τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων προσφορὰν τῆς νήσου ὡς ἀντάλλαγμα τῆς Θεσσαλίας τῷ 1881, ἀλλὰ συνήνεσαν εἰς τὴν ἄρνησιν αὐτῆς χάριν τῆς μελλούσης μεγαλύνσεως τῆς ὅλης φυλῆς, ἐπειδὴ αἱ ἐξ Ἀθηνῶν συμβουλαὶ εἶχον μεγάλην βαρύτητα ἐν Κρήτῃ.

Τὸ δὲ σπουδαιότατον τῶν δημιουργημάτων τῆς βερολινείου συνθήκης, ἡ ἴδρυσις τῆς ἡγεμονίας τῆς Βουλγαρίας, ἀνετέθη εἰς τὴν Ῥωσίαν, διαρκοῦντος τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ χρόνου τοῦ παρελθόντος μέχρις οὗ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἐκλογὴ ἡγεμόνος. Ὁ Ῥώσος ἐπίτροπος, πρίγκιψ Ντοντουκῶφ-Κορσακῶφ, ἦτο πλούσιος ἀνὴρ, ἔχων ἀνοικτὸν τὸν οἶκον, καὶ ἦτο καθ' ἑαυτὸν δημοφιλὴς, ἀλλὰ διώκει τὴν χώραν ὡς ῥωσικὴν ἐπαρχίαν. Ἀπασαὶ αἱ κυριώταται θέσεις ἦσαν πεπληρωμέναι ὑπὸ τῶν Ῥώσων «ἐλευθερωτῶν», ὀλιγωρουμένου τοῦ γεγονότος, ὅτι οἱ Βούλγαροι χωρικοὶ εἶνε ἐξαιρέτως φιλύποπτοι πρὸς τοὺς ξένους. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν, ἐπειδὴ αἱ ἀναμνήσεις τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας ἦσαν ἀκόμη πρόσφατοι, ἡ ἀναγνώρισις τῶν ὑπηρεσιῶν τῆς Ῥωσίας συνδιήλλαξε τοὺς ἐπιχωρίους πρὸς τὴν ξένην ἐκείνην κατοχὴν· ἀλλὰ πολιτικὴ εὐγνωμοσύνη εἶνε καὶ ἐν αὐτῇ τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου συνήθως βραχύβιος, καὶ, πρὶν ἢ παρέλθῃ πολὺς χρόνος, οἱ Βούλγαροι ἤρχισαν δεικνύοντες, ὅτι δὲν εἶχον παύσει ὄντες Τοῦρκοι *ζαγιαδες*, καὶ ἠδυνάτουν νὰ γείνωσι Ῥῶσοι ὑπῆκοοι. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ, ὅπως ἔτι μᾶλλον κρατύνῃ τὸ ἀξίωμα τῆς

Ῥωσίας, ὁ ἐπίτροπος αὐτῆς παρεσκεύασε σχέδιον Συντάγματος, λίαν δημοκρατικοῦ ἅμα καὶ λίαν συντηρητικοῦ, ἐπινοηθέντος οὕτως, ὥστε ὁ ἡγεμὼν νὰ δύναται νὰ ἐξουδετερόνηται ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ ὁ λαὸς ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος, ἐν ᾧ ἡ πραγματικὴ δύναμις ἔμελλε νὰ ἐξακολουθήσῃ μένουσα παρὰ τῷ τσάρῳ· ἀλλ' ἀτυχῶς αἱ ἐπὶ χάρτου διατάξεις οὐδέποτε παράγουσιν ἐν τῇ πράξει τἀποτελέσματα εἰς ἃ ἀποσκοποῦσι. Καὶ δὴ οὐδέποτ' ἐπῆλθεν εἰς τὸν νοῦν τοῦ πονηροῦ ἐκείνου κατασκευαστοῦ τοῦ βουλγαρικοῦ χάρτου, ὅτι δὲν εἶχε προΐδει τὴν ἐνδεχομένην καὶ πράγματι ἐπελθοῦσαν περίπτωσιν ἐνώσεως τοῦ ἡγεμόνος καὶ τοῦ λαοῦ ἐναντίον τῶν ἰδίων «ἐλευθερωτῶν». Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἡ Βουλγαρία, χώρα χωρικῶν οὐδὲ τὴν μικροτάτην ἐχόντων πεῖραν κοινοβουλευτικῶν θεσμῶν, ἐπροικίσθη αἴφνης διὰ βουλῆς, τῆς κοινῶς καλουμένης *Σοβράνιε*, ἐκλεγομένης διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας, διὰ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως ἐλευθέρας καὶ ὑποχρεωτικῆς, δι' ἴσων ἐκλογικῶν διαμερισμάτων, διὰ πληρωμῆς τῶν βουλευτῶν καὶ δι' ἐλευθεροτυπίας. Κατ' ἀντίθεσιν δὲ πρὸς τὰς δημοκρατικὰς ταύτας διατάξεις οἱ ὑπουργοὶ ἀπέβησαν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς βουλῆς καὶ πλάσματα τοῦ ἡγεμόνος, εἰς ὃν ἐδόθη πρὸς τούτοις τὸ δικαίωμα τοῦ διαλύειν τὴν *Σοβράνιε* κατὰ βούλησιν. Δὲν καθιδρύθη δὲ δευτέρα βουλὴ, οὐδὲ θὰ ἦτο εὐκόλος ἡ ἐγκατάστασις αὐτῆς ἐν χώρᾳ στερουμένην ἀριστοκρατίας, ἄνευ μεγάλων περιουσιῶν καὶ ἄνευ τάξεως εὐπόρου ἢ ἐχούσης ὑψηλὴν μόρφωσιν. Ἀλλ' ὅμως χάριν μεγάλων μεταβολῶν, οἷα ἡ ἐκλογὴ ἡγεμόνος, ὁ διορισμὸς ἀναπληρωτῶν τοῦ ἡγεμόνος ἐν περιπτώσει χηρείς τῆς ἀρχῆς, ἡ ἐπέκτασις, παραχώρησις ἢ ἀνταλλαγὴ ἐδάφους, ἡ ἀναθεώρησις τοῦ Συντάγματος, ἐκρίθη ἀναγκαία ἢ σύγκλησις ἐκτάκτου συνελεύσεως, ἥτοι μεγάλης *Σοβράνιε*. Τὸ σῶμα τοῦτο ἀποτελέσθη ἐκ τοῦ διπλοῦ ἀριθμοῦ τῶν μελῶν τῶν συνιστώντων τὴν συνήθη βουλὴν. Ἐψηφίσθη δὲ τὸ Σύνταγμα ὑπὸ συνελεύσεως προκρίτων, συγκροτηθείσης οὐχὶ ἐν Σοφίᾳ, τῇ προσφάτως ἐκλεχθείσῃ πρωτευούσῃ, ἀλλ' ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πόλει τῶν τσάρων, τῷ Τυρνόβῳ, τῇ 16 Ἀπριλίου 1879. Τὴν δ' ὑστεραίαν ἐξελέχθη ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας ὁ πρίγκιψ Βαττεμβέργης Ἀλέξανδρος, υἱὸς τοῦ πρίγκιπος τῆς Ἑσσης Ἀλεξάνδρου καὶ ἀνεψιὸς τοῦ τσάρου, καὶ μετὰ δύο μῆνας μετέβη εἰς τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ καὶ ὥμοσε πίστιν εἰς τὸ Σύνταγμα ἐν Τυρνόβῳ.

Ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος εἶχε κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ ἡλικίαν μόνον εἴκοσι καὶ δύο ἐτῶν, ἀλλ' εἶχεν ἤδη ὑπηρετήσει ἐν τῇ

θετῇ πατρίδι. Καὶ δὴ εἶχε συμμετάσχει τοῦ ῥωσοτουρκικοῦ πολέμου, εἶχε διαβῇ τὸν Δούναβιν ἐν Σβιστόβφ καὶ τὸν Αἶμον μετὰ τοῦ Γούρκου· εἶχεν ἀγωνισθῇ ἐν Νέα Ζαγορᾷ καὶ παραστῇ ἐν ταῖς πρὸ τῆς Πλεύνας τάφροις, ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ ὑπηρετεῖ ὡς Πρῶστος ἀνθυπολοχαγὸς ἐν τῷ Πότσδαμ. Ἀλλὰ, καίτοι ἡ στρατιωτικὴ αὐτοῦ πείρα καὶ οἱ ἀρρενωποὶ καὶ ἀρῆιοι αὐτοῦ

Ἀλέξανδρος Α΄ ἡγεμὼν Βουλγαρίας.

τρόποι εὐηρμόστουν εἰς μέρος τῶν καθηκόντων αὐτοῦ, ἡ τελεία παρ' αὐτῷ στέρσις πολιτικῆς τε ἀγωγῆς καὶ διπλωματικῆς δεξιότητος ἦτο σπουδαῖον κάλυμμα πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν λοιπῶν αὐτοῦ χρεῶν. Ἦτο ἰσχυρογνώμων, πολύλογος καὶ εὐεπίφορος εἰς τὸ ἐρῖζειν πρὸς τοὺς συμβούλους αὐτοῦ, καὶ εἶχε τὸ μέγα μειονέκτημα, ὅτι ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ἠναγκάζετο νὰ ἐμπιστεύηται εἰς διερμηνεῖς ἐν ταῖς μετ' αὐτῶν συνδιαλέξεσι. Ξένος ὢν πρὸς τὴν σχολιὰν πολιτικὴν κατάστασιν χώρας ἀνατολικῆς προσφάτως χειραφετηθείσης, ἐν ἣ, ὡς εἶδος, προεῖχον

πολλαχῶς τὰ προσωπικὰ ζητήματα, ἦτο βέβαιον, ὅτι ἔμελλε νὰ σφάλληται ὡς βουλευφόρος, καίπερ ὦν ἄλλως κρατερός αἰχμητής.

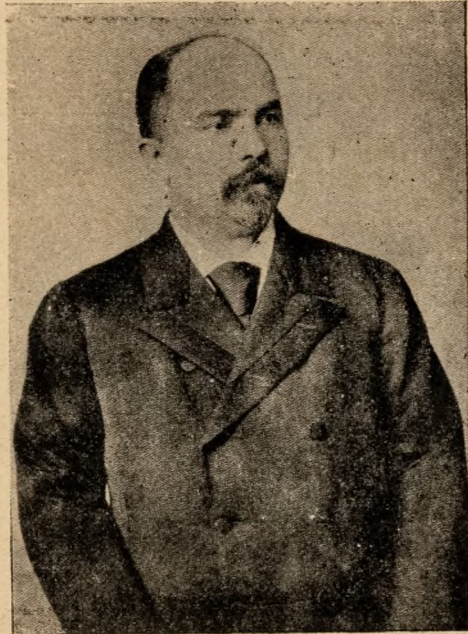
Κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ὁ ἡγεμὼν, ὅστις εἶχεν ἀναλάβει αὐτὴν ὡς κλητὸς τῆς Ῥωσίας, ἔκλινεν, ὡς εἰκὸς, πρὸς τὴν ῥωσόφιλον ἢ συντηρητικὴν φατρίαν, καίτοι εἶχον τὴν πλειονοψηφίαν οἱ ἐθνόφρονες ἢ φιλελεύθεροι. Βλέπων δ' ἀδύνατον τὴν συνεργασίαν αὐτοῦ μετὰ τῆς βουλῆς, ἐξέδωκε τῷ 1881 αἰφνης προκήρυξιν ἀγγέλλουσαν τὴν παραίτησιν αὐτοῦ, ἂν δὲν παρείχeto εἰς αὐτὸν ἀνεύθυνος ἐξουσία ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη, καὶ διώρισε τὸν Ῥῶσον στρατηγὸν Eginroth πρόεδρον τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως. Παρασκευαστὴ δὲ συνέλευσις, συγκροτηθεῖσα ἐν Σβιστόβφ ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν ἀμέσου ἀναχωρήσεως τοῦ ἡγεμόνος ἐπὶ ἀτμοπλοίου, ὅπερ ἦτο ἔτοιμον ἐν τῷ Δουνάβει, παρεχώρησε τὰ αἰτήματ' αὐτοῦ· τὸ πραξικόπημα εἶχεν ἐπιτύχει, καὶ κατὰ πάντα τὰ φαινόμενα ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο δεσπότης τῆς χώρας. Ἀλλ' ὅπισθεν τῆς καινουργοῦς βουλγαρικῆς ἀρχῆς κρυπτομένη δύναμις ἦτο ἡ Ῥωσία· δύο νέοι Ῥῶσοι στρατηγοὶ, ὁ Σομπόλεφ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Κάουλμπαρς, ἔφθασαν ἐκ Πετροπόλεως, ὅπως ἀναλάβωσι τὰς θέσεις πρωθυπουργοῦ καὶ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν, καὶ οἱ ἀντιπροσωπευτικοὶ δεσμοὶ περιορισθῆσαν εἰς μικρὰν βουλὴν, ἥτις μόνην λειτουργίαν εἶχε τὴν ψήφισιν τοῦ προϋπολογισμοῦ. Ἀλλ' ὁ τε ἡγεμὼν καὶ ὁ λαὸς αὐτοῦ ἠσθάνθησαν βαρέως μετ' οὐ πολὺ τὴν ἀνεπιφύλακτον συμπεριφορὰν καὶ τοὺς δεσποτικoὺς τρόπους τῶν Ῥώσων στρατηγῶν, οἵτινες ἐφέροντο πρὸς τοὺς ἐλειθέρους Βουλγάρους ὡς πρὸς Ἀσιάτας καὶ ἐβδελύσσοντο τὸν κυρίαρχον αὐτῶν, ἅτε ὄντα Γερμανόν. Κατ' ἀκολουθίαν τῷ 1883 ἐπανέφερε τὴν ἰσχὺν τοῦ Συντάγματος τοῦ Τυρνόβου, καὶ οἱ δύο Ῥῶσοι ὑπουργοὶ ἀπεχώρησαν εἰς τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν χώραν. Ἀπὸ τῆς ὥρας δ' ἐκείνης ἤρχισεν ἡ Ῥωσία σκευωροῦσα ἐναντίον τοῦ ὑπεράγαν ἀνεξαρτήτου ἡγεμόνος, ὅστις ἀντημείφθη διὰ τῆς ἀφοσιώσεως τοῦ τέως ἀδιαφοροῦντος πρὸς αὐτὸν βουλγαρικοῦ λαοῦ ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῆς ῥωσικῆς προστασίας.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἡ διεθνὴς ἐπιτροπεία συνέταξε τὸν ὀργανικὸν χάρτην τῆς Ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας, καὶ τῷ 1879 ὁ Ἀλέξανδρος Βογορίδης, υἱὸς τοῦ Ῥωμυλιώτου ὅστις εἶχε χρηματίσει πρῶτος ἡγεμὼν τῆς Σάμου καὶ αὐτὸς εἶχεν ὑπηρετήσῃ τὴν τουρκικὴν κυβερνήσιν, διωρίσθη πρῶτος γενικὸς διοικητής. Οὕτως ὁ Ἀλέκος πασσᾶς, καθ' ἃ ἐκαλεῖτο ἐν τῇ τουρκικῇ ὑπηρεσίᾳ, ἀντεπροσώπενεν

ἐν ἑαυτῷ τὰ τρία ἔθνη τῆς ἐπαρχίας, τοὺς Βουλγάρους, τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Ἑλλήνας, ὧν ἅπασαι αἱ γλῶσσαι ἀνεγνωρίσθησαν ὡς ἐπίσημοι. Ὑπῆρξε δὲ τὸ Σύνταγμα τῆς Ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας συντηρητικώτερον τοῦ τῆς γείτονος ἡγεμονίας. Ἡ τοπικὴ συνέλευσις συνίστατο ἐκ πεντήκοντα καὶ ἑξ μελῶν, ὧν τριάκοντα καὶ ἑξ ἐξελέγοντο ἐπὶ τῇ βάσει ἰδιοκτησίας ἢ προνομιακῆς θέσεως ἕνεκα τῆς παιδείας αὐτῶν, τὰ δὲ λοιπὰ διωρίζοντο ἢ μετεῖχον τῆς συνελεύσεως αὐτεπαγγέλως. Ἡ πολιτικὴ ἀπεκλείετο ἐκ τῶν διασκέψεων τῆς συνελεύσεως ταύτης, ἣτις ἡσχολεῖτο μόνον περὶ ζητήματα οἰκονομικὰ καὶ διοικητικά. Τὸ «σύστημα τῆς λαφυραγωγίας» τῶν δημοσίων θέσεων, ὅπερ κατήντησε νὰ εἶνε ἡ πληγὴ τῶν βαλκανικῶν κρατῶν, ἀπεφεύχθη διὰ μονίμου πολιτικῆς ὑπηρεσίας, καὶ αἱ κυριώταται θέσεις ἐπληροῦντο δι' εὐπόρων ἐπιχωρίων καλῆς οἰκογενείας. Ἐξ *διευθυνται* διεξήγον τὰ τῆς διοικήσεως, ὧν ὁ ἀρχηγός, ὁ γενικὸς γραμματεὺς Γαβριήλ Χρίστιοβιτς, ἦτο, καθ' ὃ ὁ γενικὸς διοικητὴς, ἔμπειρος Ῥωμυλιώτης, προϋπηρετήσας καὶ αὐτὸς ἐν Σάμφ. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, τὰ κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ῥωμυλίαν ἔβαινον καλλίτερον ἢ τὰ κατὰ τὴν ἡγεμονίαν. Ἡ πεδιάς τῆς Θράκης εἶνε φυσικῶς τὸ πλουσιώτατον μέρος τῶν δύο Βουλγαριῶν, καὶ ἡ ἔλλειψις πολιτικοῦ ἀναθρασμοῦ εἶνε ἡ μεγίστη τῶν εὐλογιῶν, ὧν δύναται νὰπολαύσῃ οἰονδήποτε βαλκανικὸν κράτος. Μόνον ἐν τῇ ὀρεινῇ Ῥοδόπῃ, ὅπου τυχοδιώκτης τοῦτο μὲν Ἄγγλος, τοῦτο δὲ Πολωνός, ὀνομαζόμενος Saint-Clair, ἰδιοκτῆτης κυνηγετικοῦ διαμερίσματος πλησίον τῆς παραλίας τοῦ Εὐξείνου, εἶχε χαιρετισθῇ ὡς «σωτὴρ» ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν ἐπαναστατῶν κατὰ τὸ πέρασ τοῦ πολέμου, εἴκοσι καὶ δύο κοινότητες ἐκ δεκαεννέα χιλιάδων Μουσουλμάνων Βουλγάρων ἀπετέλεσαν τὴν καλουμένην «Δημοκρατίαν τῶν Πομάκων» οἵτινες ἦσαν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τε τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας, εἰς ἣν εἶχεν ἐπιδικάσει αὐτοὺς ἡ συνθήκη τοῦ Βερολίνου. Εἰς δὲ τῶν πρωταιτίων τῶν σφαγῶν τοῦ 1876 διετηρήθη ὡς ἀρχηγός τοῦ στίφους ἐκείνου φανατικῶν ληστῶν, ἕως τῷ 1883 ἡ Πύλη, ἀμεριμνοῦσα περὶ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου, προσήρτησε τὴν «δημοκρατίαν» ἐκείνην διὰ τῆς εὐθηνῆς ἐπινοίας τῆς ἀπονομῆς παρασήμεων καὶ στολῶν ἀξιωματικῶν εἰς τοὺς ἡγέτας τῶν «δημοκρατικῶν».

Παρὰ δὲ τὴν εὐημερίαν τῆς Ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας διετήρησαν τὸ πάτριον ἔθνικόν φρόνημα οἱ Βούλγαροι τοῦ Σλίβεν, τῆς βιομη-

χανικῆς ἐκείνης πόλεως, ἥτις ἐθεώρει τὴν πρωτεύουσαν ὡς κοσμοπολιτικὴν, καὶ, ὅτ' ἔληξεν ἡ πενταετὴς προθεσμία τῆς ἀρχῆς τοῦ γενικοῦ διοικητοῦ, ἀνεφάνη ἐνωτικὴ φαιρία, συνηγοροῦσα ὑπὲρ τοῦ διορισμοῦ τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου ὡς διαδόχου τοῦ Ἀλέκου πασσᾶ. Ἀλλὰ πρὸς ὥραν ἠττήθησαν οἱ ἐνωτικοί, καὶ διωρίσθη ὁ ῥωσόφιλος Χρίστιοβιτς ὑπὸ τὸ ὄνομα Γαβριήλ πασσᾶ. Ἀλλ' ἡ ὑπὸ τῆς Πύλης ἀκράτητος ἐξάσκησις τοῦ δικαιώματος ἀπαγορεύσεως τῶν ἀποφάσεων τῆς βουλῆς τῆς Ῥωμυλίας καὶ ἡ ἐπιθυμία ἐνιαίας βουλγαρικῆς νομοθεσίας ἐπηύξησαν τὴν ἐπιθυμίαν πολιτικῆς ἐνώσεως. Διὰ μυστικῆς συνελύσεως ὠρίσθη ἡ κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1885 ἔκρηξις τῆς παρασκευαζομένης ἐπαναστάσεως, καὶ τὴν πρωίαν τῆς 6 τοῦ μηνὸς ἐκείνου οἱ ταγματάρχαι Νικολαΐεφ, Φιλῶφ καὶ Μουτκούρωφ περιστοιχίσαν τὸ ἐν Φιλιππουπόλει διοικητήριον τοῦ πασσᾶ, ἐν ᾧ συγχρόνως ὁ Στογιάνωφ, ὁ ἡγέτης τοῦ ἐνωτικοῦ κινήματος, εἰσῆλθεν εἰς τὸ δωμάτιον αὐτοῦ καὶ ἀνεκοίνωσεν εἰς αὐτὸν, ὅτι ἦτο

Σταμπούλωφ.

αἰχμάλωτος. Ὁ γηραιὸς γενικὸς διοικητὴς ὑπεχώρησεν εἰς τὴν ἀνωτέραν βίαν, περιήχθη δὲ ἀνὰ τὴν πόλιν ἐν χλευαστικῷ θριάμβῳ μετὰ βουλγαρίδος διδασκαλίσεως, κρατούσης γυμνὸν ξίφος παρὰ τὸ πλευρὸν αὐτοῦ, καὶ ἔπειτα ἀπεστάλη εἰς τὴν Σοφίαν, ἐκεῖθεν δ' εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οὐδὲ μία σταγὼν αἵματος ἐκηλίδωσε τὴν ἐπανάστασιν· ἡ ἔνωσις τῶν δύο Βουλγαριῶν ὑπὸ τὸν Ἀλεξάνδρον προεκηρύχθη, καὶ προσωρινὴ κυβέρνησις, ἥς πρόεδρος ὑπῆρξεν ὁ διδάκτωρ Στράνσκις, ἐσχηματίσθη μέχρι τῆς ἀποφάσεως αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἡγεμὼν εἶχε μὲν προειδοποιηθῆ περὶ τῶν σχεδίων τῶν συνωμοτῶν,

ἀλλ' ἐδίσταζε τὸ κατ' ἀρχὰς νὰ προκαλέσῃ τὴν Τουρκίαν καὶ τὰς δυνάμεις διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῆς προτάσεως αὐτῶν. Ἀλλ' ὁ Σταμπούλωφ, ὅστις ἦτο τότε πρόεδρος τῆς βουλῆς, ἀνεκοίνωσεν εἰς αὐτὸν ῥητῶς, ὅτι, ἂν δὲν προεχώρῃ εἰς τὴν Φιλιππούπολιν, ὧφειλε νάπο-
 συρθῇ εἰς Δαρμστάττην, ἐπειδὴ ἡ κοινὴ γνώμη τῶν Βουλγάρων ἐπε-
 θύμει τὴν ἔνωσιν, καὶ ἔμελλον νὰ ἐγκαταλίπωσιν ἡγεμόνα, ὅστις
 δὲν εἶχε τὸ ἠθικὸν θάρρος νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἐθνικὴν θέλησιν. Ἐπὶ
 τούτοις δ' ὁ Ἀλέξανδρος διέταξεν ἐπιστράτευσιν, καὶ τῇ 9 Σεπτεμ-

Ἀλέξανδρος Γ' αὐτοκράτωρ Ῥωσίας.

βρίου εἰσῆλθεν εἰς τὴν Φιλιππούπολιν. Πάραυτα δὲ ἡ *Σοβράνε* ἐπεκύρωσε τὴν ἔνωσιν καὶ ἐψήφισεν ἕκτακτον πίστωσιν χάριν ἀμύνης αὐτῆς.

Πρὸς γενικὴν δ' ἔκ-
 πληξιν ὁ σουλτᾶνος ἠρέ-
 σθη εἰς διαμαρτυρίας καὶ
 ἀπλῶς ἀμυντικᾶς παρα-
 σκευάς, διστάζων μεταξὺ
 τοῦ φόβου περιπλοκῶν ἐν
 Ἀλβανίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ
 καὶ τῆς μερίμνης μὴ προς-
 βάλλῃ τοὺς Μωαμεθανούς.
 Αἱ δὲ δυνάμεις, ἰδίως δὲ
 ἡ Ῥωσία, προσεποιήθη-
 σαν μὲν, ὅτι ἐσκανδαλί-
 σθησαν ἐπὶ τῇ οὕτω θρα-

σεῖα παραβάσει τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου, ἀλλ' ἡ Ἀγγλία, ὅπου ὁ Σώλσβαρν, εὐρισκόμενος τότε ἐν τῇ ἀρχῇ, ἦτο πεπεισμένος, ὅτι τὸ κίνημα ἦτο ἐθνικὸν καὶ ἀντιρωσικόν, ἐπέμεινεν, ὅπως ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ ἐπιθυμία τῶν κατοίκων τῆς Ῥωμυλίας. Μία τῶν πρώτων πράξεων τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ λαοῦ τῆς Φιλιππουπόλεως ὑπῆρξε τὸ νὰ ζητηθῇ ἡ βοήθεια τῆς Ἀγγλίας καὶ γεῖνη ἔκκλησις εἰς τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα τῶν Ἀγγλων, καὶ οἱ πρόξενοι τῆς Μεγάλης Βρετανίας διετάχθησαν νὰναγνωρίσωσι τὴν προσωρινὴν ἐκείνην κυ-
 βέρνησιν ὡς ἀρχὴν πράγματι ὑφισταμένην. Ὁ δὲ τσάρος Ἀλέξανδρος Γ' κατελήφθη ὑπὸ τοιαύτης ἀγανακτήσεως ἐπὶ τῇ θρασυτητι τοῦ ἑξα-

δέλφον, ὥστε διέγραψε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκ τοῦ καταλόγου τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ, καὶ ἀνεκάλεσεν ἐκ τῆς Βουλγαρίας ἅπαντας τοὺς Ῥώσους ἀξιωματικούς. Ἔτι δὲ βιαιοτέρα ὑπῆρξεν ἡ ἐναντίωσις τῶν δύο ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου ἀντιπάλων τῆς Βουλγαρίας, τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Σερβίας. Ἀμφοτέρω τὰ κράτη ταῦτα ἠξίωσαν ἑδαφικὰ ἀνταλλάγματα τῆς μεγεθύνσεως τῆς βουλγαρικῆς ἡγεμονίας, καὶ οἱ Κρήτες ἐκήρυξαν καὶ πάλιν τὴν ἑνωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Σερβία ἐζήτησε νὰ λάβῃ τὰ πρότερα *σαντζάκια* τοῦ Βιδινίου καὶ τῆς Σοφίας μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἰσκέρ· τρία δὲ μέλη τοῦ ὑπουργείου Δηλιγιάννη συνηγόρησαν περὶ ἀμέσου ναυτικῆς δράσεως ἐν Κρήτῃ καὶ τῆς ἐν Ἡπείρῳ καταλήψεως τῶν συνόρων τῶν προταθέντων κατὰ τὴν συνδιάσκεψιν τοῦ Βερολίνου. Ἀλλ' ἡ ἐνέργεια αὐτῶν δὲν ἐπεδοκιμάσθη, καὶ, καθ' ὃν χρόνον ἡ Ἑλλάς ἡσχολεῖτο περὶ τὰς παρασκευάς, συνῆλθεν ἐν Κωνσταντινουπόλει συνδιάσκεψις τῶν πρεσβευτῶν τῶν δυνάμεων, ὅπως λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὸ ζήτημα τῆς Ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας. Ὁ Σώλσβαρν, ἀντικρυσ ἀντιτασσόμενος εἰς τὴν διαγωγὴν τὴν ἐπιδειχθεῖσαν μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Ἀγίου Στεφάνου, ὑπεστήριξε σθεναρῶς τὴν ἑνωσιν, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ Βουλγαρία δὲν ἦτο, καθ' ἃ εἶχεν ὑπάρξει τῷ 1878, ἀπλῶς σκοπιὰ τῆς Ῥωσίας. Αἱ δὲ ὁδηγίαι αἱ δοθεῖσαι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν σιρ Γουλιέλμον Οὐάιτ, ὅστις ἀντεπρωσώπευε τὴν Ἀγγλίαν ἐν τῇ συνδιασκέψει, ἦσαν τοιαῦται, ὥστ' ἔπεισαν τὸν σουλτάνον νὰ ποσθῇ πάσης στρατιωτικῆς ἐπεμβάσεως, νὰ ἐξασφαλίσῃ, εἰ δυνατόν, τὸν διορισμὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου ὡς γενικοῦ διοικητοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας ἐφ' ὅρου ζωῆς καὶ νάντιστῇ εἰς πᾶσαν πρότασιν περὶ καταλύσεως αὐτοῦ. Τὸ δὲ γεγονός, ὅτι ὁ ἡγεμὼν κατήγετο ἐκ τοῦ οἴκου τῆς Βαττεμβέργης, ἐξησφάλιζεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν συμπάθειαν τῆς βασιλίσσης Βικτωρίας.

Ὁ δὲ μόνος σοβαρὸς κίνδυνος προήρχετο ἐκ τῆς Σερβίας. Καὶ δὴ τῇ 22 Φεβρουαρίου 1882 ὁ ἡγεμὼν Μιλᾶνος, ὅπως δείξῃ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἰδίου ἀξιώματος, εἶχεν ἀνακηρυχθῇ βασιλεὺς, καὶ ἡ Σερβία ὑψώθη εἰς βασιλείον. Ἀλλ' ἡ λάμψις τῆς προσωνομίας ταύτης δὲν κατέστησε τὸν Μιλᾶνον δημοφιλῆ. Ἐν μὲν αὐτῇ τῇ μητροπολιτικῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Βελιγραδίου ἐγένεεν ἀπόπειρα κατὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ, οἱ δὲ χωρικοὶ αὐτοῦ ὑπήκοοι ἐξηγέρθησαν εἰς ἀποστασίαν ἐναντίον τῶν δεσποτικῶν μέτρων τοῦ «σιδηροῦ ὑπουργοῦ» αὐτοῦ Χρίστιτς, ἐν ᾧ ἄφ' ἑτέρου ὁ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Καραγεώργεβιτς μνηστὴρ τοῦ θρόνου εἶχεν ἀποβῇ ἀπειλητικώτερος, ἅτε νυμφευθεὶς θυγατέρα τοῦ

ἡγεμόνος τοῦ Μαυροβουνίου Νικολάου. Διὸ δυναστικοὶ λόγοι ἐπέβαλον μεγαλόφρονα ἐξωτερικὴν πολιτικὴν ὡς τὸ ἄριστον μέσον πρὸς ἔξαρσιν τῆς γοητείας καὶ αὐξησιν τῆς δημοτικότητος τοῦ οἴκου τῶν Ὁθρενόβιτς. Οὐδ' ἔλειπον ἄλλοι λόγοι συγκρούσεως. Οἱ μὲν Βούλγαροι ὥρέγοντο νὰ καταλάβωσι τὸ Πιρὸτ, οἱ δὲ Σέρβοι ἐπεθύμουν νὰ γείνωσι κύριοι τοῦ Βιδινίου, καὶ ὁ ποταμὸς Τιμόκ διὰ μετατροπῆς τοῦ ρεύματος αὐτοῦ εἶχε δημιουργήσει δυσεπίλυτον συνοριακὸν ζήτημα μεταξὺ τῶν ἀμοιβαίως ἀντιζήλων γειτόνων. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ δασμολογικαὶ ἀντεγκλήσεις παρῴξυναν τὰς μεταξὺ Σέρβων καὶ Βουλγάρων σχέσεις οὕτως, ὥστε τὸ ἄγγελμα τῆς ἐν Φιλιππουπόλει ἐπαναστάσεως εὔρε τὸν τε βασιλέα Μιλᾶνον καὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ προδιατεθειμένους ὑπὲρ κηρύξεως πολέμου. Ἡ Σερβία, εὐρισκομένη οἰκονομικῶς ἐν ἀπογνώσει, ἐπειδὴ εἶχε δαπανήσει πολλὰ χάριν τῶν σιδηροδρόμων τῆς χώρας, δὲν εἶχε νὰ χάσῃ πολλά· καθ' ἃ ἐξεφράσθη ὁ Γκαρασάνιν δι' ἐκφραστικῆς σερβικῆς παροιμίας «ὁ γυμνὸς ἄνθρωπος θέλει νὰ κάμῃ μέγα πῆδημα». Ἀπαντα τὰ κόμματα ἦσαν ὁμόφωνα ὑπὲρ τοῦ πολέμου, καὶ ὁ κληρὸς ἐξῆπτε τοὺς χωρικοὺς. Τὸ ἀποτέλεσμα δὲ πάντων τούτων ὑπῆρξε τελειῶς ἀπροςδόκητον. Ὅτε τῇ 2 Νοεμβρίου ἡ Σερβία κατήρξατο τῶν ἐχθροπραξιῶν, πάντες ἐπίστευον, ὅτι ὁ «βασιλεὺς τῆς Σερβίας καὶ τῆς Μακεδονίας», καθ' ἃ ὁ ὄχλος τοῦ Βελιγραδίου ἐπωνόμαζε τὸν Μιλᾶνον, ἔμελλε νὰ εἰσέλθῃ θριαμβευτικῶς εἰς Σοφίαν. Τὰ δὲ φαινόμενα ἦγον εἰς τοιοῦτον συμπέρασμα, ἐπειδὴ ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς εἶχε στερηθῇ τῶν ἐκπαιδευόντων αὐτὸν Ῥώσων, ὧν τὰς θέσεις εἶχον καταλάβει ἐν σπουδῇ νεαροὶ ἀξιωματικοί, ἐν ᾧ οἱ Σέρβοι εἶχον τὴν πείραν δύο ἐκστρατειῶν. Ἀλλ' οἱ Βούλγαροι ἐξεκαίοντο ὑπὸ ζήλου ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Μωαμεθανοὶ τῆς ἡγεμονίας ἠνώθησαν παρὰ τὸ πλευρὸν ἡγέτου, ὅστις εἶχεν ἐπιδείξει ἐπιείκειαν πρὸς αὐτούς· νεοσύλληκτοι ἐκ Μακεδονίας διέβησαν τὰ σύνορα, καὶ τὸ κύριον σῶμα τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ, ὅτε τῇ 4 Νοεμβρίου ἐπλησίασεν εἰς τὸ γραφικὸν χωρίον Σλιβνίτσαν, κείμενον κατὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν Σοφίαν, εὔρε τὸν ἡγεμόνα Ἀλέξανδρον ἀντιμετωπίζοντα αὐτὸ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐν σπουδῇ συλληχθεισῶν δυνάμεων αὐτοῦ.

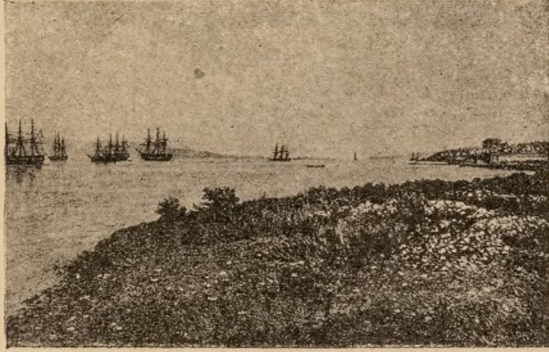
Ἡ μάχη τῆς Σλιβνίτσας, ἥτις διήρκεσε τὰς τρεῖς ἐπομένους ἡμέρας, ὑπῆρξε τὸ βάπτισμα τοῦ πυρὸς τῆς βουλγαρικῆς ἡγεμονίας. Τὴν πρώτην τῆς μάχης νύκτα αἱ ἀγύμναστοι τάξεις τῶν Βουλγάρων

ἦσαν ἀκόμη ἀμφίρροποι· ἀλλ' ὅτε ἤρχισεν ἡ μάχη, τὸ λαμπρὸν παράδειγμα τοῦ ἡγεμόνος ἐνέπνευσεν εἰς αὐτοὺς εὐστάθειαν. Ἡ κρίσιμος δὲ ὥρα παρέστη τὴν τρίτην ἡμέραν, ὅτε ἡ φήμη πορείας τῶν Σέρβων ἐναντίον τῆς πρωτευούσης ἀπὸ νότου προεκάλεσε πανικὸν ἐν Σοφίᾳ καὶ ὁ ἡγεμὼν ἠναγκάσθη νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς ὑπὸ τρόμου καταληφθέντας πολίτας διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ παρουσίας. Ὁ διαδοθεὶς κίνδυνος ἀπεδείχθη, ὅτι ἦτο ψευδής· οἱ Σέρβοι ἠττήθησαν ἐν Σλιβνίτσα· ἡ ὑπ' αὐτῶν πολιορκία τοῦ Βιδινίου ἀπέβη ἄκαρπος, ὁ βασιλεὺς Μιλᾶνος ἐξήτησε μάτην ἀνακωχὴν, καὶ οἱ Βούλγαροι μετὰ διήμερον μάχην ἐν Πιρὸτ κατέλαβον τὴν ποθητὴν ταύτην πόλιν. Ἡ πρὸς τὸ Βελιγράδιον ἄγουσα ἦτο ἀνοικτὴ εἰς τοὺς ἐπιδρομεῖς, ἀλλὰ τὴν ὑστεραίαν ἐπενέβη ἡ Αὐστρία, ὅπως σώσῃ τοὺς προστατευομένους ὑπ' αὐτῆς, καὶ ὁ κόμης Khevenhüller ἐγνώρισεν εἰς τὸν ἡγεμόνα Ἀλέξανδρον, ὅτι, ἂν προεχώρῃ περαιτέρω, θὰ εὑρίσκετο πρὸ αὐτοῦ αὐστριακὸν στρατόν. Οὕτω τῇ 16 Νοεμβρίου ἐπερατώθη ὁ δεκατετραήμερος ἐκεῖνος ἀδελφοκτόνος πόλεμος, ὑπογραφείσης ἀνακωχῆς ἐν Πιρὸτ, καὶ τῇ 19 Φεβρουαρίου 1886 διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου ἐπανῆλθε τὸ πρόην καθεστῶς. Καὶ δὲν ἐκέρδησε μὲν ἡ Βουλγαρία παρὰ τῆς Σερβίας οὔτ' ἔδαφος, οὔτ' ἀργύριον, οὔτε τὸ Πιρὸτ, οὔτε χοίρους· ἀλλ' ἐνίσχυσεν ὅμως διὰ τῆς κτηθείσης δυνάμεως τὸ δικαίωμα τῆς κτήσεως τῆς Ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ εἶχε μὲν διακοπὴ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει συνδιάσκεψις, ἀλλ' ὁ Βούλγαρος ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Τσάνωφ εἶχε προβῇ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὴν Πύλιν, καὶ τῇ 24 Μαρτίου οἱ πρέσβεις, ἐπαναλαβόντες τὰς συνδιασκέψεις αὐτῶν, ἐπεκύρωσαν τὴν μεταξὺ Βουλγαρίας καὶ Τουρκίας γενομένην συμφωνίαν. Κατὰ ταύτην ἡ διοίκησις τῆς Ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας ἔμελλε « νᾶνατεθῇ εἰς τὸν ἡγεμόνα τῆς Βουλγαρίας συμφώνως πρὸς τὸ δέκατον ἑβδόμον ἄρθρον τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου » ἐφ' ὅσον ἡ ἀρχὴ τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας ἔμενεν εἰς τὰς αὐτὰς χεῖρας, τὰ δὲ τουρκικὰ χωρία ἐν τῷ διαμερίσματι τοῦ Κιρτζαλὴ καὶ ταῖς παρακειμέναις ἐν τῇ Ῥοδόπῃ οἰκήσεσι τῶν Πομάκων, οἵτινες τέως δὲν εἶχον συμπεριληφθῇ εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας, ἔμελλον νὰ διοικῶνται ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τῆς Τουρκίας κατ' ἀντικατάστασιν τοῦ δικαιώματος τῆς Πύλης τοῦ καθισταμένου διὰ τοῦ ἁρθρου δεκάτου πέμπτου τῆς βερολινείου συνθήκης, καθ' ὃ αὕτη ἐδικαιοῦτο νὰ μεριμνᾷ περὶ τῆς ἀμύνης τῶν

συνόρων τῆς Ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας διὰ τῆς ὀχυρώσεως αὐτῶν καὶ τῆς ἐν τοῖς ὀχυρώμασι τούτοις διατηρήσεως στρατοῦ· ἐπιτροπεία δὲ, διοριζομένη ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῆς Πύλης, ἔμελλε νὰ ἐξετάσῃ τὸν ὀργανικὸν χάρτην τῆς Ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἀναθεωρήσεως αὐτοῦ. Φανερὰ εἶνε ἡ διπλωματικὴ εὐφυΐα τῆς γενομένης διαρρυθμίσεως. Καὶ δὴ τὸ μὲν γράμμα τῆς βερολινείου συνθήκης διεσώζετο, ἡ ὑπὸ τῆς Τουρκίας προσάρτησις τῆς «δημοκρατίας τῶν Πομάκων» ἐνομιμοποιεῖτο, πρὸ δὲ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν Τούρκων θεωρητικῶν ἡ Ἀνατολικὴ Ῥωμυλία ἐξηκολούθει μένουσα χωριστὴ ἐπαρχία, ἡνωμένη μετὰ τῆς βουλγαρικῆς ἡγεμονίας διὰ περιορισμένης προσωπικῆς ἐνώσεως· ἀλλ' οἱ πρακτικοὶ Βούλγαροι ἐθεώρησαν αὐτὴν ὡς «νότιον Βουλγαρίαν», ἧς ἡ διοίκησις συνεχωνεύθη μετὰ τῆς διοικήσεως τῆς βορείου Βουλγαρίας καὶ ἧς οἱ ἐνενήκοντα καὶ εἰς ἀντιπρόσωποι συμπαραεκάθησαν μετὰ τῶν βορείων αὐτῶν συναδέλφων ἐν τῇ ἔθνικῃ συνελεύσει. Οὕτως ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο ἰσόβιος μὲν ἡγεμὼν ἐν Σοφίᾳ, πασσᾶς δ' ἐπὶ πενταετίαν ἐν Φιλιππουπόλει, κατέχων ἀξίωμα θίγον μὲν πως τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ἀξιοπρέπειαν, ἀλλὰ πράγματι ἐλάχιστα ἐνοχλοῦν τὸν λαὸν αὐτοῦ.

Ὁ θρίαμβος τῶν Βουλγάρων ἔτι μᾶλλον ἠΐξησε τὸν ἐν Ἑλλάδι ἐρεθισμόν. Ὁ Δηλιγιάννης εἶχεν εἰσαγάγει καὶ πάλιν τὴν καταναγκαστικὴν κυκλοφορίαν τοῦ χαρτονομίσματος τὴν καταργηθεῖσαν τῷ 1884 καὶ ἐξέδωκε «Πατριωτικὸν δάνειον» τριάκοντα ἑκατομμυρίων δραχμῶν. Δύο συλλογικαὶ ἀνακοινώσεις, ἀπευθυνθεῖσαι ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Σώλσβαρν ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἑξ δυνάμεων εἰς τὸν Ἑλληνα πρωθυπουργόν, ὧν ἡ πρώτη ἐκάλει αὐτὸν εἰς ἀφοπλισμόν, ἡ δὲ δευτέρα καθίστανεν εἰς αὐτὸν γνωστὸν, ὅτι «δὲν θὰ ἦδύνατο νὰ γείνῃ δεκτὴ ναυτικὴ ἐπίθεσις τῆς Ἑλλάδος ἐναντίον τῆς Πύλης», οὐδεμίαν ἐνεποίησαν εἰς αὐτὸν αἰσθησιν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας προεκάλεσαν φιλοπολέμους διαδηλώσεις ἐν διαφόροις ἐπαρχιακαῖς πόλεσιν. Ἡ δὲ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην εἰς τὴν ἀρχὴν ἄνοδος τοῦ Γλάδστωνος, ἔχοντος ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν τὸν λόρδον Ῥόσθερν, οὐδαμῶς μετέβαλε τὴν ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδος πολιτικὴν τοῦ Σώλσβαρν, καὶ πολεμικὰ πλοῖα τῶν δυνάμεων ἤρχισαν συγκεντρούμενα ἐν Σούδα. Ὁ Δηλιγιάννης ἐκάλεσεν εἰς τὰ ὅπλα δύο ἄλλας τάξεις τῆς ἐφεδρείας, καὶ, μανθάνων τὴν ἀπόφασιν τῆς συνδιασκέψεως, καθ' ἣν ἐπετράπη ἡ κατ' οὐσίαν ἔνωσις τῶν δύο Βουλγαριῶν, ὑπέδειξε καὶ πάλιν τὴν ἀνάγκην τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα παραχωρήσεως

τῶν συνόρων, ἅτινα εἶχεν ὑποσχεθῇ εἰς αὐτὴν ἡ συνδιάσκεψις τοῦ Βερολίνου, χάριν «ἀποκαταστάσεως τῆς ἰσορροπίας μεταξὺ τῶν διαφόρων φυλῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου». Τῇ δὲ 14 Ἀπριλίου αἱ δυνάμεις, ἐξαιρουμένης τῆς Γαλλίας, ἥτις περιορίσθη εἰς φιλικὰς συμβουλὰς, ἐκάλεσαν τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν νὰ ποστρατευθῇ. Ἐπειδὴ δ' ἡ ἀπάντησις τοῦ Δηλιγιάννη δὲν ἐθεωρήθη ἀνταποκρινομένη πρὸς τὴν γενομένην ἀπαίτησιν, τῇ 26 Ἀπριλίου αἱ πέντε δυνάμεις, ὧν οἱ πρέσβεις ἐγκατέλιπον τὰς Ἀθήνας, ἐκήρυξαν τὸν ἀποκλεισμόν τῶν ἑλληνικῶν παραλίων ἀπὸ τῆς Μαλέας μέχρι τῶν βορειοανατολικῶν συνόρων ὡς καὶ τοῦ εἰςπλου τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου. Κατὰ παράδοξον δὲ εἰρωνεῖαν τῆς τύχης ἡ γενικὴ ἀρχηγία τῆς ἔξωθεν τῆς νήσου Κέω ναυλοχούσης μοίρας ἀνετέθη εἰς τὸν δοῦκα τοῦ Ἐδιμβούργου, ὅστις πρὸ εἴκοσι καὶ τριῶν ἐτῶν ὡς πρίγκιψ Ἀλφρέδος εἶχεν ἐκλεχθῇ βασιλεὺς τῆς

Ὁ ὅρμος τῆς Σούδας.

χώρας, εἰς ἣς τὸν ἀποκλεισμόν προέβαινε τότε. Ἐπὶ δὲ τῇ ἐνάρξει τοῦ ἀποκλεισμοῦ τούτου παρητήθη ὁ Δηλιγιάννης, καὶ μετὰ βραχύδιον ὑπηρεσιακὸν ὑπουργεῖον ὑπὸ τὸν Δημήτριον Βάλβην ἀνῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὴν ἀρχὴν ὁ Τρικούπης. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ εἶχον συμβῇ ἀψιμαχίαι παρὰ τὰ σύνορα, ὅπου ἴσταντο ἀντιμέτωποι ἀλλήλων αἱ δύο στρατιαί, ἀλλὰ συμφωνήθη ἀνακωχῇ, καὶ τὸ νέον ὑπουργεῖον ἐξέδωκε διάταγμα ἀφοπλισμοῦ· ἐπὶ τούτοις δὲ ἦρθη ὁ ἀποκλεισμός τῇ 26 Μαΐου. Αἱ δὲ στρατιωτικαὶ παρασκευαὶ τῆς μακρᾶς ταύτης κρίσεως ἐστοίχισαν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἑλλειμμα, ἀνερχόμενον εἰς ἐνενήκοντα καὶ πέντε ἑκατομμύρια δραχμῶν, καὶ τὴν εἰσαγωγὴν ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας, ἥτις ἔμελλε νὰ διατηρηθῇ ἔφ' ἱκανὰ ἔτη, ἐν ᾧ ἀφ' ἐτέρου ἡλαττώθη προσωρινῶς ἡ δημοτικότης τοῦ Γλάδστωνος παρὰ τοῖς Ἑλλησιν. Ἐπηκολούθησε δὲ μακρὰ περίοδος ἡσυχίας ἐν Ἑλλάδι, ὅπου ὁ Τρικούπης, ἐγκατασταθεὶς ἐν τῇ

ἀρχῇ κατὰ τὰ ἐπόμενα τέσσαρα ἔτη, ἡλάττωσε μὲν τὸν ἀριθμὸν τῶν βουλευτῶν εἰς ἑκατὸν πεντήκοντα, ἐπεξέτεινε δὲ τὸ δίκτυον τῶν σιδηροδρόμων, ἐνίσχυσε τὸ ναυτικὸν καὶ ἔδαπάνησεν ἀφθόνως ὑπὲρ δημοσίων ἔργων.

Ὁ δὲ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος δὲν ἀπῆλause τοῦ θριάμβου ἐπὶ μακρόν. Ἐχθρὸς ἐπιβουλότερος τῆς Τουρκίας ἢ τῆς Σερβίας ἐσχεδίασε τὴν ἀνατροπὴν αὐτοῦ. Ἡ Ῥωσία δὲν εἶχε λησμονήσει τὴν θρασυτητα, μεθ' ἧς ὁ Ἀλέξανδρος εἶχεν ἐκτελέσει ὑπὲρ ἑαυτοῦ τοῦθ' ὅπερ ἐκείνη ἀπέτυχε νὰ ἐκπληρώσῃ πρὸς τὸ ἴδιον ἑαυτῆς συμφέρον ἐν τῷ Ἀγίῳ Στεφάνῳ· καὶ πρὸ αὐτῆς δὲ τῆς ἐνώσεως εἶχε ζητήσει νὰπαλλάξῃ τὴν ἡγεμονίαν κυριάρχου, οὗ δόγμα εἶχεν ὑπάρξει ἀπὸ τοῦ 1883 «Ἡ Βουλγαρία χάριν τῶν Βουλγάρων». Τὸν Μάϊον τοῦ ἔτους ἐκείνου συνωμοσία κατὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ὁργανωθείσα πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Ῥωσίας, εἶχεν ἀνακαλυφθῇ ἐν Πύργῳ τῆς Ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας, καὶ ἐν πολλαῖς δὲ ἄλλαις πόλεσιν αὐτῆς αἱ συγκεντρωτικαὶ τάσεις τῆς βουλγαρικῆς κυβερνήσεως, πανουρήσῃ ἢ μεταθετούσης ἰθαγενεῖς ἀξιωματικοὺς, ἀντικαθιστωμένους ὑπὸ Βουλγάρων ἐκ τῆς ἡγεμονίας, προκαλέσαν δυσφορίαν. Ἐν τῷ στρατῷ ὑπῆρχον δυσηρεστημένοι ἀξιωματικοί, ὧν αἱ ὑπηρεσίαι δὲν εἶχον ἀμειψθῇ προσηκόντως καὶ οἵτινες ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ἐργασθῶσιν ὑπὲρ τῶν Ῥώσων, βέβαιοι ὄντες, ὅτι θάπεδοκιμάζοντο μὲν ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας, ἀλλ' ὄντες ἀσφαλεῖς, ὅτι θάνεγνωνρίζοντο ἐν περιπτώσει ἐπιτυχίας. Ἀρχηγοὶ δὲ τούτων ἦσαν ὁ ταγματάρχης Γκρούγιεφ, πρόεδρος τῆς Στρατιωτικῆς ἀκαδημίας, καὶ ὁ λαχαγὸς Μπεντέρεφ, ὁ ἐν ἐνεργείᾳ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν. Οἱ συνωμόται, ἀνερχόμενοι περίπου εἰς ὀγδοήκοντα, ἐξέλεξαν τὴν ὥραν καθ' ἣν ἡ Σοφία ἦτο σχεδὸν γυμνὴ στρατιωτῶν ἐνεκα ταραχῆς ἐν τοῖς συνόροις τῆς Σερβίας, καὶ τὴν δευτέραν μετὰ τὸ μεσονύκτιον τῆς 9 Αὐγούστου 1886 εἰςῆλθον εἰς τὸ ἀνάκτορον τοῦ ἡγεμόνος, καὶ ἠνάγκασαν τὸν Ἀλέξανδρον, διευθύνοντες τὰ πολύστροφα αὐτῶν κατὰ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, νὰ ὑπογράψῃ παραίτησιν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς. Μετὰ δὲ τρεῖς ὥρας εἶχε φύγει μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Φραγκίσκου Ἰωσήφ εἰς τὴν μονὴν τῆς Ἐτροπόλεως καὶ τὴν ὑστεραίαν εἰς τὸν Δούναβιν, ὅπου ἐπεβιβάσθη ἐπὶ τῆς θαλαμηγοῦ αὐτοῦ· τὴν δὲ πρωίαν τῆς 11 Αὐγούστου ἀπεβιβάσθη εἰς τὸν ῥωσικὸν λιμένα Ῥένι, ὁπόθεν ἐπετράπη εἰς αὐτὸν νὰ μεταβῇ εἰς Λεμβέργην. Οὕτως ὁ πρῶτος ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας, καθ' ἣν πρὸ εἴκοσιν ἐτῶν ὁ Κούζας, ἀπῆχθη

καὶ καθηρέθη πρὶν ἢ ἡ Εὐρώπη προφθάσῃ νὰ εἴπῃ λέξιν. Παρὰ τὴν ὑπαρξιν σιδηροδρόμων καὶ τηλεγράφων τὰ βαλκανικὰ κράτη παρέχουσιν ἀκόμη καὶ τὴν σήμερον ὕλην κατάλληλον εἰς μεσαιωνινικὰς μυθοπλαστίας.

Ἀμα δὲ τῇ ὑπὸ τῶν ἀξιοματικῶν ἐπιτυχεῖ ἐκτελέσει τοῦ εἰς αὐτοὺς ἐπιβάλλοντος μέρους τῆς συνωμοσίας ἐνεφανίσθησαν οἱ πολιτικοὶ συνωμόται ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Δράγαν Τσάγκωφ, ὅστις εἶχεν ὑπάρξει πρότερον ἔμπορος, ἐφημεριδογράφος, διδάσκαλος, Τοῦρκος ὑπάλληλος καὶ Βούλγαρος πρωθυπουργὸς, οὐδέποτε δ' εἶχε λησμονήσει, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε ποτε παύσει αὐτὸν καὶ φυλακίσει ὥς στασιαστήν. Ἐν προτέροις χρόνοις ὑπάρξας συνήγορος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνώσεως μετὰ τῆς Ῥώμης, ἔπειτα δὲ φιλελεύθερος, πλὴν ἄλλ' ὁπαδὸς τῆς Ῥωσίας, συνεκάλεσε συνέλευσιν νεανίσκων, ἀέργων, γυναικῶν καὶ ἐξ ἐπαγγέλματος πολιτικῶν, τοῦ μεγάλου πλήθους ὄντος ἀδιαφόρου, καὶ κατήγγειλε τὸν πρῶτον ἡγεμόνα ὥς «Γερμανὸν ξένον, ὅστις εἶχε προσπαθήσει νὰ ποξενώσῃ» τὴν φυσικὴν προστάτιν τῆς Βουλγαρίας καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτὴν σύμμαχον «τοῦ πατροπαράδοτου αὐτῆς ἔχθρου». Ἐπειτα δ' ἡ συνέλευσις μετετέθη εἰς τὴν μητροπολιτικὴν ἐκκλησίαν, ὅπου, καθ' ἃ οὐκ ἀσυνήτως συμβαίνει ἐν τοῖς βαλκανικοῖς κράτεσιν, εὗρέθη ῥαδιοῦργος ἱερωμένος, ὁ μητροπολίτης Κλήμης, ἔτοιμος νὰ ἐκφέρῃ τὰς εὐλογίας τοῦ παντοδυνάμου θεοῦ ἐπὶ τὸ στίφος τῶν προδοτῶν. Κατόπιν δ' ἐπορεύθησαν εἰς τὸ προξενεῖον τῆς Ῥωσίας, καὶ ἀπέναντι αὐτοῦ οἱ ἐλεύθεροι Βούλγαροι διετάχθησαν ὑπὸ τῶν ἡγετῶν νὰ γονυπετήσωσιν ἐν τῷ βορβόρῳ, ἐν ᾧ ὁ μητροπολίτης, προσφωνῶν τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ τσάρου, ἐδεήθη, ὅπως ἡ Ῥωσία «λάβῃ κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην ὥραν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῆς τὰ συμφέροντα, τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸ μέλλον τῆς Βουλγαρίας καὶ ὑπερασπίσῃ αὐτὴν ἀπὸ τοῦ κινδύνου». Μετὰ δὲ τὴν ἐξευτελιστικὴν ἐκείνην σκηνὴν οἱ συνωμόται προέβησαν εἰς τὴν συγκρότησιν προσωρινῆς κυβερνήσεως. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Πέτρος Καραβέλωφ, ὅστις ἦτο τότε ῥιζοσπάστης πρωθυπουργὸς, ἠρνήθη νὰ κοινοπραγίῃ μετ' αὐτῶν, καὶ σθεναρῶς ἀπεδοκίμασε τὴν γενομένην χρῆσιν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ὅπως προσδοκῇ χροιά τις κύρους εἰς τὸ ἴδιον αὐτῶν πραξικόπημα, ἀνέλαβε τὴν πρωθυπουργίαν ὁ εὐκαμπτος μητροπολίτης, συμπαραλαβὼν τὸν Τσάγκωφ ὡς ὑπουργὸν τῶν ἐσωτερικῶν, καὶ ἐξεδόθη προκήρυξις, γνωρίζουσα εἰς τὸν λαὸν, ὅτι «ὁ πανίσχυρος τσάρος τῆς Ῥωσίας, ὁ προστάτης

τῆς Βουλγαρίας», δὲν ἤθελεν ἀφήσει τὴν ἑαυτῶν «πατρίδα ἄνευ τῆς ἰσχυρᾶς αὐτοῦ προστασίας». Ἀλλὰ τρεῖς μόνον ἡμέρας κατεῖχον τὴν Σοφίαν οἱ συνωμόται. Ὁ Σταμπούλωφ, ὢν τότε πρόεδρος τῆς *Σοβράνιε*, ἐκράτησε τὴν γενέτειραν αὐτοῦ, τὸ Τύρνοβοι, ὑπὲρ τοῦ ἡγεμόνος, ἐκεῖθεν δ' ἐξέδωκεν ἀντιδήλωσιν, ἀποκηρύττουσαν τὸν Κλήμεντα καὶ τοὺς συνυπουργοὺς αὐτοῦ, διορίζουσιν τὸν Μοντκούρφ, ὅστις εὗρίσκετο ἐν Φιλιππουπόλει, γενικὸν ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ καὶ ἐπικαλουμένην τὴν βοήθειαν τοῦ ὅλου ἔθνους ἐναντίον τῶν προδοτῶν. Ἡ δὲ ἀπειλὴ τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ταγμάτων, ὅτι θὰ ὀδεύσωσιν ἐναντίον τῆς πρωτευούσης, ἢ χλιαρὰ ἀπάντησις τῆς Ῥωσίας καὶ ἡ δυσἀρέσκεια τῶν Βουλγάρων ἐπὶ τῇ ἀναμίξει ἱερωμένων εἰς κοσμικὰς ὑποθέσεις, ἠνάγκασαν τὸν μητροπολίτην καὶ τοὺς συνυπουργοὺς νὰ παραιτηθῶσιν. Ὁ Ποπῶφ, ἀξιωματικὸς νομοταγῆς, κατέλαβε τὸ ἀνάκτορον, ἀνέλαβε δὲ τὴν πρωθυπουργίαν μετὰ τοῦ Στοϊλῶφ, ὅστις εἶχεν ὑπάρξει ἰδιαίτερος γραμματεὺς τοῦ Ἀλεξάνδρου ὡς ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν· ἀλλ' ὁ Σταμπούλωφ ἠρνήθη νὰ συνεργασθῇ μετὰ τοῦ παλινορθωθέντος πρωθυπουργοῦ, ἔχων δισταγμοὺς περὶ τῆς εἰλικρινείας αὐτοῦ, καὶ ἡ χώρα διωκῆθη ὑπὸ προσωρινῆς κυβερνήσεως, συνισταμένης ἐκ τοῦ Σλαβεΐκωφ, τοῦ Στράνσκι καὶ αὐτοῦ τοῦ Σταμπούλωφ. Εὐθὺς δ' ὡς ἐγνώσθη ὁ τόπος τῆς διαμονῆς τοῦ ἐκπτώτου ἡγεμόνος, ἀπεστάλη εἰς αὐτὸν τηλεγράφημα, δι' οὗ παρεκαλεῖτο νὰ ἐπιστρέψῃ πρὸς τὸν πιστὸν αὐτοῦ λαόν. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἀπεδέχθη τὴν πρόσκλησιν, καὶ τῇ 17 Αὐγούστου ἐπάτησε τὸν πόδα ἐπὶ βουλγαρικῷ ἐδάφους ἐν Ῥουσσουκίφ, ὅπου ἔγεινε δεκτὸς μετ' ἐνθουσιασμοῦ. Μετὰ δὲ τὴν ἐπικύρωσιν τῶν γενομένων ὑπὸ τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως ἔσχε τὴν μεγάλην ἀδυναμίαν νὰ διαβιβάσῃ εἰς τὸν τσάρον διὰ τοῦ Ῥώσου προξένου, ὅστις μετέβη εἰς δεξιῶσιν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἀφίξει, τηλεγράφημα περιέχον τὰς αὐτεῖς λέξεις ταύτας «Ἐπειδὴ ἡ Ῥωσία ἔδωκέ μοι τὸ ἐμὸν στέμμα, εἶμαι ἔτοιμος νὰ ἐπιστρέψω αὐτὸ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ κυριάρχου αὐτῆς». Ἀλλ' ὁ τσάρος αὐτὸς ἀπεδοκίμασε τὸν ἐξάδελφον καὶ ἀπέβη δύσπιστος πρὸς ἄνδρα, οὗ τὴν ἀνεξαρτησίαν οἱ Ῥῶσοι ἠσθάνοντο ὡς ἀγνωμοσύνην. Διὸ ἀπήντησεν, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιδοκιμάσῃ ἐπιστροφὴν τοῦ ἡγεμόνος, ἥς τὰ ἐπακόλουθα θὰ ἦσαν καταστρεπτικὰ διὰ τὴν Βουλγαρίαν, ὅτι ἔμελλε νὰποστῇ πάσης ἐπεμβάσεως εἰς τὰ κατ' αὐτὴν ἐφ' ὅσον διέμενεν ἐν αὐτῇ ὁ ἡγεμὼν καὶ ὅτι ἐπεφυλάσσετο νὰποφασίσῃ περὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦ ἐνεργείας. Τὸ δὲ

μοιραῖον ἐκεῖνο σφάλμα ἤγαγεν εἰς τὴν κατάλυσιν τοῦ ἡγεμόνος. Παρὰ τὴν θερμὴν αὐτοῦ δεξίωσιν ἐν τῇ πρωτευούσῃ καὶ τὰ ἐπιβλητικὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Σταμπούλωφ ἀνήγγειλεν ἐπισήμως τὴν παραίτησιν αὐτοῦ τῇ 25 Αὐγούστου, καὶ μετὰ τὸν διορισμὸν προσωρινῆς κυβερνήσεως, συνισταμένης ἐκ τοῦ δραστηρίου πολιτευτοῦ Μουτκούρωφ καὶ τοῦ Καραβέλωφ, ἀντικατασταθέντος ἔπειτα ὑπὸ τοῦ Γίρκωφ μετ' ἰσχυροῦ συμμαχικοῦ ὑπουργείου ὑπὸ τὸν Ῥαδοσλάβωφ, τὴν ὑστεραίαν ἐγκατέλιπε τὴν Βουλγαρίαν διὰ παντός. Ὑπὸ δὲ τὸ ὄνομα κόμιτος Χαρτενάου ὁ πρῶτος ἐκεῖνος ἡγεμὼν « τοῦ κράτους τῶν χωρικῶν » ἔζησεν ἐπὶ ἕτερα ἑπτὰ ἔτη τὸν εὐτυχέστερον βίον Αὐστριακοῦ ἀξιωματικοῦ, παρέχων οὕτω νέον παράδειγμα τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας, ὅτι δολοφονία ἢ παραίτησις, θανάτωσις ἢ ἐξορία εἶνε ἡ κανονικὴ τύχη τῶν μοναρχῶν ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου.

Ἡ δὲ Ῥωσία, ἀπαλλαγεῖσα τοῦ Ἀλεξάνδρου, προέβη εἰς τὴν τολμηράν, ἀλλ' ἀποτυχοῦσαν ἀπόπειραν τῆς ἀνακτήσεως τῆς ἀποβληθείσης ἐπιδράσεως αὐτῆς ἐν Βουλγαρίᾳ. Ὡς ὄργανον δ' αὐτῆς χάριν τοῦ σκοποῦ τούτου ἐξέλεξε τὸν ὑποστράτηγον Νικόλαον Κάουλμπαρς, ἀδελφὸν τοῦ προχρηματίσαντος ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν, κατὰ τὸ φαινόμενον ὥπως « βοηθήσῃ » τοὺς Βουλγάρους ἐν τῇ κρίσει ἐκείνῃ. Ἀλλ' ἡ ἐνέργεια τοῦ παραδόξου ἐκεῖνου διπλωμάτου συνετέλεσεν εἰς τὸ νάποξενώσει εἴπερ ποτὲ τὰς συμπαθείας τῶν δυσπειθῶν χωρικῶν ἀπὸ τῶν Ῥώσων πατρῶνων αὐτῶν. Ἐν ᾧ οἱ ἀποτελοῦντες τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν ἐπεθύμουν συνετῶς τὴν κατὰ τὸ δυνατόν βραχυτέραν διάρκειαν προσωρινότητος, ὁ Κάουλμπαρς ἠξίωσε διὰ γλώσσης ἐπιτακτικῆς τὴν ἄμεσον ἄρσιν τῆς καταστάσεως πολιορκίας, τὴν ἄμεσον ἀποφυλάκισιν ἀπάντων τῶν συνωμοτῶν καὶ τὴν ἀναβολὴν τῶν ἐκλογῶν τῶν μελῶν τῆς μεγάλης *Σοβράνιε*, ἥτις ἔμελλε νὰ ἐκλέξῃ τὸν νέον ἡγεμόνα. Ταῦτα δὲ πρᾶττων συνετάρασσε τὴν χώραν ὡς ὄργανον ἀντιεκλογικὸν τοῦ αὐτοκράτορος ἄνευ ἄλλου ἀποτελέσματος πλὴν ἢ ὅτι ἡ ἐπέμβασις αὐτοῦ εἶχεν ἐξεγείρει τὸ ἐθνικὸν φρόνημα τῶν Βουλγάρων. Ὅτε δὲ παρὰ τὰς προσπαθείας αὐτοῦ ἐνηργήθησαν αἱ ἐκλογαί, ἐδήλωσεν, ὅτι ἡ ὥσις κυβέρνησις ἐθεώρει αὐτὰς ὡς παρανόμους, καὶ ἐξέφρασεν « αὐστηρὰν μομφὴν » κατὰ τῆς βουλγαρικῆς κυβερνήσεως. Ἀλλὰ τὸ αὐθαδὲς ἐκεῖνο ἔγγραφον ἐπέσυρε τὴν λίαν προσήκουσαν ἀπάντησιν, ὅτι « οἱ Βούλγαροι ὑπουργοὶ δέχονται μομφὴν μόνον παρὰ τῆς ἀντιπροσωπείας τῆς ἐθνικῆς συνελύσεως, καθ' ἣ ἐθίζεται ἐν ἀπάσαις ταῖς συνταγματικαῖς χώ-

ραις». Καὶ ἄλλη δὲ συνωμοσία ῥωσοφίλων ἐν Πύργῳ ἀπέτυχε, καὶ τῇ 29 Ὀκτωβρίου ἡ μεγάλη *Σοβράνιε* ἐξέλεξε ὁμοφώνως ἐν Τυρνόβῳ ἡγεμόνα τὸν πρίγκιπα τῆς Δανίας Βαλδέμαρον, ἀδελφὸν τῆς βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας Ἀλεξάνδρας, τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς συζύγου τοῦ τσάρου. Μὴ τυχὼν δὲ τῆς ἐπιδοκίμασίας τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσίας ὁ Δανὸς ἐκεῖνος πρίγκιψ, περὶ οὗ εἶχε γείνει λόγος ὥς ὑποψηφίου καὶ τῷ 1879, δὲν ἀπεδέχθη τὴν προσφερομένην ἡγεμονίαν, καὶ ὁ ἀμίμητος Κάουλμπαρς ἀνεχώρησεν, ἀκολουθούμενος ὑπὸ πάντων τῶν Ῥώσων προξένων. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἄνευ ῥωσικῆς βοήθειας ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις διεξήγαγε τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς χώρας μετ' ἐπιτυχίας προκαλεσάσης τὸν ὑπὲρ τῆς Βουλγαρίας θαυμασμὸν τῶν Ἀγγλῶν πολιτευτῶν, ἐν ᾧ ἂν ἑτέρου συνωμολόγησε μετὰ τῆς Σερβίας συμφωνίαν περὶ τῆς λύσεως τοῦ συνοριακοῦ παρὰ τὸν ποταμὸν Τιμόκ ζητήματος δι' ἐδαφικῆς ἀνταλλαγῆς καὶ ἀπεφάσισε τὴν κατασκευὴν τοῦ μέχρι τῶν συνόρων βουλγαρικοῦ σιδηροδρόμου. Οὕτως ὑπελείπετο μόνον ἡ εὐρεσις ἡγεμόνος.

Κατὰ τοὺς ἑξ ἀκολουθοῦντας μῆνας οἱ Βούλγαροι ἐθυροκόπουν ἀναζητοῦντες ἡγεμόνα, ἐν ᾧ συγχρόνως ῥωσικαὶ συνωμοσίαι, συνεχισθεῖσαι ἐν Σιλιστρία καὶ Ῥουσσουκίῳ μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Κάουλμπαρς καὶ τοῦ ἐπιτελείου αὐτοῦ, ἀλλὰ κατασταλεῖσαι ὑπὸ τῆς φιλοπατρίας τῆς ἐθνοφυλακῆς, κατέστησαν ὁσημέραι ἐπιθυμητοτέραν τὴν ὀριστικὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τῆς κυβερνήσεως τῆς χώρας. Ἐπιτροπεία συνισταμένη ἐκ τοῦ Γκρεκῶφ, Στοίλῳφ καὶ τοῦ ἐκ Ῥωμυλίας βουλευτοῦ Κάλτσεφ, ἐξεκίνησεν εἰς περιοδείαν ἀνὰ τὴν Εὐρώπην πρὸς ἀναζήτησιν ἡγεμόνος. Καὶ ἐν μὲν Πετρούπολει ἠρνήθησαν νὰ δεχθῶσιν αὐτοὺς, ἀλλ' ἐν Λονδίνῳ ὁ λόρδος Iddesleigh, ὢν τότε ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν, συνεχάρη τὴν Βουλγαρίαν «ὥς κεκτημένην πολιτευτὰς ἔχοντας ἄριστα προσόντα» πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς δυσκόλου αὐτῶν ἐντολῆς. Διάφορα δὲ ὀνόματα ὑποψηφίων ἡγεμόνων προετάθησαν. Καὶ ἡ μὲν Ῥωσία θὰ ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ ἐκλεγόμενον τὸν πρίγκιπα τῆς Μιγκρελίας, γυμνασιακὸν φίλον τοῦ τσάρου καὶ Ῥῶσον ὑπήκοον, ἀλλ' ὁ Γκρεκῶφ ἐξ ὀνόματος τῆς ἐπιτροπείας ἐδήλωσεν, ὅτι οὐδεμία συνέλευσις ἤθελεν ἐκλέξει ἄνδρα ἔχοντα τοιαῦτα προηγουμένα. Αἱ δὲ ὑποψηφιότητες πριγκίπων τοῦ Ὀλδεμβούργου καὶ τοῦ Λόϋχτεμπεργ, τῆς συνήθους προσφυγῆς τῆς ῥωσικῆς διπλωματίας ἐν περιπτώσει χηρείας θρόνων ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἔτυχον

ὁμοίας ψυχρᾶς ὑποδοχῆς. Καί ποτε μὲν προετάθη προσωπικὴ ἔνωσις ὑπὸ τὸν βασιλέα τῆς Ῥωμανίας, ἄλλοτε δὲ προσεκλήθη ὁ Ἀλέξανδρος νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ πάλιν πρὸς τὸν πιστὸν αὐτοῦ λαὸν, ὅτε δὲ οὗτος ἤρνηθη, ἔγεινε λόγος ἀπλῶς περὶ προσωρινοῦ ἀναπληρωτοῦ, οἷος ὁ Ἀλέκος πασσᾶς, ὁ καταλυθεὶς γενικὸς διοικητὴς τῆς Ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας ἢ ὁ von der Goltz πασσᾶς, ὁ Γερμανὸς ἀναδιοργανωτὴς τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ Τσάγκωφ παρὰ τὸ ὀλιγάριθμον τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ ἐσκευάζει παρὰ τῇ Πύλῃ, ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν κατάλυσιν τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως· ἀλλὰ περὶ τοῦ διαθήματος τούτου ἀπεφάνθη ῥητῶς ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις, ὅτι δὲν θὰ ἐτύγχανεν ἐπιδοκιμασίας καὶ ὅτι ἤθελεν ἀποκρουσθῇ ὑπὸ τῆς μεγάλης πλειονοψηφίας τῶν Βουλγάρων. Τέλος δ' εὗρέθη ἡγεμὼν ἀποδεχόμενος τὴν ἐκλογὴν. Καὶ δὴ τελευτῶντος τοῦ Νοεμβρίου εἶχε δεχθῇ τὴν ἐπιτροπείαν ἐν Βιέννῃ ὁ πρίγκιψ τοῦ Κοβούργου Φερδινάνδος, τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ προταθέντος εἰς τὸν Κάλτσεφ ἐν τινὶ ἱπποδρομίῳ τῆς Βιέννης. Ἦτο δ' ὁ ἐπιτυχὼν ὑποψήφιος ὁ νεώτατος τῶν υἱῶν τοῦ πρίγκιπος τοῦ σαξονικοῦ Κοβούργου Αὐγούστου, καὶ κατήγετο ἀπὸ μητρὸς ἐκ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Φιλίππου. Πλὴν δὲ τῆς ἡλικίας, ἐπειδὴ ἦτο τότε εἴκοσι καὶ ἕξ ἐτῶν, ὁ δεύτερος ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας οὐδεμίαν εἶχεν ὁμοιότητα πρὸς τὸν πρῶτον, καὶ ἀπὸ τε τῆς ἀγωγῆς καὶ τοῦ χαρακτῆρος ἦτο τὸ ἀκριβῶς ἀντίθετον τῶν μελλόντων αὐτοῦ ὑπηκόων. Ὡν ἀδέξιός ἱππεύς καὶ ἀξιωματικὸς ἐπ' ὀνόματι μόνον, εἶχεν ἐρωτικώτερον πρὸς τὴν βοτανικὴν μᾶλλον ἢ τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις· ἦτο καθολικὸς, ἐν ᾧ ἐκεῖνοι ἦσαν κατ' ἐπικράτησιν ὀρθόδοξοι· ἦτο ζηλωτὴς τῆς ἐθιμοτυπίας, ἐν ᾧ ἐκεῖνοι ἦσαν φανατικοὶ δημοκρατικοί. Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα εἶχεν ὑψηλὰς συγγενείας, ἦτο πλούσιος καὶ ἐνεργοεῖτο προθυμίας, καὶ διὰ ταῦτα τῇ 25 Ἰουνίου 1887 ἐξελέχθη ἐν Τιρνόβῳ ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας. Τὸ δὲ ἄγγελμα τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ ἔγεινε δεκτὸν «ἀνευ ἰδιαζοντός τινος ἐνθουσιασμοῦ» ἐν Σοφίᾳ, καὶ ἡ σχολαστικὴ ἀπάντησις εἰς τὴν ἐπιτροπείαν τὴν ἀνακρινώσωσαν εἰς αὐτὸν τὴν ἐκλογὴν ἐνεποίησε ψυχρὰν αἰσθησιν. Ἀλλ' ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Νάτσσεβιτς ἔπεισεν αὐτὸν νὰ ἔλθῃ ἀνευ περαιτέρου ἐνδοιασμοῦ εἰς τὴν Βουλγαρίαν, καραδοκῶν ἀπὸ τοῦ χρόνου νὰ νομιμοποιήσῃ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ. Ἐκ δὲ τῆς ἀρχαίας πρωτευούσης Τιρνόβου ἐξέδωκεν ὁ ἡγεμὼν προκήρυξιν, ἀγγέλλονσαν, ὅτι ἀνέβη «ἐπὶ τὸν θρόνον τῶν ἐνδόξων Βουλγάρων βασιλέων», καὶ κατέλιξεν ἀνα-

βοῶν περὶ «ἐλευθέρας καὶ ἀνεξαρτήτου Βουλγαρίας». Οὕτως εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς συνέδεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ πρὸς τὸ τῆς μεσαιωνικῆς βουλγαρικῆς βασιλείας καὶ ἐνέδειξε τὸν τελικὸν σκοπὸν τοῦ προγράμματος αὐτοῦ, σκοπὸν ἐπιτευχθέντα ἐν Τυρνόβω μετὰ εἴκοσι καὶ ἐν ἔτη. Ἀλλ' ἡ Ῥωσία διεμαρτυρήθη ἐναντίον τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ, προέτεινεν ὡς ἀναπληρωτὴν ἡγεμόνος τὸν στρατηγὸν Εἰρηόθ, καὶ ἐπὶ μακρὸν ἀνέβαλε τὴν συναίνεσιν εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ ἡγεμόνος. Τὸ συμβὰν τοῦτο ἐπέφερε μὲν τὸν ἠθικὸν αὐτοῦ ἀποκλεισμόν ὑπὸ τῶν δυνάμεων, ἀλλὰ δὲν ἔσχεν ἄλλα σοβαρὰ ἐπακόλουθα. Κατ' οὐσίαν δὲ ἡ ἀπουσία Ῥώσου πράκτορος ὑπῆρξε θετικὸν πλεονέκτημα. Ὁ Σώλσβαρν, ὅστις τὸ κατ' ἀρχὰς ἐτήρησε στάσιν ἐφεκτικὴν, κατὰ μικρὸν συνείθισεν εἰς τὴν κυριαρχίαν ἡγεμόνος «Κοβουργείου» καὶ ὡς ἐκ τούτου συγγενοῦς τῆς βασιλίσσης Βικτωρίας. Ὁ δὲ ἡγεμὼν, ὅστις ἦτο τῶν δεξιωτάτων μεταξὺ τῶν διπλωματῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἰμου, ἐκαραδόκει νὰ ἔλθῃ ἡ κατάλληλος ὥρα μέλλοντος μεγαλείου, καὶ ἐπὶ σχεδὸν ἐννέα ἔτη ὁ μέγας αὐτοῦ ὑπουργὸς Στέφανος Σταμπούλωφ ὠλιγόρησε τῆς Ῥωσίας καὶ προεκάλεσε τὸν θαυμασμόν τῆς Ἀγγλίας «ὡς Βούλγαρος Βίσμαρκ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'

ARMENIA, KΡΗΤΗ ΚΑΙ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ (1887-1908)

...

Τὸ ἀρμενικὸν ζήτημα, τὸ κρητικὸν καὶ τὸ μακεδονικὸν ἦσαν τὰ σοβαρώτατα τῶν προβλημάτων, ἅτινα εἶχε νάντιμετωπίσῃ ἡ Εὐρώπη ἐν τῇ ἑγγύς Ἀνατολῇ μεταξὺ τῆς εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἀφίξεως τοῦ ἡγεμόνος Φερδινάνδου καὶ τῆς ἐπαναστάσεως, δι' ἧς κατεργρίφθη ἐν Τουρκίᾳ τὸ σύστημα τοῦ Χαμίτ. Καὶ τὸ μὲν ἀρμενικὸν ζήτημα ἐνδιέφερε τὰς δυνάμεις καὶ τὸν σουλτᾶνον, τὸ δὲ κρητικὸν περιέπλεξε τὴν Ἑλλάδα εἰς πόλεμον πρὸς τὴν Τουρκίαν, τὸ δὲ μακεδονικὸν ἐξήγειρε τὰς ἀμοιβαίας ἀντιζηλίας σχεδὸν πάντων τῶν βαλκανικῶν κρατῶν, ἅτινα ἐθεώρουν τὴν Μακεδονίαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον «τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας» τῆς μελλούσης αὐτῶν ἐπεκτάσεως.

Ἦτο δὲ τὸ ἀρμενικὸν ζήτημα ἐντελῶς διάφορον τῶν βαλκανικῶν προβλημάτων. Ἡ θέσις τῶν Ἀρμενίων διέφερε τῆς θέσεως ἀπασῶν τῶν λοιπῶν ἐν Τουρκίᾳ φυλῶν. Ἐν ᾧ οἱ Ἕλληνες, οἱ Βούλγαροι, οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Κουτσόβλαχοι ἠδύναντο νὰ προσδοκῶσιν ὑποστήριξιν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Σοφίας, τοῦ Βελιγραδίου καὶ τοῦ Βουκουρεστίου, οἱ Ἀρμένιοι δὲν εἶχον ἀρμενικὸν κράτος, πρὸς ὃ νὰ δύνανται νὰ στραφῶσι χάριν προστασίας. Ὑπὸ ταύτην δὲ τὴν ἔποψιν ὁμοιάζον πρὸς τοὺς Ἀλβανοὺς, ἀλλὰ μετὰ τῆς σπουδαίας διαφορᾶς, ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ ἦσαν πρώτης τάξεως μαχηταὶ, δυνάμενοι νὰ ὑπερασπίσωσιν ἑαυτοὺς, ἐν ᾧ οἱ Ἀρμένιοι, ἐξαιρουμένων ὀλίγων, εὐρισκομένων ἐν ῥωσικῇ ὑπηρεσίᾳ, δὲν ἦσαν ἐμπειροπόλεμοι. Ἀτυχῶς ἡ ἀπόλεμος αὕτη φυλὴ ἔχει ὡς γείτονας τοὺς ἀγρίους Κούρδους, τοὺς Ἀλβανοὺς τούτους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, οἵτινες φέρονται πρὸς αὐτὴν ὡς οἱ Ἀρναοῦται ἐφέροντο πρὸς τοὺς Σέρβους τῆς Παλαιᾶς Σερβίας. Οἱ Ἀρμένιοι, μεμερισμένοι μεταξὺ τῆς Ῥωσίας, τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Περσίας, ἐστερημένοι ἐπὶ πέντε αἰῶνας καὶ ὑπερέκεινα τῶν τελευταίων λειψάνων ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας, διεσπασμένοι δ' ἐκκλησιαστικῶς εἰς Γρηγοριανοὺς, καθολικοὺς καὶ διαμαρτυρομένους καὶ ἔχοντες τὸν

μὲν πνευματικὸν ἀρχηγὸν τῆς Γρηγοριανῆς ἐκκλησίας ὑπὸ τὴν ῥωσικὴν ἀρχήν, τὸν δὲ πατριάρχην αὐτῶν ὑπὸ τὴν τουρκικὴν, ἐν μυστικῇ ἀναφορᾷ ὑποβληθείσῃ εἰς τὸ συνέδριον τοῦ Βερολίνου εἶχον παραιτηθῇ ἀπὸ πολιτικῶν φιλοδοξιῶν καὶ εἶχον δεηθῇ νὰ τύχη ἡ χώρα αὐτῶν πολιτεύματος κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ τοῦ Λιβάνου ὑπὸ δικαιοκρῆτην Χριστιανόν. Ἀντὶ δὲ τοιαύτης διαρρυθμίσεως ἡ συνεδριακὴ σοφία τῆς Εὐρώπης ἠρκέσθη εἰς ἀόριστον ἐπαγγελίαν ἀσφαλείας καὶ μεταρρυθμίσεων. Καὶ ἔστειλε μὲν ἡ Ἀγγλία πράγματι προξέ-

Γεώργιος Κουντουριώτης
(ἴδε σ. 113).

νους, ὅπως ὑποβάλωσιν ἐκθέσεις περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Γλάδστων, ὅτε ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῷ 1880, ἐγκατέλιπε τὸ ἀρμενικὸν ζήτημα ἐπὶ ἀπλῶ νεύματι τοῦ Βίσμαρκ. Τὴν δὲ ἀρμενικὴν ἐθνότητα ἐν Τουρκίᾳ ἀντεπροσώπευε μόνον τὸ κληθὲν « Ἀρμενικὸν Σύνταγμα », παραχωρηθὲν τῷ 1863, δι' οὗ τὰρμενικὰ πράγματα ἀνετίθεντο εἰς « Ἐθνικὴν γενικὴν συνέλευσιν », συνερχομένην κατὰ διετίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ πατριάρχου μετὰ δύο μικροτέρων συμβουλίων χάριν τῶν θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν ὑποθέσεων.

Καὶ μέχρι μὲν τοῦ 1889 τὸ ζήτημα δὲν ἐφείλκυσε περαιτέρω τὴν προσοχήν. Ἀλλὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἔφθασαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν αἱ πρῶται εἰδήσεις περὶ βιαιο-

πραγιῶν ἐν ταῖς ἀρμενικαῖς ἐπαρχίαις τῆς Τουρκίας. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ Ἀβδούλ Χαμίτ εἶχεν ἐγκαθιδρύσει σύστημα προσωπικῆς κυβερνήσεως ὑπερόχως συγκεντρωτικόν. Ἡ βραχύβιος βουλή τοῦ Μιδάτ εἶχε διαλυθῇ ἀπὸ μακροῦ καὶ ὁ εἰσηγητὴς αὐτῆς εἶχεν ἀποθάνει ἐν ἐξορίᾳ· τὸ Γιλδίξ εἶχεν ἐπισκιάσει τὴν Ὑψηλὴν Πύλιν, καὶ οἱ εὐνοοῦμενοι τοῦ σουλτάνου εἶχον ἐν τοῖς πράγμασι τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας δύναμιν μεγαλειτέραν τῆς τῶν ὑπουργῶν. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον οἱ Ἀρμένιοι εἶχον ἀποβῇ ἀντικείμενον ὑπονοιῶν εἰς τε τὸν σουλτάνον καὶ εἰς τὸν τσάρον, Ῥῶσοι τε δὲ καὶ Τοῦρκοι ὁμολογοῦν, ὅτι διέκρινον « Ἀρμενικὸν κίνδυνον » ἐν

τῇ ὕλικῇ προόδῳ τῶν εὐφυῶν μὲν καὶ φιλοπόνων, ἀλλὰ μὴ δημοφιλῶν ἐπιχειρηματιῶν ἐκείνων. Ὅτε δ' ἐξηγέρθη θόρυβος περὶ πιέσεων, αἱ τουρκικαὶ ἀρχαὶ περιορίσθησαν εἰς τὸ νὰ καταδιώξωσι τὸν Κοῦρδον ἀρχηγὸν Μουσᾶν βέην, ὅστις ἠθωώθη μὲν, ἀλλὰ τέλος ἐξωρίσθη. Ἀφ' ἐτέρου δ' οἱ Ἀρμένιοι εὐρίσκοντο ἤδη ἐν ἀναβρασμῷ· αἱ δ' ἐταιρεῖαι αὐτῶν, ὧν ἡ κυριωτέρα ἔφερε τὸ χαρακτηριστικὸν ὄνομα Hindchak (Κώδων), διεκωδώνειζε τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον εἰς τὰ ὦτα τῆς ὑπνωτιούσης διπλωματίας. Οἱ δὲ Κοῦρδοι, ἐνισχυθέντες ὑπὸ τῶν φανατικῶν Μουσουλμάνων, οὓς τὰ γεγονότα τοῦ 1878 εἶχον ἐξελάσει ἄρδην εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐδιπλασίασαν τὰς πιέσεις αὐτῶν. Ἐντεῦθεν προεκλήθησαν συγκρούσεις, καὶ ἤρχισαν αἱ ἀρμενικαὶ σφαγαί.

Ἐπὶ τρεῖς ἑβδομάδας τελευτῶντος τοῦ θέρους τοῦ 1894 τὸ διμέρισμα τοῦ Σασοῦν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Μπιτλὶς ἀπέβη τὸ θέατρον ὁμοτήτων, αἵτινες ἀνεκάλεσαν εἰς τὴν μνήμην τὰς τοῦ Βατάκ. Οἱ Κοῦρδοι, βοηθούμενοι ὑπὸ τουρκικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ζεκκῆ πιασσᾶ, κατέστρεψαν εἴκοσι καὶ τέσσαρα χωρία, καὶ ἔσφαξαν μετ' ὁμότητος κινούσης τὴν μεγίστην ἀπέχθειαν πάντα Ἀρμένιον ὃν ἠδυνήθησαν νὰ εὕρωσι. Καὶ ἡ μὲν Τουρκία ἀπένειμε παράσημον εἰς τὸν Ζεκκὴν ἐπὶ ταῖς «ὑπηρεσίαις» αὐτοῦ· ἀλλ' ἡ Ἀγγλία ἀπήτησε τὸν διορισμὸν ἐξεταστικῆς ἐπιτροπείας, ἣν ἔμελλον νὰ συνοδεύσωσιν ἀντιπρόσωποι τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ῥωσίας. Ἡ ἐπιτροπεία, ἣτις ἐχαρκτηρίζετο ἐπισήμως ὡς ἔργον ἔχουσα «νὰ ἐξετάσῃ τὰ τῆς ἐγκληματικῆς διαγωγῆς τῶν Ἀρμενίων ληστικῶν» διεξήγαγε τὰ ἔργα αὐτῆς μετὰ τῆς μεροληψίας ἐκείνης, ἣν ἠθέλε παῖς τις προσδοκῆσαι ἐκ τῆς τοιαύτης ὑποτιπώσεως τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, καὶ ἀπεδείχθη βραδεῖα καὶ ἀναβλητικὴ, καθ' ἣν αἱ πλεῖστοι τῶν τουρκικῶν ἐνεργειῶν. Μάτην αἱ τρεῖς δυνάμεις ὑπέβαλον σχέδιον μεταρρυθμίσεων ἐν Ἀρμενίᾳ· μάτην μεγάλα συλλαλητήρια ὑπὲρ τῶν Ἀρμενίων συνεκροτήθησαν ἐν Λονδίνῳ καὶ Παρισίοις. Διαδήλωσις δ' ἀρμενικὴ, γενομένη ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 18 Σεπτεμβρίου 1895, μόνον ἀποτέλεσμα ἔσχε σφαγὴν πολλῶν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ καὶ πολὺ πλείονων ἐν Τραπεζοῦντι. Ἀλλὰ ταῦτα οὐδὲν ἦσαν παραβαλλόμενα πρὸς τὰ μέλλοντα συμβῆναι. Καθ' ὃν χρόνον οἱ πρέσβεις ὑπέβαλλον νέον σχέδιον μεταρρυθμίσεων εἰς τὸν σουλτᾶνον, ὃς οὗτος ὑπεσχέθη νὰ ἐκτελέσῃ πιστῶς, σφαγὴ τεραστίων διαστάσεων ἐτελεῖτο ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας τοῦ Ὀκτω-

βρίου καὶ μέχρι τοῦ Νοεμβρίου ὑπερμεσοῦντος οἱ Ἀρμένιοι ἐσφάζοντο παμπληθεῖ, καὶ οἱ φόνοι διωργανοῦντο ὑπ' αὐτῶν τῶν σουλτανικῶν ἀρχῶν, ἡγουμένου τοῦ Σακίρ πασσᾶ. Ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας ἔγραφεν εἰς τὸ Λονδίνον, ὅτι «ἐπὶ ἐκτάσεως ἐδαφικῆς πολλῇ μεγαλειτέρας τῆς τῆς Ἀγγλίας» ἅπασαι αἱ μεγάλαι πόλεις ἐξαιρέσει τριῶν καὶ σχεδὸν ἅπαντα τὰ χωρία εἶχον πάθει, καὶ ὅτι κατὰ μέτριον ὑπολογισμὸν οἱ κατὰ τὰς ἑξ' ἐκείνας ἑβδομάδας θανατωθέντες ἀνῆρχοντο εἰς τριακοντακισχιλίους. Καὶ ὅμως αἱ σφαγαὶ ἐξηκολούθουν ἀκόμη. Ἡ μητροπολιτικὴ ἐκκλησία τῆς Οὐρφας, τῆς γνωστῆς ἐκ τῶν σταυροφοριῶν Ἐδέσσης, ὑπῆρξε τὸ θέατρον ἀνθρωπίνης ὀλοκαυτώσεως, καθ' ἣν ἀπωλέσθησαν τριςχίλια περίπου ψυχαί, καὶ τὸ Βάν, οὗ εἶχον τέως φεισθῇ οἱ φονεῖς, ἐξελέχθη ὥς ἡ σκηνὴ τοῦ κατόπιν μεγάλου ἐγκλήματος, ἐν ᾧ αἱ δυνάμεις, φοβούμεναι τὴν ἀνακίνησιν τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος δι' ἐνεργοῦ ἐπεμβάσεως, ἥτις ἤθελεν ἐξεγείρει ἀμοιβαίας ὑπονοίας, ἐγκατέλιπον τοὺς Ἀρμένιους εἰς τὴν ἰδίαν τύχην καὶ ἠρκέσθησαν εἰς τὸ νᾶπαιτῆσωσι τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει παρουσίαν δευτέρας φυλακίδος χάριν τῆς προστασίας τῶν ἰδίων ὑπηκόων. Ἀλλ' ἡ Εὐρώπη ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ μάθῃ, ὅτι ὑπ' αὐτὴν τὴν σκιὰν τῶν πρεσβειῶν οἱ ἀτυχεῖς Ἀρμένιοι ἠδύναντο νὰ σφαγῶσιν ἀποινεῖ. Καὶ δὴ στίφος Ἀρμενίων, μᾶλλον ἀπεγνωσμένων τῶν λοιπῶν, ἀγανακτούντων δ' ἐπὶ τῇ ἀπροθυμίᾳ τῶν δυνάμεων καὶ ἐκμανέντων ἔνεκα τῆς ἀναγκαστικῆς παραιτήσεως τοῦ Ἀρμενίου πατριάρχου καὶ τοῦ ἀντικανονικοῦ διορισμοῦ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ, κατέλαβε τὸ κτίριον τῆς Ὀθωμανικῆς τραπέζης καὶ ἐγκατέλιπεν αὐτὸ μόνον ἐπὶ τῇ ἐπαγγελίᾳ ἀσφαλοῦς ἐξόδου καὶ τῆς προστασίας τῶν πρέσβεων. Μόλις δὲ εἶχον ἐπιβιβασθῇ ἐπὶ γαλλικοῦ ἀτμοπλοίου, καὶ ὁ ἐκμανεὶς σουλτᾶνος προέβη εἰς τρομερὰν ἐκδίκησιν κατὰ τῶν ἀθῶων αὐτῶν συμπολιτῶν. Τὰς δύο ἐπομένας ἡμέρας, τὴν 15 καὶ τὴν 16 Αὐγούστου 1896, αἱ ὁδοὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπῆρξαν τὸ θέατρον συστηματικῆς σφαγῆς. Ἡ ἀρμενικὴ συνοικία ὑπέστη τὴν ἐπίθεσιν ὁμίλων ὥπλισμένων διὰ ῥοπάλων, οἵτινες ἐπλησσαν πάντ' Ἀρμένιον, ὃν ἤθελον συναντήσῃ, καὶ, εἰσελαύνοντες διὰ τῆς βίας εἰς τὰς οἰκίας τῶν Ἀρμενίων ἢ τῶν ξένων τῶν ἐχόντων Ἀρμενίους ὑπηρέτας, κατεδίωκον τὰ θύματα αὐτῶν· ἀξιωματικοὶ δὲ τῆς ἀστυνομίας καὶ ἀστυφύλακες ἐβοήθουν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ διηύθυνον τὴν τουρκικὴν ἐκείνην σφαγὴν τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου, καὶ μόνον ὅτε οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν δυνάμεων, οἵτινες εἶχον ἴδει διὰ

τῶν ἰδίων ὀφθαλμῶν τὰ συμβαίνοντα, ἔστειλαν αὐστηρὸν ἔγγραφον εἰς τ'ἀνάκτορα, ἐξεδόθη διαταγὴ περὶ παύσεως τῆς σφαγῆς. Ἐξακισχίλια περίπου ὑπῆρξαν τὰ θύματα τῆς φοβερᾶς ἐκείνης σφαγῆς, καὶ κατὰ τὴν ἔκφρασιν Ἑγγλοῦ διπλωμάτου φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε «πρό-θεσις τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν περὶ ἐξολοθρεύσεως τῶν Ἀρμενίων». Τὴν δὲ τελείαν διοργάνωσιν τῆς κρεουργίας ἐκείνης ἀπέδειξε τὸ γεγονός, ὅτι ἐλάχιστοι τῶν μὴ ἀνηκόντων εἰς τὴν φυλὴν ἐκείνην ἐθανατώθησαν καὶ ὅτι αἱ πάνυ ὀλίγαι ἐκεῖναι ἐξαιρέσεις προῆλθον ἐκ τυχαίων συμβάντων, οἷα δὲν λείπουσιν καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ἄριστα ὀργανωμέναις σφαγαῖς.

Αἱ δὲ «ταραχαὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως» ἐκεῖναι, ὡς εὐφημιστικῶς ἀπεκλήθησαν ὑπὸ τῶν διπλωματῶν, ἔπεισαν καὶ τοὺς ἀπιστοτάτους, ὅτι καὶ αἱ πρότεραι σφαγαὶ ἐν ἀπομεμακρυσμένοις μέρεσι τῆς αὐτοκρατορίας δὲν εἶχον ὑπάρξει ἀπλᾶ ἐπινοήματα. Ὁ Γλάδστων καὶ πάλιν ἀπὸ τῆς ἡσυχίας τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, καθ' ἃ εἶχε πράξει καὶ κατὰ τὸν χρόνον τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ ὤμοτήτων, προέβη εἰς τὴν τελευταίαν αὐτοῦ μεγάλην δημοσίαν ἐμφάνισιν ἐν Λιβερπούλῃ πρὸς βοήθειαν τῶν Ἀρμενίων, καὶ ἐκατηγόρησε τὸν Ἀβδουλ Χαμίτ ὡς «τὸν μέγαν δολοφόνον», ἐν ᾧ συγχρόνως Γάλλοι συγγραφεῖς ἐστηλίτευον αὐτὸν ὡς «τὸν ἐρυθρὸν σουλτᾶνον». Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα δὲν ἔγειναν διαβήματα πρὸς τιμωρίαν τοῦ αἰτίου τῶν ἀρμενικῶν ὤμοτήτων. Καὶ ἡ μὲν Γερμανία, μεριμνῶσα περὶ παραχωρήσεων ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, παρέστη ὡς προστάτης αὐτῆς, καὶ ἐθέρισε τὴν ἀμοιβὴν τῆς πλεονεκτικῆς καὶ ἀπανθρώπου αὐτῆς ἐνεργείας. Ἡ δὲ Αὐστρουγγαρία, οὖσα τὰ μέγιστ' ἀπερροφημένη ὑπὸ τῶν ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου συμφερόντων αὐτῆς, δὲν ἐρριψοκινδύνευε νᾶνα-λάβῃ ἐνέργειαν, ἥς δὲν ἠδύνατο νὰ προΐδῃ τὴν ἐκβασιν. Ἡ δὲ Ῥωσία εἶχε δηλώσει κυνικῶς διὰ τοῦ στόματος τοῦ Λομπάνωφ, ὅτι μετὰ τὴν ἐν Εὐρώπῃ πεῖραν αὐτῆς δὲν ἦτο εὐδιάθετος νὰ ἰδρῦσῃ ἄλλην Βουλγαρίαν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ὁ Σώλσβαρν, ὅστις εἶχεν ἀναρρηθῇ καὶ πάλιν πρωθυπουργὸς, ἐπέστησεν ἐπισήμως καὶ δημοσίᾳ τὴν προσοχὴν τοῦ σουλτάνου εἰς τὰς συνεπειάς τῆς κακῆς αὐτοῦ διοικήσεως, καὶ ὑπέδειξεν, ὅτι, παρισταμένης ἀνάγκης, θὰ ἐγίνετο χρῆσις βίαις. Ὁ δ' ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Γαλλίας συνηγόρησεν ὑπὲρ ἀποστολῆς στόλου ὡς τοῦ μόνου μέσου πρὸς ἐκφόβησιν τοῦ Ἀβδουλ Χαμίτ, καὶ ὁ αὐτόθι πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας ἐξέφρασε τὴν γνώμην, ὅτι ἡ Ἀγγλία ὥφειλε καὶ ἠδύνατο νὰ εἶχεν

ἐνεργήσῃ μετὰ περισσοτέρου σθένους. Τὸ πολὺ δὲ ὅπερ δύναται νὰ λεχθῇ εἶνε, ὅτι, ἅτ' ἔχουσα ἕνεκα τῆς περὶ Κύπρου συμβάσεως μεγαλειτέρας εὐθύνας πρὸς τοὺς Ἀρμενίους πάσης ἄλλης δυνάμεως ἐκ τῶν συνυπογραφασῶν τὴν συνθήκην τοῦ Βερολίνου, ἔπραξέ τι πλεον πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῶν. Νεώτεραι δὲ, ἀλλὰ μικρότεραι σφαγαὶ ἐν Τοκάτ ἐπῆλθον ὥς ἐπακόλουθον τῶν προτέρων ὤμοτήτων. Ἐπειτα δὲ ἡ Κρήτη ἀντικατέστησε τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐν τῇ προσοχῇ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κοινοῦ, καὶ τὰ παθήματα τῶν Ἀρμενίων ἐλησμονήθησαν μέχρι τῆς ἐπαναλήψεως αὐτῶν τῷ 1909 διὰ τῶν σφαγῶν τῶν Ἀδάνων.

Ἡ παρουσία τῶν εὐρωπαϊκῶν σκαφῶν ἐν τοῖς ὕδασι τῆς Κρήτης τῷ 1886 καὶ ἡ περιστολὴ τῆς φιλοπολέμου ἐξεγέρσεως ἐν Ἑλλάδι εἶχον περιορίσει τὸ κίνημα τῶν Χριστιανῶν τῆς νήσου κατὰ τὴν κρίσιν ἐκείνην εἰς πλατωνικὴν κήρυξιν τῆς ἐνώσεως μετὰ τῆς Ἑλλάδος· μόνον δὲ τῷ 1889 ἐξηγέρθη νέα ἐπανάστασις, προκληθεῖσα ἐξ ἀφορμῶν διαφόρων τῶν προγενεστέρων. Κατὰ τὴν περίστασιν αὐτὴν δὲν ὑπῆρχε τὸ κατ' ἀρχὰς σύγκρουσις μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Τούρκων, ἀλλὰ μεταξὺ δύο πολιτικῶν φατριῶν, φερουσῶν μὲν τὰ ὀνόματα Φιλελευθέρων καὶ Συντηρητικῶν, ἀλλὰ πράγματι παρορμωμένων μόνον ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ καταλάβωσιν ἢ νὰ διατηρήσωσι τὴν ἀρχὴν καὶ τὰ πρὸς αὐτὴν συνδεόμενα ὠφελήματα. Οἱ Φιλελευθεροὶ, τυχόντες ἐν ταῖς ἐκλογαῖς τοῦ ἔτους ἐκείνου καταπληκτικῆς πλειονοψηφίας, ἀπέκλεισαν τοὺς ἀντιπάλους ἀπασῶν τῶν ἐπωφελῶν θέσεων· ἐπὶ τούτοις δ' οἱ Συντηρητικοὶ βουλευταὶ ὑπέβαλον πρότασιν περὶ ἐνώσεως μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ὅπως γεννήσωσι δυσκολίας εἰς τοὺς ἀντιθέτους. Ὁ δὲ Τρικούπης, ὅστις ἦτο ἀκόμῃ πρωθυπουργὸς ἐν Ἑλλάδι, ἔπραξε διὰ τοῦ ἐν Χανίοις Ἑλληνος γενικοῦ προξένου Ἰωάννου Γρυπάρη πᾶν τὸ δυνατόν, ὅπως ἀποθαρρύνῃ κίνημα, ὅπερ ἐθεώρει ἄκαιρον, καὶ ἰσχυρίσθη, ὅτι ἡ Κρήτη ἦτο μόνον μέρος τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ ζητήματος. Ἀλλ' ἡ μαγικὴ λέξις Ἐνωσις ἀνεξωπύρησεν ἅμα τῷ ἀκούσματι τὴν λανθάνουσαν ἔχθραν τῶν ὀπαδῶν τῶν ἀντιπάλων θρησκευμάτων, καὶ ὁ κατ' ἀρχὰς φατριαστικὸς ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ δύο κοιμμάτων θεσιθιρῶν μετεβλήθη εἰς θρησκευτικὴν πάλιν μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Μωμεαθανῶν. Ἡ ἀποστολὴ εἰδικοῦ ἐπιτρόπου τοῦ σουλτάνου, ἔχοντος ἐντολὴν νὰ προσφέρῃ εἰκοσι χιλιάδας τουρκικῶν λιρῶν καὶ νὰ ὑποσχεθῇ τὴν σύστασιν γεωργικῆς τραπέζης εἰς οὐδὲν ἄλλο συνετέλεσεν ἢ εἰς τὸ νὰ ἐρεθίσῃ τοὺς

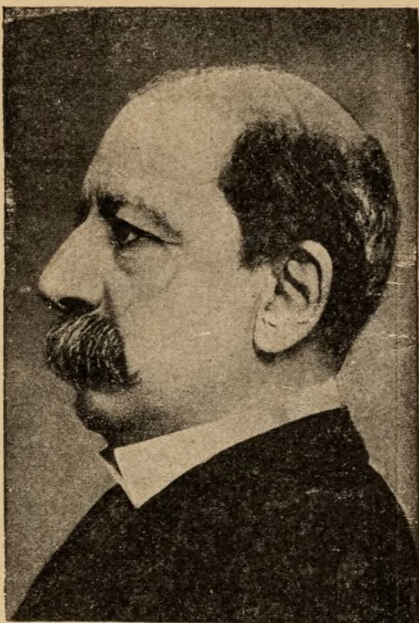
Τουρκοκρη̐τας χωρὶς νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς Χριστιανούς. Συνέβησαν φόνοι, ἐπικολούθησαν ἀντίποινα, καὶ οἱ ὁπαδοὶ τῆς μιᾶς θρησκείας ἔκαιον τὰ χωρία τῶν ὁπαδῶν τῆς ἄλλης. Τουρκοκρη̐τες χωρικοὶ συνεσωρεύθησαν ἐν ταῖς παραλίαις πόλεσι, Χριστιανοὶ πρόσφυγες ἐζήτησαν ἄσυλον ἐν Ἀθήναις, καὶ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ Πύλῃ ἔστελλε στρατὸν κατ' ἀποσπάσματα, ὁ δὲ Τρικούπης παρώρμα τὰς δυνάμεις καὶ ἰδίως τὴν Ἀγγλίαν εἰς ἐνέργειαν. Ὁ δὲ σουλτᾶνος, ἀνακαλέσας τὸν Πολωνὸν βαλῆν τῆς νήσου, ἐξέδωκε τῇ 12 Νοεμβρίου φερμάνιον, ὅπερ, κατ' οὐσίαν ἀκυροῦν τὴν σύμβασιν τῆς Χαλέπας, ἐκήρυττε τὴν ἀρχὴν τοῦ γενικοῦ διοικητοῦ χρονικῶς ἀπεριόριστον, περιώριζε τὸν ἀριθμὸν τῶν βουλευτῶν εἰς πεντήκοντα καὶ ἑπτὰ, ὧν τριάκοντα καὶ πέντε Χριστιανοὶ, ἀνῆγγελλε τὴν συγκρότησιν χωροφυλακῆς ἐξ ἰθαγενῶν ἄλλων ὁθωμανικῶν ἐπαρχιῶν, εἰσήγε τακτὸν φόρον ἀντὶ τῆς δεκάτης τοῦ ἐλαίου καὶ καθίδρυε προτίμησιν τῶν γινωσκόντων τὴν τουρκικὴν, ἣτις δὲν εἶνε ἡ ἐν Κρήτῃ λαλουμένη γλῶσσα, κατὰ τὸν διορισμὸν εἰς δημοσίας θέσεις. Τὸ φερμάνιον τοῦτο προεκάλεσε πικροτάτην ἀπογοήτευσιν, ἐν ᾗ ἡ δημοκρατικὴ αὐτοῦ διάταξις, καθ' ἣν οἱ δικασταὶ ἔμελλον νὰ ἐξακολουθήσωσι καθιστάμενοι δι' ἐκλογῆς, καθ' ἃ καὶ πρότερον, διηιώνιζεν ἐν τῶν χειρίστων κακῶν τῆς νήσου. Καὶ ἔπαυσε μὲν ἡ ἐπανάστασις, ἀλλ' ἐξηκολούθησαν ἡ ἀκαταστασία καὶ αἱ βιαιοπραγαί, καὶ τις φυγόδικος, καλούμενος Λιάπης, βεβαρημένος ὑπὸ διαφόρων φόνων οὓς εἶχε διαπράξει, παριστάνετο εἰς τὸν ἀθηναϊκὸν ὄχλον ὡς ἥρως, ἕως ὃ Δηλιγιάννης, ὅστις εἶχε μὲν διαδεχθῇ τὸν Τρικούπην ἐν τῇ ἀρχῇ τῷ 1890, ἀλλ' ἐξηκολούθησε διατηρῶν τὸ εἰρηνικὸν πρόγραμμα τοῦ ἀντιπάλου, ἔθιγε τέρμα εἰς τὴν τοιαύτην λατρείαν. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ τρεῖς Μωαμεθανοὶ διεδέχθησαν ἀλλήλους ὡς γενικοὶ διοικηταὶ τῆς Κρήτης ἐπὶ προφανεῖ ὠφελείᾳ τῆς μειονοψηφίας, ἕως ὃ σουλτᾶνος τῷ 1895 ὑπεχώρησε τέλος εἰς τὰς ἐπιμόνους ἐκλιπαρήσεις τῶν Κρητῶν, καὶ διώρισεν ὡς βαλῆν τὸν Ἀλέξανδρον Καραθεοδωρῆν, Χριστιανὸν, ὅστις εἶχε χρηματίσει ἡγεμὼν τῆς Σάμου. Ἡ δὲ αὐξήσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μελῶν τῆς συνελεύσεως, ἣτις δὲν εἶχεν ἄλλως συνέλθει ἀπὸ τοῦ 1889, εἰς ἑξήκοντα καὶ πέντε, ὧν τεσσαράκοντα Χριστιανοὶ καὶ εἰσικοπέντε Τουρκοκρη̐τες, ἐφαίνετο διαλύσασα τοὺς κινδύνους περαιτέρων διχονοιῶν.

Ἄλλ' οἱ Τουρκοκρη̐τες, καθ' ἃ πολλάκις μειονοψηφαὶ εἰθισμέναι εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῆς ἀρχῆς, εἶχον ἀποφασίσει νὰ καταδείξωσιν

ἄκαρπον τὴν ἀπόπειραν τῆς διοικήσεως τῆς Κρήτης ὑπὸ Χριστιανοῦ. Καὶ δὴ ἤρχισαν φόνοι Χριστιανῶν· ἰδρύθη δὲ χριστιανικὴ ἐπιτροπεία μεταρρυθμίσεως, ἐπιδεινώσασα τὴν κατάστασιν, ἐν ᾧ ἄφ' ἑτέρου ὁ Καραθεοδωρῆς, ὅστις εἶχε κατορθώσει νάποβῃ προσωπικῶς ἄρεστός εἰς τοὺς Τουρκοκρητάς, ἐστερήθη ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως τῶν ἀναγκαίων πόρων πρὸς πληρωμὴν τῆς χωροφυλακῆς τῆς νήσου. Ὁ δὲ ἀναδιορισμὸς Τούρκου διοικητοῦ ὥς διαδόχου αὐτοῦ, ἀντὶ νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς Τουρκοκρητάς, δυσηρέστησεν ἐκείνους τε καὶ τοὺς Χριστιανούς, ἐπειδὴ οἱ μὲν Μουσουλμᾶνοι ἤθελον στρατιωτικὸν διοικητὴν, οἱ δὲ Χριστιανοὶ ἀπῆλθον Χριστιανὸν πάλιν. Οὕτως ἦσαν τεταμένα τὰ πράγματα, ὅτε ἡ ἐπανάστασις, ἣτις εἶχε παύσει σὺν τῇ πρακτικῇ καταργήσει τῆς ἐν Κρήτῃ ὑπὸ Τούρκου διοικήσεως, ἐξερράγη τῇ 12 Μαΐου 1896 δι' αἵματηρᾶς συγκρούσεως ἐν ταῖς ὁδοῖς τῶν Χανίων. Ὑπὲρ τὸ δέον δὲ ἄργά ὁ σουλτᾶνος ἐδέχθη τὴν συμβουλὴν τῶν δυνάμεων, κατέστησεν ἐκ νέου ἰσχυρὰν τὴν σύμβασιν τῆς Χαλέπας, ὑπεσχέθη νὰ καλέσῃ τὴν γενικὴν συνέλευσιν καὶ νὰ χορηγήσῃ ἀμνηστίαν, καὶ διώρισε Χριστιανὸν διοικητὴν τῆς νήσου, τὸν προϋπάρξαντα ἡγεμόνα τῆς Σάμου Γεώργιον Βέροβιτς. Ἐπιτροπεία, περιλαμβάνουσα Εὐρωπαίους ἀξιωματικούς, ἔμελλε νὰ διοργανώσῃ τὴν χωροφυλακὴν, ἄλλη δέ τις νὰ μεταρρυθμίσῃ τὰ δικαστήρια. Ἡ διαρρυθμίσις δὲ αὕτη, γενομένη δεκτὴ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν Τουρκοκρητῶν, ὧν αἱ ἐμπνεύσεις ἀπέρρεον ἐκ τοῦ Γιλδιζ, ὥς τις τῶν συνήθων ἐπὶ τοῦ χάρτου μεταρρυθμίσεων, εἰς ἣν προσεδοκάτο ἡ ἀντίστασις αὐτῶν· ἡ δὲ εἰς τὴν νῆσον ἄφιξις τοῦ Τούρκου ἐκείνου ἀξιωματικοῦ, ὅστις εἶχε σχέσιν πρὸς τὰς ἀρμενικὰς ἐν Βὰν σφαγὰς, ἐνεθάρρυνε τὴν ἀντίστασιν αὐτῶν. Ἡ δὲ συνήθης ἀναβολὴ τῆς ἐνάρξεως τῆς διοργανώσεως τῆς χωροφυλακῆς κατέστησε τοὺς Χριστιανούς ἔτι μᾶλλον ὑπόπτους, καὶ στάσις τῶν Τουρκοκρητῶν ἐν Χανίοις τῇ 23 Ἰανουαρίου 1897, εἰς ἣν ἐληκολούθησεν ἡ πυρπόλησις μεγάλου μέρους τῆς χριστιανικῆς συνοικίας, ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ τῆς ἐπαναλήψεως τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. Οἱ Χριστιανοὶ κατέλαβον τὸ Ἀκρωτήρι μεταξὺ τῶν Χανίων καὶ τῆς Σούδας, καὶ ἐκήρυξαν τὴν ἔνωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ τὸ ἄγγελμα σφαγῆς ἐν Χανίοις εἶχε προκαλέσει παμμέγιστον ἔρεθισμὸν ἐν Ἀθήναις, ὅπου ἀπὸ τῆς τελευταίας κρητικῆς ἐπαναστάσεως οἱ πολιτευταὶ εἶχον ἀσχοληθῇ μόνον

περὶ οἰκονομικὰ ζητήματα, κορυφωθέντα εἰς τὴν οἰκονομικὴν κρίσιν τοῦ 1893 καὶ τὴν ἐν ἔτει 1894-5 κρίσιν τοῦ τε χρυσοῦ καὶ τοῦ χαρτονομίσματος, ὅτε ἡ ἀξία τοῦ φράγκου ἀνῆλθεν εἰς μίαν δραχμὴν καὶ ὀγδοήκοντα ὀκτὼ λεπτά. Ὁ Τρικούπης, ὅστις εἶχε συμβουλευσεὶ ἡσυχίαν κατὰ τὸν χρόνον τῆς τελευταίας ἐπαναστάσεως, εἶχεν ἤδη ἀποθάνει τῷ 1895 ἐν Κάνναις, κατεῖχε δὲ καὶ πάλιν τὰ ἡνία τῆς ἀρχῆς ὁ Δηλιγιάννης, ὁ φιλοπόλεμος πρωθυπουργὸς τοῦ 1885. Ἀλλὰ καὶ ὁ μέγιστος τῶν Ἑλλήνων πολιτευτῶν δὲν θὰ ἤθελε δυνηθῇ νάντιστῇ ἐπὶ πλέον εἰς τὴν κοινὴν γνώμην. Ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ὑποστῇ τεραστίας δαπάνας χάριν διατηρήσεως τῶν ἐν Ἀθήναις Κρητῶν προσφύγων, ὑπῆρχον δὲ πλείστοι ὅσοι Κρηῖτες ἐγκαταστημένοι ἐν Ἑλλάδι, οἵτινες, ὥς εἰκός, ἐπέδρασαν πρὸς ἐπίτευξιν ἐπεμβάσεως. Ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ βασιλέως, ὁ βασιλόπαις Γεώργιος, ἀπέπλευσεν ἐκ Πειραιῶς ἐν μέσῳ ἐνθουσιαστικῶν διαδηλώσεων μετὰ στολίσκου τορπιλικῶν, ὅπως παρεμποδίσῃ τὴν ἀπόβασιν τουρκικῶν ἐνισχύσεων εἰς τὴν Κρήτην, καὶ τῇ 3 Φεβρουαρίου ἑλληνικὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Τιμο-

Χαρίλαος Τρικούπης.

λέοντα Βάσσον, ἔχοντα διαταγὴν νὰ καταλάβῃ τὴν Κρήτην ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως Γεωργίου, νὰποκαταστήσῃ τὴν τάξιν καὶ ἐκδιώξῃ τοὺς Τούρκους ἐκ τῶν φρουρίων, ἀπεβιβάσθη εἰς μικρὰν ἀπόστασιν πρὸς δυσμὰς τῶν Χανίων. Τὴν αὐτὴν δ' ἡμέραν οἱ ναύαρχοι τῶν πέντε εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, ὧν τὰ θωρηκτὰ ἐναυλόχουν τότε ἐν τοῖς ὕδασι τῆς Κρήτης, κατέλαβον τὰ Χανία, ὁπόθεν ὁ τελευταῖος Τούρκος διοικητὴς τῆς νήσου εἶχε φύγει διὰ παντός. Τότε οἱ ἐν Ἀκρωτηρίῳ ἐπαναστάται προσέβαλον τὸν τουρκικὸν στρατὸν, ἕως οἱ ναύαρχοι ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ ὑποχωρήσωσι διὰ βομβαρδισμοῦ, ὅστις ἐξήγγειρε σφοδροτάτην ἀγανάκτησιν ἐν Ἀθήναις καὶ ποιάν

τινα δυσαρέσκειαν ἐν Λονδίῳ παρ' ἐκείνοις ὅσοι ἦσαν μνήμονες τοῦ Ναβαρρίνου. Ἀνακοίνωσις δὲ τῶν δυνάμεων, δι' ἧς ἐδίδετο ἡ ὑπόσχεσις αὐτονομίας τῆς Κρήτης ἐπὶ τῷ ὄρω τῆς ἀναχωρήσεως τῶν ἑλληνικῶν πλοίων καὶ στρατευμάτων, ἔτυχε δυσμενοῦς ἀπαντήσεως, καὶ οἱ ναύαρχοι, καίπερ ἐκδόντες προκήρυξιν περὶ αὐτονομίας, ἐξετέλουν αὐτὴν δι' ἀποκλεισμοῦ τῆς νήσου καὶ δι' ἐτέρου βομβαρδισμοῦ τῶν ἐπαναστατῶν ἐν Μαλάξᾳ ὑπερθεῖν τῆς Σούδας.

Τιμολέων Βάσσος.

Ἡ σύρραξις μεταξὺ τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ πατροπαράδοτου αὐτοῦ ἐχθροῦ δὲν ἠδύνατο ἐπὶ μακρότερον χρόνον νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν ἑλληνικὴν μεγαλόνησον. Ἐν Ἑλλάδι ἡ λεγομένη Ἐθνικὴ ἑταιρεία ἠνάγκασε τὴν κυβέρνησιν εἰς δρᾶσιν· ἀναφορὰ δὲ ἑκατὸν μελῶν τοῦ ἀγγλικοῦ κοινοβουλίου ἐνεθάρρυνε τὰ πλήθη, ἀγνοοῦντα τοὺς ἀληθινούς ὅρους τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ πολιτικῶν πραγμάτων, εἰς τὸ νὰ ἐλπίζωσιν ἐπὶ τὴν Ἀγγλίαν, καὶ ὁ βασιλεὺς Γεώργιος, προσφωνῶν τὸν λαὸν τῶν Ἀθηνῶν, ἀνεκοίνωσεν, ὅτι θάναε λάμβανεν αὐτὸς ἐκεῖνος τὴν ἡγεσίαν στρατοῦ ἑκατοντακισχιλίων Ἑλλήνων. Καὶ ἡ μὲν

μυστικὴ ἱστορία τῶν ἐβδομάδων τῶν ἀμέσως προσηγηθεισῶν τοῦ πολέμου εἶνε ἀκόμη μέχρι τῆς σήμερον ἀντικείμενον εἰκοτολογιῶν· ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη, ὅτι ὁ βασιλεὺς προσεδόκα, ὅτι αἱ δυνάμεις ἔμελλον νὰ παρεμποδίσωσι τὰς ἐχθροπραξίας τὴν τελευταίαν ὥραν, οὕτω δὲ θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν πίεσιν αὐτῶν χωρὶς νὰ διακινδυνεύσῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ ἀπέναντι τῶν ἰδίων ὑπηκόων. Οὔτε αὐτὸς, οὔτε ὁ σουλτᾶνος ἐπεθύμουν πόλεμον, ἐξ οὗ ἡ Τουρκία, καὶ ἂν ἀπέβαινεν ἐπιτυχής, ἐγίνωσκεν, ὅτι οὐδὲν ἔμελλε νὰ κερδήσῃ, καὶ κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν οἱ Ἕλληνες

ἦσαν ἐξωργισμένοι κατὰ τοῦ σουλτάνου πολὺ ὀλιγώτερον ἢ κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, οὗ οἱ ἀξιωματικοὶ παρηκολούθουν τὸν τουρκικὸν στρατὸν, οὗ ἡ πολιτεία καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν εἶχεν ὑπάρξει ἀδιαλλάκτως ἐχθρική πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἥς μίαν ἡμέραν ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ ἐμελλε νὰναρρηθῇ βασίλισσα, καὶ ὅστις μέχρι καὶ τῆς σήμερον θεωρεῖται τὰ μέγιστα ὑπεύθυνος ἐπὶ τῷ πολέμῳ. Οἱ δὲ Ἕλληνες, οἵτινες δὲν εἶχον ἔλθει εἰς πόλεμον πρὸς τὴν Τουρκίαν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος, ἀλλ' οἵτινες εἶχον ἐπιθυμήσει νὰγωνισθῶσι τῷ 1854, τῷ 1878 καὶ τῷ 1886, κατεΐχοντο ὑπὸ ἀκράτου ἐνθουσιασμοῦ, μὴ συνοδευομένου ἀτυχῶς καὶ ὑπὸ καταλλήλου ὁργανώσεως. Ἡ Ἑλλὰς εἶνε χώρα τελείως δημοκρατική, ἐν ᾗ ὁ στρατιώτης δὲν παραδέχεται τὴν κοινωνικὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἰδίου ἀξιωματικοῦ, ἐν ᾗ εἶνε μεγάλως ἀνεπτυγμένη ἡ τάσις τοῦ ἐπικρίνειν καὶ ἡ ἐθνικὴ τακτικὴ τοῦ πολέμου χαρακτηρίζεται καταλλήλως διὰ τῆς λέξεως *κλεφτοπόλεμος*, ἐν ᾗ ἀπ' ἐναντίας αἱ στρατιωτικαὶ ἀρεταὶ τῶν Τούρκων ὠμολογοῦντο τότε ὑπὸ πάντων καὶ ὁ στρατὸς αὐτῶν εἶχεν ἐκπαιδευθῇ ὑπὸ Γερμανῶν ἀξιωματικῶν. Οὕτως ἡ πάλῃ ἦτο ἄνισος, καίτοι προσῆλθε πρὸς βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων σῶμα ἐρυθροχιτώνων Γαριβαλδινῶν εἰς διάφορα ἀνηκόντων ἔθνη ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ Ῥιτσιώτην, καὶ χρῆμα ἄφθονον συνέρρεεν εἰς τὸ πολεμικὸν ταμεῖον ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Τῇ 28 Μαρτίου ἔνοπλοι ὁμάδες τῆς Ἐθνικῆς ἐταιρείας εἰσῆλσαν εἰς τὴν Μακεδονίαν, συγκρούσεις δ' ἐπῆλθον κατὰ τὰ θεσσαλικά σύνορα, καὶ τῇ 5 Ἀπριλίου ἡ Τουρκία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον. Ὁ σουλτᾶνος, ἐμμένων πιστὸς εἰς τὸ πατροπαράδοτον σύστημα τῆς ἐναντίον ἀλλήλων διασπάσεως τῶν χριστιανικῶν φυλῶν τῆς ἐγγύς Ἀνατολῆς, ἐξησφάλισε τὴν οὐδετερότητα τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Σερβίας διὰ τῆς ἐπικαίρου παραχωρήσεως ἐπισκοπικῶν ἐδρῶν, ἐμπορικῶν πρακτορείων καὶ σχολῶν ἐν Μακεδονίᾳ. Ἀνακοίνωσις δὲ τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ῥωσίας ἀπέτρεψε τὰς βαλκανικὰς αὐλὰς ἀπὸ ἀναμίξεως εἰς τὸν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας πόλεμον. Οὕτω πᾶσα ἑλπίς κοινοπραγίας τῶν Χριστιανῶν διελύθη, καὶ ἡ πάλῃ περιορίσθη εἰς τὰ δύο ἀντιδιαμαχόμενα κράτη. Ὁ τριακονθήμερος ἐκεῖνος πόλεμος ὑπῆρξεν ἀτελεύτητος ἀλληλουχία ἑλληνικῶν ἡττῶν. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος, ὅστις ἦτο ὑπέρτερος τοῦ τουρκικοῦ καὶ ἐφ' ὃν ἐστηρίζοντο μεγάλαι ἐλπίδες, οὐδὲν κατάρθωσε πλὴν τοῦ ἀνωφελοῦς βομβαρδισμοῦ τῆς Πρεβέζης, τῆς συλλήψεως φορτίου ὁσπρίων ἐν τοῖς

Ἀγίοις Σαράντα, ὧν τινὰ τουρκικὰ κτίρια ὁμοίως ἐβομβαρδίσθησαν, καὶ τῆς ζωορήσεως φιλοτοῦρκου τινὸς μέλους τοῦ ἀγγλικοῦ κοινοβουλίου. Ἡ δὲ ἀπραξία αὕτη τοῦ στόλου προῆλθε βεβαίως ἐξ ἐπιδράσεως τῶν δυνάμεων. Καὶ ὁ μὲν βομβαρδισμὸς τῆς Σμύρνης ἢ τῆς Θεσσαλονίκης ἤθελε βλάψει κυρίως τοὺς ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς

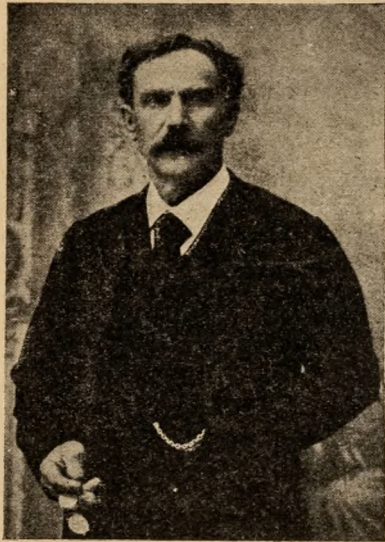

Κωνσταντῖνος Σαπουντζάκης.

τῶν πόλεων ἐκείνων· ἀλλ' ὁμως θὰ ἠδύναντο εὐκόλως νὰ καταληφθῶσι νήσοι τουρκικαὶ, καθ' ἃ ὑπὸ τοῦ ἰταλικοῦ στόλου καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ τῷ 1912, οὕτω δὲ νὰ ἐπιτευχθῶσι καλλίτεροι ὅροι τῆς εἰρήνης. Οὕτω δ' ἡ Ἑλλὰς ἐστερήθη τοῦ ἀξιολογωτάτου τῶν ὅπλων αὐτῆς. Κατὰ ξηρὰν δὲ ἡ ἐκστρατεία, ὡς εἰκὸς, ἀνετέθη εἰς δύο μεραρχίας, μιᾶς μὲν ἐν Θεσσαλίᾳ, τῆς δ' ἑτέρας ἐν Ἠπείρῳ, ἐπιτελάρχου ὄντος τοῦ Κωνσταντίνου Σαπουντζάκη. Καὶ ἐν μὲν τῇ Θεσσαλίᾳ ὁ Τοῦρκος στρατηγὸς Ἐτέμ πασσᾶς μετὰ κρατερὸν ἀγῶνα ἐν τοῖς στενοῖς τῆς Μελούνας καὶ ἐπίμονον μάχην εἰς τὸ Ῥεβένι κατέ-

λαβε τὴν Λάρισαν, ἐξ ἧς ἡ στρατιὰ τοῦ Διαδόχου ἔφυγεν ἀτάκτως. Ἐν δὲ τῇ Ἠπείρῳ ἡ μάχη τῶν Πέντε Πηγαδίων, μετὰ τῆς Ἄρτης καὶ τῶν Ἰωαννίνων, ὅπου οἱ Τοῦρκοι εἶχον δις ἡττηθῇ τῷ 1854, ἔσωσε τὰ Ἰωάννινα· μετὰ δὲ τῶν πεσόντων ὑπῆρξε καὶ ὁ Ἀγγλος φιλέλλην Χάρρις. Ἡ δὲ διὰ τῆς θεσσαλικῆς πεδιάδος προχώρησις τῶν Τούρκων προεκάλεσεν ἀντίδρασιν ἐν Ἀθήναις. Τὸ ἡγανακτημένον πλῆθος ἐτράπη πρὸς τὰ ἀνυπεράσπιστα ἀνάκτορα, καὶ ὁ βασιλεὺς ἠδυνήθη νὰ διασώσῃ τὸν θρόνον αὐτοῦ χάρις εἰς τὴν γοργὴν ἐπέμ-

δασιν τοῦ Δημητρίου Ῥάλλη, δημοκρατικοῦ πολιτευτοῦ, ὅστις εἶχε συγκροτήσει ἴδιον κόμμα ἐν Ἀθήναις καὶ εἶχεν ἀποβῆ ὁ ἰσχυρότατος ἡγέτης τῆς ἀντιπολιτεύσεως καὶ τὸ εἶδωλον τῶν Ἀθηναίων. Ἡ σκηνὴ τοῦ Κλέωνος, ἀξιοῦντος νάνατεθῇ εἰς αὐτὸν ἡ στρατηγία, ἐπανελήφθη, καὶ ὁ Ῥάλλης διωρίσθη παραχρῆμα πρωθυπουργὸς τῇ 17 Ἀπριλίου. Τὴν δ' ὑστεραίαν ὁ συνταγματάρχης Σμολένσκης, «ὁ ἥρωας τοῦ Ῥεβενίου», ὅστις εἶχεν ἀγωνισθῇ ἐν Κρήτῃ ὡς ἐθελοντὴς τῷ 1868 καὶ ὑπῆρξεν ὁ μόνος ἐν τῷ πολέμῳ διακριθεὶς ἀξιωματικός, ἀπέκρουσε μὲν τοὺς Τούρκους κατὰ τινὰ πρῶτην αὐτῶν ἐπίθεσιν ἐν Βελεστίνῳ, ἐπέχοντι τὴν θέσιν τῶν ἀρχαίων ἐκείνων Φερῶν, ὅπου ὑπόκειται ἡ σκηνὴ τῆς Ἀλκήστιδος τοῦ Εὐριπίδου, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ἐν δευτέρᾳ μάχῃ· τὸ δ' ἐκ τῆς ἀρχαίας ἱστορίας περιώνυμον πεδῖον τῆς Φαρσάλου ὑπῆρξε τὸ θέατρον ἑλληνικῆς ἥττης, ἄλλη δὲ ἥττα συνέβη ἐν τῷ ἄλλοθεν ἀγνώστῳ χωρίῳ τῆς Ἡπείρου Γριμπόβῳ. Τὸ δὲ κορύφωμα τῶν δεινῶν ἐπῆλθεν, ὅτε τῇ 5 Μαΐου ἡ μάχη τοῦ Δομοκοῦ, ἐν ἣ ὁ Ἰταλὸς Φράττης ἀνενέωσε τὸν ἥρωισμόν τοῦ Σανταρόζα, ὡς ὁ Χάρ-

Δημήτριος Ῥάλλης.

ρις τὸν τοῦ Βύρωνος, ἀνέωξεν εἰς τοὺς Τούρκους τὸ στενὸν τῆς Φούρκας τὸ ἄγον εἰς τὴν Λαμίαν. Ἐπὶ δὲ τοῖς ἀγγέλμασι τούτοις οἱ Ἀθηναῖοι κατελήφθησαν ὑπὸ πανικοῦ· ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια δὲν ἐτόλμα νὰ ἐμφανισθῇ ἐν ταῖς ὁδοῖς, καὶ ἡ στολὴ τῶν αὐλικῶν ὑπηρετῶν ἠλλάχθη, εἰκόνες δὲ τοῦ Σμολένσκη ἀντικατέστησαν τὰς τῶν βασιλέων ἐν ταῖς προθήκαις τῶν καταστημάτων. Τότε ἔπενέβησαν αἱ δυνάμεις, ἀνακατὰ ὑπεγράφη τῇ 7 καὶ τῇ 8 Μαΐου ἐν Ἡπείρῳ καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ, καὶ εἰς τὴν ἐκ Κρήτης ἤδη γενομένην ἀναχώρησιν τοῦ συνταγματάρχου Βάσσου ἐπηκολούθησεν ἡ τοῦ ὑπ' αὐτὸν λοιποῦ στρατοῦ· τῇ δὲ 22 Νοεμβρίου συνωμολογήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει συνθήκη εἰρήνης, δι' ἧς καθωρίζετο ἡ ὑπὸ τοῦ ὀθωμανικοῦ

στρατοῦ ἐκκένωσις τῆς Θεσσαλίας καὶ ἡ τὸ δεύτερον ἤδη παραχώρησις τῆς χώρας ταύτης εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐξαιρέσει ἑνὸς χωρίου καὶ τινων στρατηγικῶν θέσεων παρὰ τὰ σύνορα. Ὡρίσθη δὲ ἡ πληρωμὴ πολεμικῆς ἀποζημιώσεως ἑκατὸν ἑκατομμυρίων ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος, εἰς ἣν ἐπεβλήθη ἐπιτροπεία ξενικοῦ ἐλέγχου χάριν «συλλογῆς καὶ χρήσεως προσόδων ἐπαρκουσῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ δανείου τῆς πολεμικῆς ἀποζημιώσεως καὶ τῶν ἄλλων ἐθνικῶν χρεῶν».

Κωνσταντῖνος Σμολένσκυς
(*Ἰδε σ. 533*).

Ἐκάστη δὲ τῶν ἑξ μεγάλων δυνάμεων ἔμελλε νὰ ἔχῃ ἴδιον ἀντιπρόσωπον ἐν ταύτῃ τῇ ἐπιτροπείᾳ, καὶ τὰ δημόσια μονοπώλια τοῦ ἄλατος, τοῦ πετρελαίου, τῶν πυρείων, τῶν παιγνιοχάρτων, τοῦ σιγαροχάρτου καὶ τῆς Ναξίας σμύριδος, τοῦ καπνοῦ καὶ τοῦ χαρτοσήμου ὥς καὶ τῶν τελωνειακῶν ἐν Πειραιεὶ εἰσπράξεων ἀνετέθησαν εἰς τὴν διαθήκῃ αὐτῆς. Τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος τὰ τουρκικὰ στρατεύματα ἐγκατέλιπον τὴν Θεσσαλίαν, μετ' αὐτῶν δ' ἀνεχώρησαν καὶ σχεδὸν πάντες οἱ ἐναπολειπόμενοι Μωαμεθανοὶ γαιοκτήμονες. Τῆς δὲ βραχείας ταύτης δευτέρας ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν καταλήψεως τὸ μόνον σχεδὸν μαρτύριον εἶνε ἡ σειρά τουρκικῶν γραμματοσήμων. Μετὰ βραχὺν δὲ χρόνον ἐν Θεσσαλίᾳ, καθ' ἃ καὶ ἐν Χαλκίδι, μόνον ὀλίγα τινὰ τζα-

μιά, τοῦ ὠραιωτάτου αὐτῶν ἀποτεφρωθέντος ὑπὸ πυρκαϊᾶς, θὰ ὑπομινήσκωσι τὸν περιηγητὴν, ὅτι ἦρξεν ἐκεῖ ἐπὶ πέντε σχεδὸν αἰῶνας ὁ Τοῦρκος.

Τοῦ δὲ κρητικοῦ ζητήματος ἡ ὀριστικὴ λύσις ἐπὶ μακρὸν ἐταλαιπώρησε τοὺς διπλωμάτας τῆς Εὐρώπης. Δεκαοκτὼ μῆνες παρήλθον ἐν τῇ ἀναζητήσει διοικητοῦ. Εἰς σύμβουλος τῆς ἑλβετικῆς ὁμοσπονδίας, εἰς συνταγματάρχης τοῦ Λουξεμβούργου, ὁ πρωθυπουργὸς τοῦ Μαυροβουνίου Βογο Πέτροβιτς, προετάθησαν ἀλληλοδιαδόχως. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἡ Γερμανία, ἣν ἠκολούθησεν ἡ Αὐστρία, ἀπεσύρθη ἐκ τῆς εὐρωπαϊκῆς ὁμοφωνίας ὥς πρὸς τὸ κρητικὸν ζή-

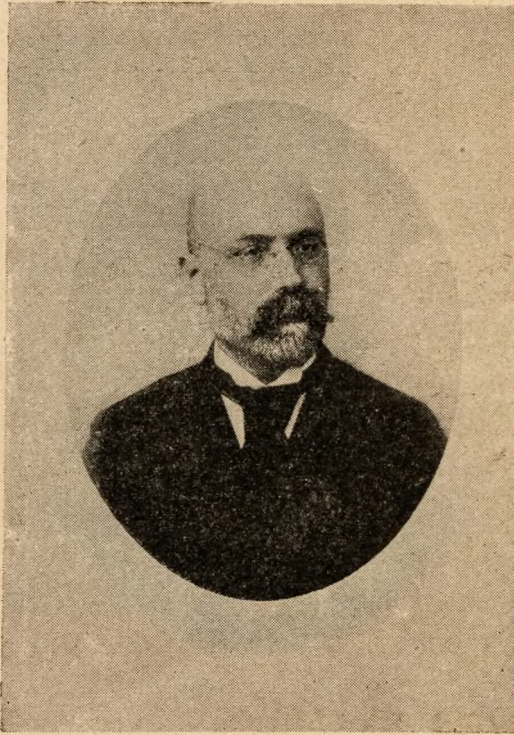
τημα, καὶ ἀγήματα τῶν τεσσάρων ἄλλων δυνάμεων, ὑποστηριζόμενα ὑπὸ τῶν οἰκείων στόλων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἰταλοῦ ναυάρχου Κανεβάρου, εἶχον καταλάβει τὰς παραλίους πόλεις, τῶν μὲν Ἀγγλων κατεχόντων τὸ Ἡράκλειον, τῶν δὲ Ῥώσων τὸ Ῥέθυμνον, τῶν Γάλλων τὴν Σιτείαν καὶ τὴν νησίδα Σπιναλόγκαν, τῶν Ἰταλῶν τὴν Ἱεράπετραν καὶ ἀπάντων ὁμοῦ τῶν τεσσάρων τὰ Χανία. Εἰς τὰς πόλεις δὲ ταύτας, ἰδίως δ' εἰς τὴν ζώνην τῶν Χανίων, συνεκλείσθησαν οἱ Τουρκοκρῆτες, τῶν Χριστιανῶν κατεχόντων τὸ σύνολον τῆς ὑπαίθρου χώρας, καὶ περιφόρητος συνέλευσις ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἰωάννου Σφακιανάκη, ἐξέδιδε ψηφίσματα, φέροντα σφραγίδα μετὰ τῆς εἰκόνης τοῦ Μίνωος. Ἐπίθεσις δ' ἐναντίον τῶν Ἀγγλων ἐν τῷ λιμένι τοῦ Ἡρακλείου καὶ ὁ φόνος τοῦ ὑποπροξένου τῆς Ἀγγλίας τῇ 25 Αὐγούστου 1898 ἐπέσπευσε τὴν λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. Ἡ δραστηριότης τοῦ ναυάρχου Νόελ ἐπέρανεν ὅτι ἡ διπλωματία ἠγωνίζετο ἐπὶ μακρὸν νὰ κατορθώσῃ· οἱ ἡγέται τῆς στά-

Ὁ πρίγκιψ Γεώργιος.

σεως ἀπηγγονίσθησαν, καὶ δύο μῆνας μετὰ τὴν στάσιν ἐκείνην τὸ τελευταῖον ἀπόσπασμα τουρκικοῦ στρατοῦ ἐγκατέλιπε τὴν νῆσον, καὶ μόνον ἡ νησίς ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Σούδας κατείχετο ἔκτοτε ὑπὸ Ὀθωμανῶν στρατιωτῶν. Τῇ δὲ 14 Νοεμβρίου οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν τεσσάρων δυνάμεων μετέβησαν τέλος εἰς τὰνάκτορα τῶν Ἀθηνῶν καὶ προσήνεγκον εἰς τὸν βασιλόπαιδα τῆς Ἑλλάδος Γεώργιον τὴν ἀρχὴν μεγάλου αὐτῶν ἀρμοστοῦ ἐν Κρήτῃ ἐπὶ τρία ἔτη ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου. Ἐκάστη δὲ δύναμις ὑπεσχέθη νὰ προκαταβάλῃ ἐν ἑκατομμύριον χάριν τῶν πρώτων δαπανῶν τῆς νέας διοικήσεως. Ἡ πρότασις αὐτῶν, προελθοῦσα ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ τσάρου

Νικολάου Β', οὗ τὴν ζωὴν ὁ πρίγκιψ Γεώργιος εἶχε σώσει ἐν Ἰαπωνίᾳ, ἔγινε δεκτὴ, καὶ τὴν 9 Δεκεμβρίου ὁ Ἑλλήν βασιλόπαις ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Σοῦδαν. Μετὰ δὲ πέντε ἡμέρας οἱ ναύαρχοι ἀνεχώρησαν. Καὶ ἐξηκολούθησαν μὲν ἔτι παραμένοντα ἐν τῇ νήσῳ τὰ γήματα τῶν τεσσάρων δυνάμεων, ἀλλ' ὁ μέγας ἀρμολογὴς ἦτο ἡ μόνη ἐν Κρήτῃ ὑπεύθυνος ἀρχή, οἱ δ' ἐν Ῥώμῃ πρέσβεις αὐτῶν

Ἰωάννης Σφακιανᾶκης.

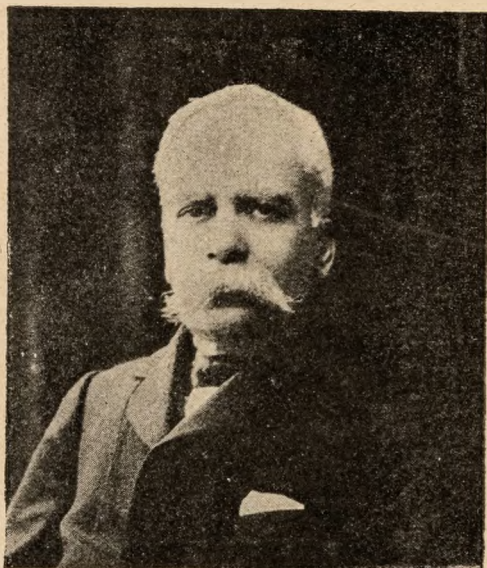
ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ναυάρχου Κανεβάρο, ὅστις εἶχε γείνει ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ἰταλίας, ἀπετέλεσαν κρητικὸν Ἀρειὸν πάγον, ἐν ᾧ ἐξηκολούθησαν συζητούμενα ἀκόμη τὰ φορῶντα εἰς τὴν νῆσον. Ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου, ὅστις τὸ πρῶτον διωρίσθη ἐπὶ τριετίαν, διήρκεσε σχεδὸν ὀκτὼ ἔτη, καὶ κατὰ τὰ πέντε πρῶτα ἡ Κρήτη διέμεινε ἡσυχος. Ὁ πρίγκιψ, ὢν, ὡς εἰκὸς, δημοφιλὴς παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς, ἐπειράθη νὰ καθησυχάσῃ καὶ πάλιν τοὺς Τουρκοκρητάς, καὶ μετέβη μὲν χάριν

προσκυνήματος εἰς τὴν ἱστορικὴν μονὴν τοῦ Ἀρκαδίου, ἀλλ' ἐπεσκέφθη καὶ τὸ κυριώτατον τῶν τζαμιῶν τῶν Χανίων. Καὶ αὐτοὶ οἱ Σφακιανοὶ ἀρχηγοὶ ἐπείσθησαν νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα. Ἐπιτροπεία μικτὴ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Σφακιανᾶκη διωρίσθη, ὅπως συντάξῃ σχέδιον καταστατικοῦ χάρτου, καὶ τῷ 1899 ἡ πρώτη συνέλευσις τῆς αὐτονόμου Κρήτης, συνισταμένη ἐξ ἑκατὸν τριάκοντα καὶ ὀκτὼ Χριστιανῶν καὶ πενήκοντα Μωαμεθανῶν συνῆλθε πρὸς ἐξέτασιν τοῦ σχεδίου τούτου. Συμφώνως δὲ πρὸς τὸ Σύνταγμα τοῦτο, οἷον ἐψηφίσθη

ὀριστικῶς, ὁ πρίγκιψ διώρισε πέντε συμβούλους, ὧν εἰς Μωαμεθανὸς, ἐπετράπη δ' εἰς αὐτὸν νὰ διορίζῃ δέκα μέλη τῆς βουλῆς, ἧς, συνερχομένης καθ' ἕκαστον ἔτος, οἱ λοιποὶ βουλευταὶ ἔμελλον νὰ ἐκλέγωνται κατὰ διετίαν. Ὁ δὲ Σφακιανάκης, ὅστις εἶχε διαδραματίσει σπουδαιότατον πρόσωπον ἐν τῇ χειραφετήσει τῆς ἰδίας πατρίδος, ἀπεσύρθη κατόπιν εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον. «Τὸ πρῶτον νῦν ἐπὶ χίλια ἔννεακόσια ἔτη ἀπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς κατακτήσεως ὑπὸ τοῦ Μετέλλου, ἔγραψεν ἐνθουσιώδης ἀθηναϊκὴ ἐφημερίς, ἡ Κρήτη κέκτειται τελείως αὐτόνομον πολίτευμα». Τέλος αἱ ῥωσικαὶ ἀρχαὶ ἀπεχώρισαν ἐκ τῆς Ῥεθύμνου καὶ αἱ ἀγγλικαὶ ἐκ τοῦ Ἡρακλείου, ὁ δὲ ἀφοπλισμὸς τῶν κατοίκων τοῦ Ἡρακλείου, τοῦ ἐπικινδυνωτάτου διαμερίσματος τῆς νήσου, ἡ τελεία ἐξάλειψις τῶν ἐγκλημάτων ἐν αὐτῷ, ἡ ἐγκαθίδρυσις ταχυδρομείου καὶ ἡ αὕξισις τῶν ἐπαρχιακῶν προσόδων ταῦτα πάντα ἐξετελέσθησαν ἐν Ἡρακλείῳ ὑπὸ τοῦ σιρ Chermiside καὶ τῶν βοηθῶν αὐτοῦ.

Ἡ δὲ ἀποχώρησις τῶν Ἀγγλῶν ἔδωκε περαιτέραν ὥθησιν εἰς τὴν μετανάστευσιν τῶν Τουρκοκρητῶν, ἐνθαρρυνομένων ὑπὸ τοῦ σουλτάνου, ἡ δὲ ἀπογραφὴ τοῦ 1900 κατέδειξεν, ὅτι οἱ Μωαμεθανοὶ τῆς νήσου εἶχον ἐλαττωθῇ εἰς τὸ ἓν ἑνατον καὶ ὅτι περιορίζοντο τὸ ἕξῃς κυρίως εἰς τὰς τρεῖς μεγάλας πόλεις. Χωροφυλακὴ Κρητῶν, ὁργανωθεῖσα καὶ διοικουμένη ὑπὸ Ἰταλῶν карабинιέρων, διεδέχθη τοὺς Μαυροβουνίους ἐν τῇ φυλάξει τῆς τάξεως. Κρητικὴ σημαία, ἴδια γραμματόσημα καὶ νομίσματα ὑπῆρξαν περὶ αἷμα βήματα πρὸς τὴν ἀνεξαρτησίαν, καὶ ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος, ὁ δεξιώτατος τῶν συμβούλων τοῦ ἡγεμόνος, προέτεινε τὴν συγκρότησιν τῆς νήσου εἰς ἡγεμονίαν οἷα ἡ τῆς Σάμου μετὰ τὸ πέρας τῆς τριετοῦς αὐτοῦ ἀρχῆς. Ἡ δὲ πρότασις αὕτη ἐξήγειρεν ἀγανάκτησιν ἐν Ἀθήναις, ὅπου ἐγεννήθη ὁ φόβος μὴ ἡ Κρήτη, ἀφ' οὗ πειραθῇ ποτε τῶν ἀγαθῶν τελείας ἀνεξαρτησίας, δὲν ἐξακολουθήσῃ ἐπιθυμοῦσα τὴν ἑνωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ κατ' ἀκολουθίαν ἐπελθοῦσα παῦσις τοῦ τολμητοῦ συμβούλου προεκάλεσε σοβαρὰν ῥῆξιν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ὑψηλοῦ ἀρμοστοῦ. Ἡ δ' ἐκλογὴ τῶν δημάρχων καὶ ἡ λογοκρισία τοῦ τύπου, ὧν ἀμφοτέρων εἶχετο ὁ πρίγκιψ, ἤγαγον εἰς δυσκολίας πρὸς τὴν συνέλευσιν, καὶ ἀρχομένου τοῦ 1904 ἠῦξησεν ἡ δυσἀρέσκεια ἐν τῇ νήσῳ. Καὶ τὸ μὲν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργεῖον τῆς Ἰταλίας προέτρπε τὸν πρίγκιπα νὰ ἐνεργῇ συνταγματικῶς, ἀλλὰ κρίσις ἐπῆλθεν, ὅτε τῇ 10 Μαρτίου τοῦ 1905 ἡ ἀντιπολίτευσις ἐτράπη εἰς τὰ

ὄρη καὶ ἔστησε τὸ ἀρχηγεῖον αὐτῆς ἐν Θερσίῳ, ὁχυρᾷ θέσει ἤδη περιωνύμῳ ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν κρητικῶν ἐπαναστάσεων. Οἱ ἐπαναστάται κατεστάθησαν αὐτόθι εἰς προσωρινὴν ἐθνικὴν συνέλευσιν, ἐκήρυξαν τὴν ἔνωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀντέσχον, ἕως ὃ χειμῶν ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ παραδοθῶσιν εἰς τοὺς προξένους τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. Τὸ δ' ἐπόμενον θέρος ὁ πρίγκιψ Γεώργιος, βαρυνθεὶς τὴν ἐν Κρήτῃ κατάστασιν, παρητήθη παρὰ τὴν ὑποβληθεῖσαν ἀναφορὰν πολλῶν βουλευτῶν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἐπὶ τούτοις δ' αἱ

Ἀλέξανδρος Ζαΐμης.

τέσσαρες δυνάμεις ἀνέθηκαν εἰς τὸν βασιλέα Γεώργιον τὴν ἐκλογὴν νέου ὑψηλοῦ ἀρμοστοῦ. Ἐκεῖνος δὲ ἐξέλεξε τῇ 1 Αὐγούστου τοῦ 1906, ἐγκριθέντα ὑπὸ τῶν δυνάμεων τῇ 16 Σεπτεμβρίου, τὸν Ἀλέξανδρον Ζαΐμην, τὸν συντηρητικώτατον καὶ σιγηλότατον τῶν Ἑλλήνων πολιτευτῶν, προχρηματίσαντα πρωθυπουργὸν ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς συνομολογήσεως τῆς μετὰ τῆς Τουρκίας εἰρήνης τῷ 1898. Ὀλίγος δὲ πλέον λόγος ἔγεινε περὶ τῆς Κρήτης, διαρκούσης τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ. Αἱ δυνάμεις, κρα-

τούσης ἡσυχίας ἐν τῇ νήσῳ, ἐπέτρεψαν τὸν ὁσημέραι μείζονα ἐξελληνισμόν αὐτῆς. Συμφώνως πρὸς τὰς ὑποσχέσεις αὐτῶν τὰς δοθείσας τῇ 11 Ἰουλίου Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ ἐν ἐνεργείᾳ ἀντικατέστησαν τοὺς Ἰταλοὺς καραβινιέρους ἐν τῇ διοικήσει τῆς χωροφυλακῆς καὶ ἐκλήθησαν νὰ διοργανώσωσι τὴν πολιτοφυλακὴν τῆς νήσου. Ἄμα δὲ τῇ συγκροτήσει τῶν δύο τούτων σωμάτων, τῇ ἀποκαταστάσει τῆς τάξεως καὶ τῇ στερεώσει τῆς ἀσφαλείας τῶν Τουρκοκρητῶν ἔμελλον νὰποχωρήσωσι βαθμηδὸν τὰ διεθνῇ ἀγῆματα. Συμφώνως πρὸς ταῦτα τῇ 29 Ἀπριλίου 1908 αἱ δυνάμεις, ἀπαντῶσαι εἰς ἔκκλησιν τοῦ Ζαΐμη, δεικνύουσιν, ὅτι οἱ ὅροι αὐτῶν εἶχον ἐκτελεσθῇ, ἀνήγγειλαν,

ὅτι ἡ ἐκκένωσις τῆς νήσου ἔμελλε νάρχισι τὸ θέρος τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους καὶ νὰ λήξῃ ἐντὸς ἔτους ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ πρώτου ἀγήματος, ἣτις καὶ ἔγινε τῇ 17 Ἰουλίου. Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς νήσου, ὅτε τῇ 25 Σεπτεμβρίου 1908 τὸ ἄγγελμα τῆς προσαρτήσεως τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης καὶ τῆς βουλγαρικῆς ἀνεξαρτησίας προεκάλεσαν πάραυτα τὴν κήρυξιν τῆς ἐνώσεως μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ Ἀρμενία καὶ ἡ Κρήτη οὐδαμῶς εἶχον παύσει ἐφελκύνουσαι τὴν προσοχὴν τῆς Εὐρώπης, ὅτε τρίτον ζήτημα, πολυπλοκώτερον ἀμφοτέρων τῶν ζητημάτων ἐκείνων, ἀπέβη ὀξύ. Ἡ Μακεδονία ἦτο ἡ χώρα φυλῶν ἀντιδιαμαχομένων καὶ ἀξιώσεων συγκρουομένων. Καὶ διαρκοῦντος μὲν μακροῦ χρόνου τῆς ἱστορίας αὐτῆς εἶχεν ὑπάρξει τελείως ἑλληνικὴ, κατὰ δὲ τοὺς μέσους αἰῶνας ἐτάσσετο ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου, προσωρινῶς διακοπτομένην ὑπὸ ἐπιδρομῶν Βουλγάρων καὶ Σέρβων, ἕως ὃ τὰ πάντα κατακτίσας Τοῦρκος ἐξηφάνισεν ἀπάσας ἐκείνας τὰς κυριαρχίας. Ἀλλ' ἐν ταῖς ἀνεξαλείπτους παραδόσεσι τῆς ἐγγύς Ἀνατολῆς εἶχεν ἐπιζήσει ἡ μνήμη αὐτῶν, καὶ, ἐν ᾧ ἐπὶ παραδείγματι οἱ Ἀγγλοὶ δὲν θὰ ἐστήριζον εἰς τὸ γεγονὸς τῶν κατακτήσεων τοῦ Ἐδουάρδου Γ' ἀξιώσεις ἐπὶ μεγάλου μέρους τῆς Γαλλίας, οἱ Σέρβοι ἐποιοῦντο λόγον περὶ τοῦ συγχρόνου τοῦ βασιλέως ἐκείνου τῆς Ἀγγλίας, τοῦ Στεφάνου Δουσάν, ὡς εἰ ἡ στέψις αὐτοῦ ὡς κράλη ἐν Σκοπίοις ἦτο συμβὰν τῆς χθὲς, καὶ οἱ Ἕλληνες περὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου, ὡς εἰ οἱ αἰῶνες οἱ παρελθόντες ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἦσαν μία φυλακὴ νυκτός. Τέταρτος δέ τις προσηλυτισμὸς, ὅστις εἶχεν ὑπάρξει κυρίως ἔργον ἀνδρὸς καλουμένου Ἀποστόλου Μαργαρίτη, εἶχε μετασχηματίσει τοὺς Κουτσοβλάχους, οἵτινες πρότερον ἐθεωροῦντο Ἕλληνες, εἰς Μακεδονορωμάνους, ἀδελφοὺς τῶν πέραν τοῦ Δουνάβεως Ῥωμίνων, ἐν ᾧ ἅψ' ἑτέρου οἱ ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἄλλαις μακεδονικαῖς πόλεσιν Ἰουδαῖοι, ὄντες ἀπόγονοι τῶν ἐξ Ἰσπανίας μεταναστευσάντων Ἑβραίων, ἀπετέλουν μέγα φιλότουρκον στοιχεῖον. Τὸ δὲ φερμάνιον, δι' οὗ εἶχεν ἰδρυθῇ ἡ βουλγαρικὴ ἑξαρχία τῷ 1870, ὥριζεν, ὅτι πλὴν τῶν χωρῶν ἐκείνων, ἐξ ὧν μετ' οὐ πολὺ συνεκροτήθη ἡ Βουλγαρία, ἀναφορὰ τῶν δύο τρίτων τῶν κατοίκων ἡδύνατο νὰ συνεπιφέρει τὴν μεταφορὰν διαμερίσματός τινος ἀπὸ τοῦ πατριάρχου εἰς τὸν ἑξαρχον. Ἐκτοτε δὲ πατριαρχικοὶ καὶ ἑξαρχικοὶ ἀντεπρωώπευον τοῦτο μὲν τὸν ἑλληνικὸν, τοῦτο δὲ τὸν βουλγαρικὸν ἀγῶνα

ἐν Μακεδονίᾳ, καὶ ἐκκλησιαστικὸς προσηλυτισμὸς ἤρχισεν ἐργαζόμενος ὑπὲρ τῆς παλινρθώσεως τοῦ σερβικοῦ πατριαρχείου τοῦ Ἰπεκίου καὶ τῆς ιδρύσεως χωριστῆς ῥωμανικῆς ἐκκλησίας. Σχολεῖα καὶ ἐκκλησίαι ἀπέβησαν τὰ κεχαρισμένα ὄπλα τῶν ἀντιπάλων ἐθνοτήτων. Καὶ ἤδη μὲν ἀρχομένου τοῦ 1869 ὁ ἡγεμὼν τῆς Ῥωμανίας Κάρολος εἶχεν ἀποστείλει βιβλία χάριν τῶν Κουτσοβλάχων μαθητῶν· ἀπὸ δὲ τοῦ 1885, τῆς χιλιοστῆς ἀμφιετηρίδος τοῦ ἀποστόλου τῶν Σλάβων Μεθοδίου, χρονολογεῖται ἡ μεγάλη διάδοσις βουλγαρικῶν σχολείων ἐν Μακεδονίᾳ. Αἱ δὲ συνθήκαι τοῦ 1878 ἤγαγον, ὡς εἶκος, τὰ βαλκανικὰ κράτη εἰς τὸ νὰ θεωρῶσι τὴν Μακεδονίαν ὡς ἰδίαν ἑαυτῶν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Καὶ ἡ μὲν Σερβία, ἀποκοπείσης τῆς ἐπεκτάσεως αὐτῆς ἐν Βοσνίᾳ καὶ ἐν Ἐρζεγοβίνῃ διὰ τῆς ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν κατοχῆς τῶν χωρῶν ἐκείνων, καὶ ὑποχρεωθείσα διὰ μυστικῆς συνθήκης νὰ μὴ προβῇ εἰς διατάραξιν αὐτῶν, ἀπέβλεπε πρὸς νότον τῶν ὁρέων τοῦ Shar, πρὸς τὰ Σκόπια καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν Θεσσαλονίκην· ἡ δὲ Βουλγαρία ἀνεμιμνήσκετο τῶν συνόρων τῶν ἐπιδικασθέντων εἰς αὐτὴν ὑπὸ τῆς συνθήκης τοῦ Ἀγίου Στεφάνου· ἡ δὲ Ῥωμανία ἔβλεπεν, ὅτι τὸ μὲν πρῶτον ὑποκινούσα τοὺς Κουτσοβλάχους, εἴτα δὲ θυσιάζουσ' αὐτοὺς θὰ ἠδύνατο νὰ ξιώσῃ ἀνταλλάγματα πλησιέστερα τῆς ἰδίας ἑαυτῆς χώρας. Τέλος δ' ἡ Ἑλλὰς ἐθεώρει τὰ νεώτερα ἐκεῖνα ἔθνη ὡς ἀρτιγενῆ καὶ παρεΐσакτα, μὴ ἔχοντα δικαιώματα ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ τῇ ἀπολυτρωθείσῃ ἀπὸ «τῶν βαρβάρων» ὑπὸ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, ὅστις εἶχε πανηγυρίσει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐκείνῃ, ἣτις εἶχεν ὑπάρξει ἄλλοτε ὁ Παρθενὼν, τὸν κατὰ τῶν Βουλγάρων θρίαμβον αὐτοῦ. Ἡ δὲ Αὐстроουγγαρία ἔνεκα λόγων πλεονεξίας ἔχαιρεν ἀποσπῶσα τὴν προσοχὴν τῆς Σερβίας ἀπὸ τῶν Σέρβων τῆς Βοσνίας καὶ τὴν τῆς Ῥωμανίας ἀπὸ τῶν ἀλυτρώτων Ῥωμάνων τῆς δυαδικῆς μοναρχίας, ἐν ᾧ ἂν ἑτέρου ἐγκαθιδρυθεῖα κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐν τῷ σαντζακίῳ τοῦ Νοβιπαζάρ ἠδύνατο νὰ ἐποφθαλμιᾷ εἰς τὴν κατάβασιν πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀξιῶ καὶ τὴν Θεσσαλονίκην, ἕως αἱ στρατιωτικαὶ αὐτῆς ἀρχαὶ ἀνεκάλυψαν, ὅτι θὰ ἦτο στρατηγικώτερον νὰ ὀδεύσωσι πρὸς τὸ Αἰγαῖον διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Μάργου (Μοράβας) καὶ ἔπειτα νὰ διελάσωσι διὰ τοῦ Κατσανίκ. Ὁμοίως δὲ ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις διέγνωσεν, ὅτι ἡ αὔξησις τῆς συγχύσεως τῶν ἐν Μακεδονίᾳ φυλῶν ἦτο τὸ ἄριστον δι' αὐτὴν μέσον, ὅπως διατηρήσῃ χώραν, ἐν ᾗ οἱ γνήσιοι Τοῦρκοι, ἐν διακρίσει πρὸς τοὺς Τουρκαλβανούς, τοὺς Κιρκασίους ἐποίκους καὶ τοὺς

νομάδας Τατάρους ἦσαν σχετικῶς ὀλίγοι, ἐξαιρουμένων δύο ἢ τριῶν διαμερισμάτων. Κατὰ ταῦτα ἡ Πύλη ἠννόει ὅτε μὲν τὸν Βούλγαρον, ὅτε δὲ τὸν Σέρβον, ἄλλοτε τὸν Ἑλληνα καὶ ἄλλοτε τὸν Κουτσόβλαχον συμφώνως πρὸς τὴν ἀδυναμίαν ἢ τὰς δεήσεις ἐκάστου αὐτῶν. Οὕτω τῷ 1890 παρὰ τὴν ἀντίστασιν τῆς Ῥωσίας, ἀλλὰ τῇ ἐγκρίσει τοῦ Σώλσβαρου ὁ Σταμπούλωφ ἀπέσπασε διὰ τῆς θρασύτητος αὐτοῦ παρὰ τοῦ ἐπικυριάρχου, ἀπειλήσας κεκαλυμμένως τὴν ἀνακήρυξιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἡγεμονίας, δύο βεράτια χάριν τοῦ διορισμοῦ τῶν πρώτων Βουλγάρων ἐπισκόπων τῆς Μακεδονίας παρὰ τὰς λίμνας τῆς Ἀχρίδος καὶ ἐν Σκοπίοις. Μεγάλῃ ὑπῆρξεν ἡ ἀγανάκτησις τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, ὅπερ ἠξίωσεν, ὅπως ὁ βουλγαρικὸς κλῆρος φορῇ διακριτικὸν ἔνδυμα πρὸς ἔνδειξιν τοῦ σχίσματος αὐτοῦ, καὶ μάτην ἔκλεισεν ἐν διαμαρτυρίᾳ τὰς ἀνὰ τὴν Τουρκίαν ὀρθοδόξους ἐκκλησίας. Τῷ δὲ 1894 διωρίσθησαν δύο νέοι Βούλγαροι ἐπίσκοποι, καὶ ἄλλαι παραχωρήσεις πρὸς τοὺς Βουλγάρους ἀντήμειψαν τὴν οὐδετερότητα τῆς ἡγεμονίας ταύτης διαρκούντος τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1897, ὅτε ἡ Βουλγαρία, διακόπτουσα τὸν σιδηρόδρομον μεταξὺ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, θὰ ἠδύνατο νὰ ἐμποδίσῃ τὴν εἰς τὴν Θεσσαλίαν διάβασιν τουρκικῶν στρατευμάτων. Ἐπ' ἴσης δ' ὁμοίως ὁ διορισμὸς Σέρβου ἐπισκόπου Σκοπίων τῷ 1902 διήρσεε τοὺς Σλάβους, καὶ ἡ διαμαρτυρία τῶν Κουτσοβλάχων κατὰ τῆς παραχωρήσεως τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀντημείφθη ἐν Μακεδονίᾳ· ἀλλὰ καὶ τῷ 1905 ὁ κουτσοβλαχικὸς προσηλυτισμὸς ἠννοήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων. Πράγματι, ὅσάκις ἡ Ἑλλὰς ἀνησύχει τὴν Πύλην, οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Κουτσόβλαχοι ἐπωφελοῦντο τὴν περίστασιν τοσούτω μᾶλλον, καθ' ὅσον οἱ Κουτσόβλαχοι, ἅτε ὀλιγώτερον πασῶν τῶν ἄλλων χριστιανικῶν φυλῶν ἔχοντες νὰ ὠφεληθῶσι καὶ πολὺ περισσότερον νὰ χάσωσιν ἐξ ἀμέσου λύσεως τοῦ μακεδονικοῦ ζητήματος, ἐνδιέφεροντο σχεδὸν ὅσον καὶ οἱ Ἰουδαῖοι ὑπὲρ διατηρήσεως τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας. Ἐν δὲ τῇ Μακεδονίᾳ, καθ' ἣ καὶ πανταχοῦ, ἡ κυριαρχία αὕτη ἐσήμαινε κακοδιοικήσιαν, τῶν δὲ μεταρρυθμίσεων τῶν καθορισθεῖσων διὰ τοῦ εἰκοστοῦ τρίτου ἄρθρου τῆς βερολινείου συνθήκης οὐδεμία εἶχεν ἐκτελεσθῇ.

Καὶ ὁ μὲν ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1897 ἐφάνη εἰς τοὺς ἰδεολόγους ἐξαίρετος εὐκαιρία ἐνώσεως τῶν χριστιανικῶν φυλῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου ἐν ἀγῶνι ἐναντίον τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ. Ἀλλ'

ὅμως ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν ἀμοιβαίων αὐτῶν ἀντιζηλιῶν καὶ τῶν συγκρουομένων φιλοδοξιῶν καὶ κατ' ἀκολουθίαν τῆς αὐстроρωσικῆς συμφωνίας, δι' ἧς ἐπεδιώκετο μὲν ἡ διατήρησις τοῦ καθεστῶτος, αἱ δὲ δύο ἐκεῖναι μεγάλαι δυνάμεις αἱ ἔχουσαι τὸ ἀμεσώτατον ἐνδιαφέρον ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου ἐκωλύοντο νὰ ἐξασκήσωσιν ἐν αὐτῇ χωριστὴν ἑκατέρα ἐπίδρασιν, τὸ μακεδονικὸν ζήτημα ἑναρκοῦτο. Ἀλλὰ, πρὶν ἢ παρέλθωσι δύο ἔτη, μακεδονικὸν κομιτάτον ἐδρεῦον ἐν Σοφίᾳ καὶ συνοψίζον τὸ πρόγραμμα αὐτοῦ εἰς τὴν φράσιν « ἡ Μακεδονία ὑπὲρ τῶν Μακεδόνων » ἀπηύθυνε τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1899 ὑπόμνημα εἰς τὰς δυνάμεις, δι' οὗ συνηγόρει ὑπὲρ τῆς ιδρύσεως αὐτόνομου ἐπαρχίας τῆς Μακεδονίας, ἐχούσης πρωτεύουσαν τὴν Θεσσαλονίκην, ὑπὸ γενικὸν διοικητὴν « ἀνήκοντα εἰς τὸ ἐπικρατοῦν ἔθνος καὶ μέλλοντα νὰ ἄρχῃ ἐπὶ πενταετίαν ». Ἐπιστεῦετο δὲ, ὅτι τὸ ἔθνος τοῦτο θὰ ἦτο τὸ βουλγαρικόν, καὶ προσεδοκᾶτο, ὅτι Μακεδονία αὐτόνομος ὑπὸ Βούλγαρον διοικητὴν θὰ ἦτο ἐν βῆμα πρὸς τὴν « εὐρεῖαν Βουλγαρίαν » τῆς συνθήκης τοῦ Ἀγίου Στεφάνου. Ἀλλ' ὅτε τὸ ὑπόμνημα τοῦτο, ὡς ἀπέδειξαν τὰ πράγματα, ἀπέβη ἄχρηστος χάρτης, καὶ μακεδονικὸν συνέδριον συγκληθὲν ἐν Γενεύῃ ἀπέληξε μόνον εἰς ἐμφυλίους διχονοίας, προῆλθεν εἰς τὸ μέσον τὸ κόμμα τῆς δράσεως. Βουλγαρικαὶ ὁμάδες διέβησαν τὰ σύνορα, καὶ ἐπηκολούθησαν συμπλοκαὶ μετὰ τῶν Τούρκων. Ἀλλὰ μετ' οὗ πολὺ κατεφάνη, ὅτι οἱ Τούρκοι δὲν ἦσαν ὁ μόνος στόχος, καθ' οὗ ἐστρέφετο ἡ ἔχθρα τοῦ κομιτάτου. Καὶ δὴ τῷ 1900 εἰς τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ ἐπυροβολήσεν ἐν Βουκουρεστίῳ Ῥωμᾶνον καθηγητὴν ἐκδίδοντα ἐφημερίδα ὑπεραμυνομένην τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἀξιώσεων τῶν Ῥωμάνων. Ἐπὶ τούτοις δὲ ἡ ῥωμανικὴ κυβέρνησις, ἣτις εὗρίσκετο ἤδη ἐν διχοστασίᾳ πρὸς τὴν Βουλγαρίαν περὶ τινος νησυδρίου ἐν τῷ Δουνάβει, ἠξίωσε τὴν τιμωρίαν τοῦ κομιτάτου. Αἱ δυνάμεις καὶ ἡ Πύλη ἠξίωσαν τὴν τιμωρίαν τοῦ κομιτάτου καὶ ὁ Βόγορις (Βόρις) Σαράφωφ, ὁ πρόεδρος τῆς ὁργανώσεως, ἐφυλακίσθη μετ' ἄλλων πρωτευόντων μελῶν αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ δικαστήριον, ὑφιστάμενον τὴν ἐπίδρασιν τῆς κοινῆς γνώμης ἐν Βουλγαρίᾳ, ὅπου ἔν τε τῷ στρατῷ, τοῖς σχολείοις καὶ τῷ τύπῳ ἐπρωτοστάτουν πλεῖστοι ὅσοι αὐτοκαλούμενοι Μακεδόνες, ἠθώωσε τοὺς κατηγορουμένους. Ἐπῆλθε τότε σχίσμα ἐν τῷ κομιτάτῳ, τοῦ μὲν ἄκρον κόμματος ὑπὸ τὸν Σαράφωφ κεκηρυγμένου ὑπὲρ τῆς χρήσεως βίας, τῶν δὲ μετριοφρόνων ἀνδρῶν προτιμώντων ἔννομα μέσα καὶ ἐκπαιδευτικὸν προσηλυτισμόν. Οἱ

ἀδιάλλακτοι εἶχον συνείδησιν τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ εὐρωπαϊκὸς τύπος ἔστρεφε τὴν προσοχὴν εἰς τὰς φυλάς τοῦ Αἵμου μόνον ὅταν ἡ μία αὐτῶν ἀπέκοπτε τὸν λαιμὸν τῆς ἄλλης ἢ ἐπέφερε βλάβην εἰς τινὰ ξένον, καὶ σύμπας ὁ κόσμος ἀντελήφθη τὴν ὑπαρξίν μακεδονικοῦ ζητήματος, ὅτε ἡ δεσποινὶς Στόουν, ἱεραπόστολος Ἀμερικανίς, συνελήφθη ὑπὸ στίφους πολιτικῶν ληστῶν. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἡ Παλαιὰ Σερβία ὑπῆρξε τὸ θέατρον ἀλβανικῶν ἀγώνων, κορυφωθέντων εἰς τὸν φόνον τοῦ Μολλᾶ Ζέκκου, ὀνηλάτου, ὅστις εἶχεν ἀνυψωθῆ εἰς ἡγέτην κινήματος ὑπὲρ αὐτονόμου Ἀλβανίας, ὃν ἐφοβεῖτο καὶ συνεβουλεύετο καὶ αὐτὸς ὁ σουλτᾶνος, ὅστις ἦτο ἡδη προστάτης τῶν Ἀλβανῶν. Οὕτω δὲ σοβαρὰ ἦτο ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων, ὥστε ὁ μὲν σουλτᾶνος διώρισε τὸν Χιλμῆν πασσᾶν γενικὸν ἐπιθεωρητὴν τῆς Μακεδονίας, Μωαμεθανοὶ δὲ Τοῦρκοι συνεφώνησαν, «ὅτι αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐπαρχίαι τῆς Τουρκίας δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐξακολουθήσωσι μένουσαι ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτῶν ἀθλίᾳ καταστάσει».

Τὴν αὐτὴν δὲ γνώμην εἶχον ἡ Αὐστροουγγαρία καὶ ἡ Ῥωσία, αἱ δύο ἄμεσον ἐνδιαφέρον ἔχουσαι δυνάμεις. Οἱ ὑπουργοὶ τῶν ἐξωτερικῶν τῶν δύο ἐκείνων κρατῶν συνηνητήθησαν ἐν Βιέννῃ καὶ συνέταξαν τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1903 συνετὸν σχέδιον μεταρρυθμίσεων διὰ τὰ τρία ἐν Μακεδονίᾳ βιλαέτια, τὸ τῆς Θεσσαλονίκης, τὸ τοῦ Μοναστηρίου καὶ τὸ τοῦ Κοσσυφοπεδίου. Διὰ τοῦ σχεδίου τούτου, ὑποστηρικθέντος καὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν δυνάμεων, συνεστήθη εἰς τὸν σουλτᾶνον νὰ διορίσῃ γενικὸν ἐπιθεωρητὴν ἐπὶ τακτὸν ἀριθμὸν ἐτῶν, νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὴν χωροφυλακὴν τῇ βοηθείᾳ ξένων ἀξιωματικῶν, συγκροτῶν αὐτὴν ἐκ Χριστιανῶν καὶ Μωαμεθανῶν κατ' ἀναλογίαν τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῶν, καὶ νὰ ὀρίσῃ ἴδιον προϋπολογισμόν δι' ἕκαστον τῶν τριῶν βιλαετίων, ὧν τὰ ἔσοδα ὀφείλον νὰ δαπανῶνται κατὰ πρῶτον λόγον χάριν τῆς τοπικῆς διοικήσεως. Καὶ παρεδέχθη μὲν ὁ σουλτᾶνος τὸ αὐστρορωσικὸν μεταρρυθμιστικὸν σχέδιον, ἀλλὰ μόνον αὐτοῦ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ αὐξήσις τῆς ἀταξίας. Οἱ Ἀλβανοὶ τοῦ Κοσσυφοπεδίου, ὑποπτεύοντες ἐπέμβασιν εἰς τὰς ἐλευθερίας αὐτῶν, ἐστασίασαν, ἐπυροβόλησαν τὸν ἐν Μητροδίτῃ Ῥῶσον πρόξενον, καὶ ἐκράτησαν τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ σουλτάνου ἐν Ἰπεκίῳ· εἰς δὲ τῶν χωροφυλάκων ἐπυροβόλησεν ἄλλον Ῥῶσον πρόξενον ἐν Μοναστηρίῳ. Αἱ δὲ βουλγαρικαὶ ὁμάδες παρὰ τὴν διάλυσιν τῶν μακεδονικῶν κομιτάτων ὑπὸ τῆς βουλγαρικῆς κυβερνήσεως ἀνετίνα-

ξαν σιδηροδρομικὰς γεφύρας, ἐνέβαλον βόμβας εἰς ἀτμόπλοια καὶ ὥρυξαν ὑπόνομον ὑπὸ τὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ Ὀθωμανικὴν Τράπεζαν. Οἱ Ἕλληνες ἐτρομοκρατοῦντο ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων καὶ ἐλαφυραγωγοῦντο ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀτάκτων. Οἱ Βούλγαροι κομιτατζήδες κατέλαβον τὸ Κρούσοβον, πόλιν οἰκουμένην κατ' ἐπικράτησιν ὑπὸ πατριαρχικῶν, καὶ ἐλήστευσαν τοὺς κατοίκους αὐτῆς· ὅτε δὲ οἱ Τούρκοι ἀνέκτησαν αὐτὴν, δεκασθέντες διὰ χρημάτων ὑπὸ

Ὁ ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας Φερδινάνδος.

τῶν Βουλγάρων, παρέιδον καὶ δὲν ἐδῆσαν τὴν βουλγαρικὴν συνοικίαν. Τὰ συμβάντα ταῦτα μικροῦ δεῖν προεκάλουν τουρκοβουλγαρικὸν πόλεμον. Ἡ θέσις τῆς βουλγαρικῆς κυβερνήσεως ἦτο ἐξαιρετικῶς δύσκολος. Σχεδὸν τὸ ἥμισυ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Σοφίας συνίστατο ἐκ Μακεδόνων μεταναστῶν καὶ προσφύγων, ἐν δὲ τῇ ὅλῃ ἡγεμονίᾳ ὁ ἀριθμὸς τῶν τοιούτων ἐπηλύδων ἀνῆρχετο εἰς ἑκατὸν πενήκοντα

τοῦλάχιστον χιλιάδας· πρὸς τούτοις δ' ἐδυσχέραινε τὴν κατάστασιν στρατιωτικὴ συνωμοσία. Ἐν ᾧ δὲ ὁ ἡγεμὼν Φερδινάνδος ἐξήτει νὰ καθησυχάσῃ τὸν ἐπικυρίαρχον διὰ τοῦ διορισμοῦ τοῦ φιλοτούρκου στρατηγοῦ Πετρῶφ ὡς πρωθυπουργοῦ, ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ῥωσία ἐξέδιδον τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1903 δευτέραν ἔκδοσιν τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ αὐτῶν σχεδίου, ὅπερ ἀπὸ τῆς πόλεως ἐν ἣ ὑπεγράφη ὠνομάσθη πρόγραμμα τῆς Μυρστέγης. Διὰ τοῦ πρόγραμματος τούτου, γενομένου δεκτοῦ ὑπὸ τοῦ σουλτάνου, προσεκολλῶντο εἰς τὸν γενικὸν ἐπιθεωρητὴν Χιλμὴν πασσᾶν αἰστριακὰ καὶ Ῥωσικὰ ὄργανα,